

Ἐπόπται

ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ & ΣΤΕΡ. Ν. ΣΑΚΚΟΣ
Καθηγηταὶ Πανεπιστημίου

Ἐπιμεληταὶ

ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗΣ & ΒΑΣ. Σ. ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ
Ἵψηγηταὶ Θεολ. Σχολῆς

Ε Π Ε

ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ»
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1976

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

1

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ Α΄.

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

1

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ Α

ΕΙΣΑΓΩΓΑΙ

ὑπό

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ν. ΖΗΣΗ

ὑφηγητοῦ

ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ

ὑπό

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΦΡΑΝΤΖΟΛΑ

Φιλολόγου

ΕΙΣΑΓΩΓΑΙ

Α. ΒΙΟΣ - ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

Βίος.

Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς ὑπῆρξε μέγας θεολόγος τοῦ Η' αἰῶνος καὶ οἰκουμενικὸς διδάσκαλος.

Κατεσπαρμένως καὶ μᾶλλον πενιχρὰς εἰδήσεις περὶ αὐτοῦ συναντῶμεν εἰς συγγράμματα αὐτοῦ καὶ συγχρόνων του ἀνδρῶν, ὡς καὶ εἰς αποφάσεις συνόδων τῆς ἐποχῆς.

Σύντομοι παλαιὰ εἰδήσεις περὶ αὐτοῦ ἐνσωματώθησαν εἰς τὰ συναξάρια ¹. Ἐκτενεῖς βιογραφίαι συνετάχθησαν, ὡς φαίνεται, κατὰ πρῶτον ἀραβιστί. Μία ἐξ αὐτῶν, γραφεῖσα τὸ 1085 ὑπὸ τοῦ Ἀντιοχείως ἱερομονάχου Μιχαήλ ² ἔδωκεν ὕλικόν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀξιολογωτέρου ἑλληνικοῦ Βίου, συνταχθέντος τὸν ΙΒ' αἰῶνα ὑπὸ Ἰωάννου Η', πατριάρχου Ἱεροσολύμων. Οὗτος σαφῶς λέγει ὅτι τὸ πρότυπον αὐτοῦ ἦτο «διαλέκτῳ καὶ γράμμασι τοῖς ἀραβικοῖς» ³ ἄλλωστε δὲ εἰς ὀλίγα μόνον σημεῖα ἀπομακρύνεται τοῦ ἀραβικοῦ κειμένου. Ἐκ τοῦ Βίου τούτου ἐξαρτῶνται πρῶτον μὲν ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μερκουροπόλου, πατριάρχου Ἱεροσολύμων, συνταχθεὶς Βίος ⁴, ὅστις περιλαμβάνει καὶ τινὰς προσθήκας, δεύτερον δὲ τὸ Ἐγκώμιον ὑπὸ Κωνσταντίνου Ἀκροπολίτου. Ἄλλος ἀνώνυμος Βίος ⁵ ἀγνοεῖ πολλὰ στοιχεῖα καὶ ταυτίζει τὸν μοναχὸν Κοσμάν μετὰ τοῦ Μελωδοῦ. Σύντομος ἐξ 90 στίχων Βίος διε-

1. PG 94, 501 - 504.

2. C. Vasa, 1912.

3. Κεφ. 3 βλ. καὶ 39.

4. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας 4, 302 - 350.

5. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως - Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας 4, 271 - 302.

σώθη ἐν χειρογράφῳ Μαρκιανῶ τοῦ IB' αἰῶνος⁶. Εἰς ἑλληνικά κείμενα στηρίζονται αἱ λατινικαὶ βιογραφίαι⁷. Ἐπειδὴ οἱ βίοι συνετάχθησαν πολὺ μεταγενεστέρως, περικλείουν ἀφθονον ἀνεκδοτολογικὸν ὕλικόν.

Μολονότι ἡ λατινικὴ βιογραφία, θέλουσα νὰ ἄρῃ τὴν ὡς σαρακηνόφρονος κατηγορίαν κατὰ τοῦ Ἰωάννου, μεταφέρει αὐτὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶναι βέβαιον ὅτι ὤλιτος προήρχετο ἐξ ἐπιφανοῦς ἑλληνοσυριακῆς οἰκογενείας τῆς Δαμασκοῦ καὶ ὅτι ἐγεννήθη ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, ἔδρα τότε τοῦ ἀραβικοῦ χαλιφάτου. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Σέργιος κατὰ μὲν τὸν ὑπὸ Ἰωάννου γραφέντα Βίον ἦτο «πραγματῶν ἐπίτροπος»⁸, κατὰ δὲ τὸν Θεοφάνη κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦ λογοθέτου⁹ ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ χαλίφου Ἀμπτ - ἑλ - Μαλέκ (Ἀβίμέλεχ, 685 - 705). Προφανῶς ἡ θέσις αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν τοῦ ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ ὑποδούλου χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἰδίως ἐπὶ τῆς κατανομῆς τῶν φόρων. Ἡ οἰκογένεια ἦτο γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Μανσοῦρ, πάππου τοῦ Ἰωάννου, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Κοπρώνυμος, δεινὸς ἐχθρὸς αὐτοῦ, ἐπωνόμασεν αὐτὸν χλευαστικῶς ἀντὶ Μανσοῦρ (λυτρωμένος) Μανζερ (νόθος)¹⁰.

Ἐπὶ τῇ βάσει γενικῆς ἐκτιμῆσεως τῶν τοῦ βίου αὐτοῦ ἀλλ' ἄνευ βεβαιότητος ἡ χρονολογία γεννήσεως αὐτοῦ δύναται νὰ τοποθετηθῇ περὶ τὸ 680 καὶ ὄχι περὶ τὸ 645, ὡς φρονοῦν πολλοί.

Ἀπὸ τῆς νεανικῆς ἡλικίας ὁ Ἰωάννης εἶχε τὴν εὐκαιρίαν ν' ἀκολουθήσῃ τὰς ἐγκυκλίους σπουδὰς κατὰ τὸ πρόγραμμα τῆς ἐποχῆς πλησίον ἱκανοῦ διδασκάλου, τοῦ μοναχοῦ Κοσμᾶ¹¹. Ὁ Βίος ἀναφέρει ἀνεκδοτολογικῶς τὰς περιπτώσεις ὑπὸ τὰς ὁποίας ὁ πατὴρ του εὔρε τὸν διδάσκαλον τοῦτον. Περιερχόμενος κάποτε ἐκ κα-

6. M.M.Gordillo, *Damascenica*, *Orient. Christ.* 8, 1926, 45 ἐξ.

7. PG 94, 489 - 498, 497 - 500.

8. PG 94, Βίος Ἰ. Δαμασκηνοῦ κεφ. 5, 437.

9. Χρονογραφία, Βόνη, σ. 533 ἐ.

10. Θεοφάνους χρονογραφία, Βόνη, σ. 643.

11. PG 96, 439 Βίος κ. 8 ἐ.

θήκοντος τὴν ἀγορὰν τῆς πόλεως, συνήντησε μεταξύ τῶν δυστυχῶν αἰχμαλώτων τῶν Σαρακηνῶν, οἱ ὅποιοι ἐπρόκειτο νὰ πωληθοῦν ὡς δοῦλοι, Ἐλληνα μοναχὸν ἐξ Ἰταλίας· καὶ ἐπειδὴ εἶδεν αὐτὸν ἔνδακρυον, παρατήρησεν ὅτι ὁ ἔχων ἀπαρηθῆ τὸν κόσμον γενικῶς δὲν δύναται νὰ κλαίῃ διὰ τὴν τύχην του. Ἡ ἀπάντησις τοῦ μοναχοῦ ἦτο ὅτι ἔκλαιε διότι, κατέχων ἐπαρκῆ παιδείαν, δὲν θὰ εἶχεν εὐκαιρίαν νὰ μεταδώσῃ ταύτην εἰς ἄλλους. Ἀραβικαὶ ἐπιδρομαὶ εἰς Σικελίαν μαρτυροῦνται περὶ τὸ 700. Ὁ Σέργιος, εὐρὼν κάτι τὸ ὁποῖον ἐζήτηι, ἀπελύτρωσεν αὐτὸν καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ υἱοῦ του, ὅστις οὕτω ἐδιδάχθη ἀριθμητικὴν, γεωμετρίαν, μουσικὴν, ἀστρονομίαν, ρητορικὴν, διαλεκτικὴν καὶ ἠθικὴν κατὰ Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη, ἀκολουθῶς δὲ θεολογίαν¹². Τὰ μαθήματα ταῦτα παρηκολούθησε καὶ ὁ ἕτερος Κοσμᾶς, ὁ ἀποκληθεὶς μετέπειτα Μελωδός, ὅστις καταγόμενος ἐξ Ἱεροσολύμων εἶχεν ἀπορφανισθῆ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων καὶ υἱοθετηθῆ ὑπὸ τοῦ Σεργίου¹³. Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐκπαιδύσεως τῶν νέων ὁ μοναχὸς Κοσμᾶς ἀπεχώρησεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Σάββα Ἱεροσολύμων, ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ὁ Ἰωάννης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του εἰσῆλθε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ χαλιφάτου, προφανῶς ἐπὶ χαλίφου Οὐαλὶδ (705 - 715). Λέγεται ὅτι κατέλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ πρωτοσυμβούλου, ὅπερ χαρακτηρίζεται ὑψηλότερον ἀπὸ τὸ τοῦ πατρὸς¹⁴ ἀλλὰ πιθανῶς ἔταυτίζετο μετ' αὐτοῦ.

Βραδύτερον καὶ ὁ Ἰωάννης ἀπεχώρησεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Σάββα, ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας. Κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦτο συνέβη λόγῳ τῆς συγκρούσεως μετὰ τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Γ' ὡς πρὸς τὰς εἰκόνας. Ὁ Λέων φέρεται ὡς πλαστογραφήσας χάριν ἐκδικήσεως ἐπιστολὴν τοῦ Ἰωάννου, δι' ἧς οὗτος ἐζήτηει δῆθεν ἐπέμβασιν πρὸς λύτρωσιν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ χαλίφου καὶ

12. PG 96, 439 Βίος x. 8 ε.

13. ἔθ. ἀν. 444, Βίος x. 10.

14. ἔθ. ἀν. 448, Βίος x. 13.

ιποστείλας ταύτην εἰς τὸν χαλίφην, ὅστις θεωρήσας τὸν σύμβουλον του ὡς προδότην διέταξεν ἀποκοπήν τῆς δεξιᾶς του ¹⁵. Κατόπιν θερμῆς προσευχῆς ἐνώπιον εἰκόνας τῆς Παναγίας ἡ χεὶρ ἐθεραπεύθη, ἐκπληκτος δὲ ὁ χαλίφης ἀπέδωκεν ἐκ νέου εἰς αὐτὴν τὸ ἀξίωμα, ἀλλ' οὗτος διανείμας τὰ ὑπάρχοντα εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀνεχώρησεν. Εἰς τὴν μονὴν Χελανδαρίου φυλάσσεται ἡ εἰκὼν Παναγία ἡ Τριχεροῦσα, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγράφεται ἡ σχετικὴ παράδοσις.

Εἶναι ἀπίθανον νὰ συνέβη τοιαύτη συνωμοσία, διότι ὁ Ἰωάννης πρῶτον μὲν ἠδύνατο νὰ παραιτηθῆ τοῦ ἀξιωματός του μόνος, δεύτερον δὲ κατὰ τὴν ἐν τῷ χαλιφάτῳ ὑπηρεσίαν του δὲν ἦτο εὐκολον ν' ἀσχολῆται μὲ θέματα ὡς τὸ τῆς χρήσεως τῶν εἰκόνων. Ὅθεν τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἀνεχώρησε πρὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς εἰκονομαχικῆς ἐριδος, ὡς συνάγεται καὶ ἐξ ἀναφορᾶς ἐν πράξει θ' τῆς Ζ' Οἴκουμενικῆς Συνόδου ¹⁶. «Ἰωάννης, ὃς παρ' αὐτῶν Μανσοῦρ προσηγόρευται, ἀφελὲς πάντα, Ματθαῖον τὸν εὐαγγελιστὴν ζηλώσας, Χριστὸν ἠκολούθησε, μείζονα πλοῦτον ἠγησάμενος τῶν ἐν Ἀραβίᾳ θησαυρῶν τὸν ὄνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ». Ἡ παρομοίωσις μὲ τὸν τελῶνην Ματθαῖον ὀφείλεται εἰς τὴν περὶ τὰ οἰκονομικὰ ἀσχολίαν του. Εἰς τὴν μονὴν συνεχώρησαν μετ' αὐτοῦ ὁ ἀδελφὸς του Κοσμάς καὶ ὁ ἀνεψιὸς του Στέφανος.

Ὁ γέρον τῷ Ἰωάννου, ἀποβλέπων εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ ἐγωισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐνδεχομένως θὰ ἔτρεφεν ὁ Ἰωάννης, θαρρῶν εἰς τὴν παιδείαν καὶ τὸ μέγα κοσμικόν του ἀξίωμα, ἀπηγόρευσε εἰς αὐτὸν νὰ γράφῃ ἀλλὰ παρὰ ταῦτα οὗτος κατὰ παράκλησιν μοναχοῦ συνέθεσε τὸ τροπάριον «Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα» ¹⁷. Ὁ γέρον τῷ ἐπέβαλε τὸ ἐπιτίμιον νὰ καθαρῶσιν ὀλόκληρον τὸν κῶρον τῆς μονῆς, ἀφοῦ δὲ οὗτος ἐπέδειξε δι' ἐκτίσεως τῆς ποινῆς τὴν ταπεινώσιν του, τοῦ ἐπέτρεψε ν' ἀσχολῆται μὲ τὴν συγγραφὴν.

Ὁ Ἰωάννης ἐχειροτονήθη εἰς πρεσβύτερον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου

15. ἐθ. ἀν. 456, Βίος x. 17.

16. Mansi 13, 357.

17. PG 96, 468, Βίος x. 27.

Ἱεροσολύμων Ἰωάννου τοῦ Ε' (706 - 735) ¹⁸, συνέχισε δὲ τὴν ἀσκησιν καὶ τὸ συγγραφικὸν αὐτοῦ ἔργον μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Περὶ τῆς κατὰ τὸν θάνατον ἡλικίας αὐτοῦ ἔχομεν δύο ἀντιφατικὰς πληροφορίες, μίαν τοῦ Συναξαρίου ¹⁹, ὅτι οὗτος ἦτο τότε 104 ἐτῶν καὶ ἑτέραν τοῦ Μαρκιανοῦ Βίου ὅτι ἦτο 70 ἐτῶν. Οἱ πλεῖστοι τοποθετοῦν τὸν θάνατον αὐτοῦ εἰς τὸ ἔτος 749, ἀλλ' ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἀκολουθοῦν τὴν πρώτην πληροφορίαν εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ τοποθετήσουν τὴν γέννησιν αὐτοῦ εἰς τὸ 645, ὅπερ δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὰς περὶ ὑπηρεσίας αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς τὸ χαλιφᾶτον, μόλις τὸ 661 μεταφερθὲν εἰς Δαμασκόν, καὶ δὴ ὑπὸ τὸν Ἄμπτ - ἑλ - Μαλέκ. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς τοποθετοῦμεν τὴν γέννησιν εἰς τὸ 680. Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν πρώτην πληροφορίαν, πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν τὸν θάνατον του εἰς τὸ 784, ἄλλως εἰς τὸ 750. Ἀλλὰ προϋποτίθεται μᾶλλον ὡς ζῶν κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Ε' συγκληθεῖσαν τὸ 754 σύνοδον. Ἡ σκληρότης τῶν κατ' αὐτοῦ ἐκφράσεων τῆς συνόδου ταύτης ²⁰ δεικνύει ὅτι εἶχε κατανοηθῆ πλήρως ἡ σημασία τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ.

*Μανσοῦρ τῷ κακωνύμῳ καὶ σαρακηνόφρονι ἀνάθεμα·
τῷ εἰκονολάτρῃ καὶ φαλσογράφῳ Μανσοῦρ, ἀνάθεμα·
τῷ τοῦ Χριστοῦ ὕβριστῇ καὶ ἐπιβούλῳ τῆς βασιλείας Μανσοῦρ,
ἀνάθεμα·
τῷ τῆς ἀσεβείας διδασκάλῳ καὶ παρορμηνευτῇ τῆς θείας Γραφῆς
Μανσοῦρ, ἀνάθεμα·*

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι πράγματι ἀπέθανεν ὀλίγον πρὸ τῆς Ζ' Οἰκουμένηκῆς Συνόδου, ἐκ τῆς ὁποίας τὰ πρακτικὰ ρητῶς μνημονεύεται ὡς ἀποθανόντων.

Ἡ μνήμη αὐτοῦ ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ ἄγεται τὴν 4 Δεκεμβρίου, ἐν δὲ τῇ Δύσει τὴν 27 Μαρτίου.

18. *ἔνθ.* ἀν. 477, Βίος κ. 34.

19. PG 94, 501.

20. Mansi 13, 356.

Συγγράμματα.

Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἀνήκει εἰς τοὺς εὐτυχεῖς συγγραφεῖς, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα εὖρον καθολικὴν ἀναγνώρισιν καὶ ἐκτίμησιν. Τὰ δὲ ἔργα αὐτοῦ ἔχουν καθ' ἑαυτὰ ἀξίαν καὶ ὄχι μόνον ἐπικτητον ὡς ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἀναγνωρίσεως. Οἱ κριτικοὶ βεβαίως σήμερον, ἂν καὶ δὲν παραβλέπουσιν τὴν πλουσιωτάτην μόρφωσιν καὶ τὴν πολυμέρειαν τοῦ Ἰωάννου, ἀρνοῦνται εἰς αὐτὸν τὴν πρωτοτυπίαν, ἀλλ' ἡ κρίσις αὕτη δὲν δύναται νὰ ἐπεκταθῆ εἰς ὅλα τὰ ἔργα αὐτοῦ, πάντως δὲ ἡ πρωτοτυπία δὲν ἐγκρατεῖται μόνον εἰς τὰς σκέψεις ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τρόπον παρουσιάσεως αὐτῶν.

Ὁ Ἰωάννης ἔγραφε ταχέως καὶ ἀνέτως, ἀντλῶν ἀπὸ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεων αὐτοῦ καὶ ἀπὸ πλῆθος κλασικῶν καὶ χριστιανικῶν συγγραμμάτων, συχνάκις δὲ ἀπὸ σειρᾶν ἐγχειριδίων καὶ ἀνθολογιῶν. Ἡ ταχύτης προσδίδει εἰς μερικὰ ἔργα τὴν σφραγίδα τῆς προχειρότητος, τὴν ὁποίαν διακρίνων καὶ ὁ ἴδιος, ἀνεθεώρει ἐνίοτε αὐτὰ, «ἐπικοσμῶν, ἐπικαλλύων, ἐπιδιορθούμενος πρὸς ἀκρίβειαν καὶ λέξιν καὶ νοῦν καὶ ρυθμὸν καὶ συνθήκην»²¹.

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῆ εἶναι ἡ αὐστηρότης εἰς τὴν μέθοδον καὶ τὴν διαίρεσιν. Ὁ Ἰωάννης δαμάζων τὸ ὑλικὸν τοῦ προσέφερον αὐτὸ εἰς μικρὰς ἐνότητας, ὡς ἂν συνέθετε πάντοτε μικρὰ τροπάρια κανόνων. Ἡ ἔκφρασις αὐτοῦ εἶναι πάντοτε σαφής, καίτοι ποικίλλει καὶ διαρκῶς ἀνανεώνεται. Τὸ ὕφος, λαμπρὸν πάντοτε εἰς τὰ ποιήματα, εἰς πολλὰ ἀπὸ τὰ πεζὰ κατανατᾶ ξηρόν, μὴ ἐνθυμίζον οὔτε μακρόθεν τὸν ποιητὴν ἐνῶ εἰς ἄλλα διατηρεῖ τὴν ἀνθηρότητα.

Ὅλα τὰ ἔργα αὐτοῦ συνέταξεν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Σάββα. Ὁ Βίος διακρίνει αὐτὰ εἰς τέσσαρας κατηγορίας· τὰ «μελίρρυτα ἄσματα»²², τοὺς εἰς φαιδράς πανηγύρεις λόγους, τὴν ἱερὰν βίβλον καὶ θεοχάρακτον πλάκα (Πηγὴν Γνώσεως) καὶ τὰς περὶ εἰκόνων πραγματείας²³. Σήμερον ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν μέγα πλῆθος συγγραμμάτων ποικίλου περιεχομένου.

21. PG 96, 484, Βίος x. 36.

22. PG 94, 473, Βίος, x. 33.

23. PG 94, 476, Βίος x. 33.

Α'. Ἑρμηνευτικά: Ἡ περὶ τὴν ἑρμηνείαν τῶν Γραφῶν ἐνασχόλησις τοῦ Ἰωάννου ὑπῆρξε περιωρισμένη, προφανῶς διότι ἐφρόνει ὅτι ἤσκουν ὅσα ἢ προηγηθεῖσα ἑρμηνεῖα τῶν Πατέρων εἶχεν ἀποδώσει. Ἡ ἑρμηνεῖα αὐτοῦ εἰς τὰς Ἐπιστολάς τοῦ Παύλου ²⁴ εἶναι ἐπιτυχῆς ἐπιτομὴ τῆς ἐκτενοῦς ἑρμηνείας Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δηλώνεται, μὲ σποραδικὰς ἰδίαις παρατηρήσεις. Αἱ ὑπὸ τοῦ Κ. Δυοβουνιώτου ἐκδοθεῖσαι Ὁμιλίαι εἰς τὴν Ἐξαήμερον ²⁵ ἀποτελοῦν ἐπίσης ἐπιτομὴν τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Σεβηριανοῦ Γαβάλων, φερομένων καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Χρυσοστόμου ²⁶. Ἡ ἀνέκδοτος σύνοψις εἰς τὴν Π. Διαθήκην δὲν εἶναι γνωστὸν ἂν ἀνήκη εἰς αὐτόν.

Β'. Δογματικά: Σφύζονται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου πολυάριθμα δογματικὰ συγγράμματα πλήρως ἢ ἀποσπασματικῶς.

1. Λίβελλος περὶ ὀρθοῦ φρονήματος ²⁷. Συνταχθεὶς, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου καὶ ἐπιδοθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ἡλία κατὰ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ εἰς τὸν Πέτρον Δαμασκῶ, ἀνακεφαλαιώνει τὰ θεμελιώδη δόγματα τῆς Ὁρθοδοξίας βάσει τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως.

2. Ἐκθεσις καὶ δήλωσις πίστεως εἰς λατινικὴν μετάφρασιν ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ ²⁸. Ἐκθέτουσα ἐν συντομίᾳ τὰ κύρια δόγματα τῆς Ὁρθοδοξίας, φοῖνεται ἀποτελοῦσα ἐπέκτασιν τοῦ Λιβέλλου.

3. Εἰσαγωγή δογμάτων στοιχειώδης ²⁹. Ἀποσταλεῖσα πρὸς Ἰωάννην Λαοδικείας, ἐξετάζει τοὺς εἰσαγωγικοὺς δρους καὶ τὰς διακρίσεις τῆς χριστιανικῆς δογματικῆς, ὡς οὐσία, φύσις, μορφή, ὑπόστασις, πρόσωπον, ἄτομον, διαφορὰ, ποιότης, ἰδιώματα καὶ τὰ τοιαῦτα. Ὑπὸ πολλῶν ἀμφιβάλλεται, καίτοι πρὸς τοῦτο δὲν ὑποχρεώνει ἢ ἐπανάληψις του εἰς τὸ δεῦτερον μέρος τῆς Πηγῆς γνώσεως.

24. PG 95, 441 - 1033.

25. Ἐκκλησ. Φάρος 13, 1914, 53 - 69· 119 - 149.

26. PG 56, 429 - 500.

27. PG 94, 1421 - 1432.

28. PG 95, 417 - 436.

29. PG 95, 100 - 112.

4. *Περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων*³⁰. Λόγω τοῦ ὕφους τῆς ἡ πραγματεία αὕτη θεωρεῖται ὡς ψευδεπιγράφος, ἀλλ' εἶναι δύσκολος ἢ ἀπόρριψις τῆς, διότι τὸ μὲν ὕφος τοῦ Ἰωάννου ποικίλλει κατὰ συγγράμματα, ἡ δὲ χειρόγραφος παράδοσις ὁμοφώνως ἀποδίδει ταύτην εἰς αὐτόν.

5. *Πηγὴ γνώσεως*³¹. Τὸ σημαντικώτατον τοῦτο ὄλων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἰωάννου μετεφράσθη εἰς πλείστας γλώσσας, λατινικὴν, σλαβονικὴν, ρωσικὴν, βουλγαρικὴν καὶ ἄλλας νεωτέρας. Διετηρήθη εἰς 560 περίπου χειρόγραφα κατὰ τμήματα, ὀλόκληρον δὲ εἰς 22 μόνον.

Ὁ Ἰωάννης εἰς ἐμπνευσμένον προοίμιον, δι' οὗ ἀφιερῶνει τὸ ἔργον εἰς τὸν ἀδελφὸν Κοσμάν ἐπίσκοπον Μαΐουμᾶ, σημειῶνει τὸν λόγῳ τῆς ἀμαθείας του δισταγμὸν νὰ συντάξῃ παρόμοιον ἔργον καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἐτόλμησε τοῦτο θαρρῶν εἰς τὸν παρὰ τοῦ Πνεύματος πρὸς τοὺς ταπεινοὺς μιμητὰς τοῦ Χριστοῦ χορηγοῦμενον φωτισμὸν καὶ προσθέτει· «λαλήσω λόγια, οὐ τῆς διανοίας καρπὸν τῆς ἐμῆς, ἀλλὰ καρπὸν τοῦ τοὺς τυφλοὺς σοφίζοντος Πνεύματος, ὅσα δώσει λαμβάνων καὶ ταῦτα φθεγγόμενος»³². Πάλιν ὁμοίως ἐξηγεῖ ὅτι καὶ ταῦτα δὲν ἀντλεῖ ἐκ τοῦ πρὸς τὸν ἴδιον φωτισμοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς ἄλλους, Ἕλληνας καὶ χριστιανούς. «Ἐγὼ δὲ ἐμὸν μὲν, ὡς ἔφην, οὐδὲν, τὰ δὲ τοῖς ἐκκρίτοις τῶν διδασκάλων πεποιημένα συλλεξάμενος, ὅση δύναμις, συντετημημένον τὸν λόγον ποιήσομαι»³³. Βεβαίως ὁ Ἰωάννης ὑπερβάλλει εἰς ταπεινότητα.

Τὸ ἔργον διηρέθη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰς τρία μέρη, ὅπου ἀναπτύσσονται αἱ φιλοσοφικαὶ προϋποθέσεις, αἱ παρεκκλίσεις τῶν αἱρέσεων καὶ τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας. Χειρογράφως παραδίδεται εἰς δύο ἢ τρεῖς παραλλαγὰς, ἐξ οὗ ἐξηγούνται αἱ ἀντιφατικαὶ πληροφορίαι περὶ τοῦ χρόνου συγγραφῆς αὐτοῦ. Οὕτω κατὰ μὲν τὸ

30. PG 95, 247 - 278.

31. PG 94, 521 - 1228.

32. PG 94, 524.

33. PG 94, 525 βλ. καὶ Κεφάλαια Φιλοσοφικά 1 «ἐρῶ τοιγαροῦν ἐμὸν οὐδέν».

προοίμιον αὐτοῦ ἐγράφη μετὰ τὸ 743, ἐφ' ὅσον ἀφιερώνεται εἰς τὸν ἐπίσκοπον Κοσμάν λαβόντα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα, κατὰ δὲ τὸν Ἰακωβίτην πατριάρχην Ἠλίαν ἐγράφη τὸ 728.

Ἡ ἐκτενὴς παραλλαγή τῶν Φιλοσοφικῶν κεφαλαίων, περιέχει 68 κεφάλαια καὶ μίαν τελικὴν Λύσιν, ἡ βραχεῖα περιέχει 50, ἡ δὲ βραχυτάτη περιέχει μόνον 15. Τὸ κείμενον τῆς ἐκτενοῦς παραλλαγῆς τοῦ Περὶ αἰρέσεων περιέχει προσθήκας ἀποδιδόμενας εἰς ἱερέα Τιμόθεον καὶ Νικηφόρον Κάλλιστον, ἐπειδὴ δὲ τὸ μέρος τοῦτο εἰς τὰ χειρόγραφα καταλαμβάνει συνήθως τὴν τελευταίαν θέσιν, θεωρεῖται ὑπὸ πολλῶν πιθανὸν ὅτι προστέθη εἰς τὰ ἄλλα δύο βραδύτερον. Τῆς Ἐκθέσεως Ὁρθοδόξου πίστεως ἡ ἐκτενὴς παραλλαγή περιλαμβάνει 100 κεφάλαια, ἡ δὲ βραχεῖα περιλαμβάνει τὰ αὐτὰ ἀλλὰ τοποθετεῖ τὰ κ. 82 - 100 πρὸ τοῦ κ. 19, θεωρεῖται δὲ πιθανὸν ὅτι ἡ βραχυτάτη παρέλειπε τὰ τελευταῖα ταῦτα κεφάλαια.

Αἱ συνεχιζόμεναι ἐπὶ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Ἰωάννου ἔρουναι πιθανὸν θὰ λύσουν συντόμως τὰ προκύπτοντα ἐκ τῶν ὡς ἄνω διαφορῶν προβλήματα. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἰωάννης συνέταξε τὰ τρία μέρη κατὰ πρῶτον ὡς αὐτοτελῆ ἔργα περὶ τὸ 730, ἔπειτα δὲ, μετὰ τὸ 743, συνήνησεν αὐτά. Λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς τάσεως τῶν μοναχῶν ν' ἀναβιβάζουν τὸν ἀριθμὸν κεφαλαίων τῶν ἔργων τῶν εἰς τελείους ἢ ἡμιτελείους ἀριθμοὺς (50, 100, 150, 200), καθίσταται πιθανὸν ὅτι τὰ μὲν πρῶτον καὶ τρίτον μέρη συνίσταντο ἐξ 100 κεφαλαίων, τὸ δὲ δεύτερον ἐκ 50, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ στάδιον τῆς συνενώσεως αὐτῶν. Αἱ ὑπὸ μεταγενεστέρων γενόμεναι προσθήκαι δὲν εἶναι ἀξιόλογοι.

Τὰ Φιλοσοφικά κεφάλαια ἀποτελοῦν φιλοσοφικὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν, στηριζομένην κυρίως μὲν εἰς τὸν Ἀριστοτέλη, συμπληρωματικῶς δὲ εἰς τὸν νεοπλατωνικὸν Πορφύριον. Μετὰ ποικίλους ὀρισμοὺς τῆς φιλοσοφίας ὁ συγγραφεὺς διακρίνει ταύτην εἰς θεωρητικὴν, ὑποδιαιρουμένην εἰς θεολογίαν καὶ εἰς φυσιογνωσίαν μετὰ μαθηματικῶν, καὶ εἰς πρακτικὴν, ὑποδιαιρουμένην εἰς ἠθικὴν, οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν, ἐξετάζει δὲ τοὺς βασικούς φιλοσοφικούς δρους, ἥτοι ὄν, οὐσίαν, φύσιν, ὑπόστασιν, συμβεβηκός, γένος, εἶδος, ἄτομον, ταυτότητα, διαφορὰν, μορφήν, ποιό-

τητα, χρόνον, σύγχρονον, διαδοχὴν, πρότασιν, συλλογισμόν κ.ά.

Εἰς τὸ *Περὶ αἱρέσεων* ἐξετάζονται ἐν συντομίᾳ ἑκατὸν αἱρέσεις, ἐνῶ αἱ ἐπὶ πλεον παρουσιαζόμεναι εἰς μερικὰ χειρόγραφα εἶναι πρόσθετοι. Ὁ Ἰωάννης φαίνεται ἐν πολλοῖς ἀκολουθῶν τὸν Ἐπιφάνιον, ἀλλ' ἡ ἔκθεσις αὐτοῦ εἶναι ἐνιαχοῦ διάφορος καὶ περιλαμβάνει ὑλικὸν ἐπίσης ἀπὸ τὸν Θεοδώρητον, τὸν Τιμόθεον, τὸν Λεόντιον καὶ τὸν Σωφρόνιον. Εἰς μερικὰ χειρόγραφα τὸ μέρος τοῦτο φέρει ὡς ὑπότιτλον «*Κεφάλαιον 34 τοῦ Πανδέκτου*», πράγματι δὲ ἔχει καταφανῆ ὅτι ἀποτελεῖ παραλλαγὴν τοῦ 34 κεφ. τοῦ *Πανδέκτου ἢ τῆς Διδασκαλίας Πατέρων*, ἀνθολογίας γενομένης ὑπ' ἀγνώστου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η' αἰῶνος καὶ ἀποδοθείσης ἄλλοτε εἰς τὸν Δαμασκηνόν. Σημειωτέον ὅτι Πανδέκτης λέγεται ἐνίοτε καὶ ἡ Πηγὴ γνώσεως. Ὁ *Πανδέκτης* ἀποτελεῖ ὑποτυπώδη σύνθεσιν τῶν κατεσπαρμένων γνωμῶν ἐπὶ τῶν θεμελιωδῶν προβλημάτων τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐνῶ ἡ *Πηγὴ γνώσεως* εἶναι συστηματικώτερα καὶ ἐπιτυχεστέρα. Ὁ Ἰωάννης ἐκθέτει πρωτοτύπως τὰ τῶν τριῶν τελευταίων αἱρέσεων, τῶν Ἰσμαηλιτῶν, ἤτοι Μωαμεθανῶν, τῶν Εἰκονοκλαστῶν καὶ τῶν Ἀποσχιστῶν, ἤτοι πλανήτων μοναχῶν, ἀρνούμενων τὴν ἱερωσύνην καὶ τὰ λοιπὰ μυστήρια.

Ἡ Ἐκθεσις ἢ Ἐκδοσις ὀρθοδόξου πίστεως, διηρημένη ὑπὸ τοῦ συγγραφέως εἰς ἑκατὸν κεφάλαια, ἀποτελεῖ σύστημα δογματικῆς τῆς Ὀρθοδοξίας. Οἱ μεταγενέστεροι κατ' ἀπομίμησιν τῆς διαιρέσεως τῶν Γνωμῶν τοῦ Π. Λομβάρδου, διήρεσαν τοῦτο εἰς 4 τμήματα. Ὁ Ὀριγένης μὲ τὸ *Περὶ ἀρχῶν* καὶ ἐν μικροτέρᾳ κλίμακι ὁ Γρηγόριος Νύσσης μὲ τὸν *Κατηχητικὸν* εἶχον ἐπιχειρήσει σύνθεσιν προσωπικῶν θεολογικῶν συστημάτων, ἀλλ' ἡ ἐπιδίωξις τοῦ Δαμασκηνοῦ εἶναι διάφορος· θέλει νὰ προσφέρῃ ἐκκλησιαστικὸν καὶ ὄχι προσωπικὸν δογματικὸν σύστημα. Τὸ ὅτι ἀκολουθεῖ ἐν πολλοῖς τὴν σειρὰν τοῦ στ' βιβλίου τῆς Ἐπιτομῆς αἰρετικῆς κακομυθίας τοῦ Θεοδώρητου δὲν σημαίνει ἐξάρτησιν, διότι ἡ σειρὰ εἶναι ὅλως φυσική. Καὶ ἡ μέθοδος καὶ τὸ ὑλικὸν εἶναι διάφορα. Κατὰ βάσιν τὸ σύστημα εἶναι καππαδοκικόν, συμπληρούμενον διὰ τῶν γνωμῶν ἐξ ἄλλων κατευθύνσεων. Κυριαρχεῖ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ἀκολουθοῦν ἔπειτα ὁ Μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος Νύσσης καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγί-

της, περαιτέρω δὲ ὁ Ἀθανάσιος, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ Νεμέσιος, Λεόντιος ὁ Βυζάντιος, Ἀναστάσιος ὁ Σιναΐτης καὶ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής. Ὡς πρὸς τὰ φυσιογνωστικὰ ἡ ἀναφορὰ εἶναι κυρίως εἰς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Πτολεμαῖον.

Εἰς τὸ πρῶτον τμήμα, τὸ θεολογικὸν (κ. 1 - 14), ἐκτίθενται τὰ περὶ Θεοῦ καὶ τῶν ἰδιωμάτων αὐτοῦ· εἰς τὸ δεύτερον, τὸ κοσμολογικὸν (κ. 15 - 44), ἐκτίθενται τὰ περὶ ἀγγέλων, δαιμόνων, ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, φυσικοῦ κόσμου, ἀνθρώπου· εἰς τὸ τρίτον μέρος τὸ χριστολογικὸν (κ. 45 - 73), ἐξετάζεται τὸ μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας, ἤτοι ἡ πτώσις τῶν πρωτοπλάστων, ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Λόγου καὶ ἐν ἐκτάσει ἡ Χριστολογία· εἰς δὲ τὸ τέταρτον (κ. 74 - 100) συνεχίζεται ἡ ἐξέτασις τῆς χριστολογίας καὶ ἐκτίθενται ἀναμιξ τὰ περὶ Θεοτόκου, εἰκόνων, αὐτεξουσίου, κακοῦ, πίστεως, μυστηρίων, Ἀγίων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων. Τὸ ἐκκλησιολογικὸν πρόβλημα ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ἐξέτασιν ταύτην.

6. Ἀσήμαντα ἀποσπάσματα *Περὶ φύσεως Χριστοῦ*, *Περὶ θεολογίας*, *Περὶ μερῶν ψυχῶν*, *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*³ εἶναι ἀμφιβόλου γνησιότητος. Ἀβεβαίας ἢ ξένης προελεύσεως εἶναι ὁ *Λίβελλος Ὁρθοδοξίας*³⁵, *Περὶ Ἁγίας Τριάδος κατ' ἐρωταπόκρισιν*³⁶, *Ἐρωταποκρίσεις περὶ ὀρθοδόξου πίστεως εἰς ἔργα Ἀθανασίου*³⁷, *Περὶ ἐξομολογήσεως*³⁸, *Περὶ ἀζύμων*³⁹, *Περὶ ἀχράντου σώματος*⁴⁰, Ἀβεβαίας προελεύσεως εἶναι καὶ τὰ ἀνέκδοτα *Περὶ δικαιοσύνης*, *Περὶ ὑποστατικῆς ἐνώσεως*, *Περὶ ὀρθοδόξου πίστεως*, *Περὶ Θεοτόκου* (ἀραβ.) καὶ *Περὶ προνοίας* (ἀραβ.).

34. PG 95, 225 - 237, 244.

35. Orient. Christ. Period. 8, 1916, 82 - 103.

36. PG 95, 9 - 17.

37. PG 28, 773 - 796.

38. PG 95, 284 - 304

39. PG 95, 388, 396

40. PG 95, 401 - 412.

Γ'. Ἀντιορητικά: Διακρίνομεν ταῦτα τῶν δογματικῶν μόνον διὰ λόγους τεχνικούς.

1. Σφύζονται δύο ἀντινεστοριανικαὶ πραγματεῖαι ὑπὸ τοὺς τίτλους *Περὶ πίστεως κατὰ Νεστοριανῶν καὶ Κατὰ τῆς αἵρέσεως τῶν Νεστοριανῶν*⁴¹. Τῆς δευτέρας, ἀπλῆς σχεδὸν συλλογῆς Γραφικῶν χωρίων μετὰ χρήσεως τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως, ἡ γνησιότης ἀμφιβάλλεται.

2. Τρεῖς πραγματεῖαι τοῦ Ἰωάννου ἀναφέρονται εἰς τὸν Μονοφυσισμὸν ὑπὸ τὴν ἰακωβιτικὴν αὐτοῦ μορφήν. *Περὶ συνθέτου φύσεως κατὰ Ἀκεφάλων*⁴², *Περὶ τοῦ τρισαγίου ὕμνου πρὸς Ἰορδάην ἀρχιμανδρίτην*⁴³. Ὁ προϊστάμενος τῆς μονῆς Εὐθυμίου Ἀναστάσιος εἶχε προσαγάγει πατερικὰ χωρία, καθ' ἃ ὁ τρισάγιος ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸν Υἱὸν καὶ τονίζει τὴν θεῖαν τούτου φύσιν, ἰσχυρίζετο δὲ ὅτι τὴν ἀποψιν ταύτην ἐδέχετο καὶ ὁ Δαμασκηνός· ἀλλ' οὗτος ἀρνεῖται τοῦτο καὶ δίδων τὴν ὀρθὴν ἐρμηνεῖαν ζητεῖ τὴν συμμόρφωσιν τοῦ Ἀναστασίου. *Κατὰ Ἰακωβιτῶν*⁴⁴. Ἐκ προσώπου τοῦ Πέτρου Δαμασκοῦ ἀπευθύνεται πρὸς Ἰακωβίτην ἐπίσκοπον. Τὰ πρῶτα κεφάλαια εἶναι τοῦ Πέτρου, τὰ δὲ ὑπόλοιπα τοῦ Ἰωάννου. *Τεμάχιον Κατὰ Σεβήρου*⁴⁵ εἶναι ἀβεβαίας προελεύσεως.

3. Ἡ πραγματεία *Περὶ τῶν ἐν τῷ Χριστῷ δύο θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν καὶ λοιπῶν φυσικῶν ιδιωμάτων*⁴⁶ στηρίζεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸν Μάξιμον. Ἀνέκδοτος εἶναι ἡ πραγματεία *Κατὰ Μονοφυσιτῶν καὶ Μονοθελητῶν*⁴⁷.

4. Σφύζονται τρεῖς πραγματεῖαι *Περὶ εἰκόνων*⁴⁸. Γραφεῖσαι κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τῆς εἰκονομαχικῆς ἐριδος, ἐξετάζουν μὲ

41. PG 95, 188 - 224.

42. PG 95, 112 - 125.

43. PG 95, 21 - 61.

44. PG 94, 1436 - 1501.

45. PG 95, 225.

46. PG 95, 128 - 185.

47. Βατ. γκρ. 1075.

48. PG 94, 1232 - 1420.

μετριοπάθειαν τὸ πρόβλημα καὶ δίδουν τὴν ὀρθὴν ἐξήγησιν εἰς τὴν χρῆσιν τῶν εἰκόνων. Ἐπειδὴ αἱ πραγματεῖαι ἔχουν πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα, ἄλλοι μὲν θεωροῦν τὴν τρίτην ὡς ἀνακεφαλαίωσιν τῶν δύο πρώτων, ἄλλοι δὲ θεωροῦν ταύτας ὡς τρεῖς παραλλαγὰς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν αὐτὰς καθὼς ἐλάμβανε πληροφορίας περὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβαινόντων ὅθεν αὐταὶ εἶναι τρεῖς αὐτοτελεῖς πραγματεῖαι, εἰς τὰς ὁποίας δευτερώνονται πολλὰ στοιχεῖα καὶ ἐκάστοτε προστίθενται ἄλλα νεώτερα. Εἰς τὴν πρώτην ἐπικρίνεται τὸ διάταγμα τοῦ Λέοντος Γ' (726), φαίνεται δὲ ὅτι αὕτη ἐγράφη ὀλίγον μετὰ τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ. Εἰς τὴν δευτέραν μνημονεύεται ἡ ἐξορία τοῦ Γερμανοῦ (730), ἀλλ' ὄχι καὶ ὁ ἀναθεματισμὸς τοῦ Λέοντος ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων τῆς Ἀνατολῆς (κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, βραδύτερον), ὅπερ σημαίνει ὅτι αὕτη ἐγράφη ἔνωρις κατὰ τὸ 730. Ὁ Ἰωάννης ἐκφράζει ἐλπίδας περὶ διορθώσεως τῶν πραγμάτων. Ἡ τρίτη, ἐπιχειροῦσα συστηματικωτέραν ἐκθεσιν τῆς διδασκαλίας, ἐγράφη πιθανῶς κατὰ τὸ τέλος τοῦ 730 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 731.

Ἄλλα περὶ εἰκόνων δοκίμια εἶναι ξένα, ὡς τὰ *Περὶ εἰκονίσεως Θεοῦ*⁴⁹, *Λόγος ἀποδεικτικὸς περὶ ἀγίων εἰκόνων*⁵⁰, *Κατὰ εἰκονοκλαστῶν διάλογος στηλιτευτικὸς*⁵¹, *Ἐπιστολὴ πρὸς Θεόφιλον*⁵² καὶ ἀπόσπασμα *Περὶ εἰκόνων*⁵³.

5. Σφίζεται εἰς ἀρμενικὴν μετάφρασιν ἀνέκδοτον ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἀποκρίσεις πρὸς Ἰουδαίους. Ἀνέκδοτα ἔργα Κατὰ Ἀρμενίων καὶ κατὰ Ἰουδαίων* εἶναι ἀβεβαίας προελεύσεως, ψευδεπίγραφον δὲ εἶναι τὸ *Κατὰ Λατίνων*.

6. Τῶν ἔργων *Κατὰ Μανιχαίων διάλογος*⁴ καὶ *Διάλεξις Ἰωάννου Ὀρθοδόξου πρὸς Μανιχαῖον*⁵ δὲν εἶναι ἐπαρκῶς κατωχυρω-

49. PG 95, 228.

50. PG 95, 309 - 344.

51. PG 96, 1347 - 1361.

52. PG 95, 345 - 385.

53. PG 95, 435 - 438.

54. PG 94, 1505 - 1584.

55. PG 96, 1320 - 1336.

μένη ἢ γνησιότης. Εἶναι ἐπίσης ἄγνωστον, ἂν ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν νεοφανῆ τότε αἴρουν τῶν Παυλικιανῶν ἢ εἰς τὴν τῶν Μανιχαίων, ἢ ὅποια εὐρίσκετο πρὸς τὰ τέλη τῆς δραστηριότητός της.

7. Ἐκ τῶν κατὰ τῶν *Μωαμεθανῶν ἔργων*, τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὸν Ἰωάννην, γνήσιον, ὡς φαίνεται, εἶναι μόνον ἀπόσπασμα *Διάφωνῆς Ἰωάννου*⁵⁶, διασωθὲν ὑπὸ Θεοδώρου Ἀβουκάρρα ἐκ διαλέξεως αὐτοῦ. Ἡ *Διάλεξις Σαρακηνοῦ καὶ χριστιανοῦ*, φερομένη ὑπὸ δύο παραλλαγᾶς⁵⁷ καὶ διαφέρουσα κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ἰωάννου, δὲν ἀνήκει εἰς αὐτόν.

Δ'. *Ἡ θικά*: 1. Τὸ σπουδαιότερον μεταξὺ αὐτῶν εἶναι τὰ *Ἱερά παράλληλα*, τῶν ὁποίων ὁ τίτλος εἰς μὲν τὰ ἀρχαιότερα χειρόγραφα φέρεται ὡς «*Ἱερά*», εἰς δὲ τὰ νεώτερα ὡς «*Παράλληλα*»⁵⁸. Ὁ συντάκτης, συλλέγων ἐπὶ πολλὰ ἔτη χωρῶς ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων, κατέτασεν αὐτὰ εἰς τρία βιβλία, ἔχοντα κατὰ σειρὰν ὡς ἀντικείμενα τὰ θεῖα, τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὸ ἦθος. Καὶ τῶν μὲν δύο πρώτων βιβλίων τὸ ὕλικόν εἶχε ταξινομήσει κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν ὡς εἰς θεολογικὸν λεξικόν, εἰς τὸ τρίτον δὲ ἀντιπαρέβαλλε εἰς πᾶσαν ἀρετὴν τὴν ἀντίθετον κακίαν, ἀλλὰ σήμερον ὅλα εἶναι διηρημένα εἰς 24 ἀλφαβητικὰ στοιχεῖα, τὰ πρῶτα μάλιστα ὑπὸ βραχεῖαν μορφήν. Καίτοι ἡ μέθοδος ἐργασίας εἶναι οἰκεία εἰς τὸν Ἰωάννην, ἢ αὐθεντικότης τοῦ συγγράμματος ἀμφισβητεῖται.

2. Ὀρισμένα ἠθικὰ ζητήματα ἐξήτασεν ὁ Ἰωάννης εἰς ἰδιαιτέρας πραγματείας, ὡς αἱ *Περὶ τῶν ἀγίων νηστειῶν πρὸς Κομητᾶν*⁵⁹, *Περὶ τῶν ὀκτῶ τῆς ποτηρίας πνευμάτων*⁶⁰ καὶ *Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν*⁶¹.

56. PG 94, 1596 - 1597.

57. PG 94, 1585 - 1597· 96, 1336 - 1348.

58. PG 95, 1040 - 1588· 96, 9 - 44· K. Holt, *Texte und Untersuchungen* 16,1.

59. PG 95, 64 - 77.

60. PG 95, 80 - 84 καὶ ἀπόσπασμα λατ. 95, 83 - 86.

61. PG 95, 85 - 97.

Ἄβεβαία εἶναι ἡ πρόλευσις τῶν ἀνεκδότων πραγματειῶν *Περὶ νήψεως ψυχῆς*, *Περὶ παρθενίας* καὶ *Περὶ προσευχῆς τοῦ Κυρίου*.

Ε'. Ὁμιλίαι: Ὡς πρὸς τὰς ὀμιλίας παρατηρεῖται μεγάλη σύγχυσις εἰς τὰ Χειρόγραφα, ἀποδιδομένων εἰς τὸν Δαμασκηνὸν καὶ ὀμιλιῶν ἄλλων Ἰωαννῶν ἢ ἄλλων προσώπων. Ἐκ τῶν ἐν τῇ PG ἐκδιδομένων γνήσiai εἶναι αἱ *Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν*⁶², *Εἰς τὴν Συκῆν*⁶³, *Εἰς τὸ Μέγα Σάββατον*⁶⁴, *Εἰς τὴν Κοίμησιν τρεῖς*⁶⁵. *Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν ἢ δευτέρα ἐκ τῶν δύο*⁶⁶ λατινιστὶ ἐξ ἀραβικῆς ἐκδιδομένη, ἐνῶ τοῦ ἀποδίδεται καὶ ἕτερα τοῦ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως⁶⁷, *Εἰς τὸ γενέθλιον τῆς Θεοτόκου ἢ πρώτη ἐκ τῶν δύο*⁶⁸, τῆς δευτέρας ἀνηκούσης πιθανῶς εἰς Θεόδωρον τὸν Στουδίτην ἐνῶ τοῦ ἀποδίδονται καὶ αἱ τρεῖς τοῦ Ἀνδρέου Κρήτης⁶⁹. Ψευδεπίγραφοι εἶναι αἱ ἄλλαι ἐν PG ἐκδιδόμεναι, *Εἰς τὴν Μ. Παρασκευὴν*⁷⁰, τοῦ Πρόκλου Κωνσταντινουπόλεως, *Εἰς τὴν σύλληψιν τῆς Ἄννης*⁷¹, τοῦ Ἰωάννου Εὐβόλας, *Εἰς τὰ νήπια*⁷², τοῦ αὐτοῦ, *Εἰς τοὺς κεκοιμημένους*⁷³, πιθανῶς τοῦ Μιχαὴλ Συγκέλλου.

Ἐκ τῶν ἀλλαχοῦ ἐκδεδομένων γνήσiai εἶναι αἱ *Εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν*⁷⁴, *Εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν*⁷⁵, Ψευδεπίγραφοι δὲ αἱ *Εἰς*

62. PG 96, 545 - 576

63. PG 96, 576 - 588

64. PG 96, 601 - 644.

65. PG 96, 700 - 761.

66. PG 96, 648 - 661, 643 - 648

67. PG 98, 320 - 340.

68. PG 96, 661 - 680, 680 - 697.

69. PG 97, 820 - 881.

70. PG 96, 589 - 600· 50, 811 - 816

71. PG 96, 1460 - 1500.

72. PG 96, 1501 - 1508·

73. PG 95, 248 - 277.

74. Σ. Εὐστρατιάδου, Νέος Ποιμὴν, 3, 1921, 23 - 32.

75. N. Camarda, Ἐπιγραφαί . . . ἑλληνικαὶ ἀνεκδοτοὶ, Παλέρμο 1873,

τὴν κρίσιν⁷⁶, *Εἰς ἀγγέλους*⁷⁷, πιθανῶς τοῦ Μιχαὴλ Συγκέλλου, *Εἰς τὴν μετακομιδὴν τῆς χειρὸς τοῦ Βαπτιστοῦ*⁷⁸, τοῦ Θεοδώρου Δαφνοπάτου.

Ἐκ τῶν ἀνεκδότων γνησία εἶναι ἢ *Εἰς τὰ Βάτα*, ἀβεβαίου δὲ αὐθεντικότητος εἶναι αἱ *Εἰς τὸ θαῦμα Μιχαὴλ ἐν Χώνοις*, *Εἰς τοὺς τεσσαράκοντα μάρτυρας*, *Εἰς τὴν Ἀνάληψιν*, *Εἰς τὴν Παρουσίαν*.

Αἱ ὀλίγαι ἔστω βέβαιαι ὁμιλῖαι τοῦ Ἰωάννου παρουσιάζουν αὐτὸν ἱκανὸν ρήτορα.

ΣΤ'. Ἀγιολογικά: *Εἰς τὸν Ἰωάννην ἀνήκουν τὰ ἐγκώμια: Εἰς τὸ μαρτύριον Ἀρτεμίου*⁷⁹, ἀποδιδόμενον συχνάκις εἰς Ἰωάννην τὸν Ρόδιον, *Εἰς Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον*⁸⁰, *Εἰς Ἀγίαν Βαρβάραν*⁸¹ καὶ τὸ ἀνέκδοτον *Εἰς Ἀγίαν Ἀναστασίαν*, ἐνῶ τὸ *Εἰς Ἀγίαν Αἰκατερίνην* ἀπωλέσθη. Ἀβεβαίας αὐθεντικότητος εἶναι τὸ *Εἰς Ἅγιον Πέτρον Καπιτωλίας* εἰς γεωργιανὴν μετάφρασιν σφῆζόμενον καὶ τὰ ἀνέκδοτα *Εἰς Μελέτιον Ἀντιοχείας* καὶ *Εἰς Ἀγίαν Παρασκευὴν*, ψευδεπίγραφον δὲ τὸ *Εἰς τοὺς Ἐξήκοντα ἐν Ἱερουσαλὴμ σταυρωθέντας τὸ 724*⁸². Ἐνίοτε ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἰωάννην καὶ ὁ *Βίος Ἰωάννου τοῦ Καλυβίτου*⁸³.

Ζ'. Διάφορα συγγράμματα: 1. Αἱ συζητήσεις περὶ τοῦ λαμπροῦ μυθιστορήματος, *Εἰς τὸν Βίον Βαρλαάμ καὶ Ἰωάσαφ*⁸⁴ συνεχίζονται ἀπὸ πολλοῦ χρόνου. Τὸ θέμα τοῦ μυθιστορήματος, χρησιμοποιηθὲν καὶ εἰς ἄλλα λογοτεχνικὰ κείμενα ἐν Ἀσίᾳ, Αἰγύπτῳ καὶ Εὐρώπῃ, ἀραβιστί, κοπτισί, ἀρμενιστί, γεωργιανιστί, λατινιστί, γαλλιστί, ἰταλιστί, ἰσπανιστί, γερμανιστί, ἱρλανδιστί, πολωνιστί

76. Ἐκδοσις Βασιλείας 1575, 457 - 458

77. F. Combefis, *Auctarium* . . . Παρίσιοι 1648, 1525 - 1580

78. *Acta Sanctorum*, Ἰουνίου 4, 739.

79. PG 96, 1251 - 1320.

80. PG 96, 761 - 781.

81. PG 96, 781 - 813.

82. Α. Παπαδοπούλου - Κεραμέως, *Palistinskij* . . . XII, 1, Πέτερσ-
μβούργκ 1892, 1 - 7.

83. PG 114, 568 - 582.

84. PG 96, 859 - 1240.

κ.λ.π., εἶναι εἰλημμένον ἀπὸ παλαιᾶς Ἰνδικᾶς παραδόσεις, ὡς ὁμολογεῖται καὶ ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ· «Ἐκ τῆς ἐνδοτέρας τῶν Αἰθιοπῶν Χώρας, τῶν Ἰνδῶν λεγομένης». Ἀποδίδεται ὑπ' ἄλλων μὲν εἰς Εὐθύμιον τὸν Ἰβηρα, μονάσαντα ἐν Ἀγίῳ Ὅρει κατὰ τὸν Ἰ' αἰῶνα, ὑπ' ἄλλων δὲ εἰς μοναχὸν Ἰωάννην τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἀλλ' ὁ Fr. Dolgei δι' ἐμπεριστατωμένης μελέτης κατωχύρωσεν ἐπαρκῶς τὴν ἀπὸ τοῦ Δαμασκηνοῦ προέλευσιν.

Πρόσωπα ἐκ τοῦ ἀμέσου περιβάλλοντος τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὡς ὁ χαλίφης Ἀμπτ - ἐλ - Μαλέκ, ὁ Σέργιος, ὁ μοναχὸς Κοσμᾶς, καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἰωάννης, ἀνεζητήθησαν ὑπὸ τοὺς πρωταγωνιστὰς τοῦ συγγράμματος. Κατὰ τὴν διήγησιν ὁ Ἰνδὸς βασιλεὺς Ἀβεννήρ εἶναι ἄτεκνος καὶ ζῆ ἐν τρυφῇ καὶ ἀκολασίᾳ. Ὅτε δὲ ἀποκτᾷ υἱόν, τὸν Ἰωάσαφ, ἀνατρέφει αὐτὸν ἐγκλειστον, μὴ τυχόν ἐκπληρωθῆ πρόρρησις, καθ' ἣν ὁ ἡγεμονόπαις οὐδέποτε θά βασιλεύσῃ εἰς ἐπίγειον βασιλείου. Ἰδιαιτέρως φοβεῖται προσηλυτισμὸν αὐτοῦ ὑπὸ χριστιανῶν, ὅπερ δὲν ἡδυνήθη ν' ἀποφύγῃ. Πράγματι εἰς τὰ ἀνάκτορα πλησιάζει ὡς ἔμπορος ὁ μοναχὸς Βαρλαάμ, ὅστις εὕρισκε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διδάξῃ εἰς τὸν παῖδα τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Διὰ νὰ παραστήσῃ δὲ εἰς αὐτὸν τὴν μηδαμιότητα τῶν ἐπιγείων ἀπολαύσεων, διηγεῖται μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸν μῦθον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ μονοκέρωτος. Ὁ ἄνθρωπος, ἐκεῖνος, διωκόμενος ὑπὸ τοῦ μονοκέρωτος, ἔπεσεν εἰς βάραθρον, ὅπου μόλις συνεκρατήθη ὑπὸ δέντρου· ἐνῶ δὲ караδοκοῦν ἄνωθεν μὲν ὁ μονόκερως, κάτωθεν δὲ δράκων καὶ τέσσαρες ἀσπίδες, καὶ ἐπὶ πλέον δύο ποντικοὶ κατατρῶγουν τὰς ρίζας τοῦ δένδρου βραδέως μὲν ἀλλὰ συνεχῶς, ὁ ἀνόητος οὗτος ἄνθρωπος βλέπων μίαν στιγμὴν ὀλίγον μέλι ἀποτεθειμένον εἰς κλάδον δένδρου, λησμονεῖ τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον καὶ σπεύδει πρὸς τὸ μέλι. Ὁ Ἰωάσαφ, πεισθεὶς εἰς τὴν διδαχὴν τοῦ Βαρλαάμ, ὤρισεν ἀντικαταστάτην του εἰς τὸ βασίλειον καὶ ἔσπευσε νὰ συμμανάσῃ μετ' αὐτοῦ. Ὡς εἶναι γνωστόν, εἰς τὰ κ. 26 καὶ ἐξῆς ἔχει ἐνσωματωθῆ τὸ κείμενον τῆς Ἀπολογίας τοῦ Ἀριστείδου.

2. Γνήσιον ἔργον τοῦ Ἰωάννου εἶναι τὸ *Πασχάλιον*⁸⁵.

85. PG 95, 239 - 242.

3. Δύο μικρά δοκίμια *Περὶ δρακόντων* καὶ *Περὶ στριγγῶν*⁸⁶ δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν Ἰωάννην.

4. Ἔργα, ἐκ τῶν κυκλοφορούντων συνήθως ἀνωνόμως, ἀποδίδονται ἐνίοτε ὑπὸ τῆς χειρογράφου παραδόσεως εἰς τὸν Ἰωάννην, ὡς τὰ *Περὶ γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου*, *Περὶ μουσικῆς θεωρίας*, *ἀστρονομικά*, *μηρολογικά*, *ιατρικά*, *προσωπογραφικά*, *γραμματικά*.

Η'. Π ο ι η τ ι κ ᾶ: Ὁ Δαμασκηνὸς εἶναι εἰς ἐκ τῶν σπουδαιότερων ποιητῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἰδιαιτέρως δὲ εἰς ἐκ τῶν εἰσηγητῶν τοῦ ποιητικοῦ εἴδους τῶν κανόνων. Εἰς τὰ ἐντυπα λειτουργικά βιβλία περιέχονται: 14 κανόνες, νεκρώσιμα καὶ ἄλλα ποιήματα αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τὰ χειρόγραφα διατηροῦνται πολὺ περισσότερα, τοῦλάχιστον δὲ 90 κανόνες. Ἀπαιτεῖται ὁμοῦς πολὺμοχθος ἔρευνα διὰ νὰ διευκρινισθῇ, ποῖα ἐκ τῶν ποιημάτων τούτων ἀνήκουν εἰς τὸν Δαμασκηνόν. Τινὲς ταυτίζου μετ' αὐτοῦ τὸν Δαμασκηνὸν ποιητὴν Ἰωάννην Ἀρχλαῦ, τοῦ ὁποῦ διατηρεῖται εἰς ἱαμβικὸς κανὼν εἰς τὴν Πεντηχοστὴν, ἀλλ' ὁ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Μερκουροπῶλου συνταχθεὶς Βίος τοῦ Δαμασκηνοῦ, διακρίνων τοὺς δύο ἀνδρας, ἀποδίδει εἰς τὸν Ἀρχλαῦ καὶ τοὺς δύο ἄλλους ἱαμβικοὺς κανόνας τοῦ Δαμασκηνοῦ⁸⁷.

Θεωρεῖται κοινῶς ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν συντάκτης τῆς Ὀκτωήχου, ἥτοι τοῦ ὕμνογραφικοῦ μέρους τῆς Παρακλητικῆς τοῦ ἀναφερομένου εἰς τοὺς ἑσπερινούς καὶ τοὺς ὄρθρους τῶν Κυριακῶν. Ἡ διαμόρφωσις τῆς Ὀκτωήχου εἶχε βεβαίως ἀρχίσει ἐνωρίτερον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος ἐν Συρίᾳ, ἀλλὰ πράγματι ὁ Ἰωάννης συνέθεσε καὶ ἐμέλισε κανόνας καὶ ἀναστάσιμα στιχηρὰ καὶ εἰς τοὺς ὀκτῶ ἡχούς, τὰ ποιήματα δὲ ταῦτα ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῆς Ὀκτωήχου καὶ μετέπειτα τῆς Παρακλητικῆς.

Ὁ Ἰωάννης ἀκολουθεῖ τὴν ρυθμικὴν στιχοιουργικὴν, πλὴν τῶν ὀλίγων ἱαμβικῶν κανόνων, ὅπου συνδυάζει τὰ ἱαμβικὰ τρίμετρα μετὰ τὴν στροφικὴν τεχνικὴν, ἐὰν οὗτοι δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν Ἀρχλαῦ καὶ

86. PG 94, 1600 - 1604.

87. Ἀναλ. Ἱεροσολ. Σταχυολογίας, 4, 349.

οὗτος δὲν ταυτίζεται μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ. Εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ διακρίνεται εὐκόλως ὁ βραχυλόγος καὶ ἀκριβολόγος δογματικός, ὁ ἑνασμενιζόμενος ἰδιαιτέρως μὲ τὴν ἀναφορὰν εἰς τὰ πρόσωπα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, ἀλλ' αἱ δογματικαὶ διατυπώσεις δὲν ἀφαιροῦν τίποτε ἀπὸ τὴν θέρμην καὶ δύναμιν αὐτῶν.

Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος⁸⁸ ὀνομάζει τὸν Ἰωάννην χάριν τῆς Δαμασκῶ καὶ νεαρὸν Ὀρφέα, οἱ δὲ Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς, Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός, Γρηγόριος ὁ Κορίθιος καὶ ἄλλοι ὑπεμνημάτισαν τὰ ποιήματα αὐτοῦ. Συχναὶ ἀπηχήσεις αὐτῶν συναντῶμεν εἰς νεοελληνικὰ λογοτεχνήματα ἀπὸ τῶν ποιημάτων τοῦ Σολωμοῦ μέχρι τῶν διηγημάτων τοῦ Παπαδιαμάντη.

Διδασκαλία.

Βάσει κυρίως τῆς Πηγῆς γνώσεως καὶ δευτερευόντως ἄλλων ἔργων δίδομεν τὰς κυρίας γραμμὰς τοῦ θεολογικοῦ συστήματος Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ.

1. Αὐθεντία. Ὁ Ἰωάννης ἐπανελημμένως τονίζει ὅτι δὲν συνθέτει ἴδιον θεολογικὸν σύστημα, ἀλλ' ἀποδίδει πᾶν ὅ,τι ἡ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας διέγραψεν ὡς ὀρθόν. Θεμέλιον τῆς παραδόσεως θεωρεῖ τὴν Γραφήν, τῆς ὁποίας τὰ κανονικὰ βιβλία ἀπαριθμεῖ. Καὶ εἰς μὲν τὴν Κ. Διαθήκην περιλαμβάνει τὰ 27 βιβλία μετὰ τῶν Κανόνων τῶν Ἀποστόλων, τῆς δὲ Π. Διαθήκης τὰ βιβλία ὀρίζει, ἀκολουθῶν τὸν Ἐπιφάνιον, εἰς 22, «κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐβραϊδος φωνῆς» ἢ διὰ διαίρέσεως τινῶν ἐξ αὐτῶν εἰς 27· ἦτοι Γένεσιν, Ἔξοδον, Λευϊτικόν, Ἀριθμούς, Δευτερονόμιον· Ἰησοῦν, Κριτὰς μετὰ τῆς Ρούθ, Βασιλειῶν πρῶτα (1 - 2), Βασιλειῶν ὑστερα (3 - 4), Παραλειπόμενα (1 - 2), Ἰώβ, Ψαλτῆρα, Παροιμίας, Ἐκκλησιαστήν, Ἔσμα· Δωδεκαπρόφητον (1 - 12), Ἡσαΐαν, Ἰερεμίαν (πιθανῶς μετὰ τοῦ Βαρούχ), Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ· Ἔσδραν (1 - 2), Ἐσθήρ. Διὰ τῶν διπλουμένων τὰ βιβλία ἀνέρχονται συνολικῶς εἰς 39, δηλαδὴ εἰς τὰ ἀποτελοῦντα τὸν στενὸν κανόνα. Πέραν αὐτῶν δέχεται ὡς ἐναρέτους καὶ καλὰς, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ κανόνος, τὰς δύο Σοφίας⁸⁹. Ἡ

88. Christ. - Paranikas, Anthologia, 6. XVI.

89. PG 94, 1180, ἔκθεσις κεφ. 90.

ἐπίμονος μελέτη τῶν Γραφῶν παρέχει σταθερὰ στηρίγματα εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν χριστιανῶν· «Κρούσωμεν τοῖνυν εἰς τὸν κάλλιστον παράδεισον τῶν Γραφῶν, τὸν εὐώδη, τὸν γλυκύτατον, τὸν ὠραιότατον, τὸν ἐν παντοίοις τῶν νοερῶν θεοφόρων ὀρνέων κελαδήμασι περιηχοῦντα ἡμῶν τὰ ὄτα, τὸν ἀπτόμενον ἡμῶν τῆς καρδίας. . . ἀλλὰ μὴ παρέργως κρούσωμεν, προθύμως δὲ καὶ ἐπιμόνως»⁹⁰.

Ἡ διατύπωσις τῆς ἀληθείας δὲν ὀλοκληρῶνεται ἐν μόνῃ τῇ Γραφῇ, ὡς δεικνύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι πολλὰ παρεδόθησαν ἀγράφως· «Οὐ μόνον γράμμασι τὸν ἐκκλησιαστικὸν θεσμὸν παρέδωκαν οἱ αὐτόπται τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ ἀγράφοι· τισὶ παραδόσεσιν» (Περὶ εἰκόνων, 2, 16). Πᾶν ὅ,τι εἶναι ἐναντίον τῆς Γραφῆς δὲν δύναται βεβαίως ν' ἀποτελῇ παράδοσιν, ἀλλ' ὅ,τι δὲν περιέχεται εἰς αὐτὴν δὲν εἶναι κατ' ἀρχὴν ἀπορρίψιμον. Ἡ παράδοσις εἶναι κάτι ἐξελισσόμενον καὶ ἄρα ἀναπτυσσόμενον καὶ ἐντεῦθεν τῆς Γραφῆς, διότι ἡ ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος συνεχίζεται. Δὲν εἶναι μόνον οἱ ἅγιοι ἄνδρες τῆς Γραφῆς οἱ ὁμιλήσαντες διὰ τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' εἶναι καὶ οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας· «Διὰ Πνεύματος Ἁγίου ὁ τε νόμος καὶ οἱ προφῆται, εὐαγγελισταὶ καὶ ἀπόστολοι καὶ ποιμένες ἐλάλησαν καὶ διδάσκαλοι»⁹¹.

Ὁ Ἰωάννης ἀναφέρεται ἐπιμόνως καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, διότι φρονεῖ ὅτι αὕτη συμβάλλει εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς γνησίας παραδόσεως· «Καὶ πρῶτον τῶν παρ' Ἑλλησι σοφῶν τὰ κάλλιστα παραθήσομαι, εἰδῶς ὡς, εἴτε μὲν ἀγαθόν, ἀνωθεν παρὰ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δεδώρηται» (Πηγὴ γνώσεως, προοίμιον). Βεβαίως διακρίνει τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν ἀπὸ τὴν φυσιοῦσαν γνῶσιν, τὴν ψυχικὴν καὶ δαιμονιώδη, θεωρεῖ δὲ τὴν πρῶτην ὡς προσφέρουσαν πάλλα εἰς τὸν θεολόγον, ὅστις ὡς μέλισσα λαμβάνει τὰ ὑλικά ἀπὸ παντοειδῆ ἄνθη. Τὸ παράδειγμα τῆς θεραπαινίδος ἐναντι τῆς βασιλείσης, χρησιμοποιηθὲν ἤδη ὑπὸ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, δεικνύει τὰς μεταξὺ φιλοσοφίας καὶ θεολογίας σχέσεις· «Πρέπει δὲ καὶ τῇ βασιλίδι

- 90. PG 94 1176, Ἐκθεσις κ. 90.

91. PG 94 1176 Ἐκθεσις κεφ. 90.

ἄβραις τινὶν ὑπηρετεῖσθαι. Λάβωμεν τοίνυν τοὺς δούλους τῆς ἀληθείας λόγους καὶ τὴν κακῶς αὐτῶν τυραννήσασαν ἀσέβειαν ἀπωσώμεθα καὶ μὴ τῶν καλῶ κακῶς χρῆσώμεθα»⁹². Ὡς πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς πηγὰς εἶναι ἐκλεκτικός, χωρὶς ἰδιαιτέρας κατ' ἀρχὴν προτιμήσεις, ἀλλ' εἰς τὴν μέθοδον διαιρέσεως καὶ τὴν ὁρολογίαν ἀκολουθεῖ τὸν Ἀριστοτέλη, διὰ ἐκλήθη πατὴρ τῆς σχολαστικῆς θεολογίας. Ἀρνεῖται ὅμως νὰ δεχθῆ τὸν Ἀριστοτέλη ὡς δέκατον τρίτον τῶν Ἀποστόλων, ὡς ἄλλοι προέτεινον ἤδη⁹³.

2. Ὁ Θεός. Κατὰ τὸν Ἰωάννην ὁ Θεὸς εἶναι ὡς ἐκ τῆς ὑπερβατικότητος μὲν ἀκατάληπτος, ὡς ἐκ τῆς χάριτος δὲ καταληπτός⁹⁴. Ὁ ἀκατάληπτος δηλαδή δὲν ἄφησεν ἡμᾶς ποτὲ εἰς πλήρη ἀγνοίαν, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς τὰ μέσα νὰ πληροφορηθῶμεν τὴν ὑπαρξίν του. Ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθείσης καὶ κυβερνωμένης χτίσεως λαμβάνομεν τὴν πρώτην περὶ αὐτοῦ ἀμυδρὰν γνῶσιν, μεταφερόμενοι ἀπὸ τὸν ἀλλοιούμενον κόσμον εἰς τὸν ἀναλλοίωτον δημιουργόν, καὶ ἀπὸ τὴν τάξιν τοῦ κόσμου εἰς τὸν διακοσμητὴν αὐτοῦ. Ἀπὸ δὲ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν καὶ τέλος τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀποκαλύψεως λαμβάνομεν πληρεστέραν γνῶσιν, πέραν τῆς ὁποίας δὲν ἀπαιτεῖται ἄλλο τίποτε. Οὕτω γνωρίζομεν τὰς ιδιότητας αὐτοῦ ὡς ἡ αἰωνιότης, τὸ ἀναρχον, τὸ ἀναλλοίωτον, ἡ μεγαλειότης καὶ τὰ τοιαῦτα.

Εἰς τὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν ὁ Δαμασκηνός, ἀκολουθῶν τοὺς Καππαδόκας, ἀποφεύγει τὴν μοναρχιανίζουσαν διατύπωσιν, καθ' ἣν οὗτος εἶναι ἐνιαῖον ὄν ὑφιστάμενον εἰς τρεῖς μορφὰς ἢ σχέσεις, καὶ ὀρίζει αὐτὸν ὡς ἐνιαῖαν ἀφηρημένην οὐσίαν φερομένην ὑπὸ τριῶν ὑποστάσεων, ἧτοι συγκεκριμένων προσώπων. Κατὰ ταῦτα εἰς τὴν Τριάδα κυριαρχεῖ τὸ κοινωνικὸν στοιχεῖον· ὁ Πατὴρ γεννᾷ καὶ ἐκπορεύει, ὁ Υἱὸς γεννᾶται καὶ ἀναπαύει τὸ Πνεῦμα, τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, ἀναπαύεται καὶ φωτίζει⁹⁵.

92. PG 94, 532.

93. PG 94, 1441.

94. PG 94, *Εκθ. 1, 789.

95. PG 94, *Εκθ. κ. 8, 808-833.

3. Ὁ κόσμος. Ὁ κόσμος, αἰσθητὸς καὶ νοητὸς, προῆλθεν εἰς ὑπαρξιν ἐκ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἤθελε νὰ λάβουν καὶ ἄλλα ὄντα ζωὴν, διὰ ν' ἀπολαύσουν τῶν εὐεργεσιῶν του. Εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ μὲν ὡς ἐννόημα, τοῦ Λόγου δὲ ὡς ἐκτέλεσις, τοῦ δὲ Πνεύματος ὡς τελειώσεις. Καὶ ὁ μὲν ὕλικὸς κόσμος εἶναι συντεθειμένος ἐκ τῶν πέντε στοιχείων, οὐρανοῦ, γῆς, ἀέρος, πυρὸς καὶ ὕδατος, ὁ δὲ νοητὸς ἢ πνευματικὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους.

Οἱ ἄγγελοι δὲν εἶναι ἀθάνατοι κατὰ φύσιν, διότι πᾶν τὸ ἔχον ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος, ἀλλ' εἶναι κατὰ χάριν ἀθάνατοι. Ἄν καὶ ἀσώματοι, εἶναι περιωρισμένοι, ἦτοι καθ' ἐκάστην στιγμήν εὐρίσκονται ἐπὶ ὠρισμένου τόπου, κινουῦνται δὲ ταχύτατα. Ὡς κύριον μὲν ἔργον ἔχουν τὴν ὑμνησιν τοῦ Θεοῦ, ὡς δευτερεῦον δὲ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ἔθνη βοήθειαν.

Κατὰ ἀρχὴν ἦσαν ἐλεύθεροι ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν διαγωγὴν των· ἀφ' ἧς ὁμοῦς στιγμῆς ἐξέλεξαν, δὲν ἀπέμεινεν εἰς αὐτοὺς ἰκανότης μετανοίας. Οὕτως οἱ μὲν ἐστερεώθησαν εἰς τὸ ἀγαθόν, οἱ δὲ προσεδέθησαν εἰς τὸ κακὸν καὶ κατέστησαν φορεῖς αὐτοῦ. Τὸ κακὸν εἶναι ἀπλῆ ἀπουσία τοῦ ἀγαθοῦ· «Οὐδὲν γὰρ ἕτερόν ἐστι τὸ κακόν, εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις, ὡπερ καὶ τὸ σκότος φωτὸς ἐστι στέρησις»⁹⁶, ὡς ἔλεγον καὶ οἱ Καππαδόκαι. Ἐδημιουργήθη κατὰ πρῶτον διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἀποστασίας τῶν δαιμόνων ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἄρχοντος τοῦ κόσμου, ἀλλὰ λόγῳ τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων κατέστη τέλος κάτι τὸ θετικόν· διὰ τοῦτο ὁ θάνατος εἶναι μᾶλλον τιμωρία ἢ ἔλλειψις τοῦ ἀγαθοῦ.

Οἱ ἄνθρωποι, συνιστάμενοι ἐξ ὕλικῶν καὶ πνευματικῶν στοιχείων, ἀποτελοῦν τὸ μεθόριον τῶν δύο κόσμων, ὡς ἔλεγε Γρηγόριος ὁ Θεολόγος. Ψυχὴ καὶ σῶμα ἔρχονται εἰς ὑπαρξιν συγχρόνως· «Ἄμα δὲ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ πέπλασται»⁹⁷. Ἐλεύθεροι τὴν βούλησιν, δὲν προορίζονται εἰς τὸ ἀγαθόν ἢ τὸ κακόν, ἐκ τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ, ἧτις ἀπλῶς προκινῶσκει καὶ ἐπιτρέπει, τείνει δὲ νὰ μεταστρέψῃ ἀπὸ

96. PG 94, Ἔκθ. κ. 18, 873 - 877.

97. PG 94, Ἔκθ. κ. 26, 917 - 929.

τὸ κακὸν εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἡ ἀρετὴ ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν φύσιν· «Ἐφ' ἡμῖν δέ ἐστι ἡ ἐμμεῖναι τῇ ἀρετῇ καὶ ἀκολουθῆσαι Θεῷ καλοῦντι, ἡ ἀποφοιτῆσαι τῆς ἀρετῆς, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῇ κακίᾳ γενέσθαι καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ διαβόλῳ πρὸς ταύτην καλοῦντι ἀβιάστως»⁹⁸.

Ἡ ἐλευθερία αὕτη ἐπέτρεψεν εἰς τὸν πρωτόπλαστον, ἀκολουθήσαντα τὸν πειρασμὸν τοῦ διαβόλου, νὰ πέσῃ καὶ βυθισθῇ εἰς τὴν ἀμαρτίαν, ὅπερ εἶχε τραγικὰ ἀποτελέσματα. Ἦτοι πρῶτον ἐπανάστασιν τῆς φύσεως κατὰ τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις «Ἐτάγη τῷ ἰδρωτὶ ἐργάζεσθαι τὴν γῆν»⁹⁹. ἡ γενετήσιος συνάφεια εἶναι συνηρημένη μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην, διότι «Ἐν τῷ παραδείσῳ παρθενίᾳ ἐπολιτεύετο»¹⁰⁰. δεῦτερον σκοτασμὸν καὶ σύγχυσιν τῶν χαρακτήρων τῆς θείας εἰκόνας, δηλαδὴ τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν λειτουργιῶν¹⁰¹. καὶ τρίτον ἀπώλειαν τῆς χάριτος, λόγῳ τῆς ὁποίας καθίσταται πλέον παθητὸς καὶ θνητὸς¹⁰².

4. Χριστολογία. Ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ τὸ ὀριστικὸν μέσον ἀπαλλαγῆς τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν. Ἀπεκάλυψε διὰ μὲν τῆς ἐνεργείας τῆς λυτρώσεως ἀπὸ τὸ κακὸν τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, διὰ δὲ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς λυτρώσεως ἐν συνεργίᾳ μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ. Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός· «Οὐκ ἀνθρώπον ἀποθεωθέντα λέγομεν ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα»¹⁰³. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο φύσεων, θείας καὶ ἀνθρωπίνης, ὡς ὁ ἄνθρωπος ἐξ αὐλοῦ καὶ ὑλικοῦ στοιχείου· ἀλλ' ἐνῶ εἰς τὸν ἄνθρωπον προέρχεται «ἐξ ἑτέρων ἑτερον», εἰς τὸν Χριστὸν παραμένουν «ἐξ ἑτέρων τὰ αὐτά», ἦτοι οὗτος παραμένει Θεὸς καὶ ἄνθρωπος¹⁰⁴. Αἱ δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ συνέρχονται εἰς ἓν πρόσωπον, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπίνη, κατὰ τὴν ἀπό

98. PG 94, Ἔκθ. 44.

99. PG 94, Ἔκθ. 24.

100. PG 94, Ἔκθ. 97.

101. PG 94, Ἔκθ. 77.

102. PG 94, Ἔκθ. 44.

103. PG 94, Ἔκθ. 97.

104. PG 94, Ἔκθ. 47.

τοῦ Λεοντίου ἐπικρατήσασαν ὁρολογίαν, ὀρίζεται ὡς ἐνυπόστατος ἐν τῷ Λόγῳ, ἤτοι ὡς ἔχουσα ὑπόστασιν μόνον ἐν αὐτῷ καὶ ἔκτος αὐτοῦ οὐσα ἀνυπόστατος. Ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια, ὡς δυνάμεις τῶν φύσεων καὶ ὄχι τοῦ προσώπου, εἶναι διπλαῖ ¹⁰⁵. Βεβαίως δὲν θέλουν αἱ φύσεις ἀλλὰ θέλει τὸ πρόσωπον, δηλαδὴ ὁ Χριστός, οὗτος ὁμοῦς ἐν τῇ θελήσει χρησιμοποιοεῖ ἀναλόγως τοῦ ἀντικειμένου εἴτε τὸ θεῖον εἴτε τὸ ἀνθρώπινον θέλημα εἴτε ἀμφοτέρω, ὄντα ἀπολύτως ἐνηρμοισμένα. Οὕτως ὁ Δαμασκηνὸς διδάσκει, ἐν ἀντιθέσει μὲν πρὸς τοὺς Μονοφυσίτας, ὅτι ὁ Χριστὸς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἶχε φύσιν με ὅλας τὰς ἀδυναμίας, ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τοὺς Νεστοριανοὺς ὅτι ἡ ἔνωσις τῶν δύο φύσεων ἦτο τοιαύτη ὥστε οὗτος κατέβαλε πᾶσαν ἀδυναμίαν.

Ὁ Χριστὸς διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ ἰδίως τοῦ παραδείγματος ἐπαιδαγώγησε τὴν ἀνθρωπότητα ¹⁰⁷, διὰ τῆς προσλήψεως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀνεκαίνισεν αὐτὴν ¹⁰⁸, διὰ τῆς θυσίας ¹⁰⁹ ἐνίκησε τὸν διάβολον, οὕτω δὲ ἤρθησαν ὅλαι αἱ συνέπειαι τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

5. Σ ω τ η ρ ί α. Κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν βάσις τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος ἀνέλαβε τὰς ἀρχαίας δυνάμεις αὐτοῦ. Πρῶτα μέσα ἐπιτεύξεως τῆς σωτηρίας εἶναι ἡ πίστις, ἡ ἀδίστακτος ἀποδοχὴ τῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἡ συνυπαρξίς τῶν ἔργων· «Αὕτη δὲ (ἡ πίστις) τελειοῦται πᾶσι τοῖς νομοθετηθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ἔργῳ πιστεύουσα, εὐσεβοῦσα καὶ τὰς ἐντολάς πράττουσα τοῦ ἀνακαινίσαντος ἡμᾶς» ¹¹⁰. Ὡς μοναχὸς ὁ Δαμασκηνὸς ἐξαίρει τὴν ἐπίδοσιν εἰς ἠθικὰ ἔργα καὶ εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν πειρασμῶν, παραλλήλως δὲ τονίζει καὶ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν λατρείαν καὶ διὰ πραγματειῶν καὶ διὰ τῶν ὕμνων του.

105. PG 94, *Εκθ. 57.

106. PG 94, *Εκθ. 58 ε.

107. PG 94, *Εκθ. 45, 77.

108. PG 94, *Εκθ. 46.

109. PG 94, *Εκθ. 71.

110. PG 94, *Εκθ. 83.

Πίστις καὶ ἔργα ὁλοκληροῦνται διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας. Μολονότι ὁ Ἰωάννης γνωρίζει καὶ μνημονεύει παρεπιμπτόντως καὶ ἄλλα μυστήρια, ἀσχολεῖται ἰδιαιτέρως μὲ τὰ δύο κυριώτερα ἐξ αὐτῶν, τὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς θείας εὐχαριστίας. Διδάσκει ὅτι, ὡς ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι διπλή, οὕτω καὶ τὰ μυστήρια ἔχουν διττὸν χαρακτῆρα, ὄρατον καὶ ἀόρατον ¹¹¹. Τὸ βάπτισμα παρέχει ἄφεσιν μὲν τῶν ἀμαρτιῶν εἰς ὅλους, χάριν δὲ κατὰ τὴν προσληπτικὴν ἰκανότητα ἐκάστου. «Ἡμῖν οὖν ἄφεσιν πᾶσιν ὁμοίως διὰ τοῦ βαπτίσματος δίδεται, ἡ δὲ χάρις τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως καὶ τῆς προκαθάρσεως». Γίνεται δι' ὕδατος, καθαρίζοντας τὸ σῶμα, καὶ Πνεύματος ἀνακαινίζοντας τὸ κατ' εἰκόνα ¹¹². Εἰς τὴν θείαν εὐχαριστίαν τὰ στοιχεῖα «μεταποιοῦνται», ἦτοι καθίστανται σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ καὶ δὲν δέχονται ἀπλῶς ἐν αὐτοῖς τὸ σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ. «Ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταποιοῦνται εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Θεοῦ». Ἡ μεταποίησις αὕτη εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὸ θαῦμα τῆς ἐνανθρωπήσεως ¹¹³.

Μέσον πρὸς τελείωσιν ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀποταγή. Πάντα τὰ ἀνθρώπινα εἶναι μάταια, πλοῦτος καὶ δόξα εἶναι πρόσκαιρα καὶ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν πρέπει ν' ἀντιμετωπίζωνται. Ὅπως ὁ Δαμασκηνὸς ἐγκατέλειψε τὸ πλουτοφόρον ἀξίωμα καὶ ὁ Ἰωάσαφ περιεφρόνησε τὸ βασίλειον, οὕτω πᾶς χριστιανὸς πρέπει νὰ πράττῃ ἀναλόγως.

Ἐν ἀπουσιάζει ἐκ τῆς διδασκαλίας περὶ τελειώσεως τοῦ Δαμασκηνοῦ ὁ μυστικισμός. Σπανίως ἀφιερώνει ὀλίγας λέξεις σχετικᾶς, περιορίζει δὲ τὸ μυστικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως. Εἰς τοὺς ὕμνους χρησιμοποιεῖ συχνάκις ὠρισμένους ὄρους τῶν μυστικῶν, ὡς εἶναι τὸ φῶς: «Νῦν πάντα πεπλήρωται φωτὸς, οὐρανός τε καὶ γῆ καὶ τὰ καταχθόνια» (κανὼν Ἀναστάσεως γ'): ἀλλὰ δὲν πρόκειται περὶ φωτὸς περιλάμποντος μόνον τὸν μυστικόν. Καὶ ἡ ὁμοίωσις πρὸς τὸν Θεὸν φέ-

111. PG 94, *Εκθ. 86.

112. PG 94, *Εκθ. 82.

113. PG 94, *Εκθ. 86.

ρει πάλιν ἠθικὸν χρωματισμόν· «Οὐ θέλει δὲ ὁ Θεὸς μόνος εἶναι δίκαιος· ἀλλὰ πάντας ὁμοιοῦσθαι αὐτῷ κατὰ δύναμιν» ¹¹⁴.

6. Ἐσχατα. Τὰ τῶν ἐσχάτων ὁ Δαμασκηνὸς παρουσιάζει σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσιν. Φέρει ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων ἀναλόγους πρὸς τὰς τοῦ Ἀθηναγόρου· πρῶτον τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ, ἣτις ἀπαιτεῖ τιμωρίαν τῶν ἀδίκων καὶ ἀμοιβὴν τῶν ἀγαθῶν, ὅπερ δὲν συμβαίνει πάντοτε ἐν τῷ παρόντι· δευτερον τὴν ἀνάγκην δικαίας ἀνταποδόσεως εἰς ψυχὴν καὶ σῶμα ταυτοχρόνως, διότι ταῦτα ὁμοῦ εἰργάσθησαν τὰ κακὰ καὶ τὰ ἀγαθὰ· τρίτον μαρτυρίας ἐκ τῆς Γραφῆς ¹¹⁵. Μεγάλην σημασίαν ἀποδίδει εἰς τὰ μνημόσυνα, τὰ ὅποια ὠφελοῦν καὶ τοὺς ἐπιζῶντας καὶ τοὺς κοιμηθέντας.

7. Ἡ Θεοτόκος, οἱ Ἄγιοι, αἱ Εἰκόνες. Ἡ Παρθένος Μαρία χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Χριστοτόκος, ὡς γεννήσασα τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ Θεοτόκος, ὡς δεχθεῖσα ἐνοικὸν τὸν Λόγον. Τελειωθεῖσα ἤδη ἀπὸ τῆς παρουσίας ζωῆς, καταλαμβάνει τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν διαβάθμισιν τῶν Ἁγίων καὶ φθάνει μέχρι τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ τοῦ Υἱοῦ αὐτῆς ¹¹⁶. Εἰς πανηγυρικοὺς λόγους καὶ ὕμνους αὐτὴ ἐξυμνεῖται ὡς πηγὴ εὐλογίας καὶ ἀνάβρυσις παντὸς ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἡ ἀρμόζουσα εἰς αὐτὴν τιμὴ εἶναι ἢ τῆς προσκυνήσεως καὶ ὄχι τῆς λατρείας ¹¹⁷.

Οἱ Ἄγιοι εἶναι «φίλοι Χριστοῦ» καὶ «τέχνα Θεοῦ». Τελειωθέντες ἐν τῷ θανάτῳ εἶναι ἄξιοι προσκυνήσεως καὶ αὐτοί, ὄχι βεβαίως ὡς ὁ βασιλεὺς, ἀλλ' ὡς οἱ θεράποντες αὐτοῦ ¹¹⁸.

Κατὰ τὴν ἀρχαίχην ἐποχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἀπέρριπτον καὶ κατεδίκαζον τὴν χρῆσιν εἰκόνων τῶν θείων προσώπων, διότι αὐταὶ συνεδέοντο ἀρρήκτως μὲ τὴν εἰδωλοατρίαν. Κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον πολλοὶ ἐθνικοί, ὡς καὶ ὁ Ἰουλιανός, ἠναγκάσθησαν νὰ συγγράψουν ἔργα, διὰ νὰ τονίσουν τὴν συμβολικὴν σημασίαν τῶν

114. PG 94, "Ἐκθ. 92.

115. PG 94, "Ἐκθ. 100.

116. PG 96, 737 εἰς Κοίμησιν 2, 11.

117. PG 94, περὶ Εἰκόνων 3, 41.

118. PG 94, "Ἐκθ. 88.

εικόνων, λέγοντες ὅτι οἱ οὐράνιοι θεοὶ εἶναι εἰκόνες τῶν νοητῶν ἐθνῶν, τὰ δὲ ἀγάλματα εἶναι σύμβολα τῶν οὐρανίων θεῶν. Οἱ εἰκονομάχοι αὐτοκράτορες συνέχιζον τὴν αὐστηρὰν παράδοσιν τοῦ ἀρχαίου χριστιανισμοῦ, ἀλλ' ἤδη τὰ πράγματα εἶχον ἀλλάξει, διότι ὁ μὲν κίνδυνος τῆς εἰδωλολατρίας εἶχε πλέον παρέλθει, ἡ δὲ Ἐκκλησία εὗρισκεν ἀναγκαῖον νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς χριστιανοὺς αἰσθητὸν μέσον ἀφοσιώσεως καὶ διδαχῆς.

Ὁ Ἰωάννης παραθεωρεῖ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς Π. Διαθήκης διὰ τὴν μνημονευθεῖσαν ἤδη ἐξαράνισιν τοῦ κινδύνου ὀλισθήσεως, κατὰ τ' ἄλλα δὲ χρησιμοποιεῖ τὴν συμβολικὴν θεωρίαν. Ἡ εἰκὼν εἶναι σύμβολον ἐκφράζον τὸ ἀνέκφραστον καὶ ἐπὶ πλέον περιγράφει τὸν βαθμὸν ἀναβάσεως πρὸς τὸν Θεὸν διότι «Ἡ τῆς εἰκόνος τιμὴ πρὸς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει»¹¹⁹, ὡς ἐν ἄλλῃ ἀναφορᾷ εἶχεν εἶπει ὁ Μ. Βασίλειος. Ἄλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ μέσον διαπαιδαγωγήσεως τῶν πιστῶν, παραδειγματιζομένων διὰ τῆς θεᾶς τῶν μορφῶν καὶ τῶν σκηνῶν ἐκ τοῦ βίου τῶν ἱερῶν προσώπων. Ἐπειδὴ ὁ πρωταρχικὸς λόγος ἦτο περὶ τῆς εἰκονίσεως τοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἔριδα ἐχρησιμοποιήθη καὶ ἡ Χριστολογία πρὸς δικαιολόγησιν τῶν ἐκατέρωθεν ἀπόψεω. Οἱ εἰκονοκλάσται, ἰσχυριζόμενοι ὅτι διὰ τῆς εἰκόνος διαχωρίζεται ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ καὶ οὕτως εἰκονίζεται, κατηγόρουν τοὺς ἀντιπάλους των ὡς νεστοριανίζοντας· οἱ εἰκονόφιλοι, ἰσχυριζόμενοι ὅτι διὰ τῆς ἀρνήσεως τῆς εἰκονίσεως μαρτυρεῖται ἀπόρριψις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ, κατηγόρουν τοὺς ἀντιπάλους των ὡς μονοφυσιζοντας.

8. Πολιτεία καὶ Ἐκκλησία. Ὁ Δεσμοσκηνός, διατρίβων εἰς κράτος μὴ χριστιανικόν, δὲν ἦτο συνηθισμένος εἰς παρεμβάσεις τῆς πολιτείας εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας· ἐξ ἄλλου ἡ πλήρης ταύτισις τῆς θρησκείας καὶ πολιτείας εἰς τὴν μουσουλμανικὴν θεοκρατίαν ἐγέννησε τὴν πεποιθήσιν του περὶ τῆς ἀνάγκης πλήρους ἐκκλησιαστικῆς ἀνεξαρτησίας. Αἱ κατὰ τῶν εἰκόνων διὰ διαταγμάτων κατοχυρωθεῖσαι αὐθαίρετοι ἐνέργειαι τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Γ' ἐτόνωσαν περισσότερον τὴν πεποιθήσιν ταύτην. Ὁ

119. PG 94, Περὶ Εἰκόνων 1, 21.

Λέων, συνεχίζων τὰς ἀπὸ τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας εἰσαχθείσας καισαροπαπικὰς ἀντιλήψεις, ἐφρόνει ὅτι εἶχε δικαίωμα ἐπεμβάσεως καὶ ἔγραφε πρὸς τὸν πάπαν Γρηγόριον Β', «βασιλεὺς εἰμι καὶ ἱερεὺς»¹²⁰. Εἰς τοῦτο ἀπῆντα ὁ Δαμασκηνὸς «οὐ δέχομαι βασιλέα τυρρανικῶς τὴν ἱερωσύνην ἀρπάζοντα . . . οὐ πείθομαι βασιλικοῖς κανόσι διατάττεσθαι τὴν Ἐκκλησίαν ἀλλὰ πατερικαῖς παραδόσεσιν»¹²¹.

9. Ἐπίδρασις. Εἶναι καταφανὴς ἡ ἐπίδρασις τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς λατρείας. Οἱ ὕμνοι αὐτοῦ, πρότυπα διὰ τοὺς μεταγενεστέρους ποιητὰς, ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῶν ἀκολουθιῶν τῶν ἑβδομάδων καὶ τῶν μεγίστων ἑορτῶν τῆς Ὀρθοδοξίας, αἱ δὲ περὶ εἰκόνων ἀντιλήψεις τοῦ ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τῆς ἀναστηλώσεως τῶν εἰκόνων.

Μεγίστη ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπίσης εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεολογίας. Ἡ χρῆσις τοῦ θεμελιώδους ἔργου τοῦ Ἐκθεσις Ὀρθοδόξου πίστεως ἐβράδυνε βεβαίως καὶ ὁ Φώτιος οὔτε κἂν μνημονεῦει αὐτόν, προφανῶς διότι ζήσας μακρὰν τοῦ κέντρου δὲν ἦτο γνωστὸς ὡς δογματικὸς τόσο, ὅσον ἦτο ὡς ὑμνογράφος καὶ ὡς υποστηρικτὴς τῶν εἰκόνων. Ἡ ἐντύπωσις ὅτι πρῶτος ἐχρησιμοποίησε τὴν Ἐκθεσιν ὁ Ζυγαβηνὸς εἶναι ἐσφαλμένη, διότι ἤδη πολὺ ἐνωρίτερον τὸν ΙΑ' αἰῶνα εἶχεν αὐτὴν ὑπ' ὄψιν εἰς τὰ μέχρι τοῦ 1957 ἀνέκδοτα παραμείναντα ἔργα του. Πάντως ἔκτοτε τὸ ἔργον τοῦτο καθώρισε τὴν μέθοδον καὶ τὸ περιεχόμενον παντὸς ἐγγχειριδίου ὀρθοδόξου δογματικῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφοριῶν τὸ ἔργον ἔγινε γνωστὸν καὶ εἰς τὴν Δύσιν, μετεφράσθη δὲ ὑπὸ πολλῶν εἰς τὴν λατινικὴν τὸν ΙΒ' αἰῶνα. Οὕτως ἠδυνήθη νὰ ἐπηρεάσῃ σημαντικῶς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς σχολαστικῆς θεολογίας. Θωμᾶς ὁ Ἀκινᾶτος ἠκοδόμησε τὸ μέγα σύστημά του Summa Theologiae εἰς τὰ θεμέλια τῆς Ἐκθέσεως, ἔστω καὶ ἂν αὕτη ἐναντι ἐκείνης παραμένει ἀπλῆ σύνοψις.

Π. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ

120. Mansi, 12, 976.

121. PG 94, Περὶ εἰκόνων 2, 16.

Β. ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

1. Ἡ θέσις τῆς Ἐκδόσεως ἐν τῷ τριμερεῖ ἔργῳ
Πηγὴ γνώσεως.

Τὸ σπουδαιότερον δογματικὸν ἔργον τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ὀρθοδόξου πατερικῆς γραμματείας, εἶναι γνωστὸν ὡς *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἢ Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως.* Ἀποτελεῖ τμῆμα ἐνὸς μεγάλου τριμεροῦς ἔργου, χαρακτηριζομένου ὑπὸ εἰδικῶν ὡς τριλογίας. Ἡ τριλογία αὐτὴ φέρουσα τὸν τίτλον *Πηγὴ γνώσεως* περιλαμβάνει α) τὰ *Φιλοσοφικὰ κεφάλαια* β) τὸ *Περὶ αἰρέσεων* τμῆμα καὶ γ) τὴν *Ἐκδοσιν ἀκριβῆ τῆς Ὄρθοδόξου πίστεως.*

Περὶ τοῦ ὅτι ἔχομεν ἐν τριμερές ἔργον, συνταχθέν ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς σχεδίου, πληροφορεῖ ὁ ἴδιος ὁ Δαμασκηνὸς εἰς τὴν *Ἐπιστολὴν πρὸς τὸν θετὸν ἀδελφόν του Κοσμᾶν, ἐπίσκοπον Μαΐουμᾶ, τὴν ὁποίαν συνῆψεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔργου ὡς προσίμιον.* Ἐνταῦθα παρατηρεῖ ὅτι θὰ παραθέσῃ ἐν πρώτοις ὅσα καλὰ ἔχουν εἶπει οἱ *Ἕλληνες σοφοί, μιμούμενος τὴν μέλισσαν ἢ ὁποῖα ἀπὸ τὰ ἄνθη λαμβάνει τὰ χρήσιμα στοιχεῖα καὶ ἀφήνει τὰ ἄχρηστα.* Τὰ πρῶτον αὐτὸ τμῆμα εἶναι τὰ *Φιλόσοφα Κεφάλαια ἢ Φιλοσοφικὰ Κεφάλαια*, ὅπως παραδίδεται ὁ τίτλος ἀπὸ τὴν χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ κειμένου καὶ ἀπὸ τοὺς χρησιμοποιοῦντας τὸ ἔργον πατέρας καὶ συγγραφεῖς. Ὁ τίτλος *Διαλεκτικὰ ἢ Διαλεκτικὴ* (Dialectica) χρησιμοποιηθεῖς εἰς τὴν πρώτην ἐντυπον λατινικὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου (1548) ἐπεκράτησε κατόπιν. Πρέπει ὁμῶς νὰ ἐγκαταλειφθῇ ὡς ἀντιπαραδοσιακός.

Ἐπισημαίνομεν ἐνταῦθα μίαν ἀσυνέπειαν τοῦ συγχρόνου ἔκδοτου τῶν ἔργων Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ P. Bonifatius Kotter.

Οὗτος προτείνει ὀρθῶς νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ χρῆσις τῆς διαιρέσεως εἰς τέσσαρα βιβλία τοῦ τμήματος Ἔκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως καὶ νὰ χρησιμοποιῶνται μόνον ἢ εἰς ἑκατὸ κεφάλαια διαίρεσις, ἣτις μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς χειρογράφου παραδόσεως. Εἰς τὴν πρότασιν αὐτὴν προβαίνει, παρὰ τὸ ὅτι, ὅπως ὁ ἴδιος λέγει ἡ διαίρεσις ἔχει σταθεροποιηθῆ εἰς τὰς πλείστας τῶν ἐκδόσεων καὶ χρησιμοποιεῖται συνήθως εἰς τὴν γραμματεῖαν ¹. Κατὰ διάφορον τρόπον σκεπτόμενος ὡς πρὸς τὸν τίτλον *Φιλοσοφικὰ κεφάλαια* λέγει ὅτι, μολονότι ἀνταποκρίνεται καλύτερον εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου, ἐν τούτοις ἐπειδὴ εἶναι περισσότερον συνήθης ὁ τίτλος *Διαλεκτική*, θὰ χρησιμοποιῶν αὐτόν ². Καὶ εἰς τὴν ἀπόφασίν του ὁμοῦς αὐτὴν δὲν παρέμεινεν ἀμετακίνητος· χρησιμοποιεῖ καὶ τοὺς δύο τίτλους κατὰ διαφόρους παραλλαγὰς. Οὕτως εἰς τὸ ἐσώφυλλον ἔχομεν *Capita Philosophica* (*Dialectica*), εἰς τὴν σελίδα 27, πρὸ τῆς παραθέσεως τοῦ κειμένου *Dialectica sive Capita Philosophica*, εἰς τὴν ἄνω δὲ ὦαν ἐκάστης μὲ ζυγὸν ἀριθμὸν σελίδος τοῦ κειμένου τίθεται τὸ *Dialectica*.

Τὸ δευτερον μέρος εἶναι τὸ *Περὶ αἰρέσεων*. Ἐνταῦθα ἐπὶ τῇ βάσει προγενεστέρων ἀντιαιρετικῶν συγγραφῶν ἐκτίθεται ἡ διδασκαλία ἑκατὸ (100) αἰρέσεων. Πρωτοτύπως καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ἰδίων πληροφοριῶν προσθέτει ὁ Δαμασκηνὸς τὴν ἐκθεσιν ἐτέρων τριῶν (3) αἰρέσεων, τῶν Μωαμεθανῶν, τῶν Εἰκονοκλαστῶν καὶ τῶν Ἀποσχιστῶν. Ἀπὸ τὸ κείμενον τῆς Ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Κοσμᾶν συνάγεται ὅτι τὸ *Περὶ αἰρέσεων* τμήμα ἀκολουθεῖ τὰ *Φιλοσοφικὰ Κεφάλαια*, τρίτον δὲ τμήμα εἶναι ἡ Ἔκδοσις ἀκριβῆς.

Ἡ σειρά καὶ ἡ ἀλληλουχία τῶν τριῶν αὐτῶν μερῶν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προσφέρῃ κατ' ἀρχὴν μίαν φιλοσοφικὴν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν, διὰ τῆς ἐννοιολογικῆς ἀναλύσεως τῶν χρησιμοποιουμένων φιλοσοφικῶν ὄρων. Νὰ ἐπισημανθῇ εἰς τὴν συνέχειαν ὁ κίνδυνος τῆς αἰρέσεως ἐκ τῆς ἀνεξελέγ-

1. B. Kottler, *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, τόμ. 2, σ. XXIII.

2. Αὐτόθι, τόμ. 1, σ. 29.

κτου και μετά πολλῆς ἐμπιστοσύνης χρήσεως τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν θεολογίαν, τελικῶς δὲ νὰ παρουσιασθῇ ἡ «ὀλίγαιρα τῆς πλάνης καὶ ἐλάτεια τοῦ ψεύδους» χριστιανικὴ ἀλήθεια, ἡ ὁποία ἔχει ἰδικὴν τῆς ἐσωτερικῆν δόξαν καὶ λάμπει, τὰς μαρμαρυγὰς τοῦ φωτός τῆς ὁμῶς αἰσθάνονται ὅσοι τὴν προσεγγίζουν μετὰ τῆς δεούσης καθάρσεως καὶ μετὰ τὴν ἀπόθεσιν τῶν παραχωδῶν λογισμῶν³. Ἡ ἀλληλουχία ὁμῶς τῶν τριῶν αὐτῶν μερῶν δὲν διετηρήθη εἰς τὴν χειρόγραφον παράδοσιν. Συνήθως τὸ *Περὶ αἰρέσεων* τμήμα τίθεται τελευταῖον, τὰ δύο πρῶτα δὲ ἐναλλάσσουσιν τὴν σειράν των, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμῶς προτάσσονται τὰ *Φιλοσοφικὰ Κεφάλαια* καὶ ἀκολουθεῖ ἡ *Ἐκδοσις*. Τὴν ἀλλαγὴν τῆς σειράς διευκολύνει τὸ ὅτι τὰ τρία μέρη, πλὴν τῆς ἐν τῷ νῶ τοῦ συντάκτου τῶν ἀλληλουχίας, οὐδένα ἐσωτερικὸν σύνδεσμον ἔχουν καὶ εἶναι ἀνεξάρτητα ἀλλήλων. Οὕτω συμφώνως πρὸς τὰς προτιμήσεις τῶν γραφῶν ἢ ὄσων προέβαινον εἰς παραγγελίαν ἀντιγράφων ἤτο δυνατὴ ἡ ἀλλαγὴ τῆς σειράς, ἀκόμη δὲ καὶ ἡ ἀπόσπασις ἐνὸς τμήματος ἀπὸ τὴν λοιπὴν τριλογία.

Συζητήσεις ἤγειρεν ὁ τίτλος τοῦ τριμεροῦς ἔργου *Πηγὴ γνώσεως*. Συνεζητήθη δηλαδὴ, ἂν ἀναφέρεται εἰς ὁλόκληρον τὸ ἔργον ἢ εἰς τὸ πρῶτον μόνον τμήμα αὐτοῦ, τὰ *Φιλοσοφικὰ Κεφάλαια*. Οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς χρησιμοποιοῦντες τὸ ἔργον ὀνομάζουσιν μόνον τὸ τμήμα, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοῦν, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν γενικὸν τίτλον. Εἰς μερικοὺς χειρογράφους κώδικας ὁ τίτλος *Πηγὴ γνώσεως* ἀναφέρεται εἰς ὅλον τὸ ἔργον. Εἰς τὸν Ἀθωνικὸν κώδικα 5453 (Ἰβήρων 1333), ὑπάρχει ὁ ἐξῆς τίτλος: *Ἐκ τῆς βίβλου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἧς ἡ ἐπωνυμία Ἰωάννου τῆς γνώσεως, φιλοσοφικὰ καὶ δογματικὰ κεφάλαια κατ' ἐκλογὴν*⁴. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν κώδικα Vaticanus Graecus 1447⁵. Τὰ δύο διακεκριμένα τμήματα τίθενται

3. Βλ. *Ἐπιστολὴν - Προοίμιον*.

4. Σ. Λάμπρου, *Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδίκων*, Cambridge 1900, τόμ. 2, σ. 271.

5. Βλ. B. Studer, *Die theologische Arbeitsweise des Johannes von Damaskos*, Ettal 1956, σ. 19, ὑποσ. 62.

ὑπὸ τὸν κοινὸν τίτλον. Ὑπὸ αὐτὸν τὸν τίτλον ἦτο τὸ ὅλον ἔργον γνωστόν, ὡς συνάγεται καὶ ἐκ μαρτυρίας τοῦ Κωνσταντίνου Ἀκροπολίτου (13ος - 14ος αἰών). Οὗτος εἰς ἐγκωμιαστικὸν λόγον εἰς τὸν Δαμασκητὸν ἀπαριθμῶν τὰ συγγράμματα τοῦ παρουσιάζει ὡς τὸ σπουδαιότερον μεταξὺ αὐτῶν τὴν *Πηγὴν τῆς γνώσεως*. Δι' αὐτῆς κατορθώνει κανεὶς νὰ μάθῃ τὰς ἀπόψεις τῶν θύραθεν, συγχρόνως ὁμῶς νὰ γίνῃ καὶ θεολόγος. «Τὴν δὲ πηγὴν πῶς ἄρα παραδραμοῦμαι τῆς γνώσεως; . . . Ἀλλὰ γὰρ ἐμνήσθην ἐκείνης καὶ νοῦν πάραυτα τὸν θύραθεν συναγῆοχα· ἐμνήσθην ἐκείνης καὶ τῶ ὄντι λογικώτερος ἀναδέδειγμαί, χρῆσθαι συνετώτερον τῶ λόγῳ δυνάμενος· ἐμνήσθην ἐκείνης καὶ τὸ μεῖζον πάντων ἀσφαλῆς θεολόγος παρευθὺς εὐρημαί καὶ νοερώτερος δὴ πῶς γεγένημαι⁶». Ἡ ἀναφορὰ εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς *Πηγῆς γνώσεως* ἐν συνεχείᾳ ἀπὸ τὸν Ἀκροπολίτην οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν ὅτι ὁ τίτλος δὲν ἐκάλυπτε μόνον τὸ πρῶτον μέρος, τὰ *Φιλοσοφικὰ Κεφάλαια* δηλαδή, ὅπως τείνουν νὰ πιστεύσουν σύγχρονοι ἐρευνηταί, ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερον μέρος, τὸ θεολογικόν, τὴν *Ἐκδοσιν*. Ὁ ρητορικὸς χαρακτήρ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀκροπολίτου δὲν μᾶς ἐμποδίζει νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ διὰ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἔργου. Ἡ παράλειψις δὲ μνείας τοῦ γενικοῦ τίτλου ἀπὸ τοῦς βυζαντινοῦς συγγραφεῖς καὶ ὑπὸ πολλῶν κωδίκων δὲν ἔχει ἀποφασιστικὴν σημασίαν, διότι, ἐπειδὴ τὰ αὐτοτελῆ τμήματα τοῦ τριμεροῦς ἔργου ἦσαν γνωστά μὲ τοῦς ἰδικοῦς των τίτλους, παρεῖλκεν ἡ μνεία καὶ τοῦ γενικοῦ τίτλου. Διὰ ταῦτα πιστεύομεν ὅτι εἶχε δίκαιον ὁ Λέων Ἀλλάτιος, ὅστις ἐθεώρησεν ὡς ἀρχικὸν καὶ ἀναφερόμενον εἰς ὅλον τὸ ἔργον τὸν τίτλον *Πηγὴ γνώσεως*⁷.

Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἀκόμη ὅτι καὶ ἡ μνεία τοῦ τίτλου εἰς τὸ β' κεφάλαιον τῆς μακρᾶς μορφῆς τῶν *Φιλοσοφικῶν*⁸ ἐλάχιστα περι-

6. *Λόγος, εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Δαμασκητὸν* 54, PG 140, 876C.

7. Πρβλ. B. Studer, *ἔθ'* ἄνωτ.

8. Τὰ *Φιλοσοφικὰ Κεφάλαια* παραδίδονται εἰς δύο μορφάς· μίαν μακρὰν ἐξ 68 κεφαλαίων καὶ μίαν βραχεῖαν ἐκ 50 κεφαλαίων. Ἐκδίδονται δὲ καὶ εἰς τὰς παλαιὰς ἐκδόσεις καὶ εἰς τὴν νέαν τοῦ Kotter ὑπὸ τὰς δύο μορφάς. Ἀρχαιοτέρα

θώρα ἀμφιβολιῶν ἀφήνει ὡς πρὸς τὴν ἀναφορὰν τοῦ τίτλου εἰς ὅλον τὸ ἔργον. Ἐνταῦθα λέγονται τὰ ἐξῆς: «Σκοπὸς τοίνυν ἡμῖν ἔσται φιλοσοφίας ἀπάρεσθαι καὶ παντοδαπὴν γνῶσιν, ὅση δύναμις, συντετημένως τῇ παρουσίᾳ ἐναπογράψασθαι δέλτω. Διὸ Ἐπιγὴ γνῶσεως ὀνομαζέσθω. Ἐρῶ τοιγαροῦν ἐμὸν μὲν οὐδὲν τὰ δὲ σποραδῆν θεοῖς τε καὶ σοφοῖς ἀνδράσι λελεγμένα συλλήβδην ἐκθήσομαι». Ἄρχεται λοιπὸν κατὰ τὸ κείμενον μὲ τὴν φιλοσοφίαν, τὰ *Φιλοσοφικὰ Κεφάλαια* προφανῶς, εἰς τὴν συνέχειαν ὁμῶς καταγράφει «παντοδαπὴν γνῶσιν». Ἡ παντοδαπὴ αὐτῇ γνῶσις ἀναφέρεται εἰς τὰς ἄλλα δύο τμήματα τοῦ ἔργου. Ἄλλωστε τὸ «ἐρῶ, τοιγαροῦν ἐμὸν οὐδὲν» κατενοήθη πάντοτε ὡς ἀναφερόμενον καὶ εἰς τὴν *Ἐκδοσιν*, περισσότερον μάλιστα εἰς αὐτήν.

2. Ὀνομασία καὶ δομὴ τοῦ ἔργου.

Τὸ ἔργον εἶναι γνωστὸν ὑπὸ δύο τίτλους, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἔχει δύο παραλλαγὰς. Ὁ συνηθέστερος τῶν δύο τίτλων εἶναι ὁ χρησιμοποιοῦμενος καὶ εἰς τὰς ἐντύπους ἐκδόσεις: *Ἐκδοσις ἀκριβοῦς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*. Ὁ τίτλος αὐτὸς συναντᾶται παρηλλαγμένως κατὰ τὴν πρώτην λέξιν του: *Ἐκθεσις ἀκριβοῦς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*. Τὸ *Ἐκθεσις* συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἐκθήσομαι, τὸ ὁποῖον λέγει ὁ Δαμασκηνὸς εἰς τὴν *Ἐπιστολὴν* πρὸς τὸν Κοσμᾶν ἀναφερόμενος εἰς τὸ ἔργον. Σπανίως ἀπαντᾷ καὶ ἡ παραλλαγή *Παράδοσις ἀκριβοῦς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*.

Πλὴν τοῦ ἀνωτέρου τίτλου τὸ ἔργον εἶναι γνωστὸν καὶ ὡς *Δογματικὰ κεφάλαια* ἢ κατ' ἄλλην παραλλαγὴν ὡς *Θεολογικὰ κεφάλαια*. Παρεθέσαμεν ἤδη εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ἐξ Ἀθωνικοῦ κώδικος τὸν τίτλον τῆς *Ἐκδόσεως* ὡς *Δογματικὰ Κεφάλαια*. Τὸν δεύτερον τίτλον καὶ μὲ τὰς δύο παραλλαγὰς του χρησιμοποιοῦ-

θεωρεῖται ἡ μακρὰ. Ἡ βραχεῖα ἀποτελεῖ σύντμησιν, τὴν ὅποιαν ἴσως νὰ ἔχαιμεν ὁ ἴδιος ὁ Δαμασκηνός, ὥστε μετὰ τῶν 100 κεφαλαίων τῆς *Ἐκδόσεως*, νὰ ἀπαρτίζεται μία καὶ ἡμίσεια ἑκατοντὰς κεφαλαίων. Ἐκδοσις τῶν δύο τμημάτων ἐξ 150 κεφαλαίων εἶναι γνωστὴ εἰς τὰς πηγὰς.

οὖν οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς. Ὁ Ἀνδρόνικος Καματηρὸς π.χ. (12ος αἰὼν) παραπέμπων εἰς τὸν Δαμασκηὸν γράφει: «Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἠ' τῶν Θεολογικῶν κεφαλαίων περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος»⁹. Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἐπίσης παραπέμπει ὡς ἐξῆς: «Ὁ δὲ ἱερὸς Δαμασκηὸς κἀν τῷ ἑβδόμῳ τῶν Θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων»¹⁰, ἀλλαχοῦ δέ: «Ἀκουέτω Δαμασκηνοῦ τοῦ θείου γράφοντος ἐν ὀγδόῳ τῶν Δογματικῶν»¹¹.

Οἱ δύο τίτλοι τοῦ ἔργου ἀπαντοῦν καὶ συνηνωμένοι ὡς π.χ. εἰς τὸν Ἀθωνικὸν κώδικα 3747 (Διονυσίου 213): «Τοῦ αὐτοῦ Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, Δογματικὰ κεφάλαια ρις'»¹².

Τὸ ἔργον εἶναι διηρημένον εἰς 100 κεφάλαια. Εἰς τὴν ἀσκητικὴν γραμματεῖαν ἤδη ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἦτο πολὺ σύνθητες τὸ γραμματειακὸν εἶδος τῶν *Κεφαλαίων*, τὰ ὅποια παρετίθεντο κατὰ ἑκατοντάδας. Ἐχομεν οὕτω εἰς πολλοὺς συγγραφεῖς *Κεφάλαια πρακτικά*, *Κεφάλαια γνωστικά* καὶ *Κεφάλαια θεολογικά*. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς κατὰ κεφάλαια διαπραγματεύσεως τῶν θεμάτων διηυκόλυσε τὴν εἰς μικρὰς ἐνότητας αὐτοτελῆ ἀνάπτυξιν ἐνὸς θέματος, χωρὶς τὴν ἀνάγκην αὐστηρᾶς ἐννοιολογικῆς συνοχῆς μεταξὺ τῶν κεφαλαίων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἡ ἀπομνημόνευσις καθίστατο εὐχερῆστερα, ἀλλὰ καὶ ἡ παράθεσις γνωμῶν καὶ διηγήσεων ἐξ ἄλλων συγγραφέων κατὰ κεφαλαιώδη, περιληπτικὸν δηλαδὴ τρόπον. Μολονότι δὲ δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν κεφαλαίων σύνδεσμος καὶ λογικὴ ἀλληλουχία, συνήθως ἐντάσσονται ἐντὸς μιᾶς δυσδιακρίτου, ὑπαρχούσης ὁμοῦ γενικῆς ἐνότητος. Ἐντὸς τῆς γενικῆς αὐτῆς ἐνότητος δύναται ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐπανέρχεται καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ τὴν διαπραγματέυσιν ἀπὸ ἄλλην ἢ παρομοίαν σκοπιάν, ἴσως διότι εὗρε νέας πηγὰς ἢ συνέλαβε νέας ἀπόψεις. Δὲν

9. PG 141, 584 D. Τὸ ἀντιλατινικὸν ἔργον τοῦ Καματηροῦ Ἐπιστοαῖαι διέσωσεν ὁ Ἰωάννης Βέκκος ἐν τῇ ἀναίρεσει αὐτοῦ. Ἀντιρρητικά τῶν Ἐπιστοαῖων Ἀνδρονίκου Καματηροῦ. PG 141, 396 ε.

10. Γρηγορίου Παλαμᾶ, *Συγγράμματα*, ἔκδ. Π. Χρήστου, τόμ. 1, σ. 53.

11. Αὐτόθι 1, 56. 2, 485. 2, 335. 3, 118.

12. Σ. Λάμπρου, ἔνθ. ἀνωτ., τόμ. 1, σ. 363.

ὑπάρχει δηλαδή εἰς τὸ εἶδος τῶν *Κεφαλαίων* αὐστηρὰ καὶ συστηματικὴ ἀλληλουχία τῶν ἰδεῶν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς κεφαλαίου εἰς τὸ ἄλλο, ἀλλὰ σχετικὴ ἐλευθερία εἰς τὴν δόμησιν τοῦ ὕλικου.

Εἰς τὸ εἶδος τῶν *Κεφαλαίων* ἀνήκει καὶ ἡ ἑκατοντὰς τῶν *Θεολογικῶν Κεφαλαίων* τοῦ *Δαμασκηνοῦ*. Ἡ ἐνωσιολογικὴ τῶν ἀλληλουχία δὲν εἶναι αὐστηρὰ. Ἀκολουθεῖται ὁμοῦς ἐν σχέδιον εἰς τὴν ἐκθεσιν τῆς διδασκαλίας. Τὸ σχέδιον δὲ αὐτὸ εἶναι σύμφωνον πρὸς τὰ στάδια τῶν σωτηριωδῶν ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν κόσμον, πρὸς τὰ στάδια δηλαδή τῆς θείας οἰκονομίας. Ἐξετάζεται κατ' ἀρχὴν τὸ περὶ Θεοῦ θέμα, ἡ γνῶσις τοῦ Θεοῦ καὶ τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ τριαδικὸν τοῦ Θεοῦ προβλήματα (κεφ. 1 - 14). Εἰς τὴν συνέχειαν ἐκτίθενται τὰ περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ὄρατου καὶ ἀόρατου κόσμου, τῶν ἀγγέλων δηλαδή, τῆς ὑλικῆς κτίσεως, καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἔχομεν δηλαδή ἐνταῦθα (κεφ. 15 - 44) ἐκθεσιν τῆς κοσμολογίας καὶ ἀνθρωπολογίας, ἐνῶ εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἔχομεν ἐκθεσιν τῆς θεολογίας. Κατόπιν (κεφ. 45 - 100) ἀναπτύσσονται τὰ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ, τοῦ σωτηριώδους αὐτοῦ ἔργου τοῦ ἐπιτελουμένου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τελειομένου ἐν τοῖς ἐσχάτοις. Ἐὰν ἠθέλομεν νὰ συνοψίσωμεν τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου, θὰ ἐλέγομεν ὅτι εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἀναπτύσσεται ἡ θεολογία (1 - 14), εἰς τὸ δεύτερον ἡ κοσμολογία (15 - 44) καὶ εἰς τὸ τρίτον ἡ σωτηριολογία (45 - 100).

Τὴν ὑπαρξίν εὐρυτέρων ἐνοτήτων εἰς τὸ ἔργον τοῦ *Δαμασκηνοῦ* διέκρινεν ὁ μεταφράσας αὐτὸ εἰς τὴν λατινικὴν πρὸ τοῦ 1224 Βουργουνδίου ἐκ Πίζης (*Burgundio*). Διήρесе τὸ ὅλον ἔργον εἰς 4 βιβλία κατ' ἀπομίμησιν τῆς διαιρέσεως τῶν γνωμῶν (*Sententiae*) τοῦ *Λομβαρδοῦ*. Τὸ τρίτον δηλαδή μέρος, τὸ σωτηριολογικόν, διέσπασεν εἰς δύο 45 - 81, καὶ 82 ἕως 100. Ἡ διαίρεσις ὁμοῦς αὐτὴ εἶναι βεβιασμένη καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὸ περιεχόμενον. Ἡ διαπραγματεύσις π.χ. χριστολογικῶν θεμάτων δὲν περατοῦται εἰς τὸ κεφάλαιον 81, ἀλλὰ συνεχίζεται εἰς πολλὰ κεφάλαια καὶ τοῦ τμήματος 82 - 100.

Ἡ διαίρεσις τοῦ Βουργουνδίου εἰς 4 βιβλία, μολοντί δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς παραδόσεως τοῦ ἔργου, ἐπεκράτησε καὶ ἐσταθεροποιήθη εἰς τὰς ἐκδόσεις καὶ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν. Ὁ παραδοσιακὸς

τρόπος παραπομπῆς εἰς τὰ κεφάλαια τοῦ ἔργου παρημελήθη καὶ ἐγκατελείφθη. Εἶναι διὰ τοῦτο ἀξία πολλῆς ἐξάρσεως ἡ σύστασις τοῦ συγχρόνου ἐκδότου τοῦ ἔργου Kotter νὰ παύσῃ εἰς τὰς παραπομπὰς ἢ χρῆσις τῆς διαιρέσεως εἰς 4 βιβλία, καὶ νὰ δηλοῦται ἀπλῶς τὸ κεφάλαιον τοῦ ἔργου ¹³. Θὰ ἐπανέλθωμεν οὕτω εἰς τὸν παραδοσιακὸν τρόπον παραπομπῆς, ὡς ἐχρησιμοποιήθη ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων, καὶ τοῦτο ὄχι ἐκ στεῖρας παραδοσιαρχίας, ἀλλὰ κυρίως διότι διαίρεσις εἰς ἐνότητα εἰς τὸ γραμματικὸν εἶδος τῶν κεφαλαίων, τὴν ὅποιαν μάλιστα, ἀπέφυγεν ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς νὰ κάμῃ, εἶναι τεχνητὴ καὶ βεβιασμένη. Ὁ Εὐθύμιος Ζυγαβηνὸς ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν *Δογματικὴν Πανοπλίαν* παραπέμπει ὡς ἐξῆς: «Ἔτι περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη ἅμα καὶ ἠνωμένη Θεολογία τοῦ Δαμασκηνοῦ, κεφάλαιον η'». Ἀλλαχοῦ: «Ἔτι περὶ θείας ἐνανθρωπήσεως τοῦ Δαμασκηνοῦ, κεφάλαιον ξς'». «Τοῦ αὐτοῦ, κεφάλαιον οε'». «Τοῦ αὐτοῦ, κεφάλαιον πδ'» ¹⁴. Καθ' ὅμοιον τρόπον παραπέμπει καὶ ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ¹⁵.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου καὶ τὴν δομὴν αὐτοῦ παρουσιάζει συντετμημένως ὁ Δαμασκηνὸς εἰς τὸ β' κεφάλαιον. Ἡ θεολογία καὶ ἡ οἰκονομία εἶναι τὰ δύο μεγάλα θέματα, τὰ ὅποια ἀπασχολοῦν τὸν θέλοντα νὰ μάθῃ ἢ νὰ διδάξῃ περὶ Θεοῦ. «Χρῆ οὖν τὸν περὶ Θεοῦ λέγειν ἢ ἀκοῦειν βουλόμενον, σαφῶς εἰδέναι, ὡς οὐδὲ πάντα ἄρρητα, οὐδὲ πάντα ῥητὰ, τὰ τε τῆς θεολογίας, τὰ τε τῆς οἰκονομίας». Τὴν θεολογίαν λοιπὸν καὶ τὴν οἰκονομίαν, ὡς κοσμολογίαν καὶ σωτηριολογίαν, ἐκθέτει ὁ Δαμασκηνὸς εἰς τὸ ἔργον του, ἀναφέρων συντόμως εἰς τὸ β' κεφάλαιον καὶ τὰ ἐπὶ μέρος θέματα αὐτῶν.

3. Ἡ πρωτοτυπία τοῦ ἔργου.

Ὡς πρὸς τὴν πρωτοτυπίαν τοῦ ἔργου αἱ γνώμαι τῶν ἐρευνητῶν

13. Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. 2, σ. XXIII.

14. PG 130, 100D. 233D, 244.

15. *Συγγράμματα*, ἐκδ. Π. Χρήστου, 1, 53. 1, 56. 3, 149. κ.ξ.

διίστανται. Οί πλείστοι, εἰς τὰ πλαίσια μιᾶς γενικῶς ἐπικρατοῦσης τάσεως ὑποτιμήσεως τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, δέχονται ὅτι εἰς τὸν Δαμασκητὸν ὀλοκληρῶνεται ἡ προεργασία διὰ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τὴν δημιουργικὴν ἐποχὴν τῶν Πατέρων εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, ὅπου ἀπλῶς ἐπαναλαμβάνονται αἱ προηγούμεναι ἰδέαι. Ὁ Δαμασκητὸς δὲν εἶναι κατ' αὐτοὺς δημιουργικὸς καὶ πρωτότυπος θεολόγος, ἀλλ' ἀπλοῦς συμπληθής. Λαμβάνει τὸ ὑλικόν του ἐξ ὀλοκληροῦ ἀπὸ προηγηθέντας συγγραφεῖς καὶ ἐπιχειρεῖ ἀπλῶς τὴν σύνθεσίν του.

Ἐπάρχει ὁμοῦ καὶ ἡ ὀρθή, καθ' ἡμᾶς, ἀποφίς, ὅτι ὁ Δαμασκητὸς δὲν εἶναι ἀπλοῦς συμπληθής καὶ σουμμιστής. Μόνον εἰς τὸ Ἐπίγραμμα εἰς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Παύλου καὶ εἰς τὰ Ἱερὰ παράλληλα ἡ ἐργασία του εἶναι καθαρῶς συμπληθηματικὴ. Εἰς τὸ συστηματικὸν δογματικὸν του ἔργον, κυρίως δὲ εἰς ἄλλα του ἔργα, ὅπως εἰς τοὺς λόγους περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ εἰς τὰς ὁμιλίαις εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν π.χ., ἔχει πολλὴν πρωτοτυπίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ὡς πρὸς τὸ δογματικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς κυρίως ἐδῶ, παρατηρεῖται ὅτι τὸ γεγονός ὅτι ὁ Δαμασκητὸς στηρίζεται ἐπὶ τῆς παραδόσεως δὲν μειώνει τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν ἰδικήν του συμβολήν. Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ συνθέσῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ ποικίλον ὑλικόν τῶν παραδεδομένων ἀπόψεων, ἀφοῦ προβῆ εἰς τὴν ἐπιλογὴν τῶν οὐσιωδῶν καὶ ἐπουσιωδῶν ἐν ὁμοιογενέσι ὄλον. Εἰς τὴν σύνθεσιν ἐπομένως καὶ τὴν παρουσίαν, μὲ γλῶσσαν μάλιστα ἐπαγωγὸν καὶ ἐλκυστικὴν, δὲν ἔμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀρνηθῆ εἰς τὸν Δαμασκητὸν τὴν πρωτοτυπίαν¹⁶.

Εἰς αὐτὰ πρέπει νὰ προστεθῆ ὅτι ὀφείλει νὰ εἶναι κανεὶς πολὺ προσεκτικὸς ὅταν χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρον πρωτοτυπία, προκειμένου νὰ χαρακτηρίσῃ θεολογικὰ ἔργα. Οἱ ἴδιοι οἱ Πατέρες δὲν ἀξιοῦν πρωτοτυπίαν διὰ τὰ ἔργα των. Ὁ Δαμασκητὸς δὲ λέγει ἐκπεφρα-

16. Τὰς σχετικὰς ἀπόψεις τῶν ἐρευνητῶν βλ. ἐν B. Studer, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 2 ἐ. Βλ. ἐπίσης Π. Χρήστου, *Εἰσαγωγὴν ἐν τῷ παρόντι τόμῳ* καὶ H.G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, σ. 480.

σμένως «'Ερῶ δὲ ἑμὸν οὐδέν». Ἡ καινοτομία εἰς τὸν χῶρον τῆς θεολογήσεως εἶναι στενωῶς συνδεδεμένη μετὰ τὴν αἵρεσιν. Εἶναι κοινή ἢ διάγνωσις τῶν Πατέρων, ὅτι ἡ αἵρεσις ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οἱ εἰσηγηταὶ τῆς δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὰ παραδεδομένα, ἀλλὰ μετὰ κριτήριον τὰ κινήματα τῆς ἰδίας των σκέψεως ἐρμηνεύουν τὴν Ἀποκάλυψιν. Ἡ θέσις τοῦ Δαμασκηνοῦ ὡς πρὸς τὸν σεβασμὸν τῆς παραδόσεως «Ταῦτα ἡμεῖς στέρεζομεν, καὶ ἐν αὐτοῖς μένωμεν, μὴ μεταίροντες ὄρια αἰώνια, μηδὲ ὑπερβαίνοντες τὴν θείαν παράδοσιν» δὲν χαρακτηρίζει μόνον τὴν λεγομένην βυζαντινὴν περίοδον, τὴν στερουμένην πρωτοτυπίας κατὰ τινάς, ἀλλὰ σύνολον τὴν πατερικὴν παράδοσιν καὶ τῆς δημιουργικῆς, ὡς τὴν χαρακτηρίζουν, περίοδου. Ἡ ἐπίκλησις τῶν Πατέρων ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιον καὶ τὸν Βασίλειον π.χ. δὲν διαφέρει τῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Ἡ πρωτοτυπία εἰς τὴν θεολογίαν πρέπει νὰ συνδεθῇ μετὰ τὸν βαθμὸν τῆς βιώσεως τῶν ἀληθειῶν καὶ τῆς θεοπτίας, μετὰ τὸν βαθμὸν ὅχι τῆς λογικῆς κατανοήσεως τοῦ ὑπὲρ τὴν κατάληψιν εὐρισκομένου Θεοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὸν βαθμὸν τῆς ὁράσεως τοῦ Θεοῦ. Ὅσον περισσότερο εἰσέρχεται κανεὶς εἰς τὸν χῶρον τοῦ Θεοῦ, ὅσον περισσότερο πλησιάζει καὶ φωτίζεται ἀπὸ τὸ φῶς του, τόσον σαφέστερον καὶ πρωτοτυπώτερον ἠμπορεῖ νὰ ἀποκαλύψῃ αὐτὰ πού ἐζησε, νὰ διδάξῃ τί εἶναι ἢ τί δὲν εἶναι ὁ Θεός. Ἡ θεογνωσία δὲν εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν κοσμικὴν παιδείαν καὶ μόρφωσιν, εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν πνευματικὴν ἀνοδὸν, πρὸς τὴν βαθμίδα τῆς κατὰ Χριστὸν τελειώσεως ἐκάστου. Ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπόψεως ὁ Δαμασκηνὸς ζῶν ἐντὸς τοῦ θεωτικοῦ κλίματος τῆς Ἐκκλησίας, κατῳρθώσε νὰ ἐκφράσῃ τὴν συνείδησίν της καὶ τὴν διδασκαλίαν της. Ὁ ἴδιος εἰς τὴν Ἐπιστολὴν - Προοίμιον αὐτὸ τὸ κλίμα μᾶς παρουσιάζει. Λέγει ὅτι ὁ Μωϋσῆς κατέστη ἐπιτήδειος πρὸς θεοπτίαν, ἀφοῦ ἐκαθάρισε τὸ ὀπτικὸν τῆς ψυχῆς καὶ ἔφυγεν ἀπὸ τὰς ταραχὰς τοῦ κόσμου. Ἐκφράζει δι' αὐτὸ τοὺς φόβους του διὰ τὸ ἂν θὰ κατορθώσῃ ὁ ἴδιος νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὸ ἔργον του τὸ θεῖα καὶ ἄρρητα πράγματα. Ἀπὸ ἐμπιστοσύνην μόνον εἰς τὴν φωταγωγὸν χάριν τοῦ Πνεύματος, ἢ ὅποια καθαίρει τὴν καρδίαν καὶ φωτίζει τὴν διάνοιαν, ἀναλαμβάνει τὸ δυσχερὲς ἐγχείρημα. Τὸ ἐγχείρημα αὐτὸ κατωρθώθη τελικῶς καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐξέφρασε δι' αὐτοῦ

τὴν συνείδησίν της, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ πρὸς τὸν Δαμασκηνὸν ἐκτίμησις τῶν μεταγενεστέρων.

4. Χρῆσις καὶ ἀξιολόγησις τοῦ ἔργου ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων.

Ἐκκλησιακὴ ἦτο ἡ διάδοσις καὶ ἡ χρῆσις τῶν ἔργων τοῦ Δαμασκηνοῦ. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ μέγας ἀριθμὸς χειρογράφων, τὰ ὅποια διασώζουσι τὴν συγγραφικὴν του παραγωγὴν. Ταῦτα ὑπερβαίνουν τὰς 2.000. Μόνον ἡ Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως σώζεται εἰς 250 περίπου χειρογράφους κώδικας.

Πολὺ ἔνωρὶς ἐπίσης μετεφράσθη ἡ Ἐκδοσις εἰς τὴν λατινικὴν, βραδύτερον δὲ καὶ εἰς πληθώραν ἄλλων γλωσσῶν, εὐρωπαϊκῶν, σλαβικῶν καὶ ἀνατολικῶν¹⁷. Πρὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς σχολαστικῆς θεολογίας εἰς τὴν Δύσιν τὸ ἔργον ἦτο ἤδη γνωστόν. Ἐχρησιμοποιήθη ἀπὸ τοὺς μεγάλους σχολαστικούς θεολόγους, Θωμᾶν τὸν Ἀκινᾶτον καὶ Πέτρον Λομβαρδόν, ἐπὶ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἐρευνηταὶ εὐρίσκουσι σημαντικὴν ἐπίδρασιν. Ὀλόκληρον τὸ ἔργον μετεφράσθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν λατινικὴν ὑπὸ τοῦ Βουργουνδίου ἐκ Πίζης (Burgundio) μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1146 - 1153. Ἐν μέρει ὁμοίως εἶχε μεταφρασθῆ πολὺ ἔνωρύτερον¹⁸. Κατὰ τὸν J. de Ghellink ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10ου αἰῶνος οἱ δυτικοὶ εἶχον εἰς τὴν διάθεσίν των τέσσαρας διαφορετικὰς μεταφράσεις τοῦ ἔργου¹⁹. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ζωῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ τὸ ἔργον εἶχε μεταφρασθῆ εἰς τὴν συριακὴν, ὡς φαίνεται ἐκ παραπομπῶν τοῦ μονοφυσίτου πατριάρχου Ἡλίου (706 - 728) εἰς μερικά κεφάλαια. Ἄν εἶχε μεταφρα-

17. Περὶ τῶν μεταφράσεων τοῦ ἔργου βλ. B. Kottér, *ἐνθ' ἄνωτ.*, τόμ. 2, σ. XLIII ἐ. H.G. Beck, *ἐνθ. ἄνωτ.*

18. Βλ. E. Buytaert, «The earliest latin translation of Damaskenes De Orthodoxae fide III 1 - 8», ἐν *Franciscan Studies* 11 (1951) 49 - 67. Ἐνταῦθα ἐκδίδει ὁ Buytaert κριτικῶς τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεως αὐτῆς διὰ τὰ κεφάλαια 1 - 8 τῆς Ἐκδόσεως.

19. «L'entrée de Jean de Damas dans le monde litteraire occidentale», ἐν *Byzantinische Zeitschrift* 21 (1912) 448 - 457.

σθῆ ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει εἰς τὴν συριακὴν, δὲν εἶναι μέχρι τοῦδε γνωστόν ²⁰.

Ἐντύπως ἐξεδόθη πολλακίς τὸ ἔργον. Μέχρι σήμερον ἐχρησιμοποιεῖτο ἡ συνολικὴ ἔκδοσις τῶν ἔργων τοῦ Δαμασκηνοῦ, τοῦ Michael Lequien (Paris 1712), ἡ ὁποία ἀνετυπώθη καὶ ὑπὸ τοῦ Migne. Λόγω τοῦ μικροῦ ἀριθμοῦ χειρογράφων, τὰ ὁποῖα εἶχε ὑπ' ὄψει ἡ ἐν λόγῳ ἔκδοσις, τῶν λαθῶν καὶ τῆς μὴ μείας τῶν πηγῶν τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἦτο ἀναγκαία μία νέα ἔκδοσις. Ταύτην ἀνέλαβε τὸ Βυζαντινὸν Ἰνστιτούτον τῆς Μονῆς Scheuern τῆς Βαυαρίας. Εἰς δύο τόμους ἐξεδόθησαν ἤδη τὰ δύο πρῶτα μέρη τῆς Πηγῆς γνώσεως. Εἰς τὸν πρῶτον τόμον τὰ Φιλοσοφικὰ κεφάλαια, τῶν ὁποίων προτάχθη καὶ ἡ *Εἰσαγωγή δογμάτων στοιχειώδης*, καὶ εἰς τὸν δεύτερον τόμον ἡ *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως*. Τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔργων καὶ τῶν δύο τόμων ἠτοίμασεν ὁ πατήρ Bonifatius Kotter. Ὁ πρῶτος ἐνεφανίσθη τὸ 1969, ὁ δεύτερος τὸ 1973. Ἡ ὄλη προσπάθεια ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς *Patristische Kommission*, ἡ ὁποία περιέλαβε τοὺς τόμους εἰς τὴν σειρὰν *Patristische Texte und Studien*, τῆς ἐκδιδομένης ὑπὸ τῶν K. Aland καὶ W. Schneemelcher, με τοὺς ἀριθμοὺς 7 καὶ 12. Ὑπολογίζεται ὅτι ἡ ἔκδοσις τῶν ἔργων τοῦ Δαμασκηνοῦ θὰ ὀλοκληρωθῆ εἰς 8 τόμους. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον, ἂν καὶ εἰς μονὰς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐδημιουργοῦντο αἱ προϋποθέσεις διὰ τὴν ἔκδοσιν ἔργων ἄλλων Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων. Θὰ ἐσυνεχίζετο οὕτω ὑπὸ μοντέρναν μορφήν ἡ παράδοσις τῶν ἀντιγραφικῶν ἐργαστηρίων τῶν μονῶν τοῦ Βυζαντίου.

Μεγίστην ἐκτίμησιν ἔτρεφε καὶ τρέφει πρὸς τὴν θεολογίαν τοῦ Δαμασκηνοῦ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Εἰς τὰς δογματικὰς διαμάχας, αἱ ὁποῖαι ἀνεφύησαν μεταξύ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἀνατολικῆς, αἱ ἀπόψεις τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐθεωροῦντο ὡς κριτήριον Ὁρθοδοξίας. Οὕτως εἰς τὴν περὶ τοῦ Filioque κυρίως ἔριν, ὡς καὶ εἰς τὰς ἡσυχαστικὰς ἐριδας, ἐχρησιμοποιήθη ἀφθόνως ὁ Δα-

20. Βλ. B. Kotter, ἐνθ. ἀνωτ., τόμ. 2, σ. XLIII.

μασκηνός κυρίως ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων. Ὑπὸ τῶν Δυτικῶν, οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ ΙΓ' ἀνεκλήρουν τὸν Δαμασκηνὸν εἰς διδάσκαλον τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς ἅγιον, ἐχρησιμοποιοῖτο σπανιώτερον, καὶ κυρίως πρὸς ἄμυναν, διότι αἱ καινοτομίαι τῶν δυτικῶν καὶ ὁ σχολαστικισμὸς τῆς θεολογίας των δὲν ἠδυνούντο ὑπὸ τῆς θεολογίας τοῦ Δαμασκηνοῦ. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἐπ' αὐτοῦ ὅτι ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινᾶτος, ὅταν τῇ προτροπῇ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ Δ' ἀνέλαβε καὶ συνέταξε τὸ ἔργον *Contra errores Graecorum* δὲν ἐστηρίχθη οὐδόλως εἰς γνώμας τοῦ Δαμασκηνοῦ, μολονότι εἰς τὰ ἄλλα του ἔργα, κυρίως δὲ εἰς τὴν *Summa Theologica*, χρησιμοποιοῖ αὐτὸν πλουσίως κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Πέτρου Λομβαρδοῦ ²¹. Παρατηρεῖται δὲ εἰς ὠρισμένους καὶ κάποια τάσις μειώσεως τοῦ Δαμασκηνοῦ, διὰ τῆς προβολῆς τῆς θέσεως ὅτι ὡς ἄνθρωπος ἠδύναντο καὶ αὐτὸς εἰς μερικὰ νὰ σφάλῃ. Τὴν θέσιν αὐτὴν ἐξέφρασεν ὁ δυτικόφρων Βησσαρίων εἰς τὴν σύνοδον τῆς Φλωρεντίας, ἐξ ἀφορμῆς τῆς συζητήσεως τοῦ θέματος τῆς Θ. Εὐχαριστίας, ἢ περὶ τῆς ὁποίας διδασκαλίας τῶν Δυτικῶν δὲν συνεφώνει πρὸς τὰς ἀπόψεις τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ. Εἶπε λοιπὸν περὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ ὁ Βησσαρίων· «Καὶ ἡμῖν οὖν θαυμαστὸν μὲν, ὅπως τοῦτο εἶρηκεν ὁ ἐκ Δαμασκοῦ Ἰωάννης. Μνηστὸν δὲ ὁμοῦ ὡς ἄνθρωπος ἦν, καὶ ὁποσοῦν ἁγιωσύνη διέλαμψεν, καὶ ποτέ τι μὴ πάνυ τοι ἠκριβωμένον εἰπεῖν, ἡμᾶς τε μὴ δεῖν ἐντεῦθεν αὐτὸν τε καὶ τοὺς ἄλλους, περὶ ὧν σαφέστατα καὶ ὁμοφώνως εἰρήκασιν, ἀλλ' ἐξ ἐκεῖνων καὶ ταῦτα σταθμίζειν τε καὶ κρίνειν» ²².

Ἀντιθέτως οὐδεμία ὑπόνοια ἢ σκιά ἀμφιβολίας ἢ ἐπιφύλαξις ἐκ μέρους τῶν Ὁρθοδόξων ὑπάρχει περὶ τῆς ὀρθοφροσύνης τοῦ Δαμασκηνοῦ. Δι' αὐτοὺς ὁ Δαμασκηνός δὲν ἀνήκει ἁπλῶς εἰς τὴν χορείαν τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' εἶναι καὶ ἡ συνολικὴ των ἔκφρασις, ἢ κοινὴ φωνὴ τῶν Πατέρων. Δι' αὐτοῦ ὁμιλοῦν ἀπὸ κοινοῦ

21. Βλ. G. Hofman, «Johannès Damascenos, Rom und Byzanz (1054 - 1500)», ἐν *Orientalia Christiana Periodica* 16 (1950) 181.

22. Αὐτόθι, σ. 188.

οί Πατέρες, αὐτὸς ἐκπροσωπεῖ τὴν Ἐκκλησίαν πᾶσαν, τὴν δογματικὴν διδασκαλίαν τῆς ὁποίας ἐστοιχειοθέτησεν ἄριστα. Ὁ Εὐθύμιος Ζυγαβηνός, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβεν εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν νὰ ἐτοιμάσῃ μίαν συναγωγὴν τῶν δογμάτων, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπαρουσίασε τελικῶς μὲ τὸ ἔργον *Δογματικὴ Πανοπλία*, χρησιμοποιοεῖ ἐν ἐκτάσει τὰς ἀπόψεις τοῦ Δαμασκηνοῦ, μαζὺ μὲ τὰς ἀπόψεις τῶν μεγαλυτέρων Πατέρων τῆς Ὁρθοδοξίας, τοῦ Ἀθανασίου, τοῦ Βασιλείου, τοῦ Γρηγορίου Θεολόγου, τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, τοῦ Χρυσόστομου, τοῦ Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, τοῦ Μαξίμου.

Εἰς τὸν Ζυγαβηνὸν δὲν εὐρίσκομεν χαρακτηρισμοὺς καὶ κρίσεις περὶ τῆς θεολογίας τοῦ Δαμασκηνοῦ οὔτε τῶν ἄλλων Πατέρων· τὸ ἔργον του εἶναι καθαρῶς παραθετικὸν καὶ συμπληρωματικόν. Χαρακτηρισμοὺς τῆς θεολογικῆς προσφορᾶς τοῦ Δαμασκηνοῦ, οἱ ὁποῖοι δεικνύουν τὴν μεγάλην πρὸς αὐτὸν ἐκτίμησιν τῶν Ὁρθόδοξων, εὐρίσκομεν εἰς ἄλλους συγγραφεῖς. Ἐνδεικτικῶς θὰ παραθέσωμεν μερικὰς γνώμας, διὰ νὰ μορφωθῇ ἀκριβῆς περὶ τοῦ θέματος ἀντίληψις. Ὁ Εὐστράτιος Νικαίας λέγει ὅτι θὰ ἐπετύγχανε κανεὶς ἀπολύτως εἰς τὴν προσπάθειαν χαρακτηρισμοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἐάν τὸν ἀπεκάλει «στοιχειωτὴν τοῦ δόγματος»²³. Ὁ Ἀνδρόνικος Καματηρὸς τὸν ὀνομάζει «λίαν ἀκριβέστατον δογματιστὴν»²⁴. Ὁ Θεοφάνης εἰς τὴν *Χρονογραφίαν* του τὸν ἀπεκάλεσε χρυσορρόαν²⁵, τὸ ἐπίθετο δὲ αὐτὸ συνεδέθη στενῶς μὲ τὸ ὄνομά του εἰς τὴν παράδοσιν Ἰωάννης ὁ Χρυσορρᾶς. Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμὸν 4.500 κώδικα τοῦ Ἄθω (Ἰβήρων 380), περιέχοντα ἔργα τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὑπάρχει τὸ ἐξῆς σχετικὸν πρὸς τὸ Χρυσορρᾶς τετραστίχον·

Ὅντως ποταμὸς τυγχάνεις Ἰωάννη
ψηγματίας ἄλλος τις ἢ χρυσορρᾶς

23. Ἄνδρ. Δημητρακοπούλου, *Ἐκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη*, σ. 70.

24. PG 141, 584C.

25. PG 108, 824 C. Ἔκδοσις Bonn 46, 629.

ἄρδων νοητῶς τῶν πιστῶν τὰς καρδίας
τῇ πλημμύρᾳ πάντιμε σοῦ τῶν δογμάτων ²⁶.

Ὁ Κωνσταντῖνος Ἀκροπολίτης συγκρίνων τὸν Δαμασκητὸν πρὸς τοὺς τρεῖς μεγάλους Ἱεράρχας, τὸν Βασίλειον, τὸν Γρηγόριον καὶ τὸν Χρυσόστομον, λέγει ὅτι δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐφάμιλλος ἢ συνάμιλλος, ἀλλὰ ἀκριβὲς ἀπεικόνισμά των. Ὁ ἴδιος ὑποθέτει ὅτι ἀσφαλῶς θὰ ἐγένετο ἀμφισβήτησις μεταξύ τῶν ἁγίων κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Δαμασκητοῦ, ὡς πρὸς τὸ ποῦ ἔπρεπε νὰ καταταγῇ οὗτος εἰς τοὺς μάρτυρας, εἰς τοὺς ὁσίους μοναχοὺς, ἢ εἰς τοὺς συγγραφεῖς καὶ διδασκάλους; Ἀκόμη καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη «υἱὸς βροντῆς διὰ τὴν ὑψηγορίαν καὶ τὴν φρικτὴν θεολογίαν», θὰ ἐπεθύμει νὰ καταταγῇ εἰς τοὺς μεγάλους θεολόγους ὁ Δαμασκητός, διὰ νὰ τὸν ἔχη ἰσοστάσιον ²⁷.

Ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς ἐπίσης, ὁ ὁποῖος ὁσάκις ἀναφέρεται εἰς τὸν Δαμασκητὸν τὸν κοσμεῖ μὲ τὰ ἐπίθετα θεῖος, θεσπέσιος, ἱερός, πολὺς τὰ θεῖα, θεηγόρος, θεοφόρος, θεόσοφος κ.ἄ., λέγει ὅτι οὗτος εἶναι «ἡ τῶν θείων θεηγόρων ἔνθεος καὶ κρινὴ γλῶσσα» ²⁸. Ἐπ' αὐτοῦ δύναται ὁ θεολογῶν νὰ στηρίζεται ὡς «ἐπὶ βεβαίαν ἔδραν», διότι ὁ λόγος του εἶναι σαφέστατος καὶ θεόπνευστος, δι' αὐτοῦ δὲ κατηύγασε τὴν οἰκουμένην μὲ τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ²⁹. Δὲν ὑπάρχει ἀσφαλέστερος αὐτοῦ διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας· «Ὁ δ' ἐκ Δαμασκοῦ τῶν θείων εἶπερ τις ἀσφαλῆς διδάσκαλος» ³⁰. Διὰ τὸν Μάρκον Ἐφέσου τὸν Εὐγενικὸν τέλος «ὁ θεολογικώτατος Δαμασκητός» ὁμιλεῖ «ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης καὶ τῶν Χριστιανῶν ἀπάντων». Τὸ «μετὰ Δαμασκητοῦ» σῆμαίνει διὰ τὸν Εὐγενικὸν «μετὰ τῶν Πατέρων ἀπάντων» ³¹.

26. Βλ. Σπ. Λάμπρου, *ἔνθ. ἀνωτ.*, τόμ. 2, σ. 103.

27. PG 140, 876 - 877, 881 - 884.

28. Βλ. *Κεφάλαια Φυσικά, Θεολογικά ἠθικά τε καὶ πρακτικά*, κεφ. 80, PG 150, 1177 A.

29. *Συγγράμματα*, ἔκδ. Π. Χρήστου, 1, 107.

30. *Αὐτόθι*, 2, 360.

31. PG 160, 41, 149, 172, 181.

Αὐτὴν τὴν κοινὴν ἐκτίμησιν τῶν Ὁρθοδόξων πρὸς τὸν μέγαν Δογματιστὴν καὶ Θεολόγον ἐκφράζων ὁ ὕμνογράφος ψάλλει μετὰ τῆς Ἐκκλησίας πάσης, τὴν 4ην Δεκεμβρίου, καθ' ἣν ἐορτάζεται ἡ μνήμη τοῦ θανάτου του· «Τί σέ ὀνομάσωμεν Ἅγιε; Θεολόγον Ἰωάννην ἢ Δαυὶδ τὸν μελωδόν . . . Ἰωάννη γλυκορρῆμον, φαινότατε ἄστηρ, ὁ τῇ αἴγλη τῆς Τριάδος ἔλλαμθεις τὸ ὀπτικόν. Εἰσέδυσ εἰς τὸν γνόφον τοῦ Πνεύματος τοῦ θεοῦ ἐμυήθης τὰ ἀπόρρητα . . . λαμπαδοῦχον φαεσφόρον, εὐκλεῆ ὄφηγητήν; Λειτουργὸν ἢ θεωρὸν τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ;».

Θ. Ν. ΖΗΣΗΣ

ΚΕΙΜΕΝΟ – ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΑΒΒΑ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ
ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

Α'

Α' (1) 1. Ὅτι ἀκατάληπτον τὸ θεῖον καὶ ὅτι οὐ δεῖ ζητεῖν καὶ περιεργάζεσθαι τὰ μὴ παραδεδομένα ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν

«Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. Ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς ἐξηγήσατο». Ἄρρητον οὖν τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον. «Οὐδεὶς γὰρ ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ». Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ Ἅγιον οὕτως οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου οἶδε τὰ ἐν αὐτῷ. Μετὰ δὲ τὴν πρώτην καὶ μακαρίαν φύσιν οὐδεὶς ἔγνω ποτὲ τὸν Θεόν, εἰ μὴ ᾧ αὐτὸς ἀπεκάλυψεν, οὐκ ἀνθρώπων μόνον ἀλλ' οὐδὲ τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεων καὶ αὐτῶν, φημί, τῶν Χερουβὶμ καὶ Σεραφίμ.

Οὐκ ἀφήκε μέντοι ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν παντελεῖ ἀγνωσίᾳ· πᾶσι γὰρ ἡ γνώσις τοῦ εἶναι Θεὸν ὑπ' αὐτοῦ φυσικῶς ἐγκατέσπαρται. Καὶ αὕτη δὲ ἡ κτίσις· καὶ ἡ ταύτης συνοχή τε καὶ κυβέρνησις, τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας ἀνακηρύττει φύσεως. Καὶ διὰ νόμου μὲν καὶ προ-

1. Ἰωάν. 1,18.

2. Ματθ. 11, 27.

3. Πρὸβλ. Α' Κορ. 2, 11.

ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΑΒΒΑ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ
ΕΚΔΟΣΙΣ ΑΚΡΙΒΗΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΠΙΣΤΕΩΣ

Α'

Α' (1) 1. Τὸ θεῖον εἶναι ἀκατάληπτον καὶ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐρευνηθῆ κανεὶς καὶ νὰ περιεργάζεται αὐτὰ ποῦ δὲν ἔχουν παραδοθῆ εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τοὺς ἁγίους προφήτας καὶ ἀποστόλους καὶ εὐαγγελιστάς.

«Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πῶποτε. Ὁ μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς αὐτὸς ἐξηγήσατο»¹. Λοιπὸν τὸ θεῖον εἶναι ἀνέκφραστον καὶ ἀκατάληπτον. «Οὐδεὶς γὰρ ἐπιγινώσκει τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ»². Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἔτσι γνωρίζει τὰ τοῦ Θεοῦ, ὅπως γνωρίζει τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου αὐτὰ ποῦ συμβαίνουν μέσα εἰς τὸν ἀνθρώπον³. Καὶ μετὰ τὴν πρώτην καὶ μακαρίαν φύσιν⁴ κανεὶς ποτὲ δὲν ἐγνώρισε τὸν Θεὸν παρὰ μόνον ἐκεῖνος εἰς τὸν ὅποιον ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν, ὄχι μόνον κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ οὔτε κανεὶς ἀπὸ τὰς ὑπερκοσμίων ἀγγελικῶν δυνάμεων, καὶ ἀπὸ αὐτὰ, λέγω, τὰ Χερουβὶμ καὶ τὰ Σεραφὶμ.

Ἄλλὰ ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἐγκατέλειπεν εἰς τελείαν ἀγνοίαν· διότι ἡ γνώσις ὅτι ὑπάρχει Θεὸς ἔχει σπαρτὴ ἐκ φύσεως εἰς ὅλους μας ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Θεόν. Ἄκόμη καὶ ἡ ἴδια ἡ δημιουργία καὶ ἡ συνοχὴ καὶ ἡ διακυβέρνησις τῆς, διακηρύσσουσιν τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας φύσεως⁵. Καὶ κατ' ἀρχὴν μὲ τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας,

4. Ἐδῶ «πρῶτη καὶ μακαρία φύσις» ὀνομάζεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα

5. Πρβλ. Σοφ. Σολ. 13, 5.

φητῶν πρότερον, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν τὴν ἑαυτοῦ ἐφάνερωσε γνῶσιν.

Πάντα τοίνυν τὰ παραδεδομένα ἡμῖν διὰ τε νόμον καὶ προφητῶν καὶ ἀποστόλων καὶ εὐαγγελιστῶν δεχόμεθα καὶ γινώσκομεν καὶ σέβομεν οὐδὲν περαιτέρω τούτων ἐπιζητοῦντες· ἀγαθὸς γὰρ ὢν ὁ Θεὸς παντὸς ἀγαθοῦ παρεκτικός ἐστίν οὐ φθόνῳ οὐδὲ πάθει τινὶ ὑποκείμενος· μακρὰν γὰρ τῆς θείας φύσεως φθόνος τῆς γε ἀπαθοῦς καὶ μόνης ἀγαθῆς. Ὡς οὖν πάντα εἰδὼς καὶ τὸ συμφέρον ἐκάστῳ προμηθούμενος, ὅπερ συνέφερεν ἡμῖν γνῶναι ἀπεκάλυψεν, ὅπερ δὲ οὐκ ἐδυνάμεθα φέρειν, ἀπεισιώπησε. Ταῦτα ἡμεῖς στέρξωμεν καὶ ἐν αὐτοῖς μείνωμεν, μὴ μεταίροντες ὄρια αἰώνια, μηδὲ ὑπερβαίνοντες τὴν θείαν παράδοσιν.

Α' 2 (2). Περὶ ῥητῶν καὶ ἀρρήτων καὶ γνωστῶν καὶ ἀγνώστων

Χρῆ οὖν τὸν περὶ Θεοῦ λέγειν ἢ ἀκούειν βουλόμενον σαφῶς εἰδέναι, ὡς οὐδὲ πάντα ἀρρητα, οὐδὲ πάντα ῥητά, τὰ τε τῆς θεολογίας τὰ τε τῆς οἰκονομίας· οὔτε μὴν πάντα ἀγνώστα, οὔτε πάντα γνωστὰ· ἕτερον δὲ ἐστὶ τὸ γνωστὸν καὶ ἕτερον τὸ ῥητόν, ὥσπερ ἄλλο τὸ λαλεῖν καὶ ἄλλο τὸ γινώσκειν. Πολλὰ τοίνυν τῶν περὶ Θεοῦ ἀμυδρῶς νοουμένων οὐ καιρίως ἐκφρασθῆναι δύναται, ἀλλὰ τὰ καθ' ἡμᾶς ἀναγκαζόμεθα ἐπὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς λέγειν· ὥσπερ ἐπὶ Θεοῦ λέγομεν ὑπνον καὶ ὄργην καὶ ἀμέλειαν χεῖρας τε καὶ πόδας καὶ τὰ τοιαῦτα.

1. Πρβλ. Παρ. 22, 28.

2. Θεολογία· ὁ λόγος περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ γενικῶς περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Κατὰ τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (ὁμιλ. 106) «οἱ μὲν (τῶν ἀποστόλων) ἤστραψαν τὴν οἰκονομίαν, ὁ δὲ (Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής) βροντᾷ τὴν θεολογίαν».

κατόπιν ὁμως μὲ τὸν μονογενῆ Υἱὸν του, τὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ Σωτῆρα μας Ἰησοῦν Χριστόν, ἐφανέρωσε τὴν γνῶσιν τοῦ ἑαυτοῦ του ἀνάλογα μὲ τὴν δυνατότητά μας νὰ τὴν πλησιάσωμεν.

Ὅλα λοιπὸν ὅσα μᾶς ἔχουν παραδοθῆ μὲ τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας καὶ τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς εὐαγγελιστὰς τὰ δεχόμεθα καὶ τὰ γνωρίζομεν καὶ τὰ σεβόμεθα καὶ δὲν ζητοῦμεν τίποτε πέραν αὐτῶν· διότι ὁ Θεὸς ποὺ εἶναι ἀγαθὸς μᾶς παρέχει ὅλα τὰ ἀγαθὰ, χωρὶς νὰ ὑπόκειται οὔτε εἰς τὸν φθόνον, οὔτε εἰς κάποιον πάθος· εἶναι δηλαδὴ ὁ φθόνος μακρὰν τῆς θείας φύσεως, ἢ ὅποια εἶναι ἀπαθὴς καὶ μόνη ἀγαθὴ. Ἐπειδὴ λοιπὸν γνωρίζει τὰ πάντα καὶ προνοεῖ διὰ τὸ συμφέρον τοῦ καθενός, ἀπεκάλυψεν αὐτὸ ποὺ μᾶς συνέφερε νὰ γνωρίσωμεν, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἐφύλαξε μυστικόν. Ἄς ἀρκεσθῶμεν ἡμεῖς καὶ ὡς μείνωμεν σταθεροὶ εἰς αὐτὰ, χωρὶς νὰ μετακινῶμεν τὰ αἰώνια σύνορα καὶ χωρὶς νὰ παραβαίνωμεν τὴν θείαν παράδοσιν.¹

Α' (2) 2. Δι' αὐτὰ ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθοῦν καὶ διὰ τὰ ἀνέκφραστα καὶ διὰ τὰ γνωστὰ καὶ διὰ τὰ ἄγνωστα

Εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζη καλὰ αὐτὸς ποὺ θέλει νὰ ὁμιλῇ ἢ νὰ ἀκούη διὰ τὸν Θεόν, ὅτι οὔτε ὅλα εἶναι ἀνέκφραστα, οὔτε ὅλα εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθοῦν, καὶ αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὴν θεολογίαν² καὶ αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται εἰς τὴν οἰκονομίαν³· οὔτε ὅλα εἶναι ἄγνωστα, οὔτε ὅλα εἶναι γνωστὰ· καὶ ἄλλο εἶναι τὸ γνωστὸν καὶ ἄλλο αὐτὸ ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ, ὅπως ἀκριβῶς ἄλλο εἶναι τὸ νὰ ὁμιλῇ κανεὶς καὶ ἄλλο τὸ νὰ γνωρίζη κάτι. Πολλὰ λοιπὸν ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἀντιλαμβανόμεθα μὲ τὸν νοῦν μας ἀτελῶς διὰ τὸν Θεόν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τὰ διατυπώσωμεν καταλλήλως, ἀλλὰ ἀναγκαζόμεθα νὰ ἀποδίδωμεν εἰς ἐκεῖνα ποὺ εἶναι πέραν ἀπὸ ἡμᾶς αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται εἰς ἡμᾶς· ὅπως ἀκριβῶς ἀποδίδομεν εἰς τὸν Θεόν τὸν ὕπνον καὶ τὴν ὄργην καὶ τὴν ἀδιαφορίαν καὶ τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια καὶ τὰ ὄμοια.

3. Οἰκονομία· τὸ προαιώνιον σχέδιον τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶ Θεὸς ἀναρχος, ἀτελεύτητος, αἰώνιος τε καὶ αἰδίος, ἄκτιστος, ἄτρεπτος, ἀναλλοίωτος, ἀπλοῦς, ἀσύνθετος, ἀσώματος, ἀόρατος, ἀναφής, ἀπερίγραφτος, ἄπειρος, ἀπερίληπτος, ἀκατάληπτος, ἀπερινόητος, ἀγαθός, δίκαιος, παντοδύναμος, πάντων κτισμάτων δημιουργός, παντοκράτωρ, παντεπόπτης, πάντων προνοητής, ἐξουσιαστής, κριτής, καὶ γινώσκομεν καὶ ὁμολογοῦμεν. Καὶ ὅτι εἰς ἐστὶ Θεός, ἤγουν μία οὐσία, καὶ ὅτι ἐν τρισὶν ὑποστάσει γνωρίζεται τε καὶ ἔστιν, Πατρί, φημί, καὶ Υἱῶ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον κατὰ πάντα ἔν εἰσι, πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως καὶ ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς διὰ σπλάγχνα ἐλέους αὐτοῦ, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς καὶ συνεργίᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀσπόρως συλληφθεὶς ἀφθόρως ἐκ τῆς Ἁγίας Παρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας γεγέννηται διὰ Πνεύματος Ἁγίου καὶ ἄνθρωπος τέλειος ἐξ αὐτῆς γέγονε καὶ ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς τέλειός ἐστιν ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος τέλειος, ἐκ δύο φύσεων, θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, καὶ ἐν δύο φύσει νοεραῖς, θελητικαῖς τε καὶ ἐνεργητικαῖς καὶ αὐτεξουσίοις, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τελείως ἐχούσαις κατὰ τὸν ἐκάστη πρέποντα ὄρον τε καὶ λόγον, θεότητί τε καὶ ἀνθρωπότητί φημι, μιᾷ δὲ συνθέτῳ ὑποστάσει· ὅτι τε ἐπέινησε καὶ ἐδίψησε καὶ ἐκοπίασε καὶ ἐσταυρώθη καὶ θανάτου

1. Κατ' ἀρχὴν ἐπεκράτησεν ἀοριστία ὡς πρὸς τὴν ἐννοίαν τοῦ ὄρου «ὑπόστασις», ἰδιαίτερα δὲ εἰς τὴν Δύσιν ὁ Τερτυλλιανὸς εἰσήγαγε τοὺς ὄρους «*natura*» (= φύσις) καὶ «*substantia*» (= ὑπόστασις) πρὸς δὴλωσιν τῆς οὐσίας, ἡ ὁποία εἶναι κοινὴ εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα. Ἀργότερα ἐχρησιμοποιήθη ὡς συνώνυμος καὶ ὁ ὄρος «*essentia*» (= οὐσία). Ἐπειδὴ ἡ παρανόησις τῶν ὄρων φύσις, οὐσία, ὑπόστασις, ἐδίδεν ἀφορμὴν εἰς τὴν διατύπωσιν διαφόρων αἰρετικῶν διδασκαλιῶν (π.χ. ὁ Σαβέλλιος ἐξελάμβανε τὸν Θεὸν ὡς ἐνιαῖον καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὴν ὑπόστασιν, ἔθεωρούσε δὲ τὰ τρία πρόσωπα, τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πνεύματος, ὡς τρεῖς τρόπους φανερώσεως τῆς μιᾶς ὑποστάσεως, δηλαδὴ τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, ποῦ μεταμορφώνεται «πρὸς

Ὅτι βέβαια ὑπάρχει Θεὸς χωρὶς ἀρχὴν καὶ χωρὶς τέλος, αἰ-
 ώνιος καὶ παντοτινός, ἀδημιούργητος, ἀμετάβλητος, ἀναλλοίω-
 τος, ἀπλοῦς, ἀσύνθετος, ἀσώματος, ἀόρατος, ἀψηλάφητος, ἀπε-
 ρίγραπτος, ἀπειρος, ἀκατανόητος, ἀπερίοριστος, ἀκατάληπτος,
 ἀγαθός, δίκαιος, δημιουργὸς ὅλης τῆς κτίσεως, παντοδύναμος,
 παντοκράτωρ, παντεπόπτης, προνοητὴς ὅλων, ἐξουσιαστής, κρι-
 τῆς, καὶ τὸ γνωρίζομεν καὶ τὸ ὁμολογοῦμεν. Καὶ ὅτι ὁ Θεὸς εἶ-
 ναι ἓνας, δηλαδὴ μία οὐσία, καὶ ὅτι ἀποκαλύπτεται καὶ ὑπάρχει
 εἰς τὰ τρία πρόσωπα ¹, ἐνωῶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ
 Ἅγιον Πνεῦμα· καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα
 εἶναι καθ' ὅλα ἓν καὶ τὸ αὐτό, διαφέρουν μόνον κατὰ τὴν ἀγεν-
 νησίαν καὶ κατὰ τὴν γέννησιν καὶ κατὰ τὴν ἐκπόρευσιν· καὶ ὅτι
 ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ἀπὸ τὴν εὐσπλα-
 χίαν καὶ τὴν συμπάθειάν του, μετὰ τὴν ἀγαθὴν ἀπόφασιν τοῦ Πα-
 τρός καὶ τὴν σύμπραξιν τοῦ Παναγίου Πνεύματος, ἀφοῦ συνελή-
 φθη ἀσπόρως διὰ τὴν σωτηρίαν μας, ἐγεννήθη διὰ τοῦ Ἁγίου
 Πνεύματος ἀπὸ τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν, χω-
 ρὶς νὰ τὴν φθεῖρη, καὶ ἐγένεν ἀπὸ αὐτὴν τέλειος ἄνθρωπος· καὶ
 ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι συγχρόνως τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος,
 καὶ ἔχει δύο φύσεις, τὴν θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ ὑπάρχει
 μετὰ δύο λογικὰς φύσεις, πού ἔχουν θέλησιν καὶ ἐνέργειαν καὶ ἐλευ-
 θερίαν, καὶ μετὰ ἓνα λόγον, μετὰ δύο φύσεις πού εἶναι τέλειαι ὡς πρὸς
 τὰ γνωρίσματα πού ἀρμόζουν εἰς τὴν καθεμίαν, ἐνωῶ δηλαδὴ τὴν
 θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, πού ἀποτελοῦν ὁμῶς μίαν σύν-
 θετον ὑπόστασιν· καὶ ὅτι ἐπέινασε καὶ ἐδίψασε καὶ ἐκοπίασε καὶ
 ἐσταυρώθη καὶ κατεδέχθη νὰ δοκιμάσῃ τὸν θάνατον καὶ τὴν

τὰς ἐκάστοτε χρείας»), ἀπεσαφηνίσθη ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡ ἐνωία τῶν τρια-
 δικῶν ὄρων καὶ διεκρίθησαν οἱ ταυτόσημοι ὄροι φύσις, οὐσία (natura, es-
 sentia) ὑπὸ τὸν ὄρον ὑπόστασις (substantia), ὁ ὁποῖος εἶναι δηλωτικὸς τῶν
 θεῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἰς τρόπον ὥστε «ὁ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας
 μὴ ὁμολογῶν ἐν τῇ θεότητι εἰς πολυθεῖαν ἐκπίπτει, Πατὴρ γάρ καὶ Υἱοῦ καὶ
 Ἁγίου Πνεύματος φύσις μὲν ἡ αὐτὴ καὶ θεότης μία», ἡ ὁποία γνωρίζεται «ἐν
 τρισὶ τέλειαις ὑποστάσεσι».

καὶ ταφῆς πείραν ἐδέξατο τριήμερος καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνεφοίτησεν, ὅθεν καὶ πρὸς ἡμᾶς παραγέγονε καὶ παραγενήσεται πάλιν εἰς ὑστερον, καὶ ἡ θεία Γραφή μάρτυς καὶ πᾶς ὁ τῶν ἁγίων χορός.

Τί δέ ἐστι Θεοῦ οὐσία ἢ πῶς ἐστὶν ἐν πᾶσιν ἢ πῶς ἑαυτὸν κενώσας ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονεν ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων, ἐτέρῳ παρὰ τὴν φύσιν θεσμῷ πλαστουρηθεὶς ἢ πῶς ἀβρόχοις ποσὶ τοῖς ὕδασιν ἐπεπόρευτο, καὶ ἀγνοοῦμεν καὶ λέγειν οὐδὲν δυνάμεθα. Οὐδὲν δυνατόν οὖν τι παρὰ τὰ θειωδῶς ὑπὸ τῶν θείων λογίων τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ἡμῖν ἐκπεφασμένα, ἤτοι εἰρημένα καὶ πεφανερωμένα, εἰπεῖν τι περὶ Θεοῦ ἢ ὅλως ἐννοῆσαι.

Α' (3) 3. Ἀπόδειξις, ὅτι ἐστὶ Θεὸς

Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶ Θεός, τοῖς μὲν τὰς Ἁγίας Γραφὰς δεχομένοις, τὴν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην φημί, οὐκ ἀμφιβάλλεται, οὔτε δὲ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πλείστοις ὡς γὰρ ἔφημεν, ἢ γνώσις τοῦ εἶναι Θεὸν φυσικῶς ἡμῖν ἐγκατέσπαρται. Ἐπειδὴ δὲ τοσοῦτον ἴσχυσεν ἡ τοῦ πονηροῦ κακία κατὰ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως, ὥστε καὶ τινες εἰς τὸ ἀλογώτατον καὶ πάντων κακῶν κάκιστον καταγαγεῖν τῆς ἀπωλείας βάραθρον, τὸ λέγειν μὴ εἶναι Θεῶν—ὦν τὴν ἀφροσύνην ἐμφαίνων ὁ ἱεροφάντης ἔφη Δαυὶδ· «Εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· οὐκ ἐστὶν Θεός»—οἱ μὲν οὖν τοῦ Κυρίου μαθηταὶ καὶ ἀπόστολοι τῷ Παναγίῳ σοφισθέντες Πνεύματι καὶ τῇ αὐτοῦ δυνάμει καὶ χάριτι τὰς θεοσημίας ἐργαζόμενοι τῇ τῶν θαυμάτων σαγήνῃ πρὸς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς ἀγνωσίας αὐ-

1. Ἱεροφάντης· αὐτὸς ποῦ φανερώνει τὰ ἱερά πράγματα.

τριήμερον ταφήν, καὶ ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους μᾶς ἐπεσκέφθη καὶ θὰ παρουσιασθῆ ἄλλοις εἰς τὸν ἔσχατον καιρὸν, καὶ ἡ θεία Γραφή τὸ μαρτυρεῖ καὶ ὅλον τὸ πλῆθος τῶν ἁγίων.

Ποία εἶναι ὁμῶς ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἢ πῶς εἶναι πανταχοῦ παρῶν ἢ πῶς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ἐκένωσε τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἔγινεν ἄνθρωπος ἐκ τῶν αἱμάτων τῆς Παρθένου, ἀφοῦ ἐκυφορήθη μὲ ἄλλον ὑπερφυσικὸν τρόπον, ἢ πῶς εἶχε βαδίσει ἐπάνω εἰς τὰ νερά, χωρὶς νὰ βραχοῦν τὰ πόδια του, καὶ ἀγνοοῦμεν καὶ ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐξηγήσωμεν. Λοιπὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπωμεν διὰ τὸν Θεὸν ἢ νὰ ἐννοήσωμεν κάτι τελείως διαφορετικὸν ἀπὸ αὐτὰ ποὺ μᾶς ἔχουν ἀποκαλυφθῆ μὲ πνεῦμα Θεοῦ ἀπὸ τοὺς θείους συγγραφεῖς τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀπὸ αὐτὰ δηλαδὴ ποὺ ἔχουν κηρυχθῆ καὶ ἔχουν ἀποκαλυφθῆ.

Α' (3) 3. Ἀπόδειξις ὅτι ὑπάρχει Θεός

Δὲν ἀμφισβητοῦν λοιπὸν ὅτι ὑπάρχει Θεὸς αὐτοὶ ποὺ δέχονται τὰς Ἁγίας Γραφάς, ἐννοῶ τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Καινὴν Διαθήκην, οὔτε ἀμφισβητοῦν τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς· διότι, ὅπως εἴπαμεν, ἡ γνώσις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἔχει σπαρῆ μέσα μας ἐκ φύσεως. Ἐπειδὴ ὁμῶς ἡ κακία τοῦ πονηροῦ ἀπέκτησε τόσον μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κατακρημνίσῃ ἀκόμη μερικοὺς εἰς τὸ πλεόν παράλογον καὶ χειρότερον ἀπὸ ὅλα τὰ κακὰ βάραθρον τῆς ἀπωλείας, δηλαδὴ εἰς τὸ νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός - αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀφροσύνην παρουσιάζοντας ὁ ἱεροφάντης¹ Δαυὶδ ἔλεγε· «Εἶπεν ἄφρων ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· οὐκ ἔστι Θεός»² - οἱ μαθηταὶ λοιπὸν τοῦ Κυρίου καὶ ἀπόστολοι, ἀφοῦ ἔγιναν σοφοὶ ἀπὸ τὸ Πανάγιον Πνεῦμα καὶ ἄρχισαν νὰ κάνουν θαύματα μὲ τὴν δύναμιν καὶ τὴν χάριν του, αἰχμαλώτισαν τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴν σαγήνην τῶν θαυμάτων καὶ τοὺς ἀνέσυραν εἰς τὸ φῶς τῆς θεογνωσίας ἀπὸ τὰ

2. Ψαλμ. 13, 1.

τοὺς ζωοῦντες ἀνήγον. Ὅμοίως καὶ οἱ τούτων τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀξίας διάδοχοι, ποιμένες τε καὶ διδάσκαλοι, τὴν φωτιστικὴν τοῦ Πνεύματος χάριν δεξάμενοι τῇ τε τῶν θαυμάτων δυνάμει τῷ τε λόγῳ τῆς χάριτος τοὺς ἐσκοτισμένους ἐφώτιζον καὶ τοὺς πεπλανημένους ἐπέστρεφον. Ἡμεῖς δὲ οἱ μηδὲ τὸ τῶν θαυμάτων μηδὲ τὸ τῆς διδασκαλίας δεξάμενοι χάρισμα (ἀναξίους γὰρ ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τὰς ἡδονὰς προσπαθεῖα πεποιήκαμεν) φέρε ὀλίγα τῶν παραδεδομένων ἡμῖν ὑπὸ τῶν ὑποφητῶν τῆς χάριτος περὶ τούτου διαλεξώμεθα τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπικαλεσάμενοι.

Πάντα τὰ ὄντα ἢ κτιστά ἐστὶν ἢ ἄκτιστα. Εἰ μὲν οὖν κτιστά, πάντως καὶ τρεπτά· ὧν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκίεσται πάντως ἢ φθειρόμενα ἢ κατὰ προαίρεσιν ἀλλοιούμενα. Εἰ δὲ ἄκτιστα, κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον, πάντως καὶ ἄτρεπτα· ὧν γὰρ τὸ εἶναι ἐναντίον, τούτων καὶ ὁ τοῦ πῶς εἶναι λόγος ἐναντίος, ἤγουν αἱ ιδιότητες. Τίς οὖν οὐ συνθήσεται πάντα τὰ ὄντα, ὅσα ὑπὸ τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν, ἀλλὰ μὴν καὶ ἀγγέλους τρέπεσθαι καὶ ἀλλοιοῦσθαι καὶ πολυτρόπως κινεῖσθαι; Τὰ μὲν νοητά, ἀγγέλους φημι καὶ ψυχὰς καὶ δαίμονας, κατὰ προαίρεσιν τὴν τε ἐν τῷ καλῷ προκοπὴν καὶ τὴν ἐκ τοῦ καλοῦ ἀποφοίτησιν, ἐπιτεινομένην τε καὶ ὑφιεμένην, τὰ δὲ λοιπὰ κατὰ τε γένεσιν καὶ φθορὰν αὐξήσιν τε καὶ μείωσιν καὶ τὴν κατὰ ποιότητα μεταβολὴν καὶ τὴν τοπικὴν κίνησιν. Τρεπτά τοίνυν ὄντα πάντως καὶ κτιστά. Κτιστά δὲ ὄντα πάντως ὑπὸ τινος ἐδημιουργήθησαν. Δεῖ δὲ τὸν

βάθη τῆς ἀγνοίας. Ὅμοίως καὶ αὐτοὶ ποὺ τοὺς διεδέχθησαν εἰς τὴν χάριν καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα, ποιμένες καὶ διδάσκαλοι, ἀφοῦ ἐδέχθησαν τὴν φωτιστικὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μὲ τὴν δύναμιν τῶν θαυμάτων καὶ μὲ τοὺς λόγους τῆς χάριτος ἐφώτιζαν τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἦταν εἰς τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας καὶ ἐπανέφεραν εἰς τὴν ἀλήθειαν αὐτοὺς ποὺ ἦταν εἰς τὴν πλάνην. Ἐμεῖς ὁμως, οἱ ὅποιοι οὔτε τὸ χάρισμα τῶν θαυμάτων ἐλάβαμεν, οὔτε τὸ χάρισμα τῆς διδασκαλίας (διότι ἐχόμεν κάνει τοὺς ἑαυτοὺς μας ἀναξίους ἐξ αἰτίας τῆς προσηλώσεώς μας εἰς τὰς ἡδονάς), ὡς ἀναπτύξωμεν ὀλίγα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ μᾶς ἔχουν παραδώσει οἱ ἐρμηνευταὶ τῆς θείας χάριτος διὰ τὸ θέμα αὐτό, ἀφοῦ ζητήσωμεν τὴν βοήθειαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ἄλλα τὰ ὄντα ἢ ἔχουν δημιουργηθῆ ἢ εἶναι ἀδημιούργητα. Ἄν βέβαια ἔχουν δημιουργηθῆ, εἶναι ὅπωςδὴποτε καὶ μεταβλητά· διότι ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξις ἀρχισε μὲ τὴν μεταβολήν, αὐτὰ ὅπωςδὴποτε θὰ ὑπόκεινται εἰς τὴν μεταβολήν ἢ μὲ τὸ νὰ φθείρωνται ἢ μὲ τὸ νὰ μεταβάλλωνται θεληματικά. Ἄν ὁμως εἶναι ἀδημιούργητα, κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν εἶναι ὅπωςδὴποτε καὶ ἀμετάβλητα· διότι αὐτὰ ποὺ ἔχουν ἀντίθετον κατάστασιν ὑπάρξεως, αὐτὰ ἔχουν καὶ ἀντίθετον τρόπον ὑπάρξεως, δηλαδή ἀντιθέτους ιδιότητας. Ποιὸς λοιπὸν δὲν θὰ συμφωνήσῃ ὅτι ὅλα τὰ ὄντα, ὅσα ὑποπίπτουν εἰς τὰς αἰσθήσεις μας, ἀκόμη καὶ οἱ ἄγγελοι, μεταβάλλονται καὶ διαφοροποιοῦνται καὶ κινουῦνται πρὸς διαφόρους κατευθύνσεις; Δηλαδή τὰ νοητὰ ὄντα, ἐνωῶ τοὺς ἀγγέλους, τὰς ψυχὰς καὶ τοὺς δαίμονας, μεταβάλλονται καὶ διαφοροποιοῦνται καὶ κινουῦνται θεληματικά πρὸς τὴν πρόδον εἰς τὸν καλὸν καὶ πρὸς τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸ καλόν, ἢ ὅποια ἄλλοτε αὐξάνει καὶ ἄλλοτε ἐλαττώνεται, ἐνωῶ τὰ ὑπόλοιπα ὄντα μεταβάλλονται μὲ τὸ ὅτι γεννῶνται καὶ φθείρονται, αὐξάνονται καὶ ἐλαττώνονται καὶ μεταβάλλουν τὴν ποιότητά των καὶ κινουῦνται εἰς τὸν χῶρον. Δι' αὐτό, ἐπειδὴ εἶναι μεταβλητά, ὅπωςδὴποτε καὶ ἔχουν δημιουργηθῆ. Ἄν ὁμως ἔχουν δημιουργηθῆ, ὅπωςδὴποτε: ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ κάποιον. Καὶ πρέπει ὁ δημιουργὸς νὰ εἶναι ἀδημιούργητος· διότι ἂν

δημιουργὸν ἄκτιστον εἶναι· εἰ γὰρ κάκεῖνος ἐκτίσθη, πάντως ὑπὸ τίνος ἐκτίσθη, ἕως ἂν ἔλθωμεν εἰς τι ἄκτιστον. Ἄκτιστος οὖν ὢν ὁ δημιουργὸς πάντως καὶ ἄτρεπτός ἐστι. Τοῦτο δὲ τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ Θεός;

Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχὴ καὶ συντήρησις καὶ κυβέρνησις διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ἔστι Θεὸς ὁ τὸδε τὸ πᾶν συστησάμενος καὶ συνεχῶν καὶ συντηρῶν καὶ ἀεὶ προνοούμενος· πῶς γὰρ ἂν αἱ ἐναντίαι φύσεις, πυρὸς λέγω καὶ ὕδατος, ἀέρος καὶ γῆς, εἰς ἑνὸς κόσμου συμπλήρωσιν ἀλλήλοις συνεληλύθασιν καὶ ἀδιάλυτοι μένουσιν, εἰ μὴ τις παντοδύναμος δύναμις ταῦτα καὶ συνεβίβασε καὶ ἀεὶ τηρεῖ ἀδιάλυτα;

Τί τὸ τάξαν τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια, ὅσα τε δι' ἀέρος καὶ ὅσα καθ' ὕδατος, μᾶλλον δὲ τὰ πρὸ τούτων, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ ἀέρα καὶ φύσιν πυρός τε καὶ ὕδατος; Τίς ταῦτα ἔμιξε καὶ ἐμέρισε; Τί τὸ ταῦτα κινήσαν καὶ ἄγον τὴν ἄληκτον φορὰν καὶ ἀκώλυτον; Ἄρ' οὐχ ὁ τεχνίτης τούτων καὶ λόγον ἐνθεῖς πᾶσι, καθ' ὃν τὸ πᾶν φέρεται τε καὶ διεξάγεται; Τίς δὲ ὁ τεχνίτης τούτων; Ἄρ' οὐχ ὁ πεποιηκώς ταῦτα καὶ εἰς τὸ εἶναι παραγαγών; Οὐ γὰρ τῷ αὐτομάτῳ δώσομεν τοιαύτην δύναμιν. Ἔστω γὰρ τὸ γενέσθαι τοῦ αὐτομάτου τίνος τὸ τάξει; Καὶ τοῦτο, εἰ δοκεῖ, δώμεν· τίνος τὸ τηρῆσαι καὶ φυλάξαι καθ' οὓς πρῶτον ὑπέστη λόγους; Ἐτέρου δηλαδὴ παρὰ τὸ αὐτόματον. Τοῦτο δὲ τί ἄλλο ἐστὶν εἰ μὴ Θεός;

1. Τὰ ἀρχικά στοιχεῖα ἢ «πρῶται ἀρχαί» (πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ, γῆ) ἀπὸ τὰ ὁποῖα κατὰ τοὺς φυσικοὺς φιλοσόφους ἐδημιουργήθησαν τὰ ὄντα.

2. Βλέπε σχετικῶς Μ. Ἀθανασίου, Λόγον περὶ ἐνανθρωπ., Κεφ. 2 ΕΠΕ. τ. 1, σελ. 229.

ἐδημιουργήθη καὶ ἐκεῖνος, ὅπως δὴποτε ἐδημιουργήθη ἀπὸ κάποιον, καὶ θὰ προχωρήσωμεν ἔτσι, ἕως οὗτου νὰ καταλήξωμεν εἰς ἓνα ὄν ἀδημιούργητον. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι ὁ δημιουργὸς ἀδημιούργητος, εἶναι ὅπως δὴποτε καὶ ἀμετάβλητος. Καὶ αὐτὸ τὸ ἀδημιούργητον τί ἄλλο θὰ εἶναι παρὰ ὁ Θεός;

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ συνοχὴ καὶ διαφύλαξις καὶ διακυβέρνησις τῆς δημιουργίας μᾶς διδάσκει ὅτι ὑπάρχει Θεός, ποὺ ἐδημιούργησεν αὐτὸ τὸ σύμπαν καὶ τὸ συγκρατεῖ καὶ τὸ διαφυλάττει καὶ αἰωνίως προνοεῖ δι' αὐτὸ· διότι πῶς θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἐνωθοῦν μεταξύ των τὰ ἀντίθετα στοιχεῖα τῆς φύσεως¹, ἐνωῶν τὸ πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ, τὸν ἀέρα καὶ τὴν γῆν, διὰ νὰ ἀποτελέσουν μίαν ἁρμονίαν, καὶ πῶς μένουں ἀδιάσπαστα, ἂν δὲν τὰ συμφιλιῶνε κάποια πανίσχυρος δύναμις καὶ ἂν δὲν τὰ διαφυλάττει αἰωνίως ἀδιάσπαστα;

Ποιὰ δύναμις εἶναι αὐτὴ ποὺ ἔβαλεν εἰς τάξιν τὰ οὐράνια καὶ τὰ ἐπίγεια, ὅσα πετοῦν εἰς τὸν ἀέρα καὶ ὅσα ζοῦν μέσα εἰς τὸ νερό, καὶ κυρίως ὅσα ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ αὐτά, δηλαδὴ τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν, τὸν ἀέρα καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς φωτιᾶς καὶ τοῦ νεροῦ; Ποῖος τὰ ἀνέμιξε καὶ τὰ ἐμέρισε; Ποιὰ δύναμις τὰ ἔθεσεν εἰς κίνησιν καὶ κατευθύνει τὴν ἀδιάκοπον καὶ ἀνεμπόδιστον κίνησιν των; Ἄραγε δὲν εἶναι ὁ δημιουργὸς των, ὁ ὁποῖος ἔταξεν εἰς ὄλα τὸν προορισμὸν των, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖον τὸ κάθε τι κινεῖται καὶ κατευθύνεται; Καὶ ποιὸς εἶναι ὁ δημιουργὸς των; Ἄραγε δὲν εἶναι ἐκεῖνος ποὺ τὰ ἔχει κατασκευάσει καὶ τὰ ὠδήγησεν εἰς τὴν ὑπαρξιν; Διότι δὲν θὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν ἀπλὴν τύχην τὴν αὐτὴν δύναμιν. Ἄς δεχθῶμεν ἕως ὅπου ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τὴν ἀπλὴν τύχην· τίνος ἔργον εἶναι ἡ τάξις τοῦ κόσμου; Καὶ αὐτὸ, ἂν φαίνεται ὀρθόν, ἂς τὸ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν ἀπλὴν τύχην· τίνος ἔργον εἶναι ἡ διατήρησις καὶ ἡ διαφύλαξις του, σύμφωνα μὲ τὸν προορισμὸν διὰ τὸν ὁποῖον ἔξ ἀρχῆς ἐδημιουργήθη; Ἐννοεῖται κάποιου ἄλλου καὶ ὄχι τῆς ἀπλῆς τύχης. Καὶ αὐτὸ τί ἄλλο εἶναι παρὰ ὁ Θεός²;

Α' (4) 4. Περὶ τοῦ τί ἐστὶ Θεός· Ὅτι ἀκατάληπτον

Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶ Θεός, δῆλον. Τί δέ ἐστι κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν, ἀκατάληπτον τοῦτο παντελῶς καὶ ἄγνωστον. Ὅτι μὲν γὰρ ἀσώματον, δῆλον. Πῶς γὰρ σῶμα τὸ ἄπειρον καὶ ἀόριστον καὶ ἀσχημάτιστον καὶ ἀναφές καὶ ἀόρατον καὶ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον; Πῶς γὰρ ἄτρεπτον, εἰ περιγραφτὸν καὶ παθητόν; Καὶ πῶς ἀπαθές τὸ ἐκ στοιχείων συγκείμενον καὶ εἰς αὐτὰ πάλιν ἀναλυόμενον; Σύνθεσις γὰρ ἀρχῆ μάχης, μάχη δὲ διαστάσεως, διάστασις δὲ λύσεως· λύσις δὲ ἀλλότριον Θεοῦ παντελῶς.

Πῶς δὲ καὶ σωθήσεται τὸ διὰ πάντων ἦκειν καὶ πληροῦν τὰ πάντα Θεόν, ὡς φησὶν ἡ Γραφή· «Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος;». Ἀδύνατον γὰρ σῶμα διὰ σωματίων διήκειν μὴ τέμνον καὶ τεμνόμενον καὶ πλεκόμενον καὶ ἀντιπαρατιθέμενον, ὡσπερ ὅσα τῶν ὑγρῶν μίγνυται καὶ συγκιρνᾶται.

Εἰ δὲ καὶ τινὲς φασὶν αὐλον σῶμα, ὡς τὸ παρὰ τοῖς τῶν Ἑλλήνων σοφοῖς πέμπτον σῶμα λεγόμενον, ὅπερ ἀδύνατον, κινούμενον ἔσται πάντως, ὡσπερ ὁ οὐρανός· τοῦτο γὰρ πέμπτον σῶμά φασι. Τίς οὖν ὁ τοῦτο κινῶν; Πᾶν γὰρ κινούμενον ὑφ' ἐτέρου κινεῖται. Κάκεινον τίς; Καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον, ἕως ἂν καταστήσωμεν

1. Κατὰ τὸν Πλάτωνα «οὐσία» εἶναι ἡ ἀληθῆς ὑπαρξίς κάποιου ὄντος· «ὃ τυγχάνει ἕκαστον ὄν» (Φαίδων 65d, 13 - 14). Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὁ ἀληθῆς ὀρισμὸς κάποιου ὄντος· «τὸ τί ἦν εἶναι» (Μετὰ τὰ Φυσ. 4, 8, 4). Εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων οἱ ὄροι οὐσία καὶ φύσις εἶναι ταυτόσημοι. (Βλέπε ἀναλυτικῶς Βλαδ. Λόσκυ, Ἡ Μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας Κεφ. Γ', Μεταφρ. Σ. Πλευράκη, σελ. 55 ἔ.).

2. Ἱερ. 23, 24.

3. Εἰς τὰς «πρώτας ἀρχάς» δηλαδὴ τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα (πῦρ, ἀήρ, γῆ, ὕδωρ) ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν τὰ ὄντα κατὰ τὰς κυριωτέρας θεωρίας τῶν φυσικῶν φιλοσόφων, τὰς ὁποίας συνοψίζει ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντίνος, φιλόσοφος τῆς σχολῆς τῶν Πυθαγορείων κατὰ τὸν Ε' π.Χ. αἰ.,

Α' (4) 4. Διὰ τὸ τί εἶναι ὁ Θεός· ὅτι δηλαδὴ εἶναι ἀκατάληπτος

Εἶναι φανερόν λοιπὸν ὅτι ὑπάρχει Θεός. Τί εἶναι ὁμῶς κατὰ τὴν οὐσίαν¹ καὶ κατὰ τὴν φύσιν, αὐτὸ εἶναι ἐντελῶς ἀκατάληπτον καὶ ἀγνωστον. Ὅτι εἶναι βέβαια ἀσώματος, εἶναι φανερόν. Διότι κατὰ ποιὸν τρόπον εἶναι σῶμα τὸ ἀπειρον καὶ ἀπεριόριστον καὶ ἀσχημάτιστον καὶ ἀψηλάφητον καὶ ἀόρατον καὶ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον; Κατὰ ποιὸν τρόπον πάλιν εἶναι ἀμετάβλητον, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ περιγραφῆ καὶ νὰ πάθῃ; Καὶ κατὰ ποιὸν τρόπον εἶναι ἀπαθὲς αὐτὸ ποῦ εἶναι σύνθετον ἀπὸ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα καὶ ἀναλύεται ἐν συνεχείᾳ εἰς αὐτά; Διότι ἡ σύνθεσις εἶναι ἡ αἰτία τῆς συγκρούσεως, καὶ ἡ σύγκρουσις εἶναι ἡ αἰτία τοῦ χωρισμοῦ, καὶ ὁ χωρισμὸς εἶναι ἡ αἰτία τῆς διασπάσεως· ἀλλὰ ἡ διάσπασις εἶναι ἐντελῶς ξένη διὰ τὸν Θεόν.

Πῶς ὁμῶς τότε εἶναι δυνατὸν νὰ σταθῆ ὁ λόγος, ὅτι ὁ Θεὸς διέρχεται διὰ μέσου ὄλων καὶ ὄλα τὰ πληροῖ, ὅπως λέγει ἡ Γραφή: «Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος»²; Διότι εἶναι ἀδύνατον ἓνα σῶμα νὰ διέρχεται διὰ μέσου ἄλλων σωμάτων, χωρὶς νὰ διακόπτῃ τὴν συνοχὴν των καὶ χωρὶς νὰ διακόπτεται ἡ ἰδικὴ του συνοχή, καὶ χωρὶς νὰ συντίθεται καὶ νὰ ἀντιπαραβάλλεται, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει μὲ ὅσα ὑγρά ἀναμειγνύονται καὶ ἀποτελοῦν ἓνα κρᾶμα.

Ἄν καὶ μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ὑπάρχει αὐλον σῶμα, ὅπως τὸ λεγόμενον ἀπὸ τοὺς σοφοὺς τῶν Ἑλλήνων πέμπτον σῶμα³, πρᾶγμα ἀδύνατον νὰ ὑπάρχῃ, αὐτὸ ὅπωςδὴποτε θὰ εἶναι κινούμενον, ὅπως ὁ οὐρανός· διότι αὐτὸ ἰσχυρίζονται ὅτι εἶναι πέμπτον σῶμα. Ποιὸς λοιπὸν εἶναι αὐτὸς ποῦ τὸ θέτει εἰς κίνησιν; Διότι ὅ,τι κινεῖται, τίθεται εἰς κίνησιν ἀπὸ κάποιον ἄλλο. Καὶ ἐκεῖνο ποιὸς εἶναι; Καὶ αὐτὸ θὰ συνεχίζεται ἐπ' ἀπειρον, ἕως ὅτου

προσέτεθῃ ἡ θεωρία περὶ ὑπάρξεως «αὐλοῦ σώματος», «πέμπτου σώματος», ἡ ὁποία σχετίζεται μὲ τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους «περὶ τοῦ πρώτου κινουμένου ἀκινήτου» δηλαδὴ αἰτίας, ἡ ὁποία θέτει εἰς κίνησιν τὴν ὕλην διὰ νὰ πάρῃ τὸ εἶδος (μορφὴν) τῆς. (Ἀριστιτέλους, Φυσ. ἀκρόασις 8, 4· Φυσικά 2, 8).

εἷς τι ἀκίνητον· τὸ γὰρ πρῶτον κινουὺν ἀκίνητον, ὅπερ ἐστὶ τὸ θεῖον. Πῶς δὲ οὐκ ἐν τόπῳ περιγραφτὸν τὸ κινούμενον; Μόνον οὖν τὸ θεῖον ἀκίνητον, δι' ἀκινήσιας τὰ πάντα κινουὺν. Ἀσώματον τοίνυν ὑποληπτέον τὸ θεῖον.

Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο τῆς οὐσίας αὐτοῦ παραστατικόν ἐστιν, ὡσπερ οὐδὲ τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ ἀναρχον καὶ τὸ ἀναλλοίωτον καὶ τὸ ἄφθαρτον καὶ ὅσα περὶ Θεοῦ ἢ περὶ Θεὸν εἶναι λέγεται· ταῦτα γὰρ οὐ τὸ τί ἐστὶ σημαίνει, ἀλλὰ τὸ τί οὐκ ἐστὶ. Χρῆ δὲ τὸν βουλόμενον τῆν τινος οὐσίαν εἰπεῖν, τί ἐστὶ, φράσαι, οὐ τὸ τί οὐκ ἐστὶ ὅμως ἐπὶ Θεοῦ, τί ἐστὶν, εἰπεῖν ἀδύνατον κατ' οὐσίαν. Οἰκειότερον δὲ μᾶλλον ἐκ τῆς πάντων ἀφαιρέσεως ποιεῖσθαι τὸν λόγον· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐστὶν, οὐχ ὡς μὴ ὢν, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα καὶ ὑπὲρ αὐτὸ τὸ εἶναι ὢν. Εἰ γὰρ τῶν ὄντων καὶ γνώσεις, τὸ ὑπὲρ γνώσιν πάντως καὶ ὑπὲρ οὐσίαν ἔσται, καὶ τὸ ἀνάπαλιν τὸ ὑπὲρ οὐσίαν καὶ ὑπὲρ γνώσιν ἔσται.

Ἄπειρον οὖν τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἡ ἀπειρία καὶ ἡ ἀκαταληψία. Ὅσα δὲ λέγομεν ἐπὶ Θεοῦ καταφατικῶς, οὐ τὴν φύσιν ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν δηλοῖ. Κἂν ἀγαθόν, κἂν δίκαιον, κἂν σοφόν, κἂν ὃ τι ἂν εἴπῃς, οὐ φύσιν λέγεις Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν. Εἰσὶ δὲ καὶ τινὰ καταφατικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα, δύναμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα, οἷον σκότος λέγοντες ἐπὶ Θεοῦ οὐ σκότος νοοῦμεν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐστὶ φῶς; ἀλλ' ὑπὲρ τὸ φῶς· καὶ φῶς ὅτι οὐκ ἐστὶ σκότος.

1. Κατὰ τὸν Ἅγιον Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτην «δέον ἐπ' αὐτῇ (τῇ ὑπερκειμένη αἰτίᾳ, δηλαδὴ τῷ Θεῷ) καὶ πάσας τὰς τῶν ὄντων τιθέναί καὶ καταφάσκειν θέσεις, ὡς πάντων αἰτίᾳ, καὶ πάσας αὐτὰς κυριώτερον ἀποφάσκειν, ὡς ὑπὲρ πάντα ὑπερούση» (περὶ μυστ. Θεολογ. 1, 2).

καταλήξωμεν εἰς κάποιον ἀκίνητον· διότι ἐκεῖνο πού πρῶτον θέτει εἰς κίνησιν εἶναι ἀκίνητον, δηλαδή τὸ θεῖον. Πῶς ὁμως εἶναι δυνατόν αὐτὸ πού κινεῖται νὰ εἶναι ἀπεριόριστον εἰς τὸν χῶρον; Ἐπομένως μόνον τὸ θεῖον εἶναι ἀκίνητον καὶ θέτει εἰς κίνησιν τὰ πάντα καθὼς μένει ἀκίνητον. Δι' αὐτὸ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸ Θεῖον ἀσώματον.

Ἄλλὰ οὔτε αὐτὸ εἶναι δυνατόν νὰ παραστήσῃ τὴν οὐσίαν του, ὅπως οὔτε ἡ ἔννοια ἀγέννητος καὶ ἀναρχος καὶ ἀμετάβλητος καὶ ἀφθαρτος καὶ ὅσα λέγονται διὰ τὸν Θεόν ἢ ἐν σχέσει μὲ τὸν Θεόν· διότι αὐτὰ δὲν φανερώνουν τί εἶναι ὁ Θεός, ἀλλὰ τί δὲν εἶναι. Πρέπει ἀκόμη αὐτὸς πού θέλει νὰ ὀρίσῃ τὴν οὐσίαν κάποιου ὄντος νὰ εἰπῇ τί εἶναι, ὄχι τί δὲν εἶναι· εἶναι ὁμως ἀδύνατον νὰ εἰπῇ κανεὶς τί εἶναι κατ' οὐσίαν ὁ Θεός. Καὶ εἶναι περισσότερο κατάλληλον νὰ ὀμιλήσωμεν διὰ τὸν Θεόν μὲ τὴν ἀφαίρεσιν¹ ὅλων τῶν γνωρισμάτων· διότι δὲν ταυτίζεται ὁ Θεός μὲ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ὄχι διότι τάχα δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ διότι ὑπερέχει ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπάρξεως. Διότι ἂν ὑπάρχουν γνώσεις διὰ τὰ ὄντα, αὐτὸ πού ξεπερνᾷ τὴν γνώσιν ὅπως δὴποτε θὰ ξεπερνᾷ καὶ τὴν οὐσίαν· καὶ ἀντιστρόφως αὐτὸ πού ξεπερνᾷ τὴν οὐσίαν, θὰ ξεπερνᾷ καὶ τὴν γνώσιν.

Τὸ Θεῖον λοιπὸν εἶναι ἀπειρον καὶ ἀκατάληπτον καὶ αὐτὸ μόνον εἶναι καταληπτόν, δηλαδή ἡ ἀπειρία καὶ ἡ ἀκαταληψία του. Ὅσα μάλιστα λέγομεν διὰ τὸν Θεόν καταφατικῶς δὲν φανερώνουν τὴν φύσιν του, ἀλλὰ αὐτὰ πού ἀναφέρονται εἰς τὴν φύσιν του. Καὶ ἂν εἰπῆς ὅτι εἶναι ἀγαθός, δίκαιος, σοφός-καὶ ὅ,τι ἄλλο, δὲν ἐκφράζεις τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ αὐτὰ πού ἀναφέρονται εἰς τὴν φύσιν του. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ μερικὰ πού ἀποδίδονται εἰς τὸν Θεόν καταφατικῶς, ἀλλὰ ἔχουν δύναμιν ὑπερβολικῆς ἀρνήσεως ὅπως, ὅταν ἀποδίδωμεν εἰς τὸν Θεόν τὴν ἔννοιαν σκότος, δὲν ἐννοοῦμεν τὸ σκότος, ἀλλὰ ὅτι δὲν εἶναι φῶς, ἀλλὰ εἶναι πέραν ἀπὸ τὸ φῶς· καὶ ὅταν ἀποδίδωμεν τὴν ἔννοιαν φῶς, ἐννοοῦμεν ὅτι δὲν εἶναι σκότος.

Α' (5) 5. Ἀπόδειξίς, ὅτι εἷς ἐστὶ Θεὸς καὶ οὐ πολλοὶ

ᾧ ὅτι μὲν ἐστὶ Θεός, ἰκανῶς ἀποδέδεικται, καὶ ὅτι ἀκατάλη-
 πτός ἐστιν ἡ οὐσία αὐτοῦ. ᾧ ὅτι δὲ εἷς ἐστὶ Θεὸς καὶ οὐ πολλοί, τοῖς
 μὲν τῇ θείᾳ πειθομένοις Γραφῇ οὐκ ἀμφιβάλλεται. Φησὶ γὰρ ὁ Κύριος
 ἐν τῇ τῆς νομοθεσίας ἀρχῇ· «Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς σου, ὁ ἔξαγαγὼν
 σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ». Καὶ
 πάλιν· «Ἄκουε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεὸς σου, Κύριος εἷς ἐστὶ». Καὶ
 διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου φησὶ· «Ἐγὼ γάρ, Θεὸς πρῶτος καὶ
 ἐγὼ μετὰ ταῦτα καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός. Ἐμπροσθέν μου οὐκ
 ἐγένετο ἄλλος Θεός καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι».
 Καὶ ὁ Κύριος δὲ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις οὕτω φησὶ πρὸς τὸν Πα-
 τέρα· «Αὕτη ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀλη-
 θινὸν Θεόν».

Τοῖς δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ μὴ πειθόμενοις οὕτω διαλεξόμεθα. Τὸ
 θεῖον τέλειον ἐστὶ καὶ ἀνελλιπές κατὰ τε ἀγαθότητα κατὰ τε σοφίαν
 κατὰ τε δύναμιν, ἀναρχον, ἀτελεύτητον, αἰδιον, ἀπερίγραφτον καὶ
 ἀπλῶς εἰπεῖν κατὰ πάντα τέλειον. Εἰ οὖν πολλοὺς ἐροῦμεν θεοὺς,
 ἀνάγκη διαφορὰν ἐν τοῖς πολλοῖς θεωρεῖσθαι· εἰ γὰρ οὐδεμία δια-
 φορὰ ἐν αὐτοῖς, εἷς μᾶλλον ἐστὶ καὶ οὐ πολλοί. Εἰ δὲ διαφορὰ ἐν
 αὐτοῖς, ποῦ ἡ τελειότης; Εἴτε γὰρ κατὰ ἀγαθότητα, εἴτε κατὰ δύ-
 ναμιν, εἴτε κατὰ σοφίαν, εἴτε κατὰ χρόνον, εἴτε κατὰ τόπον ὑστε-
 ρήσει τοῦ τελείου, οὐκ ἂν εἶη Θεός. Ἡ δὲ διὰ πάντων ταυτότης ἔνα
 μᾶλλον δείκνυσι καὶ οὐ πολλούς. Πῶς δὲ καὶ πολλοῖς οὐσι τὸ ἀπε-
 ρίγραφτον φυλαχθήσεται; Ἐνθα γὰρ ἂν εἶη ὁ εἷς, οὐκ ἂν εἶη ὁ ἕτε-

1. Ἐξ. 20, 2-3.

Α' (5) 5. Ἀπόδειξις ὅτι ἓνας Θεὸς ὑπάρχει καὶ ὄχι πολλοί

Ἔχει ἀποδειχθῆ ἱκανοποιητικῶς ὅτι ὑπάρχει Θεὸς καὶ ὅτι εἶναι ἀκατάληπτος ἡ οὐσία του. Ὅτι ὁμως ὁ Θεὸς εἶναι ἓνας καὶ ὄχι πολλοί, δὲν ἀμφισβητεῖται βέβαια ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ πιστεύουν εἰς τὴν θείαν Γραφήν. Διότι λέγει ὁ Κύριος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς παραδόσεως τοῦ νόμου· «Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς σου, ὁ ἐξαγαγὼν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ»¹. Καὶ πάλιν· «Ἄκουε Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεὸς σου, Κύριος εἰς ἔστι»². Καὶ μὲ τὸ στόμα τοῦ προφήτου Ἡσαίου λέγει· «Ἐγὼ γάρ Θεὸς πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός. Ἐμπροσθέν μου οὐκ ἐγένετο ἄλλος Θεὸς καὶ μετ' ἐμέ οὐκ ἔστι καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι»³. Καὶ ὁ Κύριος πάλιν εἰς τὰ ἱερὰ Εὐαγγέλια μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ὁμιλεῖ πρὸς τὸν Πατέρα· «Αὕτη ἔστιν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκουσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν»⁴.

Μὲ αὐτοὺς ὁμως ποὺ δὲν πιστεύουν εἰς τὴν θείαν Γραφήν θὰ συζητήσωμεν ἔτσι. Τὸ θεῖον εἶναι τέλειον καὶ πλήρες κατὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ κατὰ τὴν σοφίαν καὶ κατὰ τὴν δύναμιν, εἶναι χωρὶς ἀρχὴν, χωρὶς τέλος, αἰώνιον, ἀπερίοριστον, καὶ μὲ ἓνα λόγον εἶναι καθ' ὅλα τέλειον. Ἄν λοιπὸν θὰ εἰποῦμεν ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ θεοί, εἶναι ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν διαφορὰν μεταξὺ τῶν πολλῶν θεῶν· διότι ἂν δὲν ὑπάρχη καμμία διαφορὰ μεταξὺ των, ὁ Θεὸς εἶναι ἓνας καὶ ὄχι πολλοί. Ἄν ὁμως ὑπάρχη διαφορὰ μεταξὺ των, ποῦ εὐρίσκεται ἡ τελειότης; Διότι ἂν θὰ ὑστερήσῃ ἀπὸ τὸ τέλειον εἴτε κατὰ τὴν ἀγαθότητα, εἴτε κατὰ τὴν σοφίαν, εἴτε κατὰ τὸν χρόνον, εἴτε κατὰ τὴν θέσιν, δὲν θὰ εἶναι Θεός. Ἡ ταῦτισις ὁμως καθ' ὅλα ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἓνας μᾶλλον καὶ ὄχι πολλοί. Καὶ μάλιστα ἂν εἶναι πολλοί, πῶς θὰ διατηρηθῆ τὸ ἀπερίοριστον; Διότι, ὅπου θὰ εὐρίσκεται ὁ ἓνας, δὲν θὰ εὐρίσκεται ὁ

2. Δευτ. 6, 4.

3. Ἡσ. 43, 10.

4. Ἰω. 17, 3.

ρος. Πῶς δὲ ὑπὸ πολλῶν κυβερνηθήσεται ὁ κόσμος καὶ οὐ διαλυθήσεται καὶ διαφθαρήσεται μάχης ἐν τοῖς κυβερνώσι θεωρουμένης; Ἡ γὰρ διαφορὰ ἐναντίωσιν εἰσάγει. Εἰ δὲ εἴποι τις, ὅτι ἕκαστος μέρους ἄρχει, τί τὸ τάξαν καὶ τὴν διανομὴν αὐτοῖς ποιησάμενον; Ἐκεῖνο γὰρ ἂν εἶη μᾶλλον Θεός. Εἰς τοῖνυν ἐστὶ Θεός, τέλειος, ἀπερίγραπτος, τοῦ παντὸς ποιητῆς συνοχεύς τε καὶ κυβερνήτης, ὑπερτελής καὶ προτέλειος. Πρὸς δὲ καὶ φυσικὴ ἀνάγκη μονάδα εἶναι δυάδος ἀρχήν.

Α' (6) 6. Περὶ Λόγου Θεοῦ

Οὗτος τοῖνυν ὁ εἷς καὶ μόνος Θεὸς οὐκ ἄλογός ἐστι. Λόγον δὲ ἔχων οὐκ ἀνυπόστατον ἔξει, οὐκ ἀρξάμενον τοῦ εἶναι οὐδὲ παυσόμενον οὐ γὰρ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Θεὸς Λόγος. Ἄει δὲ ἔχει τὸν ἑαυτοῦ Λόγον ἐξ αὐτοῦ γεννώμενον, οὐ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον ἀνυπόστατον καὶ εἰς ἀέρα χεόμενον, ἀλλ' ἐνυπόστατον ζῶντα, τέλειον, οὐκ ἔξω αὐτοῦ χωροῦντα, ἀλλ' ἐν αὐτῷ αἰεὶ ὄντα· ποῦ γὰρ ἔσται ἔξω αὐτοῦ γινόμενος; Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἡμετέρα φύσις ἐπικηρός ἐστι καὶ εὐδιάλυτος, διὰ τοῦτο καὶ ὁ λόγος ἡμῶν ἐστὶν ἀνυπόστατος. Ὁ δὲ Θεὸς αἰεὶ ὢν καὶ τέλειος ὢν τέλειον καὶ ἐνυπόστατον ἔξει τὸν ἑαυτοῦ Λόγον καὶ αἰεὶ ὄντα καὶ ζῶντα καὶ πάντα ἔχοντα, ὅσα ὁ γεννήτωρ ἔχει. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ προερχόμενος οὔτε

1. Ἡ ἔννοια «αἰεὶ ἄλογος» (Α στερητικὸν + λόγος) ἀναφέρεται καταφατικῶς εἰς τὸ Δεύτερον Πρόσωπον τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸν Θεὸν Λόγον, τὸν Υἱόν.

2. Κλασικὸν χωρίον διατυπώσεως τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος ὑπῆρχε προαίωνως, «ἐν ἀρχῇ ἦν» (Ἰωάν. 1, 1), τὸ ὁποῖον

ἄλλος. Πῶς πάλιν θά κυβερνηθῆ ὁ κόσμος ἀπὸ τοὺς πολλοὺς θεοὺς καὶ δὲν θά διαλυθῆ καὶ δὲν θά καταστραφῆ, ἂν παρατηρηθῆ πόλεμος μεταξύ τῶν θεῶν ποῦ τὸν κυβερνοῦν; Διότι ἡ διαφορὰ ἔχει ὡς ἐπακόλουθον τὴν ἔχθραν. Ἄν πάλιν εἰπῆ κανεὶς ὅτι ὁ καθεὶς ἐξουσιάζει ἓνα μέρος, ποίος εἶναι αὐτὸς ποῦ ἔθεσε τὴν τάξιν καὶ ἔκαμὲν εἰς αὐτοὺς τὴν διανομήν; Ἐκεῖνος θά εἶναι ἀσφαλῶς ὁ Θεός. Ἐπομένως ἓνας εἶναι ὁ Θεός, τέλειος, ἀπεριόριστος, δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος, ποῦ τὸ συγκρατεῖ, εἶναι κυβερνήτης, ποῦ ἔχει ἄπειρον καὶ προαιώνιον τελειότητα. Ἐπὶ πλέον εἶναι καὶ φυσικὴ ἀναγκαιότης νά εἶναι ἡ μονὰς βᾶσις τῆς дуάδος.

Α' (6) 6. Λογικὴ ἀπόδειξις διὰ τὸν Λόγον καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ

Αὐτὸς λοιπὸν ὁ ἓνας καὶ μόνος Θεὸς δὲν εἶναι ἄλογος ¹. Ἄν ὁμως ἔχη Λόγον, δὲν θά εἶναι αὐτὸς χωρὶς προσωπικὴν ὑπόστασιν, οὔτε θά εἶναι μὲ ἀρχὴν καὶ τέλος τῆς υπάρξεώς του· διότι δὲν ὑπῆρχε χρόνος ἢ αἰὼν, κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχεν ὁ Θεὸς Λόγος ². Καὶ ἔχει προαιωνίως τὸν Λόγον του, ὁ ὁποῖος γεννᾶται ἀπὸ τὴν οὐσίαν του, ὄχι χωρὶς προσωπικὴν ὑπόστασιν, ὅπως ὁ ἰδικὸς μας λόγος, ποῦ διασκορπίζεται εἰς τὸν ἀέρα, ἀλλὰ μὲ προσωπικὴν ὑπόστασιν, ζωντανόν, τέλειον· ὁ ὁποῖος δὲν ἀπομακρύνεται ἔξω ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ εἶναι πάντοτε ἀχώριστα ἐνωμένος μὲ αὐτόν· διότι ποῦ θά εἶναι, ἂν ἐξέλθῃ ἀπὸ αὐτόν; Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ ἰδικὴ μας φύσις εἶναι θνητὴ καὶ φθαρτὴ, δι' αὐτὸ εἶναι καὶ ὁ λόγος μας χωρὶς προσωπικὴν ὑπόστασιν. Ὁ Θεὸς ὁμως ἔπειδὴ εἶναι αἰώνιος καὶ τέλειος, θά ἔχη κατὰ συνέπειαν καὶ τὸν Λόγον του τέλειον καὶ μὲ προσωπικὴν ὑπόστασιν καὶ αἰώνιον καὶ ζωντανόν καὶ κάτοχον ὅλων αὐτῶν ποῦ ἔχει ὁ γεννήτωρ. Ὅπως δηλαδὴ ὁ ἰδικὸς μας λόγος ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὸν

ἀντιπαράθεται εἰς τὴν περιώνυμον φράσιν τῶν Ἀρειανῶν Ἀνομοίων, «ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν, καὶ οὐκ ἦν, πρὶν ἂν γένηται» μὲ τὴν ὁποίαν ἐδίδασκον κακοδόξως ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι «ὁμοούσιος» μὲ τὸν Πατέρα, ἀλλ' εἶναι «κτίσμα» (Βλέπε Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία εἰς τὸ «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος» ΕΠΕ τ. 7, σελ. 42).

δι' ὅλου ὁ αὐτός ἐστι τῷ νῷ οὔτε παντάπασιν ἕτερος — ἐκ τοῦ νοῦ μὲν γὰρ ὢν ἄλλος ἐστὶ παρ' αὐτόν, αὐτόν δὲ τὸν νοῦν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγων οὐκέτι παντάπασιν ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν νοῦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν ἐν ὧν ἕτερόν ἐστι τῷ ὑποκειμένῳ — οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τῷ μὲν ὑφεστάναι καθ' ἑαυτόν διήρηται πρὸς ἐκείνον, παρ' οὗ τὴν ὑπόστασιν ἔχει, τῷ δὲ ταῦτα δεικνύειν ἐν ἑαυτῷ, ἃ περὶ τὸν Θεὸν καθοράται, ὁ αὐτός ἐστι κατὰ τὴν φύσιν ἐκείνῳ· ὥσπερ γὰρ τὸ ἐν ἅπασιν τέλειον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς θεωρεῖται, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένου Λόγου θεωρηθήσεται.

Α' (7) 7. Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος συλλογιστικὴ ἀπόδειξις

Δεῖ δὲ τὸν Λόγον καὶ Πνεῦμα ἔχειν· καὶ γὰρ καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος οὐκ ἄμοιρός ἐστι τοῦ πνεύματος. Ἄλλ' ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ πνεῦμα ἀλλότριον τῆς ἡμετέρας ἐστὶν οὐσίας· τοῦ ἀέρος γὰρ ἐστὶν ὄλκη καὶ φορὰ εἰσελκομένου καὶ προχέομένου πρὸς τὴν τοῦ σώματος σύστασιν, ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφωνήσεως φωνῆ τοῦ λόγου γίνεται τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἐν ἑαυτῇ φανερούσα. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσυνθέτου τὸ μὲν εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ εὐσεβῶς ὁμολογητέον διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν Λόγον ἐλλιπέστερον τοῦ ἡμετέρου λόγου, οὐκ ἔστι δὲ εὐσεβὲς ἀλλότριόν τι ἕξωθεν ἐπεισερχόμενον τῷ Θεῷ λογίζεσθαι τὸ Πνεῦμα, ὡς καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν συνθέτων. Ἄλλ' ὥσπερ Θεοῦ Λόγον ἀκούσαντες οὐκ ἀνυπόστατον οὐδὲ ἐκ μαθήσεως προσγιγνόμενον οὐδὲ διὰ φωνῆς προφερόμενον οὐδὲ εἰς ἀέρα χεόμενον καὶ λυόμενον ᾤθημεν, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑφεστῶτα προαιρετικόν τε καὶ ἐνεργόν καὶ παντοδύναμον, οὕτω καὶ

1. Διήρηται· τὸ ρ. διαιροῦμαι χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν σημασίαν τοῦ διακρίνομαι· διότι ἡ Ἁγία Τριάς ἀληθῶς προσκυνεῖται «ἀδιαίρετος»· «δαι-

νοῦν μας δὲν ταυτίζεται ἐντελῶς μὲ τὸν νοῦν μας, οὔτε εἶναι καθ' ὅλα διαφορετικὸς ἀπ' αὐτόν - διότι μολονότι προέρχεται ἀπὸ τὸν νοῦν, εἶναι κάτι ἄλλο ἐν συγκρίσει μὲ αὐτόν, καὶ μολονότι φανερώνει τὴν ὑπαρξιν τοῦ νοῦ, δὲν εἶναι καθ' ὅλα διαφορετικὸς ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον - ἔτσι καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ ὅτι ἔχει χωριστὴν ὑπόστασιν, διακρίνεται ¹ ἀπὸ ἐκεῖνον ἀπὸ τὸν ὅποιον ἐπήρε τὴν ὑπόστασιν, μὲ τὸ ὅτι ὁμῶς φανερώνει εἰς τὸ πρόσωπόν του αὐτὰ πού διακρίνει κανεὶς εἰς τὸν Θεόν, εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν ἴδιος μὲ ἐκεῖνον· διότι ὅπως νοεῖται διὰ τὸν Πατέρα ἢ τελιότης εἰς ὅλα, ἔτσι νοεῖται καὶ διὰ τὸν Λόγον πού ἔχει γεννηθῆ ἀπὸ αὐτόν.

Α' (7) 7. Λογικὴ ἀπόδειξις διὰ τὸ Ἁγιον Πνεῦμα

Ἐπίσης πρέπει νὰ ἔχη ὁ Λόγος καὶ Πνεῦμα· διότι καὶ ὁ ἴδιος μας λόγος δὲν στερεῖται ἀπὸ πνεῦμα. Ἄλλὰ εἰς ἡμᾶς τὸ πνεῦμα εἶναι ξένον ἀπὸ τὴν φύσιν μας· εἶναι δηλαδὴ εἰσπνοή καὶ κίνησις τοῦ ἀέρος πού εἰσπνέεται καὶ διασκορπίζεται διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ σώματός μας· αὐτὸ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ὁμιλίας γίνεται φωνὴ λόγου, πού φανερώνει μέσα της τὴν δύναμιν τοῦ λόγου. Διὰ τὴν θεῖαν φύσιν ὁμῶς πού εἶναι ἀπλή καὶ ἀσύνθετος πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν μὲ εὐσέβειαν τὸ ὅτι ὑπάρχει Πνεῦμα Θεοῦ, διότι δὲν εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐλλιπέστερος ἀπὸ τὸν ἰδικόν μας λόγον, καὶ δὲν εἶναι εὐσεβὲς νὰ θεωρῶμεν ὅτι εἶναι τὸ Πνεῦμα κάτι ξένον πού εἰσέρχεται εἰς τὸν Θεόν ἀπὸ ἔξω, ὅπως συμβαίνει καὶ εἰς ἡμᾶς πού εἴμεθα σύνθετοι. Ἄλλὰ, ὅπως ἀκριβῶς, ὅταν ἠκούσαμεν διὰ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, δὲν τὸν ἐθεωρήσαμεν ὅτι εἶναι χωρὶς προσωπικὴν ὑπαρξιν, οὔτε ὅτι ἀποκτᾶται μὲ τὴν ἐκμάθησιν, οὔτε ὅτι προφέρεται μὲ τὴν φωνήν, οὔτε ὅτι διασκορπίζεται εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἐξαφανίζεται, ἀλλὰ ὅτι ὑπάρχει κατ' οὐσίαν καὶ ὅτι ἔχει ἐλευθέραν βούλησιν καὶ ἐνέργειαν καὶ παντοδυναμίαν, ἔτσι καὶ ὅταν ἐδιδάχθημεν διὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ,

ρεῖται γὰρ ἀδαιρέτως, ἢ οὔτως εἰπώμεν, καὶ συνάπτεται διηρημένως» (Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος ΛΘ' κεφ. ΙΑ', PG. 36, 345).

Πνεῦμα μεμαθηκότες Θεοῦ τὸ συμπαραμαρτοῦν τῷ Λόγῳ καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν οὐ πνοὴν ἀνυπόστατον ἐννοοῦμεν — οὕτω γὰρ ἂν καθαιρεῖται πρὸς ταπεινότητα τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας φύσεως, εἰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος καὶ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα ὑπονοοῖτο — ἀλλὰ δύναμιν οὐσιώδη, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην, ἐκ τοῦ Πατρὸς προερχομένην καὶ ἐν τῷ Λόγῳ ἀναπανομένην καὶ αὐτοῦ οὖσαν ἐκφαντικὴν, οὔτε χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐστι, καὶ τοῦ Λόγου, ᾧ συμπαραμαρτεῖ, δυναμένην οὔτε πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον ἀναχεομένην, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ Λόγου καθ' ὑπόστασιν οὖσαν, ζῶσαν, προαιρετικὴν, αὐτοκίνητον, ἐνεργόν, πάντοτε τὸ ἀγαθὸν θέλουσαν καὶ πρὸς πᾶσαν πρόθεσιν σὺνδρομον ἔχουσαν τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν, μήτε ἀρχὴν ἔχουσαν μήτε τέλος. Οὔτε γὰρ ἐνέλειψέ ποτε τῷ Πατρὶ Λόγος οὔτε τῷ Λόγῳ Πνεῦμα.

Οὕτω διὰ μὲν τῆς κατὰ φύσιν ἐνότητος ἢ πολύθεος τῶν Ἑλλήνων ἐξαφανίζεται πλάνη, διὰ δὲ τῆς τοῦ Λόγου παραδοχῆς καὶ τοῦ Πνεύματος τῶν Ἰουδαίων καθαιρεῖται τὸ δόγμα, ἑκατέρας τε αἰρέσεως παραμένει τὸ χρήσιμον, ἐκ μὲν τῆς Ἰουδαϊκῆς ὑπολήψεως ἢ τῆς φύσεως ἐνότητος, ἐκ δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διακρίσις μόνη.

Εἰ δὲ ἀντιλέγοι ὁ Ἰουδαῖος πρὸς τὴν τοῦ Λόγου παραδοχὴν καὶ τοῦ Πνεύματος, ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς ἐλεγχέσθω τε καὶ ἐπι-

1. Ὁ Μ. Βασίλειος εἰς τὸν Περὶ πίστεως λόγον του λέγει, «ὅπου λοιπὸν Υἱὸς καὶ ὁπου Πατὴρ ἐκεῖ ὀφεται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον» (ΕΠΕ τ.7, σελ. 36).

2. Ἑλληνες: τὸ κοινὸν ὄνομα ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν καὶ βραδύτερον ἐστήμαινε τοὺς ἔθνικούς, εἰδωολάτραις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Χριστιανούς.

3. Ἡ πίστις τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν ἕνα Θεόν, ὁ ὁποῖος ἐν σκιᾷ, ἀτελῶς,

τὸ ὁποῖον συνοδεύει τὸν Λόγον καὶ φανερώνει τὴν ἐνέργειάν του δὲν θεωροῦμεν ὅτι εἶναι κάποια πνοή χωρὶς προσωπικὴν ὑπαρξιν - διότι ἔτσι ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς θείας φύσεως θὰ ἐξευτελιζέτο, ἂν ἔθεωρεῖτο ὅτι τὸ Πνεῦμα ποῦ ἔχει εἶναι ὁμοιον μὲ τὸ ἰδικόν μας πνεῦμα - ἀλλὰ θεωροῦμεν ὅτι εἶναι δύναμις μὲ ὄντοτητα, ἡ ὁποία νοεῖται μὲ ἰδιαιτέραν προσωπικὴν ὑπαρξιν καὶ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ἀναπαύεται εἰς τὸν Λόγον καὶ τὸν ἀποκαλύπτει, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς τὸν ὁποῖον μένει, οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸν Λόγον, τὸν ὁποῖον συνοδεύει, οὔτε διασκορπίζεται διὰ νὰ ἐξαφανισθῇ, ἀλλὰ εἶναι δύναμις ποῦ ἔχει προσωπικὴν ὑπαρξιν ὁμοίαν μὲ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Λόγου, δύναμις ποῦ ἔχει ζωὴν, θέλησιν, προσωπικὴν κίνησιν, ἐνέργειαν, δύναμις ποῦ πάντοτε θέλει τὸ ἀγαθὸν καὶ διὰ κάθε σκοπὸν ἔχει βοηθὸν τῆς θελήσεως τὴν δύναμίν της, καὶ δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος. Διότι ποτὲ δὲν ἀπουσίασεν ὁ Λόγος ἀπὸ τὸν Πατέρα, οὔτε τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Λόγον ¹.

Ἔτσι ἀφ' ἐνὸς μὲν μὲ τὴν ἐνότητα τῆς θείας φύσεως ἐξαφανίζεται ἡ πλάνη τῆς πολυθείας τῶν Ἑλλήνων ², ἀφ' ἑτέρου μὲ τὴν παραδοχὴν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Πνεύματος ἀνατρέπεται τὸ δόγμα ³ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀπομένει ἀπὸ κάθε αἵρεσιν ἡ ὠφέλεια ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴν πίστιν ἡ ἐνότης τῆς θείας φύσεως καὶ ἀπὸ τὰς δοξασίας ⁴ τῶν Ἑλλήνων μόνον ἡ διάκρισις τῶν προσώπων.

Ἄν ὁμως θὰ φέρουν ἀντίρρησιν οἱ Ἰουδαῖοι εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ Λόγου καὶ τοῦ Πνεύματος, θὰ ἐλεγχθῶν καὶ θὰ ἀποστομωθῶν ἀπὸ τὴν θείαν Γραφήν. Διότι διὰ τὸν Λόγον ὁ θεῖος

ἀπεκαλύφθη εἰς τοὺς ἐκλεκτοὺς τοῦ λαοῦ του κατὰ τὴν Παλαιαδιαθηκικὴν περίοδον. Ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν πίστιν αὐτὴν ἀνατρέπεται μὲ τὴν φανέρωσιν τῶν τριῶν προσώπων τῆς μιᾶς θεότητος διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου.

4. Δοξασίαι τῶν Ἑλλήνων αἱ θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ εἰδωλολατρικοῦ κόσμου τῆς ἀρχαιότητος, αἱ ὁποῖαι ἐκφράζονται μὲ τὴν πλάνην τῆς πολυθείας.

στομιζέσθω. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Λόγου φησὶν ὁ θεὸς Δαυὶδ· «Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ». Καὶ πάλιν· «Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἴασατο αὐτούς». Λόγος δὲ προφορικός οὐκ ἀποστέλλεται οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα διαμένει. Περὶ δὲ τοῦ Πνεύματος ὁ αὐτὸς Δαυὶδ· «Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται». Καὶ πάλιν· «Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν». Καὶ ὁ Ἰώβ· «Πνεῦμα θεῶν τὸ ποιήσάν με, πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ συνέχουσά με». Πνεῦμα δὲ ἀποστελλόμενον καὶ ποιοῦν καὶ στερεοῦν καὶ συνέχον οὐκ ἄσθμα ἐστὶ λυόμενον, ὥσπερ οὐδὲ σωματικὸν μέλος τὸ τοῦ Θεοῦ στόμα· ἀμφοτέρα γὰρ θεοπρεπῶς νοητέον.

Α' (8) 8. Περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος

Πιστεύομεν τοιγαροῦν εἰς ἓνα Θεόν, μίαν ἀρχὴν ἀναρχον, ἀκτιστον, ἀγέννητον ἀνόλεθρον τε καὶ ἀθάνατον, αἰώνιον, ἀπειρον, ἀπερίγραφτον, ἀπεριόριστον, ἀπειροδύναμον, ἀπλήν, ἀσύνθετον, ἀσώματον, ἄρρευστον, ἀπαθῆ, ἄτρεπτον, ἀναλλοίωτον, ἀόρατον, πηγὴν ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης, φῶς νοερόν, ἀπρόσιτον, δύναμιν οὐδενὶ μέτρῳ γνωριζομένην, μόνῳ δὲ τῷ οἰκείῳ βουλήματι μετρομένην — πάντα γὰρ, ὅσα θέλει, δύναται — πάντων κτισμάτων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητικὴν, πάντων συνεκτικὴν καὶ συντη-

1. Ψαλμ. 118, 89.

2. Ψαλμ. 106, 20.

3. Ψαλμ. 103, 30.

4. Ψαλμ. 32, 6.

4. Ἰώβ 33, 4.

6. Ἄρρευστος· αὐτὸς ποῦ δὲν παρουσιάζει ροὴν, ἀμετάβλητος. Κατὰ τὸν αὐτὸν ἅγιον Ἰωάννην Δαμασκητὸν ἡ ρεῦσις (ροή) εἶναι γνώρισμα τοῦ σώματος κατὰ τὴν κένωσιν (Ὁρθόδοξος Πίστις, ΕΠΕ 2, 12).

7. Φῶς νοερόν· αὐτὸ τὸ ἰδίωμα τῆς θείας φύσεως ἀναφέρεται εἰς τὰς ἁ-

Δαυτδ λέγει· «Εἰς τὸν αἰῶνα, Κύριε, ὁ Λόγος σου διαμένει ἐν τῷ οὐρανῷ»¹. Καὶ ἄλλου· «Ἐπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ καὶ ἴασατο αὐτούς»². Ἄλλὰ προφορικός λόγος δὲν ἀποστέλλεται, οὔτε παραμένει εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ διὰ τὸ Πνεῦμα ὁ ἴδιος ὁ Δαυτδ λέγει· «Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται»³. Καὶ ἄλλου· «Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν»⁴. Καὶ ὁ Ἰωβ λέγει· «Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιήσαν με, πνοὴ δὲ παντοκράτορος ἡ συνέχουσα με»⁵. Ἄλλὰ τὸ Πνεῦμα ποῦ ἐξαποστέλλεται ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ δημιουργεῖ καὶ στερεώνει καὶ συγκρατεῖ δὲν εἶναι μία ἀνάσα ποῦ ἐξαφανίζεται, ὅπως ἀκριβῶς τὸ στόμα τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἓνα μέλος τοῦ σώματος· καὶ τὰ δύο δηλαδὴ πρέπει νὰ ἐννοηθοῦν μὲ ἕνοιαν ποῦ ἀρμόζει εἰς τὸν Θεόν.

Α' (8) 8. Διὰ τὴν Ἁγίαν Τριάδα

Δι' αὐτὸ λοιπὸν πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, μίαν πρωταρχικὴν αἰτίαν, χωρὶς ἀρχὴν, ἀδημιούργητον, ἀγέννητον, ἀφθαρτον καὶ ἀθάνατον, αἰώνιον, ἀπειρον, ἀπερίγραπτον, ἀπεριόριστον, ἀπειροδύναμον, ἀπλοῦν, ἀσύνθετον, ἀσώματον, ἄρρευστον⁶, ἀπαθῆ, ἀμετάβλητον, ἀναλλοίωτον, ἀόρατον, πηγὴν τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης, φῶς πνευματικόν⁷, ἀπλησίαστον· εἰς μίαν δύναμιν ποῦ δὲν προσδιορίζεται μὲ κανένα μέτρον, ἀλλὰ ποῦ μετράται⁸ μὲ μόνον τὸ ἰδικόν της θέλημα - διότι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κάνῃ ὅλα ὅσα θέλει⁹ - εἰς μίαν δύναμιν ποῦ ἐδημιούρ-

κτίστους ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὸν Ἁγίον Συμεὼν τὸν Νέον Θεολόγον ἡ ἐμπειρία τοῦ φωτὸς αὐτοῦ ὡς γνῶσις καὶ συνειδητὴ πνευματικὴ ζωὴ ἀποκαλύπτει τὴν παρουσίαν τῆς κεκτημένης ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου χάριτος «Ἐντὸς μὲν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, ἐκτὸς δὲ ἐν τῷ νοί περιλάμπον ἡμᾶς ἀνεσπέρως...» (Κατήχησις ΚΗ').

8. Ὁ Θεὸς εἶναι, καθὼς παρατηρεῖ ὁ Ζήκος Ρώσης (Δογματικὴ σελ. 305-306), «δι' ἑαυτοῦ ἀπεριορίστως διωρισμένον ἢ ἀπολύτως αὐτοδιόριστον Ὄν» καὶ «διακρίνει ἑαυτὸν ἀφ' ἑαυτοῦ διὰ τῆς αἰδίου ἐν ἑαυτῷ φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ἐνεργείας».

9. Πρβλ. Ψαλμ. 134, 6.

ρητικήν, πάντων προνοητικήν, πάντων κρατούσαν καὶ ἄρχουσαν καὶ βασιλεύουσαν ἀτελευτήτῳ καὶ ἀθανάτῳ βασιλείᾳ, μηδὲν ἐναντίον ἔχουσαν, πάντα πληροῦσαν, ὑπ' οὐδενὸς περιεχομένην, αὐτὴν δὲ μᾶλλον περιέχουσαν τὰ σύμπαντα καὶ συνέχουσαν καὶ προέχουσαν ἀχράντως ταῖς ὄλαις οὐσίαις ἐπιβατεύουσαν καὶ πάντων ἐπέκεινα καὶ πάσης οὐσίας ἐξηρημένην ὡς ὑπερούσιον καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα οὐσαν, ὑπέρθεον, ὑπεράγαθον, ὑπερπλήρη, τὰς ὄλας ἀρχὰς καὶ τάξεις ἀφορίζουσαν καὶ πάσης ἀρχῆς καὶ τάξεως ὑπεριδρυμένην ὑπὲρ οὐσίαν καὶ ζωὴν καὶ λόγον καὶ ἔννοιαν αὐτοφῶς, αὐτοαγαθότητα, αὐτοζωήν, αὐτοουσίαν ὡς μὴ παρ' ἑτέρου τὸ εἶναι ἔχουσαν ἢ τι τῶν ὅσα ἐστίν, αὐτὴν δὲ πηγὴν οὐσαν τοῦ εἶναι τοῖς οὐσι· τοῖς ζῶσι τῆς ζωῆς, τοῖς λόγου μετέχουσι τοῦ λόγου, τοῖς πᾶσι πάντων ἀγαθῶν αἰτίαν πάντα εἰδυῖαν πρὶν γενέσεως αὐτῶν μίαν οὐσίαν, μίαν θεότητα, μίαν δύναμιν, μίαν θέλησιν, μίαν ἐνέργειαν, μίαν ἀρχήν, μίαν ἐξουσίαν, μίαν κυριότητα, μίαν βασιλείαν, ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι γνωριζομένην τε καὶ προσκυνουμένην μὲν προσκυνήσει πιστευομένην τε καὶ λατρευομένην ὑπὸ πάσης λογικῆς κτίσεως ἀσυγχύτως ἡνωμέναις καὶ ἀδιαστάτως διαιρουμέναις· ὁ καὶ παράδοξον εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, εἰς ᾧ καὶ βεβαπτίσαμεθα οὕτω γὰρ ὁ Κύριος τοῖς ἀποστόλοις βαπτίζειν ἐνετείλατο· «Βαπτίζοντες αὐτούς», φάσκων, «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος».

Εἰς ἓνα Πατέρα, τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, οὐκ ἔκ τινος

1. Οἱ Πατέρες διδοῦν εἰς τὸν Θεὸν ὀνόματα ποῦ φανερῶνουν τὴν αὐτοπαρξίαν του. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος ὀνομάζει τὸν Θεὸν «αὐτοσοφίαν, αὐτολόγον, αὐτοδύναμιν, αὐτοφῶς, αὐτοαλήθειαν, αὐτοδικαιοσύνην, αὐτοαρετήν» (Κατὰ Εἰδῶλων 46, ΕΠΕ τ. 1 σελ. 222) καὶ ὁ Ἅγιος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ὀνομάζει τὸν Θεὸν «αὐτοζωήν, αὐτοαγαθότητα, αὐτοὑπερούσιον, αὐτοσοφίαν» (Περὶ θείων ὀνομάτων 2, 1, 8 καὶ 5, 5).

2. Ἐνωεῖ τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ.

γῆσεν ὅλα τὰ δημιουργήματα, τὰ ὄρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, ἡ ὁποία συγκρατεῖ καὶ διαφυλάττει τὰ πάντα, ποῦ προνοεῖ δι' ὅλα, ποῦ ἐξουσιάζει καὶ κυβερνεῖ καὶ βασιλεύει ἐπάνω εἰς ὅλα μὲ βασιλείαν ἀτελείωτον καὶ ἀθάνατον, εἰς τὴν ὁποίαν τίποτε δὲν ἀντιστέκεται, ἡ ὁποία γεμίζει τὰ πάντα καὶ δὲν περικλείεται ἀπὸ τίποτε, ἀλλὰ ἡ ἴδια περικλείει τὰ πάντα καὶ τὰ συγκρατεῖ καὶ εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ ὅλα· εἰς μίαν δύναμιν ποῦ μὲ ἄσπιλον τρόπον ζωογονεῖ ὅλα τὰ ὄντα καὶ ποῦ εὐρίσκεται πέραν ἀπὸ ὅλα καὶ εἶναι ἄσχετος ἀπὸ κάθε ὑπαρξίν, διότι εἶναι ὑπερούσιος, καὶ ποῦ εἶναι ἀνωτέρα ἀπὸ ὅλα, ὑπέρθεος, ὑπεράγαθος, ὑπερπλήρης· ποῦ ὀρίζει ὅλας τὰς ἀρχάς καὶ ἐξουσίας, καὶ εὐρίσκεται ἐπάνω ἀπὸ κάθε ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, ἐπάνω ἀπὸ κάθε ὑπαρξίν καὶ ζωὴν καὶ λογισμὸν καὶ ἀντίληψιν· ποῦ εἶναι ἡ ἴδια φῶς καὶ ἀγαθότης καὶ ζωὴ καὶ ὑπαρξίς ¹, διότι δὲν ἐπῆρεν ἀπὸ ἄλλην ὑπαρξίν τὴν ὑπαρξίν τῆς ἢ κάτι ἀπὸ ὅσα εἶναι ², ἀλλὰ ἡ ἴδια εἶναι πηγὴ τῆς ὑπάρξεως διὰ τὰ ὄντα· δι' ἐκεῖνα ποῦ ἔχουν ζωὴν εἶναι πηγὴ τῆς ζωῆς, δι' ἐκεῖνα ποῦ ἔχουν λογικὸν πηγὴ τοῦ λογικοῦ, διὰ τὸ καθεὶ εἶναι αἰτία κάθε καλοῦ· εἰς μίαν δύναμιν ποῦ τὰ γνωρίζει ὅλα πρὸ τῆς δημιουργίας τῶν· ποῦ εἶναι μία οὐσία, μία θεότης, μία δύναμις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἀρχή, μία ἐξουσία, μία κυριότης, μία βασιλεία ποῦ γνωρίζεται καὶ προσκυνεῖται μὲ μίαν συγχρόνως προσκύνησιν, καὶ πιστεύεται καὶ λατρεύεται ἀπὸ ὅλα τὰ λογικὰ δημιουργήματα εἰς τὰς τρεῖς τελείας ὑποστάσεις τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐνωμένα χωρὶς νὰ συγχέωνται καὶ διακρίνονται χωρὶς νὰ διαιροῦνται, ἰδιότης ποῦ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν λογικὴν μας· πιστεύομεν δηλαδὴ εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸ Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, εἰς τὸ ὄνομα τῶν ὁποίων ἔχομεν βαπτισθῆ· διότι ὁ Κύριος ἔδωσεν ἐντολὴν εἰς τοὺς ἀποστόλους ἔτσι νὰ βαπτίζουσι, λέγοντας· «Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» ³.

Πιστεύομεν εἰς ἕνα Πατέρα, ποῦ εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ αἰτία ὅλων

3. Ματθ. 28, 19.

γεννηθέντα, ἀνάιτιον δὲ καὶ ἀγέννητον μόνον ὑπάρχοντο¹ πάντων μὲν ποιητήν, ἐνὸς δὲ μόνου Πατέρα φύσει τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ, Κυρίου δὲ καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ προβολέα τοῦ Παναγίου Πνεύματος. Καὶ εἰς ἓνα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. «Πρὸ πάντων τῶν αἰώνων» λέγοντες δεικνυμεν, ὅτι ἄχρονος καὶ ἀναρχος αὐτοῦ ἡ γέννησις· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, ὁ χαρακτήρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, ἡ ζῶσα σοφία καὶ δύναμις, ὁ Λόγος ὁ ἐνυπόστατος, ἡ οὐσιώδης καὶ τελεία καὶ ζῶσα εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ, ἀλλ' αἶε ἦν σὺν τῷ Πατρὶ καὶ ἐν αὐτῷ αἰδίως καὶ ἀνάρχως ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος· οὐ γὰρ ἦν ποτε ὁ Πατήρ, ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός, ἀλλ' ἅμα Πατήρ, ἅμα Υἱός, ὁ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος· Πατήρ γὰρ ἐκτὸς Υἱοῦ οὐκ ἂν κληθεῖη. Εἰ δὲ ἦν μὴ ἔχων Υἱόν, οὐκ ἦν Πατήρ, καὶ εἰ μετὰ ταῦτα ἔσχεν Υἱόν, μετὰ ταῦτα ἐγένετο Πατήρ μὴ ὢν πρὸ τούτου Πατήρ καὶ ἐτράπη ἐκ τοῦ μὴ εἶναι Πατήρ εἰς τὸ γενέσθαι Πατήρ, ὅπερ πάσης βλασφημίας ἐστὶ χαλεπώτερον.

1. Προβολεύς· προσωπικὸν ἰδίωμα τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, ποῦ φανερώνει ὅτι ὁ Πατήρ εἶναι ἡ πηγὴ ἀπὸ τῆν ὁποῖαν ἐκπορεύεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει «προχέεται μὲν (τὸ Πνεῦμα) οἷαπερ ἀπὸ πηγῆς τοῦ Πατρὸς...» (Λόγος 6 Περὶ Τριάδος PG. 75, 1009).

2. Ὁ ὄρος «ὁμοούσιος» καθιερώθη ἀπὸ τῆν Σύνοδον τῆς Νικαίας, ἡ ὁποία διεκήρυξε μὲ αὐτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν Υἱόν, καὶ διὰ τὰ ἀντιμετώπισθη τοῖς ἡμιαιρεianoῦς ποῦ ἐδέχθησαν τὸν ὄρον «ὁμοιοῦσιος» ὥρισε τὸν Υἱὸν «ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρί, ἵνα μὴ μόνον ὁμοῖον τὸν Υἱόν, ἀλλὰ ταυτὸν τῷ ὁμοιώσει εἶναι σημαίνωσι...».

3. Πρβλ. Ἐβρ. 1, 3.

4. Πρβλ. Α' Κορ. 1, 24.

5. Ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ Σύνοδος, ἡ ὁποία συνῆλθε διὰ τὰ κατακρίνη τὸν

τῶν δημιουργημάτων, πού δὲν ἐγεννήθη ἀπὸ κανένα, πού μόνος αὐτὸς εἶναι χωρὶς ἀρχικὴν αἰτίαν καὶ ἀγέννητος· ὁ ὅποιος εἶναι βέβαια δημιουργὸς ὄλων, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν Πατὴρ ἑνὸς καὶ μόνου, δηλαδὴ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ του, τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ εἶναι προβολεὺς ¹ τοῦ Παναγίου Πνεύματος. Πιστεύομεν καὶ εἰς ἓνα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὁ ὅποιος ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς προαιωνίως· φῶς πού ἐξῆλθε ἀπὸ τὸ φῶς, Θεὸν ἀληθινὸν πού ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν ἀληθινὸν Θεόν· Υἱὸν πού ἐγεννήθη καὶ δὲν ἐδημιουργήθη, πού εἶναι ὁμοούσιος ² μετὰ τὸν Πατέρα καὶ εἶναι αὐτὸς διὰ τοῦ ὁποίου ἐδημιουργήθησαν τὰ πάντα. Ὅταν λέγωμεν ὅτι «αὐτὸς ἐγεννήθη πρὸ πάντων τῶν αἰώνων», δεικνύομεν ὅτι ἡ γέννησις του εἶναι ἀχρονος καὶ χωρὶς ἀρχῆν· διότι δὲν ἔφθασεν ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ἡ ἀκτινοβολία τῆς θείας δόξης, ὁ τύπος τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς ³, ἡ ζωντανὴ σοφία καὶ δύναμις ⁴, ὁ Λόγος, ὁ ὅποιος ἔχει προσωπικὴν ὑπόστασιν, ἡ οὐσιώδης ⁵ καὶ τελεία καὶ ζωντανὴ εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ ⁶, ἀλλὰ συνυπῆρχε πάντοτε μετὰ τὸν Πατέρα καὶ ἦταν εἰς τοὺς κόλπους του, καὶ ἐγεννήθη ἀπὸ αὐτὸν προαιωνίως καὶ χωρὶς ἀρχῆν· διότι ποτέ δὲν ὑπῆρχεν ὁ Πατὴρ χωρὶς νὰ ὑπάρχη ὁ Υἱός, ἀλλὰ συγχρόνως ὑπῆρχαν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός πού ἐγεννήθη ἀπὸ αὐτόν· διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀνομασθῆ ὁ Θεὸς Πατὴρ χωρὶς τὸν Υἱόν. Ἄν πάλιν ἦταν χωρὶς Υἱόν, δὲν θὰ ἦταν Πατὴρ· καὶ ἂν ἀπέκτησεν Υἱόν μετὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ἔγινε Πατὴρ κατόπιν, ἐνῶ προηγουμένως δὲν ἦταν Πατὴρ, καὶ κατὰ συνέπειαν μετεβλήθη καὶ ἔγινε Πατὴρ, ἐνῶ δὲν εἶχε τὴν ιδιότητα τοῦ Πατρὸς· αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι βαρύτερον ἀπὸ κάθε βλασφημίαν. Διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ εἰπῆ κανεὶς διὰ τὸν Θεόν ὅτι στερεῖται ἀπὸ τὴν φυσικὴν γονιμότητα

Παῦλον τὸν Σαμοσατέα διεκήρυξεν ὅτι ὁ Λόγος ἔχει οὐσίαν, ὑπαρξιν, καὶ δὲν εἶναι ἀπλή «λεκτικὴ ἐνέργεια» τοῦ Θεοῦ.

6. Πρβλ. Κολασ. 1. 15

Ἐδύνατον γὰρ τὸν Θεὸν εἰπεῖν ἔρημον τῆς φυσικῆς γονιμότητος· ἡ δὲ γονιμότης τὸ ἐξ αὐτοῦ ἤγουν ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ὁμοιον κατὰ φύσιν γεννᾶν.

Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ἀσεβῆς λέγειν χρόνον μεισιτεῦσαι καὶ μετὰ τὸν Πατέρα τὴν τοῦ Υἱοῦ γενέσθαι ὑπαρξίν. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ, ἤγουν τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεώς φαμεν τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν. Καὶ εἰ μὴ ἐξ ἀρχῆς δώμεν τὸν Υἱὸν συνυπάρχειν τῷ Πατρὶ ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον, τροπὴν τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως παρεισάγομεν· ὅτι μὴ ὢν Πατὴρ ὕστερον ἐγένετο Πατήρ· ἡ γὰρ κτίσις, εἰ καὶ μετὰ ταῦτα γέγονεν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας, ἐκ δὲ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι βουλήσει καὶ δυνάμει αὐτοῦ παρήχθη, καὶ οὐχ ἄπτεται τροπὴ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως. Γέννησις μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ γεννῶντος προάγεσθαι τὸ γεννώμενον ὁμοιον κατ' οὐσίαν, κτίσις δὲ καὶ ποιήσις τὸ ἐξωθεν καὶ οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ κτιζόντος καὶ ποιούντος γενέσθαι τὸ κτιζόμενον καὶ ποιούμενον ἀνόμοιον παντελῶς.

Ἐπὶ μὲν οὖν τοῦ μόνου ἀπαθοῦς καὶ ἀναλλοιώτου καὶ ἀτρέπτου καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντος Θεοῦ καὶ τὸ γεννᾶν καὶ τὸ κτίζειν ἀπαθές· φύσει γὰρ ὢν ἀπαθὴς καὶ ἄρρευστος ὡς ἀπλοῦς καὶ ἀσύνθετος, οὐ πέφυκεν ὑπομένειν πάθος ἢ ρεῦσιν οὔτε ἐν τῷ γεννᾶν οὔτε ἐν τῷ κτίζειν οὐδέ τινος συνεργίας δεῖται, ἀλλ' ἡ μὲν γέννησις ἀναρχος καὶ αἰδῖος φύσεως ἔργον οὔσα καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προάγουσα, ἵνα τροπὴν ὁ γεννῶν μὴ ὑπομείνῃ καὶ ἵνα μὴ Θεὸς πρῶτος καὶ Θεὸς ὕστερος εἶη καὶ προσθήκην δέξηται. Ἡ δὲ κτίσις ἐπὶ Θεοῦ θελήσεως ἔργον οὔσα οὐ συναϊδίως ἐστὶ τῷ Θεῷ, ἐπειδὴ οὐ πέφυκε τὸ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγόμενον συναϊδίον εἶναι τῷ ἀ-

τητα, καὶ ἡ γονιμότης ἔχει χαρακτηριστικὸν ὅτι γεννᾷ αὐτὸ ποῦ γεννᾶται ἀπὸ αὐτὸν ὁμοιον κατὰ τὴν φύσιν, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἰδίαν οὐσίαν.

Εἶναι ἀσέβεια λοιπὸν νὰ λέγωμεν διὰ τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ ὅτι ἔμεσολάβησε κάποιον χρονικὸν διάστημα καὶ ὅτι ἐσημειώθη ἡ ὑπαρξις τοῦ Υἱοῦ μετὰ τὸν Πατέρα. Διότι λέγομεν ὅτι ἀπὸ αὐτόν, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ Πατρός, ἐγεννήθη ὁ Υἱός. Καὶ ἂν δὲν δεχθῶμεν ὅτι ὁ Υἱὸς συνυπάρχει ἀπ' ἀρχῆς μετὸν Πατέρα ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔχει γεννηθῆ, διδάσκομεν μὲ πανουργίαν μεταβολὴν τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρός· ὅτι δηλαδὴ ἐνῶ δὲν ἦταν Πατήρ, ἔγινε Πατήρ κατόπιν· διότι ἡ κτίσις ἂν καὶ ἐδημιουργήθη μετὴν παράδοσιν τοῦ χρόνου, ὅμως δὲν ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ· ἔφθασε δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν μετὴν θέλησιν καὶ τὴν δύναμιν του καὶ δὲν ἐπηρεάζει ἡ μεταβολὴ τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ. Διότι γέννησις εἶναι τὸ νὰ προέρχεται αὐτὸ ποῦ γεννᾶται ἀπὸ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ποῦ τὸ γεννᾷ ὁμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν, ἐνῶ δημιουργία καὶ κατασκευὴ εἶναι τὸ νὰ προέρχεται ἀπ' ἔξω καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ δημιουργοῦ καὶ κατασκευαστοῦ, δηλαδὴ τὸ νὰ γίνῃ αὐτὸ ποῦ δημιουργεῖται καὶ κατασκευάζεται ἐντελῶς ἀνόμοιον.

Εἰς τὸν Θεὸν λοιπὸν ποῦ εἶναι ὁ μόνος ἀπαθὴς καὶ ἀναλλοίωτος καὶ ἀμετάβλητος, καὶ παραμένει αἰωνίως εἰς τὴν ἰδίαν κατάστασιν, καὶ ἡ γέννησις καὶ ἡ δημιουργικότης εἶναι ἀπαθεῖς ἰδιότητες· ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶναι ἐκ φύσεως ἀπαθὴς καὶ ἀρρευστος, διότι εἶναι ἀπλοῦς καὶ ἀσύνθετος δὲν εἶναι φυσικὸν νὰ δέχεται κάποιον πάθος ἢ ροήν, οὔτε κατὰ τὴν γέννησιν οὔτε κατὰ τὴν δημιουργίαν, καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ καμμίαν βοήθειαν, ἀλλὰ ἡ μὲν γέννησις εἶναι ἰδιότης χωρὶς ἀρχὴν καὶ αἰωνία, ἐπειδὴ εἶναι ἔργον τῆς φύσεώς του καὶ πηγάζει ἀπὸ τὴν οὐσίαν του, διὰ νὰ μὴ δεχθῆ μεταβολὴν αὐτὸς ποῦ γεννᾷ καὶ νὰ μὴ ὑπάρχη Θεὸς πρῶτος καὶ Θεὸς μεταγενέστερος καὶ νὰ μὴ δεχθῆ πρόσθετον χαρακτηριστικόν, ἐνῶ ἡ δημιουργία διὰ τὸν Θεόν, ἐπειδὴ εἶναι ἔργον τῆς φύσεώς του, δὲν εἶναι σύγχρονος μετὸν Θεόν, διότι δὲν εἶναι φυσικὸν νὰ εἶναι σύγχρονον μετὸν ἀναρχον καὶ αἰώνιον Θεόν

νάρχω και αἰεὶ ὄντι. Ὡσπερ οὖν οὐχ ὁμοίως ποιεῖ ἄνθρωπος και Θεὸς — ὁ μὲν γὰρ ἄνθρωπος οὐδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει, ἀλλ' ὅπερ ποιεῖ ἐκ προϋποκειμένης ὕλης ποιεῖ, οὐ θελήσας μόνον ἀλλὰ και προεπινοήσας, και ἐν τῷ νῷ ἀνατυπώσας τὸ γενησόμενον, εἶτα και χερσὶν ἐργασάμενος και κόπον ὑπομείνας και κάματον, πολλάκις δὲ και ἀστοχήσας μὴ ἀποβάντος, καθὰ βούλεται τοῦ ἐπιτηδεύματος· ὁ δὲ Θεὸς θελήσας μόνον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παρήγαγεν — οὕτως οὐδὲ ὁμοίως γεννᾷ Θεὸς και ἄνθρωπος. Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς ἄχρονος ὢν και ἀναρχος και ἀπαθῆς και ἄρρευτος και ἀσώματος και μόνος και ἀτελεύτητος ἀχρόνως και ἀνάρχως και ἀπαθῶς και ἄρρευστως γεννᾷ και ἐκτὸς συνδυασμοῦ και οὔτε ἀρχὴν ἔχει ἢ ἀκατάληπτος αὐτοῦ γέννησις, οὐδὲ τέλος. Και ἀνάρχως μὲν διὰ τὸ ἄτρεπτον, ἀρρευστως δὲ διὰ τὸ ἀπαθὲς και ἀσώματον· ἐκτὸς δὲ συνδυασμοῦ διὰ τε τὸ ἀσώματον πάλιν και ἓνα μόνον εἶναι Θεὸν ἀπροσδεῆ ἐτέρου· ἀτελευτήτως δὲ και ἀκαταπαύστως διὰ τε τὸ ἀναρχον και ἀχρονον και ἀτελεύτητον και αἰεὶ ὡσαύτως ἔχειν· τὸ γὰρ ἀναρχον ἀτελεύτητον, τὸ δὲ χάριτι ἀτελεύτητον οὐ πάντως ἀναρχον ὡσπερ οἱ ἄγγελοι.

Γεννᾷ τοίνυν ὁ αἰεὶ ὢν Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Λόγον τέλειον ὄντα ἀνάρχως και ἀτελευτήτως, ἵνα μὴ ἐν χρόνῳ τίκτη Θεὸς ὁ χρόνον ἀνωτέραν ἔχων τὴν τε φύσιν και τὴν ὕπαρξιν. Ὁ δὲ ἄνθρωπος δῆλον ὡς ἐναντίως γεννᾷ ὑπὸ γένεσιν τελῶν και φθορὰν και ρεῦσιν και πληθυσμὸν και σῶμα περικείμενος και τὸ ἄρρεν και τὸ θῆλυ ἐν τῇ φύσει κεκτημένος· ἐνδεὲς γὰρ τὸ ἄρρεν τῆς τοῦ θήλεος βοηθείας. Ἄλλ' ἵλεως εἶη ὁ πάντων ἐπέκεινα και πᾶσαν νόησιν και κατάληψιν ὑπερκείμενος.

αὐτὸ ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ μηδέν. Ὅπως λοιπὸν δὲν δημιουργεῖ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ Θεὸς μὲ ὁμοῖον τρόπον - διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν δημιουργεῖ τίποτε ἀπὸ τὸ μηδέν, ἀλλὰ ὅ,τι δημιουργεῖ, τὸ δημιουργεῖ ἀπὸ ὕλην ποὺ προϋπάρχει, ὄχι μόνον διότι τὸ ἠθέλησεν, ἀλλὰ καὶ διότι προηγουμένως συνέλαβε μὲ τὸν νοῦν του καὶ ἐσχεδίασεν αὐτὸ ποὺ θὰ δημιουργήσῃ, ἔπειτα καὶ διότι τὸ κατεσκεύασε μὲ τὰ χέρια του καὶ ὑπέμεινε τὸν κόπον καὶ τὴν κούρασιν, καὶ συχνὰ μάλιστα ἀφοῦ ἀπέτυχε, διότι δὲν ἔγινε τὸ ἔργον του, ὅπως θέλει· ἐνῶ ὁ Θεός, μόνον διότι ἠθέλησε, ἐδημιούργησε τὰ πάντα ἀπὸ τὸ μηδέν - ἔτσι καὶ δὲν γεννᾷ μὲ ὁμοῖον τρόπον ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ὁ Θεὸς δηλαδή, ἐπειδὴ εἶναι ἐκτὸς χρόνου καὶ χωρὶς ἀρχὴν καὶ ἀπαθῆς καὶ ἀρρευστος καὶ ἀσώματος καὶ μόνος καὶ αἰώνιος, γεννᾷ ἐκτὸς χρόνου καὶ χωρὶς ἀρχὴν καὶ ἀπαθῶς καὶ χωρὶς ροὴν καὶ χωρὶς συνεργασίαν· καὶ μάλιστα δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος ὁ ἀκατάληπτος τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον γεννᾷ. Καὶ γεννᾷ χωρὶς ἀρχὴν, διότι εἶναι ἀμετάβλητος, καὶ χωρὶς ροὴν, διότι εἶναι ἀπαθῆς καὶ ἀσώματος· χωρὶς συνεργασίαν, διότι εἶναι ἐπίσης ἀσώματος καὶ ἕνας καὶ μόνος Θεός, ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἄλλον· χωρὶς τέλος πάλιν καὶ χωρὶς διακοπὴν, διότι εἶναι χωρὶς ἀρχὴν καὶ ἐκτὸς χρόνου καὶ αἰώνιος καὶ διότι εἶναι αἰωνίως εἰς τὴν ἰδίαν κατάστασιν· διότι αὐτὸ ποὺ εἶναι χωρὶς ἀρχὴν εἶναι καὶ αἰώνιον, ἐνῶ ἐκεῖνο ποὺ εἶναι κατὰ χάριν αἰώνιον, ὅπως δὲν εἶναι χωρὶς ἀρχὴν, ὅπως οἱ ἄγγελοι.

Δι' αὐτὸ λοιπὸν ὁ Θεός, ποὺ εἶναι αἰώνιος, γεννᾷ τὸν ἰδικόν του Λόγον, ποὺ εἶναι τέλειος, χωρὶς ἀρχὴν καὶ χωρὶς τέλος, διὰ νὰ μὴ γεννᾷ μέσα εἰς τὸν χρόνον ὁ Θεός, ποὺ ἔχει τὴν φύσιν καὶ τὴν ὑπαρξίν ὑπεράνω τοῦ χρόνου. Ὁ ἄνθρωπος ὁμοίως εἶναι φανερόν ὅτι γεννᾷ μὲ ἐντίθετον τρόπον, διότι καὶ ὁ ἴδιος δημιουργεῖται καὶ φθείρεται καὶ εἶναι ρευστὸς καὶ πολλαπλασιάζεται καὶ ἔχει σῶμα καὶ ἔχει ἀποκτήσει εἰς τὴν φύσιν του τὸ ἀρσενικόν καὶ τὸ θηλυκόν γένος· διότι τὸ ἀρσενικόν γένος χρειάζεται τὴν σύμπραξιν τοῦ θηλυκοῦ. Ἀλλὰ ἄς μᾶς σπλαχνισθῇ ὁ Θεός ποὺ εἶναι πέραν ἀπὸ ὅλα καὶ ποὺ ξεπερνᾷ κάθε ἔννοιαν καὶ κάθε ἀντίληψιν.

Διδάσκει οὖν ἡ Ἁγία Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία ἅμα Πατέρα καὶ ἅμα τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον ἀχρόνως καὶ ἀρρεύστως καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀκαταλήπτως, ὡς ὁ μόνος ὁ τῶν ὄλων οἶδε Θεός· ὡσπερ ἅμα τὸ πῦρ καὶ ἅμα τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, καὶ οὐ πρῶτον τὸ πῦρ καὶ μετὰ ταῦτα τὸ φῶς ἀλλ' ἅμα· καὶ ὡσπερ τὸ φῶς ἐκ τοῦ πυρὸς αἰεὶ γεννώμενον αἰεὶ ἐν αὐτῷ ἐστὶ μηδαμῶς αὐτοῦ χωριζόμενον, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννᾶται μηδὲν αὐτοῦ χωριζόμενος, ἀλλ' αἰεὶ ἐν αὐτῷ ὢν. Ἀλλὰ τὸ μὲν φῶς ἐκ τοῦ πυρὸς γεννώμενον ἀχωρίστως, καὶ ἐν αὐτῷ αἰεὶ μένον οὐκ ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὸ πῦρ—ποιότης γὰρ ἐστὶ φυσικὴ τοῦ πυρὸς—, ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς ἐκ Πατρὸς γεννηθεὶς ἀχωρίστως καὶ ἀδιαστάτως καὶ ἐν αὐτῷ μένων αἰεὶ ἔχει ἰδίαν ὑπόστασιν παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς.

Λόγος μὲν οὖν καὶ ἀπαύγασμα λέγεται διὰ τὸ ἄνευ συνδυασμοῦ καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀχρόνως καὶ ἀρρεύστως καὶ ἀχωρίστως γεγεννηθῆσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς, Υἱὸς δὲ καὶ χαρακτήρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως διὰ τὸ τέλειον καὶ ἐνυπόστατον καὶ κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ Πατρὶ εἶναι πλὴν τῆς ἀγεννησίας, μονογενὴς δέ, ὅτι μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς μόνως ἐγενήθη· οὐδὲ γὰρ ὁμοιοῦται ἑτέρα γέννησις τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ γεννήσει, οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἄλλος υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἀλλ' οὐ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Ἄλλος τρόπος ὑπάρξεως οὗτος ἀληπτός τε καὶ ἄγνωστος, ὡσπερ καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις. Διὸ καὶ πάν-

1. Πρβλ. Ἱω. 14, 10· 14, 20.

2. Ὁ Υἱὸς εἶναι «ἀπαύγασμα» (Ἑβρ. 1, 3) ἢ ὅπως διευπλώθη εἰς τὸ

Διδάσκει λοιπόν ἡ Ἁγία Καθολικὴ καὶ Ἀποστολικὴ Ἐκκλησία ὅτι ὑπάρχει συγχρόνως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ μονογενὴς του Υἱός, πού ἔχει γεννηθῆ ἀπὸ αὐτὸν ἐκτὸς χρόνου καὶ χωρὶς ροῆν καὶ ἀπαθῶς καὶ μὲ ἀκατάληπτον τρόπον, ὅπως γνωρίζει νὰ γεννᾷ μόνον ὁ Θεὸς τοῦ παντός· δηλαδή ὅπως ὑπάρχει συγχρόνως ἡ φωτιὰ καὶ τὸ φῶς, πού προέρχεται ἀπ' αὐτήν, καὶ δὲν προηγεῖται ἡ φωτιὰ ὥστε κατόπιν νὰ ἀκολουθῆ τὸ φῶς, ἀλλὰ ὑπάρχουν συγχρόνως· καὶ ὅπως τὸ φῶς, πού γεννᾶται πάντοτε ἀπὸ τὴν φωτιάν, ὑπάρχει πάντοτε μέσα εἰς αὐτήν, χωρὶς διόλου νὰ ἀποχωρίζεται ἀπ' αὐτήν, ἔτσι καὶ ὁ Υἱὸς γεννᾶται ἀπὸ τὸν Πατέρα, χωρὶς διόλου νὰ ἀποχωρίζεται ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ μένει πάντοτε εἰς αὐτόν¹. Καὶ τὸ φῶς μολονότι γεννᾶται ἀπὸ τὴν φωτιάν, χωρὶς νὰ ἀποχωρίζεται ἀπ' αὐτήν, καὶ μολονότι ὑπάρχει πάντοτε εἰς αὐτήν, ἐν τούτοις δὲν ἔχει ἰδιαιτέραν ὑπαρξιν ἀπὸ τὴν φωτιάν - διότι εἶναι φυσικὴ ποιότης τῆς φωτιᾶς -, ὁ Υἱὸς ὅμως τοῦ Θεοῦ ὁ μονογενὴς, μολονότι ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Πατέρα, χωρὶς νὰ ἀποχωρισθῆ καὶ νὰ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ αὐτόν, καὶ μολονότι μένει πάντοτε εἰς αὐτόν, ἔχει ἰδιαιτέραν προσωπικὴν ὑπόστασιν ἀπὸ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρός.

Ὁ Υἱὸς λοιπόν ὀνομάζεται Λόγος καὶ λάμψις², διότι ἔχει γεννηθῆ ἀπὸ τὸν Πατέρα χωρὶς ἔνωσιν μὲ ἄλλον καὶ ἀπαθῶς καὶ ἐκτὸς χρόνου καὶ χωρὶς ροῆν καὶ χωρὶς ἀποχωρισμὸν, ὀνομάζεται ἐπίσης Υἱὸς καὶ χαρακτὴρ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, διότι εἶναι τέλειος καὶ ἔχει προσωπικὴν ὑπόστασιν καὶ εἶναι εἰς ὅλα ὁμοίος μὲ τὸν Πατέρα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγεννησίαν, καὶ ὀνομάζεται μονογενὴς, ἐπειδὴ μόνος αὐτὸς ἐγεννήθη ἀπὸ μόνον τὸν Πατέρα χωρὶς ἔνωσιν· διότι δὲν παρομοιάζεται ἄλλη γέννησις μὲ τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, οὔτε ὑπάρχει ἄλλος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Διότι ἂν καὶ πηγάζει τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἐν τούτοις δὲν γεννᾶται, ἀλλὰ ἐκπορεύεται. Αὐτὸς εἶναι διαφορετικὸς τρόπος ὑπαρξεως, ἀκατανόητος καὶ ἀγνωστος, ὅπως καὶ ἡ γέννησις τοῦ

Σύμβολον τῆς Νικαίας «φῶς ἐκ φωτός». Ὁ ὅρος ἀπαύγασμα φανερώνει τὸ συναϊδιον (= συναϊώνιον) καὶ ἀχώριστον τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τὸν Πατέρα.

τα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, αὐτοῦ εἰσι πλὴν τῆς ἀγεννησίας, ἧτις οὐ σημαίνει οὐσίας διαφορὰν, οὐδὲ ἀξίωμα, ἀλλὰ τρόπον ὑπάρξεως· ὥσπερ καὶ ὁ Ἀδὰμ ἀγέννητος ὢν - πλάσμα γάρ ἐστι Θεοῦ - καὶ ὁ Σὴθ γεννητὸς - υἱὸς γάρ ἐστιν τοῦ Ἀδὰμ - καὶ ἡ Εὐα ἐκ τῆς τοῦ Ἀδὰμ πλευρᾶς ἐκπορευθεῖσα—οὐ γὰρ ἐγεννήθη αὕτη—οὐ φύσει διαφέρουσιν ἀλλήλων - ἄνθρωποι γάρ εἰσιν -, ἀλλὰ τῷ τῆς ὑπάρξεως τρόπῳ.

Χρὴ γὰρ εἰδέναι, ὅτι τὸ ἀγέννητον διὰ ἑνὸς ν γραφόμενον τὸ ἄκτιστον, ἧτοι τὸ μὴ γενόμενον σημαίνει· τὸ δὲ ἀγέννητον διὰ δύο ν γραφόμενον δηλοῖ τὸ μὴ γεννηθέν. Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαίνοντα διαφέρει οὐσία οὐσίας· ἄλλη γὰρ οὐσία ἡ ἄκτιστος, ἧτοι ἀγέννητος διὰ τοῦ ἑνὸς ν, καὶ ἄλλη ἡ γεννητὴ, ἧτοι κτιστή. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαίνοντα οὐ διαφέρει οὐσία οὐσίας· παντὸς γὰρ εἶδους ζώων ἡ πρώτη ὑπόστασις ἀγέννητός ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἀγέννητος· ἐκτίσθησαν μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ τῷ Λόγῳ αὐτοῦ παραχθέντα εἰς γένεσιν, οὐ μὴν ἐγεννήθησαν μὴ προὔπαρχοντος ἑτέρου ὁμοειδοῦς, ἐξ οὗ γεννηθῶσι.

Κατὰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον σημαίνοντα κοινωνοῦσιν αἱ τρεῖς τῆς ἀγίας θεότητος ὑπέρθεοι ὑποστάσεις· ὁμοούσιοι γὰρ καὶ ἄκτιστοι ὑπάρχουσι. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σημαίνοντα οὐδαμῶς· μόνος γὰρ ὁ Πατήρ ἀγέννητος· οὐ γὰρ ἐξ ἑτέρας ἐστὶν αὐτῷ ὑποστάσεως τὸ εἶναι. Καὶ μόνος ὁ Υἱὸς γεννητὸς· ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς γὰρ οὐσίας ἀνάρχως καὶ ἀχρόνως γεγέννηται. Καὶ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐκπορευτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, οὐ γεννώμενον ἀλλ' ἐκπορευόμενον. Οὕτω μὲν τῆς θείας διδασκούςης Γραφῆς, τοῦ δὲ

1. Μὲ παρομοίαν εἰκόνα ἐκφράζει τὸν τύπον τῆς Ἁγίας Τριάδος ὁ Γρηγόριος Νύσσης. (Περὶ τοῦ τί ἐστὶ τὸ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν PG 44, 1329).

Υίου. Δι' αὐτὸ καὶ ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἀνήκουν εἰς αὐτόν, δηλαδὴ τὸν Υἱόν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγεννησίαν, ἢ ὅποια δὲν φανερώνει διαφορὰν τῆς οὐσίας, οὔτε ὑπεροχὴν, ἀλλὰ τρόπον ὑπάρξεως· ὅπως καὶ ὁ Ἄδὰμ, ποὺ εἶναι ἀγέννητος - διότι ἔχει πλασθῆ ἀπὸ τὸν Θεόν - καὶ ὁ Σῆθ, ποὺ εἶναι γεννητὸς - διότι ἦταν υἱὸς τοῦ Ἄδὰμ - καὶ ἡ Εὐα, ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν πλευρὰν τοῦ Ἄδὰμ - διότι αὐτὴ δὲν ἐγεννήθη ¹ - δὲν διαφέρουν μεταξύ των εἰς τὴν οὐσίαν - διότι εἶναι ἄνθρωποι - ἀλλὰ διαφέρουν κατὰ τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως.

Πρέπει δηλαδὴ νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ λέξις ἀγέννητον, ὅταν γράφεται μὲ ἓνα ν, σημαίνει τὸ ἄκτιστον, δηλαδὴ αὐτὸ ποὺ δὲν ἐδημιουργήθη· ἐνῶ ἡ λέξις ἀγέννητον, ὅταν γράφεται μὲ δύο ν, σημαίνει αὐτὸ ποὺ δὲν ἐγεννήθη. Κατὰ τὴν σημασίαν λοιπὸν τῆς πρώτης λέξεως διαφέρει ἡ μία οὐσία ἀπὸ τὴν ἄλλην· διότι ἄλλη οὐσία εἶναι ἄκτιστος, δηλαδὴ ἀγέννητος, ποὺ γράφεται μὲ ἓνα ν, καὶ ἄλλη γεννητὴ δηλαδὴ κτιστή. Κατὰ τὴν σημασίαν ὁμως τῆς δευτέρας λέξεως δὲν διαφέρει ἡ μία οὐσία ἀπὸ τὴν ἄλλην· διότι, ἡ ἀρχικὴ ὑπαρξις τῶν ζώων ὄλων τῶν εἰδῶν εἶναι ἀγέννητος, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀδημιουργητος. Διότι ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τὸν Δημιουργόν καὶ ἡ δημιουργία των ἐγίνε μὲ τὸν λόγον του, καὶ δὲν ἐγεννήθησαν, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε κάποιον ἄλλο ὁμοιον ἀπὸ τὸ ὅποῖον νὰ γεννηθοῦν.

Συνεπῶς εἰς τὴν σημασίαν τῆς πρώτης λέξεως συμφωνοῦν μεταξύ των αἱ τρεῖς ὑπέρθεοι προσωπικαὶ ὑποστάσεις τῆς ἀγίας θεότητος· διότι εἶναι ὁμοούσιοι καὶ ἀδημιούργητοι ². Εἰς τὴν σημασίαν ὁμως τῆς δευτέρας λέξεως καθόλου δὲν συμφωνοῦν· δηλαδὴ μόνος ὁ Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος· διότι δὲν προῆλθεν ἢ ὑπαρξις του ἀπὸ ἄλλην προσωπικὴν ὑπόστασιν. Καὶ μόνος ὁ Υἱὸς εἶναι γεννητὸς· διότι ἔχει γεννηθῆ ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς χωρὶς ἀρχὴν καὶ ἐκτὸς χρόνου. Καὶ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶναι ἐκπορευτὸν ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς καὶ δὲν γεννᾶται, ἀλλὰ

2. Ἀναιρεῖται ἡ αἵρεσις τῶν Ἀρειανῶν Ἀνομοίων καὶ Πνευματομάχων, ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι κτίσματα.

τρόπου τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως ἀκαταλήπτου ὑπάρχοντος.

Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὡς οὐκ ἐξ ἡμῶν μετηνέχθη ἐπὶ τὴν μακαρίαν θεότητα τὸ τῆς πατρότητος καὶ υἰότητος καὶ ἐκπορεύσεως ὄνομα· τοῦναντίον δὲ ἐκεῖθεν ἡμῖν μεταδέδοται, ὡς φησιν ὁ θεῖος ἀποστολος· «Διὰ τοῦτο κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς».

Εἰ δὲ λέγομεν τὸν Πατέρα ἀρχὴν εἶναι τοῦ Υἱοῦ καὶ μείζονα, οὐ προτερεῖν αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ χρόνῳ ἢ φύσει ὑποφαίνομεν, «δι' αὐτοῦ γὰρ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν», οὐδὲ καθ' ἕτερόν τι, εἰ μὴ κατὰ τὸ αἴτιον, τουτέστιν ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐγεννήθη καὶ οὐχ ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ αἰτιῶς ἐστι τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς, ὡσπερ οὐκ ἐκ τοῦ φωτὸς τὸ πῦρ φαμεν προέρχεσθαι, ἀλλὰ τὸ φῶς μᾶλλον ἐκ τοῦ πυρός. Ὅτε οὖν ἀκούσωμεν ἀρχὴν καὶ μείζονα τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα, τῷ αἰτίῳ νοήσωμεν. Καὶ ὡσπερ οὐ λέγομεν ἐτέρας οὐσίας τὸ πῦρ καὶ ἐτέρας τὸ φῶς, οὕτως οὐχ οἷόν τε φάναι ἐτέρας οὐσίας τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐτέρας, ἀλλὰ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς. Καὶ καθάπερ φαμέν διὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ προερχομένου φωτὸς φαίνειν τὸ πῦρ καὶ οὐ τιθέμεθα ὄργανον ὑπουργικὸν εἶναι τοῦ πυρός τὸ ἐξ αὐτοῦ φῶς, δύναμιν δὲ μᾶλλον φυσικὴν, οὕτω λέγομεν τὸν

1. Πρβλ. Ἰω. 15, 26.

2. Ἐφεσ. 3, 14 - 15.

3. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ χωρίου Ἰω. 14, 28 ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκὼμη τῶν ἀποστολικῶν Πατέρων κατέστη σημεῖον ἀντιλεγόμενον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐστηρίχθη ἡ αἰρετικὴ ἐρμηνεία τοῦ Ὠριγένους καὶ κατόπιν τῶν Ἀρειανῶν, οἱ ὅποιοι ἠρνοῦντο τὴν ἰσότητα τοῦ Θεοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα, διετύπωσαν δὲ τὴν θεωρίαν τῆς ὑποταγῆς. Οἱ Πατέρες ἀντέταξαν εἰς τὴν ὡς ἄνω κακοδοξίαν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ αἰτίου, ἡ ὁποία θεμελιούται εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Γραφῆς ὅτι «ὁ Υἱὸς γεννᾶται ἐκ τοῦ Πατρὸς». Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ πνεύματος τοῦ χωρίου εἰσήγαγε τὴν ἐρμηνείαν «τῆς ὑπονοίας τῶν ἀκουόντων» κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ χωρία τῆς Γραφῆς ἐρμηνεύονται εὐκόλως,

ἐκπορεύεται¹. Ἔτσι βέβαια διδάσκει ἡ θεία Γραφή, ὁ τρόπος ὁμοῦς τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως εἶναι ἀκατανόητος.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν καὶ αὐτό, ὅτι δηλαδή δὲν μετεφέρθη εἰς τὴν μακαρίαν θεότητα ἡ πατρικὴ καὶ ἡ υἱικὴ ἰδιότης καὶ ἡ ἰδιότης τῆς ἐκπορεύσεως ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας κατάστασιν· ἀντιθέτως μάλιστα ἔχει δοθῆ εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὴν θείαν κατάστασιν, ὅπως λέγει ὁ θεὸς ἀπόστολος· «Διὰ τοῦτο κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς»².

Ἄν μάλιστα λέγωμεν ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ἀρχικὴ οὐσία τοῦ Υἱοῦ καὶ μεγαλύτερος³, δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι αὐτὸς προηγείται ἀπὸ τὸν Υἱὸν χρονικῶς ἢ κατὰ τὴν φύσιν, διότι διὰ μέσου αὐτοῦ ἐδημιούργησε τὸν κόσμον⁴, οὔτε ὅτι προηγείται εἰς κάποιο ἄλλο, παρὰ μόνον εἰς τὴν αἰτίαν, δηλαδή ὅτι ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ὄχι ὁ Πατὴρ ἀπὸ τὸν Υἱόν, καὶ ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν φύσιν, ὅπως ὑποστηρίζομεν ὅτι ἡ φωτιὰ δὲν πηγάζει ἀπὸ τὸ φῶς, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ φῶς ἀπὸ τὴν φωτιάν. Ὅταν λοιπὸν ἀκούσωμεν ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ἀρχικὴ αἰτία καὶ μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν Υἱόν, ὡς ἐννοήσωμεν ὅτι εἶναι κατὰ τὴν αἰτίαν. Καὶ ὅπως δὲν λέγομεν ὅτι εἶναι ἀπὸ ἄλλην οὐσίαν ἢ φωτιὰ καὶ ἀπὸ ἄλλην οὐσίαν τὸ φῶς, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰποῦμεν ὅτι ἀπὸ ἄλλην οὐσίαν εἶναι ὁ Πατὴρ καὶ ἀπὸ ἄλλην οὐσίαν εἶναι ὁ Υἱός, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἀπὸ μίαν καὶ τὴν ἰδίαν οὐσίαν. Καὶ καθὼς λέγομεν ὅτι φωτίζει ἢ φωτιὰ μὲ τὸ φῶς ποὺ πηγάζει ἀπὸ αὐτὴν καὶ δὲν θεωροῦμεν ὅτι εἶναι τὸ φῶς ποὺ πηγάζει ἀπὸ αὐτὴν ὑπηρετικὸν μέσον τῆς φωτιᾶς, ἀλλὰ μᾶλλον δύναμις ποὺ ἀνήκει εἰς τὴν φύσιν τῆς, ἔτσι λέγομεν ὅτι ὅλα ὅσα

ἐὰν διακρίνη κανεὶς τὸ «ἔθος τῆς Γραφῆς» καὶ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν συνάφειαν καὶ τὴν θέσιν των. Ἄρα καὶ τὸ ἐν λόγῳ χωρίον εἶναι προσηρμοσμένον πρὸς τὴν ὑπόνοιαν τῶν μαθητῶν, οἱ ὅποιοι ἐνδιμίζαν ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι «μείζων» τοῦ Διδασκάλου των (Υἱοῦ). (Κριτικὴν κειμένον καὶ ἐρμηνείαν βλέπε Στεργίου Ν. Σάκκου «Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν». Διατριβὴ ἐπὶ ὑφηγεσίᾳ).

4. Πρβλ. Ἐβρ. 1, 2.

Πατέρα πάντα ὅσα ποιεῖ, διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ ποιεῖν οὐχ ὡς δι' ὄργάνου λειτουργικοῦ, ἀλλὰ φυσικῆς καὶ ἐνυποστάτου δυνάμεως. Καὶ ὡσπερ λέγομεν τὸ πῦρ φωτίζειν καὶ πάλιν φάμεν τὸ φῶς τοῦ πυρὸς φωτίζειν, οὕτω «Πάντα, ὅσα ποιεῖ ὁ Πατήρ, ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ». Ἄλλὰ τὸ μὲν φῶς οὐκ ἴδιαν ὑπόστασιν παρὰ τὸ πῦρ κέκτηται, ὁ δὲ Υἱὸς τελεία ὑπόστασις ἐστὶ τῆς πατρικῆς ἀχώριστος ὑποστάσεως, ὡς ἀνωτέρω παρεστήκαμεν. Ἀδύνατον γὰρ εὑρεθῆναι ἐν τῇ κτίσει εἰκόνα ἀπαραλλάκτως ἐν ἑαυτῇ τὸν τρόπον τῆς Ἁγίας Τριάδος παραδεικνύουσας. Τὸ γὰρ κτιστὸν καὶ σύνθετον καὶ ρευστὸν καὶ τρεπτὸν καὶ περιγραφτὸν καὶ σχῆμα ἔχον καὶ φθαρτὸν, πῶς σαφῶς δηλώσει τὴν πάντων τούτων ἀπηλλαγμένην ὑπερούσιον θεῖαν οὐσίαν; Πᾶσα δὲ ἡ κτίσις δῆλον ὡς τοῖς πλείοσι τούτων ἐνέχεται καὶ πᾶσα κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν τῇ φθορᾷ ὑπόκειται.

Ὅμοίως πιστεύομεν καὶ εἰς ἐν Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ Κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον, τὸ τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον ὡς ὁμοουσίον τε καὶ συναΐδιον, τὸ ἐκ Θεοῦ Πνεῦμα, τὸ εὐθές, τὸ ἡγεμονικόν, τὴν πηγὴν τῆς σοφίας καὶ ζωῆς καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ, Θεὸν σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ὑπάρχον καὶ προσαγορευόμενον, ἄκτιστον, πλήρες, δημιουργόν, παντοκρατορικόν, παντουργόν, παντοδύναμον,

1. Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάν., βιβλ. Α', Κεφ. 5 (PG. 73, 80) γράφει «Οὐ γὰρ ἐπειδὴ περ δι' αὐτοῦ γενέσθαι τὰ ὄντα λέγεται, πάντως δῆπου καὶ ὑπουργὸς ἡμῖν ἢ καὶ ἀλλοτρίων θελημάτων ὑπηρέτης ὁ Υἱὸς εἰσβήσεται, ἵνα μηκέτι νοῆται κατὰ φύσιν ὑπάρχων δημιουργός . . . , ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς καὶ μόνος ἡ ἰσχύς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὡς Υἱός, ὡς Μονογενῆς τὰ πάντα ἐργάζεται . . . ».

2. Πρβλ. Ἰω. 5, 19.

3. Τὴν ἀδυναμίαν νὰ κατανοηθῇ τὸ μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐκφράζουσι εἰς τοὺς λόγους των τόσον ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης (Κατχ. ὁ μέ-

δημιουργεῖ ὁ Πατήρ τὰ δημιουργεῖ διὰ μέσου τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ του, ὄχι ὡσάν ἑνὸς ὑπηρετικοῦ ὄργανου¹ ἀλλὰ ὡσάν μιᾶς δυνάμεως μὲ φυσικὴν καὶ προσωπικὴν ὑπόστασιν. Καὶ ὅπως λέγομεν ὅτι ἡ φωτιὰ φωτίζει καὶ λέγομεν ἐπίσης ὅτι τὸ φῶς τῆς φωτιᾶς φωτίζει, ἔτσι λέγομεν ὅτι «Πάντα ὅσα ποιεῖ ὁ Πατήρ, ὁμοίως καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ»². Ἀλλὰ τὸ φῶς βέβαια δὲν ἔχει ἰδιαιτέραν ὑπαρξιν ἀπὸ τὴν φωτιάν, ὁ Υἱὸς ὁμοίως εἶναι τελεία προσωπικὴ ὑπόστασις ἀχώριστος ἀπὸ τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν, ὅπως ἔχομεν παρουσιάσει πῶς ἑπάνω. Διότι εἶναι ἀδύνατον³ νὰ ἀνευρεθῆ εἰς τὴν δημιουργίαν παράστασις πού νὰ παριστᾷ μὲ τὸ περιεχόμενόν της χωρὶς διαφοράν τὴν κατάστασιν τῆς Ἁγίας Τριάδος. Διότι πῶς θὰ φανερώσῃ καθαρὰ τὴν ὑπερούσιον θεῖαν οὐσίαν τὸ δημιουργημένον καὶ σύνθετον καὶ ρευστόν καὶ μεταβλητόν καὶ περιγραφτόν καὶ αὐτὸ πού ἔχει σχῆμα καὶ εἶναι φθαρτόν, αὐτὴν πού εἶναι ἀπηλλαγμένη ἀπὸ ὅλα αὐτά; Εἶναι μάλιστα φανερόν ὅτι ὅλη ἡ κτίσις εἶναι δεσμία εἰς τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτά καὶ ὅτι ὅλη ἡ κτίσις κατὰ τὴν φύσιν της ἐξουσιάζεται ἀπὸ τὴν φθοράν.

Ὅμοίως πιστεύομεν καὶ εἰς ἓνα Πνεῦμα Ἁγιον, τὸ Κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ ὁποῖον ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ἀναπαύεται εἰς τὸν Υἱόν, τὸ ὁποῖον προσκυνεῖται καὶ δοξάζεται ὁμοῦ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, διότι εἶναι ὁμοούσιον καὶ συναιώνιον, εἰς τὸ Πνεῦμα πού πηγάζει ἀπὸ τὸν Θεόν, τὸ εὐθές, τὸ ἡγεμονικόν⁴, τὴν πηγὴν τῆς σοφίας καὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι Θεὸς καὶ συνυπάρχει καὶ προσφωνεῖται ὁμοῦ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀδημιούργητον, πλήρες⁵, δημιουργικόν, παντοκρατορικόν⁶, παντουργόν⁷, παντοδύναμον, ἀπειροδύ-

γας κεφ. 3. PG. 45, 17), ὅσον καὶ ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (Λόγος 31 κεφ. 31 - 32, PG. 36, 169).

4. Ἡγεμονικόν λέγεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, διότι κατευθύνει τὸν νοῦν εἰς τὸ ἀγαθόν. Πρβλ. Ψαλ. 50, 14.

5. Ὁ ὁσος ἐκφράζει τὸ πεπληρωμένον τῆς οὐσίας, διότι τὸ Πνεῦμα εἶναι τέλειος Θεός.

6. Παντοκρατορικόν· αὐτὸ πού ἔχει κυριαρχίαν εἰς ὅλα.

7. Παντουργόν· αὐτὸ πού εἶναι δημιουργόν ὄλων.

ἀπειροδύναμον, δεσπόζον πάσης τῆς κτίσεως οὐ δεσποζόμενον, θεοῦν οὐ θεούμενον, πληροῦν οὐ πληρούμενον, μετεχόμενον οὐ μετέχον, ἀγιάζον οὐχ ἀγιαζόμενον, παράκλητον ὡς τὰς τῶν ὄλων παρακλήσεις δεχόμενον, κατὰ πάντα ὁμοιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ δι' Υἱοῦ μεταδιδόμενον καὶ μεταλαμβάνόμενον ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως καὶ δι' ἑαυτοῦ κτίζον καὶ οὐσιοῦν τὰ σύμπαντα καὶ ἀγιάζον καὶ συνέχον, ἐνυπόστατον, ἥτοι ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ὑπάρχον, ἀχώριστον καὶ ἀνεκφοίτητον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ πάντα ἔχον, ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως. Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ ἀνάιτιος καὶ ἀγέννητος — οὐ γὰρ ἔκ τινος· ἐξ ἑαυτοῦ γὰρ τὸ εἶναι ἔχει, οὐδέ τι τῶν ὅσα περ ἐξ ἑτέρου ἔχει, αὐτὸς δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἀρχὴ καὶ αἰτία τοῦ πῶς εἶναι φυσικῶς τοῖς πᾶσιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητῶς· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καὶ αὐτὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' οὐ γεννητῶς ἀλλ' ἐκπορευτῶς. Καὶ ὅτι μὲν ἐστὶ διαφορὰ γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως, μεμαθήκαμεν· τίς δὲ ὁ τρόπος τῆς διαφορᾶς, οὐδαμῶς ἅμα δὲ καὶ ἡ τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς γέννησις, καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις.

Πάντα οὖν, ὅσα ἔχει ὁ Υἱός, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι· καὶ εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἐστὶν, οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἐστὶν οὐδὲ τὸ Πνεῦμα. Καὶ εἰ μὴ ὁ Πατὴρ ἔχει τι, οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἔχει, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα. Καὶ διὰ τὸν Πατέρα, τουτέστιν διὰ τὸ εἶναι τὸν Πατέρα, ἐστὶν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ διὰ τὸν Πατέρα ἔχει ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα πάντα, ἃ ἔχει, τουτέστι διὰ τὸ τὸν Πατέρα ἔχειν αὐτά, πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως. Ἐν ταύταις γὰρ μόναίς ταῖς ὑποστατικαῖς ιδιότησι διαφέρουσιν ἀλ-

1. Ὁ Πατὴρ εἶναι ἀνάιτιος, δηλαδή ἡ ὑπαρξίς του δὲν προήλθεν ἀπὸ κάποιας αἰτίας, διότι ὁ ἴδιος εἶναι «ἀρχή», πρωταρχικὴ αἰτία.

ναμον, πού ἐξουσιάζει ὅλην τὴν δημιουργίαν, χωρὶς νὰ ἐξουσιάζεται, πού θεοποιεῖ, χωρὶς νὰ γίνεται αὐτὸ Θεὸς ἀπὸ κάποιον, πού πληροῖ τὰ πάντα, χωρὶς νὰ πληροῦται, πού δέχεται κοινωνούς, χωρὶς τὸ ἴδιον νὰ κοινωνῆ εἰς τὴν φύσιν των, πού ἀγιάζει, χωρὶς νὰ ἀγιάζεται ἀπὸ κάποιον, πού εἶναι παράκλητον, διότι δέχεται τὰς παρακλήσεις ὄλων, πού εἶναι ὁμοιον εἰς ὅλα μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, τὸ ὁποῖον ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ μεταδίδεται καὶ κοινωνεῖται ἀπὸ ὅλην τὴν κτίσιν, καὶ δημιουργεῖ μὲ τὴν συνεργίαν του καὶ δίδει ὑπαρξιν εἰς τὰ σύμπαντα καὶ τὰ ἀγιάζει καὶ τὰ συγκρατεῖ, τὸ ὁποῖον εἶναι προσωπικὴ ὑπαρξις, μὲ ἰδιαιτέραν ὑπόστασιν, πού εἶναι ἀχώριστον καὶ διαρκῶς εὐρίσκεται μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ ἔχει ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγεννησίαν καὶ τὴν γέννησιν. Διότι ὁ μὲν Πατὴρ εἶναι ἀνάιτιος¹ καὶ ἀγέννητος - δηλαδή δὲν προῆλθεν ἀπὸ κάποιον ἄλλον· διότι ἡ ὑπαρξις του πηγάζει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τίποτε ἀπὸ ὅσα ἔχει δὲν προέρχεται ἀπὸ ἄλλον, ἀλλὰ ὁ ἴδιος μᾶλλον εἶναι δι' ὅλα ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ αἰτία τῆς φυσικῆς των καταστάσεως. Ὁ δὲ Υἱὸς προῆλθεν ἀπὸ τὸν Πατέρα μὲ γέννησιν· τὸ Πνεῦμα πάλιν τὸ ἅγιον πηγάζει βέβαια καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὸν Πατέρα, ὄχι ὁμως μὲ γέννησιν, ἀλλὰ μὲ ἐκπόρευσιν. Καὶ ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως, τὸ ἔχομεν διδαχθῆ, κατὰ ποιὸν τρόπον, ὁμως πῶς διαφέρουν, καθόλου δὲν τὸ ἔχομεν διδαχθῆ· ἐπίσης δὲν ἔχομεν διδαχθῆ τί εἶδους εἶναι ἡ γέννησις τοῦ Υἱοῦ ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ἡ ἐκπόρευσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Ὅλα λοιπὸν ὅσα ἔχουν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, τὰ ἔχουν ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἀκόμη καὶ τὴν ἰδίαν τὴν ὑπαρξιν· καὶ ἂν δὲν ὑπάρχει ὁ Πατὴρ, οὔτε ὁ Υἱὸς ὑπάρχει, οὔτε τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἂν δὲν ἔχη κάτι ὁ Πατὴρ, οὔτε ὁ Υἱὸς ἔχει, οὔτε τὸ Πνεῦμα· καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ δηλαδή ὑπάρχει ὁ Πατὴρ, ὑπάρχει ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα. Καὶ ἐξ αἰτίας τοῦ Πατρὸς ἔχουν ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ὅλα ὅσα ἔχουν, δηλαδή τὰ ἔχουν, ἐπειδὴ τὰ ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγεννησίαν καὶ τὴν γέννησιν καὶ τὴν ἐκπόρευσιν. Διότι μόνον εἰς αὐτὰς τὰς προσωπικὰς ἰδιότητας διαφέρουν μεταξὺ των

λήλων αἱ ἅγαι τρεῖς ὑποστάσεις οὐκ οὐσία, τῷ δὲ χαρακτηριστικῶ τῆς ἰδίας ὑποστάσεως ἀδιαιρέτως διαιρούμεναι.

Φαμέν δὲ ἕκαστον τῶν τριῶν τελείαν ἔχειν ὑπόστασιν, ἵνα μὴ ἐκ τριῶν ἀτελῶν μίαν σύνθετον φύσιν τελείαν γνωρίσωμεν, ἀλλ' ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι μίαν ἀπλήν οὐσίαν, ὑπερτελῆ καὶ προτέλειον· πᾶν γὰρ ἐξ ἀτελῶν συγκείμενον σύνθετον πάντως ἐστίν, ἐκ δὲ τελείων ὑποστάσεων ἀδύνατον σύνθεσιν γενέσθαι. Ὅθεν οὐδὲ λέγομεν τὸ εἶδος ἐξ ὑποστάσεων, ἀλλ' ἐν ὑποστάσεσι. Ἀτελῶν δὲ εἵπομεν τῶν μὴ σφιζόντων τὸ εἶδος τοῦ ἐξ αὐτῶν ἀποτελουμένου πράγματος. Λίθος μὲν γὰρ καὶ ξύλον καὶ σίδηρος, ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ τέλειόν ἐστι κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν· πρὸς δὲ τὸ ἐξ αὐτῶν ἀποτελούμενον οἶκημα ἀτελὲς ἕκαστον ὑπάρχει· οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἕκαστον αὐτῶν καθ' ἑαυτὸ οἶκος.

Τελείας μὲν οὖν τὰς ὑποστάσεις φαμέν, ἵνα μὴ σύνθεσιν ἐπὶ τῆς θείας νοήσωμεν φύσεως· «Σύνθεσις γὰρ ἀρχὴ διαστάσεως». Καὶ πάλιν ἐν ἀλλήλαις τὰς τρεῖς ὑποστάσεις λέγομεν, ἵνα μὴ πλήθος καὶ δῆμον θεῶν εἰσαγάγωμεν. Διὰ μὲν τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὸ ἀσύνθετον καὶ ἀσύγχυτον, διὰ δὲ τοῦ ὁμοουσιῶν καὶ ἐν ἀλλήλαις εἶναι τὰς ὑποστάσεις καὶ τῆς ταυτότητος τοῦ θελήματός τε καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς κινήσεως, ἵν' οὕτως εἴπω, τὸ ἀδιαίρετον καὶ τὸ εἶναι ἓνα Θεὸν γνωρίζομεν. Εἰς γὰρ ὄντως Θεὸς ὁ Θεὸς καὶ ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ.

1. Ὁ ὁρος ἀσύνθετον φανερώνει τὴν ἀπλότητα τῆς Ἁγίας Τριάδος· «μία οὐσία, μία φύσις».

2. Ὁ ὁρος ἀσύγχυτον φανερώνει ὅτι ἡ θεότης εἶναι μία φύσις ἐν τρι-

τά τρία ἄγια πρόσωπα, χωρὶς νὰ διακρίνωνται κατὰ τὴν οὐσίαν ἀλλὰ κατὰ τὸ γνῶρισμα τῆς ἰδιαιτέρας προσωπικῆς ὑποστάσεως, παραμένοντας ἀχώριστα.

Ἐπίσης λέγομεν ὅτι τὸ καθένα ἀπὸ τὰ τρία πρόσωπα ἔχει τελεαν προσωπικὴν ὑπόστασιν, διὰ νὰ μὴ γνωρίσωμεν ὡς τελείαν μίαν σύνθετον φύσιν, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς ἀτελεῖς, ἀλλὰ διὰ νὰ γνωρίσωμεν εἰς τὰς τρεῖς τελείας προσωπικὰς ὑποστάσεις μίαν οὐσίαν ἀπλήν, μὲ ἀπειρον καὶ προαιώνιον τελειότητα· διότι ὅπωςδὴποτε εἶναι σύνθετον κάθε τι ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀτελῆ μέρη, ἐνῶ εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ σύνθεσις ἀπὸ τελείας προσωπικὰς ὑποστάσεις. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν λέγομεν ὅτι ἡ μορφή ἀποτελεῖται ἀπὸ προσωπικὰς ὑποστάσεις, ἀλλὰ ὅτι ὑπάρχει εἰς τὰς προσωπικὰς ὑποστάσεις. Καὶ ἀτελῆ ὠνομάσαμεν αὐτὰ ποὺ δὲν διατηροῦν τὴν μορφήν τοῦ ἀντικειμένου ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ αὐτά. Ἡ πέτρα δηλαδὴ καὶ τὸ ξύλον καὶ ὁ σίδηρος εἶναι τὸ καθένα ξεχωριστὰ τέλειον ὡς πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν τοῦ φύσιν· ὡς πρὸς τὸ οἶκημα ὁμως ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ αὐτά, εἶναι τὸ καθένα ἀτελές· διότι δὲν εἶναι ξεχωριστὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ οἶκος.

Λέγομεν λοιπὸν ὅτι αἱ ὑποστάσεις εἶναι τέλειαι, διὰ νὰ μὴ ἐνοήσωμεν σύνθεσιν εἰς τὴν θεῖαν φύσιν· διότι ἡ σύνθεσις εἶναι ἀρχικὴ αἰτία τοῦ διαχωρισμοῦ. Καὶ ἀκόμη λέγομεν ὅτι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις ἀλληλοὑπάρχουν, διὰ νὰ μὴ εἰσαγάγωμεν νέαν διδασκαλίαν περὶ πλήθους καὶ ὁμίλου θεῶν. Μὲ τὰς τρεῖς βέβαια προσωπικὰς ὑποστάσεις ἐννοοῦμεν τὸ ἀσύνθετον¹ καὶ ἀσύγχυτον², ἐνῶ μὲ τὸ ὁμοούσιον καὶ τὴν ἀλληλοὑπαρξιν τῶν προσωπικῶν ὑποστάσεων καὶ τὴν ταύτισιν τοῦ θελήματος καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς κινήσεως, διὰ νὰ ἐκφρασθῶ ἔτσι, γνωρίζομεν τὸ ἀδιαιρετον τῆς θείας φύσεως καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς Θεοῦ. Διότι πράγματι ὑπάρχει ἓνας Θεός, ὁ Θεὸς καὶ ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα του.

σι» προσώποις νοεροῖς, τελείοις, καθ' ἑαυτὰ ὑφαστῶσιν, ἀριθμῶ μὲν διαιρετοῖς, ἀλλ' οὐ διαιρετοῖς θεότητι» (Γρηγ. Ναζιανζ., Λόγος 31 §14 PG 36, 236 καὶ 148).

Περὶ τῆς τῶν τριῶν ὑποστάσεων διαιρέσεως

Χρῆ δὲ εἰδέναι, ὅτι ἕτερόν ἐστι τὸ πράγματι θεωρεῖσθαι καὶ ἄλλο τὸ λόγῳ καὶ ἐπινοία. Ἐπὶ μὲν οὖν πάντων τῶν κτισμάτων ἡ μὲν τῶν ὑποστάσεων διαιρέσεις πράγματι θεωρεῖται· πράγματι γὰρ ὁ Πέτρος τοῦ Παύλου κεχωρισμένος θεωρεῖται· ἡ δὲ κοινότης καὶ ἡ συνάφεια καὶ τὸ ἓν, λόγῳ καὶ ἐπινοία θεωρεῖται. Νοοῦμεν γὰρ τῷ νῶ, ὅτι ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος τῆς αὐτῆς εἰσι φύσεως καὶ κοινὴν μίαν ἔχουσι φύσιν· ἕκαστος γὰρ αὐτῶν ζῶόν ἐστι λογικὸν θνητόν, καὶ ἕκαστος σὰρξ ἐστὶν ἐμφυχωμένη ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ. Αὐτῇ οὖν ἡ κοινὴ φύσις τῷ λόγῳ ἐστὶ θεωρητῆ. Οὐδὲ γὰρ αἱ ὑποστάσεις ἐν ἀλλήλαις εἰσὶν· ἰδίᾳ δὲ ἐκάστη καὶ ἀναμέρος, ἤγουν καθ' ἑαυτὴν κεχώρισται, πλείστα τὰ διαιρούμενα αὐτὴν ἐκ τῆς ἐτέρας ἔχουσα· καὶ γὰρ καὶ τόπῳ διεστήκασιν καὶ χρόνῳ διαφέρουσι καὶ γνώμῃ μερίζονται καὶ ἰσχύϊ καὶ μορφῇ, ἤγουν σχήματι καὶ ἔξει καὶ κράσει καὶ ἀξία καὶ ἐπιτηδεύματι καὶ πᾶσι τοῖς χαρακτηριστικοῖς ἰδιώμασι· πλέον δὲ πάντων τῷ μὴ ἐν ἀλλήλαις ἀλλὰ κεχωρισμένως εἶναι. Ὅθεν καὶ δύο καὶ τρεῖς ἄνθρωποι λέγονται καὶ πολλοί.

Τοῦτο δὲ ἐπὶ πάσης ἐστὶν ἰδεῖν τῆς κτίσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἁγίας καὶ ὑπερουσίου καὶ πάντων ἐπέκεινα καὶ ἀλήπτου Τριάδος τὸ ἀνάπαλιν. Ἐκεῖ γὰρ τὸ μὲν κοινὸν καὶ ἐν πράγματι θεωρεῖται διὰ τε τὸ συναῖδιον καὶ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος καὶ τῆς γνώμης σύμπνοιαν τὴν τε τῆς ἐξουσίας

1. Ἐπινοία ἢ κατ' ἐπίνοιαν· ὁ ὅρος ἀναφέρεται εἰς τὴν βασικὴν λειτουργίαν τοῦ νοῦ, «τῆς κατ' ἐπίνοιαν ἀφαιρέσεως». Προκειμένου δηλαδὴ ὁ νοῦς μας νὰ διεισδύσῃ εἰς τὰ μυστικὰ βάθη ὅποιασδήποτε πραγματικότητας, ἀναλύει αὐτὴν εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς καὶ σπουδάζει αὐτὰ ἐν πρὸς ἓν. Ὁ Μ. Βασί

Διὰ τὴν διάκρισιν τῶν τριῶν ὑποστάσεων

Καὶ πρέπει νὰ γνωρίζη κανεὶς ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ πραγματικὴ θεώρησις καὶ ἄλλο ἡ θεώρησις μετὰ τὸ λογικὸν καὶ τὴν ἀντίληψιν¹. Εἰς τὴν περίπτωσιν λοιπὸν ὅλων τῶν δημιουργημάτων ἡ διάκρισις τῶν προσωπικῶν ὑποστάσεων νοεῖται πραγματικῶς· διότι πραγματικῶς νοεῖται ὅτι ὁ Πέτρος εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν Παῦλον· τὰ κοινὰ γνωρίσματα ὁμῶς καὶ ἡ συγγένεια καὶ ἡ ἐνότης νοοῦνται μετὰ τὸ λογικὸν καὶ τὴν ἀντίληψιν· Διότι μετὰ τὸν νοῦν ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος ἀνήκουν εἰς τὴν ἰδίαν φύσιν καὶ ἔχουν μίαν κοινὴν φύσιν· ὁ καθεὶς δηλαδὴ ἀπὸ αὐτοῦς εἶναι ζωντανὴ ὑπαρξις, λογικὴ καὶ θνητὴ, καὶ ὁ καθεὶς τῶν εἶναι σὰρξ ποῦ ἔχει ζωογονηθῆ μετὰ τὴν λογικὴν καὶ αὐλον ψυχὴν. Αὕτῃ λοιπὸν ἡ κοινὴ φύσις τῶν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ μετὰ τὸ λογικόν. Καὶ δὲν ἀλληλοὑπάρχουν αἱ προσωπικαὶ τῶν ὑποστάσεις· ἀλλ' ἡ καθεμία ὑπάρχει ἰδιαίτερος καὶ χωριστὰ, δηλαδὴ εἶναι μόνη τῆς, καὶ εἶναι πάρα πολλὰ αὐτὰ ποῦ τὴν διακρίνουν ἀπὸ τὴν ἄλλην· καὶ μάλιστα καὶ τοπικῶς ἀπέχουν καὶ χρονικῶς διαφέρουν, καὶ διακρίνονται κατὰ τὴν γνώμην καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν μορφήν, δηλαδὴ κατὰ τὸ σχῆμα, καὶ κατὰ τὰς συνηθείας καὶ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὸ ἐπάγγελμα καὶ ὅλα τὰ ἰδιώματα τοῦ χαρακτῆρος τῶν· περισσότερον ὁμῶς ἀπ' ὅλα διαφέρουν κατὰ τὸ ὅτι δὲν ἀλληλοὑπάρχουν, ἀλλὰ εὐρίσκονται χωριστὰ. Δι' αὐτὸ λέγονται ἀνθρωποὶ καὶ δύο καὶ τρεῖς καὶ πολλοί.

Καὶ αὐτὸ εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ παρατηρήσωμεν εἰς ὅλην τὴν δημιουργίαν. Ἄλλὰ εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ὑπερούσιον καὶ ἀπομακρυσμένην ἀπὸ ὅλα καὶ ἀκατάληπτον Τριάδα παρατηροῦμεν τὸ ἀντίθετον. Εἰς ἐκείνην δηλαδὴ ἡ κοινωνία καὶ ἡ ἐνότης νοοῦνται πραγματικῶς, διότι εἶναι σύγχρονος καὶ ἔχει ταυτότητα οὐσίας καὶ ἐνεργείας καὶ θελήματος, καὶ συμφωνίαν γνώμης, καὶ διότι

Ἰεῖος καθορίζει τὰς κατ' ἐπίνοιαν συλλήψεις εἰς τὸν Α' Λόγον, Ἐνατρεπτικῶν τοῦ Ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Εὐνομίου (ΕΠΕ, τ. 10, σελ. 48).

καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀγαθότητος ταυτότητα — οὐκ εἶπον ὁμοιότητα, ἀλλὰ ταυτότητα — καὶ τὸ ἐν ἕξαλμα τῆς κινήσεως· μία γὰρ οὐσία, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἐξουσία, μία καὶ ἡ αὐτὴ οὐ τρεῖς ὁμοιοὶ ἀλλήλαις, ἀλλὰ μία καὶ ἡ αὐτὴ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων ἐν γὰρ ἕκαστον αὐτῶν ἔχει πρὸς τὸ ἕτερον οὐχ ἤττον ἢ πρὸς ἑαυτόν, τουτέστιν ὅτι κατὰ πάντα ἐν εἰσὶν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πλὴν τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γενήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως· ἐπινοία δὲ τὸ διηρημένον. Ἐνα γὰρ Θεὸν γινώσκομεν, ἐν μόναις δὲ ταῖς ιδιότησι τῆς τε πατρότητος καὶ τῆς υἰότητος καὶ τῆς ἐκπορεύσεως κατὰ τε τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατὸν καὶ τὸ τέλειον τῆς ὑποστάσεως, ἤτοι τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον, τὴν διαφορὰν ἐννοοῦμεν οὔτε γὰρ τοπικὴν διάστασιν ὡς ἐφ' ἡμῶν δυνάμεθα ἐπὶ τῆς ἀπεριγράπτου λέγειν θεότητος — ἐν ἀλλήλαις γὰρ αἱ ὑποστάσεις εἰσὶν, οὐχ ὥστε συγχεῖσθαι, ἀλλ' ὥστε ἔχεσθαι κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί», φήσαντος — οὔτε θελήματος διαφορὰν ἢ γνώμης ἢ ἐνεργείας ἢ δυνάμεως ἢ τινος ἑτέρου, αἵτινα τὴν πραγματικὴν καὶ δι' ὅλου ἐν ἡμῖν γενῶσι διαίρεσιν. Διὸ οὐδὲ τρεῖς Θεοὺς λέγομεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἓνα δὲ μᾶλλον Θεόν, τὴν Ἁγίαν Τριάδα, εἰς ἐν αἷτιον Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων, οὐ συντιθεμένων οὐδὲ συναλειφομένων κατὰ τὴν Σαβελλίου συναίρεσιν — ἐνοῦνται γάρ, ὡς ἔφημεν, οὐχ ὥστε συγχεῖσθαι, ἀλλ' ὥστε ἔχεσθαι ἀλλήλων· καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν ἔχουσι δίχα πάσης συναλοιφῆς καὶ συμφύσεως — οὐδὲ ἐξισταμένων ἢ

1. Ἰω. 14, 11.

2. Βλέπε σχόλιον 8.

3. Ὁ ὁρος περιχώρησις φανερῶναι τὴν ἐνοίκησιν τῶν θεῶν προσώπων μεταξύ των. Ἡ διδασκαλία διὰ τὴν περιχώρησιν τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος στηρίζεται εἰς τὰ κείμενα τῶν Ἁγίων Γραφῶν, τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς

ἔχει ταυτότητα ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ ἀγαθότητος - δὲν εἶπα ὅτι ἔχει ὁμοιότητα, ἀλλὰ ταυτότητα - καὶ ἔχει ἐνιαίαν ἐκδήλωσιν τῆς κινήσεως· διότι εἶναι μία οὐσία, μία ἀγαθότης, μία δύναμις, μία θέλησις, μία ἐνέργεια, μία ἐξουσία, μία καὶ ἡ ἴδια, ὄχι τρεῖς ὁμοιοὶ μεταξύ των, ἀλλὰ μία καὶ ἡ ἴδια κίνησις τῶν τριῶν προσωπικῶν ὑποστάσεων· διότι ἡ καθεμία ἀπὸ αὐτὰς σχετίζεται μὲ τὴν ἄλλην ὄχι ὀλιγώτερον ἀπ' ὅ,τι μὲ τὸν ἑαυτὸν τῆς, δηλαδὴ ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι εἰς ὅλα ἓνα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγεννησίαν καὶ τὴν γέννησιν καὶ τὴν ἐκπόρευσιν· ἡ διαίρεσις ὁμῶς θεωρεῖται μὲ τὴν ἀντίληψιν. Διότι γνωρίζομεν ἓνα Θεόν, καὶ μόνον εἰς τὰς ἰδιότητας τῆς πατρότητος, τῆς υἰότητος καὶ τῆς ἐκπορεύσεως ἐννοοῦμεν τὴν διαφορὰν ὡς πρὸς τὴν αἰτίαν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα καὶ τὴν τελειότητα τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως, δηλαδὴ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεως· διότι οὔτε διὰ τοπικὴν ἀπομάκρυνσιν ἤμποροῦμεν νὰ κάνωμεν λόγον διὰ τὴν ἀπερίγραπτον θεότητα, ὅπως δι' ἐμᾶς - διότι αἱ προσωπικαὶ ὑποστάσεις τῆς θεότητος ἀλληλοὑπάρχουν, ὄχι διὰ νὰ συγχέωνται, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀνήκη ἡ μία εἰς τὴν ἄλλην, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου ποῦ εἶπε· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί»¹ - οὔτε ἤμποροῦμεν νὰ κάνωμεν λόγον διὰ διαφορὰν θελήματος ἢ γνώμης ἢ ἐνεργείας ἢ δυνάμεως ἢ κάποιου ἄλλου ἀπὸ αὐτὰ ποῦ προξενοῦν εἰς ἐμᾶς τὴν διαίρεσιν τῶν πραγμάτων γενικά. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν κάνομεν λόγον διὰ τρεῖς θεοὺς, διὰ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ κυρίως δι' ἓνα Θεόν, τὴν Ἁγίαν Τριάδα, ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἀναφέρονται εἰς ἓνα αἴτιον καὶ δὲν ἀποτελοῦν σύνθεσιν οὔτε συγχώνευσιν, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σαβελλίου περὶ ἐνώσεως² - διότι ἐνώνονται, ὅπως εἶπαμεν, ὄχι διὰ νὰ συγχέωνται, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀνήκη ἡ μία ὑπόστασις εἰς τὴν ἄλλην· καὶ εἶναι ἡ μεταξύ των περιχώρησις³ χωρὶς καμμίαν συγχώνευσιν ἢ ἀνάμειξιν - καὶ δὲν ἀπομακρύ-

Καινῆς Διαθήκης. Κλασικὰ χωρία μάλιστα ἀπὸ τὰ ὁποῖα συναγεται ἡ διδασκαλία αὕτη εἶναι τὸ Ἰω. 14, 11 εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Κύριος ἀποκαλύπτει ὅτι «ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστι» καὶ τὸ Ἰωάν. 10, 30 εἰς τὸ ὁποῖον

κατ' οὐσίαν τεμνομένων κατὰ τὴν Ἀρείου διαίρεσιν. Ἀμέριστος γὰρ ἐν μεμερισμένοις, εἰ δεῖ συντόμως εἰπεῖν, ἡ θεότης καὶ οἶον ἐν ἡλίοις τρισὶν ἔχομένοις ἀλλήλων καὶ ἀδιαστάτοις οὐσι μία τοῦ φωτὸς σύγκρασις τε καὶ συνάφεια. Ὅταν μὲν οὖν πρὸς τὴν θεότητα βλέψωμεν καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν καὶ τὴν μοναρχίαν καὶ τὸ ἐν καὶ ταῦτὸν τῆς θεότητος, ἢ οὕτως εἶπω, κίνημά τε καὶ βούλημα καὶ τὴν τῆς οὐσίας καὶ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας καὶ κυριότητος ταυτότητα, ἐν ἡμῖν τὸ φανταζόμενον. Ὅταν δὲ πρὸς τὰ ἐν οἷς ἡ θεότης, ἢ, τό γε ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἂ ἡ θεότης καὶ τὰ ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας ἀχρόνως ἐκεῖθεν ὄντα καὶ ὁμοδόξως καὶ ἀδιαστάτως, τουτέστι τὰς ὑποστάσεις τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τρία τὰ προσκυνούμενα. Εἰς Πατὴρ ὁ Πατὴρ καὶ ἄναρχος, τουτέστιν ἀναίτιος· οὐ γὰρ ἔκ τινος. Εἰς Υἱὸς ὁ Υἱὸς καὶ οὐκ ἄναρχος, τουτέστιν οὐκ ἀναίτιος· ἐκ τοῦ Πατρὸς γάρ. Εἰ δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου λάβοις ἀρχὴν, καὶ ἄναρχος· ποιητῆς γὰρ χρόνων οὐχ ὑπὸ χρόνον. Ἐν Πνεῦμα τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, προῖον μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ υἱικῶς δὲ ἀλλ' ἐκπορευτῶς· Οὔτε τοῦ Πατρὸς ἐκστάντος τῆς ἀγεννησίας, διότι γεγέννηκεν, οὔτε τοῦ Υἱοῦ τῆς γεννήσεως, ὅτι ἐγεννήθη ἐξ ἀγενητήτου· πῶς γάρ; Οὔτε τοῦ Πνεύματος ἢ εἰς Πατέρα μεταπίπτοντος ἢ εἰς Υἱόν, ὅτι ἐκπεπόμενται καὶ ὅτι Θεός· ἢ γὰρ ἰδιότης ἀκίνητος. Ἡ πῶς ἂν ἰδιότης

βεβαιώνει ὅτι «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν». Τὸ ἴδιον ἀκριβῶς ἰσχύει καὶ διὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα πρόσωπα. Ἡ διδασκαλία αὕτη, ὅπως παρεδόθη ἀπὸ τὸν Κύριον εἰς τοὺς Ἀποστόλους καὶ διεφυλάχθη ἀπὸ τοὺς Ἁγίους Πατέρας, ἀπετέλεσε τὴν συγκεφαλαίωσιν τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἐδανείσθη τὸ ὄρον «περιχώρησις» ἀπὸ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ὁ ὁποῖος ὁμιλεῖ διὰ τὰς «περιχωρούσας εἰς ἀλλήλας» φύσεις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν θείαν δηλαδὴ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην. Ὁ Ἰδιος Θεολόγος, πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας μας, διετύπωσε μὲ ἀριστον τρόπον τὴν διδασκαλίαν διὰ τὴν περιχώρησιν τῶν προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος εἰς τὸν Λόγον του 38, 42, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προῆλθε καὶ τὸ δοξαστικὸν τῶν στιχηρῶν

νονται οὔτε χωρίζονται ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀρείου περὶ διαιρέσεως ¹. Διότι ἡ θεότης, ἂν πρέπει νὰ ἐκφρασθῶ μὲ συντομίαν, εἶναι ἀδιαίρετος, ἂν καὶ εἶναι χωρισμένη εἰς μέρη, καὶ εἶναι ὡσάν μία σύνθεσις καὶ συνένωσις τοῦ φωτὸς εἰς τρεῖς ἡλίους ποὺ εἶναι ἐνωμένοι μετὰξὺ των καὶ ἀχώριστοι. "Ὅταν λοιπὸν στρέψωμεν τὴν προσοχὴν μας πρὸς τὴν θεότητα καὶ τὴν πρώτην αἰτίαν καὶ τὴν μοναδικὴν ἀρχὴν καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἰδίαν κίνησιν καὶ βούλησιν τῆς θεότητος, διὰ νὰ ἐκφρασθῶ ἔτσι, καὶ πρὸς τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐξουσίας, ἓνα εἶναι αὐτὸ ποὺ γίνεται ἀντιληπτὸν μὲ τὴν φαντασίαν μας. "Ὅταν ὅμως στρέψωμεν τὴν προσοχὴν μας πρὸς αὐτὰ εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάρχει ἡ θεότης ἤ, διὰ νὰ ἐκφρασθῶ ἀκριβέστερα, πρὸς αὐτὰ ποὺ εἶναι ἡ θεότης καὶ πρὸς αὐτὰ ποὺ ἐπήγασαν ἀπὸ ἐκείνην τὴν πρώτην αἰτίαν προαιωνίως καὶ κατόπιν συμφωνίας τῶν προσώπων καὶ χωρὶς διαίρεσιν, δηλαδὴ πρὸς τὰς προσωπικὰς ὑποστάσεις τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, τρία εἶναι τὰ προσκυνούμενα πρόσωπα. "Ἐνας Πατὴρ, ὁ Πατὴρ καὶ χωρὶς ἀρχὴν, δηλαδὴ χωρὶς αἰτίαν ποὺ τὸν ἐδημιούργησε· διότι δὲν ἐδημιουργήθη ἀπὸ κάποιον. "Ἐνας Υἱός, ὁ Υἱός, ὄχι ὅμως καὶ χωρὶς ἀρχὴν, δηλαδὴ ὄχι χωρὶς αἰτίαν· ἐπειδὴ ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Πατέρα. "Ἄν ὅμως θὰ ὑπολογίσῃς τὴν ἀρχὴν μὲ τὴν ἕναρξιν τοῦ χρόνου, εἶναι καὶ χωρὶς ἀρχὴν· διότι εἶναι ὁ δημιουργὸς τοῦ χρόνου καὶ δὲν ὑπόκειται εἰς τὸν χρόνον. "Ἐνα Πνεῦμα, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον πηγάζει ἀπὸ τὸν Πατέρα, ὄχι ὅμως ὡς Υἱός, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐκπορεύσεως. Χωρὶς ὁ Πατὴρ νὰ χάσῃ τὴν ἀγεννησίαν, διότι ἔχει γεννήσει Υἱόν, καὶ χωρὶς ὁ Υἱός νὰ χάσῃ τὴν γέννησιν, διότι ἐγεννήθη ἀπὸ ἀγέννητον· διότι πῶς ἦταν δυνατὸν νὰ γίνῃ αὐτό; Καὶ χωρὶς νὰ μεταβάλλεται τὸ Πνεῦμα εἰς Πατέρα ἢ εἰς Υἱόν, ἐπειδὴ ἔχει ἐκπορευθῆ καὶ ἐπειδὴ εἶναι Θεός· διότι ἡ ἰδιότης εἶναι σταθερά. Καὶ ἐ-

εἰς τὸν Ἑσπερινὸν τῆς Κυριακῆς τῆς Πεντηκοστῆς· «Δεῦτε, λαοί, τὴν τρισυπόστατον θεότητα προσκυνήσωμεν ἔ.».

1. Ἀναφέρεται εἰς τὴν αἰρετικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀρείου μὲ τὰς προεκτάσεις της εἰς τοὺς Ἀρειανούς, Ἀνομοίους καὶ Πνευματομάχους.

μένοι, κινουμένη και μεταπίπτουσα; Εἰ γὰρ Υἱὸς ὁ Πατήρ, οὐ Πατήρ κυρίως· εἰς γὰρ κυρίως Πατήρ. Καὶ εἰ Πατήρ ὁ Υἱός, οὐ κυρίως Υἱός· εἰς γὰρ κυρίως Υἱός καὶ ἐν Πνεῦμα Ἅγιον.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸν Πατέρα οὐ λέγομεν ἐκ τινος· λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ Υἱοῦ Πατέρα. Τὸν δὲ Υἱὸν οὐ λέγομεν αἷτιον οὐδὲ Πατέρα· λέγομεν δὲ αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγομεν καὶ Πνεῦμα Πατρὸς ὀνομάζομεν. Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν. Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομάζομεν «Εἴ τις γὰρ Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει», φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ». Καὶ δι' Υἱοῦ πεφανερῶσθαι καὶ μεταδίδοσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν «Ἐνεφύσησε» γὰρ, φησί, καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· «Λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον» ὡσπερ ἐκ τοῦ ἡλίου μὲν ἢ τε ἀκτῖς καὶ ἢ ἔλλαμψις - αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἢ πηγὴ τῆς τε ἀκτῖνος καὶ τῆς ἐλλάμψεως - διὰ τε τῆς ἀκτῖνος ἢ ἔλλαμψις ἡμῖν μεταδίδεται καὶ αὕτη ἔστιν ἢ φωτίζουσα ἡμᾶς καὶ μετεχομένη ὑφ' ἡμῶν. Τὸν δὲ Υἱὸν οὔτε τοῦ Πνεύματος λέγομεν οὔτε μὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος.

Α' (9) 9. Περὶ τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων

Τὸ θεῖον ἅπλοῦν ἔστι καὶ ἀσύνθετον, τὸ δὲ ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων συγκεῖμενον σύνθετόν ἐστιν. Εἰ οὖν τὸ ἄκτιστον καὶ ἀναρχον καὶ ἀσώματον καὶ ἀθάνατον καὶ αἰώνιον καὶ ἀγαθὸν καὶ δημιουρ-

1. Ἡ ἀρετικὴ διδασκαλία ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (Filioque) εὐρήκεν ἔδαφος εἰς τὴν Δύσιν καὶ κατ' ἀρχὴν ἐγίνε χρῆσις τοῦ ὄρου Filioque εἰς τὴν τρίτην σύνοδον τοῦ Τολέδου τῆς Ἰσπανίας πού συνεκροτήθη τὸ 589. Ἀργότερον καὶ εἰς τὴν τετάρτην σύνοδον τῆς ἰδίας πόλεως ἐπεδοκιμάσθησαν τὰ Πρακτικὰ τῆς Γ' συνόδου τοῦ Τολέδου

ρωτῶ· πῶς θὰ μένη σταθερὰ μία ιδιότης, ἂν μεταβάλλεται καὶ διαφοροποιεῖται; Διότι ἂν ὁ Πατὴρ εἶναι Υἱός, δὲν εἶναι εἰς τὴν κυριολεξίαν Πατὴρ· ἐπειδὴ ἕνας εἶναι εἰς τὴν κυριολεξίαν Πατὴρ. Καὶ ἂν ὁ Υἱός εἶναι Πατὴρ, δὲν εἶναι εἰς τὴν κυριολεξίαν Υἱός· ἐπειδὴ ἕνας εἶναι εἰς τὴν κυριολεξίαν Υἱός, καὶ ἕνα Ἅγιον Πνεῦμα.

Πρέπει μάλιστα νὰ γνωρίζη κανεὶς ὅτι δὲν λέγομεν διὰ τὸν Πατέρα ὅτι ἐγεννήθη ἀπὸ κάποιον· λέγομεν ὅμως ὅτι αὐτὸς εἶναι Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ. Δὲν λέγομεν ὅτι ὁ Υἱός εἶναι αἴτιος, οὔτε Πατὴρ· λέγομεν ὅμως ὅτι αὐτὸς καὶ ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ εἶναι Υἱός τοῦ Πατρός. Τὸ Πνεῦμα πάλιν τὸ Ἅγιον καὶ λέγομεν ὅτι ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸ ὀνομάζομεν Πνεῦμα τοῦ Πατρός. Καὶ δὲν λέγομεν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Υἱόν¹, τὸ ὀνομάζομεν ὅμως Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ· «Εἴ τις γὰρ τὸ Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει», λέγει ὁ θεῖος ἀπόστολος, «οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ»². Ἐπίσης ὁμολογοῦμεν ὅτι ἔχει φανερωθῆ καὶ μεταδίδεται εἰς ἡμᾶς διὰ τοῦ Υἱοῦ· «Ἐνεφύσησε γάρ» λέγει ἡ Καινὴ Διαθήκη καὶ εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· «Λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον»³· ὅπως ἀπὸ τὸν ἥλιον πηγάζει ἡ ἀκτίς καὶ ἡ λάμψις - διότι ὁ ἴδιος εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀκτίνος καὶ τῆς λάμψεως - καὶ μέ τὴν ἀκτίνα μεταδίδεται ἡ λάμψις εἰς ἡμᾶς καὶ αὐτὴ εἶναι ἐκείνη ποῦ μᾶς φωτίζει καὶ ποῦ τὴν οἰκειοποιούμεθα. Τὸν Υἱόν ὅμως οὔτε Υἱόν τοῦ Πνεύματος λέγομεν, οὔτε βέβαια ὅτι ἐγεννήθη ἀπὸ τὸ Πνεῦμα.

Α' (9) 9. Δι' αὐτὰ ποῦ λέγονται διὰ τὸν Θεόν

Τὸ θεῖον εἶναι ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον, ἐνῶ αὐτὸ ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰ καὶ διάφορα στοιχεῖα εἶναι σύνθετον. Ἄν λοιπὸν θὰ εἰποῦμεν ὅτι τὸ ἀδημιούργητον καὶ τὸ ἀναρχον καὶ τὸ ἀσώματον καὶ τὸ ἀθάνατον καὶ τὸ αἰώνιον καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ

Οἱ Δυτικοὶ παρὰ τὰς μεμονωμένας ἀντιδράσεις ἐδέχθησαν τὴν αἰρετικὴν καινοτομίαν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀσύστατον διδάγμα, διότι δὲν στηρίζεται εἰς τὴν θεῖαν Γραφήν καὶ τὴν γνησίαν παράδοσιν.

2. Ρωμ. 8, 9.

3. Ἰω. 20, 22.

γικὸν καὶ τὰ τοιαῦτα οὐσιώδεις διαφορὰς εἶπομεν ἐπὶ Θεοῦ ἐκ τοσούτων συγκείμενον, οὐχ ἀπλοῦν ἔσται, ἀλλὰ σύνθετον, ὅπερ ἐσχάτης ἀσεβείας ἐστίν. Χρῆ τοίνυν ἕκαστον τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων οὐ τί κατ' οὐσίαν ἐστὶ σημαίνειν οἶεσθαι, ἀλλ' ἢ, τί οὐκ ἔστι, δηλοῦν ἢ σχέσιν τινὰ πρὸς τι τῶν ἀντιδιαστελλομένων ἢ τι τῶν παρεπομένων τῇ φύσει ἢ ἐνέργειαι.

Δοκεῖ μὲν οὖν κυριώτερον πάντων τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων ὀνομάτων εἶναι ὁ ὦν, καθὼς αὐτὸς χρηματίζων τῷ Μωϋσεὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους φησίν· «Εἶπον τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· ὁ ὦν ἀπέσταλκέ με». Ὁλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν ἔχει τὸ εἶναι, οἷόν τι πέλαγος οὐσίας ἄπειρον καὶ ἀόριστον. Ὡς δὲ ὁ ἅγιος Διονύσιός φησιν, ὁ ἀγαθός. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐπὶ Θεοῦ εἰπεῖν, πρῶτον τὸ εἶναι, καὶ τότε τὸ ἀγαθόν. Δεύτερον δὲ τὸ Θεὸς ὄνομα, ὃ λέγεται ἢ ἐκ τοῦ θέειν καὶ περιέπειν τὰ σύμπαντα ἢ ἐκ τοῦ αἶθειν, ὃ ἔστι καίειν - ὃ γὰρ Θεὸς πῦρ καταναλίσκον πᾶσαν κυκίαν ἐστίν - ἢ ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι τὰ πάντα· ἀλάθητος γὰρ ἐστὶ καὶ πάντων ἐπόπτης. Ἐθεάσατο γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν ἀχρόνως ἐννοήσας καὶ ἕκαστον κατὰ τὴν βελητικὴν αὐτοῦ ἄχρονον ἐννοίαν, ἣτις ἐστὶ προορισμὸς καὶ εἰκὼν καὶ παράδειγμα, ἐν τῷ προορισθέντι καιρῷ γίνεται.

Τὸ μὲν οὖν πρότερον αὐτοῦ τοῦ εἶναι παραστατικόν ἐστὶ καὶ

1. Ἔξ. 3, 14.

2. Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου, περὶ θεῶν ὀνομάτων 2, 3 - 4.

3. Θεῶ τρέχω (ἀπὸ τὴν ρίζαν ΘΕΦ, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν παράγονται καὶ τὰ θυός (= ταχύς), βοηθός κ.ά.).

4. Ἐβρ. 12, 29.

5. Θεᾶσθαι τὰ πάντα· ὅτι τὰ βλέπει ὅλα.

6. Ὁ Θεὸς εἶναι παντεπόπτης (Β' Μακ. 9, 5).

7. Δαν. Σωσάννα, 42.

8. Κατὰ τὸν αὐτὸν Ἰω. Δαμασκηνὸν «αἰεὶ ἤθελεν ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ὠρισμένῳ καιρῷ γενέσθαι τὴν κτίσιν» (Διάλογος κατὰ Μανιχαίου §9 PG 94, 1512)

9. Ὁ προορισμὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν προαιώνιον βουλήν τοῦ Θεοῦ,

δημιουργικὸν καὶ τὰ ὅμοια εἶναι οὐσιώδεις διαφοραὶ διὰ τὸν Θεόν, ἐφόσον ἀποτελεῖται ἀπὸ τόσα πολλὰ στοιχεῖα, δὲν θὰ εἶναι ἀπλοῦς, ἀλλὰ σύνθετος· αὐτὸ ἐκφράζει τὴν μεγαλυτέραν ἀσέβειαν. Δι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ πιστεύωμεν ὅτι κάθετι, ποῦ λέγεται διὰ τὸν Θεόν, δὲν δηλώνει, τί εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν ὁ Θεός, ἀλλὰ φανερώνει ἢ τί δὲν εἶναι ἢ κάποιαν σχέσιν μὲ κάτι ἀπὸ αὐτὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀντιδιαστέλλεται ἢ εἶναι ἀπαραίτητα ἐπακόλουθα τῆς φύσεώς του, ἢ φανερώνει κάποιαν ἐνέργειαν.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι τὸ κυριώτερον ἀπὸ ὅλα τὰ ὀνόματα ποῦ λέγονται διὰ τὸν Θεόν εἶναι τὸ ὄνομα ὁ ὼν, ὅπως λέγει ὁ Ἰδιος τὴν στιγμὴν ποῦ ἀποκρίνεται εἰς τὸν Μωυσεῖν ἐπάνω εἰς τὸ ὄρος· «Εἶπον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με»¹. Διότι περιέκλεισεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ κρατεῖ ὅλην τὴν ὑπαρξιν, ὡσάν κάποιον ἄπειρον καὶ ἀπεριόριστον πέλαγος ὑπάρξεως. Καὶ ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Διонуσίος, τὸ ὄνομα ὁ ἀγαθὸς². Διότι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἰποῦμεν διὰ τὸν Θεόν πρῶτα τὴν ὑπαρξιν καὶ κατόπιν τὴν ἀγαθότητα. Δεύτερον ὄνομα εἶναι τὸ ὄνομα ὁ Θεός, ποῦ παράγεται ἀπὸ τὴν λέξιν «θέειν»³ καὶ ἀποδίδεται εἰς αὐτόν, διότι περιτρέχει καὶ φροντίζει διὰ τὰ σύμπαντα· ἢ ἀπὸ τὴν λέξιν «αἴθειν», ποῦ σημαίνει ὅτι καίει, διότι ὁ Θεὸς εἶναι φωτιά ποῦ κατακαίει κάθε κακίαν⁴, ἢ παράγεται ἀπὸ τὴν φράσιν «θεᾶσθαι τὰ πάντα»⁵. διότι εἶναι ἀλάθητος καὶ ἐποπτεύει τὰ πάντα⁶. Εἶδε δηλαδὴ ὅλα πρὶν ἀπὸ τὴν δημιουργίαν των⁷ διότι τὰ εἶχε εἰς τὸν νοῦν του προαιωνίως⁸, καὶ τὸ κάθετι ἐδημιουργήθη εἰς τὸν προκαθορισμένον χρόνον σύμφωνα μὲ τὸ προαιωνίον σχέδιον τῆς θελήσεώς του, ποῦ περιλαμβάνει τὸν προορισμὸν⁹, τὴν ἰδέαν καὶ τὸν τύπον.

Τὸν πρῶτον λοιπὸν ὄνομα ἐκφράζει τὴν ἰδίαν τὴν ὑπαρξίν

καὶ περιλαμβάνει ὅλας τὰς μορφὰς καὶ τὰς τροποποιήσεις ποῦ θὰ ἐπακολουθήσουν κατὰ τὸν προκαθορισμένον αἰωνίως χρόνον τῆς πραγματοποιήσεως τῆς θείας βουλῆς. Εἰς τὸν «νοῦν τοῦ Κυρίου» ἀχρόνως ἦσαν τὰ πάντα, δηλαδὴ ἡ εἰκὼν (ἰδέα) καὶ τὸ παράδειγμα (τύπος).

τοῦ τί εἶναι, τὸ δὲ δεῦτερον ἐνεργείας· τὸ δὲ ἄναρχον καὶ ἄφθαρτον καὶ ἀγέννητον, ἧτοι ἄκτιστον καὶ ἀσώματον καὶ ἀόρατον καὶ τὰ τοιαῦτα, τί οὐκ ἔστι, δηλοῖ, τουτέστιν ὅτι οὐκ ἤρξατο τοῦ εἶναι, οὐδὲ φθείρεται, οὐδὲ ἔκτισται, οὐδὲ ἐστὶ σῶμα, οὐδὲ ὄραται. Τὸ δὲ ἀγαθὸν καὶ δίκαιον καὶ ὄσιον καὶ τὰ τοιαῦτα παρέπονται τῇ φύσει, οὐκ αὐτὴν δὲ τὴν οὐσίαν δηλοῖ. Τὸ δὲ Κύριος βασιλεὺς τε καὶ τὰ τοιαῦτα σχέσιν πρὸς τὰ ἀντιδιαστελλόμενα δηλοῖ· τῶν γὰρ κυριευομένων λέγεται Κύριος καὶ τῶν βασιλευομένων βασιλεὺς, τῶν δημιουργομένων δημιουργὸς καὶ τῶν ποιμαινομένων ποιμὴν.

Α' (10) 10. Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως

Πάντα μὲν οὖν ταῦτα κοινῶς ἐπὶ πάσης τῆς θεότητος ἐκκληπτέον καὶ ταυτῶς καὶ ἀπλῶς καὶ ἀμερῶς καὶ ἠνωμένως, διακεκριμένως δὲ τὸ Πατὴρ καὶ τὸ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ ἀναίτιον καὶ τὸ αἰτιατὸν καὶ τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν καὶ ἐκπορευτὸν, ἅτινα οὐκ οὐσίας εἰσὶ δηλωτικά, ἀλλὰ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως καὶ τοῦ τῆς ὑπάρξεως τρόπου.

Ταῦτα οὖν εἰδότες καὶ ἐκ τούτων ἐπὶ τὴν θείαν οὐσίαν χειραγωγούμενοι οὐκ αὐτὴν τὴν οὐσίαν καταλαμβάνομεν, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν ὡσπερ οὐδέ, ἐὰν γνῶμεν ὅτι ἡ ψυχὴ ἀσώματός ἐστι καὶ ἄποσος καὶ ἀσχημάτιστος, ἦδη καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς κατειλήφαμεν, οὐδὲ τοῦ σώματος, εἴπερ γνῶμεν, ὅτι λευκὸν ἢ μέλαν ἐστίν, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν οὐσίαν. Ὁ δὲ ἀληθὴς λόγος διδάσκει ἀπλοῦν εἶναι

1. Ὅροι τῆς ἀποφατικῆς θεολογίας, τὴν ὅποιαν εἰς τὸν χῶρον τῆς Ὁρ-

του καὶ τὴν φύσιν τῆς ὑπάρξεώς του, ἐνῶ τὸ δεύτερον ἐκφράζει τὴν ἐνέργειάν του· τὰ ὀνόματα πάλιν ἀναρχος καὶ ἀφθαρτος καὶ ἀγέννητος, δηλαδή ἀδημιούργητος, καὶ ἀσώματος καὶ ἀόρατος¹ καὶ τὰ ὅμοια φανερώνουν τί δὲν εἶναι· δηλαδή ὅτι ἡ ὑπαρξίς του δὲν ἔχει ἀρχὴν, οὔτε φθίρεται, οὔτε ἔχει δημιουργηθῆ, οὔτε εἶναι σῶμα, οὔτε εἶναι ὄρατός. Τὰ ὀνόματα πάλιν ἀγαθὸς καὶ δίκαιος καὶ ὁσιος καὶ τὰ ὅμοια εἶναι ἐπακόλουθα τῆς φύσεώς του, ἀλλὰ δὲν φανερώνουν τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν του. Ἐνῶ τὰ ὀνόματα Κύριος, βασιλεὺς καὶ τὰ ὅμοια φανερώνουν τὴν σχέσιν με αὐτὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀντιδιαστέλλεται· ὀνομάζεται δηλαδή Κύριος αὐτῶν ποὺ τὸν ἔχουν Κύριον, καὶ βασιλεὺς αὐτῶν εἰς τοὺς ὁποίους βασιλεύει, καὶ δημιουργὸς αὐτῶν τοὺς ὁποίους δημιουργεῖ, καὶ ποιμὴν αὐτῶν τοὺς ὁποίους ποιμαίνει.

Α' (10) 10. Διὰ τὴν θεῖαν ἔνωσιν καὶ διάκρισιν

ἜΟλα λοιπὸν αὐτὰ τὰ ὀνόματα πρέπει νὰ τὰ ἐννοήσωμεν ἀπὸ κοινού καὶ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ χωρὶς ἐξαιρέσιν καὶ χωρὶς διάκρισιν καὶ ὁμοῦ δι' ὅλην τὴν θεότητα, ἀλλὰ χωριστὰ πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὰ ὀνόματα Πατήρ, Υἱὸς καὶ Πνεῦμα, καὶ τὰ ὀνόματα ἀνάτιος καὶ αἰτιατός καὶ ἀγέννητος καὶ γεννητός καὶ ἐκπορευτός, τὰ ὁποῖα δὲν φανερώνουν τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν μεταξὺ τῶν προσώπων σχέσιν καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεώς των.

ἜΟταν λοιπὸν τὰ γνωρίζωμεν αὐτὰ καὶ με ὀδηγοὺς αὐτὰ ὀδηγοῦμεθα πρὸς τὴν θεῖαν οὐσίαν, δὲν κατανοοῦμεν τὴν ἰδίαν τὴν οὐσίαν τῆς, ἀλλὰ αὐτὰ ποὺ σχετίζονται με τὴν οὐσίαν τῆς· ὅπως, ἂν ἐννοήσωμεν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀσώματος, ἀμεγέθης καὶ ἀμορφος, δὲν ἔχομεν κατανοήσει παρευθὺς καὶ τὴν οὐσίαν τῆς, οὔτε πάλιν ἔχομεν κατανοήσει τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος, ἂν ἐννοήσωμεν ὅτι εἶναι λευκὸν ἢ μαῦρον, ἀλλὰ αὐτὰ ποὺ σχετίζονται με τὴν οὐσίαν του. ἜΗ ἀληθὴς ἐπιστήμη πάλιν διδάσκει ὅτι τὸ

θεοδόξου Ἐκκλησίας ἐκπροσωποῦν τὰ συγγράμματα τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου.

τὸ θεῖον καὶ μίαν ἅπλην ἔχει ἐνέργειαν, ἀγαθὴν, καὶ πᾶσι τὰ πάντα ἐνεργοῦσαν κατὰ τὴν τοῦ ἡλίου ἀκτῖνα, ἥτις πάντα θάλπει καὶ ἐν ἐκάστῳ κατὰ τὴν φυσικὴν ἐπιτηδειότητα καὶ δεκτικὴν δύναμιν ἐνεργεῖ ἐκ τοῦ δημιουργήσαντος Θεοῦ τὴν τοιαύτην εἰληφῶς ἐνέργειαν.

Διακρίεται δὲ καὶ ὅσα τῆς θείας καὶ φιλανθρώπου τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκώσεως· ἐν τούτοις γὰρ οὔτε ὁ Πατὴρ οὔτε τὸ Πνεῦμα κατ' οὐδένα λόγον κεκοινώνηκεν, εἰ μὴ κατ' εὐδοκίαν καὶ κατὰ τὴν ἄρρητον θαυματουργίαν, ἣν καὶ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος ὁ Θεὸς Λόγος γενόμενος εἰργάζετο ὡς ἀναλλοίωτος Θεὸς καὶ Θεοῦ Υἱός.

Α' (11) 11. Περὶ τῶν σωματικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων

Ἐπεὶ δὲ πλεῖστα περὶ Θεοῦ σωματικώτερον ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ συμβολικῶς εἰρημένα εὐρίσκομεν, εἰδέναι χρὴ, ὡς ἀνθρώπους ὄντας ἡμᾶς καὶ τὸ παχὺ τοῦτο σαρκίον περικειμένους τὰς θείας καὶ ὑψηλὰς καὶ αὐλοὺς τῆς θεότητος ἐνεργείας νοεῖν ἢ λέγειν ἀδύνατον, εἰ μὴ εἰκόσι καὶ τύποις-καὶ συμβόλοις τοῖς καθ' ἡμᾶς χρησαίμεθα. Ὅσα τοίνυν περὶ Θεοῦ σωματικώτερον εἴρηται, συμβολικῶς ἐστὶ λελεγμένα, ἔχει δὲ ὑψηλοτέραν διάνοιαν· ἀπλοῦν γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀσχημάτιστον. Ὀφθαλμοὺς μὲν οὖν Θεοῦ καὶ βλέφαρα καὶ ὄρασιν τὴν τῶν ἀπάντων ἐποπτικὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ τὸ ἀλάθητον τῆς αὐτοῦ γνώσεως ἐννοήσωμεν ἀπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως ἐντελεστέραν γνώσιν τε καὶ πληροφορίαν ἐγγίνεσθαι. Ὡσα δὲ καὶ ἀκοὴν τὸ ἐξιλεωτικὸν αὐτοῦ καὶ τῆς ἡμετέρας δεκτικὸν δεήσεως· καὶ γὰρ ἡμεῖς τοῖς τὰς ἰκεσίας ποιουμένοις διὰ ταύτης τῆς αἰσθήσεως εὐμενεῖς γινόμεθα, γησιώτερον αὐτοῖς τὸ οὖς ἐπικλίνον-

θεῖον εἶναι ἀπλοῦν καὶ ὅτι ἔχει μίαν ἀπλήν ἀγαθὴν ἐνέργειαν, ποῦ ἐνεργεῖ εἰς ὅλα τὸ κάθε τι, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἀκτίνος τοῦ ἡλίου, ποῦ θερμαίνει τὸ κάθε τι καὶ ἐνεργεῖ εἰς τὸ καθένα ἀναλόγως μὲ τὴν φυσικὴν του διάθεσιν καὶ τὴν δεκτικὴν του ἰκανότητα, ἐπειδὴ ἔχει λάβει αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὴν ἐνέργειαν ἀπὸ τὸν Θεὸν ποῦ τὸ ἐδημιούργησε.

Ἐξαιροῦνται ὁμως ὅσα ἀναφέρονται εἰς τὴν θεῖαν καὶ φιλόφρων σάρκωσιν τοῦ θεοῦ Λόγου· διότι εἰς αὐτὰ δὲν ἔχει συμμετάσχει μὲ κανένα τρόπον, οὔτε ὁ Πατήρ, οὔτε τὸ Πνεῦμα, παρὰ μόνον μὲ τὴν κατὰ χάριν συγκατάθεσιν καὶ μὲ τὴν ἀνέκφραστον θαυματουργίαν, ποῦ ἐπραγματοποίησεν ὁ Θεὸς Λόγος, ὡς ἀναλλοίωτος Θεὸς καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸ νὰ γίνῃ ἄνθρωπος ὁμοῖος μὲ ἡμᾶς.

Α' (11) 11. Δι' αὐτὰ ποῦ λέγονται διὰ τὸν Θεὸν ἀνθρωποπαθῶς

Ἐπειδὴ ὁμως ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν θεῖαν Γραφήν, ὅτι ἔχουν λεχθῆ συμβολικὰ διὰ τὸν Θεὸν πάρα πολλὰ μὲ ἀνθρωπομορφικὰς ἐκφράσεις, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν, ἐφόσον εἴμεθα ἄνθρωποι καὶ ἔχομεν αὐτὸ τὸ παχὺ σαρκίον, ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν ἢ νὰ ἐκφράσωμεν τὰς θείας καὶ ὑψηλὰς καὶ αὐλοῦς ἐνεργείας τῆς θεότητος, ἐὰν δὲν χρησιμοποιοῦμεν εἰκόνας καὶ τύπους καὶ σύμβολα ἀνάλογα μὲ τὴν φύσιν μας. Δι' αὐτὸ ὅσα ἔχουν διατυπωθῆ διὰ τὸν Θεὸν μὲ ἀνθρωπομορφικὰς ἐκφράσεις, ἔχουν λεχθῆ μὲ συμβολικὴν σημασίαν, ἀλλὰ ἔχουν ὑψηλότερον νόημα· διότι τὸ θεῖον εἶναι ἀπλοῦν καὶ ἀσχημάτιστον. Ἐπομένως ἄς ἐννοήσωμεν ὡς μάτια τοῦ Θεοῦ καὶ βλέφαρα καὶ ὄρασιν, καὶ τὴν δυνάμιν του μὲ τὴν ὁποῖαν ἐποπτεύει τὰ πάντα καὶ τὸ ἀλάθητον τῆς γνώσεώς του, ἀπὸ τὸ ὅτι μὲ αὐτὴν τὴν αἴσθησιν ἀποκτῶμεν ἡμεῖς τελειότεραν γνώσιν καὶ μάθησιν. Ἐπίσης αὐτιά καὶ ἀκοὴν ἄς ἐννοήσωμεν τὴν ἐξιλεωτικὴν διάθεσιν του καὶ τὴν δεκτικότητά του εἰς τὰς δεήσεις μας· διότι καὶ ἡμεῖς μὲ αὐτὴν τὴν αἴσθησιν γινόμεθα καλοδιάθετοι πρὸς αὐτοὺς ποῦ μᾶς ἰκετεύουν, ἀκούοντάς τους μὲ περισσότερον ἐνδιαφέρον. Στόμα πάλιν καὶ λαλίαν

τες. Στόμα δὲ καὶ λαλιὰν τὸ ἐνδεικτικὸν τῆς βουλήσεως αὐτοῦ ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ στόματος καὶ λαλιᾶς σημαίνεσθαι τὰ ἐγκάρδια νοήματα. Βρῶσιν δὲ καὶ πόσιν τὴν ἡμετέραν πρὸς τὸ αὐτοῦ θέλημα συνδρομήν· καὶ γὰρ ἡμεῖς διὰ τῆς γευστικῆς αἰσθήσεως τὴν τῆς φύσεως ἀναπληροῦμεν ἀναγκαίαν ὄρεξιν. Ὁσφρησιν δὲ τὸ ἀποδεκτικὸν τῆς πρὸς αὐτὸν ἡμῶν ἐννοίας τε καὶ εὐνοίας ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ ταύτης αἰσθήσεως τὴν τῆς εὐωδίας ἀποδοχὴν ἐγγίνεσθαι. Πρόσωπον δὲ τὴν δι' ἔργων αὐτοῦ ἐνδειξίν τε καὶ ἐμφάνειαν ἐκ τοῦ τὴν ἡμετέραν ἐμφάνειαν διὰ προσώπου γίνεσθαι. Χεῖρας δὲ τὸ ἀνυστικὸν τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ· καὶ γὰρ ἡμεῖς τὰ χρεῖώδη καὶ μάλιστα τιμιώτερα διὰ τῶν οἰκείων κατορθοῦμεν χειρῶν. Δεξιὰν δὲ τὴν ἐπὶ τοῖς αἰσίοις αὐτοῦ βοήθειαν ἐκ τοῦ καὶ ἡμᾶς μᾶλλον ἐπὶ τῶν εὐσχημοτέρων καὶ τιμιωτέρων καὶ πλείστης ἰσχύος δεομένων τῇ δεξιᾷ κεκρησθαι. Ψηλάφῃσιν δὲ τὴν ἀκριβεστέραν αὐτοῦ καὶ τῶν λίαν λεπτῶν τε καὶ κρυπτῶν διάγνωσίν τε καὶ εἴσπραξιν ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν μὴ δύνασθαι τοὺς ψηλαφωμένους ἐν ἑαυτοῖς τι κρύπτειν. Πόδας δὲ καὶ βᾶδισιν τὴν πρὸς ἐπικουρίαν τῶν δεομένων ἢ ἐχθρῶν ἄμυναν ἢ ἄλλην τινὰ πράξιν ἔλευσίν τε καὶ παρουσίαν ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν διὰ τῆς τῶν ποδῶν χρήσεως ἀποτελεῖσθαι τὴν ἄφισιν. Ὁρκον δὲ τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν δι' ὄρκου τὰς πρὸς ἀλλήλους βεβαιοῦσθαι συνθήκας. Ὁργὴν δὲ καὶ θυμὸν τὴν πρὸς τὴν κακίαν ἀπέχθειάν τε καὶ ἀποστροφὴν· καὶ γὰρ ἡμεῖς τὰ ἐναντία τῆς γνώμης μισοῦντες ὀργιζόμεθα. Λήθην δὲ καὶ ὕπνον καὶ νυσταγμὸν τὴν ὑπέρθεσιν τῆς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀμύνης καὶ τὴν τῆς συνήθους πρὸς τοὺς οἰκείους βοηθείας ἀναβολήν. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν πάντα τὰ σωματικῶς εἰρημένα ἐπὶ Θεοῦ κεκρυμμένην ἔχει τινὰ ἔννοιαν ἐκ τῶν

ὡς ἐννοήσωμεν τὴν φανέρωσιν τῆς βουλήσεώς του, ἀπὸ τὸ ὅτι φανερόνεται εἰς ἡμᾶς αἱ διαθέσεις τῆς καρδίας μετὰ τὸ στόμα καὶ μετὰ τὴν λαλίαν. Τροφὴν καὶ ποτὸν ὡς ἐννοήσωμεν τὴν ἰδικὴν μας συμμόρφωσιν πρὸς τὸ θέλημά του· διότι καὶ ἡμεῖς μετὰ τὴν αἴσθησιν τῆς γεύσεως ἱκανοποιουῦμεν τὴν ἀναγκαζάν φυσικὴν ἐπιθυμίαν. Ὁσφρησιν πάλιν ὡς ἐννοήσωμεν τὴν ἀποδοχὴν τῆς σκέψεώς μας καὶ τῆς ἀγάπης μας, ποῦ στρέφεται πρὸς αὐτόν, ἀπὸ τὸ ὅτι ἡμεῖς δεχόμεθα μετὰ εὐχαρίστησιν τὴν εὐωδίαν μετὰ αὐτὴν τὴν αἴσθησιν. Πρόσωπον πάλιν ὡς ἐννοήσωμεν τὴν ἀπόδειξιν καὶ τὴν ἐμφάνισίν του διὰ μέσου τῶν ἔργων του, ἀπὸ τὸ ὅτι καὶ ἡ ἰδικὴ μας ἐμφάνισις πραγματοποιεῖται μετὰ τὸ πρόσωπον. Χέρια ἐπίσης ὡς ἐννοήσωμεν τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς ἐνεργείας του· διότι καὶ ἡμεῖς τὰ ἀπαραίτητα ἔργα καὶ μάλιστα τὰ ἀξιολογώτερα ἐπιτυγχάνομεν μετὰ τὰ χέρια μας. Καὶ δεξιὸν χέρι ὡς ἐννοήσωμεν τὴν βοήθειάν του διὰ νὰ ἔλθουν τὰ ἀγαθὰ, ἀπὸ τὸ ὅτι καὶ ἡμεῖς χρησιμοποιουῦμεν τὸ δεξιὸν μας χέρι διὰ τὰ ἀξιοπρεπέστερα καὶ ἀξιολογώτερα καὶ αὐτὰ ποῦ ἀπαιτοῦν περισσοτέραν δύναμιν. Ὑψλάφησιν πάλιν ὡς ἐννοήσωμεν τὴν ἀκριβεστέραν καὶ τελείαν γνῶσιν καὶ συγκέντρωσιν τῶν πολὺν λεπτῶν καὶ κρυφῶν λογισμῶν, ἀπὸ τὸ ὅτι καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὶ ποῦ ψηλαφῶνται δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκρύψουν κάτι ἐπάνω των. Ἐπίσης πόδια καὶ βᾶδισιν ὡς ἐννοήσωμεν τὸν ἐρχομὸν καὶ τὴν παρουσίαν του διὰ τὴν βοήθειαν αὐτῶν ποῦ ἔχουν ἀνάγκην ἢ διὰ τὴν ὑπεράσπισιν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς ἢ διὰ κάποιον ἄλλον σκοπὸν, ἀπὸ τὸ ὅτι καὶ εἰς ἡμᾶς πραγματοποιεῖται ἡ ἀφίξις μετὰ τὴν χρῆσιν τῶν ποδιῶν. Ὁρκον ἐπίσης ὡς ἐννοήσωμεν τὸ ἀμετακίνητον τῆς ἀποφάσεώς του, ἀπὸ τὸ ὅτι ἐπιβεβαιουῦνται αἱ μεταξὺ μας συμφωνίαι μετὰ τὸν ὄρκον. Ὁργὴν πάλιν καὶ θυμὸν ὡς ἐννοήσωμεν τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀποστροφὴν του πρὸς τὴν κακίαν· διότι καὶ ἡμεῖς ὀργιζόμεθα, ἐπειδὴ μισοῦμεν τὰς ἀντιθέτους γνώμας. Λήθην καὶ ὕπνον καὶ νυσταγμὸν ὡς ἐννοήσωμεν τὴν ἀργοπορίαν εἰς τὴν ὑπεράσπισιν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τὴν ἀναβολὴν τῆς συχνῆς βοηθείας πρὸς τοὺς φίλους. Καὶ μετὰ ἓνα λόγον, ὅλα ὅσα ἔχουν διατυπωθῆ διὰ τὸν Θεὸν μετὰ ἀνθρωπομορφικὰς ἐκφράσεις

καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσαν, εἰ μὴ τι περὶ τῆς σωματικῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐπιδημίας εἴρηται· αὐτὸς γὰρ πάντα τὸν ἄνθρωπον διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἀνεδέξατο, ψυχὴν νοερὰν καὶ σῶμα καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἰδιώματα τὰ τε φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη.

Α' (12) 12. Περὶ τῶν αὐτῶν

Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ τῶν ἱερῶν μεμνήμεθα λογίων, ὡς ὁ θεὸς ἔφη Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, «ὅτι ὁ Θεὸς πάντων ἐστὶν αἰτία καὶ ἀρχή, τῶν ὄντων οὐσία, τῶν ζώντων ζωή, τῶν λογικῶς ὄντων λόγος, τῶν νοερῶς ὄντων νοῦς· καὶ τῶν μὲν ἀποπιπτόντων αὐτῆς ἀνάκλησίς τε καὶ ἀνάστασις, τῶν δὲ καταφθειρόντων τὸ κατὰ φύσιν ἀνακαινισμὸς καὶ ἀναμόρφωσις· τῶν κινουμένων κατὰ τινα ἀνίερον σάλον ἴδρυσις ἱερὰ καὶ τῶν ἐστηκότων ἀσφάλεια καὶ τῶν ἐπ' αὐτὴν ἀναγομένων ὁδὸς καὶ ἀνατακτικὴ χειραγωγία. Προσθήσω δέ, ὅτι καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένων Πατὴρ, κυριώτερον γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐστὶ Πατὴρ, ὁ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν ἠοὶ γεννήσαντες οἱ ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ γεννᾶν εἰληφότες· τῶν ἐπομένων καὶ ὑπ' αὐτοῦ ποιμαινομένων ποιμήν, τῶν φωτιζομένων ἑλλαμψις, τῶν τελουμένων τελεταρχία, τῶν θεουμένων θεαρχία, τῶν διεστώτων εἰρήνη καὶ τῶν ἀπλουμένων ἀπλότης καὶ τῶν ἐνιζομένων

1. Φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη ἐννοοῦμεν ὅλας τὰς ἀσθενείας καὶ ἀδυναμίας, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ὑπόκειται, ἐπειδὴ εἶναι πεπερασμένη, καὶ αἱ ὁποῖαι, ἐπειδὴ δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν, ἀλλὰ εἶναι ἐντελῶς φυσικαί, εἶναι ἀνένοχοι καὶ ἐλεύθεροι ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Τέτοια εἶναι ἡ πείνα, ἡ δίψα, ὁ κόπος, ὁ πόνος, τὸ δάκρυον, ἡ φθορά. Ἀντίθετα πρὸς τὰ ἀδιάβλητα πάθη εἶναι τὰ ψεκτὰ πάθη.

ἔχουν κρυμμένην κάποιαν σημασίαν πού διδάσκει τὰ ὑπερφυσικά μὲ ἐκφράσεις ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, ἐκτὸς μόνον ἂν ἔχη λεχθῆ κάτι διὰ τὴν ἔνσαρκον ἐπίσκεψιν τοῦ Θεοῦ Λόγου· διότι αὐτὸς ἀνέλαβεν ὅλην τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν διὰ τὴν σωτηρίαν μας, δηλαδὴ αὐτὸν ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα ¹ πάθη.

Α' (12) 12. Διὰ τὰ ἴδια θέματα

Αὐτὰ βέβαια τὰ ἔχομεν διδαχθῆ ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς συγγραφεῖς, ὅπως εἶπεν ὁ θεῖος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ², «ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἡ αἰτία καὶ ἡ ἀρχὴ ὅλων, εἶναι ἡ ὑπαρξις τῶν ὄντων, ἡ ζωὴ αὐτῶν πού ἔχουν ζωὴν, τὸ λογικὸν αὐτῶν πού ἔχουν λογικὴν ὑπαρξιν, ὁ νοῦς αὐτῶν πού ὑπάρχουν νοερώς· καὶ εἶναι αὐτῶν πού ἀποτυγχάνουν εἰς τὸν προορισμὸν των ἢ ἐπαναφορὰ καὶ ἡ ἀνόρθωσις, ἐκείνων πάλιν πού κατέστρεψαν τὸν χαρακτῆρα τῆς φύσεώς των ἢ ἀνανέωσις καὶ ἡ μεταμόρφωσις· καὶ εἶναι αὐτῶν πού ταράσσονται ἀπὸ κάποιαν ἀσεβῆ ταραχὴν ἢ ἱερὰ σταθερότητος, καὶ αὐτῶν πού μένουν σταθεροὶ ἢ ἐξασφάλισις τῆς σταθερότητός των, καὶ αὐτῶν πού κατευθύνονται πρὸς αὐτὸν ἢ ὁδὸς καὶ ἡ χειραγωγία πού ὀδηγεῖ πρὸς τὰ ἄνω. Ἀκόμη θὰ προσθέσω ὅτι εἶναι καὶ Πατὴρ αὐτῶν πού ἐδημιούργησεν, εἰς τὴν κυριολεξίαν δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶναι Πατὴρ ἰδικὸς μας, ὁ ὁποῖος μᾶς ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός, καὶ ὄχι αὐτοὶ πού μᾶς ἐγέννησαν, οἱ ὁποῖοι ἔλαβαν ἀπὸ αὐτὸν καὶ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ἰδιότητα νὰ γεννοῦν· εἶναι ὁ ποιμὴν αὐτῶν πού τὸν ἀκολουθοῦν καὶ ποιμαίνονται ἀπὸ αὐτόν, ὁ φωτισμὸς αὐτῶν πού φωτίζονται ἀπὸ αὐτόν, ἡ μυσταγωγία αὐτῶν πού μυσῶνται εἰς τὰ μυστήρια τῆς πίστεως, ἡ ὑψίστη θεότης αὐτῶν πού βαδίζουν πρὸς τὴν θέωσιν, ἡ εἰρήνη αὐτῶν πού φιλονεικοῦν καὶ ἡ ἀπλότης αὐτῶν πού ἐπιδιώκουν τὴν ἀπλότητα, καὶ ἡ ἐνότης αὐτῶν πού ἐνώνονται μεταξύ των· πέραν ἀπὸ ὅλας τὰς ἀρχάς, διότι εἶναι ἡ πρώτη ἀρ-

2. Περὶ θεῶν ὀνομάτων Κεφ. 1.

ένότης· ἀρχῆς ἀπάσης ὑπερούσιος καὶ ὑπάρχιος ἀρχὴ καὶ τοῦ κρυφίου, ἥτοι τῆς αὐτοῦ γνώσεως κατὰ τὸ θεμιτὸν καὶ ἐφικτὸν ἐκάστω ἀγαθῇ μετὰδοσις».

Ἔτι περὶ θείων ὀνομάτων ἀκριβέστερον

Τὸ θεῖον ἀκατάληπτον ὄν πάντως καὶ ἀνώνυμον ἔσται. Ἄγνοοῦντες οὖν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τῆς οὐσίας αὐτοῦ μὴ ἐκζητήσωμεν ὄνομα· δηλωτικὰ γὰρ τῶν πραγμάτων ἐστὶ τὰ ὀνόματα. Ἄλλ' ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς καὶ ἐπὶ μεθέξει τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ παραγαγὼν ἡμᾶς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι καὶ γνωστικούς ποιήσας ἡμᾶς, ὥσπερ οὐ τῆς οὐσίας αὐτοῦ μετέδωκεν ἡμῖν, οὕτως οὐδὲ τῆς γνώσεως τῆς οὐσίας αὐτοῦ· ἀδύνατον γὰρ φύσιν τελείως γινῶναι τὴν ὑπερκειμένην φύσιν. Εἰ δὲ καὶ τῶν ὄντων αἰ γνώσεις, τὸ ὑπερούσιον πῶς γνωσθήσεται; Δι' ἄφατον οὖν ἀγαθότητα ἠυδόκησεν ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ὀνομάζεσθαι, ἵνα μὴ ἀμέτοχοι παντελῶς ὦμεν τῆς αὐτοῦ ἐπιγνώσεως, ἀλλ' ἔχωμεν κἂν ἀμυδρὰν αὐτοῦ ἔννοιαν. Καθὸ μὲν οὖν ἀκατάληπτός ἐστι, καὶ ἀκατονόμαστος· ὡς δὲ πάντων αἷτιος καὶ πάντων τῶν ὄντων τοὺς λόγους καὶ τὰς αἰτίας ἐν ἑαυτῷ προέχων, ἐκ πάντων τῶν ὄντων κατονομάζεται, καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων οἶον φωτὸς καὶ σκότους, ὕδατος καὶ πυρός, ἵνα γινῶμεν, ὅτι οὐ ταῦτα κατ' οὐσίαν ἐστίν· ἀλλ' ἔστι μὲν ὑπερούσιος καὶ ἀκατονόμαστος· ὡς δὲ πάντων τῶν ὄντων αἷτιος ἐκ πάντων τῶν αἰτιατῶν ὀνομάζεται. Διὸ τῶν θείων ὀνομάτων τὰ μὲν ἀποφατικῶς λέγεται δηλοῦντα τὸ ὑπερούσιον, οἶον ἀνούσιος, ἄχρονος, ἄναρχος, ἀόρατος, οὐχ ὅτι τινὸς ἦττων ἐστὶν ἢ τινος ἐστέρηται - αὐτοῦ γάρ ἐστι τὰ πάντα καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ γέγονε

1. Ἐπερούσιον· αὐτὸ πού εἶναι «ὑπὲρ τὴν οὐσίαν».

χή, και αγαθή μετάδοσις τοῦ ἀπορρήτου μυστηρίου, δηλαδή τοῦ μυστηρίου τῆς ἰδικῆς τῆς γνώσεως κατὰ τὸ μέτρον ποῦ ἐπιτρέπεται καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσῃ ὁ καθείς».

Ἄκομη λεπτομερέστερα διὰ τὰ θεῖα ὀνόματα

Τὸ θεῖον ἐπειδὴ εἶναι ἀκατάληπτον, θὰ εἶναι ὅπωςδὴποτε καὶ χωρὶς ὄνομα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀγνοοῦμεν τὴν οὐσίαν του, ἄς μὴ ἀναζητήσωμεν τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας του· διότι τὰ ὀνόματα φανερώουσι τὰ πράγματα. Ἀλλὰ ὁ Θεὸς ὁ ὁποῖος εἶναι ἀγαθὸς καὶ μᾶς ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενὸς μὲ σκοπὸν νὰ γίνωμεν μέτοχοι τῆς ἀγαθότητός του καὶ μᾶς ἔκαμεν πλάσματα μὲ γνώσιν, ὅπως δὲν μετέδωσεν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὴν οὐσίαν του, ἔτσι δὲν μετέδωκε καὶ ἀπὸ τὴν γνώσιν τῆς οὐσίας του· διότι εἶναι ἀδύνατον μία φύσις νὰ γνωρίσῃ τελείως τὴν ἀνωτέραν τῆς φύσιν. Ἄν ὅμως εἶναι ἀδύνατος ἡ γνώσις καὶ τῶν ὄντων ἀκόμη, πῶς θὰ γνωρίσωμεν τὸ ὑπερούσιον¹; Λοιπὸν διὰ τὴν ἀνέκφραστον ἀγαθότητά του κατεδέχθη εὐχαρίστως νὰ δέχεται ὀνόματα ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας κατάστασιν, διὰ νὰ μὴ εἴμεθα ἐντελῶς ἀμέτοχοι εἰς τὴν γνώσιν του, ἀλλὰ νὰ ἔχωμεν ἔστω καὶ ἀμυδρὰν ἰδέαν δι' αὐτόν. Ἐπομένως ὅπως εἶναι ἀκατάληπτος, εἶναι καὶ χωρὶς ὄνομα· ὅτι ὅμως εἶναι αἴτιος ὄλων καὶ κατέχει ἐκ τῶν προτέρων τὸν λόγον καὶ τὴν αἰτίαν ὄλων τῶν ὄντων, μαρτυρεῖται ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ ἀντίθετα, ὅπως ἀπὸ τὸ φῶς καὶ ἀπὸ τὸ σκότος, ἀπὸ τὸ νερὸ καὶ ἀπὸ τὴν φωτιάν, διὰ νὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν αὐτά, ἀλλὰ ὅτι εἶναι αὐλος καὶ ἀκατανόμαστος· ὅτι δὲ εἶναι αἴτιος ὄλων τῶν ὄντων, μαρτυρεῖται ἀπὸ ὅλα τὰ δημιουργήματά του. Δι' αὐτὸ ἄλλα ἀπὸ τὰ θεῖα ὀνόματα χρησιμοποιοῦνται μὲ ἀποφατικὴν σημασίαν καὶ φανερώουσι τὸ ὑπερούσιον, ὅπως τὰ ὀνόματα ἀνούσιος², ἀχρονος, ἀναρχος, ἀόρατος, ὅχι ἐπειδὴ εἶναι κατώτερος ἀπὸ κάτι ἢ στερεῖται κάτι - διότι ὅλα ἀνήκουν εἰς αὐτόν καὶ ἔχουν δημιουργηθῆ ἀπὸ αὐτόν καὶ μὲ τὴν

2. Ἄνούσιος· αὐτὸς ποῦ δὲν ἔχει ὑπαρξίν.

καὶ ἐν αὐτῷ συνέστηκεν-, ἀλλ' ὅτι πάντων ὑπεροχικῶς τῶν ὄντων ἐξήρηται -οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων, ἀλλ' ὑπὲρ πάντα ἐστὶ. Τὰ δὲ καταφατικῶς λεγόμενα ὡς αἰτίου τῶν πάντων κατηγορεῖται· ὡς γὰρ αἷτιος πάντων τῶν ὄντων καὶ πάσης οὐσίας λέγεται καὶ ὦν καὶ οὐσία, καὶ ὡς αἷτιος λόγου παντός καὶ σοφίας λογικοῦ τε καὶ σοφοῦ λέγεται λόγος καὶ λογικός, σοφία καὶ σοφός· ὁμοίως καὶ νοῦς καὶ νοερός, ζωὴ καὶ ζῶν, δύναμις καὶ δυνατός· καὶ ἐπὶ πάντων τῶν λοιπῶν ὁμοίως, μᾶλλον δὲ ἐκ τῶν τιμιωτέρων καὶ πλησιαζόντων αὐτῷ οἰκειοτέρως ὀνομασθήσεται. Τιμιώτερα δὲ τὰ αὔλα τῶν ὑλικῶν καὶ τὰ καθαρὰ τῶν ῥυπαρῶν καὶ τὰ ἅγια τῶν ἐναγῶν, καὶ μᾶλλον αὐτῷ πλησιάζοντα, ἐπεὶ καὶ πλεον μετέχουσιν αὐτοῦ. Οἰκειότερον οὖν μᾶλλον ὀνομασθήσεται ἡλιος καὶ φῶς ἢ περ σκότος, καὶ ἡμέρα ἢ περ νύξ, καὶ ζωὴ ἢ περ θάνατος, καὶ πῦρ καὶ πνεῦμα καὶ ὕδωρ ὡς ζωτικὰ ἢ περ γῆ· καὶ πρὸ πάντων καὶ πλεον ἀγαθότης ἢ περ κακία. Ταῦτόν δὲ εἰπεῖν «ὄν» ἢ περ «μὴ ὄν»· τὸ γὰρ ἀγαθὸν ὑπαρξίς καὶ ὑπάρξεως αἷτιον, τὸ δὲ κακὸν ἀγαθοῦ, ἢ τοι ὑπάρξεως στέρησις. Καὶ αὐταὶ μὲν αἰ ἀποφάσεις καὶ καταφάσεις· γλυκυτάτη δὲ καὶ ἡ ἐξ ἀμφοῖν συνάφεια, οἶον «ἡ ὑπερούσιος οὐσία, ἡ ὑπέρθεος θεότης, ἡ ὑπεράρχιος ἀρχὴ» καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰσὶ δὲ καὶ τινὰ καταφατικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα δύνάμιν ὑπεροχικῆς ἀποφάσεως ἔχοντα, οἶον «σκότος», οὐχ ὅτι Θεὸς σκότος ἐστίν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐστὶ φῶς ἀλλ' ὑπὲρ τὸ φῶς.

Λέγεται μὲν οὖν ὁ Θεὸς νοῦς καὶ λόγος καὶ πνεῦμα σοφία τε καὶ δύναμις ὡς τούτων αἷτιος καὶ ὡς αὔλος καὶ ὡς παντουργὸς καὶ

1. Λόγος· ἡ δύναμις τῆς διανοίας, τὸ λογικόν, ἡ σκέψις.

2. *Ον· αὐτὸ ποῦ ἔχει ὑπαρξίν.

ἐνέργειάν του, καὶ ὑπάρχουν, διότι ὑπάρχει αὐτός - ἀλλά, ἐπειδὴ μὲ τὴν ὑπεροχὴν του εἶναι χωριστὰ ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα - διότι δὲν εἶναι κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἀλλὰ εἶναι ὑπεράνω ὅλων τῶν ὄντων. Ἐκεῖνα πάλιν ποὺ χρησιμοποιοῦνται μὲ καταφατικὴν σημασίαν ἀποδίδονται εἰς αὐτόν, διότι εἶναι αἴτιος ὅλων· ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶναι αἴτιος ὅλων τῶν ὄντων καὶ κάθε ὑπάρξεως, ὀνομάζεται καὶ Ὦν καὶ Ὑπαρξις, καὶ ἐπειδὴ εἶναι αἴτιος κάθε λόγου¹ καὶ σοφίας, δηλαδὴ τοῦ λογικοῦ καὶ τοῦ σοφοῦ, ὀνομάζεται λόγος καὶ λογικός, καὶ σοφία καὶ σοφός· ἐπίσης νοῦς καὶ νοερός, ζωὴ καὶ ζωντανός, δύναμις καὶ δυνατός· καὶ ἐπίσης εἰς ὅλα τὰ ὑπόλοιπα θὰ ὀνομασθῆ μὲ παραπλήσια ὀνόματα, ποὺ θὰ ληφθοῦν μᾶλλον ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα καὶ πλησιέστερα πρὸς αὐτόν. Εἶναι, ἐννοεῖται, ἀξιολογώτερα καὶ πιὸ πλησιέστερα εἰς αὐτόν τὰ ἄυλα ἀπὸ τὰ ὕλικά, καὶ τὰ καθαρὰ ἀπὸ τὰ ἀκάθαρτα, καὶ τὰ ἅγια ἀπὸ τὰ ἀσεβῆ, ἐπειδὴ καὶ περισσότερον μετέχουν εἰς αὐτόν. Λοιπὸν καταλληλότερα θὰ ὀνομασθῆ μᾶλλον ἡλιος καὶ φῶς παρὰ σκότος, καὶ ἡμέρα παρὰ νύκτα, καὶ ζωὴ παρὰ θάνατος, καὶ φωτιὰ καὶ φύσημα ἀέρος καὶ νερό, διότι ἔχουν ἐνέργειαν, παρὰ γῆ· καὶ κατ' ἐξοχὴν καὶ περισσότερον θὰ ὀνομασθῆ ἀγαθότης παρὰ κακία. Εἶναι τὸ ἴδιον νὰ τὸν ὀνομάσῃ κανεὶς «ὄν»² παρὰ «μὴ ὄν»³. διότι τὸ ἀγαθὸν εἶναι Ὑπαρξις καὶ αἴτιον τῆς ὑπάρξεως, ἐνῶ τὸ κακὸν εἶναι στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, δηλαδὴ στέρησις τῆς ὑπάρξεως. Καὶ αὐτὰ βέβαια εἶναι τὰ ἀποφατικὰ καὶ τὰ καταφατικὰ ὀνόματα, εἶναι ὁμως πάρα πολὺ εὐχάριστος ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο, ὅπως εἰς τὰς ἐκφράσεις «ἡ ὑπερούσιος οὐσία, ἡ ὑπέρθεος θεότης, ἡ ὑπεράρχιος ἀρχή» καὶ τὰ ὅμοια. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ μερικὰ ὀνόματα ποὺ ἀποδίδονται εἰς τὸν Θεὸν μὲ καταφατικὴν σημασίαν, τὰ ὁποῖα ἔχουν δύναμιν ὑπερβολικῆς ἀρνήσεως, ὅπως τὸ ὄνομα «σκότος», ὄχι διότι ὁ Θεὸς εἶναι σκότος, ἀλλὰ διότι δὲν εἶναι φῶς, ἀλλὰ εἶναι πέραν ἀπὸ τὸ φῶς.

Ὀνομάζεται λοιπὸν ὁ Θεὸς νοῦς καὶ λόγος καὶ πνεῦμα, σοφία καὶ δύναμις, διότι εἶναι αἴτιος αὐτῶν καὶ διότι εἶναι ἄυλος καὶ

3. Μὴ ὄν· αὐτὸ ποὺ δὲν ἔχει ὕπαρξιν.

παντοδύναμος. Καὶ ταῦτα κοινῶς ἐπὶ πάσης λέγεται τῆς θεότητος τὰ τε ἀποφατικῶς καὶ καταφατικῶς λεγόμενα, καὶ ἐφ' ἐκάστης τῶν τῆς Ἁγίας Τριάδος ὑποστάσεων ὁμοίως καὶ ὡσαύτως καὶ ἀ- παραλείπτως· ὅταν γὰρ ἐννοήσω μίαν τῶν ὑποστάσεων, τέλειον Θεὸν αὐτὴν οἶδα, τελείαν οὐσίαν. Ὄταν δὲ συνάψω καὶ συναριθμή- σω τὰ τρία, ἓνα Θεὸν οἶδα τέλειον· οὐ σύνθετόν ἐστιν ἡ θεότης, ἀλλ' ἐν τρισὶ τελείοις ἐν τέλειον, ἀμερές καὶ ἀσύνθετον. Ὄταν δὲ τὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν τῶν ὑποστάσεων ἐννοήσω, οἶδα, ὅτι ἐστὶν ὁ Πατὴρ ὑπερούσιος ἡλῖος, πηγὴ ἀγαθότητος, ἄβυσσος οὐσίας, λόγου, σοφίας, δυνάμεως, φωτός, θεότητος, πηγὴ γεννητικὴ καὶ προβλητικὴ τοῦ ἐν αὐτῇ κρυφίου ἀγαθοῦ. Αὐτὸς μὲν οὖν ἐστὶ νοῦς, Λόγου ἄβυσσος, Λόγου γεννήτωρ καὶ διὰ Λόγου προβολεὺς ἐκφαν- τορικοῦ Πνεύματος, καὶ ἵνα μὴ πολλὰ λέγω, οὐκ ἔστι τῷ Πατρὶ λόγος, σοφία, δύναμις, θέλησις, εἰ μὴ ὁ Υἱός, ὅς ἐστιν ἡ μόνη δύνα- μις τοῦ Πατρὸς ἡ προκαταρκτικὴ τῆς τῶν πάντων ποιήσεως. Οὕτως ὡς τελεία ὑπόστασις γεννωμένη, ὡς οἶδεν αὐτός, Υἱός ἐστι τε καὶ λέγεται. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεό- τητος δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἐκ Πατρὸς μὲν δι' Υἱοῦ ἐκπορευομέ- νη, ὡς οἶδεν αὐτός, οὐ γεννητῶς· διὸ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον τελεσιουργὸν τῆς τῶν ἀπάντων ποιήσεως. Ὅσα οὖν ἀρμόζει αἰτίῳ Πατρὶ, πηγῇ, γεννήτορι, τῷ Πατρὶ μόνῳ προσαρμοστέον· ὅσα δὲ αἰτιατῷ, γεννητῷ Υἱῷ, Λόγῳ, δυνάμει προκαταρκτικῇ, θελήσει, σο- φία, τῷ Υἱῷ· ὅσα δὲ αἰτιατῷ, ἐκπορευτῷ, ἐκφαντορικῷ, τελεσιουρ-

1. Πρβλ. Ἰω. 14, 26 καὶ 15, 26.

διότι είναι δημιουργός τοῦ παντός καὶ παντοδύναμος. Καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα ἀποδίδονται ἀπὸ κοινοῦ εἰς ὄλην τὴν θεότητα καὶ ὅσα ἔχουν ἀποφατικὴν σημασίαν καὶ ὅσα ἔχουν καταφατικὴν, καὶ ἀποδίδονται ὁμοίως καὶ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ πλήρως εἰς τὴν καθεμίαν ἀπὸ τὰς προσωπικὰς ὑποστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος· ὅταν δηλαδὴ σκεφθῶ μίαν ἀπὸ τὰς ὑποστάσεις, γνωρίζω αὐτὴν τέλειον Θεόν, τελείαν οὐσίαν. Ὅταν πάλιν συνενώσω καὶ συγκαταριθμήσω τὰ τρία πρόσωπα, γνωρίζω ἓνα τέλειον Θεόν· διότι ἡ θεότης δὲν εἶναι σύνθετος, ἀλλὰ ἓνα τέλειον, ἀμέριστον καὶ ἀσύνθετον, εἰς τρεῖς τελείας προσωπικὰς ὑποστάσεις. Ὅταν πάλιν σκεφθῶ τὴν ἀμοιβαίαν σχέσιν τῶν ὑποστάσεων, γνωρίζω ὅτι ὁ Πατήρ εἶναι ὑπερούσιος ἡλῖος, πηγὴ ἀγαθότητος, ἄβυσσος οὐσίας, λόγου, σοφίας, δυνάμεως, φωτός, θεότητος, πηγὴ πού γεννᾷ καὶ ἐκπέμπει τὸ μυστικὸν ἀγαθὸν πού ἔχει ἐντὸς τῆς. Ὁ ἴδιος λοιπὸν εἶναι νοῦς, ἄβυσσος σκέψεως, γεννήτωρ τοῦ Λόγου καὶ ἐξαποστέλλει διὰ μέσου τοῦ Λόγου ¹ τὸ Πνεῦμα πού ἀποκαλύπτει τὰς ἀληθείας, καὶ διὰ τὴν μὴ λέγω πολλά, δὲν ὑπάρχει διὰ τὸν Πατέρα λόγος, σοφία, δύναμις, θέλησις, παρὰ μόνον ὁ Υἱός, πού εἶναι ἡ μόνη δύναμις τοῦ Πατρός, ἡ ἀρχικὴ δύναμις τῆς δημιουργίας ὅλων τῶν δημιουργημάτων. Ἐτσι ὡς τελεία προσωπικὴ ὑπόστασις πού γεννᾶται ἀπὸ τελείαν προσωπικὴν ὑπόστασιν, καθὼς αὐτὸς γνωρίζει, εἶναι καὶ λέγεται Υἱός. Τὸ Πνεῦμα πάλιν τὸ Ἅγιον εἶναι δύναμις τοῦ Πατρός, πού ἀνακαλύπτει τὸ μυστήριον τῆς θεότητος καὶ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ, ὅπως αὐτὸ γνωρίζει, χωρὶς ὁμως γέννησιν· δι' αὐτὸ καὶ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον αὐτὸ πού τελειοποιεῖ τὴν δημιουργίαν τοῦ σύμπαντος. Ὅσα λοιπὸν ἀρμόζουν εἰς τὸν Πατέρα, πού εἶναι δημιουργός, πηγὴ, γεννήτωρ, πρέπει νὰ τὰ ἀποδίδωμεν μόνον εἰς τὸν Πατέρα· καὶ ὅσα ἀρμόζουν εἰς τὸν αἰτιατόν ², εἰς τὸν γεννητὸν Υἱόν, τὸν Λόγον, τὴν ἀρχικὴν δύναμιν, τὴν θέλησιν, τὴν σοφίαν, πρέπει νὰ τὰ ἀποδίδωμεν εἰς τὸν Υἱόν· ὅσα πάλιν ἀρμόζουν εἰς τὸ αἰτιατόν, τὸ ἐκπορευτόν, τὸ ἀποκαλυπτικόν, εἰς τὴν

2. Αἰτιατός· αὐτός πού παράγεται ἀπὸ κάποιαν αἰτίαν, τὸ ἀποτέλεσμα (: Ἀριστοτελ. Ἄναλ. Ὑστερα 1, 9, 4).

γικῆ δυνάμει, τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι. Ὁ Πατὴρ πηγὴ καὶ αἰτία Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, Πατὴρ δὲ Υἱοῦ μόνου καὶ προβολεὺς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Υἱὸς Υἱός, Λόγος, σοφία καὶ δύναμις, εἰκὼν, ἀπαύγασμα, χαρακτήρ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ Υἱὸς δὲ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὡς ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον — οὐδεμία γὰρ ὀρμὴ ἄνευ Πνεύματος — καὶ Υἱοῦ δὲ Πνεῦμα οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· μόνος γὰρ αἴτιος ὁ Πατὴρ.

Α' (13) 13. Περὶ τόπου Θεοῦ καὶ ὅτι μόνον τὸ θεῖον ἀπερίγραφτον

Τόπος ἐστὶ σωματικὸς πέρας τοῦ περιέχοντος, καθ' ὃ περιέχεται τὸ περιεχόμενον· οἶον ὁ ἀῆρ περιέχει τὸ δὲ σῶμα περιέχεται. Οὐχ ὅλος δὲ ὁ περιέχων ἀῆρ τόπος ἐστὶ τοῦ περιεχομένου σώματος, ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ περιέχοντος ἀέρος, τὸ ἐφαπτόμενον τοῦ περιεχομένου σώματος. Πάντως δέ, ὅτι τὸ περιέχον οὐκ ἔστιν ἐν τῷ περιεχομένῳ.

Ἔστι δὲ καὶ νοητὸς τόπος, ἐνθα νοεῖται καὶ ἔστιν ἡ νοητὴ καὶ ἀσώματος φύσις· ἐνθαπερ πάρεστι καὶ ἐνεργεῖ καὶ οὐ σωματικῶς περιέχεται ἀλλὰ νοητῶς· οὐ γὰρ ἔχει σχῆμα, ἵνα σωματικῶς περισχεθῇ.

Ὁ μὲν οὖν Θεὸς ἄυλος ὢν καὶ ἀπερίγραφτος ἐν τόπῳ οὐκ ἔστιν· αὐτὸς γὰρ ἑαυτοῦ τόπος ἐστὶ, τὰ πάντα πληρῶν καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὢν καὶ αὐτὸς συνέχων τὰ πάντα. Λέγεται δὲ ἐν τόπῳ εἶναι, καὶ λέγεται τόπος Θεοῦ, ἐνθα ἐκδηλὸς ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γίνεται. Αὐτὸς

τελειοποιόν δύναμιν, πρέπει νὰ τὰ ἀποδίδωμεν εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ Πατὴρ εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἡ αἰτία τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· καὶ εἶναι Πατὴρ μόνον τοῦ Υἱοῦ καὶ προβολεὺς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Υἱὸς εἶναι Υἱὸς, Λόγος, σοφία, δύναμις, εἰκόνα, λάμπις, τύπος τοῦ Πατρὸς καὶ ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Πατέρα· τὸ Πνεῦμα ὁμῶς τὸ Ἅγιον δὲν εἶναι Υἱὸς τοῦ Πατρὸς· εἶναι Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, ἐπειδὴ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα - διότι καμμία κίνησις δὲν ὑπάρχει χωρὶς τὸ Πνεῦμα - λέγεται ὁμῶς καὶ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ¹, ὄχι διότι προέρχεται ἀπὸ αὐτὸν, ἀλλὰ διότι ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ· διότι μόνος αἷτιος εἶναι ὁ Πατὴρ.

Α' (13) 13. Διὰ τὸν τόπον τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι τὸ θεῖον εἶναι ἀπεριόριστον

Τόπος τῶν σωμάτων εἶναι τὰ ὄρια τοῦ χώρου εἰς τὴν ἔκτασιν τοῦ ὁποίου περιλαμβάνεται ἓνα σῶμα· ἐπὶ παραδείγματι ὁ ἀέρας περιλαμβάνει καὶ τὸ σῶμα περιλαμβάνεται. Καὶ δὲν εἶναι τόπος τοῦ περιλαμβανομένου σώματος ὅλος ὁ ἀέρας πού τὸ περιλαμβάνει, ἀλλὰ τὰ ὄρια τοῦ ἀέρος πού περιλαμβάνει τὸ σῶμα, τὰ ὁποῖα ἐγγίζουσι τὸ σῶμα πού περιλαμβάνεται. Γενικῶς εἶναι παραδεκτὸν ὅτι αὐτὸ πού περιλαμβάνεται κάτι, δὲν εὑρίσκεται μέσα εἰς τὸ περιλαμβανόμενον σῶμα.

Ἐπὶ ἔτι καὶ νοητὸς τόπος ὅπου τοποθετεῖται μὲ τὸν νοῦν καὶ ὅπου εὑρίσκεται ἡ νοητὴ καὶ ἀσώματος φύσις· ὅπου ἀκριβῶς εἶναι παροῦσα καὶ ἐνεργεῖ καὶ δὲν περιλαμβάνεται ὅπως τὰ σώματα, ἀλλὰ νοητῶς· διότι δὲν ἔχει σχῆμα διὰ νὰ περιληφθῇ ὅπως τὰ σώματα.

Ὁ Θεὸς λοιπὸν πού εἶναι αὐλὸς καὶ ἀπερίγραπτος, εἶναι ἐκτὸς τόπου· διότι ὁ ἴδιος εἶναι τόπος τοῦ ἑαυτοῦ του, πού πληροῖ τὰ πάντα καὶ εἶναι πέραν ἀπὸ ὅλα καὶ συγκρατεῖ ὁ ἴδιος τὰ πάντα. Λέγεται ἐπίσης ὅτι ὁ Θεὸς εὑρίσκεται καὶ εἰς τόπον, καὶ ὀνομάζεται τόπος Θεοῦ ὁ τόπος ὅπου ἐκδηλώνεται ἡ ἐνέργειά του. Διότι ὁ ἴδιος διέρχεται διὰ μέσου ὄλων χωρὶς νὰ ἀναμειγνύεται

μὲν γὰρ διὰ πάντων ἀμιγῶς διήκει καὶ πᾶσι μεταδίδωσι τῆς ἑαυτοῦ ἐνεργείας κατὰ τὴν ἐκάστου ἐπιτηδειότητα καὶ δεκτικὴν δύναμιν, φημί δὲ τὴν τε φυσικὴν καὶ προαιρετικὴν καθαρότητα· καθαρώτερα γὰρ τὰ αἶλα τῶν ὑλικῶν καὶ τὰ ἐνάρετα τῶν κακία συνεζευγμένων. Λέγεται τοιγαροῦν Θεοῦ τόπος ὁ πλεόν μετέχων τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος—ἐν αὐτῷ γὰρ εἰσιν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ ἄγγελοι καὶ αἰεὶ δοξάζοντες αὐτόν· αὕτη γὰρ αὐτῷ ἀνάπαυσις—καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ—ἐν αὐτῇ γὰρ διὰ σαρκὸς τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη—. Πρὸς δὲ τοῦ Θεοῦ ἡ ἅγια αὐτοῦ σὰρξ διαφόρως ὠνόμασται. Λέγεται δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία τόπος Θεοῦ· τοῦτον γὰρ εἰς δοξολογίαν αὐτοῦ ὡςπερ τι τέμενος ἀφωρίσαμεν, ἐν ᾧ καὶ τὰς πρὸς αὐτὸν ἐντεύξεις ποιούμεθα. Ὅμοίως καὶ οἱ τόποι, ἐν οἷς ἐκδηλος ἡμῖν ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια εἴτε διὰ σαρκὸς εἴτε ἄνευ σώματος γέγονε, τόποι Θεοῦ λέγονται.

Ἰστέον δέ, ὅτι τὸ θεῖον ἀμερές ἐστίν, ὅλον ὀλικῶς πανταχοῦ ὄν καὶ οὐ μέρος ἐν μέρει σωματικῶς διαιρούμενον, ἀλλ' ὅλον ἐν πᾶσι καὶ ὅλον ὑπὲρ τὸ πᾶν.

Περὶ τόπου ἀγγέλου καὶ τῆς ψυχῆς καὶ
περὶ τοῦ ἀπεριγράπτου

Ὁ δὲ ἄγγελος σωματικῶς μὲν ἐν τόπῳ οὐ περιέχεται ὥστε τυποῦσθαι καὶ σχηματίζεσθαι, ὅμως λέγεται εἶναι ἐν τόπῳ διὰ τὸ παρεῖναι νοητῶς καὶ ἐνεργεῖν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ μὴ εἶναι ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἐκεῖσε νοητῶς περιγράφεσθαι, ἔνθα καὶ ἐνεργεῖ· οὐ

1. Ἦσ. 6, 1.

2. Ἦσ. 66, 1.

μέ αὐτά, καί εἰς ὅλα μεταδίδει ἀπὸ τὴν ἐνέργειάν του, ἀνάλογα μετὰ τὴν καταλληλότητα καὶ τὴν δεκτικὴν ἱκανότητα τοῦ καθενός, ἐννοῶ δηλαδὴ τὴν καθαρότητα τῆς φύσεως καὶ τῆς διαθέσεως τοῦ καθενός· διότι εἶναι καθαρώτερα τὰ αἷλα ἀπὸ τὰ ὑλικά, καὶ τὰ ἐνάρετα ἀπὸ τὰ συνηνωμένα μετὰ τὴν κακίαν. Δι' αὐτὸ λοιπὸν λέγεται τόπος Θεοῦ, ἐκεῖνος ὁ τόπος ποῦ μετέχει περισσότερον εἰς τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν χάριν του. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ὁ οὐρανὸς εἶναι θρόνος του - διότι εἰς αὐτὸν εὐρίσκονται οἱ ἄγγελοι ποῦ ἐκτελοῦν τὸ θέλημά του καὶ αἰωνίως τὸν δοξολογοῦν ¹. διότι αὐτὴ ἡ δοξολογία εἶναι ἡ ἀνάπαυσις του - καὶ ἡ γῆ εἶναι ὑποπόδιον τῶν ποδῶν του ² - διότι εἰς αὐτὴν ἔζησε μετὰ τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα ἀνάμεσα εἰς τοὺς ἀνθρώπους ³ - Ἔχει ὀνομασθῆ δὲ μετὰ ἄλλο ὄνομα πόδι τοῦ Θεοῦ ἡ ἀγία του σὰρξ. Λέγεται ὁμως καὶ ἡ Ἐκκλησία τόπος Θεοῦ· διότι αὐτὸν τὸν χῶρον τὸν ἐξώσαμεν ὡς δῶρον διὰ τὴν δοξολογίαν του, ὅπως κάποιον ἀφιερωμένον μέρος ὅπου καὶ προσευχόμεθα εἰς τὸν Θεόν. Ἐπίσης λέγονται τόποι Θεοῦ καὶ οἱ τόποι εἰς τοὺς ὁποίους ἔχει γίνεαι φανερὴ εἰς ἡμᾶς ἡ ἐνέργειά του, εἴτε μετὰ τὴν ἐνσαρκον παρουσίαν του, εἴτε χωρὶς τὸ σῶμα.

Πρέπει μάλιστα νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὸ θεῖον εἶναι ἀμέριστον, εὐρίσκεται δηλαδὴ παντοῦ ὅλον καθ' ὅλοκληρίαν καὶ δὲν διαιρεῖται εἰς μέρη, ὅπως τὰ σώματα, ἀλλὰ ὅλον ὑπάρχει εἰς ὅλα καὶ ὅλον πέραν ἀπὸ ὅλα.

Διὰ τὸν τόπον τοῦ ἀγγέλου καὶ τῆς ψυχῆς καὶ
διὰ τὸ ἀπερίγραπτον

Ὁ ἄγγελος πάλιν δὲν περιλαμβάνεται, ὅπως τὰ σώματα, εἰς κάποιον τόπον, ὥστε νὰ παίρνη σχῆμα καὶ μορφήν, λέγεται ὁμως ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸν χῶρον, ἐπειδὴ εἶναι παρὼν νοητῶς καὶ ἐπειδὴ ἐνεργεῖ ἀναλόγως μετὰ τὴν φύσιν του καὶ ἐπειδὴ δὲν εὐρίσκεται εἰς ἄλλον χῶρον, ἀλλὰ περιορίζεται νοητῶς εἰς ἐκεῖνον τὸν χῶ-

γὰρ δύναται κατὰ ταῦτὸν ἐν διαφόροις τόποις ἐνεργεῖν, μόνου γὰρ Θεοῦ ἐστὶ τὸ πανταχοῦ κατὰ ταῦτὸν ἐνεργεῖν. Ὁ μὲν γὰρ ἄγγελος τάχει φύσεως καὶ τῷ ἐτοιμῶς, ἤγουν ταχέως, μεταβαίνειν ἐνεργεῖ ἐν διαφόροις τόποις, τὸ δὲ θεῖον πανταχῇ ὄν καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα κατὰ ταῦτὸν διαφόρως ἐνεργεῖ μιᾷ καὶ ἅπλῃ ἐνεργείᾳ.

Ἡ δὲ ψυχὴ συνδέεται τῷ σώματι ὅλη ὅλῳ καὶ οὐ μέρος μέρει καὶ οὐ περιέχεται ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ περιέχει αὐτὸ, ὥσπερ πῦρ σίδηρον, καὶ ἐν αὐτῷ οὔσα τὰς οικείας ἐνεργείας ἐνεργεῖ. Περιγραπτὸν μὲν ἐστὶ τὸ τόπῳ ἢ χρόνῳ ἢ καταλήψει περιλαμβανόμενον, ἀπερίγραπτον δὲ τὸ μηδενὶ τούτων περιεχόμενον. Ἀπερίγραπτον μὲν οὖν μόνον ἐστὶ τὸ θεῖον, ἄναρχον ὄν καὶ ἀτελεύτητον καὶ πάντα περιέχον καὶ μηδεμιᾷ καταλήψει περιεχόμενον· μόνον γὰρ ἐστὶν ἀκατάληπτον καὶ ἀόριστον, ὑπ' οὐδενὸς γινωσκόμενον, αὐτὸ δὲ μόνον ἑαυτοῦ θεωρητικόν. Ὁ δὲ ἄγγελος καὶ χρόνῳ περιγράφεται—ἤρξατο γὰρ τοῦ εἶναι—καὶ τόπῳ, εἰ καὶ νοητῶς, ὡς προείπομεν, καὶ καταλήψει· καὶ ἀλλήλων γὰρ τὴν φύσιν ἴσασι πως καὶ ὑπὸ τοῦ κτίστου ὀρίζονται τέλεον· τὰ δὲ σώματα καὶ ἀρχῇ καὶ τέλει καὶ τόπῳ σωματικῶ καὶ καταλήψει.

Συλλογιμαῖα περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ τοῦ
 Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τοῦ Λόγου
 καὶ Πνεύματος

Ἄτρεπτον οὖν παντελῶς τὸ θεῖον καὶ ἀναλλοίωτον· πάντα γὰρ τῇ προγνώσει τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν προώρισεν, ἕκαστον κατὰ τὸν ἴδιον καὶ

ρον εις τὸν ὁποῖον καὶ ἐνεργεῖ· διότι δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐνεργῇ συγχρόνως εις διαφόρους τόπους, ἐπειδὴ μόνον ὁ Θεὸς ἔχει τὴν δύναμιν συγχρόνως νὰ ἐνεργῇ παντοῦ. Ὁ ἄγγελος δηλαδὴ ἐξ αἰτίας τῆς ταχύτητος τῆς φύσεώς του καὶ τῆς προθυμίας του, δηλαδὴ ἐξ αἰτίας τῆς ταχείας μεταβάσεώς του, ἐνεργεῖ εις διαφόρους τόπους, τὸ θεῖον ὁμῶς ποῦ εὐρίσκεται παντοῦ καὶ εἶναι πέραν ἀπὸ ὅλα ἐνεργεῖ συγχρόνως μὲ διαφορετικούς τρόπους μὲ μίαν καὶ μόνην ἐνέργειαν.

Ἡ ψυχὴ πάλιν ἔχει συνδεθῆ ὀλόκληρη μὲ ὀλόκληρον τὸ σῶμα, καὶ ὄχι ἓνα μέρος τῆς μὲ κάποιον μέρος τοῦ σώματος καὶ δὲν περιλαμβάνεται ἀπ' αὐτό, ἀλλὰ τὸ περιλαμβάνει, ὅπως ἀκριβῶς ἡ φωτιὰ τὸν σίδηρον, καὶ ὅταν εὐρίσκεται εις αὐτό, ἐνεργεῖ κατὰ τὴν φύσιν τῆς. Εἶναι βέβαια περιωρισμένον αὐτὸ ποῦ περιλαμβάνεται ἀπὸ τὸν χῶρον, τὸν χρόνον ἢ τὴν ἀντίληψιν, καὶ ἀπεριόριστον αὐτὸ ποῦ δὲν περιλαμβάνεται ἀπὸ κανένα ἀπ' αὐτά. Ἀπεριόριστον λοιπὸν εἶναι μόνον τὸ θεῖον, ἐπειδὴ εἶναι χωρὶς ἀρχὴν καὶ χωρὶς τέλος, καὶ ἐπειδὴ περιλαμβάνει ὅλα, χωρὶς νὰ περιλαμβάνεται ἀπὸ καμίαν ἀντίληψιν· διότι μόνον αὐτὸ εἶναι ἀκατάληπτον καὶ ἀπροσδιόριστον, χωρὶς νὰ τὸ γνωρίζη κανείς, καὶ μόνον τὸ ἴδιον θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸν του. Ὁ ἄγγελος ὁμῶς καὶ χρονικῶς περιορίζεται - διότι ἡ ὑπαρξίς του ἔχει ἀρχὴν - καὶ τοπικῶς περιορίζεται, μολονότι νοητῶς, ὅπως εἶπαμε προηγουμένως, καὶ κατὰ τὴν ἀντίληψιν· καὶ μάλιστα γνωρίζουν κατὰ κάποιον τρόπον μεταξύ των τὴν φύσιν των καὶ προσδιορίζονται πλήρως ἀπὸ τὸν κτίστην· ἐνῶ τὰ σώματα προσδιορίζονται μὲ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος, καὶ μὲ τὸν χῶρον ποῦ καταλαμβάνουσιν καὶ μὲ τὴν ἀντίληψιν.

Διάφορα χωρὶα συγκεντρωμένα, σχετικὰ μὲ τὸν Θεόν, δηλαδὴ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ σχετικὰ μὲ τὸν Λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα.

Λοιπὸν τὸ Θεῖον εἶναι τελειῶς ἀμετάβλητον καὶ ἀναλλοίωτον· διότι ὅλα αὐτὰ ποῦ δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἑμᾶς τὰ ἀπεφάσισεν ἐκ τῶν προτέρων μὲ τὴν πρόγνωσιν, τὸ καθένα εις τὸν ἰδιαιτέρον

πρέποντα καιρὸν καὶ τόπον. Καὶ κατὰ τοῦτο· «Ὁ Πατὴρ οὐδένα κρίνει, τὴν δὲ κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ»· ἔκρινε γὰρ ὁ Πατὴρ δηλονότι καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς Θεὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς, ὡς ἄνθρωπος σωματικῶς καταβήσεται καὶ καθιεῖται ἐπὶ θρόνου δόξης—σώματος γὰρ περιγραπτοῦ ἢ κατάβασις καὶ ἡ καθέδρα—καὶ κρίνει πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ.

Πάντα ἀπέχει Θεοῦ, οὐ τόπῳ ἀλλὰ φύσει. Ἐπὶ ἡμῶν φρόνησις καὶ σοφία καὶ βουλή ὡς ἕξις συμβαίνει καὶ ἀποχωρεῖ, οὐ μὴν ἐπὶ Θεοῦ· ἐπ' αὐτοῦ γὰρ οὐδὲν γίνεται καὶ ἀπογίνεται· ἀναλλοίωτος γὰρ ἐστὶ καὶ ἄτρεπτος, καὶ οὐ χρὴ συμβεβηκὸς ἐπ' αὐτοῦ λέγειν. Τὸ δὲ ἀγαθὸν ὁ Θεὸς σύνδρομον ἔχει τῇ οὐσίᾳ.

Ὁ ἐπιθυμῶν αἰὲ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ὁρᾷ αὐτόν· ἐν πᾶσι γὰρ ἐστὶν ὁ Θεός· τοῦ γὰρ ὄντος ἐξήγηται τὰ ὄντα, καὶ οὐκ ἐστὶν εἶναι τι, εἰ μὴ ἐν τῷ ὄντι τὸ εἶναι ἔχει, ὅτι πᾶσι μὲν ἐγκέκραται ὁ Θεός, ὡς συνέχων τὴν φύσιν, τῇ δὲ ἀγία αὐτοῦ σαρκὶ ὁ Θεὸς Λόγος καθ' ὑπόστασιν ἠνώθη καὶ κατεμίχθη ἀσυγχύτως πρὸς τὸ ἡμέτερον. Οὐδεὶς ὁρᾷ τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα.

Βούλησις καὶ σοφία καὶ δύναμις ὁ Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Πατρός· οὐ γὰρ χρὴ λέγειν ἐπὶ Θεοῦ ποιότητα, ἵνα μὴ σύνθετον αὐτὸν εἴπωμεν ἐξ οὐσίας καὶ ποιότητος. Ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρός ἐστὶ καὶ πάντα, ὅσα ἔχει, ἐξ αὐτοῦ ἔχει· διὸ οὐ δύναται ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν· οὐ γὰρ ἔχει ἰδιάζουσαν ἐνέργειαν παρὰ τὸν Πατέρα.

Ὅτι δὲ φύσει ἀόρατος ὢν ὁ Θεός, ὁρατὸς ταῖς ἐνεργείαις γίνεται, ἐκ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως καὶ κυβερνήσεως γινώσκομεν.

1. Ἰω. 5, 22.

2. Πρβλ. Ἰω. 6, 46.

3. Πρβλ. Ἰω. 5, 30.

καὶ κατάλληλον καιρὸν καὶ τόπον. Καὶ σύμφωνα μὲ αὐτὰ «Ὁ Πατήρ οὐδένα κρίνει, τὴν δὲ κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ»¹· διότι εἶναι φανερὸν ὅτι ἔκαμε τὴν κρίσιν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, ὡς Θεός, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· ὁ ἴδιος μάλιστα ὁ Υἱός θὰ καταβῆ ὡς ἄνθρωπος μὲ τὸ σῶμα καὶ θὰ καθίσῃ ἐπάνω εἰς τὸν θρόνον τῆς δόξης - ἢ κατὰβασις δηλαδὴ καὶ ἡ καθέδρα ἀναφέρονται εἰς τὸ περιωρισμένον σῶμα - καὶ θὰ κρίνῃ ὅλην τὴν οἰκουμένην μὲ δικαιοσύνην.

Ἔλα εἶναι μακρὰν τοῦ Θεοῦ, ὄχι τοπικῶς, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν των. Εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους ἡ φρόνησις καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ σκέψις ὑπάρχει καὶ μᾶς ἐγκαταλείπει ὡς ἕξις, ὄχι ὁμως εἰς τὸν Θεόν· διότι εἰς αὐτὸν τίποτε δὲν γίνεται καὶ τίποτε δὲν ἐξαφανίζεται· ἐπειδὴ εἶναι ἀναλλοίωτος καὶ ἀμετάβλητος, καὶ δὲν πρέπει νὰ λέγωμεν δι' αὐτὸν, ὅτι ἔχει συμβῆ κάτι. Καὶ ἔχει ὁ Θεός τὸ ἀγαθὸν ὡς συνακόλουθον τῆς οὐσίας του.

Ἄποιοι διαρκῶς ποθεῖ τὸν Θεόν, αὐτὸς τὸν βλέπει· διότι ὁ Θεὸς εὐρίσκεται εἰς ὅλα· τὰ ὄντα δηλαδὴ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν Θεόν πού ὑπάρχει καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη κάτι, ἂν δὲν ἐξαρτᾶ τὴν ὑπαρξίν του ἀπὸ αὐτὸν πού ὑπάρχει, διότι ὁ Θεὸς ἀναμειγνύεται μὲ ὅλα, ἐπειδὴ συγκρατεῖ τὴν φύσιν καὶ μάλιστα μὲ τὴν ἀγίαν του σάρκα ὁ Θεὸς Λόγος ἠνώθη προσωπικῶς καὶ ἀνμείχθη μὲ τὴν ἰδικὴν μας φύσιν χωρὶς νὰ συγχωνευθῆ. Κανεὶς δὲν βλέπει τὸν Πατέρα, παρὰ μόνον ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα².

Ὁ Υἱός εἶναι ἡ θέλησις καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις τοῦ Πατρός. Καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν εἰς τὸν Θεόν ποιότητα, διὰ νὰ μὴ εἰποῦμεν ὅτι εἶναι σύνθετος ἀπὸ οὐσίαν καὶ ποιότητα. Ὁ Υἱός ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρός καὶ ὅλα ὅσα ἔχει, τὰ ἔχει ἀπὸ αὐτόν· δι' αὐτὸ καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ κἀνῃ τίποτε μόνος³ του· διότι δὲν ἔχει ἰδιαιτέραν καὶ διαφορετικὴν ἐνέργειαν ἀπὸ αὐτὴν πού ἔχει ὁ Πατήρ.

Ἔτι ἐπίσης, ἂν καὶ ὁ Θεὸς εἶναι ἐκ φύσεως ἀόρατος, γίνεται ὄρατος ἀπὸ τὰς ἐνεργείας του, τὸ γνωρίζομεν ἀπὸ τὴν κατασκευὴν καὶ διακυβέρνησιν τοῦ κόσμου⁴

4. Σοφ. Σολ. 13, 5.

Εἰκῶν τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ ὁ Χριστὸς ἐνοικῶν ἀνθρώπῳ δίδωσιν αὐτῷ τὸ κατ' εἰκόνα.

Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, μέσον τοῦ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ καὶ δι' Υἱοῦ τῷ Πατρὶ συναπτόμενον· Πνεῦμα Θεοῦ λέγεται, Πνεῦμα Χριστοῦ, νοῦς Χριστοῦ, Πνεῦμα Κυρίου, αὐτοκύριος, Πνεῦμα υἱοθεσίας, ἀληθείας, ἐλευθερίας, σοφίας (καὶ γὰρ ποιητικὸν τούτων ἀπάντων)· πάντα τῇ οὐσίᾳ πληροῦν, πάντα συνέχον, πληρωτικὸν κόσμου κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀχώρητον κόσμῳ κατὰ τὴν δύναμιν.

Θεὸς ἐστὶν αἰδιος οὐσία καὶ ἀπαράλλακτος, δημιουργικὴ τῶν ὄντων, εὐσεβεῖ λογισμῷ προσκυνουμένη.

Θεὸς καὶ Πατὴρ ὁ ὢν αἰεὶ ἀγέννητος, ὡς μὴ ἔκ τινος γεννηθείς, γεννήσας δὲ Υἱὸν συναϊδίον. Θεὸς ἐστὶν καὶ ὁ Υἱός, ὁ ὢν αἰεὶ σὺν τῷ Πατρὶ, ἀχρόνως καὶ αἰδίως καὶ ἀρρεούτως καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀδιαστάτως ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιόν ἐστι, δύναμις ἀγιαστικῆ, ἐνυπόστατος, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀδιαστάτως ἐκπορευομένη καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυομένη, ὁμοούσιος Πατρὶ καὶ Υἱῷ.

Λόγος ἐστὶν ὁ οὐσιωδῶς τῷ Πατρὶ αἰεὶ συμπάρων. Λόγος πάλιν ἐστὶ καὶ ἡ φυσικὴ τοῦ νοῦ κίνησις, καθ' ἣν κινεῖται καὶ νοεῖ καὶ λογίζεται οἷονεὶ φῶς αὐτοῦ ὢν καὶ ἀπαύγασμα. Λόγος πάλιν ἐστὶν ὁ ἐνδιάθετος, ὁ ἐν καρδίᾳ λαλούμενος. Καὶ πάλιν λόγος ἐστὶν ἄγγελος νοήματος. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς Λόγος οὐσιώδης τέ ἐστι καὶ ἐνυπόστατος, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς λόγοι δυνάμεις εἰσὶ τῆς ψυχῆς οὐκ ἐν ἰδίᾳ ὑποστά-

1. Ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Υἱός.

2. Λόγος· τὸ λογικόν.

Ὁ Υἱὸς εἶναι εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Χριστός, ὅταν κατοικῆ μέσα εἰς τὸν ἄνθρωπον, τοῦ δίδει τὸ κατ' εἰκόνα.

Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶναι Θεός, ἐνδιάμεσον μεταξὺ τοῦ ἀγεννήτου καὶ τοῦ γεννητοῦ, καὶ συνάπτεται μὲ τὸν Πατέρα διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ· ὀνομάζεται Πνεῦμα Θεοῦ, Πνεῦμα Χριστοῦ, νοῦς Χριστοῦ, Πνεῦμα Κυρίου, Αὐτοκύριος, Πνεῦμα υἰοθεσίας, ἀληθείας, ἐλευθερίας, σοφίας (καὶ μάλιστα τὰ δημιουργεῖ ὅλα αὐτά)· Πνεῦμα ποῦ γεμίζει τὰ πάντα μὲ τὴν οὐσίαν του, ποῦ συγκρατεῖ τὰ πάντα, ποῦ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ γεμίσῃ τὸν κόσμον μὲ τὴν οὐσίαν του, ἀλλὰ εἶναι ἀχώρητον εἰς τὸν κόσμον ὡς πρὸς τὴν δύναμιν.

Ὁ Θεὸς εἶναι οὐσία αἰώνια καὶ ἀπαράλλακτος, ποῦ ἐδημιούργησε τὰ ὄντα καὶ προσκυνεῖται μὲ τὴν εὐσεβῆ συναίσθησιν.

Θεὸς εἶναι καὶ ὁ Πατήρ, ὁ ὁποῖος εἶναι αἰώνως ἀγέννητος, διότι δὲν ἐγενήθη ἀπὸ κάποιον, ἀλλὰ ἐγέννησεν Υἱὸν αἰώνιον, ὅπως καὶ αὐτός. Θεὸς εἶναι καὶ ὁ Υἱός, ὁ ὁποῖος αἰώνως εἶναι μὲ τὸν Πατέρα καὶ ἔχει γεννηθῆ ἀπὸ αὐτὸν ἐκτὸς χρόνου καὶ αἰώνως καὶ χωρὶς ρεῦσιν καὶ χωρὶς πάθος καὶ χωρὶς ἀπομάκρυνσιν. Θεὸς εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, δύναμις ἁγιαστικῆ, μὲ προσωπικὴν ὑπόστασιν, ποῦ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα χωρὶς ἀπομάκρυνσιν καὶ ποῦ ἀναπαύεται εἰς τὸν Υἱόν, δύναμις ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Ὁ Λόγος¹ εἶναι αὐτὸς ποῦ αἰώνως εὐρίσκεται κατ' οὐσίαν μαζί μὲ τὸν Πατέρα. Ἐπίσης λόγος² εἶναι καὶ ἡ φυσικὴ κίνησις τοῦ νοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ νοῦς κινεῖται καὶ νοεῖ καὶ σκέπτεται, ὡσάν νὰ εἶναι φῶς καὶ λάμπις του: Ἄλλοτε ἐπίσης εἶναι ὁ ἐνδιάθετος λόγος³, ποῦ λαλεῖται μέσα εἰς τὴν καρδίαν. Ἐπίσης λόγος εἶναι αὐτὸς ποῦ μεταδίδει τὴν σκέψιν. Λοιπὸν ὁ Θεὸς Λόγος ἔχει οὐσίαν καὶ προσωπικὴν ὑπόστασιν, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς λόγοι εἶναι δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ δὲν θεωροῦνται ὅτι ὑπάρχουν μὲ ἰδιαιτέραν προσωπικὴν ὑπόστασιν ἀπὸ αὐτοὺς ὁ

3. Ἡ λέξις λόγος διεκρίθη ὑπὸ τοῦ Φιλωνος 2, 154 εἰς προφορικὸν καὶ ἐνδιάθετον.

Εἰκῶν τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ ὁ Χριστὸς ἐνοικῶν ἀνθρώπῳ δίδωσιν αὐτῷ τὸ κατ' εἰκόνα.

Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, μέσον τοῦ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ καὶ δι' Υἱοῦ τῷ Πατρὶ συναπτόμενον· Πνεῦμα Θεοῦ λέγεται, Πνεῦμα Χριστοῦ, νοῦς Χριστοῦ, Πνεῦμα Κυρίου, αὐτοκύριος, Πνεῦμα υἰοθεσίας, ἀληθείας, ἐλευθερίας, σοφίας (καὶ γὰρ ποιητικὸν τούτων ἀπάντων)· πάντα τῇ οὐσίᾳ πληροῦν, πάντα συνέχον, πληρωτικὸν κόσμου κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀχώρητον κόσμῳ κατὰ τὴν δύναμιν.

Θεὸς ἐστὶν αἰδιος οὐσία καὶ ἀπαράλλακτος, δημιουργικὴ τῶν ὄντων, εὐσεβεῖ λογισμῷ προσκυνουμένη.

Θεὸς καὶ Πατὴρ ὁ ὢν αἰεὶ ἀγέννητος, ὡς μὴ ἔκ τινος γεννηθείς, γεννήσας δὲ Υἱὸν συναΐδιον. Θεὸς ἐστὶν καὶ ὁ Υἱός, ὁ ὢν αἰεὶ σὺν τῷ Πατρὶ, ἀχρόνως καὶ αἰδίως καὶ ἀρρεύντως καὶ ἀπαθῶς καὶ ἀδιαστάτως ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένος. Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιόν ἐστι, δύναμις ἁγιαστικῆ, ἐνυπόστατος, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀδιαστατάως ἐκπορευομένη καὶ ἐν Υἱῷ ἀναπαυομένη, ὁμοούσιος Πατρὶ καὶ Υἱῷ.

Λόγος ἐστὶν ὁ οὐσιωδῶς τῷ Πατρὶ αἰεὶ συμπαρῶν. Λόγος πάλιν ἐστὶ καὶ ἡ φυσικὴ τοῦ νοῦ κίνησις, καθ' ἣν κινεῖται καὶ νοεῖ καὶ λογίζεται οἰονεὶ φῶς αὐτοῦ ὢν καὶ ἀπαύγασμα. Λόγος πάλιν ἐστὶν ὁ ἐνδιάθετος, ὁ ἐν καρδίᾳ λαλούμενος. Καὶ πάλιν λόγος ἐστὶν ἄγγελος νοήματος. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς Λόγος οὐσιωδῆς τέ ἐστι καὶ ἐνυπόστατος, οἱ δὲ λοιποὶ τρεῖς λόγοι δυνάμεις εἰσὶ τῆς ψυχῆς οὐκ ἐν ἰδίᾳ ὑποστά-

1. Ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ Υἱός.

2. Λόγος· τὸ λογικόν.

Ὁ Υἱὸς εἶναι εἰκόνα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Χριστός, ὅταν κατοική μέσα εἰς τὸν ἄνθρωπον, τοῦ δίδει τὸ κατ' εἰκόνα.

Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶναι Θεός, ἐνδιάμεσον μεταξὺ τοῦ ἀγεννήτου καὶ τοῦ γεννητοῦ, καὶ συνάπτεται μὲ τὸν Πατέρα διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ· ὀνομάζεται Πνεῦμα Θεοῦ, Πνεῦμα Χριστοῦ, νοῦς Χριστοῦ, Πνεῦμα Κυρίου, Αὐτοκύριος, Πνεῦμα υἰοθεσίας, ἀληθείας, ἐλευθερίας, σοφίας (καὶ μάλιστα τὰ δημιουργεῖ ὅλα αὐτά)· Πνεῦμα ποῦ γεμίζει τὰ πάντα μὲ τὴν οὐσίαν του, ποῦ συγκρατεῖ τὰ πάντα, ποῦ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ γεμίσῃ τὸν κόσμον μὲ τὴν οὐσίαν του, ἀλλὰ εἶναι ἀχώρητον εἰς τὸν κόσμον ὡς πρὸς τὴν δύναμιν.

Ὁ Θεὸς εἶναι οὐσία αἰώνια καὶ ἀπαράλλακτος, ποῦ ἐδημιούργησε τὰ ὄντα καὶ προσκυνεῖται μὲ τὴν εὐσεβῆ συναίσθησιν.

Θεὸς εἶναι καὶ ὁ Πατήρ, ὁ ὁποῖος εἶναι αἰώνιος ἀγέννητος, διότι δὲν ἐγεννήθη ἀπὸ κάποιον, ἀλλὰ ἐγέννησεν Υἱὸν αἰώνιον, ὅπως καὶ αὐτός. Θεὸς εἶναι καὶ ὁ Υἱός, ὁ ὁποῖος αἰώνιος εἶναι μὲ τὸν Πατέρα καὶ ἔχει γεννηθῆ ἀπὸ αὐτὸν ἐκτὸς χρόνου καὶ αἰώνιος καὶ χωρὶς ρεῦσιν καὶ χωρὶς πάθος καὶ χωρὶς ἀπομάκρυνσιν. Θεὸς εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, δύναμις ἀγιαστικὴ, μὲ προσωπικὴν ὑπόστασιν, ποῦ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα χωρὶς ἀπομάκρυνσιν καὶ ποῦ ἀναπαύεται εἰς τὸν Υἱόν, δύναμις ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν.

Ὁ Λόγος¹ εἶναι αὐτὸς ποῦ αἰώνιος εὐρίσκεται κατ' οὐσίαν μαζί μὲ τὸν Πατέρα. Ἐπίσης λόγος² εἶναι καὶ ἡ φυσικὴ κίνησις τοῦ νοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ νοῦς κινεῖται καὶ νοεῖ καὶ σκέπτεται, ὡσὰν νὰ εἶναι φῶς καὶ λάμπις του: Ἄλογος ἐπίσης εἶναι ὁ ἐνδιάθετος λόγος³, ποῦ λαλεῖται μέσα εἰς τὴν καρδίαν. Ἐπίσης λόγος εἶναι αὐτὸς ποῦ μεταδίδει τὴν σκέψιν. Λοιπὸν ὁ Θεὸς Λόγος ἔχει οὐσίαν καὶ προσωπικὴν ὑπόστασιν, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς λόγοι εἶναι δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ δὲν θεωροῦνται ὅτι ὑπάρχουν μὲ ἰδιαιτέραν προσωπικὴν ὑπόστασιν· ἀπὸ αὐτοὺς ὁ

3. Ἡ λέξις λόγος διεκρίθη ὑπὸ τοῦ Φιλωνος 2, 154 εἰς προφορικὸν καὶ ἐνδιάθετον.

σει θεωρούμενοι· ὧν ὁ μὲν πρῶτος τοῦ νοῦ φυσικόν ἐστι γέννημα ἐξ αὐτοῦ αἰεὶ φυσικῶς πηγαζόμενον, ὁ δεύτερος δὲ λέγεται ἐνδιάθετος, ὁ δὲ τρίτος προφορικός.

Τὸ πνεῦμα νοεῖται πολλαχῶς· τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Λέγονται δὲ καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου πνεύματα· πνεῦμα καὶ ὁ ἄγγελος ὁ ἀγαθός· πνεῦμα καὶ ὁ δαίμων· πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ· ἔστι ὅτε καὶ ὁ νοῦς πνεῦμα λέγεται· πνεῦμα καὶ ὁ ἄνεμος· πνεῦμα καὶ ὁ ἀήρ.

Α' (14) 14. Τὰ ἰδιώματα τῆς θείας φύσεως

Τὸ ἄκτιστον, τὸ ἀναρχον, τὸ ἀθάνατον καὶ ἀπέραντον καὶ αἰώνιον, τὸ ἄυλον, τὸ ἀγαθόν, τὸ δημιουργικόν, τὸ δίκαιον, τὸ φωτιστικόν, τὸ ἄτρεπτον, τὸ ἀπαθές, τὸ ἀπερίγραπτον, τὸ ἀχώρητον, τὸ ἀπεριόριστον, τὸ ἀόριστον, τὸ ἀόρατον, τὸ ἀπερινόητον, τὸ ἀενδεές, τὸ αὐτοκρατές καὶ αὐτεξούσιον, τὸ παντοκρατορικόν, τὸ ζωοδοτικόν, τὸ παντοδύναμον, τὸ ἀπειροδύναμον, τὸ ἁγιαστικόν καὶ μεταδοτικόν, τὸ περιέχειν καὶ συνέχειν τὰ σύμπαντα καὶ πάντων προνοεῖσθαι· πάντα ταῦτα καὶ τοιαῦτα φύσει ἔχει, οὐκ ἄλλοθεν εἰληφυῖα, ἀλλ' αὐτὴ μεταδιδούσα παντὸς ἀγαθοῦ τοῖς οἰκείοις ποιήμασι κατὰ τὴν ἐκάστου δεκτικὴν δύναμιν.

Ἡ ἐν ἀλλήλαις τῶν ὑποστάσεων μονή τε καὶ ἴδρυσις· ἀδιάστατοι γὰρ αὐταὶ καὶ ἀνεκφοίτητοι ἀλλήλων εἰσὶν, ἀσύγχυτον ἔχουσαι τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν, οὐχ ὥστε συναλείφεσθαι ἢ συγχεῖσθαι, ἀλλ' ὥστε ἔχεσθαι ἀλλήλων. Υἱὸς γὰρ ἐν Πατρὶ καὶ Πνεύματι, καὶ Πνεῦμα ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, καὶ Πατὴρ ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι, μηδεμιᾶς γινομένης συναλοιφῆς ἢ συμφύσεως ἢ συγχύσεως. Καὶ τὸ ἐν καὶ ταῦτ' ὅν τῆς κινήσεως· ἐν γὰρ ἕξαλμα καὶ μία κίνησις τῶν τριῶν

1. Ἄενδεές· ἡ ἰδιότης κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Θεὸς εἶναι χωρὶς ἀνάγκην.

πρῶτος εἶναι φυσικὸν γέννημα τοῦ νοῦ, τὸ ὁποῖον πηγάζει συνεχῶς ἀπ' αὐτὸν κατὰ τὴν φυσικὴν τάξιν, ὁ δεῦτερός πάλιν λέγεται ἐνδιάθετος καὶ ὁ τρίτος προφορικός.

Ἡ λέξις πνεῦμα ἔχει πολλὰς σημασίας· σημαίνει τὸν Ἅγιον Πνεῦμα. Ἐπίσης λέγονται πνεύματα καὶ αἱ δυνάμεις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· πνεῦμα λέγεται καὶ ὁ ἄγγελος ὁ ἀγαθός· πνεῦμα καὶ ὁ δαίμων· πνεῦμα λέγεται καὶ ἡ ψυχὴ· κάποτε καὶ ὁ νοῦς λέγεται πνεῦμα· πνεῦμα λέγεται καὶ ὁ ἄνεμος· πνεῦμα καὶ ὁ ἀτμοσφαιρικός ἀέρας.

Α' (14) 14. Τὰ ἰδιώματα τῆς θείας φύσεως

Ἰδιώματα τῆς θείας φύσεως εἶναι τὸ ἀδημιούργητον, τὸ ἀναρχον, τὸ ἀθάνατον καὶ ἀπειρον καὶ αἰώνιον, τὸ αὐλον, τὸ ἀγαθόν, τὸ δημιουργικόν, τὸ δίκαιον, τὸ φωτιστικόν, τὸ ἀμετάβλητον, τὸ ἀπαθές, τὸ ἀπερίγραπτον, τὸ ἀχώρητον, τὸ ἀπεριόριστον, τὸ ἀόριστον, τὸ ἀόρατον, τὸ ἀκατανόητον, τὸ ἀνευδές¹, τὸ κυριαρχικόν καὶ ἐλεύθερον, τὸ παντοκρατορικόν, τὸ ζωοδοτικόν, τὸ παντῶδύναμον, τὸ ἀπειροδύναμον, τὸ ἁγιαστικόν καὶ μεταδοτικόν, ἡ ἰδιότης νὰ περιλαμβάνῃ καὶ νὰ συγκρατῇ τὰ σύμπαντα καὶ νὰ προνοῇ διὰ τὸ κάθε τι· ὅλα αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια ἰδιώματά τὰ ἔχει ἐκ φύσεως ἡ θεότης, χωρὶς νὰ τὰ ἔχη λάβει ἀπὸ ἀλλοῦ, ἀπεναντίας ἡ ἰδίᾳ δίδει εἰς τὰ δημιουργήματά της κάθε ἀγαθόν, ἀνάλογα μὲ τὴν δεκτικὴν ἱκανότητα τοῦ καθενός.

Ἰδιώμα εἶναι ἡ ἀμοιβαία παραμονὴ καὶ διαμονὴ τῶν θείων ὑποστάσεων μεταξύ των διότι αὐταὶ εἶναι ἀχώριστοι μεταξύ των καὶ δὲν ἀπουσιάζει ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην, ἐπειδὴ διατηροῦν ἀσύγχυτον τὴν ἀμοιβαίαν μεταξύ των περιχώρησιν, ὥστε νὰ μὴ συγχωνεύονται ἢ νὰ συγχέωνται, ἀλλὰ νὰ ἀκολουθῇ ἡ μία ὑπόστασις τὴν ἄλλην. Ὁ Υἱὸς δηλαδὴ εἶναι μέσα εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι μέσα εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς τὸν Υἱόν, καὶ ὁ Πατὴρ μέσα εἰς τὸν Υἱόν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα, χωρὶς νὰ γίνεταί καμμία συγχώνεσις ἢ ἀνάμειξις ἢ σύγχυσις. Ἰδιώμα εἶναι καὶ ἡ ἐνότης καὶ ἡ ταυτότης τῆς κινήσεως· δηλαδὴ μία ἐξόρμησις

ὑποστάσεων, ὅπερ ἐπὶ τῆς κτιστῆς φύσεως θεωρηθῆναι ἀδύνατον.

Καὶ ὅτι ἡ θεία ἔλλαμψις καὶ ἐνέργεια μία οὐσα καὶ ἀπλή καὶ ἀμερῆς καὶ ἀγαθοειδῶς ἐν τοῖς μεριστοῖς ποικιλλομένη καὶ τοῖς πᾶσι τὰ τῆς οἰκείας φύσεως συστατικὰ νέμουσα μένει ἀπλή, πληθυνομένη μὲν ἐν τοῖς μεριστοῖς ἀμερίστως καὶ τὰ μεριστὰ πρὸς τὴν ἑαυτῆς ἀπλότητα συνάγουσα καὶ ἐπιστρέφουσα—πάντα γὰρ αὐτῆς ἐφίεται καὶ ἐν αὐτῇ ἔχει τὴν ὑπαρξιν—, καὶ αὐτῇ τοῖς πᾶσι τὸ εἶναι καθὼς ἔχει φύσεως μεταδίδωσι· καὶ αὐτῇ ἐστὶ τῶν ὄντων τὸ εἶναι καὶ τῶν ζώντων ἢ ζωῆ καὶ τῶν λογικῶς ὄντων ὁ λόγος καὶ τῶν νοερῶς ὄντων ἢ νόησις, αὐτῇ ὑπὲρ νοῦν οὐσα καὶ ὑπὲρ λόγον καὶ ὑπὲρ ζωὴν καὶ ὑπὲρ οὐσίαν.

Ἔτι δὲ καὶ τὸ διὰ πάντων διήκειν ἀμιγῶς, δι' αὐτῆς δὲ οὐδέν. Ἔτι καὶ τὸ ἀπλή γνῶσει γινώσκειν τὰ πάντα καὶ πάντα τῷ θεῷ καὶ παντεποπτικῶ καὶ αὐλῶ αὐτῆς ὄμματι ἀπλῶς καθορᾶν, τὰ τε ἐνεστῶτα τὰ τε παρεληλυθότα καὶ τὰ μέλλοντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν· τὸ ἀναμάρτητον καὶ ἀφιέναι ἀμαρτίας καὶ σώζειν· καὶ ὅτι πάντα μὲν, ὅσα θέλει, δύναται, οὐχ ὅσα δὲ δύναται, θέλει· δύναται γὰρ ἀπολέσαι τὸν κόσμον, οὐ θέλει δέ.

1. Ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ἀληθοῦς διακρίσεως οὐσίας καὶ θεῶν ἐνεργειῶν εἶναι ἀρχαία διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, στηριζομένη εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν Πατέρων ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰῶνα τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἶναι στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὸ Τριαδικὸν δόγμα. Ἡ περιφρού-

καί μία κίνησις τῶν τριῶν προσωπικῶν ὑποστάσεων, αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ παρατηρηθῇ εἰς τὴν κτιστὴν φύσιν.

Καί ὅτι ἡ θεία ἀκτινοβολία καὶ ἐνέργεια ¹, ποῦ εἶναι μία καὶ ἀπλή καὶ ἀμέριστος καὶ προκαλεῖ ἀγαθὰς μεταβολὰς εἰς αὐτὰ ποῦ εἶναι δυνατὸν νὰ διαιρεθοῦν, καὶ ποῦ μοιράζει εἰς ὅλα τὰ ὄντα αὐτὰ ποῦ ἀποτελοῦν στοιχεῖα τῆς φύσεώς των, παραμένει ἀπλή, καθὼς βέβαια ἐκτείνεται εἰς αὐτὰ ποῦ εἶναι δυνατὸν νὰ διαιρεθοῦν, χωρὶς νὰ διαιρηθῆται καὶ καθὼς συγκεντρώνει καὶ ἐπαναφέρει εἰς τὴν ἰδικὴν τῆς ἀπλότητα αὐτὰ ποῦ διαίρουνται - διότι ὅλα τὰ ὄντα τὴν ποθοῦν καὶ ὑπάρχουν μέσα εἰς αὐτὴν -, καὶ ἡ ἴδια μεταδίδει εἰς ὅλα τὴν ὑπαρξιν, ἀνάλογα μὲ τὴν φυσικὴν των κατάστασιν· καὶ ἡ ἴδια εἶναι ἡ ὑπαρξις διὰ τὰ ὄντα καὶ ἡ ζωὴ δι' αὐτὰ ποῦ ἔχουν ζωὴν καὶ τὸ λογικόν, δι' αὐτὰ ποῦ ἔχουν λογικὴν ὑπαρξιν καὶ ἡ νόησις δι' αὐτὰ ποῦ ὑπάρχουν νοερῶς, ἐπειδὴ ἡ ἴδια εἶναι πέραν ἀπὸ τὸν νοῦν καὶ πέραν ἀπὸ τὸ λογικόν καὶ πέραν ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ πέραν ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν.

Ἀκόμη καὶ τὸ ὅτι διέρχεται διὰ μέσου ὄλων χωρὶς νὰ ἀναμειγνύεται, ἐνῶ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα δὲν διέρχεται διὰ μέσου αὐτῆς. Ἐπίσης καὶ τὸ ὅτι γνωρίζει ὅλα μὲ ἀπλήν γνῶσιν καὶ ὅλα τὰ βλέπει μὲ ἀπλοῦν τρόπον, μὲ τὸ θεῖον καὶ παντεποπτικόν καὶ αὐλον μάτι του, καὶ τὰ παρόντα καὶ τὰ παρελθόντα καὶ τὰ μέλλοντα, προτοῦ νὰ πραγματοποιηθοῦν· ἐπίσης τὸ ἀναμάρτητον καὶ τὸ ὅτι συγχωρεῖ ἁμαρτίας καὶ σώζει· καὶ τὸ ὅτι ὅλα ὅσα θέλει ἡμπορεῖ νὰ τὰ κάνη, ἀλλὰ δὲν θέλει ὅσα ἡμπορεῖ νὰ κάνη· διότι ἡμπορεῖ νὰ ἐξαφανίση τὸν κόσμον, ἀλλὰ δὲν θέλει.

ρησις αὐτῆς τῆς παραδόσεως ὥθησε τὸν Ἅγιον Γρηγόριον τὸν Παλαμᾶν εἰς τὴν ἀποσαφήνισίν της. (Βλέπε Βλαδ. Λόσκυ, Ἡ Μυστικὴ Θεολογία τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, Κεφ. Δ', Μεταφρ. Σ. Πλευράκη, σελ. 75 ἔ.).

Β'

Β' (1) 15. Περὶ αἰῶνος

Αὐτὸς τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰῶνων· πρὸς ὃν φησιν ὁ θεῖος Δαυίδ· «' Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἔως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ». Καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε».

Χρῆ τοίνυν γινώσκειν, ὅτι τὸ τοῦ αἰῶνος ὄνομα πολύσημόν ἐστι· πλεῖστα γὰρ σημαίνει. Αἰὼν γὰρ λέγεται καὶ ἡ ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων ζωή. Λέγεται πάλιν αἰὼν καὶ ὁ τῶν χιλίων ἐτῶν χρόνος. Πάλιν λέγεται αἰὼν ὄλος ὁ παρῶν βίος, καὶ αἰὼν ὁ μέλλων, ὁ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὁ ἀτελεύτητος. Λέγεται πάλιν αἰὼν, οὐ χρόνος, οὐδὲ χρόνου τι μέρος ἡλίου φορᾶ καὶ δρόμῳ μετρούμενον, ἤγουν δι' ἡμερῶν καὶ νυκτῶν συνιστάμενον, ἀλλὰ τὸ συμπαραεκτεινόμενον τοῖς αἰδίοις οἰόν τι χρονικὸν κίνημα καὶ διάστημα. Ὅπερ γὰρ τοῖς ὑπὸ χρόνον ὁ χρόνος, τοῦτο τοῖς αἰδίοις ἐστὶν αἰὼν.

Λέγονται μὲν οὖν ἑπτὰ αἰῶνες τοῦ κόσμου τούτου, ἤγουν ἀπὸ τῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς κτίσεως μέχρι τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων συντελείας τε καὶ ἀναστάσεως. Ἔστι μὲν γὰρ συντέλεια μερικὴ ὁ ἐκάστου θάνατος· ἔστι δὲ καὶ κοινὴ καὶ παντελῆς συντέλεια, ὅτε μέλλει ἡ κοινὴ γίνεσθαι τῶν ἀνθρώπων ἀνάστασις. Ὁγδοὸς δὲ αἰὼν ὁ μέλλων.

Πρὸ δὲ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, ὅτε οὐδὲ ἥλιος ἦν διαιρῶν

1. Ψαλ. 89, 2.

2. Ἐβρ. 1, 2.

B'

B' (1) 15. Διά τὸν αἰῶνα

Ὁ ἴδιος, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει προαιωνίως, ἐδημιούργησε τὸν κόσμον· πρὸς αὐτὸν ὁ θεῖος Δαυὶδ λέγει· «Ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ»¹. Καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος λέγει· «Δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε»².

Πρέπει λοιπὸν νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ αἰῶνος³ εἶναι πολυσήμαντον· δηλαδὴ ἔχει πάρα πολλὰς σημασίας. Διότι αἰὼν ὀνομάζεται καὶ ἡ ζωὴ τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Ὀνομάζεται ἀκόμη αἰὼν τὸ χρονικὸν διάστημα χιλίων ἐτῶν. Ἀκόμη ὀνομάζεται αἰὼν ὀλόκληρος ἡ παρούσα ζωὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ μέλλουσα ζωὴ, ἡ ἀτελείωτος, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν. Ὀνομάζεται ἀκόμη αἰὼν, ὄχι ὁ χρόνος, οὔτε κάποιο διάστημα τοῦ χρόνου ποὺ μετῶνται μὲ τὴν κίνησιν καὶ τὴν τροχίαν τοῦ ἡλίου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται δηλαδὴ ἀπὸ ἡμέρας καὶ νύκτας, ἀλλὰ ὁ χρόνος ποὺ παρατείνεται μαζὶ μὲ τὰ αἰώνια, ὡσάν κάποια χρονικὴ κίνησις καὶ κάποιο χρονικὸν διάστημα. Ὅ,τι δηλαδὴ εἶναι ὁ χρόνος δι' αὐτὰ ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸν χρόνον, αὐτὸ εἶναι ὁ αἰὼν διὰ τὰ αἰώνια.

Ἀναφέρονται βέβαια ἑπτὰ αἰῶνες αὐτοῦ τοῦ κόσμου, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς μέχρι τοῦ κοινοῦ τέλους τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς κοινῆς ἀναπλάσεώς των. Διότι ὑπάρχει μερικὸν τέλος, ὁ θάνατος τοῦ καθενός· ὑπάρχει ὁμως καὶ κοινὸν καὶ γενικὸν τέλος, τότε ποὺ πρόκειται νὰ γίνῃ ἡ κοινὴ ἀνάστασις τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὄγδοος αἰὼν εἶναι ὁ μέλλον αἰὼν.

Ἀκόμη πρὶν ἀπὸ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, ὅταν δὲν ὑ-

3. Βλέπε καὶ Μ. Βασιλείου, 'Εξαήμερος Β', 43 - 44, ΕΠΕ τ. 4, σελ. 96.

ἡμέραν ἀπὸ νυκτός, οὐκ ἦν αἰὼν μετρητός, ἀλλὰ τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς αἰδίοις, οἷόν τι χρονικὸν κίνημα καὶ διάστημα· καὶ κατὰ μὲν τοῦτο εἰς αἰὼν ἔστι, καθὼ καὶ λέγεται ὁ Θεὸς αἰώνιος, ἀλλὰ καὶ προαιώνιος. Καὶ αὐτὸν γὰρ τὸν αἰῶνα αὐτὸς ἐποίησε· μόνος γὰρ ἀναρχος ὢν ὁ Θεὸς πάντων αὐτὸς ἔστι ποιητής, τῶν τε αἰώνων καὶ πάντων τῶν ὄντων. Θεὸν δὲ εἰπὼν δῆλον, ὅτι τὸν Πατέρα λέγω καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ Πανάγιον, τὸν ἓνα Θεὸν ἡμῶν.

Λέγονται δὲ καὶ αἰῶνες αἰώνων, καθότι καὶ οἱ τοῦ παρόντος κόσμου ἑπτὰ αἰῶνες πολλοὺς αἰῶνας, ἤγουν ζωὰς ἀνθρώπων περιέχουσι, καὶ ὁ αἰὼν ὁ εἰς πάντων τῶν αἰώνων ἔστι περιεκτικός. Καὶ αἰὼν αἰῶνος λέγεται ὁ νῦν καὶ ὁ μέλλον. Αἰώνιος δὲ ζωὴ καὶ αἰώνιος κόλασις τὸ ἀτελεύτητον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος δηλοῖ. Οὐδὲ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἡμέραις καὶ νυξίν ὁ χρόνος ἀριθμῆσεται· ἔσται δὲ μᾶλλον μία ἡμέρα ἀνέσπερος, τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης τοῖς δικαίοις φαιδρῶς ἐπιλάμποντος, τοῖς δὲ ἀμαρτωλοῖς νυξὶ βαθεῖα ἀπέραντος. Πῶς τοίνυν ὁ τῶν χιλίων ἐτῶν τῆς ὠριγενιαστικῆς ἀποκαταστάσεως ἀριθμηθήσεται χρόνος; Πάντων οὖν τῶν αἰώνων εἰς ποιητής ἔστιν, ὁ Θεός, ὁ καὶ τὰ σύμπαντα δημιουργήσας, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.

1. Ὁ Θεός, ὁ ἐν Τριάδι δοξαζόμενος ὑμνεῖται ὡς «νοητός Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης». Πρβλ. καὶ εὐχὴν Μ. Βασιλείου εἰς τὸ Μεσώριον τῆς α' ὥρας.

2. Ἀναφέρεται εἰς τὴν αἰρετικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ὁριγένους περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἀφοῦ προηγηθῆ διὰ διαφόρων μέσων καὶ διὰ τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς ἀπομάκρυνσις τῶν πάντων καὶ αὐτῶν,

πῆρξεν ὁ ἥλιος νὰ χωρίζῃ τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὴν νύκτα, δὲν ὑπῆρξεν αἰὼν ποῦ ἡμπορεῖ νὰ μετρηθῆ, ἀλλὰ ὑπῆρξεν αὐτὸ ποῦ παρατείνεται μαζί μὲ τὰ αἰώνια, ὡσὰν κάποια χρονικὴ κίνησις καὶ κάποιο χρονικὸν διάστημα· καὶ σύμφωνα μὲ αὐτὰ ὑπάρχει ἓνας αἰὼν δι' αὐτὸ καὶ ὀνομάζεται ὁ Θεὸς αἰώνιος, ἀλλὰ καὶ προαιώνιος. Καὶ μάλιστα ἐδημιούργησε τὸν ἴδιον τὸν αἰῶνα· ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ὁ μόνος ἀναρχος, εἶναι ὁ ἴδιος δημιουργὸς ὄλων, καὶ τῶν αἰώνων καὶ ὄλων τῶν ὄντων. Ὅταν λέγω Θεός, εἶναι φανερόν ὅτι ἐννοῶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν μονογενῆ Υἱὸν του, τὸν Κυριὸν μας Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ τὸ Πνεῦμά του τὸ πανάγιον, τὸν ἓνα Θεόν μας.

Χρησιμοποιεῖται καὶ ἡ ἔκφρασις αἰῶνες αἰώνων, διότι καὶ οἱ ἑπτὰ αἰῶνες τοῦ παρόντος κόσμου περιλαμβάνουν πολλοὺς αἰῶνας, δηλαδὴ ζωὰς ἀνθρώπων, καὶ ὁ ἓνας αἰὼν περιλαμβάνει ὄλους τοὺς αἰῶνας. Καὶ ὀνομάζεται αἰὼν αἰῶνος ὁ παρὼν αἰὼν καὶ ὁ μέλλον. Ἡ ἔκφρασις πάλιν αἰώνιος ζωὴ καὶ αἰώνιος κόλασις φανερώνει τὸ ἀτελείωτον τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Διότι δὲν θὰ μετῶνται ὁ χρόνος μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν μὲ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας, ἀλλὰ θὰ εἶναι μᾶλλον μία «ἡμέρα ἀνέσπερος», κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ λάμπῃ φωτεινὸς ἐπάνω εἰς τοὺς δικαίους ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης¹, ἐπάνω ὁμως εἰς τοὺς ἀμαρτωλοὺς θὰ ἀπλώνεται μία ἀτελείωτος βαθεῖα νύκτα. Πῶς λοιπὸν θὰ μετρηθῆ τὸ χρονικὸν διάστημα τῶν χιλίων ἐτῶν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν², ποῦ ἐδίδαξεν ὁ Ὠριγένης; Ἐπομένως ἓνας εἶναι ὁ δημιουργὸς ὄλων τῶν αἰώνων, ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε καὶ τὰ σύμπαντα, καὶ ὑπάρχει προαιωνίως.

τῶν δαιμόνων ἀπὸ τοῦ κακοῦ, θὰ παύσῃ ὁ λόγος τῆς τιμωρίας καὶ ὑπάρξῃ ὡς ὑλικοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα κακῆς χρήσεως τοῦ αὐτεξουσίου ὑπὸ τῶν λογικῶν καὶ ἐλευθέρων πνευματικῶν ὄντων ποῦ ἐδημιούργησεν ὁ Θεός.

B' (2) 16. Περὶ δημιουργίας

Ἐπεὶ οὖν ὁ ἀγαθὸς καὶ ὑπεράγαθος Θεὸς οὐκ ἠρκέσθη τῇ ἑαυτοῦ θεωρίᾳ, ἀλλ' ὑπερβολῇ ἀγαθότητος εὐδόκησε γενέσθαι τινὰ τὰ εὐεργετηθησόμενα καὶ μεθέξοντα τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει καὶ δημιουργεῖ τὰ σύμπαντα, ἀόρατά τε καὶ ὄρατά, καὶ τὸν ἐξ ὄρατου καὶ ἀόρατου συγκείμενον ἄνθρωπον. Κτίζει δὲ ἐννοῶν, καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ὑφίσταται Λόγῳ συμπληρούμενον καὶ Πνεύματι τελειούμενον.

B' (3) 17. Περὶ ἀγγέλων

Αὐτὸς τῶν ἀγγέλων ἐστὶ ποιητῆς καὶ Δημιουργὸς, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαῶν αὐτούς, κατ' οἰκείαν εἰκόνα κτίσας αὐτοὺς φύσιν ἀσώματον, οἷόν τι πνεῦμα καὶ πῦρ ἄυλον, ὡς φησὶν ὁ θεῖος Δαυὶδ· «Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα», τὸ κοῦφον καὶ διάπυρον καὶ θερμὸν καὶ τομώτατον καὶ ὀξύ περὶ τὴν θείαν ἔφεσίν τε καὶ λειτουργίαν διαγράφων καὶ τὸ ἀνωφερὲς αὐτῶν καὶ πάσης ὑλικῆς ἐννοίας ἀπηλλαγμένον.

Ἄγγελος τοίνυν ἐστὶν οὐσία νοερά, ἀεικίνητος, ἀτεξούσιος, ἀσώματος, Θεῷ λειτουργοῦσα, κατὰ χάριν ἐν τῇ φύσει τὸ ἀθάνατον εἰληφύια, ἧς οὐσίας τὸ εἶδος καὶ τὸν ὄρον μόνος ὁ Κτίστης ἐπίσταται. Ἀσώματος δὲ λέγεται καὶ ἄυλος, ὅσον πρὸς ἡμᾶς· πᾶν γὰρ συγκρινόμενον πρὸς Θεὸν τὸν μόνον ἀσύγκριτον, παχύ τε καὶ ὑλικὸν εὐρίσκεται· μόνον γὰρ ὄντως ἄυλον τὸ θεῖόν ἐστι καὶ ἀσώματον.

Ἔστι τοίνυν φύσις λογικὴ νοερά τε καὶ ἀτεξούσιος, τρεπτή

B' (2) 16. Διά τὴν δημιουργίαν

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἀγαθὸς καὶ ὑπεράγαθος Θεὸς δὲν ἐπανεπαύθη εἰς τὴν μοναξίαν του, ἀλλὰ ἀπὸ ὑπερβολικὴν ἀγαθότητα ἠσθάνθη εὐχαρίστησιν νὰ δημιουργηθοῦν κάποια δημιουργήματα, πού θὰ δεχθοῦν τὰς εὐεργεσίας του καὶ θὰ γίνουν μέτοχα τῆς ἀγαθότητός του, παράγει καὶ δημιουργεῖ τὰ σύμπαντα ἐκ τοῦ μηδενός, τὰ ἀόρατα καὶ τὰ ὄρατά, καὶ τὸν ἄνθρωπον πού ἀποτελεῖται ἀπὸ ὄρατὴν καὶ ἀόρατον φύσιν. Καὶ δημιουργεῖ εὐθύς μόλις συλλαμβάνη τὴν ἰδέαν, καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα γίνεται πράξις, πού ὀλοκληροῦται ἀπὸ τὸν Λόγον καὶ τελειοποιεῖται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα.

B' (3) 17. Διά τοὺς ἀγγέλους

Ὁ ἴδιος εἶναι κτίστης καὶ δημιουργὸς τῶν ἀγγέλων, πού τοὺς ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μηδενός καὶ τοὺς ἔκαμεν κατὰ τὴν ἰδικὴν του εἰκόνα ἀσώματον φύσιν, ὡσὰν κάποιον ἀνεμον καὶ αὐλον φωτιάν, ὅπως λέγει ὁ θεῖος Δαυὶδ· «Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα»¹, περιγράφοντας τὴν εὐκίνησιν καὶ τὴν φλογερότητα καὶ τὴν θερμότητα καὶ τὴν διεισδυτικότητα καὶ τὴν ταχύτητά των εἰς τὸν θεῖον πόθον καὶ τὴν θείαν ὑπηρεσίαν, καὶ τὴν ἀνοδικὴν των τάσιν καὶ τὴν ἀπομάκρυνσίν των ἀπὸ κάθε ὑλικὴν σκέψιν.

Ὁ ἀγγελὸς λοιπὸν εἶναι ὑπαρξίς πνευματικὴ, ἀεικίνητος, ἐλευθέρα, ἀσώματος, πού ὑπηρετεῖ τὸν Θεόν, καὶ κατὰ χάριν ἔχει λάβει εἰς τὴν φύσιν της τὴν ἀθανασίαν, πού τὸ σχῆμα καὶ τὴν κατάστασιν αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως μόνον ὁ Κτίστης γνωρίζει. Καὶ ὀνομάζεται ἀσώματος καὶ αὐλος ἐν σχέσει με ἡμᾶς· διότι κάθε τι πού συγκρίνεται με τὸν Θεόν, τὸν μόνον ἀσύγκριτον, ἀνευρίσκεται ὅτι εἶναι δυσκίνητον² καὶ ὑλικόν· ἐπειδὴ μόνον τὸ θεῖον εἶναι ἀληθῶς αὐλον καὶ ἀσώματον

Εἶναι λοιπὸν ὁ ἀγγελὸς φύσις λογικὴ, πνευματικὴ καὶ ἐλευ-

2. Αἱ ἔννοιαι «παχὺ καὶ ὑλικόν» ἐκφράζουν τὴν ἀντίθεσιν τῆς ὕλης πρὸς τὸ πνεῦμα.

κατὰ γνώμην, ἤτοι ἐθελότρεπτος· πᾶν γὰρ κτιστὸν καὶ τρεπτόν, μόνον δὲ τὸ ἄκτιστον ἄτρεπτον. Καὶ πᾶν λογικὸν αὐτεξούσιον. Ὡς μὲν οὖν λογικὴ καὶ νοερὰ αὐτεξούσιός ἐστιν· ὡς δὲ κτιστὴ τρεπτὴ, ἔχουσα ἐξουσίαν καὶ μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἐπὶ τὸ χειρὸν τρέπεσθαι.

Ἄνεπίδεκτος μετανοίας, ὅτι καὶ ἀσώματος· ὁ γὰρ ἄνθρωπος διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν μετανοίας ἔτυχεν. Ἀθάνατος οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι· πᾶν γὰρ τὸ ἀρξάμενον καὶ τελευτᾷ κατὰ φύσιν. Μόνος δὲ ὁ Θεὸς αἰεὶ ὢν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ αἰεὶ· οὐχ ὑπὸ χρόνον γάρ, ἀλλ' ὑπὲρ χρόνον ὁ τῶν χρόνων ποιητής.

Φῶτα δεύτερα νοερὰ ἐκ τοῦ πρώτου καὶ ἀνάρχου φωτὸς τὸν φωτισμὸν ἔχοντα, οὐ γλώσσης καὶ ἀκοῆς δεόμενα, ἀλλ' ἄνευ λόγου προφορικοῦ μεταδιδόντα ἀλλήλοις τὰ ἴδια νοήματα καὶ βουλήματα.

Διὰ τοῦ Λόγου τοίνυν ἐκτίσθησαν πάντες οἱ ἄγγελοι καὶ ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ ἐτελειώθησαν, κατ' ἀναλογίαν τῆς ἀξίας καὶ τῆς τάξεως τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς χάριτος μετέχοντες.

Περιγραπτοὶ εἰσιν· ὅτε γὰρ εἰσιν ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐκ εἰσιν ἐν τῇ γῆ, καὶ εἰς τὴν γῆν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποστελλόμενοι, οὐκ ἐναπομένουσιν ἐν τῷ οὐρανῷ. Οὐ περιορίζονται δὲ ὑπὸ τειχῶν καὶ θυρῶν καὶ κλείθρων καὶ σφραγίδων· ἀόριστοι γὰρ εἰσιν. Ἀορίστους δὲ λέγω· οὐ γάρ, καθότι εἰσιν, ἐπιφαίνονται τοῖς ἀξίοις, οἷς ὁ Θεὸς φαίνεσθαι αὐτοὺς θελήσει, ἀλλ' ἐν μετασχηματισμῷ, καθὼς δύνανται οἱ ὀρώντες

θέρα, μεταβλητή σύμφωνα με τὴν ἀπόφασίν της, δηλαδή μεταβλητὴ με τὴν θέλησίν της· διότι κάθε τι ποῦ ἔχει δημιουργηθῆ εἶναι καὶ μεταβλητόν, καὶ μόνον τὸ ἀδημιούργητον εἶναι ἀμετάβλητον. Ἐπίσης κάθε τι λογικόν εἶναι ἐλεύθερον. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἄγγελος εἶναι λογικὴ καὶ πνευματικὴ φύσις, εἶναι ἐλεύθερα· ἐπειδὴ ὁμοῦς εἶναι φύσις ποῦ ἔχει δημιουργηθῆ, εἶναι μεταβλητὴ, με δυνατότητα νὰ μένη σταθερὰ καὶ νὰ προοδεύῃ εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ νὰ κατευθύνεται εἰς τὸ κακόν.

Δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ μετανοήσῃ, διότι εἶναι καὶ ἀσώματος. Ὁ ἄνθρωπος δηλαδή ἠμπορεῖ νὰ μετανοήσῃ λόγω τῆς ἀσθενείας τοῦ σώματός του. Εἶναι ἀθάνατος ὄχι ἐκ φύσεως, ἀλλὰ κατὰ χάριν· διότι κάθε τι ποῦ ἔχει ἀρχὴν, ἔχει καὶ τέλος σύμφωνα με τοὺς φυσικοὺς νόμους. Καὶ μόνος ὁ Θεὸς εἶναι αἰώνιος, ἢ καλύτερα πέραν ἀπὸ τὸ αἰώνιον· διότι ὁ Δημιουργὸς τοῦ κόσμου δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν χρόνον, ἀλλὰ εἶναι πέραν ἀπὸ τὸν χρόνον.

Οἱ ἄγγελοι εἶναι δεῦτερα πνευματικὰ φῶτα, ποῦ παίρνουν τὸν φωτισμὸν ἀπὸ τὸ πρῶτον καὶ ἀναρχον φῶς καὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ γλῶσσαν καὶ ἀκοήν, ἀλλὰ πληροφοροῦνται μεταξὺ των τὰ προσωπικὰ διανοήματα καὶ τὰς ἀποφάσεις των χωρὶς τὸν προφορικὸν λόγον.

Ἐδημιουργήθησαν λοιπὸν ὅλοι οἱ ἄγγελοι με τὴν συνεργίαν τοῦ Λόγου¹, καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν τελειότητα με τὸν ἁγιασμὸν ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ μετέχουν εἰς τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν χάριν ἀνάλογα με τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ ἀγγελικόν των Τάγμα.

Εἶναι περιωρισμένοι εἰς τὸν χῶρον· διότι, ὅταν εἶναι εἰς τὸν οὐρανόν, δὲν εἶναι εἰς τὴν γῆν, καὶ ὅταν ἀποστέλλωνται ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς τὴν γῆν, δὲν παραμένουν εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ δὲν περικλείονται ἀπὸ τείχη καὶ θύρας καὶ κλεῖθρα καὶ σφραγίδας· διότι εἶναι ἀκαθόριστοι. Λέγω μάλιστα ὅτι εἶναι ἀκαθόριστοι, ἐπειδὴ ἐμφανίζονται εἰς τοὺς ἀξίους ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς θὰ θελήσῃ νὰ παρουσιασθοῦν, ὄχι ὅπως εἶναι, ἀλλὰ μεταμορφωμένοι, με μορφήν ποῦ ἠμποροῦν νὰ τοὺς βλέπουν οἱ ἄνθρωποι. Διότι μόνον τὸ ἀδημιούργητον εἶναι ἐκ φύσεως καὶ εἰς τὴν κυριολεξίαν

ὄραν. Ἀόριστον γὰρ ἔστι φύσει καὶ κυρίως μόνον τὸ ἄκτιστον· πᾶν γὰρ κτίσμα ὑπὸ τοῦ κτίσαντος αὐτὸ Θεοῦ ὀρίζεται.

Ἐξωθεν τῆς οὐσίας τὸν ἁγιασμόν ἐκ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔχοντες, διὰ τῆς θείας χάριτος προφητεύοντες, μὴ γάμου χρῆζοντες, ἐπειδήπερ μὴ εἰσι θνητοί.

Νόες δὲ ὄντες ἐν νοητοῖς καὶ τόποις εἰσίν, οὐ σωματικῶς περιγραφόμενοι· οὐ γὰρ σωματικῶς κατὰ φύσιν σχηματίζονται, οὐδὲ τριχῆ εἰσι διαστατοί, ἀλλὰ τῷ νοητῶς παρεῖναι καὶ ἐνεργεῖν, ἔνθα ἂν προσταχθῶσι, καὶ μὴ δύνασθαι κατὰ ταῦτὸν ὡδε κακεῖσε εἶναι καὶ ἐνεργεῖν.

Εἴτε ἴσοι κατ' οὐσίαν, εἴτε διαφέροντες ἀλλήλων, οὐκ ἴσμεν. Μόνος δὲ ὁ ποιήσας αὐτοὺς Θεὸς ἐπίσταται, ὁ καὶ τὰ πάντα εἰδῶς. Διαφέροντες δὲ ἀλλήλων τῷ φωτισμῷ καὶ τῇ στάσει, εἴτε πρὸς τὸν φωτισμὸν τὴν στάσιν ἔχοντες ἢ πρὸς τὴν στάσιν τοῦ φωτισμοῦ μετέχοντες καὶ ἀλλήλους φωτίζοντες διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς τάξεως ἢ φύσεως. Δήλον δέ, ὡς οἱ ὑπερέχοντες τοῖς ὑποβεβηκόσι μεταδιδόσασιν τοῦ τε φωτισμοῦ καὶ τῆς γνώσεως.

Ἰσχυροὶ καὶ ἔτοιμοι πρὸς τὴν τοῦ θείου θελήματος ἐκπλήρωσιν καὶ πανταχοῦ εὐθέως εὐρισκόμενοι, ἔνθα ἂν ἡ θεία κελεύση ἐπίνευσίς, τάχει φύσεως, καὶ φυλάττοντες τὰ μέρη τῆς γῆς, καὶ ἔθνῶν καὶ τόπων προϊστάμενοι, καθὼς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐτάχθησαν, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς οἰκονομοῦντες καὶ βοηθοῦντες ἡμῖν. Πάντως δὲ ὅτι κατὰ τὸ θεῖον θέλημά τε καὶ πρόσταγμα ὑπὲρ ἡμᾶς ὄντες αἰεὶ τε περὶ Θεὸν ὑπάρχοντες.

Δυσκίνητοι πρὸς τὸ κακὸν καὶ οὐκ ἀκίνητοι, νῦν δὲ καὶ ἀκίνητοι, οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι καὶ τῇ τοῦ μόνου ἀγαθοῦ προσεδρεία.

1. Πρβλ. Ματθ. 22, 30.

2. Πρβλ. Δευτ. 32, 8.

ἀκαθόριστον· κάθε δημιουργημα δηλαδή ἔχει τὰ ὄρια του καθωρισμένα ἀπὸ τὸν Θεὸν ποὺ τὸ ἐδημιούργησεν.

Ἔχουν τὸν ἀγιασμὸν προερχόμενον ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, δηλαδή ἔξω ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν των· προφητεύουν διὰ τῆς θείας χάριτος, δὲν ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ τὸν γάμον ¹, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν εἶναι θνητοί.

Καὶ ἐπειδὴ εἶναι πνευματικὰ ὄντα, εὐρίσκονται καὶ εἰς πνευματικούς χώρους, χωρὶς νὰ περιορίζωνται, ὅπως τὰ σώματα· διότι δὲν παίρνουν σχῆμα σύμφωνα μὲ τοὺς φυσικούς νόμους, ὅπως τὰ σώματα, οὔτε ἔχουν τρεῖς διαστάσεις, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ παρουσιάζωνται καὶ νὰ ἐνεργοῦν πνευματικῶς, ὅπου τυχὸν πάρουν προσταγὴν, καὶ νὰ μὴ ἤμποροῦν κατὰ τὸ ἴδιον χρονικὸν διάστημα νὰ εὐρίσκωνται καὶ νὰ ἐνεργοῦν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ.

Δὲν γνωρίζομεν, ἂν εἶναι οἱ ἄγγελοι ἴσοι κατὰ τὴν οὐσίαν ἢ ἂν διαφέρουν μεταξύ των. Αὐτὸ τὸ γνωρίζει μόνον ὁ Θεὸς ποὺ τοὺς ἐδημιούργησεν, ὁ ὁποῖος καὶ ὄλα τὰ γνωρίζει. Διαφέρουν ὁμως μεταξύ των ὡς πρὸς τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν θέσιν, δηλαδή ἢ εὐρίσκονται εἰς θέσιν δεκτικὴν τοῦ φωτισμοῦ, ἢ μετέχουν εἰς τὸν φωτισμὸν σύμφωνα μὲ τὴν θέσιν των καὶ φωτίζονται μεταξύ των λόγῳ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀγγελικοῦ των τάγματος ἢ τῆς φύσεώς των. Καὶ εἶναι φανερὸν ὅτι αὐτοὶ ποὺ ὑπερέχουν μεταδίδουν ἀπὸ τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν γνώσιν των εἰς αὐτοὺς ποὺ ὑστεροῦν.

Εἶναι ἱκανοὶ καὶ πρόθυμοι εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ θείου θελήματος, καὶ παρουσιάζονται ἀμέσως λόγῳ τῆς ταχύτητος τῆς φύσεώς των παντοῦ, ὅπου τυχὸν προστάξῃ ἢ θεῖα θέλησις, καὶ διαφυλάττουν τὰ μέρη τῆς γῆς, καὶ εἶναι ἄρχοντες τῶν λαῶν καὶ τῶν χωρῶν, ὅπως τοὺς ὠρίσεν ² ὁ Δημιουργός, καὶ τακτοποιοῦν τὰ ἀνθρώπινα καὶ μᾶς βοηθοῦν. Ὅπως δὴποτε εἶναι ἀληθές ὅτι σύμφωνα μὲ τὸ θεῖον θέλημα καὶ πρόσταγμα εἶναι ἀνώτεροι ³ ἀπὸ ἡμᾶς καὶ πάντοτε εἶναι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ.

Εἶναι δυσκολοκίνητοι πρὸς τὸ κακὸν καὶ ὄχι ἀκίνητοι· τώρα ὁμως εἶναι καὶ ἀκίνητοι ὄχι ἐκ φύσεως, ἀλλὰ κατὰ χάριν καὶ λόγῳ

3. Πρβλ. Ψαλ. 8, 6.

Ὁρῶντες Θεὸν κατὰ τὸ ἐφικτὸν αὐτοῖς καὶ ταύτην τροφήν ἔχοντες. Ὑπὲρ ἡμᾶς ὄντες, ὡς ἀσώματοι, καὶ παντὸς σωματικοῦ πάθους ἀπηλλαγμένοι, οὐ μὴν ἀπαθεῖς· μόνον γὰρ τὸ θεῖον ἀπαθές ἐστι. Μετασχηματίζονται δὲ πρὸς ὅπερ ἂν ὁ Δεσπότης κελεύσῃ Θεός, καὶ οὕτω τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφαίνονται καὶ τὰ θεῖα αὐτοῖς ἀποκαλύπτουσι μυστήρια.

Ἐν οὐρανῷ διατρίβουσι καὶ ἐν ἔργον ἔχουσι ὑμνεῖν τὸν Θεὸν καὶ λειτουργεῖν τῷ θεῷ αὐτοῦ θελήματι. Καθὼς δὲ ὁ ἁγιώτατος καὶ ἱερώτατος καὶ θεολογικώτατος φησι Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης· «Πᾶσα ἡ θεολογία, ἡγουν ἡ θεῖα Γραφή, τὰς οὐρανίους οὐσίας ἐννεά κέκληκε» ταύτας ὁ θεῖος ἱεροτελεστής εἰς τρεῖς ἀφορίζει τριαδικὰς διακοσμῆσεις. «Καὶ πρώτην μὲν εἶναι», φησί, «τὴν περὶ Θεὸν οὐσαν αἰεὶ καὶ προσεχῶς καὶ ἀμέσως ἡνώσθαι παραδεδομένην, τὴν τῶν ἑξαπτερυγίων Σεραφίμ καὶ τῶν πολυομμάτων Χερουβίμ καὶ τῶν ἁγιωτάτων Θρόνων, δευτέραν δὲ τὴν τῶν Κυριοτήτων καὶ τῶν Δυνάμεων καὶ τῶν Ἐξουσιῶν, τρίτην δὲ καὶ τελευταίαν τὴν τῶν Ἀρχῶν καὶ Ἀρχαγγέλων καὶ Ἀγγέλων».

Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι πρὸ πάσης κτίσεως ἐγένοντο, ὡς ὁ Θεολόγος λέγει Γρηγόριος· «Πρῶτον μὲν ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ οὐρανίους, καὶ τὸ ἐννόημα ἔργον ἦν». Ἄλλοι δέ, ὅτι μετὰ τὸ γενέσθαι τὸν πρῶτον οὐρανόν. Ὅτι δὲ πρὸ τῆς τοῦ ἀνθρώ-

1. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ μόνος ἀγαθὸς καὶ τὸ μόνον ἀγαθόν.

2. Ἀναφέρεται γενικῶς εἰς τὰ μυστήρια τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ὅποια φανερῶνουν οἱ ἄγγελοι ὄχι διότι ὁ Θεὸς δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς αὐτὸ καὶ ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τὰς ὑπηρεσίας των, ἀλλὰ ἐπειδὴ οἱ ἴδιοι οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὸν Ἀπόστολον Πέτρον, «ἐπιθυμοῦσι παρακύψαι» (Α' Πέτρ. 1, 12). Εἰς αὐτὴν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κορυφαίου τῶν Ἀποστόλων, κατὰ τὸν Παν. Τρεμπέλαν «ἴσως θὰ ἠδύνατο νὰ προστεθῇ ὅτι ἡ πρὸς τοὺς πεπερασμένους ἡμᾶς καὶ ἐν πληθεί ἀμαρτιῶν βεβυθισμένους καὶ τὸν περὶ ἡμᾶς κόσμον ἐπικοινωνία τοῦ Θεοῦ, οὕτινος κοῦ μὴ ὄψεται ἀνθρώπος τὸ

τῆς προσηλώσεώς των εἰς τὸ μόνον ἀγαθόν¹. Βλέπουν τὸν Θεὸν κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνατότητός των καὶ ἔχουν αὐτὴν τὴν θεὰν ὡς τροφήν. Εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ ἡμᾶς, διότι εἶναι ἀσώματοι, καὶ εἶναι ἀλεύθεροι ἀπὸ κάθε σωματικὸν πάθος, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπαθεῖς· διότι ἀπαθὲς εἶναι μόνον τὸ θεῖον. Καὶ παίρνουν τὸ σχῆμα, ποῦ τυχὸν θὰ προστάξῃ ὁ Δεσπότης Θεός, καὶ ἔτσι ἐμφανίζονται εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ φανερώνουν εἰς αὐτοὺς τὰ θεῖα μυστήρια².

Διαμένουν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἔχουν ἓνα ἔργον, νὰ ὑμνοῦν δηλαδὴ τὸν Θεὸν καὶ νὰ ὑπηρετοῦν τὸ θεῖον θέλημά του. Καὶ καθὼς λέγει ὁ ἀγιώτατος καὶ ἱερώτατος καὶ θεολογικώτατος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης. «Ὁλη ἡ θεολογία, δηλαδὴ ἡ θεῖα Γραφή, ἔχει ὀνομάσει τὰς οὐρανίους ὑπάρξεις ἑννέα»· αὐτὰς ὁ θεῖος διδάσκαλος διακρίνει εἰς τρία συστήματα ποῦ τὸ καθένα ἀποτελεῖ τριάδα. Καὶ λέγει «ὅτι πρώτη τριάς εἶναι αὐτὴ ποῦ πάντοτε εἶναι γύρω ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ εἶναι ἔτοιμη νὰ ἐνωθῇ μὲ αὐτὸν ἀμέσως, χωρὶς τὴν μεσολάβησιν κανενός, δηλαδὴ ἡ τάξις τῶν ἑξαπτερυγῶν Σεραφίμ καὶ τῶν πολυομμάτων Χερουβὶμ καὶ τῶν ἀγιωτάτων θρόνων, δευτέρα δὲ τάξις εἶναι ἡ τάξις τῶν Κυριοτήτων καὶ τῶν Δυνάμεων καὶ τῶν Ἐξουσιῶν καὶ τρίτη καὶ τελευταία εἶναι ἡ τάξις τῶν Ἀρχῶν καὶ τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ τῶν Ἀγγέλων».

Μερικοὶ βέβαια λέγουν, ὅτι ἐδημιουργήθησαν πρὶν ἀπὸ ὅλην τὴν δημιουργίαν, ὅπως λέγει ὁ θεολόγος Γρηγόριος: «Κατ' ἀρχὴν συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν νὰ δημιουργήσῃ τὰς ἀγγελικὰς καὶ οὐρανίους δυνάμεις καὶ ἡ ἰδέα ἐγίνε πρᾶξις»³. Ἄλλοι πάλιν λέγουν ὅτι ἐδημιουργήθησαν μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ πρώτου οὐρανοῦ. Καὶ ὅτι ἐδημιουργήθησαν πρὸ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώ-

πρόσωπον καὶ ζήσεται» καθίσταται εὐχερεστέρα δι' ἡμᾶς καὶ περισσότερο προσιτὴ διὰ τῆς μεσολαβήσεως ὁμοίων μὲν πρὸς ἡμᾶς καὶ πεπερασμένων ὡς ἡμεῖς, ἀλλ' ἀγνωτέρων καὶ καθαρωτέρων καὶ ἐγγυτέρων πρὸς τὸν Θεὸν δημιουργημάτων» (Δογμ. τ. 1, σελ. 432).

3. Γρηγ. Ναζιανζηνοῦ, Λόγος 38, 9 PG. 36, 320.

που πλάσεως, πάντες όμολογοϋσιν. Ἐγώ δέ τῷ Θεολόγῳ Γρηγορίῳ συντίθεμαι· ἔπρεπε γάρ πρῶτον τήν νοερὰν οὐσίαν κτισθῆναι καί οὕτω τήν αἰσθητὴν καί τότε ἐξ ἀμφοτέρων τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον.

Ἄσοι δέ φασι τοὺς ἀγγέλους δημιουργοὺς τῆς οἰασδήποτε οὐσίας, οὗτοι στόμα εἰσι τοῦ πατρὸς αὐτῶν, τοῦ Διαβόλου· κτίσμα γὰρ ὄντες οὐκ εἰσι δημιουργοί. Πάντων δέ ποιητῆς καί προνοητῆς καί συνοχεὺς ὁ Θεός ἐστιν, ὁ μόνος ἄκτιστος, ὁ ἐν Πατρὶ καί Υἱῷ καί Ἀγίῳ Πνεύματι ὑμνούμενός τε καί δοξαζόμενος.

Β' (4) 18. Περὶ Διαβόλου καί δαιμόνων

Ἐκ τούτων τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων πρωτοστάτης τῆς περιγείου τάξεως καί τῆς γῆς τήν φυλακὴν ἐγχειρισθεὶς παρὰ Θεοῦ οὐ φύσει πονηρὸς γεγονώς, ἀλλ' ἀγαθὸς ὢν καί ἐπ' ἀγαθῷ γενόμενος καί μηδ' ὄλως ἐν ἑαυτῷ παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ κακίας ἐσχηκώς ἴχνος, μὴ ἐνέγκας τόν τε φωτισμὸν τήν τε τιμὴν, ἣν αὐτῷ ὁ Δημιουργὸς ἐδωρήσατο, αὐτεξουσίῳ προαιρέσει ἐτράπη ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν καί ἐπήρθη κατὰ τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν Θεοῦ, ἀντάραι αὐτῷ βουληθεὶς, καί πρῶτος ἀποστάς τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ κακῷ ἐγένετο· οὐδὲν γὰρ ἕτερόν ἐστι τὸ κακὸν, εἰ μὴ τοῦ ἀγαθοῦ στέρησις·

1. Ἀποκηρύσσει τὴν πλάνην τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μανιχαϊσμοῦ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς ἐχρειάσθη διὰ νὰ δημιουργήσῃ τὸν κόσμον τὴν συνεργίαν καί βοήθειαν τῶν ἀγγέλων.

2. Εἰς τοὺς Πατέρας κυριαρχεῖ ἡ γνώμη ὅτι ἡ παρεκτροπὴ τοῦ διαβόλου, εἰς τὴν ὁποίαν συμπαρασύρθησαν καί τὰ ἀγγελικὰ τάγματα ποῦ ὑπετάγησαν εἰς αὐτόν, ἦταν ἡ ὑπερηφάνεια. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος εἰς τὸν περὶ παρθενίας λόγον του (παραγρ. 5 PG 28, 257) βεβαιοῖ ὅτι «ὁ σατανᾶς» δὲν ἔπεσεν ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς «ἐνεκεν πορνείας ἢ μοιχείας ἢ κλοπῆς» ἀλλὰ ἐξ αἰτίας τῆ ὑπε-

που, τὸ ὁμολογοῦν ὅλοι. Ἐγὼ ὅμως συμφωνῶ μὲ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον διότι ἔπρεπε πρῶτα νὰ δημιουργηθῆ ἡ πνευματικὴ οὐσία καὶ κατόπιν ἡ αἰσθητὴ, καὶ ἔπειτα νὰ δημιουργηθῆ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν σύνθεσιν τῶν δύο οὐσιῶν.

Ὅσοι ὅμως λέγουν ὅτι οἱ ἄγγελοι εἶναι δημιουργοὶ¹ τῶν διαφόρων ὑπάρξεων, αὐτοὶ εἶναι στόμα τοῦ πατρὸς των Διαβόλου· διότι οἱ ἄγγελοι, ἐπειδὴ εἶναι δημιουργήματα, δὲν εἶναι δημιουργοί. Ἀλλὰ δημιουργὸς ὅλων τῶν ὄντων καὶ προνοητὴς καὶ συντηρητὴς εἶναι ὁ Θεός, ὁ μόνος ἀδημιούργητος πού ὑμνεῖται καὶ δοξάζεται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Β'. (4) 18. Διὰ τὸν διάβολον καὶ τοὺς δαίμονας

Ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις ἀρχηγὸς τῆς περιγείου τάξεως καὶ τῆς γῆς, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνετέθη ἀπὸ τὸν Θεὸν ἡ φύλαξις τῆς, ὁ ὁποῖος ἂν καὶ δὲν ἐδημιουργήθη πονηρὸς ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἦταν ἀγαθὸς καὶ ἐδημιουργήθη διὰ τὸ ἀγαθόν, καὶ δὲν εἶχε μέσα του οὔτε ἴχνος κακίας ἀπὸ τὸν Δημιουργόν, ἐπειδὴ δὲν ἐδέχθη τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν τιμὴν, πού τοῦ ἐχάρισεν ὡς δῶρον ὁ Δημιουργός, κατόπιν ἐλευθέρως ἐκλογῆς μετεβλήθη ἀπὸ τὴν φυσικὴν του κατάστασιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν, καὶ ὑπερηφανεύθη² ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ πού τὸν ἐδημιούργησε, μὲ τὸ νὰ θελήσῃ νὰ ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον του καὶ ἀφοῦ πρῶτος αὐτὸς ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὸ ἀγαθόν, κατέληξεν εἰς τὸ κακόν· καὶ διότι δὲν εἶναι τὸ κακόν κάτι ἄλλο παρὰ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ· ὅπως ἀκριβῶς καὶ

ρηφανείας του. «Οὕτω γὰρ εἶρηκεν· Ἄναβήσομαι καὶ θήσομαι τὸν θρόνον μου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἔσομαι ὁμοῖος τῷ Ὑψίστῳ». Ἐδῶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος χρησιμοποιεῖ προφανῶς τὰ λόγια τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ συγκεκριμένως Ἦσ. 14, 12. Ἐπίσης καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Πατέρας εὐρίσκουν συμβολισμὸν τῆς πτώσεως τοῦ σατανᾶ εἰς ἐκεῖνα πού λέγονται διὰ τὴν ἔπαρσιν τοῦ βασιλέως τῆς Βαβυλῶνος (Ἦσ. 14, 12) καὶ εἰς ὅσα γράφονται διὰ τὸν βασιλέα τῆς Τύρου (Ἐζ. 28, 12 - 18).

ὡσπερ καὶ τὸ σκότος φωτὸς ἐστὶ στέρησις. Τὸ γὰρ ἀγαθὸν φῶς ἐστὶ νοητὸν ὁμοίως καὶ τὸ κακὸν σκότος ἐστὶ νοητὸν. Φῶς οὖν κτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ἀγαθὸς γεγονὼς — καὶ γάρ· «Ἔβλεπεν ὁ Θεὸς πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν» — αὐτεξουσίῳ θελήματι σκότος ἐγένετο. Συναπεσπάσθη δὲ καὶ ἠκολούθησεν αὐτῷ καὶ συνέπεσε πλῆθος ἄπειρον τῶν ὑπ' αὐτῷ τεταγμένων ἀγγέλων. Τῆς αὐτῆς τοιγαροῦν φύσεως τοῖς ἀγγέλοις ὑπάρχοντες, κακοὶ γεγόνασι, τὴν προαίρεσιν ἐκουσίως ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ πρὸς τὸ κακὸν ἐκκλίναντες.

Οὐκ ἔχουσι τοίνυν ἐξουσίαν κατὰ τινος οὐδὲ ἰσχὺν, εἰ μὴ ἐκ Θεοῦ οἰκονομικῶς συγχωρούμενοι, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ, καθάπερ ἐπὶ τῶν χοίρων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γέγραπται. Παραχωρήσεως δὲ Θεοῦ γινομένης καὶ ἰσχύουσι καὶ μεταβάλλονται καὶ μετασχηματίζονται, εἰς οἶον θέλουσι σχῆμα κατὰ φαντασίαν.

Καὶ τὰ μὲν μέλλοντα οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ οὐδὲ οἱ δαίμονες οἶδασιν, ὅμως προλέγουσιν· οἱ μὲν ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς ἀποκαλύπτοντες καὶ προλέγειν κελεύοντες· ὅθεν, ὅσα λέγουσι, γίνονται. Προλέγουσι δὲ καὶ οἱ δαίμονες, ποτὲ μὲν τὰ μακρὰν γινόμενα βλέποντες, ποτὲ δὲ στοχαζόμενοι· ὅθεν καὶ τὰ πολλὰ ψεύδονται· οἷς οὐ δεῖ πιστεῦειν, κἂν ἀληθεύωσι πολλαῖς, οἷω τρόπῳ εἰρήκαμεν. Οἶδασι δὲ καὶ τὰς Γραφάς.

Πᾶσα οὖν κακία ἐξ αὐτῶν ἐπενοήθη καὶ τὰ ἀκάθαρτα πάθη. Καὶ προσβάλλειν μὲν τῷ ἀνθρώπῳ συνεχωρήθησαν, βιάζεσθαι δέ τι-

1. Γέν. 1, 31.

2. Ἡ φύσις τοῦ διαβόλου ἀσώματος κατὰ τὸν Ἀπόστολον εἰπόντα· «οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἢ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας» (Ἐφ. 6, 12), λέγει ὁ Μ. Βασίλειος. Καὶ κατὰ τὸν Κύριλλον Ἱεροσολύμων πνεῦμα «καθολικῶς καλεῖται ὁ μὴ ἔχει παχὺ σῶμα» καὶ «πνεύματα καλοῦνται» οἱ δαίμονες, ἐπειδὴ «οὐκ ἔχουσι τοιαῦτα σώματα, δηλαδὴ παχέα.

3. Ἰώβ 1, 12.

τὸ σκότος εἶναι στέρησις τοῦ φωτός. Διότι τὸ ἀγαθὸν εἶναι πνευματικὸν φῶς· παρομοίως καὶ τὸ κακὸν εἶναι πνευματικὸν σκότος. Μολονότι λοιπὸν ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν ὡς φῶς καὶ ἔγινεν ἀγαθὸς - καὶ διότι· «Εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν»¹ - ἐν τούτοις ἔγινε σκότος μὲ ἐλευθέραν θέλησιν. Καὶ ἄπειρον πλῆθος τῶν ἀγγέλων ποὺ ἦταν ὑπὸ τὰς διαταγὰς, τῶν ἀπεχωρίσθη μαζί του ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἠκολούθησε καὶ ὠδηγήθη εἰς τὴν πτώσιν. Μολονότι βέβαια ἔχουν τὴν ἰδίαν φύσιν² μὲ τοὺς ἀγγέλους, ἐντούτοις ἔχουν γίνει κακοί, ἐπειδὴ ἔστρεψαν θεληματικῶς τὴν προτίμησίν των ἀπὸ τὸ ἀγαθὸν πρὸς τὸ κακὸν.

Δὲν ἔχουν βέβαια οὔτε δικαίωμα, οὔτε δύναμιν ἐναντίον κάποιου, παρὰ μόνον ὅταν τοὺς ἐπιτρέψη ὁ Θεὸς κατὰ τὸ σχέδιον τῆς οἰκονομίας του, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἰώβ³, καὶ καθὼς ἔχει γραφῆ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν χοίρων⁴. Ὄταν ὁμως ἐπιτρέψη ὁ Θεὸς καὶ δύναμιν ἔχουν νὰ μεταβάλλωνται καὶ μεταμορφώνονται φανταστικῶς εἰς ὅποιαν μορφήν θέλουν.

Καὶ τὰ μέλλοντα βέβαια οὔτε οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, οὔτε οἱ δαίμονες γνωρίζουν, ἐν τούτοις τὰ προλέγουν· οἱ μὲν ἄγγελοι, ἐπειδὴ τὰ ἀποκαλύπτει εἰς αὐτοὺς ὁ Θεὸς καὶ προστάζει νὰ τὰ προλέγουν· δι' αὐτὸ ὅσα λέγουν, πραγματοποιοῦνται. Προλέγουν ὁμως καὶ οἱ δαίμονες, ἄλλοτε ἐπειδὴ βλέπουν αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν εἰς μακρινὴν ἀπόστασιν καὶ ἄλλοτε ἐπειδὴ προσπαθοῦν νὰ τὰ συμπεράνουν· δι' αὐτὸ καὶ ψεύδονται τὰς περισσοτέρας φορές. Εἰς αὐτοὺς δὲν πρέπει νὰ ἐμπιστεύεται κανεὶς, καὶ ἂν ἀκόμη συχνὰ λέγουν τὴν ἀλήθειαν, μὲ τὸν τρόπον ποὺ ἔχομεν εἰπεῖ. Γνωρίζουν ἀκόμη καὶ τὰς Γραφάς.

Κάθε κακία λοιπὸν εἶναι ἐφεύρημά των, συνεπῶς καὶ τὰ ἀκάθαρτα πάθη. Καὶ τοὺς ἐπετράπη βέβαια νὰ πειράζουν τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δὲν ἔχουν τὴν δύναμιν νὰ ἐκβιάζουν κάποιον·

4. Μάρ. 5, 13.

να οὐκ ἰσχύουσιν· ἐν ἡμῖν γάρ ἐστι δέξασθαι τὴν προσβολὴν ἢ μὴ δέξασθαι. Διὸ τῷ Διαβόλῳ καὶ τοῖς δαίμοσιν αὐτοῦ ἡτοίμασται τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον, ἡ κόλασις ἡ αἰώνιος, καὶ τοῖς ἐπομένοις αὐτῷ.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι, ὅπερ ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις ὁ θάνατος, τοῦτο τοῖς ἀγγέλοις ἢ ἐκπτώσις. Μετὰ γὰρ τὴν ἐκπτώσιν οὐκ ἐστὶν αὐτοῖς μετάνοια; ὡςπερ οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις μετὰ τὸν θάνατον.

Β' (5) 19. Περὶ κτίσεως ὄρατῆς

Αὐτὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ ἐν Τριάδι καὶ ἐν μονάδι δοξολογούμενος, «ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς» ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγὼν τὰ σύμπαντα· τὰ μὲν οὐκ ἐκ προϋποκειμένης ὕλης, οἷον οὐρανόν, γῆν, ἀέρα, πῦρ, ὕδωρ, τὰ δὲ ἐκ τούτων τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων, οἷον ζῶα, φυτά, σπέρματα· ταῦτα γὰρ ἐκ γῆς καὶ ὕδατος, ἀέρος τε καὶ πυρὸς τῷ τοῦ Δημιουργοῦ προστάγματι γεγονάσιν.

Β' (6) 20. Περὶ οὐρανοῦ

Οὐρανός ἐστι περιοχὴ ὄρατῶν τε καὶ ἀοράτων κτισμάτων· ἐντὸς γὰρ αὐτοῦ αἶ τε νοεραὶ τῶν ἀγγέλων δυνάμεις καὶ πάντα τὰ αἰσθητὰ περικλείονται καὶ περιορίζονται. Μόνον δὲ τὸ θεῖον ἀπερίγραπτόν ἐστι, πάντα πληροῦν καὶ πάντα περιέχον καὶ πάντα περιορίζον, ὡς ὑπὲρ πάντα ὄν καὶ πάντα δημιουργῆσαν.

Ἐπεὶ τοίνυν οὐρανὸν φησὶν ἡ Γραφή καὶ «οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ»

διότι ἀπὸ ἐμᾶς ἐξαρτᾶται νὰ δεχθῶμεν τὴν ἐπίθεσιν ἢ νὰ μὴ τὴν δεχθῶμεν. Δι' αὐτὸ ἔχει ἐτοιμασθῆ διὰ τὸν Διάβολον καὶ διὰ τοὺς δαίμονάς του καὶ δι' αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀκολουθοῦν, τὸ ἄσβεστον πῦρ καὶ ἡ αἰώνιος κόλασις ¹.

Πρέπει δὲ νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ εἶναι διὰ τοὺς ἀνθρώπους ὁ θάνατος, εἶναι διὰ τοὺς ἀγγέλους ἡ πτώσις. Διότι μετὰ τὴν πτώσιν δὲν ὑπάρχει δι' αὐτοὺς μετάνοια, ὅπως ἀκριβῶς δὲν ὑπάρχει μετάνοια διὰ τοὺς ἀνθρώπους μετὰ τὸν θάνατον.

Β' (5) 19. Διὰ τὰ ὄρατὰ δημιουργήματα

Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς μας, ποὺ δοξολογεῖται ὡς Τριάς καὶ ὡς Μονὰς, «Ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς» ², μὲ τὸ νὰ δημιουργήσῃ τὰ ὅλα ἐκ τοῦ μηδενός· ἄλλα ἀπὸ ὕλην ποὺ δὲν προϋπῆρχεν, ὅπως τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν, τὸν ἀέρα, τὴν φωτιάν, τὸ νερό, ἄλλα ὁμοίως μὲ βάσις αὐτὰ ποὺ εἶχαν δημιουργηθῆ ἀπὸ αὐτὸν, ὅπως τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ, τὰ σπέρματα· διότι αὐτὰ ἔχουν δημιουργηθῆ ἀπὸ χῶμα καὶ νερό, ἀπὸ ἀέρα καὶ φωτιάν μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ Δημιουργοῦ.

Β' (6) 20. Διὰ τὸν οὐρανὸν

Ὁ οὐρανὸς εἶναι ἡ ἑκτασις τῶν ὄρατῶν καὶ ἀόρατων δημιουργημάτων· διότι μέσα εἰς αὐτὸν περιλαμβάνονται καὶ περικλείονται αἱ πνευματικαὶ ἀγγελικαὶ δυνάμεις καὶ ὅλα τὰ αἰσθητά. Καὶ εἶναι ἀπεριόριστον μόνον τὸ θεῖον, ποὺ γεμίζει τὰ πάντα καὶ περιλαμβάνει τὰ πάντα καὶ περικλείει τὰ πάντα, ἐπειδὴ εἶναι πέραν ἀπὸ ὅλα καὶ ἐδημιούργησε τὰ πάντα.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ Γραφή κάνει λόγον διὰ οὐρανὸν, καὶ «οὐ-

2. Ψαλ. 145, 6.

καὶ «οὐρανοὺς οὐρανῶν» καὶ «ἕως τρίτου οὐρανοῦ» ὁ μακάριος Παῦλος ἠρπάχθαι φησί, λέγομεν, ὅτι ἐν τῇ τοῦ παντὸς κοσμογενείᾳ οὐρανοῦ ποίησιν παρελάβομεν, ὃν οἱ τῶν ἔξω σοφοὶ ἀναστρον σφαῖράν φασι, τὰ Μωϋσέως σφετερισάμενοι δόγματα. Ἔτι δὲ καὶ τὸ στερέωμα ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς οὐρανόν, ὃν ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος γενέσθαι προσέταξεν, τάξας αὐτὸν διαχωρίζειν ἀπὸ μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος καὶ ἀπὸ μέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος. Τούτου τὴν φύσιν ὁ θεῖος Βασίλειος λεπτήν φησιν, ὡσεὶ καπνόν, ἐκ τῆς θείας μεμνημένος Γραφῆς. Ἔτεροι δὲ ὕδατώδη, ὡς ἐν μέσῳ τῶν ὑδάτων γενόμενον· ἄλλοι ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἄλλοι πέμπτον σῶμα καὶ ἕτερον παρὰ τὰ τέσσαρα.

Τινὲς μὲν οὖν ἐδόξασαν ἐν κύκλῳ τὸ πᾶν περιέχειν τὸν οὐρανόν, σφαιροειδῆ τε ὑπάρχειν καὶ πανταχόθεν τὸ ἀνώτατον μέρος αὐτὸν εἶναι, τὸ δὲ μεσώτατον τοῦ περιεχομένου ὑπ' αὐτοῦ τόπου εἶναι κατώτερον μέρος, καὶ τὰ μὲν κοῦφα καὶ ἐλαφρὰ τῶν σωμάτων τὴν ἄνω τάξιν λαχεῖν παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ, τὰ δὲ βαρέα καὶ κατωφερῆ τὴν κατωτέραν χώραν, ἣτις ἐστὶν ἡ μέση. Ἔστι μὲν οὖν κουφότερον καὶ ἀνωφερέστερον στοιχεῖον τὸ πῦρ, ὅπερ δὴ μετὰ τὸν οὐρανὸν εὐθέως τετάχθαι φασί· τοῦτο δὲ λέγουσιν τὸν αἰθέρα, μεθ' ὃν κατώτερον τὸν ἀέρα. Τὴν δὲ γῆν καὶ τὸ ὕδωρ ὡς βαρυτέρα καὶ κατωφερέστερα, ἐν τῷ μεσωτάτῳ κρεμάσθαι· ὡς εἶναι ἐξ ἐναντίας κάτω μὲν τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ — τὸ δὲ ὕδωρ κουφότερον τῆς γῆς, ὅθεν καὶ εὐκίνη-

1. Ψαλ. 113, 24.

2. Ψαλ. 148, 4.

3. Β' Κορ. 12, 2.

4. Γέν. 1, 8.

5. Μ. Βασιλείου, Ἐξαμη. 1.

6. Βλέπε σχόλιον 15, Βιβλίον Α' τοῦ παρόντος τόμου.

7. Διὰ τοὺς ἀρχαίους «αἰθήρ» εἶναι τὸ ἀνώτατον καὶ καθαρώτατον

ρανὸν τοῦ οὐρανοῦ»¹, καὶ «οὐρανοὺς τῶν οὐρανῶν»², καὶ ὁ μακάριος Παῦλος λέγει ὅτι ἔχει ἀρπαγῆ «ἕως τρίτου οὐρανοῦ»³, λέγομεν ὅτι εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ σύμπαντος ἔχομεν τὴν παράδοσιν περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ὁποῖον οἱ ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας σοφοὶ ὀνομάζουν ἀναστρον σφαῖραν, ἀφοῦ οἰκειοποιήθησαν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωυσέως. Καὶ ἀκόμη ὠνόμασεν ὁ Θεὸς οὐρανὸν καὶ τὸ στερέωμα, καὶ ἐπρόσταξε νὰ σχηματισθῆ αὐτὸς εἰς τὸ μέσον τοῦ νεροῦ, καὶ τὸν ἔβαλε νὰ ἀποτελῆ χωρίσμα ἀνάμεσα εἰς τὸ νερὸ ποῦ ὑπάρχει ἐπάνω ἀπὸ τὸ στερέωμα καὶ ἀνάμεσα εἰς τὸ νερὸ ποῦ ὑπάρχει κάτω ἀπὸ τὸ στερέωμα⁴. Ὁ θεῖος Βασίλειος ποῦ ἐδιδάχθη τὰ μυστήρια ἀπὸ τὴν θείαν Γραφὴν λέγει ὅτι ἡ φύσις του εἶναι λεπτή ὡσάν καπνός⁵. Ἄλλοι πάλιν λέγουν ὅτι εἶναι ὑδατώδης, ἐπειδὴ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῶν νερῶν· ἄλλοι λέγουν ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα· ἄλλοι ὅτι εἶναι πέμπτον σῶμα⁶, καὶ διαφορετικὸν ἀπὸ τὰ τέσσαρα.

Μερικοὶ βέβαια ἔχουν τὴν γνώμην ὅτι ὁ οὐρανὸς περικλείει κυκλικῶς τὸ πᾶν, ὅτι εἶναι σφαιρικὸς καὶ ὅτι ἀπὸ παντοῦ αὐτὸς εἶναι τὸ ὑψηλότερον σημεῖον, ἐνῶ κατώτερον σημεῖον εἶναι τὸ κεντρικώτερον σημεῖον τοῦ τόπου ποῦ περικλείεται ἀπ' αὐτόν, καὶ ὅτι τὰ ἕλαφρά καὶ ἀβαρῆ σώματα ἐπῆραν ὡς προνόμιον ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν τὰς ὑψηλὰς θέσεις, ἐνῶ αὐτὰ ποῦ ἔχουν βάρος καὶ ρέπουσιν πρὸς τὰ κάτω, ἐπῆραν ὡς προνόμιον τὰ κατώτερα μέρη, τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς τὸ κέντρον. Εἶναι βέβαια ἡ φωτιά στοιχεῖον ἕλαφρότερον καὶ μὲ μεγαλυτέραν ἀνυψωτικὴν τάσιν, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστὸν, λέγουσιν ὅτι ἔχει πάρεϊ θέσιν ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὸν οὐρανόν· καὶ αὐτὸ λέγουσιν ὅτι εἶναι ὁ αἰθήρ⁷, μετὰ ἀπὸ τὸν ὁποῖον λέγουσιν ὅτι κατώτερος εἶναι ὁ ἀήρ. Ἡ γῆ ὁμως καὶ τὸ νερὸ ἐπειδὴ εἶναι βαρύτερα καὶ κατωφερέστερα, λέγουσιν ὅτι εὐρίσκονται τελείως εἰς τὸ μέσον, μὲ ἀποτελεσμα νὰ εἶναι ἀντιμέτωπα, εἰς τὸ κάτω μέρος ἢ γῆ καὶ τὸ νερὸ - τὸ νερὸ μάλιστα, ἐπει-

στρώμα τοῦ ἀέρος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀέρα, ὁ ὁποῖος εἶναι τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ἀέρος ἢ ἡ ἀτμόσφαιρα ποῦ περιβάλλει τὴν γῆν.

τότερον αὐτῆς ὑπάρχει—, ἄνωθεν δὲ πανταχόθεν, ὡς περιβόλαιον κύκλω τὸν ἀέρα καὶ περὶ τὸν ἀέρα πανταχόθεν τὸν αἰθέρα, ἔξωθεν δὲ πάντων κύκλω τὸν οὐρανόν.

Κυκλικῶς δὲ φασι κινεῖσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ συσφίγγειν τὰ ἐν-
τὸς καὶ οὕτω μένειν πάγια καὶ ἀδιάπτωτα.

Ἑπτὰ δὲ ζώνας φασι τοῦ οὐρανοῦ, μίαν τῆς ἑτέρας ὑψηλοτέ-
ραν. Λέγουσι δὲ αὐτὸν λεπτοτάτης φύσεως, ὡσεὶ καπνὸν, καὶ κατὰ
ἐκάστην ζώνην εἶναι ἓνα τῶν πλανητῶν· ἑπτὰ γὰρ πλανήτας εἶναι
ἔφησαν, Ἡλίον, Σελήνην, Δία, Ἑρμῆν, Ἄρεα, Ἀφροδίτην καὶ Κρό-
νον. Ἀφροδίτην δὲ φασι τὸν ποτὲ μὲν Ἑωσφόρον, ποτὲ δὲ Ἑσπε-
ρον γινόμενον. Πλανήτας δὲ τούτους ἐκάλεσαν, ὅτι περ ἐναντίως τοῦ
οὐρανοῦ ποιοῦνται τὴν κίνησιν· τοῦ γὰρ οὐρανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν
αστέρων ἐξ ἀνατολῆς ἐπὶ δυσμὰς κινουμένων, οὗτοι μόνοι ἀπὸ δυ-
σμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς τὴν κίνησιν ἔχουσι. Καὶ τοῦτο γνωσόμεθα ἐκ
τῆς σελήνης μικρὸν καθ' ἑσπέραν ἀναποδιζούσης.

Ὅσοι τοίνυν ἔφησαν σφαιροειδῆ τὸν οὐρανόν, ἴσως λέγουσιν
ἀφίστασθαι αὐτὸν καὶ ἀπέχειν τῆς γῆς, ἄνωθέν τε καὶ ἐκ πλαγίων καὶ
κάτωθεν. Κάτωθεν δὲ καὶ ἐκ πλαγίων φημί, ὅσον πρὸς τὴν ἡμετέραν
αἴσθησιν, ἐπεὶ κατὰ τὸν τῆς ἀκολουθίας λόγον πανταχόθεν τὸν ἄνω
τόπον ὁ οὐρανὸς ἐπέχει καὶ ἡ γῆ τὸν κάτω. Καὶ φασι τὸν οὐρανὸν
σφαιροειδῶς κυκλοῦν τὴν γῆν καὶ συμπεριφέρειν τῇ ὀξυτάτῃ κινή-
σει αὐτοῦ ἡλίον τε καὶ σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ ὑπὲρ γῆν
ὄντος τοῦ ἡλίου ἡμέραν γίνεσθαι ἐνταῦθα, ὑπὸ δὲ τὴν γῆν νύκτα.
Ὑπὸ δὲ γῆν κατιόντος ἡλίου ἐνταῦθα μὲν νύκτα, ἐκεῖσε δὲ ἡμέραν.

Ἄλλοι δὲ ἡμισφαίριον τὸν οὐρανὸν ἐφαντάσθησαν ἐκ τοῦ τὸν
θεηγόρον Δαυὶδ λέγειν· «Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέρριν», ὅπερ

δὴ εἶναι ἐλαφρότερον, εἶναι δι' αὐτὸ καὶ περισσότερον εὐκίνητον ἀπὸ αὐτὴν -, καὶ ἀπὸ ἐπάνω κυκλικά ἀπὸ παντοῦ ὁ ἀήρ, ὡς ἔνδυμα, καὶ γύρω ἀπὸ τὸν ἀέρα ἀπὸ παντοῦ ὅτι εὐρίσκεται ὁ αἰθήρ, καὶ ἔξω ἀπὸ ὅλα κυκλικά ὅτι εὐρίσκεται ὁ οὐρανός.

Λέγουν ἀκόμη ὅτι ὁ οὐρανὸς κινεῖται κυκλικά καὶ συσφίγγει τὰ σώματα ποῦ εἶναι μέσα καὶ ἔτσι μένουν σταθερά καὶ δὲν πίπτουν διὰ μέσου τῶν ἄλλων.

Ἐπίσης λέγουν ὑπάρχουν ἑπτὰ ζῶναι τοῦ οὐρανοῦ, ἡ μία ὑψηλοτέρα ἀπὸ τὴν ἄλλην. Καὶ λέγουν ὅτι αὐτὸς ἔχει πολὺ λεπτήν σύστασιν, ὡσὰν καπνόν, καὶ ὅτι εἰς κάθε μίαν ζώνην εὐρίσκεται ἓνας ἀπὸ τοὺς πλανήτας· διότι εἶπαν ὅτι ὑπάρχουν ἑπτὰ πλανῆται· ὁ Ἥλιος, ἡ Σελήνη, ὁ Ζεὺς, ὁ Ἑρμῆς, ὁ Ἄρης, ἡ Ἀφροδίτη καὶ ὁ Κρόνος. Καὶ λέγουν ὅτι ἡ Ἀφροδίτη εἶναι ὁ πλανήτης ποῦ ἄλλοτε γίνεται Ἐωσφόρος καὶ ἄλλοτε Ἑσπερος. Καὶ τοὺς ὠνόμασαν πλανήτας, διότι κινουῦνται ἀντίθετα πρὸς τὸν οὐρανόν· ἐνῶ δηλαδὴ ὁ οὐρανὸς καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἀστέρες κινουῦνται ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, μόνον αὐτοὶ κινουῦνται ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Καὶ αὐτὸ θὰ τὸ ἀντιληφθῶμεν ἀπὸ τὴν σελήνην, ποῦ ὀπισθοδρομεῖ ὀλίγον κάθε βράδυ.

Ὅσοι λοιπὸν εἶπαν ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι σφαιρικός, λέγουν ὅτι αὐτὸς εἶναι μακρὰν ἀπὸ τὴν γῆν καὶ ἀπέχει ἐξ ἴσου καὶ ἀπὸ ἐπάνω καὶ ἀπὸ τὰ πλάγια καὶ ἀπὸ κάτω. Ἀπὸ κάτω καὶ ἀπὸ τὰ πλάγια ἐννοῶ ὅσον μέρος εὐρίσκεται κάτω καὶ πλαγίως πρὸς τὰς αἰσθήσεις μας, ἐπειδὴ κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν, ὁ οὐρανὸς κατέχει ἀπὸ παντοῦ τὸν ἄνω χῶρον καὶ ἡ γῆ τὸν κάτω. Ἀκόμη λέγουν ὅτι ὁ οὐρανὸς περιβάλλει σφαιρικά τὴν γῆν καὶ ὅτι περιστρέφει μαζί του μὲ τὴν ταχυτάτην κίνησιν του τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ ὅτι, ὅταν ὁ ἥλιος εἶναι ἐπάνω ἀπὸ τὴν γῆν, ἐδῶ γίνεται ἡμέρα, καὶ ὅταν εὐρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν γῆν, γίνεται νύκτα. Ὅταν πάλιν κατέρχεται ὁ ἥλιος κάτω ἀπὸ τὴν γῆν, ἐδῶ γίνεται νύκτα, καὶ ἐκεῖ γίνεται ἡμέρα.

Ἄλλοι ἐφαντάσθησαν ὅτι ὁ οὐρανὸς εἶναι ἡμισφαίριον ἀπὸ τὸ ὅτι λέγει ὁ θεολόγος Δαυίδ· «Ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ

δηλοῖ τὴν σκητὴν. Καὶ τὸν μακάριον Ἡσαΐαν· «Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ καμάραν». Καὶ ὅτι δύνων ὁ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα κυκλοῖ τὴν γῆν ἀπὸ δύσεως ἐπὶ βορρᾶν καὶ οὕτω πάλιν ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν ἀφικνεῖται. Ὅμως, εἴτε οὕτως, εἴτε ἐκείνως, ἅπαντα τῷ θεῷ προστάγματι γέγονέ τε καὶ ἤδρασται καὶ τὸ θεῖον θέλημά τε καὶ βούλημα θεμέλιον ἀσάλευτον κέκτηται· «Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται».

Ἔστι μὲν οὖν οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ ὁ πρῶτος οὐρανός, ἐπάνω ὑπάρχων τοῦ στερεώματος. Ἴδου δύο οὐρανοί· «Καὶ τὸ στερέωμα γὰρ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς οὐρανόν». Σύνηθες δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ καὶ τὸν αἶρα οὐρανὸν καλεῖν διὰ τὸ ὄρασθαι ἄνω. «Ἐθλογεῖτε» γάρ, φησί, «πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ», τοῦ αἵρος λέγω. Ὁ αἶρ γὰρ τῶν πετεινῶν ἐστὶ πορεία, καὶ οὐχ ὁ οὐρανός. Ἴδου τρεῖς οὐρανοί, οὓς ὁ θεῖος ἔφη ἀπόστολος. Εἰ δὲ καὶ τὰς ἑπτὰ ζώνας ἑπτὰ οὐρανοὺς ἐκλαβεῖν θελήσειας, οὐδὲν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας λυμαίνεται. Σύνηθες δὲ καὶ τῇ Ἑβραϊδὶ φωνῇ τὸν οὐρανὸν πληθυντικῶς καλεῖν οὐρανοῦς. Οὐρανὸν οὖν οὐρανοῦ βουλομένη εἰπεῖν, οὐρανοὺς οὐρανῶν ἔφησεν, ὅπερ δηλοῖ οὐρανὸν οὐρανοῦ τὸν ἐπάνω τοῦ στερεώματος, καὶ τὰ ὕδατα δὲ τὰ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν ἢ τοῦ αἵρος καὶ τοῦ στερεώματος ἢ τῶν ἑπτὰ ζωνῶν τοῦ στερεώματος ἢ τοῦ στερεώματος τῇ συνηθείᾳ τῆς Ἑβραϊδος πληθυντικῶς οὐρανῶν ὀνομαζομένου.

Πάντα μὲν οὖν τὰ κατὰ γένεσιν ὑπόκειται φθορᾷ κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἀκολουθίαν, καὶ οἱ οὐρανοί, χάριτι δὲ Θεοῦ συνέχονται· τε

1. Ψαλ. 103, 2.

2. Ἡσ. 40, 22.

3. Ψαλ. 148, 5 - 6.

4. Γεν. 1, 8.

δέρριν»¹, πού σημαίνει τὴν σκηνὴν· καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι λέγει ὁ μακάριος Ἰσαίας· «Ὁ στήσας τὸν οὐρανὸν ὡς καμάραν»². Καὶ ὅτι, ὅταν δῦῃ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη καὶ τὰ ἀστρα, διαγράφουν κύκλον γύρω ἀπὸ τὴν γῆν ἀπὸ δυσμῶν πρὸς βορρᾶν καὶ ἔτσι ἐπανέρχονται εἰς τὴν ἀνατολήν. Ἀλλὰ εἴτε μὲ αὐτόν, εἴτε μὲ ἐκεῖνον τὸν τρόπον, ὅλα ἔχουν γίνεαι καὶ ἔχουν ἐδραιωθῆ με τὸ θεῖον πρόσταγμα, καὶ ἔχουν ὡς ἀσάλευτον θεμέλιον τὸ θεῖον θέλημα καὶ τὴν θείαν ἀπόφασιν· «Αὐτὸς γὰρ εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν. Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο, καὶ οὐ παρελεύσεται»³.

Ἐπὶ τοῦτο ἔτι πάλιν οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ, ὁ πρῶτος οὐρανός, πού εἶναι ἐπάνω ἀπὸ τὸ στερέωμα. Νά, δύο οὐρανοί· διότι καὶ τὸ στερέωμα ὠνόμασεν ὁ Θεὸς οὐρανόν⁴. Εἶναι συνήθεια τῆς θείας Γραφῆς νὰ ὀνομάζῃ καὶ τὸν ἀέρα οὐρανόν, διότι τὸν βλέπομεν ἐπάνω. Λέγει δηλαδὴ· «Εὐλογεῖτε πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ»⁵ καὶ ἐννοεῖ τὸν ἀέρα. Διότι ὁ ἀὴρ εἶναι ἡ πορεία τῶν πτηνῶν καὶ ὄχι ὁ οὐρανός. Νά, τρεῖς οὐρανοί⁶, πού εἶπε ὁ θεῖος Ἀπόστολος. Ἐν ὁμοίᾳ θελήσει νὰ θεωρήσει καὶ τὰς ἑπτὰ ζώνας ὡς ἑπτὰ οὐρανοὺς, καθόλου δὲν διαστρέφεται ἡ ἀλήθεια. Εἶναι μάλιστα συνήθεια καὶ τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης νὰ ὀνομάζῃ τὸν οὐρανὸν μὲ τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν οὐρανοῦς. Καθὼς λοιπὸν ἤθελε νὰ εἰπῆ οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, εἶπε οὐρανοὺς τῶν οὐρανῶν⁷, πού σημαίνει τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐπάνω ἀπὸ τὸ στερέωμα, ἀλλὰ σημαίνει καὶ τὰ ὕδατα πού εἶναι ἐπάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς ἢ ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἀέρα καὶ ἀπὸ τὸ στερέωμα ἢ ἐπάνω ἀπὸ τὰς ἑπτὰ ζώνας τοῦ στερεώματος ἢ ἐπάνω ἀπὸ τὸ στερέωμα, πού ὀνομάζεται μὲ πληθυντικὸν ἀριθμὸν «οὐρανοῦ» κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης.

Ὅλα λοιπὸν, ὅσα δημιουργοῦνται, φθείρονται, ἐπομένως κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν καὶ οἱ οὐρανοί, μὲ τὴν χάριν ὁμοίως τοῦ

5. Δαν. 3, 57.

6. Β' Κορ. 12, 2.

7. Ψαλ. 148, 4.

καὶ συντηροῦνται. Μόνον δὲ τὸ θεῖον ἀναρχόν τε φύσει καὶ ἀτελεύτητον. Διὸ καὶ εἴρηται· «Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις» ὅμως οὐκ εἰς τὸ παντελὲς ἀφανισθήσονται οἱ οὐρανοί· «Παλαιωθήσονται μὲν γὰρ καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον εἰλιγῆσονται καὶ ἀλλαγῆσονται» καὶ «ἔσται οὐρανὸς καινὸς καὶ γῆ καινὴ».

Πολλῶ δὲ τῷ μέτρῳ ὁ οὐρανὸς μείζων ὑπάρχει τῆς γῆς. Τὴν μέντοι οὐσίαν τοῦ οὐρανοῦ οὐ δεῖ ζητεῖν, ἄγνωστον ἡμῖν οὖσαν.

Μηδεὶς δὲ ἐμψυχωμένους τοὺς οὐρανοὺς ἢ τοὺς φωστῆρας ὑπολαμβάνετω· ἄψυχοι γὰρ εἰσι καὶ ἀναίσθητοι. Ὡστε εἰ καὶ φησιν ἡ θεία Γραφή· «Εὐφραίνεσθωσαν οἱ οὐρανοί, καὶ ἀγαλλιᾶσθω ἡ γῆ», τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους καὶ τοὺς ἐν τῇ γῇ ἀνθρώπους πρὸς εὐφροσύνην καλεῖ. Οἶδε δὲ ἡ Γραφή καὶ προσωποποιεῖν, καὶ ὡς ἐπ' ἐμφύχων περὶ τῶν ἀψύχων διαλέγεσθαι, ὡς τό· «Ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγεν, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω», καί· «Τί σοί ἐστι, θάλασσα, ὅτι ἔφυγες καὶ σοί, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω;». Καὶ ὄρη καὶ βουνοὶ ἐρωτῶνται λόγους σκιρτήσεως, ὥσπερ καὶ ἡμῖν σύνηθες λέγειν «συνήχθη ἡ πόλις», οὐ τὰς οἰκοδομὰς σημαίνειν βουλομένοις, ἀλλὰ τοὺς τῆς πόλεως οἰκῆτορας. Καί· «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ», οὐ φωνὴν ὡσὶν αἰσθητοῖς ἀκουομένην ἀφιέντες, ἀλλ' ἐκ τοῦ οἰκείου μεγέθους τὴν τοῦ Δημιουργοῦ δύναμιν ἡμῖν παριστάνοντες, ὧν τὸ κάλλος κατανοοῦντες, τὸν ποιητὴν ὡς ἀριστοτέχνην δοξάζομεν.

1. Ψαλ. 101, 27.

2. Ἐβρ. 1, 10 - 11 καὶ Ἀποκ. 21, 1.

3. Ἀναφέρεται εἰς τὰς δοξασίας τοῦ Πλάτωνος, ὅπως διατυπιοῦνται εἰς τὸν Τίμαιον (36d - e καὶ 41d - e Ἐκδ. Ὁξφόρδης, 1962), κατὰ τὰς ὁποίας ἡ ψυχὴ ἔχει συμπλεχθῆ μετὰ τὸν ἔσχατον οὐρανόν, καὶ εἰς τὰ ἄστρα ἔχουν διανεμηθῆ ἰσάριθμοι ψυχαί.

Θεοῦ συγκρατοῦνται καὶ διατηροῦνται. Καὶ μόνον τὸ θεῖον εἶναι ἐκ τῆς φύσεώς του χωρὶς ἀρχὴν καὶ χωρὶς τέλος. Δι' αὐτὸ καὶ ἔχει λεχθῆ· «Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις»¹. ἀλλὰ δὲν θὰ ἐξαφανισθοῦν τελείως οἱ οὐρανοί· «Παλαιωθήσονται μὲν γάρ, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον εἰλιγῆσονται, καὶ ἀλλαγῆσονται» καὶ «ἔσται οὐρανὸς καινὸς καὶ γῆ καινὴ»².

Κατὰ τὴν ἑκτασίαν ὁ οὐρανὸς εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ τὴν γῆν. Ἀλλὰ τὴν οὐσίαν τοῦ οὐρανοῦ δὲν πρέπει νὰ τὴν ἀναζητῆ κανεὶς, ἐπειδὴ δὲν μᾶς εἶναι γνωστὴ.

Καὶ κανεὶς ἄς μὴ θεωρῆ τούς οὐρανοὺς ἢ τούς ἀστέρας ὅτι ἔχουν ψυχὴν³. διότι εἶναι ἄψυχοι καὶ χωρὶς αἰσθήσεις. Ἐπομένως, ἂν καὶ λέγει ἡ θεία Γραφή· «Εὐφραίνεσθωσαν οἱ οὐρανοί, καὶ ἀγαλλιᾶσθω ἡ γῆ»⁴, μὲ αὐτοὺς τούς λόγους προσκαλεῖ εἰς τὴν χαρὰν τούς ἀγγέλους ποὺ εὐρίσκονται εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τούς ἀνθρώπους ποὺ εὐρίσκονται εἰς τὴν γῆν. Καὶ γνωρίζει ἡ Γραφή νὰ προσώποποιῆ καὶ νὰ ὁμιλῆ διὰ τὰ ἄψυχα, ὡσάν νὰ πρόκειται διὰ τὰ ἐμψυχα, ὅπως ἡ ἔκφρασις· «Ἡ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγεν· ὁ Ἰορδάνης ἔστράφη εἰς τὰ ὀπίσω»⁵, καὶ ἡ ἔκφρασις· «Τί σοί ἐστι, θάλασσα, ὅτι ἔφυγες, καὶ σοί, Ἰορδάνη, ὅτι ἔστράφης εἰς τὰ ὀπίσω;»⁶. Καὶ τὰ βουνὰ καὶ οἱ λόφοι παρακινοῦνται νὰ σκιρτήσουν, ὅπως καὶ ἡμεῖς συνηθίζομεν νὰ λέγωμεν «συνήχθη ἡ πόλις», χωρὶς νὰ θέλωμεν νὰ δεῖξωμεν τὰ οἰκοδομήματα, ἀλλὰ τούς κατοίκους τῆς πόλεως. Καὶ· «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ»⁷, ὅχι διότι ἀφήνουν φωνὴν ποὺ ἀκούεται μὲ τὰ αἰσθητὰ αὐτιά, ἀλλὰ διότι παρουσιάζουν εἰς ἡμᾶς μὲ τὸ μέγεθός των τὴν δύναμιν τοῦ Δημιουργοῦ· ὥστε καθὼς κατανοοῦμεν τὸ κάλλος των, δοξάζομεν τὸν Ποιητὴν ὡς ἄριστον τεχνίτην.

4. Ψαλ. 95, 11.

5. Ψαλ. 113, 3.

6. Ψαλ. 113, 5.

7. Ψαλ. 18, 1.

Β' (7) 21. Περὶ φωτός, πυρός, φωστήρων ἡλίου τε καὶ
σελήνης καὶ ἀστέρων

Τὸ πῦρ ἐν τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ, κοῦφόν τε καὶ ἀνωφερέστερον τῶν λοιπῶν, καυστικόν τε ἅμα καὶ φωτιστικόν, τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ κτισθέν· φησὶ γὰρ ἡ θεία Γραφή· «Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γεννηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς». Οὐχ ἕτερόν ἐστι τὸ πῦρ, εἰ μὴ τὸ φῶς, ὡς τινές φασιν. Ἔτεροι δὲ τὸ «κοσμικὸν πῦρ» ὑπὲρ τὸν ἀέρα φασίν, ὃ καλοῦσιν αἰθέρα. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ἤγουν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, καλλωπισμὸν καὶ κόσμον πάσης τῆς ὄρατῆς κτίσεως· ἄφελε γὰρ τὸ φῶς, καὶ πάντα ἐν τῷ σκότει ἀδιάγνωστα μένουσι τὴν οἰκείαν μὴ δυνάμενα εὐπρέπειαν ἐπιδείξασθαι. «Ἐκάλεσε δὲ ὁ Θεὸς τὸ μὲν φῶς ἡμέραν, τὸ δὲ σκότος ἐκάλεσε νύκτα». Σκότος δὲ ἐστὶν οὐκ οὐσία τις, ἀλλὰ συμβεβηκός· φωτὸς γὰρ ἐστὶ στέρησις. Ὁ γὰρ ἀήρ οὐκ ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτοῦ ἔχει τὸ φῶς. Αὐτὸ οὖν τὸ ἐστερηθῆναι τὸν ἀέρα φωτὸς σκότος ἐκάλεσεν ὁ Θεός. Καὶ οὐχὶ ἡ οὐσία τοῦ ἀέρος ἐστὶ σκότος, ἀλλ' ἡ τοῦ φωτὸς στέρησις, ὅπερ συμβεβηκὸς μᾶλλον δηλοῖ ἢ περ οὐσίαν. Οὐκ ἐκλήθη δὲ πρώτη ἡ νύξ, ἀλλ' ἡ ἡμέρα· ὥστε πρώτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα καὶ ἐσχάτη ἡ νύξ. Ἀκολουθεῖ οὖν ἡ νύξ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἡμέρας ἕως τῆς ἄλλης ἡμέρας ἐν νυχθήμερόν ἐστιν· ἔφη γὰρ ἡ Γραφή· «Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία».

Ἐν μὲν οὖν ταῖς τρισὶν ἡμέραις ἀναχομένου καὶ συστελλομένου τοῦ φωτὸς τῷ θείῳ προστάγματι ἢ τε ἡμέρα καὶ ἡ νύξ ἐγένετο. Τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἧτοι

1. Γέν. 1, 3.

2. «Κοσμικὸν πῦρ» ὀνομάζεται ἡ φωτιά, ποῦ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐταντίζετο μὲ τὸν αἰθέρα, τὸ ἀνώτατον στρώμα τοῦ ἀέρος, ποῦ ἔθεωρεῖτο διάπυρον (ρῆμα αἰθω = ἀνάπτω, καίω).

3. Γέν. 1, 1 καὶ 1, 3.

Β' (7) 21. Διὰ τὸ φῶς, τὴν φωτιάν, τοὺς φωστῆρας,
δηλαδή τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα

Ἡ φωτιά εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἐλαφρὰ καὶ μὲ
μεγαλύτεραν ἀνυψωτικὴν τάσιν ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα· καυστικὴ καὶ
συγχρόνως φωτιστικὴ, ποὺ ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν
τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς δημιουργίας· διότι λέγει ἡ θεία Γραφή·
«Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γεννηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς»¹. Δὲν εἶναι
ἡ φωτιά, ὅπως λέγουν μερικοὶ, διαφορετικὴ ἀπὸ τὸ φῶς. Ἄλλοι
λέγουν ὅτι «τὸ κοσμικὸν πῦρ»² εἶναι ἐπάνω ἀπὸ τὸν ἀέρα, καὶ
τὸ ὀνομάζουν αἰθέρα. Ἐδημιούργησε λοιπὸν ὁ Θεὸς τὸ φῶς εἰς
τὴν ἀρχὴν³ τῆς δημιουργίας, δηλαδή κατὰ τὴν πρώτην ἡμέ-
ραν, ὡς στολισμὸν καὶ κόσμημα ὄλης τῆς ὄρατῆς δημιουργίας·
ἀφαίρεσε δηλαδή τὸ φῶς, καὶ ὄλα μέσα εἰς τὸ σκοτάδι παραμένουν
ἄγνωστα, ἐπειδὴ δὲν ἔμποροῦν νὰ ἐμφανίσουν τὴν ὠραιότητά-
των. «Ἐκάλεσε δὲ ὁ Θεός, τὸ μὲν φῶς, ἡμέραν· τὸ δὲ σκότος ἐκάλε-
σε νύκτα»⁴. Καὶ σκότος δὲν εἶναι κάποια οὐσία, ἀλλὰ κάποιο συμ-
βάν· δηλαδή εἶναι στέρησις τοῦ φωτός. Διότι ὁ ἀήρ δὲν ἔχει τὸ
φῶς μέσα εἰς τὴν οὐσίαν του. Ὠνόμασε λοιπὸν ὁ Θεὸς σκότος τὴν
ἰδίαν τὴν στέρησιν τοῦ ἀέρος ἀπὸ φῶς. Καὶ δὲν εἶναι σκότος ἡ οὐ-
σία τοῦ ἀέρος, ἀλλὰ ἡ στέρησις του ἀπὸ φῶς, ποὺ φανερώνει μάλ-
λον κάποιον συμβάν καὶ ὄχι οὐσίαν. Καὶ δὲν ὠνομάσθη πρῶτα ἡ
νύκτα, ἀλλὰ ἡ ἡμέρα· ἐπομένως πρώτη εἶναι ἡ ἡμέρα καὶ τελευ-
ταία ἡ νύκτα. Ἀκολουθεῖ λοιπὸν ἡ νύκτα τὴν ἡμέραν, καὶ ἀπὸ
τὴν ἀρχὴν τῆς μιᾶς ἡμέρας ἕως τὴν ἀρχὴν τῆς ἄλλης εἶναι ἓνα
ἡμερονύκτιον· διότι ἡ Γραφή εἶπε· «Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένε-
το πρωί, ἡμέρα μία»⁵.

Εἰς τὰς τρεῖς λοιπὸν ἡμέρας τῆς δημιουργίας καθὼς διεσκορ-
πίζετο τὸ φῶς εἰς μεγάλην ἔκτασιν καὶ ἐμαζεύετο μὲ τὸ θεῖον πρὸς-
ταγμα, ἐγίνεν ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύκτα. Ἐπειτα τὴν τετάρτην ἡμέ-
ραν ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν μέγαν φωστῆρα, δηλαδή τὸν ἥ-

4. Γέν. 1, 5.

5. Γέν. 1, 5.

τὸν ἥλιον εἰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας τῆς ἡμέρας· δι' αὐτοῦ γὰρ ἡ ἡμέρα συνίσταται· ἡμέρα γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὲρ γῆν εἶναι, καὶ διάστημα ἡμέρας ἐστὶν ὁ ἀπὸ ἀνατολῆς μέχρι δύσεως ὑπὲρ γῆν τοῦ ἡλίου δρόμος· καὶ τὸν φωστήρα τὸν ἐλάσσω, ἤτοι τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίαν τῆς νυκτὸς τοῦ φωτίζειν α' ἠτῆν. Νύξ δέ ἐστιν ἐν τῷ τὸν ἥλιον ὑπὸ γῆν εἶναι, καὶ διάστημα νυκτὸς ἐστὶν ὁ ἀπὸ δύσεως μέχρις ἀνατολῆς ὑπὸ γῆν τοῦ ἡλίου δρόμος. Ἡ σελήνη τοίνυν καὶ οἱ ἀστέρες ἐτάχθησαν τὴν νύκτα φωτίζειν, οὐχ ὡς τῇ ἡμέρᾳ πάντοτε ὑπὸ γῆν ὄντες (εἰσι γὰρ καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἀστέρες ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπὲρ γῆν), ἀλλ' ὁ ἥλιος τούτους ἅμα καὶ τὴν σελήνην τῇ σφοδροτέρᾳ αἴγλη ἀποκρύπτων οὐκ ἔα φαίνεσθαι.

Τοῖς φωστήρσι τούτοις τὸ πρωτόκτιστον φῶς ὁ Δημιουργὸς ἐναπέθετο, οὐχ ὡς ἀπορῶν ἄλλου φωτός, ἀλλ' ἵνα μὴ ἄργον ἐκεῖνο μείνη τὸ φῶς· φωστήρ γὰρ ἐστὶν οὐκ αὐτὸ τὸ φῶς, ἀλλὰ φῶτος δοχεῖον.

Ἐκ τούτων τῶν φωστήρων ἑπτὰ πλανήτας φασί. Καὶ λέγουσιν αὐτοὺς ἐναντίαν τοῦ οὐρανοῦ κινεῖσθαι κινήσιν, διὸ καὶ πλανήτας αὐτοὺς ἐκάλεσαν· τὸν μὲν γὰρ οὐρανὸν φασιν ἐξ ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς κινεῖσθαι, τοὺς δὲ πλανήτας ἐκ δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς· συμπεριφέρειν δὲ τὸν οὐρανὸν τῇ ἑαυτοῦ κινήσει ὡς ὀξυτέρα τοὺς ἑπτὰ πλανήτας. Τῶν δὲ ἑπτὰ πλανητῶν τὰ ὀνόματά εἰσι ταῦτα· Σελήνη, Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη, Ἥλιος, Ἄρης, Ζεὺς, Κρόνος. Εἶναι δὲ καθ' ἐκάστην ζώνην τοῦ οὐρανοῦ ἓνα τῶν ἑπτὰ πλανητῶν·

1. Τὰ ἀναφερόμενα περὶ διαδρομῆς τοῦ ἡλίου εἶναι σύμφωνα μετὰ τὰς

λιον, διὰ τὴν ὀρίξη τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμέρας καὶ τὴν εἶναι κυρίαρχός τῆς· ἡ ἡμέρα δηλαδὴ σχηματίζεται μετὰ αὐτόν· διότι ἡμέρα εἶναι τὸ χρονικὸν διάστημα κατὰ τὸ ὅποσον ὁ ἥλιος εὐρίσκεται ἐπάνω ἀπὸ τὴν γῆν· καὶ διάρκειά τῆς ἡμέρας εἶναι ἡ διαδρομὴ¹ τοῦ ἡλίου ἐπάνω ἀπὸ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ μέχρι τῆς δύσεως· ἀκόμη ἔδημιούργησε τὸν μικρότερον φωστῆρα, δηλαδὴ τὴν σελήνην, καὶ τὰ ἄστρα, διὰ τὴν ὀρίζουν τὴν ἀρχὴν τῆς νυκτὸς καὶ τὴν κυριαρχοῦν κατὰ τὴν διάρκειάν τῆς, ὥστε τὴν φωτίζουν· Νύκτα πάλιν εἶναι τὸ χρονικὸν διάστημα κατὰ τὸ ὅποσον ὁ ἥλιος εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν γῆν, καὶ διάρκειά τῆς νυκτὸς εἶναι ἡ διαδρομὴ τοῦ ἡλίου κάτω ἀπὸ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς δύσεως τοῦ μέχρι τῆς ἀνατολῆς. Ἡ σελήνη λοιπὸν καὶ τὰ ἄστρα ὠρίσθησαν τὴν φωτίζουν τὴν νύκτα, ὅχι διότι εἶναι κατὰ τὴν ἡμέραν πάντοτε κάτω ἀπὸ τὴν γῆν (διότι ὑπάρχουν εἰς τὸν οὐρανὸν ἄστρα, ἐπάνω ἀπὸ τὴν γῆν καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν), ἀλλὰ ὁ ἥλιος σκεπάζοντας συγχρόνως αὐτὰ καὶ τὴν σελήνην μετὰ τὸ λαμπρότερον φῶς τοῦ δὲν τὰ ἀφήνει τὴν φαίνωνται.

Εἰς αὐτοὺς τοὺς φωστῆρας ὁ Δημιουργὸς ἔβαλε τὸ πρωτοδημιούργητον φῶς, ὅχι διότι δὲν εἶχεν ἄλλο φῶς ἀλλὰ διὰ τὴν μὴ παραμείνῃ ἐκεῖνο τὸ φῶς ἄχρηστον· διότι φωστῆρ δὲν εἶναι τὸ ἴδιον τὸ φῶς ἀλλὰ εἶναι δοχεῖον τοῦ φωτός.

Λέγουσιν ὅτι ἀπὸ τοὺς φωστῆρας αὐτοὺς εἶναι οἱ ἑπτὰ πλανῆται. Καὶ λέγουσιν ὅτι αὐτοὶ κινοῦνται ἀντίθετα πρὸς τὸν οὐρανόν· δι' αὐτὸ τοὺς ὠνόμασαν πλανήτας· λέγουσιν δηλαδὴ ὅτι ὁ οὐρανὸς κινεῖται ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἐνῶ οἱ πλανῆται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς· καὶ ὅτι ὁ οὐρανὸς συμπαρασύρει μετὰ τὴν κίνησίν του ἐπειδὴ εἶναι ταχυτέρα τοὺς ἑπτὰ πλανήτας. Καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἑπτὰ πλανητῶν εἶναι τὰ ἑξῆς· Σελήνη, Ἐρμῆς, Ἀφροδίτη, Ἥλιος, Ἄρης, Ζεὺς, Κρόνος. Καὶ λέγουσιν ὅτι εὐρίσκεται εἰς κάθε ζώνην τοῦ οὐρανοῦ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ πλανήτας·

ἀστρονομικὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, κατὰ τὰς ὁποίας κέντρον τοῦ κόσμου εἶναι ἡ γῆ.

ἐν μὲν τῇ πρώτῃ, ἦτοι ἀνωτέρα, τὸν Κρόνον,
 ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸν Δία,
 ἐν δὲ τῇ τρίτῃ τὸν Ἄρεα,
 ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ τὸν Ἥλιον,
 ἐν δὲ τῇ πέμπτῃ τὴν Ἀφροδίτην,
 ἐν δὲ τῇ ἕκτῃ τὸν Ἑρμῆν,
 ἐν δὲ τῇ ἑβδόμῃ καὶ κατωτέρα τὴν Σελήνην.

Τρέχουσι δὲ δρόμον ἀληκτον, ὃν ὁ Δημιουργὸς ἔταξεν αὐτοῖς,
 καὶ καθὼς ἐθεμελίωσεν αὐτά, ὡς φησιν ὁ θεῖος Δαυὶδ· «Σελήνην καὶ
 ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθεμελίωσας». Διὰ γὰρ τοῦ εἰπεῖν· «ἐθεμελίωσας» ἐσή-
 μανε τὸ πάγιον καὶ ἀμετάβλητον τῆς ὑπὸ Θεοῦ δοθείσης αὐτοῖς τά-
 ξεώς τε καὶ εἰρμού. Ἔταξε γὰρ αὐτοὺς εἰς καιροὺς καὶ εἰς ἡμέρας
 καὶ εἰς ἐνιαυτούς.

Διὰ μὲν γὰρ τοῦ ἡλίου αἱ τέσσαρες τροπαὶ συνίστανται. Καὶ
 πρώτη μὲν ἡ ἑαρινή· ἐν αὐτῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ σύμπαντα καὶ
 δηλοῖ τὸ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐν αὐτῇ τῶν ἀνθῶν τὴν βλάστησιν γί-
 νεσθαι, ἣτις καὶ ἰσημερινὴ τροπὴ ἐστίν· δώδεκα γὰρ ὥρων τὴν τε ἡ-
 μέραν καὶ τὴν νύκτα καθίστησιν. Αὕτη ἐκ τῆς μέσης ἀνατολῆς τοῦ
 ἡλίου συνίσταται, εὐκραῆς οὖσα, αἵματος ἀξητική, θερμὴ καὶ ὑγρὰ
 ὑπάρχουσα καὶ δι' ἑαυτῆς μεσιτεύουσα τῷ χειμῶνι τε καὶ τῷ θέρει,
 τοῦ μὲν χειμῶνος θερμότερα καὶ ξηροτέρα, τοῦ δὲ θέρους ψυχροτέ-
 ρα καὶ ὑγροτέρα. Διατείνει δὲ αὕτη ἡ ὥρα ἀπὸ Μαρτίου κα' μέχρις
 Ἰουνίου κδ'. Ἐἴτα ὑψουμένης τῆς τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς ἐπὶ τὰ βο-
 ρειότερα μέρη ἡ θερινὴ τροπὴ διαδέχεται, μεσιτεύουσα τῷ τε ἔαρι
 καὶ τῷ μετοπῶρι, ἐκ μὲν τοῦ ἔαρος τὸ θερμὸν ἔχουσα, ἐκ δὲ τοῦ
 μετοπῶρου τὸ ξηρόν· θερμὴ γὰρ ἐστὶ καὶ ξηρὰ καὶ τὴν ξανθὴν αὖξει

εις τὴν πρώτην ζώνην, δηλαδή τὴν ὑψηλοτέραν, ὁ Κρόνος
 εἰς τὴν δευτέραν ὁ Ζεὺς,
 εἰς τὴν τρίτην ὁ Ἄρης,
 εἰς τὴν τετάρτην ὁ Ἥλιος,
 εἰς τὴν πέμπτην ἡ Ἀφροδίτη,
 εἰς τὴν ἕκτην ὁ Ἑρμῆς,
 εἰς τὴν ἑβδόμην καὶ χαμηλοτέραν ἡ Σελήνη.

Καὶ διανύουν τὴν ἀτελειώτον διαδρομὴν, ποῦ ὁ Δημιουργὸς τοὺς ὥρισε, καὶ καθὼς ἔθεσε τὰ θεμέλιά των, ὅπως λέγει ὁ θεὸς Δαυὶδ· «Σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἔθεμελίωσας»¹. Μὲ τὴν ἔκφρασιν δηλαδή «ἔθεμελίωσας» ἐφανερώσει τὴν σταθερότητα καὶ τὴν ἀμεταβλησίαν τῆς τάξεως καὶ τῆς σειρᾶς ποῦ ἔβαλεν εἰς αὐτὰ ὁ Θεός. Διότι τὰ ἔχει τάξει νὰ ὀρίζουν τὰς ἐποχὰς καὶ τὰ σημεῖα² καὶ τὰς ἡμέρας καὶ τὰ χρόνια.

Ἄπο τὸν ἥλιον δηλαδή σχηματίζονται αἱ τέσσαρες τροπαί. Καὶ πρώτη βέβαια ἡ ἑαρινή· διότι κατὰ τὴν διάρκειάν της ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὰ σύμπαντα καὶ φανερώνει τοῦτο καὶ τὸ ὅτι μέχρι τώρα ἡ βλάστησις τῶν ἀνθέων συντελεῖται κατ' αὐτὴν τὴν τροπήν, ἡ ὁποία καὶ εἶναι τροπή τῆς ἰσημερίας· διότι κάνει νὰ διαρκῆ ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύκτα ἀπὸ δώδεκα ὥρας. Αὐτὴ σχηματίζεται ἐξ αἰτίας τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἀπὸ τὸ μέσον τοῦ ὀρίζοντος, εἶναι εὐκρατος, ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ αὐξάνη τὸ αἷμα, εἶναι θερμὴ καὶ ὑγρὰ καὶ εἶναι ἀνάμεσα εἰς τὸν χειμῶνα καὶ τὸ θέρος, καὶ εἶναι θερμότερα καὶ ξηροτέρα ἀπὸ τὸν χειμῶνα ἀλλὰ ψυχροτέρα καὶ ὑγροτέρα ἀπὸ τὸ θέρος. Καὶ διαρκεῖ αὐτὴ ἡ ἐποχὴ ἀπὸ τῆς 21ης Μαρτίου μέχρι τῆς 24ης Ἰουνίου. Ἐπειτα καθὼς ἀνυψοῦται ἡ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου πρὸς τὰ βορειότερα μέρη ἀκολουθεῖ ἡ θερμὴ τροπή ποῦ εἶναι ἀνάμεσα εἰς τὴν ἀνοιξιν καὶ τὸ φθινόπωρον καὶ διατηρεῖ ἀπὸ τὴν ἀνοιξιν τὴν θερμότητα καὶ ἀπὸ τὸ φθινόπωρον τὴν ξηρότητα· εἶναι δηλαδή θερμὴ καὶ ξηρὰ καὶ αὐξάνει τὴν ξανθὴν χολήν³.

2. Σημεῖον: «σημάδι» διὰ τοῦ ὁποίου γνωρίζεται κάτι.

3. Ξανθὴ χολή· (Ἰππ. π. Ἄρχ. Ἱατρ. 16).

χολήν. Αὕτη δὲ μεγίστην μὲν τὴν ἡμέραν ἔχει ὠρῶν ἰε', τὴν δὲ νύκτα πάνυ μικροτάτην, ὠρῶν ἑννέα διάστημα ἔχουσαν. Καὶ αὕτη δὲ διατείνει ἀπὸ Ἰουνίου κδ' μέχρι μηνὸς Σεπτεμβρίου κέ'. Εἶτα πάλιν εἰς τὴν μέσην ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἐπανιόντος ἢ μετοπωρινῆ τροπῆ τὴν θερινὴν ἀμείβει, μέση πῶς ἔχουσα ψύξεώς τε καὶ θερμῆς, ξηρότητός τε καὶ ὑγρότητος, καὶ μεσιτεύουσα τῇ τε θερινῇ καὶ τῇ χειμερινῇ τροπῇ, ἐκ μὲν τῆς θερινῆς τὸ ξηρόν, ἐκ δὲ τῆς χειμερινῆς τὸ ψυχρὸν ἔχουσα· ψυχρὰ γὰρ ἔστι καὶ ξηρὰ χολῆς τε μελαίνης ἀξητικὴ πέφυκεν. Αὕτη πάλιν ἰσημερινῆ τροπῆ ὑπάρχει, δώδεκα ὠρῶν τὴν τε ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα ἔχουσα· διατείνει δὲ αὕτη ἀπὸ Σεπτεμβρίου κέ' μέχρι Δεκεμβρίου κέ'. Τοῦ δὲ ἡλίου ἐπὶ τὴν μικροτέραν καὶ χθαμαλωτέραν, ἧτοι μεσημβρινὴν ἀνατολὴν κατιόντος, ἢ χειμερινῆ ἐπιλαμβάνεται τροπῆ, ψυχρὰ τε καὶ ὑγρὰ τυγχάνουσα καὶ μεσιτεύουσα τῇ τε μετοπωρινῇ καὶ τῇ ἑαρινῇ, ἐκ μὲν τῆς μετοπωρινῆς τὸ ψυχρὸν ἔχουσα, ἐκ δὲ τῆς ἑαρινῆς τὸ ὑγρὸν κεκτημένη. Αὕτη δὲ μικροτάτην μὲν τὴν ἡμέραν ἔχει, ὠρῶν ἑννέα ὑπάρχουσαν, τὴν δὲ νύκτα μεγίστην, ὠρῶν ὑπάρχουσαν πεντεκαίδεκα, φλέγματος δὲ αὕτη ὑπάρχει ἀξητικὴ· διατείνει δὲ καὶ αὕτη ἀπὸ Δεκεμβρίου κέ' μέχρι κα' Μαρτίου. Σοφῶς γὰρ ὁ Δημιουργὸς προενοήσατο, ὡς ἂν μὴ ἐξ ἄκρας ψυχρότητος ἢ θερμότητος ἢ ὑγρότητος ἢ ξηρότητος ἐπὶ τὴν ἄκραν ἐναντίαν ἐρχόμενοι ποιότητα χαλεποῖς περιπέσωμεν ἄρρωστίμασι· σφαλερὰς γὰρ τὰς αἰφνιδίους μεταβολὰς οἶδεν ὁ λόγος.

Οὕτω μὲν οὖν ὁ ἥλιος τὰς τροπὰς καὶ δι' αὐτῶν τὸν ἐναυτὸν ἀπεργάζεται, καὶ τὰς ἡμέρας δὲ καὶ τὰς νύκτας· τὰς μὲν ἀνατέλλων

1. Μέλαινα χολή: μαύρη χολή, δηλαδή νοσώδης. (Ἰππ. Ἀφορ. 1249)

Και ἔχει αὐτὴ ἡ ἐποχὴ πολὺ μεγάλην τὴν ἡμέραν, διαρκείας δεκαπέντε ὥρων, ἐνῶ τὴν νύκτα πάρα πολὺ μικράν, με χρονικὴν διάρκειαν ἐννέα ὥρων. Καὶ αὐτὴ ἡ τροπὴ διαρκεῖ ἀπὸ τῆς 24ης Ἰουνίου μέχρι τῆς 25ης τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου. Ἐπειτα με τὴν ἐκ νέου ἐπάνοδον τοῦ ἡλίου εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολῆς ἡ φθινοπωρινὴ τροπὴ διαδέχεται τὴν θερινὴν καὶ εὐρίσκεται εἰς κάποιαν ἐνδιάμεσον κατάστασιν ὡς πρὸς τὸ ψῦχος καὶ τὴν θερμότητα, τὴν ξηρασίαν καὶ τὴν ὑγρασίαν, καὶ εἶναι ἀνάμεσα εἰς τὴν θερινὴν καὶ τὴν χειμερινὴν τροπὴν τοῦ ἡλίου, καὶ διατηρεῖ ἀπὸ τὴν θερινὴν τροπὴν τὴν ξηρασίαν καὶ ἀπὸ τὴν χειμερινὴν τὸ ψῦχος· εἶναι δηλαδὴ ψυχρὰ καὶ ξηρὰ καὶ ἐκ φύσεως ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ αὐξάνῃ τὴν μαύρην χολήν¹. Αὐτὴ ἐπίσης εἶναι τροπὴ τῆς Ἰσημερίας, καὶ ἔχει ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύκτα ἀπὸ δώδεκα ὥρας· καὶ διαρκεῖ αὐτὴ ἡ τροπὴ ἀπὸ τῆς 25ης Σεπτεμβρίου μέχρι τῆς 25ης Δεκεμβρίου. Ὄταν δὲ ὁ ἥλιος κατέλθῃ εἰς τὴν μικροτέραν καὶ χαμηλοτέραν ἀνατολήν, δηλαδὴ τὴν μεσημβρινήν, φθάνει ἡ χειμερινὴ τροπὴ, ποὺ εἶναι ψυχρὰ καὶ ὑγρὰ, καὶ εἶναι ἀνάμεσα εἰς τὴν φθινοπωρινὴν καὶ τὴν ἔαρινήν, καὶ διατηρεῖ ἀπὸ τὴν φθινοπωρινὴν τροπὴν τὸ ψῦχος καὶ ἀπὸ τὴν ἔαρινήν ἔχει ἀποκτήσει τὴν ὑγρασίαν. Αὐτὴ ἡ τροπὴ ἔχει πολὺ μικράν τὴν ἡμέραν, με διάρκειαν ἐννέα ὥρων, καὶ πάρα πολὺ μεγάλην τὴν νύκτα, με διάρκειαν δέκα πέντε ὥρων· καὶ αὐτὴ ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ αὐξάνῃ τὸ φλέγμα²· διαρκεῖ μάλιστα καὶ αὐτὴ ἀπὸ τῆς 25ης Δεκεμβρίου μέχρι τῆς 21ης Μαρτίου. Διότι ὁ Δημιουργὸς με σοφίαν ἐπρονόησε πῶς νὰ μὴ πέσωμεν εἰς βαρείας ἀσθενείας, με τὸ νὰ εὐρεθῶμεν ἀπὸ τὸ ὑπερβολικὸν ψῦχος ἢ τὴν ὑπερβολικὴν θερμότητα ἢ τὴν ὑγρασίαν ἢ τὴν ξηρασίαν εἰς τὴν ἐντελῶς ἀντίθετον κατάστασιν· διότι τὸ λογικὸν μας γνωρίζει ὅτι αἱ αἰφνιδιαστικαὶ ἀλλαγαὶ εἶναι ἐπικίνδυνοι.

Ἔτσι λοιπὸν ὁ ἥλιος ἐκτελεῖ τὰς τροπὰς καὶ με αὐτὰς σχηματίζει τὸ ἔτος, ἀλλὰ καὶ τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας· τὰς ἡμέρας σχη-

2. Φλέγμα: Ἡ ἄγνωστὴ νοσώδης καὶ μυξώδης ὕλη, ἡ ὁποία ἐθεωρεῖτο ὡς ὕλη καὶ αἰτία πολλῶν νοσημάτων (Ἰππ. Ἀφορ. 1260).

καὶ ὑπὲρ γῆν γινόμενος, τὰς δὲ ὑπὸ γῆν δύνων καὶ τοῖς ἄλλοις φωστῆρσι, σελήνῃ τε καὶ ἀστράσι, τὴν φαῦσιν παραχωρῶν συνίστησι.

Φασὶ δὲ καὶ δώδεκα ζώδια ἐξ ἀστέρων εἶναι ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐναντίαν κίνησιν ἔχοντα τῷ τε ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς ἄλλοις πέντε πλανήταις, καὶ διὰ τῶν δώδεκα ζωδίων παρέρχεσθαι τοὺς ἑπτά. Ὁ μὲν οὖν ἡλιος καθ' ἕκαστον ζώδιον ἀποτελεῖ μῆνα ἓνα καὶ διὰ τῶν δώδεκα μηνῶν τὰ δώδεκα ζώδια διέρχεται· τῶν δὲ δώδεκα ζωδίων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα καὶ οἱ τούτων μῆνες:

Κριὸς, μὴνὶ Μαρτίῳ κα' δέχεται τὸν ἡλιον,

Ταῦρος, Ἀπριλίῳ κγ',

Δίδυμοι, Μαΐῳ κδ',

Καρκίνος, Ἰουνίῳ κδ',

Λέων, Ἰουλίῳ κέ',

Παρθένος, Αὐγούστῳ κέ',

Ζυγὸς, Σεπτεμβρίῳ κέ',

Σκορπίος, Ὀκτωβρίῳ κέ',

Τοξότης, Νοεμβρίῳ κέ',

Αἰγόκερως, Δεκεμβρίῳ κέ',

Ἵδρoχόος, Ἰανουαρίῳ κέ',

Ἰχθύες, Φεβρουαρίῳ κδ'.

Ἡ δὲ σελήνῃ καθ' ἕκαστον μῆνα τὰ δώδεκα ζώδια διέρχεται κατωτέρα οὔσα καὶ ταχύτερον ταῦτα διοδεύουσα· ὡς γὰρ, εἴαν ποιήσης πόλον ἔνδον ἄλλου πόλου, ὁ ἔνδον πόλος μικρότερος εὐρεθήσεται, οὕτως καὶ ὁ δρόμος τῆς σελήνης κατωτέρας οὔσης ὀλιγώτερός ἐστι καὶ ἀνύεται τάχιον.

Οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες διὰ τῆς τῶν ἀστέρων τούτων ἡλίου, τε καὶ σελήνης ἀνατολῆς καὶ δύσεως καὶ συγκρούσεώς φασὶ πάντα διοικεῖσθαι τὰ καθ' ἡμᾶς· περὶ ταῦτα γὰρ ἡ ἀστρολογία καταγίνεται.

1. Σύγκρουσις: τὸ φαινόμενον τῆς συνόδου (συζυγίας) πλανητῶν.

ματίζει με την ανατολήν του και με την διαδρομήν του επάνω από την γῆν, ἐνῶ τὰς νύκτας με την δύσιν του κάτω από την γῆν και με την παραχώρησιν τοῦ φωτισμοῦ του εἰς τοὺς ἄλλους φωστῆρας, δηλαδή εἰς τὴν σελήνην και εἰς τὰ ἄστρα.

Λέγουν ἀκόμη ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὸν οὐρανὸν δώδεκα ζώδια ἀπὸ ἀστέρας, ποὺ ἔχουν ἀντίθετον κίνησιν ἀπὸ τὸν ἥλιον και τὴν σελήνην και τοὺς ἄλλους πέντε πλανήτας και ὅτι ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δώδεκα ζώδια περνοῦν οἱ ἑπτὰ πλανῆται. Ὁ ἥλιος λοιπὸν συμπληρώνει ἓνα μῆνα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ καθενὸς ζωδίου και κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν δώδεκα μηνῶν περνᾷ διὰ μέσου τῶν δώδεκα ζωδίων· και τὰ ὀνόματα τῶν δώδεκα ζωδίων εἶναι αὐτά, και οἱ ἀντίστοιχοι μῆνες των:

Κριός,	τὴν 21ην τοῦ μηνὸς Μαρτίου	δέχεται τὸν ἥλιον
Ταῦρος,	τὴν 23ην τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου,	
Δίδυμοι,	τὴν 24ην τοῦ μηνὸς Μαΐου,	
Καρκίνος,	τὴν 24ην τοῦ μηνὸς Ἰουνίου,	
Λέων,	τὴν 25ην τοῦ μηνὸς Ἰουλίου,	
Παρθένος,	τὴν 25ην τοῦ μηνὸς Αὐγούστου,	
Ζυγός,	τὴν 25ην τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου,	
Σκορπίος,	τὴν 25ην τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου,	
Τοξότης,	τὴν 25ην τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου,	
Αἰγόκερως,	τὴν 25ην τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου,	
Ἵδρoχόος,	τὴν 25ην τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου,	
Ἰχθύες,	τὴν 24ην τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου.	

Ἡ σελήνη ὁμοῦς κάθε μῆνα περνᾷ ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δώδεκα ζώδια, ἐπειδὴ εὐρίσκεται χαμηλότερα και τὰ διατρέχει γρηγορώτερα· ὅπως δηλαδή, ἐὰν κατασκευάσῃς μίαν σφαῖραν ἐντὸς μιᾶς ἄλλης σφαίρας, ἡ ἐσωτερικὴ σφαῖρα θὰ εὐρεθῇ ὅτι εἶναι μικροτέρα, ἔτσι και ἡ διαδρομὴ τῆς σελήνης, ποὺ εὐρίσκεται χαμηλότερα, εἶναι ὀλιγωτέρα και διανύεται γρηγορώτερα.

Οἱ Ἕλληνες λοιπὸν λέγουν ὅτι ὅλα, ὅσα ἀναφέρονται εἰς ἡμᾶς, διέπονται ἀπὸ τὴν ανατολήν και τὴν δύσιν και τὴν σύγκρουσιν ¹ αὐτῶν τῶν ἄστρων, δηλαδή τῆς σελήνης και τοῦ ἡλίου· με αὐτὰ βέβαια ἀσχολεῖται ἡ ἀστρολογία. Ἐμεῖς ὁμοῦς ὑπο-

Ἡμεῖς δέ φαμεν, ὅτι σημεῖα μὲν ἐξ αὐτῶν γίνονται, ὄμβρου καὶ ἀνομβρίας, ψύξεώς τε καὶ θερμῆς, ὑγρότητός τε καὶ ξηρότητος καὶ ἀνέμων καὶ τῶν τοιούτων, τῶν δὲ ἡμετέρων πράξεων οὐδαμῶς. Ἡμεῖς γὰρ αὐτεξούσιοι ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ γενόμενοι κύριοι τῶν ἡμετέρων ὑπάρχομεν πράξεων. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς τῶν ἀστέρων φορᾶς πάντα πράττομεν, κατ' ἀνάγκην πράττομεν, ἃ πράττομεν· τὸ δὲ κατ' ἀνάγκην γινόμενον οὔτε ἀρετὴ, οὔτε κακία ἐστίν. Εἰ δὲ μήτε ἀρετὴν μήτε κακίαν κεκτήμεθα, οὔτε ἐπαίνων καὶ στεφάνων, οὔτε ψόγων ἢ κολάσεων ὑπάρχομεν ἄξιοι· εὐρεθήσεται δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἄδικος τοῖς μὲν ἀγαθῶ, τοῖς δὲ θλίψεις διδούς. Ἄλλ' οὐδὲ κυβέρνησιν, οὐδὲ τῶν ἑαυτοῦ κτισμάτων ὁ Θεὸς ποιήσεται πρόνοιαν, εἰ κατ' ἀνάγκην ἄγονται τὰ πάντα καὶ φέρονται. Καὶ τὸ λογικὸν δὲ περιττὸν ἐν ἡμῖν ἔσται· μηδεμιᾶς γὰρ ὄντες πράξεως κύριοι περιττῶς βουλευόμεθα. Τὸ δὲ λογικὸν πάντως τῆς βουλῆς ἡμῖν ἕνεκεν δέδοται· ὅθεν πᾶν λογικὸν καὶ αὐτεξούσιον.

Ἡμεῖς δέ φαμεν, ὅτι οὐκ αὐτὰ αἰτία τινός εἰσι τῶν γινομένων, οὔτε γενέσεως τῶν γινομένων, οὔτε τῶν φθειρομένων φθορᾶς· σημεῖα δὲ μᾶλλον ὄμβρων τε καὶ τῆς τοῦ ἀέρος μεταβολῆς. Ἴσως δ' ἂν τις εἴποι, ὅτι καὶ πολέμων οὐκ αἰτία, ἀλλὰ σημεῖα συνίστανται· καὶ ἡ ποιότης δὲ τοῦ ἀέρος, ποιουμένη ὑπὸ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων, ἄλλως καὶ ἄλλως διαφόρους κράσεις καὶ ἕξεις καὶ διαθέσεις συνίστησιν. Αἱ δὲ ἕξεις τῶν ἐφ' ἡμῖν· κρατοῦνται γὰρ τῷ λόγῳ καὶ ἄγονται τρεπόμεναι.

Συνίστανται δὲ πολλάκις καὶ κομῆται, σημεῖά τινα θάνατον δηλοῦντα βασιλέων, ἅτινα οὐκ εἰσι τῶν ἐξ ἀρχῆς γεγενημένων ἄστρον, ἀλλὰ τῷ θεῷ προσαγγαμι κατ' αὐτὸν τὸν καιρὸν συνίσταν-

στηρίζομεν ὅτι ἀπ' αὐτὰ τὰ ἄστρα προέρχονται προμηνύματα βροχῆς καὶ ἀνομβρίας, ψύχους καὶ θερμότητος, ὑγρασίας καὶ ξηρασίας καὶ ἀνέμων καὶ τῶν παρομοίων, ἀλλὰ οὐδέποτε προμηνύματα τῶν πράξεών μας. Ἐμεῖς δηλαδή, ἐπειδὴ ἐδημιουργήθημεν ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν μὲ ἐλευθέραν βούλησιν, εἴμεθα κύριοι τῶν πράξεών μας. Διότι, ἂν τὰ κάνωμεν ὅλα ἐξ αἰτίας τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων, ὅ,τι κάνομεν, τὸ κάνομεν ἀναγκαστικῶς· αὐτὸ ὅμως πού γίνεται ἀναγκαστικῶς, δὲν εἶναι οὔτε ἀρετὴ, οὔτε κακία. Ἄν ὅμως δὲν ἔχωμεν ἀποκτήσει οὔτε ἀρετὴν, οὔτε κακίαν, δὲν εἴμεθα ἄξιοι οὔτε ἐπαίνων καὶ στεφάνων οὔτε κατηγοριῶν καὶ τιμωριῶν· θὰ εὐρεθῆ μάλιστα καὶ ὁ Θεὸς ὅτι εἶναι ἄδικος, ἐπειδὴ δίδει εἰς ἄλλους ἀγαθὰ καὶ εἰς ἄλλους θλίψεις. Ἄλλὰ, ἂν τὰ πάντα κατευθύνωνται κατ' ἀνάγκην, δὲν θὰ χρειασθῆ νὰ κυβερνᾷ καὶ νὰ προνοῇ ὁ Θεὸς διὰ τὰ δημιουργήματά του. Θὰ εἶναι μάλιστα περιττὸν εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ λογικόν· διότι, ἂν δὲν εἴμεθα κύριοι καμμιᾶς πράξεως μας, σκεπτόμεθα χωρὶς λόγον. Τὸ λογικὸν ὅμως μᾶς ἔχει δοθῆ ὅπωςδῆποτε διὰ νὰ σκεπτώμεθα· δι' αὐτὸ κάθε λογικὸν ὄν εἶναι καὶ αὐτεξούσιον.

Ἐμεῖς ἀκόμη ὑποστηρίζομεν ὅτι δὲν εἶναι τὰ ἴδια τὰ ἄστρα αἴτια κανενὸς ἀπὸ αὐτὰ πού συμβαίνουν, οὔτε αἴτια τῆς δημιουργίας αὐτῶν πού δημιουργοῦνται, οὔτε αἴτια τῆς φθορᾶς αὐτῶν πού φθείρονται· ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι προμηνύματα τῶν βροχῶν καὶ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἀέρος. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι δὲν εἶναι αἴτια καὶ τῶν πολέμων, ἀλλὰ γίνονται προμηνύματά των· ἀλλὰ καὶ ἡ ποιότης τοῦ ἀέρος, ἡ ὁποία δημιουργεῖται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων, συνθέτει κάθε φοράν διαφόρους κράσεις καὶ ἕξεις καὶ διαθέσεις. Αἱ ἕξεις μάλιστα εἶναι ἀπὸ αὐτὰ πού ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἡμᾶς· διότι ἐξουσιάζονται ἀπὸ τὸ λογικὸν καὶ κατευθύνονται ἀπ' αὐτό, ὅταν μεταβάλλονται.

Σχηματίζονται μάλιστα συχνὰ καὶ κομῆται, κάποια σημάδια δηλαδή, πού φανερώνουν τὸν θάνατον βασιλέων, τὰ ὁποῖα δὲν περιλαμβάνονται εἰς τὰ ἄστρα πού ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας, ἀλλὰ μὲ τὸ θεῖον πρόσταγμα σχημα-

ται καὶ πάλιν διαλύονται. Ἐπεὶ καὶ ὁ κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου δι' ἡμᾶς κατὰ σάρκα φιλάνθρωπον καὶ σωτήριον γέννησιν ὄφθεις τοῖς μάγοις ἀστὴρ οὐτῶν ἐν ἀρχῇ γενομένων ἀστρων ἦν. Καὶ δῆλον ἐκ τοῦ ποτε μὲν ἐξ ἀνατολῆς ἐπὶ δύοσιν ποιεῖσθαι τὸν δρόμον, ποτὲ δὲ ἐκ βορρᾶ ἐπὶ νότον, καὶ ποτε μὲν κρύπτεσθαι, ποτὲ δὲ φαίνεσθαι· τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστιν ἀστρων τάξεως ἢ φύσεως.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου φωτίζεται ἡ σελήνη, οὐχ ὡς ἀπορήσαντος τοῦ Θεοῦ δοῦναι αὐτῇ ἴδιον φῶς, ἀλλ' ἵνα ῥυθμὸς καὶ τάξις ἐντεθῇ τῇ κτίσει, ἄρχοντος καὶ ἀρχομένου, καὶ παιδευθῶμεν καὶ ἡμεῖς κοινωνεῖν ἀλλήλοις καὶ μεταδιδόναι καὶ ὑποτάσσεσθαι, πρῶτον μὲν τῷ ποιητῇ καὶ Δημιουργῷ, Θεῷ καὶ Δεσπότῃ, ἔπειτα καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ καθισταμένοις ἄρχουσι, καὶ μὴ ἀνακρίνειν, τίνος ἔνεκεν οὗτος ἄρχει, ἐγὼ δὲ οὐ, δέχεσθαι δὲ πάντα τὰ ἐκ Θεοῦ εὐχαρίστως καὶ εὐγνωμόνως.

Ἐκλείπει δὲ ὁ τε ἡλῖος καὶ ἡ σελήνη τῶν τὴν κτίσιν προσκυνούντων παρὰ τὸν κτίσαντα τὴν ἄνοιαν διελέγοντα καὶ παιδεύοντα, ὡς τρεπτὰ εἰσι καὶ ἀλλοιωτά. Πᾶν δὲ τρεπτὸν οὐ Θεός· κατὰ τὴν ἰδίαν γὰρ φύσιν φθαρτὸν ἅπαν τρεπτόν.

Ἐκλείπει δὲ ὁ ἡλῖος τοῦ σώματος τῆς σελήνης ὡσπερ τινὸς μεσοτοίχου γινομένου καὶ ἀποσκιάζοντος καὶ μὴ ἐῶντος διαδοθῆναι ἡμῖν τὸ φῶς. Ὅσον οὖν εὗρεθῇ τὸ σῶμα τῆς σελήνης ἀποκρύπτει τὸν ἡλῖον, τοσοῦτον καὶ ἡ ἔκλειψις γίνεται· εἰ δὲ μικρότερόν ἐστι τὸ τῆς σελήνης σῶμα, μὴ θαυμάσης· καὶ ὁ ἡλῖος γὰρ ὑπὸ τινῶν λέγεται πολυπλασίῳ τῆς γῆς, ὑπὸ δὲ τῶν ἀγίων Πατέρων ἴσος τῆς

τίζονται κατὰ τὴν ἰδίαν τὴν περίπτωσιν καὶ ἐκ νέου διαλύονται. Ἐπειδὴ καὶ ὁ ἀστὴρ ποῦ ἐφάνη εἰς τοὺς μάγους κατὰ τὴν φιλάνθρωπον καὶ σωτήριον δι' ἡμᾶς κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Κυρίου, δὲν ἦτο ἀπὸ τὰ ἄστρα ποῦ ἐδημιουργήθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας. Καὶ εἶναι φανερόν αὐτὸ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ πορεία τοῦ ἦτο ἄλλοτε ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς καὶ ἄλλοτε ἀπὸ βορρᾶν πρὸς νότον, καὶ ὅτι ἄλλοτε ἐξηφανίζετο καὶ ἄλλοτε ἐφαίνετο· αὐτὸ δηλαδὴ δὲν εἶναι γνώρισμα τῆς τάξεως ἢ τῆς φύσεως τῶν ἀστρῶν.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ σελήνη φωτίζεται ἀπὸ τὸν ἥλιον, ὄχι διότι δὲν εἶχεν ὁ Θεὸς νὰ τῆς δώσῃ ἰδιαίτερον φῶς, ἀλλὰ διὰ νὰ τεθῆ μέσα εἰς τὴν δημιουργίαν ρυθμὸς καὶ τάξις, μετὰ τὴν διάκρισιν ἀρχόντος καὶ ἀρχομένου, καὶ διὰ νὰ διδαχθῶμεν καὶ ἡμεῖς νὰ εἴμεθα κοινωνικοὶ μεταξύ μας καὶ νὰ προσφέρωμεν εἰς τοὺς ἄλλους καὶ νὰ ὑποτασσώμεθα πρῶτα βέβαια εἰς τὸν κτίστην καὶ Δημιουργόν μας, Θεὸν καὶ Δεσπότην, καὶ κατόπιν εἰς τοὺς ἀρχοντας ποῦ ἔχουν ὀρισθῆ ἀπὸ αὐτόν¹, καὶ νὰ μὴ ἐρευνᾷ κανεὶς, διατὶ αὐτὸς ἔχει τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐγὼ ὄχι, ἀλλὰ νὰ δέχεται ὅλα, ὅσα προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεόν, μετὰ πνεῦμα εὐχαριστίας καὶ εὐγνωμοσύνης.

Παθαίνουν μάλιστα ἐκλείψιν ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ἔτσι ἐλέγχουν τὴν ἀνοησίαν αὐτῶν ποῦ προσκυνοῦν τὴν κτίσιν καὶ ὄχι τὸν Δημιουργόν της, καὶ τοὺς διδάσκουν ὅτι μεταβάλλονται καὶ διαφοροποιοῦνται. Καὶ κάθετι μεταβλητόν, δὲν εἶναι Θεός· διότι σύμφωνα μετὰ τὴν ἰδιαιτέραν φύσιν των ὅλα τὰ μεταβλητὰ εἶναι φθαρτά.

Καὶ παθαίνει ἐκλείψιν ὁ ἥλιος, ὅταν παρεμβάλλεται ἡ σελήνη, ὡσὰν κάποιος διαχωριστικὸς τοίχος, καὶ ρίχνει τὴν σκιάν της καὶ δὲν ἀφήνει νὰ μεταδοθῆ τελείως τὸ φῶς του εἰς ἡμᾶς. Λοιπὸν ὅσον χρονικὸν διάστημα συμβῆ νὰ ἀποκρύπτῃ ἡ σελήνη τὸν ἥλιον, ἐπὶ τόσον διάστημα διαρκεῖ καὶ ἡ ἐκλείψις· μὴ ἀπορήσης ὁμως, ἂν ἡ σελήνη εἶναι μικροτέρα· διότι καὶ ὁ ἥλιος λέγεται ἀπὸ μερικοὺς ὅτι εἶναι πολὺ μεγαλύτερος ἀπὸ τὴν γῆν, καὶ ἀπὸ τοὺς

γῆς· καὶ πολλάκις μικρὸν νέφος καλύπτει αὐτὸν ἢ καὶ μικρὸς βουνὸς ἢ τοίχος.

Ἡ δὲ τῆς σελήνης ἔκλειψις ἐκ τοῦ ἀποσκιάσματος τῆς γῆς γίνεται, ὅτε γένηται πεντεκαϊδεκαταία ἢ σελήνη καὶ εὐρεθῆ ἕξ ἐναντίας κατὰ τὸ ἄκρον κέντρον, ὃ μὲν ἥλιος ὑπὸ γῆν, ἡ δὲ σελήνη ὑπὲρ γῆν· ἀποσκίασμα γὰρ ποιεῖ ἡ γῆ καὶ οὐ φθάνει τὸ ἡλιακὸν φῶς φωτίζει τὴν σελήνην, κάκειθεν ἐκλείπει.

Χρῆ δὴ γινώσκειν, ὅτι τελεία ἐκτίσθη ἡ σελήνη ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, ἥτοι πεντεκαϊδεκαταία· ἔπρεπε γὰρ ἀπηρτισμένην γενέσθαι. Τῇ δὲ τετάρτῃ ἡμέρᾳ, ὡς ἔφημεν, ἐκτισται ὁ ἥλιος. Προέλαβεν οὖν τὸν ἥλιον ἕνδεκα ἡμέρας· ἀπὸ γὰρ τετάρτης ἡμέρας ἕως πεντεκαϊδεκάτης ἕνδεκά εἰσι· διὸ καὶ κατὰ χρόνον οἱ δώδεκα μῆνες τῆς σελήνης ἕνδεκα ἡμέρας λείπουσιν ἐκ τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἡλίου· οἱ μὲν γὰρ τοῦ ἡλίου τριακοσίας ἐξήκοντα πέντε καὶ τέταρτον ἡμέρας ἔχουσιν· διὸ τοῦ τετάρτου συντιθεμένου κατὰ τέσσαρα ἔτη μία ἀποτελεῖται ἡμέρα, ἣτις λέγεται βίσεκτος, καὶ ὁ ἐνιαυτὸς ἐκεῖνος τξς' ἡμέρας ἔχει. Οἱ δὲ τῆς σελήνης ἐνιαυτοὶ τνδ' εἰσὶν ἡμερῶν· ἡ γὰρ σελήνη, ἀφ' οὗ γεννηθῆ, ἡγουν ἀνακαινισθῆ, αὔξει, ἕως ἂν γένηται ἡμερῶν ιδ' ἡμίσεος τετάρτου, καὶ ἄρχεται λήγειν, ἕως ἡμερῶν κθ' ἡμίσεος, καὶ τελείως γίνεται ἀφώτιστος. Καὶ πάλιν συναπτομένη τῷ ἡλίῳ ἀναγεννᾶται καὶ ἀνακαινίζεται, ὑπόμνημα φέρουσα τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως. Καθ' ἕκαστον οὖν ἐνιαυτὸν τὰς ἕνδεκα ἡμέρας ἀποδίδωσι τῷ ἡλίῳ. Κατὰ οὖν τρεῖς χρόνους ὁ ἐμβόλιμος μῆν γίνεται τοῖς Ἑβραίοις, καὶ ὁ ἐνιαυτὸς ἐκεῖνος δεκατριῶν μηνῶν εὐρίσκεται ἐκ τῆς προσθήκης τῶν ἕνδεκα ἡμερῶν.

1. Οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἶχον ὡς βᾶσιν τοῦ ἡμερολογίου τῶν τῶν σεληνιακῶν μῆνα. Τὸ ἔτος ἀποτελεῖτο ἀπὸ 12 μῆνας, ἀνὰ τετραετίαν δὲ προσέθεταν καὶ 13ον ἐμβόλιμον μῆνα διὰ τὴν κάλυψιν τῆς

ἀγίους Πατέρας ὅτι εἶναι ἴσος μετὴν γῆν· καὶ ἐν τούτοις συχνὰ ἓνα μικρὸν νέφος ἢ καὶ ἓνας μικρὸς λόφος ἢ τοῖχος τὸν σκεπάζει.

Ἡ ἔκλειψις ὁμως τῆς σελήνης προκαλεῖται ἀπὸ τὴν σκιὰν τῆς γῆς, ὅταν ἡ σελήνη γίνῃ δέκα πέντε ἡμερῶν καὶ εὐρεθῇ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετος πρὸς τὸν ἥλιον, ὁ ἥλιος δηλαδὴ κάτω ἀπὸ τὴν γῆν, ἐνῶ ἡ σελήνη ἐπάνω ἀπὸ τὴν γῆν· διότι ἡ γῆ ρίχνει σκιὰν καὶ δὲν προφθάνει τὸ ἡλιακὸν φῶς νὰ φωτίσῃ τὴν σελήνην, καὶ ἔξ αἰτίας αὐτοῦ γίνεται ἔκλειψις.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ σελήνη ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν πλήρης, δηλαδὴ δεκαπέντε ἡμερῶν· διότι ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῇ τελεία. Ἀλλά, ὅπως εἴπαμεν τὴν τετάρτην ἡμέραν ἐδημιουργήθη ὁ ἥλιος. Λοιπὸν προηγήθη ἀπὸ τὸν ἥλιον κατὰ ἔνδεκα ἡμέρας· διότι ἀπὸ τὴν τετάρτην ἡμέραν ἕως τὴν δεκάτην πέμπτην, ὑπάρχουν ἔνδεκα ἡμέραι· καὶ δι' αὐτὸ χρονικῶς οἱ δώδεκα μῆνες τῆς σελήνης εἶναι ἔλλιπεις κατὰ ἔνδεκα ἡμέρας ἀπὸ τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἡλίου· διότι οἱ μῆνες τοῦ ἡλίου ἔχουν τριακοσίας ἐξήντα πέντε ἡμέρας καὶ ἓνα τέταρτον τῆς ἡμέρας· δι' αὐτὸ μὲ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ ἑνὸς τετάρτου τῆς ἡμέρας ἀνά τέσσαρα ἔτη συμπληρῶνεται μία ἡμέρα, ἡ ὁποία ὀνομάζεται δίσεκτος, καὶ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἔχει τριακοσίας ἐξήντα ἔξ ἡμέρας. Τὰ ἔτη ὁμως τῆς σελήνης ἔχουν τριακοσίας πενήντα τέσσαρας ἡμέρας· διότι ἡ σελήνη ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ θὰ γεννηθῇ, δηλαδὴ θὰ ἐμφανισθῇ ὡς νέα, μεγαλώνει, ὡσότου γίνῃ δεκατεσσάρων ἡμερῶν, μισῆς ἡμέρας καὶ ἑνὸς τετάρτου, καὶ ἀρχίζει νὰ μικραίνῃ ὡσέτου γίνῃ εἴκοσι ἑννέα ἡμερῶν καὶ μισῆς ἡμέρας, καὶ χάνει ἐντελῶς τὸ φῶς της. Καὶ ὅταν ἐκ νέου ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μετὸν ἥλιον, γεννᾶται πάλιν καὶ ἐμφανίζεται ὡς νέα, καὶ μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπον μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν ἀνάστασίν μας. Κάθε ἔτος λοιπὸν ἐπιστρέφει εἰς τὸν ἥλιον τὰς ἔνδεκα ἡμέρας. Ἔτσι λοιπὸν ἀνά τρία ἔτη παρουσιάζεται εἰς τοὺς Ἑβραίους ὁ ἐμβόλιμος μῆν, καὶ τὸ ἔτος ἐκεῖνο εὐρίσκεται νὰ ἔχη δεκατρεῖς μῆνας¹, λόγῳ τῆς προσθήκης τῶν ἔνδεκα ἡμερῶν.

διαφορᾶς τῶν 11 ἡμερῶν μεταξύ ἡλιακοῦ καὶ σεληνιακοῦ ἡμερολογίου. (Πρβλ. καὶ Μ. Βασιλείου, Ἑξαμ., Σ' 46, ΕΠΕ τ. 4, σελ. 247).

Δῆλον δὲ ὡς σύνθετός ἐστιν ὁ τε ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα, καὶ φθορᾷ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ὑπόκεινται, τὴν δὲ τούτων φύσιν οὐκ ἴσμεν. Τινὲς μὲν οὖν φασὶ τὸ πῦρ ἐκτός τινος ὕλης ἀφανὲς εἶναι, ὅθεν καὶ σβεννύμενον ἀφανίζεται. Ἄλλοι δὲ τοῦτο σβεννύμενον εἰς ἀέρα φασὶ μεταβάλλεσθαι.

Ὁ ζωδιακὸς κύκλος λοξῶς κινεῖται, διηρημένος εἰς τμήματα δώδεκα, ἅτινα καλεῖται ζῳδία, τὸ δὲ ζῳδιον ἔχει δεκανοὺς τρεῖς, μοίρας λ' ἢ δὲ μοῖρα ἔχει λεπτὰ ξ'. Ἐχει οὖν ὁ οὐρανὸς μοίρας τξ', τὸ ὑπὲρ γῆν ἡμισφαίριον μοίρας ρπ' καὶ τὸ ὑπὸ γῆν ρπ'.

Οἰκοὶ πλανητῶν

Κριὸς καὶ Σκορπίος Ἄρεως, Ταῦρος καὶ Ζυγὸς Ἀφροδίτης, Δίδυμοι καὶ Παρθένος Ἑρμοῦ, Καρκίνος Σελήνης, Λέων Ἡλίου, Τοξότης καὶ Ἰχθύες Διός, Αἰγόκερως καὶ Ὑδροχόος Κρόνου.

Ἐψώματα

Κριὸς Ἡλίου, Ταῦρος Σελήνης, Καρκίνος Διός, Παρθένος Ἄρεως, Ζυγὸς Κρόνου, Αἰγόκερως Ἑρμοῦ, Ἰχθύες Ἀφροδίτης.

Τὰ σχήματα τῆς σελήνης

Σύνοδος, ὅταν γένηται ἐν τῇ μοίρᾳ, ἐν ἣ ἔστιν ὁ ἥλιος· γέννα, ὅταν ἀποστῇ τοῦ ἡλίου μοίρας ιε' ἀνατολή, ὅταν φανῇ μηνοειδῆ δις,

1. Βλέπε Νεμεσίου Ἐμέσης, Περὶ Φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, PG 95, 188, 620 A.

2. Ἐνθ' ἀνωτέρω.

3. Δεκανός· καθεμία ἀπὸ τὰς τρεῖς διαιρέσεις τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, αἱ ὅποια εἶναι τόξα μεγέθους 10° καὶ ἀντιστοιχοῦν μὲ 10 ἡμέρας περίπτου.

4. Οἶκος πλανήτου· εἰς τὴν ἀστρολογίᾳ κάθε σημεῖον τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου ἦταν οἶκος διὰ τὸν πλανήτην ὃ ὅποιος, ὅταν εἰσῆρχετο εἰς τὸ ζῳδιον, ἔθεωρεῖτο ὅτι δῆθεν ἐπιδρᾷ εἰς τοὺς μῆνας καὶ τὰς ἡμέρας, ὅσον χρόνον ὁ πλανήτης

Καί εἶναι φανερόν ὅτι ὁ ἥλιος καί ἡ σελήνη καί τὰ ἄστρα εἶναι σύνθετα, καί σύμφωνα μέ τήν φύσιν τῶν ὑπόκεινται εἰς τήν φθοράν, ἀλλά δέν γνωρίζομεν τήν φύσιν τῶν. Μερικοί ¹ βέβαια λέγουν ὅτι τὸ πῦρ εἶναι ἀφανές, ὅταν εἶναι ἔξω ἀπὸ κάποιαν ὕλην, καί δι' αὐτό, ὅταν σβήνη, ἐξαφανίζεται. Ἄλλοι ² πάλιν λέγουν ὅτι, ὅταν σβήνη, μετατρέπεται εἰς ἀέρα.

Ὁ ζωδιακὸς κύκλος κινεῖται πλαγίως καί ἔχει διαιρεθῆ εἰς δώδεκα τμήματα, πού ὀνομάζονται ζώδια· τὸ ζώδιον ἔχει τρεῖς δεκανούς ³, δηλαδή τριάντα μοίρας· καί ἡ μοῖρα ἔχει ἐξήντα λεπτά. Ὁ οὐρανὸς λοιπὸν ἔχει τριακοσίας ἐξήντα μοίρας, δηλαδή ἑκατὸν ὀγδόντα μοίρας τὸ ἐπάνω ἀπὸ τήν γῆν ἡμισφαίριον καί ἑκατὸν ὀγδόντα τὸ κάτω.

Οἴκοι ⁴ πλανητῶν

Ὁ Κριὸς καί ὁ Σκορπιὸς εἶναι οἶκος τοῦ Ἄρεως, ὁ Ταῦρος καί ὁ Ζυγὸς τῆς Ἀφροδίτης, οἱ Δίδυμοι καί ἡ Παρθένος τοῦ Ἑρμοῦ, ὁ Καρκίνος τῆς Σελήνης, ὁ Λέων τοῦ Ἥλιου, ὁ Τοξότης καί οἱ Ἰχθύες τοῦ Διός, ὁ Αἰγόκερος καί ὁ Ὑδροχόος τοῦ Κρόνου.

Ὑψώματα ⁵

Ὁ Κριὸς εἶναι ὑψωμα τοῦ Ἥλιου, ὁ Ταῦρος τῆς Σελήνης, ὁ Καρκίνος τοῦ Διός, ἡ Παρθένος τοῦ Ἄρεως, ὁ Ζυγὸς τοῦ Κρόνου, ὁ Αἰγόκερος τοῦ Ἑρμοῦ, οἱ Ἰχθύες τῆς Ἀφροδίτης.

Τὰ σχήματα τῆς σελήνης

Σύννοδος εἶναι, ὅταν φθάσῃ ἡ σελήνη εἰς τὴν μοῖραν πού εὐρίσκεται ὁ ἥλιος· γέννα, ὅταν ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸν ἥλιον δεκαπέντε μοίρας· ἀνατολή, ὅταν δυὸ φορές φανῆ ἡμισέληνος, τότε

νήτης παρέμεινεν εἰς αὐτό, καί τότε ὁ πλανήτης ἐλέγετο οἰκοδεσπότης (ἀπὸ τὸ οἰκοδεσποτεῖν).

5. Ὑψωμα ἀστέρος· ἡ ὑψηλὴ στάσις ἀστέρος εἰς τὸν ὀρίζοντα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ «ταπεινῶμα».

ὅταν ἀπέχη μοίρας ξ'· διχοτόμοι δύο, ὅταν ἀπέχη μοίρας 4'· ἀμφί-
κυρτοι δύο, ὅταν ἀπέχη μοίρας ρκ'· πλησισέληνοι, αἱ καὶ πλησιφα-
εῖς, δύο, ὅταν ἀπέχη μοίρας ρν'· πανσέληνος, ὅταν ἀπέχη μοίρας
ρπ'. Δις δὲ εἶπομεν, μίαν αὐξούσης καὶ μίαν ληγούσης. Διὰ δύο ἡ-
μιου ἡμερῶν παρέρχεται ἡ σελήνη ἕκαστον ζῶδιον.

Β' (8) 22. Περὶ ἀέρος καὶ ἀνέμων

Ἄηρ ἐστὶ στοιχείον λεπτότατον, ὑγρόν τε καὶ θερμόν, τοῦ μὲν
πυρὸς βαρύτερον, τῆς δὲ γῆς καὶ τῶν ὑδάτων κουφότερον, ἀναπνοῆς
καὶ ἐκφωνήσεως αἷτιον, ἀχρωμίτιστον, ἥτοι ἐκ φύσεως χρῶμα μὴ
κεκτημένον, διειδές, διαφανές (φωτὸς γάρ ἐστὶ δεκτικόν) καὶ ταῖς
τρισὶν αἰσθήσεσιν ἡμῶν διακονοῦν (δι' αὐτοῦ γὰρ ὀρῶμεν, ἀκούομεν,
ὀσφραϊνόμεθα), δεκτικὸν θάλψεώς τε καὶ ψύξεως ξηρότητός τε καὶ
ὕγρότητος, οὐ πᾶσαι αἱ κατὰ τόπον κινήσεις εἰσὶν· ἄνω, κάτω, ἔσω,
ἔξω, δεξιᾶ, ἀριστερὰ καὶ ἡ κυκλοφορικὴ κίνησις. Οἴκοθεν μὴ κεκτη-
μένος τὸ φῶς, ἀλλ' ὑπὸ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστρῶν καὶ πυρὸς φω-
τιζόμενος. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι «Σκότος ἦν ἐπάνω
τῆς ἀβύσσου», θέλουσα δεῖξαι, ὡς οὐκ οἴκοθεν ὁ ἀήρ τὸ φῶς κέκτη-
ται, ἀλλ' ἄλλη τίς ἐστὶν οὐσία ἡ τοῦ φωτός.

Ἄνεμος δὲ ἐστὶ κίνησις ἀέρος ἢ ἀνεμὸς ἐστὶ ρεῦμα ἀέρος τῆς
τῶν τόπων ἐξαλλαγῆς, ὅθεν ρεῖ, τὰς ἐπωνυμίας ἀμείβων. Καὶ ὁ
τόπος δὲ τοῦ ἀέρος ἐστί· τόπος γάρ ἐστὶν ἐκάστου σώματος ἡ τού-
του περιοχὴ. Τί δὲ περιέχει τὰ σώματα, εἰ μὴ ἀήρ; Εἰσὶ δὲ τόποι
διάφοροι, ὅθεν ἡ τοῦ ἀέρος γίνεται κίνησις, ἐξ ὧν καὶ οἱ ἀνεμοὶ τὰς
ἐπωνυμίας ἔχουσι· δώδεκα δὲ οἱ πάντες εἰσὶ. Φασὶ δὲ τὸν ἀέρα σβέ-

1. Πλησισέληνος ἢ πλησιφαῆς λέγεται ἡ σελήνη ὅταν εἶναι πλήρης φω-
τός, ὀλόφωτη.

πού απέχει ἐξήντα μοίρας· διχοτόμοι δύο, ὅταν ἀπέχη ἐνενηντα μοίρας· ἀμφίκυρτοι δύο, ὅταν ἀπέχη ἑκατὸν εἴκοσι μοίρας· πλησι-σέληνοι ¹ δύο, πού λέγονται καὶ πλησιφαεῖς, ὅταν ἀπέχη ἑκατὸν πενήντα μοίρας· πανσέληνος, ὅταν ἀπέχη ἑκατὸν ὀγδόντα μοί-ρας. Εἶπαμεν «δύο φορές», δηλαδή μία ὅταν γεμίζη καὶ μίαν ὅταν ἀδειάζη. Ἡ σελήνη περνᾷ κάθε ζῳδιον εἰς τὸ διάστημα δυόμισυ ἡμερῶν.

Β' (8) 22. Διὰ τὸν ἀέρα καὶ τοὺς ἀνέμους

Ὁ ἀήρ εἶναι στοιχεῖον πολὺ λεπτὸν, ὑγρὸν καὶ θερμὸν, βα-ρύτερον ἀπὸ τὴν φωτιά, ἀλλὰ ἐλαφρότερον ἀπὸ τὸ χῶμα καὶ τὸ νερό, αἴτιον τῆς ἀναπνοῆς καὶ τῆς ὀμιλίας, ἀχρωμάτιστον, δη-λαδὴ δὲν ἔχει χρῶμα ἐκ φύσεως, στοιχεῖον διαυγές, διαφανές (εἶναι δηλαδή δεκτικὸν τοῦ φωτός) καὶ ὑπηρετεῖ τὰς τρεῖς αἰσθή-σεις μας (διότι διὰ μέσου αὐτοῦ βλέπομεν, ἀκούομεν, ὀσφραινόμε-θα), εἶναι στοιχεῖον δεκτικὸν τῆς θερμότητος καὶ τοῦ ψύχους, τῆς ξηρότητος καὶ τῆς ὑγρότητος, εἰς αὐτὸν ἀνήκουν ὅλαι αἱ ἀνά τὸν χῶρον κινήσεις· δηλαδή ἡ ἄνω, ἡ κάτω, ἡ μέσα, ἡ ἔξω, ἡ δε-ξιὰ, ἡ ἀριστερὰ καὶ ἡ κυκλικὴ κινήσις. Δὲν ἔχει φῶς ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ φωτίζεται ἀπὸ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα καὶ τὴν φωτιά. Καὶ αὐτὸ σημαίνει ὁ λόγος τῆς Γραφῆς, ὅτι «Σκότος ἦν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου» ², ἐπειδὴ θέλει νὰ δείξη ὅτι ὁ ἀήρ δὲν ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ φῶς, ἀλλ' ὅτι ἡ οὐσία τοῦ φωτός εἶναι κάποια ἄλλη.

Ὁ ἄνεμος ἀκόμη εἶναι κινήσις τοῦ ἀέρος, ἢ ὁ ἄνεμος εἶναι ρεῦμα τοῦ ἀέρος πού ἀλλάσσει τὰς ὀνομασίας του ἐξ αἰτίας τῆς διαφορᾶς τῶν τόπων ἀπὸ τοὺς ὁποίους φυσᾷ. Ἄλλὰ καὶ ὁ τό-πος ἀνήκει εἰς τὸν ἀέρα· διότι τόπος κάθε σώματος εἶναι ἡ περιο-χὴ του. Τί ἄλλο περιέχει τὰ σώματα, παρά ὁ ἀήρ; Ὑπάρχουν μάλιστα διάφοροι τόποι, ἀπὸ ὅπου γίνεται ἡ κινήσις τοῦ ἀέρος καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀποκτοῦν καὶ οἱ ἄνεμοι τὰς ὀνομασίας των· καὶ εἶναι ὅλοι οἱ ἄνεμοι δώδεκα. Λέγουν ἀκόμη ὅτι ὁ ἀήρ εἶναι σβή-

2. Γεν. 1, 2.

σιν πυρὸς ἢ ἀτμὸν ὕδατος θερμανθέντος. "Ἐστὶ γοῦν ὁ ἀήρ κατὰ μὲν τὴν οἰκείαν φύσιν θερμὸς, ψύχεται δὲ τῇ γειτνιασει τῇ πρὸς τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν, ὡς τὰ μὲν κάτω μέρη αὐτοῦ ψυχρὰ εἶναι, τὰ δὲ ἄνω θερμά.

"Ανεμοὶ πνέουσιν ἀπὸ ἀνατολῆς θερινῆς καικίας, ὁ καὶ μέσης, ἀπὸ ἀνατολῆς ἰσημερινῆς ἀπηλιώτης, ἀπὸ ἀνατολῆς χειμερινῆς εὖρος, ἀπὸ δύσεως χειμερινῆς λίψ, ἀπὸ δύσεως ἰσημερινῆς ζέφυρος, ἀπὸ δύσεως θερινῆς ἀργέστης, ἥτοι Ὀλυμπίας, ὁ καὶ ἰάπυξ. Ἔττα νότος καὶ ἀπαρκτίας ἀντιπνέοντες ἀλλήλοις. "Ἐστὶ δὲ μέσος ἀπαρκτίου καὶ καικίου βορέας. Εὖρου δὲ καὶ νότου μέσος φοῖνιξ, ὁ καλούμενος εὐρόνοτος. Μέσος νότου καὶ λιβὸς λιβόνοτος, ὁ καὶ λευκόνοτος. Μέσος δὲ ἀπαρκτίου καὶ ἀργέστου θρασκίας, ἥτοι κέρκιος ὑπὸ τῶν περιοίκων ὀνομαζόμενος.

("Ἐθνη δὲ οἰκεῖ τὰ πέρατα κατ' ἀπηλιώτην Βακτριανοί, κατ' εὖρον Ἰνδικοί, κατὰ Φοῖνικα Ἐρυθρὰ θάλασσα καὶ Αἰθιοπία, κατὰ λιβόνοτον οἱ ὑπὲρ Σύρτιν Γαράμαντες, κατὰ λίβα Αἰ-

1. Βλέπε ὡσαύτως Νεμεσίου Ἐμέσης, περὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, PG 95, 188, 620A.

2. Καικίας· ὁ βορειοανατολικὸς ἄνεμος (βλέπε περὶ ἀνέμων Ἀριστ. Μετewρ. 2, 6).

3. Ἀπηλιώτης, ὁ ὁ ἀνατολικὸς ἄνεμος.

4. Εὖρος, ὁ ὁ ἀνατολικὸς - νοτιοανατολικὸς ἄνεμος.

5. Λίψ, ὁ (λίβας)· ὁ νοτιοδυτικὸς ἄνεμος.

6. Ζέφυρος, ὁ ὁ δυτικὸς ἄνεμος.

7. Ἀργέστης, ὁ ὁ βορειοδυτικὸς ἄνεμος. Ὁ Ὀλυμπίας ἢ Ἰάπυξ ἦταν ἀκριβέστερα ὁ δυτικὸς - βορειοδυτικὸς ἄνεμος.

8. Ἀπαρκτίας, ὁ ὁ βόρειος ἄνεμος.

9. Βορέας, ὁ ὁ βόρειος - βορειοανατολικὸς ἄνεμος.

10. Φοῖνιξ, ὁ ὁ νότιος - νοτιοανατολικὸς ἄνεμος.

11. Λευκόνοτος, ὁ ὁ νότιος - νοτιοδυτικὸς ἄνεμος, ὁ ὁποῖος εἶναι ξηρὸς, καὶ καθαρίζει τὸν αἰθέρα.

12. Θρασκίας, ὁ ὁ βόρειος - βορειοδυτικὸς ἄνεμος.

13. Βακτριανοὶ ἢ Βάκτριοι· κάτοικοι τῆς Βακτριανῆς ἢ Βακτρίας, χώρας τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, ἢ ὁποῖα ἀπετελεῖτο κυρίως ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Ὠξου, ἀντιστοιχεῖ δὲ μὲ τὸ σημερινὸν Βάλσχ.

σιμον τῆς φωτιᾶς ἢ ἀτμὸς νεροῦ, πού ἐθερμάνθη ¹. Εἶναι λοιπὸν ὁ ἀήρ κατὰ τὴν φύσιν του θερμὸς, ἀλλὰ ψύχεται ἀπὸ τὴν ἐπαφήν του μετὸ νερὸ καὶ τὸ ἔδαφος, με ἀποτέλεσμα νά εἶναι τὰ κάτω στρώματά του ψυχρά, ἐνῶ τὰ ἐπάνω στρώματα θερμά.

Φυσοῦν ἄνεμοι, ἀπὸ τὴν θερινὴν ἀνατολὴν ὁ καικίας ², πού ὀνομάζεται καὶ μέσης, ἀπὸ τὴν ἰσημερινὴν ἀνατολὴν ὁ ἀπηλιώτης ³, ἀπὸ τὴν χειμερινὴν ἀνατολὴν ὁ εὔρος ⁴, ἀπὸ τὴν χειμερινὴν δύσιν ὁ λίβας ⁵, ἀπὸ τὴν ἰσημερινὴν δύσιν ὁ ζέφυρος ⁶, ἀπὸ τὴν θερινὴν δύσιν ὁ ἀργέστης ⁷, δηλαδὴ ὁ ὄλυμπίας, πού ὀνομάζεται καὶ ἰᾶπυξ. Ἐπειτα πνέουν ἀντίθετοι μεταξύ των ὁ νότος καὶ ὁ ἀπαρκτίας ⁸. Εἶναι δὲ ὁ βορέας ⁹ ἐνδιάμεσος ἄνεμος μεταξύ τοῦ ἀπαρκτίου καὶ τοῦ καικίου. Ἐνδιάμεσος ἐπίσης μεταξύ τοῦ εὔρου καὶ τοῦ νότου εἶναι ὁ φοῖνιξ ¹⁰, πού ὀνομάζεται εὐρόνοτος. Ἐνδιάμεσος μεταξύ νότου καὶ λίβα εἶναι ὁ λιβόνοτος, πού ὀνομάζεται καὶ λευκόνοτος ¹¹. Ἐνδιάμεσος πάλιν μεταξύ τοῦ ἀπαρκτίου καὶ τοῦ ἀργέστου εἶναι ὁ θρασκίας ¹², δηλαδὴ ὁ ἄνεμος πού ὀνομάζεται κέρκιος ἀπὸ ὅσους κατοικοῦν γύρω του.

(Κατοικοῦν τὰ ἄκρα τοῦ κόσμου τὰ ἐξῆς ἔθνη· πρὸς τὸν ἀπηλιώτην ἄνεμον οἱ Βακτριανοί ¹³, πρὸς τὸν εὔρον οἱ Ἴνδοί, πρὸς τὸν Φοῖνικα εὐρίσκεται ἡ Ἐρυθρὰ θάλασσα καὶ ἡ Αἰθιοπία, πρὸς τὸν λιβόνοτον οἱ Γαράμαντες ¹⁴ πού κατοικοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴν Σύρτιν ¹⁵, πρὸς τὸν λίβα οἱ Αἰθίοπες ¹⁶ καὶ οἱ Ὑπέρμαυροι ¹⁷ τῆς

14. Γαράμαντες· ὄνομα βερβερικῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι ὡς νομάδες ἐξοῦσαν εἰς τὰς ἀνατολικὰς ὁάσεις τῆς Σαχάρας. Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐμφανίζονται ὡς κάτοικοι τῆς Φαζανίας, σημερινοῦ Φεζάν, ὅπου εὐρίσκετο ἡ πρωτεύουσά των Γάραμα.

15. Σύρτις, ἡ· θαλασσία ἑκτασις με ἀβαθῆ νερά, εἰς τὴν Λιβυκὴν θάλασσαν (Μεγάλη καὶ Μικρὰ Σύρτις).

16. Αἰθίοπες· τὸ ὄνομα Αἰθίοψ ἐσήμαινε κατ' ἀρχὴν τὸν ἡλιοκαῆ (ῥ. αἰθω = καίω), ἀλλὰ κατ'ὅπιν ἐδόθη εἰς τοὺς μαύρους τῆς Ἀφρικῆς, ἰδίως εἰς τοὺς κατοίκους τῶν χωρῶν τοῦ ἄνω Νείλου, πού ὀνομάσθησαν καὶ Αἰθιοπία, καὶ περιελάμβανε τὴν σημερινὴν Νουβίαν καὶ ἐν μέρει τὴν Ἀθησσυλίαν.

17. Ὑπέρμαυροι τῆς δύσεως· βερβερικοὶ λαοὶ τῆς ΒΔ Ἀφρικῆς, κάτοικοι τῆς Μαυριτανίας.

θίοπες καὶ οἱ δυσμικοὶ Ὑπέρμαυροι, κατὰ ζέφυρον Στῆλαι καὶ ἀρχαὶ Λιβύης καὶ Εὐρώπης, κατὰ ἀργέστην Ἰβηρία, ἣ νῦν Ἰσπανία, κατὰ δὲ θρασκίαν Κελτοὶ καὶ τὰ ὄμορα· κατὰ ἀπαρκτίαν οἱ ὑπὲρ τὴν Θράκην Σκύθαι, κατὰ βορρᾶν Πόντος, Μαιῶτις καὶ Σαρμάται, κατὰ καικίαν, Κασπία θάλασσα καὶ Σάκαι).

Β' (9) 23. Περὶ ὑδάτων

Καὶ τὸ ὕδωρ δὲ ἐν τῶν στοιχείων τῶν τεσσάρων ἐστί, ποίημα Θεοῦ κάλλιστον. Ὑδωρ ἐστὶ στοιχεῖον ὑγρὸν τε καὶ ψυχρὸν, βαρὺ τε καὶ κατωφέρές, εὐδιάχυτον. Τούτου δὲ μνημονεύει ἡ θεία Γραφή λέγουσα· «Καὶ σκότος ἦν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφεροτο ἐπάνω τοῦ ὕδατος»· ἀβυσσος γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, εἰ μὴ ὕδωρ πολὺ, οὗ τὸ τέλος ἀκατάληπτον ἀνθρώποις. Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν τὸ ὕδωρ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἐπεπόλαζε. Καὶ πρῶτον μὲν ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα διαχωρίζον ἀναμέσον τοῦ ὕδατος τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος καὶ τοῦ ὕδατος τοῦ ὑποκάτω τοῦ στερεώματος· ἐν μέσῳ γὰρ τῆς ἀβύσσου τῶν ὑδάτων ἐστερεώθη τῷ δεσποτικῷ προσταγματι. Ὅθεν καὶ στερέωμα εἶπεν ὁ Θεὸς γενέσθαι, καὶ ἐγένετο. Τίνος δὲ χάριν ἐπάνω τοῦ στερεώματος ὕδωρ ὁ Θεὸς ἀπέθετο; Διὰ τὴν τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ αἰθέρος θερμοτάτην ἔκκαυσιν· εὐθέως γὰρ μετὰ

1. Στῆλαι τοῦ Ἡρακλέους· ὁ πορθμὸς τοῦ Γιβραλτάρ.

2. Κελτοὶ ἢ Κέλται· ὁμᾶς λαῶν ἡ ὁποία ἐξηπλώθη εἰς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Βρεττανίαν. Οἱ ἀρχαῖοι τοὺς ἀταύτιζαν μὲ τοὺς Γαλάτας.

3. Σκύθαι· ὄνομα νομαδικῶν λαῶν οἱ ὅποιοι ἑκατοικοῦσαν βορείως τοῦ Ἰστροῦ (Δουνάβευς) καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βιστούλα, μέχρι τῆς ΒΔ Ἀσίας, εἰς τὴν χώραν ποῦ ἐλέγετο Σκυθία. Κατὰ τὴν Π.Δ. ἦσαν ἀπόγονοι τοῦ Μαγῶγ, υἱοῦ τοῦ Ἰάφεθ.

4. Μαιῶτις λίμνη· ἡ Ἀζοφικὴ θάλασσα, εἰς τὰ βόρεια τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ὅπου χύνεται ὁ Τάναϊς (σημ. Δόν).

5. Σαρμάται· ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Σαρματῶν ἦταν γνωστὴ πολεμικὴ φυ-

δύσεως, πρὸς τὸν ζέφυρον εὐρίσκονται αἱ Στῆλαι τοῦ Ἡρακλέους ¹ καὶ αἱ ἀρχαὶ τῆς Λιβύης καὶ τῆς Εὐρώπης, πρὸς τὸν ἀργέστην εὐρίσκεται ἡ Ἰβηρία, ἡ σημερινὴ Ἰσπανία, καὶ πρὸς τὸν θρασκίαν οἱ Κελτοὶ ² καὶ τὰ γειτονικὰ ἔθνη· πρὸς τὸν ἀπαρκτίαν οἱ Σκύθαι ³ ποῦ κατοικοῦν πέραν ἀπὸ τὴν Θράκην· πρὸς βορρᾶν εὐρίσκεται ὁ Πόντος, ἡ Μαιῶτις λίμνη ⁴ καὶ οἱ Σαρμάται ⁵· πρὸς τὸν καικίαν, εὐρίσκεται ἡ Κασπία θάλασσα καὶ οἱ Σάκαι ⁶).

Β' (9) 23. Διὰ τὰ νερά

Καὶ τὸ νερὸ ἐπίσης εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ὡραιότατον δημιούργημα τοῦ Θεοῦ. Τὸ νερὸ εἶναι στοιχεῖον ὑγρὸν καὶ ψυχρὸν, βαρὺ καὶ μὲ ροπήν πρὸς τὰ κάτω, εὐκολοδιάχυτον. Αὐτὸ ὑπενθυμίζει ἡ θεία Γραφή, ὅταν λέγῃ· «Καὶ σκότος ἦν ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος» ⁷· διότι ἄβυσσος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ νερὸ πολὺ, ποῦ τὸ τέλος του εἶναι ἀσύλληπτον ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Εἰς τὴν ἀρχὴν λοιπὸν τὸ νερὸ ἐκυριαρχοῦσεν εἰς ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς. Καὶ πρῶτα βέβαια ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, ποῦ ἀποτελεῖ χωρίσμα ἀνάμεσα εἰς τὸ νερὸ ποῦ εἶναι ἐπάνω ἀπὸ τὸ στερέωμα καὶ εἰς τὸ νερὸ ποῦ εἶναι κάτω ἀπὸ τὸ στερέωμα· διότι ἐδημιουργήθη τὸ στερέωμα ἀνάμεσα εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν νερῶν μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ Δεσπότη Θεοῦ. Καὶ δ' αὐτὸ εἶπεν ὁ Θεὸς νὰ γίνῃ τὸ στερέωμα, καὶ ἔγινε. Διὰ ποῖον λόγον ὁμοῦς ἐτοποθέτησεν ὁ Θεὸς νερὸ ἐπάνω ἀπὸ τὸ στερέωμα; Διὰ τὴν ὑπερβολικὴν θερμότητα τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ αἰθέρος· διότι εὐθύς μετὰ τὸ στερέωμα εἶναι ἀπλωμένος ἀπὸ κάτω ὁ αἰθῆρ. Ἀλλὰ καὶ ὁ

λή πρὸς βορρᾶν τοῦ Καυκάσου, ἡ ὁποία ἀργότερα εἶναι γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Ἀλανῶν. Ὑπολείμματα τῶν Ἀλανῶν σώζονται ὀλίγα ἀκόμη καὶ σήμερα εἰς τὸν Καύκασον μὲ τὸ ὄνομα Ὀσσέται.

6. Σάκαι· λαὸς τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, ὁ ὁποῖος ἐκατοικοῦσεν εἰς τὴν χώραν τῶν σημερινῶν Κιργισίων. Μέρος τῶν Σακῶν, οἱ Δᾶι Σάκαι ἐκατοικοῦσαν πρὸς Α τῆς Κασπίας θαλάσσης.

7. Γέν. 1, 2.

τὸ στερέωμα ὁ αἰθὴρ ἐφήπλωται. Καὶ ὁ ἥλιος δὲ σὺν τῇ σελήνῃ καὶ τοῖς ἄστροις ἐν τῷ στερεώματί εἰσι· καὶ εἰ μὴ ἐπέκειτο ὕδωρ, ἐφλέχθη ἂν ὑπὸ τῆς θερμῆς τὸ στερέωμα.

Εἶτα προσέταξεν ὁ Θεὸς συναχθῆναι τὰ ὕδατα εἰς συναγωγὴν μίαν· τὸ δὲ «μίαν συναγωγὴν» λέγειν οὐ δηλοῖ τὸ ἐν ἐνὶ τόπῳ συναχθῆναι αὐτά—ἰδοὺ γὰρ μετὰ ταῦτά φησι· «Καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας»—, ἀλλὰ τὸ ὁμοῦ καθ' ἑαυτὰ κεχωρισμένα τῆς γῆς γενέσθαι τὰ ὕδατα ὁ λόγος ἐδήλωσε. Συνήχθησαν τοίνυν τὰ ὕδατα εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤφθη ἡ ξηρά. Ἐντεῦθεν αἱ δύο θάλασσαι αἱ τὴν Αἴγυπτον περιέχουσαι—μέση γὰρ αὕτη τῶν δύο κεῖται θαλασσῶν—συνήχθησαν, διάφορα πελάγη καὶ ὄρη καὶ νήσους καὶ ἀγκῶνας καὶ λιμένας ἔχουσαι καὶ κόλπους διαφόρους περιέχουσαι αἰγιαλοὺς τε καὶ ἀκτὰς—αἰγιαλὸς μὲν γὰρ ὁ ψαμμώδης λέγεται, ἀκτὴ δὲ ἡ πετρώδης καὶ ἀγχιβαθῆς, ἡ εὐθέως ἐν τῇ ἀρχῇ βάθος ἔχουσα. Ὁμοίως καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀνατολήν, ἣτις λέγεται Ἰνδική, καὶ ἡ βορεινὴ, ἣτις λέγεται Κασπία· καὶ αἱ λίμναι δὲ ἐντεῦθεν συνήχθησαν.

Ἔστιν οὖν ὁ μὲν Ὠκεανὸς οἷόν τις ποταμὸς κυκλῶν πᾶσαν τὴν γῆν, περὶ οὗ εἰρηκέναι μοι δοκεῖ ἡ θεία Γραφή, ὅτι· «Ποταμὸς ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ παραδείσου», πότιμον καὶ γλυκὺ ὕδωρ ἔχων. Οὗτος χορηγεῖ τὸ ὕδωρ ταῖς θαλάσσαις, ὅπερ ἐν ταῖς θαλάσσαις χρονίζον καὶ ἐστὼς ἀκίνητον πικρὸν γίνεται, τοῦ ἡλίου αἰεὶ τὸ λεπτότερον

1. Βλέπε Μ. Βασιλείου, Ἐξαήμε. Γ, 31-37, ΕΠΕ τ. 4.

2. Γέν. 1, 9.

3. Γέν. 1, 10.

4. Ἐννοεῖ τὴν Ἐρυθρὰν καὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν.

5. Ἀγκῶν, ὅ· ἡ ξηρὰ πού προεξέχει καὶ σχηματίζει κόλπον ἢ λιμένα.

6. Πρόκειται διὰ τὸν Ἰνδικὸν Ὠκεανόν.

7. Ὠκεανὸς· κατὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ἦταν μέγιστος ποταμὸς, ὁ ὁποῖος περιέτρεχε τὴν γῆν καὶ ἀποτελοῦσε τὰ ἔσχατα ὄρια τῆς. Μὲ τὴν πρόοδον

ἥλιος μὲ τὴν σελήνην καὶ τὰ ἄστρα εὐρίσκονται εἰς τὸ στερέωμα· καὶ ἂν δὲν εἶχε τοποθετηθῆ νερὸ ἐπάνω ἀπὸ αὐτό, θὰ εἶχεν ἀνάψει ἀπὸ τὴν θερμότητα τὸ στερέωμα ¹.

Κατόπιν ἐπρόσταξεν ὁ Θεὸς νὰ συγκεντρωθοῦν τὰ νερὰ «εἰς συναγωγὴν μίαν» ²· ἡ ἔκφρασις ὁμῶς «μία συναγωγή» δὲν σημαίνει τὸ νὰ συγκεντρωθοῦν αὐτὰ εἰς ἓνα τόπον - διότι, ἰδοὺ λέγει μετὰ ἀπὸ αὐτό· «Καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων ἐκάλεσε θαλάσσας» ³· ἀλλὰ ὁ λόγος τῆς Γραφῆς ἐφανέρωσε τὸ ὅτι συνεκεντρώθησαν τὰ νερὰ μεμονωμένα, χωριστὰ ἀπὸ τὴν ξηράν. Συνεκεντρώθησαν λοιπὸν τὰ νερὰ εἰς τὰς περιοχὰς τῶν καὶ ἐφάνη ἡ ξηρά. Ἀπὸ τότε ἐσχηματίσθησαν αἱ δύο θάλασσαι ⁴ πού περιβρέχουν τὴν Αἴγυπτον - διότι αὐτὴ εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον τῶν δύο θαλασσῶν - αἱ ὁποῖαι ἔχουν διάφορα πελάγη καὶ βουνὰ καὶ νησιά καὶ ἀγκῶνας ⁵ καὶ λιμένας, καὶ περιλαμβάνουν αἰγιαλοὺς καὶ ἀκτὰς - αἰγιαλὸς λέγεται ἡ ἀμμώδης παραλία, ἐνῶ ἀκτὴ λέγεται ἡ βραχώδης καὶ ἀπότομος, ἡ ὁποία ἔχει βῆθος εὐθύς ἐξ ἀρχῆς. Παρομοίως ἐσχηματίσθη καὶ ἡ θάλασσα πού εἶναι πρὸς τὴν ἀνατολήν, ἡ ὁποία ὀνομάζεται Ἰνδικὴ ⁶ θάλασσα, καὶ ἡ βορεινὴ, πού ὀνομάζεται Κασπία· ἀλλὰ καὶ αἱ λίμναι ἀπὸ τότε ἐσχηματίσθησαν.

Ὁ Ὠκεανὸς ⁷ λοιπὸν εἶναι ὡσάν ἓνας ποταμὸς πού περικυκλῶνει ὅλην τὴν γῆν, διὰ τὸν ὁποῖον μοῦ φαίνεται ὅτι ἔχει εἰπεῖ ἡ θεία Γραφή, ὅτι· «Ποταμὸς ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ παραδείσου» ⁸, ὁ ὁποῖος ἔχει πόσιμον καὶ γλυκὺ ὕδωρ. Αὐτὸς προσφέρει εἰς τὰς θαλάσσας τὸ νερὸ του, τὸ ὁποῖον ὅταν μείνη ἐπὶ πολὺ διάστημα εἰς αὐτὰς καὶ σταθῆ ἀκίνητον, γίνεται πικρὸν ⁹ ἐπειδὴ ὁ ἥλιος καὶ οἱ σίφωνες ¹⁰ συνεχῶς ἀντλοῦν τὸ ἐλαφρότερον μέρος του·

τῶν γεωγραφικῶν γνώσεων ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ μεγάλη ἐξωτερικὴ θάλασσα καὶ κυρίως ἡ Ἀτλαντικὴ, εἰς ἀντίδιαστολήν ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν (Μεσόγειον).

8. Γεν. 2, 10.

9. Πικρὸν· δυσάρεστον εἰς τὴν γεῦσιν, πικρὸν.

10. Σίφων, ὁ· μεγάλη στήλη νεροῦ ἢ ὕδρατιμῶν, πού ἀνυψώνεται ἀπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης (Ἄριστ. Μετεωρ.).

ἀνιμωμένου καὶ τῶν σιφώνων ὅθεν καὶ τὰ νέφη συνίστανται καὶ οἱ ὄμβροι γίνονται διὰ τῆς διηθήσεως γλυκαινομένου τοῦ ὕδατος.

Οὗτος καὶ εἰς τέσσαρας ἀρχὰς, ἤτοι εἰς τέσσαρας ποταμοὺς διαιρεῖται. Ὄνομα τῷ ἐνὶ Φεισῶν, τουτέστι Γάγγης ὁ Ἰνδικός. Καὶ ὄνομα τῷ δευτέρῳ Γεῶν· οὗτός ἐστιν ὁ Νεῖλος ὁ ἀπὸ Αἰθιοπίας εἰς Αἴγυπτον κατερχόμενος. Καὶ ὄνομα τῷ τρίτῳ Τίγρις, καὶ ὄνομα τῷ τετάρτῳ Εὐφράτης. Εἰσὶ δὲ καὶ ἕτεροι πλείστοι καὶ μέγιστοι ποταμοί, ὧν οἱ μὲν εἰς τὴν θάλασσαν κενοῦνται, οἱ δὲ καὶ ἐν τῇ γῇ ἀναλίσκονται. Ὅμως καὶ πᾶσα ἡ γῆ διάτρητός ἐστι καὶ ὑπόνομος, ὥσπερ τινὰς φλέβας ἔχουσα, δι' ὧν ἐκ τῆς θαλάσσης δεχομένη τὰ ὕδατα τὰς πηγὰς ἀνίησι. Πρὸς οὖν τὴν ποιότητα τῆς γῆς καὶ τὸ τῶν πηγῶν ὕδωρ γίνεται. Διηθεῖται μὲν γὰρ καὶ διυλίζεται διὰ τῆς γῆς τὸ θαλάττιον ὕδωρ καὶ οὕτω γλυκαίνεται. Εἰ δὲ ὁ τόπος, ὅθεν ἡ πηγὴ ἀναδίδεται, τύχοι πικρὸς ἢ ἄλμυρός, πρὸς τὴν γῆν καὶ τὸ ὕδωρ ἀνάγεται. Στενούμενον δὲ πολλάκις τὸ ὕδωρ καὶ βία ρηγνύμενον θερμαίνεται, κἀντεῦθεν τὰ αὐτοφυῆ θερμὰ ἀνάγονται ὕδατα. Τῷ οὖν θείῳ προστάγματι κοιλώματα ἐν τῇ γῇ γεγόνασι, καὶ οὕτως εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν συνήχθη τὰ ὕδατα· ἐντεῦθεν καὶ τὰ ὄρη γεγόνασι.

Πρώτῳ τοίνυν τῷ ὕδατι προσέταξεν ὁ Θεὸς ἐξαγαγεῖν ψυχὴν ζῶσαν, ἐπειδὴ ἤμελλε δι' ὕδατος καὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ἐπιφερομένου τοῖς ὕδασι Πνεύματος ἀνακαινίζειν τὸν ἄνθρωπον. Τοῦτο γὰρ ὁ θεῖος ἔφη Βασιλεῖος. Ἐξήγαγε δὲ ζῶα μικρά τε καὶ μεγάλα, κήτη, δράκοντας, ἰχθύας ἐν τοῖς ὕδασι ἔρποντας καὶ πετεινὰ πτερωτά. Διὰ τῶν πετεινῶν οὖν συνάπτεται τό τε ὕδωρ καὶ ἡ γῆ καὶ ὁ ἀήρ·

1. Πρβλ. Γεν. 2, 10 - 14.

ἔτσι καὶ τὰ νέφη σχηματίζονται καὶ ἡ βροχὴ δημιουργεῖται, ἐνῶ συγχρόνως γλυκαίνεται τὸ νερὸ μὲ τὸν καθαρισμὸν του.

Αὐτὸς διαιρεῖται εἰς τέσσαρα ὑδάτινα στοιχεῖα¹, δηλαδὴ εἰς τέσσαρας ποταμούς. Τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου εἶναι Φεισῶν δηλαδὴ Γάγγης ὁ Ἰνδικός. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου εἶναι Γεῶν· αὐτὸς εἶναι ὁ Νεῖλος, ποῦ κατέρχεται εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τὴν Αἰθιοπίαν. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τρίτου εἶναι Τίγρις καὶ τοῦ τετάρτου Εὐφράτης. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ ἄλλοι πέρα πολλοὶ καὶ πολὺ μεγάλοι ποταμοί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄλλοι χύνονται εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἄλλοι διασκορπίζονται εἰς τὴν ξηράν. Δι' αὐτὸ ὅλη ἡ ξηρὰ εἶναι διάτρητος καὶ ἔχει ὑπογείους ὀχετούς, ὡσὰν νὰ ἔχη κάποιες φλέβες, διὰ μέσου τῶν ὁποίων δέχεται τὰ νερὰ ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ ἀναβλύζει τὰς πηγὰς. Προσαρμόζεται λοιπὸν εἰς τὸ εἶδος τῆς γῆς καὶ τὸ νερὸ τῶν πηγῶν· διότι τὸ θαλασσινὸν νερὸ διὰ μέσου τῆς γῆς καθαρίζεται καὶ λαγαρίζεται καὶ ἔτσι γίνεται γλυκύ. Ἄν ὁμως τύχη νὰ εἶναι ὁ τόπος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀναβρῦζει ἡ πηγὴ, πικρὸς ἢ ἀλμυρὸς, προσαρμόζεται καὶ τὸ νερὸ πρὸς τὸ ἔδαφος. Συχνὰ ὁμως, ἐπειδὴ συμπιέζεται τὸ νερὸ καὶ ἐκτινάσσεται μὲ ἰσχυρὰν πίεσιν, θερμαίνεται, καὶ ἐξ αἰτίας αὐτοῦ πηγάζουν τὰ φυσικὰ θερμὰ νερά. Μὲ τὸ θεῖον πρόσταγμα λοιπὸν ἔχουν δημιουργηθῆ εἰς τὴν γῆν κοιλότητες, καὶ ἔτσι εἰς τοὺς χώρους των συνεκεντρώθησαν τὰ νερά· ἀπὸ τότε ἐδημιουργήθησαν καὶ τὰ βουνά.

Ἐπρόσταξε λοιπὸν ὁ Θεὸς πρῶτα εἰς τὸ νερὸ νὰ βγάλῃ ζωντανούς ὀργανισμούς, ἐπειδὴ ἐπρόκειτο νὰ ἀνακαινίσῃ τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸ νερὸ καὶ μὲ τὴν συνεργίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας ἐκινεῖτο ἐπάνω ἀπὸ τὰ νερά. Αὐτὸ βέβαια τὸ εἶπεν ὁ θεὸς Βασιλείος². Καὶ ἔβγαλε τὸ νερὸ ζῶα, μικρὰ καὶ μεγάλα, θαλάσσια κήτη, δράκοντας, ἰχθύας ποὺ ἔρπουν μέσα εἰς τὰ ὕδατα καὶ πτηνὰ. Μὲ τὰ πτηνὰ λοιπὸν συνδέονται τὸ νερὸ, ἡ ξηρὰ καὶ ὁ ἀήρ· διότι αὐτὰ προῆλθαν βέβαια

2. Μ. Βασιλείου, Ἐξαήμε. Β', 28 - 30, ΕΠΕ τ. 4 καὶ τοῦ αὐτοῦ Περί Ἁγίου Πνεύματος, ΕΠΕ τ. 10, σελ. 370 στιχ. 17 - 20.

ἐξ ὑδάτων μὲν γὰρ ταῦτα γέγονεν, ἐν τῇ γῆ δὲ διατρίβει καὶ ἐν ἀέρι ἵπταται. Κάλλιστον δὲ στοιχείον τὸ ὕδωρ καὶ πολύχρηστον καὶ ρύπου καθάρσιον, οὐ μόνον μὲν σωματικοῦ, καὶ ψυχικοῦ δέ, εἰ προσλάβοι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος.

Περὶ πελαγῶν

Ἀναδέχεται τὸ Αἰγαῖον πέλαγος Ἑλλάσποντος, λήγων εἰς Ἄβυδον καὶ Σηστόν· εἶτα ἡ Προποντίς, λήγουσα εἰς Χαλκηδόνα καὶ Βυζάντιον, ἔνθα τὰ στενὰ ἀφ' ὧν ὁ Πόντος ἄρχεται. Εἶτα ἡ Μαιῶτις λίμνη. Πάλιν δὲ ἀπ' ἀρχῆς Εὐρώπης καὶ Λιβύης Ἰβηρικόν, τὸ ἀπὸ στηλῶν εἰς Πυρήνην τὸ ὄρος· Λιγυστικόν δέ, τὸ ἕως τῶν τῆς Τυρρηνίας περάτων. Σαρδόνιον δέ, τὸ ὑπὲρ τὴν Σαρδίω, νεῦον πρὸς τὴν Λιβύην κάτω· Τυρρηνικόν δέ, τὸ μέχρι Σικελίας λήγον, ἀρχόμενον ἀπὸ τῶν τῆς Λιγυστικῆς ἄκρων· εἶτα Λιβυκόν· εἶτα Κρητικόν καὶ Σικελικόν καὶ Ἰόνιον καὶ Ἄδριον, τὸ ἀνακεχυμένον ἐκ τοῦ Σικελικοῦ πελάγους, ὃν καλοῦσι Κορινθιακὸν κόλπον, ἧτιοι Ἀλκυονίδα θάλασσαν. Τῷ δὲ Σουνίῳ καὶ Σκυλλαίῳ περιεχόμενον πέλαγος, Σαρωνικόν. Εἶτα Μηρτώον καὶ

1. Πρβλ. τὸ τῆς σχετικῆς εὐχῆς κατὰ τὸν ἀγιασμόν τῶν ὑδάτων «ὑπὲρ τοῦ ἀγιασθῆναι τὸ ὕδωρ τοῦτο, τῇ δυνάμει καὶ ἐνεργείᾳ καὶ ἐπιφοιτήσει τοῦ Ἁγίου Πνεύματος . . . ὑπὲρ τοῦ γενέσθαι αὐτὸ πρὸς καθαρισμόν ψυχῶν καὶ σωμάτων . . . ».

2. Ἄβυδος, ἡ ἀρχαία πόλις τοῦ Ἑλλησπόντου, ἐπὶ τῆς Μικρασιατικῆς ἀκτῆς.

3. Σηστός, ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Θράκης εἰς τὸ στενότερον μέρος τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀπέναντι τῆς Ἀβύδου.

4. Χαλκηδών, ἡ πόλις ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου, γνωστὴ ἀπὸ τὴν Δ' Οἰκουμένην Σύνοδον (451).

5. Πόντος· ὁ Εὐξείνιος Πόντος.

6. Πυρήνη· τὰ Πυρηναῖα ὄρη ποῦ ἐκτείνονται εἰς τὴν Ἰβηρικὴν ἢ Ἰσπανικὴν χερσόνησον ἢ καὶ Πυρηναϊκὴν.

7. Λιγυστικόν πέλαγος· βρέχει τὰς ἀκτὰς τῆς Λιγυρίας, χώρας τῶν Λι-

ἀπὸ τὰ νερά, ἀλλὰ ζοῦν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ πετοῦν εἰς τὸν ἄερα. Εἶναι μάλιστα τὸ νερὸ ὠραιότατον στοιχεῖον τῆς φύσεως καὶ πολὺ χρησίμον καὶ καθαρίζει τὴν ἀκαθαρσίαν, ὄχι μόνον τὴν σωματικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχικὴν, ἂν ἀποκτήσῃ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος ¹.

Διὰ τὰ πελάγη

Ὁ Ἑλλήσποντος, ποὺ τελειώνει εἰς τὴν Ἄβυδον ² καὶ τὴν Σηστόν ³, διαδέχεται τὸ Αἰγαῖον πέλαγος· ἐν συνεχείᾳ εἶναι ἡ Προποντίς, ποὺ τελειώνει εἰς τὴν Χαλκηδόνα ⁴ καὶ τὸ Βυζάντιον, ὅπου εἶναι τὰ στενὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀρχίζει ὁ Πόντος ⁵. Ἐν συνεχείᾳ εἶναι ἡ Μαιῶτις λίμνη. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἄκρην τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Λιβύης εἶναι τὸ Ἰβηρικὸν πέλαγος, ποὺ ἐκτείνεται ἀπὸ τὰς στήλας τοῦ Ἡρακλέους ἕως τὸ ὄρος Πυρῆνη ⁶· μετὰ εἶναι τὸ Λιγυστικὸν ⁷ πέλαγος, ποὺ ἐκτείνεται ὡς τὰ πέρατα τῆς Τυρρηνίας ⁸. Μετὰ εἶναι τὸ Σαρδόνιον πέλαγος, ποὺ εἶναι ἐπάνω ἀπὸ τὴν Σαρδηνίαν καὶ ἔχει κλίσιν πρὸς τὰ κάτω, πρὸς τὴν Λιβύην· μετὰ εἶναι τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος, ποὺ τελειώνει εἰς τὴν Σικελίαν, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς Λιγυστικῆς· ἐν συνεχείᾳ τὸ Λιβυκὸν πέλαγος· ἔπειτα τὸ Κρητικὸν καὶ τὸ Σικελικὸν καὶ τὸ Ἴονιον καὶ τὸ Ἀδριατικόν, ποὺ ἀπλώνεται ἀπὸ τὸ Σικελικὸν πέλαγος καὶ ποὺ τὸ ὀνομάζουν Κορινθιακὸν κόλπον ἢ Ἀλκυονίδα ⁹ θάλασσαν. Μετὰ εἶναι τὸ Σαρωνικὸν πέλαγος ποὺ περιλαμβάνεται ἀπὸ τὸ Σούνιον καὶ τὸ Σκύλλαιον ¹⁰. Ἐπειτα εἶναι τὸ Μυρτώφον καὶ τὸ Ἰκάριον, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκονται καὶ αἱ

γύρων ποὺ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐξετείνετο εἰς τὰ Ν. παράλια τῆς Γαλλίας καὶ τὰ ΒΔ. τῆς Ἰταλίας.

8. Τυρρηνία· ὄνομα ἀρχαίας χώρας τῆς Ἰταλίας, ἄλλως Ἐτρουρία, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἔλεγοντο Τυρρηνοὶ ἢ Ἐτροῦσκοι.

9. Ἀλκυονίδας θάλασσα· ὄνομα τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ κυρίως τοῦ μικροῦ κόλπου ποὺ σχηματίζεται μεταξύ τῆς Μεγαρίδος καὶ τῆς Βοιωτίας.

10. Σκύλλαιον· ὄνομα ἀκρωτηρίου τῆς χερσονήσου τῆς Ἀργολίδος (σημ. Σκυλί).

Ἰκάριον ἐν ᾧ καὶ αἱ Κυκλάδες· εἶτα Καρπάθιον καὶ Παμφύλιον καὶ Αἰγύπτιον· ὑπὲρ δὲ τὸ Ἰκάριον ἐξῆς ἀναχεῖται τὸ Αἰγαῖον. Ἔστι δὲ καὶ ὁ τῆς Εὐρώπης παράπλους ἀπὸ Ταναΐδος ποταμοῦ ἐκβολῶν ἕως Ἡρακλέους στηλῶν στάδια ,σθψθ'· τῆς δὲ Λιβύης ἀπὸ Τίγγεως μέχρι στόματος Κανωβικοῦ στάδια ,βθσνβ'· τῆς δὲ Ἀσίας ἀπὸ Κανώβου ἕως Ταναΐδος ποταμοῦ μετὰ τῶν κόλπων ὁ παράπλους στάδια δρια'· Ὁμοῦ παράλιος σὺν κόλποις τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης στάδια ,ιγθοβ'

B' (10) 24. Περὶ γῆς καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς

Ἡ γῆ ἐν τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐστὶ ξηρόν τε καὶ ψυχρόν καὶ βαρὺ καὶ ἀκίνητον, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ παρηγμένον· «Ἐν ἀρχῇ» γάρ, φησὶν, «ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», ἧς τὴν εἶδραν καὶ τὴν βάσιν οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων εἶπεν δεδύνηται. Οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ ὑδάτων φασὶν ἠδρᾶσθαι καὶ πεπηῆχθαι αὐτὴν, ὡς φησὶν ὁ θεῖος Δαυὶδ· «Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ τῶν ὑδάτων», οἱ δὲ ἐπὶ τοῦ ἀέρος. Ἄλλος δὲ φησὶν· «Ὁ ἐ-

1. Παμφύλιον πέλαγος· ἐκτείνεται ἀπέναντι τῆς Παμφυλίας, χώρας τῆς Μ. Ἀσίας μεταξύ Λυκίας καὶ Κιλικίας.

2. Τάναϊς, ὁ ποταμὸς τῆς Ν. Ρωσίας, σημ. Δόν, ποῦ χύνεται εἰς τὴν Ἀζοφικὴν θάλασσαν.

3. Ἀντιστοιχοῦν μὲ 112717 χιλμ. περίπου.

4. Τίγγις· πόλις καὶ λιμὴν τῆς Τιγγιτανῆς Μαυριτανίας, γνωστὴ σήμερα ὑπὸ τὸ ὄνομα Ταγγέρη καὶ εὐρισκομένη εἰς τὸ Μαρόκον, πλησίον τοῦ Γιβραλτάρ.

5. Κάνωβος ἢ Κάνωπος· παράλιος πόλις τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, πλησίον τοῦ σημερινοῦ Ἀβουκίρ, ἡ ὁποία συνεδέετο διὰ διώρυγος μὲ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Κυκλάδες· ἔπειτα τὸ Καρπάθιον καὶ τὸ Παμφύλιον ¹ καὶ τὸ Αἰγυπτιακόν· ἔπάνω δὲ ἀπὸ τὸ Ἰκάριον ἐκτείνεται ἐν συνεχείᾳ τὸ Αἰγαῖον. Ὁ παράπλους μάλιστα τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τανάϊδος ² ποταμοῦ μέχρι τῶν στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους εἶναι ἑξακόσιαι ἑννέα χιλιάδες ἑπτακόσια ἑννέα στάδια ³· καὶ ἔ παράπλους τῆς Λιβύης ἀπὸ τὴν Τίγγιν ⁴ μέχρι τῆς εἰσόδου τῆς Κανώβου ⁵ εἶναι διακόσιαι ἑννέα χιλιάδες διακόσια πενήντα δύο στάδια ⁶· ὁ παράπλους πάλιν τῆς Ἀσίας ἀπὸ τὸν Κάνωβον μέχρι τοῦ ποταμοῦ Τανάϊδος μαζί με τὰς ἀκτὰς τῶν κόλπων εἶναι τέσσαρες χιλιάδες ἑκατὸν ἑνδεκα στάδια ⁷. Ὁλος ὁ παράπλους τῆς γνωστῆς μας οἰκουμένης κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν μαζί με τοὺς κόλπους εἶναι ἓνα ἑκατομμύριον τριακόσιαι ἑννέα χιλιάδες καὶ ἑβδομήντα δύο στάδια ⁸.

Β' (10) 24. Διὰ τὴν γῆν καὶ τὰ προερχόμενα ἀπ' αὐτὴν

Ἡ γῆ ⁹ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα τῆς φύσεως, ξηρὸν καὶ ψυχρὸν καὶ βαρὺ καὶ ἀκίνητον, τὸ ὁποῖον ἔχει δημιουργηθῆ ἀπὸ τὸν Θεὸν ἐκ τοῦ μηδενὸς κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς δημιουργίας· διότι «Ἐν ἀρχῇ», λέγει, «ἔποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» ¹⁰, τῆς ὁποίας τὴν θέσιν καὶ τὴν βάσιν κανεῖς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους δὲν ἠμπορεῖ νὰ περιγράψῃ. Ἄλλοι βέβαια λέγουν ὅτι ἔχει στηριχθῆ καὶ ἔχει σταθεροποιηθῆ ἔπάνω εἰς τὰ νερά, ὅπως λέγει ὁ θεῖος Δαυῖδ· «Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν ἐπὶ ὑδάτων» ¹¹, ἄλλοι ¹² ὅτι ἔχει στηριχθῆ εἰς τὸν ἀέρα. Καὶ ἄλ-

6. Ἀντιστοιχοῦν με 38684 χιλμ. περίπου.

7. Ἀντιστοιχοῦν με 760 χιλμ. περίπου.

8. Ἀντιστοιχοῦν με 242.008 χιλμ. περίπου.

9. Γῆ· ἓνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς ὑδρογείου, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν ἀέρα, τὸ ὕδωρ καὶ τὸ πῦρ.

10. Γέν. 1, 1.

11. Ψαλ. 135, 6.

12. Κατὰ τὰς κοσμολογικὰς θεωρίας τοῦ Ἀναξιμένους, τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τοῦ Δημοκρίτου ἡ γῆ ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ἀέρος. Ἄριστ. Περὶ οὐρανοῦ 2, 13 (294β').

ἰάσας τὴν γῆν ἐπ' οὐδενός». Καὶ πάλιν ὁ θεηγόρος Δαυὶδ ὡς ἐκ προ-
 ὕπου τοῦ Δημιουργοῦ· «'Εγώ», φησὶν, «ἔστερέωσα τοὺς στύλους
 ἕτης», τὴν συνεκτικὴν αὐτῆς δύναμιν στύλους ὀνομάσας. Τὸ δὲ
 ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν» δηλοῖ τὸ πανταχόθεν περικεχύ-
 λαι τῇ γῇ τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν. Κἂν οὖν ἐφ' ἑαυτῆς, κἂν ἐπὶ ἀέ-
 ρος, κἂν ἐπὶ ὑδάτων, κἂν ἐπ' οὐδενός δῶμεν ἠδραῖσθαι αὐτήν, χρῆ
 ἢ ἀφίστασθαι τῆς εὐσεβοῦς ἐννοίας, ἀλλὰ πάντα ὁμοῦ συγκρατεῖ-
 λαι, ὁμολογεῖν καὶ συνέχεσθαι τῇ δυνάμει τοῦ κτίσαντος.

Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν, καθὼς φησιν ἡ θεία Γραφή, ὑπὸ ὑδάτων ἐκαλύ-
 ρετο καὶ ἀκατασκεύαστος, ἤτοι ἀκόσμητος ἦν. Τοῦ δὲ Θεοῦ προστά-
 ντος τὰ τῶν ὑδάτων δοχεῖα γεγόνασι, καὶ τότε τὰ ὄρη ὑπήρξαν,
 ὃ τε θείῳ προστάγματι τὸν οἰκεῖον ἀνείληφε κόσμον παντοδαπαῖς
 ἰόαις καὶ φυτοῖς ὠραῖσθεισα, οἷς τὸ θεῖον ἐνέθηκε πρόσταγμα δύ-
 μιν αὐξητικὴν τε καὶ θρεπτικὴν καὶ σπερματικὴν, ἤτοι ὁμοίου γεν-
 τικὴν. Ἐξήγαγε δὲ τοῦ Δημιουργοῦ κελεύσαντος καὶ παντοῖα γέ-
 ζῶν ἐρπετῶν τε καὶ θηρίων καὶ κτηνῶν. Πάντα μὲν πρὸς τὴν τοῦ
 θρώπου εὐκαιρον χρῆσιν, ἀλλὰ τούτων τὰ μὲν πρὸς βρῶσιν, οἷον
 ἀφους, πρόβατα, δορκάδας καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ πρὸς διακονίαν,
 οἷον καμήλους, βοῦς, ἵππους, ὄνους καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ πρὸς τέρ-
 ν, οἷον πιθήκους, καὶ τῶν ὀρνέων κίσσας τε καὶ ψιττακοὺς καὶ τὰ
 ἰαῦτα· καὶ τῶν φυτῶν δὲ καὶ βοτανῶν τὰ μὲν κάρπιμα καὶ ἐδώδι-
 ον, τὰ δὲ εὐώδη καὶ ἀνθηρὰ πρὸς τέρψιν ἡμῶν δεδωρημένα, οἷον τὸ ρό-

1. Ἰωβ 26, 7.

2. Ψαλ. 74, 4.

3. Ψαλ. 23, 2.

λος λέγει· «Ὁ ἐδράσας τὴν γῆν ἐπ' οὐδενός»¹. Καὶ πάλιν ὁ θεηγόρος Δαυὶδ λέγει, ἐκ μέρους τοῦ Δημιουργοῦ· «Ἐγὼ ἐστερέωσα τοὺς στύλους αὐτῆς»², ὀνομάζοντας «στύλους» τὴν δύναμιν ἢ ὁποῖα τὴν συγκρατεῖ. Ἡ ἔκφρασις ὁμως «ἐπὶ θαλασσῶν ἔθεμελίωσεν αὐτήν»³ φανερώνει τὸ ὅτι ἀπὸ παντοῦ ἔχει χυθῆ γύρω ἀπὸ τὴν γῆν τὸ στοιχεῖον τοῦ νεροῦ. Λοιπὸν καὶ ἂν ἀκόμη δεχθῶμεν ὅτι ἔχει στηριχθῆ ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ της, καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι ἔχει στηριχθῆ εἰς τὸν ἀέρα ἢ εἰς τὰ νερά ἢ ὅτι εἶναι ἀστήρικτος, πρέπει νὰ μὴ ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ τὴν εὐσεβῆ σκέψιν, ἀλλὰ νὰ ὁμολογῶμεν ὅτι ὅλα μαζὶ συγκρατοῦνται καὶ συντηροῦνται ἀπὸ τὴν δύναμιν τοῦ κτίστου.

Εἰς τὴν ἀρχὴν λοιπὸν, ὅπως λέγει ἡ θεία Γραφή⁴, ἐσκεπάζετο ἡ γῆ ἀπὸ τὰ νερά καὶ ἦταν ἀδιαμόρφωτος δηλαδὴ ἀκατόνιστος. Ὄταν ὁμως ἐπρόσταξεν ὁ Θεός, ἐγιναν αἱ δεξαμεναὶ τῶν νερῶν, καὶ ἐκείνην τὴν στιγμὴν παρουσιάσθησαν τὰ ὄρη καὶ μὲ τὸ θεῖον πρόσταγμα ἐπῆρε τὸν ἀνάλογον στολισμὸν της, ἀφοῦ ἐξωραίσθη μὲ παντὸς εἶδους χόρτα καὶ φυτὰ, μέσα εἰς τὰ ὁποῖα ἔβαλε τὸ θεῖον πρόσταγμα δύναμιν πού τὰ αὐξάνει καὶ τὰ τρέφει καὶ παράγει σπέρματα, δηλαδὴ δύναμιν πού γεννᾷ ὁμοία εἶδη. Ἐβγαλεν ἐπίσης ἡ γῆ μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ Δημιουργοῦ καὶ καθέ εἶδους ζῶα, ἐρπετὰ καὶ θηρία καὶ κτήνη. Ὅλα βέβαια διὰ τὴν χρησιμοποίησίν των ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν κατάλληλον καιρὸν, ὁμως ἄλλα ἀπ' αὐτὰ διὰ τὴν τροφήν, ὅπως τὰ ἐλάφια, τὰ πρόβατα, τὰ ζαρκάδια καὶ τὰ ὁμοία, ἄλλα διὰ τὴν ἐξυπηρέτησίν του, ὅπως αἱ κάμηλοι, τὰ βόδια, οἱ ἵπποι, οἱ ὄνοι καὶ τὰ ὁμοία, καὶ ἄλλα διὰ τὴν εὐχαρίστησίν του, ὅπως οἱ πίθηκοι, καὶ ἀπὸ τὰ πτηνὰ ἢ καρακάξα καὶ οἱ ψιττακοὶ καὶ τὰ ὁμοία· καὶ ἀπὸ τὰ φυτὰ καὶ τὰ βότανα, ἄλλα εἶναι καρποφόρα, ἄλλα φαγώσιμα, καὶ ἄλλα εὐωδιστά καὶ ἀνθοστόλιστα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἔχουν δοθῆ ὡς δῶρον διὰ τὴν εὐχαρίστησίν μας, ὅπως τὸ τριαντάφυλλον καὶ τὰ ὁμοία, καὶ ἄλλα διὰ τὴν θε-

4. Γέν. 1, 2.

δον καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δὲ πρὸς νοσημάτων ἴασι. Οὐκ ἔστι γὰρ οὐδὲν ζῶον, οὐδὲ φυτόν, ἐν ᾧ οὐκ ἐνέργειάν τινα τῆ τῶν ἀνθρώπων χρεία χρησιμεύουσιν ὁ Δημιουργὸς ἐναπέθετο. Ὁ γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν ἐπιστάμενος εἰδώς, ὡς μέλλει ἐν αὐτεξουσίῳ παραβάσει ὁ ἄνθρωπος γενέσθαι καὶ τῆ φθορᾷ παραδίδοσθαι, πάντα πρὸς εὐκαιρον χρήσιν αὐτοῦ, τὰ τε ἐν τῷ στερεώματι τὰ τε ἐν τῇ γῆ καὶ τὰ ἐν ὕδασι ἐκτίσε.

Πρὸ μὲν οὖν τῆς παραβάσεως, πάντα ὑποχέρια τῷ ἀνθρώπῳ ἦν ἄρχοντα γὰρ αὐτὸν κατέστησεν ὁ Θεὸς πάντων τῶν ἐν τῇ γῆ καὶ τῶν ἐν τοῖς ὕδασι. Καὶ ὁ ὄφεις δὲ συνήθης τῷ ἀνθρώπῳ ἦν, μᾶλλον τῶν ἄλλων αὐτῷ προσερχόμενος καὶ τερπνοῖς προσομιλῶν τοῖς κινήμασιν. Ὅθεν δι' αὐτοῦ τὴν κακίστην ὁ ἀρχέκακος Διάβολος ὑποθήκην τοῖς προπάτορσιν εἰσηγήσατο. Καὶ ἡ γῆ δὲ αὐτομάτῃ τοὺς καρποὺς ἔφερε πρὸς χρείαν τῶν ὑποχειρίων αὐτῷ ζῶων, καὶ οὔτε ὄμβρος ἦν τῇ γῆ οὔτε χειμών. Μετὰ δὲ τὴν παράβασιν, «Ἡνίκα παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνόητοις καὶ ὠμοκώθη αὐτοῖς», ἄρχειν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἄλογον ἐπιθυμίαν τοῦ λογικοῦ νοῦ παρασκευάσας, παρήκοος τῆς τοῦ Δεσπότη ἐντολῆς γενόμενος, ἐπανέστη τῷ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ χειροτονηθέντι ἄρχοντι ἢ ὑποχείριος κτίσις, καὶ ἐτάγη ἐν ἰδρώτι ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη.

Ἄλλ' οὐδὲ νῦν ἄχρηστος ἡ τῶν θηρίων χρήσις ἐκφοβοῦσα καὶ πρὸς ἐπίγνωσιν καὶ ἐπίκλησιν τοῦ πεποιηκότος φέρουσα Θεοῦ. Καὶ ἡ ἄκανθα δὲ μετὰ τὴν παράβασιν ἐξέφυ τῆς γῆς κατὰ τὴν τοῦ Κυ-

1. Πρβλ. Γέν. 3, 4-5.

2 Ψαλ. 48, 13.

ραπείαν τῶν ἀσθενειῶν μας. Διότι δὲν ὑπάρχει κανένα ζῶον ἢ φυτόν, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον νὰ μὴν ἔβαλεν ὁ Δημιουργὸς κάποιαν ἐνέργειαν χρήσιμον εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων. Διότι ὁ Θεός, πού τὰ γνωρίζει ὅλα πρὸ τῆς δημιουργίας των, ἐπειδὴ ἐ-
γνωρίζεν ὅτι πρόκειται νὰ ἐνεργήσῃ ὁ ἄνθρωπος μὲ ἐλευθέραν ἀπόφασιν καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν φθορὰν, τὰ ἐδημιούργησεν ὅλα διὰ τὴν χρησιμοποίησίν των εἰς τὸν κατάλληλον καιρόν, καὶ ἐκεῖνα πού ὑπάρχουν εἰς τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐκεῖ-
να πού ὑπάρχουν εἰς τὴν γῆν καὶ ἐκεῖνα πού ὑπάρχουν εἰς τὰ
νερά.

Πρὸ τῆς παραβάσεως λοιπὸν ἦταν ὅλα εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθρώπου· διότι ὁ Θεὸς τὸν ἔκαμεν ἐξουσιαστήν ὄλων αὐτῶν πού ὑπάρχουν εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς τὰ νερά. Καὶ τὸ φίδι μάλιστα ἦταν ἐξοικειωμένον μὲ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν ἐπλησίαζε περισσότερον ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα καὶ τὸν ἐκρατοῦσε συντροφίαν μὲ εὐχάριστα κινήματα τοῦ σώματός του. Δι' αὐτὸ ὁ ἀρχέκακος Διάβολος μέσῳ αὐτοῦ ἐπρότεινεν εἰς τοὺς προπάτορας τὴν χειροτέραν συμβουλήν ¹. Καὶ ἡ γῆ ἐπίσης ἔφερε μόνη τῆς τοὺς καρπούς διὰ τὴν ἀνάγκην τῶν ζώων πού ἦταν εἰς τὴν ἐξουσίαν του, καὶ οὔτε βροχὴ ὑπῆρχεν εἰς τὴν γῆν, οὔτε κακοκαιρία. Μετὰ ἀπὸ τὴν παράβασιν ὁμως, «Ἦνίκα παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς» ², συνήθισε τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὴν κατάστασιν νὰ ἐξουσιάζῃ ἐντὸς του ἡ ἄλογος ἐπιθυμία τὸν λογικὸν του νοῦν, διότι ἔγινε παραβάτης τῆς ἐντολῆς τοῦ Δεσπότη, καὶ ἐπανεστάτησεν ἐναντίον αὐτοῦ, πού εἶχεν ὀρισθῇ ἐξουσιαστής ἀπὸ τὸν Δημιουργόν, ἢ κτίσις πού ἦτο εἰς τὴν ἐξουσίαν του, καὶ ἐπῆρε τὴν ἐντολήν νὰ καλλιεργῇ μὲ ἰδρῶτα τὴν γῆν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐλήφθη ὡς χῶμα ³ κατὰ τὴν δημιουργίαν του.

Ἄλλὰ καὶ τῶρα ἡ χρησιμότης τῶν θηρίων δὲν εἶναι χωρὶς ὠφέλειαν, διότι ἐκφοβίζει καὶ ὀδηγεῖ εἰς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔχει δημιουργήσει. Ἄλλὰ καὶ τὰ ἀγκάθια ἐξεφύτρωσαν ἀπὸ τὴν γῆν σύμφωνα μὲ τὸν λόγον τοῦ

3. Πρβλ. Γέν. 2, 7.

ρίου ἀπόφανσιν, μεθ' ἣν συνεζεύχθη καὶ τῇ ἀπολαύσει τοῦ ρόδου ἡ ἄκανθα εἰς ὑπόμνησιν τῆς παραβάσεως ἡμᾶς ἄγουσα, δι' ἣν ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἡ γῆ ἀνατέλλειν ἡμῖν κατεδικάσθη.

Ὅτι μὲν ταῦτα οὕτως ἔχει, πιστευτέον ἐκ τοῦ μέχρι καὶ τοῦ νῦν τὴν τούτων διαμονὴν ἐνεργεῖν τὸν τοῦ Κυρίου λόγον· ὃν ἔφη· «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν».

Σφαιροειδῆ δέ τινές φασὶ τὴν γῆν, ἕτεροι δὲ κωνοειδῆ. Ἡττων δὲ καὶ πάνυ σμικροτέρα ἐστὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὡσπερ τις στιγμὴ ἐν μέσῳ τούτου κρεμαμένη. Καὶ αὕτη δὲ παρελεύσεται καὶ ἀλλαγῆσεται. Μακάριος δὲ ἐστὶν ὁ τὴν τῶν πραέων γῆν κληρονομῶν· ἡ γὰρ μέλλουσα τοὺς ἀγίους ὑποδέχεσθαι γῆ ἀθάνατός ἐστι. Τίς οὖν ἀξίως τὴν ἀπειρόν τε καὶ ἀκατάληπτον τοῦ Δημιουργοῦ σοφίαν θαυμάσειεν; Ἡ τίς τῆς πρεπούσης εὐχαριστίας ἐφίκοιτο τοῦ δοτῆρος τῶν τοσούτων ἀγαθῶν;

B' (11) 25. Περὶ παραδείσου

Ἐπειδὴ δὲ ἔμελλεν ὁ Θεὸς ἐξ ὄρατῆς τε καὶ ἀοράτου κτίσεως πλαστοουργεῖν τὸν ἄνθρωπον κατ' οἰκείαν εἰκόνα τε καὶ ὁμοίωσιν, ὡσπερ τινὰ βασιλέα καὶ ἄρχοντα πάσης τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ προκαθίστησιν αὐτῷ οἷόν τι βασιλείον, ἐν ᾧ διαιτώμενος μακαρίαν καὶ πανολβίαν ἔξει ζωὴν. Καὶ οὗτός ἐστιν ὁ θεῖος παράδεισος, Θεοῦ χερσὶν ἐν Ἐδὲμ πεφυτευμένος, εὐφροσύνης καὶ θυμηδίας ἀπάσης ταμειῶν. Ἐδὲμ γὰρ τρυφὴ ἐρμηνεύεται. Ἐν τῇ ἀνατολῇ μὲν πάσης τῆς γῆς ὑψηλότερος κείμενος, εὐκραῆς δὲ καὶ ἀέρι λεπτοτάτῳ καὶ κα-

Κυρίου¹ μετὰ τὴν παράβασιν, μετὰ ἀπὸ τὴν ὁποίαν τὰ ἀγκάθια συνηνώθησαν μετὰ τὴν εὐχαρίστησιν ποῦ προσφέρει τὸ τριαντάφυλλον καὶ μᾶς ὑπενθυμίζουν τὴν παράβασιν, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἐτιμωρήθη ἡ γῆ νὰ βγάζη δι' ἡμᾶς ἀγκάθια καὶ τριβόλια.

Ὅτι βέβαια αὐτὰ ἔτσι εἶναι, πρέπει νὰ τὸ πιστεύωμεν ἀπὸ τὸ ὅτι μέχρι σήμερα ἐνεργεῖ τὴν διατήρησίν των ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, τὸ ὁποῖον εἶπεν· «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν»².

Μερικοὶ μάλιστα λέγουσιν ὅτι ἡ γῆ εἶναι σφαιρική, καὶ ἄλλοι ὅτι εἶναι κωνική. Καὶ εἶναι πάρα πολὺ μικροτέρα ἀπὸ τὸν οὐρανὸν, ὡσὰν μία στιγμή ποῦ αἰωρεῖται εἰς τὸ μέσον του. Ἄλλὰ καὶ αὕτη θὰ παρέλθῃ καὶ θὰ μεταβληθῇ. Καὶ εἶναι μακάριος αὐτὸς ποῦ κληρονομεῖ τὴν γῆν τῶν πράων ἀνθρώπων³· διότι ἡ γῆ ποῦ πρόκειται νὰ ὑποδεχθῇ τοὺς ἀγίους εἶναι ἀφθαρτος. Ποιὸς λοιπὸν θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐκφράσῃ θαυμασμόν, ὅπως ἀξίζει, διὰ τὴν ἀπεριόριστον καὶ ἀκατάληπτον σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ; Ἡ, ποιὸς θὰ ἠμποροῦσε νὰ εὐχαριστήσῃ μετὰ τὴν πρέπουσαν εὐχαρίστησιν αὐτὸν ποῦ δίδει τὰ τόσα μεγάλα ἀγαθὰ;

Β' (11) 25. Διὰ τὸν παράδεισον

Ἐπειδὴ ἐπρόκειτο νὰ πλάσῃ ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν⁴, ἀπὸ ὄρατὴν καὶ ἀόρατον φύσιν, ὡσὰν ἓνα βασιλέα καὶ ἐξουσιαστὴν ὅλης τῆς γῆς καὶ ὅσων ὑπάρχουν εἰς αὐτήν, δι' αὐτὸ ἐτοιμάζει ἐκ τῶν προτέρων, πρὸς χάριν του, ὡσὰν ἓνα ἀνάκτορον, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ἀν κατοικῆθαι θὰ ἔχη ζωὴν μακαρίαν καὶ τρισευτυχισμένην. Καὶ αὐτὸς ὁ τόπος ἦταν ὁ θεῖος παράδεισος, ποῦ εἶχε φυτευθῆ μετὰ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ, ταμεῖον κάθε χαρᾶς καὶ κάθε εὐχαριστήσεως· ἡ λέξις δηλαδὴ Ἔδεμ ἐρμηνεύεται τρυφή. Ἦταν βέβαια εἰς τὴν ἀνατολήν καὶ εὐρίσκετο ὑψηλότερα ἀπὸ ὅλην τὴν γῆν, ἀλλὰ εἶχεν εὐκρατον κλίμα καὶ ἀκτινοβολοῦ-

2. Γέν. 1, 22 καὶ 1, 28.

3. Πρβλ. Ματθ. 5, 4.

4. Γέν. 1, 26.

θαρωτάτῳ περιλαμπόμενος, φυτοῖς ἀειθαλέσι κομῶν, εὐωδίας πλήρης, φωτὸς ἔμπλεως, ὥρας ἀπάσης αἰσθητῆς καὶ κάλλους ὑπερβαίων ἐπίνοιαν, θεῖον ὄντως χωρίον καὶ ἄξιον τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐνδιαίτημα, ἐν ᾧ οὐδὲν τῶν ἀλόγων ηὐλίζετο, μόνος δὲ ὁ ἄνθρωπος, τῶν θεῶν χειρῶν τὸ πλαστοῦργημα.

Ἐν μέσῳ δὲ τούτου ξύλον ζωῆς ὁ Θεὸς ἐφύτευσε καὶ ξύλον τῆς γνώσεως. Τὸ μὲν ξύλον τῆς γνώσεως ἀπόπειράν τινα καὶ δοκιμὴν καὶ γυμνάσιον τῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑπακοῆς καὶ παρακοῆς. Διὸ καὶ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν κέκληται, ἥ ὅτι δύναμιν ἐδίδου γνωστικὴν τοῖς μεταλαμβάνουσι τῆς οἰκείας φύσεως, ὅπερ καλὸν μὲν τοῖς τελείοις, κακὸν δὲ τοῖς ἀτελεστέροις, ἔτι καὶ τὴν ἐφῆσιν λιχνοτέροις, ὥσπερ στερεὰ τροφή τοῖς ἀπαλοῖς ἔτι καὶ δεομένοις γάλακτος· οὐκ ἐβούλετο γὰρ ὁ κτίσας ἡμᾶς Θεὸς μεριμνᾶν καὶ περὶ πολλὰ τυρβάζεσθαι, οὐδὲ φροντιστὰς καὶ προνοητὰς τῆς ἰδίας ζωῆς γενέσθαι, ὅπερ δὴ καὶ πέπονθεν ὁ Ἀδὰμ· γευσάμενος γὰρ ἔγνω, ὅτι γυμνὸς ἦν, καὶ περίζωμα ἑαυτῷ περιποιεῖτο· φύλλα γὰρ συκῆς λαβὼν περιεζώσατο. Πρὸ δὲ τῆς γεύσεως γυμνοὶ ἦσαν ἀμφότεροι, ὃ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὕα, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο. Τοιούτους δὲ ἀπαθείς ἐβούλετο εἶναι ἡμᾶς ὁ Θεὸς (ἀπαθείας γὰρ ἄκρας τοῦτό ἐστιν). Ἐτι δὲ καὶ ἀμερίμνους, ἐν ἔργον ἔχοντας, τὸ τῶν ἀγγέλων, ὑμνεῖν ἀλήκτως καὶ ἀδιαλείπτως τὸν κτίσαντα, καὶ τῆς αὐτοῦ κατατρυφᾶν θεωρίας καὶ αὐτῷ ἐπιρρίπτειν τὴν ἑαυτῶν μέριμναν, ὅπερ καὶ διὰ τοῦ προφήτου Δαυὶδ πρὸς ἡμᾶς ἀπεφθέγγετο· «Ἐπίρριμνον ἐπὶ Κύριον τὴν μέ-

σεν ἀπὸ τὸν λεπτότατον καὶ ὀλοκάθαρον ἀέρα, κατάφυτος ἀπὸ ἀειθαλῆ φυτὰ, γεμάτος ἀπὸ εὐωδία, γεμάτος ἀπὸ φῶς, ὁ ὁποῖος ξεπερνᾷ κατὰ τὴν φαντασίαν κάθε ἐποχὴν τοῦ ἔτους, ποὺ τὴν ἀντιλαμβάνομεθα μὲ τὰ, αἰσθήσεις, καὶ κάθε ὁμορφιά, πράγματι θεῖος τόπος καὶ ἀξία κατοικία τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ἐσύχναζε κανένα ἀπὸ τὰ ἀλογα ζῶα, ἀλλὰ μόνον ὁ ἀνθρώπος, τὸ πλαστούργημα τῶν θείων χειρῶν.

Καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ ἐφύτευσε ὁ Θεὸς τὸ δένδρον τῆς ζωῆς καὶ τὸ δένδρον τῆς γνώσεως ¹. Τὸ δένδρον τῆς γνώσεως βέβαια, ὡσὰν κάποια ἀφορμὴν καὶ δοκιμασίαν καὶ ἀσκησιν τῆς ὑπακοῆς καὶ παρακοῆς τοῦ ἀνθρώπου. Δι' αὐτὸ ἔχει ὀνομασθῆ καὶ δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἢ ὅτι ἔδιδεν εἰς ἐκείνους ποὺ ἔτρωγαν ἀπ' αὐτὸ τὴν δύναμιν νὰ γνωρίσουν τὴν φύσιν των, ποὺ ἦταν βέβαια καλὸν διὰ τοὺς τελείους, ἀλλὰ ἐπικίνδυνον διὰ τοὺς ἀτελεστέους καὶ περισσότερον λαιμάργους ὡς πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπως εἶναι ἐπικίνδυνος ἢ στερεὰ τροφή διὰ τὰ βρέφη ποὺ εἶναι ἀκόμη τρυφερά καὶ ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ γάλα· διότι ὁ Θεός, ποὺ μᾶς ἐδημιούργησε, δὲν ἤθελε νὰ μεριμῶμεν καὶ νὰ ἀσχολούμεθα μὲ πολλὰ, οὔτε ἤθελε νὰ φροντίζωμεν καὶ νὰ προνοῶμεν διὰ τὴν ζωὴν μας, τὸ ὁποῖον ὡς γνωστὸν ἔχει πάθει ὁ Ἄδὰμ· διότι, μόλις ἐγεύθη, ἀντελήφθη ὅτι ἦταν γυμνός, καὶ ἐφρόντιζε νὰ εὖρη διὰ τὸν ἑαυτὸν του περιζῶμα· ἐπῆρε δηλαδὴ φύλλα συκιάς καὶ τὰ ἐφόρεσε ὡσὰν ποδιά. Καὶ πρὸ τῆς γεύσεως ἦταν γυμνοὶ καὶ οἱ δύο, ὁ Ἄδὰμ καὶ ἡ Εὐα, ἀλλὰ δὲν ἐντρέπονταν ². Ἦθελε μάλιστα ὁ Θεὸς νὰ εἴμεθα εἰς τέτοιον βαθμὸν ἀπαθείς (διότι αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς τελείας ἀπαθείας). Ἀκόμη ἤθελε νὰ εἴμεθα καὶ ἀμέριμνοι, ἔχοντας ἓνα ἔργον, τὸ ἀγγελικόν, νὰ ὑμνοῦμεν δηλαδὴ ἀκατάπαυστα καὶ χωρὶς διακοπὴν τὸν Δημιουργὸν καὶ νὰ ἀπολαμβάνωμεν τὴν θεωρίαν τοῦ προσώπου του καὶ νὰ ἀναθέτωμεν εἰς αὐτὸν τὴν μέριμνάν μας, τὸ ὁποῖον καὶ διὰ τοῦ προφήτου Δαυὶδ εἶπεν εἰς ἡμᾶς

2. Γέν. 2, 25.

ριμνάν σου», λέγων, «καὶ αὐτὸς σε διαθρέψει». Καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις τοὺς οἰκείους μαθητὰς διδάσκων φησί· «Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε». Καὶ πάλιν· «Αἰτεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῶν». Καὶ πρὸς τὴν Μάρθαν· «Μάρθα, Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά, ἐνὸς δέ ἐστι χρεία. Μαρία γὰρ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, ἣτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς»· τὸ καθῆσθαι δηλονότι παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ ἀκούειν τῶν λόγων αὐτοῦ.

Τὸ δὲ τῆς ζωῆς ξύλον ἢ ξύλον ἔχον ἐνέργειαν ζωῆς παρεκτικὴν ἢ τοῖς τῆς ζωῆς ἀξίοις καὶ τῷ θανάτῳ οὐχ ὑποκειμένοις μόνοις ἐδώδιμον. Τινὲς μὲν οὖν αἰσθητὸν τὸν παράδεισον ἐφαντάσθησαν ἕτεροι δὲ νοητὸν. Πλὴν ἔμοιγε δοκεῖ, ὅτι ὡσπερ ὁ ἄνθρωπος αἰσθητὸς ἅμα καὶ νοητὸς δεδημιούργητο, οὕτω καὶ τὸ τούτου ἱερώτατον, τέμενος αἰσθητὸν ἅμα καὶ νοητὸν καὶ διπλὴν ἔχον τὴν ἔμφασιν· τῷ γὰρ σώματι ἐν τῷ θειωτάτῳ χώρῳ καὶ ὑπερκαλλεῖ, καθὼς ἱστορήσαμεν, αὐλιζόμενος, τῇ δὲ ψυχῇ ἐν ὑπερτέρῳ καὶ περικαλλεστέρῳ τόπῳ διέτριβε Θεὸν ἔχων οἶκον τὸν ἔνοικον καὶ αὐτὸν ἔχων εὐκλεὲς περιβόλαιον καὶ τὴν αὐτοῦ περιβεβλημένος χάριν καὶ τοῦ μόνου γλυκυτάτου καρποῦ τῆς αὐτοῦ θεωρίας κατατρυφῶν, οἷά τις ἄγγελος ἄλλος καὶ ταύτῃ τρεφόμενος· ὅπερ δὴ καὶ ξύλον ζωῆς ἀξίως ὠνόμασται· ζωῆς γὰρ θανάτῳ μὴ διακοπτομένης ἢ γλυκύτης τῆς θείας μεθέξεως τοῖς μεταλαμβάνουσι μεταδίδωσιν· ὃ δὴ καὶ

1. Ψαλ. 54, 23.

2. Ματθ. 6, 25.

3. Ματθ. 6, 33.

4. Λουκ. 10, 41 - 42.

5. Τέμενος, τό· τεμάχιον γῆς ποῦ παρεχωρεῖτο εἰς κάποιον καὶ ἰδίως εἰς βασιλέα.

μέ τοὺς λόγους· «Ἐπίρριψον ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου καὶ αὐτός σε διαθρέψει»¹. Καὶ εἰς τὰ Εὐαγγέλια διδάσκοντας τοὺς μαθητάς του λέγει· «Μὴ μεριμνήσητε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε»² Καὶ πάλιν· «Αἰτεῖτε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν»³. Καὶ εἰς τὴν Μάρθαν· «Μάρθα, Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά· ἐνὸς δέ ἐστι χρεῖα. Μαρία γὰρ τὴν ἀγαθὴν μερίδα ἐξελέξατο, ἣτις οὐκ ἀφαιρεθήσεται ἀπ' αὐτῆς»⁴. τὸ ὅτι δηλαδὴ ἐκάθισε δίπλα εἰς τὰ πόδια του καὶ ἤκουε τὰ λόγια του.

Τὸ δένδρον ὁμως τῆς ζωῆς ἦταν δένδρον ποὺ εἶχε ζωοπάροχον ἐνέργειαν, ἢ ἦταν δένδρον φαγώσιμον μόνον ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἦταν ἄξιοι τῆς ζωῆς καὶ δὲν ὑπέκειντο εἰς τὸν θάνατον. Μερικοὶ βέβαια ἐφαντάσθησαν τὸν παράδεισον αἰσθητὸν καὶ ἄλλοι νοητόν. Ἐγὼ ὁμως ἔχω τὴν γνώμην ὅτι, ὅπως ὁ ἄνθρωπος εἶχε δημιουργηθῆ αἰσθητὸς καὶ συγχρόνως νοητός, ἔτσι καὶ τὸ ἱερώτατον τέμενός⁵ του εἶχε δημιουργηθῆ συγχρόνως αἰσθητὸν καὶ νοητόν καὶ μὲ διπλῆν ὄψιν· διότι μὲ τὸ σῶμα ἐκατοικοῦσεν εἰς τὸν θεϊκώτατον καὶ ὠραιότατον τόπον, ὅπως ἐξιστορήσαμεν, μὲ τὴν ψυχὴν ὁμως εὐρίσκετο εἰς ἀνώτερον καὶ ἀκόμη ὠραιότερον τόπον, ἔχοντας ὡς κατοικίαν τὸν ἔνοικόν του Θεὸν καὶ ἐνδοξον ἔνδυμα τὸν ἴδιον τὸν Θεόν, καὶ ἐνδεδυμένος τὴν χάριν του καὶ ἀπολαμβάνοντας τὸν μοναδικὸν γλυκύτατον καρπὸν, δηλαδὴ τὴν θεωρίαν⁶ τοῦ προσώπου του, ὡσὰν ἄλλος ἄγγελος, καὶ τρεφόμενος μὲ αὐτήν, ἢ ὁποία, ὡς γνωστόν, ἄξια ἔχει ὀνομασθῆ δένδρον τῆς ζωῆς· διότι ἡ γλυκύτης τῆς θείας κωμωνίας μεταδίδει εἰς αὐτούς, ποὺ γίνονται μέτοχοί της, ζωὴν ποὺ δὲν διακόπτεται ἀπὸ τὸν θάνατον, καὶ τὸ ὁποῖον ὡς γνωστόν ὠνόμασεν ὁ Θεὸς «πᾶν ξύλον» λέγοντας· «Ἀπὸ παντός ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ

6. Θεωρία, ἢ ἡ πνευματικὴ δρασις, ἡ θεολογία, «κατ' οἰκίαν τοῦ θεοειδοῦς νοῦ δύναμιν καὶ χάριν . . . ἢ καὶ τὰ μακρὰν ὡς ὑπ' ὀφθαλμὸν ποιεῖ καὶ τὰ μέλλοντα ὡς παρόντα ὑπερφυῶς παρίστησι (ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, Π. Χρήστου τόμ. 1, 605).

πάν ξύλον ὁ Θεὸς ἐκάλεσεν· «Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει», φησί, «φάγεσθε»· αὐτὸς γάρ ἐστι τὸ πᾶν, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὸ πᾶν συνέστηκε.

Τὸ δὲ τῆς τοῦ καλοῦ τε καὶ κακοῦ γνώσεως ξύλον ἢ τῆς πολυσχεδοῦς θεωρίας διάγνωσις. Αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ τῆς οἰκειᾶς ἐπίγνωσις φύσεως, ἣτις καλὴ μὲν τοῖς τελείοις καὶ ἐν τῇ θείᾳ θεωρίᾳ βεβηκόσιν, ἐξ ἑαυτῆς τὴν τοῦ Δημιουργοῦ μεγαλουργίαν δημοσιεύουσα, τοῖς μὴ δεδίοσι μετὰπτωσιν διὰ τὸ ἐκ τοῦ χρόνου εἰς ἕξι τινα τῆς τοιαύτης ἐλληλακέναι θεωρίας, οὐ καλὴ δὲ τοῖς νέοις ἔτι καὶ τὴν ἔφεσιν λιχνοτέροις, οὓς διὰ τὸ ἀβέβαιον τῆς ἐν τῷ κρείττονι διαμονῆς καὶ μήπω παγίως ἐνεδρασθῆναι τῇ τοῦ μόνου καλοῦ προσεδρεία ἢ τοῦ οἰκείου κηδεμονία σώματος πρὸς ἑαυτὴν ἀνθέλκειν καὶ περισπᾶν πέφυκεν.

Οὕτω διπλοῦν οἶμαι τὸν θεῖον παράδεισον. Καὶ ἀληθῶς οἱ θεοφόροι Πατέρες παρέδωκαν οἱ τε οὕτως, οἱ τε ἐκείνως διδάξαντες. Δυνατὸν δὲ νοῆσαι πᾶν ξύλον τὴν ἐκ πάντων τῶν κτισμάτων τῆς θείας δυνάμεως γινομένην ἐπίγνωσιν, ὡς φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενὰ καθοράται». Πασῶν δὲ τῶν ἐννοιῶν καὶ θεωριῶν τούτων ἡ καθ' ἡμᾶς ὑψηλοτέρα πέφυκεν, ἢ τῆς ἡμετέρας φημί συστάσεως, ὡς φησὶν ὁ θεῖος Δαυὶδ· «Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ», τουτέστιν ἐκ τῆς ἐμῆς κατασκευῆς. Ἐπισηφελῆς δὲ αὕτη τῷ Ἀδὰμ ὑπῆρχε νεοπαγεῖ ὄντι, δι' ἧς εἵπομεν αἰτίας. Ἡ ξύλον μὲν ζωῆς τὴν ἐκ πάντων τῶν αἰσθητῶν ἐγγινομένην θειοτέραν ἔννοιαν καὶ τὴν δι'

βρώσει φάγεσθε»¹. διότι ὁ ἴδιος εἶναι τὸ πᾶν, πού μέσα εἰς τὴν ὑπαρξίν του καὶ διὰ τῆς δημιουργικῆς του δυνάμεως τὸ πᾶν ἐσηματίσθη.

Τὸ δένδρον πάλιν τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ εἶναι ἡ διάκρισις τῆς πολυμεροῦς παρατηρήσεως. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ τελεία γνῶσις τῆς φύσεώς μας, ἡ ὁποία εἶναι βέβαια καλὴ διὰ τοὺς τελείους καὶ δι' αὐτοὺς πού ἔχουν προχωρήσει εἰς τὴν θείαν θεωρίαν, καθὼς ἀφ' ἑαυτῆς κάνει γνωστὴν τὴν μεγαλουργίαν τοῦ Δημιουργοῦ εἰς αὐτοὺς πού δὲν φοβοῦνται μετάπτωσιν, διότι ἔχουν φθάσει μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου εἰς κάποιον βαθμὸν οικειώσεως τῆς τέτοιας θεωρίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι καλὴ δι' αὐτοὺς πού εἶναι ἀκόμη νέοι καὶ εἶναι περισσότερον λαίμαργοι εἰς τὰς ἐπιθυμίας των, τοὺς ὁποίους ἡ φροντίς διὰ τὸ σῶμά των συνηθίζει νὰ σύρῃ εἰς ἀντίθετον ἀποτέλεσμα καὶ νὰ ἀποσπᾷ τὴν προσοχὴν των, διὰ τὴν ἀστάθειαν τῆς παραμονῆς των εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ διὰ τὸ ὅτι δὲν ἐσταθεροποιήθησαν ἀκόμη εἰς τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ μοναδικὸν καλόν.

Ἔτσι νομίζω ὅτι εἶχε δύο ὄψεις ὁ θεῖος παράδεισος, καὶ ἀληθῶς μᾶς παρέδωσαν οἱ θεοφόροι Πατέρες, καὶ αὐτοὶ πού ἐδίδαξαν ἔτσι καὶ αὐτοὶ πού ἐδίδαξαν ἀλλιῶς. Εἶναι δυνατὸν μάλιστα νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι σημαίνει ἡ ἔκφρασις «πᾶν ξύλον» τὴν τελείαν γνῶσιν πού προέρχεται ἀπὸ τὰ δημιουργήματα τῆς θείας δυνάμεως, ὅπως λέγει ὁ θεῖος Ἀπόστολος· «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται»². Ἀπὸ ὅλας δὲ αὐτὰς τὰς ἐννοίας καὶ τὰς παρατηρήσεις εἶναι ἀνωτέρα αὕτη πού ἀναφέρεται εἰς ἡμᾶς, δηλαδὴ ἡ ἐννοια καὶ ἡ παρατήρησις τῆς ἰδικῆς μας συνθέσεως, ὅπως λέγει ὁ θεῖος Δαυὶδ· «Ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἡμαῦ»³, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μου κατασκευὴν. Αὕτη ὁμως ἡ γνῶσις διὰ τὸν Ἀδάμ, πού ἦταν νεοδημιούργητος, ἦταν ἐπικίνδυνος διὰ τοὺς λόγους πού εἴπαμεν. Ἡ πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ἀπὸ τὴν μίαν ξύλον ζωῆς τὴν βα-

2. Ρωμ. 1, 20.

3. Ψαλ. 138, 6.

αὐτῶν ἐπὶ τὸν ἀπάντων γενεσιουργόν τε καὶ δημιουργόν καὶ αἴτιον ἀναγωγὴν, ὅπερ καὶ πᾶν ξύλον ὠνόμασε, τὸ πλήρες καὶ ἀδιαίρετον, μόνην τε τοῦ καλοῦ φέρων τὴν μέθεξιν, ξύλον δὲ γνώσεως καλοῦ καὶ πονηροῦ τὴν αἰσθητὴν καὶ ἐνήδουον βρῶσιν, τὴν τῷ δοκεῖν μὲν γλυκαίνουσαν, τῷ ὄντι δὲ ἐν μετουσίᾳ κακῶν τὸν μετέχοντα καθιστῶσαν· φησὶ γὰρ ὁ Θεός· «Ἐκ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῆ», διὰ πάντων, οἶμαι, τῶν κτισμάτων ἐπ' ἐμὲ τὸν ποιητὴν ἀναβιβάσθητι, λέγων, καὶ ἓνα καρπὸν ἐκ πάντων κάρπωσαι, ἐμὲ τὴν ὄντως ζωήν. Πάντα σοι ζωὴν καρποφορεῖτωσαν, καὶ τὴν ἐμὴν μέθεξιν ποιῶν τῆς οικείας ὑπάρξεως σύστασιν· οὕτω γὰρ ἔση ἀθάνατος· «Ἐκ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε»· φυσικῶς γὰρ ἡ αἰσθητὴ βρῶσις τοῦ ὑπεκρέσαντός ἐστιν ἀναπλήρωσις καὶ εἰς ἀφεδρῶνα χωρεῖ καὶ φθορὰν· καὶ ἀμήχανον ἄφθαρτον διαμένειν τὸν αἰσθητῆς βρώσεως ἐν μετουσίᾳ γινόμενον.

Β' (12) 26. Περὶ ἀνθρώπου

Οὕτω μὲν οὖν τὴν νοητὴν οὐσίαν ὑπεστήσατο ὁ Θεός, ἀγγέλους φημι καὶ πάντα τὰ κατ' οὐρανὸν τάγματα — ταῦτα γὰρ ἀριδήλως νοεῖται ἐστὶ καὶ ἀσωμάτου φύσεως· «ἀσωμάτου» δὲ φημι συγκρινόμενης πρὸς τὴν τῆς ὕλης παχύτητα· μόνον γὰρ ὄντως τὸ θεῖον αὐλόν τε καὶ ἀσώματον —, ἔτι δὲ καὶ τὴν αἰσθητὴν, οὐρανόν τε καὶ γῆν

θυτέραν περί τοῦ Θεοῦ ἔννοιαν ποῦ δημιουργεῖται ἐντός μας ἀπὸ ὅλα τὰ αἰσθητὰ καὶ τὴν ἀναφορὰν διὰ μέσου αὐτῶν εἰς τὸν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν καὶ αἴτιον ὅλων τῶν ὄντων, τὸ ὅποῖον καὶ ὠνόμασε «πᾶν ξύλον», δηλαδὴ τὴν πληρότητα καὶ τὴν ἐνότητα, ἡ ὁποία παρέχει μόνιμον τὴν κοινωνίαν τοῦ καλοῦ, ἀπὸ τὴν ἄλλην ξύλον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ ὠνόμασε τὴν αἰσθητὴν καὶ γεμάτην ἀπὸ ἡδονῆν τροφήν, ἡ ὁποία κατὰ τὸ φαινόμενον βέβαια προκαλεῖ γλυκύτητα, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως κάνει κοινωνὸν τῶν κακῶν αὐτὸν ποῦ τὴν γεύεται· διότι λέγει ὁ Θεός· «Ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγῆ»¹, ἐννοῶντας, νομίζω, ὅτι διὰ μέσου ὅλων τῶν δημιουργημάτων ἀνυψώσου πρὸς ἐμέ τὸν δημιουργὸν καὶ ἀπόλαυσε ἕνα καρπὸν ἀπὸ ὅλα, ἐμέ δηλαδὴ τὴν ἀληθινὴν ζωὴν. Ὅλα ἅς σοῦ προσφέρουν ὡς καρπὸν τὴν ζωὴν καὶ νὰ κάνῃς τὴν κοινωνίαν με ἐμέ συστατικὸν τῆς ὑπάρξεώς σου· διότι ἔτσι θὰ εἶσαι ἀθάνατος· «Ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν, οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε»²· διότι ἐκ φύσεως ἡ αἰσθητὴ τροφή εἶναι ἀνάκτησις αὐτῶν ποῦ ἀποβάλλονται καὶ πηγαίνει εἰς τὸν ἀπόπατον καὶ εἰς τὴν φθοράν· καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ παραμένῃ ἀφθαρτος, αὐτὸς ποῦ γίνεται κοινωνὸς τῆς αἰσθητῆς τροφῆς.

Β' (12) 22. Διὰ τὸν ἄνθρωπον

Ἔτσι λοιπὸν ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὰς ὑπάρξεις ποῦ τὰς ἀντιλαμβάνομεθα μόνον μετὰ τὸν νοῦν, ἐννοῶ τὰς ἀγγέλους καὶ ὅλα τὰ ἐπουράνια τάγματα· διότι αὐτὰ καταφανῶς ἔχουν πνευματικὴν καὶ ἀσώματον φύσιν· καὶ λέγω ὅτι ἔχουν ἀσώματον φύσιν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ὄγκον τῆς ὕλης· διότι μόνον τὸ θεῖον εἶναι ἄυλον καὶ ἀσώματον· ἀκόμη ἐδημιούργησε καὶ τὴν αἰσθητὴν φύσιν, δηλαδὴ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ αὐτὰ ποῦ εὐρίσκονται μεταξὺ των· καὶ ἐδημιούργησε τὴν μὲν νοητὴν φύσιν πλησιεστέ-

2. Γέν. 2, 17.

καὶ τὰ τούτων ἐν μέσῳ κείμενα· καὶ τὴν μὲν οἰκείαν (οἰκεία γὰρ Θεῷ ἢ λογικὴ φύσις καὶ νῶ μόνῳ ληπτῆ), τὴν δὲ πάντῃ που πορρωτάτῳ κειμένην, ὡς ὑπὸ τὴν αἴσθησιν δηλαδὴ πίπτουσαν.

Ἔδει δὲ ἐξ ἀμφοτέρων μίξιν γενέσθαι σοφίας μείζονος γνώρισμα καὶ τῆς περὶ τὰς φύσεις πολυτελείας, ὡς φησὶν ὁ θεηγόρος Γρηγόριος, οἷόν τινα σύνδεσμον τῆς ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου φύσεως. Τὸ δὲ «ἔδει», φημί, τὴν τοῦ Δημιουργοῦ ὑπεμφαίνων βούλησιν· αὕτη γὰρ θεσμὸς καὶ νόμος πρεπωδέστατος· καὶ οὐδεὶς ἐρεῖ τῷ πλαστοουργῷ· Τί με ἐποίησας οὕτως; Ἐξουσίαν γὰρ ἔχει ὁ κεραμεὺς ἐκ τοῦ ἰδίου πηλοῦ διάφορα κατασκευάζειν σκεύη πρὸς ἔνδειξιν τῆς ἐαυτοῦ σοφίας.

Ἐπεὶ δὲ ταῦτα οὕτως εἶχεν, ἐξ ὁρατῆς τε καὶ ἀοράτου φύσεως δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον οἰκείαις χερσὶ κατ' οἰκείαν εἰκόνα τε καὶ ὁμοίωσιν· ἐκ γῆς μὲν τὸ σῶμα διαπλάσας, ψυχὴν δὲ λογικὴν καὶ νοερὰν διὰ τοῦ οἰκείου ἐμφυσημάτων δούς αὐτῷ, ὅσπερ δὴ θείαν εἰκόνα φαμέν· τὸ μὲν γὰρ «κατ' εἰκόνα» τὸ νοερὸν δηλοῖ καὶ αὐτεξούσιον, τὸ δὲ «καθ' ὁμοίωσιν» τὴν τῆς ἀρετῆς κατὰ τὸ δυνατόν ὁμοίωσιν.

Ἄμα δὲ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ πέπλασται· οὐ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον κατὰ τὰ Ὀριγένους ληρήματα.

Ἐποίησεν οὖν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἄκακον, εὐθῆ, ἐνάρετον, ἄλυπον, ἀμέριμνον, πάσῃ ἀρετῇ κατηγλαϊσμένον, πᾶσιν ἀγαθοῖς κομῶντα, οἷόν τινα κόσμον δεύτερον, ἐν μεγάλῳ μικρόν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτόν, ἐπόπτῃν τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν, ἐπίγειον

1. Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, Λόγος 38, PG. 36, 321.

2. Αὐτεξούσιον, τὸ ἢ ἐλευθερία τῆς θελήσεως.

ραν (διότι πλησιεστέρα πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι ἡ λογικὴ φύσις καὶ ἡ ἀντιληπτὴ μόνον μετὰ τὸν νοῦν), τὴν δὲ αἰσθητὴν φύσιν ἐντελῶς μακράν του, ἐπειδὴ δηλαδὴ γίνεται ἀντιληπτὴ μετὰ τὰς σίσθησεις.

Ἄλλὰ ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῆ καὶ σύνθεσις ἀπὸ τὰς δύο φύσεις, ὅπως λέγει ὁ θεηγόρος Γρηγόριος, γνώρισμα μεγαλυτέρας σοφίας καὶ τῆς γενναιοδωρίας σχετικῶς μετὰ τὰς φύσεις, ὡσὰν κάποιος δεσμὸς ἐνώσεως τῆς ὁρατῆς καὶ τῆς ἀόρατου φύσεως¹. Καὶ λέγω ὅτι ἐχρησιμοποίησε τὸ ρῆμα «ἔπρεπε», ὑπονοῶντας τὴν θέλησιν τοῦ Δημιουργοῦ· διότι αὕτη εἶναι ὁ καταλληλότερος νόμος καὶ ἐντολή· καὶ κανεὶς δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἰπῆ εἰς τὸν πλαστοουργόν· διατὶ μετὰ ἐδημιούργησες ἔτσι; Διότι ὁ ἀγγειοπλάστης ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κατασκευάσῃ ἀπὸ τὴν ἰδίαν λάσπην διάφορα ἀγγεῖα, διὰ νὰ δείξῃ τὴν σοφίαν του.

Ὅταν αὐτὰ εὐρίσκοντο εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον μετὰ τὰ ἰδικὰ του χέρια ἀπὸ ὁρατὴν καὶ ἀόρατον φύσιν σύμφωνα μετὰ τὴν ἰδικὴν του εἰκόνα καὶ μετὰ δυνατότητα νὰ ὁμοιάσῃ μετὰ αὐτόν, πλάθοντας τὸ σῶμα του ἀπὸ τὴν γῆν καὶ δίδοντας εἰς αὐτὸ μετὰ τὸ ἐμφύσημά του ψυχὴν λογικὴν καὶ πνευματικὴν, τὸ ὁποῖον τὸ ὀνομάζομεν ὡς γνωστὸν θεῖαν εἰκόνα· διότι ἡ ἔκφρασις «κατ' εἰκόνα» φανερώνει τὸ νοερὸν καὶ τὸ αὐτεξούσιον², ἡ δὲ ἔκφρασις «καθ' ὁμοίωσιν» φανερώνει τὴν ὁμοίωσιν κατὰ τὸ δυνατόν ὡς πρὸς τὴν ἀρετὴν.

Καὶ ἔχει πλασθῆ συγχρόνως τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ δὲν ἐπλάσθη, κατὰ τὰς φλυαρίας τοῦ Ὁριγένους³, πρῶτα τὸ ἓνα καὶ ὕστερα τὸ ἄλλο.

Ὁ Θεὸς λοιπὸν ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον ἄκακον, εὐθὺν, ἐνάρετον, ἄλυπον, ἀμέριμον, στολισμένον μετὰ τὴν λαμπρότητα κάθε ἀρετῆς, προικισμένον μετὰ ὅλα τὰ ἀγαθὰ, ὡσὰν κάποιον δεῦτερον κόσμον, μικρὸν κόσμον μέσα εἰς τὸν μέγαν, ἄλλον ἀγγελον προσκυνητὴν, σύνθετον, θεατὴν τῆς ὁρατῆς δημιουργίας, γνώστην τῶν μυστηρίων τῆς νοητῆς, βασιλέα τῶν ἐπιγείων,

3. Ὁ Ὁριγένης ἐδίδασκε τὴν προὑπαρξιν τῶν ψυχῶν, παρασυρθεὶς εἰς νεοπλατωνικὰς καὶ γνωστικὰς ἀπόψεις.

καὶ οὐράνιον, πρόσκαιρον καὶ ἀθάνατον, ὄρατὸν καὶ νοούμενον; μέσον μεγέθους καὶ ταπεινότητος, τὸν αὐτὸν πνεῦμα καὶ σάρκα· πνεῦμα διὰ τὴν χάριν, σάρκα διὰ τὴν ἔπαρσιν· τὸ μὲν ἵνα μένη καὶ δοξάζῃ τὸν εὐεργέτην, τὸ δὲ ἵνα πάσχη καὶ πάσχων ὑπομιμνήσκηται καὶ παιδεύηται, τῷ μεγέθει φιλοτιμούμενον, ζῶον ἐνταῦθα οἰκονομούμενον τουτέστιν ἐν τῷ παρόντι βίῳ, καὶ ἀλλαχοῦ μεριστάμενον ἐν τῷ αἰῶνι τῷ μέλλοντι, καὶ πέρασ τοῦ μυστηρίου τῇ πρὸς Θεὸν νεύσει θεούμενον· θεούμενον δὲ τῇ μετοχῇ τῆς θείας ἐλλάμψεως καὶ οὐκ εἰς τὴν θείαν μεριστάμενον οὐσίαν.

Ἐποίησε δὲ αὐτὸν φύσιν ἀναμάρτητον καὶ θέλησιν αὐτεξούσιον. Ἄναμάρτητον δὲ φημι οὐχ ὡς μὴ ἐπιδεχόμενον ἁμαρτίαν—μόνον γὰρ τὸ θεῖον ἁμαρτίας ἐστὶν ἀνεπίδεκτον—, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν τῇ φύσει τὸ ἁμαρτάνειν ἔχοντα, ἐν τῇ προαιρέσει δὲ μᾶλλον, ἥτοι ἐξουσίαν ἔχοντα μένειν καὶ προκόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ τῇ θείᾳ συνεργούμενον χάριτι, ὡσαύτως καὶ τρέπεσθαι ἐκ τοῦ καλοῦ καὶ ἐν τῷ κακῷ γίνεσθαι, τοῦ Θεοῦ παραχωροῦντος διὰ τὸ αὐτεξούσιον· οὐκ ἀρετὴ γὰρ τὸ βία γινόμενον.

Ψυχὴ τοίνυν ἐστὶν οὐσία ζῶσα, ἀπλῆ, ἀσώματος, σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς κατ' οἰκείαν φύσιν ἀόρατος, λογικὴ τε καὶ νοερά, ἀσχημάτιστος, ὀργανικῶ κεχηρημένη σώματι καὶ τούτῳ ζωῆς, ἀυξήσεώς τε καὶ αἰσθήσεως καὶ γεννήσεως παρεκτικὴ, οὐχ ἕτερον ἔχουσα παρ' ἑαυτὴν τὸν νοῦν, ἀλλὰ μέρος αὐτῆς τὸ καθαρώτατον· ὡσπερ γὰρ ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, οὕτως ἐν ψυχῇ νοῦς· αὐτεξούσιος, θελητικὴ τε καὶ ἐνεργητικὴ, τρεπτὴ, ἥτοι ἐβελότρεπτος, ὅτι καὶ κτιστὴ. Πάντα ταῦτα κατὰ φύσιν ἐκ τῆς τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὴν χάριτος εἰληφυῖα, ἐξ ἧς καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ φύσει οὕτως εἶναι εἰληφεν.

1. Ἄνωθεν· ἀπὸ τὸν Θεὸν ὁ ὁποῖος κατοικεῖ εἰς τὰ ὑψηλά.

πού κυβερνᾶται «ἄνωθεν»¹, ἐπίγειον καὶ οὐράνιον, προσωρινὸν καὶ ἀθάνατον, ὄρατὸν καὶ νοούμενον, ἐνδιάμεσον μεταξύ μεγαλείου καὶ μικρότητος, τὸν ἴδιον πνεῦμα καὶ σάρκα· πνεῦμα διὰ τὴν χάριν, σάρκα ἐξ αἰτίας τῆς ὑπερφηφανείας· τὸ ἓνα διὰ νὰ μένη σταθερὸς καὶ νὰ δοξάζῃ τὸν Εὐεργέτην, τὸ ἄλλο διὰ νὰ ὑποφέρῃ, καὶ ὑποφέροντας νὰ ἐνθυμῆται καὶ νὰ σωφρονίζεται φιλοτιμούμενος ἀπὸ τὸ μεγαλεῖον τοῦ πνεύματος· τὸν ἐδημιούργησε ζῶσαν ὕπαρξιν πού κατ' οἰκονομίαν ζῆ ἔδῶ, δηλαδὴ εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, καὶ πού μεταβαίνει ἄλλοῦ, δηλαδὴ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν· καὶ ἡ κατάληξις τοῦ μυστηρίου εἶναι ὅτι θεοῦται μὲ τὴν ὑπακοὴν εἰς τὸν Θεόν· θεοῦται μάλιστα μὲ τὴν κοινωνίαν τοῦ θεοῦ φωτισμοῦ, χωρὶς νὰ μεταβάλλεται εἰς Θεὸν κατ' οὐσίαν.

Ἄκόμη τὸν ἐδημιούργησεν ἀναμάρτητον κατὰ τὴν φύσιν καὶ ἐλεύθερον κατὰ τὴν θέλησιν. Καὶ λέγω ἀναμάρτητον, ὄχι ἐπειδὴ δὲν ἦτο δεκτικὸς ἀμαρτίας - διότι μόνον τὸ θεῖον δὲν εἶναι δεκτικὸν ἀμαρτίας - ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν εἶχε τὴν τάσιν πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἐντὸς τῆς φύσεώς του, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὴν ἐκλογὴν του· δηλαδὴ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ μένη σταθερὸς καὶ νὰ προσδεύῃ εἰς τὸ ἀγαθόν, βοηθούμενος ἀπὸ τὴν θεῖαν χάριν, ἀλλὰ ἐπίσης καὶ νὰ παρεκτραπῆ ἀπὸ τὸ καλὸν καὶ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ κακὸν κατὰ παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ ἐξ αἰτίας τῆς ἐλευθέρως θελήσεώς του· διότι δὲν εἶναι ἀρετὴ ὅ,τι γίνεται διὰ τῆς βίας.

Ἡ ψυχὴ λοιπὸν εἶναι ζῶσα ὕπαρξις, ἀπλή καὶ ἀσώματος, ἀόρατος μὲ τοὺς σωματικούς ὀφθαλμούς κατὰ τὴν φύσιν τῆς, ἀθάνατος, λογικὴ καὶ πνευματικὴ, ἄμορφος, πού κατοικεῖ εἰς ὀργανικὸν σῶμα καὶ παρέχει εἰς αὐτὸ τὴν ζῶαν καὶ τὴν αὔξησιν καὶ τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν γέννησιν, ἡ ὁποία δὲν ἔχει τὸν νοῦν ὡσάν κάτι διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν τῆς, ἀλλὰ ὡσάν τὸ καθαρῶτερον στοιχείον τῆς· διότι ὅπως εἶναι ὁ ὀφθαλμὸς εἰς τὸ σῶμα, ἔτσι εἶναι ὁ νοῦς εἰς τὴν ψυχὴν· εἶναι ἐλευθέρως, ἔχει θέλησιν καὶ ἐνέργειαν, εἶναι μεταβλητὴ, δηλαδὴ μεταβάλλεται κατὰ τὴν θέλησιν τῆς, διότι εἶναι καὶ κτιστὴ. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔχει λάβει κατὰ φυσικὴν τάξιν ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ δημιουργοῦ τῆς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔχει λάβει καὶ τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν φυσικὴν τῆς κατάστασιν.

Ὅσαχῶς τὸ ἀσώματον. Ἀσώματα δὲ καὶ ἀόρατα καὶ ἀσχημάτιστα κατὰ δύο τρόπους νοοῦμεν. Τὰ μὲν κατ' οὐσίαν, τὰ δὲ κατὰ χάριν· καὶ τὰ μὲν φύσει ὄντα, τὰ δὲ πρὸς τὴν τῆς ὕλης παχύτητα. Ἐπὶ Θεοῦ μὲν οὖν φύσει, ἐπὶ δὲ ἀγγέλων καὶ δαίμόνων· καὶ ψυχῶν χάριτι, καὶ ὡς πρὸς τὴν τῆς ὕλης παχύτητα λέγεται ἀσώματον.

Σῶμά ἐστὶ τὸ τριχῆ διαστατόν, ἦγουν τὸ ἔχον μῆκος καὶ πλάτος καὶ βάθος, ἦτοι πάχος. Πᾶν δὲ σῶμα ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συνίσταται, τὰ δὲ τῶν ζώων σώματα ἐκ τῶν τεσσάρων χυμῶν.

Χρῆ εἰδέναί, ὅτι τέσσαρα στοιχεῖά ἐστι· γῆ, ξηρὰ καὶ ψυχρά· ὕδωρ, ψυχρὸν καὶ ὑγρὸν· ἀήρ, ὑγρὸς καὶ θερμὸς· πῦρ, θερμὸν καὶ ξηρὸν. Ὅμοίως καὶ χυμοὶ τέσσαρες, ἀναλογοῦντες τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις· μέλαινα χολὴ ἀναλογοῦσα τῇ γῇ (ξηρὰ γάρ ἐστι καὶ ψυχρά)· φλέγμα ἀναλογοῦν τῷ ὕδατι (ψυχρὸν γάρ ἐστι καὶ ὑγρὸν)· αἷμα ἀναλογοῦν τῷ ἀέρι (ὑγρὸν γάρ ἐστι καὶ θερμὸν)· ξανθὴ χολὴ ἀναλογοῦσα τῷ πυρὶ (θερμὴ γάρ ἐστι καὶ ξηρά). Οἱ μὲν οὖν καρποὶ ἐκ τῶν στοιχείων συνίστανται, οἱ δὲ χυμοὶ ἐκ τῶν καρπῶν, τὰ δὲ τῶν ζώων σώματα ἐκ τῶν χυμῶν καὶ εἰς τὰ αὐτὰ ἀναλύεται· πᾶν γὰρ συντιθέμενον εἰς τὰ αὐτὰ ἀναλύεται, ἐξ ὧν συνετέθη.

Ἔστι ὁ ἄνθρωπος κοινωνεῖ καὶ ἀψύχοις καὶ ἀλόγοις
καὶ λογικοῖς

Χρῆ γινώσκειν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ τοῖς ἀψύχοις κοινωνεῖ καὶ τῆς τῶν ἀλόγων μετέχει ζωῆς καὶ τῆς τῶν λογικῶν μετεἴληφε νοή-

1. Γῆ, ὕδωρ, πῦρ, ἀήρ.

2. Οἱ Ἕλληνες διέκριναν ἑνέα ποικιλίας τῆς αἰσθήσεως τῆς γεύσεως καὶ

Κατὰ πόσους τρόπους νοεῖται τὸ ἀσώματον. Τὰ ἀσώματα καὶ τὰ ἀόρατα καὶ τὰ ἀμορφα τὰ νοοῦμεν κατὰ δύο τρόπους. Ἐλά κατ' οὐσίαν καὶ ἄλλα κατὰ χάριν· καὶ τὰ πρῶτα εἶναι ἐκ φύσεως, τὰ ἄλλα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παχύτητα τῆς ὕλης· Διὰ τὸν Θεὸν βέβαια χρησιμοποιοεῖται ἡ ἔκφρασις ἀσώματον ἐκ φύσεως, διὰ τοὺς ἀγγέλους ὁμως καὶ τοὺς δαίμονας καὶ τὰς ψυχάς, κατὰ χάριν καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν παχύτητα τῆς ὕλης.

Καὶ σῶμα εἶναι αὐτὸ ποῦ ἔχει τρεῖς διαστάσεις, δηλαδὴ αὐτὸ ποῦ ἔχει μῆκος καὶ πλάτος καὶ βάθος, δηλαδὴ πάχος. Καὶ κάθε σῶμα ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα¹ τὰ σώματα ὁμως τῶν ζῶων ἀποτελοῦνται ἀπὸ τοὺς τέσσαρας χυμοὺς².

Πρέπει μάλιστα νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὰ τέσσαρα στοιχεῖα εἶναι· ἡ γῆ, ποῦ εἶναι ξηρὰ καὶ ψυχρά· τὸ νερόν, ψυχρόν καὶ ὑγρόν, ὁ ἀήρ, ὑγρὸς καὶ θερμὸς· ἡ φωτιά, θερμὴ καὶ ξηρὰ. Ἐπίσης καὶ οἱ χυμοὶ εἶναι τέσσαρες καὶ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰ τέσσαρα στοιχεῖα· ἡ μαύρη χολή, ποῦ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν γῆν (εἶναι δηλαδὴ ξηρὰ καὶ ψυχρά)· τὸ φλέγμα, ποῦ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ νερό (εἶναι δηλαδὴ ψυχρόν καὶ ὑγρόν)· τὸ αἷμα, ποῦ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἀέρα (εἶναι δηλαδὴ ὑγρόν καὶ θερμόν)· ἡ ξανθὴ χολή, ποῦ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν φωτιάν (εἶναι δηλαδὴ θερμὴ καὶ ξηρὰ). Οἱ καρποὶ λοιπὸν ἀποτελοῦνται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα, ἐνῶ οἱ χυμοὶ ἀπὸ τοὺς καρπούς, καὶ τὰ σώματα τῶν ζῶων ἀποτελοῦνται ἀπὸ τοὺς χυμοὺς καὶ ἀναλύονται εἰς αὐτά· διότι κάθε τι ποῦ προέρχεται ἀπὸ σύνθεσιν, ἀναλύεται εἰς αὐτά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔγινε.

Ἐὐὐτι ὁ ἀνθρώπος μετέχει καὶ εἰς τὰ ἀψυχα καὶ εἰς τὰ ἀλογα
καὶ εἰς τὰ λογικὰ ὄντα

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι ὁ ἀνθρώπος καὶ μετὰ τὰ ἀψυχα ἔχει κοινὰ γνωρίσματα καὶ εἰς τὴν ζωὴν τῶν ἀλόγων ζῶων συμμετέχει, καὶ ἀπὸ τὴν νόησιν τῶν λογικῶν ὄντων ἔχει πάρεϊ. Ἐχει δηλαδὴ

ἐπομένως τῶν χυμῶν· ἀλμυρὸς, πικρὸς, ὀξύς, οἰνώδης, λιπαρὸς, στρυφνός, αὐστηρὸς, γλυκὺς, δριμύς· (Θεοφρ. περὶ Φυτ. Αἰτ. 6, 4, Πλουτ. 2, 193 β ε.).

σεως. Κοινωνεῖ γὰρ τοῖς μὲν ἀψύχοις κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων κρᾶσιν, τοῖς δὲ φυτοῖς κατὰ τε ταῦτα καὶ τὴν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν καὶ σπερματικὴν, ἤγουν γεννητικὴν δύναμιν, τοῖς δὲ ἀλόγοις καὶ ἐν τούτοις μὲν, ἐξ ἐπιμέτρου δὲ κατὰ τὴν ὄρεξιν, ἤγουν θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν καὶ κατὰ τὴν καθ' ὁρμὴν κίνησιν.

Αἰσθήσεις μὲν οὖν εἰσι πέντε· ὄρασις, ἀκοή, ὄσφρησις, γεῦσις, ἀφή· τῆς δὲ καθ' ὁρμὴν κινήσεώς ἐστὶ τὸ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβατικὸν καὶ τὸ κινητικὸν ὄλου τοῦ σώματος καὶ τὸ φωνητικὸν καὶ ἀναπνευστικόν· ταῦτα γὰρ ἐν ἡμῖν ἐστὶ ποιεῖν καὶ μὴ ποιεῖν.

Συνάπτεται δὲ διὰ τοῦ λογικοῦ ταῖς ἀσωμάτοις καὶ νοεραῖς φύσεσι λογιζόμενος καὶ νοῶν καὶ κρίνων ἕκαστα καὶ τὰς ἀρετὰς μεταδιώκων καὶ τῶν ἀρετῶν τὸν κολοφῶνα, τὴν εὐσέβειαν, ἀσπαζόμενος· διὸ καὶ μικρὸς κόσμος ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος.

Χρὴ δὲ εἰδέναί, ὡς ἴδια μὲν τοῦ σώματος μόνου τομὴ καὶ ρεῦσις καὶ μεταβολή. Μεταβολὴ μὲν ἢ κατὰ ποιότητα, ἤγουν θέρμανσιν καὶ ψύξιν καὶ τὰ τοιαῦτα· ρεῦσις δὲ ἢ κατὰ κένωσιν· κενούται γὰρ ξηρὰ καὶ ὑγρὰ καὶ πνεύματα, ὧν χρῆζει τῆς ἀναπληρώσεως· ὥστε φυσικά εἰσι πάθη ἢ τε πείνα καὶ ἢ δίψα· τομὴ δὲ ἢ τῶν χυμῶν ἀπ' ἀλλήλων διαχώρισις καὶ ὁ εἰς εἶδος καὶ ὕλην μερισμός.

Ἴδια δὲ τῆς ψυχῆς ἢ εὐσέβεια καὶ ἢ νόησις. Κοινὰ δὲ ψυχῆς καὶ σώματος αἱ ἀρεταί, ἔχουσῶν καὶ τούτων ἐπὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἀναφορὰν, οἷον ψυχῆς προσχρωμένης σώματι.

1. Τομὴ, ἢ· τὸ κόψιμον, ἢ διαίρεσις εἰς τιμήματα.

κοινὰ γνωρίσματα μετὰ τὰ ἄψυχα ὡς πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀπὸ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, μετὰ τὰ φυτὰ καὶ ὡς πρὸς αὐτὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἱκανότητα νὰ τρέφεται καὶ νὰ αὐξάνεται καὶ νὰ παράγῃ σπέρμα, δηλαδὴ ὡς πρὸς τὴν γεννητικὴν ἱκανότητα, καὶ μετὰ τὰ ἄλογα ζῶα καὶ ὡς πρὸς αὐτὰ βέβαια, ἀλλὰ ἐπὶ πλεον καὶ ὡς πρὸς τὸν πόνον, δηλαδὴ τὴν ἐσωτερικὴν διάθεσιν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ ὡς πρὸς τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν ὀρμέφυτον κίνησιν.

Αἱ αἰσθήσεις βέβαια εἶναι πέντε· ἡ ὄρασις, ἡ ἀκοή, ἡ ὄσφρησις, ἡ γεῦσις, ἡ ἀφή· εἰς τὴν ὀρμέφυτον κίνησιν ὁμοῦς ἀνήκει ἡ ἱκανότης νὰ μεταβαίνῃ καεὶς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ ἡ ἱκανότης τῆς κινήσεως ὅλου τοῦ σώματος καὶ ἡ ἱκανότης τῆς φωνῆς καὶ τῆς ἀναπνοῆς· διότι ἀπὸ ἐμᾶς ἐξαρτᾶται νὰ τὰ κάνωμεν ἢ νὰ μὴ τὰ κάνωμεν αὐτὰ.

Διὰ τοῦ λογικοῦ σχετίζεται ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὰς ἀσωμάτους καὶ πνευματικὰς φύσεις, μετὰ τὸ νὰ συλλογίζεται καὶ νὰ σκέπτεται καὶ νὰ διακρίνῃ τὸ κάθε τι καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ τὰς ἀρετὰς καὶ νὰ ποθῇ τὴν κορωνίδα τῶν ἀρετῶν, δηλαδὴ τὴν εὐσέβειαν· δι' αὐτὸ καὶ εἶναι ὁ ἄνθρωπος μικρὸς κόσμος.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι χαρακτηριστικαὶ ἰδιότητες τοῦ σώματος μόνον εἶναι ἡ τομὴ ¹, ἡ ρεῦσις ² καὶ ἡ μεταβολή. Μεταβολὴ βέβαια εἶναι αὐτὴ ποὺ γίνεται ὡς πρὸς τὴν ποιότητα, δηλαδὴ ὡς πρὸς τὴν θέρμανσιν καὶ τὴν ψύξιν καὶ τὰ τέτοια, ἐνῶ ρεῦσις εἶναι αὐτὴ ποὺ γίνεται κατὰ τὸ ἀδαισμα· διότι ἀδειάζονται τὰ στερεὰ καὶ τὰ ὑγρά καὶ τὰ ἀέρια, καὶ χρειάζεται ἡ ἀναπλήρωσις των· ἐπομένως ἡ πείνα καὶ ἡ δίψα εἶναι φυσικαὶ μεταβολαί· τομὴ πάλιν εἶναι ὁ διαχωρισμὸς τῶν χυμῶν μεταξὺ των καὶ ἡ διαίρεσις των κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὴν ὑλικὴν σύστασιν.

Χαρακτηριστικαὶ πάλιν ἰδιότητες τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ νόησις. Ἐνῶ κοιναὶ ἰδιότητες τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος εἶναι αἱ ἀρεταί, ἀποδίδονται ὁμοῦς καὶ αὐταὶ εἰς τὴν ψυχὴν, ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ χρησιμοποιοεῖ τὸ σῶμα.

2. Ρεῦσις, ἡ· ἡ ροή.

Χρή γινώσκειν, ὅτι τὸ λογικὸν φύσει κατάρχει τοῦ ἀλόγου· διαιροῦνται γὰρ αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς εἰς λογικὸν καὶ ἄλογον. Τοῦ δὲ ἀλόγου μέρη εἰσὶ δύο· τὸ μὲν ἀνήκοόν ἐστι λόγῳ, ἤγουν οὐ πείθεται λόγῳ, τὸ δὲ κατήκοόν ἐστι καὶ ἐπιπειθὲς λόγῳ. Ἀνήκοον μὲν οὖν καὶ μὴ πειθόμενον λόγῳ ἐστὶ τὸ ζωτικόν, ὃ καὶ σφυγμικὸν καλεῖται, καὶ τὸ σπερματικόν, ἤγουν γεννητικὸν καὶ τὸ φυτικόν, ὃ καὶ θρεπτικὸν καλεῖται· τούτου δὲ ἐστὶ καὶ τὸ αὐξητικόν, τὸ καὶ διαπλάσσον τὰ σώματα. Ταῦτα γὰρ οὐ λόγῳ κυβερνῶνται, ἀλλὰ τῇ φύσει. Τὸ δὲ κατήκοον καὶ ἐπιπειθὲς λόγῳ διαιρεῖται εἰς θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν. Καλεῖται δὲ κοινῶς τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς παθητικὸν καὶ ὀρεκτικόν. Χρή δὲ γινώσκειν, ὅτι τοῦ ἐπιπειθοῦς λόγῳ ἐστὶ καὶ ἡ καθ' ὄρμην κίνησις.

Τοῦ δὲ μὴ πειθομένου λόγῳ ἐστὶ τὸ θρεπτικὸν καὶ γεννητικὸν καὶ σφυγμικόν· καλεῖται δὲ φυτικὸν μὲν τὸ αὐξητικὸν καὶ τὸ θρεπτικὸν καὶ τὸ γεννητικόν, ζωτικὸν δὲ τὸ σφυγμικόν.

Τοῦ μὲν οὖν θρεπτικοῦ δυνάμεις εἰσὶ τέσσαρες· ἐλκτική ἢ ἔλκουσα τὴν τροφήν, καθεκτική ἢ κατέχουσα τὴν τροφήν καὶ μὴ ἐῴσα αὐτὴν εὐθέως ἐκκριθῆναι, ἀλλοιωτική ἢ ἀλλοιοῦσα τὴν τροφήν εἰς τοὺς χυμούς, ἀποκριτική ἢ τὸ περίττωμα διὰ τοῦ ἀφεδρῶνος ἐκκρίνουσα καὶ ἐκβάλλουσα.

Χρή δὲ εἶδέναι, ὅτι τῶν κατὰ τὸ ζῶον δυνάμεων αἱ μὲν εἰσι ψυχικαί, αἱ δὲ φυσικαί, αἱ δὲ ζωτικαί. Καὶ ψυχικαὶ μὲν αἱ κατὰ προ-

1. Ἄλογον· αὐτὸ ποῦ στερεῖται λόγου (= λογικοῦ). Ὁ Ἀριστοτέλης ἄλογον θεωρεῖ τὸ φυσικόν «τὸ μὲν γὰρ φυσικόν οὐδαμῶς κοινώνει τοῦ λόγου» (Ψυχ. 433β, 3, Ἠθικ. Νικ. 1, 13).

2. Ζωτικόν· τὸ μέρος τῆς ψυχῆς, τὸ ὅποιον διατηρεῖ τὴν ζωὴν.

3. Σπερματικόν· ἡ δύναμις τῆς γονιμοποιήσεως τῆς ἀναπαραγωγῆς. (Ζην. Στωϊκ. 1, 39).

4. Φυτικόν· αὐτὸ ποῦ ἀνήκει ἢ ἀναφέρεται εἰς τὰ φυτά. «Τοῦ ἀλόγου δὲ τὸ μὲν ἔοικε κοινῶ καὶ φυτικῶ» (Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικ. 1, 13).

5. Αὐξητικόν· τὸ ἔχον τὴν ἰδιότητα νὰ αὐξάνῃ.

Πρέπει νά γνωρίζωμεν ὅτι τὸ λογικὸν ἐκ φύσεως κυβερνᾷ τὸ ἄλογον¹. δηλαδὴ αἱ δυνάμεις τῆς ψυχῆς διαιροῦνται εἰς τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον. Τὰ μέρη μάλιστα τοῦ ἀλόγου εἶναι δύο· τὸ ἓνα εἶναι κωφὸν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ λογικοῦ, δηλαδὴ δὲν πειθαρχεῖ εἰς τὸ λογικόν, ἐνῶ τὸ ἄλλο εἶναι προσεκτικὸν καὶ ὑπάκουον εἰς τὸ λογικόν. Κωφὸν βέβαια καὶ ἀπειθαρχον εἰς τὸ λογικὸν εἶναι τὸ ζωτικόν² μέρος τῆς ὑπάρξεώς μας, τὸ ὅποιον ὀνομάζεται καὶ σφυγμικόν, καὶ τὸ σπερματικόν³ μέρος τῆς ὑπάρξεώς μας, δηλαδὴ τὸ γεννητικὸν καὶ τὸ φυτικόν⁴ μέρος τῆς ὑπάρξεώς μας, τὸ ὅποιον ὀνομάζεται καὶ θρεπτικόν· εἰς αὐτὸ ἀνήκει καὶ τὸ αὐξητικόν⁵, τὸ ὅποιον καὶ διαμορφώνει τὰ σώματα. Αὐτὰ δηλαδὴ δὲν κυβερνῶνται ἀπὸ τὸ λογικόν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν φύσιν. Αὐτὸ πάλιν ποῦ εἶναι προσεκτικὸν καὶ ὑπάκουον εἰς τὸ λογικόν, διαιρεῖται εἰς τὴν ὄργην καὶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν. Ὀνομάζεται μάλιστα εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς παθητικόν⁶ καὶ ὀρεκτικόν⁷. Ἀκόμη πρέπει νά γνωρίζωμεν ὅτι ἀνήκει εἰς τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς, ποῦ ὑπακούει εἰς τὸ λογικόν, καὶ ἡ ὀρμέμφυτος κίνησις. Εἰς αὐτὸ ὁμως ποῦ δὲν πειθαρχεῖ εἰς τὸ λογικόν ἀνήκει τὸ θρεπτικόν καὶ τὸ γεννητικόν καὶ τὸ σφυγμικόν· ὀνομάζεται μάλιστα τὸ αὐξητικόν καὶ τὸ θρεπτικόν καὶ τὸ γεννητικόν «φυτικόν», ἐνῶ τὸ σφυγμικόν ὀνομάζεται «ζωτικόν».

Τὸ θρεπτικόν λοιπὸν ἔχει τέσσαρας δυνάμεις· τὴν ἐλκτικὴν, ποῦ ἔλκει τὴν τροφήν, τὴν καθεκτικὴν ποῦ κρατεῖ τὴν τροφήν καὶ δὲν τὴν ἀφήνει νά ἀποβληθῆ ἄμέσως, τὴν ἀλλοιωτικὴν, ποῦ μεταβάλλει τὴν τροφήν εἰς τοὺς χυμούς, τὴν ἀποκριτικὴν, ποῦ ἀποβάλλει τὰ περιττώματα διὰ μέσου τοῦ ἀφεδρῶνος καὶ τὰ ἀπορρίπτει ἔκτος τοῦ ὄργανισμοῦ.

Πρέπει νά γνωρίζωμεν ὅτι ἀπὸ τὰς δυνάμεις ποῦ ὑπάρχουν εἰς τὴν ζῶσαν ὑπαρξιν, ἄλλαι εἶναι ψυχικαί, ἄλλαι φυτικαί καὶ

6. Παθητικὸν μόριον τῆς ψυχῆς (Ἄριστ. Πολιτικ. 1, 5, 6)· τὸ μέρος τῆς ψυχῆς ποῦ ὑπόκειται εἰς τὴν πάθησιν, τὸ αἰσθητὸν τῆς ψυχῆς.

7. Ὀρεκτικόν· τὸ αὐθόρμητον, τὸ ὀρμέμφυτον. (Ἄριστοτ. ψυχ. 431α, 13)

αίρεσιν, ἤγουν ἢ καθ' ὄρμην κίνησις καὶ ἢ αἰσθησις. Τῆς δὲ καθ' ὄρμην κινήσεώς ἐστι τό τε κατὰ τόπον μεταβατικὸν καὶ κινητικὸν ὅλου τοῦ σώματος καὶ φωνητικὸν καὶ ἀναπνευστικόν· ἐν ἡμῖν γὰρ ἐστι τὸ ποιῆσαι καὶ τὸ μὴ ποιῆσαι ταῦτα. Φυσικαὶ δὲ καὶ ζωτικαὶ αἱ ἀπροαίρετοι. Καὶ φυσικαὶ μὲν ἢ θρεπτικὴ καὶ αὐξητικὴ καὶ σπερματικὴ, ζωτικὴ δὲ ἢ σφυγμικὴ· αὗται γὰρ καὶ θελότων ἡμῶν καὶ μὴ θελότων ἐνεργεῦσι.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι τῶν πραγμάτων τὰ μὲν ἐστὶν ἀγαθὰ, τὰ δὲ φαῦλα. Προσδοκώμενον μὲν οὖν ἀγαθὸν ἐπιθυμίαν συνιστᾷ, παρὸν δὲ ἡδονήν· ὁμοίως δὲ πάλιν προσδοκώμενον κακὸν φόβον, παρὸν δὲ λύπην. Δεῖ δὲ εἰδέναί, ὅτι ἀγαθὸν ἐνταῦθα εἰπόντες ἢ τὸ ὄντως ἀγαθὸν ἢ τὸ δοκοῦν ἀγαθὸν εἶπομεν· ὁμοίως δὲ καὶ κακόν.

Β' (13) 27. Περὶ ἡδονῶν

Τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσι ψυχικαί, αἱ δὲ σωματικαί. Καὶ ψυχικαὶ μὲν, ὅσαι μόνης εἰσὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, ὡς αἱ περὶ τὰ μαθήματα καὶ τὴν θεωρίαν· σωματικαὶ δὲ αἱ μετὰ κοινωνίας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος γινόμεναι καὶ διὰ τοῦτο σωματικαὶ καλούμεναι ὡς αἱ περὶ τροφᾶς καὶ συνουσίας καὶ τὰ τοιαῦτα. Μόνου δὲ τοῦ σώματος οὐκ ἂν εὔροι τις ἰδίας ἡδονάς.

Πάλιν τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσιν ἀληθεῖς, αἱ δὲ ψευδεῖς· καὶ αἱ μὲν τῆς διανοίας μόνης κατ' ἐπιστήμην καὶ θεωρίαν, αἱ δὲ μετὰ σώματος κατ' αἴσθησιν. Καὶ τῶν μετὰ σώματος ἡδονῶν αἱ μὲν εἰσι φυσικαὶ ἅμα καὶ ἀναγκαῖαι, ὧν χωρὶς ζῆν ἀδύνατον, ὡς αἱ τροφαὶ αἱ

ἄλλαι ζωτικά. Καὶ ψυχικαὶ δυνάμεις βέβαια εἶναι αὐταὶ ποὺ ἐνεργοῦν μὲ τὴν θέλησίν μας, δηλαδὴ ἢ κατ' ἐπιθυμίαν κινήσεις καὶ ἢ αἰσθήσεις. Εἰς τὴν κατ' ἐπιθυμίαν κίνησιν ἀνήκει ἡ ἱκανότης μεταβάσεως ἀπὸ τόπον εἰς τόπον καὶ ἡ ἱκανότης κινήσεως ὄλου τοῦ σώματος, καὶ ἡ ἱκανότης τῆς φωνῆς καὶ τῆς ἀναπνοῆς· διότι ἀπὸ ἐμᾶς ἐξαρτᾶται νὰ τὰ κάνωμεν αὐτὰ ἢ νὰ μὴ τὰ κάνωμεν. Φυτικά ὁμως καὶ ζωτικά δυνάμεις εἶναι αὐταὶ ποὺ ἐνεργοῦν χωρὶς τὴν θέλησίν μας. Καὶ φυτικά δυνάμεις εἶναι ἡ θρεπτικὴ καὶ ἡ αὐξητικὴ καὶ ἡ σπερματικὴ, ἐνῶ ζωτικὴ δύναμις εἶναι ἡ σφυγμικὴ· αὐταὶ δηλαδὴ ἐνεργοῦν εἴτε τὸ θέλομεν εἴτε ὄχι.

Ἐπίσης πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἄλλα ἀπὸ τὰ πράγματα εἶναι ἀγαθὰ καὶ ἄλλα κακὰ. Τὸ ἀγαθὸν λοιπὸν ποὺ τὸ περιμένομεν γεννᾷ τὴν ἐπιθυμίαν, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ εἶναι παρὸν γεννᾷ τὴν ἡδονήν· καὶ παρομοίως τὸ κακὸν ποὺ τὸ περιμένομεν γεννᾷ τὸν φόβον, ἐνῶ αὐτὸ ποὺ εἶναι παρὸν γεννᾷ τὴν λύπην. Πρέπει μάλιστα νὰ γνωρίζωμεν ὅτι μὲ τὴν λέξιν ἀγαθὸν εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον, ἐννοήσαμεν ἢ αὐτὸ ποὺ πράγματι εἶναι ἀγαθὸν ἢ αὐτὸ ποὺ φαίνεται ἀγαθόν· παρομοίως καὶ μὲ τὴν λέξιν κακόν.

Β' (13) 27. Διὰ τὰς ἡδονὰς

Ἄλλαι ἀπὸ τὰς ἡδονὰς εἶναι ψυχικαὶ καὶ ἄλλαι σωματικά. Καὶ ψυχικαὶ βέβαια εἶναι ὅσαι ἀνήκουν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἴδιαν τὴν ψυχὴν, ὅπως αἱ σχετικαὶ μὲ τὰς ἐπιστήμας καὶ μὲ τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν, ἐνῶ σωματικά εἶναι αὐταὶ τὰς ὁποίας ἀπολαμβάνει ἀπὸ κοινοῦ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα· καὶ δι' αὐτὸ ὀνομάζονται σωματικά ὅσαι ἔχουν σχέσιν μὲ τὰς τροφὰς καὶ τὰς σαρκικὰς ἐπαφὰς καὶ τὰ παρόμοια. Ἄλλὰ δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ εὔρη κανεὶς ἰδιαιτέρας ἀπολαύσεις ἀποκλειστικῶς τοῦ σώματος.

Ἐπίσης ἀπὸ τὰς ἡδονὰς ἄλλαι εἶναι ἀληθεῖς καὶ ἄλλαι ἀπατηλαί· καὶ αὐταὶ ποὺ ἀνήκουν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν διάνοιαν προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν, αἱ ἡδοναὶ ὁμως εἰς τὰς ὁποίας συμμετέχει τὸ σῶμα προέρχονται ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις. Καὶ ἀπὸ τὰς ἡδονὰς εἰς τὰς ὁποίας συμμετέχει το

τῆς ἐνδείας ἀναπληρωτικάί, καὶ τὰ ἐνδύματα τὰ ἀναγκαῖα, αἱ δὲ φυσικαὶ μὲν, οὐκ ἀναγκαῖαι δέ, ὡς αἱ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ νόμον μίξεις (αὗται γὰρ εἰς μὲν τὴν διαμονὴν τοῦ παντὸς γένους συντελοῦσι, δυνατόν δὲ καὶ χωρὶς αὐτῶν ἐν παρθενίᾳ ζῆν)· αἱ δὲ οὔτε ἀναγκαῖαι, οὔτε φυσικαί, ὡς μέθη καὶ λαγνεῖα καὶ πλησμοναὶ τὴν χρεῖαν ὑπερβαίνουσαι· οὔτε γὰρ εἰς σύστασιν τῆς ζωῆς ἡμῶν συντελοῦσιν οὔτε εἰς διαδοχὴν τοῦ γένους, τὸναντίον δὲ μᾶλλον καὶ βλάβπτουσιν. Τὸν τοίνυν κατὰ Θεὸν ζῶντα δεῖ μετέρχεσθαι τὰς ἀναγκαῖας ἅμα καὶ φυσικὰς, ἐν δευτέρᾳ δὲ τάξει τὰς φυσικὰς καὶ οὐκ ἀναγκαῖας τίθεσθαι μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ καὶ τρόπου καὶ μέτρου γινομένας, τὰς δὲ ἄλλας χρῆ πάντως παραιτεῖσθαι.

Καλὰς δὲ ἡδονὰς χρῆ ἡγεῖσθαι τὰς μὴ συμπεπλεγμένας λύπη, μήτε μεταμέλειαν ἐμποιοῦσας, μηδὲ ἑτέρας βλάβης γεννητικὰς, μήτε τοῦ μετρίου πέραν χωρούσας, μηδὲ τῶν σπουδαίων ἔργων ἡμᾶς ἀφελκούσας ἐπὶ πολὺ ἢ καταδουλούσας.

B' (14) 28. Περὶ λύπης

Τῆς δὲ λύπης εἶδη τέσσαρα· ἄχος, ἄχθος, φθόνος, ἔλεος. Ἄχος μὲν οὖν ἐστὶ λύπη ἀφωνίαν ἐμποιοῦσα, ἄχθος δὲ λύπη βαρύνουσα, φθόνος δὲ λύπη ἐπὶ ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς, ἔλεος δὲ λύπη ἐπὶ ἀλλοτρίοις κακοῖς.

B' (15) 29. Περὶ φόβου

Διαιρεῖται δὲ καὶ ὁ φόβος εἰς ἕξ· εἰς ὄκνον, εἰς αἰδῶ, εἰς αἰσχύνην, εἰς κατάπληξιν, εἰς ἔκπληξιν, εἰς ἀγωνίαν. Ὄκνος μὲν οὖν ἐστὶ

σῶμα, ἄλλαι εἶναι φυσικαὶ καὶ συγχρόνως ἀπαραίτητοι, ἄνευ τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ζῆ κανεῖς, ὅπως εἶναι αἱ τροφαὶ ποὺ ἀναπληρώνουν τὰς ἀνάγκας, καὶ τὰ ἀπαραίτητα ἐνδύματα, ἐνῶ ἄλλαι εἶναι φυσικαί, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπαραίτητοι, ὅπως εἶναι αἱ φυσικαὶ καὶ νόμιμοι σαρκικαὶ ἐπαφαί (διότι αὐταὶ συντελοῦν βέβαια εἰς τὴν διατήρησιν ὄλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, εἶναι ὁμως δυνατὸν νὰ ζῆ κανεῖς παρθενικὸν βίον μακρὰν ἀπὸ αὐτᾶς). ἄλλαι πάλιν ἡδοναὶ οὔτε ἀπαραίτητοι εἶναι οὔτε φυσικαί, ὅπως ἡ μέθη καὶ ἡ ἀκολασία καὶ ὁ χορτασμὸς ποὺ ξεπερνᾷ τὴν φυσικὴν ἀνάγκην· διότι οὔτε εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς μας συντελοῦν, οὔτε εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀντιθέτως προξενοῦν μᾶλλον καὶ βλάβην. Πρέπει λοιπὸν αὐτὸς ποὺ ζῆ κατὰ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ νὰ ἀπολαμβάνη τὰς ἡδονὰς ποὺ εἶναι συγχρόνως ἀπαραίτητοι καὶ φυσικαί, καὶ νὰ θέτῃ εἰς δευτερεύουσαν θέσιν τὰς φυσικὰς καὶ μὴ ἀπαραιτήτους, ποὺ γίνονται εἰς τὸν κατάλληλον καιρὸν καὶ μὲ τὸν κατάλληλον τρόπον καὶ μέτρον, ἐνῶ τὰς ἄλλας πρέπει τελείως νὰ τὰς ἀποφεύγῃ.

Πρέπει μάλιστα νὰ θεωροῦμεν καλὰς ἡδονὰς αὐτὰς ποὺ δὲν εἶναι στενὰ συνδεδεμένα μὲ τὴν λύπην, οὔτε προξενοῦν μετάνοιαν, οὔτε δημιουργοῦν ἄλλην βλάβην, οὔτε προχωροῦν πέραν ἀπὸ τὸ κανονικόν, οὔτε μᾶς ἀποσποῦν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπὸ τὰς σοβαρὰς ἀσχολίας, οὔτε μᾶς κάνουν δούλους των.

Β' (14) 28. Διὰ τὴν λύπην

Τέσσαρα εἶναι τὰ εἶδη τῆς λύπης· ἡ κατ'ἀθλιψις, ἡ στενοχωρία, ὁ φθόνος, ἡ συμπάθεια. Λοιπὸν κατ'ἀθλιψις εἶναι ἡ λύπη ποὺ μᾶς ἀφαιρεῖ τὴν φωνήν, στενοχωρία εἶναι ἡ λύπη ποὺ βαρύνει τὴν ψυχὴν, φθόνος εἶναι ἡ λύπη διὰ τὴν ξένην εὐτυχίαν, καὶ συμπάθεια εἶναι ἡ λύπη διὰ τὴν ξένην δυστυχίαν.

Β' (15) 29. Διὰ τὸν φόβον

Καὶ ὁ φόβος ἐπίσης διαιρεῖται εἰς ἕξ εἶδη· εἰς τὸν δισταγμὸν, εἰς τὴν ἐντροπήν, εἰς τὴν αἰσχύνην, εἰς τὴν κατάπληξιν, εἰς τὴν

φόβος μελλούσης ἐνεργείας· αἰδῶς δὲ φόβος ἐπὶ προσδοκίᾳ ψόγου—
 κάλλιστον δὲ τοῦτο τὸ πάθος. Αἰσχύνῃ δὲ φόβος ἐπὶ αἰσχροῦ πεπρα-
 γμένῳ· οὐδὲ τοῦτο δὲ ἀνέλπιστον εἰς σωτηρίαν. Κατὰ πληξίς δὲ φό-
 βος ἐκ μεγάλης φαντασίας, ἔκπληξις δὲ φόβος ἐξ ἀσυνήθους φαντα-
 σίας. Ἀγωνία δὲ φόβος διαπτώσεως, ἦγουν ἀποτυχίας· φοβούμενοι
 γὰρ ἀποτυχεῖν τῆς πράξεως ἀγωνιῶμεν..

Β' (16) 30. Περὶ θυμοῦ

Θυμὸς δὲ ἐστὶ ζέσις τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος ἐξ ἀναθυμιάσεως
 τῆς χολῆς ἢ ἀναθολώσεως γινομένη, διὸ καὶ χολὴ λέγεται καὶ χό-
 λος. Ἔστι δὲ ὅτε ὁ θυμὸς καὶ ὄρεξις ἐστὶν ἀντιτιμωρήσεως· ἀδικού-
 μενοι γὰρ ἢ νομίζοντες ἀδικεῖσθαι θυμούμεθα, καὶ γίνεται τότε μι-
 κτὸν τὸ πάθος ἐξ ἐπιθυμίας καὶ θυμοῦ.

Εἶδη δὲ τοῦ θυμοῦ τρία· ὄργῃ, ἣτις καλεῖται χολὴ καὶ χόλος,
 καὶ μῆνις καὶ κότος. Θυμὸς μὲν γὰρ ἀρχὴν καὶ κίνησιν ἔχων, ὄργῃ
 καὶ χολῇ καὶ χόλος λέγεται. Μῆνις δὲ χολὴ ἐπιμένουσα, ἦγουν μνη-
 σικακία· εἴρηται δὲ παρὰ τὸ μένειν καὶ τῇ μνήμῃ παραδίδοσθαι. Κό-
 τος δὲ ὄργῃ ἐπιτηροῦσα καιρὸν εἰς τιμωρίαν· εἴρηται δὲ καὶ οὗτος
 παρὰ τὸ κείσθαι.

Ἔστι δὲ ὁ θυμὸς τὸ δορυφορικὸν τοῦ λογισμοῦ, ἔκδικος τῆς
 ἐπιθυμίας· ὅταν γὰρ ἐπιθυμήσωμεν πράγματος καὶ κωλυθῶμεν ὑπό-
 τινος, θυμούμεθα κατ' αὐτοῦ ὡς ἀδικηθέντες, τοῦ λογισμοῦ δηλονό-
 τι κρίναντος ἄξιον ἀγανακτήσεως τὸ γινόμενον ἐπὶ τῶν φυλαττόν-
 των κατὰ φύσιν τὴν οἰκείαν τάξιν.

ἐκπληξιν, εἰς τὴν ἀγωνίαν. Δισταγμὸς λοιπὸν εἶναι ὁ φόβος διὰ κάτι ποῦ πρόκειται νὰ κάνωμεν, ἐντροπὴ πάλιν εἶναι ὁ φόβος εἰς τὴν περίπτωσιν ποῦ ἀναμένομεν κάποιαν κατηγορίαν· αὐτὸ μάλιστα τὸ συναίσθημα εἶναι πάρα πολὺ καλόν. Αἰσχύνῃ δὲ εἶναι ὁ φόβος διὰ κάποιο κακὸν ποῦ ἔχομεν πράξει· οὔτε ὁμως αὐτὸ τὸ συναίσθημα εἶναι χωρὶς ἐλπίδα σωτηρίας. Κατάπληξις πάλιν εἶναι ὁ φόβος ποῦ προκαλεῖται ἀπὸ μεγάλην φανταστικὴν ἐντύπωσιν, ἐκπληξις δὲ εἶναι ὁ φόβος ποῦ προκαλεῖται ἀπὸ ἀσυνήθιστον φανταστικὴν ἐντύπωσιν. Ἄγωνία δὲ εἶναι ὁ φόβος πτώσεως, δηλαδὴ ἀποτυχίας· ἐπειδὴ δηλαδὴ φοβούμεθα μήπως ἀποτύχωμεν εἰς τὴν ἐνέργειάν μας, αἰσθανόμεθα ἀγωνίαν.

Β' (16) 30. Διὰ τὸν θυμὸν

Ὁ θυμὸς εἶναι βρασμὸς τοῦ αἵματος ποῦ εὐρίσκεται γύρω ἀπὸ τὴν καρδίαν καὶ προκαλεῖται ἀπὸ τὴν ἀναθυμίασιν τῆς χολῆς ἢ ἀπὸ τὴν ἀναταραχὴν τῆς, καὶ δι' αὐτὸ ὀνομάζεται χολὴ καὶ χόλος. Κάποτε ὁ θυμὸς εἶναι καὶ ἐπιθυμία ἐκδικήσεως· διότι, ὅταν ἀδικούμεθα ἢ νομίζωμεν ὅτι ἀδικούμεθα, θυμῶνομεν καὶ τότε ἡ ψυχικὴ μας κατάστασις γίνεται ἀνάμεικτη ἀπὸ ἐπιθυμίαν καὶ θυμὸν.

Τὰ εἶδη τοῦ θυμοῦ εἶναι τρία· ἡ ὀργή, ποῦ ὀνομάζεται χολὴ καὶ χόλος, καὶ ἡ μῆνις καὶ ὁ κότος. Διότι ὁ θυμὸς, ποῦ ἔχει ἀρχὴν καὶ κίνησιν, ὀνομάζεται ὀργή καὶ χολὴ καὶ χόλος. Μῆνις πάλιν ὀνομάζεται ἡ χολὴ ποῦ ἐξακολουθεῖ νὰ μένη, δηλαδὴ ἡ μνησικακία, καὶ ἔχει ὀνομασθῆ ἔτσι ἀπὸ τὸ ὅτι παραμένει καὶ διατηρεῖται εἰς τὴν μνήμην. Ἐνῶ κότος ὀνομάζεται ἡ ὀργὴ ποῦ παραφυλάττει τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἐκδίκησιν· καὶ ἔχει ὀνομασθῆ αὕτη ἀπὸ τὸ ὅτι ἔχει ἐγκαθίσει εἰς τὴν ψυχὴν.

Εἶναι μάλιστα ὁ θυμὸς ὁ ὑπηρέτης τοῦ λογισμοῦ, ὑπερασπιστῆς τῆς ἐπιθυμίας· ὅταν δηλαδὴ ἐπιθυμήσωμεν κάποιο πρᾶγμα καὶ ἐμποδισθῶμεν ἀπὸ κάποιον, ὀργιζόμεθα ἐναντίον του, διότι δῆθεν μᾶς ἔγινεν ἀδικία, ἐπειδὴ δηλαδὴ ἔκρινεν ὁ λογισμὸς ὅτι ἀξίζει νὰ ἀγανακτήσουν δι' αὐτὸ ποῦ ἔγινεν αὐτοὶ ποῦ φυλάττουν ἐκ φύσεως τὴν σχετικὴν τάξιν.

B' (17) 31. Περὶ τοῦ φανταστικοῦ

Φανταστικόν ἐστὶ δύναμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐνεργοῦσα, ἣτις λέγεται αἰσθήσις. Φανταστὸν δὲ καὶ αἰσθητὸν τὸ τῇ φαντασίᾳ καὶ τῇ αἰσθήσει ὑποπίπτον· ὡς ὄρασις μὲν αὐτῇ ἢ ὀπτική δύναμις, ὁρατὸν δὲ τὸ ὑποπίπτον τῇ ὄρασει, λίθος τυχὸν ἢ τι τῶν τοιούτων. Φαντασία δὲ ἐστὶ πάθος τῆς ἀλόγου ψυχῆς ὑπὸ φανταστοῦ τινος γινόμενον, φάντασμα δὲ πάθος διάκενον ἐν τοῖς ἀλόγοις τῆς ψυχῆς ἅπ' οὐδενὸς φανταστοῦ γινόμενον. Ὅργανον δὲ τοῦ φανταστικοῦ ἢ ἐμπρόσθιος κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου.

B' (18) 32. Περὶ αἰσθήσεως

Αἰσθήσις ἐστὶ δύναμις τῆς ψυχῆς ἀντιληπτικὴ τῶν ὑλῶν, ἧγουν διαγνωστικὴ. Αἰσθητήρια δὲ τὰ ὄργανα, ἧγουν τὰ μέλη, δι' ὧν αἰσθανόμεθα· αἰσθητὰ δὲ τὰ τῇ αἰσθήσει ὑποπίπτοντα· αἰσθητικὸν δὲ τὸ ζῶον τὸ ἔχον τὴν αἰσθησιν. Εἰσὶ δὲ αἰσθήσεις πέντε, ὁμοίως καὶ αἰσθητήρια πέντε.

Πρώτη αἰσθήσις ὄρασις· αἰσθητήρια δὲ καὶ ὄργανα τῆς ὄρασεως τὰ ἐξ ἐγκεφάλου νεῦρα καὶ οἱ ὀφθαλμοί. Αἰσθάνεται δὲ ἡ ὄψις κατὰ πρῶτον μὲν λόγον τοῦ χρώματος, συνδιαγινώσκει δὲ τῷ χρώματι καὶ τὸ κεχρωσμένον σῶμα καὶ τὸ μέγεθος αὐτοῦ καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸν τόπον, ἔνθα ἐστὶ, καὶ τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ καὶ τὸν ἀριθμὸν, κίνησιν τε καὶ στάσιν καὶ τὸ τραχὺ καὶ λείον καὶ ὀμαλὸν καὶ ἀνώμαλον καὶ τὸ ὀξύ καὶ τὸ ἀμβλὺ καὶ τὴν σύστασιν, εἴτε ὑδατώδης ἐστίν, εἴτε γεώδης, ἧγουν ὑγρὰ ἢ ξηρά.

Δευτέρα αἰσθήσις ἐστὶν ἀκοή, τῶν φωνῶν καὶ τῶν ψόφων οὔσα αἰσθητικὴ. Διαγινώσκει δὲ αὐτῶν τὴν ὀξύτητα καὶ τὴν βαρύτητα,

1. Φανταστικόν· τὸ μέρος τῆς ψυχῆς ποῦ ἔχει τὴν ἰκανότητα τῆς νοερᾶς ἀναπλάσεως, ἀναπαραστάσεως (Πλατ. Σοφιστ. 236D).

Β' (17) 31. Διὰ τὸ φανταστικόν

Τὸ φανταστικόν¹ εἶναι ἰκανότης τῆς ἀλόγου ψυχῆς, ποῦ ἐνεργεῖ μὲ τὴν βοήθειαν τῶν αἰσθητηρίων, ἡ ὁποῖα ἰκανότης λέγεται αἴσθησις. Φανταστὸν δὲ καὶ αἰσθητὸν εἶναι αὐτὸ ποῦ ὑποπίπτει εἰς τὴν φαντασίαν καὶ τὴν αἴσθησιν, ὅπως δρασὶς εἶναι ἡ ἴδια ἡ ὀπτική ἰκανότης, ἐνῶ ὁρατὸν αὐτὸ ποῦ ὑπόκειται εἰς τὴν δρασιν, δηλαδὴ κάποιος λίθος ἢ κάτι τέτοιο. Φαντασία πάλιν εἶναι ἰσχυρὸν αἴσθημα τῆς ἀλόγου ψυχῆς, ποῦ προκαλεῖται ἀπὸ κάτι φανταστὸν, φάντασμα δὲ εἶναι ἰσχυρὸν αἴσθημα εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς, κενὸν περιεχομένου, ποῦ δὲν προκαλεῖται ἀπὸ κάτι φανταστὸν. Ὅργανον δὲ τοῦ φανταστικοῦ εἶναι ἡ ἐμπροσθία κοιλότης τοῦ ἐγκεφάλου.

Β' (18) 32. Διὰ τὴν αἴσθησιν

Ἡ αἴσθησις εἶναι δύναμις τῆς ψυχῆς ἰκανὴ νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ ὕλικά πράγματα, δηλαδὴ ἰκανὴ νὰ τὰ διακρίνη. Αἰσθητήρια πάλιν εἶναι τὰ ὅργανα, δηλαδὴ τὰ μέλη τοῦ σώματος, μὲ τὰ ὁποῖα αἰσθανόμεθα· αἰσθητὰ δὲ εἶναι αὐτὰ ποῦ ὑποπίπτουν εἰς τὴν αἴσθησιν· καὶ αἰσθητικὸν εἶναι ἡ ζῶσα ὑπαρξίς ποῦ ἔχει τὴν αἴσθησιν. Αἱ αἰσθησεις εἶναι πέντε, ἐπίσης καὶ τὰ αἰσθητήρια εἶναι πέντε.

Πρώτη αἴσθησις εἶναι ἡ δρασὶς· αἰσθητήρια δὲ καὶ ὅργανα τῆς δράσεως εἶναι τὰ νεῦρα ποῦ ἀρχίζουσι ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλον, καὶ οἱ ὀφθαλμοί. Καὶ ἀντιλαμβάνεται ἡ δρασὶς κατ' ἀρχὴν τὸ χρῶμα, διακρίνει ἐν συνεχείᾳ μαζὶ μὲ τὸ χρῶμα καὶ τὸ χρωματισμένον σῶμα καὶ τὸ μέγεθός του καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸν τόπον, ὅπου εὐρίσκεται, καὶ τὴν μεταξὺ ἀπόστασιν, καὶ τὴν ποσότητα καὶ τὴν κίνησιν καὶ τὴν στάσιν καὶ τὸ τραχὺ καὶ τὸ λεῖον καὶ τὸ ὀμαλὸν καὶ τὸ ἀνώμαλον καὶ τὸ ὀξύ καὶ τὸ ἀμβλὺ καὶ τὴν σύνθεσιν, ἂν εἶναι ὕδατώδης ἢ χωματώδης, δηλαδὴ ὑγρὰ ἢ ξηρά.

Δευτέρα αἴσθησις εἶναι ἡ ἀκοή, ποῦ ἀντιλαμβάνεται τὰς φωνὰς καὶ τοὺς θορυβούς. Διακρίνει δὲ τὴν ὀξύτητά των καὶ τὴν

λειότητά τε καὶ μέγεθος. Ὀργανα δὲ αὐτῆς τὰ νεύρα τὰ ἐξ ἐγκεφάλου τὰ μαλακὰ καὶ τῶν ὠτων ἢ κατασκευῆ· μόνος δὲ ἄνθρωπος καὶ πίθηκος οὐ κινουσι τὰ ὦτα.

Τρίτη αἴσθησις ὄσφρησις, ἣτις γίνεται μὲν διὰ τῶν ρινῶν ἀναπεμπουσῶν τοὺς ἀτμοὺς ἐπὶ τὸν ἐγκέφαλον, περαίνεται δὲ εἰς τὰ πέρατα τῶν προσθίων κοιλιῶν τοῦ ἐγκεφάλου. Ἔστι δὲ αἰσθητικὴ καὶ ἀντιληπτικὴ τῶν ἀτμῶν· τῶν δὲ ἀτμῶν ἢ γενικωτάτη διαφορά ἐστὶν εὐωδία καὶ δυσωδία καὶ τὸ μέσον τούτων, ὃ μῆτε εὐωδὲς ἐστὶ, μῆτε δυσωδὲς. Γίνεται δὲ εὐωδία τῶν ὑγρῶν τῶν ἐν τοῖς σώμασιν ἀκριβῶς πεφθέντων, μέσως δὲ μέση διάθεσις· καταδεέστερον δὲ ἢ μηδὲ ὅλως πεφθέντων ἢ δυσωδία γίνεται.

Τετάρτη αἴσθησις ἢ γεῦσις. Ἔστι δὲ τῶν χυμῶν ἀντιληπτικὴ, ἤγουν αἰσθητικὴ. Ὀργανα δὲ αὐτῆς ἢ γλῶσσα καὶ ταύτης πλεον τὸ ἄκρον καὶ ἢ ὑπερώα, ἣν καλοῦσιν τινας οὐρανίσκον, ἐν οἷς ἐστὶ τὰ ἐξ ἐγκεφάλου φερόμενα νεύρα πεπλατυσμένα καὶ ἀπαγγέλλοντα τῷ ἡγεμονικῷ τὴν γενομένην ἀντίληψιν, ἤγουν αἴσθησιν. Αἱ δὲ καλούμεναι γευστικαὶ ποιότητες τῶν χυμῶν εἰσὶν αὗται· γλυκύτης, δριμύτης, ὀξύτης, στρυφνότης, αὐστηρότης, πικρότης, ἀλμυρότης, λιπαρότης, γλισχρότης· τούτων γὰρ ἐστὶν ἢ γεῦσις διαγνωστικὴ. Τὸ δὲ ὕδωρ ἄποιόν ἐστὶ κατὰ ταύτας τὰς ποιότητας· οὐδεμίαν γὰρ αὐτῶν ἔχει. Ἡ δὲ στρυφνότης ἐπίτασις καὶ πλεονασμὸς ἐστὶ τῆς αὐστηρότητος.

Πέμπτη αἴσθησις ἐστὶν ἢ ἀφή, ἣτις κοινὴ ἐστὶ πάντων τῶν ζώων· ἣτις γίνεται ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου πεμπομένων νεύρων εἰς ὅλον τὸ σῶμα. Διὸ καὶ ὅλον τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα αἰσθητήρια τὴν τῆς ἀφῆς ἔχουσιν αἴσθησιν. Ὑπόκειται δὲ τῇ ἀφῇ τὸ ψυχρὸν καὶ θερμόν, τό τε μαλακὸν καὶ σκληρὸν καὶ γλίσχρον καὶ κραυρόν, βα-

βαρύτητα, τὴν ἀπαλότητα καὶ τὴν ἔντασιν. Ὁργανά της εἶναι τὰ μαλακὰ νεῦρα τοῦ ἔγκεφάλου καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν αὐτιῶν· καὶ μόνον ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ πίθηκος δὲν κινοῦν τὰ αὐτιά των.

Τρίτη αἴσθησις εἶναι ἡ ὄσφρησις, ἡ ὁποία παράγεται διὰ μέσου τῶν ρωθῶνων πού στέλλουν τὰς ἀναπνοὰς πρὸς τὸν ἔγκεφαλον, καὶ καταλήγει εἰς τὰ ἄκρα τῶν ἐμπροσθίων κοιλοτήτων τοῦ ἔγκεφάλου. Ἡ ὄσφρησις ἔχει οἰσθητικὴν ἰκανότητα, δηλαδὴ ἀντιλαμβάνεται τὰς ἀναθυμιάσεις· ἡ βασικὴ μάλιστα διάκρισις τῶν ἀναθυμιάσεων εἶναι ἡ εὐωδία καὶ ἡ δυσωδία, καὶ ἡ μεσότης αὐτῶν, πού δὲν εἶναι οὔτε εὐωδία οὔτε δυσωδία. Εὐωδία δημιουργεῖται, ὅταν τὰ ὑγρά πού ὑπάρχουν εἰς τὰ σώματα ἐξατμίζονται μὲ ἀκρίβειαν, μέση δὲ κατάστασις δημιουργεῖται, ὅταν ἐξατμίζονται μετρίως· ἐνῶ, ὅταν ἐξατμίζονται ὀλιγώτερον ἢ καθόλου, δημιουργεῖται ἡ δυσωδία.

Τετάρτη αἴσθησις εἶναι ἡ γεῦσις. Αὐτὴ ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ ἀντιλαμβάνεται τοὺς χυμούς, δηλαδὴ νὰ τοὺς αἰσθάνεται. Ὁργανά της εἶναι ἡ γλῶσσα καὶ περισσότερο τὸ ἄκρον της καὶ ἡ ὑπερώα, πού τὴν ὀνομάζουν μερικοὶ οὐρανίσκον, εἰς τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται τὰ νεῦρα πού ἔρχονται ἀπὸ τὸν ἔγκεφαλον, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐκτεταμένα καὶ ἀναφέρουν εἰς τὸν ἡγεμόνα νοῦν αὐτὸ πού ἀντελήφθησαν, δηλαδὴ τὴν αἴσθησιν. Αἱ ὀνομαζόμεναι πάλιν γευστικαὶ ποιότητες τῶν χυμῶν εἶναι αἱ ἐξῆς· ἡ γλυκύτης, ἡ καυστικότης, ἡ ὀξύτης, ἡ ἀψάδα, ἡ στυφότης, ἡ πικρότης, ἡ ἀλμυρότης, ἡ λιπαρότης, ἡ κολλητικότης· ἡ γεῦσις δηλαδὴ ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ τὰς διακρίνη. Τὸ νερὸ ὁμως εἶναι ἀσχετον μὲ αὐτὰς τὰς ποιότητας· διότι δὲν ἔχει καμμίαν ἀπὸ αὐτάς. Ἡ ἀψάδα πάλιν εἶναι αὐξησις καὶ πλεονασμὸς τῆς στυφότητος.

Πέμπτη αἴσθησις εἶναι ἡ ἀφή, ἡ ὁποία εἶναι κοινὴ εἰς ὅλα τὰ ζῶα· αὐτὴ παράγεται ἀπὸ τὸν ἔγκεφαλον μὲ τὴν διακλάδωσιν τῶν νεύρων εἰς ὅλον τὸ σῶμα. Δι' αὐτὸ καὶ ὅλον τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα αἰσθητήρια ἔχουν τὴν αἴσθησιν τῆς ἀφῆς. Γίνονται μάλιστα ἀντιληπτὰ ἀπὸ τὴν αἴσθησιν τῆς ἀφῆς τὸ θερμὸν καὶ τὸ ψυχρὸν, τὸ μαλακὸν καὶ τὸ σκληρὸν καὶ τὸ κολλῶδες καὶ τὸ ξηρὸν, τὸ βαρὺ καὶ τὸ ἑλαφρὸν· αὐτὰ δηλαδὴ γίνονται ἀντιληπτὰ

ρύ τε καὶ κοῦφον· διὰ μόνης γὰρ ἀφῆς ταῦτα γνωρίζεται. Κοινὰ δὲ ἀφῆς καὶ ὄψεως τό τε τραχὺ καὶ λεῖον, τὸ τε ξηρὸν καὶ ὑγρὸν, παχύ τε καὶ λεπτόν, ἄνω τε καὶ κάτω καὶ ὁ τόπος καὶ τὸ μέγεθος, ὅταν ᾗ τοιοῦτον, ὡς κατὰ μίαν προσβολὴν τῆς ἀφῆς περιλαμβάνεσθαι· καὶ τὸ πυκνόν τε καὶ μακρόν, ἤγουν ἀραιὸν καὶ τὸ στρογγύλον, ὅταν ᾗ μικρόν, καὶ ἄλλα τινὰ σχήματα. Ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ πλησιάζοντος σώματος αἰσθάνεται, σὺν τῇ μνήμῃ δὲ καὶ τῇ διανοίᾳ· ὡσαύτως δὲ καὶ ἀριθμοῦ μέχρι δύο ἢ τριῶν καὶ τούτων μικρῶν καὶ ῥαδίως περιλαμβανομένων. Τούτων δὲ μᾶλλον τῆς ἀφῆς ἢ ὄρασις ἀντιλαμβάνεται.

Χρῆ γινώσκειν, ὡς ἕκαστον τῶν ἄλλων αἰσθητηρίων διπλοῦν ὁ Δημιουργὸς κατεσκεύασεν, ἵνα τοῦ ἐνὸς βλαπτομένου τὸ ἕτερον ἀναπληροῖ τὴν χρεῖαν· δύο γὰρ ὀφθαλμοὺς καὶ δύο ὠτα καὶ δύο πόρους τῆς μινὸς καὶ δύο γλώσσας, ἀλλ' ἐν τοῖς μὲν τῶν ζώων διήρημένας, ὡς ἐν τοῖς ὄφσεσι, ἐν τοῖς δὲ ἠνωμένας, ὡς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· τὴν δὲ ἀφῆν ἐν ὄλω τῷ σώματι πλὴν ὀστέων καὶ νεύρων, ὀνύχων τε καὶ κεράτων καὶ τριχῶν καὶ συνδέσμων καὶ ἄλλων τινῶν τοιούτων.

Χρῆ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν ὄψις κατ' εὐθείας γραμμὰς ὄρα, ἡ δὲ ὀσφρησις καὶ ἡ ἀκοή οὐ κατ' εὐθείαν μόνον, ἀλλὰ πανταχόθεν. Ἡ δὲ ἀφῆ καὶ ἡ γεῦσις οὐδὲ κατ' εὐθείαν οὐδὲ πανταχόθεν γνωρίζουσιν, ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν αὐτοῖς πλησιάσωσι τοῖς ἰδίῳις αἰσθητοῖς.

Β' (19) 33. Περὶ τοῦ διανοητικοῦ

Τοῦ δὲ διανοητικοῦ εἰσιν αἶ τε κρίσεις καὶ αἶ συγκαταθέσεις καὶ αἶ ὀρμαὶ αἶ πρὸς τὴν πρᾶξιν καὶ αἶ ἀφορμαὶ καὶ αἶ ἀποφυγαὶ τῆς πράξεως· ἰδικῶς δὲ αἶ τε νοήσεις τῶν νοητῶν καὶ αἶ ἀρεταὶ καὶ αἶ

μόνον διὰ τῆς ἀφῆς. Κοινὰ αἰσθήματα δὲ τῆς ἀφῆς καὶ τῆς ὄρασεως εἶναι τὸ τραχὺ καὶ τὸ λεῖον, τὸ ξηρὸν καὶ τὸ ὑγρὸν, τὸ παχὺ καὶ τὸ λεπτόν, τὸ ἐπάνω καὶ τὸ κάτω, καὶ ἡ θέσις καὶ τὸ μέγεθος, ὅταν ὑπάρχη τέτοιο, ὥστε νὰ συλλαμβάνεται μὲ μίαν ἐνεργειαν τῆς ἀφῆς, καὶ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ μανόν, δηλαδὴ τὸ ἀραιόν, καὶ τὸ στρογγυλόν, ὅταν εἶναι μικρόν, καὶ μερικά ἄλλα σχήματα. Παρομοίως ἡ ἀφή ἀντιλαμβάνεται καὶ τὸ σῶμα ποῦ πλησιάζει μὲ τὴν συνεργασίαν ὁμως τῆς μνήμης καὶ τῆς διανοίας· ἐπίσης ἀντιλαμβάνεται καὶ τὴν ποσότητα μέχρι δύο ἢ τριῶν σωμάτων, ἐφόσον αὐτὰ εἶναι μικρὰ καὶ συλλαμβάνονται μὲ εὐκολίαν. Αὐτὰ ὁμως τὰ ἀντιλαμβάνεται περισσότερο ἢ ὄρασις παρά ἡ ἀφή.

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὁ Δημιουργὸς κατεσκεύασε τὸ καθένα ἀπὸ τὰ ἄλλα αἰσθητήρια ὄργανα διπλοῦν, διὰ νὰ ἀναπληρῶνῃ τὴν ἀνάγκην τὸ ἄλλο, ὅταν βλάπτεται τὸ ἓνα· δηλαδὴ κατεσκεύασε δύο μάτια, καὶ δύο αὐτιά καὶ δύο ρώθωνας καὶ δύο γλώσσας, ἀλλὰ μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς ἄλλα ζῶα ἔχουν διαχωρισθῆ, ὅπως εἰς τὰ φίδια, καὶ εἰς ἄλλα εἶναι συνηνωμένοι, ὅπως εἰς τὸν ἄνθρωπον· τὴν ἀφήν ὁμως ἐρκόρπισεν εἰς ὅλον τὸ σῶμα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὀστέα καὶ τὰ νεῦρα, τοὺς ὀνυχας καὶ τὰ κέρατα καὶ τὰς τρίχας καὶ τὰς ἀρθρώσεις καὶ ἀπὸ μερικά ἄλλα τέτοια.

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ ὄρασις βλέπει κατ' εὐθείαν γραμμὴν, ἐνῶ ἡ ὄσφρησις καὶ ἡ ἀκοή δὲν ἀντιλαμβάνονται μόνον κατ' εὐθείαν γραμμὴν, ἀλλὰ ἀπὸ παντοῦ. Ἡ ἀφή πάλιν καὶ ἡ γεῦσις δὲν ἀντιλαμβάνονται κατ' εὐθείαν γραμμὴν οὔτε ἀπὸ παντοῦ, ἀλλὰ μόνον τότε, ὅταν δηλαδὴ πλησιάζουν εἰς αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ αἰσθητά.

Β' (19) 33. Διὰ τὸ διανοητικόν

Εἰς τὸ διανοητικόν¹ ἀνήκουν αἱ κρίσεις καὶ αἱ συγκαταθέσεις καὶ αἱ ἐπιθυμίαι ποῦ ὀδηγοῦν εἰς τὴν πράξιν, καὶ αἱ αἰτίαι καὶ αἱ ἀποφυγαὶ τῆς πράξεως· ἰδιαιτέρως μάλιστα ἀνήκουν εἰς αὐτὸ ἡ νόησις τῶν νοητῶν καὶ αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ

ἐπιστῆμαι καὶ τῶν τεχνῶν οἱ λόγοι καὶ τὸ βουλευτικὸν καὶ τὸ προαιρετικόν. Τούτου δέ ἐστι τὸ καὶ διὰ τῶν ὀνείρων θεσπίζον ἡμῖν τὸ μέλλον, ἤπερ μόνην ἀληθῆ μαντείαν οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν εἶναι, τοῖς Ἑβραίοις ἀκολουθήσαντες. Ὅργανον δὲ καὶ τούτου ἡ μέση κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῇ.

Β' (20) 34. Περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ

Τὸ δὲ μνημονευτικὸν ἐστὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως αἰτιῶν τε καὶ ταμιέων· μνήμη γάρ ἐστι φαντασία ἐγκαταλελειμμένη ἀπὸ τινος αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν φαινομένης ἢ σωτηρία αἰσθήσεως τε καὶ νοήσεως. Ἡ γὰρ ψυχὴ τῶν μὲν αἰσθητῶν διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλαμβάνεται, ἤγουν αἰσθάνεται, καὶ γίνεται δόξα, τῶν δὲ νοητῶν διὰ τοῦ νοῦ, καὶ γίνεται νόησις· ὅταν οὖν τοὺς τύπους, ὧν τε ἐδόξα-σεν, ὧν τε ἐνόησεν, διασφῶζῃ, μνημονεύειν λέγεται.

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ τῶν νοητῶν ἀντίληψις οὐ γίνεται, εἰ μὴ ἐκ μαθήσεως ἢ φυσικῆς ἐννοίας, οὐ γὰρ ἐξ αἰσθήσεως. Τὰ μὲν γὰρ αἰσθητὰ καθ' ἑαυτὰ μνημονεύεται· τὰ δὲ νοητά, εἴ τι μὲν ἐμάθομεν, μνημονεύομεν, τῆς δὲ οὐσίας αὐτῶν μνήμην οὐκ ἔχομεν.

Ἀνάμνησις δὲ λέγεται μνήμης ἀπολλυμένης ὑπὸ λήθης ἀνάκτησις. Λήθη δὲ ἐστὶ μνήμης ἀποβολή. Τὸ μὲν οὖν φανταστικὸν διὰ τῶν αἰσθήσεων ἀντιλαμβανόμενον τῶν ὑλῶν παραδίδωσι τῷ διανοητικῷ ἢ διαλογιστικῷ· ταῦτόν γὰρ ἀμφοτέρα· ὁ παραλαβὸν καὶ

1. Βουλευτικόν· ἡ ἰκανότης τοῦ βουλευέσθαι. (Ἀριστοτ. Πολιτ. 1260α, 12).

2. Προαιρετικὸν τῆς ψυχῆς· ἡ δύναμις νὰ προβάλλῃ κάτι ὡς σκοπὸν, ἢ βούλησις. (Πλουτ. Κορ. 32).

3. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, Κεφ. 13 (PG 44, 125).

4. Ψυχικὸν πνεῦμα· ἡ πνοή τῆς ψυχῆς.

θεωραὶ τῶν τεχνῶν καὶ τὸ βουλευτικὸν¹ καὶ τὸ προαιρετικὸν². Αὐτὸ ἐπίσης εἶναι ἐκεῖνο ποῦ διὰ τῶν ὀνείρων προλέγει εἰς ἑμᾶς τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον οἱ Πυθαγόρειοι, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν τοὺς Ἑβραίους, λέγουσιν ὅτι εἶναι ἡ μόνη ἀληθὴς μαντικὴ³. Ὅργανον ἐπίσης καὶ αὐτοῦ εἶναι ἡ μεσαία κοιλότης τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τὸ ψυχικὸν⁴ πνεῦμα ποῦ ὑπάρχει εἰς αὐτήν.

Β' (20) 34. Διὰ τῆ μνημονευτικὸν

Τὸ μνημονευτικὸν⁵ εἶναι ἡ αἰτία καὶ τὸ ταμεῖον τῆς μνήμης καὶ τῆς ἀναμνήσεως· ἡ μνήμη δηλαδὴ εἶναι φαντασία, ποῦ ἔχει μείνει ἐντὸς μας ἀπὸ κάποιαν αἴσθησιν ἢ νόησιν, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ἐνεργητικῶς, ἢ εἶναι διατήρησις τῆς αἰσθήσεως καὶ τῆς νοήσεως. Διότι ἡ ψυχὴ ἀντιλαμβάνεται, δηλαδὴ αἰσθάνεται, τὰ μὲν αἰσθητὰ διὰ μέσου τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων, καὶ δημιουργεῖται ἡ παράστασις, τὰ δὲ νοητὰ ἀντιλαμβάνεται μὲ τὸν νοῦν καὶ δημιουργεῖται ἡ νόησις· ὅταν λοιπὸν διατηρῇ τὰς μορφὰς ποῦ ἐφαντάσθη καὶ ποῦ ἐνόησε, λέγεται ὅτι ἐνθυμεῖται.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ ἀντίληψις τῶν νοητῶν δὲν ἀποκτᾶται παρὰ μόνον μὲ τὴν μάθησιν ἢ μὲ τὴν ἔννοιαν ποῦ σχηματίζεται ἐκ φύσεως, δηλαδὴ δὲν ἀποκτᾶται μὲ τὴν αἴσθησιν. Διότι τὰ αἰσθητὰ διατηροῦνται εἰς τὴν μνήμην μεμονωμένα· ἐνῶ τὰ νοητὰ, ἐὰν τὰ ἐγνωρίσαμεν κάπως, τὰ διατηροῦμεν εἰς τὴν μνήμην, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν ὑπόμνησιν τῆς οὐσίας τῶν.

Ἄναμνησις ἐπίσης ὀνομάζεται ἡ ἀνάκτῃσις τῆς μνήμης ποῦ ἐχάθη ἐξ αἰτίας τῆς λήθης. Λήθη πάλιν εἶναι ἡ ἀπώλεια τῆς μνήμης. Τὸ φανταστικὸν⁶ λοιπὸν ποῦ ἀντιλαμβάνεται τὰ ὑλικά ὄντα διὰ μέσου τῶν αἰσθήσεων μεταδίδει τὴν ἀντίληψιν εἰς τὸ διανοητικὸν ἢ διαλογιστικὸν· διότι ταυτίζονται αὐτὰ τὰ δύο· αὐτὸ ἀφοῦ παραλάβῃ τὴν ἐντύπωσιν καὶ σχηματίσῃ γνῶμην

5. Μνημονευτικὸν, τό· τὸ μέρος τῆς ψυχῆς ποῦ ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ διατηρῇ τὰς γνώσεις.

6. Φανταστικόν, τό· τὸ μέρος τῆς ψυχῆς.

κρίναν παραπέμπει τῷ μνημονευτικῷ. Ὁργανον δὲ τοῦ μνημονευτικοῦ ἢ ὄπισθεν κοιλία τοῦ ἐγκεφάλου, ἣν καὶ παρεγκεφαλίδα καλοῦσι, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ ψυχικὸν πνεῦμα.

B' (21) 35. Περὶ ἐνδιαθέτου λόγου καὶ προφορικοῦ

Πάλιν δὲ διαιρεῖται τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς εἰς τε τὸν ἐνδιάθετον λόγον καὶ εἰς τὸν προφορικόν. Ἔστι δὲ ἐνδιάθετος μὲν λόγος κίνημα τῆς ψυχῆς ἐν τῷ διαλογιστικῷ γινόμενον ἄνευ τινὸς ἐκφωνήσεως· ὅθεν πολλάκις καὶ σιωπῶντες λόγον ὄλον παρ' ἑαυτοῖς διεξερχόμεθα καὶ ἐν τοῖς ὀνείροις διαλεγόμεθα· κατὰ τοῦτο δὲ μάλιστα λογικοὶ πάντες ἐσμὲν· καὶ γὰρ οἱ ἐκ γενετῆς κωφοὶ ἢ οἱ διὰ τι νόσημα ἢ πάθος τὴν φωνὴν ἀποβαλόντες οὐδὲν ἤττον λογικοὶ εἰσιν. Ὁ δὲ προφορικὸς λόγος ἐν τῇ φωνῇ καὶ ταῖς διαλέκτοις τὴν ἐνέργειαν ἔχει, ἤγουν ὁ διὰ γλώσσης καὶ στόματος προφερόμενος λόγος· διὸ καὶ προφορικὸς λέγεται· ἔστι δὲ ἄγγελος νοήματος. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ λαλητικοὶ λεγόμεθα.

B' (22) 36. Περὶ πάθους καὶ ἐνεργείας

Τὸ πάθος ὁμωνύμως λέγεται· λέγεται γὰρ πάθος καὶ τὸ σωματικὸν ὡς τὰ νοσήματα καὶ τὰ ἔλκη· λέγεται πάλιν πάθος καὶ τὸ ψυχικόν, ἢ τε ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμὸς. Ἔστι δὲ κοινῶς μὲν καὶ γενικῶς πάθος ζῶου, ᾧ ἔπεται ἡδονὴ καὶ λύπη· ἔπεται γὰρ τῷ πάθει λύπη, καὶ οὐκ αὐτὸ τὸ πάθος ἐστὶ λύπη· τὰ γὰρ ἀναίσθητα πάσχοντα οὐκ ἀλγεῖ. Οὐκ ἄρα τὸ πάθος ἐστὶν ἀλγημα, ἀλλ' ἢ τοῦ πάθους αἰσθησις. Δεῖ δὲ τοῦτο ἀξιόλογον εἶναι, ἤγουν μέγα, ἵνα τῇ αἰσθήσει ὑποπέσῃ.

Τῶν δὲ ψυχικῶν παθῶν ὄρος ἐστὶν οὗτος· πάθος ἐστὶ κίνησις τῆς ὀρεκτικῆς δυναμείως αἰσθητῆ ἐπὶ φαντασίᾳ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ

περὶ αὐτῆς, τὴν παραπέμπει εἰς τὸ μνημονευτικόν. Ὅργανον πάλιν τοῦ μνημονευτικοῦ εἶναι ἡ ὀπισθία κοιλότης τοῦ ἐγκεφάλου, ποὺ τὴν ὀνομάζουσι καὶ παρεγκεφαλίδα, καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα ποὺ ὑπάρχει εἰς αὐτήν.

B' (21) 35. Διὰ τὸν ἐνδιάθετον καὶ τὸν προφορικὸν λόγον

Ἐπίσης διαιρεῖται τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς εἰς τὸν ἐνδιάθετον λόγον καὶ εἰς τὸν προφορικόν. Καὶ εἶναι ὁ ἐνδιάθετος λόγος κινήσεις τῆς ψυχῆς ποὺ συμβαίνει εἰς τὸ διαλογιστικόν χωρὶς καμμίαν ἀνακοίνωσιν· δι' αὐτὸ πολλὰς φορές, ἂν καὶ σιωπῶμεν, πραγματοποιοῦμεν πλήρη ὀμίλιαν ἐντὸς μας καὶ συνομιλοῦμεν εἰς τὰ ὄνειρά μας· ὡς πρὸς αὐτὸ κατ' ἐξοχὴν τὸ σημεῖον εἴμεθα ὅλοι λογικοί· καὶ μάλιστα οἱ ἐκ γενετῆς κωφοὶ καὶ αὐτοὶ ποὺ ἔχασαν τὴν φωνὴν τῶν ἀπὸ κάποιαν ἀσθένειαν ἢ δυστύχημα εἶναι ἐξ ἴσου λογικοί. Ὁ προφορικὸς λόγος πάλιν δεικνύει τὴν ἐνέργειάν του εἰς τὴν φωνὴν καὶ εἰς τὰς διαλέκτους, εἶναι δηλαδὴ ὁ λόγος ποὺ προφέρεται μὲ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ στόμα· δι' αὐτὸ καὶ λέγεται προφορικὸς· εἶναι μάλιστα ἀγγελιαφόρος τῆς σκέψεως. Καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ ὀνομαζόμεθα καὶ ὀμιλητικοί.

B' (22) 36. Διὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἐνέργειαν

Ἡ λέξις πάθος χρησιμοποιοῖται μὲ διαφόρους σημασίας· ὀνομάζεται δηλαδὴ πάθος καὶ τὸ σωματικόν, ὅπως αἱ ἀσθένειαι καὶ αἱ πληγαί· ὀνομάζεται ἐπίσης πάθος καὶ τὸ ψυχικόν, δηλαδὴ ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμὸς. Κοινῶς καὶ γενικῶς πάθος ζώου εἶναι αὐτὸ τὸ ὅποιον ἔχει ἐπακόλουθον τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν λύπην· ἡ λύπη δηλαδὴ εἶναι ἐπακόλουθον τοῦ πάθους καὶ δὲν εἶναι ἡ λύπη τὸ ἴδιον τὸ πάθος· διότι αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουσι αἰσθησιν, ὅταν πάσχουσι, δὲν πονοῦν. Λοιπὸν δὲν εἶναι πόνος τὸ πάθος, ἀλλὰ ἡ ἀντίληψις τοῦ πάθους. Πρέπει ἐπίσης νὰ εἶναι αὐτὸ ἀξιόλογον, δηλαδὴ ἰσχυρόν, διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτόν.

Ὁ ὀρισμὸς δὲ τῶν ψυχικῶν παθῶν εἶναι ὁ ἐξῆς· πάθος εἶναι αἰσθητὴ κίνησις τῆς ἐπιθυμητικῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς διὰ νὰ

Καὶ ἄλλως· πάθος ἐστὶ κίνησις ἄλογος τῆς ψυχῆς δι' ὑπόληψιν καλοῦ ἢ κακοῦ. Ἡ μὲν ὑπόληψις τοῦ καλοῦ τὴν ἐπιθυμίαν κινεῖ, ἡ δὲ τοῦ κακοῦ ὑπόληψις τὸν θυμόν. Τὸ δὲ γενικόν, ἡγουν κοινὸν πάθος, οὕτως ὀρίζεται· πάθος ἐστὶ κίνησις ἐν ἑτέρῳ ἐξ ἑτέρου. Ἐνέργεια δὲ ἐστὶ κίνησις δραστική· δραστικὸν δὲ λέγεται τὸ ἐξ αὐτοῦ κινούμενον. Οὕτως καὶ ὁ θυμὸς ἐνέργεια μὲν ἐστὶ τοῦ θυμοειδοῦς, πάθος δὲ τῶν δύο μερῶν, τῆς ψυχῆς καὶ προσέτι παντὸς τοῦ σώματος, ὅταν ὑπὸ τοῦ θυμοῦ βιαίως ἄγῃται πρὸς τὰς πράξεις· ἐξ ἑτέρου γὰρ ἐν ἑτέρῳ γέγονεν ἡ κίνησις, ὅπερ λέγεται πάθος.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται· ἐνέργεια μὲν γὰρ ἐστὶ κατὰ φύσιν κίνησις, πάθος δέ, παρὰ φύσιν. Κατὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον ἡ ἐνέργεια πάθος λέγεται, ὅταν μὴ κατὰ φύσιν κινήται, εἴτε ἐξ ἑαυτοῦ, εἴτε ἐξ ἑτέρου. Τῆς οὖν καρδίας ἡ μὲν κατὰ τοὺς σφυγμοὺς κίνησις φυσικὴ οὖσα ἐν· εἰὰ ἐστίν, ἡ δὲ κατὰ τοὺς παλμοὺς ἄμετρος οὖσα καὶ οὐ κατὰ φύσιν πάθος ἐστὶ καὶ οὐκ ἐνέργεια.

Ὅτ' πᾶσα δὲ κίνησις τοῦ παθητικοῦ πάθος καλεῖται, ἀλλ' αἱ σφοδρότεραι καὶ εἰς αἴσθησιν προβαίνουσαι· αἱ γὰρ μικραὶ καὶ ἀνεπαίσθητοι οὐδέπω πάθη εἰσὶ· δεῖ γὰρ ἔχειν τὸ πάθος καὶ μέγεθος ἀξιόλογον· διὸ πρόσκειται τῷ ὄρω τοῦ πάθους κίνησις αἰσθητή· αἱ γὰρ μικραὶ κινήσεις λανθάνουσαι τὴν αἴσθησιν οὐ ποιοῦσι πάθος.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἡμετέρα ψυχὴ διττὰς ἔχει τὰς δυνάμεις, τὰς μὲν γνωστικὰς, τὰς δὲ ζωτικὰς. Καὶ γνωστικαὶ μὲν εἰσὶ νοῦς, διάνοια, δόξα, φαντασία, αἴσθησις, ζωτικαὶ δέ, ἡγουν ὀρεκτικαὶ, βού-

1. Θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς· κατὰ τὸν Πλάτωνα τὰ μέρη τῆς ψυχῆς ἦσαν

φαντασθῶμεν κάτι καλὸν ἢ κακόν. Καὶ κατ' ἄλλον τρόπον· πάθος εἶναι ἄλογος κίνησις τῆς ψυχῆς διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ. Ἡ κατανόησις λοιπὸν τοῦ καλοῦ διεγείρει τὴν ἐπιθυμίαν, ἐνῶ ἡ κατανόησις τοῦ κακοῦ τὸν θυμόν. Τὸ γενικὸν πάλιν πάθος, δηλαδὴ τὸ κοινόν, ὀρίζεται ἔτσι· πάθος εἶναι κίνησις ποῦ προκαλεῖται εἰς κάποιον ἀπὸ ἄλλον. Ἐνέργεια πάλιν εἶναι κίνησις δραστική· καὶ δραστικὸν ὀνομάζεται αὐτὸ ποῦ κινεῖται ἀπὸ μόνον του. Ἔτσι καὶ ὁ θυμὸς εἶναι βέβαια ἐνέργεια τοῦ θυμοειδοῦς¹ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ εἶναι πάθος τῶν ἄλλων δύο μερῶν τῆς ψυχῆς καὶ ἐπὶ πλεον ὀλοκλήρου τοῦ σώματος, ὅταν ὀδηγῆται μὲ βίαν εἰς τὰς πράξεις ἐξ αἰτίας τοῦ θυμοῦ· δηλαδὴ ἐπροξενήθη ἡ κίνησις εἰς κάποιον ἀπὸ ἄλλον, γεγονός ποῦ ὀνομάζεται πάθος.

Καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἡ ἐνέργεια ὀνομάζεται πάθος· ἐνέργεια δηλαδὴ εἶναι φυσικὴ κίνησις, ἐνῶ πάθος εἶναι ἀφύσικος κίνησις. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ αὐτὰ ἡ ἐνέργεια ὀνομάζεται πάθος, ὅταν τίθεται εἰς ἀφύσικον κίνησιν, εἴτε ἐξ αἰτίας τοῦ ἰδίου τοῦ ἀνθρώπου, εἴτε ἐξ αἰτίας ἄλλου. Ἐπομένως ἡ σφυγμικὴ κίνησις τῆς καρδίας, ἐπειδὴ εἶναι φυσικὴ κίνησις, εἶναι ἐνέργεια, ἐνῶ ἡ τρομώδης κίνησις, ἐπειδὴ εἶναι ἀκανόνιστος καὶ ἀφύσικος, εἶναι πάθος καὶ ὄχι ἐνέργεια.

Δὲν ὀνομάζεται ὁμῶς κάθε κίνησις τοῦ παθητικοῦ τῆς ψυχῆς πάθος, ἀλλὰ αἱ ἰσχυρότεροι καὶ αὐταὶ ποῦ γίνονται ἀντιληπταί· διότι αἱ μικραὶ καὶ ἀνεπαίσθητοι κινήσεις δὲν εἶναι ἀκόμη πάθη· πρέπει δηλαδὴ νὰ ἔχη τὸ πάθος καὶ σημαντικὸν μέγεθος· δι' αὐτὸ προστίθεται εἰς τὸν ὀρισμὸν τοῦ πάθους ἡ ἔκφρασις «κίνησις αἰσθητή»· διότι αἱ μικραὶ κινήσεις, ἔπειδὴ διαφεύγουν τὴν αἴσθησίν μας, δὲν δημιουργοῦν τὸ πάθος.

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ ψυχὴ μας ἔχει δύο εἰδῶν δυνάμεις, ἄλλας γνωστικὰς καὶ ἄλλας ζωτικὰς. Καὶ γνωστικαὶ μὲν εἶναι ὁ νοῦς, ἡ διάνοια, ἡ γνώμη, ἡ φαντασία, ἡ αἴσθησις, ζωτικαὶ δέ, δηλαδὴ ἐπιθυμητικά, εἶναι ἡ βούλησις καὶ ἡ προαίρεσις.

τρία· τὸ λογιστικόν, τὸ ἐπιθυμητικόν καὶ τὸ θυμοειδές (Πλάτωνος Πολιτεία 410 B).

λησις καὶ προαίρεσις. Ἴνα δὲ σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, λεπτολογήσωμεν τὰ περὶ τούτων. Καὶ πρῶτον περὶ τῶν γνωστικῶν εἴπωμεν.

Περὶ μὲν οὖν φαντασίας καὶ αἰσθήσεως ἱκανῶς ἤδη ἐν τοῖς προλελεγμένοις εἴρηται. Διὰ τῆς αἰσθήσεως τοίνυν ἐν τῇ ψυχῇ συνίσταται πάθος, ὃ καλεῖται φαντασία· ἐκ δὲ τῆς φαντασίας γίνεται δόξα. Εἴτα ἡ διάνοια ἀνακρίνασα τὴν δόξαν, εἴτε ἀληθὴς ἐστίν, εἴτε ψευδής, κρίνει τὸ ἀληθές· ὅθεν καὶ διάνοια λέγεται ἀπὸ τοῦ διανοεῖν καὶ διακρίνειν. Τὸ οὖν κριθέν καὶ ὀρισθέν ἀληθὲς νοῦς λέγεται.

Ἄλλως δὲ χρὴ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν πρώτη τοῦ νοῦ κίνησις νόησις λέγεται· ἡ δὲ περὶ τι νόησις ἔννοια λέγεται, ἣτις ἐπιμείνασα καὶ τυπώσασα τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ νοούμενον ἐνθύμησις προσαγορεύεται. Ἡ δὲ ἐνθύμησις ἐν ταύτῳ μείνασα καὶ ἑαυτὴν βασανίσασα καὶ ἀνακρίνασα φρόνησις ὀνομάζεται. Ἡ δὲ φρόνησις πλατυθεῖσα ποιεῖ τὸν διαλογισμὸν, ἐνδιᾶθητον λόγον ὀνομαζόμενον, ὃν ὀριζόμενοί φασι, κίνημα ψυχῆς πληρέστατον, ἐν τῷ διαλογιστικῷ γινόμενον, ἄνευ τινὸς ἐκφωνήσεως, ἐξ οὗ τὸν προφορικὸν λόγον φασι προέρχεσθαι τὸν διὰ γλώσσης λαλούμενον.

Εἰπόντες τοίνυν περὶ τῶν γνωστικῶν δυνάμεων εἴπωμεν καὶ περὶ τῶν ζωτικῶν, ἧγουν ὀρεκτικῶν.

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι τῇ ψυχῇ ἐνέσπαρται φυσικῶς δύναμις ὀρεκτικῆ τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος καὶ πάντων τῶν οὐσιωδῶς τῇ φύσει προσόντων συνεκτικῆ, ἣτις λέγεται θέλησις· ἡ μὲν γὰρ οὐσία τοῦ τε εἶναι καὶ ζῆν καὶ κινεῖσθαι κατὰ νοῦν τε καὶ αἰσθησιν ὀρέγεται, τῆς οἰκείας ἐφιεμένη φυσικῆς καὶ πλήρους ὄντοῦτος. Διόπερ καὶ οὕτως

1. Εἰς τοὺς Ὅρους τοῦ Πλατ. (411d) ἡ φρόνησις ὀρίζεται καὶ ὡς «διάθεσις καθ' ἣν κρίνομεν, τί πρακτέον καὶ τί οὐ πρακτέον».

Διὰ νὰ γίνῃ μάλιστα περισσότερον σαφές αὐτὸ ποῦ λέγομεν, ἄς ὁμιλήσωμεν λεπτομερῶς διὰ τὰ σχετικὰ μὲ αὐτάς. Καὶ κατ' ἀρχὴν ἄς ὁμιλήσωμεν διὰ τὰς γνωστικὰς δυνάμεις.

Διὰ τὴν φαντασίαν βέβαια καὶ τὴν αἴσθησιν ἔχουν λεχθῆ ἕως τῶρα ἀρκετὰ εἰς αὐτὰ ποῦ προηγήθησαν. Διὰ τῆς αἰσθήσεως λοιπὸν δημιουργεῖται εἰς τὴν ψυχὴν πάθος, ποῦ ὀνομάζεται φαντασία, καὶ ἀπὸ τὴν φαντασίαν δημιουργεῖται ἡ ἰδέα. Ἐπειτα ἡ διάνοια, ἀφοῦ ἐξετάσῃ τὴν ἰδέαν, ἂν εἶναι ἀληθῆς ἢ ψευδῆς, διακρίνει τὴν ἀλήθειαν· δι' αὐτὸ καὶ ὀνομάζεται διάνοια ἀπὸ τὸ ὅτι διανοεῖται καὶ διακρίνει. Ἐκεῖνο λοιπὸν ποῦ ἐκρίθη καὶ εὐρέθη ἀληθές ὀνομάζεται διανόημα.

Καὶ κατ' ἄλλον τρόπον· πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ πρώτη κίνησις τοῦ νοῦ ὀνομάζεται νόησις, ἡ δὲ νόησις διὰ κάτι ὀνομάζεται λογισμός, ὁ ὁποῖος ἂν διατηρηθῆ καὶ σχηματίσῃ εἰς τὴν ψυχὴν παράστασιν σύμφωνον πρὸς τὸ νοούμενον ὀνομάζεται σκέψις. Ἡ σκέψις πάλιν ἂν μείνῃ προσηλωμένη εἰς τὸ ἴδιον πρᾶγμα καὶ ἐλέγξῃ μὲ ἀκρίβειαν τὸν ἑαυτὸν τῆς καὶ ἐξετάσῃ τὴν ψυχὴν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ νοούμενον, ὀνομάζεται φρόνησις¹. Ἡ φρόνησις πάλιν, ἂν διευρυνθῆ, δημιουργεῖ τὸν διαλογισμὸν, ποῦ ὀνομάζεται ἐνδιάθετος λόγος, τὸν ὁποῖον κατὰ τὸν ὀρισμὸν λέγουσιν ὅτι εἶναι κίνημα τῆς ψυχῆς μὲ τελείαν πληρότητα, τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη εἰς τὸν χῶρον τοῦ διαλογιστικοῦ, χωρὶς νὰ γίνῃ καμμία ἀνακοίνωσις, ἀπὸ τὸ ὁποῖον λέγουσιν ὅτι προέρχεται ὁ προφορικὸς λόγος, ποῦ ὁμιλεῖται διὰ τῆς γλώσσης.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἐκάναμεν λόγον διὰ τὰς γνωστικὰς δυνάμεις, ἄς κάνωμεν λόγον καὶ διὰ τὰς ζωτικὰς, δηλαδὴ τὰς ἐπιθυμητικάς.

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἔχει σπαρῆ ἐντὸς τῆς ψυχῆς μας ἐκ φύσεως κάποια δυνάμεις, ἡ ὁποῖα ἐπιθυμεῖ αὐτὸ ποῦ εἶναι φυσικὸν καὶ ἡ ὁποῖα συγκρατεῖ ὅλα, ὅσα κατ' οὐσίαν ἀνήκουσιν εἰς τὴν φύσιν μας, καὶ ὀνομάζεται θέλησις· ἡ ὑπαρξὶς μας δηλαδὴ ἐπιθυμεῖ μὲ τὸν νοῦν καὶ τὴν αἴσθησιν τὸ νὰ ὑπάρχη καὶ νὰ ζῆ καὶ νὰ κινῆται, ποθῶντας τὴν ἰδικὴν τῆς φυσικὴν καὶ τελείαν ὑπαρξιν. Καὶ δι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὀρίζουσιν αὐτὸ τὸ φυσικὸν θέλημα ὡς ἐ-

ὀρίζονται τοῦτο τὸ φυσικὸν θέλημα· θέλημά ἐστιν ὄρεξις λογικὴ τε καὶ ζωτικὴ ἐκ μόνων ἡρτημένῃ τῶν φυσικῶν. Ὡστε ἡ μὲν θέλησις ἐστὶν αὐτὴ ἡ φυσικὴ καὶ λογικὴ ὄρεξις πάντων τῶν τῆς φύσεως συστατικῶν, ἡ ἀπλὴ δύναμις· ἡ γὰρ τῶν ἀλόγων ὄρεξις μὴ οὔσα λογικὴ οὐ λέγεται θέλησις.

Βούλησις δὲ ἐστὶ ποιά φυσικὴ θέλησις, ἡγουν φυσικὴ καὶ λογικὴ ὄρεξις τινος πράγματος. Ἐγκείται μὲν γὰρ τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ δύναμις τοῦ λογικῶς ὀρέγεσθαι. Ὅτε οὖν φυσικῶς κινηθῇ αὐτὴ ἡ λογικὴ ὄρεξις πρὸς τι πρᾶγμα, λέγεται βούλησις· βούλησις γὰρ ἐστὶν ὄρεξις καὶ ἔφεσις τινος πράγματος λογικὴ.

Λέγεται δὲ βούλησις καὶ ἐπὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐπὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, τοὔτεστι καὶ ἐπὶ τῶν δυνατῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἀδυνάτων. Βουλόμεθα γὰρ πολλάκις πορνεῦσαι ἢ σωφρονῆσαι ἢ ὑπνώσαι ἢ τι τῶν τοιούτων καὶ ταῦτα τῶν ἐφ' ἡμῖν εἰσι καὶ δυνατά. Βουλόμεθα δὲ καὶ βασιλεῦσαι, τοῦτο οὐκ ἔστι τῶν ἐφ' ἡμῖν. Βουλόμεθα δὲ τυχόν καὶ μηδέποτε ἀποθανεῖν· τοῦτο τῶν ἀδυνάτων ἐστίν.

Ἔστι δὲ ἡ βούλησις τοῦ τέλους, οὐ τῶν πρὸς τὸ τέλος. Τέλος μὲν οὖν ἐστὶ τὸ βουλευτὸν ὡς τὸ βασιλεῦσαι, ὡς τὸ ὑγιᾶναι· πρὸς τὸ τέλος δὲ τὸ βουλευτόν, ἡγουν ὁ τρόπος, δι' οὗ ὀφείλομεν ὑγιᾶναι ἢ βασιλεῦσαι· εἶτα μετὰ τὴν βούλησιν ζήτησις καὶ σκέψις. Καὶ μετὰ ταῦτα, εἰ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ, γίνεται βουλή, ἡγουν βούλευσις· βουλή δὲ ἐστὶν ὄρεξις ζητητικὴ περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν πρακτῶν γινομένη· βουλεύεται γὰρ, εἰ ὀφείλει μετελθεῖν τὸ πρᾶγμα ἢ οὐ. Εἶτα κρίνει τὸ κρεῖττον, καὶ λέγεται κρίσις· εἶτα διατίθεται καὶ ἀγαπᾷ τὸ ἐκ τῆς βουλῆς κριθέν, καὶ καλεῖται γνώμη· εἴαν γὰρ κρίνη καὶ μὴ διατεθῇ πρὸς

ξῆς· θέλημα εἶναι λογικὴ ἐπιθυμία διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς, ποὺ ἐξαρτᾶται μόνον ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἀνήκουν εἰς τὴν φύσιν μας· Ἐπομένως ἡ θέλησις εἶναι ἡ ἰδία, ἡ φυσικὴ, ζωτικὴ καὶ λογικὴ ἐπιθυμία ὄλων αὐτῶν ποὺ εἶναι συστατικὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, ἡ ἀπλή δύναμις· ἡ ἐπιθυμία δηλαδὴ τῶν ἀλόγων ζώων, ἐπειδὴ δὲν εἶναι λογικὴ, δὲν ὀνομάζεται θέλησις.

Ἡ βούλησις πάλιν εἶναι κάποια φυσικὴ θέλησις, δηλαδὴ φυσικὴ καὶ λογικὴ ἐπιθυμία κάποιου πράγματος. Ὑπάρχει δηλαδὴ ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς δύναμις, τῆς λογικῆς ἐπιθυμίας. Ὅταν λοιπὸν αὕτῃ ἡ λογικὴ ἐπιθυμία κινηθῇ φυσικῶς πρὸς κάποιο πρᾶγμα, ὀνομάζεται βούλησις· βούλησις δηλαδὴ εἶναι ἡ λογικὴ ἐπιθυμία καὶ ὁ πόθος κάποιου πράγματος.

Χρησιμοποιεῖται ἐπίσης ἡ λέξις βούλησις καὶ δι' αὐτὰ ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς καὶ δι' αὐτὰ ποὺ δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς, δηλαδὴ καὶ δι' αὐτὰ ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν καὶ δι' αὐτὰ ποὺ εἶναι ἀδύνατα. Ἐπιθυμοῦμεν δηλαδὴ συχνά νὰ πορνεύσωμεν ἢ νὰ ἐγκρατευθῶμεν ἢ νὰ κοιμηθῶμεν ἢ κάτι τέτοιο, καὶ αὐτὰ εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν. Ἐπιθυμοῦμεν δὲ καὶ νὰ βασιλεύσωμεν, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς. Ἐπιθυμοῦμεν ἴσως καὶ ποτὲ νὰ μὴ ἀποθάνωμεν· αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ ἀδύνατα.

Ἡ βούλησις ἀναφέρεται εἰς τὸν σκοπὸν, ὄχι εἰς αὐτὰ ποὺ ὀδηγοῦν εἰς τὸν σκοπὸν. Σκοπὸς βέβαια εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς βουλήσεως, ὅπως τὸ νὰ βασιλεύσωμεν ἢ νὰ γίνωμεν ὑγιεῖς, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ὀδηγεῖ ἡ σκέψις καὶ ἡ ἀπόφασις, δηλαδὴ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ γίνωμεν ὑγιεῖς ἢ νὰ βασιλεύσωμεν· ἔπειτα μετὰ ἀπὸ τὴν βούλησιν ἀκολουθεῖ ἡ ἔρευνα καὶ ἡ ἐξέτασις. Καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὰ, ἂν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς, γίνεται σκέψις, δηλαδὴ ἀπόφασις· καὶ εἶναι σκέψις ἐπιθυμία πρὸς ἔρευναν, ἡ ὁποία δημιουργεῖται δι' αὐτὰ ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ πράξωμεν· σκέπτεται δηλαδὴ κάποιος, ἂν πρέπη νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὴν ὑπόθεσιν ἢ ὄχι. Ἐπειτα διακρίνει τὸ καλύτερον, καὶ αὐτὸ ὀνομάζεται διάκρισις· ἔπειτα λαμβάνει θέσιν ἔναντι αὐτοῦ, καὶ ἀποδέχεται αὐτὸ ποὺ διέκρινε μὲ τὴν σκέψιν του, καὶ αὐτὸ ὀνομάζεται συγκατά-

τὸ κριθέν, ἤγουν ἀγαπήσῃ αὐτό, οὐ λέγεται γνώμη. Ἐἴτα μετὰ τὴν διάθεσιν γίνεται προαίρεσις, ἤγουν ἐπιλογή· προαίρεσις γάρ ἐστι δύο προκειμένων τὸ αἰρεῖσθαι καὶ ἐκλέγεσθαι τοῦτο πρὸ τοῦ ἑτέρου. Ἐἴτα ὁρμῆ πρὸς τὴν πράξιν, καὶ λέγεται ὁρμή. Ἐἴτα κέχρηται, καὶ λέγεται χρήσις. Ἐἴτα παύεται τῆς ὀρέξεως μετὰ τὴν χρῆσιν.

Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἀλόγων ὀρεξις γίνεται τινος, καὶ εὐθέως ὁρμῆ πρὸς τὴν πράξιν· ἀλογος γάρ ἐστιν ἡ ὀρεξις τῶν ἀλόγων, καὶ ἄγονται ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὀρέξεως. Διὸ οὐδὲ θέλησις λέγεται ἡ τῶν ἀλόγων ὀρεξις, οὐδὲ βούλησις· θέλησις γάρ ἐστι λογικὴ καὶ αὐτεξουσίος φυσικὴ ὀρεξις. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων λογικῶν ὄντων ἄγεται μᾶλλον ἡ φυσικὴ ὀρεξις ἤπερ ἄγει· αὐτεξουσίως γάρ καὶ μετὰ λόγου κινεῖται, ἐπειδὴ συνεξευγμένοι εἰσὶν αἱ γνωστικαὶ καὶ ζωτικαὶ δυνάμεις ἐν αὐτῷ. Αὐτεξουσίως οὖν ὀρέγεται καὶ αὐτεξουσίως βούλεται καὶ αὐτεξουσίως ζητεῖ καὶ σκέπτεται καὶ αὐτεξουσίως βουλευέται καὶ αὐτεξουσίως κρίνει καὶ αὐτεξουσίως διατίθεται καὶ αὐτεξουσίως προαιρεῖται καὶ αὐτεξουσίως ὁρμῆ καὶ αὐτεξουσίως πράττει ἐπὶ τῶν κατὰ φύσιν ὄντων.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ βούλησιν μὲν λέγομεν, προαίρεσιν δὲ κυρίως οὐ λέγομεν· οὐ γὰρ βουλευέται ὁ Θεός. Ἄγνοιας γάρ ἐστι τὸ βουλεύεσθαι· περὶ γὰρ τοῦ γινωσκομένου οὐδεὶς βουλευέται. Εἰ δὲ ἡ βουλή ἀγνοίας, πάντως καὶ ἡ προαίρεσις. Ὁ δὲ Θεὸς πάντα εἰδῶς ἀπλῶς οὐ βουλευέται.

Οὔτε δὲ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου ψυχῆς φαμεν βουλὴν ἢ προαίρεδιν· οὐ γὰρ εἶχεν ἄγνοιαν. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀγνοούσης τὰ μέλλοντα φύσεως ἦν, ἀλλ' ὅμως καθ' ὑπόστασιν ἐνωθεῖσα τῷ Θεῷ Λόγῳ πάντων τὴν

θεσις· ἂν δηλαδή διακρίνη καὶ δὲν λάβῃ θέσιν ἔναντι αὐτοῦ ποῦ διέκρινε, δηλαδή ἂν δὲν τὸ ἀποδεχθῆ, δὲν ὀνομάζεται συγκατάθεσις. Ἐπειτα μετὰ τὴν ἀποδοχὴν, γίνεται προαίρεσις, δηλαδή ἐπιλογή· προαίρεσις δηλαδή εἶναι, ἀπὸ δύο πράγματα ποῦ εὐρισκονται ἐμπρὸς μας νὰ προτιμῶμεν τὸ ἓνα καὶ νὰ τὸ ἐκλέγωμεν ἀντὶ τοῦ ἄλλου. Ἐπειτα σπεύδει διὰ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ αὐτὸ ὀνομάζεται ὁρμή. Ἐπειτα ἐκπληρώνει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ αὐτὸ ὀνομάζεται χρῆσις. Ἐπειτα, μετὰ τὴν χρῆσιν, σταματᾷ ἡ ἐπιθυμία του.

Εἰς τὴν περίπτωσιν βέβαια τῶν ἀλόγων ζώων, παρουσιάζεται ἡ ἐπιθυμία κάποιου πράγματος καὶ ἀμέσως ὁρμὴ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν· διότι ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀλόγων ζώων εἶναι ἄλογος, καὶ κατευθύνονται ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἐπιθυμίαν. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν ὀνομάζεται θέλησις ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀλόγων ζώων, οὔτε ὀνομάζεται βούλησις· διότι ἡ θέλησις εἶναι λογικὴ καὶ ἐλευθέρως φυσικὴ ἐπιθυμία. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὁμως τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι εἶναι λογικοὶ, ἡ φυσικὴ ἐπιθυμία μᾶλλον κατευθύνεται παρά κατευθύνει· κινεῖται δηλαδή ἐλευθέρως καὶ λογικῶς, ἐπειδὴ μέσα του εἶναι συνηνωμένοι αἱ γνωστικαὶ καὶ αἱ ζωτικαὶ δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Ἐλευθέρως λοιπὸν ἐπιθυμεῖ καὶ ἐλευθέρως θέλει καὶ ἐλευθέρως ἐπιζητεῖ καὶ ἐξετάζει, καὶ ἐλευθέρως σκέπτεται καὶ ἐλευθέρως διακρίνει καὶ ἐλευθέρως λαμβάνει θέσιν ἔναντι τῶν πραγμάτων καὶ ἐλευθέρως ἐκλέγει καὶ ἐλευθέρως σπεύδει διὰ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἐλευθέρως ἐνεργεῖ εἰς αὐτὰ ποῦ εἶναι σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν του.

Πρέπει ἐπίσης νὰ γνωρίζωμεν ὅτι εἰς τὸν Θεὸν ἀποδίδομεν βούλησιν, ἀλλὰ δὲν ἀποδίδομεν εἰς τὴν κυριολεξίαν προαίρεσιν· διότι ὁ Θεὸς δὲν σκέπτεται. Ἡ σκέψις δηλαδὴ εἶναι γνῶρισμα ἀγνοίας· διότι κανεὶς δὲν συλλογίζεται δι' αὐτὸ ποῦ γνωρίζει. Ἐὰν πάλιν ἡ σκέψις εἶναι γνῶρισμα τῆς ἀγνοίας, ὅπως δὴ ποτε εἶναι καὶ ἡ προαίρεσις. Ὁ Θεὸς ὁμως, ὁ ὅποιος τὰ γνωρίζει ὄλα ἀπολύτως, δὲν σκέπτεται.

Οὔτε πάλιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Κυρίου ἀποδίδομεν σκέψιν ἢ προαίρεσιν· διότι δὲν εἶχεν ἀγνοίαν. Δηλαδή ἂν καὶ ἀνῆκεν ἡ ψυχὴ του εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ποῦ δὲν ἐγνώριζεν αὐτὰ ποῦ πρόκειται νὰ συμβοῦν, ἀλλ' ὁμως, ἐπειδὴ ἠνώθη προσωπικῶς μὲ τὸν

γνώσιν εἶχεν οὐ χάριτι, ἀλλ', ὡς εἴρηται, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν· ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Διὸ οὐδὲ γνωμικὸν εἶχε θέλημα· θέλησιν μὲν γὰρ εἶχε τὴν φυσικὴν, τὴν ἀπλῆν, τὴν ἐν πάσαις ταῖς ὑποστάσεσι τῶν ἀνθρώπων ὁμοίως θεωρημένην, τὴν δὲ γνώμην, ἣγουν τὸ θελητόν, οὐκ εἶχεν ἢ ἀγία αὐτοῦ ψυχὴ ἐναντίον τοῦ θεοῦ αὐτοῦ θελήματος, οὐδὲ ἄλλο παρὰ τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα. Ἡ γὰρ γνώμη συνδιαιρεῖται ταῖς ὑποστάσεσι πλὴν τῆς ἀγίας καὶ ἀπλῆς καὶ ἀσυνθέτου καὶ ἀδιαιρέτου θεότητος· ἐκεῖ γὰρ τῶν ὑποστάσεων μὴ εἰς ἅπαν διαιρουμένων καὶ διισταμένων, οὐδὲ τὸ θελητόν διαιρεῖται. Κακεῖ μὲν, ἐπειδὴ μία ἡ φύσις, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις· ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ὑποστάσεις ἀδιάστατοί εἰσιν, ἐν καὶ τὸ θελητόν καὶ μία ἡ κίνησις τῶν τριῶν ὑποστάσεων. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων, ἐπειδὴ ἡ μὲν φύσις μία, μία καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις· ἐπειδὴ δὲ αἱ ὑποστάσεις κεχωρισμέναι εἰσὶ καὶ διεστήκασιν ἀλλήλων κατὰ τε τόπον καὶ χρόνον καὶ τὴν πρὸς τὰ πράγματα διάθεσιν καὶ ἕτερα πλείστα, τούτου ἕνεκα διάφορα τὰ θελήματα καὶ αἱ γνώμαι. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ μὲν διάφοροι αἱ φύσεις, διάφοροι καὶ αἱ θελήσεις αἱ φυσικαὶ τῆς αὐτοῦ θεότητος καὶ τῆς αὐτοῦ ἀνθρωπότητος, ἣγουν αἱ θελητικαὶ δυνάμεις· ἐπειδὴ δὲ μία ἡ ὑπόστασις καὶ εἰς ὃ θέλων, ἐν καὶ τὸ θελητόν, ἣγουν τὸ γνωμικὸν θέλημα, τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ θελήσεως ἐπομένης δηλαδὴ τῇ θεῖα αὐτοῦ θελήσει καὶ ταῦτα θελούσης, ἃ ἡ θεία ἤθελε θέλησις θέλειν αὐτήν.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὡς ἕτερον μὲν ἐστὶν ἡ θέλησις, ἕτερον δὲ

1. Γνωμικὸν θέλημα· εἶναι τὸ θέλημα ποῦ χαρακτηρίζει τὸ πρόσωπον, δηλαδὴ τὸ προσωπικὸν θέλημα, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Ἅγιον Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν διακρίνεται ἀπὸ «τὸ φυσικὸν θέλημα», ποῦ εἶναι ἡ ἐπιθυμία τοῦ καλοῦ, πρὸς τὸ ὁποῖον τείνει κάθε λογικὴ φύσις. Τὴν διάκρισιν μεταξὺ «φυσικοῦ θελήματος» καὶ «γνωμικοῦ θελήματος» ἀντέταξεν ὁ Ἅγιος Μάξιμος εἰς τὰς

Θεὸν Λόγον, ἀπέκτησε τὴν γνῶσιν ὄλων τῶν ὄντων, ὄχι κατὰ χάριν, ἀλλὰ, ὅπως ἔχει λεχθῆ, λόγῳ τῆς προσωπικῆς ἐνώσεως· διότι ὁ ἴδιος ἦταν καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Δι' αὐτὸ δὲν εἶχε γνωμικὸν¹ θέλημα· διότι θέλησιν εἶχε τὴν φυσικὴν, τὴν ἀπλήν, αὐτὴν ποὺ λογίζεται ὁμοίως εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἡ ἀγία τοῦ ψυχῆ δὲν εἶχε τὴν γνώμην, δηλαδὴ τὸ ἐπιθυμητόν, ἀντίθετον ἀπὸ τὸ θεῖον θέλημά του, οὔτε καὶ διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ θεῖον θέλημά του. Διότι ἡ γνώμη χωρίζεται ὁμοῦ μὲ τὰ πρόσωπα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς ἀγίας καὶ ἀπλῆς καὶ ἀσυνθέτου καὶ ἀδαιρέτου θεότητος· εἰς τὰ πρόσωπα δηλαδὴ ἐκείνης, ἐπειδὴ αἱ προσωπικαὶ ὑποστάσεις εἶναι τελείως ἀδαιρέτοι καὶ ἀχώριστοι, οὔτε τὸ ἐπιθυμητόν χωρίζεται. Καὶ εἰς τὰ πρόσωπα ἐκείνης βέβαια, ἐπειδὴ μία εἶναι ἡ φύσις, μία εἶναι καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις· ἐπειδὴ ὁμως καὶ αἱ προσωπικαὶ ὑποστάσεις εἶναι ἀχώριστοι καὶ τὸ ἐπιθυμητόν εἶναι ἓνα καὶ ἡ κίνησις τῶν τριῶν προσώπων εἶναι μία. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀνθρώπων πάλιν, ἐπειδὴ μία εἶναι ἡ φύσις, μία εἶναι καὶ ἡ φυσικὴ θέλησις· ἐπειδὴ ὁμως τὰ πρόσωπα εἶναι χωριστὰ καὶ διαφέρουν μεταξύ των ὡς πρὸς τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον καὶ τὴν θέσιν των ἑναντι τῶν πραγμάτων καὶ ὡς πρὸς πάρα πολλὰ ἄλλα, διὰ τὸν λόγον αὐτὸν εἶναι διαφορετικὰ τὰ θελήματα καὶ αἱ ἀποφάσεις των. Εἰς τὸ πρόσωπον ὁμως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ διαφέρουν αἱ φύσεις, διαφέρουν καὶ αἱ φυσικαὶ θελήσεις τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς του, δηλαδὴ διαφέρουν αἱ θελητικαὶ δυνάμεις· ἐπειδὴ ὁμως μία εἶναι ἡ προσωπικὴ ὑπόστασις καὶ ἓνας εἶναι αὐτὸς ποὺ θέλει, ἓνα εἶναι καὶ τὸ ἐπιθυμητόν, δηλαδὴ τὸ γνωμικὸν θέλημα, διότι ἡ ἀνθρωπίνη θέλησις του ἀκολουθεῖ τὴν θεῖαν θέλησίν του καὶ θέλει αὐτά, τὰ ὅποια ἤθελε ἡ θεία θέλησις νὰ θέλῃ αὐτή.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ θέλησις καὶ

κακοδοξίας τῶν Μονοθελητῶν, κατὰ τὴν ὁποῖαν διακρίνονται δύο θελήματα ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, ἀλλὰ «εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶν ὁ θέλων καθ' ἑκατέραν φύσιν» δηλαδὴ «θεϊκῶς καὶ ἀνθρωπίνως».

ἡ βούλησις· ἕτερον δὲ τὸ θελητὸν καὶ ἕτερον τὸ θελητικὸν καὶ ἕτερον ὁ θέλων. Θέλησις μὲν γὰρ ἐστὶν αὐτὴ ἡ ἀπλή δύναμις τοῦ θέλειν, βούλησις δὲ ἡ περὶ τι θέλησις· θελητὸν δὲ τὸ ὑποκείμενον τῇ θελήσει πράγμα, ἧγουν ὃ θέλομεν· οἶον κινεῖται ἡ ὄρεξις πρὸς βρῶσιν· ἡ μὲν ἀπλῶς ὄρεξις λογικὴ θέλησις ἐστὶν, ἡ δὲ πρὸς βρῶσιν ὄρεξις βούλησις ἐστὶν, αὐτὴ δὲ ἡ βρῶσις θελητὸν ἐστὶ, θελητικὸν δὲ τὸ ἔχον τὴν θελητικὴν δύναμιν οἶον, ὁ ἄνθρωπος. Θέλων δὲ αὐτὸς ὁ κεχρημένος τῇ θελήσει.

Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὡς τὸ θέλημα, ποτὲ μὲν τὴν θέλησιν δηλοῖ, ἧγουν τὴν θελητικὴν δύναμιν καὶ λέγεται θέλημα φυσικόν, ποτὲ δὲ τὸ θελητὸν καὶ λέγεται θέλημα γνωμικόν.

Β' (23) 37. Περὶ ἐνεργείας

Χρὴ γινώσκειν, ὡς πᾶσαι αἱ δυνάμεις αἱ προειρημένοι, αἱ τε γνωστικαὶ αἱ τε ζωτικαὶ καὶ αἱ φυσικαὶ καὶ αἱ τεχνικαί, ἐνεργεῖαι λέγονται· ἐνέργεια γὰρ ἐστὶν ἡ φυσικὴ ἐκάστης οὐσίας δύναμις τε καὶ κίνησις. Καὶ πάλιν· ἐνέργειά ἐστὶ φυσικὴ ἡ πάσης οὐσίας ἔμφυτος κίνησις. Ὅθεν δῆλον, ὅτι, ὦν ἡ οὐσία ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτὴ· ὦν δὲ αἱ φύσεις διάφοροι, τούτων καὶ αἱ ἐνεργεῖαι διάφοροι· ἀμήχανον γὰρ οὐσίαν ἄμοιρον εἶναι φυσικῆς ἐνεργείας.

Ἐνέργεια πάλιν ἐστὶ φυσικὴ, ἡ δηλωτικὴ ἐκάστης οὐσίας δύναμις. Καὶ πάλιν· ἐνέργειά ἐστὶ φυσικὴ καὶ πρώτη ἡ ἀεικίνητος δύναμις τῆς νοερᾶς ψυχῆς, τουτέστιν ὁ ἀεικίνητος αὐτῆς λόγος φυσικῶς ἐξ αὐτῆς αἰετῶς πηγαζόμενος. Καὶ πάλιν· Ἐνέργειά ἐστὶ φυσικὴ ἡ ἐκάστης οὐσίας δύναμις τε καὶ κίνησις, ἧς χωρὶς μόνον τὸ μὴ ὄν.

Λέγονται δὲ ἐνεργεῖαι καὶ αἱ πράξεις ὡς τὸ λαλεῖν, τὸ περιπατεῖν, τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ τὰ πάθη δὲ τὰ φυσι-

ἄλλο ἢ βούλησις· ἄλλο πάλιν εἶναι τὸ θελητὸν καὶ ἄλλο τὸ θελητικὸν καὶ ἄλλο ὁ θέλων. Θέλησις δηλαδὴ εἶναι ἡ ἰδίᾳ ἡ ἀπλή δύμις τῆς θελήσεως, ἐνῶ βούλησις εἶναι ἡ θέλησις διὰ κάτι· θελητὸν πάλιν εἶναι τὸ πρᾶγμα ποῦ εἶναι ἀντικείμενον τῆς θελήσεως, δηλαδὴ αὐτὸ ποῦ θέλομεν· ἐπὶ παραδείγματι, κινεῖται ἡ ἐπιθυμία μας πρὸς τὴν τροφήν· ἡ ἀπλή ἐπιθυμία εἶναι λογικὴ θέλησις, ἡ δὲ ὄρεξις διὰ νὰ φᾶμεν εἶναι βούλησις, ἡ ἰδίᾳ ὁμως ἡ τροφή εἶναι τὸ θελητὸν, καὶ θελητικὸν εἶναι αὐτὸ ποῦ ἔχει τὴν θελητικὴν δύναμιν, ἐπὶ παραδείγματι ὁ ἄνθρωπος. Θέλων πάλιν εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ποῦ χρησιμοποιοεῖ τὴν θέλησιν.

Πρέπει ἐπίσης νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ λέξις θέλημα ἄλλοτε σημαίνει τὴν θέλησιν, δηλαδὴ τὴν θελητικὴν δύναμιν, καὶ ὀνομάζεται φυσικὸν θέλημα, καὶ ἄλλοτε σημαίνει τὸ ἐπιθυμητὸν καὶ ὀνομάζεται γνωμικὸν θέλημα.

Β' (23) 37. Διὰ τὴν ἐνέργειαν

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὅλαι αἱ δυνάμεις ποῦ ἔχομεν ἀναφέρει, καὶ αἱ γνωστικαὶ καὶ αἱ ζωτικαὶ καὶ αἱ φυσικαὶ καὶ αἱ τεχνικαὶ, ὀνομάζονται ἐνέργειαι· ἐνέργεια δηλαδὴ εἶναι ἡ φυσικὴ δύναμις καὶ κίνησις κάθε οὐσίας. Καὶ ἐπίσης· φυσικὴ ἐνέργεια εἶναι ἡ ἔμφυτος κίνησις κάθε οὐσίας. Δι' αὐτὸ εἶναι φανερόν ὅτι, ὅποια ὄντα ἔχουν τὴν ἰδίαν οὐσίαν, αὐτὰ ἔχουν καὶ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν· ὅποια ὁμως ἔχουν διαφορετικὰς φύσεις, αὐτὰ ἔχουν καὶ διαφορετικὰς ἐνεργείας· διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι ἡ οὐσία ἀμέτοχος τῆς φυσικῆς ἐνεργείας.

Φυσικὴ ἐνέργεια ἐπίσης εἶναι ἡ δύναμις ποῦ φανερώνει κάθε οὐσίαν. Καὶ ἐπίσης· φυσικὴ καὶ πρώτη ἐνέργεια εἶναι ἡ ἀεικίνητος δύναμις τῆς νοερᾶς ψυχῆς, δηλαδὴ ἡ ἀεικίνητος δύναμις τῆς διανοίας της, ποῦ ἐκ φύσεως πηγάζει πάντοτε ἀπὸ αὐτὴν. Καὶ ἐπίσης· φυσικὴ ἐνέργεια εἶναι ἡ δύναμις καὶ ἡ κίνησις κάθε οὐσίας, ἄνευ τῆς ὁποίας ὑπάρχει μόνον αὐτὸ ποῦ δὲν ἔχει ὑπαρξιν.

Ἐνέργειαι ὀνομάζονται καὶ αἱ πράξεις, ὅπως τὸ νὰ ὀμιλῇ κανεῖς, νὰ περιπατῇ, νὰ τρώγῃ, νὰ πίνῃ καὶ τὰ παρόμοια. Ἐπί-

καὶ πολλάκις ἐνέργειαι λέγονται, οἷον πείνα, δίψα καὶ τὰ τοιαῦτα. Λέγεται πάλιν ἐνέργεια καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως.

Διττῶς δὲ λέγεται καὶ τὸ δυνάμει καὶ τὸ ἐνεργείᾳ. Λέγομεν γὰρ τὸν παῖδα τὸν θηλάζοντα δυνάμει γραμματικόν· ἔχει γὰρ ἐπιτηδεύουσα διὰ μαθήσεως γενέσθαι γραμματικός. Λέγομεν πάλιν τὸν γραμματικόν καὶ δυνάμει γραμματικόν καὶ ἐνεργείᾳ· ἐνεργείᾳ μὲν, ὅτι ἔχει τὴν γνῶσιν τῆς γραμματικῆς, δυνάμει δέ, ὅτι δύναται ἐξηγεῖσθαι, οὐκ ἐνεργεῖ δὲ τὴν ἐξήγησιν· λέγομεν πάλιν ἐνεργείᾳ γραμματικόν, ὅτε ἐνεργεῖ, ἤγουν ἐξηγεῖται.

Χρῆ οὖν γινώσκειν, ὅτι ὁ δεῦτερος τρόπος κοινός ἐστι τοῦ δυνάμει καὶ τοῦ ἐνεργείᾳ· δεῦτερος μὲν τοῦ δυνάμει, πρῶτος δὲ τοῦ ἐνεργείᾳ.

Ἐνέργεια φύσεώς ἐστι πρώτη καὶ μόνη καὶ ἀληθής, ἡ αὐθαίρετος, ἥτοι λογικὴ καὶ αὐτεξούσιος ζωὴ καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς εἶδους συστατικὴ ἥς οἱ ἀποστεροῦντες τὸν Κύριον, οὐκ οἶδ' ὅπως αὐτὸν Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα λέγουσιν. Ἐνεργείᾳ ἐστι φύσεως κινήσις δραστική· δραστικὸν δὲ λέγεται τὸ ἐξ ἑαυτοῦ κινούμενον.

Β' (24) 38. Περὶ ἐκούσιου καὶ ἀκούσιου

Ἐπειδὴ τὸ ἐκούσιον ἐν πράξει τινὶ ἐστι καὶ τὸ νομιζόμενον δὲ ἀκούσιον ἐν πράξει τινὶ ἐστι, πολλοὶ δὲ τινες καὶ τὸ ὄντως ἀκούσιον οὐ μόνον ἐν τῷ πάσχειν ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πράττειν τίθενται, δεῖ εἶδέναι, ὅτι πράξις ἐστὶν ἐνέργεια λογικὴ, ταῖς δὲ πράξεσιν ἔπεται ἔπαινος ἢ ψόγος· καὶ αἱ μὲν αὐτῶν μεθ' ἡδονῆς, αἱ δὲ μετὰ λύπης πράττονται· καὶ αἱ μὲν αὐτῶν εἰσιν αἱρεταὶ τῷ πράττοντι, αἱ δὲ φευκταί·

σης ὀνομάζονται ἐνέργειαι καὶ τὰ φυσικὰ πάθη, ὅπως ἡ πείνα, ἡ δίψα, καὶ τὰ παρόμοια. Ἀκόμη ὀνομάζεται ἐνέργεια καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως.

Μὲ διπλὴν σημασίαν χρησιμοποιοῦνται καὶ αἱ ἐκφράσεις «δυνάμει» καὶ «ἐνεργείᾳ». Ὀνομάζομεν δηλαδὴ τὸ παιδί πού θηλάζει δυνάμει γραμματοδιδάσκαλον· διότι ἔχει τὴν ἰκανότητα διὰ τῆς μαθήσεως νὰ γίνῃ γραμματοδιδάσκαλος· Ὀνομάζομεν ἐπίσης τὸν γραμματοδιδάσκαλον καὶ δυνάμει γραμματοδιδάσκαλον καὶ ἐνεργείᾳ· ἐνεργείᾳ βέβαια, διότι γνωρίζει τὴν γραμματικὴν τέχνην, ἐνῶ δυνάμει, διότι ἤμπορεῖ νὰ διδάσκῃ ἀλλὰ δὲν διδάσκει· τὸν ὀνομάζομεν ἐπίσης ἐνεργείᾳ γραμματοδιδάσκαλον, ὅταν ἐργάζεται, δηλαδὴ διδάσκη.

Πρέπει λοιπὸν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ δευτέρα περίπτωσις ἀνήκει ἀπὸ κοινοῦ καὶ εἰς τὸ δυνάμει καὶ εἰς τὸ ἐνεργείᾳ· κατὰ δεύτερον λόγον βέβαια ἀνήκει εἰς τὸ δυνάμει, ἐνῶ κατὰ πρῶτον λόγον ἀνήκει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ.

Πρώτη καὶ μόνη καὶ ἀληθὴς ἐνέργεια τῆς φύσεώς μας εἶναι ἡ ἀνεξάρτητος, δηλαδὴ ἡ λογικὴ καὶ ἐλευθέρα ζωὴ, πού εἶναι συστατικὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς μας· αὐτοὶ πού ἀρνοῦνται διὰ τὸν Κύριον αὐτὴν τὴν φύσιν, ἀποροῶ, πῶς τὸν ὀνομάζουν ἐνανθρωπήσαντα Θεόν. Ἡ ἐνέργεια εἶναι δραστικὴ κίνησις τῆς φύσεως· καὶ ὀνομάζεται δραστικὸν αὐτὸ πού κινεῖται ἀφ' ἑαυτοῦ.

Β' (24) 38. Διὰ τὸ ἐκούσιον καὶ τὸ ἀκούσιον

Ἐπειδὴ εἰς μίαν πράξιν ὑπάρχει ἡ ἐκούσια συμμετοχὴ καὶ εἰς ἄλλην πράξιν ὑπάρχει ἡ νομιζομένη ἀκουσία συμμετοχὴ, καὶ ἀρκετοὶ νομίζουν ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ πραγματικὴ ἀκουσία συμμετοχὴ, ὄχι μόνον εἰς τὸ πάθος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πράξιν, δι' αὐτὸ πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ πράξις εἶναι λογικὴ ἐνέργεια, καὶ ὅτι τὰς πράξεις ἀκολουθεῖ ἔπαινος ἢ κατάκρισις· καὶ ἄλλαι ἀπὸ αὐτὰς γίνονται μὲ εὐχαρίστησιν, ἄλλαι μὲ λύπην· καὶ ἄλλας ἀπὸ αὐτὰς τὰς προτιμᾶ αὐτὸς πού τὰς κάνει, ἐνῶ ἄλλας τὰς ἀποφεύγει· καὶ ἀπὸ αὐτὰς πού προτιμᾶ, ἄλλας τὰς προτιμᾶ πάντοτε ἐνῶ ἄλλας

τῶν δὲ αἰρετῶν αἱ μὲν αἰεὶ αἰρεταί, αἱ δὲ κατὰ τινα χρόνον. Ὅμοίως καὶ τῶν φευκτῶν. Καὶ πάλιν αἱ μὲν τῶν πράξεων ἐλεοῦνται, αἱ δὲ συγγνώμης ἀξιοῦνται, αἱ δὲ μισοῦνται καὶ κολάζονται. Τῷ μὲν οὖν ἐκουσίῳ πάντως ἐπακολουθεῖ ἔπαινος ἢ ψόγος καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς πράττεσθαι καὶ τὸ αἰρετὰς εἶναι τὰς πράξεις τοῖς πράττουσιν ἢ αἰεὶ ἢ τότε, ὅτε πράττονται. Τῷ δὲ ἀκουσίῳ τὸ συγγνώμης ἢ ἐλέους ἀξιοῦσθαι, καὶ τὸ μετὰ λύπης πράττεσθαι καὶ τὸ μὴ εἶναι αἰρετὰς μηδὲ δι' ἑαυτοῦ τελεῖν τὸ πραττόμενον, εἰ καὶ βιάζοιτο.

Τοῦ δὲ ἀκουσίου τὸ μὲν ἐστὶ κατὰ βίαν, τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν· κατὰ βίαν μὲν, ὅταν ἡ ποιητικὴ ἀρχή, ἡγουν αἰτία ἐξωθεν ἐστίν, ἡγουν ὅταν ὑφ' ἑτέρου βιαζώμεθα, μηδὲ ὁλως πειθόμενοι, μηδὲ συμβαλλόμεθα κατ' οἰκείαν ὁρμήν, μηδὲ ὁλως συμπράττωμεν ἢ δι' ἑαυτῶν τὸ βιασθὲν ποιῶμεν ὃ καὶ ὀριζόμενοι φάμεν· ἀκούσιόν ἐστίν οὐδ' ἡ ἀρχὴ ἐξωθεν μηδὲν συμβαλλομένου κατ' οἰκείαν ὁρμήν τοῦ βιασθέντος. Ἀρχὴν δὲ φάμεν τὴν ποιητικὴν αἰτίαν. Τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν ἀκούσιόν ἐστίν, ὅταν μὴ αὐτοὶ παρέχωμεν αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, ἀλλ' οὕτω συμβῆ. Εἰ γὰρ μεθύων τις φόνον ποιήσει, ἀγνοῶν ἐφόνευσεν, οὐ μὴν ἀκουσίως· τὴν γὰρ αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, ἡγουν τὴν μέθην, αὐτὸς ἔπραξεν. Εἰ δὲ τις ἐν τῷ συνήθει τόπῳ τοξεύων τὸν πατέρα παριόντα ἀπέκτεινε, δι' ἄγνοιαν λέγεται ἀκουσίως τοῦτο πεποιηκέναι.

Τοῦ οὖν ἀκουσίου διττοῦ ὄντος, τοῦ μὲν κατὰ βίαν, τοῦ δὲ δι'

ἐπὶ κάποιον χρονικὸν διάστημα. Παρομοίως καὶ ἀπὸ αὐτὰς πού ἀποφεύγει (ἄλλας τὰς ἀποφεύγει πάντοτε, ἐνῶ ἄλλας ἐπὶ κάποιον χρονικὸν διάστημα). Καὶ ἐπίσης, ἄλλαι ἀπὸ τὰς πράξεις κινουῦν τὴν συμπάθειαν καὶ θεωροῦνται ἄξιοι συγχωρήσεως, ἄλλαι ὁμως γίνονται μισηταὶ καὶ τιμωροῦνται. Λοιπὸν εἰς τὴν ἔκουσίαν συμμετοχὴν ἔρχεται ὡς ἐπακόλουθον ὀπωσδήποτε ὁ ἔπαινος ἢ ἡ κατάκρισις, καὶ τὸ ὅτι γίνεται μὲ εὐχαρίστησιν καὶ αἱ πράξεις προτιμῶνται ἀπὸ αὐτοὺς πού τὰς κάνουν ἢ πάντοτε ἢ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα πού γίνονται. Εἰς τὴν ἀκουσίαν συμμετοχὴν ὁμως ἔρχεται ὡς ἐπακόλουθον τὸ ὅτι θεωροῦνται αἱ πράξεις ἄξιοι συγχωρήσεως ἢ συμπαθείας, καὶ γίνονται μὲ λύπην καὶ χωρὶς προτίμησιν, καὶ ὅτι δὲν ἐκτελεῖ κανεὶς τὴν πράξιν μὲ τὴν συγκατάθεσίν του, καὶ ἂν ἀκόμη θὰ ἐπιέζετο.

Ἄπὸ τὰ εἶδη τῆς ἀκουσίας συμμετοχῆς τὸ ἓνα ὀφείλεται εἰς τὴν βίαν, τὸ ἄλλο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀγνοίαν· εἰς τὴν βίαν βέβαια ὀφείλεται, ὅταν ἡ δημιουργικὴ ἀρχή, δηλαδὴ ἡ αἰτία, εὕρισκεται ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς, μὲ ἄλλα λόγια, ὅταν δεχώμεθα πίεσιν ἀπὸ κάποιον ἄλλον, χωρὶς καθόλου νὰ ὑπακούωμεν, καὶ ὅταν δὲν συμφωνῶμεν αὐθορμήτως, οὔτε συμμετέχωμεν τελείως, οὔτε κάνωμεν μὲ τὴν συγκατάθεσίν μας αὐτὸ πού εἶναι ἀποτέλεσμα βίας· καὶ δίδοντας τὸν ὀρισμὸν αὐτοῦ τοῦ εἶδους λέγομεν· ἀκουσία συμμετοχὴ εἶναι αὕτῃ τῆς ὁποίας ἡ «ἀρχή» εὕρισκεται ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς, χωρὶς καθόλου νὰ συντελῇ μὲ προσωπικὴν ἐπιθυμίαν αὐτὸς πού ἐδέχθη τὴν βίαν. «Ἀρχήν» πάλιν ὀνομάζομεν τὴν δημιουργικὴν αἰτίαν. Ἡ ἀκουσία ὁμως συμμετοχὴ ὀφείλεται εἰς τὴν ἀγνοίαν, ὅταν δὲν γινώμεθα ἐμεῖς οἱ ἴδιοι αἰτίοι τῆς ἀγνοίας, ἀλλά, ὅταν ἔτσι συμβῇ. Διότι ἂν κάποιος διαπράξῃ φόνον, ἐνῶ εἶναι μεθυσμένος, ἐφόνευσε βέβαια ἐν ἀγνοίᾳ του, ἀλλ' ὁμως ὄχι ἄθελα· διότι τὴν αἰτίαν τῆς ἀγνοίας, δηλαδὴ τὴν μέθην, ὁ ἴδιος τὴν ἐπροξένησεν. Ἄν ὁμως κάποιος ρίχνοντας μὲ τὸ τόξον του εἰς τὸν συνηθισμένον χῶρον σκοποβολῆς, ἐφόνευσε τὸν πατέρα του πού ἐπερνοῦσεν ἀπ' ἐκεῖ, λέγεται ὅτι ἔχει διαπράξει αὐτὸ χωρὶς τὴν θέλησίν του, ἀπὸ ἀγνοίαν.

Ἐνῶ λοιπὸν ἡ ἀκουσία συμμετοχὴ εἶναι δύο εἰδῶν, τὸ ἓνα

νοϊαν, τὸ ἐκούσιον ἀμφοτέροις ἀντίκειται· ἔστι γὰρ ἐκούσιον τὸ ἴτε κατὰ βίαν μῆτε δι' ἄγνοιαν γινόμενον. Ἐκούσιον τοίνυν ἐστίν, ἢ ἄρχῃ, τουτέστιν ἢ αἰτία, ἐν ἑαυτῷ εἰδοῦσι τὰ καθ' ἕκαστα, δι' ὧν οὐκ ἐν οἷς ἡ πράξις. «Καθ' ἕκαστα» δέ ἐστιν, ἃ καλεῖται παρὰ τοῖς ἰστοροῖσι περιστάτικα μόρια· οἷον τίς, ἤγουν ὁ πράξας, τίνα, ἤγουν τὸν ἰθόντα, τί, ἤγουν αὐτὸ τὸ πραχθέν, τυχὸν ἐφόνευσε· τίνα, ἤγουν ὄρω, ποῦ, ἤγουν τόπῳ, πότε, ἤγουν ἐν ποίῳ χρόνῳ, πῶς, ὁ τρόπος τῆς πράξεως, διὰ τί, ἤγουν διὰ ποίαν αἰτίαν.

Ἰστέον, ὡς εἰσὶ τινὰ μέσα ἐκουσίων καὶ ἀκουσίων, ἅτινα ἀηδῆ καὶ λυπηρὰ ὄντα διὰ μείζον κακὸν καταδεχόμεθα, ὡς διὰ νανάγιον ἐπιβάλλομεν τὰ ἐν τῷ πλοίῳ.

Ἰστέον, ὡς τὰ παιδιά καὶ τὰ ἄλογα ἐκουσίως μὲν ποιεῖ, οὐ μὴν καὶ προαιρούμενα, καὶ ὅσα διὰ θυμὸν πράττομεν μὴ προβουλευμένοι, ἐκουσίως ποιούμεν, οὐ μὴν καὶ κατὰ προαίρεσιν. Καὶ ὁ φίλος αἰφνιδίως ἐπέστη, ἐκουσίως μὲν ἡμῖν, οὐ μὴν καὶ προαιρούμενος. οὐ μὴν ὁ θησαυρῷ ἀνελπίστως περιτυχὼν ἐκουσίως περιέτυχεν, οὐ μὴν ὁ προαιρούμενος. Πάντα ταῦτα ἐκούσια μὲν διὰ τὸ ἐπ' αὐτοῖς ἦδειναι, οὐ μὴν καὶ κατὰ προαίρεσιν, διότι οὐκ ἀπὸ βουλήσ· δεῖ δὲ ἄνευ βουλήν προηγεῖσθαι τῆς προαιρέσεως, καθὼς εἴρηται.

δηλαδή όφείλεται εἰς τὴν βίαν καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὴν ἄγνοϊαν, ἡ ἔκουσία συμμετοχὴ εἶναι ἀντίθετος καὶ πρὸς τὰς δύο· διότι ἔκουσία συμμετοχὴ εἶναι ἐκείνη ποῦ γίνεται χωρὶς βίαν καὶ χωρὶς ἄγνοϊαν. Εἶναι λοιπὸν ἔκουσία συμμετοχὴ αὐτὴ τῆς ὁποίας ἡ «ἀρχή», δηλαδή ἡ αἰτία, ὑπάρχει εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον, ὁ ὁποῖος γνωρίζει τὰς σχετικὰς λεπτομερείας, δηλαδή αὐτὰ διὰ μέσου τῶν ὁποίων γίνεται ἡ πράξις καὶ μέσα εἰς τὰ ὁποῖα ἐκτυλίσσεται. Σχετικαὶ λεπτομέρειαι δηλαδή εἶναι αὐτὰ ποῦ ὀνομάζονται ἀπὸ τοὺς ρήτορας μέρη τῆς περιστάσεως· ὅπως, «ποῖος», δηλαδή ὁ δράστης, «ποῖον», δηλαδή τὸ «θύμα», «ποία», δηλαδή ἡ ἴδια ἡ πράξις, ἂν τυχὸν ἐφόνευσε, «μέ τί», δηλαδή ὄργανον, «ποῦ», δηλαδή εἰς ποῖον τόπον, «πότε», δηλαδή εἰς ποῖαν χρονικὴν στιγμήν, «πῶς», δηλαδή ὁ τρόπος τῆς πράξεως, «διὰ τί», δηλαδή διὰ ποῖαν αἰτίαν.

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι μερικαὶ ἐνέργειαι μας εἶναι ἐνδιάμεσοι μεταξὺ τῶν ἔκουσίων καὶ τῶν ἀκουσίων, τὰς ὁποίας τὰς δεχόμεθα, ἂν καὶ εἶναι δυσάρεστοι καὶ λυπηραί, διὰ νὰ ἀποφύγωμεν μεγαλύτερον κακόν, ὅπως διὰ τὸν κίνδυνον ναυαγίου ἀπορρίπτομεν εἰς τὴν θάλασσαν τὰ ἐμπορεύματα τοῦ πλοίου.

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ἄλογα ζῶα ἐνεργοῦν μὲ τὴν θέλησίν των, ἀλλὰ χωρὶς νὰ προαποφασίσουν, καὶ ὅτι, ὅσα κάνομεν ἐξ εἰτίας τῆς ὀργῆς, χωρὶς προηγουμένως νὰ σκεφθῶμεν, τὰ κάνομεν μὲ τὴν θέλησίν μας, ἀλλὰ ὄχι καὶ μὲ προηγουμένην ἀπόφασιν. Καὶ ὁ φίλος μας ὁ ὁποῖος ἐπαρουσιάσθη ξαφνικά, ἐπαρουσιάσθη βέβαια κατὰ τὴν θέλησίν μας, ἀλλὰ χωρὶς νὰ προαποφασίσωμεν. Καὶ αὐτὸς ποῦ εὗρηκεν ἀνέλπιστα εἰς αθησαυρὸν τοῦ εὗρηκεν κατὰ τὴν θέλησίν του, ἀλλὰ χωρὶς νὰ προαποφασίσῃ. Ὅλα αὐτὰ βέβαια εἶναι ἔκουσια διὰ τὸν λόγον ὅτι εὐχαριστοῦμεθα μὲ αὐτὰ, ἀλλὰ δὲν γίνονται καὶ μὲ προηγουμένην ἀπόφασιν, διότι δὲν προέρχονται ἀπὸ τὴν σκέψιν· πρέπει ἐπίσης ὅπωςδὴποτε ἡ σκέψις νὰ προηγηθῆται ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν, ὅπως ἔχει λεχθῆ.

B' (25) 39. Περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, τουτέστι τοῦ αὐτεξουσίου

Ὁ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου λόγος, τουτέστι τοῦ ἐφ' ἡμῖν, πρώτην μὲν ἔχει ζήτησιν, εἰ ἔστι τι ἐφ' ἡμῖν· πολλοὶ γὰρ οἱ πρὸς τοῦτο ἀντιβαίνοντες. Δευτέραν δέ, τίνα ἔστι τὰ ἐφ' ἡμῖν καὶ τίνων ἐξουσίαν ἔχομεν. Τρίτην δὲ τὴν αἰτίαν ἐξατάσαι, δι' ἣν ὁ ποιήσας ἡμᾶς Θεὸς αὐτεξουσίους ἐποίησεν. Ἀναλαμβάνοντες οὖν περὶ τοῦ πρώτου, πρῶτον εἴπωμεν ἀποδεικνύοντες ὅτι ἔστι τινὰ ἐφ' ἡμῖν, ἐκ τῶν παρ' ἐκείνοις ὁμολογουμένων, καὶ εἴπωμεν οὕτως.

Τῶν γινομένων ἀπάντων ἢ Θεὸν φασιν αἰτιον εἶναι ἢ ἀνάγκην ἢ εἰμαρμένην ἢ φύσιν ἢ τύχην ἢ τὸ αὐτόματον. Ἄλλὰ τοῦ μὲν Θεοῦ ἔργον οὐσία καὶ πρόνοια, τῆς δὲ ἀνάγκης τῶν αἰεὶ ὡσαύτως ἐχόντων ἢ κινήσις· τῆς δὲ εἰμαρμένης τὸ ἐξ ἀνάγκης τὰ δι' αὐτῆς ἐπιτελεῖσθαι (καὶ γὰρ καὶ αὕτη τῆς ἀνάγκης ἐστὶ)· τῆς δὲ φύσεως γένεσις, αὔξησις, φθορά, φυτὰ καὶ ζῶα· τῆς δὲ τύχης τὰ σπάνια καὶ ἀπροσδόκητα ὀρίζονται γὰρ τὴν τύχην σύμπτωσιν καὶ συνδρομῆν δύο αἰτιῶν ἀπὸ προαιρέσεως τὴν ἀρχὴν ἐχουσῶν, ἄλλο τι, παρ' ὃ πέφυκεν, ἀποτελουσῶν, ὡς τάφρον ὀρύσσοντα θησαυρὸν εὐρεῖν· οὔτε γὰρ ὁ θεὸς τὸν θησαυρὸν οὕτως ἔθηκεν, ὥστε ἄλλον τοῦτον εὐρεῖν, οὔτε ὁ εὐρῶν οὕτως ὠρυξεν, ὡς εὐρεῖν θησαυρὸν, ἀλλ' ὁ μὲν ἴν' ὅταν θέλῃ, ἀνέλθαι, ὁ δὲ ἵνα τάφρον ὀρύξῃ· συνέπεσε δὲ ἄλλο τι, παρ' ὃ προηροῦντο ἀμφοτέροι. Τοῦ δὲ αὐτομάτου τὰ τῶν ἀψύχων ἢ ἀλόγων συμπτώματα

1. Ἀνάγκη, ἢ ἡ ἀνάγκη ὡς φυσικὸς νόμος.

2. Αὐτόματον, τό ἢ ἀπλή τύχη (Ἄριστ. Φυσ. 2.4.1.).

Β' (25) 39. Διὰ τὴν ἐξουσίαν τῆς βουλήσεώς μας, δηλαδή
διὰ τὸ αὐτεξούσιον

Ὁ λόγος διὰ τὸ αὐτεξούσιον, δηλαδή διὰ τὴν ἐξουσίαν τῆς βουλήσεώς μας, ἔχει πρῶτον στόχον ἐρεῦνης, ἂν ὑπάρχη κάτι πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν βούλησιν μας· διότι πολλοὶ εἶναι αὐτοὶ πού ἀντιτίθενται εἰς αὐτό. Δεύτερον στόχον ἔχει, ποῖα εἶναι αὐτὰ πού ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν βούλησίν μας καὶ εἰς ποῖα ἔχομεν ἐξουσίαν. Καὶ τρίτον, νὰ ἐρευνήσωμεν τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὁποίαν ὁ δημιουργὸς Θεὸς μᾶς ἐδημιούργησε μὲ ἐλευθέραν βούλησιν. Ἐπιχειροῦντες λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν διὰ τὸ πρῶτον, κατ' ἀρχὴν ὡς ὁμιλήσωμεν ἀποδεικνύοντας ἀπὸ αὐτὰ πού παραδέχονται ἐκεῖνοι, ὅτι ὑπάρχουν μερικὰ πού ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν βούλησίν μας, καὶ ὡς ἀποκριθῶμεν ἔτσι.

Λέγουν ὅτι εἶναι αἴτιος ὅλων αὐτῶν πού συμβαίνουν ἢ ὁ Θεὸς ἢ ἡ ἀνάγκη¹ ἢ ἡ μοῖρα ἢ ἡ φύσις ἢ ἡ τύχη ἢ τὸ «αὐτομά-
τοι»². Ἀλλὰ εἶναι ἔργον τοῦ μὲν Θεοῦ ἡ ὑπαρξις καὶ ἡ πρόνσις, τῆς ἀνάγκης δὲ ἔργον εἶναι ἡ κίνησις αὐτῶν πού αἰωνίως εὐρίσκονται εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν· τῆς μοίρας πάλιν ἔργον εἶναι τὸ νὰ ἐκτελοῦνται ἀναγκαστικῶς, ὅσα φέρει αὐτὴ (καὶ διότι εἶναι καὶ ἡ ἰεῖσα ἔργον τῆς ἀνάγκης)· τῆ φύσεως πάλιν ἔργον εἶναι ἡ δημιουργία, ἡ αὔξησις, ἡ φθορὰ, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, καὶ τῆς τύχης ἔργον εἶναι τὰ σπάνια καὶ τὰ ἀπροσδόκητα· ὀρίζουν δηλαδή τὴν τύχην ὡς σύμπτωσιν καὶ συνεργασίαν δύο αἰτιῶν, πού ἔχουσι πρωτορχικὴν στίσιν τὴν προαίρεσιν, ἀλλὰ ἔχουν ὡς ἀποτελεσμα κατὰ διαφρετικὸν ἀπὸ αὐτὸ πού εἶναι φυσικόν, ὅπως συμβαίνει νὰ εὐρη θησαυρὸν αὐτὸς πού οκάβει τάφρον· διότι οὔτε ἐκεῖνος πού ἐτοποθέτησε τὸν θησαυρὸν, τὸν ἐτοποθέτησε μὲ σκοπὸν νὰ τοῖ εὐρη ἄλλος, οὔτε αὐτὸς πού τὸν εὐρήκεν ἔσκαψέ μὲ σκοπὸν νὰ εὐρη τὸν θησαυρὸν, ἀπεναντίας ὁ ἕνας διὰ νὰ τὸν ἀναλάβῃ, ὅταν θῆλῃ, ὁ ἄλλος διὰ νὰ σκάψῃ τάφρον· οὐδὲν ὅμως κατὰ διαφρετικὸν ἀπὸ αὐτὸ πού ἐπροτιμοῦσεν καὶ οἱ δύο. Τέλος, ἔργον τοῦ «αὐτομάτου» εἶναι τὰ τυχαῖα συμβάντα τῶν ἀψύχων καὶ τῶν ἀλόγων ζώων, περὶ οὐ συμβαίνουν χωρὶς τὴν μεσολά-

ἄνευ φύσεως καὶ τέχνης. Οὕτως αὐτοὶ φασί. Τίνοι τοίνυν τούτων ὑπαγάγωμεν τὰ διὰ τῶν ἀνθρώπων, εἴπερ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν αἴτιος καὶ ἀρχὴ πράξεως; Οὐδὲ γὰρ Θεῷ θεμιτὸν ἐπιγράφειν αἰσχροῦς ἔσθ' ὅτε πράξεις καὶ ἀδίκους, οὐδὲ ἀνάγκη (οὐ γὰρ τῶν ἀεὶ ὡσαύτως ἐχόντων ἔστιν), οὐδὲ εἰμαρμένη (οὐ γὰρ τῶν ἐνδεχομένων, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων τὰ τῆς εἰμαρμένης λέγουσιν), οὔτε φύσει (φύσεως γὰρ ἔργα ζῶα καὶ φυτὰ), οὐδὲ τύχη (οὐ γὰρ σπάνιοι καὶ ἀπροσδόκητοι τῶν ἀνθρώπων αἱ πράξεις), οὔτε τῷ αὐτομάτῳ (ἀψύχων γὰρ λέγουσιν εἶναι ἢ ἀλόγων τὰ συμπτώματα τοῦ αὐτομάτου). Λείπεται δὴ αὐτὸν τὸν πράττοντα καὶ ποιῶντα ἄνθρωπον ἀρχὴν εἶναι τῶν ἰδίων ἔργων καὶ αὐτεξούσιον. Ἔτι, εἰ μηδεμιᾶς ἔστιν ἀρχὴ πράξεως ὁ ἄνθρωπος, περιττῶς ἔχει τὸ βουλευέσθαι· εἰς τί γὰρ χρήσεται τῇ βουλῇ μηδεμιᾶς ὣν κύριος πράξεως; Πᾶσα γὰρ βουλή πράξεως ἔνεκα· τὸ δὲ κάλλιστον καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν ἀνθρώπῳ περιττὸν ἀποφαίνειν τῶν ἀτοπωτάτων ἂν εἴη. Εἰ τοίνυν βουλευέται, πράξεως ἔνεκα βουλευέται· πᾶσα γὰρ βουλή πράξεως ἔνεκα καὶ διὰ πράξιν.

Β' (26) 40. Περὶ τῶν γινομένων

Τῶν γινομένων τὰ μὲν εἰσιν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Ἐφ' ἡμῖν μὲν οὖν εἰσιν, ὧν ἡμεῖς ἔσμεν αὐτεξούσιοι ποιεῖν τε καὶ μὴ ποιεῖν, τουτέστι πάντα τὰ δι' ἡμῶν ἐκουσίως πραττόμενα (οὐ γὰρ ἐκουσίως ἐλέγετο πράττεσθαι, τῆς πράξεως οὐκ οὔσης ἐφ' ἡμῖν) καὶ ἀπλῶς, οἷς ἔπεται ψόγος ἢ ἔπαινος καὶ ἐφ' οἷς ἔστι προτροπὴ καὶ

βησιν τῇ φύσεως καὶ τῆς τέχνης. Ἔτσι ἰσχυρίζονται αὐτοί. Εἰς ποῖο λοιπὸν ἀπὸ αὐτὰ νὰ κατατάξωμεν ἐκεῖνα ποὺ γίνονται διὰ μέσου τῶν ἀνθρώπων, ἂν ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι αἴτιος καὶ πρωταρχικὴ αἰτία κάποιας πράξεως; Δὲν εἶναι δηλαδὴ δίκαιον νὰ ἀποδίδωμεν συχνὰ αἰσχροὺς καὶ ἀδίκους πράξεις εἰς τὸν Θεόν, οὔτε εἰς τὴν ἀνάγκην (διότι δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸν αὐτῶν ποὺ αἰωνίως εὐρίσκονται εἰς τὴν ἰδίαν κατάστασιν), οὔτε εἰς τὴν μοῖραν (διότι λέγουσιν ὅτι αὐτὰ ποὺ ἀνήκουσιν εἰς τὴν μοῖραν δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ἐνδεχόμενα νὰ συμβοῦν, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα), οὔτε εἰς τὴν φύσιν (διότι ἔργα τῆς φύσεως εἶναι τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ), οὔτε εἰς τὴν τύχην (διότι δὲν εἶναι σπάνια καὶ ἀπροσδόκητοι αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων), οὔτε εἰς τὸ «αὐτόματον» (διότι λέγουσιν ὅτι τὰ τυχαῖα συμβάντα τοῦ «αὐτομάτου» ἀναφέρονται εἰς τὰ ἀψυχα ἢ τὰ ἄλογα ζῶα). Ὑπελείπεται λοιπὸν νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, ποὺ ἐνεργεῖ καὶ δημιουργεῖ, αἰτία τῶν ἔργων του καὶ ἐλεύθερος κατὰ τὴν βούλησιν. Ἀκόμη ἂν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι αἰτία καμμιάς πράξεως, εἶναι περιττὸν νὰ ἀποφασίζῃ· διότι εἰς τί θὰ χρησιμοποίησιν τὴν ἀπόφασίν του, ἂν δὲν εἶναι κύριος καμμιάς πράξεως; Κάθε ἀπόφασις δηλαδὴ γίνεται διὰ τὴν ἐκτέλεσίν της· τὸ νὰ παρουσιάσωμεν ὁμῶς ὡς ἀχρηστον τὴν ὠραιότεραν καὶ πολυτιμότεραν ἀπὸ τὰς ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου ἱκανότηας, θὰ ἦταν ἀπὸ τὰ πλέον παράλογα. Ἄν λοιπὸν ἀποφασίζῃ, ἀποφασίζει διὰ τὴν ἐκτέλεσιν· διότι κάθε ἀπόφασις γίνεται διὰ τὴν ἐκτέλεσίν της καὶ μὲ σκοπὸν τὴν ἐκτέλεσίν της.

Β' (26) 40. Δι' αὐτὰ ποὺ συμβαίνουσι

Ἄπὸ αὐτὰ ποὺ συμβαίνουσι, ἄλλα ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς καὶ ἄλλα ὄχι. Ἐξαρτῶνται λοιπὸν ἀπὸ ἐμᾶς αὐτὰ, τὰ ὁποῖα εἴμεθα ἐλεύθεροι νὰ κάνωμεν ἢ νὰ μὴ κάνωμεν, δηλαδὴ ὅλα αὐτὰ ποὺ ἐκτελοῦμεν μὲ τὴν θέλησίν μας (διότι δὲν θὰ ἐλέγετο ὅτι ἐκτελεῖται κάτι μὲ τὴν θέλησίν μας, ἂν ἡ ἐκτέλεσις δὲν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ ἐμᾶς) καὶ μὲ ἓνα λόγον, ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἔχουσι ὡς ἐπακόλουθον τὴν κατάκρισιν ἢ τὸν ἔπαινον, καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ὕ-

νόμος. Κυρίως δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τὰ ψυχικὰ πάντα καὶ περὶ ὧν βουλευόμεθα· ἡ δὲ βουλή τῶν ἐπίσης ἐνδεχομένων ἐστίν. Ἐπίσης δὲ ἐνδεχόμενόν ἐστίν, ὃ αὐτό τε δυνάμεθα, καὶ τὸ ἀντικείμενον αὐτῷ· ποιεῖται δὲ τούτου τὴν αἵρεσιν ὁ νοῦς ὁ ἡμέτερος, καὶ οὗτός ἐστιν ἀρχὴ πράξεως. Ταῦτα τοίνυν ἐστὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, τὰ ἐπίσης ἐνδεχόμενα οἷον τὸ κινεῖσθαι καὶ μὴ κινεῖσθαι, ὀρμᾶν καὶ μὴ ὀρμᾶν, ὀρέγεσθαι τῶν μὴ ἀναγκαίων καὶ μὴ ὀρέγεσθαι, ψεύδεσθαι καὶ μὴ ψεύδεσθαι, διδόναι καὶ μὴ διδόναι, χαίρειν ἐφ' οἷς δεῖ καὶ μὴ χαίρειν ὁμοίως, καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἐν οἷς ἐστὶ τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας ἔργα· τούτων γὰρ ἐσμεν αὐτεξούσιοι. Τῶν δὲ ἐπίσης ἐνδεχομένων εἰσὶ καὶ αἱ τέχνη· ἐφ' ἡμῖν γάρ ἐστι μετελθεῖν, ἢν ἂν θελήσωμεν, καὶ μὴ μετελθεῖν.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὡς ἡ μὲν αἵρεσις τῶν πρακτῶν αἰεὶ ἐφ' ἡμῖν ἐστίν· ἡ δὲ πράξις πολλάκις κωλύεται κατὰ τινα τρόπον τῆς θείας προνοίας.

B' (27) 41. Περὶ τοῦ διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιοι γεγόναμεν

Φαμὲν τοίνυν εὐθέως τῷ λογικῷ συνεισέρχεσθαι τὸ αὐτεξούσιον καὶ τοῖς γεννητοῖς συμπεφυκέναι μεταβολὴν καὶ τροπὴν. Πᾶν γὰρ γέννητόν καὶ τρεπτόν ἐστιν. Ὡν γὰρ ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ἀνάγκη ταῦτα τρεπτὰ εἶναι. Τροπὴ δὲ ἐστὶ τὸ ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παραχθῆναι καὶ τὸ ἐξ ὑποκειμένης

1. Αὐτεξούσιον, τό· ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως. Περὶ τοῦ ὀρθοῦ ὀρισμοῦ

πάρχει προτροπή και νόμος. Κατ' έξοχήν εξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς ὅλα ὅσα ἀνήκουν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ αὐτὰ διὰ τὰ ὁποῖα ἀποφασίζομεν· καὶ ἡ ἀπόφασις γίνεται δι' αὐτὰ τὰ ὁποῖα εἶναι ἐξίσου ἐνδεχόμενον νὰ συμβοῦν. «Ἐξίσου ἐνδεχόμενον» εἶναι αὐτό, τὸ ὁποῖον καὶ τὸ ἴδιον ἠμποροῦμεν νὰ κάνωμεν καὶ τὸ ἀντίθετόν του· αὐτὸ ὁμως τὸ ἐκλέγει ὁ νοῦς μα., καὶ αὐτὸς εἶναι αἰτία τῆς ἐκτέλεσεως. Αὐτὰ λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνα ποὺ εξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐξίσου ἐνδεχόμενα, ὅπως τὸ νὰ κινούμεθα, καὶ νὰ μὴ κινούμεθα, νὰ σπεύδωμεν μὲ ὄρμην καὶ νὰ μὴ σπεύδωμεν, νὰ ἐπιθυμῶμεν τὰ μὴ ἀπαραίτητα καὶ νὰ μὴ τὰ ἐπιθυμῶμεν, νὰ λέγωμεν ψεῦδη καὶ νὰ μὴ λέγωμεν, νὰ δίδωμεν καὶ νὰ μὴ δίδωμεν, νὰ αἰσθανώμεθα χαρὰν δι' αὐτὰ ποὺ πρέπει καὶ παρομοίως νὰ μὴ αἰσθανώμεθα χαρὰν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὰ ποὺ δὲν πρέπει, καὶ ὅσα εἶναι παρόμοια, εἰς τὰ ὁποῖα περιλαμβάνονται τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ ἔργα τῆς κακίας· διότι αὐτὰ εξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς. Ἀπὸ αὐτὰ πάλιν ποὺ εἶναι ἐξίσου ἐνδεχόμενα νὰ συμβοῦν εἶναι καὶ αἱ τέχναι· διότι ἀπὸ ἐμᾶς εξαρτᾶται νὰ ἀσκήσωμεν ἢ ὄχι, ὁποῖαν τέχνην θὰ θελήσωμεν.

Πρέπει ἐπίσης νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθοῦν εξαρτᾶται πάντοτε ἀπὸ ἐμᾶς, ἡ ἐκτέλεσις ὁμως συχνὰ ἐμποδίζεται ἀπὸ κάποιον σχεδὸν τῆς θείας προνοίας.

Β' (27) 41. Διὰ ποίαν αἰτίαν ἐδημιουργήθημεν αὐτεξούσιοι

Ὑποστηρίζομεν λοιπὸν ὅτι τὸ αὐτεξούσιον¹ εἰσέρχεται εἰς τὸν ἀνθρώπον εὐθύς μαζί μὲ τὸ λογικὸν καὶ ὅτι ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ μεταβολὴ εἶναι φυσικαὶ ἰδιότητες αὐτῶν ποὺ γεννῶνται. Διότι κάθετι ποὺ γεννᾶται εἶναι καὶ μεταβλητόν. Εἶναι δηλαδὴ φυσικὴ ἀνάγκη νὰ εἶναι μεταβλητὰ αὐτὰ, τῶν ὁποίων ἡ ἀρχὴ τῆς δημιουργίας ἐσημειώθη μὲ μεταβολήν. Καὶ μεταβολὴ εἶναι τὸ νὰ προέλθῃ κάτι ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ τὸ νὰ δημιουργηθῇ ἀπὸ ὑπάρχου-

τοῦ αὐτεξουσίου βλέπε ΠΗΔΑΛΙΟΝ, σημείωσιν 1 εἰς ἐρμηνείαν Κανόνος 113, σελ. 526 (Ἐκδ. Ἀστέρος, 1970).

ὑλης ἕτερόν τι γενέσθαι. Τὰ μὲν οὖν ἄψυχα καὶ ἄλογα τρέπονται κατὰ τὰς προειρημένους σωματικὰς ἀλλοιώσεις, τὰ δὲ λογικὰ κατὰ προαίρεσιν. Τοῦ γὰρ λογικοῦ τὸ μὲν ἐστὶ θεωρητικόν, τὸ δὲ πρακτικόν. Θεωρητικόν μὲν τὸ κατανοοῦν, ὡς ἔχει τὰ ὄντα, πρακτικόν δὲ τὸ βουλευτικόν, τὸ ὀρίζον τοῖς πρακτοῖς τὸν ὀρθὸν λόγον. Καὶ καλοῦσι τὸ μὲν θεωρητικὸν νοῦν, τὸ δὲ πρακτικὸν λόγον· καὶ τὸ μὲν θεωρητικὸν σοφίαν, τὸ δὲ πρακτικὸν φρόνησιν. Πᾶς οὖν ὁ βουλευόμενος ὡς ἐπ' αὐτῷ τῆς αἰρέσεως οὔσης τῶν πρακτέων βουλεύεται, ἵνα τὸ προκριθὲν ἐκ τῆς βουλῆς ἔλθῃ καὶ ἐλόμενος πράξῃ· εἰ δὲ τοῦτο, ἐξ ἀνάγκης παρυφίσταται τῷ λογικῷ τὸ αὐτεξούσιον· ἢ γὰρ οὐκ ἔσται λογικόν, ἢ λογικὸν ὄν κύριον ἔσται πράξεων καὶ αὐτεξούσιον. Ὅθεν καὶ τὰ ἄλογα οὐκ εἰσὶν αὐτεξούσια· ἄγονται γὰρ μᾶλλον ὑπὸ τῆς φύσεως ἢ ὑπερ ἄγουσι· διὸ οὐδὲ ἀντιλέγουσι τῇ φυσικῇ ὀρέξει, ἀλλ', ἅμα ὀρεχθῶσί τινος, ὀρμῶσι πρὸς τὴν πράξιν. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, λογικὸς ὢν, ἄγει μᾶλλον τὴν φύσιν, ἢ ὑπερ ἄγεται· διὸ καὶ ὀρεγόμενος, εἶπερ ἐθέλοι, ἐξουσίαν ἔχει ἀναχαιτίσαι τὴν ὀρεξιν ἢ ἀκολουθῆσαι αὐτῇ. Ὅθεν τὰ μὲν ἄλογα οὐδὲ ἐπαινεῖται, οὐδὲ ψέγεται, ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ ἐπαινεῖται καὶ ψέγεται.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι καὶ οἱ ἄγγελοι, λογικοὶ ὄντες, αὐτεξούσιοι ὑπάρχουσι, καὶ ὡς κτιστοὶ καὶ τρεπτοί. Καὶ ἔδειξεν ὁ μὲν Διάβολος ἀγαθὸς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ γενόμενος, αὐτεξουσίως δὲ τῆς κακίας εὐρετῆς γεγονώς, καὶ αἱ σὺν αὐτῷ ἀποστατήσασαι δυνάμεις,

1. Λόγος, ὁ· τὸ λογικόν.

σαν ὕλην κάτι ἄλλο. Τὰ ἀψυχα βέβαια καὶ τὰ ἄλογα ζῶα μεταβάλλονται σύμφωνα μὲ τὰς σωματικὰς μεταβολὰς ποὺ προαναφέραμεν, τὰ λογικὰ ὅμως μεταβάλλονται σύμφωνα μὲ τὴν προαίσιν των. Ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ λογικοῦ λοιπὸν τὸ ἓνα εἶναι θεωρητικὸν καὶ τὸ ἄλλο εἶναι πρακτικόν. Θεωρητικὸν εἶναι εὐτὸ ποὺ ἀντιλαμβάνεται εἰς ποίαν κατάστασιν εὐρίσκονται τὰ ὄντα, καὶ πρακτικόν εἶναι τὸ βουλευτικόν, τὸ ὁποῖον θέτει ὄριον τὸν ὀρθὸν λόγον δι' αὐτὰ ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν. Καὶ ὀνομάζουν τὸ μὲν θεωρητικὸν νοῦν, τὸ δὲ πρακτικὸν λόγον¹. ἐπίσης ὀνομάζουν τὸ θεωρητικὸν σοφίαν καὶ τὸ πρακτικὸν σκοπὸν. Δι' αὐτὸ κάθε ἀνθρώπος ποὺ σκέπτεται, σκέπτεται μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι ἀπὸ αὐτὸν ἐξαρτᾶται ἡ ἀπόφασις δι' ἐκεῖνα ποὺ πρέπει νὰ κἀνῃ, μὲ σκοπὸν νὰ ἐκλέξῃ αὐτὸ ποὺ ἐπιροτίμησε μὲ τὴν σκέψιν, καὶ ἀφοῦ τὸ ἐκλέξῃ νὰ τὸ ἐκτελέσῃ· καὶ ἂν συμβαίῃ αὐτό, τότε κατ' ἀνάγκην τὸ αὐτεξούσιον εἶναι ἐξηρητημένον ἀπὸ τὸ λογικόν· διότι ἢ δὲν θὰ ὑπάρχῃ λογικόν, ἢ ἐφόσον ὑπάρχῃ λογικόν, θὰ εἶναι κυρίαρχον τῶν πράξεων του καὶ αὐτεξούσιον. Δι' αὐτὸ καὶ τὰ ἄλογα ζῶα δὲν εἶναι αὐτεξούσια· διότι μᾶλλον κατευθύνονται ἀπὸ τὴν φύσιν των παρὰ τὴν κατευθύνουν· καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἀντιδροῦν εἰς τὴν φυσικὴν ἐπιθυμίαν των, ἀλλὰ μόλις ἐπιθυμήσουν κάτι, κινοῦνται μὲ ὀρμὴν διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας των. Ὁ ἀνθρώπος ὅμως ποὺ εἶναι λογικὸς, μᾶλλον κατευθύνει τὴν φύσιν παρὰ κατευθύνεται ἀπὸ αὐτῆν· καὶ δι' αὐτό, ὅταν ἐπιθυμῇ, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν του, ἂν θέλῃ, ἢ νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον, τὰ ἄλογα ζῶα, οὔτε ἐπαινοῦνται, οὔτε κατακρίνονται, ὁ ἀνθρώπος ὅμως καὶ ἐπαινεῖται καὶ κατακρίνεται.

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι οἱ ἄγγελοι, ἐπειδὴ εἶναι λογικοί, εἶναι αὐτεξούσιοι, καὶ ἐπειδὴ εἶναι κτιστοὶ², εἶναι καὶ μεταβλητοί. Καὶ ἀπόδειξις αὐτοῦ εἶναι, ἀφ' ἑνὸς ὁ Διάβολος, ὁ ὁποῖος μολονότι ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν ἀγαθός, ἐν τούτοις ἔχει γίνεαι μὲ ἐλευθέραν ἀπόφασιν ἐφευρέτης τῆς κακίας, καὶ αἱ δυνάμεις ποὺ ἀπεμακρύνθησαν μαζὶ του ἀπὸ τὸν Θεόν, δηλαδὴ οἱ

2. Κτιστός· αὐτός ὁ ὁποῖος εἶναι δημιούργημα.

ἤγουν οἱ δαίμονες, τὰ δὲ λοιπὰ τὰγματα τῶν ἀγγέλων ἐν τῷ ἀγαθῷ διαμείναντα.

B' (28) 42. Περὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν

Τῶν δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν τὰ μὲν ἐκ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἔχει τὰς ἀρχάς, ἤτοι τὰς αἰτίας, τουτέστιν αἱ ἀμοιβαὶ τῶν πράξεων ἡμῶν ἐν τε τῷ παρόντι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῆς θείας βουλήσ ἐξήρηται. Ἡ μὲν γὰρ γένεσις πάντων ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ φθορὰ διὰ τὴν ἡμετέραν κακίαν ὑπεισήχθη πρὸς τιμωρίαν καὶ ὠφέλειαν. Θεὸς γὰρ θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων· δι' ἀνθρώπου δὲ μᾶλλον θάνατος, τουτέστι τῆς τοῦ Ἀδάμ παραβάσεως, ὁμοίως καὶ αἱ λοιπαὶ τιμωρίαι. Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῷ Θεῷ ἀναθετόν· ἡ τε γὰρ γένεσις ἡμῶν τῆς δημιουργικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐστὶ, καὶ ἡ διαμονὴ τῆς συνεκτικῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ ἡ κυβέρνησις καὶ σωτηρία τῆς προνοητικῆς αὐτοῦ δυνάμεως καὶ ἡ τῶν ἀγαθῶν αἰωνία ἀπόλαυσις τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, τοῖς φυλάσσοισι τὸ κατὰ φύσιν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐπλάσθημεν.

Ἐπειδὴ δὲ τινες ἀντιλέγουσι τῇ προνοίᾳ, εἴπωμεν λοιπὸν ὀλίγα καὶ περὶ προνοίας.

B' (29) 43. Περὶ προνοίας

Πρόνοια τοίνυν ἐστὶν ἡ ἐκ Θεοῦ εἰς τὰ ὄντα γινομένη ἐπιμέλεια. Καὶ πάλιν· πρόνοιά ἐστὶ βούλησις Θεοῦ, δι' ἣν πάντα τὰ ὄντα τὴν πρόσφορον διεξαγωγὴν λαμβάνει. Εἰ δὲ Θεοῦ βούλησις ἐστὶν ἡ πρό-

1. Τὸ κατὰ φύσιν· ὁ ὁρος ἀναφέρεται εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν τοῦ

δαίμονες, ἀφ' ἐτέρου τὰ ὑπόλοιπα ἀγγελικά τάγματα πού ἔμειναν σταθερά εἰς τὸ ἀγαθόν.

Β' (28) 42. Δι' αὐτὰ πού δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς

Ἀπὸ αὐτὰ ἐπίσης πού δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ, δηλαδὴ αἱ ἀμοιβαὶ τῶν πράξεων μας εἰς τὴν παροῦσαν καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ἔχουν τὰς ἀρχάς των, δηλαδὴ τὰς αἰτίας των, εἰς αὐτὰ πού ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς, ὅλα ὁμως τὰ ὑπόλοιπα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν θεῖαν βουλήν. Ἡ δημιουργία δηλαδὴ ὄλων προῆλθεν ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐνῶ ἡ φθορὰ εἰσήχθη μὲ ἀπάτην ἐξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας μας, πρὸς τιμωρίαν καὶ ὠφέλειαν. Διότι ὁ Θεὸς δὲν ἔκαμεν τὸν θάνατον καὶ δὲν εὐχαριστεῖται μὲ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν πού ἔχουν ζωὴν· ἀλλὰ ὁ θάνατος εἰσήχθη μᾶλλον ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ ἐξ αἰτίας τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ, ὅπως καὶ αἱ ὑπόλοιποι τιμωρίαι. Ὅλα δὲ τὰ ὑπόλοιπα πρέπει νὰ τὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Θεόν· διότι καὶ ἡ δημιουργία μας εἶναι ἔργον τῆς δημιουργικῆς του δυνάμεως, καὶ ἡ διατήρησίς μας εἶναι ἔργον τῆς δυνάμεώς του μὲ τὴν ὁποίαν μᾶς συντηρεῖ, καὶ ἡ διακυβέρνησις καὶ ἡ σωτηρία μας εἶναι ἔργα τῆς προνοητικῆς του δυνάμεως, καὶ ἡ αἰωνία ἀπόλαυσις τῶν ἀγαθῶν εἶναι ἔργον τῆς ἀγαθότητός του δι' ἐκείνους πού διαφυλάττουν τὸ κατὰ φύσιν¹, διὰ τὸ ὅποιον καὶ μᾶς ἔπλασε.

Ἐπειδὴ ὁμως μερικοὶ ἀρνοῦνται τὴν πρόνοιαν, ἃς ἀναφέρωμεν ὀλίγα καὶ διὰ τὴν πρόνοιάν του.

Β' (29) 43. Διὰ τὴν πρόνοιαν

Πρόνοια λοιπὸν εἶναι ἡ φροντίς πού δεικνύει ὁ Θεὸς διὰ τὰ ὄντα. Ἐπίσης· πρόνοια εἶναι ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ὅλα τὰ ὄντα ἐκπληρῶνουν τὸν κατάλληλον προορισμόν.

ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐπλάσθη «κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος», «τῆ πρὸς Θεὸν νεύσει θεοῦμενος» (Περὶ Ὁρθ. Πίστεως 2, 12), δηλαδὴ μὲ τὴν τάσιν καὶ τὴν ἰκανότητα νὰ γίνῃ «εἰς θεὸς κατὰ χάριν».

νοια, πᾶσα ἀνάγκη πάντα τὰ τῆ προνοίᾳ γινόμενα, κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον κάλλιστά τε καὶ θεοπρεπέστατα γίνεσθαι, καὶ ὡς οὐκ ἔνι κρείττω γενέσθαι. Ἀνάγκη γὰρ τὸν αὐτὸν εἶναι ποιητὴν τῶν ὄντων καὶ προνοητὴν· οὔτε γὰρ πρέπον οὔτε ἀκόλουθον ἄλλον μὲν ποιητὴν εἶναι τῶν ὄντων καὶ ἄλλον δὲ προνοητὴν· οὕτω γὰρ ἐν ἀσθενείᾳ πάντως εἰσὶν ἀμφότεροι, ὁ μὲν τοῦ ποιεῖν, ὁ δὲ τοῦ προνοεῖν. Ὁ Θεὸς τοίνυν ἐστίν, ὃ τε ποιητὴς καὶ προνοητὴς, καὶ ἡ ποιητικὴ δὲ αὐτοῦ δύναμις καὶ ἡ συνεκτικὴ καὶ ἡ προνοητικὴ ἡ ἀγαθὴ αὐτοῦ θέλησις ἐστὶ· «Πάντα γὰρ, ὅσα ἠθέλησεν, ὁ Κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ», καὶ τῷ θελήματι αὐτοῦ οὐδεὶς ἀνθέστηκεν. Ἡθέλησε γενέσθαι τὰ πάντα, καὶ γέγονε· θέλει συνίστασθαι τὸν κόσμον, καὶ συνίσταται, καὶ πάντα, ὅσα θέλει, γίνεται.

Ὅτι δὲ προνοεῖ καὶ ὅτι καλῶς προνοεῖ, ὀρθότατα σκοπήσειεν ἂν τις οὕτως· μόνος ὁ Θεὸς ἐστὶ φύσει ἀγαθὸς καὶ σοφός· ὡς οὖν ἀγαθός, προνοεῖ (ὁ γὰρ μὴ προνοῶν οὐκ ἀγαθός· καὶ γὰρ καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ ἄλογα τῶν οἰκείων τέκνων προνοοῦνται φυσικῶς, καὶ ὁ μὴ προνοῶν ψέγεται), ὡς δὲ σοφός, ἄριστα τῶν ὄντων ἐπιμελεῖται.

Χρῆ τοίνυν τούτοις προσέχοντας πάντα θαυμάζειν, πάντα ἐπαινεῖν, πάντα ἀνεξετάστως ἀποδέχεσθαι τὰ τῆς προνοίας ἔργα, κἂν φαίνηται τοῖς πολλοῖς ἄδικα διὰ τὸ ἄγνωστον καὶ ἀκατάληπτον εἶναι τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν καὶ τοὺς λογισμοὺς ἡμῶν καὶ τὰς πράξεις καὶ τὰ μέλλοντα αὐτῷ μόνῳ γνωστά. Πάντα δὲ λέγω τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν· τὰ γὰρ ἐφ' ἡμῖν οὐ τῆς προνοίας ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου αὐτεξουσίου.

Ἐάν μάλιστα ἡ πρόνοια εἶναι θέλησις τοῦ Θεοῦ, εἶναι τελείως ἀπαραίτητον, σύμφωνα μέ τόν ὀρθόν λόγον, ὅλα ὅσα γίνονται μέ τήν πρόνοιαν, νά γίνωνται ὠραιότατα καί θεοπρεπέστατα καί ὅσον δέν γίνεται καλύτερα. Διότι εἶναι ἀνάγκη ὁΐδιος νά εἶναι δημιουργός καί προνοητής τῶν ὄντων· λοιπόν οὔτε ἀρμόζει οὔτε ὑπάρχει λογική ἀκολουθία ἄλλος νά εἶναι δημιουργός τῶν ὄντων καί ἄλλος προνοητής· ἐπειδή ἔτσι καί οἱ δύο παρορσιάζουν ὅπως-δήποτε ἀδυναμίαν, ὁ ἓνας εἰς τήν δημιουργικότητα καί ὁ ἄλλος εἰς τήν πρόνοιαν. Ὁ Θεός λοιπόν εἶναι ὁ δημιουργός καί ὁ προνοητής, καί ἡ δημιουργική καί συντηρητική καί προνοητική δύναμις του εἶναι ἡ ἀγαθή του θέλησις· «Πάντα γάρ ὅσα ἠθέλησεν, ὁ Κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καί ἐν τῇ γῆ»¹, καί κανείς δέν ἀντεστάθη εἰς τὸ θέλημά του². Θέλησε νά δημιουργηθοῦν τὰ σύμπαντα, καί ἐδημιουργήθησαν· θέλει νά ὑπάρχη ὁ κόσμος, καί ὑπάρχει, καί γίνονται ὅλα ὅσα θέλει.

Ὅτι ὁμοῦς προνοεῖ καί μάλιστα ὅτι καλῶς προνοεῖ, θά ἡμποροῦσε κανείς νά τὸ σκεφθῆ ὀρθότατα ἔτσι· ὁ μόνος ὁ Θεός εἶναι ἀπὸ τήν φύσιν του ἀγαθός καί σοφός· ἐπειδή λοιπόν εἶναι ἀγαθός, προνοεῖ (διότι αὐτός ποῦ δέν προνοεῖ, δέν εἶναι ἀγαθός· καί μάλιστα καί οἱ ἄνθρωποι καί τὰ ἄλογα ζῶα ἐκ φύσεως προνοῦν διὰ τὰ τέκνα των, καί αὐτός ποῦ δέν προνοεῖ κατακρίνεται), ἐπειδή ἀκόμη εἶναι σοφός φροντίζει διὰ τὰ ὄντα μέ τόν καλύτερον τρόπον.

Πρέπει λοιπόν ἔχοντας ἐστραμμένην τήν προσοχήν μας εἰς αὐτά, ὅλα νά τὰ θαυμάζωμεν, ὅλα νά τὰ ἐπαινοῦμεν, ὅλα τὰ ἔργα τῆς προνοίας νά τὰ δεχώμεθα χωρὶς ἐξέτασιν, καί ἂν ἀκόμη φαίνωνται εἰς τοὺς πολλοὺς ὅτι εἶναι ἀδίκαια, διὰ τόν λόγον ὅτι εἶναι ἀγνωστος καί ἀκατανόητος ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ, καί μόνον εἰς αὐτόν εἶναι γνωστοί οἱ διαλογισμοί μας καί αἱ πράξεις μας καί αὐτά ποῦ πρόκειται νά συμβοῦν. Καί μέ τήν λέξιν ὅλα ἐννοῶ αὐτά ποῦ δέν ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς· διότι αὐτά ποῦ ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς δέν εἶναι ἔργον τῆς προνοίας του, ἀλλὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεώς μας.

2. Πρβλ. Ρωμ. 9, 19.

Τῆς δὲ προνοίας τὰ μὲν κατ' εὐδοκίαν ἐστί, τὰ δὲ κατὰ συγχώρησιν. Κατ' εὐδοκίαν μὲν, ὅσα ἀναντιρρήτως εἰσὶν ἀγαθὰ, κατὰ συγχώρησιν δὲ ὅσα εἰσὶ πονηρά. Συγχωρεῖ γὰρ πολλᾶκις καὶ τὸν δίκαιον περιπεσεῖν συμφοραῖς, ἵνα τὴν ἐν αὐτῷ λανθάνουσαν ἀρετὴν δείξῃ τοῖς ἄλλοις, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ. Ἄλλοτε συγχωρεῖ τῶν ἀτόπων τι πραχθῆναι, ἵνα διὰ τῆς πράξεως τῆς δοκούσης ἀτόπου μέγα τι καὶ θαυμαστὸν κατορθωθῇ ὡς διὰ τοῦ σταυροῦ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Κατ' ἄλλον τρόπον συγχωρεῖ τὸν ὄσιον πάσχειν κακῶς, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ συνειδότος ἐκπέση ἢ καὶ ἐκ τῆς δοθείσης αὐτῷ δυνάμεώς τε καὶ χάριτος εἰς ἀλαζονείαν ἐμπέση ὡς ἐπὶ Παύλου. Ἐγκαταλείπεται τις πρὸς καιρὸν πρὸς διόρθωσιν ἄλλου, ἵνα τὸ κατ' αὐτὸν σκοποῦντες οἱ ἄλλοι παιδεύονται, ὡς ἐπὶ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου· φυσικῶς γὰρ ὀρῶντές τινες πάσχοντας συστελλόμεθα. Ἐγκαταλιμπᾶνεται τις καὶ εἰς ἄλλου δόξαν, οὐ δι' οἰκείας ἢ γονέων ἀμαρτίας ὡς ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς εἰς δόξαν τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Πάλιν συγχωρεῖται τις παθεῖν εἰς ἄλλου ζῆλον, ἵνα τῆς δόξης τοῦ παθόντος μεγαλυθείσης ἄοκνον τὸ πάθος τοῖς ἄλλοις γένηται ἐλπίδι τῆς μελλούσης δόξης καὶ ἐπιθυμίᾳ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὡς ἐπὶ τῶν μαρτύρων. Παραχωρεῖται τις καὶ εἰς αἰσχρὰν ἐμπεσεῖν πρᾶξιν ἐνίοτε εἰς διόρθωσιν ἐτέρου χείρονος πάθους· οἷον, ἐστὶ τις ἐπαιρόμενος ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς καὶ τοῖς κατορθώμασιν αὐτοῦ· παραχωρεῖ τοῦτον ὁ Θεὸς εἰς πορνείαν ἐμπεσεῖν, ὅπως διὰ τοῦ πτώματος εἰς συναί-

1. Πρβλ. Β' Κορ. 12, 7.

2. Πρβλ. Λουκ. 16, 19 ἔ.

Και ἀπὸ αὐτὰ πού ἀνήκουν εἰς τὴν πρόνοιαν ἄλλα γίνονται, διότι εἶναι εὐάρεστα εἰς αὐτόν, καὶ ἄλλα κατὰ παραχώρησιν. Καὶ εἶναι εὐάρεστα εἰς αὐτόν, ὅσα εἶναι καλὰ χωρὶς ἀντίρρησιν, κατὰ παραχώρησιν δέ, ὅσα εἶναι κακὰ. Ἐπιτρέπει δηλαδὴ συχνὰ νὰ εὐρεθῇ εἰς συμφορὰς καὶ ὁ δίκαιος, διὰ νὰ φανερώσῃ εἰς τοὺς ἄλλους τὴν ἀρετὴν πού εἶναι κρυμμένη ἐντὸς του, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἰώβ. Ἄλλοτε ἐπιτρέπει νὰ συμβῇ κάποιον παράδοξον γεγονός, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ μὲ τὸ γεγονός πού φαίνεται παράδοξον, ἓνα μεγάλο καὶ θαυμαστόν κατόρθωμα, ὅπως μὲ τὸν σταυρὸν ἐπραγματοποίησε τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Εἰς ἄλλην περίπτωσιν ἐπιτρέπει νὰ ὑποφέρῃ ὁ ὁσῖος, διὰ νὰ μὴ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τὴν ὀρθὴν συνείδησιν ἢ καὶ διὰ νὰ μὴ παρασυρθῇ εἰς τὴν ὑπερηφάνειαν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν δύναμιν καὶ χάριν πού τοῦ ἐδόθη, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Παύλου¹. Ἐγκαταλείπεται κανεὶς ἐπὶ κάποιον χρονικὸν διάστημα διὰ τὴν διόρθωσιν ἄλλου, διὰ νὰ διδάσκωνται δηλαδὴ οἱ ἄλλοι ἐξετάζοντας τὴν δυστυχίαν του, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου². διότι ἐκ φύσεως, ὅταν βλέπωμεν κάποιους νὰ ὑποφέρουν, «ζαρώνομεν» ἀπὸ φόβον. Ἐγκαταλείπεται κανεὶς καὶ διὰ νὰ δοξασθῇ κάποιος ἄλλος, ὄχι ἐξαιτίας τῶν ἀμαρτιῶν του ἢ τῶν ἀμαρτιῶν τῶν γονέων του, ὅπως ὁ ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἐγκατελείφθη διὰ νὰ δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου³. Ἀκόμη ἀφήνεται κάποιος νὰ κακοπαθήσῃ, διὰ νὰ αὐξηθῇ ὁ ζῆλος κάποιου ἄλλου, μὲ σκοπὸν δηλαδὴ νὰ γίνουν οἱ ἄλλοι ἀτρόμητοι εἰς τὴν κακοπάθειαν, χάρις εἰς τὸ μεγαλεῖον τῆς δόξης αὐτοῦ πού ἐκακοπάθησεν, ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῆς μελλοντικῆς δόξης καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν μαρτύρων. Παραχωρεῖται κανεὶς κάποτε νὰ παρασυρθῇ καὶ εἰς αἰσχροὺς πράξεις, διὰ νὰ διορθώσῃ ἄλλο πάθος χειρότερον ἐπὶ παραδείγματι, ὑπάρχει κάποιος πού ὑπερηφανεύεται διὰ τὰς ἀρετὰς του καὶ τὰς ἐπιτυχίας του· ἐπιτρέπει ὁ Θεὸς νὰ παρασυρθῇ εἰς τὴν πορνείαν, ὥστε ἀφοῦ συναισθανθῇ μὲ τὸ ἀμάρ-

3. Πρβλ. Ἰω. 9, 3.

σθῆσιν τῆς οἰκείας ἀσθενείας ἔλθων ταπεινωθῆ καὶ προσελθὼν ἐξομολογήσεται τῷ Κυρίῳ.

Χρῆ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν αἵρεσις τῶν πρακτῶν ἐφ' ἡμῖν ἔστι, τὸ δὲ τέλος τῶν μὲν ἀγαθῶν τῆς τοῦ Θεοῦ συνεργίας δικαίως συνεργούντος τοῖς προαιρουμένοις τὸ ἀγαθὸν ὀρθῶ τῷ συνειδίῳ κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ, τῶν δὲ πονηρῶν τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ Θεοῦ πάλιν κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ δικαίως ἐγκαταλιμπάνοντος.

Τῆς δὲ ἐγκαταλείψεώς εἰσιν εἴδη δύο· ἔστι γὰρ ἐγκατάλειψις οἰκονομικὴ καὶ παιδευτικὴ καὶ ἔστιν ἐγκατάλειψις τελεία ἀπογνωστικὴ. Οἰκονομικὴ μὲν καὶ παιδευτικὴ ἢ πρὸς διορθωσιν καὶ σωτηρίαν καὶ δόξαν τοῦ πάσχοντος γινομένη ἢ καὶ πρὸς ἄλλων ζῆλον καὶ μίμησιν ἢ καὶ πρὸς δόξαν Θεοῦ· ἢ δὲ τελεία ἐγκατάλειψις, ὅτε τοῦ Θεοῦ πάντα πρὸς σωτηρίαν πεποιηκότος ἀνεπαίσθητος καὶ ἀνιάτρευτος, μᾶλλον δὲ ἀνιάτος ἐξ οἰκείας προθέσεως διαμείνη ὁ ἄνθρωπος· τότε παραδίδεται εἰς τελείαν ἀπώλειαν ὡς ὁ Ἰούδας. Φείσειτο ἡμῶν ὁ Θεὸς καὶ ἐξελοῖτο τῆς τοιαύτης ἐγκαταλείψεως.

Χρῆ δὲ εἰδέναί, ὡς πολλοὶ εἰσιν οἱ τρόποι τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ μήτε λόγῳ ἐρμηνευθῆναι, μήτε νῶ καταληφθῆναι δυνάμενοι.

Δεῖ γινώσκειν, ὡς πᾶσαι αἱ σκυθρωπαὶ ἐπιφοραὶ τοῖς μετ' εὐχαριστίας δεχομένοις πρὸς σωτηρίαν ἐπάγονται καὶ πάντως ὠφελείας γίνονται πρόξενoi.

Χρῆ δὲ εἰδέναί, ὡς ὁ Θεὸς προηγουμένως θέλει πάντας σωθῆναι καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τυχεῖν· οὐ γὰρ ἐπὶ τὸ κολάσαι ἔπλασεν ἡμᾶς, ἀλλὰ πρὸς τὸ μετασχεῖν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, ὡς ἀγαθός. Ἀμαρτάνοντας δὲ θέλει κολάζεσθαι ὡς δίκαιος.

Λέγεται οὖν τὸ μὲν πρῶτον προηγούμενον θέλημα καὶ εὐδοκία, ἐξ αὐτοῦ ὄν, τὸ δὲ δεύτερον ἐπόμενον θέλημα καὶ παραχώρησις, ἐξ

τημά του τὴν ἀδυναμίαν του καὶ ταπεινωθῆ νὰ προσέλθῃ καὶ νὰ ἐξομολογηθῆ εἰς τὸν Κύριον τὸ ἀμάρτημά του.

Πρέπει ἐπίσης νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν ποὺ πρέπει νὰ κάνωμεν ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ ἡ ἐκτέλεσις τῶν καλῶν εἶναι ἔργον τῆς βαθείας τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος δικαίως βοηθεῖ αὐτούς ποὺ προτιμοῦν τὸ ἀγαθὸν μὲ ὀρθὴν συνείδησιν, σύμφωνα μὲ τὴν ἰδικὴν του πρόγνωσιν, ἐνῶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν κακῶν εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος πάλιν σύμφωνα μὲ τὴν πρόγνωσιν του δικαίως ἐγκαταλείπει.

Καὶ ὑπάρχουν δύο εἶδη τῆς ἐγκαταλείψεως· ὑπάρχει δηλαδὴ ἐγκατάλειψις οἰκονομικὴ καὶ διδακτικὴ, καὶ ὑπάρχει ἐγκατάλειψις ποὺ ὀδηγεῖ εἰς πλήρη ἀπελπισίαν. Οἰκονομικὴ βέβαια καὶ διδακτικὴ εἶναι αὐτὴ ποὺ γίνεται διὰ τὴν διόρθωσιν καὶ σωτηρίαν καὶ δόξαν αὐτοῦ ποὺ ὑποφέρει ἢ καὶ διὰ τὸν ζῆλον τῶν ἄλλων καὶ διὰ τὴν μίμησιν ἢ καὶ πρὸς δόξαν Θεοῦ· ἡ τελεία ὁμως ἐγκατάλειψις γίνεται, ὅταν ὁ ἄνθρωπος παραμείνῃ μὲ τὴν πρόθεσιν του ἀναίσθητος καὶ ἀδιόρθωτος, ἢ καλύτερα ἀθεράπευτος, μολονότι ὁ Θεὸς ἔχει κάμει ὄλα αὐτὰ ποὺ συντελοῦν εἰς τὴν σωτηρίαν· τότε ἀφήνεται εἰς τὴν τελείαν καταστροφὴν, ὅπως ὁ Ἰούδας. Εἶθε νὰ μᾶς λυπηθῆ ὁ Θεὸς καὶ νὰ μᾶς γλυτώσῃ ἀπὸ τέτοιου εἶδους ἐγκατάλειψιν.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι πολλοὶ εἶναι οἱ τρόποι ἐκδηλώσεως τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ, καὶ οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθοῦν μὲ τὸν λόγον οὔτε νὰ τοὺς συλλάβῃ κανεὶς μὲ τὸν νοῦν.

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὄλαί αἱ λυπηραὶ αἰφνιδιαστικαὶ δοκιμασίαι ὀδηγοῦν εἰς τὴν σωτηρίαν ἐκείνους ποὺ τὰς δέχονται μὲ εὐχαριστίαν καὶ ὅπωςδῆποτε τοὺς προξενοῦν ὠφέλειαν.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὁ Θεὸς κατ' ἀρχὴν θέλει νὰ σωθοῦν ὄλοι καὶ νὰ ἀξιώθοῦν τῆς βασιλείας του¹· διότι δὲν μᾶς ἔπλασε διὰ νὰ μᾶς τιμωρήσῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ γίνωμεν μέτοχοι τῆς ἀγαθότητός του, ἐπειδὴ εἶναι ἀγαθός. Θέλει ὁμως νὰ τιμωροῦνται αὐτοὶ ποὺ ἀμαρτάνουν, ἐπειδὴ εἶναι δίκαιος.

Ἄνομάζεται λοιπὸν τὸ μὲν πρῶτον θέλημα προηγούμενον θέλημα καὶ εὐδοκία, ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν, τὸ δὲ δεύτε-

ἡμετέρας αἰτίας. Καὶ αὕτη διττή· ἡ μὲν οἰκονομικὴ καὶ παιδευτικὴ πρὸς σωτηρίαν, ἡ δὲ ἀπογνωστικὴ πρὸς τελείαν κόλασιν, ὡς εἰρήκαμεν. Ταῦτα δὲ ἐπὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν.

Τῶν δὲ ἐφ' ἡμῖν τὰ μὲν ἀγαθὰ προηγουμένως θέλει καὶ εὐδοκεῖ, τὰ δὲ πονηρὰ καὶ ὄντως κακὰ οὔτε προηγουμένως οὔτε ἐπομένως θέλει· παραχωρεῖ δὲ τῷ αὐτεξουσίῳ· τὸ γὰρ κατὰ βίαν γινόμενον οὐ λογικόν, οὐδὲ ἀρετὴ. Προνοεῖ δὲ ὁ Θεὸς πάσης τῆς κτίσεως καὶ διὰ πάσης τῆς κτίσεως, εὐεργετῶν καὶ παιδεύων καὶ δι' αὐτῶν πολλάκις τῶν δαιμόνων ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰώβ καὶ τῶν χοίρων.

Β' (30) 44. Περὶ προγνώσεως καὶ προορισμοῦ

Χρὴ γινώσκειν, ὡς πάντα μὲν προγινώσκει ὁ Θεός, οὐ πάντα δὲ προορίζει· προγινώσκει γὰρ καὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν, οὐ προορίζει δὲ αὐτά· οὐ γὰρ θέλει τὴν κακίαν γενέσθαι οὐδὲ βιάζεται τὴν ἀρετὴν. Ὡστε τῆς θείας προγνωστικῆς κελεύσεως ἔργον ἐστὶν ὁ προορισμός. Προορίζει δὲ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ· ἤδη γὰρ κατὰ τὴν πρόγνωσιν αὐτοῦ προέκρινε πάντα ὁ Θεὸς κατὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ μὲν ἀρετὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐδόθη ἐν τῇ φύσει καὶ αὐτὸς ἐστὶ παντὸς ἀγαθοῦ ἀρχὴ καὶ αἰτία καὶ ἐκτὸς τῆς αὐτοῦ συνεργίας καὶ βοήθειας ἀδύνατον ἀγαθὸν θελήσαι ἢ πράξαι ἡμᾶς. Ἐφ' ἡμῖν δὲ ἐστὶν ἡ ἐμμεῖναι τῇ ἀρετῇ καὶ ἀκολουθεῖν τῷ Θεῷ πρὸς ταύτην καλοῦντι ἢ ἀποφοιτῆσαι τῆς ἀρετῆς, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῇ κακίᾳ γενέσθαι καὶ ἀκολουθεῖν τῷ Διαβόλῳ πρὸς ταύτην καλοῦντι

ρον ονομάζεται επόμενον θέλημα και παραχώρησις, επειδή ακολουθεῖ ἐξ αἰτίας μας. Καί εἶναι ἡ παραχώρησις αὐτὴ δύο εἰδῶν· ἡ μία οικονομικὴ καὶ διδακτικὴ, καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν σωτηρίαν, ἡ ἄλλη ἀπογνωστικὴ, καὶ ὁδηγεῖ εἰς τὴν τελείαν τιμωρίαν, ὅπως ἔχομεν εἰπῆ. Καὶ αὐτά, δι' ἐκεῖνα ποῦ δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς.

Ἐκ τῶν αὐτῶν πάλιν ποῦ ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς κατ' ἀρχὴν θέλει καὶ ἀποδέχεται τὰ ἀγαθὰ, ἐνῶ τὰ κακὰ καὶ ἀληθῶς ἐπιζητήμια οὔτε κατ' ἀρχὴν τὰ θέλει, οὔτε κατόπιν· ἀπεναντίας τὰ ἀφήνει εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ αὐτεξουσίου· διότι αὐτὸ ποῦ γίνεται διὰ τῆς βίας δὲν εἶναι λογικόν, οὔτε ἀρετὴ. Ὁ Θεὸς προνοεῖ δι' ὅλην τὴν δημιουργίαν καὶ διὰ μέσου ὅλης τῆς δημιουργίας, εὐεργετῶντας καὶ διδάσκοντας συχνὰ ἀκόμη καὶ διὰ μέσου τῶν δαιμόνων, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἰώβ καὶ τῶν χοίρων.

Β' (30) 44. Διὰ τὴν πρόγνωσιν καὶ τὸν προορισμόν

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὅλα τὰ γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων ὁ Θεός, ἀλλὰ δὲν τὰ προαποφασίζει ὅλα· γνωρίζει δηλαδὴ ἐκ τῶν προτέρων αὐτὰ ποῦ ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς, ἀλλὰ δὲν τὰ προαποφασίζει· διότι οὔτε θέλει νὰ γίνεται ἡ κακία, οὔτε ἐπιτυγχάνει διὰ τῆς βίας τὴν ἀρετὴν. Ἐπομένως ὁ προορισμὸς εἶναι ἔργον τοῦ προγνωστικοῦ προστάγματος τοῦ Θεοῦ. Ἐπίσης προαποφασίζει αὐτὰ ποῦ δὲν ἀξαρτῶνται ἀπὸ ἐμᾶς λόγῳ τῆς προγνώσεώς του· διότι ἕως τῶρα ὁ Θεὸς λόγῳ τῆς προγνώσεώς του, προκαθώρισεν ὅλα κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης του.

Πρέπει ἐπίσης νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ ἀρετὴ ἐδόθη εἰς τὴν φύσιν μας ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι πηγὴ καὶ αἰτία κάθε ἀγαθοῦ, καὶ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ θελήσωμεν ἢ νὰ ἐκτελέσωμεν τὸ ἀγαθόν, χωρὶς τὴν ἰδικὴν του συμπάραστασιν καὶ βοήθειαν. Ἀλλὰ ἀπὸ ἐμᾶς ἐξαρτᾶται ἢ νὰ μείνωμεν σταθεροὶ εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸν Θεὸν ποῦ μᾶς προσκαλεῖ εἰς αὐτήν, ἢ νὰ ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ τὴν ἀρετὴν, ποῦ σημαίνει νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν κακίαν καὶ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸν Διάβολον ποῦ προσκαλεῖ

ἀβιάστως· ἡ γὰρ κακία οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, εἰ μὴ ἀναχώρησις τοῦ ἀγαθοῦ, ὡσπερ καὶ τὸ σκότος τοῦ φωτός ἐστιν ἀναχώρησις. Μένοντες οὖν ἐν τῷ κατὰ φύσιν ἐν τῇ ἀρετῇ ἐσμεν, ἐκκλίνοντες δὲ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, ἤγουν ἐκ τῆς ἀρετῆς, εἰ τὸ παρά φύσιν ἐρχόμεθα καὶ ἐν τῇ κακίᾳ γινόμεθα.

Μετάνοιά ἐστιν ἐκ τοῦ παρά φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν καὶ ἐκ τοῦ Διαβόλου πρὸς τὸν Θεὸν ἐπάνοδος δι' ἀσκήσεως καὶ πόνων.

Τοῦτον τοίνυν τὸν ἄνθρωπον ὁ Δημιουργὸς ἄρρενα κατεσκεύασε, μεταδούς αὐτῷ τῆς ἑαυτοῦ θείας χάριτος καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἑαυτοῦ διὰ ταύτης αὐτὸν ποιησάμενος· ὅθεν καὶ τὴν τῶν ζώων ὀνομασίαν προφητικῶς, ὡς δούλων αὐτῷ δοθέντων, δεσποτικῶς ἐποιήσατο. Κατ' εἰκόνα γὰρ Θεοῦ λογικὸς τε καὶ νοερός καὶ αὐτεξούσιος γενόμενος, εἰκότως τὴν τῶν ἐπιγείων ἀρχὴν ἐνεχειρίζετο ὑπὸ τοῦ κοινου τῶν ἀπάντων Δημιουργοῦ τε καὶ Δεσπότου.

Εἰδὼς δὲ ὁ προγνώστης Θεός, ὡς ἐν παραβάσει γενήσεται καὶ τῇ φθορᾷ ὑποκείσεται, ἐποίησεν ἐξ αὐτοῦ τὸ θῆλυ, «βοηθὸν αὐτῷ κατ' αὐτόν»· βοηθὸν δὲ πρὸς τὴν διὰ γεννήσεως μετὰ τὴν παράβασιν τοῦ γένους ἐκ διαδοχῆς σύστασιν. Ἡ γὰρ πρώτη πλάσις γένεσις λέγεται καὶ οὐ γέννησις· γένεσις μὲν γὰρ ἐστὶν ἡ ἐκ Θεοῦ πρώτη πλάσις, γέννησις δὲ ἡ ἐκ καταδίκης τοῦ θανάτου διὰ τὴν παράβασιν ἐξ ἀλλήλων διαδοχή.

Τοῦτον ἔθετο ἐν τῷ παραδείσῳ τῷ τε νοητῷ καὶ τῷ αἰσθητῷ· ἐν μὲν γὰρ τῷ αἰσθητῷ ἐπὶ γῆς σωματικῶς διαιτώμενος ψυχικῶς τοῖς ἀγγέλοις συνανεστρέφετο θείας γεωργῶν ἐννοίας καὶ ταύταις τρεφόμενος, γυμνὸς τῇ ἀπλότητι καὶ τῇ ἀτέχνῳ ζωῇ πρὸς μόνον τὸν

χωρίς βίαν εις αὐτήν· διότι τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι ἢ κακία, παρὰ ἀπομάκρυνσις τοῦ ἀγαθοῦ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὸ σκότος εἶναι ἀπομάκρυνσις τοῦ φωτός. Δι' αὐτό, ἐφόσον παραμένομεν εἰς τὴν φυσικὴν μας κατάστασιν, εἴμεθα εἰς τὴν ἀρετὴν, ἂν ὁμως παρεκκλίνωμεν ἀπὸ τὴν φυσικὴν μας κατάστασιν, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀρετὴν, πηγαίνομεν εἰς τὴν παρὰ φύσιν κατάστασιν καὶ καταλήγομεν εἰς τὴν κακίαν.

Μετάνοια εἶναι ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν παρὰ φύσιν κατάστασιν εἰς τὴν φυσικὴν, καὶ ἀπὸ τὸν Διάβολον εἰς τὸν Θεὸν μὲ προσπάθειαν καὶ κόπους.

Ἐδημιούργησε λοιπὸν ὁ Δημιουργὸς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον ἄρρενα κατὰ τὸ γένος καὶ μετέδωκεν εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἰδικὴν του θεῖαν χάριν καὶ τὸν κατέστησε μὲ τὴν βοήθειαν αὐτῆς κοινωνὸν τοῦ ἑαυτοῦ του· καὶ δι' αὐτὸ ὡς αὐθέντης ἔδωσε προφητικῶς ὀνόματα εἰς τὰ ζῶα ποῦ παρεχωρήθησαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ὡς δοῦλοι. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἐδημιουργήθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ μὲ λογικὸν καὶ πνεῦμα καὶ ἐλευθερίαν βουλήσεως, εὐλόγως ἔπαιρνε εἰς τὰ χέρια του τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐπιγείων ἀπὸ τὸν κοινὸν Δημιουργὸν καὶ Δεσπότην ὅλης τῆς κτίσεως.

Ἐπειδὴ ὁμως ἐγνώριζεν ὁ προγνώστης Θεός, ὅτι ὁ ἄνθρωπος θὰ γίνῃ παραβάτης καὶ θὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν φθοράν, ἐδημιούργησεν ἀπὸ αὐτὸν τὴν γυναῖκα, «βοηθὸν πρὸς χάριν του πλάσμα ὁμοιον μὲ αὐτόν»¹. βοηθὸν μάλιστα διὰ τὴν ἀναπαραγωγὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διὰ τῆς γεννήσεως, μετὰ τὴν παράβασιν. Διότι ἡ ἀρχικὴ πλάσις ὀνομάζεται δημιουργία καὶ ὄχι γέννησις· δημιουργία δηλαδὴ εἶναι ἡ ἀρχικὴ πλάσις ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐνῶ γέννησις εἶναι ἡ ἀλληλοδιαδοχὴ ποῦ προέκυψε ἀπὸ τὴν θανατικὴν τιμωρίαν ἐξ αἰτίας τῆς παραβάσεως.

Τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἐτοποθέτησε μέσα εἰς τὸν παράδεισον, τὸν νοητὸν καὶ τὸν αἰσθητὸν· διότι, ἂν καὶ ἐξοῦσε σωματικῶς μέσα εἰς τὸν αἰσθητὸν ἐπίγειον παράδεισον, συνανεστρέφετο ψυχικῶς μὲ τοὺς ἀγγέλους, καλλιεργῶντας θεῖα νοήματα καὶ τρεφόμενος μὲ αὐτά, γυμνὸς χάρις εἰς τὴν ἀπλότητά του καὶ τὴν ἀνεπιτήδευτον ζωὴν, ἀνυψούμενος μὲ τὴν βοήθειαν τῶν δημιουρ-

Δημιουργὸν διὰ τῶν κτισμάτων ἐναγόμενος καὶ τῇ αὐτοῦ θεωρίᾳ ἀνδυνόμενός τε καὶ εὐφραϊνόμενος.

Ἐπειδὴ τοίνυν αὐτὸν αὐτεξουσίῳ θελήματι φυσικῶς κατεκόσμησε, δίδωσι νόμον αὐτῷ μὴ γεύσασθαι τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως, περὶ οὗ ξύλου αὐταρκῶς ἐν τῷ περὶ παραδείσου κεφαλαίῳ κατὰ γε τὴν ἡμετέραν εἰρήκαμεν δύναμιν. Ταύτην τὴν ἐντολὴν αὐτῷ δίδωσιν ἐπαγγειλάμενος, ὡς, εἰ μὲν φυλάξοι τὸ τῆς ψυχῆς ἀξίωμα τῷ λόγῳ τὴν νίκην διδούς, ἐπιγινώσκων τὸν κτίσαντα καὶ τούτου φυλάττων τὸ πρόσταγμα, τῆς αἰδίου μεθέξει μακαριότητος καὶ ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα κρείττων θανάτου γενόμενος· εἰ δέ γε καὶ τὴν ψυχὴν ὑποτάξει τῷ σώματι καὶ τὰ τοῦ σώματος προτιμήσει τερπνά, τὴν οἰκίαν τιμὴν ἀγνοήσας καὶ τοῖς ἀνόητοις παρεικασθεὶς κτήνεσι, τοῦ πεποιηκότος τὴν ζεύγλην ἀποσεισάμενος καὶ τὸ θεῖον αὐτοῦ παριδῶν ἐπίταγμα, θανάτῳ ἔσται ὑπεύθυνος καὶ φθορᾷ καὶ πόνῳ καθυποβληθήσεται τὸν ταλαίπωρον ἔλκων βίον. Οὐ γὰρ ἦν λυσιτελὲς ἀπειραστον ἔτι τυγχάνοντα καὶ ἀδόκιμον τῆς ἀφθαρσίας τυχεῖν, ἵνα μὴ εἰς τύφον ἐμπέσῃ καὶ κρῖμα τοῦ Διαβόλου. Ἐκεῖνος γὰρ διὰ τὸ ἀφθαρτον μετὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως ἔκπτωσιν τὴν ἐν τῷ κακῷ ἀμεταμέλητον ἔσχε καὶ ἄτρεπτον παγιότητα, ὥσπερ αὖ πάλιν καὶ οἱ ἄγγελοι, μετὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως τῆς ἀρετῆς ἐκλογὴν, τὴν ἐν τῷ καλῷ διὰ τῆς χάριτος ἀμετακίνητον ἴδρυσιν.

Ἔδει τοίνυν πρότερον δοκιμασθέντα τὸν ἄνθρωπον - ἀνὴρ γὰρ ἀπειραστος καὶ ἀδόκιμος, οὐδενὸς λόγου ἄξιος - καὶ τῇ πείρᾳ διὰ τῆς τηρήσεως τῆς ἐντολῆς τελειωθέντα, οὕτω τὴν ἀφθαρσίαν ἀρετῆς κομίσασθαι ἔπαθλον· μέσος γὰρ Θεοῦ καὶ ὕλης γενόμενος, διὰ

1. Θεωρία· εἶναι ἡ πνευματικὴ κατάσταση κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος πρὸ τῆς παρακοῆς ἀνυψοῦτο μὲ τὴν βοήθειαν τῶν δημιουργημάτων πρὸς τὸν Δημιουργὸν καὶ ἐγίνετο μὲ τοὺς πνευματικούς ὀφθαλμούς τῆς ψυχῆς τοῦ θεωρῶς τῆς θείας μεγαλωσύνης.

γημάτων μόνος πρὸς τὸν Δημιουργὸν καὶ αἰσθανόμενος γλυκύτητα καὶ χαρὰν ἀπὸ τῆν θεωρίαν¹ του.

Ἄφοῦ λοιπὸν τὸν ἐστόλισεν ὡς πρὸς τὴν φύσιν μὲ ἐλευθέραν θέλησιν, δίδει εἰς αὐτὸν ἐντολὴν νὰ μὴ φάγη ἀπὸ τὸ δένδρον τῆς γνώσεως, διὰ τὸ ὁποῖον δένδρον ἔχομεν ἀναφέρει ἀρκετά, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεώς μας, εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ παραδείσου. Αὐτὴν τὴν ἐντολὴν δίδει εἰς αὐτὸν μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ γίνῃ μέτοχος τῆς αἰωνίου μακαριότητος καὶ θὰ ζήσῃ αἰωνίως, γενόμενος ἀνώτερος ἀπὸ τὸν θάνατον, ἂν θὰ διαφυλάξῃ τὴν ἀξίαν τῆς ψυχῆς, χαρίζοντας τὴν νίκην εἰς τὸ λογικόν, ἀποκτῶντας τελείαν γνώσιν τοῦ Δημιουργοῦ καὶ τηρῶντας τὴν ἐντολὴν του· ἂν ὅμως καὶ τὴν ψυχὴν θὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸ σῶμα καὶ τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις θὰ προτιμήσῃ μὲ τὸ νὰ λησμονήσῃ τὴν προσωπικὴν του ἀξίαν καὶ νὰ ἐξομοιωθῇ μὲ τὰ ἄλογα ζῶα², ἔπειδὴ ἀπετίναξε τὴν ζεύγλαν τοῦ Δημιουργοῦ καὶ περιφρόνησε τὴν θεῖαν ἐντολὴν του, θὰ εἶναι ὑπόλογος μὲ τιμωρίαν τὸν θάνατον καὶ θὰ ὑποστῇ τὴν φθορὰν καὶ τὴν δυστυχίαν ζῶντας ἀθλίαν ζωὴν. Διότι δὲν ἦταν ὠφέλιμον νὰ γίνῃ ἀφθαρτος, ἐνῶ ἀκόμη ἦτο ἀδοκίμαστος καὶ ἄξιος ἀποδοκιμασίας, διὰ νὰ μὴ ὑπερηφανευθῇ καὶ πέσῃ εἰς τὴν καταδίκην ποῦ ἔπεσεν ὁ Διάβολος³. Ἐκεῖνος δηλαδὴ, ἔπειδὴ ἦταν ἀφθαρτος, μετὰ ἀπὸ τὴν ἐκουσίαν πτώσιν του, ἀπέκτησε τὴν ἀμετανόητον καὶ μόνιμον σταθερότητα εἰς τὸ κακόν, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ ἄγγελοι, μετὰ ἀπὸ τὴν ἐκουσίαν προτίμησιν τῆς ἀρετῆς, ἀπέκτησαν διὰ τῆς χάριτος τὴν σταθερὰν διαμονὴν εἰς τὸ καλόν.

*Ἐπρεπε λοιπὸν, ἀφοῦ προηγουμένως δοκιμασθῇ ὁ ἄνθρωπος - διότι ἄνθρωπος ἀδοκίμαστος καὶ ἄξιος ἀποδοκιμασίας, δὲν ἔχει καμμίαν ἀξίαν⁴ - καὶ ἀφοῦ γίνῃ τέλειος ἀπὸ τὴν ἐμπειρίαν ποῦ ἀπέκτησε μὲ τὴν τήρησιν τῆς ἐντολῆς, νὰ ἀποκομίσῃ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν ἀφθαρσίαν ὡς βραβεῖον τῆς ἀρετῆς· κα-

2. Ψαλ. 48, 13.

3. Πρβλ. Α' Τιμ. 3, 6.

4. Πρβλ. Σοφ. Σειρ. 34, 10.

μὲν τῆς τηρήσεως τῆς ἐντολῆς, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς πρὸς τὰ
 ὄντα φυσικῆς σχέσεως, ἐνωθεὶς τῷ Θεῷ καθ' ἕξιν, τὴν περὶ τὸ καλὸν
 παγιότητα λαμβάνειν ἀμετακίνητον ἔμελλε, διὰ δὲ τῆς παραβάσεως
 πρὸς τὴν ὕλην μᾶλλον κινηθεὶς καὶ τῆς αὐτοῦ αἰτίας, τοῦ Θεοῦ φημι,
 ἀποσπάσας τὸν νοῦν, τῇ φθορᾷ προσοικειοῦσθαι, καὶ παθητὸς ἀντὶ
 ἀπαθοῦς καὶ θνητὸς ἀντὶ ἀθανάτου γίνεσθαι καὶ συνδυασμοῦ καὶ
 ρευστῆς γεννήσεως ἐπιδέεσθαι καὶ τῇ ἐφέσει τῆς ζωῆς τῶν μὲν ἡ-
 δέων, ὡς δῆθεν ταύτην συνιστώντων ἀντέχεσθαι, πρὸς δὲ τοὺς τού-
 των προμηθουμένους τὴν στέρησιν ἀδεῶς ἀπεχθάνεσθαι· καὶ τὴν μὲν
 ἔφεσιν ἐκ Θεοῦ πρὸς τὴν ὕλην, τὸν δὲ θυμὸν ἐκ τοῦ τῆς σωτηρίας ὄν-
 τως ἐχθροῦ μεταφέρειν πρὸς τὸ ὁμόφυλον. Φθόνῳ τοίνυν Διαβόλου
 ἡττήθη ὁ ἄνθρωπος· οὐ γὰρ ἔφερεν ὁ φθονερός καὶ μισόκαλος δαί-
 μων αὐτὸς διὰ τὴν ἔπαρσιν κάτω γενόμενος ἡμᾶς τῶν ἄνω τυχεῖν,
 ὅθεν καὶ θεότητος ἐλπίδι ὁ ψεύστης δελεάζει τὸν ἄθλιον καὶ πρὸς τὸ
 ἴδιον τῆς ἐπάρσεως ὕψος ἀναγαγών, πρὸς τὸ ὁμοίον καταφέρει τῆς
 πτώσεως βάραθρον.

1. Ρευστὴ γέννησις· ἡ γέννησις διὰ σπέρματος.

θώς δηλαδή ἐδημιουργήθη ὁ ἄνθρωπος ἐνδιάμεσος μεταξύ Θεοῦ καὶ ὕλης, ἐπρόκειτο νὰ ἀποκτήσῃ μόνιμον τὴν σταθερότητα εἰς τὸ καλόν, ἀφοῦ μὲ τὴν τήρησιν τῆς ἐντολῆς ἐνωθῆ μετὸν Θεὸν χάρις εἰς τὸν ἔθισμόν, μετὰ τὴν λύτρωσίν του ἀπὸ τὸν φυσικὸν δεσμόν μὲ τὰ ὕλικα πράγματα· ἐνῶ μὲ τὴν παράβασιν, ἀφοῦ στραφῆ περισσότερον πρὸς τὴν ὕλην καὶ ἀπομακρύνῃ τὸν νοῦν του ἀπὸ τὴν πηγὴν του, δηλαδή τὸν Θεόν, ἐπρόκειτο νὰ ἐξοικειωθῆ μετὴν φθορὰν καὶ νὰ καταντήσῃ παθητὸς ἀπὸ ἀπαθῆς, καὶ θνητὸς ἀπὸ ἀθάνατος, καὶ νὰ ἔχῃ ἀνάγκην ἀπὸ συνένωσιν ἄρρενος καὶ θήλεος, καὶ ἀπὸ ρευστὴν¹ γέννησιν, καὶ νὰ προσκολλᾶται ἀπὸ τὸν πόθον διὰ τὴν ζωὴν εἰς τὰς ἀπολαύσεις, ἐπειδὴ τάχα τὴν συνθέτουν, καὶ πρὸς αὐτοὺς ποὺ φροντίζουν νὰ τὰς ἀποστέρησούν ἀπ' αὐτὸν νὰ αἰσθάνεται μεγάλην ἀποστροφήν· καὶ ἐπρόκειτο νὰ στρέψῃ τὴν ἐπιθυμίαν του ἀπὸ τὸν Θεὸν πρὸς τὴν ὕλην, τὴν δὲ ὀργὴν του ἀπὸ τὸν πραγματικὸν ἐχθρὸν τῆς σωτηρίας του πρὸς τοὺς συναθρώπους του. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν ἐνικήθη ἀπὸ τὸν φθόνον τοῦ Διαβόλου· διότι ὁ φθονερός καὶ μισόκαλος Διάβολος δὲν ἠνείχετο νὰ ἀξιωθῶμεν ἡμεῖς «τῶν ἄνω»², ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐξ αἰτίας τῆς ὑπερηφανείας του ἔπεσε, καὶ δι' αὐτὸ ὁ ψεύστης ἐξαπατᾷ τὸν δυστυχῆ ἄνθρωπον μὲ δόλωμα τὴν ἐλπίδα τῆς θεώσεως³ καὶ ἀφοῦ τὸν ἀνεβίβασεν εἰς τὸ ὕψος τῆς ἰδικῆς του ὑπερηφανείας τὸν κρημνίζει εἰς τὸ παρόμοιον βάραθρον τῆς πτώσεως.

2. Τὰ ἄνω· τὰ οὐράνια, τὰ πνευματικά.

3. Πρβλ. Γέν. 3, 5.

Γ' (1) 45. Περὶ τῆς θείας οἰκονομίας καὶ περὶ τῆς δι'
 ἡμᾶς κηδεμονίας καὶ τῆς ἡμῶν σωτηρίας

Ταύτη τοίνυν τῇ προσβολῇ τοῦ ἄρχεκάκου δαίμονος δελεασθέντα τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν τοῦ Δημιουργοῦ ἐντολὴν μὴ φυλάξαντα καὶ γυμνωθέντα τῆς χάριτος καὶ τὴν πρὸς Θεὸν παρρησίαν ἀπεκδυσάμενον καὶ σκεπασθέντα τῇ τοῦ μοχθηροῦ βίου τραχύτητι—τοῦτο γὰρ τὰ φύλλα τῆς συκῆς—καὶ περιβληθέντα τὴν νέκρωσιν, ἥτοι τὴν θνητότητα καὶ παχύτητα τῆς σαρκὸς—τοῦτο γὰρ ἡ τῶν νεκρῶν δερμάτων ἀμφιάσις—καὶ τοῦ παραδείσου κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοκρισίαν γεγονότα ἐξόριστον καὶ θανάτῳ κατάκριτον καὶ φθορᾷ ὑποχείριον, οὐ παρείδεν ὁ συμπαθῆς, ὁ τὸ εἶναι δούς καὶ τὸ εἶναι χαρισάμενος, ἀλλὰ πολλοῖς πρότερον παιδαγωγήσας καὶ πρὸς ἐπιστροφὴν καλέσας στόνῳ καὶ τρόμῳ, ὕδατος κατακλυσμῷ καὶ παντὸς τοῦ γένους μικροῦ δεῖν πανωλεθρίᾳ, συγχύσει καὶ διαιρέσει γλωσσῶν, ἀγγέλων ἐπιστάσιᾳ, πόλεων ἐμπρησμῷ, τυπικαῖς θεοφανείαις, πο-

1. Γεν. 3, 7.

2. Γεν. 3, 21.

3. Γεν. 3, 24.

4. Γεν. 3, 19.

5. Ἀναφέρεται εἰς τὸ «κατ' εἰκόνα» καὶ τὴν δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ φθάσῃ εἰς τὸ «καθ' ὁμοίωσιν».

6. Γεν. 4, 12.

7. Γεν. 6, 17.

8. Γεν. 11, 7.

9. Γεν. 19, 1 ἐ.

Γ' (1) 45. Διὰ τὴν θεϊὰν οἰκονομίαν καὶ διὰ τὴν φροντίδα του
πρὸς ἡμᾶς καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν μας

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς ἐπιθέσεως τοῦ ἀρχεκά-
κου δαίμονος ἐξηπατήθη ὁ ἄνθρωπος καὶ δὲν ἐφύλαξε τὴν ἐν-
τολὴν τοῦ Δημιουργοῦ καὶ ἐγυμνώθη ἀπὸ τὴν χάριν καὶ ἔβγαλε
ἀπὸ ἐπάνω του ὡσάν ἔνδυμα τὴν παρρησίαν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ
ἐσκέπασε τὴν γύμνιάν του μὲ τὴν σκληρότητα τῆς ἀθλίας ζωῆς -
διότι αὐτὸ εἶναι τὰ φύλλα τῆς συκιᾶς ¹ - καὶ ἐτύλιξε τὸν ἑαυτὸν
του μὲ τὴν νέκρωσιν, δηλαδὴ μὲ τὴν θνητότητα καὶ τὴν ὑλοπρο-
σύνην τῆς σαρκὸς ² - διότι αὐτὸ εἶναι τὸ ἔνδυμα τῶν δερμάτων -
καὶ σύμφωνα μὲ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἐξωρίσθη ἀπὸ τὸν
παράδεισον³ καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον καὶ ἐξουσιάσθη ἀπὸ τὴν
φθοράν ⁴, δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορος ὁ εὐσπλαχνικὸς Θεός, ποῦ μᾶς ἔ-
δωσε τὴν ὑπαρξιν καὶ μᾶς ἐχάρισε τὴν καλὴν ὑπαρξιν ⁵, ἀλλὰ
ἀφοῦ προηγουμένως μὲ πολλοὺς τρόπους μᾶς καθωδήγησε, ὡ-
σάν παιδιά, καὶ μᾶς ἐκάλεσε νὰ ἐπιστρέψωμεν, μὲ στεναγμοὺς δη-
λαδὴ καὶ τρόμους ⁶, μὲ τὸν κατακλυσμὸν ⁷ καὶ τὴν παρ' ὀλίγον ἐ-
ξολόθρευσιν ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, μὲ τὸ ἀνακάτωμα καὶ
τὸν χωρισμὸν τῶν γλώσσων ⁸, μὲ τὰς ἐμφανίσεις τῶν ἀγγέλων ⁹,
μὲ τὸν ἐμπρησμὸν τῶν πόλεων¹⁰, μὲ τὰς εἰκονικὰς ἐμφανίσεις τοῦ
Θεοῦ ¹¹, μὲ τοὺς πολέμους¹², μὲ τὰς νίκας¹³, μὲ τὰς ἡττας¹⁴, μὲ τὰ

10. Γεν. 19, 24.

11. *Εξ. 3, 4 ε.

12. *Εξ. 17, 8.

13. *Εξ. 17, 11.

14. *Εξ. 17, 11.

λέμοις, νίκαις, ἡτταις, σημείοις καὶ τέρασι καὶ ποικίλαις δυνάμεσι, νόμῳ, προφήταις, δι' ὧν τὸ σπουδαζόμενον ἦν ἡ τῆς ἁμαρτίας ἀναίρεσις, πολυσχεδῶς χεθείσης καὶ καταδουλωσαμένης τὸν ἄνθρωπον καὶ πᾶν εἶδος κακίας ἐπισωρευσάσης τῷ βίῳ καὶ ἡ πρὸς τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου ἐπάνοδος. Ἐπειδὴ δι' ἁμαρτίας ὁ θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, ὥσπερ τι θηρίον ἄγριον καὶ ἀνήμερον τὸν ἀνθρώπινον λυμαινόμενος βίον, ἔδει τὸν λυτροῦσθαι μέλλοντα ἀναμάρτητον εἶναι καὶ μὴ τῷ θανάτῳ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὑπεύθυνον, ἔτι δὲ νευρωθῆναι καὶ ἀνακαινισθῆναι τὴν φύσιν καὶ ἔργῳ παιδαγωγηθῆναι καὶ διδαχθῆναι ἀρετῆς ὁδόν, τῆς μὲν φθορᾶς ἀπάγουσαν, πρὸς δὲ τὴν ζωὴν ποδηγοῦσαν τὴν αἰῶνιον· τέλος τὸ μέγα περὶ αὐτὸν τῆς φιλανθρωπίας ἐνδείκνυται πέλαγος· αὐτὸς γὰρ ὁ Δημιουργὸς τε καὶ Κύριος τὴν ὑπὲρ τοῦ οἰκείου πλάσματος ἀναδέχεται πάλιν καὶ ἔργῳ διδάσκαλος γίνεται· καὶ ἐπειδὴ θεότητος ἐλπίδι ὁ ἐχθρὸς δελεάζει τὸν ἄνθρωπον, σαρκὸς προβλήματι δελεάζεται καὶ δείκνυται ἅμα τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ σοφόν, τὸ δίκαιόν τε καὶ τὸ δυνατὸν τοῦ Θεοῦ· τὸ μὲν ἀγαθόν, ὅτι οὐ παρεῖδε τοῦ οἰκείου πλάσματος τὴν ἀσθένειαν, ἀλλ' ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτῷ πεσόντι καὶ χεῖρα ὤρεξε· τὸ δὲ δίκαιον, ὅτι ἀνθρώπου ἡττηθέντος, οὐχ ἕτερον ποιεῖ νικῆσαι τὸν τύραννον, οὐδὲ βία ἐξαρπάζει τοῦ θανάτου τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ὄν πάλαι διὰ τῆς ἁμαρτίας καταδουλοῦται ὁ θάνατος, τοῦτον ὁ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος νικητὴν πάλιν πεποίηκε καὶ τῷ ὁμοίῳ τὸν ὁμοιον ἀνεσώσατο, ὅπερ ἄπορον ἦν· τὸ δὲ σοφόν, ὅτι εὔρε τοῦ ἀπόρου λύσιν εὐπρεπεστάτην·

1. Δευτ. 4, 34.

2. Ἐξ. 24, 12.

3. Ἦσ. 1, 16 ε.

4. Ρωμ. 5, 12.

5. Β' Κορ. 5, 21.

6. Ἐφ. 2. 15 καὶ 4, 24.

«σημάδια» καὶ τὰ καταπληκτικὰ ἔργα ¹, μὲ τὰ διάφορα θαύματα, μὲ τὸν νόμον ², μὲ τοὺς προφήτας, ποὺ τὸ κήρυγμά τους εἶχε σκοπὸν τὴν κατάργησιν τῆς ἁμαρτίας, ποὺ μὲ πολλὰς διακλαδώσεις ἠπλώθη καὶ ὑπεδούλωσε τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐσώριασεν ἐπάνω εἰς τὴν ζωὴν του ὅλα τὰ εἶδη τῆς κακίας, καὶ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ καλόν ³. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ θάνατος εἰσηλθεν εἰς τὸν κόσμον ἕξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας ⁴, ὡσὰν κάποιον ἀγριον καὶ ἀνήμερον θηρίον, καὶ ἀφάνιζε τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, ἔπρεπε αὐτὸς ποὺ ἐπρόκειτο νὰ τὴν λυτρώσῃ νὰ εἶναι ἀναμάρτητος ⁵ καὶ νὰ μὴ εἶναι ἕξ αἰτίας τῆς ἁμαρτίας ὑπόλογος εἰς τὸν θάνατον, ἀκόμη δὲ ἔπρεπε νὰ ἐνισχυθῇ καὶ νὰ ἀνανεωθῇ ἡ φύσις ⁶, καὶ νὰ καθοδηγηθῇ καὶ νὰ διδαχθῇ μὲ ἔργα τὸν δρόμον τῆς ἀρετῆς ⁷, ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ μακριὰ ἀπὸ τὴν φθορὰν καὶ κατευθύνει εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν· τέλος φανερώνει δι' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον τὸ μέγα πέλαιος τῆς φιλανθρωπίας του· διότι ὁ ἴδιος ὁ Δημιουργὸς καὶ Κύριος παίρνει ἐπάνω του τὸν ἀγῶνα χάριν τοῦ πλάσματός του, καὶ γίνεται μὲ τὴν ζωὴν του διδάσκαλος· καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐχθρὸς παρεπλάνησε τὸν ἄνθρωπον μὲ δόλωμα τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ γίνῃ Θεὸς ⁸, παραπλανᾶται μὲ τὸ προκάλυμμα τῆς σαρκός, καὶ ἐκδηλώνεται συγχρόνως ἡ ἀγαθότης καὶ ἡ σοφία, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ· ἐκδηλώνεται ἡ ἀγαθότης, διότι δὲν περιεφρόνησε τὸ ἀδύνατον πλάσμα του, ἀλλὰ τὸ εὐσπλαχνίσθη, ὅταν ἔπεσε, καὶ τοῦ ἀπλώσε τὸ χέρι· ἡ δικαιοσύνη πάλιν, διότι, ὅταν ἐνικήθη ὁ ἄνθρωπος, δὲν κινεῖ ἄλλον νὰ νικήσῃ τὸν τύραννον, οὔτε μὲ τὴν βίαν ἀποσπᾷ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν θάνατον, ἀλλὰ αὐτὸν ποὺ ὑπεδούλωσε κατὰ τὸν παλαιὸν καιρὸν ὁ θάνατος ἕξ αἰτίας τῶν ἁμαρτιῶν, αὐτὸν ὁ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος Θεὸς τὸν ἔκανε πάλιν νικητὴν, καὶ ἀνέκτησε τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸν ὁμοῖόν του, πρᾶγμα ποὺ ἦταν πολὺ δύσκολον· ἡ σοφία πάλιν ἐκδηλώνεται, διότι εὐρῆκε διὰ τὴν μεγάλην δυσκολίαν λύσιν μεγαλοπρεπεστάτην·

7. Α' Πέτρ. 2, 21 ἔ.

8. Γεν. 3, 5.

εὐδοκία γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατὴρ ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός, ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, ὁ προαιώνιος, ὁ ἀναρχος, ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ὢν καὶ Θεὸς ὢν, ὁ ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, κλίνας οὐρανοὺς κατέρχεται, τουτέστιν, τὸ ἀταπεινῶτον αὐτοῦ ὕψος ἀταπεινῶτως ταπεινῶσας συγκαταβαίνει τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις συγκατάβασιν ἀφραστόν τε καὶ ἀκατάληπτον—τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἡ κατάβασις—καὶ Θεὸς ὢν τέλειος ἄνθρωπος τέλειος γίνεται καὶ ἐπιτελεῖται τὸ πάντων καινῶν καινότετον, τὸ μόνον καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον, δι' οὗ ἡ ἀπειρος τοῦ Θεοῦ ἐμφανίζεται δύναμις. Τί γὰρ μείζον τοῦ γενέσθαι τὸν Θεὸν ἄνθρωπον; Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἀτρέπτως ἐγένετο ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Ἁγίας Ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου, καὶ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων χρηματίζει ὁ μόνος φιλάνθρωπος, οὐκ ἐκ θελήματος ἢ ἐπιθυμίας ἢ συναφείας ἀνδρός ἢ γεννήσεως ἐνηδόου ἐν τῇ ἀχράντῳ μήτρᾳ τῆς Παρθένου συλληφθείς, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ τῆς πρώτης τοῦ Ἀδὰμ γενέσεως· καὶ γίνεται ὑπήκοος τῷ Πατρὶ, τῷ καθ' ἡμᾶς καὶ ἐξ ἡμῶν προσλήμματι τὴν ἡμετέραν παρακοὴν ἰώμενος καὶ ὑπογραμμὸς ἡμῶν ὑπακοῆς γινόμενος, ἧς ἐκτὸς οὐκ ἔστι σωτηρίας τυχεῖν.

1. Ματθ. 3, 17.

2. Ἰω. 1, 18.

3. Ἰω. 1, 1.

4. Ἰω. 1, 1.

5. Φιλιπ. 2, 6.

6. Ψαλ. 17, 10.

διότι με τὴν εὐαρέσκειαν ¹ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ποῦ εἶναι εἰς τὸν κόλπον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ², ὁ ὁμοούσιος μετὸν Πατέρα καὶ μετὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὁ προαιώνιος, ὁ ἀναρχος, ποῦ ἦταν «ἐν ἀρχῇ» ³ καὶ ποῦ ἦταν μετὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, καὶ ποῦ ἦταν Θεός ⁴, ὁ ὁποῖος εἶχε θεϊκὴν φύσιν ⁵, ἀφοῦ ἔκλινε τοὺς οὐρανοὺς ἔρχεται κάτω εἰς τὴν γῆν⁶, δηλαδὴ ἀφοῦ ἔταπεινώσε τὸ ἀταπεινῶτον ὕψος του χωρὶς νὰ χάσῃ τὴν δόξαν του, ἐκδηλώνει εἰς τοὺς δούλους του ἐπιείκειαν καὶ μακροθυμίαν ἀνέκφραστον καὶ ἀκατάληπτον - διότι αὐτὸ σημαίνει ἡ λέξις κατάβασις - καὶ ἐνῶ ἦταν τέλειος Θεός, γίνεται τέλειος ἄνθρωπος, καὶ πραγματοποιεῖ τὸ πρωτάκουστον ἀπ' ὅλα τὰ νέα, τὴν μοναδικὴν καινοτομίαν κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιον ⁷, μετὴν ὁποῖαν φανερῶνεται ἡ ἄπειρος δύναμις τοῦ Θεοῦ. Διότι τί μεγαλύτερον ὑπάρχει ἀπὸ τὸ νὰ γίνῃ ὁ Θεός ἄνθρωπος; Καὶ ὁ Λόγος ἐσαρκώθη ⁸, χωρὶς νὰ μεταβληθῇ ἡ θεία φύσις του, ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἀπὸ τὴν Μαρίαν τὴν Ἁγίαν Ἀειπάρθενον καὶ Θεοτόκον ⁹, καὶ ὁ μόνος φιλόνητος γίνεται μεσίτης ¹⁰ μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, χωρὶς νὰ συλληφθῇ εἰς τὴν ἀσπίλον μήτραν τῆς Παρθένου ἀπὸ θέλημα ἀνδρὸς¹¹ ἢ ἐπιθυμίαν ἢ ἐπαφὴν μετ' ἀνδρα ἢ ἀπὸ γέννησιν ποῦ ἦταν καρπὸς ἡδονῆς, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ μετὸν τρόπον τῆς ἀρχικῆς δημιουργίας τοῦ Ἀδάμ· καὶ κάνει ὑπακοὴν εἰς τὸν Πατέρα ¹², θεραπεύοντας τὴν ἰδικὴν μας παράβασιν μετὸ ἀνθρώπινον σῶμα ποῦ ἐπῆρεν ἀπὸ ἡμᾶς, καὶ μετὸ νὰ γίνῃ εἰς ἡμᾶς τύπος ὑπακοῆς, χωρὶς τὴν ὁποῖαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν σωτηρίαν.

7. Ἐκκλ. 1, 9.

8. Ἰω. 1, 14.

9. Ματθ. 1, 18. Λουκ. 1, 35.

10. Α' Τιμ. 2, 5.

11. Ἰω. 1, 13.

12. Φιλ. 2, 8.

Γ' (2) 46. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς συλλήψεως τοῦ Θεοῦ
 Λόγου καὶ τῆς θείας αὐτοῦ σαρκώσεως

Ἄγγελος γὰρ Κυρίου ἀπεστάλη πρὸς τὴν Ἁγίαν Παρθένον, κ δαυιτικῆς φυλῆς καταγομένην· «Πρόδηλον γὰρ ὡς ἐξ Ἰούδα ἀναέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν», «ἐξ ἧς φυλῆς οὐδεὶς προσέσχηκε τῷ θυσιατηρίῳ», ὡς ὁ θεὸς ἔφη ἀπόστολος, περὶ οὗ ὕστερον ἐροῦμεν ἀκρίεστερον, ἢν εὐαγγελιζόμενος ἔλεγε· «Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Ἡ δὲ διαταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ» καὶ φησι πρὸς αὐτὴν ἄγγελος· «Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὖρες γὰρ χάριν παρὰ Κυρίῳ, καὶ ἐξῆ Υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώσει ὃν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν». Ὅθεν καὶ τό, «Ἰησοῦς», ωτῆρ ἐρμηνεύεται. Τῆς δὲ διαπορούσης· «Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, πεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;», πάλιν φησὶ πρὸς αὐτὴν ὁ ἄγγελος· Πνεῦμα Ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπικιάσει σοι. Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον κληθήσεται, Υἱὸς Θεοῦ». Ἡ δὲ πρὸς αὐτόν· «Ἴδου ἡ δούλη Κυρίου· γένοιτό μοι ατὰ τὸ ῥῆμά σου».

Μετὰ οὖν τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ἁγίας Παρθένου Πνεῦμα Ἅγιον ἐπήλθεν ἐπ' αὐτὴν κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, ὃν εἶπεν ὁ ἄγγελος, καθαίρων αὐτὴν καὶ δύναμιν δεκτικὴν τῆς τοῦ Λόγου θεότητος παρέχον, ἅμα δὲ καὶ γεννητικὴν. Καὶ τότε ἐπεσκίασεν ἐπ' αὐτὴν ἡ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου ἐνυπόστατος σοφία καὶ δύναμις, ἡ ἰὸς τοῦ Θεοῦ ὁ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, οἰοεὶ θεὸς σπόρος, καὶ συνέηξεν ἐαυτῷ ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ καθαρωτάτων αὐτῆς αἱμάτων σάρκα μυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυ-

1. Λουκ. 1, 26 - 27.

2. Ἐβρ. 7, 14.

3. Λουκ. 1, 28.

Γ' (2) 46. Διὰ τὸν τρόπον τῆς συλλήψεως τοῦ Λόγου, καὶ τῆς
θείας σαρκώσεώς του

Ἄπεστάλη δηλαδὴ ἄγγελος Κυρίου πρὸς τὴν Ἁγίαν Παρ-
θένον¹, ἡ ὁποία κατήγετο ἀπὸ τὴν φυλὴν τοῦ Δαυὶδ· «Πρόδηλον
γὰρ ὡς ἐξ Ἰούδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ἡμῶν, ἐξ ἧς φυλῆς οὐδεὶς
προσέσχηκε τῷ θυσιαστηρίῳ»², ὅπως εἶπεν ὁ θεῖος ἀπόστολος,
διὰ τὸ ὅποιον θὰ ὁμιλήσωμεν ἀκριβέστερα κατόπιν, καὶ ἔλεγεν
εἰς αὐτὴν φέροντας τὸ εὐχάριστον νέον· «Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ
Κύριος μετὰ σοῦ»³. Αὐτὴ δὲ ἐταράχθη μετὰ τὰ λόγια αὐτά, καὶ
λέγει εἰς αὐτὴν ὁ ἄγγελος· «Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὖρες γὰρ χάριν
παρὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰη-
σοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐ-
τῶν⁴». Δι' αὐτὸ καὶ τὸ ὄνομα «Ἰησοῦς» ἐρμηνεύεται σωτήρ. Ἐνῶ
ὁμοίως αὐτὴ ἐξέφραζε τὴν μεγάλην ἀπορίαν της· «Πῶς ἔσται μοι
τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;»⁵ ἔπαναλαμβάνει εἰς αὐτὴν
ὁ ἄγγελος· «Πνεῦμα Ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ καὶ δύναμις Ὑψί-
στου ἐπισκιάσει σοι. Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον κληθή-
σεται, Υἱὸς Θεοῦ»⁶. Αὐτὴ τότε εἶπε εἰς αὐτόν· «Ἴδου ἡ δούλη Κυ-
ρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου»⁷.

Λοιπόν, μετὰ τὴν συγκατάθεσιν τῆς ἁγίας Παρθένου, ἦλθεν
εἰς αὐτὴν Πνεῦμα Ἅγιον σύμφωνα μετὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, πού
εἶπε ὁ ἄγγελος, ἐξαγνίζοντάς τὴν καὶ χορηγῶντάς εἰς αὐτὴν τὴν
δύναμιν νὰ δεχθῇ τὸν Θεὸν Λόγον καὶ συγχρόνως τὴν δύναμιν
νὰ τὸν γεννήσῃ. Καὶ τότε ἔπεσεν ἐπάνω της, ὡσάν σκιά, ἡ ἐνυ-
πόστατος σοφία καὶ δύναμις τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ, ὁ Υἱὸς τοῦ
Θεοῦ, ὁ ὁμοούσιος μετὰ τὸν Πατέρα, ὡσάν θεῖος σπέρμος, καὶ ἐδη-
μιούργησε διὰ τὸν ἑαυτὸν του σάρκα μετὰ ψυχὴν λογικὴν καὶ νοε-
ράν, τὴν πιὸ ἐκλεκτὴν ἐκπροσώπησιν τοῦ γένους μας, ὄχι σπερ-

4. Λουκ. 1, 30 - 31.

5. Λουκ. 1, 34.

6. Λουκ. 1, 35.

7. Λουκ. 1, 38.

άματος, οὐ σπερματικῶς ἀλλὰ δημιουργικῶς διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις ἀπαρτιζομένου τοῦ σχήματος, ἀλλ' ὑφ' ἐν τελειωθέντος, αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος χρηματίζας ἢ σαρκὶ ὑπόστασις· οὐ γὰρ προϋποστάση καθ' ἑαυτὴν σαρκὶ ἠνώθη θεῖος Λόγος, ἀλλ' ἐνοικήσας τῇ γαστρὶ τῆς Ἁγίας Παρθένου ἀπειγράπτως ἐν τῇ ἑαυτοῦ ὑποστάσει ἐκ τῶν ἀγνῶν τῆς Ἀειπαρθένου ἱμάτων σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ ὑπεστήσατο παρχὴν προσλαβόμενος τοῦ ἀνθρωπίνου φυράματος, αὐτὸς ὁ Λόγος γενόμενος τῇ σαρκὶ ὑπόστασις. Ὡστε ἅμα σὰρξ, ἅμα Θεοῦ Λόγου σὰρξ, ἅμα σὰρξ ἔμφυχος λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ἅμα Θεοῦ Λόγου ἀρξ ἔμφυχος λογικῇ τε καὶ νοερᾷ. Διὸ οὐκ ἄνθρωπον ἀποθεωθέντα λέγομεν, ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα· ὧν γὰρ φύσει τέλειος Θεός, ἐγὼνε φύσει τέλειος ἄνθρωπος ὁ αὐτός, οὐ τραπείς τὴν φύσιν, οὐδὲ ἀντάσας τὴν οἰκονομίαν, ἀλλὰ τῇ ἐκ τῆς Ἁγίας Παρθένου ληφθείῃ λογικῶς τε καὶ νοερῶς ἐψυχωμένη σαρκὶ καὶ ἐν αὐτῷ τὸ εἶναι ἀχούση ἐνωθεὶς καθ' ὑπόστασιν ἀσυγχύτως καὶ ἀναλλοιῶτως καὶ διαιρέτως, μὴ μεταβαλὼν τὴν τῆς θεότητος αὐτοῦ φύσιν εἰς τὴν ἡς σαρκὸς οὐσίαν, μήτε τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ εἰς τὴν ὑσιν τῆς αὐτοῦ θεότητος, οὐδὲ ἐκ τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως καί, ἥς ροσελάβετο ἀνθρωπίνης φύσεως, μίαν φύσιν ἀποτελέσας σύνθετον.

1. Σπερματικὸς εἶναι ὁ τρόπος δημιουργίας τῶν ἀνθρώπων μετὰ ἀπὸ οὗς πρωτοπλάστους.

2. Δημιουργικὸς εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἀρχικῆς δημιουργίας τοῦ Ἀδάμ.

3. Ὁ Ἄρειος, ὁ Νεστόριος καὶ ὁ διδάσκαλός του Θεόδωρος Μοψουετίας ὑπεστήριξαν ὅτι ὁ «ἄνθρωπος Ἰησοῦς» εἶχεν ἐπὶ ἓνα χρονικὸν διάστημα ἰαίτεραν ὑπόστασιν καὶ κατόπιν ἠθικῆς δοκιμασίας ἐγίνεν ἄξιος νὰ ἐνωθῇ ἐ τὸν Λόγον. Ἡ πλάνη αὕτη ἀνατρέπει τὸ δόγμα τῆς ἐνανθρωπήσεως.

4. Φιλιπ. 2, 6-7.

5. Τὸ «ἄτρεπτον τοῦ Λόγου» κατὰ τὴν ἐνανθρώπησίν του ἀποτελεῖ ἴστιν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας καὶ ἐκφράζει μὲ ἀκρίβειαν τὸν τρόπον τῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων ἐν Χριστῷ. Τὸν ὄρον εἰσάγει πρῶτος ὁ Ἀλεξανδρεὶας

ματικῶς¹, ἀλλὰ δημιουργικῶς², μετὴν συνεργίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, χωρὶς νὰ σχηματίζεται τὸ σῶμα του μετὴν τμηματικὴν συμπλήρωσιν, ἀλλὰ ἔγινε τέλειον μετὰ μιᾶς, ἐπειδὴ ἔγινεν ὁ ἴδιος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἡ ἀληθινὴ ὕπαρξις διὰ τὴν σάρκα· διότι δὲν ἠνώθη ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μετὰ σάρκα πού προϋπήρχε μόνη της³, ἀλλὰ, ἀφοῦ κατοίκησε μέσα εἰς τὴν μήτραν τῆς Ἁγίας Παρθένου, ἐδημιούργησε μετὰ ἀνέκφραστον τρόπον μέσα εἰς τὴν ἰδικὴν του προσωπικὴν ὑπόστασιν, ἀπὸ τὰ ἀγνὰ αἵματα τῆς Ἀειπαρθένου, σάρκα μετὰ ψυχὴν λογικὴν καὶ νοεράν, παίρνοντας ὅ,τι ἐκλεκτόν ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον γένος, μετὰ τὸ νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος ὁ Λόγος ἀληθινὴ ὕπαρξις διὰ τὴν σάρκα. Ἐπομένως εἶναι συγχρόνως ἀνθρωπίνη σάρκα καὶ σάρκα τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ σάρκα ἔμψυχη, λογικὴ καὶ νοερά. Δι' αὐτὸ δὲν λέγομεν ὅτι εἶναι ἀνθρωπος πού ἔγινε Θεός, ἀλλὰ Θεός πού ἔγινεν ἀνθρωπος⁴· διότι ἐνῶ ἦταν κατὰ τὴν φύσιν τέλειος Θεός, ἔγινε ὁ ἴδιος τέλειος ἀνθρωπος κατὰ τὴν φύσιν, χωρὶς νὰ μεταβληθῇ⁵ ὡς πρὸς τὴν φύσιν, καὶ χωρὶς νὰ κἀνῃ φανταστικόν⁶ τὸ σχέδιον τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὸ νὰ ἐνωθῇ «καθ' ὑπόστασιν», χωρὶς σύγχυσιν καὶ χωρὶς μεταβολὴν καὶ χωρὶς διαίρεσιν, μετὰ τὴν σάρκα πού ἐπῆρεν ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Παρθένον, ἡ ὁποία σάρκα εἶχε ψυχὴν λογικὴν καὶ νοεράν, καὶ εἶχε ἀποκτήσει τὴν ὕπαρξιν της εἰς τὸ πρόσωπόν του, χωρὶς νὰ μεταβάλῃ τὴν θεϊαν του φύσιν εἰς ἀνθρωπίνην φύσιν, οὔτε τὴν ἀνθρωπίνην του φύσιν εἰς θεϊαν φύσιν, καὶ χωρὶς νὰ δημιουργήσῃ μίαν σύνθετον φύσιν ἀποτελουμένην ἀπὸ τὴν θεϊαν του φύσιν καὶ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πού ἐπῆρε.

Ἁλέξανδρος καὶ κατόπιν τὸν χρησιμοποιοῖ ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος (451) διὰ νὰ διακηρύξῃ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔγινεν ἀνθρωπος «ἀτρέπτως», δηλαδὴ χωρὶς νὰ μεταβληθῇ ἡ θεία φύσις.

6. Τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Κυρίου ἠρνήθησαν οἱ Δοκῆται καὶ οἱ Γνωστικοί. Ἐξ ἄλλου ὁ Νεστόριος ὑπεστήριζεν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν θεωρημάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν ὕπαρξιν δύο φύσεων καὶ δύο ὑποστάσεων (προσώπων), διέκρινε δὲ τὸ φυσικὸν πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐταύτιζε πρὸς τὴν φύσιν ἢ οὐσίαν, καὶ τὸ «πρόσωπον τῆς ἐνώσεως», τὸ ὁποῖον εἰς τὴν πραγματικότητα ἦταν πλασματικὸν καὶ φανταστικόν.

Γ' (3) 47. Περὶ τῶν δύο φύσεων· κατὰ Μονοφυσιτῶν

Ἐτρέπτως γὰρ καὶ ἀναλλοιώτως ἠνώθησαν ἀλλήλαις αἱ φύσεις, μήτε τῆς θείας φύσεως ἐκστάσης τῆς οικείας ἀπλότητος, μήτε μὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἢ τραπέισης εἰς θεότητος φύσιν ἢ εἰς ἀνπαρξίαν χωρησάσης, μήτε ἐκ τῶν δύο μιᾶς γεγενημένης συνθέτου φύσεως· ἢ γὰρ σύνθετος φύσις οὐδ' ὀποτέρᾳ τῶν, ἐξ ὧν συνετέθη, φύσεων ὁμοούσιος ὑπάρχειν δύναται, ἐξ ἐτέρων ἀποτελεσθεῖσα ἕτερον οἶον τὸ σῶμα τὸ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων συντεθειμένον οὔτε τῷ πυρὶ λέγεται ὁμοούσιον, οὔτε πῦρ ὀνομάζεται, οὔτε ἀῆρ λέγεται οὔτε ὕδωρ, οὔτε γῆ, οὐδέ τινα τούτων ἐστὶν ὁμοούσιον. Εἰ τοίνυν κατὰ τοὺς αἰρετικούς μιᾶς συνθέτου φύσεως ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐχρημάτισεν, ἐξ ἀπλῆς φύσεως ἐτράπη εἰς σύνθετον καὶ οὔτε τῷ Πατρὶ ἀπλῆς φύσεως ὄντι ἐστὶν ὁμοούσιος, οὔτε τῇ μητρὶ (οὐ γὰρ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος αὕτη συντέθειται), οὔτε μὴν ἐν θεότητὶ ἐστὶ καὶ ἀνθρωπότητι, οὔτε δὲ Θεὸς ὀνομασθήσεται οὐδὲ ἀνθρώπος, ἀλλὰ Χριστὸς μόνον· καὶ ἔσται τὸ Χριστὸς οὐ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ ὄνομα, ἀλλὰ τῆς μιᾶς κατ' αὐτοὺς φύσεως.

Ἡμεῖς δὲ οὐ μιᾶς συνθέτου φύσεως τὸν Χριστὸν δογματίζομεν, οὐδὲ ἐξ ἐτέρων ἕτερον, ὡσπερ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος ἀνθρώπου ἢ ὡς ἐκ τεσσάρων στοιχείων σῶμα, ἀλλ' ἐξ ἐτέρων τὰ αὐτά· ἐκ θεότητος μὲν γὰρ καὶ ἀνθρωπότητος Θεὸν τέλειον καὶ ἀνθρώπου τέλειον τὸν αὐτὸν καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι ἐκ δύο τε καὶ ἐν δυοῖ φύσεων ὁμολογοῦμεν. Τὸ δὲ Χριστὸς ὄνομα τῆς ὑποστάσεως λέγομεν, οὐ μονοτρόπως λεγόμενον, ἀλλὰ τῶν δύο φύσεων ὑπάρχον σημαντικόν· αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ἔχρισε, χρίων μὲν ὡς Θεὸς τὸ σῶμα τῇ θεό-

1. Ἐννοεῖ τοὺς Μονοφυσίτας, οἱ ὅποιοι ἐχαρακτήριζαν τὴν ἔνωσιν τῶν δύο φύσεων κρᾶσιν καὶ σύγκρασιν αὐτῶν καὶ ὑπεστήριζαν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀπεροφήθη ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τῆς θείας φύσεως.

Γ' (3) 47. Διὰ τὰς δύο φύσεις· ἐναντίον τῶν Μονοφυσιτῶν

Χωρὶς μετατροπὴν δηλαδὴ καὶ χωρὶς μεταβολὴν ἠνώθησαν μεταξύ των αἱ φύσεις, χωρὶς οὔτε ἡ θεία φύσις νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀπλότητά της, οὔτε βέβαια ἡ ἀνθρωπίνη νὰ μεταβληθῇ εἰς θεῖαν φύσιν ἢ νὰ καταλήξῃ εἰς ἀνυπαρξίαν· οὔτε νὰ γίνῃ μία σύνθετος φύσις ἀπὸ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο· διότι ἡ σύνθετος φύσις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ὁμοούσιος μετὰ καμμίαν ἀπὸ τὰς φύσεις ποὺ τὴν συνέθεσαν, διότι προῆλθε κάτι ἄλλο ἀπὸ διαφορετικὰ στοιχεῖα· ὅπως τὸ σῶμα, ποὺ εἶναι σύνθεσις ἀπὸ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, οὔτε λέγεται ὅτι εἶναι ὁμοούσιον μετὰ τὴν φωτιάν, οὔτε ὀνομάζεται φωτιά, οὔτε λέγεται ὅτι εἶναι ἀέρας, οὔτε νερό, οὔτε γῆ, καὶ οὔτε ὅτι εἶναι ὁμοούσιον μετὰ κάποιον ἀπ' αὐτά. Ἄν λοιπόν, κατὰ τοὺς αἰρετικούς¹, ὁ Χριστὸς εἶχε μετὰ τὴν ἔνωσιν, μίαν σύνθετον φύσιν, μετεβλήθη ἡ φύσις τοῦ ἀπὸ ἀπλῆν εἰς σύνθετον, καὶ τότε οὔτε εἶναι ὁμοούσιος μετὰ τὸν Πατέρα, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀπλῆν φύσιν, οὔτε μετὰ τὴν μητέρα (διότι αὐτὴ δὲν εἶναι σύνθετος ἀπὸ θεῖαν καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν), οὔτε βέβαια μετέχει εἰς τὴν θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, οὔτε πάλιν θὰ ὀνομασθῇ Θεός, οὔτε ἄνθρωπος, ἀλλὰ μόνον Χριστός· καὶ τὸ ὄνομα Χριστὸς δὲν θὰ εἶναι ὄνομα τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως, ἀλλὰ ὄνομα, κατ' αὐτοῦς, τῆς μιᾶς φύσεως.

Ἐμεῖς ὁμῶς δὲν κηρύττομεν ὡς ἀλήθειαν ὅτι ὁ Χριστὸς ἔχει σύνθετον φύσιν, οὔτε ὅτι εἶναι κάτι ἄλλο ποὺ προῆλθεν ἀπὸ διαφορετικὰ στοιχεῖα, ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ ψυχὴν καὶ σῶμα, ἢ ὅπως τὸ σῶμα ἀπὸ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, ἀλλὰ ὅτι προῆλθεν ἀπὸ διαφορετικὰ στοιχεῖα τὰ ἴδια· δηλαδὴ ὁμολογοῦμεν ὅτι καὶ εἶναι καὶ λέγεται ὁ ἴδιος τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ποὺ ἔχει δύο φύσεις καὶ ὑπάρχει μετὰ δύο φύσεις, τὴν θεῖαν φύσιν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην. Καὶ τὸ ὄνομα Χριστὸς τὸ θεωροῦμεν ὄνομα τῆς προσωπικῆς τοῦ ὑποστάσεως, ποὺ δὲν λέγεται μονομερῶς, ἀλλὰ ποὺ δηλώνει τὰς δύο φύσεις· διότι ὁ ἴδιος καθηγίασε τὸν ἑαυτὸν του, καθαγιαζοντας μὲν ὡς Θεὸς τὸ σῶμα μετὰ τὴν θεότη-

γι αὐτοῦ, χριόμενος δὲ ὡς ἄνθρωπος· αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τοῦτο κάκει-
νι. Χρίσις δὲ ἡ θεότης τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰ γὰρ μιᾶς φύσεως συν-
ῆτου ὢν ὁ Χριστὸς ὁμοουσίος ἐστὶ τῷ Πατρὶ, ἔσται ἄρα καὶ ὁ Πα-
τρὴρ σύνθετος καὶ τῇ σαρκὶ ὁμοούσιος, ὅπερ ἄτοπον καὶ πάσης βλα-
βημίας ἀνάπλεον.

Πῶς δὲ καὶ μία φύσις τῶν ἐναντίων οὐσιωδῶν διαφορῶν δε-
ρική γενήσεται; Πῶς γὰρ δυνατόν τὴν αὐτὴν φύσιν κατὰ ταῦτόν
ριστὴν εἶναι καὶ ἄκτιστον, θνητὴν καὶ ἀθάνατον, περιγραπτὴν καὶ
περίγραπτον;

Εἰ δὲ καὶ μιᾶς λέγοντες τὸν Χριστὸν φύσεως ἀπλήν ταύτην εἴ-
ριεν, ἢ γυμνὸν αὐτὸν Θεὸν ὁμολογήσουσι καὶ φαντασίαν εἰσάξου-
ν οὐκ ἐνανθρώπησιν ἢ ψιλὸν ἄνθρωπον κατὰ Νεστορίου. Καὶ ποῦ
ἔν θεότητι τέλειον καὶ τὸ ἐν ἀνθρωπότητι τέλειον; Πότε δὲ καὶ
ἴσο τὸν Χριστὸν λέξουσι φύσεων, μιᾶς συνθέτου φύσεως αὐτὸν μετὰ
τὴν ἔνωσιν λέγοντες; *Ὅτι γὰρ μιᾶς ὁ Χριστὸς φύσεως πρὸ τῆς ἐ-
ύσεως, παντί που δῆλον.

*Ἀλλὰ τοῦτό ἐστὶ τὸ ποιοῦν τοῖς αἰρετικοῖς τὴν πλάνην, τὸ
αὐτὸ λέγειν τὴν φύσιν καὶ τὴν ὑπόστασιν. *Ἐπειδὴ δὲ μίαν τῶν
ἰθρώπων φύσιν φαμέν, ἰστέον, ὡς οὐκ ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς ψυχῆς
κὶ τοῦ σώματος λόγον τοῦτο λέγομεν· ἀδύνατον γὰρ μιᾶς φύσεως
ἔχειν τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα πρὸς ἄλληλα συγκρινόμενα. *Ἄλλ'
τειδὴ πλείσται ὑποστάσεις τῶν ἀνθρώπων εἰσὶ, πάντες δὲ τὸν αὐ-
τὸν ἐπιδέχονται λόγον τῆς φύσεως, πάντες γὰρ ἐκ ψυχῆς εἰσι συν-
θειμένοι καὶ σώματος, καὶ πάντες τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς μετειλῆ-
σαι καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος κέκτηνται, καὶ τὸ κοινὸν εἶδος
ὄν πλείστων καὶ διαφόρων ὑποστάσεων, μίαν φύσιν φαμέν ἐκάστης

1. Πρβλ. Ψαλ. 44, 8.

2. Βλέπε διὰ τοὺς τριαδικοὺς δρους σχόλια Βιβλ. Α' τοῦ παρόντος τό-

τά του, καθαγιαζόμενος δὲ ὡς ἄνθρωπος¹, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος εἶναι καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο. Καὶ εἶναι ὁ θεὸς φύσις καθαγιασμός τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἄν δηλαδὴ ὁ Χριστὸς εἶναι ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα, μολοντί ἔχει σύνθετον φύσιν, θὰ εἶναι λοιπὸν καὶ ὁ Πατὴρ σύνθετος καὶ ὁμοούσιος μὲ τὴν σάρκα, τὸ ὅποῖον εἶναι ἀπρεπὸν καὶ γεμάτον ἀπὸ κάθε βλασφημίας.

Καὶ μάλιστα πῶς μία φύσις θὰ γίνῃ ἱκανὴ νὰ δεχθῆ τὰς ἀντιθέτους διαφορὰς τῶν φύσεων; Πῶς δηλαδὴ εἶναι δυνατὸν ἡ ἴδια φύσις νὰ εἶναι συγχρόνως κτιστὴ καὶ ἀκτιστος, θνητὴ καὶ ἀθάνατος, περιγραπτὴ καὶ ἀπερίγραπτος;

Ἄν πάλιν, λέγοντας ὅτι ὁ Χριστὸς ἔχει μίαν φύσιν, τὴν θεωροῦν ἀπλῆν, ἢ θὰ ὁμολογήσουν ὅτι αὐτὸς εἶναι μόνον Θεὸς καὶ θὰ προσθέσουν διδασκαλίαν διὰ φαντασίαν, ὄχι διὰ ἐνανθρώπησιν, ἢ ὅτι εἶναι μόνον ἄνθρωπος, κατὰ τὸν Νεστόριον. Καὶ τότε ποῦ εἶναι ἡ τελειότης τῆς θείας φύσεως καὶ ἡ τελειότης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως; Καὶ πότε θὰ ποῦν ὅτι ὁ Χριστὸς ἔχει δύο φύσεις, ἐφ' ὅσον λέγουν ὅτι αὐτὸς ἔχει μετὰ τὴν ἔνωσιν μίαν σύνθετον φύσιν; Διότι εἶναι σχεδὸν φανερὸν εἰς τὸν καθένα ὅτι ὁ Χριστὸς εἶχε μίαν φύσιν πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνωσιν.

Ἄλλὰ αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποῦ προξενεῖ τὴν πλάνην εἰς τοὺς αἰρετικούς, τὸ ὅτι δηλαδὴ θεωροῦν ὅτι εἶναι τὸ ἴδιον ἡ «φύσις» καὶ ἡ «ὑπόστασις»². Ἐπειδὴ μάλιστα ἰσχυρίζομεθα ὅτι εἶναι μία ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι αὐτὸ τὸ λέγομεν ὄχι ἀποβλέποντας εἰς τὸν ὀρισμὸν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος· διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ λέγωμεν ὅτι ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἔχουν μίαν φύσιν, ἂν συγκριθοῦν μεταξύ των. Ἄλλὰ, ἐπειδὴ ὑπάρχουν πάρα πολλὰ προσωπικὰ ὑποστάσεις τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἡ φύσις ὄλων ὀρίζεται μὲ τὸν ἴδιον ὀρισμὸν, διότι ὅλοι εἶναι σύνθετοι ἀπὸ ψυχὴν καὶ σῶμα, καὶ ὅλοι μετέχουν εἰς τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς καὶ ἔχουν κτῆμα των τὴν ὄντοτητα τοῦ σώματος καὶ τὴν κοινὴν ἑξωτερικὴν ἐμφάνισιν τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων προ-

μου (ὁ ὄρος «φύσις» εἶναι ταυτόσημος μὲ τὸν ὄρον «οὐσία», ὁ ὄρος «ὑπόστασις» ταυτόσημος μὲ τὸν ὄρον «πρόσωπον»).

δηλαδή ὑποστάσεως δύο φύσεις ἐχούσης καὶ ἐν δυσι τελοῦσης ταῖς φύσεσι, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος.

Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐκ ἔστι κοινὸν εἶδος λαβεῖν· οὔτε γὰρ ἐγένετο, οὐδὲ ἔστιν, οὔτε ποτὲ γενήσεται ἄλλος Χριστὸς ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι Θεὸς τέλειος ὁ αὐτὸς καὶ ἄνθρωπος τέλειος. Ἐντεῦθεν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν μίαν φύσιν ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς περ ἐπὶ τοῦ ἀτόμου ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκειμένου, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἄτομον, ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἄτομον· οὐδὲ γὰρ ἔχει κατηγορούμενον εἶδος χρηστότητος. Διὸ δὴ ἐκ δύο φύσεων τελείων, θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης, φαμὲν γεγενῆσθαι τὴν ἔνωσιν, οὐ κατὰ φερμὸν ἢ σύγχυσιν ἢ σύγκρασιν ἢ ἀνάκρασιν, ὡς ὁ θεήλατος ἔφη Διόσκορος, Εὐτυχῆς τε καὶ Σευῆρος καὶ ἡ τούτων ἐναγῆς συμμορία· οὐδὲ προσωπικὴν ἢ σχετικὴν ἢ κατ' ἀξίαν ἢ ταυτοβουλίαν ἢ ὁμοτιμίαν ἢ ὁμωνυμίαν ἢ εὐδοκίαν,

1. Ἄτομον, τό· εἰς τὴν φιλοσοφίαν (Λογικὴν) ἡ ἔννοια ἄτομον ἐκφράζει «τὰ καθ' ἕκαστα» δηλαδή τὰ μεμονωμένα ὄντα ἀπὸ ἑνα συνόλον ὁμοειδῶν.

2. Ἡ προσωπικὴ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου Χριστοῦ εἶναι ἀπολύτως μοναδική.

3. Διόσκορος Ἀλεξανδρείας· πρόεδρος τῆς ληστρικῆς Συνόδου τῆς Ἐφέσου (449) καὶ ὑποστηρικτὴς τῆς πλάνης τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ.

4. Εὐτυχῆς· ὁ γνωστός πρεσβύτερος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος εἰσήγαγε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ.

5. Σεβῆρος Ἀντιοχείας· ὁπαδὸς τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Σωζόπολιν τῆς Πισιδίας.

6. Ἀναφέρεται εἰς τὴν αἰρετικὴν διδασκαλίαν τοῦ Νεστορίου περὶ ἐνώσεως δύο ξεχωριστῶν φυσικῶν προσώπων, τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

7. Ἐνώσις σχετικὴ· ὁρος τὸν ὁποῖον ἐδέχετο ὁ Νεστόριος καὶ ὁ Θεόδωρος Μοψουεστίας, ὅτι δηλαδή ἡ ἐνώσις δὲν ἦτο «ὑποστατικὴ» (εἰς μίαν πραγματικὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν), ἀλλὰ «σχετικὴ» πρὸς ἕνα ὑποθετικὸν «πρόσωπον τῆς ἐνώσεως», δηλαδή ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὀνομασίας Χριστός, Υἱός, Κύριος.

σωπικῶν ὑποστάσεων, ὑποστηρίζομεν ὅτι ἔχουν μίαν φύσιν· κά-
θε προσωπική ὑπόστασις δηλαδή ἔχει δύο φύσεις καὶ ὑπάρχει μέ-
τὰς δύο φύσεις, ἐνωῶ δηλαδή τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώ-
ματος.

Διὰ τὸν Κύριόν μας Ἰησοῦν Χριστὸν ὁμως δὲν εἶναι δυνατὸν
νὰ ἐνοήσωμεν κοινὴν μορφήν· διότι οὔτε ἔγινε, οὔτε ὑπάρχει,
οὔτε θὰ γίνῃ ἄλλος Χριστὸς ἀπὸ θεῖαν καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν,
ὁ ἴδιος τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἀνθρώπος εἰς τὴν θεῖαν καὶ τὴν ἀν-
θρωπίνην φύσιν. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴ-
ποῦμεν διὰ τὸν Κύριόν μας Ἰησοῦν Χριστὸν ὅτι ἔχει μίαν φύσιν·
ὅπως ἀκριβῶς λέγομεν διὰ τὸ ἄτομον ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ ψυχὴν
καὶ σῶμα, ἔτσι καὶ διὰ τὸν Χριστὸν ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ θεῖαν
καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν. Εἰς ἐκείνην τὴν περίπτωσιν βέβαια ἔχο-
μεν ἓνα ἄτομον ¹, ὁ Χριστὸς ὁμως δὲν εἶναι ἄτομον· καὶ διότι δὲν
ἔχει ὁ Χριστὸς ὁμοίαν μορφήν Χριστοῦ, πού νὰ ἀποδίδεται ὡς
ιδιότης ². Δι' αὐτὸ λοιπὸν ὑποστηρίζομεν ὅτι ἡ ἔνωσις προῆλθεν
ἀπὸ τὰς δύο τελείας φύσεις, τὴν θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, ὄχι
μὲ συμφυρμὸν ἢ ἀνακάτωμα ἢ σύμμειξιν ἢ ἀνάμειξιν, ὅπως εἶπε
«τὸ θεόσταλτον κακόν» ὁ Διόσκορος ³, ὁ Εὐτυχῆς ⁴ καὶ ὁ Σεβῆρος ⁵,
καὶ ἡ ἀσεβὴς σπεῖρα των· οὔτε πάλιν ὑποστηρίζομεν ὅτι ἡ ἔνω-
σις ἦταν προσωπική ⁶ ἢ σχετική ⁷ ἢ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξίαν ⁸ ἢ μέ-
ταύτισιν τῆς θελήσεως ⁹ ἢ μὲ ἰσοτιμίαν ¹⁰ ἢ μὲ ταύτισιν τοῦ ὀ-
νόματος ἢ μὲ συγκατάβασιν, ὅπως εἶπε ὁ ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ ὁ

8. Ἀναφέρεται εἰς τὴν αἰρετικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀρείου, τοῦ Νεστο-
ρίου καὶ τοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας ὅτι κατόπιν ἠθικῆς δοκιμασίας ἔγινεν
ἀξίος ὁ ἀνθρώπος Ἰησοῦς νὰ ἐνωθῆ μὲ τὸν Θεὸν Λόγον (κατὰ τὴν ἀξίαν δηλα-
δή, κατὰ τὴν αὐθεντίαν ἢ δεσποτεῖαν).

9. Ἡ ἄγνωστὴ πλάνη τοῦ Μονοθελητισμοῦ, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐδέχοντο
διὰ τὸν Χριστὸν μίαν ἐνέργειαν καὶ ἓν θέλημα.

10. Ὁ ὄρος ὁμοτιμία ἢ ἰσοτιμία ἐχρησιμοποιήθη ἀπὸ τοὺς αἰρετικοὺς
διὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν φαινομενικὴν ἔνωσιν καὶ νὰ ἀρνηθοῦν τὴν ὑποστατικὴν
ἔνωσιν. Κατὰ τὸν ὑπέρμαχον τῆς πίστεως τῆς Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς
Ἐκκλησίας Κύριλλον Ἀλεξανδρείας «οὐ γὰρ ἐνοί τὰς φύσεις ἢ ἰσοτιμία».

ὡς ὁ θεοστυγῆς ἔφη Νεστόριος, Διόδωρός τε καὶ ὁ Μοψουεστίας Θεόδωρος, καὶ ἡ τούτων δαιμονιώδης ὁμήγυρις, ἀλλὰ κατὰ σύνθεσιν, ἤγουν καθ' ὑπόστασιν ἀτρέπτως καὶ ἀσυγχύτως καὶ ἀναλλοιώτως καὶ ἀδιαιρέτως καὶ ἀδιαστάτως καὶ ἐν δυοῖ φύσεσι τελείως ἐχούσαις μίαν ὑπόστασιν ὁμολογοῦμεν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ σεσαρκωμένου, τὴν αὐτὴν ὑπόστασιν λέγοντες τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ καὶ τὰς δύο φύσεις ὁμολογοῦντες σφίζεσθαι ἐν αὐτῷ μετὰ τὴν ἔνωσιν, οὐκ ἰδίᾳ καὶ ἀναμέρος τιθέντες ἐκάστην, ἀλλ' ἠνωμένας ἀλλήλαις ἐν τῇ μιᾷ συνθέτῳ ὑποστάσει. Οὐσιώδη γὰρ φαμεν τὴν ἔνωσιν, τουτέστιν ἀληθῆ καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν. Οὐσιώδη δέ, οὐχ ὡς τῶν δύο φύσεων ἀποτελεσασῶν μίαν σύνθετον φύσιν, ἀλλ' ἐνωθεισῶν ἀλλήλαις κατὰ ἀλήθειαν εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνθετον τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ σφίζεσθαι αὐτῶν τὴν οὐσιώδη διαφορὰν ὀριζόμεθα· τὸ γὰρ κτιστὸν μεμένηκε κτιστὸν καὶ τὸ ἄκτιστον ἄκτιστον· τὸ θνητὸν ἔμεινε θνητὸν καὶ τὸ ἀθάνατον ἀθάνατον· τὸ περιγραφτὸν περιγραφτὸν καὶ τὸ ἀπερίγραφτον ἀπερίγραφτον· τὸ ὄρατον ὄρατον καὶ τὸ ἀόρατον ἀόρατον· τὸ μὲν διαλάμπει τοῖς θαύμασι, τὸ δὲ ταῖς ὕβρεσιν ὑποπέπτωκεν.

Οἰκειοῦται δὲ τὰ ἀνθρώπινα ὁ Λόγος· αὐτοῦ γὰρ εἰσι τὰ τῆς ἀγίας αὐτοῦ σαρκὸς ὄντα, καὶ μεταδίδωσι τῇ σαρκὶ τῶν ἰδίων κατὰ

1. Ὁ Νεστόριος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Θεοδώρου Μοψουεστίας ἐκήρυττεν, ὅτι αἱ δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ διατηροῦν καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τὴν τὰς ἰδιότητάς των χωρὶς καμμίαν ἐπαφήν. Ὁ Χριστὸς εἶναι βέβαια «μοναδικὸν πρόσωπον», ἀλλὰ τὸ πρόσωπον αὐτὸ δὲν ταυτίζεται μετὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Ὁ ἀνθρώπος Χριστὸς δὲν εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκ φύσεως, ἀλλὰ εἶναι ἀπλῶς υἱὸς «ἐξ ὁμωνυμίας», κατὰ τὴν ὁποῖαν οἱ Νεστοριανοὶ μόνον κατὰ τὸ ὄνομα δέχονται ἓνα πρόσωπον καὶ ἓνα Χριστόν. Ἄλλοι ὄροι, οἱ ὁποῖοι ἐγίναν δεκτοὶ ἀπὸ τὸν Νεστόριον διὰ νὰ ἐκφράσουν τὴν αἰρετικὴν του διδασκαλίαν, ἦταν οἱ ὄροι εὐδοκία, ἐνοίκησις, συνάφεια, ἔνωσις σχετική.

2. Διόδωρος ἐπίσκοπος Ταρσοῦ, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος εἰς τὴν Β' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (381). Ἐδέχετο «συνοίκησιν ἀπλήν τοῦ Θεοῦ Λόγου εἰς

Νεστόριος¹, ὁ Διόδωρος² καὶ ὁ Θεόδωρος Μοψουεστίας³, καὶ ἡ σατανικὴ συντροφία των, ἀλλὰ ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ἄνθρωπος ἔχει μίαν προσωπικὴν ὑπόστασιν πού ἐγινε μὲ «σύνθεσιν»⁴, δηλαδὴ ὑποστατικά, χωρὶς μετατροπὴν καὶ χωρὶς σύγχυσιν καὶ χωρὶς μεταβολὴν καὶ χωρὶς διαίρεσιν καὶ χωρὶς ἀπομάκρυνσιν καὶ μὲ δύο φύσεις, πού εἶναι τέλειαι, ἐννοῶντας τὴν ἰδίαν προσωπικὴν ὑπόστασιν τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς του, καὶ ὁμολογῶντας ὅτι αἱ δύο φύσεις παραμένουν εἰς τὸ πρόσωπόν του μετὰ τὴν ἔνωσιν, χωρὶς νὰ θεωρῶμεν ὅτι ὑπάρχει ἡ καθεμία ἰδιαιτέρως καὶ ξεχωριστά, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἐνωμένοι μετὰ τὴν εἰς τὴν μίαν σύνθετον προσωπικὴν ὑπόστασιν. Διότι ὑποστηρίζομεν ὅτι ἡ ἔνωσις εἶναι πραγματικὴ καὶ ὄχι φανταστικὴ. Τὴν ἀποκαλοῦμεν δὲ πραγματικὴν, ὄχι διότι τάχα αἱ δύο φύσεις ἀπετέλεσαν μίαν σύνθετον φύσιν, ἀλλὰ διότι ἠνώθησαν μετὰ τὴν ἀληθινὰ εἰς μίαν σύνθετον προσωπικὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Καὶ λέγομεν ὅτι παραμένει ἡ διαφορὰ τῆς φύσεώς των· διότι τὸ κτιστὸν παραμένει κτιστὸν, καὶ τὸ ἄκτιστον παραμένει ἄκτιστον· τὸ θνητὸν παρέμεινε θνητὸν, καὶ τὸ ἀθάνατον παρέμεινε ἀθάνατον· τὸ περιγραφτὸν παρέμεινε περιγραφτὸν, καὶ τὸ ἀπερίγραφτον παρέμεινε ἀπερίγραφτον· τὸ ὄρατον παρέμεινε ὄρατον, καὶ τὸ ἀόρατον παρέμεινε ἀόρατον· τὸ ἕνα ἀκτινοβολεῖ μὲ τὰ θαύματα, τὸ ἄλλο ὑπόκειται εἰς τὰς ὕβρεις.

Καὶ κάνει ἰδικὰ του ὁ Λόγος τὰ ἀνθρώπινα γνωρίσματα· διότι ἰδικὰ του εἶναι αὐτὰ πού ἀνήκουν εἰς τὴν ἀγίαν του σάρ-

τὸν ἄνθρωπον Ἰησοῦν» καὶ ὑπῆρξε πρόδρομος τοῦ Νεστορίου. Κατεδικάσθη ἀπὸ τὴν Σύνοδον τῆς Κωνσταντινουπόλεως (499) ὡς αἰρετικὸς.

3. Θεόδωρος ἐπίσκοπος Μοψουεστίας, πρόδρομος τοῦ Νεστοριανισμοῦ, μαθητὴς τοῦ Λιβανίου καὶ τοῦ Διοδώρου. Δὲν ἐδέχετο ἔνωσιν τῶν δύο φύσεων ἐν Χριστῷ κατ' οὐσίαν ἢ ἐνέργειαν, ἀλλὰ ἀπλῆν συνάφειάν των καὶ δὲν ἐχρησιμοποιοῦσε τὸν ὄρον Θεοτόκος. Ἡ καταδίκη τῶν συγγραμμάτων του καὶ τοῦ ἰδίου ἐγινε δεκτὴ ἀπὸ τὴν Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (553).

4. Ὁ ὄρος «σύνθεσις», ἀναφέρεται εἰς τὴν δημιουργίαν ἐν τῷ Χριστῷ μιᾶς συνθέτου προσωπικῆς ὑποστάσεως.

τὸν τῆς ἀντιδόσεως τρόπον διὰ τὴν εἰς ἄλληλα τῶν μερῶν περιχώρησιν καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, καὶ ὅτι εἰς ἦν καὶ ὁ αὐτὸς ὁ καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐνεργῶν ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Διὸ δὴ καὶ ὁ Κύριος τῆς δόξης ἐσταυρώσθαι λέγεται καίτοι τῆς θείας αὐτοῦ μὴ παθούσης φύσεως, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πρὸ τοῦ πάθους ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ὡμολόγηται, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος ἔφησεν· εἰς γὰρ ἦν καὶ ὁ αὐτὸς ὁ Κύριος τῆς δόξης, ὁ φύσει καὶ ἀληθεῖς Υἱὸς ἀνθρώπου, ἦτοι ἄνθρωπος γενόμενος, καὶ αὐτοῦ τὰ τε θαύματα καὶ τὰ πάθη γινώσκομεν, εἰ καὶ κατ' ἄλλο ἐθαυματούργει καὶ κατ' ἄλλο τὰ πάθη ὁ αὐτὸς ὑπέμεινεν. Ἴσμεν γάρ, ὡς περ μίαν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν, οὕτω καὶ τὴν τῶν φύσεων οὐσιώδη διαφορὰν σφύζεσθαι. Πῶς δὲ σωθείη διαφορά, μὴ σφζομένων τῶν τὴν διαφορὰν ἔχόντων πρὸς ἄλληλα; Διαφορὰ γὰρ διαφερόντων ἐστὶ διαφορά. Τῷ μὲν οὖν λόγῳ, ὧ διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, φαμὲν συνάπτεσθαι αὐτὸν τοῖς ἄκροις· κατὰ μὲν τὴν θεότητα τῷ τε Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα τῇ τε μητρὶ καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις. Ὡ δὲ λόγῳ συνάπτονται αἱ φύσεις αὐτοῦ, διαφέρειν αὐτόν φαμεν τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς τε μητρὸς καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων· συνάπτονται γὰρ αἱ φύσεις αὐτοῦ τῇ ὑποστάσει, μίαν ὑπόστασιν σύνθετον ἔχουσαι, καθ' ἣν διαφέρει τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς τε μητρὸς καὶ ἡμῶν.

1. Ἡ ἀντίδοσις ἢ ἰδιοποίησις ἢ κοινοποίησις τῶν ἰδιωμάτων εἶναι συνέπειαι τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως ἐν Χριστῷ τῶν δύο φύσεων του. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν μεταβίβασιν καὶ μετάδοσιν εἰς τὸ ἓνα πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου τῶν ἰδιωμάτων τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

2. Πρβλ. Α' Κορ. 2, 8.

κα, καὶ δίδει εἰς τὴν σάρκα τοῦ ἀπὸ τῶν ἰδικά του μὲ τὸν τρόπον τῆς «ἀντιδόσεως»¹ χάρις εἰς τὴν περιχώρησιν τῶν μερῶν μεταξύ των καὶ χάρις εἰς τὴν ὑπρόστατικὴν ἔνωσιν, καὶ διότι ἦταν ἕνας καὶ ὁ αὐτὸς ποῦ ἐρνεγοῦσε καὶ τὰς θείας ἐνεργείας καὶ τὰς ἀνθρωπίνους μὲ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην φύσιν, μὲ τὴν συμμετοχὴν τῆς ἄλλης φύσεως. Δι' αὐτὸ λοιπὸν καὶ λέγομεν ὅτι ὁ Κύριος τῆς δόξης ἐσταυρώθη², μολονότι ἡ θεία φύσις τοῦ δὲν ἔπαθε, καὶ ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πρὶν ἀπὸ τὸ πάθος ἦταν εἰς τὸν οὐρανόν, καθὼς εἶπεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος³. διότι ἦταν ὁ Κύριος τῆς δόξης ἕνας καὶ ὁ αὐτὸς, ποῦ ἦταν ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ καὶ ἀληθινὰ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου⁴, δηλαδὴ μὲ τὸ νὰ γίνῃ ἀνθρώπος, καὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν τὰ θαύματα καὶ τὰ πάθη, μολονότι ὁ ἴδιος μὲ τὴν μίαν φύσιν ἐθαυματοργοῦσε καὶ μὲ τὴν ἄλλην ὑπέμενε τὰ πάθη. Διότι ὅπως γνωρίζομεν ὅτι εἶναι μία ἡ προσωπικὴ τοῦ ὑπόστασις, ἔτσι γνωρίζομεν ὅτι παραμένει ἡ ἀληθινὴ διαφορὰ τῶν φύσεων. Πῶς δὲ θὰ ἠμποροῦσε νὰ παραμείνῃ ἡ διαφορὰ, ἂν δὲν διεφυλάσσοντο αὐτὰ ποῦ ἔχουν μεταξύ των τὴν διαφορὰν; Διότι ἡ διαφορὰ εἶναι διαφορὰ αὐτῶν ποῦ διαφέρουν. Λέγομεν λοιπὸν ὅτι αὐτὸς χάρις εἰς τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν διαφέρουν μεταξύ των αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ, δηλαδὴ χάρις εἰς τὴν αἰτίαν τῆς οὐσίας, εἶναι ἔνωμένος μὲ τὰ ἄκρα· χάρις εἰς τὴν θείαν φύσιν εἶναι ἔνωμένος μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα, χάρις δὲ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν μὲ τὴν μητέρα καὶ μὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους χωριστά. Καὶ χάρις εἰς τὴν αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν εἶναι ἔνωμένοι αἱ φύσεις τοῦ, λέγομεν ὅτι αὐτὸς διαφέρει ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ἐπίσης ἀπὸ τὴν μητέρα καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· διότι εἶναι ἔνωμένοι αἱ φύσεις τοῦ μὲ τὴν προσωπικὴν τοῦ ὑπόστασιν, ἔχοντας μίαν σύνθετον ὑπόστασιν, ὡς πρὸς τὴν ὁποίαν διαφέρει ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ἀπὸ τὴν μητέρα καὶ ἀπὸ ἑμᾶς.

3. Πρβλ. Ἰω. 3, 13.

4. Ματθ. 11, 19.

Γ' (4) 48. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιδόσεως

Ἔστι μὲν οὖν ἕτερόν ἐστιν οὐσία ἕτερον δὲ ὑπόστασις, πλειστάκις εἰρήκαμεν, καὶ ὅτι ἡ μὲν οὐσία τὸ κοινὸν καὶ περιεκτικὸν εἶδος τῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων σημαίνει, οἷον Θεός, ἄνθρωπος, ἡ δὲ ὑπόστασις ἄτομον δηλοῖ, ἥτοι Πατέρα, Υἱόν, Πνεῦμα Ἅγιον, Πέτρον, Παῦλον. Ἰστέον τοίνυν, ὅτι, τὸ μὲν τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὄνομα τῶν οὐσιῶν, ἥτοι φύσεων ἐστὶ παραστατικόν, τὸ δὲ Θεός καὶ ἄνθρωπος καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως τάττεται, ὡς περὶ ὅταν λέγωμεν· Θεός ἐστὶν ἀκατάληπτος οὐσία, καὶ ὅτι εἰς Θεός· λαμβάνεται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ὑποστάσεων, ὡς τοῦ μερικωτέρου δεχομένου τὸ τοῦ καθολικωτέρου ὄνομα, ὡς ὅταν φησὶν ἡ Γραφή· «Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου» (ἰδοὺ γὰρ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἐδήλωσε), καὶ ὡς ὅταν λέγῃ· «Ἄνθρωπός τις ἦν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσίτιδι» (τὸν γὰρ Ἰωβ μόνον ἐδήλωσεν).

Ἐπὶ οὖν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ δύο μὲν τὰς φύσεις γινώσκομεν, μίαν δὲ τὴν ὑπόστασιν ἐξ ἀμφοτέρων σύνθετον, ὅτε μὲν τὰς φύσεις ἀναθεωροῦμεν, θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα καλοῦμεν, ὅτε δὲ τὴν ἐκ τῶν φύσεων συντεθεῖσαν ὑπόστασιν, ποτὲ μὲν ἐκ τοῦ συναμφοτέρου Χριστὸν ὀνομάζομεν καὶ Θεὸν καὶ ἄνθρωπον κατὰ ταῦτόν καὶ Θεὸν σεσαρκωμένον, ποτὲ δὲ ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν, Θεὸν μόνον καὶ Υἱὸν Θεοῦ καὶ ἄνθρωπον μόνον καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου· καὶ ποτὲ μὲν ἐκ τῶν ὑψηλῶν μόνον, ποτὲ δὲ ἐκ τῶν ταπεινῶν μόνον· εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ κάκεινο καὶ τοῦτο ὁμοίως ὑπάρχων· τὸ μὲν ὦν αἰεὶ ἀναιτίως ἐκ Πατρὸς, τὸ δὲ γενόμενος ὕστερον διὰ φιλανθρωπίαν.

1. Ἐδῶ ὁ ὄρος «ἄτομον» εἶναι ταυτόσημος μετὰ τὸν ὄρον «πρόσωπον», «προσωπικὴ ὑπόστασις».

2. Ψαλ. 44, 8.

Γ' (4) 48. Διὰ τὸν τρόπον τῆς ἀντιδόσεως

Πολλές φορές λοιπὸν ἔχομεν εἰπῆ ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ οὐσία καὶ ἄλλο ἡ ὑπόστασις, καὶ ὅτι ὁ ὅρος οὐσία δηλώνει τὴν κοινὴν καὶ περιεκτικὴν ἔννοιαν τῶν ὁμοίων ὑποστάσεων, ὅπως Θεός, ἄνθρωπος, ὁ δὲ ὅρος ὑπόστασις φανερῶνει τὸ ἄτομον¹, δηλαδή τὸν Πατέρα, τὸν Υἱόν, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸν Πέτρον, τὸν Παῦλον. Λοιπὸν πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὁ ὅρος θεία φύσις καὶ ἀνθρωπίνη φύσις φανερῶνει τὰς οὐσίας, δηλαδή τὰς φύσεις, ὁ δὲ ὅρος Θεός καὶ ἄνθρωπος, χρησιμοποιεῖται καὶ διὰ τὴν φύσιν, ὅπως ὅταν λέγωμεν· ὁ Θεός εἶναι ἀκατανόητος «οὐσία», καὶ ὅτι ἓνας Θεός ὑπάρχει· χρησιμοποιεῖται ὁμοίως καὶ διὰ τὰς προσωπικὰς ὑποστάσεις, διότι τὸ μερικὸν δέχεται τὴν ὀνομασίαν τοῦ γενικοῦ, ὅπως ὅταν λέγη ἡ Γραφή· «Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου»²· (ἀνέφερε δηλαδή τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν) καὶ ὅπως ὅταν λέγη· «Ἄνθρωπός τις ἦν ἐν χώρᾳ τῆ Ἀυσίτιδι»³ (ἀνέφερε δηλαδή μόνον τὸν Ἰώβ).

Λοιπὸν, διὰ τὸν Κύριόν μας Ἰησοῦν Χριστόν, ἐπειδὴ γνωρίζομεν ὅτι αἱ φύσεις εἶναι δύο, ἡ προσωπικὴ τοῦ ὑπόστασις ὁμοίως εἶναι μία, σύνθετος ἀπὸ τὰς δύο φύσεις, ὅταν διερευνῶμεν τὰς φύσεις, τὰς ὀνομάζομεν θείαν καὶ ἀνθρωπίνην, ὅταν ὁμοίως διερευνῶμεν τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν ποῦ προῆλθεν ἀπὸ τὴν σύνθεσιν τῶν φύσεων, ἄλλοτε τὸν ὀνομάζομεν Χριστόν, ποῦ προῆλθεν ἀπὸ τὰς δύο φύσεις, καὶ Θεὸν καὶ ἄνθρωπον κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, καὶ Θεὸν ποῦ ἐσαρκώθη, καὶ ἄλλοτε τὸν ὀνομάζομεν μὲ ὀνόματα ἀπὸ τὴν μίαν φύσιν, δηλαδή μόνον Θεὸν καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ μόνον ἄνθρωπον καὶ Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἄλλοτε μὲ ὀνόματα μόνον ἀπὸ τὰ ἀνώτερα, ἄλλοτε πάλιν μὲ ὀνόματα μόνον ἀπὸ τὰ κατώτερα· διότι ἓνας εἶναι αὐτός ποῦ ἐξ Ἰσου εἶναι καὶ ἐκεῖνο καὶ αὐτό· τὸ ἓνα μὲ τὸ νὰ ὑπάρχη πάντοτε, χωρὶς αἰτίαν, ἐπειδὴ προῆλθεν ἀπὸ τὸν Πατέρα, τὸ ἄλλο μὲ τὸ νὰ γίνῃ ἐπειτα χάρις εἰς τὴν φιλανθρωπίαν του.

3. Ἰώβ 1, 1.

Θεότητα μὲν οὖν λέγοντες οὐ κατονομάζομεν αὐτῆς τὰ τῆς ἀνθρωπότητος ἰδιώματα· οὐ γάρ φαμεν θεότητα παθητὴν ἢ κτιστὴν· οὗτε δὲ τῆς σαρκὸς, ἥτοι τῆς ἀνθρωπότητος κατηγοροῦμεν τὰ τῆς θεότητος ἰδιώματα· οὐ γάρ φαμεν σάρκα ἥτοι ἀνθρωπότητα ἄκτιστον. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως, κἂν ἐκ τοῦ συναμφοτέρου, κἂν ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν ταύτην ὀνομάσωμεν, ἀμφοτέρων τῶν φύσεων τὰ ἰδιώματα αὐτῇ ἐπιτίθεμεν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς, ὅπερ ἐστὶ τὸ συναμφοτέρον, καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος λέγεται, καὶ κτιστὸς καὶ ἄκτιστος καὶ παθητὸς καὶ ἀπαθής. Καὶ ὅταν ἐξ ἑνὸς τῶν μερῶν Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεὸς ὀνομάζηται, δέχεται τὰ τῆς συνυφεστηκυίας φύσεως ἰδιώματα, ἥτοι τῆς σαρκὸς, Θεὸς παθητὸς ὀνομαζόμενος καὶ Κύριος τῆς δόξης ἐσταυρωμένος, οὐ καθὸ Θεὸς ἀλλὰ καθὸ καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός· καὶ ὅταν ἄνθρωπος καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου ὀνομάζηται, δέχεται τὰ τῆς θείας φύσεως ἰδιώματα καὶ αὐχήματα, παιδίον προαιώνιον καὶ ἄνθρωπος ἀναρχος, οὐ καθὸ παιδίον καὶ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθὸ Θεὸς ὢν προαιώνιος γέγονεν ἐπ' ἐσχάτων παιδίον. Καὶ οὗτος ἐστὶν ὁ τρόπος τῆς ἀντιδόσεως· ἐκατέρας φύσεως ἀντιδιδούσης τῇ ἑτέρᾳ τὰ ἴδια διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν εἰς ἄλληλα αὐτῶν περιχώρησιν. Κατὰ τοῦτο δυνάμεθα εἰπεῖν περὶ Χριστοῦ· «Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανέστράφη»· καὶ· «Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἄκτιστός ἐστι καὶ ἀπαθής καὶ ἀπερίγραπτος».

Γ' (5) 49. Περὶ ἀριθμοῦ τῶν φύσεων

Ὡσπερ δὲ ἐπὶ τῆς θεότητος μίαν μὲν φύσιν ὁμολογοῦμεν, τρεῖς

Ὅταν λοιπὸν κάνωμεν λόγον διὰ τὴν θεϊὰ φύσιν, δὲν ἀποδίδομεν εἰς αὐτὴν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· δὲν λέγομεν δηλαδὴ ὅτι ἡ θεία φύσις εἶναι παθητὴ ἢ κτιστὴ· οὔτε πάλι ἀποδίδομεν εἰς τὴν σάρκα, δηλαδὴ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὰ γνωρίσματα τῆς θείας φύσεως· δὲν λέγομεν δηλαδὴ ὅτι εἶναι ἡ σάρκα, δηλαδὴ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἄκτιστος. Διὰ τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν ὁμως, εἴτε τῆς δώσομεν ὄνομα προερχόμενον ἀπὸ τὰς δύο φύσεις, εἴτε προερχόμενον ἀπὸ μίαν ἀπὸ τὰς φύσεις, ἀναφέρομεν εἰς αὐτὴν τὰ γνωρίσματα καὶ τῶν δύο φύσεων. Καὶ μάλιστα ὁ Χριστός, αὐτὸ ποῦ εἶναι αἱ δύο φύσεις μαζί, λέγεται καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, καὶ κτιστὸς καὶ ἄκτιστος, καὶ παθητὸς καὶ ἀπαθὴς. Καὶ ὅταν ὀνομάζεται Υἱὸς Θεοῦ καὶ Θεός, μὲ ὀνόματα προερχόμενα ἀπὸ μίαν ἀπὸ τὰς φύσεις, δέχεται τὰ γνωρίσματα τῆς φύσεως ποῦ συνυπάρχει, δηλαδὴ τῆς σαρκός, μὲ τὸ νὰ ὀνομάζεται Θεὸς παθητὸς καὶ Κύριος τῆς δόξης ἐσταυρωμένος, ὄχι ὡς Θεός, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος ὁ ἴδιος· καὶ ὅταν ὀνομάζεται ἄνθρωπος καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου, δέχεται τὰ γνωρίσματα καὶ τὴν δόξαν τῆς θείας φύσεως, μὲ τὸ νὰ ὀνομάζεται «παιδίον προαιώνιον, ἄνθρωπος ἄναρχος», ὄχι ἐπειδὴ ἦταν παιδί καὶ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἐπειδὴ, ἂν καὶ ἦταν Θεὸς προαιώνιος, ἔγινε τὰ τελευταῖα χρόνια παιδί. Καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀντιδόσεως εἶναι αὐτός· δηλαδὴ ἡ κάθε μία φύσις ἀνταποδίδει εἰς τὴν ἄλλην τὰ ἰδιαιτέρα γνωρίσματά της, ἐπειδὴ ἀποτελοῦν τὴν ἰδίαν προσωπικὴν ὑπόστασιν καὶ περιχωροῦν μεταξύ των. Σύμφωνα μὲ αὐτὰ ἤμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν διὰ τὸν Χριστόν· «Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη»¹· καὶ· «Ὁ ἀνθρώπος οὗτος ἄκτιστός ἐστι καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀπερίγραπτος»².

Γ' (5) 49. Διὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν φύσεων

Καὶ ὅπως διὰ τὸν Θεὸν ὁμολογοῦμεν μίαν φύσιν, ἀλλὰ πι-

2. Ἐκφράζει τὴν ἀντίδοσιν τῶν ἰδιωμάτων τῆς θείας φύσεως εἰς τὴν ἀνθρωπίνην.

δὲ ὑποστάσεις κατ' ἀλήθειαν οὔσας φαμέν, καὶ πάντα μὲν τὰ φυσικὰ καὶ οὐσιώδη ἀπλᾶ φαμεν, τὴν δὲ διαφορὰν τῶν ὑποστάσεων ἐν μόναις ταῖς τρισὶν ἰδιότησι, τῇ ἀναιτίῳ καὶ πατρικῇ καὶ τῇ αἰτιατῇ καὶ υἱικῇ καὶ αἰτιατῇ καὶ ἐκπορευτῇ ἐπιγινώσκομεν, ἀνεκφοιτήτους δὲ αὐτὰς καὶ ἀδιαστάτους ἀλλήλων καὶ ἡνωμένας καὶ ἐν ἀλλήλαις ἀσυγχύτως περιχωρούσας ἐπιστάμεθα, καὶ ἡνωμένας μὲν ἀσυγχύτως -τρεῖς γὰρ εἰσιν, εἰ καὶ ἡνῶνται-, διαιρουμένας δὲ ἀδιαστάτως. Εἰ γὰρ καὶ ἐκάστη καθ' ἑαυτὴν ὑφέστηκεν, ἡγουν τελεία ἐστὶν ὑπόστασις καὶ τὴν οἰκείαν ἰδιότητα, ἥτοι τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον διάφορον κέκτηται, ἀλλ' ἡνῶνται τῇ τε οὐσίᾳ καὶ τοῖς φυσικοῖς ἰδιώμασι καὶ τῷ μὴ διότασθαι, μηδὲ ἐκφοιτᾶν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως, καὶ εἰς Θεὸς εἰσὶ τε καὶ λέγονται. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς θείας καὶ ἀπορρήτου καὶ πάντα νοῦν καὶ κατάληψιν ὑπερεχούσης οἰκονομίας τοῦ ἐνὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος Θεοῦ Λόγου, Κυρίου τε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δύο μὲν φύσεις ὁμολογοῦμεν, θείαν τε καὶ ἀνθρωπίνην, συνελλυθίας ἀλλήλαις καὶ καθ' ὑπόστασιν ἐνωθείσας, μίαν δὲ ὑπόστασιν ἐκ τῶν δύο φύσεων ἀποτελεσθεῖσαν σύνθετον. Σῶζεσθαι δὲ φαμεν τὰς δύο φύσεις καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐν τῇ μιᾷ συνθέτῳ ὑποστάσει, ἡγουν ἐν τῷ ἐνὶ Χριστῷ, καὶ κατὰ ἀλήθειαν αὐτὰς εἶναι καὶ τὰ τούτων φυσικὰ ἰδιώματα, ἡνωμένας μέντοι ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως διαφερούσας τε καὶ ἀριθμουμένας. Καὶ ὡσπερ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος ἀσυγχύτως τε ἡνῶνται καὶ ἀδιαιρέτως διήρηται καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ὁ ἀριθμὸς διαίρεσιν ἢ διάστασιν ἢ ἀλλοτρίωσιν καὶ διατομῇ ἐν αὐταῖς οὐκ ἐργάζεται (ἓνα γὰρ Θεὸν ἐπιγινώσκομεν, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον). Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις, εἰ καὶ ἡνῶνται, ἀλλ' ἀσυγχύτως ἡνω-

στεύομεν ὅτι ἔχει τρεῖς προσωπικὰς ὑποστάσεις, ποὺ ὑπάρχουν ἀληθινά, καὶ πιστεύομεν ὅτι εἶναι ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας ἀπλᾶ, ἀλλὰ διακρίνομεν τὴν διαφορὰν τῶν προσωπικῶν ὑποστάσεων μόνον εἰς τὰς τρεῖς ἰδιότητες, δηλαδὴ εἰς τὴν ἀναίτιον καὶ πατρικὴν, καὶ εἰς τὴν αἰτιατὴν καὶ υἱικὴν, καὶ εἰς τὴν αἰτιατὴν καὶ ἐκπορευτὴν, καὶ γνωρίζομεν καλὰ ὅτι αὐταὶ δὲν ἐξέρχονται καὶ δὲν ἀπομακρύνονται μεταξύ των καὶ εἶναι ἐνωμένοι καὶ περιχωροῦν μεταξύ των χωρὶς νὰ συγχέωνται, καὶ ὅτι εἶναι βέβαια ἐνωμένοι χωρὶς νὰ συγχέωνται - ἐπειδὴ εἶναι τρεῖς, ἂν καὶ εἶναι ἐνωμένοι - διαιροῦνται ὅμως χωρὶς νὰ ἀπομακρύνονται. Διότι ἂν καὶ ἡ καθεμία ὑπάρχει αὐτοτελής, δηλαδὴ εἶναι τελεία προσωπικὴ ὑπόστασις, καὶ ἔχει διαφορετικὴν τὴν προσωπικὴν τῆς ἰδιότητα, δηλαδὴ τὸν τρόπον τῆς ὑπάρξεώς της, ὅμως εἶναι ἐνωμένοι κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ κατὰ τὰ γνωρίσματα τῆς φύσεώς των καὶ κατὰ τὸ ὅτι δὲν χωρίζονται, οὔτε ἐξέρχονται ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρὸς, καὶ εἶναι καὶ λέγονται ἓνας Θεός. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ διὰ τὴν θείαν καὶ ἀνέκφραστον καὶ τὴν ὑπεράνω ἀπὸ κάθε σκέψιν καὶ ἀντίληψιν οἰκονομίαν τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Τριάδα Θεοῦ Λόγου καὶ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁμολογοῦμεν δύο φύσεις, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, ποὺ συνεδέθησαν μεταξύ των καὶ ἠνώθησαν ὑποστατικά, ἀλλὰ μίαν τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν, σύνθετον, ποὺ ἔγινεν ἀπὸ τὰς φύσεις. Καὶ πιστεύομεν ὅτι παραμένουν αἱ δύο φύσεις καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, εἰς τὴν μίαν σύνθετον προσωπικὴν ὑπόστασιν, δηλαδὴ εἰς τὸν ἓνα Χριστόν, καὶ ὅτι αὐταὶ ὑπάρχουν ἀληθινὰ καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς φύσεώς των, ὅμως εἶναι ἐνωμένοι χωρὶς νὰ συγχέωνται, καὶ διαφέρουν καὶ ἀριθμοῦνται χωρὶς νὰ διαιροῦνται. Καὶ ὅπως αἱ τρεῖς προσωπικαὶ ὑποστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος εἶναι ἐνωμένοι χωρὶς νὰ συγχέωνται, καὶ διακρίνονται καὶ ἀριθμοῦνται χωρὶς νὰ διαιροῦνται, καὶ ἡ ἀρίθμησις δὲν δημιουργεῖ διαίρεσιν ἢ ἀπομάκρυνσιν ἢ ἀποξένωσιν καὶ διαχωρισμὸν μεταξύ των (διότι ἓνα Θεὸν γνωρίζομεν καλὰ, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα). Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ ἂν καὶ εἶναι ἐνωμένοι, ὅμως εἶναι ἐνωμένοι χωρὶς νὰ

ται· καὶ εἰ ἐν ἀλλήλαις περιχωροῦσιν, ἀλλὰ τὴν εἰς ἀλλήλας τροπὴν τε καὶ μεταβολὴν οὐ προσίενται· φυλάττει γὰρ ἑκατέρα φύσις τὴν ἑαυτῆς φυσικὴν ἰδιότητα ἀμετάβλητον. Διὸ καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὐκ εἰσάγει διαίρεσιν. Εἷς γάρ ἐστιν ὁ Χριστὸς ἐν τε θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι τέλειος· ὁ γὰρ ἀριθμὸς οὐ διαιρέσεως ἢ ἐνώσεως αἷτιος πέφυκεν, ἀλλὰ τῆς ποσότητος τῶν ἀριθμουμένων σημαντικός, εἴτε ἡνωμένων εἴτε διηρημένων· ἡνωμένων μὲν, ὡς ὅτι πεντήκοντα λίθους ἔχει ὁ τοῖχος οὗτος, διηρημένων δέ, ὅτι πεντήκοντα λίθοι κείνται ἐν τῷ πεδίῳ τοῦτῳ· καὶ ἡνωμένων μὲν, ὅτι δύο φύσεις εἰσὶν ἐν τῷ ἄνθρακι, πυρὸς λέγω καὶ ξύλου, διηρημένων δέ, ὅτι ἡ φύσις τοῦ πυρὸς ἑτέρα ἐστὶ καὶ ἡ τοῦ ξύλου ἑτέρα, ἄλλου τρόπου ἐνοῦντος καὶ διαιροῦντος αὐτὰ καὶ οὐ τοῦ ἀριθμοῦ. Ὡσπερ τοίνυν ἀδύνατον τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς θεότητος, εἰ καὶ ἡνωταὶ ἀλλήλαις, μίαν ὑπόστασιν εἰπεῖν διὰ τὸ μὴ σύγχυσιν καὶ ἀφανισμόν τῆς τῶν ὑποστάσεων διαφορᾶς ἐργάσασθαι, οὕτω καὶ τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, τὰς καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένας, ἀδύνατον μίαν φύσιν εἰπεῖν, ἵνα μὴ ἀφανισμόν καὶ σύγχυσιν καὶ ἀνυπαρξίαν τῆς αὐτῶν διαφορᾶς ἐργασώμεθα.

Γ' (6) 50. Ὅτι πᾶσα ἡ θεία φύσις ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἡνώθη πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ οὐ μέρος μέρος

Τὰ κοινὰ καὶ καθολικὰ κατηγοροῦνται τῶν αὐτοῖς ὑποκειμένων μερικῶν. Κοινὸν τοίνυν ἡ οὐσία, ὡς εἶδος, μερικὸν δὲ ἡ ὑπόστασις. Μερικὸν δέ, οὐχ ὅτι μέρος τῆς φύσεως ἔχει, μέρος δὲ οὐκ ἔχει, ἀλλὰ μερικὸν τῷ ἀριθμῷ, ὡς ἄτομον· ἀριθμῷ γὰρ καὶ οὐ φύσει διαφέρειν λέγονται αἱ ὑποστάσεις. Κατηγορεῖται δὲ ἡ οὐσία τῆς ὑποστάσεως,

1. Πρβλ. Λεοντίου Βυζαντίου (μοναχοῦ), Ἐπίλυσις συλλογισμῶν Σεβήρου PG 86, 1920 - 1925.

συγγέωνται· και ἂν ἀκόμη περιχωροῦν μεταξύ των, ὁμως δὲν ἀποδέχονται τὴν μεταξύ των ἀλλαγὴν καὶ μεταβολήν· διότι διατηρεῖ ἡ καθεμία φύσις ἀμετάβλητον τὴν φυσικὴν τῆς ἰδιότητα. Δι' αὐτὸ καὶ ἀριθμοῦνται καὶ ἡ ἀρίθμησις δὲν εἰσάγει διδασκαλίαν διὰ διαίρεσιν. Διότι ὁ Χριστὸς εἶναι ἕνας, τέλειος εἰς τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· ἡ ἀρίθμησις δηλαδὴ δὲν προκαλεῖ διαίρεσιν ἢ ἔνωσιν, ἀλλὰ φανερώνει πόσα εἶναι αὐτὰ ποῦ ἀριθμοῦνται, εἴτε εἶναι ἔνωμένα εἴτε διαχωρισμένα· ἔνωμένα δηλαδὴ, ὅπως λέγομεν ὅτι αὐτὸς ὁ τοῖχος ἔχει πενήντα πέτρας, διαχωρισμένα δέ, ὅπως λέγομεν ὅτι εἰς αὐτὸ τὸ μέρος εὐρίσκονται πενήντα πέτραι· καὶ ἔνωμένα βέβαια, ὅπως λέγομεν ὅτι δύο φύσεις ὑπάρχουν μέσα εἰς τὸ «κάρβουνον», ἐννοῶ τὴν φωτιάν καὶ τὸ ξύλον, διαχωρισμένα δέ, ὅπως λέγομεν ὅτι ἡ φύσις τῆς φωτιᾶς εἶναι ἄλλη καὶ ἡ φύσις τοῦ ξύλου ἄλλη, ἐπειδὴ ἄλλη συνήθεια τὰ ἐνώνει καὶ τὰ διαχωρίζει, καὶ ὄχι ἡ ἀρίθμησις. Ὅπως λοιπὸν εἶναι ἀδύνατον νὰ εἰποῦμεν τὰς τρεῖς προσωπικὰς ὑποστάσεις τῆς θεότητος μίαν, ἂν καὶ εἶναι ἔνωμένα μεταξύ των, διὰ νὰ μὴ μηχανευθῶμεν ἀνάμειξιν καὶ ἑξαφάνισιν τῆς διακρίσεως τῶν προσωπικῶν ὑποστάσεων, ἔτσι εἶναι ἀδύνατον νὰ εἰποῦμεν μίαν φύσιν καὶ τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, ποῦ εἶναι ἔνωμένα ὑποστατικὰ διὰ νὰ μὴ μηχανευθῶμεν ἑξαφάνισιν καὶ ἀνάμειξιν καὶ ἀνυπαρξίαν τῆς διακρίσεως των ¹.

Γ' (6) 50. Ὅτι ὅλη ἡ θεία φύσις μὲ μίαν ἀπὸ τὰς προσωπικὰς τῆς ὑποστάσεις ἠνώθη μὲ ὅλην τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ὄχι ἕνα μέρος τῆς μὲ ἕνα μέρος

Τὰ κοινὰ καὶ γενικὰ ἀποδίδονται ὡσὰν ἰδιότητες εἰς τὰ μερικὰ ποῦ εἶναι ὑποκείμενα ἔννοιαι εἰς αὐτὰ. Κοινὸν λοιπὸν εἶναι ἡ οὐσία, ὡσὰν ἑξωτερικὴ ἐμφάνισις, μερικὸν δὲ εἶναι ἡ προσωπικὴ ὑπόστασις. Καὶ εἶναι μερικὸν ὄχι διότι ἔχει ἕνα μέρος τῆς φύσεως, ἀντιθέτως δὲν ἔχει ἕνα μέρος, ἀλλὰ εἶναι μερικὸν κατὰ τὸ πλῆθος, ὡς ἄτομον· διότι θεωροῦνται ὅτι διακρίνονται αἱ προσωπικαὶ ὑποστάσεις κατὰ τὸ πλῆθος καὶ ὄχι κατὰ τὴν φύσιν. Ἀποδίδεται δὲ ὡσὰν ἰδιότης ἡ οὐσία εἰς τὴν ὑπόστασιν, διότι ἡ οὐ-

διότι ἐν ἐκάστη τῶν ὁμοειδῶν ὑποστάσεων τελεία ἡ οὐσία ἐστὶ. Διὸ οὐδὲ διαφέρουσιν ἀλλήλων αἱ ὑποστάσεις κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὰ συμβεβηκότα, αἷνά εἰσι τὰ χαρακτηριστικὰ ἰδιώματα, χαρακτηριστικὰ δὲ ὑποστάσεως καὶ οὐ φύσεως· καὶ γὰρ τὴν ὑπόστασιν ὀρίζονται οὐσίαν μετὰ συμβεβηκότων. Ὡστε τὸ κοινὸν μετὰ τοῦ ἰδιάζοντος ἔχει ἡ ὑπόστασις καὶ τὸ καθ' ἑαυτὴν ὑπέρβαι· ἡ οὐσία δέ, καθ' ἑαυτὴν οὐχ ὑφίσταται, ἀλλ' ἐν ταῖς ὑποστάσεσι θεωρεῖται. Πασχούσης τοίνυν μᾶς τῶν ὑποστάσεων πᾶσα ἡ οὐσία, καθ' ἣν ἡ ὑπόστασις, πεπονθέναι λέγεται ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων· οὐ μέντοιγε ἀνάγκη καὶ πάσας τὰς ὁμοειδεῖς ὑποστάσεις συμπάσχειν τῇ πασχούσῃ ὑπόστασει.

Οὕτω τοίνυν ὁμολογοῦμεν τὴν τῆς θεότητος φύσιν πᾶσαν τελείως εἶναι ἐν ἐκάστη τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων, πᾶσαν ἐν Πατρὶ, πᾶσαν ἐν Υἱῷ, πᾶσαν ἐν Ἀγίῳ Πνεύματι. Διὸ καὶ τέλειος Θεὸς ὁ Πατήρ, τέλειος Θεὸς ὁ Υἱός, τέλειος Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει τοῦ ἐνὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος Θεοῦ Λόγου φαιμέν πᾶσαν καὶ τελείαν τὴν φύσιν τῆς θεότητος ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐνωθῆναι πάσῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ οὐ μέρος μέρος. Φησὶ γοῦν ὁ θεῖος ἀπόστολος, ὅτι «Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς», τουτέστιν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ καὶ ὁ τούτου φοιτητῆς, ὁ θεοφόρος καὶ τὰ θεῖα πολὺς Διονύσιος· «Ὅτι

1. Συμβεβηκός καὶ συμβεβηκότα· εἶναι ὄρος, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν Θεολογίαν διὰ τὴν δηλώσιν τὰ ἰδιώματα τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς Ἁγίας Τριάδος, καὶ τὰ ἰδιώματα τῶν φύσεων ἐν Χριστῷ, δηλαδή τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

2. Συμβεβηκότα = ἰδιώματα, προσωπικὰ γνωρίσματα.

3. Κολοσ. 2, 9.

4. Ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὀνομάζει τὸν Διονύσιον, τὸν συγγραφέα τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν συγγραμμάτων, μαθητὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου,

σία είναι τελεία εἰς καθεμίαν ἀπὸ τὰς ὁμοειδεῖς ὑποστάσεις. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν διαφέρουν μεταξύ των αἱ ὑποστάσεις ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὰ «συμβεβηκότα»¹, τὰ ὅποια εἶναι τὰ χαρακτηριστικά των γνωρίσματα· εἶναι ὁμως χαρακτηριστικά τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως καὶ ὄχι τῆς φύσεως· καὶ μάλιστα ὀρίζουν τὴν ὑπόστασιν ὅτι εἶναι οὐσία πού παρουσιάζει «συμβεβηκότα»². Ἐπομένως ἡ ὑπόστασις ἔχει ὡσάν γνωρίσμα τὸ κοινὸν μαζί μὲ τὸ ἰδιαιτέρον τῆς χαρακτηριστικόν, καὶ τὸ ὅτι ἔχει προσωπικὴν ὕπαρξιν· ἡ οὐσία ὁμως δὲν ὑπάρχει μόνη τῆς, ἀλλὰ νοεῖται εἰς τὰς ὑποστάσεις. Ὅταν λοιπὸν παθαίνη κάτι μία ἀπὸ τὰς ὑποστάσεις, λέγομεν ὅτι παθαίνει ὄλη ἡ οὐσία, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖαν ὑπάρχει ἡ ὑπόστασις εἰς τὸ πρόσωπον μιᾶς ἀπὸ τὰς ὑποστάσεις τῆς· δὲν εἶναι ὁμως ἀνάγκη καὶ ὄλαι αἱ ὑποστάσεις τοῦ ἰδίου εἴδους νὰ συμμετέχουν εἰς τὸ πάθος τῆς ὑποστάσεως πού πάσχει.

Ἔτσι λοιπὸν ὁμολογοῦμεν ὅτι ὄλη ἡ θεία φύσις εἶναι τελεία εἰς καθεμίαν ἀπὸ τὰς ὑποστάσεις τῆς, ὄλη εἶναι τελεία εἰς τὸν Πατέρα, ὄλη εἰς τὸν Υἱόν, ὄλη εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Διὰ τοῦτο εἶναι καὶ τέλειος Θεὸς ὁ Πατήρ, τέλειος Θεὸς ὁ Υἱός, τέλειος Θεὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Ἔτσι καὶ κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ ἑνὸς Θεοῦ Λόγου τῆς Ἁγίας Τριάδος, πιστεύομεν ὅτι ὄλη καὶ τελεία ἡ θεία φύσις μὲ μίαν ἀπὸ τὰς προσωπικὰς τῆς ὑποστάσεις ἠνώθη μὲ ὄλην τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ὄχι ἕνα μέρος τῆς μὲ ἕνα μέρος. Λέγει λοιπὸν ὁ θεῖος ἀπόστολος ὅτι· «Ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς»³, δηλαδὴ μέσα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν του· κατ'ἐμαθητῆς του⁴, δηλαδὴ ὁ θεοφόρος καὶ σπουδαῖος εἰς τὴν θεολογίαν Διονύσιος,

καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀναγνωρίζει τὴν γνησιότητα καὶ ἀποδέχεται τὸ περιεχόμενον των, διότι ἐκφράζουν τὴν μυστικὴν θεολογίαν τῆς Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀποτελοῦν κλίμακα θεολογικῆς ἀνόδου πρὸς «τὰ ἄνω». Ἡ χρῆσις εἰς τὰς Γραμματολογίας τοῦ χαρακτηρισμοῦ «Ψευδο-Διονύσιος» ἐκφράζει τὴν «νοοτροπίαν τῆς συστηματικῆς» ἐρεύνης, καὶ ὄχι τὴν μαρτυρίαν τῆς Πατερικῆς Θεολογίας.

ὀλικῶς ἡμῖν ἐν μιᾷ τῶν ἑαυτῆς ἐκοινωνήσεν ὑποστάσεων». Οὐ μὴν δὲ λέγειν ἀναγκασθησόμεθα, πάσας τὰς ὑποστάσεις τῆς ἁγίας θεότητος, ἤτοι τὰς τρεῖς, πάσαις ταῖς τῆς ἀνθρωπότητος ὑποστάσεσι καθ' ὑπόστασιν ἡνωσθαι· κατ' εὐδένα γὰρ κεκοινωνήκε λόγον ὁ Πατήρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον τῇ σαρκώσει τοῦ Θεοῦ Λόγου, εἰ μὴ κατ' εὐδοκίαν καὶ βούλησιν. Πᾶση δὲ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει φαμὲν ἐνωθῆναι πᾶσαν τὴν τῆς θεότητος οὐσίαν. οὐδὲν γάρ, ὡς ἐνεφύτευσε τῇ ἡμετέρᾳ φύσει ὁ Θεὸς Λόγος, ἀρχῆθεν πλάσας ἡμᾶς, ἐνέλιπεν, ἀλλὰ πάντα ἀνέλαβε, σῶμα, ψυχὴν νοερὰν καὶ λογικὴν καὶ τὰ τούτων ἰδιώματα· τὸ γὰρ ἐνὸς τούτων ἀμοιροῦν ζῶον, οὐκ ἀνθρώπος. Ὅλον γὰρ ὅλος ἀνέλαβέ με, καὶ ὅλος ὄλω ἡνώθη, ἵνα ὄλω τὴν σωτηρίαν χαρίσθαι· τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον ἀθεράπευτον.

Ἦνωται τοίνυν σαρκὶ διὰ μέσου νοῦ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, μεσιτεύοντος Θεοῦ καθαρότητι καὶ σαρκὸς παχύτητι. Ἠγεμονικὸν μὲν γὰρ ψυχῆς τε καὶ σαρκὸς νοῦς, νοῦς δὲ τῆς ψυχῆς τὸ καθαρώτατον, ἀλλὰ καὶ νοῦ Θεός· καὶ ὅτε μὲν παραχωρεῖται ὑπὸ τοῦ κρείττονος, τὴν οἰκείαν ὁ νοῦς τοῦ Χριστοῦ ἡγεμονίαν ἐνδείκνυται. Ἐκικᾶται δὲ καὶ ἔπεται τῷ κρείττονι καὶ ταῦτα ἐνεργεῖ, ἃ ἡ θεία βούλεται θέλησις.

Χωρίον δὲ ὁ νοῦς γέγονε τῆς καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ ἡνωμένης θεότητος, ὡσπερ δηλαδὴ καὶ ἡ σὰρξ, οὐ σύνοικος, ὡς ἡ τῶν αἵρετικῶν ἐναγῆς πλανᾶται οἴησις· «Οὐ γὰρ ἂν μεδιμναῖον», λέγουσα, «χωρήσει διμέδιμνον», σωματικῶς τὰ ἄλλα κρίνουσα. Πῶς δὲ Θεὸς

λέγει· «Ὅτι μὲ μίαν ἀπὸ τὰς προσωπικὰς ὑποστάσεις τῆς ἡθεῖα φύσις ἔγινε μέτοχος καθολοκληρίαν τῆς φύσεώς μας»¹. Ἄλλὰ οὔτε θὰ ἐξαναγκασθῶμεν νὰ λέγωμεν ὅτι ἔχουν ἐνωθῆ ὑποστατικὰ ὄλαι αἱ προσωπικαὶ ὑποστάσεις τῆς ἀγίας θεότητος, δηλαδὴ αἱ τρεῖς ὑποστάσεις, μὲ ὄλας τὰς προσωπικὰς ὑποστάσεις τῶν ἀνθρώπων· διότι μὲ κανένα τρόπον δὲν ἔγινε μέτοχος τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, παρὰ μόνον μὲ τὴν εὐαρέσκειαν καὶ τὴν θέλησιν. Λέγομεν ὁμως ὅτι ἠνώθη ὄλη ἡ οὐσία τῆς θεότητος μὲ ὄλην τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· διότι τίποτε δὲν ἄφησε ἀπὸ αὐτὰ πού ἐφύτευσε μέσα εἰς τὴν φύσιν μας ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ ὁποῖος ἀπ' ἀρχῆς μᾶς ἐπλασεν, ἀλλὰ τὰ ἐπῆρεν ὄλα, δηλαδὴ σῶμα, ψυχὴν νοεράν καὶ λογικὴν, καὶ τὰ γνωρίσματά των· διότι αὐτὸ πού στερεῖται ἕνα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ζῶον, ὄχι ἀνθρωπος. Μὲ ἐπῆρε πράγματι ὄλος ὄλον ἐμένα, καὶ ἠνώθη ὄλος μὲ ὄλον ἐμένα, διὰ νὰ χαρίσῃ εἰς ὄλον ἐμένα τὴν σωτηρίαν· διότι αὐτὸ πού δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ οἰκειωθῆ εἶναι ἀθεράπευτον.

Ἐχει ἐνωθῆ λοιπὸν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ κέντρον τοῦ νοῦ μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μὲ τὸ νὰ πάρῃ ὁ Θεὸς θέσιν ἀνάμεσα εἰς τὴν καθαρότητα καὶ τὴν παχύτητα τῆς σαρκός. Διότι κυβερνήτης τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος εἶναι ὁ νοῦς, καὶ ὁ νοῦς εἶναι τὸ καθαρῶτατον μέρος τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ κυβερνήτης τοῦ νοῦ εἶναι ὁ Θεός· καὶ ὄταν βέβαια κἀνὴ παραχώρησιν τὸ ἀνώτερον, ὁ νοῦς τοῦ Χριστοῦ ἐκδηλώνει τὴν πρέπουσαν ἡγετικὴν του θέσιν, ὁμως κατορθώνει καὶ ἀκολουθεῖ τὸ ἀνώτερον, καὶ κάνει αὐτὰ πού θέλει ἡ θεῖα θέλησις.

Ἄκόμη ὁ νοῦς ἔχει γίνεи τόπος τῆς θεότητος πού ἔχει ἐνωθῆ μὲ αὐτὸν ὑποστατικὰ, ὄπως δηλαδὴ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν εἶναι ἕνας συγκάτοικος, καθὼς πλανᾶται ἡ ἀσεβῆς φαντασία τῶν αἰρετικῶν μὲ τὸ νὰ λέγῃ· «Δὲν θὰ ἡμποροῦσε δηλαδὴ νὰ χωρέσῃ τὸ δοχεῖον πού ἔχει χωρητικότητα ἑνὸς μεδίμνου² ἕνα δοχεῖον δύο μεδίμνων», ἐπειδὴ κρίνει τὰ πνευματικὰ μὲ ὕλικὴν ἀντί-

2. Μέδιμος, ὁ· τὸ συνηθισμένον μέτρον τῶν σιτηρῶν εἰς τὴν Ἄττικὴν.

τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος καὶ ὁμοούσιος τῷ τε Πατρὶ καὶ ἡμῖν ὁ Χριστὸς λεχθήσεται, εἰ μέρος τῆς θείας φύσεως μέρει τῆς ἀνθρωπίνης ἐν αὐτῷ ἦνται φύσεως;

Λέγομεν δὲ τὴν φύσιν ἡμῶν ἐγγιγέρθαι ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνεληλυθέναι καὶ κεκαθικέναι ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, οὐ καθὼς πᾶσαι αἱ τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεις ἀνέστησαν καὶ ἐκάθισαν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καθὼς πᾶσα ἡ φύσις ἡμῶν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσει. Φησὶ γοῦν ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ».

Καὶ τοῦτο δὲ φάμεν, ὅτι ἐκ κοινῶν οὐσιῶν ἡ ἔνωσις γέγονε· πᾶσα γὰρ οὐσία κοινή ἐστὶ πᾶσῶν τῶν ὑπ' αὐτῆς περιεχομένων ὑποστάσεων, καὶ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν μερικὴν καὶ ἰδιάζουσαν φύσιν, ἥτοι οὐσίαν, ἐπεὶ ἀνάγκη τὰς αὐτὰς ὑποστάσεις καὶ ὁμοουσίους καὶ ἑτεροουσίους λέγειν καὶ τὴν Ἁγίαν Τριάδα καὶ ὁμοούσιον καὶ ἑτεροούσιον κατὰ τὴν θεότητα λέγειν. Ἡ αὐτὴ τοίνυν φύσις ἐν ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων θεωρεῖται. Καὶ ὅτε εἶπωμεν τὴν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκῶσθαι κατὰ τοὺς μακαρίους Ἀθανάσιόν τε καὶ Κύριλλον, τὴν θεότητά φάμεν ἠνώσθαι σαρκί. Διὸ δὲ οὐ δυνάμεθα εἰπεῖν· ἡ φύσις τοῦ Λόγου ἔπαθεν -οὐ γὰρ ἔπαθεν ἡ θεότης ἐν αὐτῷ-, λέγομεν δὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πεπονθέναι ἐν τῷ Χριστῷ, οὐ μὴν δὲ πάσας τὰς τῶν ἀνθρώπων ὑποστάσεις ἐπεμφαίνοντες, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ὁμολογοῦμεν τὸν Χριστὸν πεπονθέναι. Ὡστε φύσιν τοῦ Λόγου λέγοντες αὐτὸν τὸν Λόγον σημαίνομεν ὁ δὲ Λόγος καὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας κέκτηται καὶ τὸ ἰδιάζον τῆς ὑποστάσεως.

Γ' (7) 51. Περὶ τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου συνθέτου ὑποστάσεως

Προεῖναι μὲν οὖν ἀχρόνως καὶ ἀιδίως φάμεν τὴν θείαν τοῦ Θεοῦ

1. Ἐφ. 2, 6.

ληψιν. Πῶς ὅμως ὁ Χριστὸς θὰ ὀνομασθῆ τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος καὶ ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα καὶ μὲ ἡμᾶς, ἂν ἔχη ἐνωθῆ εἰς τὸ πρόσωπόν του ἓνα μέρος τῆς θείας φύσεως μὲ ἓνα μέρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως;

Λέγομεν ἀκόμη ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις μας ἔχει ἀναστηθῆ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς καὶ ἔχει ἀνέλθει καὶ καθίσει εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς, ὄχι ἐπειδὴ ὅλοι αἱ ἀνθρώπιναι ὑποστάσεις ἀνεστήθησαν καὶ ἐκάθισαν εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἀνεστήθη καὶ ἐκάθισεν εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς ὅλη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις μας μὲ τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν τοῦ Χριστοῦ. Λέγει δηλαδὴ ὁ θεῖος ἀπόστολος: «Συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ»¹.

Λέγομεν ἀκόμη καὶ αὐτὸ, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἔνωσις προῆλθεν ἀπὸ κοινὰς οὐσίας· διότι κάθε οὐσία εἶναι κοινὴ διὰ τὰς ὑποστάσεις ποὺ περιλαμβάνει αὐτή, καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εὕρη κανεὶς μερικὴν καὶ ἀπομονωμένην φύσιν, δηλαδὴ οὐσίαν, ἐπειδὴ θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ λέγωμεν τὰς ἰδίας ὑποστάσεις καὶ ὁμοουσίους καὶ ἕτερουσίους, καὶ θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ λέγωμεν τὴν Ἁγίαν Τριάδα καὶ ὁμοούσιον καὶ ἕτεροούσιον κατὰ τὴν θεότητα. Ἡ ἰδίᾳ λοιπὸν φύσις νοεῖται εἰς καθεμίαν ἀπὸ τὰς ὑποστάσεις. Καὶ ἔτσι, ὅταν εἰποῦμεν ὅτι ἡ φύσις τοῦ Λόγου ἐσαρκώθη, κατὰ τοὺς μακαρίους Ἀθανάσιον καὶ Κύριλλον, λέγομεν ὅτι ἡ θεία φύσις ἠνώθη μὲ τὴν σάρκα. Καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν· ἡ φύσις τοῦ Λόγου ἔπαθε - διότι δὲν ἔπαθεν εἰς αὐτὸν ἡ θεία φύσις - λέγομεν ὅμως ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἔπαθεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, χωρὶς βέβαια νὰ ὑπονοῶμεν ὅλας τὰς ὑποστάσεις τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἔπαθε μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἐπομένως ὅταν λέγωμεν «ἡ φύσις τοῦ Λόγου», φανερόν ἐστιν τὸν ἴδιον τὸν Λόγον· ὁ Λόγος ὅμως ἔχει καὶ τὴν κοινὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἰδιαιτέραν προσωπικὴν ὑπόστασιν.

Γ' (7) 51. Διὰ τὴν μίαν σύνθετην προσωπικὴν ὑπόστασιν
τοῦ Θεοῦ Λόγου

Λέγομεν βέβαια ὅτι προϋπήρχεν ἀχρόνως καὶ αἰωνίως ἡ

Λόγου ὑπόστασιν, ἀπλὴν καὶ ἀσύνθετον, ἄκτιστον, ἀσώματον, ἀόρατον, ἀναφή, ἀπερίγραπτον, πάντα ἔχουσαν ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ὡς αὐτῷ ὁμοούσιον, τῷ τῆς γεννήσεως τρόπῳ καὶ σχέσει τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως διαφέρουσαν, τελείως ἔχουσαν, οὐδέποτε τῆς πατρικῆς ἐκφοιτῶσαν ὑποστάσεως, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν ἡμερῶν τῶν πατρικῶν κόλπων οὐκ ἀποστάνα τὸν Λόγον ἀπεριγράπτως ἐνσημαίνει τῇ γαστρὶ τῆς Ἁγίας Παρθένου ἀσπόρως καὶ ἀπεριλήπτως, ὡς οἶδεν αὐτός, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ προαιωνίῳ αὐτοῦ ὑποστάσει ὑποστήσασθαι ἑαυτῷ σάρκα ἐκ τῆς Ἁγίας Παρθένου.

Ἐν πᾶσι μὲν οὖν καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ἦν καὶ ἐν τῇ γαστρὶ ὑπάρχων τῆς Ἁγίας Θεοτόκου, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ἐνεργείᾳ σαρκώσεως σεσάρκωται τοίνυν ἐξ αὐτῆς προσλαβόμενος τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου φυράματος, σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ὥστε αὐτὴν χρηματίσαι τῇ σαρκὶ ὑπόστασιν, τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, καὶ σύνθετον γενέσθαι τὴν πρότερον ἀπλὴν οὖσαν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν- σύνθετον δὲ ἐκ δύο τελείων φύσεων, θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος- καὶ φέρειν αὐτὴν τῆς θείας τοῦ Θεοῦ Λόγου υἰότητος τὸ χαρακτηριστικὸν καὶ ἀφοριστικὸν ἰδίωμα, καθ' ὃ διακρίεται τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τὰ τε τῆς σαρκὸς χαρακτηριστικὰ καὶ ἀφοριστικὰ ἰδιώματα, καθ' ἃ διαφέρει τῆς τε μητρὸς καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Φέρειν δὲ καὶ τὰ τῆς θείας φύσεως ἰδιώματα, καθ' ἃ ἦνται τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως γνωρίσματα, καθ' ἃ ἦνται τῇ τε μητρὶ καὶ ἡμῖν. Ἐτι δὲ διαφέρει τοῦ τε Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος, τῆς τε μητρὸς καὶ ἡμῶν κατὰ τὸ ὑπάρχειν Θεόν τε ὁμοῦ καὶ ἀνθρώπον τὸν αὐτόν· τοῦτο γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ ὑποστάσεως ἰδιαίτατον ἰδίωμα γινώσκομεν.

Τοιγαροῦν ὁμολογοῦμεν αὐτὸν ἕνα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου τὸν αὐτόν, ἕνα Χριστόν, ἕνα Κύ-

θεία προσωπική υπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀπλή καὶ ἀσύνθετος, ἄκτιστος καὶ ἀσώματος, ἄορατος, ἀψηλάφητος, ἀπερίγραφτος, μὲ ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐπειδὴ εἶναι «ὁμοούσιος» μὲ αὐτόν, διαφέροντας ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρὸς κατὰ τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως καὶ τὴν σχέσιν, μὲ τελειότητα, χωρὶς ποτε νὰ ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρὸς, τὰ τελευταῖα δὲ χρόνια¹ χωρὶς νὰ ἀπομακρυνθῆ ὁ Λόγος ἀπὸ τοὺς κόλπους τοῦ Πατρὸς, ὅτι κατοίκησε μέσα εἰς τὴν κοιλίαν τῆς Ἁγίας Παρθένου, μὲ ἀπερίγραφτον τρόπον, χωρὶς σπέρμα καὶ χωρὶς νὰ περιληφθῆ, ὅπως ὁ ἴδιος γνωρίζει, καὶ ὅτι μέσα εἰς αὐτὴν ἐδημιούργησε διὰ τὸν ἑαυτὸν του μὲ τὴν προαιώνιον ὑπόστασίν του σάρκα ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Παρθένον.

Λοιπόν, ἦταν εἰς ὅλα καὶ ἐπάνω ἀπὸ ὅλα, καὶ συγχρόνως ἦταν μέσα εἰς τὴν κοιλίαν τῆς Ἁγίας Θεοτόκου, ἀλλὰ μέσα εἰς αὐτὴν ἦταν μὲ τὴν ἐνέργειαν τῆς σαρκώσεως· ἔχει σαρκωθῆ δὲ παίρνοντας ἀπὸ αὐτὴν ὅ,τι ἐκλεκτὸν ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινον γένος, δηλαδὴ σάρκα ζωντανήν, μὲ ψυχὴν λογικὴν καὶ νοεράν, ὥστε νὰ χρησιμεύσῃ αὐτὴ διὰ τὴν σάρκα ὡς ὑπόστασις, δηλαδὴ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ νὰ γίνῃ σύνθετος ἢ ὑπόστασις τοῦ Λόγου, ἢ ὁποῖα προηγουμένως ἦταν ἀπλή - σύνθετος δηλαδὴ ἀπὸ δύο τελείας φύσεις, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην - καὶ νὰ ἔχη αὐτὴ τὸ χαρακτηριστικὸν καὶ διακριτικὸν γνώρισμα τῆς θείας ιδιότητος τοῦ Υἱοῦ ποῦ ἔχει ὁ Θεὸς Λόγος, κατὰ τὸ ὅποιον ἔχει διακριθῆ ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μὲ τὰ ὁποῖα ἔχει ἐνωθῆ μὲ τὴν μητέρα καὶ μὲ ἡμᾶς. Φέρει δὲ καὶ τὰ ιδιώματα τῆς θείας φύσεως, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐνώνεται μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐνώνεται μὲ τὴν μητέρα καὶ ἡμᾶς. Ἐπίσης διαφέρει ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ἀπὸ τὴν μητέρα καὶ ἀπὸ ἡμᾶς, κατὰ τὸ ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος μαζί Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· αὐτὸ πράγματι εἶναι τὸ ἰδιαίτερον προσωπικὸν γνώρισμα τῆς ὑποστάσεως τοῦ Χριστοῦ.

Δι' αὐτὸ λοιπόν ὁμολογοῦμεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ἓνας Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ ὁ ἴδιος εἶναι Υἱὸς τοῦ ἀν-

ριον, τὸν μόνον μονογενῆ Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, Ἰησοῦν, τὸν Κύριον ἡμῶν, δύο αὐτοῦ τὰς γεννήσεις σέβοντες, μίαν τὴν ἐκ Πατρὸς προαιώνιον ὑπὲρ αἰτίαν καὶ λόγον καὶ χρόνον καὶ φύσιν καὶ μίαν τὴν ἐπ' ἐσχάτων δι' ἡμᾶς, καθ' ἡμᾶς καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς «δι' ἡμᾶς», ὅτι διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, «καθ' ἡμᾶς», ὅτι γενόμενος ἄνθρωπος ἐκ γυναικὸς καὶ νόμῳ κυήσεως, «ὑπὲρ ἡμᾶς», ὅτι οὐκ ἐκ σποράς, ἀλλ' ἐξ Ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς Ἁγίας Παρθένου ὑπὲρ νόμον κυήσεως· οὐ Θεὸν αὐτὸν μόνον κηρύττοντες γυμνὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος, οὐδὲ μὴν ἄνθρωπον μόνον ψιλοῦντες αὐτὸν τῆς θεότητος, οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, ἀλλ' ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμοῦ Θεόν τε καὶ ἄνθρωπον, Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον τέλειον, ὅλον Θεόν, καὶ ὅλον ἄνθρωπον, τὸν αὐτὸν ὅλον Θεόν καὶ μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ὅλον ἄνθρωπον καὶ μετὰ τῆς ὑπερθεοῦ αὐτοῦ θεότητος· διὰ τοῦ εἰπεῖν «τέλειον Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον», τὸ πλήρες καὶ ἀνελλιπὲς δηλοῦντες τῶν φύσεων, διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν «ὅλον Θεὸν καὶ ὅλον ἄνθρωπον» τὸ μοναδικὸν καὶ ἄτμητον δεικνύντες τῆς ὑποστάσεως.

Καὶ «μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην» ὁμολογοῦμεν διὰ τοῦ εἰπεῖν «σεσαρκωμένην», τὴν τῆς σαρκὸς οὐσίαν σημαίνοντες κατὰ τὸν μακάριον Κύριλλον καὶ σεσάρκωται τοίνυν ὁ Λόγος καὶ τῆς οἰκειᾶς ἀυλότητος οὐκ ἐξέστηκε, καὶ ὅλος σεσάρκωται καὶ ὅλος ἐστὶν ἀπερίγραπτος. Σμικρύνεται σωματικῶς καὶ συστέλλεται καὶ θεϊκῶς ἐστὶν ἀπερίγραπτος, οὐ συμπαραεκτεινομένης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τῇ ἀπεριγράπτῳ αὐτοῦ θεότητι.

Ὁλος μὲν οὖν ἐστὶ Θεὸς τέλειος, οὐχ ὅλον δὲ Θεός· οὐ γὰρ μόνον Θεός, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος· καὶ ὅλος ἄνθρωπος τέλειος, οὐχ ὅλον δὲ ἄνθρωπος· οὐ γὰρ μόνον ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Θεός. Τὸ μὲν γὰρ

θρώπου, ὅτι εἶναι ἓνας Χριστός, ἓνας Κύριος, ὁ μοναδικὸς μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ Ἰησοῦς, ὁ Κύριός μας, μὲ τὸ νὰ προσκυνῶμεν δύο τὰς γεννήσεις του, μίαν γέννησιν ἀπὸ τὸν Πατέρα, προαιώνιον, πέραν ἀπὸ αἰτίαν καὶ λογικὴν καὶ χρόνον καὶ φύσιν, καὶ μίαν τοὺς τελευταίους χρόνους δι' ἡμᾶς, κατὰ τὰ ἀνθρώπινα καὶ ὑπερφυσικά· «δι' ἡμᾶς» διότι ἐγεννήθη διὰ τὴν σωτηρίαν μας, «κατὰ τὰ ἀνθρώπινα», διότι ἐγινε ἄνθρωπος μὲ τὸ νὰ γεννηθῆ ἀπὸ γυναῖκα καὶ σύμφωνα μὲ τὴν τάξιν τῆς κυήσεως, «ὑπερφυσικά», διότι δὲν ἐγεννήθη ἀπὸ σπέρμα, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Παρθένον μὲ ὑπερφυσικὴν κύησιν· χωρὶς νὰ κηρύττωμεν αὐτὸν μόνον Θεόν, στερημένον ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, οὔτε ὅμως καὶ μόνον ἄνθρωπον, ἀφαιρῶντας ἀπὸ αὐτὸν τὴν θεῖαν φύσιν, χωρὶς νὰ κηρύττωμεν δύο διαφορετικούς, ἀλλὰ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Θεὸν μαζί καὶ ἄνθρωπον, Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον τέλειον, ὁλόκληρον Θεὸν καὶ ὁλόκληρον ἄνθρωπον, τὸν ἴδιον ὁλόκληρον Θεὸν καὶ μὲ τὴν σάρκα του, καὶ ὁλόκληρον ἄνθρωπον καὶ μὲ τὴν ὑπέρθεον θεῖαν φύσιν του· φανερώνοντας μὲ τὴν ἔκφρασιν «τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος», τὴν πληρότητα καὶ τὴν τελειότητα τῶν φύσεων, καὶ μὲ τὴν ἔκφρασιν «ὁλόκληρος Θεὸς καὶ ὁλόκληρος ἄνθρωπος» δεικνύοντας τὴν μοναδικότητα καὶ ἐνότητα τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως.

Ἄκόμη ὁμολογοῦμεν καὶ «μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἣ ὅποια ἔχει σαρκωθῆ» μὲ τὴν ἔκφρασιν «ἔχει σαρκωθῆ», θέλομεν νὰ φανερώσωμεν τὴν φύσιν τῆς σαρκός, κατὰ τὸν μακάριον Κύριλλον· καὶ ἐσαρκώθη λοιπὸν ὁ Λόγος καὶ ἐν τούτοις δὲν ἐγκατέλειπε τὸ ἀσώματον τῆς φύσεώς του, καὶ ὁλόκληρος ἐσαρκώθη καὶ ὁλόκληρος εἶναι ἀπερίγραπτος. Μικραίνει σωματικὰ καὶ συστέλλεται, καὶ ἐν τούτοις εἶναι κατὰ τὴν θεότητα ἀπερίγραπτος, χωρὶς νὰ ἔχη τὸ σῶμά του τὴν ἴδιαν ἔκτασιν μὲ τὴν ἀπερίγραπτον θεῖαν φύσιν του.

Εἶναι ἐπομένως ὁλόκληρος τέλειος Θεός, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὡς ὁλόκληρος Θεός· διότι δὲν εἶναι μόνον Θεός, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος· ἀκόμη ὁλόκληρος εἶναι τέλειος ἄνθρωπος, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὡς ὁλόκληρος ἄνθρωπος· διότι δὲν εἶναι μόνον ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Θεός.

«ὄλον» φύσεως ἐστὶ παραστατικόν, τὸ δὲ «ὄλος» ὑποστάσεως, ὡσπερ τὸ μὲν «ἄλλο» φύσεως, τὸ δὲ «ἄλλος» ὑποστάσεως.

Ἰστέον δέ; ὡς, εἰ καὶ περιχωρεῖν ἐν ἀλλήλαις τὰς τοῦ Κυρίου φύσεις φαμέν, ἀλλ' οὐδαμην, ὡς ἐκ τῆς θείας φύσεως ἢ περιχώρησις γέγονεν· αὕτη μὲν γὰρ διὰ πάντων διήκει, καθὼς βούλεται, καὶ περιχωρεῖ, δι' αὐτῆς δὲ οὐδέν· καὶ αὕτη μὲν τῶν οικείων αὐχημάτων τῇ σαρκὶ μεταδίδωσι μένουσα αὐτῇ ἀπαθῆς καὶ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν ἀμέτοχος. Εἰ γὰρ ὁ ἥλιος ἡμῖν τῶν οικείων ἐνεργειῶν μεταδίδους μένει τῶν ἡμετέρων ἀμέτοχος, πόσῃ μᾶλλον ὁ τοῦ ἡλίου ποιητῆς τε καὶ Κύριος!

Γ' (8) 52. Πρὸς τοὺς λέγοντας· ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγονται αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις ἢ ὑπὸ τὸ διωρισμένον

Εἰ δέ τις ἐρωτᾷ περὶ τῶν τοῦ Κυρίου φύσεων, εἰ ὑπὸ τὸ συνεχὲς ποσὸν ἀνάγονται ἢ ὑπὸ τὸ διωρισμένον, ἐροῦμεν, ὅτι αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις οὔτε ἐν σῶμά εἰσιν οὔτε μία ἐπιφάνεια οὔτε μία γραμμῆ, οὐ χρόνος, οὐ τόπος, ἵνα ὑπὸ τὸ συνεχὲς ἀναχθῶσι ποσόν· ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ συνεχῶς ἀριθμούμενα.

Ἰστέον δέ, ὡς ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφερόντων ἐστὶ καὶ ἀδύνατον ἀριθμεῖσθαι τὰ κατὰ μηδὲν διαφέροντα, καθ' ὃ δὲ διαφέρουσι, κατὰ τοῦτο καὶ ἀριθμοῦνται· οἷον ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος, καθ' ὃ μὲν ἦνυνται, οὐκ ἀριθμοῦνται· τῷ λόγῳ γὰρ τῆς οὐσίας ἐνούμενοι δύο φύσεις οὐ δύνανται λέγεσθαι, καθ' ὑπόστασιν δὲ διαφέροντες δύο ὑποστάσεις λέγονται. Ὡστε ὁ ἀριθμὸς τῶν διαφερόντων ἐστὶ, καὶ ᾧ τρόπῳ διαφέρουσι τὰ διαφέροντα, τούτῳ τῷ τρόπῳ καὶ ἀριθμοῦνται.

Ἡ ἔκφρασις δηλαδή «ὡς ὀλότης» σημαίνει τὴν φύσιν, ἡ δὲ ἔκφρασις «ὀλόκληρος» τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν, ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἔκφρασις «ἄλλο» σημαίνει τὴν φύσιν, ἡ δὲ ἔκφρασις «ἄλλος» τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν.

Πρέπει μάλιστα νὰ γνωρίζωμεν ὅτι, ἂν καὶ λέγωμεν ὅτι περιχωροῦν μεταξύ των αἱ φύσεις τοῦ Κυρίου, ἐν τούτοις γνωρίζωμεν ὅτι ἡ περιχώρησις ἐγίνε χάρις εἰς τὴν θεῖαν φύσιν· διότι αὐτὴ τὰ διαπερνᾷ ὅλα κατὰ τὴν θέλησίν της, καὶ περιχωρεῖ, ἐνῶ τίποτε δὲν τὴν διαπερνᾷ· καὶ αὐτὴ βέβαια προσφέρει εἰς τὴν σάρκα τὴν δόξαν της, ἐνῶ παραμένῃ ἡ ἰδίᾳ ἀπαθῆς καὶ ἀμέτοχος εἰς τὰ πάθη τῆς σαρκός. Διότι, ἂν ὁ ἥλιος παραμένῃ ἀμέτοχος εἰς τὰ ἰδικὰ μας, ἐνῶ προσφέρῃ εἰς ἡμᾶς τὴν ἐνέργειάν του, πόσο περισσότερο παραμένει ἀμέτοχος ὁ δημιουργὸς καὶ Κύριος τοῦ ἡλίου!

Γ' (8) 52. Πρὸς αὐτοὺς ποὺ λέγουν· αἱ φύσεις τοῦ Κυρίου ὑπάγονται εἰς τὸ ἀδιάσπαστον ποσὸν ἢ εἰς τὸ διαχωρισμένον

Ἄν ὅμως κανεὶς ἐρωτᾷ διὰ τὰς φύσεις τοῦ Κυρίου, ἂν ὑπάγονται εἰς τὸ ἀδιάσπαστον ποσὸν ἢ εἰς τὸ διαχωρισμένον, θὰ τοῦ ἀπαντήσωμεν ὅτι αἱ φύσεις τοῦ Κυρίου δὲν εἶναι ἓνα σῶμα, οὔτε μία ἐπιφάνεια, οὔτε μία γραμμὴ, οὔτε χρόνος, οὔτε τόπος, ὥστε νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὸ ἀδιάσπαστον ποσὸν· διότι αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνα ποὺ ἀριθμοῦνται χωρὶς διάσπασιν.

Πρέπει μάλιστα νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ ἀριθμησις εἶναι χαρακτηριστικὸν αὐτῶν ποὺ διαφέρουν καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀριθμοῦνται αὐτὰ ποὺ καθόλου δὲν διαφέρουν, καὶ ὅτι ὡς πρὸς αὐτὸ ποὺ διαφέρουν, ὡς πρὸς αὐτὸ καὶ ἀριθμοῦνται· ὅπως ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος, ὡς πρὸς αὐτὸ ποὺ εἶναι ἐνωμένοι, δὲν ἀριθμοῦνται· ἐπειδὴ δηλαδή ἐνώνονται ἐξ αἰτίας τῆς οὐσίας των, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λέγωνται δύο φύσεις, ἐπειδὴ ὅμως διαφέρουν καθ' ὑπόστασιν, λέγονται δύο προσωπικαὶ ὑποστάσεις. Ἐπομένως ἡ ἀριθμησις εἶναι χαρακτηριστικὸν αὐτῶν ποὺ διαφέρουν, καὶ μὲ ὅποιον τρόπον διαφέρουν, μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἀριθμοῦνται.

Ἦνωνται μὲν οὖν αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις ἀσυγχύτως καθ' ὑπόστασιν, διήρηνται δὲ ἀδιαιρέτως λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Καὶ ᾧ μὲν τρόπῳ ἦνωνται, οὐκ ἀριθμοῦνται· οὐ γὰρ καθ' ὑπόστασιν δύο εἶναι φαμεν τὰς φύσεις τοῦ Χριστοῦ ᾧ δὲ τρόπῳ ἀδιαιρέτως διήρηνται, ἀριθμοῦνται· δύο γὰρ εἰσιν αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ λόγῳ καὶ τρόπῳ τῆς διαφορᾶς. Ἦνωμένοι γὰρ καθ' ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις περιχώρησιν ἔχουσαι ἀσυγχύτως ἦνωνται, τὴν οἰκείαν ἐκάστη φυσικὴν διαφορὰν διασφύζουσα. Τῷ τρόπῳ τοιγαροῦν τῆς διαφορᾶς καὶ μόνῳ ἀριθμοῦμεναι ὑπὸ τὸ διωρισμένον ποσὸν ἀναχθῆσονται.

Εἰς τοίνυν ἐστὶν ὁ Χριστός, Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, ὃν προσκυνοῦμεν σὺν Πατρὶ καὶ Πνεύματι μίᾳ προσκυνήσει μετὰ τῆς ἀχράντου σαρκὸς αὐτοῦ οὐκ ἀπροσκύνητον τὴν σάρκα λέγοντες—προσκυνεῖται γὰρ ἐν τῇ μίᾳ τοῦ Λόγου ὑποστάσει, ἣτις αὐτῇ ὑπόστασις γέγονεν—, οὐ τῇ κτίσει λατρεύοντες—οὐ γὰρ ὡς ψιλὴν σάρκα προσκυνοῦμεν ἀλλ' ὡς ἠνωμένην θεότητα καὶ ὡς εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου τῶν δύο αὐτοῦ ἀναγομένων φύσεων. Δέδοικα τοῦ ἀνθρακος ἄψασθαι διὰ τὸ τῷ ξύλῳ συνημμένον πῦρ. Προσκυνῶ τοῦ Χριστοῦ τὸ συναμφότερον διὰ τὴν τῇ σαρκὶ ἠνωμένην θεότητα. Οὐ γὰρ τέταρτον παρεντίθημι πρόσωπον ἐν τῇ Τριάδι—μὴ γένοιτο—, ἀλλ' ἐν πρόσωπον ὁμολογῶ τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· Τριάς γὰρ ἔμεινεν ἡ Τριάς καὶ μετὰ τὴν τοῦ Λόγου σάρκωσιν.

1. Ἐννοεῖ τὴν κακοδοξίαν τῶν Νεστοριανῶν.

Είναι ένωμένοι λοιπόν αἱ φύσεις τοῦ Κυρίου καθ' ὑπόστασιν, χωρὶς σύγχυσιν, ἀλλὰ διαιροῦνται χωρὶς διαίρεσιν χάρις εἰς τὴν αἰτίαν καὶ τὸν τρόπον τῆς διαφορᾶς. Καὶ χάρις εἰς τὸν τρόπον μὲ τὸ ὅποῖον εἶναι ένωμένοι, δὲν ἀριθμοῦνται· διότι δὲν λέγομεν ὅτι αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ εἶναι καθ' ὑπόστασιν δύο· χάρις ὅμως εἰς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὅποῖον διαιροῦνται χωρὶς διαίρεσιν, ἀριθμοῦνται· διότι αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ εἶναι δύο χάρις εἰς τὴν αἰτίαν καὶ τὸν τρόπον τῆς διαφορᾶς. Ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶναι ένωμένοι καθ' ὑπόστασιν καὶ περιχωροῦν μεταξύ των, εἶναι ένωμένοι χωρὶς σύγχυσιν, μὲ τὸ νὰ διατηρῆ ἡ κάθε μία τὴν φυσικὴν τῆς διαφορᾶν. Δι' αὐτὸ λοιπὸν ἐπειδὴ ἀριθμοῦνται μὲ τὸν τρόπον τῆς διαφορᾶς καὶ μόνον, θὰ ὑπαχθοῦν εἰς τὸ διαχωρισμένον ποσόν.

Ἔνας λοιπὸν εἶναι ὁ Χριστός, τέλειος Θεός καὶ τέλειος ἄνθρωπος, τὸν ὅποῖον προσκυνοῦμεν μαζὶ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα μὲ μίαν προσκύνησιν μαζὶ μὲ τὴν ἀμόλυτον σάρκα του, χωρὶς νὰ λέγωμεν ἀπροσκύνητον τὴν σάρκα του - διότι προσκυνεῖται εἰς τὴν μίαν προσωπικὴν ὑπόστασιν τοῦ Λόγου, ἡ ὁποία ἔχει γίνεῖ δι' αὐτὴν ὑπόστασις - , χωρὶς νὰ λατρεύωμεν τὴν κτίσιν - διότι δὲν τὴν προσκυνοῦμεν ὡσὰν ἀπλῆν σάρκα, ἀλλὰ ὡσὰν ένωμένην μὲ τὴν θεότητα, καὶ ἐπειδὴ ἀναφέρονται αἱ δύο φύσεις του εἰς τὸ ἓνα πρόσωπον καὶ τὴν μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου. Φοβοῦμαι νὰ πιᾶσω τὸ ἀναμμένον «κάρβουνον» ἐξ αἰτίας τῆς φωτιᾶς ποῦ ἔγινε ἓνα μὲ τὸ ξύλον. Προσκυνῶ καὶ τὰς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ χάρις εἰς τὴν θεότητα ποῦ ἠνώθη μὲ τὴν σάρκα. Διότι δὲν παρεμβάλλω εἰς τὴν Τριᾶδα τέταρτον¹ πρόσωπον - ποτὲ κάτι τέτοιο - ἀλλὰ ὁμολογῶ ἓνα πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς του· ἐπειδὴ ἡ Τριάς παρέμεινε Τριάς καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Λόγου.

Γ' (9) 53. Πρὸς τό, εἰ οὐκ ἔστι φύσις ἀνυπόστατος,
ἀπάντησις

Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔστι φύσις ἀνυπόστατος ἢ οὐσία ἀπρόσωπος — ἐν ὑποστάσει γὰρ καὶ προσώποις ἢ τε οὐσία καὶ ἡ φύσις θεωρεῖται —, ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη τὰς ἀλλήλαις ἐνωθείσας φύσεις καθ' ὑπόστασιν ἐκάστην ἰδίαν κεκτηῖσθαι ὑπόστασιν· δύνανται γὰρ εἰς μίαν συνδραμοῦσαι ὑπόστασιν μῆτε ἀνυπόστατοι εἶναι μῆτε ἰδιαίζουσιν ἐκάστη ἔχειν ὑπόστασιν, ἀλλὰ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀμφοτέραι. Ἡ αὐτὴ γὰρ τοῦ Λόγου ὑπόστασις ἀμφοτέρων τῶν φύσεων ὑπόστασις χρηματίσασα οὔτε ἀνυπόστατον μίαν αὐτῶν εἶναι συγχωρεῖ, οὔτε μὴν ἑτεροῦ υποστάτους ἀλλήλων εἶναι παραχωρεῖ, οὐδὲ ποτε μὲν τῆσδε, ποτὲ δὲ ἐκείνης, ἀλλ' αἰεὶ ἀμφοτέρων ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως ὑπάρχει ὑπόστασις, οὐ μεριζομένη καὶ διαιρουμένη καὶ μέρος μὲν, ἑαυτῆς τῆδε, μέρος δὲ τῆδε διανέμουσα, ἀλλὰ πᾶσα ταύτης καὶ πᾶσα ἐκείνης ἀμερῶς καὶ ὀλοσχερῶς ὑπάρχουσα. Οὐ γὰρ ἰδιοσυστάτως ὑπέστη ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου σὰρξ οὐδὲ ἑτέρα ὑπόστασις γέγονε παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ὑποστάσει ἐνυπόστατος μᾶλλον καὶ οὐ καθ' ἑαυτὴν ἰδιοσύστατος ὑπόστασις γέγονε. Διὸ οὐδὲ ἀνυπόστατός ἐστιν, οὐδὲ ἑτέραν ἐν τῇ Τριάδι παρεισφέρει ὑπόστασιν.

Γ' (10) 54. Περὶ τοῦ τρισαγίου

Ἐντεῦθεν καὶ τὴν ἐν τῷ τρισαγίῳ προσθήκην ὑπὸ τοῦ ματαιώ-

1. Ὁ Λεόντιος ὁ Βυζάντιος (Μοναχὸς) διὰ τὴν καταπολεμησὴν τὸν Νεστοριανισμόν καὶ τὸν Μονοφυσιτισμόν ἐπενόησε διὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν

Γ' (9) 53. Ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν, ἂν ὑπάρχη φύσις χωρὶς ὑπόστασιν

Μολονότι βέβαια δὲν ὑπάρχει φύσις χωρὶς ὑπόστασιν ἢ οὐσία ἀπρόσωπος - ἐπειδὴ ἡ οὐσία καὶ ἡ φύσις νοοῦνται εἰς τὰς ὑποστάσεις καὶ τὰ πρόσωπα -, ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἀνάγκη αἱ φύσεις ποῦ ἠνώθησαν μεταξύ των καθ' ὑπόστασιν νὰ ἔχουν καθεμία χωριστὰ ἰδιαιτέραν ὑπόστασιν· διότι ἔχουν τὴν δύναμιν, ἀφοῦ συναντηθοῦν εἰς μίαν ὑπόστασιν, καὶ νὰ ἔχουν ὑπόστασιν καὶ νὰ μὴ ἔχουν ἰδιαιτέραν ὑπόστασιν διὰ τὴν καθεμίαν, ἀλλὰ νὰ ἔχουν καὶ αἱ δύο μίαν καὶ τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν. Διότι πράγματι ἡ ἰδία ἡ ὑπόστασις τοῦ Λόγου, ἐπειδὴ ἔγινε ὑπόστασις καὶ τῶν δύο φύσεων, οὔτε ἀφήνει τὴν μίαν ἀπὸ αὐτὰς νὰ εἶναι χωρὶς ὑπόστασιν, οὔτε ἀκόμη ἐπιτρέπει νὰ ἔχουν μεταξύ των διαφορετικὴν ὑπόστασιν, καὶ οὔτε εἶναι ὑπόστασις ἄλλοτε αὐτῆς καὶ ἄλλοτε ἐκείνης τῆς φύσεως, ἀλλὰ πάντοτε εἶναι ὑπόστασις καὶ τῶν δύο φύσεων, χωρὶς διαίρεσιν καὶ χωρὶς χωρισμόν, μὲ τὸ νὰ μὴ χωρίζεται καὶ νὰ μὴ διαιρῆται, καὶ νὰ μὴ διαμοιράζη ἓνα μέρος τοῦ ἑαυτοῦ της εἰς αὐτὴν καὶ ἓνα μέρος εἰς τὴν ἄλλην, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ἀνήκη ὁλόκληρος εἰς αὐτὴν καὶ ὁλόκληρος εἰς ἐκείνην χωρὶς διαίρεσιν καὶ μὲ τὸ σύνολόν της. Διότι δὲν ἀπέκτησε προσωπικὴν ὑπόστασιν ἢ σάρκα τοῦ Θεοῦ Λόγου μὲ ξεχωριστὸν τρόπον ὑπάρξεως, οὔτε πάλιν ἔγινε διαφορετικὴ ὑπόστασις ἀπὸ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ἀποκτήσῃ ὑπόστασιν μέσα εἰς αὐτὴν ἔγινε ἐνυπόστατος ¹ καὶ ὄχι ὑπόστασις μὲ ξεχωριστὸν τρόπον ὑπάρξεως. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν εἶναι χωρὶς ὑπόστασιν καὶ οὔτε εἰσάγει μὲ ἀπάτην εἰς τὴν Τριάδα ἄλλην ὑπόστασιν.

Γ' (10) 54. Διὰ τὸν Τρισάγιον ὕμνον

Δι' αὐτὸν τὸν λόγον χαρακτηρίζομεν ὡς βλάσφημον καὶ τὴν

τὸν ὄρον «ἐνυπόστατος», δηλαδὴ πραγματικὴ φύσις καὶ τελεία, ἡ ὁποία δὲν ὑπάρχει πάντως καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' εἰς ἄλλην φύσιν (Κατὰ Νεστοριανῶν καὶ Μονοφυσιτῶν PG 86, 1277).

φρονος Πέτρου τοῦ Κναφέως γεγενημένην βλάσφημον ὀριζόμεθα ὡς τέταρτον παρεισάγουσαν πρόσωπον καὶ ἀνάμερος τιθεῖσαν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱὸν, τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνυπόστατον δύναμιν καὶ ἀνάμερος τὸν ἐσταυρωμένον, ὡς ἄλλον ὄντα παρὰ τὸν ἰσχυρὸν, ἢ παθητὴν τὴν Ἁγίαν Τριάδα δοξάζουσιν καὶ συσταυροῦσιν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Ἀπαγε ταύτην τὴν βλάσφημον καὶ παρέγγραπτον φλυαρίαν. Ἡμεῖς γὰρ τὸ «Ἅγιος ὁ Θεός», ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐκλαμβάνομεν, οὐκ αὐτῷ μόνῳ τὸ τῆς θεότητος ἀφορίζοντες ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν Θεὸν εἰδότες καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· καὶ τὸ «Ἅγιος ἰσχυρὸς», ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τίθεμεν οὐκ ἀπαμφιεννύντες τῆς ἰσχύος τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· καὶ τὸ «Ἅγιος ἀθάνατος» ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος τάττομεν, οὐκ ἔξω τῆς ἀθανασίας τιθέντες τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλ' ἐφ' ἐκάστης τῶν ὑποστάσεων πάσας τὰς θεωνυμίας ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως ἐκλαμβάνοντες καὶ τὸν θεῖον ἀπόστολον ἐκμιμούμενοι φάσκοντα· «Ἡμῖν δὲ εἰς Θεός, ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ καὶ ἐν Πνεύμα Ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ». Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν θεολόγον Γρηγόριον, ὠδέ πη λέγοντα· «Ἡμῖν δὲ εἰς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐν Πνεύμα Ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα, τοῦ ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ μὴ φύσεις τεμνόντων — οὐδὲ γὰρ ἂν μετέπιπτον αἱ προθέσεις ἢ αἱ τάξεις τῶν ὀνομάτων —, ἀλλὰ χαρακτηριζόντων μιᾶς καὶ ἀσυγχύτου φύσεως ιδιότητος· καὶ τοῦτο δῆλον· ἐξ ὧν εἰς ἐν συνάγονται πάλιν, εἴ τῳ μὴ παρέργως ἐκεῖνο ἀναγινώσκειται παρὰ τῷ αὐτῷ ἀποστόλῳ, τὸ ἐξ αὐ-

1. Πέτρος ὁ Κναφεύς ἢ Γναφεύς· ὁ Μονοφυσίτης Πατριάρχης Ἀντιοχείας, ὁ ὅποιος εἰσήγαγεν εἰς τὸν Τρισάγιον Ὑμνον τὴν θεοπασχητικὴν φράσιν «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς».

προσθήκην πού ἔγινε ἀπό τόν ἀνόητον Πέτρον τόν Κναφέα ¹, ἐπειδή εἰσάγει μέ πλάνην τέταρτον πρόσωπον καί τοποθετεῖ χωριστά τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ, τήν ἐνυπόστατον δύναμιν τοῦ Πατρός, καί χωριστά τόν ἐσταυρωμένον, διότι τάχα εἶναι ἄλλος καί ὄχι ὁ «ἰσχυρός», ἧ ἐπειδή θεωρεῖ παθητήν τήν Ἁγίαν Τριάδα καί σταυρώνει μαζί μέ τόν Υἱόν τόν Πατέρα καί τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Μακριά ἀπ' ἐδῶ αὐτὴ ἡ βλάβη καί παρείσρακτος φλυαρία. Διότι ἡμεῖς τὸ «Ἅγιος ὁ Θεός» τὸ ἐννοοῦμεν διὰ τόν Πατέρα, χωρὶς νὰ περιορίζωμεν μόνον εἰς αὐτὸν τὸ ὄνομα τῆς θεότητος, ἀλλὰ γνωρίζοντας ὅτι καί ὁ Υἱὸς εἶναι Θεὸς καί τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καί τὸ «Ἅγιος ἰσχυρός» τὸ θέτομεν διὰ τόν Υἱόν, χωρὶς νὰ ἀπογυμνῶνωμεν ἀπὸ τήν δύναμιν τόν Πατέρα καί τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καί τὸ «Ἅγιος ἀθάνατος» τὸ χρησιμοποιοῦμεν διὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, χωρὶς νὰ θέτῶμεν τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν ἔξω ἀπὸ τήν ἀθανασίαν, ἀλλὰ ἐννοῶντας διὰ καθεμίαν ἀπὸ τὰς ὑποστάσεις ὅλα τὰ ὀνόματα τοῦ Θεοῦ μέ ἀπλοῦν τρόπον καί χωρὶς περιορισμὸν, καί μιμούμενοι πιστὰ τόν θεῖον ἀπόστολον πού λέγει· «Ἡμῖν δὲ εἰς Θεός, ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καί ἡμεῖς ἐξ αὐτοῦ, καί εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα καί ἡμεῖς δι' αὐτοῦ, καί ἐν Πνεῦμα Ἅγιον, ἐν ᾧ τὰ πάντα καί ἡμεῖς ἐν αὐτῷ» ². Ἀλλὰ βέβαια καί τὸν Θεολόγον Γρηγόριον πού ὁμιλεῖ σχεδὸν ἔτσι· «Δι' ἡμᾶς ὑπάρχει ἓνας Θεός ὁ Πατήρ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχονται ὅλα, καί ἓνας Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, διὰ τοῦ ὁποῖου ἔγιναν τὰ πάντα, καί ἓνα Ἅγιον Πνεῦμα, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχουν τὰ πάντα, χωρὶς αἱ ἰδιότητες «ἐξ οὗ» καί «δι' οὗ» καί «ἐν ᾧ» νὰ χωρίζουν τὰς φύσεις - διότι δὲν θὰ μετεβάλλοντο αἱ προθέσεις ἢ ἡ σειρά τῶν ὀνομάτων -, ἀλλὰ μέ τὸ νὰ χαρακτηρίζουν τὰς ἰδιότητας μιᾶς καί ἀσυγχύτου φύσεως· καί αὐτὸ εἶναι φανερόν ἀπὸ τὸ ὅτι ἐνώνονται πάλιν εἰς μίαν φύσιν, ἂν κανεὶς διαβάζη μέ προσοχὴν ἐκεῖνο εἰς τὸν ἴδιον ἀπόστολον, δηλαδή τὸ «ἐξ αὐτοῦ καί δι' αὐτοῦ καί

2. Α' Κορ. 8, 6.

τοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα· αὐτῷ ἢ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην»

Ὅτι γὰρ οὐκ εἰς τὸν Υἱὸν μόνον λέλεκται τὸ τρισάγιον, ἀλλ' εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα, μάρτυς ὁ θεῖος καὶ ἱερὸς Ἀθανάσιος, Βασιλείος τε καὶ Γρηγόριος καὶ πᾶς ὁ τῶν θεοφόρων πατέρων χορὸς· ὅτι περ διὰ τῆς τρισσῆς ἀγιότητος τὰς τρεῖς τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὑποστάσεις τὰ ἅγια Σεραφίμ ἡμῖν ὑπεμφαίνουσι, διὰ δὲ τῆς μιᾶς κυριότητος τὴν μίαν τῆς θεαρχικῆς Τριάδος οὐσίαν τε καὶ βασιλείαν γνωρίζουσι. Φησὶ γοῦν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· «Οὕτω μὲν οὖν τὰ ἅγια τῶν ἀγίων, ἃ καὶ τοῖς Σεραφίμ συγκαλύπτεται καὶ δοξάζεται τρισὶν ἀγιασμοῖς εἰς μίαν συνιοῦσι κυριότητα καὶ θεότητα· ὁ καὶ ἄλλῳ τινὶ πρὸ ἡμῶν πεφιλοσόφηται κάλλιστά τε καὶ ὑψηλότερα».

Φασὶ μὲν οὖν οἱ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν συντάξαντες ὅτι λιτανευόντος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει λαοῦ διὰ τινὰ θεήλατον ἀπειλήν ἐπὶ Πρόκλου τοῦ ἀρχιεπισκόπου γεγεννημένην, συνέβη ἀρπαγῆναι παιδίον ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ οὕτω μνηθῆναι ὑπ' ἀγγελικῆς τινος διδασκαλίας τὸν τρισάγιον ὕμνον «Ἅγιος ὁ Θεός, Ἅγιος ἰσχυρός, Ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς» καὶ αὐθις ἐπιστραφέντος τοῦ παιδίου καὶ τὸ μνηθὲν ἀπαγγεῖλαιτος φῆσαι τὸν ὕμνον ἅπαν τὸ πλῆθος καὶ οὕτω κοπάσαι τὴν ἀπειλήν. Καὶ ἐν τῇ Ἁγίᾳ δὲ καὶ μεγάλῃ τῇ Οἰκουμενικῇ τετάρτῃ Συνόδῳ, τῇ ἐν Χαλκηδόνι φημί, οὕτως ὑμνηθῆναι ὁ τρισάγιος οὗτος ὕμνος παραδέδοται· οὕτω γὰρ τοῖς πεπραγμένοις τῆς αὐτῆς ἀγίας Συνόδου ἐμφέρεται. Γέλως οὖν ὄντως καὶ παίγνιον τὴν δι' ἀγγέλων μνηθεῖσαν καὶ τῇ τῆς ἐπαγωγῆς λήξει πιστωθεῖσαν

ἐν αὐτῷ τὰ πάντα· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμην»¹.

Ὅτι λοιπὸν δὲν ἀποδίδεται μόνον εἰς τὸν Υἱὸν ὁ τρισάγιος ὕμνος, ἀλλὰ εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα, μάρτυς εἶναι ὁ θεῖος καὶ ἱερὸς Ἀθανάσιος, ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος, καὶ ὅλη ἡ χορεία τῶν θεοφόρων Πατέρων· ὅτι ἀκριβῶς μὲ τὴν τριπλῆν ἀγιότητα φανερώνουν κρυφὰ εἰς ἡμᾶς τὰ ἅγια Σεραφίμ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ὑπερουσίου θεότητος, καὶ μὲ τὴν μίαν κυριότητα γνωρίζουν εἰς ἡμᾶς τὴν μίαν οὐσίαν καὶ βασιλείαν τῆς θεαρχικῆς Τριάδος. Λέγει πράγματι ὁ θεολόγος Γρηγόριος: «Ἔτσι λοιπὸν τὰ ἅγια τῶν ἀγίων, τὰ ὁποῖα καὶ ἀπὸ τὰ Σεραφίμ ἀποκρύπτονται, καὶ δοξάζονται μὲ τρεῖς ἁγιασμοὺς ποὺ ὀδηγοῦν εἰς μίαν κυριότητα καὶ μίαν θεότητα· αὐτὸ ἔχει μελετηθῆ πολὺ καλὰ καὶ πολὺ σοβαρὰ καὶ ἀπὸ κάποιον ἄλλον ἀπὸ τοὺς προηγούμενους μας»².

Λέγουν λοιπὸν καὶ αὐτοὶ ποὺ συνέγραψαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ὅτι, ἐνῶ ἔκαμνε λιτανείαν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ ἀποφύγῃ κάποιον θεόσταλτον κίνδυνον, ὁ ὁποῖος ἐπαρουσιάσθη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Πρόκλου, συνέβη «ἓνα παιδί ἀπὸ τὸν λαὸν νὰ ἀρπαχθῆ» καὶ ἔτσι νὰ διδαχθῆ ἀπὸ κάποιαν ἀγγελικὴν διδασκαλίαν τὸν τρισάγιον ὕμνον· «Ἁγιος ὁ Θεός, Ἁγιος ἰσχυρός, Ἁγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς» καὶ εὐθύς μόλις ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὸ παιδί καὶ ἀνήγγειλεν αὐτὸ ποὺ ἐδιδάχθη, ὅτι ἔφαλε τὸν ὕμνον ὅλον τὸ πλῆθος καὶ ὅτι ἔτσι ἔπαυσεν ὁ κίνδυνος. Ἐπίσης ἡ παράδοσις λέγει ὅτι ἔτσι ἐψάλλη αὐτὸς ὁ τρισάγιος ὕμνος εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην καὶ τετάρτην οἰκουμενικὴν σύνοδον, ἐννοῶ εἰς τὴν σύνοδον ποὺ ἐγένεν εἰς τὴν Χαλκηδόνα· διότι ἔτσι ἀναφέρουν τὰ πρακτικὰ τῆς ἰδίας ἁγίας συνόδου. Ἐπομένως εἶναι πράγματι ἀστειότης καὶ λογοπαίγνιον νὰ εἶναι δυνατὸν ἢ τρισάγιος ᾠδὴ ὡς ἐμφαντικῆ τῆς τρισυποστάτου θεότητος, ποὺ ἐδιδάχθη ἀπὸ ἀγγέλους καὶ καθιερώθη κατὰ τὴν λῆξιν τῆς λιτανείας καὶ ἐπεκυρώθη

καὶ τῇ τοσῶνδε ἁγίων πατέρων Συνόδῳ κυρωθεῖσαν καὶ βεβαιωθεῖσαν καὶ πρότερον ὑπὸ τῶν Σεραφίμ ὑμνηθεῖσαν τὴν τρισάγιον ὠδὴν ὡς τῆς τρισυποστάτου θεότητος ἐμφαντικὴν τῇ τοῦ Κναφέως οἶον καταπατηθῆναι ἀλόγῳ· οἴησει καὶ δῆθεν διορθωθῆναι, ὡς τῶν Σεραφίμ ὑπερβάλλοντος. Ἄλλ' ὦ τῆς αὐθαδείας, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἀνοίας! Ἡμεῖς δὲ οὕτω φαμέν, κἄν δαίμονες διαρρήγνυνται: « Ἅγιος ὁ Θεός, Ἅγιος ἰσχυρός, Ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς ».

Γ' (11) 55. Περὶ τῆς ἐν εἶδει καὶ ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένης φύσεως καὶ διαφορᾶς ἐνώσεώς τε καὶ σαρκώσεως, καὶ πῶς ἐκκληπτέον « Τὴν μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην »

Ἡ φύσις ἢ ψιλῇ θεωρία κατανοεῖται καθ' ἑαυτὴν γὰρ οὐχ ὑφέστηκεν, ἢ κοινῶς ἐν πάσαις ταῖς ὁμοειδέσιν ὑποστάσει ταύτας συνάπτουσα καὶ λέγεται ἐν τῷ εἶδει θεωρουμένη φύσις, ἢ ὀλικῶς ἢ αὐτὴ ἐν προσλήψει συμβεβηκότων ἐν μιᾷ ὑποστάσει καὶ λέγεται ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένη φύσις ἢ αὐτὴ οὕσα τῇ ἐν τῷ εἶδει θεωρημένη. Ὁ οὖν Θεὸς Λόγος σαρκωθείς, οὔτε τὴν ἐν τῇ ψιλῇ θεωρία κατανοουμένην φύσιν ἀνέλαβεν — οὐ γὰρ σάρκωσις τοῦτο, ἀλλ' ἀπάτη καὶ πλάσμα σαρκώσεως — οὔτε τὴν ἐν τῷ εἶδει θεωρουμένην — οὐ γὰρ πάσας τὰς ὑποστάσεις ἀνέλαβεν —, ἀλλὰ τὴν ἐν ἀτόμῳ, τὴν αὐτὴν οὖσαν τὴν ἐν τῷ εἶδει — ἀπαρχὴν γὰρ ἀνέλαβε τοῦ ἡμετέρου φυράματος —, οὐ καθ' ἑαυτὴν ὑποστᾶσαν καὶ ἄτομον χρηματίσασαν πρότερον καὶ οὕτως ὑπ' αὐτοῦ προσληφθεῖσαν, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτοῦ ὑποστάσει ὑπάρξασαν. Αὐτὴ γὰρ ἢ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐγένετο τῇ σαρκὶ ὑπόστασις, καὶ κατὰ τοῦτο « ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο », ἀτρέπτως δηλαδή, καὶ ἡ σὰρξ Λόγος ἀμεταβλήτως, καὶ ὁ Θεὸς ἀνθρωπος· Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος, καὶ ὁ ἀνθρωπος Θεὸς διὰ τὴν καθ' ὑπό-

καὶ ἐβεβαιώθη ἀπὸ τὴν σύνοδον τόσων ἀγίων Πατέρων καὶ ὑμνήθη προηγουμένως ἀπὸ τὰ Σεραφίμ νὰ καταπατηθῆ ἀπὸ τὴν ἀνόητον ἀλαζονείαν τοῦ Κναφέως καὶ νὰ διορθωθῆ τάχα, ὡσὰν νὰ εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὰ Σεραφίμ. Ἄλλὰ ἀγανακτῶ μὲ τὴν αὐθάδειαν, διὰ νὰ μὴ λέγω μὲ τὴν ἀνοησίαν! Ἐμεῖς ὁμως ἔτσι λέγομεν, καὶ ἂν ἀκόμη «σκάζουν ἀπὸ τὸ κακὸν τους» οἱ δαίμονες: Ἄγιος ὁ Θεός, Ἄγιος ἰσχυρός, Ἄγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς».

Γ' (11) 55. Διὰ τὴν φύσιν καὶ διαφοράν, ἔνωσιν καὶ σάρκωσιν ποῦ λογίζεται εἰς τὸ εἶδος καὶ εἰς τὸ ἄτομον, καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐννοῶμεν «τὴν μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην»

Ἡ φύσις ἢ γίνεται ἀντιληπτὴ μὲ τὴν ἀπλῆν παρατήρησιν, διότι δὲν ἔχει ξεχωριστὴν ὑπαρξιν, ἢ μὲ τὸ νὰ σχετίζη γενικὰ αὐτὰς τὰς παρατηρήσεις μὲ ὅλας τὰς ὁμοίας ὑποστάσεις, καὶ ὀνομάζεται φύσις ποῦ γίνεται ἀντιληπτὴ εἰς τὸ εἶδος, ἢ μὲ τὸ νὰ γίνεται ἀντιληπτὴ ἢ ἰδίᾳ καθολικὰ εἰς μίαν ὑπόστασιν κατὰ τὴν παρουσίᾳσιν διαφόρων φάσεων, καὶ ὀνομάζεται φύσις ποῦ γίνεται ἀντιληπτὴ εἰς τὸ μεμονωμένον ἄτομον. Ὁ Θεὸς Λόγος λοιπὸν μὲ τὸ νὰ σαρκωθῆ δὲν ἐπῆρεν οὔτε τὴν φύσιν ποῦ γίνεται ἀντιληπτὴ μὲ τὴν ἀπλῆν παρατήρησιν - διότι αὐτὸ δὲν εἶναι σάρκωσις, ἀλλὰ ἀπάτη καὶ φανταστικὸν δημιούργημα σαρκώσεως - οὔτε αὐτὴν ποῦ γίνεται ἀντιληπτὴ εἰς τὸ εἶδος - διότι δὲν ἐπῆρεν ὅλας τὰς ὑποστάσεις - ἀλλὰ ἐπῆρεν αὐτὴν ποῦ γίνεται ἀντιληπτὴ εἰς τὸ μεμονωμένον ἄτομον, ποῦ εἶναι ἢ ἰδίᾳ μὲ αὐτὴν ποῦ γίνεται ἀντιληπτὴ εἰς τὸ εἶδος - διότι ἐπῆρεν ὅ,τι ἐκλεκτὸν ἀπὸ τὸ ἰδικὸν μας γένος-, ἢ ὁποῖα δὲν ὑπῆρξε μόνη τῆς καὶ δὲν ἦταν προηγουμένως μεμονωμένον ἄτομον, καὶ ἔτσι τὴν ἐπῆρεν αὐτός, ἀλλὰ ἄρχισε νὰ ὑπάρχη εἰς τὴν ὑπόστασίν του. Διότι αὐτὴ ἢ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐγένεν ὑπόστασις διὰ τὴν σάρκα, καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο»¹, δηλαδὴ χωρὶς μεταβολὴν, καὶ ἢ σάρκα ἐγένε Λόγος χωρὶς μεταβολὴν καὶ ὁ Θεὸς ἐγένεν ἄνθρωπος: διότι ὁ Λόγος ἦταν Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐγένε Θεὸς χάρις εἰς τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν. Ἐ-

στασιν ἔνωσιν. Ταῦτόν οὖν ἐστὶν εἰπεῖν φύσιν τοῦ Λόγου καὶ τὴν ἐν ἀτόμῳ φύσιν· οὔτε γὰρ τὸ ἄτομον, ἤγουν τὴν ὑπόστασιν κυρίως καὶ μόνως δηλοῖ, οὔτε τὸ κοινὸν τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐν μιᾷ τῶν ὑποστάσεων θεωρουμένην καὶ ἐξεταζομένην.

Ἄλλο μὲν οὖν ἐστὶν ἔνωσις, καὶ ἕτερον σάρκωσις· ἡ μὲν γὰρ ἔνωσις μόνην δηλοῖ τὴν συνάφειαν, πρὸς τί δὲ γέγονεν ἡ συνάφεια, οὐκέτι ἡ δὲ σάρκωσις, ταῦτόν δ' ἐστὶν εἰπεῖν καὶ ἐνανθρώπησις, τὴν πρὸς σάρκα, ἤτοι πρὸς ἄνθρωπον συνάφειαν δηλοῖ καθάπερ καὶ ἡ πύρωσις τοῦ σιδήρου τὴν πρὸς τὸ πῦρ ἔνωσιν. Αὐτὸς μὲν οὖν ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Σούκενσον δευτέρᾳ ἐπιστολῇ ἐρμηνεύων τὸ, «Μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην» οὕτω φησὶν· «Εἰ μὲν γὰρ μίαν εἰπόντες τοῦ Λόγου φύσιν σεσιγήκαμεν, οὐκ ἐπενεγκόντες τὸ σεσαρκωμένην, ἀλλ' οἶον ἕξω τιθέντες τὴν οἰκονομίαν, ἣν αὐτοῖς τάχα πού καὶ οὐκ ἀπίθανος ὁ λόγος προσποιουμένοις ἐρωτᾶν· εἰ μία φύσις τὸ ὅλον, ποῦ τὸ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι; Ἡ πῶς ὑφέστηκεν ἡ καθ' ἡμᾶς οὐσία; Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἐν ἀνθρωπότητι τελειότης καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οὐσίας ἡ δῆλωσις εἰσκεκόμισται διὰ τοῦ λέγειν σεσαρκωμένην, παυσάσθωσαν καλαμίνην ράβδον ἑαυτοῖς ὑπόστησαντες». Ἐνταῦθα μὲν οὖν τὴν φύσιν τοῦ Λόγου ἐπὶ τῆς φύσεως ἔταξεν. Εἰ γὰρ ἀντὶ ὑποστάσεως τὴν φύσιν παρείληφεν, οὐκ ἄτοπον ἦν, καὶ δίχα τοῦ σεσαρκωμένην τοῦτο εἰπεῖν· μίαν γὰρ ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀπολύτως λέγοντες οὐ σφαλλόμεθα. Ὁμοίως δὲ καὶ Λεόντιος ὁ Βυζάντιος ἐπὶ τῆς φύσεως τὸ ρητὸν ἐνόησεν, οὐκ ἀντὶ τῆς ὑποστάσεως. Ἐν δὲ τῇ πρὸς τὰς Θεοδωρήτου μέμψεις τοῦ δευτέρου ἀναθεματισμοῦ οὕτω φησὶν ὁ μακάριος Κύριλλος· «Ἡ φύσις τοῦ Λόγου, ἤγουν ἡ ὑπόστασις, ὃ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Λόγος». Ὡστε τὸ εἰπεῖν «φύσιν τοῦ Λόγου» οὔτε τὴν ὑπόστασιν μόνην σημαίνει οὔτε τὸ κοι-

πομένως είναι τὸ ἴδιον νὰ εἰποῦμεν φύσις τοῦ Λόγου καὶ φύσις τοῦ ἀτόμου· διότι δὲν φανερώνει ἀποκλειστικά καὶ μόνον τὸ ἄτομον, δηλαδή τὴν ὑπόστασιν, οὔτε φανερώνει τὸ κοινὸν τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τὴν κοινήν φύσιν, ὅταν θεωρῆται καὶ ἐξετάζεται εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ὑποστάσεις.

Ἄλλο βέβαια εἶναι ἔνωσις καὶ ἄλλο σάρκωσις· ἡ ἔνωσις δηλαδή φανερώνει μόνον τὴν συνάφειαν, ὅχι ὁμως ὡς πρὸς τί ἔχει γίνεῖ ἡ συνάφεια· ἡ σάρκωσις πάλιν, καὶ εἶναι τὸ ἴδιον νὰ εἰποῦμεν καὶ ἐνανθρώπησις, φανερώνει τὴν συνάφειαν πρὸς τὴν σάρκα, δηλαδή πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· ὅπως καὶ ἡ πύρωσις τοῦ σιδήρου φανερώνει τὴν ἔνωσιν μετὰ τὴν φωτιάν. Ὁ ἴδιος λοιπὸν ὁ μακάριος Κύριλλος, εἰς τὴν δευτέραν ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Σούκενσον, ἐρμηνεύοντας τὴν φράσιν «μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην» ὑποστηρίζει τὰ ἑξῆς· «Ἄν δηλαδή εἰποῦμεν ὅτι εἶναι μία ἡ φύσις τοῦ Λόγου καὶ σταματήσωμεν, χωρὶς νὰ προσθέσωμεν τὴν λέξιν σεσαρκωμένη, ἀπορίπτουνας κατὰ κάποιον τρόπον τὴν οἰκονομίαν, ἴσως θὰ ἦταν εἰς αὐτοὺς ποὺ ὑποκρίνονται ὅτι ἐρωτοῦν πειστικὸς ὁ λόγος· ἐὰν ἦταν τὸ ὅλον πρόσωπον μία φύσις, ποῦ ὑπάρχει ἡ τελειότης εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἢ πῶς ἀπέκτησεν ὑπαρξιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις του; Ἐπειδὴ ὁμως διδάσκεται μετὰ τὴν ἔκφρασιν «σεσαρκωμένη» καὶ ἡ τελειότης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ ἡ φανέρωσις τῆς φύσεώς μας, ἅς σταματήσουν νὰ στηρίζονται εἰς καλαμένιον ραβδί»¹. Ἐδῶ λοιπὸν ἐχρησιμοποίησε τὴν φύσιν τοῦ Λόγου σχετικὰ μετὰ τὴν φύσιν. Ἄν δηλαδή ἐπῆρε τὴν φύσιν ἀντὶ τοῦ ὄρου ὑπόστασις, δὲν θὰ ἦταν παράξενον νὰ τὸ εἶπῃ αὐτὸ καὶ χωρὶς τὸν χαρακτηρισμὸν «σεσαρκωμένη»· διότι ἂν ὁμολογοῦμεν χωρὶς περιορισμὸν μίαν φύσιν τοῦ Λόγου, δὲν πέφτομεν εἰς πλάνην· ἐπίσης καὶ ὁ Λεόντιος ὁ Βυζάντιος ἀντελήφθη τὴν διατύπωσιν σχετικὰ μετὰ τὴν φύσιν, ὅχι ἀντὶ τοῦ ὄρου ὑπόστασις. Εἰς τὴν ἀπολογία του μάλιστα ἐναντίον τῶν ψόγων τοῦ Θεοδωρήτου διὰ τὸν δεύτερον ἀναθεματισμὸν, ἔτσι ὁμιλεῖ ὁ μακάριος Κύριλλος· «Ἡ φύσις τοῦ Λόγου, δηλαδή ἡ ὑπόστασις, αὐτὸ ποὺ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Λόγος». Ἐπομένως ἡ ἔκφρασις φύσις τοῦ Λόγου οὔτε φανερώνει μόνην τὴν ὑπό-

νὸν τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τὴν κοινὴν φύσιν ἐν τῇ τοῦ Λόγου ὑποστάσει ὀλικῶς θεωρουμένην.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ φύσις τοῦ Λόγου ἐσαρκώθη, ἤτοι ἠνώθη σαρκί, εἴρηται· φύσιν δὲ τοῦ Λόγου παθοῦσαν σαρκί οὐδέπω καὶ νῦν ἀκηκόαμεν, Χριστὸν δὲ παθόντα σαρκί ἐδιδάχθημεν· ὥστε οὐ τὴν ὑπόστασιν δηλοῖ τὸ εἰπεῖν «φύσιν τοῦ Λόγου». Λείπεται τοίνυν εἰπεῖν, ὅτι τὸ σεσαρκῶσθαι μὲν ἠνώσθαι ἐστὶ σαρκί, τὸ δὲ σάρκα γενέσθαι τὸν Λόγον αὐτὴν τὴν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν ἀτρέπτως γενέσθαι τῆς σαρκὸς ὑπόστασιν. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γέγονε καὶ ὁ ἄνθρωπος Θεός, εἴρηται. Θεὸς γὰρ ὁ Λόγος, γέγονεν δὲ ἀμεταβλήτως ἄνθρωπος. Ὅτι δὲ ἡ θεότης ἄνθρωπος γέγονεν ἢ ἐσαρκώθη ἢ ἐνηθρώπησεν, οὐδαμῶς ἀκηκόαμεν. Ὅτι δὲ ἡ θεότης ἠνώθη τῇ ἀνθρωπότητι ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων, μεμαθήκαμεν. Καὶ ὅτι ὁ Θεὸς μορφοῦται, ἤτοι οὐσιοῦται τὸ ἀλλότριον, ἤτοι τὸ καθ' ἡμᾶς, εἴρηται. Ἐφ' ἐκάστης γὰρ τῶν ὑποστάσεων τὸ Θεὸς ὄνομα τάττεται, θεότητα δὲ ἐπὶ ὑπόστασεως εἰπεῖν οὐ δυνάμεθα. Θεότητα γὰρ τὸν Πατέρα μόνον ἢ τὸν Υἱὸν μόνον ἢ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἀκηκόαμεν· θεότης μὲν γὰρ τὴν φύσιν δηλοῖ, τὸ δὲ Πατὴρ τὴν ὑπόστασιν, ὥσπερ καὶ ἀνθρωπότης τὴν φύσιν, Πέτρος δὲ τὴν ὑπόστασιν. Θεὸς δὲ καὶ τὸ κοινὸν τῆς φύσεως σημαίνει καὶ ἐφ' ἐκάστης τῶν ὑποστάσεων τάττεται παρωνύμως ὥσπερ καὶ ἄνθρωπος· Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ θείαν ἔχων φύσιν, καὶ ἄνθρωπος ὁ ἀνθρωπίνην.

Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἰστέον, ὡς ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατ' οὐδένα λόγον τῇ σαρκώσει τοῦ Λόγου κεκοινώνηκεν εἰ μὴ κατὰ τὰς θεοσημίας καὶ κατ' εὐδοκίας καὶ βούλησιν.

στασιν, οὔτε τὸ κοινὸν τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ τὴν κοινὴν φύσιν ὅταν θεωρῆται καθολικὰ εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ Λόγου.

Ἐχει βέβαια λεχθῆ ὅτι ἡ φύσις τοῦ Λόγου ἐσαρκώθη, δηλαδή ἠνώθη μετὰ τὴν σάρκα· μέχρι τώρα ὁμοῦ δὲν ἔχομεν ἀκούσει ὅτι ἔπαθεν ἡ φύσις τοῦ Λόγου ἐξ αἰτίας τῆς σαρκός, ἐν τούτοις ἐδιδάχθημεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἔπαθε μετὰ τὴν σάρκα· ἐπομένως ἡ ἔκφρασις «φύσις τοῦ Λόγου» δὲν φανερώνει τὴν ὑπόστασιν. Ἀπομένει λοιπὸν νὰ εἰποῦμεν ὅτι ἡ μὲν σάρκωσις του εἶναι ἔνωσις μετὰ τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα, τὸ ὅτι δὲν ἔγινεν ὁ Λόγος «σάρξ» εἶναι τὸ ὅτι ἔγινε χωρὶς μεταβολὴν ἢ ἰδίαν ἢ ὑπόστασιν τοῦ Λόγου ὑπόστασις τῆς σαρκός. Καὶ ὅτι βέβαια ὁ Θεὸς ἔγινε ἀνθρώπος καὶ ὁ ἀνθρώπος Θεός, ἔχει λεχθῆ. Διότι ἐνῶ ἦταν ὁ Λόγος Θεός, ἔγινε, χωρὶς μεταβολὴν ἀνθρώπος. Ὅτι ὁμοῦ ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ ἔγινεν ἀνθρώπος ἢ ἐσαρκώθη ἢ ἐνηθρώπησε, ποτὲ δὲν ἔχομεν ἀκούσει. Ἀπεναντίας ἔχομεν μάθει ὅτι ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ ἠνώθη μετὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ὑποστάσεις τῆς. Καὶ ὅτι ὁ Θεὸς παίρνει μορφήν, δηλαδή ὅτι κάνει ὑπαρξίν του τὴν ξένην φύσιν, δηλαδή τὴν ἰδικὴν μας, ἔχει λεχθῆ. Χρησιμοποιεῖται βέβαια τὸ ὄνομα Θεὸς διὰ καθεμίαν ἀπὸ τὰς ὑποστάσεις, ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ ἀποδώσωμεν τὴν θεότητα εἰς μίαν ὑπόστασιν. Δηλαδή δὲν ἔχομεν ἀκούσει ὅτι εἶναι θεότης μόνον ὁ Πατὴρ ἢ μόνον ὁ Υἱὸς ἢ μόνον τὸ Ἅγιον Πνεῦμα· διότι ἡ λέξις «θεότης» φανερώνει τὴν φύσιν, ἐνῶ ἡ λέξις Πατὴρ φανερώνει τὴν ὑπόστασιν, ὅπως καὶ ἡ λέξις ἀνθρωπότης φανερώνει τὴν φύσιν, ἐνῶ ἡ λέξις Πέτρος τὴν ὑπόστασιν. Ἀκόμη ἡ λέξις Θεὸς φανερώνει τὴν κοινὴν φύσιν καὶ χρησιμοποιεῖται ὡσάν πρόσθετον ὄνομα διὰ καθεμίαν χωριστὰ ἀπὸ τὰς ὑποστάσεις, ὅπως καὶ ἡ λέξις ἀνθρώπος. διότι Θεὸς εἶναι αὐτὸς ποῦ ἔχει θείαν φύσιν, καὶ ἀνθρώπος αὐτὸς ποῦ ἔχει ἀνθρωπίνην.

Ἐκτὸς ἀπ' ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα μετὰ κανένα τρόπον δὲν ἔχουν συμμετάσχει εἰς τὴν σάρκωσιν τοῦ Λόγου παρὰ μόνον μετὰ τὰ σημάδια, ποῦ φανεροῦν τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ τὴν συγκατάθεσιν καὶ τὴν θέλησιν.

Γ' (12) 56. "Οτι Θεοτόκος ἡ 'Αγία Παρθένος' κατὰ Νεστοριανῶν

Θεοτόκον δὲ κυρίως καὶ ἀληθῶς τὴν 'Αγίαν Παρθένον κηρύττομεν· ὡς γὰρ Θεὸς ἀληθῆς ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθείς, ἀληθῆς Θεοτόκος ἡ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἐξ αὐτῆς σεσαρκωμένον γεννήσασα· Θεὸν γὰρ φάμεν ἐξ αὐτῆς γεγενῆσθαι, οὐχ ὡς τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαβούσης ἐξ αὐτῆς, ἀλλ' ὡς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου τοῦ πρὸ αἰώνων ἀχρόνως ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντος καὶ ἀνάρχως καὶ αἰδίως ὑπάρχοντος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς ἐνοικήσαντος καὶ ἐξ αὐτῆς ἀμεταβλήτως σαρκωθέντος καὶ γεννηθέντος. Οὐ γὰρ ἄνθρωπον ψιλὸν ἐγέννησεν ἡ 'Αγία Παρθένος, ἀλλὰ Θεὸν ἀληθινόν· οὐ γυμνὸν ἀλλὰ σεσαρκωμένον, οὐκ οὐρανόθεν τὸ σῶμα καταγαγόντα καὶ ὡς διὰ σωλήνος δι' αὐτῆς παρελθόντα, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ὁμοούσιον ἡμῖν σάρκα ἀναλαβόντα καὶ ἐν ἑαυτῷ ὑποστήσαντα. Εἰ γὰρ οὐρανόθεν τὸ σῶμα κεκόμισται καὶ οὐκ ἐκ τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως ἐίληπται, τίς χρεῖα τῆς ἐνανθρωπήσεως; Ἡ γὰρ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου διὰ τοῦτο γέγονεν, ἵνα αὐτὴ ἡ ἀμαρτήσασα καὶ πεσοῦσα καὶ φθαρεῖσα φύσις νικήσῃ τὸν ἀπατήσαντα τύραννον καὶ οὕτω τῆς φθορᾶς ἐλευθερωθῆ, καθὼς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν»· εἰ τὸ πρῶτον ἀληθές, καὶ τὸ δεύτερον.

Εἰ δὲ καὶ λέγει· «Ὁ πρῶτος Ἀδὰμ ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δὲ δεύτερος Ἀδὰμ, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ», οὐ τὸ σῶμά φησιν ἐξ οὐρανοῦ, ἀλλὰ

1. Ὁ Μαρκίων, ἀρνητὴς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Κυρίου, ὑπεστήριζεν ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ «ὡς διὰ σωλήνος τῆς Παρθένου ἔδραμε» καὶ «παρῆλθεν ὁ Χριστός», ἐδίδασκε δὲ ὅτι ὁ Χριστὸς ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἰουδαίαν κατὰ τὸ δέκατον πέμπτον ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Τιβερίου «ἐνήλικος», χωρὶς νὰ ἀποδεικνύεται ὅτι ἐγεννήθη. Ἡ ἔκδοχὴ αὐτὴ ἀντιτίθεται εἰς τὰς προ-

Γ' (12) 56. "Ότι ἡ ἅγια Παρθένος εἶναι Θεοτόκος· ἐναντίου τῶν Νεστοριανῶν

Κηρύττομεν μάλιστα ὅτι εἶναι ἡ ἅγια Παρθένος εἰς τὴν κυριολεξίαν καὶ πραγματικὰ Θεοτόκος· ὅπως δηλαδὴ αὐτὸς ποῦ ἐγεννήθη ἀπ' αὐτὴν εἶναι πραγματικὸς Θεός, εἶναι πραγματικὴ Θεοτόκος αὐτὴ ποῦ ἐγέννησεν ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς μὲ ἀνθρωπίνην σάρκα τὸν ἀληθινὸν Θεόν· διότι ὑποστηρίζομεν ὅτι ἔχει γεννηθῆ Θεὸς ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς, ὄχι διότι τάχα ἡ θεία φύσις τοῦ Λόγου προῆλθεν ἀπὸ αὐτὴν, ἀλλὰ διότι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς Λόγος, ποῦ ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Πατέρα προαιώνια καὶ ἔξω ἀπὸ τὸν χρόνον, καὶ ποῦ ὑπάρχει μαζί μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα, χωρὶς ἀρχὴν καὶ αἰώνια, κατοίκησε μέσα εἰς τὰ σπλάχνα τῆς τὰς ἐσχάτους ἡμέρας διὰ τὴν σωτηρίαν μας, καὶ ἐσαρκώθη ἀπὸ αὐτὴν, χωρὶς νὰ μεταβληθῆ, καὶ ἐγεννήθη. Διότι δὲν ἐγέννησεν ἡ ἅγια Παρθένος μόνον ἀνθρώπον, ἀλλὰ Θεὸν ἀληθινόν· ὄχι φανταστικόν, ἀλλὰ μὲ σάρκα, ὄχι Θεὸν ποῦ κατέβασε τὸ σῶμα ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ ποῦ ἐπέρασε μέσα ἀπὸ αὐτὴν ὡσὰν μέσα ἀπὸ σωλῆνα¹, ἀλλὰ Θεὸν ποῦ ἐπῆρεν ἀπὸ αὐτὴν σάρκα ἰδίαν μὲ ἡμᾶς καὶ τῆς ἔδωσεν ὑπαρξιν εἰς τὸ πρόσωπόν του. "Αὐ δηλαδὴ ἔφερε τὸ σῶμα ἀπὸ τὸν οὐρανὸν καὶ δὲν ἐπῆρε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ποῖα ἀνάγκη ὑπῆρχε νὰ γίνῃ ἀνθρώπος; Διότι ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐγινε δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν, διὰ νὰ νικήσῃ δηλαδὴ ἡ Ἰδίᾳ ἡ φύσις, ποῦ ἡμάρτησε καὶ ἔπεσε καὶ ἐφθάρη, τὸν τύραννον ποῦ τὴν ἐξηπάτησε, καὶ ἔτσι νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὴν φθοράν, ὅπως λέγει ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν»·² ἂν ἀληθεύῃ τὸ πρῶτον, ἀληθεύει καὶ τὸ δεύτερον.

"Ομως ἂν καὶ λέγῃ· «Ὁ πρῶτος Ἀδάμ ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δὲ δεύτερος Ἀδάμ, ὁ Κύριος, ἐξ οὐρανοῦ»,³ δὲν λέγει ὅτι τὸ σῶμα

φητείας τῆς Π. Διαθήκης, ὅτι ὁ Χριστὸς θὰ γεννηθῆ «ἐκ σπέρματος Δαυὶδ», καὶ εἰς τὰς βεβαιώσεις τῆς Κ. Διαθήκης.

2. Α' Κορ. 15, 21.

3. Α' Κορ. 15, 47.

δηλον ὡς οὐ ψιλὸς ἄνθρωπός ἐστιν. Ἴδου γὰρ καὶ Ἀδὰμ αὐτὸν ὠνόμασε καὶ Κύριον τὸ συκαμφότερον σημαίνων· Ἀδὰμ μὲν γὰρ ἔρμηνεύεται γηγενής· γηγενής δὲ δηλον, ὅτι ἐστὶν ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις ἢ ἐκ χοῦς πλασθεῖσα· τὸ Κύριος δὲ τῆς θείας οὐσίας ἐστὶ παραστατικόν.

Πάλιν δὲ φησιν ὁ ἀπόστολος· «Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ γενόμενον ἐκ γυναικός». Οὐκ εἶπε διὰ γυναικός, ἀλλ' «ἐκ γυναικός». Ἐσήμανεν οὖν ὁ θεῖος ἀπόστολος, ὡς αὐτός ἐστιν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθείς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός· γεννηθείς δὲ σωματικῶς, καθὼ γέγονεν ἄνθρωπος, οὐ προδιαπλασθέντι ἀνθρώπῳ ἐνοικήσας, ὡς ἐν προφήτῃ, ἀλλ' αὐτὸς οὐσιωδῶς καὶ ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος, ἥτοι ἐν τῇ ὑποστάσει αὐτοῦ ἐψυχωμένην σάρκα ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερά ὑποστήσας, αὐτὸς γεγωνῶς αὐτῇ ὑπόστασις· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ «γενόμενον ἐκ γυναικός». Πῶς γὰρ ἂν αὐτὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὑπὸ νόμον γέγονεν, εἰ μὴ ἄνθρωπος ἡμῖν ὁμοούσιος γέγονεν;

Ὅθεν δικαίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον τὴν Ἀγίαν Μαρίαν ὀνομάζομεν· τοῦτο γὰρ τὸ ὄνομα ἅπαν τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας συνίστησι. Εἰ γὰρ Θεοτόκος ἡ γενήσασα, πάντως Θεὸς ὁ ἐξ αὐτῆς γεννηθείς, πάντως δὲ καὶ ἄνθρωπος. Πῶς γὰρ ἂν ἐκ γυναικὸς γεννηθεῖη Θεὸς ὁ πρὸ αἰῶνων ἔχων τὴν ὑπαρξιν, εἰ μὴ ἄνθρωπος γέγονεν; Ὁ γὰρ Υἱὸς ἀνθρώπου ἄνθρωπος δηλονότι. Εἰ δὲ αὐτὸς ὁ γεννηθείς ἐκ γυναικὸς Θεὸς ἐστιν, εἰς ἐστὶ δηλονότι ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεννηθείς κατὰ τὴν θείαν καὶ ἀναρχον οὐσίαν καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρό-

προήλθεν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ φανερώνει ὅτι δὲν εἶναι γυμνὸς ἄνθρωπος. Διότι, δὲς, τὸν ὠνόμασεν αὐτὸν καὶ Ἄδὰμ καὶ Κύριον, φανερώνοντας καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο· ἐπειδὴ τὸ ὄνομα Ἄδὰμ ἐξηγεῖται γήϊνος· καὶ εἶναι φανερόν ὅτι γήϊνος εἶναι ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἐπλάσθη ἀπὸ τὸ χῶμα· τὸ ὄνομα ὁμῶς Κύριος ἐκφράζει τὴν θείαν οὐσίαν.

Ἄλλὰ πάλιν λέγει ὁ ἀπόστολος: «Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικός»¹. δὲν εἶπε διὰ γυναικός ἀλλὰ «ἐκ γυναικός». Ἔδειξε λοιπὸν ὁ θεῖος ἀπόστολος ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, αὐτὸς ποὺ ἐγένεν ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς Παρθένου, καὶ ὁ ἴδιος εἶναι ποὺ ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν Παρθένον, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, μὲ τὸ νὰ γεννηθῆ ὁμῶς μὲ ἀνθρώπινον σῶμα, χάρις εἰς τὸ ὁποῖον ἐγένεν ἄνθρωπος, δὲν κατοίκησε μέσα εἰς ἄνθρωπον ποὺ ἐπλάσθη ἐκ τῶν προτέρων, ὅπως μέσα εἰς προφήτην, ἀλλὰ ἐγένεν ὁ ἴδιος πραγματικὸς καὶ ἀληθινὸς ἄνθρωπος, δηλαδὴ μέσα εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἔδωσεν ὑπαρξιν εἰς σάρκα ζωντανὴν μὲ ψυχὴν λογικὴν καὶ νοεράν καὶ ἐγένεν ὁ ἴδιος ἡ προσωπικὴ τῆς ὑπόστασις· αὐτὸ πράγματι σημαίνει ἡ ἐκφρασις «γενόμενον ἐκ γυναικός»· Διότι, πῶς θὰ ἤμποροῦσε νὰ ὑποταχθῆ εἰς τὸν νόμον² ὁ Θεὸς Λόγος, ἂν δὲν ἔχη γίνεαι ἄνθρωπος ἴδιος μὲ ἡμᾶς εἰς τὴν οὐσίαν;

Λοιπὸν δίκαια καὶ ἀληθινὰ ὀνομάζομεν τὴν ἁγίαν Μαρίαν Θεοτόκον· διότι αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐκφράζει ὅλον τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας. Διότι ἂν αὐτὴ ποὺ ἐγέννησεν εἶναι Θεοτόκος, ὅπως δὲποτε εἶναι Θεὸς αὐτὸς ποὺ ἐγεννήθη ἀπ' αὐτὴν, ὅπως δὲποτε ὁμῶς εἶναι καὶ ἄνθρωπος. Διότι πῶς θὰ ἤμποροῦσε νὰ γεννηθῆ ἀπὸ γυναῖκα Θεός, αὐτὸς ποὺ ὑπάρχει προαιώνια, ἂν δὲν ἔχη γίνεαι ἄνθρωπος; Διότι ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι φανερόν ὅτι εἶναι ἄνθρωπος. Ἄν ὁμῶς ὁ ἴδιος ποὺ ἐγεννήθη ἀπὸ γυναῖκα εἶναι Θεός, εἶναι φανερόν ὅτι ἓνας εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Θεὸν Πατέρα ὡς πρὸς τὴν θείαν καὶ ἀναρχον οὐσίαν, καὶ αὐτὸς ποὺ ἐτέχθη τοὺς ἐσχάτους καιροὺς ἀπὸ τὴν Παρθένον ὡς

2. Πρβλ. Γαλ. 4, 4.

νων ἐκ τῆς Παρθένου τεχθεῖς κατὰ τὴν ἡργμένην καὶ ὑπὸ χρόνον οὐσίαν, ἤτοι τὴν ἀνθρωπίνην. Τοῦτο δὲ μίαν ὑπόστασιν καὶ δύο φύσεις καὶ δύο γενήσεις σημαίνει τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Χριστοτόκον δὲ οὐδαμῶς φάμεν τὴν Ἁγίαν Παρθένον, διότι ἐπ' ἀναιρέσει τῆς Θεοτόκος φωνῆς ὁ μιὰρὸς καὶ βδελυρὸς καὶ Ἰουδαϊόφρων Νεστορίδης, τὸ σκευὸς τῆς ἀτιμίας, καὶ ἐπὶ ἀτιμίας τῆς μόνης ὄντως τετιμημένης ὑπὲρ πᾶσαν κτίσιν Θεοτόκου, κἂν αὐτὸς διαρρήγνυται σὺν τῷ πατρὶ αὐτοῦ τῷ Σατανᾷ, ταύτην τὴν προσηγορίαν ἐξήνυρατο, ὡς ἐπηρεαζομένην· Χριστὸς γὰρ καὶ Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς καὶ Ἀαρὼν ὁ ἀρχιερεὺς —ταῦτα γὰρ τὰ χριόμενα, βασιλεία τε καὶ ἱερωσύνη— καὶ πᾶς θεοφόρος ἄνθρωπος Χριστὸς λέγεσθαι δύναται, ἀλλ' οὐ Θεὸς φύσει, ὡς καὶ Νεστορίος ὁ θεήλατος τὸν ἐκ Παρθένου τεχθέντα θεοφόρον εἰπεῖν ἐφρυάξατο· ἡμᾶς δὲ μὴ γένοιτο θεοφόρον αὐτὸν εἰπεῖν ἢ νοῆσαι, ἀλλὰ Θεὸν σεσαρκωμένον. Αὐτὸς γὰρ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, κυθεῖς μὲν ἐκ τῆς Παρθένου, προελθὼν δὲ Θεὸς μετὰ τῆς προσλήψεως, ἤδη καὶ αὐτῆς ὑπ' αὐτοῦ θεωθείσης ἅμα τῇ εἰς τὸ εἶναι ταύτης παραγωγῇ, ὡς ὁμοῦ γενέσθαι τὰ τρία, τὴν πρόσληψιν, τὴν ὑπαρξιν, τὴν θέωσιν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Λόγου· καὶ οὕτω νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι Θεοτόκον τὴν Ἁγίαν Παρθένον οὐ μόνον διὰ τὴν φύσιν τοῦ Λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου, ὧν ἅμα καὶ ἡ σύλληψις καὶ ἡ ὑπαρξις τεθαυματούργηται· ἡ μὲν σύλληψις τοῦ Λόγου, τῆς δὲ σαρκὸς ἡ ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ ὑπαρξις, αὐτῆς τῆς Θεομήτορος ὑπερφυῶς χορηγούσης τὸ πλασθῆναι τῷ πλάσῃ καὶ τὸ ἀνθρωπισθῆναι τῷ Θεῷ καὶ ποιητῇ τοῦ παντός, θεοῦντι τὸ πρόσλημμα, σφζούσης τῆς ἐνώσεως τὰ ἐνωθέντα τοιαῦτα, οἷα καὶ ἤνωνται· οὐ τὸ θεῖον λέγω μόνον, ἀλλὰ

πρὸς τὴν οὐσίαν, πού ἔχει ἀρχὴν καὶ ἐμφανίζεται μέσα εἰς τὸν χρόνον, δηλαδὴ τὴν ἀνθρωπίνην. Αὐτὸ δὲ φανερώνει μίαν προσωπικὴν ὑπόστασιν καὶ δύο φύσεις καὶ δύο γεννήσεις τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Μὲ κανένα τρόπον δὲν ὀνομάζομεν τὴν Ἁγίαν Παρθένον Χριστοτόκον, διότι αὐτὴν τὴν ὀνομασίαν ἐπενόησεν ὁ ἀχρεῖος καὶ σιχαμερὸς καὶ ὄπαδὸς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ Νεστόριος, τὸ ὄργανον τῆς ἐντροπῆς, ἐπειδὴ εἶναι προσβλητικὴ, διὰ νὰ καταργήσῃ τὸ ὄνομα Θεοτόκος καὶ διὰ νὰ περιφρονήσῃ τὴν Θεοτόκον πού εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὰ τιμημένη ἐπάνω ἀπὸ ὅλην τὴν δημιουργίαν, καὶ ἂν ἀκόμη αὐτὸς «σκάζῃ ἀπὸ τὸ κακόν του» μαζί με τὸν πατέρα του τὸν Σατανᾶν· διότι «χριστός» εἶναι καὶ ὁ Δαυὶδ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Ἀαρὼν ὁ ἀρχιερεὺς - διότι αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνα πού καθηγιαζοῦντο μετὰ τὸ χρίσμα, δηλαδὴ ἡ βασιλεία καὶ ἡ ἱερωσύνη - καὶ κάθε θεοφόρος ἄνθρωπος ἠμπορεῖ νὰ ὀνομάζεται Χριστός, ἀλλὰ ὄχι Θεὸς ὡς πρὸς τὴν φύσιν, ὅπως καὶ ὁ θεήλατος Νεστόριος μετὰ μανίαν ὀνόμασεν αὐτὸν πού ἐτέχθη ἀπὸ τὴν Παρθένον «θεοφόρον»· ἡμεῖς ὁμῶς εἶθε ποτὲ νὰ μὴ ὀνομάσωμεν ἢ νὰ θεωρήσωμεν αὐτὸν θεοφόρον, ἀλλὰ Θεὸν πού ἐσαρκώθη. Διότι ὁ ἴδιος ὁ Λόγος ἔγινεν ἄνθρωπος μετὰ τὸ νὰ κυοφορηθῇ ἀπὸ τὴν Παρθένον καὶ μετὰ τὸ νὰ γεννηθῇ Θεὸς μαζί μετὰ τὴν σάρκα πού ἐπήρην ἀπὸ τὴν στιγμὴν πού καὶ ἡ ἴδια ἐθεώθη ἀπὸ αὐτὸν, παρευθὺς μετὰ τὴν δημιουργίαν τῆς, ὥστε συγχρόνως νὰ γίνουν τὰ τρία, δηλαδὴ ἡ πρόσληψις, ἡ ὑπαρξις, ἡ θέωσις τῆς ἀπὸ τὸν Λόγον· καὶ ἔτσι πρέπει νὰ θεωρῆται καὶ νὰ ὀνομάζεται Θεοτόκος ἡ ἁγία Παρθένος, ὄχι μόνον χάρις εἰς τὴν φύσιν τοῦ Λόγου, ἀλλὰ καὶ χάρις εἰς τὴν θέωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, πού ἡ σύλληψις καὶ ἡ ὑπαρξις τῶν ἐγίνε συγχρόνως, μετὰ θαυμαστὸν τρόπον· ἡ σύλληψις βέβαια ἀνήκει εἰς τὸν Λόγον, ἐνῶ εἰς τὴν σάρκα ἀνήκει ἡ ὑπαρξις τῆς μέσα εἰς τὸν ἴδιον τὸν Λόγον, καθὼς ἡ ἴδια ἡ Θεομήτωρ μετὰ ὑπερφυσικὸν τρόπον προσφέρει εἰς τὸν πλάστην τὴν πλάσιν του καὶ εἰς τὸν Θεὸν καὶ δημιουργὸν ὄλου τοῦ κόσμου τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, μετὰ τὸ νὰ θεώσῃ τὴν σάρκα πού ἐπήρῃ, ἐνῶ ἡ ἔνωσις διέσωζεν αὐτὰ πού ἠνώθησαν τέτοια, ὅποια καὶ ἠνώθησαν· δὲν ἐνοῶ μόνον τὴν θείαν

καὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Χριστοῦ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ καθ' ἡμᾶς. Οὔτε γὰρ γενόμενος πρότερον καθ' ἡμᾶς ὕστερον γέγονεν ὑπὲρ ἡμᾶς, ἀλλ' ἢ ἐκ πρώτης ὑπάρξεως ἄμφω ὑπῆρξε διὰ τὸ ἐξ ἄκρας συλλήψεως ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ τὴν ὑπαρξίν ἐσχηκέναι· ἀνθρώπινον μὲν οὖν ἐστὶ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, Θεοῦ δὲ καὶ θεῖον ὑπερφυῶς. Ἔτι δὲ καὶ τῆς ἐμφύχου σαρκὸς τὰ ἰδιώματα ἔσχε· κατεδέξατο γὰρ αὐτὰ ὁ Λόγος οἰκονομίας λόγῳ φυσικῆς κινήσεως τάξει κατὰ ἀλήθειαν φυσικῶς γινόμενα.

Γ' (13) 57. Περὶ τῶν ἰδιωμάτων τῶν δύο φύσεων

Τέλειον δὲ Θεὸν ὁμολογοῦντες τὸν αὐτὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπὸν φαμεν τὸν αὐτὸν πάντα ἔχειν, ὅσα ὁ Πατήρ, πλὴν τῆς ἀγεννησίας, καὶ πάντα ἔχειν, ὅσα ὁ Ἀδὰμ ὁ πρῶτος, δίχα μόνῃς τῆς ἀμαρτίας, ἅτινά ἐστι σῶμα καὶ ψυχὴ λογικὴ τε καὶ νοερά· ἔχειν δὲ αὐτὸν καταλλήλως ταῖς δύο φύσεσι διπλᾶ τὰ τῶν δύο φύσεων φυσικά· δύο θελήσεις φυσικάς, τὴν τε θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ ἐνεργείας δύο φυσικάς, θεῖαν τε καὶ ἀνθρωπίνην, καὶ αὐτεξούσια δύο φυσικά, θεῖόν τε καὶ ἀνθρώπινον, σοφίαν τε καὶ γνῶσιν, θεῖαν τε καὶ ἀνθρωπίνην. Ὁμοούσιος γὰρ ὢν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς Θεός, ὁμοούσιος δὲ ὢν καὶ ἡμῖν αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς ἄνθρωπος ὁ αὐτός· αὐτοῦ γὰρ τὰ θαύματα, αὐτοῦ καὶ τὰ παθήματα.

Γ' (14) 58. Περὶ θελημάτων καὶ αὐτεξουσιῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ

Ἐπειδὴ μὲν οὖν δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ, δύο αὐτοῦ καὶ τὰ φυ-

φύσιν τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, αὐτὸ πού εἶναι πέραν ἀπὸ ἡμᾶς καὶ αὐτὸ πού εἶναι σύμφωνα με ἡμᾶς. Διότι δὲν ἔγινε κατόπιν αὐτὸ πού εἶναι πέραν ἀπὸ ἡμᾶς, ἀφοῦ πρῶτα ἔγινεν αὐτὸ πού εἶναι σύμφωνα με ἡμᾶς, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν στιγμήν τῆς πρώτης ὑπάρξεώς του ἦταν· καὶ τὰ δύο, ἐπειδὴ εἶχεν ἀπὸ τὴν στιγμήν τῆς συλλήψεώς του τὴν ὑπαρξίν του μέσα εἰς τὸν Λόγον· τὸ ἀνθρώπινον βέβαια εἶναι σύμφωνον με τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἡ θεότης ὁμως καὶ ἡ θεία φύσις ἐννοοῦνται ὑπερφυσικά. Ἄκόμη μάλιστα ἀπέκτησε καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς ἐμφύχου σαρκός· διότι τὰ κατεδέχθη αὐτὰ ὁ Λόγος πρὸς χάριν τῆς οἰκονομίας, με τὸ νὰ γίνουν αὐτὰ, σύμφωνα με τὴν τάξιν τῆς φυσικῆς σειρᾶς, ἀληθινὰ, με φυσικὸν τρόπον.

Γ' (13) 57. Διὰ τὰ γνωρίσματα τῶν δύο φύσεων

Με τὸ νὰ ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός εἶναι τέλειος Θεός καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ὑποστηρίζομεν ὅτι ὁ ἴδιος ἔχει ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀγεννησίαν, καὶ ὅτι ἔχει ὅλα ὅσα ἔχει ὁ πρῶτος Ἀδάμ, τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ σῶμα καὶ ἡ λογικὴ καὶ νοερά ψυχὴ, ἐκτὸς μόνον ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν· καὶ ὅτι ἔχει αὐτός, ἀνάλογα με τὰς δύο φύσεις, διπλᾶ τὰ φυσικά γνωρίσματα τῶν δύο φύσεων· δηλαδή δύο φυσικὰ θελήσεις, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ δύο φυσικὰ ἐνεργείας, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ δύο φυσικὰ αὐτεξούσια, τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον, καὶ σοφίαν καὶ γνῶσιν θείαν καὶ ἀνθρωπίνην. Ἐπειδὴ εἶναι δηλαδή ὁμοούσιος με τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, θέλει καὶ ἐνεργεῖ, ὡσάν Θεός πού εἶναι, με ἐλευθέραν βούλησιν, ἐπειδὴ ὁμως εἶναι ὁμοούσιος καὶ με ἡμᾶς, θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὁ ἴδιος, ὡσάν ἄνθρωπος πού εἶναι, με ἐλευθέραν βούλησιν· διότι τοῦ Ἰδίου εἶναι τὰ θαύματα, τοῦ Ἰδίου καὶ τὰ παθήματα.

Γ' (14) 58. Διὰ τὰ θελήματα καὶ τὰ αὐτεξούσια τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ

Ἐπειδὴ λοιπὸν λέγομεν ὅτι δύο εἶναι αἱ φύσεις τοῦ Χριστοῦ,

σικὰ θελήματα καὶ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας φαμέν. Ἐπειδὴ δὲ μία τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ ἡ ὑπόστασις, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν φαμεν θέλοντά τε καὶ ἐνεργοῦντα φυσικῶς κατ' ἄμφω τὰς φύσεις, ἐξ ὧν καὶ ἐν αἷς καὶ ἄπερ ἐστὶ Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν· θέλει δὲ καὶ ἐνεργεῖν οὐ διηρημένως, ἀλλ' ἡνωμένως· θέλει γὰρ καὶ ἐνεργεῖ ἑκατέρω μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Ὡν γὰρ ἡ οὐσία ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτὴ· ὧν δὲ διάφορος ἡ οὐσία, τούτων διάφορος καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν· ὧν ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ οὐσία ἡ αὐτὴ· ὧν δὲ διάφορος ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια, τούτων καὶ ἡ οὐσία διάφορος.

Διὸ δὴ ἐπὶ μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς τε ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως ἐπιγινώσκομεν. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας οἰκονομίας ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν θελημάτων καὶ τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν ἐπιγινώσκομεν καὶ τὴν τῶν φύσεων διαφορὰν εἰδότες συνομολογοῦμεν καὶ τὸ τῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν διάφορον. Ὡσπερ γὰρ τῶν τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς Χριστοῦ φύσεων ὁ ἀριθμὸς εὐσεβῶς νοούμενός τε καὶ λεγόμενος οὐ διαιρεῖ τὸν ἓνα Χριστόν, ἀλλὰ σωζομένην καὶ ἐν τῇ ἐνώσει παρίστησι τῶν φύσεων τὴν διαφορὰν, οὕτω καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν οὐσιωδῶς προσόντων ταῖς αὐτοῦ φύσεσι θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν — κατ' ἄμφω γὰρ τὰς φύσεις θελητικὸς ἦν καὶ ἐνεργητικὸς τῆς ἡμῶν σωτηρίας — οὐ διαίρεσιν εἰσάγει — μὴ γένοιτο —, ἀλλὰ τὴν αὐτῶν δηλοῖ καὶ μόνον, κὰν τῇ ἐνώσει, φυλακὴν καὶ σωτηρίαν· φυσικὰ γὰρ καὶ οὐχ ὑποστατικὰ φαμεν τὰ θελήματα καὶ τὰς ἐνεργείας. Λέγω δὲ αὐτὴν τὴν θελητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν δύναμιν, καθ' ἣν θέλει καὶ ἐνεργεῖ τὰ τε θέλοντα καὶ ἐνεργοῦντα. Εἰ γὰρ ὑποστατικὰ δῶ-

δύο είναι και τὰ φυσικά θελήματα και αἱ φυσικαὶ ἐνεργεῖαι, ἐπειδὴ ὁμως μία εἶναι ἡ προσωπικὴ ὑπόστασις τῶν δύο φύσεων του, ὑποστηρίζομεν ὅτι εἶναι ἕνας και ὁ ἴδιος αὐτὸς ποῦ θέλει και ἐνεργεῖ φυσικά, σύμφωνα με τὰς δύο φύσεις, τὰς ὁποίας ἔχει και με τὰς ὁποίας ὑπάρχει, και αὐτὸ ποῦ εἶναι ὁ Χριστὸς ὁ Θεὸς μας· λέγομεν μάλιστα ὅτι θέλει και ἐνεργεῖ ὄχι ξεχωριστὰ, ἀλλὰ ἀπὸ κοινου· θέλει δηλαδὴ και ἐνεργεῖ με καθεμίαν μορφήν με τὴν συμμετοχὴν τῆς ἄλλης μορφῆς. Διότι αὐτὰ ποῦ ἔχουν τὴν ἴδιαν φύσιν, αὐτὰ ἔχουν και τὴν ἴδιαν θέλησιν και ἐνεργεῖαν· αὐτὰ πάλιν ποῦ ἔχουν διαφορετικὴν οὐσίαν, αὐτὰ ἔχουν και διαφορετικὴν θέλησιν και ἐνεργεῖαν. Και τὸ ἀντίστροφον· αὐτὰ ποῦ ἔχουν τὴν ἴδιαν θέλησιν και ἐνεργεῖαν, αὐτὰ ἔχουν και τὴν ἴδιαν οὐσίαν· αὐτὰ πάλιν ποῦ ἔχουν διαφορετικὴν θέλησιν και ἐνεργεῖαν, αὐτὰ ἔχουν και διαφορετικὴν οὐσίαν.

Δι' αὐτὸ λοιπὸν διὰ τὸν Πατέρα και τὸν Υἱὸν και τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῆς ἐνεργείας και τοῦ θελήματος ἀναγνωρίζομεν τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὁμως τῆς θείας οἰκονομίας ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῶν ἐνεργειῶν και τῶν θελημάτων ἀναγνωρίζομεν και τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων, και ἐπειδὴ γνωρίζομεν τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων, παραδεχόμεθα ἐπίσης και τὴν διαφορὰν τῶν θελημάτων και ἐνεργειῶν. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν φύσεων τοῦ Ἰδίου και ἑνὸς Χριστοῦ, ὅταν νοῆται και λέγεται με εὐσέβειαν, δὲν διαιρεῖ τὸν ἕνα Χριστόν, ἀλλὰ παρουσιάζει τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων νὰ διατηρῆται και με τὴν ἔνωσιν, ἔτσι και ὁ ἀριθμὸς τῶν θελημάτων και ἐνεργειῶν ποῦ ὑπάρχουν εἰς τὰς φύσεις του, σύμφωνα με τὴν οὐσίαν των - διότι με τὰς δύο φύσεις ἠθέλησε και ἐνήργησε τὴν σωτηρίαν μας - δὲν εἰσάγει διδασκαλίαν περὶ διαιρέσεως - ποτὲ κάτι τέτοιο - ἀλλὰ φανερώνει τὴν διαφύλαξιν και τὴν διάσωσίν των και μόνον, και εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν δύο φύσεων· διότι λέγομεν ὅτι εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς φύσεως και ὄχι τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως τὰ θελήματα και αἱ ἐνεργεῖαι. Ἐνωῶ δηλαδὴ τὴν ἴδιαν τὴν θελητικὴν και ἐνεργητικὴν δύναμιν του σύμφωνα με τὴν ὁποῖαν θέλει και ἐνεργεῖ τὰ θελήματα και τὰς ἐνεργείας του. Διότι, ἂν παραδεχθῶ-

μεν αὐτά, ἑτεροθελεῖς καὶ ἑτεροενεργεῖς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος εἰπεῖν ἀναγκασθησόμεθα.

Ἰστέον γάρ, ὡς οὐ ταῦτόν ἐστι θέλειν καὶ πῶς θέλειν· τὸ μὲν γὰρ θέλειν φύσεως, ὡςπερ καὶ τὸ ὄρᾶν - πᾶσι γὰρ ἀνθρώποις πρόσεστι --, τὸ δὲ πῶς θέλειν οὐ φύσεως, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας γνώμης, ὡςπερ καὶ τὸ πῶς ὄρᾶν, καλῶς ἢ κακῶς - οὐ γὰρ πάντες ἄνθρωποι ὁμοίως θέλουσιν, οὐδ' ὁμοίως ὀρώσι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν δῶσομεν· τὸ γὰρ πῶς θέλειν, πῶς ὄρᾶν, ἢ πῶς ἐνεργεῖν, τρόπος ἐστὶ τῆς τοῦ θέλειν καὶ ὄρᾶν καὶ ἐνεργεῖν χρήσεως, μόνῳ τῷ κεχρημένῳ προσὸν καὶ τῶν ἄλλων αὐτὸν κατὰ τὴν κοινῶς λεγομένην οὐκ ἐπιφορὰν χωρίζον.

Λέγεται οὖν τὸ μὲν ἀπλῶς θέλειν θελήσις, ἤτοι ἡ θελητικὴ δύναμις, λογικὴ οὐσα ὄρεξις καὶ θέλημα φυσικόν· τὸ δὲ πῶς θέλειν, ἤτοι τὸ τῇ θελήσει ὑποκείμενον, θελητὸν καὶ θέλημα γνωμικόν· θελητικὸν δὲ ἐστὶ τὸ πεφυκὸς θέλειν, οἷον θελητικὴ ἐστὶν ἡ θεία φύσις, ὡσαύτως καὶ ἡ ἀνθρωπίνη· θέλων δὲ ἐστὶν ὁ κεχρημένος τῇ θελήσει, ἤτοι ἡ ὑπόστασις, οἷον ὁ Πέτρος.

Ἐπειδὴ τοίνυν εἰς μὲν ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ μία αὐτοῦ ἡ ὑπόστασις, εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶν ὁ θέλων καὶ ἐνεργῶν θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως. Ἐπειδὴ δὲ δύο φύσεις ἔχει θελητικὰς ὡς λογικὰς - πᾶν γὰρ λογικὸν θελητικόν τε καὶ αὐτεξούσιον --, δύο θελήσεις, ἤτοι θε-

1. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ πηγὴ τῆς ἐνεργείας εἶναι ἡ φύσις. Τὸ πρόσωπον δὲν εἶναι ἀρχὴ τῆς ἐνεργείας. Κάθε φύσις ἔχει τὴν ἐνέργειάν της καὶ ὁ Χριστὸς πρέπει νὰ ἔχῃ δύο ξεχωριστὰς ἐνεργείας. Ἡ δύναμις τοῦ Λόγου μὲ τὴν βοήθειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κόμεναι τὰς δύο ἐνεργείας μίαν πράξιν (Διάλεξις πρὸς Πύρρον PG 91, 344 ἔ.). Ἐπίσης δέχεται θέλημα φυσικόν, δηλαδὴ δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως νὰ θέλῃ, ὄχι ὁμως καὶ θέλημα γνωμικόν, δηλαδὴ προτίμησιν καὶ ἐκλογὴν, διότι αὐτὸ εἶναι ἔργον ὄχι τῆς φύσεως, ἀλλὰ τοῦ προσώπου. Ἐνας θέλει καὶ ἐνεργεῖ, μὲ τὴν συμφωνίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὁ Θεάνθρωπος. Τὴν διδασκα-

μεν ὅτι αὐτὰ εἶναι χαρακτηριστικά τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως, θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ εἰποῦμεν τὰς τρεῖς προσωπικὰς ὑποστάσεις τῆς Ἁγίας Τριάδος ὅτι ἔχουν διαφορετικὴν θέλησιν καὶ διαφορετικὴν ἐνέργειαν.

Πρέπει δηλαδὴ νὰ γνωρίζωμεν ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἴδιον ἡ θέλησις καὶ ὁ τρόπος τῆς θελήσεως· διότι ἡ θέλησις εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς φύσεως, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ ὄρασις - διότι ὑπάρχει εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους -, ὁ τρόπος ὁμως τῆς θελήσεως δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς φύσεως, ἀλλὰ τῆς ἰδικῆς μας ἀποφάσεως, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ τρόπος τῆς ὄρασεως, δηλαδὴ ὠραῖα ἢ ἄσχημα - διότι ὅλοι οἱ ἀνθρωποὶ δὲν θέλουν μὲ τὸν ἴδιον τρόπον, οὔτε βλέπουν μὲ τὸν ἴδιον τρόπον. Αὐτὸ θὰ τὸ παραδεχθῶμεν καὶ διὰ τὰς ἐνεργείας· διότι ὁ τρόπος τῆς θελήσεως, ὁ τρόπος τῆς ὄρασεως ἢ ὁ τρόπος τῶν ἐνεργειῶν, εἶναι ὁ τρόπος τῆς χρησιμοποίησεως τῆς θελήσεως καὶ τῆς ὄρασεως καὶ τῆς ἐνεργείας, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει μόνον εἰς αὐτὸν ποὺ κάνει τὴν χρησιμοποίησίν των, καὶ διακρίνει αὐτὸν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὡς πρὸς τὴν διαφορὰν ποὺ ὁμολογεῖται ἀπὸ ὅλους.

Ὁλομάζεται λοιπὸν τὸ νὰ θέλη ἀπλῶς κανεὶς θέλησις, δηλαδὴ ἡ θελητικὴ δύναμις, ποὺ εἶναι λογικὴ ἐπιθυμία καὶ φυσικὸν θέλημα, ἔνῳ ὁ τρόπος τῆς θελήσεως, δηλαδὴ αὐτὸ ποὺ εἶναι εἰς τὴν διάθεσιν τῆς θελήσεως, ὀνομάζεται θελητὸν καὶ θέλημα γνωμικόν· θελητικὸν πάλιν εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐκ φύσεως ἔχει τὸ γνώρισμα νὰ θέλη, ὅπως εἶναι θελητικὴ ἡ θεία φύσις, ἐπίσης καὶ ἡ ἀνθρωπίνη· φορεὺς ὁμως τῆς θελήσεως εἶναι αὐτὸς ποὺ χρησιμοποιεῖ τὴν θέλησιν, δηλαδὴ ἡ προσωπικὴ ὑπόστασις, ὅπως ὁ Πέτρος.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἕνας εἶναι ὁ Χριστὸς καὶ μία ἡ προσωπικὴ του ὑπόστασις, ἕνας καὶ ὁ ἴδιος εἶναι αὐτὸς ποὺ θέλει μὲ τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ἐπειδὴ ὁμως ἔχει δύο θελητικὰς φύσεις, διότι εἶναι λογικαί - διότι κάθε λογικὸν ὄν εἶναι θελητικὸν καὶ ἔχει ἐλευθέραν βούλησιν, - θὰ παραδεχθῶμεν δι' αὐτὸν δύο

λίαν αὐτὴν ἀνέπτυξεν ὁ Μάξιμος μὲ βάσιν κυρίως τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνὸν καὶ τὸν Λεόντιον τὸν Βυζάντιον (Μοναχόν).

λήματα φυσικά ἐπ' αὐτοῦ ἐρούμεν. Θελητικὸς γὰρ ἐστὶν ὁ αὐτὸς κατ' ἄμφω τὰς αὐτοῦ φύσεις· τὴν γὰρ φυσικῶς ἐνυπάρχουσαν ἡμῖν θελητικὴν δύναμιν ἀνέλαβε. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἐστὶν ὁ Χριστὸς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ θέλων καθ' ἑκατέραν φύσιν, τὸ αὐτὸ θελητὸν λέξομεν ἐπ' αὐτοῦ οὐχ ὡς μόνα θέλοντος, ἄ φυσικῶς ὡς Θεὸς ἤθελεν — οὐ γὰρ θεότητος τὸ θέλειν φαγεῖν, πιεῖν καὶ τὰ τοιαῦτα — , ἀλλὰ καὶ τὰ συστατικὰ τῶν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, οὐκ ἐναντιότητι γνώμης, ἀλλ' ἐν ιδιότητι φύσεων· τότε γὰρ ταῦτα φυσικῶς ἤθελεν, ὅτε ἡ θεία αὐτοῦ θέλησις ἤθελε καὶ παρεχώρει τῇ σαρκὶ πάσχειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια.

Ὅτι δὲ φυσικῶς πρόσεστι τῷ ἀνθρώπῳ ἡ θέλησις, ἐντεῦθεν δῆλον. Ὑπεξαιρουμένης τῆς θείας τρία εἶδη ζωῆς εἰσὶν· ἡ φυτική, ἡ αἰσθητική, ἡ νοερά. Τῆς μὲν οὖν φυτικῆς ἴδιον ἡ θρεπτική, ἡ αὐξητική, ἡ γεννητική κίνησις· τῆς δὲ αἰσθητικῆς ἡ καθ' ὄρμην κίνησις, τῆς δὲ λογικῆς καὶ νοερᾶς ἡ αὐτεξούσιος. Εἰ οὖν κατὰ φύσιν πρόσεστι τῇ φυτικῇ ἡ θρεπτικὴ καὶ τῇ αἰσθητικῇ ἡ καθ' ὄρμην κίνησις, κατὰ φύσιν ἄρα πρόσεστι καὶ τῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ ἡ αὐτεξούσιος· αὐτεξουσιότης δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστίν, εἰ μὴ ἡ θέλησις· γεγωνὸς τοίνυν ὁ Λόγος σὰρξ ἐμψυχος, νοερὰ καὶ αὐτεξούσιος, γέγονε καὶ θελητικὸς.

Ἐτι δὲ ἀδίδακτά εἰσι τὰ φυσικά· οὐδεὶς γὰρ λογιζέσθαι ἢ ζῆν ἢ πεινῆν ἢ διψῆν ἢ ὑπνοῦν μανθάνει. Οὐτε δὲ θέλειν μανθάνομεν· ὥστε φυσικὸν τὸ θέλειν.

Καὶ πάλιν· εἰ ἐν τοῖς ἀλόγοις ἄγει μὲν ἡ φύσις, ἄγεται δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐξουσιαστικῶς κατὰ θέλησιν κινουμένῳ, ἄρα φύσει θελητικὸς ὁ ἄνθρωπος.

θελήσεις, δηλαδή θελήματα χαρακτηριστικὰ τῶν φύσεών του. Εἶναι δηλαδή ὁ ἴδιος θελητικὸς ὡς πρὸς τὰς δύο φύσεις του· διότι ἐπῆρε τὴν θελητικὴν δύναμιν ποὺ ὑπῆρχε μέσα μας, σύμφωνα με τὴν φύσιν μας. Καὶ ἐπειδὴ ἓνας εἶναι ὁ Χριστὸς καὶ ὁ ἴδιος εἶναι ποὺ θέλει καὶ μετὴν μίαν καὶ μετὴν ἄλλην φύσιν, θὰ παραδεχθῶμεν δι' αὐτὸν τὸ ἴδιον θέλημα, ὅχι διότι τάχα θέλει μόνον αὐτὰ τὰ ὁποῖα σύμφωνα με τὴν φύσιν του ὡσὰν Θεὸς ἤθελε - δηλαδή δὲν εἶναι γνώρισμα τῆς θείας φύσεως τὸ νὰ θέλῃ νὰ φάγῃ καὶ νὰ πιῇ καὶ τὰ παρόμοια -, ἀλλὰ θέλει καὶ αὐτὰ ποὺ συνιστοῦν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅχι με ἀντίθετον γνώμην, ἀλλὰ με τὸ ἰδιαίτερον γνώρισμα τῶν φύσεων· διότι ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἤθελεν αὐτὰ σύμφωνα με τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅταν ἤθελεν ἡ θεία του θέλησις καὶ ἔκανε τὴν παραχώρησιν εἰς τὴν σάρκα νὰ πάσχη καὶ νὰ ἐνεργῇ τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτήν.

Ὅτι ὁμως ἡ θέλησις προστίθεται εἰς τὸν ἀνθρωπινὸν ἀπὸ τὴν φύσιν του, εἶναι φανερὸν ἀπὸ ἐδῶ. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὴν θείαν ζωὴν, ὑπάρχουν τρεῖς εἶδη ζωῆς, ἡ φυτικὴ, ἡ αἰσθητικὴ καὶ ἡ νοερά. Χαρακτηριστικὸν λοιπὸν τῆς φυτικῆς ζωῆς εἶναι ἡ θρεπτικὴ, ἡ αὐξητικὴ καὶ ἡ γεννητικὴ κίνησις· τῆς αἰσθητικῆς ζωῆς πάλιν ἡ ὀρμέμφυτος κίνησις, καὶ τῆς λογικῆς καὶ νοερᾶς ἡ αὐτεξούσιος κίνησις. Ἄν λοιπὸν προστίθεται σύμφωνα με τὴν φύσιν ἡ θρεπτικὴ κίνησις εἰς τὴν φυτικὴν ζωὴν καὶ ἡ ὀρμέμφυτος εἰς τὴν αἰσθητικὴν ζωὴν, ὡσὰν φυσικὴ συνέπεια προστίθεται εἰς τὴν λογικὴν καὶ νοερὰν ζωὴν ἡ αὐτεξούσιος κίνησις· μάλιστα τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι ἡ αὐτεξουσιότης, παρὰ ἡ θέλησις· ἐπειδὴ λοιπὸν ἔγινεν ὁ Λόγος σάρκα ἔμψυχος καὶ νοερὰ καὶ αὐτεξούσιος, ἔγινε καὶ θελητικὸς.

Ἀκόμη, αὐτὰ ποὺ εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς φύσεως εἶναι ἀδίδακτα· κανεὶς δηλαδή δὲν μαθαίνει νὰ σκέπτεται, ἢ νὰ ζῆ, ἢ νὰ πεινᾷ, ἢ νὰ διψᾷ, ἢ νὰ κοιμᾶται. Οὔτε πάλιν μαθαίνομεν νὰ θέλωμεν· ἐπομένως ἡ θέλησις εἶναι φυσικὴ.

Καὶ ἐπίσης· ἂν εἰς τὰ ἄλογα ζῶα ἡ φύσις κατευθύνῃ, ἀπεναντίας εἰς τὸν ἀνθρωπινὸν ποὺ κινεῖται με ἐξουσίαν κατὰ τὴν θέλησίν του ἡ φύσις κατευθύνεται, συμπεραίνομεν ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἀπὸ τὴν φύσιν του θελητικὸς.

Καὶ πάλιν· εἰ κατ' εἰκόνα τῆς μακαρίας καὶ ὑπερουσίου θεότητος ὁ ἄνθρωπος γεγένηται, αὐτεξούσιος δὲ φύσει καὶ θελητικῇ ἢ θείᾳ φύσει, ἄρα καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὡς αὐτῆς εἰκῶν, αὐτεξούσιος φύσει καὶ θελητικός· τὸ γὰρ αὐτεξούσιον θέλησιν ὠρίσαντο οἱ πατέρες.

Ἔτι δὲ εἰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐνυπάρχει τὸ θέλειν καὶ οὐ τοῖς μὲν ἐνυπάρχει, τοῖς δὲ οὐκ ἐνυπάρχει, τὸ δὲ κοινῶς πᾶσιν ἐνθεωρούμενον φύσιν χαρακτηρίζει ἐν τοῖς ὑπ' αὐτὸ ἀτόμοις, ἄρα φύσει θελητικὸς ὁ ἄνθρωπος.

Καὶ αὖθις· εἰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἢ φύσις οὐκ ἐπιδέχεται, ἐπίσης δὲ πᾶσιν ἐνυπάρχει τὸ θέλειν καὶ οὐ τοῖς μὲν πλέον, τοῖς δὲ ἔλαττον, ἄρα φύσει θελητικὸς ὁ ἄνθρωπος· ὥστε, εἰ φύσει θελητικὸς ὁ ἄνθρωπος, καὶ ὁ Κύριος, οὐ μόνον καθὸ Θεός, ἀλλὰ καὶ καθὸ ἄνθρωπος γέγονε, φύσει θελητικὸς ἐστίν. Ὡσπερ γὰρ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀνέλαβεν, οὕτω καὶ τὸ ἡμέτερον θέλημα φύσει ἀνείληφεν· καὶ κατὰ τοῦτο οἱ πατέρες τὸ ἡμέτερον ἐν ἑαυτῷ τυπῶσαι αὐτὸν ἔφησαν θέλημα.

Εἰ φυσικὸν οὐκ ἔστι τὸ θέλημα, ἢ ὑποστατικὸν ἔσται ἢ παρὰ φύσιν· ἀλλ' εἰ μὲν ὑποστατικόν, ἑτερόβουλος οὕτω γε ἔσται ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ· μόνης γὰρ ὑποστάσεως χαρακτηριστικὸν τὸ ὑποστατικόν· εἰ δὲ παρὰ φύσιν, ἔκπτωσις τῆς φύσεως ἔσται τὸ θέλημα· φθαρτικὰ γὰρ τῶν κατὰ φύσιν τὰ παρὰ φύσιν.

Ὁ τῶν ὄλων γὰρ Θεὸς καὶ Πατὴρ ἢ καθὸ Πατὴρ θέλει ἢ καθὸ Θεός. Ἄλλ' εἰ μὲν καθὸ Πατὴρ, ἄλλο αὐτοῦ ἔσται παρὰ τὸ τοῦ Υἱοῦ θέλημα· οὐ γὰρ Πατὴρ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ καθὸ Θεός, Θεὸς δὲ ὁ Υἱός, Θεὸς δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, ἄρα τὸ θέλημα φύσεως, ἤγουν φυσικόν.

Καὶ ἐπίσης· ἂν ὁ ἄνθρωπος ἔχη δημιουργηθῆ κατ' εἰκόνα τῆς μακαρίας καὶ ὑπερουσίου θεότητος, καὶ ἡ θεία φύσις εἶναι αὐτεξούσιος καὶ θελητικὴ ῥᾶπὸ τὴν φύσιν τῆς, συμπεραίνομεν ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὡσὰν εἰκόνα τῆς, εἶναι ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ αὐτεξούσιος καὶ θελητικός· διότι οἱ πατέρες προσδιώρισαν τὸ αὐτεξούσιον μὲ τὸν ὄρον θέλησις.

Καὶ ἀκόμη ἂν εἶναι ἔμφυτος εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους ἡ θέλησις, καὶ ὄχι εἰς ἄλλους ἔμφυτος καὶ εἰς ἄλλους ὄχι ἔμφυτος, καὶ ἂν ξεχωρίζη αὐτὸ πού παρατηρεῖται εἰς ὄλους ἀπὸ κοινοῦ τὴν φύσιν τῶν ἀτόμων πού τὸ ἔχουν ὡσὰν γνῶρισμα, συμπεραίνομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ θελητικός.

Καὶ ἐπὶ πλεόν· ἂν ἡ φύσις δὲν ἀνέχεται τὸ περισσότερον καὶ τὸ ὀλιγώτερον, καὶ ἐπίσης εἶναι εἰς ὄλους ἔμφυτος ἡ θέλησις, καὶ ὄχι εἰς ἄλλους περισσότερον καὶ εἰς ἄλλους ὀλιγώτερον, συμπεραίνομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ θελητικός· ἔπομένως, ἂν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ θελητικός, καὶ ὁ Κύριος, ὄχι μόνον ἐπειδὴ εἶναι Θεός, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ ἔγινεν ἄνθρωπος, εἶναι ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ θελητικός. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἐπῆρε τὴν φύσιν μας, ἔτσι ἔχει πᾶρει καὶ τὸ ἰδικόν μας φυσικὸν θέλημα· καὶ μὲ αὐτὸ τὸ νόημα εἶπαν οἱ πατέρες ὅτι ἐσχημάτισεν αὐτὸς εἰς τὸ πρόσωπόν του τὸ ἰδικόν μας θέλημα.

Ἄν τὸ θέλημα δὲν εἶναι φυσικόν, θὰ εἶναι ἡ ὑποστατικόν ἢ ἀφύσικον· ἀλλὰ ἂν εἶναι ὑποστατικόν, θὰ εἶναι ἔτσι ὁ Υἱὸς μὲ διαφορετικὴν θέλησιν ἀπὸ τὸν Πατέρα· διότι τὸ ὑποστατικόν θέλημα εἶναι γνῶρισμα τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως μόνον· ἂν ὁμως τὸ θέλημα εἶναι ἀφύσικον, θὰ εἶναι ξεπεσμός τῆς φύσεως· διότι αὐτὰ πού εἶναι ἀφύσικα εἶναι καταστρεπτικὰ τῶν φυσικῶν.

Ὁ Θεὸς δηλαδὴ ὄλου τοῦ κόσμου καὶ Πατὴρ ἡ θέλει, ἐπειδὴ εἶναι Πατὴρ, ἡ θέλει, ἐπειδὴ εἶναι Θεός. Ἄλλὰ ἂν βέβαια θέλη, ἐπειδὴ εἶναι Πατὴρ, τὸ θέλημά του θὰ εἶναι διαφορετικόν ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ Υἱοῦ· διότι ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι Πατὴρ. Ἄν ὁμως θέλη, ἐπειδὴ εἶναι Θεός, εἶναι ὁμως Θεὸς ὁ Υἱός, Θεὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, συμπεραίνομεν ὅτι τὸ θέλημα εἶναι γνῶρισμα τῆς φύσεως, δηλαδὴ φυσικόν.

Ἔτι, εἰ κατὰ τοὺς πατέρας, ὧν τὸ θέλημα ἔν, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία, ἔν δὲ θέλημα τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ, ἄρα μία καὶ ἡ αὐτὴ τούτων ἔσται καὶ ἡ οὐσία.

Καὶ πάλιν· εἰ κατὰ τοὺς πατέρας ἢ τῆς φύσεως διαφορὰ τῷ ἐνὶ θελήματι οὐ διαφαίνεται, ἀνάγκη ἢ ἔν θέλημα λέγοντας φυσικὴν ἐν Χριστῷ μὴ λέγειν διαφορὰν ἢ φυσικὴν λέγοντας διαφορὰν ἐν θέλημα μὴ λέγειν.

Καὶ αὖθις· εἰ, καθὼς φησι τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον, ἔλθων ὁ Κύριος εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος «Καὶ εἰσελθὼν εἰς οἶκον οὐδένα ἠθέλησε γνῶναι καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν», εἰ τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα παντοδύναμον, θελήσας δὲ λαθεῖν οὐ δεδύνηται, ἄρα καθὸ ἄνθρωπος θελήσας οὐκ ἠδυνήθη καὶ θελητικὸς ἦν καὶ καθὸ ἄνθρωπος.

Καὶ πάλιν· Ἐλθὼν, φησὶν, εἰς τὸν τόπον εἶπε· «Διψῶ». «Καὶ ἔδωκαν αὐτῷ οἶνον μετὰ χολῆς μεμιγμένον, καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθελε πιεῖν». Εἰ μὲν οὖν καθὸ Θεὸς ἐδίψησε, καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθελε πιεῖν, ἐμπαθὴς ἄρα καθὸ Θεός· πάθος γὰρ ἢ τε δίψα καὶ ἢ γεῦσις. Εἰ δὲ οὐ καθὸ Θεός, πάντως καθὸ ἄνθρωπος ἐδίψησε καὶ θελητικὸς ἦν καὶ καθὸ ἄνθρωπος.

Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος ὁ ἀπόστολος· «Γενόμενος», φησὶν, «ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ». Ἡ ὑπακοὴ τοῦ ὄντος θελήματός ἐστιν ὑποταγὴ, ἢ τοῦ μὴ ὄντος· οὐ γὰρ τὸ ἄλογον ὑπήκοον ἢ παρήκοον λέξομεν· ὑπήκοος δὲ γενόμενος τῷ Πατρὶ ὁ Κύριος οὐ καθὸ Θεὸς γέγονεν, ἀλλὰ καθὸ ἄνθρωπος· «Καθὸ γὰρ Θεὸς οὔτε ὑπήκοος οὔτε παρήκοος· τῶν ὑπὸ χεῖρα γὰρ ταῦτα», καθὼς ὁ θεηγόρος ἔφη Γρηγόριος. Θελητικὸς ἄρα καὶ καθὸ ἄνθρωπος ὁ Χριστός.

1. Πρβλ. Μάρ. 7, 24. Ματθ. 15, 21.

2. Ἰω. 19, 28. Ματθ. 27, 34.

Ἄκομη, ἂν κατὰ τοὺς πατέρας, αὐτοὶ ποὺ ἔχουν ἓνα θέλημα, αὐτοὶ ἔχουν καὶ τὴν οὐσίαν μίαν, καὶ ἓνα εἶναι τὸ θέλημα τῆς θείας φύσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς του, συμπεραίνομεν ὅτι μία καὶ ἡ ἴδια θὰ εἶναι καὶ ἡ οὐσία των.

Καὶ ἐπίσης· ἂν κατὰ τοὺς πατέρας ἡ διαφορὰ τῆς φύσεως δὲν γίνεται φανερὰ μὲ τὸ ἓνα θέλημα, εἶναι ἀνάγκη ἢ νὰ μὴ ὀμιλῶμεν διὰ φυσικὴν διαφορὰν εἰς τὸν Χριστόν, ὅταν κάνωμεν λόγον δι' ἓνα θέλημα ἢ ὅταν ὀμιλῶμεν διὰ φυσικὴν διαφορὰν, νὰ μὴ κάνωμεν λόγον δι' ἓνα θέλημα.

Καὶ ἐπὶ πλέον· ἂν, ὅπως λέγει τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον, ἀφοῦ ἦλθεν ὁ Κύριος εἰς τὰ μέρη Τύρου καὶ Σιδῶνος «καὶ εἰσελθὼν εἰς οἶκον οὐδένα ἠθέλησε γινῶναι καὶ οὐκ ἠδυνήθη λαθεῖν»¹, ἂν τὸ θεῖον θέλημά του εἶναι παντοδύναμον, παρ' ὅλον ὅμως ποὺ ἠθέλησε νὰ μείνῃ ἀπαρρητήτος δὲν ἠμπόρεσε, συμπεραίνομεν ὅτι δὲν ἠμπόρεσε παρ' ὅλον ποὺ τὸ ἠθέλησε, ἐπειδὴ ἦταν ἀνθρώπος, καὶ ἦταν θελητικός, ἐπειδὴ ἦταν καὶ ἀνθρώπος.

Καὶ ἐπίσης· ἀφοῦ ἦλθε, λέγει ἡ Γραφή, εἰς τὸν τόπον εἶπε· «Διψῶ». «Καὶ ἔδωκαν αὐτῷ οἶνον μετὰ χολῆς μεμιγμένον, καὶ γευσάμενος οὐκ ἠθελε πιεῖν»². Ἄν βέβαια ἐδίψασεν ὡσάν Θεός, καὶ ἀφοῦ ἔδοκίμασε δὲν ἠθελε νὰ πιῇ, συμπεραίνομεν ὅτι εἶχε πάθη καὶ ὡσάν Θεός· πάθος δηλαδὴ εἶναι ἡ δίψα καὶ ἡ γεῦσις. Ἄν ὅμως ἐδίψασεν ὄχι ὡσάν Θεός, ὅπως δὴποτε ἐδίψασεν, ἐπειδὴ ἦταν ἀνθρώπος, καὶ ἦταν θελητικός, ἐπειδὴ ἦταν καὶ ἀνθρώπος.

Καὶ ἀκόμη ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος λέγει· «Γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ»³. Ἡ ὑπακοὴ εἶναι ὑποταγὴ τοῦ θελήματος ποὺ ὑπάρχει καὶ ὄχι αὐτοῦ ποὺ δὲν ὑπάρχει· διότι δὲν θὰ χαρακτηρίσωμεν ὑπάκουον ἢ ἀνυπάκουον αὐτὸ ποὺ δὲν ἔχει λογικὴν· μὲ τὸ νὰ γίνῃ ὅμως ὁ Κύριος ὑπάκουος εἰς τὸν Πατέρα, δὲν ἔγινε ὡσάν Θεός, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἦταν ἀνθρώπος· «διότι ὡσάν Θεός οὔτε ὑπάκουος χαρακτηρίζεται οὔτε ἀνυπάκουος· διότι αὐτὰ εἶναι χαρακτηριστικὰ αὐτῶν ποὺ ἐξουσιάζονται», ὅπως εἶπε ὁ θεηγόρος Γρηγόριος. Ἐπομένως ὁ Χριστός εἶναι θελητικός ἐπειδὴ εἶναι καὶ ἀνθρώπος.

3. Φιλ. 2, 8.

Φυσικὸν δὲ τὸ θέλημα λέγοντες, οὐκ ἠναγκασμένον τοῦτο φαμεν, ἀλλ' αὐτεξούσιον· εἰ γὰρ λογικόν, πάντως καὶ αὐτεξούσιον. Οὐ μόνον γὰρ ἡ θεία καὶ ἄκτιστος φύσις οὐδὲν ἠναγκασμένον ἔχει, ἀλλ' οὐδὲ ἡ νοερά καὶ κτιστή. Τοῦτο δὲ δηλον· φύσει γὰρ ὧν ἀγαθὸς ὁ Θεὸς καὶ φύσει δημιουργὸς καὶ φύσει Θεὸς οὐκ ἀνάγκη ταυτὰ ἔστι· τίς γὰρ ὁ τὴν ἀνάγκην ἐπάγων;

Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὡς ἡ αὐτεξουσιότης ὁμωνύμως λέγεται, ἄλλως μὲν ἐπὶ Θεοῦ, ἄλλως δὲ ἐπὶ ἀγγέλων, καὶ ἄλλως ἐπὶ ἀνθρώπων. Ἐπὶ μὲν Θεοῦ γὰρ ὑπερουσίως, ἐπὶ δὲ ἀγγέλων ὡς συντρεχούσης τῆ ἕξει τῆς προχειρίσεως καὶ παρευθῆκην ὅλως χρόνου μὴ παραδεχομένης· ἔχων γὰρ φυσικῶς τὸ αὐτεξούσιον ἀπαρεμποδίστως τούτῳ κέχρηται, μηδὲ τὴν ἐκ σώματος ἀντιπάθειαν ἔχων μηδὲ τὸν προσβάλλοντα. Ἐπὶ δὲ ἀνθρώπων ὡς χρονικῶς τῆς ἕξεως προεπινοουμένης τῆς ἐγχειρήσεως· αὐτεξούσιος μὲν γὰρ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος καὶ φυσικῶς ἔχει τὸ αὐτεξούσιον, ἔχει δὲ καὶ τὴν ἐκ τοῦ Διαβόλου προσβολὴν καὶ τὴν τοῦ σώματος κίνησιν. Διὰ οὖν τὴν προσβολὴν καὶ τὸ βᾶρος τοῦ σώματος ἐφυστερίζει ἡ προχείρησις τῆς ἕξεως.

Εἰ οὖν θέλων ὁ Ἀδὰμ ὑπήκουσε καὶ θελήσας ἔφαγεν, ἄρα πρωτοπαθὴς ἐν ἡμῖν ἡ θέλησις· εἰ δὲ πρωτοπαθὴς ἡ θέλησις, ταύτην δὲ μετὰ τῆς φύσεως ὁ Λόγος σαρκωθείς οὐκ ἀνέλαβεν, οὐκ ἄρα ἔξω τῆς ἀμαρτίας γεγόναμεν. Ἐτι δὲ εἰ ἔργον αὐτοῦ ἡ αὐτεξούσιος τῆς φύσεως ὑπάρχει δύναμις, ταύτην δὲ οὐκ ἀνέλαβεν, ἢ καταγνοὺς τῆς οἰκείας δημιουργίας ὡς οὐ καλῆς ἢ φθονήσας ἡμῖν τῆς κατ' αὐ-

Μὲ τὸ νὰ ὀνομάζωμεν τὸ θέλημα φυσικὸν δὲν ὑποστηρίζομεν ὅτι ἐπιβάλλεται μὲ τὴν βίαν, ἀλλὰ ὅτι εἶναι αὐτεξούσιον· ἂν δηλαδή εἶναι λογικόν, ὅπωςδὴποτε εἶναι καὶ αὐτεξούσιον. Διότι ὄχι μόνον ἡ θεία καὶ ἄκτιστος φύσις εἶναι ἐλευθέρα ἀπὸ κάθε ἐπιβολῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ νοερά καὶ κτιστή. Καὶ αὐτὸ εἶναι φανερόν· ἐπειδὴ εἶναι δηλαδή ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ εἶναι δημιουργὸς καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ, δὲν τὰ ἔχει αὐτὰ ἀπὸ ἐξαναγκασμὸν ἄλλου· διότι ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποῦ ἐπιβάλλει τὸν ἐξαναγκασμόν;

Καὶ πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ αὐτεξουσιότης χρησιμοποιεῖται ὡσὰν λέξις ἀπὸ κοινοῦ, ἀλλὰ ἄλλο νόημα ἔχει διὰ τὸν Θεὸν καὶ ἄλλο διὰ τοὺς ἀγγέλους καὶ ἄλλο διὰ τοὺς ἀνθρώπους. Διὰ τὸν Θεὸν βέβαια χρησιμοποιεῖται ὑπερβατικὰ, ἐνῶ διὰ τοὺς ἀγγέλους μὲ τὸν περιορισμὸν ὅτι βοηθεῖ τὴν συνήθειαν ἢ ἐκλογὴν τους, ἢ ὅποια καὶ δὲν δέχεται τελείως τὴν παρένθεσιν χρόνου· ἐπειδὴ δηλαδή ἀπέκτησεν ὁ ἄγγελος τὸ αὐτεξούσιον μὲ φυσικὸν τρόπον, τὸ χρησιμοποιεῖ ἀνεμπόδιστα, χωρὶς νὰ ἔχη τὴν ἀντίθετον διάθεσιν, οὔτε αὐτὸν ποῦ τοῦ ἐπιτίθεται. Διὰ τοὺς ἀνθρώπους πάλιν μὲ τὸν περιορισμὸν ὅτι ἡ συνήθεια μέσα εἰς τὰ πλάισια τοῦ χρόνου ἐξετάζει ἐκ τῶν προτέρων αὐτὸ ποῦ πρόκειται νὰ κάνῃ· διότι εἶναι βέβαια ὁ ἄνθρωπος αὐτεξούσιος καὶ μὲ φυσικὸν τρόπον ἀπέκτησε τὸ αὐτεξούσιον, ἀλλὰ ἀντιμετωπίζει καὶ τὴν ἐπίθεσιν ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὸν Διάβολον καὶ τὴν ροπὴν τοῦ σώματος. Ἐξ αἰτίας λοιπὸν τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Διαβόλου καὶ τῆς βαρύτητος τοῦ σώματος ἡ ἐκτέλεσις ἔρχεται μετὰ ἀπὸ τὴν συνήθειαν.

Ἄν λοιπὸν ὁ Ἄδὰμ ὑπήκουσε μὲ τὴν θέλησίν του καὶ ἔφαγεν ἐπειδὴ ἠθέλησεν, εἶναι ἐπόμενονον ὅτι ἡ θέλησις ἔπαθε πρώτην φορὰν εἰς ἡμᾶς· ἂν ὁμως ἡ θέλησις πρώτην φορὰν ἔπαθε, καὶ αὐτὴν ὁ Λόγος δὲν τὴν ἐπῆρε μαζὶ μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅταν ἔγιγεν ἄνθρωπος, εἶναι ἐπόμενονον ὅτι δὲν ἠλευθερώθημεν ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Καὶ ἀκόμη ἂν δημιούργημα τοῦ εἶναι ἡ αὐτεξούσιος δύναμις τῆς φύσεως, αὐτὴν ὁμως δὲν τὴν ἐπῆρε, εἴτε ἐπειδὴ περιεφρόνησε τὴν δημιουργίαν του, διότι τάχα δὲν ἦταν ὠραία, εἴτε

τὴν θεραπείας, ἡμᾶς μὲν τῆς παιτελοῦς ἀποστερῶν θεραπείας, ἑαυτὸν δὲ ὑπὸ πάθος ὄντα δεικνύς τῷ μὴ θέλειν ἢ τῷ μὴ δύνασθαι τελείως σώζειν.

Ἄδύνατον δὲ ἔν τι σύνθετον ἐκ τῶν δύο θελημάτων λέγειν, ὡσπερ ἐκ τῶν φύσεων σύνθετον τὴν ὑπόστασιν. Πρῶτον μὲν ὅτι αἱ συνθέσεις τῶν ἐν ὑποστάσει ὄντων καὶ οὐ τῶν ἐτέρω λόγῳ καὶ οὐκ ἰδίῳ θεωρουμένων εἰσὶ· δεύτερον δέ, ὅτι, εἰ τῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν σύνθεσιν λέξομεν, καὶ τῶν ἄλλων φυσικῶν ἰδιωμάτων σύνθεσιν εἰπεῖν ἀναγκασθησόμεθα, τοῦ ἀκτίστου καὶ τοῦ κτιστοῦ, τοῦ ἀοράτου καὶ ὄρατοῦ καὶ τῶν τοιοῦτων. Πῶς δὲ καὶ τὸ ἐκ τῶν θελημάτων σύνθετον θέλημα προσαγορευθήσεται; Ἄδύνατον γὰρ τὸ σύνθετον τῆ τῶν συντεθέντων ὀνομάζεσθαι προσηγορίᾳ, ἐπεὶ καὶ τὸ ἐκ τῶν φύσεων σύνθετον φύσιν προσαγορεύσομεν καὶ οὐχ ὑπόστασιν. Ἐτι δὲ εἰ ἔν σύνθετον θέλημα ἐπὶ Χριστοῦ λέξομεν, θελήματι τοῦ Πατρὸς αὐτὸν χωρίζομεν· οὐ γὰρ σύνθετον τὸ τοῦ Πατρὸς θέλημα. Λείπεται τοίνυν εἰπεῖν μόνην τὴν ὑπόστασιν τοῦ Χριστοῦ σύνθετον καὶ κοινήν, ὡσπερ τῶν φύσεων, οὕτω καὶ τῶν φυσικῶν αὐτοῦ.

Γνώμην δὲ καὶ προαίρεσιν ἐπὶ τοῦ Κυρίου λέγειν ἀδύνατον, εἴπερ κυριολεκτεῖν βουλοίμεθα. Ἡ γνώμη γὰρ μετὰ τὴν περὶ τοῦ ἀγνοουμένου ζήτησιν καὶ βούλευσιν, ἥτοι βουλήν καὶ κρίσιν πρὸς τὸ κριθέν ἐστι διάθεσις· μεθ' ἣν ἢ προαίρεσις ἐκλεγομένη καὶ αἵρουμένη πρὸ τοῦ ἐτέρου τὸ ἕτερον. Ὁ δὲ Κύριος οὐ ψιλὸς ὢν ἄνθρωπος ἀλλὰ καὶ Θεὸς καὶ πάντα εἰδὼς ἀνευδεῆς σκέψεως καὶ ζητήσεως καὶ βουλῆς ὑπῆρχε καὶ κρίσεως καὶ φυσικῶς τὴν τε πρὸς τὸ καλὸν εἰ-

ἐπειδὴ ἠρνήθη εἰς ἡμᾶς τὴν θεραπείαν μας σύμφωνα με τὴν κατάστασιν τῆς, ἡμᾶς βέβαια θὰ μᾶς ἐστεροῦσεν ἀπὸ τὴν τελείαν θεραπείαν, θὰ ἐπαρουσίαζεν ὁμως τὸν ἑαυτὸν του ὅτι κυριαρχεῖται ἀπὸ τὰ πάθη με τὸ νὰ μὴ θέλῃ νὰ μᾶς σώσῃ ἐντελῶς καὶ ὄχι με τὸ νὰ μὴ ἡμπορῇ.

Καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ χαρακτηρίζωμεν ἓνα σύνθετον με δύο θελήματα, ὅπως μίαν σύνθετον προσωπικὴν ὑπόστασιν ἀπὸ τὰς φύσεις. Πρῶτα βέβαια διότι αἱ συνθέσεις ἀναφέρονται εἰς τὰ ὄντα ποὺ ἔχουν προσωπικὴν ὑπόστασιν καὶ ὄχι εἰς αὐτὰ ποὺ θεωροῦνται με βᾶσιν ἄλλην καὶ ὄχι τὴν ἀτομικὴν των ὑπαρξιν· ἔπειτα ἂν ὀμιλήσωμεν διὰ σύνθεσιν τῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν, θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ ὀμιλήσωμεν καὶ διὰ σύνθεσιν τῶν ἄλλων φυσικῶν γνωρισμάτων, τοῦ κτιστοῦ καὶ τοῦ ἀκτίστου, τοῦ ἀοράτου καὶ τοῦ ὄρατου, καὶ τῶν παρομοίων. Πῶς τότε θὰ ὀνομάσωμεν καὶ τὸ σύνθετον θέλημα ποὺ προῆλθεν ἀπὸ τὰ θελήματα; Διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ παίρῃ τὸ σύνθετον τὴν ὀνομασίαν τῶν συνθετικῶν του, ἐπειδὴ θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ ὀνομάσωμεν φύσιν καὶ ὄχι προσωπικὴν ὑπόστασιν καὶ αὐτὸ ποὺ εἶναι σύνθετον ἀπὸ τὰς φύσεις. Καὶ ἀκόμη ἂν ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Χριστὸν ἓνα σύνθετον θέλημα, τὸν ἀποχωρίζομεν ἀπὸ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς· διότι δὲν εἶναι σύνθετον τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς. Ἀπομένει λοιπὸν νὰ ὀνομάσωμεν μόνον τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν τοῦ Χριστοῦ σύνθετον καὶ κοινήν, ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὰς φύσεις του, ἔτσι καὶ εἰς τὰ γνωρίσματα τῶν φύσεών του.

Ἐπίσης εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀναφέρωμεν γνώμην καὶ προαίρεσιν εἰς τὸ πρόσωπον, ἂν θὰ ἠθέλαμεν νὰ ἀκριβολογήσωμεν. Διότι ἡ γνώμη, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔρευναν καὶ σκέψιν γύρω ἀπὸ τὸ ἀγνοούμενον, δηλαδὴ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν καὶ κρίσιν, εἶναι μία διευθέτησις ὡς πρὸς αὐτὸ ποὺ ἦταν ἀντικείμενον κρίσεως, μετὰ ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀκολουθεῖ ἡ προαίρεσις ἐκλέγοντας καὶ προτιμῶντας τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο. Ὁ Κύριος ὁμως, ἐπειδὴ δὲν εἶναι μόνον γυμνὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Θεός, καὶ ἐπειδὴ τὰ γνωρίζει ὅλα, δὲν εἶχε ἀνάγκην ἀπὸ σκέψιν καὶ ἔρευναν καὶ ἀπόφασιν καὶ κρίσιν, καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν του εἶχε κλίσιν πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἀποξέ-

χεν οικείωσιν καὶ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἀλλοτρίωσιν. Οὕτω γὰρ καὶ Ἡσαΐας φησὶν, ὅτι «Πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἢ προελέσθαι πονηρὰ, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν· διότι πρὶν ἢ γνῶναι τὸ παιδίον ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρία τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν». Τὸ γὰρ «πρὶν» δηλοῖ, ὅτι οὐ καθ' ἡμᾶς ζητήσας καὶ βουλευσάμενος, ἀλλὰ Θεὸς ὢν καὶ θεϊκῶς καὶ τὸ κατὰ σάρκα ὑποστάς, τουτέστι καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένος τῇ σαρκί, αὐτῷ τῷ εἶναι καὶ τὸ πάντα εἰδέναι τὸ ἐκ φύσεως εἶχεν ἀγαθόν· φυσικαὶ γὰρ εἰσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ φυσικῶς καὶ ἐπίσης πᾶσιν ἐνυπάρχουσιν, εἰ καὶ μὴ πάντες ἐπίσης ἐνεργοῦμεν τὰ τῆς φύσεως· ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν γὰρ εἰς τὸ παρὰ φύσιν διὰ τῆς παραβάσεως ἠλάσαμεν. Ὁ δὲ Κύριος ἐκ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἡμᾶς ἐπανήγαγε· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν». Καὶ ἡ ἄσκησις δὲ καὶ οἱ αὐτῆς πόνοι οὐ πρὸς τὸ ἐπικτήσασθαι τὴν ἀρετὴν ἔξωθεν ἐπέισακτον οὐσαν ἐπενότηθησαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τὴν ἐπέισακτον καὶ παρὰ φύσιν κακίαν ἀποβαλέσθαι, ὡσπερ καὶ τὸν τοῦ σιδήρου ἰὸν οὐ φυσικὸν ὄντα, ἀλλ' ἐξ ἀμελείας ἐπιγενόμενον, διὰ μόχθου ἀποβάλλοντες τὴν φυσικὴν τοῦ σιδήρου λαμπρότητα ἐμφανίζομεν.

Ἰστέον δέ, ὡς τὸ τῆς γνώμης ὄνομα πολύτροπον καὶ πολυσήμαντόν ἐστι. Ποτὲ μὲν γὰρ δηλοῖ τὴν παραινέσιν, ὡς φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι»· ποτὲ δὲ βουλήν, ὡς ὄταν φησὶν ὁ προφήτης Δαυὶδ·

1. Ἡσ. 7, 15 ἔ.

2. Φυσικὴ εἶναι ἡ ζωὴ τῆς προπρωτικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἀφύσικη εἶναι ἡ μετὰ τὴν πτώσιν ζωὴ. Κατὰ τὴν Ὀρθόδοξον ἀνθρωπολογίαν ἡ πτώσις δὲν κατέστρεψε τὸ «κατὰ φύσιν» κάλλος τοῦ ἀνθρώπου (δηλαδή τὸ «κατ' εἰκόνα»), ἀλλὰ ἀπέκρυψε καὶ ἀμαύρωσε τοῦτο.

3. Ἡ ἀλήθεια αὕτη, τὴν ὁποῖαν διδάσκουν ὅλοι οἱ Ἅγιοι Πατέρες, ἀποτελεῖ «κλειδί» διὰ νὰ κατανοήσωμεν τὸ ἔργον τῆς θείας οἰκονομίας. Τὸ

ωσιν ἀπὸ τὸ κακόν. Διότι ἔτσι λέγει καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας, ὅτι «Πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἢ προελέσθαι πονηρὰ, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν· διότι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ πονηρία τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν»¹. Διότι ἡ ἔκφρασις «πρὶν» φανερώνει ὅτι εἶχε τὸ ἀγαθόν ποῦ πηγάζει ἀπὸ τὴν φύσιν του, χωρὶς νὰ τὸ ἀναζητήσῃ καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἀποφασίσῃ ὅπως ἡμεῖς, ἀλλὰ ἔπειδὴ ἦταν Θεὸς καὶ μὲ θεϊκὸν τρόπον ἐγένεν ἄνθρωπος, δηλαδὴ ὑποστατικὰ ἠνωμένος μὲ τὴν ἀνθρωπίνην σάρκα, μὲ τὴν ἰδίαν τὴν ὑπαρξίν του, καὶ ὅτι ὅλα τὰ γνωρίζει· αἱ ἀρεταὶ δηλαδὴ εἶναι γνωρίσματα τῆς φύσεως καὶ ὑπάρχουν μέσα εἰς ὅλους ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ ἐξ ἴσου, ἀν καὶ δὲν ἐνεργοῦμεν ὅλοι ἐξ ἴσου αὐτὰ ποῦ ἀνήκουν εἰς τὴν φύσιν μας· διότι ἀπεμακρύνθημεν μὲ τὴν παράβασιν ἀπὸ τὴν φυσικὴν ² ζωὴν εἰς τὴν ἀφύσικον. Ὁ Κύριος ὁμοῦ μᾶς ἐπανεφέρει ἀπὸ τὴν ἀφύσικον ζωὴν εἰς τὴν φυσικὴν· αὐτὸ δηλαδὴ εἶναι τὸ «κατ' εἰκόνα καὶ τὸ καθ' ὁμοίωσιν». Καὶ ἡ ἀσκησις ἐπίσης καὶ οἱ κόποι τῆς δὲν ἐπενεοθήθησαν διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν ἀρετὴν ἀπὸ ἔξω, ἔπειδὴ εἶναι κάτι τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀπορρίψωμεν τὴν κακίαν ποῦ εἶναι κάτι τὸ ἐξωτερικόν καὶ ξένον ἀπὸ τὴν φύσιν μας ³, ὅπως ἀκριβῶς καὶ τὴν σκουρίαν τοῦ σιδήρου ποῦ δὲν εἶναι φυσικὴ, ἀλλὰ δημιουργεῖται ἀπὸ ἀμέλειαν, ὅταν τὴν καθαρῶς μὲ κόπον, παρουσιάζομεν τὴν φυσικὴν λαμπρότητα τοῦ σιδήρου.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ λέξις γνώμη ἔχει πολ-
λὰς καὶ διαφόρους σημασίας. Ἄλλοτε δηλαδὴ ἐκφράζει τὴν συμβουλήν, ὅπως λέγει ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι»⁴, ἄλλοτε ἐκφράζει τὸ ἀποφασισμένον σχέδιον, ὅπως ὅταν λέγῃ ὁ προφήτης Δαυὶδ·

κακόν εἰς τὴν φύσιν μας ἦλθεν ἀπὸ ἔξω», μὲ τὴν προσβολὴν τοῦ Ἀρχεκάκου δαίμονος, ἀλλὰ ἡ ἐνοχὴ τοῦ Ἀδὰμ ἐγκεῖται εἰς τὴν συγκατάθεσίν του. Κατὰ τὸν Ἅγιον Διάδοχον Φωτικῆς τὸ κακόν δὲν εἶναι «φύσις», ἀλλὰ «ἔξις» (παρὰ Π. Νέλλα, Ἡ περὶ δικαιοσύνης διδασκαλία Νικολάου τοῦ Καβάσιλα, Διατριβὴ ἐπὶ διδασκαλίᾳ, σελ. 79 Σχολ. 2).

4. Α' Κορ. 7, 25.

«Ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπανουργήσαντο γνώμην», ποτέ δὲ ψῆφον, ὡς ὁ Δανιήλ. «Περὶ τίνος ἐξῆλθεν ἡ γνώμη ἡ ἀναιδῆς αὐτῆς;» ποτέ δὲ ἐπὶ πίστεως ἢ δόξης ἢ φρονήματος, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, κατὰ εἰκόνσιν ὀκτῶ σημαϊνόμενα λαμβάνεται τὸ τῆς γνώμης ὄνομα.

Γ' (15) 59. Περὶ ἐνεργειῶν τῶν ἐν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστῷ

Δύο δὲ καὶ τὰς ἐνεργείας φαμέν ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶχε γὰρ, ὡς μὲν Θεὸς καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, τὴν θείαν ἐνέργειαν, καὶ ὡς ἄνθρωπος γενόμενος καὶ ἡμῖν ὁμοούσιος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἐνέργειαν.

Ἰστέον δέ, ὡς ἄλλο ἐστὶν ἐνέργεια καὶ ἄλλο ἐνεργητικὸν καὶ ἄλλο ἐνέργημα καὶ ἄλλο ἐνεργῶν. Ἐνέργεια μὲν οὖν ἐστὶν ἡ δραστηκὴ καὶ οὐσιώδης τῆς φύσεως κίνησις· ἐνεργητικὸν δὲ ἡ φύσις ἐξ ἧς ἡ ἐνέργεια πρόεισιν· ἐνέργημα δὲ τὸ τῆς ἐνεργείας ἀποτελέσμα· ἐνεργῶν δὲ ὁ κεχρημένος τῇ ἐνεργείᾳ, ἧτοι ἡ ὑπόστασις. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια ἐνέργημα, καὶ τὸ ἐνέργημα ἐνέργεια, ὡς καὶ τὸ κτίσμα κτίσις· οὕτω γὰρ φαμέν· πᾶσα ἡ κτίσις, τὰ κτίσματα δηλοῦντες.

Ἰστέον, ὡς ἡ ἐνέργεια κίνησις ἐστὶ καὶ ἐνεργεῖται μᾶλλον ἢ ἐνεργεῖ, καθὼς φησὶν ὁ θεηγόρος Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος λόγῳ· «Εἰ δὲ ἐνέργειά ἐστὶν, ἐνεργηθήσεται δηλονότι καὶ οὐκ ἐνεργήσει καὶ ὁμοῦ τῷ ἐνεργηθῆναι παύσεται».

Δεῖ δὲ γινώσκειν, ὅτι αὐτὴ ἡ ζωὴ ἐνεργεία ἐστὶ καὶ ἡ τροπὴ τοῦ ζῶντος ἐνέργεια, καὶ πᾶσα ἡ τοῦ ζῶντος οἰκονομία, ἢ τε θρεπτικὴ καὶ αὐξήτικη, ἢ γουν φυτικὴ, καὶ ἡ καθ' ὁρμὴν κίνησις, ἢ γουν αἰσθη-

1. Ψαλ. 82, 4.

2. Δαν. 2, 15.

«Ἐπὶ τὸν λαόν σου κατεπανουργήσαντο γνώμην»¹, ἄλλοτε ἐκφράζει τὴν ἀπόφασιν, ὅπως λέγει ὁ Δανιήλ: «Περὶ τίνος ἐξῆλθεν ἡ γνώμη ἡ ἀναιδὴς αὕτη;»² ἄλλοτε χρησιμεύει διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν πίστιν ἢ τὴν ἰδέαν ἢ τὴν σκέψιν, καὶ μὲ ἓνα λόγον ἢ λέξις γνώμη χρησιμοποιοῖται μὲ εἴκοσι ὀκτώ σημασίας.

Γ' (15) 59. Διὰ τὰς ἐνεργείας μὲ τὰς ὁποίας ἐνεργεῖ ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός

Ἐπίσης ὑποστηρίζομεν ὅτι εἶναι δύο καὶ αἱ ἐνέργειαι εἰς τὸν Κύριόν μας Ἰησοῦν Χριστόν. Διότι εἶχε, ἐπειδὴ ἦταν Θεὸς καὶ ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα, τὴν θεῖαν ἐνέργειαν καὶ ἐπειδὴ ἔγινεν ἄνθρωπος καὶ ὁμοούσιος μὲ ἡμᾶς, εἶχε τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἄλλο εἶναι ἐνέργεια καὶ ἄλλο ἐνεργητικὸν καὶ ἄλλο ἐνέργημα καὶ ἄλλο ὁ ἐνεργῶν. Ἐνέργεια βέβαια εἶναι ἡ δραστικὴ καὶ πραγματικὴ κίνησις τῆς φύσεως· ἐνεργητικὸν δὲ εἶναι ἡ φύσις ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχεται ἡ ἐνέργεια· ἐνέργημα πάλιν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας· ἐνεργῶν δὲ εἶναι αὐτός πού χρησιμοποιοῖ τὴν ἐνέργειαν, δηλαδὴ ἡ προσωπικὴ ὑπόστασις. Λέγεται ὅμως καὶ ἡ ἐνέργεια ἐνέργημα, καὶ τὸ ἐνέργημα ἐνέργεια, ὅπως καὶ τὸ κτίσμα λέγεται κτίσις· διότι ἔτσι λέγομεν «πᾶσα ἡ κτίσις» ἐννοῶντας τὰ κτίσματα.

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἡ ἐνέργεια εἶναι κίνησις καὶ ὅτι ἐνεργεῖται μᾶλλον παρὰ ἐνεργεῖ, ὅπως λέγει ὁ Θεολόγος Γρηγόριος εἰς τὸν λόγον του περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος: «Ἄν δὲ εἶναι ἐνέργεια, εἶναι φανερόν ὅτι θὰ ἐνεργῆται καὶ δὲν θὰ ἐνεργῆ, καὶ ὅτι θὰ σταματήσῃ μαζί μὲ αὐτὸ πού ἐνεργεῖ»³.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι καὶ ἡ ἰδίᾳ ἡ ζωὴ εἶναι ἐνέργεια καὶ ἡ ἀλλαγὴ κατευθύνσεως τῶν ζωντανῶν εἶναι ἐνέργεια καὶ ὅλος ὁ τρόπος τῆς ζωῆς των, ἡ θρεπτικὴ καὶ ἡ αὐξητικὴ κίνησις, δηλαδὴ ἡ φυσικὴ κίνησις, καὶ ἡ ὀρμέφυτος κίνησις, δη-

3. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Λόγος 31, PG 36, 140.

τική καὶ ἡ νοερά καὶ αὐτεξούσιος κίνησις. Δυνάμει δὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἐνέργεια. Εἰ οὖν ταῦτα πάντα θεωροῦμεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἄρα καὶ ἰνθρωπίνην ἐνέργειαν ἐπ' αὐτοῦ φήσομεν.

Ἐνέργεια λέγεται τὸ πρῶτον ἐν ἡμῖν συνιστάμενον νόημα· καὶ ἔστιν ἀπλή καὶ ἄσχετος ἐνέργεια τοῦ νοῦ καθ' αὐτὸν ἀφανῶς τὰ ἴδια νοήματα προβαλλομένου, ὧν χωρὶς οὐδὲ νοῦς ἂν κληθεῖη δικαίως. Λέγεται δὲ πάλιν ἐνέργεια καὶ ἡ διὰ τῆς προφορᾶς τοῦ λόγου φανέρωσις καὶ ἐξάπλωσις τῶν νενοημένων. Αὕτη δὲ οὐκέτι ἄσχετός ἐστι καὶ ἀπλή, ἀλλ' ἐν σχέσει θεωρουμένη ἐκ νοήματος καὶ λόγου συντεθειμένη. Καὶ αὕτη δὲ ἡ σχέσηις, ἣν ἔχει ὁ ποιῶν πρὸς τὸ γινόμενον, ἐνέργειά ἐστι· καὶ αὐτὸ τὸ ἀποτελούμενον ἐνέργεια λέγεται. Καὶ τὸ μὲν ἐστὶ ψυχῆς μόνης, τὸ δὲ ψυχῆς σώματι κεκρημένης, τὸ δὲ σώματος νοερώς ἐψυχωμένου, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα· ὁ νοῦς γὰρ προθεωρήσας τὸ ἐσόμενον οὕτω διὰ τοῦ σώματος ἐργάζεται. Τῆς ψυχῆς τοίνυν ἐστὶν ἡ ἡγεμονία· κέχρηται γὰρ ὡς ὄργανῳ τῷ σώματι, ἄγουσα τοῦτο καὶ ἰθύνουσα. Ἐτέρα δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ σώματος ἐνέργεια, ἀγομένου ὑπὸ τῆς ψυχῆς καὶ κινουμένου. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τοῦ μὲν σώματος ἡ ἀφή καὶ ἡ κράτησις καὶ ἡ τοῦ ποιουμένου οἶονεὶ περιένεξις, τῆς δὲ ψυχῆς ἡ τοῦ γινομένου οἶονεὶ μόρφωσις καὶ σχηματισμός. Οὕτω καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ μὲν τῶν θαυμάτων δύναμις τῆς θεότητος αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνέργεια, ἡ δὲ χειρουργία καὶ τὸ θελήσαι καὶ τὸ εἰπεῖν «Θέλω, καθαρίσθητι», τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἐνέργεια. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς μὲν ἀνθρωπίνης ἡ τῶν ἄρτων κλάσις, τὸ ἀκοῦσαι τὸν λεπρόν, τὸ «θέλω», τῆς δὲ θείας ὁ τῶν ἄρτων πληθυσμός καὶ ἡ τοῦ λεπροῦ κάθαρσις. Δι' ἀμφοτέρων γάρ, διὰ τε τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ

1. Ματθ. 8, 3.

2. Ματθ. 15, 36.

λαδὴ ἢ αἰσθητικῇ, καὶ ἡ νοερά καὶ ἡ αὐτεξούσιος κίνησις. Εἶναι μάλιστα ἡ ἐνέργεια ἀποτέλεσμα δυνάμεως. Ἄν λοιπὸν ὅλα αὐτὰ τὰ παρατηρῶμεν εἰς τὸν Χριστόν, εἶναι ἐπόμενον ὅτι θὰ ἀποδώσωμεν εἰς αὐτὸν καὶ ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν.

Ἐνέργεια ὀνομάζεται ἡ πρώτη σκέψις ποῦ σχηματίζεται εἰς τὸν νοῦν μας· καὶ εἶναι ἀπλῆ καὶ ἀνεξάρτητος ἐνέργεια ὅταν ὁ νοῦς παρουσιάσῃ μόνος τοῦ κρυφὰ τὰς σκέψεις του, χωρὶς τὰς ὁποίας δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ γίνῃ ὀρθὸς λόγος οὔτε διὰ τὸν νοῦν. Ὀνομάζεται ἀκόμη ἐνέργεια καὶ ἡ ἀνακοίνωσις καὶ διάδοσις τῶν σκέψεων μας μετὰ τὸν προφορικὸν λόγον. Αὐτὴ ὅμως δὲν εἶναι ἀνεξάρτητος καὶ ἀπλῆ, ἀλλὰ, ἂν παρατηρήσωμεν τὴν μορφήν της, εἶναι σύνθετος ἀπὸ σκέψιν καὶ λόγον. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ στάσις τὴν ὁποίαν κρατεῖ αὐτὸς ποῦ ἐνεργεῖ πρὸς αὐτὸ ποῦ γίνεται εἶναι ἐνέργεια· καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο ποῦ ἐκτελεῖται ὀνομάζεται ἐνέργεια. Καὶ τὸ πρῶτον εἶναι ἐνέργεια μόνον τῆς ψυχῆς, τὸ ἄλλο ἐνέργεια τῆς ψυχῆς ποῦ χρησιμοποιεῖ τὸ σῶμα, τὸ ἄλλο ἐνέργεια τοῦ σώματος ποῦ ἔχει ψυχὴν μετὰ τρόπον νοερόν, τὸ δὲ ἄλλο ἀποτέλεσμα· διότι ὁ νοῦς, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξετάσῃ αὐτὸ ποῦ πρόκειται νὰ γίνῃ, ἀμέσως τὸ ἐκτελεῖ μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ σώματος. Λοιπὸν ἡ ἀρχηγία ἀνήκει εἰς τὴν ψυχὴν· χρησιμοποιεῖ δηλαδὴ τὸ σῶμα καὶ ὡσάν ὄργανον, ὀδηγῶντάς το καὶ κατευθύνοντάς το. Ἄλλη πάλιν εἶναι ἡ ἐνέργεια τοῦ σώματος, ὅταν ὀδηγῆται καὶ κινήται ἀπὸ τὴν ψυχὴν. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας τοῦ μὲν σώματος εἶναι τὸ ἀγγισμα καὶ ἡ κράτησις καὶ ἡ περιφορὰ, κατὰ κάποιον τρόπον, αὐτοῦ ποῦ δημιουργεῖται, τῆς δὲ ψυχῆς ἡ διαμόρφωσις καὶ ὁ σχηματισμός, κατὰ κάποιον τρόπον, αὐτοῦ ποῦ γίνεται. Ἔτσι καὶ σχετικὰ μετὰ τὸν Κύριον μας Ἰησοῦν Χριστόν, ἡ μὲν δύναμις τῶν θαυμάτων ἦταν δύναμις τῆς θείας φύσεως, ἡ χρῆσις ὅμως τῶν χειρῶν καὶ ἡ θέλησις καὶ ὁ λόγος «Θέλω, καθαρίσθητι»¹, ἦταν ἐνέργεια τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς του. Καὶ ἀποτέλεσμα τῆς μὲν ἀνθρωπίνης φύσεως ἦταν τὸ κομμάτιασμα τῶν ἄρτων², τὸ νὰ ἀκούσῃ ὁ λεπρὸς τὸ «θέλω», τῆς δὲ θείας φύσεως ὁ πολλαπλασιασμός τῶν ἄρτων καὶ ὁ καθαρισμός τοῦ λεπροῦ. Διότι καὶ μετὰ τὰ δύο, μετὰ τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν

σώματος, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν συγγενῆ καὶ ἴσην ἐνεδείκνυτο αὐτοῦ τὴν θεῖαν ἐνέργειαν. Ὡσπερ γὰρ τὰς φύσεις ἠνωμένας γινώσκομεν καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις ἐχούσας περιχώρησιν καὶ τὴν τούτων διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἀλλὰ καὶ ἀριθμοῦμεν καὶ ἀδιαίρετους ταύτας γινώσκομεν, οὕτω καὶ τῶν θελημάτων καὶ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τὸ συναφές γινώσκομεν καὶ τὸ διάφορον ἐπιγινώσκομεν καὶ ἀριθμοῦμεν καὶ διαίρεσιν οὐκ εἰσάγομεν· ὃν τρόπον γὰρ ἡ σὰρξ καὶ τεθέεται καὶ μεταβολὴν τῆς οἰκείας οὐ πέπονθε φύσεως, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ θέλημα καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ τεθέωνται καὶ τῶν οἰκείων οὐκ ἐξίστανται ὄρων· εἰς γὰρ ἔστιν ὁ τοῦτο κάκεινο ὦν, καὶ οὕτως κάκεινως, ἥτοι θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως θέλων καὶ ἐνεργῶν.

Δύο τοίνυν τὰς ἐνεργείας ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν ἀναγκαῖον διὰ τὸ διττὸν τῆς φύσεως· ὦν γὰρ ἡ φύσις παρηλλαγμένη, τούτων διάφορος ἡ ἐνέργεια, καὶ ὦν ἡ ἐνέργεια παρηλλαγμένη, τούτων ἡ φύσις διάφορος. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν· ὦν ἡ φύσις ἡ αὐτή, τούτων καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτή, καὶ ὦν ἡ ἐνέργεια μία, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία, κατὰ τοὺς θεηγόρους πατέρας. Ἀνάγκη τοίνυν δυοῖν θάτερον ἢ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ λέγοντας μίαν λέγειν καὶ τὴν οὐσίαν ἢ, εἴπερ τῆς ἀληθείας ἐχόμεθα καὶ δύο τὰς οὐσίας εὐαγγελικῶς τε καὶ πατρικῶ ὁμολογοῦμεν, δύο καὶ τὰς ἐνεργείας καταλλήλως αὐτοῖς ἐπομέμεις συνομολογεῖν· ὁμοούσιος γὰρ ὦν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα ἴσος ἔσται καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν· ὁμοούσιος δὲ ὦν ἡμῖν ὁ αὐτὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἴσος ἔσται καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν. Φησὶ γὰρ ὁ μακάριος Γρηγόριος, ὁ Νυσσαέων ἐπίσκοπος· «Ἐν δὲ ἡ ἐνέργεια μία, τούτων πάντως καὶ ἡ δύναμις ἡ αὐτή· πᾶσα γὰρ ἐνέργεια δυνάμει ἐστὶν ἀποτέλεσμα». Ἀδύνατον δὲ ἀκτίστου καὶ κτιστῆς φύσεως μίαν φύσιν ἢ δυνάμιν ἢ ἐνέργειαν εἶναι.

καὶ μὲ τὸ σῶμα, ἀπεδείκνυνεν ὅτι εἶναι ἡ θεία του ἐνέργεια μία καὶ ἡ ἰδία, σύμφυτος καὶ ἴση. Ὅπως δηλαδὴ παραδεχόμεθα ὅτι εἶναι ἡνωμένοι αἱ φύσεις καὶ ὅτι περιχωροῦν μεταξύ των, καὶ δὲν ἀρνούμεθα τὴν διαφορὰν των, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀριθμοῦμεν καὶ παραδεχόμεθα ὅτι εἶναι ἀδιαίρετοι, ἔτσι παραδεχόμεθα καὶ τὴν συνάφειαν τῶν θελημάτων καὶ τῶν ἐνεργειῶν, καὶ γνωρίζομεν καλὰ τὴν διαφορὰν των καὶ τὰς ἀριθμοῦμεν καὶ δὲν διδάσκομεν ὅτι διαιροῦνται· διότι μὲ ὅποιον τρόπον ἡ σὰρκα καὶ ἔχει θεωθῆ καὶ δὲν ἤλλαξε τὴν φύσιν της, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ τὸ ῥέλημα καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ ἔχουν θεωθῆ καὶ δὲν ἐγκαταλείπουν τὴν φυσικὴν των κατάστασιν· ἐπειδὴ ἓνας εἶναι αὐτὸς πού εἶναι αὐτὸ καὶ ἐκεῖνο, καὶ πού θέλει καὶ ἐνεργεῖ μὲ αὐτὸν καὶ μὲ ἐκεῖνον τὸν τρόπον, δηλαδὴ θεϊκὰ καὶ ἀνθρώπινα.

Λοιπὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ παραδεχώμεθα ὅτι εἶναι δύο αἱ ἐνέργειαι εἰς τὸν Χριστὸν ἐπειδὴ εἶναι δύο αἱ φύσεις του. Διότι αὐτῶν πού ἡ φύσις εἶναι διαφορετικὴ, αὐτῶν εἶναι διαφορετικὴ ἡ ἐνέργεια, καὶ αὐτῶν πού ἡ ἐνέργεια εἶναι διαφορετικὴ, αὐτῶν εἶναι διαφορετικὴ ἡ φύσις. Καὶ τὸ ἀντίστροφον· αὐτῶν πού ἡ φύσις εἶναι ἡ ἰδία, αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ ἰδία, καὶ αὐτῶν πού εἶναι μία ἡ ἐνέργεια, αὐτῶν εἶναι μία καὶ ἡ οὐσία, σύμφωνα μὲ τοὺς θεηγόρους πατέρας. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ παραδεχώμεθα τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο· ἢ ὅταν παραδεχώμεθα διὰ τὸν Χριστὸν μίαν ἐνέργειαν, νὰ παραδεχώμεθα ὅτι εἶναι μία καὶ ἡ οὐσία, ἢ, ἂν ἀκολουθοῦμεν τὴν ἀλήθειαν καὶ ὁμολογοῦμεν σύμφωνα μὲ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τοὺς πατέρας ὅτι εἶναι δύο αἱ οὐσίαι, νὰ ὁμολογῶμεν συγχρόνως ὅτι εἶναι δύο καὶ αἱ ἐνέργειαι, ἀκολουθῶντας τους, ὅπως ταιριάζει· ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶναι ὁμοούσιος μὲ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ὡς πρὸς τὴν θεῖαν φύσιν, θὰ εἶναι ἴσος καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν· ἐπειδὴ ὁμως εἶναι ὁ ἴδιος ὁμοούσιος μὲ ἐμᾶς ὡς πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, θὰ εἶναι ἴσος καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν. Διότι λέγει ὁ μακάριος Γρηγόριος, ὁ Ἐπίσκοπος Νύσσης· «Αὐτῶν πού ἡ ἐνέργεια εἶναι μία, αὐτῶν ὅπωςδήποτε εἶναι καὶ ἡ δύναμις ἡ ἰδία· διότι κάθε ἐνέργεια εἶναι ἀποτέλεσμα δυνάμεως»¹. Ἄλλὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι μία ἡ φύσις ἢ ἡ δύναμις ἢ ἡ ἐνέργεια τῆς

Εἰ δὲ μίαν Χριστοῦ τὴν ἐνέργειαν εἵπομεν, τῇ τοῦ Λόγου θεότητι προσάψομεν τῆς νοερᾶς ψυχῆς τὰ πάθη, φόβον φημί καὶ λύπην καὶ ἀγωνίαν.

Εἰ δὲ λέγοιεν, ὡς περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος διαλεγόμενοι οἱ πατέρες οἱ ἅγιοι ἔφασαν· «ὦν ἡ οὐσία μία, τούτων καὶ ἡ ἐνέργεια μία καὶ ὦν διάφορος ἡ οὐσία, τούτων διάφορος καὶ ἡ ἐνέργεια», καὶ ὡς οὐ χρή τὰ τῆς «θεολογίας» ἐπὶ τὴν «οἰκονομίαν» μετάγειν, ἐροῦμεν· εἰ ἐπὶ τῆς «θεολογίας» μόνον εἴρηται τοῖς πατράσι, καὶ οὐκ ἔτι μετὰ τὴν σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ οὐδὲ τῆς αὐτῆς ἔσται οὐσίας. Τίνι δὲ ἀπονεμοῦμεν τὸ «Ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι», καὶ «Ἄ βλέπει τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ», καὶ «Εἰ ἐμοὶ οὐ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε», καὶ «Τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ», καὶ «Ὡσπερ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς, οὓς θέλει, ζωοποιεῖ»; Ταῦτα γὰρ πάντα οὐ μόνον ὁμοούσιον καὶ μετὰ σάρκωσιν τῷ Πατρὶ δείκνυσιν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας.

Καὶ πάλιν· εἰ ἡ περὶ τὰ ὄντα πρόνοια οὐ μόνον Πατρὸς καὶ Ἀγίου Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν, ἐνέργεια δὲ τοῦτό ἐστιν· ἄρα καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐνεργείας τῷ Πατρὶ.

Εἰ δὲ ἐκ τῶν θαυμάτων τῆς αὐτῆς οὐσίας ὄντα τῷ Πατρὶ τὸν Χριστὸν ἔγνωμεν, ἐνέργεια δὲ Θεοῦ τυγχάνει τὰ θαύματα, ἄρα καὶ μετὰ σάρκωσιν τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἐστὶ τῷ Πατρὶ.

Εἰ δὲ μία ἐνέργεια τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ,

1. Ἰω. 5, 17.

2. Ἰω. 5, 19.

3. Ἰω. 10, 38.

4. Ἰω. 10, 25.

ἀκτίστου καὶ τῆς κτιστῆς φύσεως. Ἄν ὁμως ἐλέγαμεν ὅτι εἶναι μία ἡ ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ, θὰ ἀποδίδαμεν εἰς τὴν θείαν φύσιν τοῦ Λόγου τὰ πάθη τῆς νοερᾶς ψυχῆς, ἐννοῶ τὸν φόβον καὶ τὴν λύπην καὶ τὴν ἀγωνίαν.

Ἄν δὲ λέγουν ὅτι τάχα, ἐκθέτοντας τὰς σκέψεις των οἱ ἅγιοι πατέρες περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὑπεστήριξαν· «αὐτῶν πού ἡ οὐσία εἶναι μία, αὐτῶν καὶ ἡ ἐνέργεια εἶναι μία, καὶ αὐτῶν πού ἡ οὐσία εἶναι διαφορετικὴ, αὐτῶν εἶναι διαφορετικὴ καὶ ἡ ἐνέργεια», καὶ ὅτι τάχα δὲν πρέπει νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὴν «οἰκονομίαν» αὐτὰ πού ἀνήκουν εἰς τὴν «θεολογίαν», θὰ ἀπαντήσωμεν· ἂν ἔχουν λεχθῆ ἀπὸ τοὺς ἁγίους πατέρας μόνον διὰ τὴν «θεολογίαν» καὶ ἂν δὲν ἔχη καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν ὁ Υἱὸς τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν μὲ τὸν Πατέρα, δὲν θὰ ἔχη τότε καὶ τὴν ἰδίαν οὐσίαν. Τότε εἰς ποῖον θὰ ἀποδώσωμεν τό· «Ὁ Πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι»¹, καὶ· «Ἄ βλέπει τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ»², καὶ· «Εἰ ἐμοὶ οὐ πιστεύετε, τοῖς ἔργοις μου πιστεύσατε»³, καὶ· «Τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ»⁴, καὶ· «Ὡσπερ ὁ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱός, οὓς θέλει, ζωοποιεῖ»⁵. Διότι ὅλα αὐτὰ παρουσιάζουν αὐτὸν ὄχι μόνον ὁμοούσιον μὲ τὸν Πατέρα καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν, ἀλλὰ ὅτι ἔχει καὶ τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν.

Καὶ ἐπίσης· ἂν ἡ πρόνοια διὰ τὰ ὄντα ἀνήκει ὄχι μόνον εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Υἱὸν καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν, καὶ αὕτη ἡ πρόνοια εἶναι ἐνέργεια, συμπεραίνομεν ὅτι καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν ἔχει τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν μὲ τὸν Πατέρα.

Ἄν πάλιν ἐκαταλάβωμεν ἀπὸ τὰ θαύματα ὅτι ὁ Χριστὸς ἔχει τὴν ἰδίαν οὐσίαν μὲ τὸν Πατέρα, καὶ ὅτι τὰ θαύματα εἶναι ἐνέργεια Θεοῦ, συμπεραίνομεν ὅτι μετὰ τὴν σάρκωσίν του ἔχει τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν μὲ τὸν Πατέρα.

Ἄν πάλιν εἶναι μία ἡ ἐνέργεια τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης

5. Ἰω. 5, 21.

σύνθετος ἔσται, καὶ ἔσται ἢ ἑτέρας ἐνεργείας παρὰ τὸν Πατέρα ἢ καὶ ὁ Πατὴρ συνθέτου ἐνεργείας ἔσται. Εἰ δὲ συνθέτου ἐνεργείας, δῆλον ὅτι καὶ φύσεως.

Εἰ δὲ εἶποιεν, ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, ἐροῦμεν, ὅτι, εἰ τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, κατὰ τὴν εὐλογον ἀντιστροφὴν καὶ τῷ προσώπῳ ἐνέργεια συνεισαχθήσεται, καὶ ἔσονται, ὡσπερ τρία πρόσωπα, ἤτοι ὑποστάσεις, τῆς Ἁγίας Τριάδος, οὕτω καὶ τρεῖς ἐνέργειαι, ἢ ὡσπερ μία ἐνέργεια, οὕτω καὶ ἓν πρόσωπον καὶ μία ὑπόστασις. Οἱ δὲ ἅγιοι πατέρες συμφώνως εἰρήκασιν τὰ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ τῆς αὐτῆς εἶναι ἐνεργείας.

Ἔτι δέ, εἰ τῇ ἐνεργείᾳ πρόσωπον συνεισάγεται, οἱ μῆτε μίαν μῆτε δύο Χριστοῦ τὰς ἐνεργείας λέγειν θεσπίσαντες, οὔτε ἓν πρόσωπον αὐτοῦ λέγειν οὔτε δύο προσέταξαι.

Καὶ ἐπὶ τῆς πεपुरακτωμένης δὲ μαχαίρας, ὡσπερ αἱ φύσεις σώζονται τοῦ τε πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου, οὕτω καὶ αἱ δύο ἐνέργειαι καὶ τὰ τούτων ἀποτελέσματα. Ἐχει μὲν γὰρ ὁ μὲν σίδηρος τὸ τμητικόν, τὸ δὲ πῦρ τὸ καυστικόν, καὶ ἡ τομῆ μὲν τῆς τοῦ σιδήρου ἐνεργείας ἐστὶν ἀποτέλεσμα, ἡ δὲ καύσις τοῦ πυρὸς· καὶ σώζεται τὸ τούτων διάφορον ἐν τῇ κεκαυμένη τομῇ καὶ ἐν τῇ τετμημένῃ καύσει, εἰ καὶ μῆτε ἡ καύσις τῆς τομῆς δίχα γίγνοιτο μετὰ τὴν ἔνωσιν μῆτε ἡ τομῆ δίχα τῆς καύσεως· καὶ οὔτε διὰ τὸ διττὸν τῆς φυσικῆς ἐνεργείας δύο πεपुरακτωμένας μαχαίρας φαμὲν οὔτε διὰ τὸ μοναδικὸν τῆς πεपुरακτωμένης μαχαίρας σύγχυσιν τῆς οὐσιώδους αὐτῶν διαφορᾶς ἐργαζόμεθα. Οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ τῆς μὲν θεότητος αὐτοῦ ἡ θεία καὶ παντοδύναμος ἐνέργεια, τῆς δὲ ἀνθρωπότητος αὐτοῦ ἡ καθ' ἡμᾶς. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς μὲν ἀνθρωπίνης τὸ κρατηθῆναι τὴν χεῖρα τοῦ

φύσεώς του, θὰ εἶναι σύνθετος, καὶ θὰ ἔχη ἢ διαφορετικὴν ἐνέργειαν ἀπὸ τὸν Πατέρα ἢ καὶ ὁ Πατὴρ θὰ ἔχη σύνθετον ἐνέργειαν. Ἐὰν ὅμως θὰ ἔχη σύνθετον ἐνέργειαν, εἶναι φανερόν ὅτι θὰ ἔχη καὶ σύνθετον φύσιν.

Ἐὰν ὅμως θὰ εἰποῦν ὅτι μὲ τὴν ἐνέργειαν εἰσάγεται συγχρόνως ἢ διδασκαλία διὰ πρόσωπον, θὰ ἀπαντήσωμεν ὅτι, ἂν μὲ τὴν ἐνέργειαν εἰσάγεται ἢ διδασκαλία διὰ πρόσωπον, σύμφωνα μὲ τὴν λογικὴν ἀντιστροφήν, καὶ μὲ τὸ πρόσωπον θὰ εἰσαχθῆ συγχρόνως ἢ διδασκαλία διὰ ἐνέργειαν, καὶ θὰ ὑπάρχουν, ὅπως ἀκριβῶς τρία πρόσωπα, δηλαδὴ προσωπικαὶ ὑποστάσεις, τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἔτσι καὶ τρεῖς ἐνέργειαι, ἢ ὅπως ἀκριβῶς μία ἐνέργεια, ἔτσι καὶ ἓνα πρόσωπον καὶ μία προσωπικὴ ὑπόστασις. Ἄλλὰ οἱ ἅγιοι πατέρες μὲ συμφωνίαν ἔχουν διατυπώσει ὅτι αὐτὰ ποῦ ἔχουν ἰδίαν οὐσίαν, ἔχουν καὶ ἰδίαν ἐνέργειαν.

Καὶ ἀκόμη, ἂν μὲ τὴν ἐνέργειαν εἰσάγεται συγχρόνως ἢ διδασκαλία διὰ πρόσωπον, αὐτοὶ ποῦ καθιέρωσαν νὰ μὴ λέγωμεν οὔτε μίαν οὔτε δύο τὰς ἐνεργείας τοῦ Χριστοῦ, αὐτοὶ διέταξαν νὰ μὴ λέγωμεν οὔτε ἓνα τὸ πρόσωπόν του οὔτε δύο.

Ἄκόμη ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὸ πυρακτωμένον μαχαίρι διατηροῦνται αἱ φύσεις τῆς φωτιᾶς καὶ τοῦ σιδήρου, ἔτσι εἶναι δύο καὶ αἱ ἐνέργειαι καὶ τὰ ἀποτελέσματά των. Ἐχει δηλαδὴ ὁ σίδηρος τὴν ἰδιότητα νὰ κόβῃ, ἐνῶ ἡ φωτιὰ τὴν ἰδιότητα νὰ καίῃ, καὶ τὸ κόψιμον εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας τοῦ σιδήρου, ἐνῶ τὸ κάψιμον εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας τῆς φωτιᾶς· καὶ διατηρεῖται ἡ διαφορὰ των εἰς τὸ καμένον κόψιμον καὶ εἰς τὸ κομμένον κάψιμον, ἂν καὶ δὲν θὰ ἤμποροῦσε νὰ γίνῃ μετὰ τὴν ἔνωσιν οὔτε τὸ κάψιμον χωρὶς τὸ κόψιμον, οὔτε τὸ κόψιμον χωρὶς τὸ κάψιμον· καὶ οὔτε ἐπειδὴ εἶναι διπλῆ ἢ φυσικὴ ἐνέργεια λέγομεν ὅτι εἶναι δύο πυρακτωμένα μαχαίρια, οὔτε δημιουργοῦμεν σύγχυσιν τῆς διαφορᾶς ποῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν οὐσίαν των, ἐπειδὴ ἔχομεν ἓνα καὶ μόνον πυρακτωμένον μαχαίρι. Ἐτσι καὶ εἰς τὸν Χριστόν, ἡ θεία καὶ παντοδύναμος ἐνέργειά του ἀνήκει εἰς τὴν θείαν του φύσιν, ἡ ἀνθρωπίνη πάλιν ἀνήκει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην του φύσιν. Καὶ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μὲν ἀνθρωπίνης ἐνεργείας τὸ νὰ κρατήσῃ τὸ

παιδὸς καὶ ἐλκύσθῆναι, τῆς δὲ θείας ἢ ζωοποίησης. Ἄλλο γὰρ τοῦτο, κάκεινο ἕτερον, εἰ καὶ ἀλλήλων ἀχώριστοι ὑπάρχουσιν ἐν τῇ θεανδρικῇ ἐνεργείᾳ. Εἰ διὰ τὸ μίαν εἶναι τὴν τοῦ Κυρίου ὑπόστασιν μία ἔσται καὶ ἡ ἐνέργεια, διὰ τὴν μίαν ὑπόστασιν μία ἔσται καὶ ἡ οὐσία.

Καὶ πάλιν· εἰ μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ Κυρίου εἴπομεν, ἡ θείαν ταύτην λέξομεν ἢ ἀνθρωπίνην ἢ οὐδετέραν. Ἄλλ' εἰ μὲν θείαν, Θεὸν αὐτὸν μόνον γυμνὸν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητος λέξομεν. Εἰ δὲ ἀνθρωπίνην, ψιλὸν αὐτὸν ἀνθρωπον βλασφημήσομεν. Εἰ δὲ οὐδὲ θείαν οὐδὲ ἀνθρωπίνην, οὐδὲ Θεὸν οὐδὲ ἀνθρωπον, οὐδὲ τῷ Πατρὶ οὐδὲ ἡμῖν ὁμοούσιον· ἐκ γὰρ τῆς ἐνώσεως ἢ καθ' ὑπόστασιν ταυτότης γέγονεν, οὐ μὴν δὲ καὶ ἡ διαφορὰ τῶν φύσεων ἀνήρηται. Τῆς δὲ διαφορᾶς σφριζομένης τῶν φύσεων, σωθήσονται δηλαδὴ καὶ αἱ τούτων ἐνέργειαι· οὐ γάρ ἐστι φύσις ἀνενέργητος.

Εἰ μία τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ ἡ ἐνέργεια, ἡ κτιστὴ ἔσται ἢ ἄκτιστος· μέσον γὰρ τούτων οὐκ ἔστιν ἐνέργεια, ὡσπερ οὐδὲ φύσις. Εἰ οὖν κτιστὴ, κτιστὴν μόνην δηλώσει φύσιν· εἰ δὲ ἄκτιστος, ἄκτιστον μόνην χαρακτηρίσει οὐσίαν. Δεῖ γὰρ πάντως κατάλληλα ταῖς φύσεσιν εἶναι τὰ φυσικά· ἀδύνατον γὰρ ἑλλιποῦς φύσεως ὑπαρξίν εἶναι. Ἡ δὲ κατὰ φύσιν ἐνέργεια οὐ τῶν ἐκτὸς ὑπάρχει, καὶ δῆλον, ὅτι οὔτε εἶναι οὔτε γινώσκεισθαι τὴν φύσιν δυνατὸν ἄνευ τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας· δι' ὧν γὰρ ἐνεργεῖ ἕκαστον, τὴν οἰκείαν φύσιν πιστοῦται, ὅπερ ἐστὶ μὴ τρεπόμενον.

Εἰ μία Χριστοῦ ἡ ἐνέργεια, ἡ αὐτὴ τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ποιητικὴ. Οὐδὲν δὲ τῶν ὄντων ἐν τοῖς κατὰ φύσιν μένον τὰ

χέρι τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ τὸ τραβήξῃ¹, τῆς δὲ θείας ἐνεργείας τοῦ ἡ ζωοποίησης. Διότι ἄλλο εἶναι αὐτὸ καὶ ἄλλο ἐκεῖνο, ἂν καὶ εἶναι μεταξὺ των ἀχώριστοι αἱ ἐνέργειαι μέσα εἰς τὴν θεανδρικήν ἐνέργειαν. Ἄν ὁμως θὰ εἶναι μία καὶ ἡ ἐνέργεια, ἐπειδὴ μία εἶναι ἡ προσωπικὴ ὑπόστασις τοῦ Κυρίου, ἐξ αἰτίας τῆς μιᾶς προσωπικῆς ὑποστάσεως θὰ εἶναι μία καὶ ἡ οὐσία.

Καὶ ἀκόμη· ἂν θὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Κύριον μίαν ἐνέργειαν, θὰ εἰποῦμεν ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ θεία ἢ ἀνθρωπίνη ἢ οὐδετέρα. Ἄλλὰ ἂν εἰποῦμεν, ὅτι εἶναι θεία, θὰ δεχθῶμεν ὅτι εἶναι αὐτὸς μόνον Θεὸς χωρὶς τὴν ἀνθρωπίνην μας φύσιν. Ἄν πάλιν εἰποῦμεν ὅτι εἶναι ἀνθρωπίνη, θὰ ὁμιλήσωμεν βλάσφημα, ὅτι εἶναι γυμνὸς ἀνθρωπος. Ἄν πάλιν εἰποῦμεν ὅτι δὲν εἶναι οὔτε θεία οὔτε ἀνθρωπίνη ἢ ἐνέργειά του, θὰ δεχθῶμεν ὅτι δὲν εἶναι οὔτε Θεός, οὔτε ἀνθρωπος, οὔτε ὁμοούσιος μετὰ τὸν Πατέρα, οὔτε μετὰ ἡμᾶς· διότι ἀπὸ τὴν ἔνωσιν προῆλθεν ἡ ὑποστατικὴ ταύτισις, ἀλλὰ καὶ ἀνετράπη ἡ διαφορὰ τῶν φύσεων. Ἄν ὁμως διατηρηθῇ ἡ διαφορὰ τῶν φύσεων, θὰ διατηρηθοῦν, ἐννοεῖται, καὶ αἱ ἐνέργειαι των· διότι δὲν ὑπάρχει φύσις χωρὶς ἐνεργείαν.

Ἄν ἡ ἐνέργεια τοῦ Δεσπότη Χριστοῦ εἶναι μία, θὰ εἶναι ἡ κτιστὴ ἢ ἀκτιστος, διότι δὲν ὑπάρχει ἐνέργεια ποῦ νὰ συνδυάζῃ αὐτὰ, ὅπως δὲν ὑπάρχει καὶ φύσις. Ἄν λοιπὸν εἶναι κτιστὴ, θὰ φανερώσῃ μόνον τὴν κτιστὴν φύσιν, ἂν ὁμως εἶναι ἀκτιστος θὰ φανερώσῃ μετὰ τὰ γνωρίσματά της μόνον τὴν ἀκτιστον οὐσίαν. Διότι πρέπει ὅπωςδὴποτε νὰ εἶναι τὰ φυσικὰ γνωρίσματα ἀντίστοιχα μετὰς φύσεις· εἶναι πράγματι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχη ἑλλιπὴς φύσις. Ἡ ἐνέργεια ὁμως ποῦ εἶναι σύμφωνος μετὰ τὴν φύσιν δὲν ἀνήκει εἰς αὐτὰ ποῦ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὴν φύσιν, καὶ εἶναι φανερόν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε νὰ ὑπάρχη οὔτε νὰ γίνῃ γνωστὴ ἡ φύσις χωρὶς τὴν φυσικὴν τῆς ἐνεργείαν· διότι τὸ κάθετι, ποῦ εἶναι ἀμετάβλητον, μετὰ μέσα ποῦ ἐνεργεῖ ἐπιβεβαιώνει τὴν φύσιν του.

Ἄν ἡ ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ εἶναι μία, θὰ εἶναι ἡ ἴδια δημιουργὸς τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρωπίνων. Ἄλλὰ κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα, ἂν μείνῃ εἰς τὰ φυσικὰ του πλαίσια, δὲν ἔμπορεῖ νὰ κἀνῃ τὰ

ἐναντία ποιεῖν δύναται· οὐ γὰρ τὸ πῦρ ψύχει καὶ θερμαίνει, οὐδὲ ξηραίνει καὶ ὑγραίνει τὸ ὕδωρ. Πῶς οὖν ὁ φύσει ὦν Θεὸς καὶ φύσει γινόμενος ἄνθρωπος τὰ τε θαύματα καὶ τὰ πάθη μιᾷ ἐνεργείᾳ ἐπετέλεσεν;

Εἰ οὖν ἔλαβεν ὁ Χριστὸς νοῦν ἀνθρώπινον, ἤγουν ψυχὴν νοερὰν τε καὶ λογικὴν, διανοηθήσεται πάντως καὶ αἰεὶ διανοηθήσεται· ἐνεργεια δὲ νοῦ ἢ διάνοια. *Αρα καὶ καθὸ ἄνθρωπος ἐνεργῆς ὁ Χριστὸς καὶ αἰεὶ ἐνεργῆς.

Ὁ δὲ μέγας ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῶν Πράξεων, δευτέρῳ λόγῳ, οὕτω φησὶν· «Οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι καὶ τὸ πάθος αὐτοῦ πρᾶξιν καλέσας· ἐν τῷ γὰρ τὰ πάντα παθεῖν ἐποίησε τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν ἐκεῖνο ἔργον τὸν θάνατον καταλύσας καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐργασάμενος».

Εἰ πᾶσα ἐνεργεια φύσεώς τινος οὐσιώδης ὀρίζεται κίνησις, ὡς οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ διειλίφασι, ποῦ φύσιν τις εἶδεν ἀκίνητον ἢ παντελῶς ἀνεέργητον ἢ ἐνεργειαν εὔρηκεν οὐ φυσικῆς δυνάμεως ὑπάρχουσαν κίνησιν; Μίαν δὲ φυσικὴν τὴν ἐνεργειαν Θεοῦ καὶ ποιήματος οὐκ ἂν τις εὖ φρονῶν δοίη κατὰ τὸν μακάριον Κύριλλον· οὐδὲ ζωοποιεῖ τὸν Λάζαρον ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσει, οὐδὲ δακρύνει ἢ θεϊκῇ ἐξουσία· τὸ μὲν γὰρ δάκρυον τῆς ἀνθρωπότητος ἴδιον, ἢ δὲ ζωὴ τῆς ἐννοησάτου ζωῆς. Ἄλλ' ὅμως κοινῶς ἀμφοτέρων ἐκάτερα διὰ τὸ ταῦτόν τῆς ὑποστάσεως. Εἰς μὲν γὰρ ἔστιν ὁ Χριστὸς καὶ ἐν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, ἤτοι ἡ ὑπόστασις, ἀλλ' ὅμως ἔχει δύο φύσεις, τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ. Ἐκ μὲν οὖν τῆς θεότητος ἢ δόξα φυσικῶς προοιούσα ἐκατέρου κοινῇ διὰ τὴν τῆς ὑποστάσεως ἐγένετο ταυτότητα, ἐκ δὲ τῆς σαρκὸς τὰ ταπεινὰ ἐκατέρῳ κοινά· εἰς

1. Ὁμιλία 1 εἰς τὰς Πράξεις PG 60, 18, 17 - 20.

2. Ἐννοεῖ τὸν Γρηγόριον Νύσσης καὶ τὸν Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν.

ἀντίθετα· δηλαδή ἡ φωτιά δὲν παγώνει καὶ θερμαίνει, οὔτε τὸ νερὸ ξηραίνει καὶ ὑγραίνει. Ἐπομένως, πῶς μὲ μίαν ἐνέργειαν ἐπραγμάτωσε τὰ θαύματα καὶ τὰ πάθη αὐτὸς ποῦ ἦταν κατὰ τὴν φύσιν Θεὸς καὶ ἔγινε κατὰ τὴν φύσιν ἄνθρωπος;

Ἄν λοιπὸν ἐπῆρεν ὁ Χριστὸς ἀνθρώπινον νοῦν, δηλαδή ψυχὴν νοερὰν καὶ λογικὴν, ὅπως ἴσως θὰ σκέπτεται, καὶ θὰ σκέπτεται διαρκῶς· εἶναι δὲ ἐνέργεια τοῦ νοῦ ἡ σκέψις· ἐπομένως ὁ Χριστὸς ἐνεργεῖ καὶ διότι εἶναι ἄνθρωπος, καὶ ἐνεργεῖ διαρκῶς.

Μάλιστα ὁ μέγας ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν Πράξεων, εἰς τὸν δεῦτερον λόγον, λέγει τὰ ἑξῆς· «Δὲν θὰ ἀστοχοῦσε κανεὶς, ἂν θὰ ὠνόμαζε καὶ τὸ πάθος του πράξιν· διότι μὲ τὸ νὰ πάθῃ ὅλα, ἐπραγματοποίησε τὸ μέγαλον καὶ θαυμαστὸν ἐκεῖνο ἔργον, ἀφοῦ κατήργησε τὸν θάνατον καὶ ἔκανε ὅλα τὰ ἄλλα»¹.

Ἄν κάθε ἐνέργεια προσδιορίζεται ὡς κίνησις τῆς οὐσίας κάποιας φύσεως, ὅπως διεπραγματεύθησαν οἱ σπουδαῖοι² εἰς αὐτά, ποῦ εἶδε κανεὶς ἀκίνητον φύσιν ἢ τελείως ἄδρανῆ, ἢ ποῦ εὐρῆκεν ἐνέργειαν ἢ ὅποια νὰ μὴ εἶναι κίνησις φυσικῆς δυνάμεως; Ἄλλὰ κανεὶς συνετὸς ἄνθρωπος δὲν θὰ παραδεχθῆ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ δημιουργήματος μίαν, ποῦ νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν φύσιν, κατὰ τὸν μακάριον Κύριλλον, καὶ δὲν ζωοποιεῖ τὸν Λάζαρον ἢ ἀνθρωπίνην φύσιν, οὔτε δακρύζει³ ἢ θεϊκὴ ἐξουσία· διότι τὸ δάκρυ εἶναι γνώρισμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐνῶ ἡ ζωὴ εἶναι γνώρισμα τῆς ἀληθινῆς ζωῆς. Ἄλλ' ὅμως ἔχει ἀπὸ κοινοῦ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο, ἐπειδὴ ἔχει τὴν ἰδίαν προσωπικὴν ὑπόστασιν. Ἐνας δηλαδή εἶναι ὁ Χριστὸς καὶ ἕνα τὸ πρόσωπόν του, δηλαδή ἡ προσωπικὴ του ὑπόστασις, ἐν τούτοις ἔχει δύο φύσεις, τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν του. Μὲ τὸ νὰ πηγάζῃ λοιπὸν ἀπὸ τὴν θείαν φύσιν του ἡ δόξα μὲ φυσικὸν τρόπον, ἔγινε κοινὴ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης φύσεως, ἐπειδὴ ἡ προσωπικὴ ὑπόστασις εἶναι ἴδια, τὰ κατώτερα πάλιν ἔγιναν κοινὰ

3. Ἰω. 11, 1 καὶ 35.

γάρ ἐστι καὶ αὐτὸς ὁ τοῦτό τε κάκεινο ὦν, ἤτοι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, καὶ τοῦ αὐτοῦ, τὰ τε τῆς θεότητος καὶ τὰ τῆς ἀνθρωπότητος· τὰς μὲν γὰρ θεοσημίας ἢ θεότης εἰργάζετο, ἀλλ' οὐ δίχα τῆς σαρκός, τὰ δὲ ταπεινὰ ἢ σὰρξ, ἀλλ' οὐ χωρὶς τῆς θεότητος. Καὶ πασχούση γὰρ τῇ σαρκὶ συνημμένη ἦν ἢ θεότης ἀπαθὴς διαμένουσα καὶ τὰ πάθη ἐκτελοῦσα τὰ σωτήρια, καὶ ἐνεργούση τῇ τοῦ Λόγου θεότητι συνημμένος ἦν ὁ ἅγιος νοῦς νῶν καὶ εἰδὼς τὰ τελούμενα.

Τῶν μὲν οὖν οικείων ἀχημάτων ἢ θεότης τῷ σώματι μεταδίδωσιν, αὕτη δὲ τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν διαμένει ἀμέτοχος. Οὐ γάρ, ὡσπερ διὰ τῆς σαρκὸς ἢ θεότης τοῦ Λόγου ἐνήργει, οὕτω καὶ διὰ τῆς θεότητος ἢ σὰρξ αὐτοῦ ἔπασχεν· ὄργανον γὰρ ἢ σὰρξ τῆς θεότητος ἐχρημάτισεν. Εἰ καὶ τοίνυν ἐξ ἄκρας συλλήψεως οὐδ' ὀτιοῦν διηρημένον ἦν τῆς ἐκατέρας μορφῆς, ἀλλ' ἐνὸς προσώπου αἱ τοῦ παντὸς χρόνου πράξεις ἐκατέρας μορφῆς γεγόνασιν, ὅμως αὐτά, ἅπερ ἀχωρίστως γεγένηται, κατ' οὐδένα τρόπον συγχέομεν, ἀλλά, τί ποίας εἴη μορφῆς, ἐκ τῆς τῶν ἔργων ποιότητος αισθανόμεθα.

Ἐνεργεῖ τοίνυν ὁ Χριστὸς καθ' ἐκατέραν αὐτοῦ τῶν φύσεων, καὶ «ἐνεργεῖ ἐκατέρα φύσις ἐν αὐτῷ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας» τοῦ μὲν Λόγου κατεργαζομένου, ἅπερ ἐστὶ τοῦ Λόγου, διὰ τὴν ἀθθεντιάν καὶ ἐξουσίαν τῆς θεότητος, ὅσα ἐστὶν ἀρχικὰ καὶ βασιλικὰ, τοῦ δὲ σώματος πρὸς τὸ βούλημα τοῦ ἐνωθέντος αὐτῷ Λόγου, οὗ καὶ γέγονεν ἴδιον. Οὐ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὰ φυσικὰ πάθη τὴν ὀρμὴν ἐποιεῖτο οὐδ' αὐτὴν ἐκ τῶν λυπηρῶν ἀφορμῆν καὶ παραίτησιν ἢ τὰ ἐξῶθεν προσπίπτοντα ἔπασχεν, ἀλλ' ἐκινεῖτο κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως, τοῦ Λόγου θέλοντος καὶ παραχωροῦντος οἰκονομικῶς

τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης φύσεως μετὸ τὸ νὰ πηγάζουν ἀπὸ τὴν σάρκα· διότι ἓνας καὶ ὁ ἴδιος εἶναι αὐτὸς ποὺ εἶναι καὶ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνο, δηλαδὴ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, καὶ εἰς τὸν ἴδιον ἀνήκουν τὰ γνωρίσματα τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ἐπειδὴ τὰ μὲν θαύματα ἐπραγματοποιοῦσεν ἡ θεία φύσις, ὄχι ὁμως χωρὶς τὴν συμμετοχὴν τῆς σαρκός, τὰ κατώτερα πάλιν τὰ ἐπραγματοποιοῦσεν ἡ σάρκα, ἀλλὰ ὄχι χωρὶς τὴν θείαν φύσιν. Διότι καὶ τὴν στιγμήν ποὺ ἔπασχεν ἡ σάρκα, ἡ θεία φύσις ἦταν συνηνωμένη, παραμένοντας ἀπαθῆς καὶ πραγματώνοντας τὰ σωτήρια πάθη, καὶ τὴν στιγμήν ποὺ ἐνεργοῦσεν ἡ θεότης τοῦ Λόγου ἦταν συνηνωμένος ὁ ἅγιος νοῦς του, σκεπτόμενος καὶ γνωρίζοντας αὐτὰ ποὺ ἐγίνοντο.

Ἡ θεία φύσις βέβαια χαρίζει εἰς τὸ σῶμα ἀπὸ τὸ μεγαλεῖόν της, αὐτὴ πάλιν παραμένει ἀμέτοχος εἰς τὰ πάθη τῆς σαρκός. Διότι δὲν ἔπασχεν ἡ σάρκα καὶ μετὴν θείαν του φύσιν ἔτσι, ὅπως ἡ θεότης τοῦ Λόγου ἐνεργοῦσε μετὴν σάρκα, ἐπειδὴ ἡ σάρκα του ἐχρησίμευσεν ὡσάν ὄργανον τῆς θείας φύσεως. Μολονότι λοιπὸν ἀπὸ τὴν στιγμήν τῆς συλλήψεως ἦταν τελείως ἀδιαίρετον ἀπὸ τὴν ἄλλην μορφήν, ἐν τούτοις αἱ πράξεις τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης μορφῆς, ὅλον τὸν καιρὸν τῆς ζωῆς του, ἔγιναν πράξεις τοῦ ἑνὸς προσώπου, ὁμως αὐτὰ ποὺ ἔγιναν μετὰ ἐνωμένας τὰς φύσεις, μετὰ κανένα τρόπον δὲν τὰ συγχέομεν, ἀλλὰ, τί ἀνήκει εἰς τὴν κάθε μορφήν, τὸ ἀντιλαμβάνομεθα ἀπὸ τὸ μέγεθος τῶν ἔργων.

Ἐνεργεῖ λοιπὸν ὁ Χριστὸς μετὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην ἀπὸ τὰς φύσεις του, καὶ ἐνεργεῖ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη φύσις του εἰς τὸ πρόσωπόν του μετὴν συμμετοχὴν τῆς ἄλλης, μετὸ νὰ ἐκτελεῖ ὁ Λόγος αὐτὰ ποὺ ἀνήκουν εἰς τὸν Λόγον ἐξ αἰτίας τῆς ἐξουσίας καὶ κυριαρχίας τῆς θείας φύσεως, ὅσα δηλαδὴ εἶναι γνωρίσματα τοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ βασιλέως, ἐνῶ τὸ σῶμα συμπεριφέρεται σύμφωνα μετὸ θέλημα τοῦ Λόγου ποὺ ἠνώθη μετὰ αὐτό, τοῦ ὁποίου καὶ ἔγινε προσωπικὸν σῶμα. Διότι δὲν ἐκινεῖτο πρὸς τὰ φυσικὰ πάθη ἀπὸ μόνον του, οὔτε αὐτὸ τὸ ἐδοκίμαζεν ὡσάν ἀναχώρησιν καὶ φυγὴν ἀπὸ τὰ λυπηρὰ ἢ ἐξ αἰτίας τῶν ἐξωτερικῶν περιστάτικων, ἀλλὰ ἐκινεῖτο σύμφωνα μετὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, ἐπειδὴ

πάσχειν αὐτὸ καὶ πράττειν τὰ ἴδια, ἵνα διὰ τῶν ἔργων τῆς φύσεως πιστωθῆ ἡ ἀλήθεια.

Ὡσπερ δὲ ὑπὲρ οὐσίαν οὐσιώθη ἐκ Παρθένου κηθείς, οὕτω καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον τὰ ἀνθρώπων ἐνήργει ἐπὶ ἀστάτου ὕδατος γήινοις ποσὶ πορευόμενος οὐ γεωθέντος τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ τῆ τῆς θεότητος ὑπερφυεῖ δυνάμει συνισταμένου πρὸς τὸ ἀδιάχυτον καὶ βάρει ὑλικῶν ποδῶν μὴ ὑπέικοντος. Οὐκ ἀνθρωπίνως γὰρ ἔπραττε τὰ ἀνθρώπινα (οὐ γὰρ ἄνθρωπος μόνον, ἀλλὰ καὶ Θεός· ὅθεν καὶ τὰ τούτου πάθη ζωοποιὰ καὶ σωτήρια), οὐδὲ θεϊκῶς ἐνήργει τὰ θεῖα (οὐ γὰρ Θεός μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος· ὅθεν δι' ἀφῆς καὶ λόγου καὶ τῶν τοιούτων τὰς θεοσημίας εἰργάζετο).

Εἰ δὲ λέγοι τις, ὡς «οὐκ ἐπ' ἀναιρέσει τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ λέγομεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀντιδιαστελλομένη τῆ θεῖα ἐνεργεία πάθος λέγεται ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια, κατὰ τοῦτο μίαν ἐνέργειαν ἐπὶ Χριστοῦ λέγομεν, ἐροῦμεν· κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ οἱ μίαν φύσιν λέγοντες οὐκ ἐπ' ἀναιρέσει τῆς ἀνθρωπίνης ταύτην λέγουσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀντιδιαστελλομένη ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὸς τὴν θεῖαν φύσιν παθητικὴ λέγεται. Ἡμᾶς δὲ μὴ γένοιτο τῆ πρὸς τὴν θεῖαν ἐνέργειαν διαστολῆ πάθος τὴν ἀνθρωπίνην προσαγορευθεῖσαι κίνησιν· οὐδενὸς γὰρ, καθόλου φάναι, ὕπαρξις ἐκ παραθέσεως ἢ ἐκ συγκρίσεως γινώσκεται ἢ ὀρίζεται. Οὕτως ὑπαλληλαίτια εὐρεθήσονται τὰ ὄντα πράγματα· εἰ γὰρ διὰ τὸ ἐνέργειαν εἶναι τὴν θεῖαν κίνησιν ἡ ἀνθρωπίνη πάθος ἐστὶ, πάντως καὶ διὰ τὸ ἀγα-

1. Ματθ. 15, 25. Μαρκ. 6, 48. Ἰω. 6, 19.

2. Ὑπαλληλαίτια· ὁ ὄρος σημαίνει τὴν ἀλληλοεξάρτησιν τῶν ὑπάρ-

ὁ Λόγος ἤθελε καὶ παραχωροῦσε κατὰ τὸ σχέδιον του νὰ πάσχη αὐτὸ καὶ νὰ ἐνεργῇ τὰ φυσικὰ του, ὥστε νὰ βεβαιωθῇ ἡ ἀλήθεια μὲ τὰ ἔργα τῆς φύσεώς του.

Καὶ ὅπως ἐπῆρεν ὕπαρξιν μὲ ὑπερούσιον τρόπον, μὲ τὸ νὰ κυηθῇ ἀπὸ τὴν Παρθένον, ἔτσι ἐνεργοῦσε καὶ τὰ ἀνθρώπινα μὲ ὑπεράνθρωπον τρόπον, μὲ τὸ νὰ βαδίζῃ μὲ τὰ γῆινα πόδια του ἐπάνω εἰς τὸ ρευστὸν νερό¹, ὄχι ἐπειδὴ τὸ νερὸ ἐγινε ξηρὰ, ἀλλὰ ἐπειδὴ, μὲ τὴν ὑπερφυσικὴν δύναμιν τῆς θεότητος, συνεπικνώθη καὶ δὲν ὑποχωροῦσεν εἰς τὸ βάρος τῶν ὑλικῶν ποδιῶν. Διότι δὲν ἐνεργοῦσε τὰ ἀνθρώπινα ἔργα μὲ ἀνθρώπινον τρόπον (ἐπειδὴ δὲν ἦταν μόνον ἀνθρώπος, ἀλλὰ ἦταν καὶ Θεός· δι' αὐτὸ καὶ τὰ πάθη του ἦταν ζωοποιὰ καὶ σωτήρια), οὔτε πάλι ἐνεργοῦσε τὰ θεῖα ἔργα μὲ θεϊκὸν τρόπον (ἐπειδὴ δὲν ἦταν μόνο Θεός, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπος· δι' αὐτὸ καὶ τὰ πάθη του ἔχουν ζωοποιὸν καὶ σωτήριον χαρακτῆρα), οὔτε θεϊκὰ ἐνεργοῦσε τὰ θεῖα ἔργα (διότι δὲν ἦταν μόνον Θεός ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπος· δι' αὐτὸ ἔκανε τὰ θαύματα μὲ τὴν ἀφῆν καὶ μὲ τὸν λόγον καὶ μὲ τὰ ὅμοια).

Ἄν ὁμως λέγῃ κανεὶς, ὅτι «τάχα ἀποδίδομεν εἰς τὸν Χριστὸν μίαν ἐνέργειαν ὄχι διὰ νὰ καταργήσωμεν τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια, ὅταν ἀντιπαραβάλλεται μὲ τὴν θεϊαν ἐνέργειαν, χαρακτηρίζεται πάθος, ὡς πρὸς αὐτὸ ἀποδίδομεν εἰς τὸν Χριστὸν μίαν ἐνέργειαν, θὰ ἀπαντήσωμεν ὡς ἐξῆς· σύμφωνα μὲ αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα, καὶ αὐτοὶ ποὺ ἀποδίδουν μίαν φύσιν δὲν τὴν ἀποδίδουν διὰ νὰ καταργήσουν τὴν ἀνθρωπίνην, ἀλλὰ ἐπειδὴ, ὅταν ἀντιπαραβάλλεται ἡ ἀνθρωπίνη φύσις μὲ τὴν θεϊαν φύσιν χαρακτηρίζεται παθητικὴ. Ἐμεῖς ὁμως ποτὲ νὰ μὴ ὀνομάσωμεν τὴν ἀνθρωπίνην κίνησιν πάθος ἐξ αἰτίας τῆς διακρίσεως ἀπὸ τὴν θεϊαν ἐνέργειαν· διότι κανενὸς ἡ ὕπαρξις, διὰ νὰ ὀμιλήσωμεν γενικὰ, δὲν γνωρίζεται ἢ προσδιορίζεται μὲ τὴν παραβολὴν ἢ μὲ τὴν σύγκρισιν. Ἔτσι θὰ εὐρεθοῦν ὅσα ἔχουν ὕπαρξιν ὅτι εἶναι «ὑπαλληλαίτια»²· ἂν δηλαδὴ ἡ ἀνθρωπίνη κί-

ξεων, ἂν δὲν γίνῃ ἀποδεκτός, καταργεῖ τὸν ὑπαρξιακὸν χαρακτῆρα τῶν προσωπικῶν ὑποστάσεων καὶ φύσεων.

θὴν εἶναι τὴν θεϊαν φύσιν ποιηρὰ ἔσται ἢ ἀνθρωπίνη· καὶ κατὰ τὴν σὺν ἀντιθέσει ἀντιστροφὴν, διὰ τὸ πάθος λέγεσθαι τὴν ἀνθρωπίνην κίνησιν ἢ θεία κίνησις ἐνέργεια λέγεται, καὶ διὰ τὸ ποιηρὰν εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀγαθὴ ἔσται ἢ θεία»· καὶ πάντα δὲ τὰ κτίσματα οὕτως ἔσται ποιηρὰ, καὶ ψεύσεται ὁ εἰπών· «Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοῦ καλὰ λίαν».

Ἡμεῖς δὲ φαμεν, ὅτι οἱ ἅγιοι πατέρες πολυτρόπως τὴν ἀνθρωπίνην ὠνόμασαν κίνησιν πρὸς τὰς ὑποκειμένας ἐνοίας· προσηγόρευσαν γὰρ αὐτὴν καὶ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν καὶ διαφορὰν καὶ κίνησιν καὶ ἰδιότητα καὶ ποιότητα καὶ πάθος, οὐ κατὰ ἀντιδιαστολὴν τῆς θείας, ἀλλ' ὡς συνεκτικὴν μὲν καὶ ἀναλλοίωτον δύναμιν, ἐνέργειαν δὲ ὡς χαρακτηριστικὴν καὶ τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ὁμοειδέσιν ἀπαρραλλοίαν ἐμφαίνουσαν, διαφορὰν δὲ ὡς ἀφοριστικὴν, κίνησιν δὲ ὡς ἐνδεικτικὴν, ἰδιότητα δὲ ὡς συστατικὴν καὶ μόνη αὐτῇ καὶ οὐκ ἄλλη προσοῦσαν, ποιότητα δὲ ὡς εἰδοποιόν, πάθος δὲ ὡς κινουμένην· πάντα γὰρ τὰ ἐκ Θεοῦ καὶ μετὰ Θεὸν πάσχει τῷ κινεῖσθαι ὡς μὴ ὄντα αὐτοκίνησις ἢ αὐτοδύναμις· οὐ κατὰ ἀντιδιαστολὴν οὖν, ὡς εἴρηται, ἀλλὰ κατὰ τὸν δημιουργικῶς αὐτοῖς ἐντεθέντα παρὰ τῆς τὸ πᾶν συστησαμένης αἰτίας λόγον· ὅθεν καὶ μετὰ τῆς θείας συνεκφωνοῦντες αὐτὴν ἐνέργειαν προσηγόρευσαν· Ὁ γὰρ εἰπών· «Ἐνεργεῖ γὰρ ἑκάτερα μορφή μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας», τί ἕτερον πεποίηκεν ἢ ὁ εἰπών· «Καὶ

1. Γεν. 1, 31.

2. Εἰς τὰς ἀποδιδιομένας εἰς τὸν Διονύσιον Ἀρεοπαγίτην συγγραφὰς γίνεται λόγος «περὶ καινῆς τινος θεανδρικῆς ἐνεργείας». Ὁ ὄρος «θεανδρική

νησις είναι πάθος, ἐπειδὴ ἡ θεία κίνησις εἶναι ἐνέργεια, ὅπως δὴ ποτε θὰ εἶναι καὶ πονηρά ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἐπειδὴ ἡ θεία φύσις εἶναι ἀγαθή· καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίθετον ἀντιστροφὴν, ἐπειδὴ ἡ ἀνθρωπίνη κίνησις λέγεται πάθος, ἡ θεία κίνησις λέγεται ἐνέργεια, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι πονηρά, ἡ θεία φύσις θὰ εἶναι ἀγαθή»· καὶ ἔτσι ὅλα τὰ δημιουργήματα θὰ εἶναι πονηρά, καὶ θὰ βγῆ ψεύτης ἐκεῖνος ποῦ εἶπε· «Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα, ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν»¹.

Ἡμεῖς ὁμως λέγομεν ὅτι οἱ ἅγιοι πατέρες ὠνόμασαν τὴν ἀνθρωπίνην κίνησιν σύμφωνα μὲ τὰς ὑποκειμένας ἐννοίας μὲ πολλοὺς τρόπους· τὴν ὠνόμασαν δηλαδὴ καὶ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν καὶ διαφορὰν καὶ κίνησιν καὶ ἰδιότητα καὶ ποιότητα καὶ πάθος, ὄχι ἀπὸ ἀντιπαραβολὴν μὲ τὴν θείαν κίνησιν, ἀλλὰ ἐπειδὴ συγκρατεῖ καὶ δὲν διαφοροποιεῖται, τὴν ὠνόμασαν δύναμιν, ἐπειδὴ πάλιν εἶναι γνῶρισμα τοῦ χαρακτῆρος καὶ ἀποδεικνύει τὴν πανομοιότητα ποῦ ἔχουν ὅλα τὰ ὁμοειδῆ, τὴν ὠνόμασαν ἐνέργειαν, ὡς χαρακτηριστικὴν καὶ ὡσάν κάτι ποῦ δείχνει εἰς ὅλα τὰ ὁμοειδῆ πράγματα τὸ ἀπαράλλακτον, τὴν ὠνόμασαν πάλιν διαφορὰν, ἐπειδὴ εἶναι διακριτικὴ, καὶ κίνησιν, ἐπειδὴ εἶναι δηλωτικὴ, καὶ ἰδιότητα, ἐπειδὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν σύστασίν της καὶ ὑπάρχει μόνον εἰς αὐτὴν καὶ ὄχι εἰς ἄλλην, καὶ ποιότητα, ἐπειδὴ χαρακτηρίζει τὸ εἶδος, καὶ πάθος, ἐπειδὴ μεταβάλλεται· διότι ὅλα αὐτὰ ποῦ προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ εἶναι ὕστερα ἀπὸ τὸν Θεὸν μεταβάλλονται μὲ τὴν κίνησιν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι αὐτοκίνησις ἢ αὐτοδύναμις· λοιπὸν τὴν ὠνόμασαν, ὅπως ἔχομεν εἶπῃ, ὄχι ἀπὸ ἀντιπαραβολὴν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν σκοπὸν ποῦ ἔβαλε μέσα της μὲ δημιουργικὸν τρόπον ἡ αἰτία ποῦ ἐδημιούργησε τὸν κόσμον· δι' αὐτὸ καὶ τὴν ὠνόμασαν ἐνέργειαν, χρησιμοποιῶντας δι' αὐτὴν ὄνομα ἴδιον μὲ τὴν θείαν ἐνέργειαν. Διότι αὐτὸς ποῦ εἶπε· «Ἐνεργεῖ πράγματι ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη μορφή μὲ τὴ συμμετοχὴν τῆς ἄλλης»² τί ἄλλο ἔκανε ἀπ' ὅ,τι

ἐνέργεια» φανερώνει τὴν «ἐνότητα τοῦ προσώπου τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου (παρὰ Τρεμπέλα, Δογματικὴ τ. 2 σελ. 109).

γὰρ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀπόσιτος μείνας, ὕστερον ἐπέινασεν»· ἔδωκε γὰρ τῇ φύσει, ὅτε ἤθελε, τὰ ἴδια ἐνεργεῖν ἢ οἱ διάφορον ἐν αὐτῷ φήσαντες ἐνεργεῖαν ἢ οἱ διπλῆν ἢ οἱ ἄλλην καὶ ἄλλην; Ταῦτα γὰρ δι' ἀντωνυμίας δύο τὰς ἐνεργείας σημαίνουσι· καὶ δι' ἀντωνυμίας γὰρ πολλάκις ὁ ἀριθμὸς ἐνδείκνυται καὶ διὰ τοῦ εἰπεῖν θεῖόν τε καὶ ἀνθρώπινον. Ἡ γὰρ διαφορὰ διαφερόντων ἐστὶ διαφορὰ· τὰ δὲ μὴ ὄντα, πῶς διοίσουσιν;

Γ' (16). 60. Πρὸς τοὺς λέγοντας· εἰ δύο φύσεων καὶ ἐνεργειῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀνάγκη ἐπὶ Χριστοῦ τρεῖς φύσεις καὶ τοσαύτας λέγειν τὰς ἐνεργείας

Ὁ μὲν καθ' ἕκαστα ἄνθρωπος ἐκ δύο συγκείμενος φύσεων, ψυχῆς τε καὶ σώματος, καὶ ταύτας ἀμεταβλήτους ἔχων ἐν ἑαυτῷ δύο φύσεις εἰκότως λεχθήσεται· σώζει γὰρ ἑκατέρων καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τὴν φυσικὴν ιδιότητα. Οὔτε γὰρ τὸ σῶμα ἀθάνατον ἀλλὰ φθαρτὸν, οὔτε ἡ ψυχὴ θνητὴ ἀλλ' ἀθάνατος, οὔτε τὸ σῶμα ὁράτον, οὔτε ἡ ψυχὴ σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ὁρατὴ, ἀλλ' ἡ μὲν λογικὴ καὶ νοερὰ καὶ ἄσώματος, τὸ δὲ παχύ τε καὶ ὁρατὸν καὶ ἄλογον. Οὐ μίᾳ δὲ φύσεως τὰ κατ' οὐσίαν ἀντιδιαιρούμενα· οὐ μίᾳ ἄρα οὐσίας ψυχῆ τε καὶ σώμα.

Καὶ πάλιν· εἰ ζῶον λογικὸν θνητὸν ὁ ἄνθρωπος, πᾶς δὲ ὄρος τῶν ὑποκειμένων φύσεων ἐστὶ δηλωτικός, οὐ ταῦτόν δὲ κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον τὸ λογικὸν τῷ θνητῷ, οὐκ ἄρα μίᾳ φύσεως εἶη ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὸν τοῦ οἰκείου ὀρισμοῦ κανόνα.

Εἰ δὲ λέγοιτο ποτε μίᾳ φύσεως ὁ ἄνθρωπος, ἀντὶ τοῦ εἶδους τὸ τῆς φύσεως παραλαμβάνεται ὄνομα λεγόντων ἡμῶν, ὅτι οὐ δια-

αὐτὸς ποὺ εἶπε· «Καὶ γὰρ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀπόσιτος μείνας, ὕστερον ἐπέινασεν»· διότι ἐπέτρεψεν εἰς τὴν φύσιν, ὅταν ἤθελε, νὰ ἐνεργῇ τὰ φυσικὰ της· ἢ αὐτοὶ ποὺ παρεδέχθησαν εἰς τὸ πρόσωπόν του διαφορετικὴν ἐνέργειαν ἢ αὐτοὶ ποὺ παρεδέχθησαν διπλῆν ἢ αὐτοὶ ποὺ παρεδέχθησαν ἄλλην διὰ τὴν μίαν φύσιν καὶ ἄλλην διὰ τὴν ἄλλην; Αὐτὰ δηλαδὴ φανερώνουν μὲ ἄλλην ἔκφρασιν ὅτι αἱ ἐνέργειαι εἶναι δύο· ἐπειδὴ πολλὰς φορές ὁ ἀριθμὸς φανερώνεται καὶ μὲ ἄλλην λέξιν καὶ μὲ τὴν ἔκφρασιν θεῖον καὶ ἀνθρώπινον. Ἡ διαφορὰ δηλαδὴ εἶναι διαφορὰ αὐτῶν ποὺ διαφέρουν· ἐνῶ αὐτὰ ποὺ δὲν ὑπάρχουν, πῶς θὰ διαφέρουν;

Γ' (16) 60. Πρὸς αὐτοὺς ποὺ λέγουν· Ἄν ὁ ἄνθρωπος εἶχε δύο φύσεις καὶ δύο ἐνεργείας, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Χριστὸν τρεῖς φύσεις καὶ ἀναλόγους τὰς ἐνεργείας

Ὅ·κάθε ἄνθρωπος χωριστὰ ἀποτελούμενος ἀπὸ δύο φύσεις, δηλαδὴ ἀπὸ ψυχὴν καὶ σῶμα, καὶ διατηρῶντας αὐτὰς εἰς τὸ πρόσωπόν του ἀμεταβλήτους, θὰ χαρακτηρισθῇ ὅτι ἔχει φυσικὰ δύο φύσεις· διότι διατηρεῖ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν τὴν φυσικὴν ἰδιότητα τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης φύσεως. Πράγματι, οὔτε τὸ σῶμα εἶναι ἀθάνατον, ἀλλὰ φθαρτόν, οὔτε ἡ ψυχὴ θνητὴ, ἀλλὰ ἀθάνατος, οὔτε τὸ σῶμα ἀόρατον, οὔτε ἡ ψυχὴ ὄρατὴ μὲ τὰ μάτια τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἡ μὲν ψυχὴ εἶναι λογικὴ καὶ νοερά καὶ ἀσώματος, τὸ δὲ σῶμα εἶναι ὑλικόν καὶ ὄρατόν καὶ ἄλογον. Αὐτὰ μάλιστα ποὺ·διακρίνονται μεταξύ των ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν δὲν ἔχουν μίαν φύσιν· ἐπομένως ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα δὲν ἔχουν μίαν οὐσίαν.

Καὶ ἀκόμη· ἂν ὁ ἄνθρωπος εἶναι λογικὸν ζῶον θνητόν, καὶ κάθε κατάστασις χαρακτηρίζει τὰς φύσεις ποὺ ὑπάρχουν εἰς αὐτήν, καὶ δὲν εἶναι τὸ ἴδιον, ἀνάλογα μὲ τὴν φύσιν του, τὸ λογικὸν μὲ τὸ θνητόν, δὲν θὰ ἔχη ἐπομένως ὁ ἄνθρωπος μίαν φύσιν σύμφωνα μὲ τὸ κριτήριον τοῦ σχετικοῦ ὀρισμοῦ.

Ἄν πάλιν χαρακτηρίζεται κάποτε ὁ ἄνθρωπος ὅτι ἔχει μίαν φύσιν, χρησιμοποιεῖται ἡ λέξις φύσις ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, ἐπειδὴ λέγομεν ἡμεῖς ὅτι δὲν διαφέρει ἄνθρωπος ἀπὸ ἄνθρω-

λάττει ἄνθρωπος ἀνθρώπου κατὰ τινὰ φύσεως διαφοράν, ἀλλὰ ἡ αὐτὴν σύστασιν ἔχοντες πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐκ ψυχῆς συντεθειμένοι καὶ σώματος καὶ δύο ἕκαστος φύσεις τελούντες ὑφ' ἓνα πάντες ὀρισμὸν ἀνάγονται. Καὶ οὐ παράλογον τοῦτο, ὅποτε καὶ πάντων τῶν κτιστῶν, ὡς γενητῶν, μίαν φύσιν ὁ ἱερός Ἄθανάσιος ἔφησεν ἐν τῷ κατὰ τῶν βλασφημούντων τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον λόγῳ οὕτωςι λέγων. «Ὅτι δὲ ἄνω τῆς κτίσεώς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καὶ ἄλλο μὲν παρὰ τὴν τῶν γενητῶν φύσιν, ἴδιον δὲ τῆς θεότητος, ἕξεστιν πάλιν συνιδεῖν». Πᾶν γάρ, ὃ κοινῶς καὶ ἐν πολλοῖς θεωρεῖται, οὐ τι μὲν πλεον, τινὲ δὲ ἕλαττον ὑπάρχον, οὐσία ὀνομάζεται. Ἐπεὶ οὖν πᾶς ἄνθρωπος ἐκ ψυχῆς ἐστὶ συντεθειμένος καὶ σώματος, κατὰ τοῦτο μία φύσις τῶν ἀνθρώπων λέγεται. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Κυρίου οὐ λέγειν δυνάμεθα μίαν φύσιν· αἶ τε γὰρ φύσεις σφύζουσι καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐκάστη τὴν φυσικὴν ιδιότητα, καὶ εἶδος Χριστῶν οὐκ ἔστιν εὐρεῖν. Οὐ γὰρ ἐγένετο ἄλλος Χριστὸς ἐκ θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, Θεός τε καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός.

Καὶ πάλιν· οὐ ταῦτόν ἐστι τὸ κατ' εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ἐν καὶ τὸ κατ' οὐσίαν ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐν. Τὸ μὲν γὰρ κατ' εἶδος τοῦ ἀνθρώπου ἐν τὴν ἐν πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ἀπαρραλλᾶξίαν ἐνδείκνυται τὸ δὲ κατ' οὐσίαν ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐν αὐτὸ τὸ εἶναι αὐτῶν λυμαίνεται εἰς ἀνυπαρξίαν αὐτὰ παντελεῆ ἄγον· ἡ γὰρ τὸ ἐν εἰς τὴν τοῦ ἐτέρου μεταποιηθήσεται οὐσίαν ἢ ἐξ ἐτέρων ἕτερον γενήσεται καὶ ἀμφοτέρα τραπήσονται, ἢ ἐπὶ τῶν ἰδίων ὄρων μένοντα δύο φύσεις ἔσονται· οὐ γὰρ ταῦτόν κατ' οὐσίας λόγον τὸ σῶμα τῷ ἄσωμάτῳ. Οὐκ ἀνάγκη τοίνυν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου μίαν φύσιν λέγοντας, οὐ διὰ τὸ ταῦτόν τῆς οὐσιώδους ποιότητος ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῶν ὑπὸ τὸ εἶδος ἀναγομένων ἀτόμων μίαν

πον εἰς κάποιαν φυσικὴν διαφορὰν, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ἔχουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τὴν ἴδιαν σύστασιν καὶ μὲ τὸ νὰ εἶναι σύνθετοι ἀπὸ ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ μὲ τὸ νὰ ἔχουν δύο φύσεις, ἀναφέρονται ὅλοι εἰς ἓνα ὀρισμὸν. Καὶ δὲν εἶναι παράλογον αὐτὸ, τὴν στιγμὴν ποὺ ὁ ἱερός Ἰθανάσιος ἐχαρκτήρισεν, εἰς τὸν λόγον τοῦ ἐναντίου αὐτῶν ποὺ βλασφημοῦν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὅτι εἶναι μία ἡ φύσις τῶν κτιστῶν, ἐπειδὴ εἶναι δημιουργήματα, μὲ τέτοια λόγια: «Ὅτι δὲ εἶναι ὑπεράνω τῆς δημιουργίας τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ διαφορετικὸν ἀπὸ τὴν φύσιν τῶν δημιουργημάτων, ἰδιαιτέρον ὁμῶς πρόσωπον τῆς θεότητος, εἶναι δυνατὸν πάλιν νὰ τὸ κατανοήσωμεν»¹, διότι κάθε τι ποὺ παρατηρεῖται ἀπὸ κοινοῦ καὶ εἰς πολλὰ, ποὺ δὲν ὑπάρχει εἰς κάποιον περισσότερον καὶ εἰς κάποιον ἄλλο ὀλιγώτερον, ὀνυμάζεται οὐσία. Ἐπειδὴ λοιπὸν κάθε ἄνθρωπος εἶναι σύνθετος ἀπὸ ψυχὴν καὶ σῶμα, σύμφωνα μὲ αὐτὸ λέγομεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν μίαν φύσιν. Διὰ τὴν προσωπικὴν ὁμῶς ὑπόστασιν τοῦ Κυρίου δὲν ἤμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν ὅτι ἔχει μίαν φύσιν· διότι αὐταὶ διατηροῦν καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν, ἡ καθεμία ξεχωριστά, τὴν φυσικὴν τῆς ἰδιότητά, καὶ διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρεθῇ εἶδος Χριστῶν. Ἐπειδὴ δὲν ἐγένεν ἄλλος Χριστὸς ἀπὸ θεῖαν καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν, ὁ ἴδιος καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

Καὶ ἐπίσης· δὲν εἶναι τὸ ἴδιον τὸ «ἓνα» μὲ βάσιν τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ «ἓνα» μὲ βάσιν τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Διότι τὸ «ἓνα» μὲ βάσιν τὸ εἶδος τοῦ ἀνθρώπου φανερώνει τὴν πανομοιότητα ποὺ ὑπάρχει εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ τὸ «ἓνα» μὲ βάσιν τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καταστρέφει τὴν ἴδιαν τὴν ὑπαρξίν των, ὀδηγῶντάς τα εἰς τελείαν ἀνυπαρξίαν· διότι ἢ τὸ ἓνα θὰ μετατραπῇ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἄλλου ἢ θὰ δημιουργηθῇ ἄλλο ἀπὸ ἄλλα, καὶ θὰ μεταβληθῶν καὶ τὰ δύο, ἢ παραμένοντας εἰς τὰ πλαίσιά των θὰ εἶναι δύο φύσεις· ἐπειδὴ δὲν εἶναι τὸ ἴδιον, σύμφωνα μὲ τὴν κατάστασιν τῆς οὐσίας των, τὸ σῶμα μὲ τὸ ἀσῶματον. Δὲν εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ λέγωμεν καὶ διὰ τὸν Χριστὸν μίαν φύσιν, τὴν στιγμὴν ποὺ δὲν ὑπάρχει εἶδος ποὺ νὰ περιέχη πολλὰς προσωπικὰς ὑποστάσεις, ὅταν λέγωμεν διὰ τὸν ἄνθρωπον μίαν φύσιν, ὄχι ἐπειδὴ ταυ-

καὶ ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν λέγειν, ἔνθα εἶδος περιεκτικὸν πολλῶν ὑποστάσεων οὐκ ἔστιν.

Ἔτι δὲ πᾶσα σύνθεσις ἐκ τῶν προσεχῶς συντεθέντων συντεθεῖσθαι λέγεται· οὐ γὰρ λέγομεν τὸν οἶκον ἐκ γῆς καὶ ὕδατος συντεθεῖσθαι, ἀλλ' ἐκ πλίνθων καὶ ξύλων. Ἐπεὶ ἀνάγκη καὶ τὸν ἄνθρωπον λέγειν ἐκ πέντε τοῦλάχιστον συγκεῖσθαι φύσεων, ἕκ τε τῶν τεσσάρων στοιχείων καὶ ψυχῆς. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οὐτὰ μέρη τῶν μερῶν σκοποῦμεν, ἀλλὰ τὰ προσεχῶς συντεθέντα, θεότητά τε καὶ ἀνθρωπότητα.

Ἔτι δὲ εἰ δύο φύσεις τὸν ἄνθρωπον λέγοντες τρεῖς φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν ἀναγκασθησόμεθα, καὶ ὑμεῖς ἐκ δύο φύσεων τὸν ἄνθρωπον λέγοντες ἐκ τριῶν τὸν Χριστὸν δογματίζετε φύσεων· ὁμοίως καὶ περὶ ἐνεργειῶν· κατάλληλον γὰρ ἀνάγκη τῇ φύσει τὴν ἐνέργειαν εἶναι. Ὅτι δὲ δύο φύσεων ὁ ἄνθρωπος λέγεται τε καὶ ἔστι, μάρτυς ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· «Φύσεις μὲν γὰρ δύο», φάσκων, «Θεὸς καὶ ἄνθρωπος· ἐπεὶ καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα». Καὶ ἐν τῷ περὶ βαπτίσματος δὲ λόγῳ τοιάδε φησί· «Διττῶν δὲ ὄντων ἡμῶν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τῆς μὲν ὄρατῆς τῆς δὲ ἀοράτου φύσεως, διττὴ καὶ ἡ κάθαρσις δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος».

Γ' (17) 61. Περὶ τοῦ τεθεῶσθαι τὴν φύσιν τῆς
τοῦ Κυρίου σαρκὸς καὶ τὸ θέλημα

Χρῆ εἰδέναι, ὡς οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεως ἢ τροπὴν ἢ ἀλλοίωσιν ἢ σύγχυσιν ἢ σὰρξ τοῦ Κυρίου τεθεῶσθαι λέγεται καὶ «ὁμόθεος» καὶ Θεὸς γενέσθαι, ὡς φησιν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· «Ὡς τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη», καὶ «θαρρῶ λέγειν ὁμόθεον», καὶ «ἄνθρω-

τίζεται ἡ ποιότης τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι πανόμοια τὰ ἄτομα ποῦ ἀναφέρονται εἰς τὸ εἶδος.

Ἄκόμη κάθε σύνθεσις λέγεται ὅτι ἔχει γίνεαι ἀπὸ τὰ ἅμεσα συνθετικά της· δὲν λέγομεν δηλαδὴ ὅτι τὸ σπῖτι ἔχει ἀποτελεσθῆ ἀπὸ χῶμα καὶ νερό, ἀλλὰ ἀπὸ πλίνθους καὶ ξύλα. Ἐπειδὴ εἶναι ἀνάγκη νὰ λέγωμεν ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι σύνθεσις ἀπὸ πέντε τὸ λιγώτερον φύσεις, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ τέσσερα στοιχεῖα καὶ ἀπὸ τὴν ψυχὴν. Ἔτσι καὶ διὰ τὸν Κύριόν μας Ἰησοῦν Χριστόν δὲν ἐξετάζομεν τὰ μέρη τῶν μερῶν, ἀλλὰ αὐτὰ ποῦ ἅμεσα ἠνώθησαν, δηλαδὴ τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.

Καὶ ἀκόμη, ἂν μὲ τὸ νὰ λέγωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔχει δύο φύσεις θὰ ἀναγκασθῶμεν νὰ λέγωμεν διὰ τὸν Χριστόν ὅτι ἔχει τρεῖς φύσεις, καὶ ἐσεῖς μὲ τὸ νὰ λέγετε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο φύσεις, θὰ καταλήξετε εἰς τὴν γνώμην ὅτι ὁ Χριστὸς ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς φύσεις· κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ σχετικὰ μὲ τὰς ἐνεργείας· διότι εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ἡ ἐνέργεια ἀνάλογος μὲ τὴν φύσιν. Ὅτι ὁμοῦς ὁ ἄνθρωπος λέγεται ὅτι ἔχει καὶ ἔχει δύο φύσεις, μάρτυς εἶναι ὁ Θεολόγος Γρηγόριος λέγοντας· «Δύο φύσεις πράγματι ὑπάρχουν, ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος· ἐπειδὴ ὑπάρχει καὶ ψυχὴ καὶ σῶμα»¹. Καὶ εἰς τὸν λόγον του διὰ τὸ βάπτισμα λέγει τὰ ἐξῆς· «Ἐπειδὴ ἐμεῖς εἴμεθα διπλοῖ ἀπὸ ψυχὴν καὶ σῶμα, καὶ ἡ μία φύσις εἶναι ὄρατὴ, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἀόρατος, διπλὸς εἶναι καὶ ὁ καθαρισμὸς μας μὲ τὸ νερό καὶ μὲ τὸ Πνεῦμα»².

Γ' (17) 61. Διὰ τὸ ὅτι ἔχει θεωθῆ ἡ φύσις τῆς σαρκὸς τοῦ Κυρίου καὶ τὸ θέλημά της

Πρέπει νὰ γνωρίζομεν ὅτι ἡ σάρκα τοῦ Κυρίου δὲν λέγεται ὅτι ἔχει θεωθῆ ἐξ αἰτίας μεταβολῆς τῆς φύσεως ἢ μετατροπῆς ἢ διαφοροποιήσεως ἢ συγχύσεως, καὶ ὅτι ἔγινεν «ὁμόθεος» καὶ Θεός, ὅπως λέγει ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· «Ἀπὸ αὐτά, τὸ ἕνα ἐθέωσε, τὸ ἄλλο ἐθεώθη, καὶ τολμῶ νὰ τὸ ὀνομάσω ὁμόθεον, κα

2. Τοῦ Ἰδίου Λογ. 40, PG 35, 368 A, 10 - 13.

πον γενέσθαι τὸ χρίσαν καὶ Θεὸν τὸ χριόμενον». Ταῦτα γὰρ οὐ κατὰ μεταβολὴν φύσεως, ἀλλὰ κατὰ τὴν οἰκονομικὴν ἔνωσιν, τὴν καθ' ὑπόστασιν λέγω, καθ' ἣν ἀδιασπάστως τῷ Θεῷ Λόγῳ ἦνῶται, καὶ τὴν ἐν ἀλλήλαις τῶν φύσεων περιχώρησιν, ὡς φάμεν καὶ τὴν τοῦ σιδήρου πύρωσιν· ὡσπερ γὰρ τὴν ἐνανθρώπησιν χωρὶς μεταβολῆς καὶ τροπῆς ὁμολογοῦμεν, οὕτω καὶ τὴν θέωσιν τῆς σαρκὸς γενέσθαι δοξάζομεν. Οὔτε γὰρ διότι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, τῶν ὄρων ἐξέστη τῆς οἰκείας θεότητος, οὔτε τῶν προσόντων αὐτῇ θεοπρεπῶν ἀνχημάτων, οὔτε μὴν ἢ σὰρξ θεωθεῖσα τῆς οἰκείας ἐτράπη φύσεως ἢ τῶν αὐτῆς φυσικῶς ἰδιωμάτων. Μεμενῆκασι γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν αἱ φύσεις ἀσύμφυρτοι καὶ αἱ τούτων ἰδιότητες ἀλώβητοι. Ἡ δὲ τοῦ Κυρίου σὰρξ τὰς θείας ἐνεργείας ἐπλούτησε διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον ἀκραιφνεστάτην ἔνωσιν, ἣτοι τὴν καθ' ὑπόστασιν, οὐδαμῶς τῶν κατὰ φύσιν ἰδίων ὑποστᾶσα ἔκπτωσιν· οὐ γὰρ κατ' οἰκείαν ἐνέργειαν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἠνωμένον αὐτῇ Λόγον τὰ θεῖα ἐνήργει, τοῦ Λόγου δι' αὐτῆς τὴν οἰκείαν ἐνδεικνυμένου ἐνέργειαν. Καίει γὰρ ὁ πεπυρακτωμένος σίδηρος, οὐ φυσικῶ δὲ λόγῳ τὴν καυστικὴν κεκτημένος ἐνέργειαν, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς τὸ πῦρ εἰώσεως τοῦτο κεκτημένος.

Ἡ αὐτὴ τοιγαροῦν θνητὴ τε ἦν δι' ἑαυτὴν καὶ ζωοποιὸς διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν. Ὁμοίως καὶ τὴν τοῦ θελήματος θέωσιν οὐχ ὡς μεταβληθείσης τῆς φυσικῆς κινήσεως λέγομεν, ἀλλ' ὡς ἠνωμένης τῷ θείῳ αὐτοῦ καὶ παντοδυνάμῳ θελήματι, καὶ γεγονότος Θεοῦ ἐνανθρωπήσαντος θέλημα· ὅθεν θέλων μὲν λαθεῖν οὐκ ἠδυνήθη δι' ἑαυτοῦ εὐδοκήσαντος τοῦ Θεοῦ Λόγου δειχθῆναι ἐν αὐτῷ ἀληθῶς ὑπάρχον τὸ ἀσθενὲς τοῦ ἀνθρωπίνου θελήματος, θέλων δὲ τὴν τοῦ λεπροῦ ἐνήργησε κάθαρσιν διὰ τὴν πρὸς τὸ θεῖον θέλημα ἔνωσιν.

1. Τοῦ ἰδίου Λογ. 38, PG 35, 325 B, 15 ε.

2. Μάρ. 7, 24.

ὅτι ἔγινεν ἄνθρωπος αὐτὸ ποῦ ἔκανε τὸ χρίσμα καὶ Θεὸς αὐτὸ ποῦ ἐχρίσθη»¹. Αὐτὰ πράγματι ἔγιναν ὄχι ἐξ αἰτίας μεταβολῆς τῆς φύσεως, ἀλλὰ σύμφωνα μετὰ τὴν οἰκονομικὴν ἔνωσιν, ἐννοῶ τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει ἐνωθῆ ἀδιάσπαστα μετὰ τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ σύμφωνα μετὰ τὴν περιχώρησιν μεταξὺ τῶν φύσεων, ὅπως λέγομεν καὶ εἰς τὴν πυράκτωσιν τοῦ σιδήρου· διότι, ὅπως ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ ἐνανθρώπησις ἔγινε χωρὶς μεταβολὴν καὶ χωρὶς μετατροπὴν, ἔτσι πιστεύομεν ὅτι ἔγινε καὶ ἡ θέωσις τῆς σαρκός. Οὔτε δηλαδὴ, ἐπειδὴ ὁ Λόγος ἐσαρκώθη, ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς θεότητός του, οὔτε ἀπὸ τὴν θεοπρεπῆ δόξαν ποῦ εἶχε, οὔτε βέβαια μετὰ τὸ νὰ θεωθῆ ἡ σὰρκα ἠλλαξε τὴν φύσιν τῆς ἢ τὰ φυσικὰ τῆς γνωρίσματα. Διότι ἔχουν μείνει καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἀμιγεῖς αἱ φύσεις καὶ ἀκέραιαι αἱ ἰδιότητές των. Ἡ σὰρκα τοῦ Κυρίου μάλιστα ἔγινε πλούσια μετὰ τῆς θείας ἐνεργείας χάρις εἰς τὴν πλήρη ἔνωσίν τῆς μετὰ τὸν Λόγον, δηλαδὴ χάρις εἰς τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν, χωρὶς καθόλου νὰ χάσῃ τὰ φυσικὰ τῆς γνωρίσματα· διότι ἐνεργοῦσε τὰ θεϊκὰ ἔργα ὄχι ἐξ αἰτίας τῆς ἰδικῆς τῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ χάρις εἰς τὸν Λόγον ποῦ ἦταν ἐνωμένος μετὰ αὐτὴν, ἐπειδὴ ὁ Λόγος διὰ μέσου αὐτῆς ἐφάνέρωσε τὴν ἐνέργειάν του. Καίτοι δηλαδὴ ὁ πυρακτωμένος σίδηρος, χωρὶς νὰ ἔχη ἀποκτήσῃ τὴν καυστικὴν ἐνέργειαν μετὰ φυσικὴν αἰτίαν, ἀλλὰ ἐπειδὴ τὴν ἀπέκτησεν ἀπὸ τὴν ἔνωσιν μετὰ τὴν φωτιάν.

Ἡ ἴδια λοιπὸν σὰρκα ἦταν θνητὴ ἐξ αἰτίας τῆς φύσεώς της καὶ ζωοποιὸς χάρις εἰς τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν μετὰ τὸν Λόγον. Παρομοίαν δεχόμεθα καὶ τὴν θέωσιν τοῦ θελήματος, ὄχι ἐπειδὴ ἠλλαξεν ἡ φυσικὴ του κίνησις, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἠνώθη μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ παντοδύναμον θέλημά του, καὶ ἐπειδὴ ἔγινε θέλημα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ· δι' αὐτὸ ἂν καὶ ἤθελε νὰ κρυφθῆ, δὲν ἠμπόρεσε², ἐπειδὴ ἀπεφάσισεν διὰ μέσου τοῦ ἑαυτοῦ του ὁ Θεὸς Λόγος νὰ φανῆ ὅτι ὑπάρχει μέσα εἰς τὸ πρόσωπον, ἀληθινά, τὸ ἀδύνατον ἀνθρώπινον θέλημα, ὅταν πάλιν ἤθελε ἐκαθάρισεν τὸν λεπτρὸν³ χάρις εἰς τὴν ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ θέλημα.

3. Ματθ. 8, 3.

Ἰστέον δέ, ὡς ἡ θέωσις τῆς φύσεως καὶ τοῦ θελήματος ἐμφατικώτατον καὶ δεικτικώτατόν ἐστι τῶν τε δύο φύσεων καὶ τῶν δύο θελημάτων· ὡσπερ γὰρ ἡ πύρωσις οὐ μεταβάλλει τὴν τοῦ πυρωθέντος φύσιν εἰς τὴν τοῦ πυρός, ἀλλὰ δηλοῖ τό τε πυρωθὲν καὶ τὸ πυρῶσαν, καὶ οὐχ ἑνός, ἀλλὰ δύο ἐστὶ δηλωτικόν, οὕτω καὶ ἡ θέωσις οὐ μίαν φύσιν ἀποτελεῖ σύνθετον, ἀλλὰ τὰς δύο καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν. Φησὶ γοῦν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· «Ἦν τὸ μὲν ἐθέωσε, τὸ δὲ ἐθεώθη»· «ὦν» γὰρ εἰπὼν, καὶ «τὸ μὲν» καὶ «τὸ δέ» δύο ἔδειξεν.

Γ' (18) 62. Ἔτι περὶ θελημάτων καὶ αὐτεξουσίων
νοῶν τε καὶ γνώσεων καὶ σοφῶν

Θεὸν τέλειον καὶ ἄνθρωπον τέλειον λέγοντες τὸν Χριστὸν πάντως πάντα δώσομεν, τὰ τε τοῦ Πατρὸς φυσικὰ τὰ τε τῆς μητρὸς γέγονε γὰρ ἄνθρωπος, ἵνα τὸ νικηθὲν νικήσῃ. Οὐκ ἀδύνατος γὰρ ἦν ὁ τὰ πάντα δυνάμενος καὶ τῇ παντοδυναμῇ αὐτοῦ ἐξουσία καὶ δυνάμει ἐξελέσθαι τοῦ τυραννοῦντος τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἦν ἐγκλήματος τῷ τυραννοῦντι ὑπόθεσις ἄνθρωπον νικήσαντι καὶ ὑπὸ Θεοῦ βιασθέντι. Αὐτὸν οὖν τὸν πεσόντα νικητὴν ἀναδείξαι βουλευθεὶς ὁ συμπαθὴς Θεὸς καὶ φιλόανθρωπος, ἄνθρωπος γίνεται τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοιον ἀνακαλούμενος.

Ἔτι δὲ λογικὸν καὶ νοερὸν ζῶον ὁ ἄνθρωπος, οὐδεὶς ἀντερεῖ. Πῶς οὖν ἄνθρωπος γέγονεν, εἰ σάρκα ἄψυχον ἢ ψυχὴν ἄνου ἀνέλαβεν; Οὐ τοῦτο γὰρ ἄνθρωπος. Τί δὲ καὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀπανάμεθα τοῦ πρωτοπαθήσαντος μὴ σεσωσμένου μηδὲ τῇ συναφείᾳ τῆς θεότητος ἀνακεκαινισμένου τε καὶ νενευρωμένου; Τὸ γὰρ ἀπρόσληπτον ἀθεράπευτον. Ἀναλαμβάνει τοίνυν ὅλον τὸν ἄνθρωπον καὶ

Πρέπει νά γνωρίζωμεν ἀκόμη ὅτι ἡ θέωσις τῆς φύσεως καί τοῦ θελήματος εἶναι πολὺ ἐκφραστικὴ καὶ δηλωτικὴ τῶν δύο φύσεων καὶ τῶν δύο θελημάτων· διότι ὅπως ἡ πυράκτωσις δὲν μεταβάλλει τὴν φύσιν αὐτοῦ ποῦ ἐπυρακτώθη εἰς φύσιν τῆς φωτιᾶς, ἀλλὰ φανερώνει καὶ αὐτὸ ποῦ ἐπυρακτώθη καὶ αὐτὸ ποῦ τὸ ἐπυράκτωσε, καὶ δὲν φανερώνει τὸ ἓνα, ἀλλὰ τὰ δύο, ἔτσι καὶ ἡ θέωσις δὲν δημιουργεῖ μίαν σύνθετον φύσιν, ἀλλὰ τὰς δύο φύσεις καὶ τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν. Λέγει λοιπὸν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· «Ἀπὸ αὐτὰ τὸ ἓνα ἐθέωσε καὶ τὸ ἄλλο ἐθεώθη»· μετὸ νά πῆ δηλαδὴ «ἀπὸ αὐτά», καὶ «τὸ ἓνα» καὶ «τὸ ἄλλο», ἐφάνερωσε δύο φύσεις.

Γ' (18) 62. Καὶ ἄλλα διὰ τὰ θελήματα καὶ διὰ τὰ αὐτεξούσια, τὰς σκέψεις καὶ τὰς γνώσεις καὶ τὰς σοφίας

Ἄν παραδεχώμεθα τὸν Χριστὸν τέλειον Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον, ὅπωςδῆποτε θὰ τοῦ ἀποδώσωμεν ὅλα, καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς καὶ τὰ γνωρίσματα τῆς φύσεως τῆς μητρὸς· ἔγινε δηλαδὴ ἄνθρωπος, διὰ νά κερδίση τὴν νίκην αὐτὸ ποῦ ἐνίκηθη. Διότι δὲν ἔλειπεν ἡ δύναμις, ἀπὸ αὐτὸν ποῦ ὅλα τὰ ἤμποροῦσε, νά σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν τύραννον του μετὴν παντοδύναμον ἐξουσίαν του καὶ δύναμιν, ἀλλὰ ἦταν πρόφασις κατηγορίας εἰς τὸν τύραννον νά νικήσῃ τὸν ἄνθρωπον καὶ νά ὑποδουλωθῆ ἀπὸ τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἠθέλησεν ὁ συμπαθὴς καὶ φιλάνθρωπος Θεὸς νά ἀναδείξῃ νικητὴν τὸν ἄνθρωπον ποῦ ἔπεσε, γίνεται ἄνθρωπος ἐπαναφέροντας εἰς τὴν ἀρχικὴν κατάστασιν τὸ ὁμοίον μετὸ ὁμοίον.

Ὅτι πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζωντανὴ ὕπαρξις λογικὴ καὶ νοερά, κανεὶς δὲν θὰ ἀρνηθῆ. Πῶς λοιπὸν ἔγινε ἄνθρωπος, ἂν ἐπῆρε σάρκα ἄψυχον καὶ ψυχὴν χωρὶς νοῦν; Διότι δὲν εἶναι αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος. Τότε διατι ἐχάρημεν μετὴν ἐνανθρώπησιν, ἂν δὲν ἔχη σωθῆ αὐτὸς ποῦ πρῶτος ἔπαθε, καὶ ἂν δὲν ἔχη ἀνανεωθῆ καὶ ἐνδυναμωθῆ μετὴν συνένωσίν του μετὴν θείαν φύσιν; Διότι αὐτὸ ποῦ δὲν ἠμπορεῖ νά προσληφθῆ εἶναι ἀθεράπευτον. Παίρ-

τὸ τούτου κάλλιστον ὑπὸ ἀρρωσίαν πεσόν, ἵνα ὅλω τὴν σωτηρίαν χαρίσῃται. Νοῦς δὲ ἄσοφος ἑστερημένος τε γνώσεως οὐκ ἂν εἶη ποτέ· εἰ γὰρ ἀνενέργητος καὶ ἀκίνητος, καὶ ἀνύπαρκτος πάντως.

Τὸ οὖν κατ' εἰκόνα ἀνακαινίσαι βουλόμενος ὁ Θεὸς Λόγος γέγονεν ἄνθρωπος. Τί δὲ τὸ κατ' εἰκόνα εἰ μὴ ὀνοῦς; Τὸ κρεῖττον οὖν παρὲς τὸ χεῖρον ἀνέλαβε; Νοῦς γὰρ ἐν μεταίχμιῳ ἐστὶ Θεοῦ καὶ σαρκός, τῆς μὲν ὡς σύννοικος, τοῦ Θεοῦ δὲ ὡς εἰκῶν. Νοῦς οὖν νοτὶ μίγνυται, καὶ μεσιτεύει νοῦς Θεοῦ καθαρότητι καὶ σαρκὸς παχύτητι· εἰ γὰρ ψυχὴν ἄνουν ὁ Κύριος ἀνέλαβεν, ἀλόγου ζῴου ψυχὴν ἀνέλαβεν.

Εἰ δέ, ὅτι σάρκα γενέσθαι τὸν Λόγον, ἔφη ὁ Εὐαγγελιστής, ἰστέον ὡς παρὰ τῆ Ἁγίᾳ Γραφῇ ποτὲ μὲν ψυχὴ λέγεται ὁ ἄνθρωπος ὡς τὸ «Ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς εἰσῆλθεν Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον», ποτὲ δὲ σὰρξ ὡς τὸ «Ὀψεται πᾶσα σὰξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ». Οὐ σὰρξ τοίνυν ἄψυχος οὐδὲ ἄνους, ἀλλ' ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος. Φησὶ γοῦν αὐτός· «Τί με δέρεις ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα;». Ἀνέλαβε τοίνυν σάρκα ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, ἡγεμονικῇ μὲν τῆς σαρκός, ἡγεμονευομένη δὲ ὑπὸ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος.

Εἶχε μὲν οὖν φυσικῶς καὶ ὡς Θεὸς καὶ ὡς ἄνθρωπος τὸ θέλειν, εἶπετο δὲ καὶ ὑπετάσσετο τῷ αὐτοῦ θελήματι τὸ ἀνθρώπινον μὴ κινούμενον γνώμη ἰδίᾳ ἀλλὰ ταῦτα θέλον, ἃ τὸ θεῖον αὐτοῦ ἤθελε θέλημα. Παραχωρούσης γὰρ τῆςθείας θελήσεως ἔπασχε τὰ ἴδια φυσικῶς· ὅτε μὲν γὰρ παρητεῖτο τὸν θάνατον, φυσικῶς τῆς θείας αὐτοῦ θελησᾶσης θελήσεως καὶ παραχωρησᾶσης παρητήσατο τὸν θάνατον, ἡγωνιάσέ τε καὶ ἐδειλίασε· καὶ ὅτε ἤθελεν ἡθεῖα αὐτοῦ θέλησις αἰρεῖσθαι τὴν

1. Πρβλ. Ἰω. 1, 14.

2. Πραξ. 7, 14.

3. Ἦσ. 40, 5 καὶ Λουκ. 3, 6.

νει λοιπόν ὅλον τόν ἄνθρωπον καί τὸ-ῶραιότερον μέρος τῆς ὑπάρξεώς του πού ἠσθένησε, διὰ νὰ χάριση εἰς ὅλον τὴν σωτηρίαν. Νοῦς δηλαδή χωρὶς σοφίαν, πού τοῦ λείπει ἡ γνώσις, ποτέ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη· διότι, ἂν εἶναι χωρὶς ἐνέργειαν καὶ χωρὶς κίνησιν, θὰ εἶναι ὅπωςδήποτε καὶ ἀνύπαρκτος.

Ἐπειδὴ λοιπόν ἤθελεν ὁ Θεὸς Λόγος νὰ ἀνανεώσῃ τὸ κατ' εἰκόνα, ἔγινεν ἄνθρωπος. Τί ἄλλο δὲ εἶναι τὸ κατ' εἰκόνα, παρὰ ὁ νοῦς; Ἀφοῦ λοιπόν ἄφησε τὸ ἀνώτερον, ἐπῆρε τὸ κατώτερον; Διότι ὁ νοῦς εὐρίσκεται μεταξὺ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σαρκός, τῆς μὲν σαρκός ἐπειδὴ εἶναι συγκάτοικός της, τοῦ Θεοῦ δὲ ἐπειδὴ εἶναι εἰκόνα του. Λοιπόν ὁ νοῦς συνενώνεται μὲ τὸν νοῦν, καὶ γίνεται σύνδεσμος ὁ νοῦς ἀνάμεσα εἰς τὴν καθαρότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὑλικότητα τῆς σαρκός· διότι, ἂν ἐπῆρεν ὁ Κύριος ψυχὴν χωρὶς νοῦν, ἐπῆρε ψυχὴν ἀλόγου ζώου.

Ἄν μάλιστα εἶπεν ὁ Εὐαγγελιστὴς ὅτι ὁ Λόγος ἐγίνε σάρκα¹, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν ὁ ἄνθρωπος ἄλλοτε λέγεται ψυχὴ, ὅπως τὸ χωρίον· «Ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς εἰσῆλθεν Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον»², καὶ ἄλλοτε λέγεται σὰρξ, ὅπως τὸ χωρίον· «Ὅψεται πᾶσα σὰρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ»³. Ὅχι βέβαια σὰρκα ἄψυχος, οὔτε χωρὶς νοῦν, ἀλλὰ ἐγίνε ἄνθρωπος ὁ Κύριος. Λέγει λοιπόν ὁ ἴδιος· «Τί με δέρεις ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα;»⁴. Ἐπῆρε λοιπόν σὰρκα ζωντανὴν μὲ ψυχὴν λογικὴν καὶ νοεράν, ἡ ὁποία κυβερνᾷ βέβαια τὴν σάρκα, ἀλλὰ κυβερνᾶται ἀπὸ τὴν θείαν φύσιν τοῦ Λόγου.

Εἶχε λοιπόν μὲ φυσικὸν τρόπον τὴν θέλησιν καὶ ὡς Θεὸς καὶ ὡς ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἠκολούθει καὶ ὑπετάσσετο ἡ ἀνθρωπίνη φύσις του εἰς τὸ θέλημά του, χωρὶς νὰ κινῆται μὲ ξεχωριστὴν ἀπόφασιν, ἀλλὰ θέλοντας αὐτά, πού ἤθελε τὸ θεῖον του θέλημα. Διότι ὅταν ἄφηνεν ἡ θεία του θέλησις, ἐδοκίμαζε τὰ ἰδιαιτέρὰ της μὲ φυσικὸν τρόπον· ὅταν δηλαδή παρεκάλει νὰ ἀποφύγῃ τὸν θάνατον, ἀφοῦ ἠθέλησε μὲ φυσικὸν τρόπον ἡ θεία

4. Ἱω. 18, 23 καὶ 8, 40.

ἄνθρωπινην αὐτοῦ θέλῃσιν τὸν θάνατον, ἐκούσιον αὐτῇ τὸ πάθος ἐγένετο· οὐ γὰρ καθὸ Θεὸς μόνον ἐκούσιως ἑαυτὸν παρέδωκεν εἰς θάνατον, ἀλλὰ καὶ καθὸ ἄνθρωπος· ὅθεν τὴν κατὰ τοῦ θανάτου τόλμαν καὶ ἡμῖν ἐχαρίσατο. Οὕτω γοῦν πρὸ τοῦ σωτηρίου πάθους φησί· «Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο»· δηλονότι ὡς ἄνθρωπος τὸ ποτήριον πίνειν ἔμελλεν, οὐ γὰρ ὡς Θεός. Ὡς ἄνθρωπος τοίνυν θέλει τὸ ποτήριον παρελθεῖν· ταῦτα τῆς φυσικῆς δειλίας τὰ ρήματα· «Πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν γενέσθω θέλημα», ἤτοι καθ' ὃ σοῦ ἑτεροούσιός εἰμι, «ἀλλὰ τὸ σόν» ἤτοι, τὸ ἐμὸν καὶ σόν, καθ' ὃ σοὶ πέφυκα ὁμοούσιος· ταῦτα τῆς εὐτολμίας τὰ ρήματα. Πρῶτον γὰρ τῆς φυσικῆς ἀσθενείας πειραθεῖσα κατ' αἴσθησιν τὴν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ τοῦ σώματος καὶ φυσικὴν συμπάθειαν παθοῦσα ἢ τοῦ Κυρίου ψυχὴ ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπου γενομένου κατ' εὐδοκίαν αὐτοῦ, αὐτὴς τῷ θείῳ νευρωθεῖσα θελήματι τοῦ θανάτου καταθαρρύνεται. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ αὐτὸς ὅλος ἦν Θεὸς μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ καὶ ὅλος ἄνθρωπος μετὰ τῆς αὐτοῦ θεότητος, αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος ἐν ἑαυτῷ καὶ δι' ἑαυτοῦ ὑπέταξε τὸ ἀνθρώπινον τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τύπον ἡμῖν ἑαυτὸν ἄριστον καὶ ὑπογραμμὸν διδοὺς καὶ ὑπήκοος τῷ Πατρὶ γέγονεν.

Αὐτεξουσίως δὲ ἤθελε τῷ τε θείῳ καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ θελήματι· πάση γὰρ λογικῇ φύσει πάντως ἐμπέφυκε τὸ αὐτεξούσιον θέλημα. Εἰς τί γὰρ ἔξει τὸ λογικὸν μὴ αὐτεξουσίως λογιζομένη; Τὴν μὲν γὰρ φυσικὴν ὀρεξιν καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις ὁ Δημιουργὸς ἐνείπειρε πρὸς

1. Ματθ. 26, 39.

2. Λουκ. 22, 42.

του θέλησις καὶ ἄφησε, παρεκάλεσε νὰ ἀποφύγη τὸν θάνατον, ἔνωσεν ἀγωνίαν καὶ ἐδειλίασεν· καὶ ὅταν ἤθελεν ἡ θεία του θέλησις νὰ προτιμήσῃ τὸν θάνατον, ἐδέχθη τὸ πάθος μὲ τὴν θέλησίν της· διότι παρέδωσε τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸν θάνατον θεληματικά, ὄχι μόνον διότι ἦταν Θεός, ἀλλὰ καὶ διότι ἦταν ἄνθρωπος· δι' αὐτὸ ἐχάρισε καὶ εἰς ἡμᾶς τόλμην διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ θανάτου. Ἔτσι λοιπὸν λέγει πρὶν ἀπὸ τὸ σωτήριον πάθος του· «Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο»¹· εἶναι φανερὸν ὅτι ἐπρόκειτο νὰ πιῇ τὸ ποτήρι ὡς ἄνθρωπος, ὄχι δηλαδὴ ὡς Θεός. Λοιπὸν ὡς ἄνθρωπος θέλει νὰ ἀποφύγη τὸ ποτήριον· αὐτὰ εἶναι τὰ λόγια τῆς φυσικῆς δειλίας· «Πλὴν μὴ τὸ ἐμὸν γενέσθω θέλημα»², δηλαδὴ αὐτὸ ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον ἔχω διαφορετικὴν οὐσίαν ἀπὸ ἐσένα, ἀλλὰ τὸ ἰδικόν σου, δηλαδὴ τὸ ἰδικόν μου καὶ τὸ ἰδικόν σου, ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον εἴμμι ὁμοούσιός σου· αὐτὰ ἐπίσης εἶναι λόγια τῆς γενναιότητος. Ἐπειδὴ δηλαδὴ προηγουμένως ἐδοκίμασε τὴν φυσικὴν ἀδυναμίαν μὲ τὸ αἶσθημα ποῦ αἰσθάνεται κανεὶς διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου ἠσθάνθη τὴν φυσικὴν της συμπάθειαν, διότι ἔγινεν ἀληθινὰ ἄνθρωπος μὲ τὴν συγκατάθεσίν του, ἀφοῦ ἐνεδυναμώθη πάλιν ἀπὸ τὸ θεῖον θέλημα, παίρνει θάρρος ἐναντίον τοῦ θανάτου. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ ἴδιος ἦταν ὀλόκληρος Θεός μαζί μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ ὀλόκληρος ἄνθρωπος μαζί μὲ τὴν θεϊαν του φύσιν, ὁ ἴδιος ὡς ἄνθρωπος μὲ τὸν ἑαυτὸν του καὶ διὰ τοῦ ἑαυτοῦ του ὑπέταξε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, προσφέροντας εἰς ἡμᾶς τὸν ἑαυτὸν του ἄριστον τύπον καὶ παράδειγμα, καὶ ἔγινεν ὑπάκουος εἰς τὸν Πατέρα³.

Ἦταν μάλιστα τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον θέλημά του ἐλεύθερον· διότι εἰς κάθε λογικὴν φύσιν ὅπωςδήποτε ὑπάρχει τὸ αὐτεξούσιον θέλημα. Διότι διὰ ποιὸν σκοπὸν θὰ ἔχη τὸ λογικόν, ἂν δὲν σκέπτεται ἐλεύθερα; Τὴν φυσικὴν δηλαδὴ ἐπιθυμίαν ὁ Δημιουργὸς τὴν ἐφύτευσε μέσα καὶ εἰς τὰ ἄλογα ζῶα ὥστε νὰ τὰ

3. Πρβλ. Φιλ. 2, 8.

σύστασιν τῆς οικείας φύσεως αὐτὰ ἄγουσαν· λόγου γὰρ ἀμοιροῦντα οὐ δύναται ἄγειν, ἀλλ' ἄγεται ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὀρέξεως. Ὅθεν ἅμα ἡ ὀρεξις γένηται, εὐθέως καὶ ἡ πρὸς τὴν πρᾶξιν ὄρμη· οὐ γὰρ λόγῳ ἡ βουλή ἢ σκέψις ἢ κρίσει κέχρηται. Ὅθεν οὔτε ὡς ἀρετὴν μετιόντα ἐπαινεῖται καὶ μακαρίζεται οὔτε ὡς κακίαν πράττοντα κολάζεται. Ἡ δὲ λογικὴ φύσις ἔχει μὲν τὴν φυσικὴν ὀρεξιν κινουμένην, ὑπὸ δὲ τοῦ λόγου ἀγομένην τε καὶ ρυθμιζομένην ἐπὶ τῶν φυλασσόντων τὸ κατὰ φύσιν· τοῦ γὰρ λόγου τὸ προτέρημα τοῦτό ἐστιν, ἡ αὐτεξούσιος θέλησις, ἣντινα φυσικὴν ἐν τῷ λογικῷ φαμεν κίνησιν. Διὸ καὶ ὡς ἀρετὴν μετιοῦσα ἐπαινεῖται καὶ μακαρίζεται καὶ ὡς κακίαν μετιοῦσα κολάζεται.

Ὡστε ἤθελε μὲν αὐτεξουσίως κινουμένη ἡ τοῦ Κυρίου ψυχὴ, ἀλλ' ἐκεῖνα αὐτεξουσίως ἤθελεν, ἃ ἡ θεία αὐτοῦ θέλησις ἤθελε θέλειν αὐτήν· οὐ γὰρ νεύματι τοῦ Λόγου ἢ σὰρξ ἐκινεῖτο (καὶ Μωϋσῆς γὰρ καὶ πάντες οἱ ἅγιοι νεύματι θείῳ ἐκινουῦντο), ἀλλ' ὁ αὐτὸς εἰς ὧν Θεός τε καὶ ἄνθρωπος κατὰ τε τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἤθελε θέλησιν. Διὸ οὐ γνώμη, φυσικῆ δὲ μᾶλλον δυνάμει αἱ δύο τοῦ Κυρίου θελήσεις διέφερον ἀλλήλων. Ἡ μὲν γὰρ θεία αὐτοῦ θέλησις ἀναρχός τε ἦν καὶ παντουργός, ἐπομένην ἔχουσα τὴν δύναμιν καὶ ἀπαθῆς, ἡ δὲ ἀνθρωπίνη αὐτοῦ θέλησις ἀπὸ χρόνου τε ἤρξατο καὶ αὐτὴ τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη ὑπέμεινε καὶ φυσικῶς οὐ παντοδύναμος ἦν, ὡς δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἀληθῶς καὶ κατὰ φύσιν γενομένη καὶ παντοδύναμος.

Γ' (19) 63. Περὶ τῆς θεανδρικῆς ἐνεργείας

Ὁ μακάριος Διονύσιος «καιρὴν τινα θεανδρικὴν ἐνέργειαν» φή-

ὁδηγῆ ἀναγκαστικά εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς φύσεώς των· ἐπειδὴ δηλαδὴ δὲν ἔχουν λογικόν, δὲν ἤμποροῦν νὰ κατευθύνουν, ἀλλὰ κατευθύνονται ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἐπιθυμίαν. Δι' αὐτὸ μόλις ἐφανισθῆ ἡ ἐπιθυμία, ἀμέσως ἐφανίζεται καὶ ἡ κίνησις διὰ τὴν ἐκτέλεσιν· διότι δὲν κάνουν χρῆσιν λογικοῦ ἢ ἀποφάσεως ἢ ἐξετάσεως ἢ κρίσεως. Δι' αὐτὸ οὔτε ἐπαινοῦνται καὶ μακαρίζονται, ἐπειδὴ τάχα ἐπιδιώκουν τὴν ἀρετὴν, οὔτε τιμωροῦνται, ἐπειδὴ τάχα κάνουν τὸ κακόν. Ἡ λογικὴ ὁμως φύσις ἔχει βέβαια τὴν φυσικὴν ἐπιθυμίαν εἰς δρᾶσιν, ἀλλὰ ὁδηγεῖται καὶ κατευθύνεται ἀπὸ τὸ λογικόν εἰς ἐκείνους ποὺ διατηροῦν «τὸ κατὰ φύσιν»· διότι προτέρημα τοῦ λογικοῦ εἶναι αὐτό· δηλαδὴ ἡ ἐλευθέρω θέλησις, τὴν ὁποίαν τὴν χαρακτηρίζομεν φυσικὴν κίνησιν μέσα εἰς τὴν λογικὴν ὑπαρξιν. Δι' αὐτὸ καὶ ἐπαινεῖται καὶ μακαρίζεται, ὅταν τὴν ἐπιδιώκῃ ὡς ἀρετὴν, καὶ τιμωρεῖται, ὅταν τὴν ἐπιδιώκῃ ὡς κακίαν.

Ἐπομένως ἤθελε βέβαια ἐλεύθερα ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου, ὅταν ἦταν ἐν δράσει, ἀλλὰ ἤθελε ἐλεύθερα ἐκεῖνα, ποὺ ἡ θεία θέλησις τοῦ ἰθελε νὰ θέλῃ αὐτὴ· διότι δὲν ἐκινεῖτο ἡ σὰρκα τοῦ μετὰ τὸ νεῦμα τοῦ Λόγου (καὶ ὁ Μωυσῆς δηλαδὴ καὶ ὅλοι οἱ ἅγιοι ἐκινουῦντο μετὰ τοῦ θεῖου νεῦμα), ἀλλὰ ὁ ἴδιος ἐπειδὴ ἦταν ἕνας, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἤθελε σύμφωνα μετὰ τὴν θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν· δι' αὐτὸ αἱ δύο θελήσεις τοῦ Κυρίου διέφεραν μεταξύ των ὄχι ὡς πρὸς τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς πρὸς τὴν δύναμιν τῶν φύσεων. Διότι ἡ μὲν θεία τοῦ θέλησις ἦταν ἀναρχος καὶ δημιουργὸς ὅλων, ἔχοντας εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς τὴν δύναμιν, καὶ ἦταν ἀπαθής, ἡ ἀνθρωπίνη ὁμως θέλησις τοῦ ἐνεφανίσθη μετὰ ἀπὸ τὸν χρόνον καὶ ἡ ἰδίᾳ ἐδέχθη τὰ φυσικὰ καὶ ἄμεμπτα πάθη, καὶ κατὰ τὴν φύσιν βέβαια δὲν ἦταν παντοδύναμος, ἐπειδὴ ὁμως ἔγινε θέλησις τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἀληθινὰ καὶ σύμφωνα μετὰ τὴν φύσιν τῆς, ἦταν καὶ παντοδύναμος.

Γ' (19) 63. Διὰ τὴν θεανδρικήν ἐνέργειαν

Ἐὸ μακάριος Διονύσιος ὅταν χαρακτηρίζῃ τὸν Χριστόν, «ποῦ

σας τὸν Χριστὸν «ἡμῖν πεπολιτευμένον», οὐκ ἀναιρῶν τὰς φυσικὰς ἐνεργείας μίαν ἐνέργειαν ἔκ τε τῆς ἀνθρωπίνης καὶ τῆς θείας γεγεννημένην φησίν — οὕτω γὰρ ἂν καὶ μίαν φύσιν εἴποιμεν καινὴν, ἔκ θείας τε καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως γεγεννημένην· «ὣν γὰρ ἡ ἐνέργεια μία, τούτων καὶ ἡ οὐσία μία» κατὰ τοὺς ἁγίους πατέρας —, ἀλλὰ θέλων δεῖξαι τὸν καινὸν καὶ ἀπόρρητον τρόπον τῆς τῶν φυσικῶν τοῦ Χριστοῦ ἐνεργειῶν ἐκφάνσεως τῷ ἀπορρήτῳ τρόπῳ τῆς εἰς ἄλληλα τῶν Χριστοῦ φύσεων περιχωρήσεως προσφόρως καὶ τὴν κατὰ ἄνθρωπον αὐτοῦ πολιτείαν ξένην καὶ παράδοξον καὶ τῇ φύσει τῶν ὄντων ἀγνωστον καὶ τὸν τρόπον τῆς κατὰ τὴν ἀπόρρητον ἔνωσιν ἀντιδόσεως· οὐ γὰρ διηρημένας φάμεν τὰς ἐνεργείας οὐδὲ διηρημένως ἐνεργούσας τὰς φύσεις, ἀλλ' ἠνωμένας, ἐκάστην μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας ἐνεργοῦσαν τοῦθ' ὅπερ ἴδιον ἔσχηκεν. Οὔτε γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ἀνθρωπίνως ἐνήργησεν - οὐ γὰρ ψιλὸς ἦν ἄνθρωπος - οὐδὲ τὰ θεῖα κατὰ Θεὸν μόνον - οὐ γὰρ ἦν γυμνὸς Θεός -, ἀλλὰ Θεὸς ὁμοῦ ὑπάρχων καὶ ἄνθρωπος. Ὡσπερ γὰρ τῶν φύσεων τὴν ἔνωσιν καὶ τὴν φυσικὴν διαφορὰν ἐπιστάμεθα, οὕτω καὶ τῶν φυσικῶν θελημάτων τε καὶ ἐνεργειῶν.

Ἰστέον τοιγαροῦν, ὡς ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ποτὲ μὲν ὡς ἐπὶ δύο φύσεων τὸν λόγον ποιούμεθα, ποτὲ δὲ ὡς ἐφ' ἑνὸς προσώπου, καὶ τοῦτο δὲ κάκεινο εἰς μίαν ἀναφέρεται ἔννοιαν· αἱ γὰρ δύο φύσεις εἰς ἓστι Χριστός, καὶ ὁ εἰς Χριστὸς δύο φύσεις ἔστί. Ταῦτὸν οὖν ἔστιν εἰπεῖν· ἐνεργεῖ ὁ Χριστὸς καθ' ἑκατέραν τῶν αὐτοῦ δύο φύσεων, καὶ ἐνεργεῖ ἑκατέρα φύσις ἐν τῷ Χριστῷ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας. Κοινωνεῖ τοίνυν ἡ μὲν θεία φύσις τῇ σαρκὶ ἐνεργούσῃ διὰ τὸ εὐδοκίᾳ τῆς θείας θελήσεως παραχωρεῖσθαι πάσχειν καὶ πράττειν τὰ ἴδια καὶ διὰ τὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς σαρκὸς πάντως εἶναι σωτήριον, ὅπερ οὐ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἔστιν, ἀλλὰ τῆς θείας. Ἡ δὲ σὰρξ τῇ θεότητι τοῦ Λόγου ἐνεργούσῃ διὰ τε τὸ

ἔζησε μεταξύ μας», ὡς κάποιαν νέαν «θεανδρικήν ἐνέργειαν, χωρὶς νὰ καταργῇ τὰς ἐνεργείας τῶν φύσεων, δέχεται μίαν ἐνέργειαν ποῦ προῆλθεν ἀπὸ τὴν θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν - διότι ἔτσι θὰ ἐλέγαμεν καὶ μίαν νέαν φύσιν ποῦ προῆλθεν ἀπὸ τὴν θεῖαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην· ἐπειδὴ «αὐτὰ ποῦ ἔχουν μίαν ἐνέργειαν, αὐτὰ ἔχουν κατὰ τοὺς ἀγίους πατέρας καὶ μίαν οὐσίαν» - ἀλλὰ ἐπειδὴ ἤθελε νὰ φανερώσῃ ταιριαστά τὸν νέον καὶ μυστικὸν τρόπον τῆς ἀποκαλύψεως τῶν ἐνεργειῶν τῶν φύσεων τοῦ Χριστοῦ μὲ τὸν μυστικὸν τρόπον τῆς περιχωρήσεως μεταξύ των τῶν φύσεων τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν τοῦ ξένην καὶ παράδοξον καὶ ἀγνωστον εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, καὶ τὸν τρόπον τῆς «ἀντιδόσεως» κατὰ τὴν μυστικὴν ἔνωσιν· δὲν δεχόμεθα δηλαδὴ ὅτι αἱ ἐνεργεῖαι εἶναι ξεχωρισταί, οὔτε ὅτι αἱ φύσεις ἐνεργοῦν ξεχωριστά, ἀλλὰ ὅτι ἐνεργεῖ ἡ καθεμία μὲ τὴν συμμετοχὴν τῆς ἄλλης, ἡνωμένα, αὐτὸ ποῦ ἔχει γνώρισμά της. Διότι οὔτε τὰ ἀνθρώπινα ἐνήργησε μὲ ἀνθρώπινον τρόπον - ἐπειδὴ δὲν ἦταν ἀπλοῦς ἀνθρώπος - οὔτε τὰ θεῖα μόνον ὡς Θεὸς - ἐπειδὴ δὲν ἦταν μόνον Θεός - , ἀλλὰ ἦταν Θεὸς καὶ ἀνθρώπος μαζί. Ὅπως δηλαδὴ γνωρίζομεν τὴν ἔνωσιν καὶ τὴν φυσικὴν διαφορὰν τῶν φύσεων ἔτσι γνωρίζομεν καὶ τὴν διαφορὰν τῶν φυσικῶν θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν.

Λοιπὸν πρέπει νὰ γνωρίζομεν ὅτι διὰ τὸν Κύριόν μας Ἰησοῦν Χριστὸν ἄλλοτε ὁμιλοῦμεν ὡσάν νὰ πρόκηται διὰ δύο φύσεις, καὶ ἄλλοτε ὡσάν νὰ πρόκηται δι' ἓνα πρόσωπον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνο σχετίζεται μὲ μίαν ἰδέαν· διότι αἱ δύο φύσεις εἶναι ἓνας Χριστὸς, καὶ ὁ ἓνας Χριστὸς εἶναι δύο φύσεις. Ἐπομένως εἶναι τὸ ἴδιον νὰ εἰπῇ κανεὶς· ἐνεργεῖ ὁ Χριστὸς μὲ καθεμίαν ἀπὸ τὰς φύσεις του, καὶ ἐνεργεῖ καθεμία φύσις εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν συμμετοχὴν τῆς ἄλλης. Συμμετέχει λοιπὸν ἡ μὲν θεῖα φύσις εἰς τὴν σάρκα ποῦ ἐνεργεῖ, ἐπειδὴ ἀφήνεται νὰ πάσχη καὶ νὰ κάνῃ τὰ ἰδιαίτερα ἔργα της μὲ τὴν συγκατάθεσιν τῆς θείας φύσεως, καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἡ ἐνέργεια τῆς σαρκὸς ὅπωςδήποτε σωστικὴ· γεγονὸς ποῦ δὲν ἀνήκει εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, ἀλλὰ εἰς τὴν θεῖαν. Ἡ σάρκα πάλιν συμμετέχει εἰς τὴν θεότητα τοῦ

ὡς δι' ὄργανου τοῦ σώματος τὰς θείας ἐκτελεῖσθαι ἐνεργείας καὶ διὰ τὸ ἓνα εἶναι τὸν ἐνεργοῦντα θεϊκῶς τε ἅμα καὶ ἀνθρωπίνως.

Εἰδέναι χρῆ, ὡς ὁ ἅγιος αὐτοῦ νοῦς καὶ τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἐνεργεῖ ἐνεργείας, νοῶν τε καὶ γινώσκων, ὅτι ἐστὶ Θεοῦ νοῦς καὶ ὅτι ὑπὸ πάσης προσκυνεῖται τῆς κτίσεως, καὶ μεμνημένος τῶν ἐπὶ τῆς γῆς αὐτοῦ διατριβῶν τε καὶ παθῶν, κοινωνεῖ δὲ ἐνεργούσῃ τῇ τοῦ Λόγου θεότητι καὶ διεπούσῃ καὶ κυβερνώσῃ τὸ πᾶν, νοῶν καὶ γινώσκων καὶ διέπων οὐχ ὡς ψιλὸς ἀνθρώπου νοῦς, ἀλλ' ὡς Θεῶ καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένος καὶ Θεοῦ νοῦς χρηματίσας.

Τοῦτο οὖν δηλοῖ ἡ θεανδρική ἐνέργεια, ὅτι ἀνδρωθέντος Θεοῦ, ἤγουν ἐνανθρωπήσαντος, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη αὐτοῦ ἐνέργεια θεία ἦν ἤγουν τεθεωμένη καὶ οὐκ ἄμοιρος τῆς θείας αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ ἡ θεία αὐτοῦ ἐνέργεια οὐκ ἄμοιρος τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοῦ ἐνεργείας, ἀλλ' ἑκατέρα σὺν τῇ ἐτέρᾳ θεωρουμένη. Λέγεται δὲ ὁ τρόπος οὗτος περίφρασις, ὅταν τις δύο τινὰ διὰ μιᾶς περιλάβῃ λέξεως. Ὡσπερ γὰρ μίαν τὴν τετμημένην καῦσιν λέγομεν καὶ τὴν κεκαυμένην τομὴν τῆς πεπυρακτωμένης μαχαίρας, ἄλλην δὲ ἐνέργειαν φαμεν τὴν τομὴν καὶ ἄλλην τὴν καῦσιν, καὶ ἄλλης καὶ ἄλλης φύσεως, τοῦ μὲν πυρὸς τὴν καῦσιν, τοῦ δὲ σιδήρου τὴν τομὴν, οὕτω καὶ μίαν τοῦ Χριστοῦ θεανδρικήν ἐνέργειαν λέγοντες δύο τὰς ἐνεργείας νοοῦμεν τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ, τῆς μὲν θεότητος αὐτοῦ τὴν θείαν, τῆς δὲ ἀνθρωπότητος αὐτοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν.

Γ' (20) 64. Περὶ τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν

Ὁμολογοῦμεν δέ, ὅτι πάντα τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη τοῦ ἀνθρώπου ἀνέλαζεν. Ὅλον γὰρ τὸν ἄνθρωπον καὶ πάντα τὰ τοῦ ἀνθρώπου ἀνέλαβε πλὴν τῆς ἁμαρτίας. Αὕτη γὰρ οὐ φυσικὴ ἐστίν

Λόγου πού ἐνεργεῖ, καί ἐπειδὴ ἐκτελεῖ τὸ σῶμα, ὡσάν ὄργανον, τὰς θείας ἐνεργείας καί ἐπειδὴ ἓνας εἶναι αὐτὸς πού ἐνεργεῖ μεθεῖκόν καί συγχρόνως ἀνθρώπινον τρόπον.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὁ ἅγιος νοῦς του ἐνεργεῖ καί τὰς φυσικάς του ἐνεργείας, μετὴν σκέψιν καί τὴν γνώσιν ὅτι εἶναι νοῦς Θεοῦ καί ὅτι προσκυνεῖται ἀπὸ ὅλην τὴν δημιουργίαν, καί μετὴν ἀνάμνησιν τῆς διαμονῆς του καί τῶν παθῶν του ἐπάνω εἰς τὴν γῆν, ἀλλὰ συμμετέχει εἰς τὴν θεότητα τοῦ Λόγου πού ἐνεργεῖ καί διευθετεῖ καί κυβερνεῖ τὸ πᾶν, σκεπτόμενος καί γνωρίζοντας καί διευθετῶντας ὅχι ὡσάν ἀπλοῦς νοῦς ἀνθρώπου, ἀλλὰ ὡσάν νοῦς πού ἠνώθη μετὸν Θεὸν ὑπρστατικά καί πού ἔγινε νοῦς Θεοῦ.

Αὐτὸ λοιπὸν φανερῶνει ἡ θεανδρική ἐνέργεια, διότι ὅταν ἠνδρώθη ὁ Θεός, δηλαδή ὅταν ἔγινε ἀνθρώπος, ἦταν καί ἡ ἀνθρωπίνη του ἐνέργεια θεία, δηλαδή εἶχε θεωθῆ, καί δὲν ἦταν ἀμέτοχος εἰς τὴν θείαν του ἐνέργειαν, καί ἡ θεία του ἐνέργεια δὲν ἦταν ἀμέτοχος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην του ἐνέργειαν, ἀλλὰ ἡ καθεμία ἦταν ἀντιληπτὴ μαζί μετὴν ἄλλην. Λέγεται μάλιστα ὁ τρόπος αὐτὸς περιφρασίς, ὅταν δηλαδή κάποιος μετὴν μίαν λέξιν περιλάβῃ δύο ἐννοίας. Διότι ὅπως χαρακτηρίζωμεν ἓνα τὸ κομμένον κάψιμον καί τὸ καμμένον κόψιμον τοῦ πυρακτωμένου μαχαιριοῦ, καί δεχόμεθα ὅτι εἶναι ἄλλη ἐνέργεια τὸ κόψιμον καί ἄλλη τὸ κάψιμον, καί διαφορετικῆς φύσεως τὸ καθένα, δηλαδή τῆς μὲν φωτιᾶς τὸ κάψιμον, τοῦ δὲ σιδήρου τὸ κόψιμον, ἔτσι λέγοντας ὅτι εἶναι μία καί ἡ θεανδρική ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ, ἐννοοῦμεν ὅτι εἶναι δύο αἱ ἐνέργειαι τῶν δύο φύσεών του, τῆς μὲν θείας φύσεώς του ἡ θεία ἐνέργεια, τῆς δὲ ἀνθρωπίνης φύσεώς του ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια.

Γ' (20) 64. Διὰ τὰ φυσικά καί ἄμεμπτα πάθη

Ὁμολογοῦμεν ἀκόμη ὅτι ἐπῆρεν ὅλα τὰ φυσικά καί ἄμεμπτα πάθη τοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἐπῆρεν ὅλον τὸν ἀνθρώπον καί ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ ἀνθρώπου ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Διότι χυτὴ δὲν εἶναι φυσικὸν γνώρισμα οὔτε τὴν ἐφύτευσε μέσα μας ὁ

οὐδὲ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἡμῖν ἐνσπαρεῖσα, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Διαβόλου ἐπισποράς ἐν τῇ ἡμετέρα αὐτεξουσίῳ προαιρέσει ἐκουσίως συνισταμένη, οὐ βία ἡμῶν κρατοῦσα. Φυσικὰ δὲ καὶ ἀδιάβλητα πάθη εἰσι τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὅσα ἐκ τῆς ἐπὶ τῇ παραβάσει κατακρίσεως εἰς τὸν ἀνθρώπινον εἰσηγήθε βίον· οἶον πείνα, δίψα, κόπος, πόνος, τὸ δάκρυον, ἡ φθορά, ἡ τοῦ θανάτου παραίτησις, ἡ δειλία, ἡ ἀγωνία (ἐξ ἧς οἱ ἰδρώτες, οἱ θρόμβοι τοῦ αἵματος), ἡ διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως ὑπὸ τῶν ἀγγέλων βοήθεια καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις φυσικῶς ἐνυπάρχουσι.

Πάντα τοίνυν ἀνέλαβεν, ἵνα πάντα ἀγιάσῃ. Ἐπειράσθη καὶ ἐνίκησεν, ἵνα ἡμῖν τὴν νίκην πραγματεύσῃται καὶ δῶ τῇ φύσει δύναμιν νικᾶν τὸν ἀντίπαλον, ὅπως ἡ φύσις ἡ πάλαι νικηθεῖσα, δι' ὧν προσβολῶν ἐνικήθη, διὰ τούτων νικήσῃ τὸν πάλαι νικήσαντα.

Ὁ μὲν οὖν πονηρὸς ἔξωθεν προσέβαλεν οὐ διὰ λογισμῶν, ὥσπερ καὶ τῷ Ἀδὰμ· κακεῖνῳ γὰρ οὐ διὰ λογισμῶν, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὄψεως. Ὁ δὲ Κύριος τὴν προσβολὴν ἀπεκρούσατο καὶ ὡς καπνὸν διέλυσεν, ἵνα προσβαλόντα αὐτῷ τὰ πάθη καὶ νικηθέντα καὶ ἡμῖν εὐκαταγώνιστα γένηται καὶ οὕτως ὁ νέος Ἀδὰμ τὸν παλαιὸν ἀνασώσῃται.

Ἀμέλει τὰ φυσικὰ ἡμῶν πάθη κατὰ φύσιν καὶ ὑπὲρ φύσιν ἦσαν ἐν τῷ Χριστῷ. Κατὰ φύσιν μὲν γὰρ ἐκινεῖτο ἐν αὐτῷ, ὅτε παρεχώρει τῇ σαρκὶ παθεῖν τὰ ἴδια· ὑπὲρ φύσιν δέ, ὅτε οὐ προηγεῖτο ἐν τῷ Κυρίῳ τῆς θελήσεως τὰ φυσικά· οὐδὲν γὰρ ἠναγκασμένον ἐπ' αὐτοῦ θεωρεῖται, ἀλλὰ πάντα ἐκούσια· θέλων γὰρ ἐπεινάσε, θέλων ἐδίψησε, θέλων ἐδειλίασε, θέλων ἀπέθανεν.

Δημιουργός, ἀλλὰ τὴν ἀπεκτήσαμεν θεληματικά, μετὴν ἐπίδρασιν τοῦ Διαβόλου εἰς τὴν προαίρεσίν μας, χωρὶς νὰ κυριαρχῇ εἰς ἡμᾶς μετὴν βίαν. Εἶναι δὲ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη αὐτὰ ποὺ δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν θέλησίν μας, ὅσα δηλαδὴ εἰσῆλθαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἐξ αἰτίας τῆς καταδίκης μας διὰ τὴν παράβασιν· ὅπως ἡ πεῖνα, ἡ δίψα, ὁ κόπος, ὁ πόνος, τὸ δάκρυ, ἡ φθορὰ, ἡ ἀποφυγὴ τοῦ θανάτου, ἡ δειλία, ἡ ἀγωνία (ἀπὸ τὴν ὁποίαν προξενοῦνται οἱ ἰδρωῖτες, οἱ θρόμβοι τοῦ αἵματος), ἡ βοήθεια ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας τῆς φύσεώς μας καὶ τὰ παρόμοια, ὅσα ὑπάρχουν μέσα εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μετὴν φυσικὸν τρόπον.

Λοιπὸν, ὅλα τὰ ἐπῆρε, διὰ νὰ τὰ ἀγιασῇ ὅλα. Ἐδοκίμασε τοὺς πειρασμοὺς¹ καὶ ἐνίκησε, διὰ νὰ κερδίσῃ πρὸς χάριν μας τὴν νικην καὶ νὰ χαρίσῃ εἰς τὴν φύσιν μας δύναμιν νὰ νικᾷ τὸν ἀντίπαλον, μετὴν σκοπὸν νὰ νικήσῃ ἡ φύσις αὐτὸν, ποὺ παλαιὰ τὴν ἐνίκησε, μετὰ αὐτὰς τὰς ἐπιθέσεις μετὰ τὰς ὁποίας ἐνικήθη.

Ὁ πονηρὸς λοιπὸν ἔκανε τὴν ἐπίθεσιν ἀπὸ ἔξω, ὄχι μετὰ λογισμοὺς, ὅπως ἀκριβῶς καὶ εἰς τὸν Ἀδάμ· διότι καὶ εἰς ἐκεῖνον ἔκανε τὴν ἐπίθεσιν ὄχι μετὰ λογισμοὺς, ἀλλὰ μετὰ τὸ φίδι². Ὁ Κύριος ὁμοίως ἀπέκρουσε τὴν ἐπίθεσιν καὶ τὴν ἐσκόρπισεν ὡσάν καπνόν, διὰ νὰ γίνουσι καὶ ἀπὸ ἡμᾶς εὐκολονίκητα τὰ πάθη, ἀφοῦ πρῶτα ἐπιτεθοῦν εἰς αὐτὸν καὶ νικηθοῦν, καὶ διὰ νὰ σώσῃ πάλιν ὁ νέος Ἀδάμ τὸν παλαιόν.

Χωρὶς ἀμφιβολίαν, τὰ φυσικὰ μας πάθη ἦταν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ σύμφωνα μετὰ τὴν φύσιν καὶ πέραν ἀπὸ τὸ μέτρον τῆς φύσεως. Ἐκκινοῦντο δηλαδὴ εἰς αὐτὸν σύμφωνα μετὰ τὴν φύσιν, ὅταν ἄφηνεν εἰς τὴν σάρκα τὰ πάθη τὰ φυσικά της· πέραν ὁμοίως ἀπὸ τὸ μέτρον τῆς φύσεως, διότι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Κυρίου δὲν εἶχαν τὰ φυσικὰ τὸ προβάδισμα ἀπὸ τὴν θέλησιν· δηλαδὴ τίποτε δὲν θεωρεῖται ἀναγκαστικὸν εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ ὅλα θεληματικά· διότι μετὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἐπεινάσε, μετὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἐδίψασε, μετὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἐδειλίασε, μετὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἀπέθανε.

2. Γεν. 3, 4.

Γ' (21) 65. Περὶ ἀγνοίας καὶ δουλείας

Δεῖ γινώσκειν, ὅτι τὴν μὲν ἀγνοοῦσαν καὶ δούλην ἀνέλαβεν φύσιν· καὶ γὰρ δούλη ἐστὶν ἡ ἀνθρώπου φύσις τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν Θεοῦ καὶ οὐκ ἔχει τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν. «Ἐὰν οὖν», κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, «χωρίσης τὸ ὀρώμενον τοῦ νοουμένου», δούλη τε λέγεται καὶ ἀγνοοῦσα ἡ σὰρξ, διὰ δὲ τὴν τῆς ὑποστάσεως ταυτότητα καὶ τὴν ἀδιάσπαστον ἔνωσιν κατεπλούτησεν ἡ τοῦ Κυρίου ψυχὴ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς θεοσημείας. Ὡσπερ γὰρ ἡ σὰρξ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν οὐκ ἔστι ζωοποιός, ἡ δὲ τοῦ Κυρίου σὰρξ ἐνωθεῖσα καθ' ὑπόστασιν αὐτῷ τῷ Θεῷ Λόγῳ τῆς μὲν κατὰ φύσιν θνητότητος οὐκ ἀπέστη, ζωοποιός δὲ γέγονε διὰ τὴν πρὸς τὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν καὶ οὐ δυνάμεθα λέγειν, ὅτι οὐκ ἦν καὶ ἔστιν αἰεὶ ζωοποιός· οὕτως ἡ μὲν ἀνθρωπίνη φύσις οὐσιωδῶς οὐ κέκτηται τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν, ἡ δὲ τοῦ Κυρίου ψυχὴ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἔνωσιν καὶ τὴν ὑποστατικὴν ταυτότητα κατεπλούτησεν, ὡς ἔφη, μετὰ τῶν λοιπῶν θεοσημειῶν καὶ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν.

Ἰστέον δέ, ὅτι οὐδὲ δούλον αὐτὸν λέγειν δυνάμεθα· τὸ γὰρ τῆς δουλείας καὶ τῆς δεσποτείας ὄνομα οὐ φύσεώς εἰσι γνωρίσματα, ἀλλὰ τῶν πρὸς τι, ὡσπερ τὸ τῆς πατρότητος καὶ τῆς υἰότητος. Ταῦτα γὰρ οὐκ οὐσίας, ἀλλὰ σχέσεώς εἰσι δηλωτικά. Ὡσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς ἀγνοίας εἶπομεν ὅτι, ἐὰν ἰσχυαῖς ἐπινοίαις, ἤτοι νοῦ λεπταῖς φαντασίαις, διέλης τὸ κτιστὸν ἐκ τοῦ ἀκτίστου, δούλη ἐστὶν ἡ σὰρξ, εἰ μὴ ἦνωτο τῷ Θεῷ Λόγῳ· ἅπαξ δὲ ἐνωθεῖσα καθ' ὑπόστασιν πῶς ἔσται δούλη; Εἰς γὰρ ὧν ὁ Χριστὸς, οὐ δύναται δούλος ἑαυτοῦ εἶναι καὶ Κύριος· ταῦτα γὰρ οὐ τῶν ἀπλῶς λεγομένων εἰσὶν, ἀλλὰ τῶν

Γ' (21) 65. Διὰ τὴν ἀγνοίαν καὶ τὴν δουλείαν

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἐπῆρε τὴν φύσιν ἡ ὁποία ἔχει γνώρισμα τὴν ἀγνοίαν καὶ εἶναι δούλη· διότι πράγματι ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δούλη τοῦ Θεοῦ πού τὴν ἐδημιούργησε καὶ τῆς λείπει ἡ γνῶσις διὰ τὰ μέλλοντα. « Ἄν λοιπὸν χωρίσης», κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, « αὐτὸ πού βλέπομεν ἀπὸ αὐτὸ πού ἀντιλαμβάνομεθα μὲ τὸν νοῦν», ἡ σὰρκα λέγεται δούλη καὶ χωρὶς γνῶσιν, ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν ταύτισιν τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως καὶ χάρις εἰς τὴν ἀδιάσπαστον ἔνωσιν ἔγινε ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου πολὺ πλουσία εἰς τὴν γνῶσιν διὰ τὰ μέλλοντα, ὅπως καὶ εἰς τὰ ὑπόλοιπα θαύματα. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἡ σὰρκα τῶν ἀνθρώπων σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν τῆς δέν εἶναι ζωοποιός, ἡ σὰρκα ὁμοῦ τοῦ Κυρίου μὲ τὸ νὰ ἐνωθῆ ὑποστατικὰ μὲ τὸν ἴδιον τὸν Θεὸν Λόγον δέν ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὴν φυσικὴν τῆς θνητότητα, ἀλλὰ ἔγινε ζωοποιός χάρις εἰς τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν μὲ τὸν Λόγον, καὶ δέν ἤμποροῦμεν νὰ λέγωμεν ὅτι δέν ἦταν καὶ εἶναι διαρκῶς ζωοποιός· ἔτσι ἡ ἀνθρωπίνη βέβαια φύσις εἰς τὴν οὐσίαν τῆς δέν ἔχει ἀποκτήσει τὴν γνῶσιν διὰ τὰ μέλλοντα, ἡ ψυχὴ ὁμοῦ τοῦ Κυρίου χάρις εἰς τὴν ἔνωσιν τῆς μὲ τὸν ἴδιον τὸν Θεὸν Λόγον καὶ τὴν ὑποστατικὴν ταύτισιν ἔγινε πολὺ πλουσία, ὅπως εἶπα, εἰς τὰ ὑπόλοιπα θαύματα καὶ εἰς τὴν γνῶσιν διὰ τὰ μέλλοντα.

Πρέπει μάλιστα νὰ γνωρίζωμεν ὅτι καὶ δέν ἤμποροῦμεν νὰ λέγωμεν αὐτὸν δούλον· διότι τὸ ὄνομα τοῦ δούλου καὶ τοῦ δεσπότη δέν εἶναι γνωρίσματα τῆς φύσεως, ἀλλὰ αὐτῶν πού εἶναι δούλοι εἰς κάτι ἢ δεσπότηται, ὅπως ἀκριβῶς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ. Διότι αὐτὰ δέν φανερώνουν τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν σχέσιν. Ὅπως λοιπὸν εἶπαμεν καὶ διὰ τὴν ἀγνοίαν ὅτι, ἂν χωρίσης τὸ κτιστὸν ἀπὸ τὸ ἀκτιστον μὲ ἀμυδράς ἰδέας, δηλαδὴ μὲ λεπτὰς φαντασίας τοῦ νοῦ, ἡ σὰρκα εἶναι δούλη τοῦ Θεοῦ, ἂν δέν εἶχε ἐνωθῆ μὲ τὸν Θεὸν Λόγον· μιά καὶ ἠνώθη ὁμοῦ ὑποστατικὰ, πῶς θὰ εἶναι δούλη; Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ Χριστὸς εἶναι ἓνας, δέν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι δούλος τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ Κύριος· διότι αὐτὰ δέν εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα πού λέγονται ἀσχετα, ἀλλὰ

πρὸς ἕτερον. Τίνος οὖν ἔσται δοῦλος; Τοῦ Πατρὸς; Οὐκοῦν οὐ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσιν, εἶπερ τοῦ Πατρὸς ἔστι δοῦλος, ἑαυτοῦ δὲ οὐδαμῶς. Πῶς δὲ περὶ ἡμῶν λέγει ὁ ἀπόστολος· «Ὡστε οὐκέτι εἶ δοῦλος, ἀλλ' υἱός», δι' αὐτοῦ υἰοθετηθέντων, εἶπερ αὐτὸς δοῦλός ἐστι; Προσηγορικῶς οὖν λέγεται δοῦλος οὐκ αὐτὸς ὦν τοῦτο, δι' ἡμᾶς δὲ δούλου μορφὴν εἰληφῶς καὶ δοῦλος μεθ' ἡμῶν κεκλημένος. Ἀπαθῆς γὰρ ὦν δι' ἡμᾶς ἐδούλευσε πάθει καὶ διάκονος τῆς ἡμῶν σωτηρίας γέγονεν. Οἱ δὲ λέγοντες αὐτὸν δοῦλον διστῶσι τὸν ἕνα Χριστὸν εἰς δύο καθάπερ Νεστορίος. Ἡμεῖς δὲ Δεσπότην αὐτὸν φάμεν καὶ Κύριον πάσης τῆς κτίσεως, τὸν ἕνα Χριστὸν, τὸν αὐτὸν ὁμοῦ Θεόν τε καὶ ἄνθρωπον, καὶ πάντα εἰδέναι· «Ἐν αὐτῷ γάρ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως οἱ ἀπόκρυφοί».

Γ' (22) 66. Περὶ προκοπῆς

Προκόπτειν δὲ λέγεται «σοφία καὶ ἡλικία καὶ χάριτι», τῇ μὲν ἡλικίᾳ αὖξων, διὰ δὲ τῆς αὐξήσεως τῆς ἡλικίας τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ σοφίαν εἰς φανέρωσιν ἄγων· ἔτι δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐν σοφίᾳ καὶ χάριτι προκοπὴν καὶ τὴν τελείωσιν τῆς τοῦ Πατρὸς εὐδοκίας, ἡγουν τὴν τῶν ἀνθρώπων θεογνωσίαν τε καὶ σωτηρίαν οἰκείαν προκοπὴν ποιούμενος καὶ οἰκειούμενος πανταχοῦ τὸ ἡμέτερον. Οἱ δὲ προκόπτειν αὐτὸν λέγοντες σοφία καὶ χάριτι, ὡς προσθήκην τούτων δεχόμενον, οὐκ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως τῆς σαρκὸς γεγενῆσθαι τὴν ἔνωσιν λέγουσιν, οὐδὲ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν πρεσβεύουσι, Νεστορίῳ δὲ τῷ ματαιόφρονι πειθόμενοι, σχετικὴν ἔνωσιν καὶ ψιλὴν ἐνοίκησιν τερατεύονται, «Μὴ γινώσκοντες, μήτε ἃ λέγουσι μήτε περὶ

1. Ἰω. 16, 15.

2. Γαλ. 4, 7.

3. Κολοσ. 2, 3.

σχετικά με κάποιο άλλο. Τίνος λοιπόν θά είναι δούλος; Του Πατρός; Λοιπόν όλα όσα έχει ο Πατήρ δεν είναι και του Υιού¹, αν είναι δούλος του Πατρός, και με κανένα τρόπον του έαυτού του. Πώς τότε ο απόστολος λέγει δι' ημάς· «Ὡστε οὐκέτι εἰ δούλος, ἀλλ' υἱός»², έφόσον υιοθετήθημεν διὰ μέσου αὐτοῦ, αν άκριβώς αὐτός είναι δούλος; Λέγεται έπομένως δούλος προσηγορικά, χωρίς ο ίδιος νά είναι αὐτό, αλλά έπειδή έχει πάρει δι' ημάς μορφήν δούλου και έχει όνομασθή δούλος μαζί με ημάς. Διότι αν και ήταν άπαθής ύπηρέτησεν ως δούλος τὰ πάθη πρὸς χάριν μας και έγινε διάκονος τῆς σωτηρίας μας. Έκεινοι πάλιν πού τόν λέγουν δούλον χωρίζουν τὸ ένα Χριστόν εις δύο, όπως άκριβώς ο Νεστόριος. Άλλά ημεῖς δεχόμεθα αὐτὸν Δεσπότην και Κύριον ὄλης τῆς κτίσεως, τὸν ένα Χριστόν, τὸν ἴδιον μαζί Θεὸν και άνθρωπον, και ὅτι ὅλα τὰ γνωρίζει· «Ἐν αὐτῷ γάρ εἰσι πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας και τῆς γνώσεως οἱ άπόκρυφοί»³.

Γ' (22) 66. Διὰ τὴν προκοπήν

Λέγεται μάλιστα ὅτι προώδευεν εις τὴν σοφίαν και τὴν σωματικὴν ανάπτυξιν και τὴν χάριν⁴, μετὸ νά αύξάνη κατὰ τὸ σῶμα, και άκόμη μετὸ νά φανερώνη μετὴν σωματικὴν ανάπτυξιν τὴν σοφίαν πού εἶχε μέσα του· άκόμη δέ μετὸ νά κάνη ἰδικήν του τὴν προκοπήν τῶν ανθρώπων εις τὴν σοφίαν και εις τὴν χάριν, και τὴν εκπλήρωσιν τῆς συγκαταβάσεως τοῦ Πατρός, δηλαδή τὴν θεογνωσίαν και τὴν σωτηρίαν τῶν ανθρώπων, και μετὸ νά κάνη ἰδικά του ὅλα τὰ ἰδικά μας. Αὐτοὶ ὅμως πού λέγουν ὅτι προώδευεν αὐτὸς εις τὴν σοφίαν και τὴν χάριν, έπειδή έδέχετο τὴν προσθήκην των, ύποστηρίζουν ὅτι δεν έχει γίνει ἡ ένωσις ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμήν τῆς ύπάρξεως τῆς σαρκός, και δεν παραδέχονται τὴν ύποστατικὴν ένωσιν, άκολουθῶντας μάλιστα τὸν άνόητον Νεστόριον, τερατολογοῦν μετὸ νά παραδέχωνται σχετικὴν ένωσιν και φανταστικὴν ένοίκησιν, «Μὴ γινώσκοντες μήτε

4. Λουκ. 2, 52.

τίνων διαβεβαιούνται». Εἰ γὰρ ἀληθῶς ἠνώθη τῷ Θεῷ Λόγῳ ἢ σὰρξ ἐξ ἄκρας ὑπάρξεως, μᾶλλον δὲ ἐν αὐτῷ ὑπῆρξε καὶ τὴν ὑποστατικὴν πρὸς αὐτὸν ἔσχε ταυτότητα, πῶς οὐ τελείως κατεπλούτησε πῶσαν σοφίαν καὶ χάριν; Οὐκ αὐτὴ τῆς χάριτος μεταλαμβάνουσα, οὐδὲ κατὰ χάριν τῶν τοῦ Λόγου μετέχουσα, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν τῶν τε ἀνθρωπίνων τῶν τε θείων τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ γεγονότων, ἐπειδὴ ὁ αὐτὸς ἦν Θεὸς τε ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος, τὴν χάριν καὶ τὴν σοφίαν καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν τὴν πληρότητα τῷ κόσμῳ πηγάζουσα.

Γ' (23) 67. Περὶ δειλίας

Τὸ τῆς δειλίας ὄνομα διπλὴν ἔχει τὴν ἔννοιαν. Ἔστι γὰρ δειλία φυσικὴ μὴ θελούσης τῆς ψυχῆς διαιρεθῆναι τοῦ σώματος διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἐντεθεῖσαν αὐτῇ φυσικὴν συμπάθειαν τε καὶ οἰκειότητα, δι' ἣν φυσικῶς φοβεῖται καὶ ἀγωνιᾷ καὶ παραιτεῖται τὸν θάνατον ἥς ὄρος· «Κατὰ φύσιν δειλία ἐστὶ δύναμις κατὰ συστολὴν τοῦ ὄντος ἀνθεκτικὴ». Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ τὰ πάντα, τοῦ εἶναι καὶ οὐ τοῦ μὴ εἶναι τὴν ἔφεσιν ἔχει φυσικῶς. Τούτων δὲ κατὰ φύσιν ἴδιον ἢ πρὸς τὰ συστατικὰ ὄρμη. Καὶ ὁ Θεὸς Λόγος τοίνυν ἄνθρωπος γενόμενος ἔσχε ταύτην τὴν ἔφεσιν ἐν μὲν τοῖς συστατικοῖς τῆς φύσεως τὴν ὄρμην ἐνδειξάμενος βρώσεώς τε καὶ πόσεως, ὕπνου τε ἐφιέμενος καὶ φυσικῶς ἐν πείρᾳ τούτων γενόμενος, ἐν δὲ τοῖς φθαρτικοῖς τὴν ὄρμην, ὡς τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ἐκουσίως τὴν πρὸς τὸν θάνατον συστολὴν ποιήσασθαι. Εἰ γὰρ καὶ νόμῳ φύσεως ἐγένετο τὰ γινόμενα, ἀλλ'

ἃ λέγουσι μήτε περὶ τίνων διαβεβαιούνται»¹. Διότι ἂν ἠνώθη ἀληθινὰ ἡ σάρκα μετὸν Θεὸν Λόγον ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμήν τῆς ὑπάρξεώς της, ἢ καλύτερα ἂν ἀπέκτησεν ὑπαρξιν μέσα εἰς αὐτὸν² καὶ ἀπέκτησε τὴν ὑποστατικὴν ταύτισιν μετὰ αὐτὸν, πῶς λοιπὸν δὲν ἔγινε πάρα πολὺ πλουσία ἀπὸ κάθε σοφίαν καὶ χάριν; Ὅχι ἐπειδὴ ἡ ἴδια συμμετεῖχεν εἰς τὴν χάριν, οὔτε ἐπειδὴ συμμετεῖχε κατὰ χάριν εἰς αὐτὰ ποῦ εἶχεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ μᾶλλον, ἐπειδὴ ἀνέβλυζε τὴν χάριν καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν τελειότητα ὄλων τῶν ἀγαθῶν διὰ τὸν κόσμον, διότι χάρις εἰς τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν ἔγιναν τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὰ θεῖα γνωρίσματα τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἦταν συγχρόνως Θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

Γ' (23) 67. Διὰ τὴν δειλίαν

Ἡ λέξις δειλία ἔχει διπλὴν σημασίαν. Δηλαδή ὑπάρχει δειλία φυσικὴ, ὅταν δὲν θέλῃ ἡ ψυχὴ νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸ σῶμα, λόγῳ τῆς συμπαθείας καὶ φιλίας ποῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἔβαλε μέσα της ὁ Δημιουργός, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας μετὰ φυσικὸν τρόπον φοβεῖται καὶ ἀγωνιᾷ καὶ ζητεῖ νὰ ἀποφύγῃ τὸν θάνατον· αὐτῆς ὁ ὀρισμὸς εἶναι: «φυσικὴ δειλία εἶναι δύναμις ἀμυντικὴ κατὰ τὴν στιγμήν ποῦ φοβεῖται ἡ ὑπαρξίς». Διότι ἂν ὠδηγήθησαν ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν τὰ πάντα ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν, ἔχουν ἀπὸ τὴν φύσιν των τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ὑπάρξεως καὶ ὄχι τῆς ἀνυπαρξίας. Εἶναι μάλιστα χαρακτηριστικὸν τῆς φύσεώς των ἡ ὁρμὴ πρὸς τὰ συστατικὰ των μέρη. Καὶ ὁ Θεὸς Λόγος λοιπὸν, ἐπειδὴ ἔγινεν ἄνθρωπος, ἀπέκτησεν αὐτὴν τὴν ἐπιθυμίαν, μετὰ τὸ νὰ παρουσιάσῃ τὴν ὁρμὴν πρὸς τὰ συστατικὰ μέρη τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐπιθυμῶντας δηλαδή τὸ φαγητὸν καὶ τὸ ποτὸν καὶ τὸν ὕπνον, καὶ δοκιμάζοντας αὐτὰ μετὰ φυσικὸν τρόπον, καὶ μετὰ τὸ νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φθορᾶς τὴν αἰτίαν, ὅπως κατὰ τὴν ὥραν τοῦ πάθους, ὅτι μετὰ τὴν θέλησίν του ἐφοβήθη τὸν θάνατον. Διότι ἂν καὶ συνέβαιναν τὰ γεγονότα σύμφωνα μετὰ

2. Μέσα εἰς τὸν Θεὸν Λόγον.

οὐ καθ' ἡμᾶς ἠναγκασμένως· ἐκουσίως γὰρ τὰ φυσικὰ θέλων κατεδέξατο. Ὡστε αὕτη ἡ δειλία καὶ ὁ φόβος καὶ ἡ ἀγωνία τῶν φυσικῶν ἐστὶ καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν καὶ μὴ ὑποκειμένων ἁμαρτία.

Ἔστι πάλιν δειλία ἢ ἐκ προδοσίας λογισμῶν συνισταμένη καὶ ἀπιστίας καὶ τοῦ ἀγνοεῖν τὴν τοῦ θανάτου ὥραν, ὡς ὅταν νυκτὸς δειλιῶμεν ψόφου τινὸς γινομένου· ἥτις παρὰ φύσιν ἐστίν, ἦν καὶ ὀριζόμενοι λέγομεν· «Παρὰ φύσιν δειλία ἐστὶ παράλογος συστολή». Ταύτην ὁ Κύριος οὐ προσήκατο· διὸ οὐδὲ ἐδειλίασέ ποτε, εἰ μὴ ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ, εἰ καὶ οἰκονομικῶς ἑαυτὸν συνέσπελλε πολλάκις· οὐ γὰρ ἠγνόει τὸν καιρὸν.

Ὅτι δὲ ἀληθῶς ἐδειλίασε, φησὶν ὁ ἱερός Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ τοῦ Ἀπολιναρίου λόγῳ· «Διὰ τοῦτο ὁ Κύριος ἔλεγεν· Ἔτιν ἡ ψυχὴ μου τετάραται. Τὸ δὲ ἔτιν τοῦτο ἐστίν, ὅτε ἠθέλησεν, ὅμως μέντοι τὸ ὄν ἐπιδείκνυται· οὐ γὰρ τὸ μὴ ὄν ὡς παρὸν ὠνόμαζεν ὡς δοκῆσει γινομένων τῶν λεγομένων. Φύσει γὰρ καὶ ἀληθείᾳ τὰ πάντα ἐγίνετο». Καὶ μεθ' ἕτερα· «Οὐδαμῶς δὲ θεότης πάθος προσίεται δίχα πάσχοντος σώματος, οὐδὲ ταραχὴν καὶ λύπην ἐπιδείκνυται δίχα ψυχῆς λυπούμενης καὶ ταρασσομένης, οὔτε ἀδημονεῖ καὶ προσεύχεται δίχα νοήσεως ἀδημονούσης καὶ προσευχομένης, ἀλλὰ γὰρ κἂν μὴ ἡττήματι φύσεως συνέβαινε τὰ γινόμενα, ἀλλ' ἐπιδείξει ὑπάρξεως ἐγίνετο τὰ τελούμενα». Τὸ δὲ «ἡττήματι φύσεως μὴ συμβαίνειν τὰ γινόμενα» τὸ μὴ ἀκουσίως ταῦτα ὑπομένειν δηλοῖ.

τὸν νόμον τῆς φύσεως, ὅμως κατὰ τὴν γνώμην μας δὲν συνέβαιναν ἀναγκαστικά· μὲ τὴν θέλησίν του δηλαδή κατεδέχθη τὰ γνωρίσματα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἐπειδὴ τὸ ἤθελε. Ἐπομένως ἡ ἴδια ἡ δειλία καὶ ὁ φόβος καὶ ἡ ἀγωνία εἶναι ἀπὸ τὰ φυσικά καὶ ἀμεμπτά πάθη, τὰ ὁποῖα καὶ δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν ἀμαρτίαν.

Εἶναι ἀκόμη δειλία αὐτὴ ποὺ προξενεῖται ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν σκέψεων μας καὶ ἀπὸ τὴν ἀπιστίαν καὶ ἀπὸ τὴν ἀγνοίαν τῆς ὥρας τοῦ θανάτου, ὅπως ὅταν φοβώμεθα τὴν νύκτα ἀπὸ κάποιον κρότον ποὺ ἠκούσθη· αὐτὴ ἡ δειλία εἶναι ἀφύσικος, καὶ ὀρίζοντάς τὴν λέγομεν· «Ἀφύσικος δειλία εἶναι ὁ ἀδικοιολόγητος φόβος». Αὐτὴν ὁ Κύριος δὲν τὴν ἐδέχθη· δι' αὐτὸ καὶ ποτὲ δὲν ἐδειλίασε, παρά μόνον τὴν ὥραν τοῦ πάθους, μολονότι πολλές φορές χάριν τῆς οικονομίας του ἔδειχεν φοβισμένον τὸν ἑαυτὸν του· διότι δὲν ἀγνοοῦσε τὴν ὥραν τοῦ θανάτου.

Ὅτι πάλιν ἐδειλίασεν ἀληθινά, τὸ λέγει ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος εἰς τὸν λόγον τοῦ ἐναντίου τοῦ Ἀπολιναρίου· «Δι' αὐτὸ ὁ Κύριος ἔλεγε· Ἐνῦν ἡ ψυχὴ μου τετάρακται». Καὶ τὸ ἔνυν αὐτὸ σημαίνει· δηλαδή ὅταν ἠθέλησε, ἀλλ' ὅμως ἀποδεικνύει αὐτὸ ποὺ ὑπάρχει· διότι δὲν ἀνέφερεν ὡσάν παρὸν αὐτὸ ποὺ δὲν ὑπάρχει, ἐπειδὴ τάχα ἐγίνοντο τὰ λεγόμενα κατὰ τὸ φαινόμενον. Διότι ἐγίνοντο ὅλα πραγματικά καὶ ἀληθινά¹. Καὶ παρακάτω· «Καὶ μὲ κανένα τρόπον δὲν δέχεται ἡ θεότης τὸ πάθος χωριστά ἀπὸ τὸ σῶμα, οὔτε παρουσιάζει ταραχὴν καὶ λύπην χωρὶς ψυχὴν ποὺ λυπεῖται καὶ ταράσσεται, οὔτε ἀγωνιᾷ καὶ προσεύχεται χωρὶς νοῦν ποὺ ἀγωνιᾷ καὶ ποσεύχεται, ἀλλ' ὅμως καὶ ἂν ἀκόμη δὲν συνέβαιναν τὰ γεγονότα μὲ τὴν ἦτταν τῆς φύσεως, ἐν τούτοις ἐγίνοντο μὲ τὴν παρουσίαν τῆς ὑπάρξεώς της². Ἡ δὲ φράσις «ὅτι δὲν συνέβαιναν τὰ γεγονότα μὲ ἦτταν τῆς φύσεως» φανερώνει τὸ ὅτι δὲν ὑπέφερεν αὐτὰ χωρὶς τὴν θέλησίν της.

Γ' (24) 68. Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου προσευχῆς

Προσευχὴ ἐστὶν ἀνάβασις νοῦ πρὸς Θεὸν ἢ αἰτησις τῶν προσηκόντων παρὰ Θεοῦ. Πῶς οὖν ὁ Κύριος ἐπὶ Λαζάρου καὶ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους προσηύχετο; Οὔτε γὰρ ἀναβάσεως τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἔδειτο ὁ ἅγιος αὐτοῦ νοῦς ἄπαξ καθ' ὑπόστασιν τῷ Θεῷ Λόγῳ ἡνωμένος, οὔτε τῆς παρὰ Θεοῦ αἰτήσεως — εἰς γὰρ ἐστὶν ὁ Χριστός — ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον οἰκειούμενος πρόσωπον καὶ τυπῶν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἡμέτερον καὶ ὑπογραμμὸς ἡμῖν γενόμενος καὶ διδάσκων ἡμᾶς παρὰ Θεοῦ αἰτεῖν καὶ πρὸς αὐτὸν ἀνατείνεσθαι καὶ διὰ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ νοῦ ὁδοποιῶν ἡμῖν τὴν πρὸς Θεὸν ἀνάβασιν. Ὡσπερ γὰρ τὰ πάθη ὑπέμεινεν ἡμῖν τὴν κατ' αὐτῶν νίκην βραβεύων, οὕτω καὶ προσεύχεται ἡμῖν ὁδοποιῶν, ὡς ἔφην, τὴν πρὸς Θεὸν ἀνάβασιν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν πᾶσαν δικαιοσύνην πληρῶν, ὡς ἔφη πρὸς Ἰωάννην, καὶ καταλλάττων ἡμῖν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα καὶ ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἑαυτοῦ τοῦτον τιμῶν καὶ δεικνύς, ὡς οὐκ ἐστὶν ἀντίθεος. Ὅτε μὲν γὰρ ἔλεγεν ἐπὶ Λαζάρου· «Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ ᾔδειν, ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν παρεστηκότα ὄχλον εἶπον, ἵνα γινῶσιν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας», οὐ πᾶσι σαφέστατον πέφυκεν, ὅτι ὡς ἀρχὴν ἑαυτοῦ καὶ αἰτίαν τιμῶν τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα καὶ δεικνύς, ὡς οὐκ ἐστὶν ἀντίθεος ταῦτα ἔφησεν;

Ὅτε δὲ ἔλεγε· «Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἅπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ», οὐ παντὶ που δηλόν ἐστιν, ὡς διδάσκων ἡμᾶς ἐν τοῖς πειρασμοῖς παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ αἰτεῖν τὴν βοήθειαν καὶ τὸ θεῖον τοῦ ἡμετέρου προκρίνειν θελήματος

1. Ἰω. 11, 41 ἔ.

Γ' (24) 68. Διὰ τὴν προσευχὴν τοῦ Κυρίου

Προσευχὴ εἶναι ἀνάβασις τοῦ νοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ἢ ζήτησις ἀπὸ τὸν Θεὸν αὐτῶν ποῦ πρέπει. Πῶς λοιπὸν ὁ Κύριος προσηύχετο διὰ τὸν Λάζαρον, καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους; Διότι δὲν ἐχρειάζετο ὁ ἅγιος νοῦς του τὴν ἀνάβασιν πρὸς τὸν Θεόν, μιὰ καὶ ἦταν ἠνωμένος ὑποστατικὰ μὲ τὸν Θεὸν Λόγον, οὔτε ἐχρειάζετο τὴν ζήτησιν - διότι ὁ Χριστὸς εἶναι ἓνας - ἀλλὰ προσηύχετο, ἐπειδὴ ἔκανε ἰδικὴν του τὴν ἰδικὴν μας προσωπικὴν ὑπόστασιν καὶ διεμόρφωνεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὸν ἰδικὸν μας τύπον καὶ ἐγινόταν εἰς ἡμᾶς παράδειγμα, καὶ ἐπειδὴ μᾶς ἐδίδασκε νὰ ζητοῦμεν ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ πρὸς αὐτὸν νὰ ὑψώνωμεν τὰ χέρια διὰ προσευχὴν, καὶ ἐπειδὴ ἀνοίγε δρόμον εἰς ἡμᾶς μὲ τὸν ἅγιόν του νοῦν διὰ τὴν ἀνάβασιν πρὸς τὸν Θεόν. Ὅπως δηλαδὴ ὑπέφερε τὰ πάθη, ἀφήνοντάς ὡσάν βραβεῖον εἰς ἡμᾶς τὴν νίκην ἐναντίον των, ἔτσι καὶ προσεύχεται, ἀνοίγοντάς τὸν δρόμον εἰς ἡμᾶς, ὅπως εἶπα, διὰ τὴν ἀνάβασιν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἐκπληρώνοντάς κάθε δικαιοσύνην πρὸς χάριν μας, ὅπως εἶπε πρὸς τὸν Ἰωάννην, καὶ συμφιλιώνοντάς μὲ ἡμᾶς τὸν Πατέρα του, καὶ τιμῶντάς τον ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, καὶ φανερώνοντάς ὅτι δὲν εἶναι ἀντίθετος μὲ τὸν Θεόν. Ὅταν δηλαδὴ ἔλεγε διὰ τὸν Λάζαρον· «Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς μου. Ἐγὼ δὲ ἤδειν ὅτι πάντοτε μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν παρεστηκότα ὄχλον εἶπον, ἵνα γινώσκῃς ὅτι σὺ με ἀπέστειλας»¹, δὲν ἦταν εἰς ὅλους ὀλοφάνερον ὅτι αὐτὰ τὰ εἶπεν, ἐπειδὴ ἐτιμοῦσε τὸν Πατέρα του καὶ ὡσάν αἴτιον τῆς ὑπάρξεώς του καὶ ἐπειδὴ ἤθελε νὰ φανερώσῃ ὅτι δὲν εἶναι ἀντίθετος μὲ τὸν Θεόν;

Ὅταν πάλιν ἔλεγε· «Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλην οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ»², δὲν εἶναι κατὰ κάποιον τρόπον φανερόν εἰς τὸν καθένα ὅτι τὰ ἔλεγε διδάσκοντάς ἡμᾶς νὰ ζητοῦμεν κατὰ τοὺς πειρασμούς τὴν βοήθειαν μόνον ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ νὰ προτιμῶμεν τὸ θεῖον θέλημα ἀπὸ τὸ

2. Ματθ. 26, 39.

καὶ δεικνύς, ὡς ἀληθῶς τὰ τῆς ἡμετέρας ᾤκειώσατο φύσεως, ὅτι τε κατὰ ἀλήθειαν δύο θελήματα φυσικὰ μὲν καὶ τῶν αὐτοῦ κατάλληλα φύσεων, ἀλλ' οὐχ ὑπεναντία κέκτηται; «Πάτερ», φησὶν, ὡς ὁμοῦσιος, «εἰ δυνατόν», οὐκ ἀγνοῶν — τί δὲ καὶ τῷ Θεῷ ἀδύνατον; —, ἀλλὰ παιδαγωγῶν ἡμᾶς τὸ θεῖον τοῦ ἡμέτερου προκρίνειν θελήματος· τοῦτο γὰρ μόνον ἀδύνατον, ὃ Θεὸς οὐ βούλεται, οὐδὲ παραχωρεῖ. «Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ»· ὡς μὲν Θεὸς ταυτοτελὴς ὢν τῷ Πατρὶ, ὡς δὲ ἄνθρωπος τὸ τῆς ἀνθρωπότητος φυσικῶς ἐνδείκνυται θέλημα· τοῦτο γὰρ φυσικῶς παραιτεῖται τὸν θάνατον.

Τὸ δὲ «Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες;» τὸ ἡμέτερον οἰκειούμενος ἔφησε πρόσωπον. Οὔτε γὰρ Θεὸς αὐτοῦ ὁ Πατήρ, εἰ μὴ γε, διαιρεθέντος ἰσχυαῖς τοῦ νοῦ φαντασίαις τοῦ ὄρωμένου ἐκ τοῦ νοουμένου, τάσσοιτο μεθ' ἡμῶν, οὔτε κατελείφθη ὑπὸ τῆς οἰκείας θεότητος, ἀλλ' ἡμεῖς ἤμεν οἱ ἐγκαταλελειμμένοι καὶ παρεωραμένοι. Ὡστε τὸ ἡμέτερον οἰκειούμενος πρόσωπον ταῦτα προσήξατο.

Γ' (25) 69. Περὶ οἰκειώσεως

Χρὴ δὲ εἰδέναι, ὡς δύο οἰκειώσεις εἰσὶ· μία φυσικὴ καὶ οὐσιώδης, καὶ μία προσωπικὴ καὶ σχετικὴ. Φυσικὴ μὲν οὖν καὶ οὐσιώδης, καθ' ἣν διὰ φιλανθρωπίαν ὁ Κύριος τήν τε φύσιν ἡμῶν καὶ τὰ φυσικὰ πάντα ἀνέλαβε φύσει καὶ ἀληθείᾳ γενόμενος ἄνθρωπος καὶ τῶν φυσικῶν ἐν πείρᾳ γενόμενος· προσωπικῆ δὲ καὶ σχετικῆ, ὅτε τις τὸ ἑτέρου ὑποδύεται πρόσωπον διὰ σχέσιν, οἰκτόν φημι ἢ ἀγάπην, καὶ ἀντ' αὐτοῦ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ποιεῖται λόγους μηδὲν αὐτῷ προσή-

ιδικόν μας, και φανερώνοντας ότι ἀληθινὰ ἔκανεν ἰδικὰ του τὰ γνωρίσματα τῆς φύσεώς μας, διότι πράγματι ἀπέκτησε δύο θελήματα φυσικά καὶ ἀντίστοιχα τῶν φύσεών του, ὄχι ὅμως ἀντίθετα; Λέγει, «Πάτερ», ἐπειδὴ εἶναι ὁμοούσιος, «εἰ δυνατόν», ὄχι ἐπειδὴ ἀγνωστὸν - καὶ τί εἶναι ἀδύνατον εἰς τὸν Θεόν; - ἀλλὰ ἐπειδὴ μᾶς διδάσκει νὰ προτιμῶμεν τὸ θεῖον θέλημα ἀπὸ τὸ ἰδικόν μας· διότι ἀδύνατον εἶναι μόνον αὐτό, δηλαδὴ ὅποιο ὁ Θεὸς δὲν θέλει καὶ δὲν ἐπιτρέπει. «Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ»· ὡς Θεὸς δηλαδὴ ἔχει τὸν ἴδιον σκοπὸν μὲ τὸν Πατέρα, ὡς ἄνθρωπος πάλιν ἐμφανίζει σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν του τὸ θέλημα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· διότι αὐτὸ ζητεῖ νὰ ἀποφύγη, σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν του, τὸν θάνατον.

Τὴν φράσιν πάλιν «Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες;»¹ τὴν εἶπεν ἐπειδὴ ἔκανεν ἰδικήν του τὴν ὑπόστασίν μας. Διότι οὐτε ὁ Πατὴρ εἶναι Θεὸς του, ἐκτὸς βέβαια ἂν συγκαταλεχθῆ μεταξύ μας, ἀφοῦ πρῶτα χωρισθῆ τὸ φαινόμενον ἀπὸ τὸ νοούμενον μὲ ἀμυδρὰς φαντασίας τοῦ νοῦ, οὔτε πάλιν ἐγκατελείφθη ποτὲ ἀπὸ τὴν θεότητά του, ἀλλὰ ἡμεῖς ἡμεθα οἱ ἐγκαταλειμμένοι καὶ περιφρονημένοι. Ἐπομένως προσηυχῆθη αὐτά, ἐπειδὴ ἔκανεν ἰδικήν του τὴν φύσιν μας².

Γ' (25) 69. Διὰ τὴν οἰκειώσιν

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὑπάρχουν δύο οἰκειώσεις· μία φυσική καὶ πραγματική, καὶ μία προσωπική καὶ σχετική. Φυσική βέβαια καὶ πραγματική εἶναι αὐτὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Κύριος ἀπὸ φιλανθρωπίαν ἐπῆρε τὴν φύσιν μας καὶ ὅλα τὰ φυσικά της γνωρίσματα, μὲ τὸ νὰ γίνῃ ἄνθρωπος φυσικά καὶ ἀληθινὰ, καὶ μὲ τὸ νὰ ἀποκτήσῃ πείραν τῶν φυσικῶν· προσωπική πάλιν καὶ σχετική, ὅταν δηλαδὴ ὑποδύεται κανεὶς τὸ πρόσωπον τοῦ ἄλλου ἀπὸ συμπάθειαν, ἐννοῶ ἀπὸ εὐσπλαχνίαν ἢ ἀγάπην, καὶ εἰς τὴν θέσιν του λέγει λόγια πρὸς χάριν του, ποῦ καθόλου δὲν

2. Ὁ ὅρος «πρόσωπον» χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ἀντὶ τοῦ ὅρου «φύσις».

κοντας, καθ' ἣν τὴν τε κατάραν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν ἡμῶν καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ ὄντα φυσικά, οὐκ αὐτὸς ταῦτα ὧν ἡ γενόμενος ὤκειώσατο, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον ἀναδεχόμενος πρόσωπον καὶ μεθ' ἡμῶν τασσόμενος. τοιοῦτον δέ ἐστι καὶ τὸ «γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα».

Γ' (26) 70. Περὶ τοῦ πάθους τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου
καὶ τῆς ἀπαθείας τῆς αὐτοῦ θεότητος

Αὐτὸς οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος πάντα ὑπέμεινε σαρκί, τῆς θείας καὶ μόνης ἀπαθοῦς αὐτοῦ φύσεως ἀπαθοῦς μενούσης. Τοῦ γὰρ ἐνὸς Χριστοῦ τοῦ ἐκ θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος συντεθειμένου, ἐν θεότητί τε καὶ ἀνθρωπότητι ὄντος, πάσχοντος τὸ μὲν παθητὸν ὡς πεφυκὸς πάσχειν, ἔπασχεν, οὐ συνέπασχε δὲ τὸ ἀπαθές. Ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ παθητὴ οὖσα, τοῦ σώματος τεμνομένου αὐτὴ μὴ τεμνομένη συναλγεῖ καὶ συμπάσχει τῷ σώματι, ἡ δὲ θεότης ἀπαθὴς οὖσα, οὐ συνέπασχε τῷ σώματι.

Ἰστέον δέ, ὅτι Θεὸν μὲν σαρκὶ παθόντα φαμέν, θεότητα δὲ σαρκὶ παθοῦσαν ἢ Θεὸν διὰ σαρκὸς παθόντα οὐδαμῶς. Ὡσπερ γὰρ ἡλίου δένδρω ἐπιλάμποντος, εἰ ἀξίτη τέμνοι τὸ δένδρον, ἄτμητος καὶ ἀπαθὴς διαμένει ὁ ἥλιος, πολλῶ μᾶλλον ἢ ἀπαθὴς τοῦ Λόγου θεότης καθ' ὑπόστασιν ἠνωμένη σαρκὶ τῆς σαρκὸς πασχούσης διαμένει ἀπαθὴς. Καὶ ὡσπερ, εἴ τις πεπυρακτωμένῳ σιδήρῳ ἐπιχέῃ ὕδωρ, ὃ μὲν πέφυκε πάσχειν ὑπὸ τοῦ ὕδατος (τὸ πῦρ λέγω, σβέννυται γάρ), ἀβλαβὴς δὲ διαμένει ὁ σίδηρος (οὐ πέφυκε γὰρ ὑπὸ τοῦ ὕδατος διαφθεῖρεσθαι), πολλῶ μᾶλλον τῆς σαρκὸς πασχούσης ἢ μόνη ἀπαθὴς θεότης τὸ πάθος οὐ προσήκατο καὶ ἀχώριστος αὐτῆς διαμένουσα· οὐκ ἀνάγκη γὰρ παντελῶς καὶ ἀνελλιπῶς εἰκέναι τὰ παραδείγματα.

τοῦ ταιριαζούν, διὰ τὴν ὁποίαν συμπάθειαν ἔκανεν ἰδικήν του τὴν κατάραν καὶ τὴν ἐγκατάλειψίν μας καὶ τὰ παρόμοια, ἂν καὶ δὲν ἦταν φυσικά, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος δὲν τὰ εἶχεν αὐτὰ οὔτε τὰ ἀπέκτησεν, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐπῆρε τὴν ἰδικήν μας προσωπικὴν ὑπόστασιν καὶ συγκατελέχθη μεταξύ μας. Τέτοιο δὲ νόημα ἔχει καὶ ἡ φράσις «γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα»¹.

Γ' (26) 70. Διὰ τὸ πάθος τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου
καὶ διὰ τὴν ἀπάθειαν τῆς θείας του φύσεως

Ὁ ἴδιος λοιπὸν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὄλα τὰ ὑπέφερε μὲ τὴν σάρκα ἐνῶ ἔμενεν ἀπαθῆς ἡ θεία καὶ μόνη ἀπαθῆς φύσις του. Διότι ὁ ἕνας Χριστός, πού εἶχεν ἐνώσει εἰς τὸ πρόσωπόν του τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει μὲ τὴν θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅταν ἔπασχεν, ἡ μὲν παθητὴ φύσις του, ἐπειδὴ ἔχει φυσικὴν ἰδιότητα νὰ πάσχη, ἔπασχεν, ἀλλὰ δὲν ἔπασχε μαζί τὸ ἀπαθές. Ἡ ψυχὴ δηλαδὴ, ἐπειδὴ εἶναι παθητὴ, ὅταν κόβεται τὸ σῶμα, ἂν καὶ ἡ ἰδίᾳ δὲν κόβεται, πονεῖ καὶ πάσχει μαζί μὲ τὸ σῶμα, ἡ θεότης ὁμως ἐπειδὴ εἶναι ἀπαθῆς, δὲν ἔπασχε μαζί μὲ τὸ σῶμα.

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι δεχόμεθα Θεὸν πού ἔπαθε κατὰ τὴν σάρκα, ἀλλὰ μὲ κανένα τρόπον θεότητα πού ἔπαθεν ἡ Θεὸν πού ἔπαθε διὰ μέσου τῆς σαρκός. Διότι ὅπως ἀκριβῶς, ὅταν ὁ ἡλῖος φωτίζει ἕνα δένδρον, ἂν ἕνα τσεκούρι κόβῃ τὸ δένδρον, ὁ ἡλῖος παραμένει ἄκοπος καὶ ἀπαθῆς, πολὺ περισσότερον παραμένει ἀπαθῆς ἡ ἀπαθῆς θεότης τοῦ Λόγου, πού εἶναι ἠνωμένη μὲ τὴν σάρκα, ὅταν πάσχη ἡ σάρκα. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς, ἂν κανεὶς χύνη νερὸ ἐπάνω εἰς πυρακτωμένον σίδηρον, αὐτὸ πού ἔχει φυσικὴν του ἰδιότητα νὰ πάσχη ἀπὸ τὸ νερό, ἐννοῶ ἡ φωτιά, σβῆνει, ἀλλὰ μένει ἀβλαβῆς ὁ σίδηρος (διότι δὲν ἔχει φυσικὴν του ἰδιότητα νὰ καταστρέφεται ἀπὸ τὸ νερό), πολὺ περισσότερον ὅταν ἔπασχεν ἡ σάρκα, ἡ θεότης, ἡ μόνη ἀπαθῆς, δὲν ἐδέχετο τὸ πάθος, μολονότι παρέμενεν ἀχώριστος ἀπὸ αὐτὴν· δὲνεῖναι μάλιστα ἀνάγκη νὰ ὁμοιάζουν τὰ παραδείγματα τέλεια καὶ χωρὶς παράλειψιν. Διό-

Ἐνάγκη γὰρ ἐν τοῖς παραδείγμασι καὶ τὸ ὅμοιον θεωρεῖσθαι καὶ τὸ παρηλλαγμένον, ἐπεὶ οὐ παράδειγμα· τὸ γὰρ ἐν πᾶσιν ὅμοιον ταῦτον ἂν εἶη καὶ οὐ παράδειγμα, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν θείων. Ἐδύνατον γὰρ ἐν πᾶσιν ὅμοιον εὑρεῖν παράδειγμα, ἐπὶ τε τῆς θεολογίας, ἐπὶ τε τῆς οἰκονομίας.

Γ' (27) 71. Περὶ τοῦ ἀχώριστον διαμεῖναι τὴν τοῦ Λόγου θεότητα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Κυρίου καὶ μίαν διαμεῖναι ὑπόστασιν

Ἐναμάρτητος ὧν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς — «Ἄμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, ὁ αἴρων τὴν ἄμαρτίαν τοῦ κόσμου, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» — οὐχ ὑπέκειτο θανάτῳ, εἴπερ διὰ τῆς ἄμαρτίας εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν ὁ θάνατος. Θνήσκει τοίνυν τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον ἀναδεχόμενος καὶ ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ προσφέρει θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν· αὐτῷ γὰρ πεπλημμελήκαμεν, καὶ αὐτὸν ἔδει τὸ ὑπὲρ ἡμῶν λύτρον δέξασθαι καὶ οὕτως ἡμᾶς λυθῆναι τῆς κατακρίσεως· μὴ γὰρ γένοιτο τῷ τυράννῳ τὸ τοῦ Δεσπότου προσενεχθῆναι αἶμα. Πρόσεισι τοιγαροῦν ὁ θάνατος καὶ καταπιῶν τὸ τοῦ σώματος δέλεαρ τῷ τῆς θεότητος ἀγκίστρῳ περιπέριεται, καὶ ἀναμαρτήτου καὶ ζωοποιοῦ γευσάμενος σώματος διαφθείρεται καὶ πάντας ἀνάγει, οὓς πάλαι κατέπιεν. Ὡσπερ γὰρ τὸ σκότος τῆ τοῦ φωτὸς ἐπεισ-αγωγῆ ἑξαφανίζεται, οὕτως ἡ φθορὰ τῆ τῆς ζωῆς προσβολῆ ἀπελαύνεται, καὶ γίνεται πᾶσι ζωὴ, φθορὰ δὲ τῷ φθείροντι.

Εἰ καὶ τέθηκε τοιγαροῦν ὡς ἄνθρωπος καὶ ἡ ἁγία αὐτοῦ ψυχὴ τοῦ ἀχράντου διηρέθη σώματος, ἀλλ' ἡ θεότης ἀχώριστος ἀμφοτέρων διέμενε, τῆς τε ψυχῆς φημι καὶ τοῦ σώματος, καὶ οὐδὲ οὕτως

1. Α' Πέτρ. 2, 22.

2. Ἰω. 1, 29.

3. Α' Πέτρ. 2, 22.

τι εἰς τὰ παραδείγματα εἶναι ἀνάγκη νὰ παρατηροῦμεν καὶ τὴν ὁμοιότητα καὶ τὴν παραλλαγὴν, ἐπειδὴ δὲν θὰ ἦταν παράδειγμα· διότι αὐτὸ ποῦ εἶναι εἰς ὅλα ὁμοιον θὰ ἦταν τὸ ἴδιον καὶ ὄχι παράδειγμα, καὶ κυρίως διὰ τὰ θεῖα. Εἶναι πράγματι ἀδύνατον νὰ εὐρεθῆ παράδειγμα ὁμοιον εἰς ὅλα διὰ τὴν θεολογίαν καὶ διὰ τὸ σχέδιον τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ.

Γ' (27) 71. Διὰ τὸ ὅτι παρέμεινεν ἡ θεότης τοῦ Λόγου ἀχώριστος ἀπὸ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, καὶ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου, καὶ ὅτι μία παρέμεινεν ἡ ὑπόστασις

Ἐπειδὴ ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστὸς ἦταν ἀναμάρτητος - «Ἀμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν¹, ὁ αἵρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου², οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ»³ - δὲν ἦταν εἰς τὴν ἔξουσίαν τοῦ θανάτου, διότι ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον μετὰ τὴν ἀμαρτίαν⁴. Δι' αὐτὸ πεθαίνει, δεχόμενος τὸν πρὸς χάριν μας θάνατον, καὶ προσφέρει τὸν ἑαυτὸν τοῦ θυσίαν εἰς τὸν Πατέρα πρὸς χάριν μας· εἰς αὐτὸν πράγματι ἡμαρτήσαμεν καὶ αὐτὸς ἔπρεπε νὰ δεχθῆ τὸ λύτρον⁵ πρὸς χάριν μας καὶ μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἡμεῖς ἀπὸ τὴν καταδίκην· ἐπειδὴ ποτὲ δὲν θὰ προσεφέρετο εἰς τὸν τύραννον τὸ αἷμα τοῦ Δεσπότη. Πλησιάζει λοιπὸν ὁ θάνατος καὶ ἀφοῦ κατέπιε τὸ δόλωμα τοῦ σώματος, σουβλίζεται μετὰ τὸ ἀγκίστρι τῆς θεότητος, καὶ ἀφοῦ ἔγευσεν ἀπὸ τὸ ἀναμάρτητον καὶ ζωοποιὸν σῶμα, ἐξοντώνεται, καὶ «ξερνᾷ» ὅλους ὅσους κατέπιεν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν. Διότι ὅπως ἐξαφανίζεται τὸ σκοτάδι μετὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ φωτός, ἔτσι ἡ φθορὰ μετὰ τὴν προσέγγισιν τῆς ζωῆς διώχεται καὶ γίνεται ζωὴ διὰ τὰ πάντα, φθορὰ ὅμως διὰ τὸν πρόξενον τῆς φθορᾶς.

Δι' αὐτὸ ἂν καὶ ἀπέθανεν ὡς ἄνθρωπος καὶ ἡ ἀγία ψυχὴ του ἐχωρίσθη ἀπὸ τὸ ἄχραντον σῶμα του, ὅμως ἡ θεότης παρέμεινεν ἀχώριστος καὶ ἀπὸ τὰ δύο, ἐννοῶ ἀπὸ τὴν ψυχὴν καὶ ἀπὸ τὸ

4. Πρβλ. Ρωμ. 5, 12.

5. Ματθ. 20, 28.

ἡ μία ὑπόστασις εἰς δύο ὑποστάσεις διηρέθη· τό τε γὰρ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ κατὰ ταῦτόν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ τοῦ Λόγου ὑποστάσει ἔσχον τὴν ὑπαρξίν καὶ ἐν τῷ θανάτῳ ἀλλήλων διαιρεθέντα ἕκαστον αὐτῶν ἔμεινε τὴν μίαν ὑπόστασιν τοῦ Λόγου ἔχοντα. Ὡστε ἡ μία τοῦ Λόγου ὑπόστασις τοῦ τε Λόγου καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ὑπῆρχεν ὑπόστασις· οὐδέποτε γὰρ οὔτε ἡ ψυχὴ, οὐδὲ τὸ σῶμα ἰδίαν ἔσχον ὑπόστασιν παρὰ τὴν τοῦ Λόγου ὑπόστασιν· μία δὲ αἰεὶ ἡ τοῦ Λόγου ὑπόστασις καὶ οὐδέποτε δύο. Ὡστε μία αἰεὶ τοῦ Χριστοῦ ἡ ὑπόστασις. Εἰ γὰρ καὶ τοπικῶς ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος κεχώριστο, ἀλλ' ὑποστατικῶς διὰ τοῦ Λόγου ἦνωτο.

Γ' (28) 72. Περὶ φθορᾶς καὶ διαφθορᾶς

Τὸ τῆς φθορᾶς ὄνομα δύο σημαίνει. Σημαίνει γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα πάθη· πείναν, δίψαν, κόπον, τὴν τῶν ἡλῶν διάτρησιν, θάνατον, ἤτοι χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος καὶ τὰ τοιαῦτα. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον φθαρτὸν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμά φαμεν· πάντα γὰρ ταῦτα ἐκουσίως ἀνέλαβε. Σημαίνει δὲ ἡ φθορὰ καὶ τὴν τελείαν τοῦ σώματος εἰς τά, ἐξ ὧν συνετέθη, στοιχεῖα διάλυσιν καὶ ἀφανισμόν· ἥτις μᾶλλον ὑπὸ πολλῶν διαφθορὰ ὀνομάζεται. Ταύτης πείραν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα οὐκ ἔσχεν, ὡς φησιν ὁ προφήτης Δαυὶδ· «Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν».

Ἄφθαρτον μὲν οὖν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα λέγειν κατὰ τὸν παράφρονα Ἰουλιανὸν καὶ Γαϊανὸν κατὰ τὸ πρῶτον τῆς φθορᾶς σημαινόμε-

1. Ψαλ. 15, 10.

2. Ἰουλιανός· ἐπίσκοπος Ἀλικαρνισσοῦ, ἰδρυτῆς τῆς αἵρέσεως τῶν Ἀφθαρτολατρῶν ἢ Ἀφθαρτοδοκῆτων ἢ Ἰουλιανιστῶν. Ὁ Ἰουλιανὸς ὑπε-

σῶμα, καὶ οὔτε ἔτσι δὲν ἐχωρίσθη ἡ μία ὑπόστασις του εἰς δύο· διότι καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ, συγχρόνως, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἀπέκτησαν τὴν ὑπαρξίν των μέσα εἰς τὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν τοῦ Λόγου, καὶ κατὰ τὸν θάνατον, ἂν καὶ ἐχωρίσθησαν μεταξύ των, ἔμεινε τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ μὲ τὴν μίαν προσωπικὴν ὑπόστασιν τοῦ Λόγου. Ἐπομένως ἡ μία ὑπόστασις τοῦ Λόγου ἦταν ὑπόστασις τοῦ Λόγου καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος· διότι ποτὲ δὲν εἶχε οὔτε ἡ ψυχὴ, οὔτε τὸ σῶμα ξεχωριστὴν προσωπικὴν ὑπόστασιν ἀπὸ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Λόγου, ἦταν μάλιστα μία πάντοτε ἡ ὑπόστασις τοῦ Λόγου καὶ ποτὲ δύο. Ἐπομένως ἦταν μία πάντοτε ἡ ὑπόστασις τοῦ Χριστοῦ. Διότι ἂν καὶ εἶχε χωρισθῆ ἡ ψυχὴ τοπικὰ ἀπὸ τὸ σῶμα, ἐν τούτοις ἦταν ἡνωμένη ὑποστατικὸ διὰ μέσου τοῦ Λόγου.

Γ' (28) 72. Διὰ τὴν φθορὰν καὶ τὴν διαφθορὰν

Ἡ λέξις φθορὰ ἔχει δύο σημασίας. Διότι σημαίνει αὐτὰ τὰ ἀνθρώπινα πάθη, δηλαδὴ τὴν πείναν, τὴν δίψαν, τὸν κόπον, τὸ τρύπημα ἀπὸ τὰ καρφιά, τὸν θάνατον, δηλαδὴ τὸν χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ τὰ παρόμοια. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν τὴν σημασίαν λέγομεν φθαρτὸν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου· διότι ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπῆρε μὲ τὴν θέλησίν του. Σημαίνει ὅμως ἡ φθορὰ καὶ τὴν τελείαν διάλυσιν καὶ ἐξαφάνισιν τοῦ σώματος εἰς τὰ συστατικὰ ἀπὸ τὰ ὅποια ἀποτελέσθη· αὐτὴ ἀπὸ πολλοὺς ὀνομάζεται διαφθορὰ. Τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου δὲν τὴν ἐγνώρισεν αὐτὴν, ὅπως λέγει ὁ προφήτης Δαυὶδ· «Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸ ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθορὰν»¹.

Εἶναι λοιπὸν ἀσεβὲς νὰ λέγωμεν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἄφθαρτον μὲ τὴν πρώτην σημασίαν τῆς φθορᾶς, σύμφωνα μὲ τὸν παράφρονα Ἰουλιανὸν² καὶ Γαϊανόν³, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάστασιν. Διότι

στήριζεν ὅτι ἡ σάρκα τοῦ Κυρίου ἀπὸ τὴν στιγμὴν τῆς ἐνώσεώς της μὲ τὸν Λόγον ἐγινε ἀφθαρτος (παρὰ Τρεμπέλα, Δογματικὴ τ. 2 σελ. 80).

3. Γαϊανός· ἐπίσκοπος τῶν Ἀφθαρτολατρῶν.

μενον πρό τῆς ἀναστάσεως ἀσεβές. Εἰ γὰρ ἄφθαρτον, οὐχ ὁμοούσιον ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ δοκῆσει καὶ οὐκ ἀληθεία γέγονεν, ἃ γεγονέναι φησὶ τὸ Εὐαγγέλιον, τὴν πείναν, τὴν δίψαν, τοὺς ἥλους, τὴν τῆς πλευρᾶς νύξιν, τὸν θάνατον. Εἰ δὲ δοκῆσει γέγονε, φενακισμὸς καὶ σκηνὴ τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, καὶ δοκῆσει καὶ οὐκ ἀληθεία γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ δοκῆσει καὶ οὐκ ἀληθεία σεσώσμεθα. Ἄλλ' ἄπαγε, καὶ οἱ ταῦτα λέγοντες τῆς σωτηρίας ἀμοιρείτωςαν ἡμεῖς δὲ τῆς ἀληθοῦς σωτηρίας ἐτύχομεν καὶ τευξόμεθα. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον τῆς φθορᾶς σημαινόμενον ἄφθαρτον, ἦτοι ἀδιάφθορον, ὁμολογοῦμεν τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα, καθὼς ἡμῖν οἱ θεοφόροι πατέρες παραδεδώκασιν. Μετὰ μέντοι τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος καὶ κατὰ τὸ πρῶτον σημαινόμενον ἄφθαρτον τὸ τοῦ Κυρίου σῶμά φαμεν· καὶ τῷ ἡμετέρῳ γὰρ σώματι τὴν τε ἀνάστασιν καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἀφθαρσίαν ὁ Κύριος διὰ τοῦ ἰδίου ἐδωρήσατο σώματος, αὐτὸς ἀπαρχὴ τῆς τε ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀπαθείας ἡμῖν γενόμενος· «Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν», φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος.

Γ' (29) 73. Περὶ τῆς ἐν τῷ ἄδη καθόδου

Κάτεισιν εἰς ἄδην ψυχὴ τεθεωμένη, ἵνα, ὥσπερ τοῖς ἐν γῆ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν ἥλιος, οὕτω καὶ τοῖς ὑπὸ γῆν ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις ἐπιλάμψη τὸ φῶς· ἵν' ὥσπερ τοῖς ἐν γῆ εὐηγγελίσασθαι εἰρήνην, αἰχμαλώτοις ἄφουσιν καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, καὶ

1. Κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Διδύμου τοῦ Ἀλεξανδρινοῦ «τὸ μὴ ἰδεῖν τὴν σάρκα Ἰησοῦ διαφθορὰν δηλοῖ οὐ τὸ μὴ τεθνάναι· τέθνηκε γὰρ καὶ ἐν μνήματι ἐτέθη· ἀλλὰ τὸ μὴ διαλεῦσθαι». Αὐθεντικὴ καὶ θεόπνευστος εἶναι ἡ ἔρμηνεία τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου (Πραξ. 2, 31), (παρὰ Τρεμπέλα, Δογματικὴ τ. 2, σελ. 80).

2. Α' Κορ. 15, 53.

ἂν ἦταν ἄφθαρτον, δὲν θὰ ἦταν ὁμοούσιον μὲ ἡμᾶς, ἀπεναντίας μάλιστα ἔχουν γίνει φανταστικά καὶ ὄχι ἀληθινά, αὐτὰ ποὺ λέγει τὸ Εὐαγγέλιον ὅτι ἔγιναν, δηλαδή ἡ πείνα, ἡ δίψα, τὰ «καρφιά», ἡ νύξις τῆς πλευρᾶς, ὁ θάνατος. Ἐὰν ὁμως ἔγιναν φανταστικά, ἦταν ἀπάτη καὶ θέατρον τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας, καὶ ἔγινεν ἄνθρωπος φανταστικά καὶ ὄχι ἀληθινά, καὶ ἔχομεν σωθῆ φανταστικά καὶ ὄχι ἀληθινά· ἀλλὰ μακριὰ ἀπὸ ἐδῶ ἢ βλασφημία, καὶ ἄς στερηθῶν τὴν σωτηρίαν αὐτοὶ ποὺ τὰ λέγουν· ἡμεῖς ὁμως ἠξιώθημεν νὰ ἀπολαύσωμεν τὴν ἀληθινὴν σωτηρίαν καὶ θὰ τὴν ἀπολαύσωμεν. Σύμφωνα ὁμως μὲ τὴν δευτέραν σημασίαν τῆς φθορᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι εἶναι ἄφθαρτον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, δηλαδή ἀδιάφθορον, ὅπως παρέδωσαν εἰς ἡμᾶς οἱ θεοφόροι πατέρες¹· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἀπὸ τοὺς νεκροὺς καὶ σύμφωνα μὲ τὴν πρώτην σημασίαν δεχόμεθα ὅτι εἶναι ἄφθαρτον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου· καὶ εἰς τὸ ἰδικόν μας σῶμα ἐχάρισεν ὁ Κύριος ὡς δῶρον μὲ τὸ ἰδικόν του σῶμα τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀφθαρσίαν ποὺ τὴν ἀκολουθεῖ, μὲ τὸ νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος πρὸς χάριν μας ἀπαρχὴ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀφθαρσίας καὶ τῆς ἀπαθείας· «Δεῖ γάρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν»², λέγει ὁ θεῖος ἀπόστολος.

Γ' (29) 73. Διὰ τὴν κάθοδον εἰς τὸν ἄδην

Εἰς τὸν ἄδην κατέρχεται ἡ ψυχὴ ποὺ ἔχει θεωθῆ, ὥστε, ὅπως ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης³ εἰς αὐτοὺς ποὺ κατοικοῦσαν εἰς τὴν γῆν, ἔτσι νὰ λάμπῃ τὸ φῶς καὶ ἐπάνω εἰς αὐτοὺς ποὺ ἦταν κάτω ἀπὸ τὴ γῆν μέσα εἰς τὸ σκοτάδι καὶ τὴν σκιάν τοῦ θανάτου⁴· ὥστε, ὅπως ἔφερε τὸ χαρμόσυνον ἄγγελμα τῆς εἰρήνης εἰς αὐτοὺς ποὺ κατοικοῦσαν εἰς τὴν γῆν, τῆς ἐλευθερίας εἰς τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τῆς θεραπείας εἰς τοὺς τυφλοὺς⁵, καὶ εἰς αὐτοὺς ποὺ ἐπίστευσαν

3. Μαλ. 3, 20.

4. Πρβλ. Λουκ. 1, 79.

5. Πρβλ. Ἠσ. 61, 1 καὶ Λουκ. 4, 18.

τοῖς μὲν πιστεύουσι γέγονεν αἴτιος σωτηρίας αἰωνίου, τοῖς δὲ ἀπειθήσασιν ἀπιστίας ἔλεγχος, οὕτω καὶ τοῖς ἐν ᾧδου· «Ἴνα αὐτῷ πᾶν γόνη κάμψη ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων», καὶ οὕτω τοὺς ἀπ' αἰώνων λύσας πεπεδημένους αὐθις ἐκ νεκρῶν ἀνεφοίτησεν ὁδοποιήσας ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν.

1. Πρβλ. Ἑβρ. 5, 9.

ἔγινε αἷτιος αἰωνίου σωτηρίας¹, εἰς ἐκείνους ὁμως ποὺ ἐφάνησαν ἀπειθεῖς ἔλεγχος τῆς ἀπιστίας των, ἔτσι καὶ εἰς αὐτοὺς ποὺ ἦταν εἰς τὸν ἄδην· «ἵνα αὐτῶ πᾶν γόνυ κάμψη ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων»², καὶ ἔτσι ἀφοῦ ἠλευθέρωσεν αὐτοὺς ποὺ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἦταν δεμένοι, πάλιν ἀνεχώρησεν ἀπὸ τοὺς νεκροὺς, ἀνοίγοντας πρὸς χάριν μας τὸν δρόμον τῆς ἀναστάσεως.

2. Φιλ. 2, 10.

Δ' (1) 74. Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν

Μετὰ δὲ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν πάντα μὲν τὰ πάθη ἀπέθετο, φθορὰν λέγω, πείνάν τε καὶ δίψαν, ὕπνον καὶ κάματον καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ γὰρ καὶ ἐγεύσατο βρώσεως μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' οὐ νόμῳ φύσεως — οὐ γὰρ ἐπέινασεν —, οἰκονομίας δὲ τρόπῳ τὸ ἀληθὲς πιστούμενος τῆς ἀναστάσεως, ὡς αὐτὴ ἐστὶν ἡ σὰρξ ἡ παθοῦσα καὶ ἀναστᾶσα· οὐδὲν δὲ τῶν τῆς φύσεως μερῶν ἀπέθετο, οὐ σῶμα, οὐ ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν λογικὴν τε καὶ νοεράν, θελητικὴν τε καὶ ἐνεργητικὴν κέκτηται, καὶ οὕτως ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζεται, θέλων θεϊκῶς τε καὶ ἀνθρωπίνως τὴν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ ἐνεργῶν, θεϊκῶς μὲν τὴν τῶν ὄλων πρόνοιάν τε καὶ συντήρησιν καὶ κυβένησιν, ἀνθρωπίνως δὲ μεμνημένος τῶν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ διατριβῶν, ὄρων τε καὶ γινώσκων, ὡς ὑπὸ πάσης προσκυνεῖται τῆς λογικῆς κτίσεως. Γινώσκει γὰρ ἡ ἁγία αὐτοῦ ψυχὴ, ὅτι τε καθ' ὑπόστασιν τῷ Θεῷ Λόγῳ ἦνεται, καὶ συμπροσκυνεῖται ὡς Θεοῦ ψυχὴ καὶ οὐχ ὡς ἀπλῶς ψυχὴ. Καὶ τὸ ἀναβῆναι δὲ ἐκ γῆς εἰς οὐρανὸν καὶ τὸ καταβῆναι δὲ πάλιν ἐνεργεῖαι εἰσι περιγραφομένου σώματος· «Οὕτω γὰρ πάλιν ἐλεύσεται», φησί, «πρὸς ὑμᾶς, ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν».

1. Πρβλ. Λουκ. 24, 43.

Δ'

Δ' (1) 74. Διά τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν

Μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἀπὸ τοὺς νεκροὺς ἄφησε κατὰ μέρος ὅλα τὰ πάθη, ἐννοῶ τὴν φθοράν, τὴν πείναν καὶ τὴν δίψαν, τὸν ὕπνον καὶ τὸν κάματον καὶ τὰ παρόμοια. Διότι ἂν καὶ ἐδοκίμασε τροφήν¹ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ὁμως τὴν ἐδοκίμασεν ὄχι σύμφωνα μὲ τοὺς φυσικοὺς νόμους - διότι δὲν ἐπέινασεν - ἀλλὰ ἐπειδὴ ἤθελε νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀναστάσεως μὲ τὸν τρόπον τῆς οἰκονομίας του, ὅτι δηλαδή εἶναι ἡ ἴδια ἡ σάρκα ποῦ ἔπαθε καὶ ἀνεστήθη· δὲν ἄφησε κατὰ μέρος κανένα ἀπὸ τὰ μέρη τῆς φύσεώς του, οὔτε τὸ σῶμα, οὔτε τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἔχει λογικὴν καὶ νοεράν, θελητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν, καὶ ἔτσι κάθεται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς², θέλοντας μὲ θεϊκὸν καὶ ἀνθρώπινον τρόπον τὴν σωτηρίαν μας, καὶ ἐνεργῶντας μὲ θεϊκὸν τρόπον τὴν πρόνοιαν καὶ συντήρησιν καὶ κυβέρνησιν ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ ἐνθυμούμενος μὲ ἀνθρώπινον τρόπον τὴν διαμονὴν του ἐπάνω εἰς τὴν γῆν, ἐνῶ συγχρόνως βλέπει καὶ γνωρίζει ὅτι προσκυνεῖται ἀπὸ ὅλα τὰ λογικὰ δημιουργήματα. Διότι γνωρίζει ἡ ἀγία τοῦ ψυχὴ καὶ ὅτι ὑποστατικὰ ἔχει ἐνωθῆ μὲ τὸν Θεὸν Λόγον καὶ ὅτι προσκυνεῖται μαζί του, ὡς ψυχὴ Θεοῦ καὶ ὄχι ὡς ἀπλή ψυχὴ. Καὶ ἡ ἀνάβασις ἀπὸ τὴν γῆν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἡ κατάβασις πάλιν εἶναι ἐνέργειαι περιωρισμένου σώματος· «Οὕτω γὰρ πάλιν ἐλεύσεται», λέγει ὁ ἄγγελος, «πρὸς ὑμᾶς, ὄν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν»³.

2. Πρβλ. Μάρ. 16, 19.

3. Πράξ. 1, 11.

Δ' (2) 75. Περὶ τῆς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδρας

Ἐκ δεξιῶν δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς κεκαθικέναι φαμέν τὸν Χριστὸν σωματικῶς, οὐ τοπικὴν δὲ δεξιὰν τοῦ Πατρὸς λέγομεν. Πῶς γὰρ ὁ ἀπερίγραπτος τοπικὴν σχοίη δεξιὰν; Δεξιὰ γὰρ καὶ ἀριστερὰ τῶν περιγραφομένων εἰσὶ. Δεξιὰν δὲ τοῦ Πατρὸς λέγομεν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῆς θεότητος, ἐν ἣ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς πρὸ αἰώνων ὑπάρχων, ὡς Θεὸς καὶ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος, ἐπ' ἐσχάτων σαρκωθείς καὶ σωματικῶς κάθηται συνδοξασθείσης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ· προσκυνεῖται γὰρ μιᾷ προσκυνήσει μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως.

Δ' (3) 76. Πρὸς τοὺς λέγοντας· εἰ δύο φύσεις ὁ Χριστός, ἢ καὶ τῇ κτίσει λατρεύετε φύσιν κτιστὴν προσκυνοῦντες, ἢ μίαν φύσιν προσκυνητὴν λέγετε καὶ μίαν ἀπροσκύνητον

Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνοῦμεν· ἄσώματον μὲν πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ νῦν τὸν ἀντὸν σεσαρκωμένον καὶ γενόμενον ἄνθρωπον μετὰ τοῦ εἶναι Θεόν. Ἡ τοίνυν σὰρξ αὐτοῦ κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν, ἂν διέλης ἰσχυαῖς ἐπινοίαις τὸ ὀρώμενον ἐκ τοῦ νοουμένου, ἀπροσκύνητός ἐστιν ὡς κτιστή, ἐνωθεῖσα δὲ τῷ Θεῷ Λόγῳ δι' αὐτὸν καὶ ἐν αὐτῷ προσκυνεῖται. Ὅνπερ γὰρ τρόπον ὁ βασιλεὺς καὶ γυμνὸς προσκυνεῖται καὶ ἐνδεδυμένος, καὶ ἡ ἀλουργίς, ὡς μὲν ψιλὴ ἀλουργίς πατεῖται καὶ περιρίπτεται, βασιλικὸν δὲ γενομένη ἐνδυμα τιμᾶται καὶ δοξάζεται, καί, εἴ τις αὐτὴν παροικτρώσειε, θανάτῳ ὡς τὰ πολλὰ κατακρίνεται, ὡς δὲ καὶ ξύλον ψιλὸν οὐκ ἔστι τῇ ἀφῆ ἀπρόσιτον, πυρὶ δὲ προσομιλήσαν

1. Οἱ Ἀπολιναρισταὶ ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τοὺς πλατωνικοὺς ὑπεστήριξαν τὴν πλάνην ὅτι ὁ Λόγος ἔλαβε μόνον σῶμα καὶ ἄλογον ψυχὴν, ἠρνοῦντο ὁμῶς τὸν νοῦν, τὴν δὲ θέσιν τοῦ νοῦ ὑπεστήριξαν ὅτι κατέλαβεν ὁ Λόγος. Ἡ

Δ' (2) 75. Διὰ τὸ ὅτι κάθεται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς

Δεχόμεθα ὅτι ἔχει καθίσει ὁ Χριστὸς σωματικὰ εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, δὲν ἐννοοῦμεν ὁμῶς τοπικὴν δεξιάν τοῦ Πατρὸς. Πῶς δηλαδὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη ὁ ἀπερίγραπτος τοπικὴν δεξιάν; Διότι δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ εἶναι θέσεις τῶν περιγραπτῶν ὄντων. Δεξιάν δὲ τοῦ Πατρὸς ὀνομάζομεν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῆς θεότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνῶ ἦταν προαιώνια ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ εἶναι Θεὸς καὶ ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα, τοὺς ἐσχάτους καιροὺς, ἀφοῦ ἐσαρκώθη, ἐκάθισε καὶ σωματικὰ, μὲ τὸ νὰ δοξασθῆ καὶ ἡ σὰρκα του· διότι προσκυνεῖται μὲ μίαν προσκύνησιν ἀπὸ ὅλην τὴν δημιουργίαν μαζί μὲ τὸ σῶμα του.

Δ' (3) 76. Πρὸς αὐτοὺς ποὺ λέγουν ἂν ὁ Χριστὸς ἔχη δύο φύσεις, ἢ καὶ τὴν κτίσιν λατρεύετε προσκυνῶντας κτιστὴν φύσιν, ἢ μίαν φύσιν προσκυνητὴν λέγετε καὶ μίαν ἀπροσκύνητον

Προσκυνοῦμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μαζί μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα· ἀσώματον βέβαια πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπησίν του, ἀλλὰ τώρα τὸν ἴδιον μὲ σάρκα, καὶ ἀνθρώπον μαζί μὲ τὴν θεότητά του. Λοιπὸν ἡ σὰρκα του, σύμφωνα βέβαια μὲ τὴν φύσιν της, ἂν χωρίσης μὲ ἀμυδρὰς φαντασίας τὸ φαινόμενον ἀπὸ τὸ νοούμενον, εἶναι ἀπροσκύνητος, ἐπειδὴ εἶναι κτιστή, ἐπειδὴ ὁμῶς ἠνώθη μὲ τὸν Θεὸν Λόγον, προσκυνεῖται χάρις εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸ πρόσωπόν του. Διότι μὲ ὅποιον τρόπον ὁ βασιλεὺς προσκυνεῖται καὶ γυμνὸς καὶ ντυμένος, καὶ ἡ πορφύρα, ὡσὰν ἀπλὴ πορφύρα, καταπατεῖται καὶ πετιέται, ὅταν ὁμῶς γίνῃ βασιλικὸν ἔνδυμα, τιμᾶται καὶ δοξάζεται, καὶ ἂν κανεὶς τὴν περιφρονησὴ, καταδικάζεται συνήθως εἰς θάνατον, ὅπως ἀκόμη καὶ ἕνα ἀπλοῦν ξύλον ἠμπορεῖ νὰ τὸ πιάσῃ κανεὶς, ὅταν ὁμῶς ἐνωθῆ μὲ τὴν φωτιάν

Ε' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (553) κατέκρινε τὴν πλάνην τῶν Ἀπολιναριστῶν, καὶ διεκήρυξεν ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἠνώθη «πρὸς σάρκα ἐμψυχωμένην ψυχῆ λογικῆ τε καὶ νοερᾶ».

καὶ ἄνθραξ γενόμενον οὐ δι' ἑαυτό, διὰ δὲ τὸ συνημμένον πῦρ ἀπρόσιτον γίνεται, καὶ οὐχ ἡ τοῦ ξύλου φύσις ὑπάρχει ἀπρόσιτος, ἀλλ' ὁ ἄνθραξ, ἦτοι τὸ πεपुरακτωμένον ξύλον, οὕτω καὶ ἡ σὰρξ κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν οὐκ ἔστι προσκυνητή, προσκυνεῖται δὲ ἐν τῷ σεσαρκωμένῳ Θεῷ Λόγῳ οὐ δι' ἑαυτήν, ἀλλὰ διὰ τὸν ἠνωμένον αὐτῇ καθ' ὑπόστασιν Θεὸν Λόγον· καὶ οὐ φαμεν, ὅτι σάρκα προσκυνούμεν ψιλὴν, ἀλλὰ σάρκα Θεοῦ, ἦτοι σεσαρκωμένον Θεόν.

Δ' (4) 77. Διὰ τί ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐνηθρώπησε καὶ οὐχ ὁ Πατήρ, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα καὶ τί ἐνανθρωπήσας κατώρθωσεν

Πατήρ ὁ Πατήρ καὶ οὐχ Υἱός· Υἱὸς ὁ Υἱὸς καὶ οὐ Πατήρ· Πνεῦμα Ἅγιον τὸ Πνεῦμα καὶ οὐ Πατήρ οὐδὲ Υἱός· ἡ γὰρ ιδιότης ἀκίνητος. Ἡ πῶς ἂν ιδιότης μένοι κινουμένη καὶ μεταπίπτουσα; Διὰ τοῦτο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου γίνεται, ἵνα μείνη ἡ ιδιότης ἀκίνητος· Υἱὸς γὰρ ὢν τοῦ Θεοῦ Υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν σαρκωθεὶς ἐκ τῆς Ἁγίας Παρθένου καὶ οὐκ ἐξέστη τῆς οἰκείας ιδιότητος.

Ἐνηθρώπησε δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα, ἐφ' ᾧ περ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, πάλιν αὐτῷ χαρίσθαι· ἐποίησε γὰρ αὐτὸν κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ, νοερὸν καὶ αὐτεξούσιον καὶ καθ' ὁμοίωσιν, ἦτοι ἐν ἀρεταῖς τέλειον, ὡς ἐφικτὸν ἀνθρώπου φύσει· αὐταὶ γὰρ οἰονεὶ χαρακτηριστῆρες τῆς θείας ὑπάρχουσι φύσεως· τὸ ἀμέριμνον καὶ ἀπερίσπαστον καὶ ἀκέραιον, τὸ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ δίκαιον, τὸ πάσης κακίας ἐλεύθερον. Ἐν κοινωνίᾳ μὲν οὖν ἑαυτοῦ καταστήσας τὸν ἄνθρωπον — «ἐπ' ἀφθαρσία γὰρ τοῦτον ἐποίησεν» —, διὰ δὲ τῆς ἑαυτοῦ κοινωνίας ἀνήγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸ ἄφθαρτον. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντο-

καὶ γίνῃ «κάρβουνον», ὄχι ἐξ αἰτίας του, ἀλλὰ ἐξ αἰτίας τῆς φωτιᾶς ποὺ ἠνώθη μαζί του γίνεται ἀπλησίαστον, καὶ δὲν εἶναι ἀπλησίαστος ἡ φύσις τοῦ ξύλου, ἀλλὰ τὸ «κάρβουνον», δηλαδὴ τὸ πυρακτωμένον ξύλον, ἔτσι καὶ ἡ σάρκα, σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν τῆς, δὲν εἶναι προσκυνητὴ, ἀλλὰ προσκυνεῖται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ Λόγου ποὺ ἔχει σαρκωθῆ, ὄχι ἐξ αἰτίας τῆς, ἀλλὰ χάρις εἰς τὸν Θεὸν Λόγον ποὺ ἠνώθη ὑποστατικὰ μὲ αὐτήν· καὶ δὲν λέγομεν ὅτι προσκυνοῦμεν ἀπλῆν σάρκα, ἀλλὰ σάρκα τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ Θεὸν ποὺ ἔχει σαρκωθῆ.

Δ' (4) 77. Διατί ἐγένεν ἄνθρωπος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι ὁ Πατήρ, οὔτε τὸ Πνεῦμα καὶ τί κατώρθωσε μὲ τὸ νὰ γίνῃ ἄνθρωπος

Ὁ Πατήρ εἶναι Πατήρ καὶ δὲν εἶναι Υἱός· ὁ Υἱὸς εἶναι Υἱὸς καὶ δὲν εἶναι Πατήρ· τὸ Πνεῦμα εἶναι Πνεῦμα Ἅγιον καὶ δὲν εἶναι Πατήρ, οὔτε Υἱός· διότι τὸ προσωπικὸν γνῶρισμα εἶναι ἀμετάβλητον. Ἡ πῶς θὰ ἠμποροῦσε νὰ παραμείνῃ προσωπικὸν γνῶρισμα, ἂν μεταβάλλεται καὶ ἀλλάζῃ; Δι' αὐτὸ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ γίνεται Υἱὸς ἀνθρώπου, διὰ νὰ παραμείνῃ τὸ προσωπικὸν γνῶρισμα ἀμετάβλητον. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἦταν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγένεν Υἱὸς ἀνθρώπου μὲ τὸ νὰ σαρκωθῆ ἀπὸ τὴν ἁγίαν Παρθένον, καὶ χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ προσωπικὸν γνῶρισμα τοῦ Υἱοῦ.

Καὶ ἐγένεν ἄνθρωπος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ χάριση πάλιν εἰς τὸν ἄνθρωπον αὐτὸ μὲ τὸ ὁποῖον τὸν ἐδημιούργησε· τὸν ἐδημιούργησε δηλαδὴ κατ' εἰκόνα ἰδικήν του, νοερὸν καὶ αὐτεξούσιον καὶ καθ' ὁμοίωσιν, δηλαδὴ τέλειον εἰς τὰς ἀρετάς, ὅσον εἶναι κατορθωτὸν εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου· διότι αὐταὶ εἶναι ὡσάν γνωρίσματα τῆς θείας φύσεως, δηλαδὴ ἡ ἀμεριμνησία καὶ ἡ ἀταξία καὶ ἡ εὐθύτης, ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐλευθερία ἀπὸ κάθε κακίαν. Λοιπὸν ἀφοῦ ἔκανε τὸν ἄνθρωπον κοινω-νὸν τῆς φύσεώς του - «διότι τὸν ἐδημιούργησε μὲ σκοπὸν νὰ τὸν κάνῃ ἄφθαρτον»¹-, τὸν ὠδήγησε μὲ τὴν κοινωσίαν τῆς φύσεώς του εἰς τὴν ἀφθαρσίαν· ἐπειδὴ ὁμως μὲ τὴν παράβασιν τῆς ἐντο-

λῆς τοὺς τῆς θείας εἰκόνας χαρακτηήρας ἐξοφώσαμέν τε καὶ συνεχέα-
 μεν καὶ ἐν κακίᾳ γενόμενοι τῆς θείας κοινωνίας ἐγυμνώθημεν — «Τίς
 γὰρ μετουσία φωτὶ πρὸς σκότος;» — καὶ ἔξω τῆς ζωῆς γενόμενοι τῇ
 τοῦ θανάτου φθορᾷ ὑπεπέσαμεν, καὶ ἐπειδὴ μετέδωκε τοῦ κρείττονος
 καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν, μεταλαμβάνει τοῦ χείρονος, τῆς ἡμετέρας λέγω
 φύσεως, ἵνα δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐν ἑαυτῷ ἀνακαινίσῃ μὲν τὸ κατ' εἰκόνα
 καὶ καθ' ὁμοίωσιν, διδάξῃ δὲ ἡμᾶς τὴν ἐνάρετον πολιτείαν καὶ ταύτην
 δι' ἑαυτοῦ ποιήσῃ ἡμῖν εὐεπίβατον καὶ τῇ τῆς ζωῆς κοινωνίᾳ ἐλευ-
 θερώσῃ τῆς φθορᾶς ἀπαρχὴν γενόμενος τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως καὶ τὸ
 ἀχρειωθὲν καὶ συντριβὲν σκευὸς ἀνακαινίσῃ, ἵνα τῆς τυραννίδος τοῦ
 Διαβόλου λυτρώσῃται πρὸς θεογνωσίαν ἡμᾶς καλέσας καὶ νευρώσῃ
 καὶ παιδεύσῃ δι' ὑπομονῆς καὶ ταπεινώσεως καταπαλαίειν τὸν τύ-
 ραννον.

Πέπαιται γοῦν ἡ τῶν δαιμόνων θρησκεία, ἡ κτίσις τῷ θείῳ
 ἡγίασται αἵματι, βωμοὶ καὶ ναοὶ εἰδώλων καθήρηται, θεογνωσία
 πεφύτευται, Τριάς ἡ ὁμοούσιος, ἡ ἄκτιστος θεότης λατρεύεται, εἰς
 Θεὸς ἀληθῆς, δημιουργὸς τῶν ἀπάντων καὶ Κύριος ἀρετᾶν πολιτεύον-
 ται, ἀναστάσεως ἐλπίς διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως δεδώρηται,
 φρίττουσι τοὺς πάλαι ὑποχειρίους ἀνθρώπους οἱ δαίμονες, καὶ τό γε
 θαυμαστόν, ὅτι ταῦτα πάντα διὰ σταυροῦ καὶ παθῶν καὶ θανάτου
 κατώρθωται· εἰς πᾶσαν τὴν γῆν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς θεογνωσίας κекή-
 ρυκται οὐ πολέμῳ καὶ ὄπλοις καὶ στρατοπέδοις τοὺς ἐναντίους τρο-
 πούμενον, ἀλλ' ὀλίγοι πτωχοί, ἀγράμματοι, διωκόμενοι, αἰκιζόμενοι,
 θανατούμενοι, σταυρωθέντα σαρκὶ καὶ θανόντα κηρύττοντες τῶν σο-
 φῶν καὶ δυνατῶν κατεκράτησαν· εἶπετο γὰρ αὐτοῖς τοῦ σταυρωθέν-
 τος ἡ παντοδύναμος δύναμις. Ὁ θάνατος ὁ πάλαι φοβερώτατος ἤτ-

λῆς ἐξεθωριάσαμεν καὶ ἡμαυρώσαμεν τὰ γνωρίσματα τῆς θείας εἰκόνας, καὶ ἐστερήθημεν ἀπὸ τὴν θείαν κοινωνίαν μὲ τὸ νὰ πέσωμεν εἰς τὴν κακίαν - «Τίς γὰρ μετουσία φωτὶ πρὸς σκότος;»¹ καὶ μὲ τὸ νὰ εὐρεθῶμεν ἔξω ἀπὸ τὴν ζωὴν ὑπεκύψαμεν εἰς τὴν φθορὰν τοῦ θανάτου. Ἐπειδὴ ὁμως μᾶς προσέφερε τὸ ἀνώτερον καὶ δὲν τὸ διεφυλάξαμεν, γίνεται μέτοχος τοῦ κατωτέρου, ἐννοῶ τῆς φύσεώς μας, διὰ νὰ ἀνανεώσῃ διὰ μέσου τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὸ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ νὰ διδάξῃ καὶ εἰς ἡμᾶς τὴν ἐνάρετον ζωὴν, μὲ τὸ νὰ τὴν κάνῃ πρὸς χάριν μας διὰ μέσου τοῦ ἑαυτοῦ του εὐκολοπάτητον, καὶ διὰ νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὴν φθορὰν μὲ τὴν συμμετοχὴν μας εἰς τὴν ζωὴν, μὲ τὸ νὰ γίνῃ ἀπαρχὴ² τῆς ἀναστάσεώς μας, καὶ διὰ νὰ ἀνανεώσῃ τὸ ἄχρηστον καὶ θρυμματισμένον σκεῦος, διὰ νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Διαβόλου, μὲ τὸ νὰ μᾶς καλέσῃ εἰς τὴν θεογνωσίαν, καὶ διὰ νὰ μᾶς ἐνδυναμώσῃ καὶ διδάξῃ νὰ κατανικῶμεν τὸν τύραννον μὲ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν ταπεινώσιν.

Ἐχει ἐξαφανισθῆ λοιπὸν ἡ δαιμονικὴ θρησκεία, ἡ δημιουργία ἔχει ἀγιασθῆ μὲ τὸ θεῖον αἷμα, οἱ βωμοὶ καὶ οἱ ναοὶ τῶν εἰδώλων ἔχουν καταστραφῆ, ἔχει φυτευθῆ ἡ γυνῶσις τοῦ Θεοῦ, λατρεύεται ἡ ὁμοούσιος Τριάς, ἡ ἀδημιούργητος θεότης, ἕνας ἀληθινὸς Θεός, δημιουργὸς καὶ Κύριος ὅλων· καλλιεργοῦνται αἱ ἀρεταί, ἡ ἐλπίς τῆς ἀναστάσεως ἔχει δοθῆ ὡς δῶρον μὲ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, οἱ δαίμονες τρέμουν τοὺς ἀνθρώπους ποὺ πρωτύτερα ἦταν ὑπόδουλοι, καὶ τὸ ἀξιοθαύμαστον, ὅτι ὅλα αὐτὰ ἔχουν κατορθωθῆ μὲ τὸν σταυρὸν καὶ τὰ πάθη καὶ τὸν θάνατον· εἰς ὅλην τὴν γῆν ἔχει κηρυχθῆ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς θεογνωσίας, χωρὶς νὰ νικήσῃ τοὺς ἀντιπάλους μὲ πόλεμον καὶ ὄπλα καὶ στρατόπεδα, ἀλλὰ ὀλίγοι γυμνοί, πτωχοὶ καὶ ἀγράμματοι, διωκόμενοι, βασανιζόμενοι, θανατούμενοι, κηρύττοντας αὐτὸν ποὺ ἐσταυρώθη μὲ τὴν σάρκα καὶ ἀπέθανε, κατενίκησαν τοὺς σοφοὺς καὶ τοὺς ἰσχυροὺς· διότι τοὺς συνώδευεν αὐτοὺς ἡ πανίσχυρος δύναμις αὐτοῦ ποὺ ἐσταυρώθη. Ὁ θάνατος, ποὺ πρωτύτερα ἦταν

2. Α' Κορ. 15, 20.

τηται, καὶ τῆς ζωῆς νῦν ὁ παλαιστύγητος καὶ μισητὸς προκρίνεται. Ταῦτα τῆς Χριστοῦ παρουσίας τὰ κατορθώματα, ταῦτα τῆς αὐτοῦ δυνάμεως τὰ γνωρίσματα. Οὐ γὰρ ὡς διὰ Μωϋσέως ἓνα λαὸν ἐξ Αἰγύπτου καὶ τῆς Φαραῶ δουλείας θάλασσαν διαστήσας διέσωσε, πᾶσαν δὲ μᾶλλον τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ φθορᾶς θανάτου καὶ τοῦ πικροῦ τυράννου, τῆς ἁμαρτίας, ἐρρύσατο, οὐ βία ἄγων πρὸς ἀρετὴν, οὐ γῆ καταχωννὺς καὶ πυρὶ φλέγων καὶ λιθοβολεῖσθαι προστάτων τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀλλὰ πραότητι καὶ μακροθυμίᾳ, πείθων τοὺς ἀνθρώπους αἰρεῖσθαι τὴν ἀρετὴν καὶ τοῖς ὑπὲρ ταύτης ἐναμιλλᾶσθαι πόνοις καὶ ἐνηδύνεσθαι· πάλαι μὲν γὰρ ἁμαρτάνοντες ἠκίζοντο καὶ ἔτι τῆς ἁμαρτίας ἀντείχοντο, καὶ θεὸς αὐτοῖς ἢ ἁμαρτία λελόγισιο· νῦν δὲ ὑπὲρ εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς αἰκισμοὺς αἰροῦνται καὶ στρεβλώσεις καὶ θάνατον.

Εὐγε, ὦ Χριστέ, Θεοῦ Λόγε καὶ σοφία καὶ δύναμις καὶ Θεὲ παντοκράτορ! Τί σοι τούτων ἀπάντων οἱ ἄποροι ἡμεῖς ἀντιδοίημεν; Σὰ γὰρ ἅπαντα, καὶ αἰτεῖς παρ' ἡμῶν οὐδὲν ἢ τὸ σώζεσθαι, αὐτὸς καὶ τοῦτο διδοὺς καὶ λαμβάνουσι χάριν εἰδῶς δι' ἄφατον ἀγαθότητα· σοὶ χάρις τῷ τὸ εἶναι δεδωκότι καὶ τὸ εἶναι χαρισαμένῳ, κακ τοῦτου παραπεσόντας αὐθις ἐπαναγαγὼν πρὸς τοῦτο διὰ τῆς ἀφάτου συγκαταβάσεως.

Δ' (5) 78. Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ἡ ὑπόστασις τοῦ Χριστοῦ κτιστὴ ἐστὶν ἢ ἄκτιστος

Ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸ τῆς σαρκώσεως ἀπλή ἦν καὶ ἀσύνθετος καὶ ἀσώματος καὶ ἄκτιστος, σαρκωθείσα δὲ αὕτη γέγονε

φοβερώτατος, ἔχει νικηθῆ, καὶ προτιμᾶται τώρα ἀπὸ τὴν ζωὴν αὐτὸς ποὺ πρωτύτερα ἦταν μισητὸς καὶ ἀποκρουστικός. Αὐτὰ εἶναι τὰ κατορθώματα τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, αὐτὰ εἶναι τὰ γνωρίσματα τῆς δυνάμεώς του. Ὁχι βέβαια, ὅπως ἔσωσε μὲ τὸν Μωϋσῆν ἓνα λαὸν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ Φαραώ μὲ τὸ νὰ διαιρέσῃ τὴν θάλασσαν ¹, ἀλλὰ καλύτερα, ὄλην τὴν ἀνθρωπότητα ἔσωσεν ἀπὸ τὴν φθορὰν τοῦ θανάτου καὶ ἀπὸ τὸν σκληρὸν τύραννον τῆς ἀμαρτίας, χωρὶς νὰ ὀδηγῆ εἰς τὴν ἀρετὴν μὲ τὴν βίαν, χωρὶς νὰ σκεπάζῃ μὲ χῶμα καὶ νὰ καίῃ μὲ φωτιὰν καὶ νὰ προστάζῃ νὰ λιθοβολοῦνται αὐτοὶ ποὺ ἀμαρτάνουν, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ πείθῃ τοὺς ἀνθρώπους μὲ πραότητα καὶ μακροθυμίαν νὰ προτιμοῦν τὴν ἀρετὴν καὶ νὰ συναγωνίζονται εἰς τοὺς κόπους χάριν αὐτῆς καὶ νὰ εὐχαριστοῦνται· διότι πρωτύτερα, ὅταν ἡμάρτανον, ἐβασανίζοντο καὶ ἀκόμη προσηλώνοντο εἰς τὴν ἀμαρτίαν καὶ θεὸς των ἔθεωρεῖτο ἡ ἀμαρτία, τώρα ὁμως προτιμοῦν χάριν τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀρετῆς βασανισμοὺς καὶ στρεβλώσεις καὶ θάνατον.

Εὐγε, ὦ Χριστέ, Θεοῦ Λόγε καὶ σοφία καὶ δύναμις καὶ Θεὸς παντοκράτωρ! Τί θὰ ἠμπορούσαμεν νὰ σοῦ ἀνταποδώσωμεν ἐμεῖς οἱ πτωχοὶ δι' ὅλα αὐτὰ; Διότι ὅλα εἶναι ἰδικὰ σου καὶ ὁμως δὲν ζητεῖς ἀπὸ ἡμᾶς τίποτε παρὰ τὴν σωτηρίαν μας, χαρίζοντας ὁ ἴδιος καὶ αὐτό, καὶ αἰσθανόμενος εὐχαριστίαν δι' αὐτοὺς ποὺ τὸ δέχονται ἀπὸ ἀνέκφραστον ἀγαθότητα· ἡ εὐγνωμοσύνη ἀνήκει εἰς ἔσένα, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔχεις δώσει τὴν ὕπαρξιν καὶ μᾶς ἐχάρισε τὴν ἀληθινὴν ὕπαρξιν, καὶ ὅταν ἀπεμακρύνθημεν ἀπὸ αὐτὴν μᾶς ἐπανέφερες εἰς αὐτὴν μὲ τὴν ἀνέκφραστον συγκατάβασίν σου.

Δ' (5) 78. Πρὸς αὐτοὺς ποὺ ἐρωτοῦν, ἂν ἡ ὑπόστασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι κτιστὴ ἢ ἄκτιστος

Ἡ προσωπικὴ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὶν ἀπὸ τὴν σάρκωσιν ἦταν ἀπλή καὶ ἀσύνθετος καὶ ἀσώματος καὶ ἄκτιστος, ὅταν ὁμως ἐσαρκώθη αὐτὴ ἔγινε προσωπικὴ ὑπόστασις καὶ τῆς

καὶ τῇ σαρκὶ ὑπόστασις καὶ γέγονε σύνθετος ἐκ θεότητος, ἧς αἰεὶ εἶχε, καὶ ἐξ ἧς προσεῖληφε σαρκός· καὶ φέρει τῶν δύο φύσεων τὰ ιδιώματα ἐν δυσι γνωριζομένη φύσει· ὥστε ἡ αὐτὴ μία ὑπόστασις ἄκτιστος τέ ἐστι τῇ θεότητι καὶ κτιστὴ τῇ ἀνθρωπότητι, ὄρατῃ καὶ ἀόρατος· ἐπεὶ ἀναγκαζόμεθα ἢ διαιρεῖν τὸν ἕνα Χριστὸν δύο τὰς ὑποστάσεις λέγοντες, ἢ τὴν τῶν φύσεων ἀρνεῖσθαι διαφορὰν καὶ τροπὴν εἰσάγειν καὶ σύγχυσιν.

Δ' (6) 79. Περὶ τοῦ πότε ἐκλήθη Χριστὸς

Οὐχ, ὡς τινες ψευδηγοροῦσι, πρὸ τῆς ἐκ Παρθένου σαρκώσεως ὁ νοῦς ἠνώθη τῷ Θεῷ Λόγῳ καὶ ἐκ τότε ἐκλήθη Χριστός· τοῦτο τῶν Ὁριγένους ληρημάτων τὸ ἀτόπημα προὔπαρξιν τῶν ψυχῶν δογματίσαντος. Ἡμεῖς δὲ Χριστὸν γεγενῆσθαι τε καὶ κεκλήσθαι φαμεν τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀφ' οὗ ἐν γαστρὶ τῆς Ἁγίας Ἀειπαρθένου ἐσκήνωσε καὶ σὰρξ ἀτρέπτως ἐγένετο καὶ ἐχρίσθη ἡ σὰρξ τῇ θεότητι· «Χρίσις γὰρ αὕτη τῆς ἀνθρωπότητος», ὡς φησὶν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος. Καὶ ὁ ἱερώτατος δὲ ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων Κύριλλος πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδοσίον γράφων τὰδε φησὶν· «Χρῆναι γὰρ ἔγωγέ φημι μῆτε τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον ἀνθρωπότητος δίχα, μῆτε μὴν τὸν ἐκ γυναι-

1. Ὁ Νεστόριος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ὑπεστήριξεν ὅτι «ὅπου ὑπάρχει φύσις ἀληθῆς καὶ πραγματικὴ, συνυπάρχει καὶ πρόσωπον», καὶ συνεπῶς ἐν τῷ Χριστῷ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι ἰδιαίτερον πρόσωπον· ἐκάστη τῶν δύο φύσεων ὑφίσταται ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς ὑποστάσει. Τὴν πλάνην τοῦ Νεστορίου ἐπολέμησεν ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος διεκήρυττεν ὅτι «οὐ πρῶτον ἐγεννήθη ἀνθρώπος κοινὸς ἐκ τῆς Ἁγίας Παρθένου, εἶθ' οὕτω καταπεφοίτηκεν ἐπ' αὐτὸν ὁ Λόγος», ἡ δὲ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (431) κατεδίκασε τὴν κακοδοξίαν τοῦ Νεστορίου.

2. Ἀναφέρεται εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Εὐτυχοῦς, ὁ ὁποῖος ἐχαρακτήρισε

σαρκός, καὶ ἔγινε σύνθετος ἀπὸ τὴν θεότητα, τὴν ὁποῖαν πάντοτε εἶχε, καὶ ἀπὸ τὴν σάρκα, ποὺ προσέλαβε καὶ ἔχει τὰ γνωρίσματα τῶν δύο φύσεων, ἐπειδὴ γίνεται γνωστὴ μὲ τὰς δύο φύσεις· ἐπομένως ἡ ἰδίᾳ εἶναι μία προσωπικὴ ὑπόστασις ἄκτιστος κατὰ τὴν θείαν φύσιν καὶ κτιστὴ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην, ὁρατὴ καὶ ἀόρατος· ἐπειδὴ ἀναγκαζόμεθα ἢ νὰ χωρίσωμεν τὸν ἕνα Χριστόν, ἂν λέγωμεν ὅτι εἶναι δύο αἱ ὑποστάσεις του¹, ἢ νὰ ἀρνηθοῦμεν τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων καὶ νὰ διδάσκωμεν μεταβολὴν καὶ σύγχυσιν τῶν φύσεων².

Δ' (6) 79. Διὰ τὸ πότε ὠνομάσθη Χριστός

Δὲν ἠνώθη ὁ νοῦς μὲ τὸν Θεὸν Λόγον πρὸ τῆς σαρκώσεώς του ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς Παρθένου, καὶ δὲν ὠνομάσθη ἀπὸ τότε Χριστός, ὅπως μερικοὶ ψευδολογοῦν· αὐτὴ ἡ ἀσχημία εἶναι ἀπὸ τὰς φλυαρίας τοῦ Ὁριγῆνους, ποὺ ἐδίδαξε τὴν προὔπαρξιν ψυχῶν. Ἐμεῖς ὁμως παραδεχόμεθα ὅτι ἔγινε Χριστός ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ἐσκήνωσε μέσα εἰς τὴν κοιλίαν τῆς ἁγίας Ἀειπαρθένου καὶ ἔγινε σάρκα χωρὶς μεταβολὴν καὶ ἐπῆρεν ἡ σάρκα τὸ χρῖσμα ἀπὸ τὴν θεότητα· «διότι αὐτὴ εἶναι ἡ χρῖσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως», ὅπως λέγει ὁ Θεολόγος Γρηγόριος. Καὶ ὁ ἱερώτατος Κύριλλος πάλιν, ὁ Ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας, τὰ ἐξῆς εἶπε, γράφοντας πρὸς τὸν βασιλεῖα Θεοδόσιον· «Ἐγὼ δηλαδὴ λέγω ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζεται Χριστός Ἰησοῦς, οὔτε ὁ Λόγος ποὺ ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Θεὸν χωρὶς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, οὔτε ὁμως ὁ 'ναός' ποὺ ἐτέχθη ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς γυναικός, χωρὶς νὰ ἐνωθῆ μὲ τὸν Λόγον· διότι Χριστός θεω-

τὴν ἔνωσιν τῶν δύο φύσεων ἐν τῷ Χριστῷ ὡς «κράσιν καὶ σύγκρασιν», κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀπερροφήθη ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τῆς θείας φύσεως. Κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος (451), ἡ ὁποία διεκήρυξε τὸν Χριστόν «ἐκ Μαρίας τῆς Παρθένου τῆς Θεοτόκου (γεννηθέντα) κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν Χριστόν Υἱόν, Κύριον, μονογενῆ ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον . . . ».

κὸς ἀποτεχθέντα ναὸν, οὐχ ἔνωθέντα τῷ Λόγῳ, Χριστὸν Ἰησοῦν ὀνομάζεσθαι· ἀνθρωπότητι γὰρ καθ' ἑνωσιν οἰκονομικὴν ἀπορρήτως συνηνεγμένος ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος νοεῖται Χριστός». Καὶ πρὸς τὰς βασιλίδας οὕτως· «Τινὲς φασιν, ὅτι τὸ Χριστὸς ὄνομα πρέπει καὶ μόνῳ καὶ ἰδίᾳ καθ' αὐτὸν νοουμένῳ καὶ ὑπάρχοντι, τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς γεννηθέντι Λόγῳ. Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτω δεδιδάγμεθα φρονεῖν ἢ λέγειν· ὅτε γὰρ γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, τότε καὶ ὀνομάσθαι λέγομεν αὐτὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ κέχρισται τῷ ἐλαίῳ τῆς ἀγαλλιᾶσεως, ἤτοι τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ταύτη τοι Χριστὸς ὀνομάζεται. Ὅτι δὲ περὶ τὸ ἀνθρώπινον ἠχρίσις, οὐκ ἂν ἐνδυάσειε τις τῶν ὀρθᾶ φρονεῖν εἰωθότων». Καὶ Ἀθανάσιος δὲ ὁ παναοίδιμος ἐν τῷ περὶ τῆς σωτηριώδους ἐπιφανείας λόγῳ ὡδέ πη λέγει· «Ὁ προϋπάρχων Θεὸς πρὸ τῆς ἐν σαρκὶ ἐπιδημίας οὐκ ἦν ἀνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἀόρατος καὶ ἀπαθὴς ὢν· ὅτε τε δὲ γέγονεν ἀνθρωπος, τὸ Χριστὸς ὄνομα διὰ τῆς σαρκὸς προσάγεται, ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ τῷ ὀνόματι τὸ πάθος καὶ ὁ θάνατος».

Εἰ δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή φησι· «Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἐλαιον ἀγαλλιᾶσεως», ἰστέον ὡς πολλάκις ἡ θεία Γραφή κέχρηται τῷ παρωχηκότι χρόνῳ ἀντὶ τοῦ μέλλοντος, ὡς τὸ· «Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη»· οὕτω γὰρ ὤφθη οὐδὲ συνανεστράφη Θεὸς ἀνθρώποις, ὅτε ταῦτα ἐλέγετο· καὶ τὸ· «Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν καὶ ἐκλαύσαμεν»· οὐδέπω γὰρ ταῦτα ἐγεγόνει.

1. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Περὶ ὀρθῆς πίστεως (PG 76, 1133).

2. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Περὶ ὀρθῆς πίστεως (PG 76, 1201).

ρείται ὁ Λόγος πού ἐγεννήθη ἀπό τόν Θεόν, συνηνωμένος μέ τήν ἀνθρωπίνην φύσιν, μέ μυστικόν τρόπον, σύμφωνα μέ τήν 'οἰκονομικήν ἔνωσιν' ¹. Καί πρὸς τὰς βασιλίσσας ἔτσι λέγει· «Μερικοὶ λέγουν ὅτι τὸ ὄνομα Χριστὸς ταιριάζει εἰς τὸν Λόγον πού ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Θεόν Πατέρα, πού νοεῖται καί ὑπάρχει μόνος καί ξεχωριστά. Ἡμεῖς ὁμως δὲν ἔχομεν διδαχθῆ νὰ φρονοῦμεν ἢ νὰ λέγωμεν ἔτσι· διότι ὅταν ὁ Λόγος ἔγινε σάρκα, τότε λέγομεν ὅτι καί ὠνομάσθη αὐτὸς Χριστὸς Ἰησοῦς. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἔχει χρισθῆ ἀπὸ τὸν Θεόν καί Πατέρα μέ τὸ ἔλαιον τῆς μεγάλης χάρας, δηλαδὴ μέ τὸ Πνεῦμα, δι' αὐτὸ ὀνομάζεται Χριστὸς. Κανεῖς μάλιστα ἀπὸ αὐτοὺς πού συνήθισαν νὰ σκέπτωνται ὀρθὰ δὲν θὰ διστάσῃ νὰ εἰπῆ, ὅτι ἡ χρῆσις ἀναφέρεται εἰς τήν ἀνθρωπίνην φύσιν» ². Καί ὁ παναοίδιμος Ἀθανάσιος εἰς τὸν λόγον του διὰ τὴν σωτηριώδη ἔλευσιν κάπως ἔτσι λέγει· «Ὁ προὔπαρχων Θεός, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν του δὲν ἦταν ἀνθρωπος, ἀλλὰ ἦταν Θεὸς ἐνωμένος μέ τὸν Θεόν, καθὼς ἦταν ἀόρατος καί ἀπαθής· ὅταν ὁμως ἔγινεν ἀνθρωπος, δέχεται μέ τὴν σάρκα τὸ ὄνομα Χριστὸς, ἐπειδὴ ἀκολουθεῖ εἰς τὸ ὄνομα αὐτὸ τὸ πάθος καί ὁ θάνατος».

Μολονότι ὁμως ἡ θεία Γραφή λέγει· «Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιόσεως» ³, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι πολλὰς φορές ἡ θεία Γραφή χρησιμοποιοῖ τὸν χρόνον τοῦ παρελθόντος ἀντὶ τοῦ μέλλοντος, ὅπως τὸ χωρίον· «Μετά ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καί τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη» ⁴. διότι ἀκόμη δὲν ἐφάνη, οὔτε συνανεστράφη ὁ Θεὸς μέ τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ἐλέγοντο αὐτά· καί τὸ χωρίον·—«Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν, καί ἐκλαύσαμεν» ⁵. διότι ἀκόμη δὲν εἶχαν γίνει αὐτά.

3. Ψαλ. 44, 8.

4. Βαρ. 3, 38.

5. Ψαλ. 136, 1.

Δ' (7) 80. Πρὸς τοὺς ἐπερωτῶντας, εἰ δύο φύσεις ἐγέννησεν ἡ Ἁγία Θεοτόκος, καὶ εἰ δύο φύσεις ἐπὶ σταυροῦ ἐκρέμαντο

Φύσεως μὲν ἐστὶ τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν διὰ τοῦ ἐνὸς ν γραφόμενον, ὅπερ δηλοῖ τὸ ἄκτιστον καὶ κτιστόν· τὸ δὲ ἀγέννητον καὶ γεννητὸν οὐ φύσεως, ἀλλ' ὑποστάσεως, ἥτοι τὸ γεννηθῆναι καὶ τὸ μὴ γεννηθῆναι, ὅπερ διὰ τῶν δύο ν ἐκφέρεται. Ἔστι οὖν ἡ μὲν θεία φύσις ἀγέννητος, ἥτοι ἄκτιστος, πάντα δὲ τὰ μετὰ τὴν θείαν φύσιν γενητὰ ἥτοι κτιστά. Θεωρεῖται τοίνυν ἐν μὲν τῇ θείᾳ καὶ ἄκτίστῳ φύσει τὸ μὲν ἀγέννητον ἐν τῷ Πατρὶ—οὐ γὰρ ἐγεννήθη—, τὸ δὲ γεννητὸν ἐν τῷ Υἱῷ—ἐκ Πατρὸς γὰρ αἰδίως γεγέννηται—, τὸ δὲ ἐκπορευτὸν ἐν τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι. Ἐκάστου δὲ εἶδους ζώων τὰ μὲν πρῶτα ἀγέννητα, ἀλλ' οὐκ ἀγέννητα· γεγόνασι μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ, οὐκ ἐγεννήθησαν δὲ ἐξ ὁμοίων. Γένεσις μὲν κτιστὴ ἐστὶ, γέννησις δὲ ἐπὶ μὲν Θεοῦ ἐκ μόνου Πατρὸς ὁμοουσίου Υἱοῦ πρόοδος, ἐπὶ δὲ τῶν κτισμάτων ἢ ἐκ συναφείας ἄρρενός τε καὶ θηλείας ὁμοουσίου ὑποστάσεως πρόοδος. Ὅθεν γινώσκομεν, ὡς οὐκ ἔστι φύσεως τὸ γεννᾶσθαι, ἀλλ' ὑποστάσεως. Εἰ γὰρ φύσεως ἦν, οὐκ ἂν ἐν τῇ αὐτῇ φύσει τὸ γεννητὸν ἐθεωρεῖτο καὶ τὸ ἀγέννητον. Ὑπόστασιν τοίνυν ἐγέννησεν ἡ Ἁγία Θεοτόκος ἐν δυοῖν γνωριζομένῃν ταῖς φύσεσι, θεότητι μὲν ἐκ Πατρὸς γεννηθεῖσαν ἀχρόνως, ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἐν χρόνῳ ἐξ αὐτῆς σαρκωθεῖσαν καὶ σαρκὶ τικτομένην.

Εἰ δὲ οἱ ἐρωτῶντες αἰνίττοιοντο, ὅτι ὁ γεννηθεὶς ἐκ τῆς Ἁγίας Θεοτόκου δύο φύσεις ἐστί, φασὲν· ναί, δύο φύσεις ἐστί· «Θεὸς γάρ ἐστιν ὁ αὐτὸς καὶ ἄνθρωπος». Ὅμοίως καὶ περὶ τῆς σταυρώσεως, ἀναστάσεώς τε καὶ ἀναλήψεως· οὐ φύσεως γὰρ ταυτὰ ἐστίν, ἀλλ' ὑποστά-

Δ' (7) 80. Δι' αὐτοὺς ποὺ ἐρωτοῦν, ἂν δύο φύσεις ἐγέννησεν ἡ ἅγια Θεοτόκος καὶ ἂν δύο φύσεις ἐκρέμοντο ἐπάνω εἰς τὸν σταυρὸν

Χαρακτηριστικὸν τῆς φύσεως εἶναι τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν, ποὺ γράφεται μὲ τὸ ἓνα ν, τὸ ὁποῖον φανερώνει τὸ ἄκτιστον καὶ τὸ κτιστὸν· τὸ ἀγέννητον ὁμως καὶ τὸ γεννητὸν δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς φύσεως, ἀλλὰ τῆς προσωπικῆς ὑποστάσεως, δηλαδὴ τὸ νὰ γεννηθῆ καὶ τὸ νὰ μὴ γεννηθῆ, τὸ ὁποῖον προφέρεται μὲ τὰ δύο ν. Εἶναι λοιπὸν ἡ μὲν θεία φύσις «ἀγέννητος», δηλαδὴ ἀδημιούργητος, ὅλα ὁμως τὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν θείαν φύσιν εἶναι γενητά, δηλαδὴ κτιστά. Νοεῖται λοιπὸν εἰς τὴν θείαν καὶ ἄκτιστον φύσιν τὸ μὲν ἀγέννητον εἰς τὸν Πατέρα - διότι δὲν ἐγεννήθη -, τὸ δὲ γεννητὸν εἰς τὸν Υἱὸν - διότι ἔχει γεννηθῆ ἀπὸ τὸν Πατέρα προαιώνια -, τὸ δὲ ἐκπορευτὸν εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ κάθε εἶδους ζώων τὰ πρῶτα εἶναι ἀγέννητα καὶ ὄχι ἀγένητα· διότι ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τὸν θεὸν καὶ δὲν ἐγεννήθησαν ἀπὸ ὁμοια ζῶα. Διότι ἡ μὲν γένεσις εἶναι δημιουργία, ἡ δὲ γέννησις διὰ τὸν Θεὸν εἶναι προέλευσις τοῦ ὁμοουσίου Υἱοῦ ἀπὸ μόνον τὸν Πατέρα, διὰ τὰ σώματα ὁμως προέλευσις ὁμοουσίου ὑποστάσεως μὲ τὴν συνένωσιν ἀρσενικῆς καὶ θηλυκῆς. Ἀπὸ αὐτὸ γνωρίζομεν ὅτι ἡ γέννησις δὲν εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς φύσεως, ἀλλὰ τῆς ὑποστάσεως. Διότι, ἂν ἦταν χαρακτηριστικὸν τῆς φύσεως, δὲν θὰ παρετηρεῖτο εἰς τὴν φύσιν τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἀγέννητον. Λοιπὸν, ἡ ἅγια Θεοτόκος ἐγέννησεν ὑπόστασιν ποὺ γίνεται γνωστή μὲ τὰς δύο φύσεις, μὲ τὴν θείαν φύσιν, ποὺ ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Πατέρα ἀχρόνως, καὶ ποὺ ἐσαρκώθη ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς μέσα εἰς τὸν χρόνον τοὺς ἐσχάτους καιροῦς καὶ μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ποὺ «τίκτεται».

Ἄν πάλιν αὐτοὶ ποὺ ἐρωτοῦν ὑπονοοῦσαν ὅτι αὐτὸς ποὺ ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν ἅγιαν Θεοτόκον εἶναι δύο φύσεις, ἀπαντοῦμεν ναί, εἶναι δύο φύσεις· «Διότι ὁ ἴδιος εἶναι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος». Παρόμοια ἀπαντοῦμεν καὶ διὰ τὴν σταύρωσιν, τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀνάληψιν· διότι αὐτὰ δὲν εἶναι γνωρίσματα τῆς φύσεως, ἀλλὰ

σεως. Ἐπαθεν οὖν ὁ Χριστὸς ὁ ἐν δύο φύσεσιν ὡν τῇ παθητῇ φύσει ἐσταυρώθη τε· σαρκὶ γὰρ ἐπὶ σταυροῦ ἐκρέματο καὶ οὐ θεότητι. Ἐπεὶ ἂν εἴπωσιν ἡμῖν ἐρωτῶσιν· Δύο φύσεις ἀπέθανον; Οὐχί, ἐρουῦμεν. Οὐκοῦν οὐδὲ δύο φύσεις ἐσταυρώθησαν, ἀλλ' ἐγενήθη ὁ Χριστὸς, ἦτοι ὁ Θεὸς Λόγος ἐνανθρωπήσας, ἐγενήθη σαρκί, ἐσταυρώθη σαρκί, ἔπαθε σαρκί, ἀπέθανε σαρκί, ἀπαθοῦς μεινάσης αὐτοῦ τῆς θεότητος.

Δ' (8) 81. Πῶς πρωτότοκος λέγεται ὁ μονογενῆς
Υἱὸς τοῦ Θεοῦ

Πρωτότοκός ἐστιν ὁ πρῶτος γεννηθεὶς, εἴτε μονογενῆς, εἴτε καὶ πρὸ ἄλλων ἀδελφῶν. Εἰ μὲν οὖν ἐλέγετο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πρωτότοκος, μονογενῆς δὲ οὐκ ἐλέγετο, ὑπενοήσαμεν ἂν κτισμάτων αὐτὸν εἶναι πρωτότοκον ὡς κτίσμα ὑπάρχοντα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ πρωτότοκος καὶ μονογενῆς λέγεται, δεῖ δὲ καὶ ἀμφοτέρα τηρῆσαι ἐπ' αὐτοῦ. «Πρωτότοκον» μὲν αὐτὸν φάμεν «πάσης κτίσεως», ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κτίσις ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός μόνος ἀχρόνως γεγεννημένος εἰκότως Υἱὸς μονογενῆς πρωτότοκος καὶ οὐ πρωτόκτιστος λεχθήσεται· ἡ γὰρ κτίσις οὐκ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός, ἀλλὰ θελήματι αὐτοῦ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη. «Πρωτότοκος δὲ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς» μονογενῆς γὰρ ὡν καὶ ἐκ μητρὸς, ἐπειδήπερ μετέσχηκεν αἵματος καὶ σαρκὸς παραπλησίως ἡμῖν καὶ ἄνθρωπος γέγονε, γεγόναμεν δὲ καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ υἱοὶ Θεοῦ υἰοθετηθέντες διὰ τοῦ βαπτίσματος· αὐτὸς ὁ φύσει Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πρωτότοκος ἐν ἡμῖν τοῖς θέσει καὶ χάριτι

τῆς ὑποστάσεως. Λοιπὸν ὁ Χριστός, ἐνῶ ἦταν μετὰ τὰς δύο φύσεις, ἔπαθε μετὰ τὴν παθητὴν φύσιν, καὶ ἐσταυρώθη· διότι ἐκρεμάτο ἐπάνω εἰς τὸν σταυρὸν μετὰ τὴν σάρκα καὶ ὄχι μετὰ τὴν θεότητα. Ἐπειδὴ, θὰ εἶπουν εἰς ἡμᾶς, πού τοὺς ἐρωτῶμεν· Δύο φύσεις ἀπέθαναν; Θὰ ἀπαντήσωμεν, ὄχι. Λοιπὸν οὔτε καὶ ἐσταυρώθησαν δύο φύσεις, ἀλλὰ ἐγεννήθη ὁ Χριστός, δηλαδή ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ πού ἐπῆρεν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐγεννήθη μετὰ τὴν σάρκα, ἐσταυρώθη μετὰ τὴν σάρκα, ἔπαθε μετὰ τὴν σάρκα, ἀπέθανε μετὰ τὴν σάρκα, ἐνῶ ἔμεινε ἀπαθὴς ἡ θεία φύσις του.

Δ' (8) 81. Πῶς λέγεται ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πρωτότοκος

Πρωτότοκος εἶναι αὐτὸς πού ἐγεννήθη πρῶτος, εἴτε μονογενής, εἴτε καὶ πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀδελφούς. Ἄν βέβαια ἐλέγετο ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πρωτότοκος, καὶ δὲν ἐλέγετο μονογενής, θὰ ὑπονοοῦσαμεν ὅτι αὐτὸς εἶναι πρωτότοκος ἀπὸ τὰ δημιουργήματα, ἐπειδὴ τάχα εἶναι δημιούργημα. Ἐπειδὴ ὁμοῦ λέγεται καὶ πρωτότοκος καὶ μονογενής, πρέπει νὰ φυλάξωμεν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ δύο. Δεχόμεθα βέβαια αὐτὸν «πρωτότοκον ὅλης τῆς δημιουργίας»¹, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἴδιος προῆλθεν ἀπὸ τὸν Θεόν καὶ ἡ κτίσις ἐγίνε ἀπὸ τὸν Θεόν, ἀλλὰ αὐτὸς βέβαια ἐπειδὴ ἔχει γεννηθῆ μόνος ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἐκτὸς χρόνου, θὰ ὀνομασθῆ ὀρθῶς Υἱὸς μονογενὴς πρωτότοκος καὶ ὄχι πρωτοδημιούργητος· διότι ἡ κτίσις δὲν προῆλθεν ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρός, ἀλλὰ μετὰ τὸ θέλημά του ὠδηγήθη ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν. «Πρωτότοκος δὲ ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς»²· ἐνῶ δηλαδή ἦταν μονογενὴς καὶ ἀπὸ τὴν μητέρα, ἐπειδὴ ἐγίνε μέτοχος, κατὰ παρόμοιον τρόπον μετὰ ἡμᾶς, τοῦ αἵματος καὶ τῆς σαρκός³, καὶ ἐγίνε ἀνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ἐγίναμεν μετὰ αὐτὸν υἱοὶ Θεοῦ, ἀφοῦ υἱοθετήθημεν μετὰ τὸ βάπτισμα ὁ ἴδιος ὁ κατὰ φύσιν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγίνε πρωτότοκος μεταξύ μας, οἱ ὅποιοι ἐγίναμεν

2. Ρωμ. 8, 29.

3. Πρβλ. Ἑβρ. 2, 14.

υίοις Θεοῦ γενομένοις καὶ ἀδελφοῖς αὐτοῦ χρηματίσασι γέγονεν. Ὅθεν ἔλεγεν· «Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν». Οὐκ εἶπε· «Πατέρα ἡμῶν», ἀλλὰ «Πατέρα μου», φύσει δηλονότι, καὶ «Πατέρα ὑμῶν» χάριτι, καὶ «Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν». Καὶ οὐκ εἶπε «Θεὸν ἡμῶν», ἀλλὰ «Θεὸν μου»— ἂν διέλης λεπταῖς ταῖς ἐπινοίαις τὸ ὀρώμενον ἐκ τοῦ νοουμένου— καὶ «Θεὸν ὑμῶν» ὡς δημιουργὸν καὶ Κύριον.

Δ' (9) 82. Περὶ πίστεως καὶ βαπτίσματος

Ὁμολογοῦμεν δὲ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον· τὸ γὰρ βάπτισμα τὸν τοῦ Κυρίου θάνατον δηλοῖ. Συνθαπτόμεθα γοῦν τῷ Κυρίῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὡς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος. Ὡσπερ οὖν ἅπαξ ἐτελέσθη ὁ τοῦ Κυρίου θάνατος, οὕτω καὶ ἅπαξ δεῖ βαπτίζεσθαι, βαπτίζεσθαι δὲ κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», διδασκομένους τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἁγιον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Ὅσοι τοίνυν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἁγιον Πνεῦμα βαπτισθέντες, μίαν φύσιν τῆς θεότητος ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι διδαχθέντες αἰθῆς ἀναβαπτίζονται, οὗτοι ἀνασταυροῦσι τὸν Χριστόν, ὡς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας» καὶ τὰ ἐξῆς, «αἰθῆς ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν Χριστόν καὶ παραδειγματίζοντας». Ὅσοι δὲ μὴ εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα ἐβαπτίσθησαν, τούτους δεῖ ἀναβαπτίζεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος, ὅτι «Εἰς Χριστόν καὶ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβα-

-
1. Ἰω. 20, 17.
 2. Ἰω. 20, 17.
 3. Πρβλ. Ρωμ. 6, 4.
 4. Ματθ. 28, 19.
 5. Ἐβρ. 6, 4.

ἀπὸ θεσιν καὶ κατὰ χάριν υἱοὶ Θεοῦ καὶ ὠνομάσθημεν ἀδελφοὶ του. Δι' αὐτὸ ἔλεγε· «Ἄναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν»¹. Δὲν εἶπε· «Πατέρα μας», ἀλλὰ «Πατέρα μου», κατὰ τὴν φύσιν δηλαδή, καὶ «Πατέρα σας», κατὰ χάριν, καὶ «Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν»². Καὶ δὲν εἶπε, «Θεὸν μας», ἀλλὰ «Θεὸν μου» - ἂν χωρίσης μὲ λεπτὰς ἰδέας τὸ φαινόμενον ἀπὸ τὸ νοούμενον - καὶ «Θεὸν σας», ὡς δημιουργὸν καὶ Κύριον.

Δ' (9) 82. Διὰ τὴν πίστιν καὶ τὸ βάπτισμα

Ὁμολογοῦμεν ἀκόμη ἓνα βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον· διότι τὸ βάπτισμα φανερῶνει τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Μὲ τὸ βάπτισμα λοιπὸν θαπτόμεθα μαζί μὲ τὸν Κύριον³, ὅπως λέγει ὁ θεὸς ἀπόστολος. Ὅπως λοιπὸν ἔγινε μία φορὰ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου, ἔτσι καὶ μία φορὰ πρέπει νὰ βαπτίζωμεθα· νὰ βαπτίζωμεθα μάλιστα σύμφωνα μὲ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου «εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»⁴, ὥστε νὰ διδασκώμεθα τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεώς μας εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ὅσοι βέβαια, ἀφοῦ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὥστε νὰ διδαχθοῦν μίαν φύσιν τῆς θεότητος ποῦ ὑπάρχει μὲ τὰς τρεῖς προσωπικὰς ὑποστάσεις, πάλιν βαπτίζονται, αὐτοὶ ξανασταυρώνουν τὸν Χριστόν, ὅπως λέγει ὁ θεὸς ἀπόστολος. «Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἀπαξ φωτισθέντας»⁵, καὶ τὰ ἐξῆς, «αὐθις ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, ἀνασταυροῦντας ἑαυτοῖς τὸν Χριστόν καὶ παραδειγματίζοντας»⁶. Ὅσοι ὁμως δὲν ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος, αὐτοὶ πρέπει νὰ ξαναβαπτίζονται. Διότι, ἂν καὶ λέγη ὁ θεὸς ἀπόστολος ὅτι «Εἰς Χριστόν καὶ εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν»⁷, δὲν λέγει ὅτι πρέπει νὰ γίνεται ἔτσι ἢ ἐπί-

6. Ἐβρ. 6, 6.

7. Ρωμ. 6, 3.

πίσθημεν», οὐχ οὕτω δεῖν γίνεσθαι φησι τοῦ βαπτίσματος τὴν ἐπίκλησιν ἀλλ' ὅτι τύπος τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ τὸ βάπτισμα· διὰ γὰρ τῶν τριῶν καταδύσεων τὰς τρεῖς ἡμέρας τῆς τοῦ Κυρίου ταφῆς σημαίνει τὸ βάπτισμα. Τὸ οὖν εἰς Χριστὸν βαπτισθῆναι δηλοῖ τὸ πιστεύοντας εἰς αὐτὸν βαπτίζεσθαι. Ἐξαιρετικὸν δὲ εἰς Χριστὸν πιστεῦσαι μὴ διδαχθέντας τὴν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἁγίον Πνεῦμα ὁμολογίαν. Χριστὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὃν ἔχρισεν ὁ Πατὴρ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, ὡς φησὶν ὁ θεῖος Δαυὶδ· «Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου». Καὶ Ἡσαΐας ἐκ προσώπου τοῦ Κυρίου· «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ ἔνεκεν ἔχρισέ με». Τὴν μέντοι ἐπίκλησιν τοὺς οἰκείους μαθητὰς ὁ Κύριος διδάσκων ἔλεγε· «Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος». Ἐπειδὴ γὰρ ἐπ' ἀφθαρσία πεποίηκεν ἡμᾶς ὁ Θεός, παραβάντας δὲ τὴν σωτήριον αὐτοῦ ἐντολὴν φθορᾶ θανάτου κατεδίκασεν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ἦ τὸ κακόν, συγκαταβὰς τοῖς δούλοις ὡς εὐσπλαγχνος καὶ καθ' ἡμᾶς γενόμενος τῆς φθορᾶς διὰ τοῦ ἰδίου πάθους ἐλυτρώσατο, ἐπήγασέ τε ἡμῖν ἐκ τῆς ἀγίας καὶ ἀχράντου αὐτοῦ πλευρᾶς πηγὴν ἀφέσεως· ὕδωρ μὲν εἰς ἀιαγέννησιν καὶ ἔκπλυσιν τῆς τε ἁμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς, αἷμα δὲ πότον ζωῆς αἰδίου πρόξενον. Ἐντολὰς δὲ ἡμῖν δέδωκε δι' ὕδατος ἀναγεννᾶσθαι καὶ Πνεύματος δι' ἐντεύξεως καὶ ἐπικλήσεως τῷ ὕδατι ἐπιφοιτῶντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐπειδὴ γὰρ διπλοῦς ὁ ἄνθρωπος, ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, διπλὴν ἡμῖν ἔδωκε καὶ τὴν κάθαρσιν δι' ὕδατός τε καὶ Πνεύματος· τοῦ μὲν Πνεύματος τὸ «κατ' εἰκόνα καὶ

1. Ματθ. 16, 16.

2. Πρβλ. Πράξ. 10, 38.

3. Ψαλ. 44, 8.

4. Ἡσ. 61, 1.

5. Ματθ. 28, 19.

κλησις τοῦ βαπτίσματος, ἀλλ' ὅτι τὸ βάπτισμα εἶναι τύπος τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ· διότι τὸ βάπτισμα μὲ τὰς τρεῖς καταδύσεις συμβολίζει τὰς τρεῖς ἡμέρας τῆς ταφῆς τοῦ Κυρίου. Τὸ νὰ βαπτισθῶμεν λοιπὸν εἰς τὸν Χριστὸν φανερῶνει τὸ νὰ βαπτίζωμεθα πιστεύοντας εἰς αὐτὸν. Καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὸν Χριστὸν, ἂν δὲν διδαχθῶμεν τὴν ὁμολογίαν εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Διότι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ ζωντανοῦ Θεοῦ¹, τὸ ὁποῖον ἔχρισεν ὁ Πατὴρ μὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα², ὅπως λέγει ὁ θεῖος Δαυτδ· «Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεὸς σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου»³. Καὶ ὁ Ἡσαίας λέγει ἀπὸ μέρους τοῦ Κυρίου· «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὐ ἔνεκεν ἔχρισέ με»⁴. Ὅμως ὁ Κύριος διδάσκοντας εἰς τοὺς μαθητάς του τὴν ἐπίκλησιν ἔλεγε· «Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»⁵. Ἐπειδὴ δηλαδὴ μᾶς ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς διὰ τὴν ἀφθαρσίαν⁶, καὶ μᾶς ἐτιμώρησεν, ὅταν ἀθετήσαμεν τὴν σωτήριον ἐντολήν του, μὲ τὴν φθορὰν τοῦ θανάτου, διὰ νὰ μὴ μένη τὸ κακὸν ἀθάνατον, ἀφοῦ ἔδειξε μακροθυμίαν εἰς τοὺς δούλους, ὡς εὐσπλαχνος, καὶ ἔγινεν ὅπως ἡμεῖς, μᾶς ἠλευθέρωσεν ἀπὸ τὴν φθορὰν μὲ τὸ ἰδικὸν του πάθος καὶ ἀνάβλυσε πρὸς χάριν μας ἀπὸ τὴν ἁγίαν καὶ ἀχραντον πλευράν του⁷ πηγὴν συγχωρήσεως· «ὔδωρ» μὲν διὰ τὴν ἀναγέννησιν μας καὶ τὴν τελείαν κάλυψιν τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς, αἷμα πάλιν ὡς «πότον»⁸, συντελεστικὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἀκόμη μᾶς ἔχει δώσει ἐντολὰς νὰ ἀναγεννώμεθα μὲ τὸ νερὸ καὶ μὲ τὸ Πνεῦμα⁹· μὲ προσευχὰς καὶ ἐπικλήσεις καθὼς ἐπιφοιτᾷ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὸ νερό. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος εἶναι διπλοῦς ἀπὸ ψυχὴν καὶ σῶμα, ἔδωσεν εἰς ἡμᾶς διπλὴν καὶ τὴν κάθαρσιν διὰ τοῦ νεροῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ἐπειδὴ τὸ μὲν Πνεῦμα ἀνανεώνει εἰς ἡμᾶς τὸ «κατ' εἰκόνα καὶ τὸ

6. Πρβλ. Σοφ. Σολ. 2, 3.

7. Πρβλ. Ἰω. 19, 34.

8. Πότος· τὸ συμπόσιον.

9. Πρβλ. Ἰω. 3, 5.

καθ' ὁμοίωσιν» ἐν ἡμῖν ἀνακαινίζοντας, τοῦ δὲ ὕδατος διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος καθαίροντος τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς φθορᾶς ἀπαλλάττοντος, καὶ τὴν μὲν τοῦ θανάτου εἰκόνα ἐκπληροῦντος τοῦ ὕδατος, τὸν δὲ τῆς ζωῆς ἀρραβῶνα παρεχομένου τοῦ Πνεύματος.

Ἄπ' ἀρχῆς γὰρ «Πνεῦμα Θεοῦ τοῖς ὕδασι ἐπέφερετο». Καὶ ἄνωθεν ἡ Γραφή μαρτυρεῖ τῷ ὕδατι, ὡς ἔστι καθαρτήριο. Ἐπὶ Νῶε δι' ὕδατος ὁ Θεὸς τὴν κοσμικὴν ἁμαρτίαν κατέκλυσε. Δι' ὕδατος πᾶς ἀκάθαρτος κατὰ τὸν νόμον καθαίρεται, καὶ αὐτῶν τῶν ἱματίων πλυνομένων τῷ ὕδατι. Ἔδειξεν Ἡλίας τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος συμμιγμένην τῷ ὕδατι, ὕδατι φλέξας τὴν ὀλοκαύτωσιν. Καὶ σχεδὸν ἅπαντα κατὰ τὸν νόμον ὕδατι καθαρίζονται— τὰ γὰρ ὄρατὰ σύμβολα τῶν νοουμένων εἰσὶν—, ἡ μέντοι ἀναγέννησις κατὰ ψυχὴν γίνεται· πίστις γὰρ υἰοθετεῖν οἶδε καίτοι ὄντας κτίσματα διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἄγειν μακαριότητα.

Ἡ μὲν οὖν τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις πᾶσιν ὁμοίως διὰ τοῦ βαπτίσματος δίδεται, ἡ δὲ χάρις τοῦ Πνεύματος κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως καὶ τῆς προκαθάρσεως. Νῦν μὲν οὖν διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαμβάνομεν, καὶ ἀρχὴ ἑτέρου βίου γίνεται ἡμῖν ἡ παλιγγενεσία καὶ σφραγὶς καὶ φυλακτήριον καὶ φωτισμός.

Χρὴ δὲ πάσῃ δυνάμει ἀσφαλῶς τηρεῖν ἑαυτοὺς καθαροὺς ἀπὸ ρυπαρῶν ἔργων, ἵνα μὴ πάλιν ὡσπερ κύων ἐπὶ τὸν ἴδιον ἔμετον ἐπιστρέψαντες, δούλους πάλιν ἑαυτοὺς τῆς ἁμαρτίας ποιήσωμεν. «Πίστις γὰρ χωρὶς ἔργων νεκρά ἐστίν», ὁμοίως καὶ ἔργα χωρὶς πίστεως· ἡ γὰρ ἀληθὴς πίστις διὰ τῶν ἔργων δοκιμάζεται.

1. Πρβλ. Β' Κορ. 1, 22.

2. Γέν. 1, 2.

3. Πρβλ. Γεν. 6, 17.

4. Πρβλ. Λευϊτ. 15, 10.

καθ' ὁμοίωσιν», τὸ δὲ νερὸ καθαρίζει μετὰ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος τὸ σῶμα ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸ λυτρώνει ἀπὸ τὴν φθοράν, καὶ ἐπειδὴ τὸ νερὸ καθαρίζει μετὰ κατακλυσμὸν τὴν εἰκόνα τοῦ θανάτου, τὸ Πνεῦμα ὁμοίως χορηγεῖ τὸν ἄρραβῶνα¹ τῆς ζωῆς.

Πράγματι, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας «Πνεῦμα Θεοῦ τοῖς ὕδασι ἐπέφερετο»² καὶ ἡ Γραφή ἀπ' ἀρχῆς μαρτυρεῖ διὰ τὸ νερὸ ὅτι εἶναι καθαρτικόν. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Νῶε ὁ Θεὸς ἐξέπλυνε μετὰ κατακλυσμὸν τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου³. Μετὰ νερὸ ἐκαθαρίζοντο σύμφωνα μετὰ τὸν μωσαϊκὸν νόμον, καὶ τὰ ἴδια τὰ ἐνδύματα πλύνονται μετὰ τὸ νερὸ⁴. Ὁ Ἥλιος ἐφάνέρωσε τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος συνηνωμένην μετὰ τὸ νερὸ, μετὰ τὸ νὰ πυρπολήσῃ τὴν ὀλοκαύτωσιν μετὰ τὸ νερὸ⁵. Καὶ σύμφωνα μετὰ τὸν νόμον διὰ περίπου καθαρίζονται μετὰ τὸ νερὸ - διότι τὰ φαινόμενα εἶναι σύμβολα τῶν νοουμένων -, ἡ ἀναγέννησις ὁμοίως γίνεται εἰς τὴν ψυχὴν· διότι ἡ πίστις γνωρίζει νὰ μᾶς κἀνῆ παιδιὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος, ἃν καὶ εἴμεθα δημιουργήματα, καὶ νὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὴν πρώτην μακαριότητα.

Λοιπὸν ἡ συγχώρησις τῶν ἁμαρτιῶν δίνεται ὁμοίως εἰς ὅλους μετὰ τὸ βάπτισμα, ἡ χάρις ὁμοίως τοῦ Πνεύματος δίνεται ἀνάλογα μετὰ τὴν πίστιν καὶ τὴν κάθαρσιν ποῦ προηγήθη. Τώρα βέβαια παίρνομεν μετὰ τὸ βάπτισμα τὴν πρώτην δωρεὰν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἡ ἀναγέννησις μετὰ τὸ βάπτισμα γίνεται εἰς ἡμᾶς ἀρχὴ ἄλλης ζωῆς καὶ σφραγίδα καὶ ἀσφάλεια καὶ φωτισμός.

Πρέπει μάλιστα μετὰ ὅλην τὴν δύναμίν μας νὰ διατηροῦμεν μετὰ ἀσφάλειαν τοὺς ἑαυτοὺς μας καθαροὺς ἀπὸ βρωμερὰ ἔργα, διὰ νὰ μὴ ξανακάνωμεν τοὺς ἑαυτοὺς μας δούλους τῆς ἁμαρτίας, μετὰ τὸ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὰ «ξεράσματά» μας ὅπως ὁ σκύλος⁶. «Πίστις χωρὶς ἔργων νεκρὰ ἐστίν»⁷, ὅπως καὶ ἔργα χωρὶς πίστιν εἶναι νεκρά· διότι ἡ ἀληθινὴ πίστις ἐγκρίνεται μετὰ τὰ ἔργα.

5. Πρβλ. Γ' Βασ. 18, 32 - 38.

6. Πρβλ. Β' Πέτρ. 2, 22.

7. Ἰακ. 2, 26.

Βαπτίζομεθα δὲ εἰς τὴν Ἀγίαν Τριάδα, ὅτι αὐτὰ τὰ βαπτίζομενα χρήζει τῆς Ἀγίας Τριάδος εἰς τὴν αὐτῶν σύστασίν τε καὶ διαμονήν, καὶ ἀδύνατον μὴ συμπαρεῖναι ἀλλήλαις τὰς τρεῖς ὑποστάσεις· ἀχώριστος γὰρ ἡ Ἀγία Τριάς.

Πρῶτον βάπτισμα τὸ τοῦ κατακλυσμοῦ εἰς ἐκκοπὴν ἁμαρτίας. Δεύτερον τὸ διὰ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς νεφέλης· σύμβολον γὰρ ἡ μὲν νεφέλη τοῦ Πνεύματος, ἡ θάλασσα δὲ τοῦ ὕδατος. Τρίτον τὸ νομικόν· πᾶς γὰρ ἀκάθαρτος ἀπελούετο ὕδατι, ἔπλυνέ τε τὰ ἱμάτια καὶ οὕτως εἰσῆει εἰς τὴν παρεμβολήν. Τέταρτον τὸ Ἰωάννου εἰσαγωγικὸν ὑπάρχον καὶ εἰς μετάνοιαν ἄγον τοὺς βαπτιζομένους, ἵνα εἰς Χριστὸν πιστεύσωσιν. «Ἐγὼ γὰρ ὑμᾶς», φησί, «βαπτίζω ἐν ὕδατι· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ πυρί». Προκαθαίρει οὖν ὁ Ἰωάννης ἐπὶ τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ ὕδατος. Πέμπτον τὸ τοῦ Κυρίου βάπτισμα, ὃ αὐτὸς ἐβαπτίσατο. Βαπτίζεται δὲ οὐχ ὡς αὐτὸς χρήζων καθάρσεως, ἀλλὰ τὴν ἐμὴν οἰκειούμενος κάθαρσιν, ἵνα συντρίψῃ τὰς κεφαλὰς τῶν δρακόντων ἐπὶ τοῦ ἕδατος, ἵνα κλύσῃ τὴν ἁμαρτίαν καὶ πάντα τὸν παλαιὸν Ἀδὰμ ἐνθάψῃ τῷ ὕδατι, ἵνα ἀγιάσῃ τὸν βαπτιστὴν, ἵνα πληρώσῃ τὸν νόμον, ἵνα τὸ τῆς Τριάδος ἀποκαλύψῃ μυστήριον, ἵνα τύπος καὶ ὑπογραμμὸς ἡμῖν πρὸς τὸ βαπτίζεσθαι γένηται. Βαπτίζομεθα δὲ ἡμεῖς τὸ τέλειον τοῦ Κυρίου βάπτισμα, τὸ δι' ὕδατος τε καὶ Πνεύματος.

Πυρὶ δὲ λέγεται βαπτίζειν Χριστός· ἐν εἶδει γὰρ πυρίνων γλωσσῶν ἐπὶ τοὺς ἀγίους ἀποστόλους τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐξέχεεν, ὡς φησὶν αὐτὸς ὁ Κύριος· «Ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑ-

1. Γεν. 7, 17 - 24.

2. Πρβλ. Α' Κορ. 10, 1 - 2.

3. Λευϊτ. 14, 8.

4. Ματθ. 3, 11.

5. Πρβλ. Ψαλ. 73, 13.

Βαπτίζόμεθα δὲ εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα, διότι τὰ ἴδια τὰ βαπτίζόμενα ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ τὴν Ἁγίαν Τριάδα διὰ τὴν ὑπαρξιν καὶ διατήρησίν των, καὶ διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ εἶναι συγχρόνως παροῦσαι μεταξύ των αἱ τρεῖς προσωπικαὶ ὑποστάσεις· ἐπειδὴ ἡ Ἁγία Τριάς εἶναι ἀχώριστος.

Πρῶτον βάπτισμα εἶναι ὁ κατακλυσμός διὰ τὸ σταμάτημα τῆς ἁμαρτίας¹. Δεύτερον βάπτισμα εἶναι τὸ διὰ μέσου τῆς θαλάσσης καὶ τῆς νεφέλης²· διότι ἡ νεφέλη ἦταν σύμβολον τοῦ Πνεύματος, ἡ δὲ θάλασσα τοῦ νεροῦ. Τρίτον ἦταν τὸ βάπτισμα σύμφωνα μὲ τὸν νόμον³· διότι κάθε ἀκάθαρτος ἐκαθαρίζετο μὲ νερό, ἔπλυνε τὰ ἐνδύματά του καὶ ἔτσι εἰσῆρχετο εἰς τὸ στρατόπεδον. Τέταρτον ἦταν τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου, ποῦ ἦταν εἰσαγωγικὸν καὶ ὠδηγοῦσε τοὺς βαπτιζομένους εἰς τὴν μετάνοιαν, διὰ νὰ πιστεύσουν εἰς τὸν Χριστόν. «Ἐγὼ γὰρ ὑμᾶς», λέγει, «βαπτίζω ἐν ὕδατι· ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ πυρί»⁴. Καθαρίζει λοιπὸν προηγουμένως ὁ Ἰωάννης μὲ τὸ νερό διὰ τὸ Πνεῦμα. Πέμπτον εἶναι τὸ βάπτισμα τοῦ Κυρίου, τὸ ὁποῖον ἐβαπτίσθη ὁ ἴδιος. Βαπτίζεται δὲ ὄχι ἐπειδὴ ὁ ἴδιος εἶχε ἀνάγκην ἀπὸ κάθαρσιν, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἔκανε ἰδικὴν του τὴν ἰδικὴν μου κάθαρσιν, διὰ νὰ συντρίψῃ τὰ κεφάλια τῶν «δρακόντων»⁵ ἐπάνω εἰς τὸ νερό, νὰ ξεπλύνῃ τὴν ἁμαρτίαν καὶ νὰ θάψῃ μέσα εἰς τὸ νερό ὅλον τὸν παλαιὸν Ἀδάμ, νὰ ἀγιάσῃ τὸν βαπτιστὴν, νὰ συμπληρώσῃ τὸν νόμον⁶, νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ μυστήριον τῆς Τριάδος, νὰ γίνῃ εἰς ἡμᾶς παράδειγμα καὶ ὑπογραμμὸς διὰ τὸ βάπτισμα. Βαπτίζόμεθα μάλιστα καὶ ἡμεῖς τὸ τέλειον βάπτισμα τοῦ Κυρίου, αὐτὸ ποῦ γίνεται μὲ νερό καὶ Πνεῦμα.

Λέγεται δὲ ὅτι ὁ Χριστὸς βαπτίζει μὲ φωτιάν· διότι μὲ μορφήν πυρίνων γλωσσῶν ἐξέχυσεν ἐπάνω εἰς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ὅπως λέγει ὁ ἴδιος ὁ Κύριος· «Ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι

6. Πρβλ. Μαθ. 5, 17.

μεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ πυρὶ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας», ἣ διὰ τὸ τοῦ μέλλοντος πυρὸς κολαστικὸν βάπτισμα. Ἐκτον τὸ διὰ μετανοίας καὶ δακρῦν, ὄντως ἐπίπονον. Ἐβδομον τὸ δι' αἵματος καὶ μαρτυρίου, ὃ καὶ αὐτὸς Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἐβαπτίσαστο ὡς λίαν αἰδέσιμον καὶ μακάριον, ὅσον δευτέροις οὐ μολύνεται ρύποις. Ὀγδοον τὸ τελευταῖον, οὐ σωτήριον, ἀλλὰ τῆς μὲν κακίας ἀναιρετικὸν — οὐκ ἔτι γὰρ κακία καὶ ἁμαρτία πολιτεύεται —, κολάζον δὲ ἀτελεύτητα.

Σωματικῶ δὲ εἶδει, ὡσεὶ περισσότερὰ ἐπεφοίτησε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐπὶ τὸν Κύριον τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἡμετέρου ὑποδεικνύον βαπτίσματος καὶ τιμῶν τὸ σῶμα, ἐπεὶ καὶ τοῦτο, ἡγουν τὸ σῶμα, τῇ θεώσει Θεὸς καὶ ἅμα που ἄνωθεν εἴθισται περισσότερὰ λύσιν κατακλυσμοῦ εὐαγγελίζεσθαι. Ἐπὶ δὲ τοὺς ἁγίους ἀποστόλους πυροειδῶς κάτεισι· Θεὸς γάρ ἐστιν, «ὁ δὲ Θεὸς πῦρ καταναλίσκον ἐστί».

Τὸ ἔλαιον ἐν τῷ βαπτίσματι παραλαμβάνεται μηνύον τὴν χρίσιν καὶ χριστοὺς ἡμᾶς ἐργαζόμενον καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ἡμῖν ἐπαγγελλούμενον διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἔλεον, ἐπεὶ καὶ κάρφος ἐλαίας τοῖς ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ περισωθεῖσιν ἢ περισσότερὰ κεκόμικεν.

Ἐβαπτίσθη Ἰωάννης τὴν χεῖρα ἐπιθεὶς ἐπὶ τὴν θείαν τοῦ Δεσπότης κορυφὴν καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι.

Οὐ χρὴ ὑπερτίθεσθαι τὸ βάπτισμα, ὅτε δι' ἔργων ἢ πίστεως τῶν προσιόντων μαρτυρηθῇ. Ὁ γὰρ ἐν δόλῳ προσιῶν τῷ βαπτίσματι κατακριθήσεται μᾶλλον ἢ ὠφελήθησεται.

-
1. Πράξ. 1, 5.
 2. Λουκ. 12, 50.
 3. Λουκ. 3, 22.
 4. Γεν. 8, 11.
 5. Πράξ. 2, 3.

‘Αγίω καὶ πυρὶ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας»¹, ἢ μὲ τὸ βάπτισμα τιμωρίας τῆς μελλούσης φωτιᾶς τῆς κολάσεως. Ἐκτον εἶναι τὸ βάπτισμα μὲ τὴν μετάνοιαν καὶ μὲ τὰ δάκρυα, πράγματι πολὺ κουραστικόν. Ἐβδομον εἶναι τὸ βάπτισμα μὲ τὸ αἷμα καὶ τὸ μαρτύριον², τὸ ὅποιον καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ἐδέχθη πρὸς χάριν μας, τόσον πολὺ σεβαστὸν καὶ μακάριον, διότι δὲν μολύνεται μὲ ἄλλην ἀκαθρσίαν. Ὁγδοον εἶναι τὸ τελευταῖον, ὄχι σωτήριον, ἀλλὰ τῆς μὲν κακίας καταστρεπτικόν - διότι δὲν κυβερνᾷ πιά ἡ κακία καὶ ἡ ἁμαρτία -, ποὺ τιμωρεῖ ὁμως αἰώνια.

Μάλιστα μὲ μορφὴν ὑλικῆς ὑπάρξεως, ὡσάν περιστερὰ, κατέβη ἀπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα³ φανερώνοντας τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἰδικοῦ μας βαπτίσματος καὶ τιμῶντας τὸ σῶμα, ἐπειδὴ καὶ αὐτό, δηλαδὴ τὸ σῶμα γίνεται μὲ τὴν θέωσιν Θεὸς καὶ ἐπειδὴ συγχρόνως ἀπ’ ἀρχῆς συνηθίζεται νὰ φέρνῃ τὴν χαρμόσυνον εἶδησιν ἢ περιστερὰ διὰ τὸ τέλος τοῦ κατακλισμοῦ⁴. Ἐπάνω εἰς τοὺς ἁγίους ἀποστόλους πάλιν κατέρχεται ὁμοιον μὲ φωτιάν⁵. ἐπειδὴ εἶναι Θεός, «καὶ ὁ Θεὸς εἶναι φωτιὰ πού κατακαίει»⁶.

Τὸ ἔλαιον χρησιμοποιοεῖται εἰς τὸ βάπτισμα φανερώνοντας τὴν χρίσιν μας καὶ κάνοντάς μας χριστοὺς καὶ ὑποσχόμενον τὸν «ἔλεον» τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐπειδὴ καὶ ἡ περιστερὰ ἔφερε κλωναράκι ἐλιᾶς εἰς αὐτοὺς ποὺ διεσώθησαν ἀπὸ τὸν κατακλισμόν⁷.

Ἐβαπτίσθη ὁ Ἰωάννης μὲ τὸ νὰ βάλῃ τὸ χέρι του ἐπάνω εἰς τὴν θεῖαν κεφαλὴν τοῦ Δεσπότη καὶ μὲ τὸ ἰδικόν του αἷμα⁸.

Δὲν πρέπει νὰ ἀναβάλλεται τὸ βάπτισμα, ὅταν ἡ πίστις αὐτῶν ποὺ προσέρχονται βεβαιωθῇ μὲ ἔργα. Διότι αὐτὸς πού προσέρχεται εἰς τὸ βάπτισμα μὲ δόλον θὰ καταδικασθῇ μᾶλλον παρὰ θὰ ὠφεληθῇ.

6. Δευτ. 4, 24.

7. Γέν. 8, 11.

8. Ματθ. 14, 10.

Δ' (10) 83. Περὶ πίστεως

Ἡ μέντοι πίστις διπλῆ ἐστίν. «Ἔστι γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς» ἀκούοντες γὰρ τῶν θείων Γραφῶν πιστεύομεν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Πνεύματος. Αὕτη δὲ τελειοῦται πᾶσι τοῖς νομοθετηθεῖσιν ὑπὸ Χριστοῦ, ἔργῳ πιστεύουσα, εὐσεβοῦσα καὶ τὰς ἐντολὰς πράττουσα τοῦ ἀνακαινίσαντος ἡμᾶς· ὁ γὰρ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας πιστεύων ἢ κοινωνῶν διὰ τῶν ἀτόπων ἔργων τῷ Διαβόλῳ ἄπιστός ἐστίν.

«Ἔστι δέ», πάλιν, «πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων» ἢ ἀδίστακτος καὶ ἀδιάκριτος ἐλπίς τῶν τε ὑπὸ Θεοῦ ἡμῖν ἐπηγγελμένων καὶ τῆς τῶν αἰτήσεων ἡμῶν ἐπιτυχίας. Ἡ μὲν οὖν πρώτη τῆς ἡμετέρας γνώμης ἐστίν, ἡ δὲ δευτέρα τῶν χαρισμάτων τοῦ Πνεύματος.

Ἰστέον, δὲ ὅτι διὰ τοῦ βαπτίσματος περιτεμνόμεθα ἅπαν τὸ ἀπὸ γενέσεως κάλυμμα, ἧτοι τὴν ἁμαρτίαν καὶ Ἰσραηλῖται πνευματικοὶ καὶ Θεοῦ λαὸς χρηματίζομεν.

Δ' (11) 84. Περὶ σταυροῦ, ἐν ᾧ ἔτι καὶ περὶ πίστεως

«Ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστίν, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστίν». «Ὁ μὲν γὰρ πνευματικὸς πάντα ἀνακρίνει, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος». Μωρία γάρ ἐστι τοῖς μὴ πίστει δεχομένοις καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ λογιζομένοις, ἀλλ' ἀνθρωπίνοις καὶ φυσι-

56. Ρωμ. 10, 17.

57. Ἐβρ. 11, 1.

58. Κολοσ. 2, 11.

Δ' (10) 83. Διὰ τὴν πίστιν

Ἡ πίστις βέβαια εἶναι δύο εἰδῶν. «Ἔστι γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς»¹ δηλαδὴ μὲ τὴν ἀκρόασιν τῶν θείων Γραφῶν πιστεύομεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὴ ὁμως τελειοποιεῖται, ὅταν εἶναι ἔμπρακτος πίστις εἰς ὅλα αὐτὰ ποῦ ἐνομοθέτησεν ὁ Χριστός, ὅταν παρουσιάσῃ εὐσέβειαν καὶ ὅταν ἐκτελή τὰς ἐντολάς αὐτοῦ ποῦ μᾶς ἀνανέωσε· διότι αὐτὸς ποῦ δὲν πιστεύει σύμφωνα μὲ τὴν παράδοσιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἢ μὲ τὰ παράλογα ἔργα του ἔχει κοινωνίαν μὲ τὸν Διάβολον, εἶναι ἄπιστος.

Εἶναι δὲ ἀκόμη «πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων»², ἢ ἡ ἀδίστακτος καὶ χωρὶς ἀμφιβολίαν ἐλπίδα καὶ δι' αὐτὰ ποῦ μᾶς ὑπεσχέθη ὁ Θεὸς καὶ διὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν ποῦ ζητοῦμεν. Ἡ πρώτη λοιπὸν εἶναι καρπὸς τῆς ἰδικῆς μας ἀποφάσεως, ἡ δευτέρα ὁμως εἶναι ἀπὸ τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος.

Πρέπει μάλιστα νὰ γνωρίζωμεν ὅτι μὲ τὸ βάπτισμα γίνεται εἰς ἡμᾶς ἡ περιτομὴ ὅλου τοῦ «καλύμματος»³ ποῦ εἶχαμεν ἀπὸ τῆς δημιουργίας μας, δηλαδὴ τῆς ἁμαρτίας, καὶ γινόμεθα πνευματικοὶ Ἰσραηλίται καὶ λαὸς τοῦ Θεοῦ⁴.

Δ' (11) 84. Διὰ τὸν σταυρόν, καὶ συγχρόνως διὰ τὴν πίστιν

«Ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν δύναμις Θεοῦ ἐστίν»⁵. «Ὁ μὲν γὰρ πνευματικὸς πάντα ἀνακρίνει, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος»⁶. Εἶναι δηλαδὴ μωρία εἰς αὐτοὺς ποῦ δὲν τὸν δέχονται μὲ πίστιν καὶ δὲν ὑπολογίζουσι τὴν ἀγαθότητα καὶ παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ἐξετάζουσι τὰ θεῖα μὲ ἀνθρωπίνους

4. Ἑβρ. 4, 9.

5. Α' Κορ. 1, 18.

6. Α' Κορ. 2, 15.

κοῖς λογισμοῖς ἐρευνῶσι τὰ θεῖα· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ φύσιν εἰσὶ καὶ λόγον καὶ ἔννοιαν. Εἰ γὰρ τις λογίσηται, ὅπως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τίνος τε ἔνεκεν παρήγαγεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, καὶ φυσικοῖς λογισμοῖς φθάσαι βουληθῆ, οὐ καταλαμβάνει· ψυχικὴ γὰρ ἔστιν ἡ γνῶσις αὕτη καὶ δαιμονιώδης. Εἰ δέ τις πίστει χειραγωγούμενος ἀγαθὸν καὶ παντοδύναμον καὶ ἀληθὲς καὶ σοφὸν καὶ δίκαιον τὸ θεῖον λογίσηται, εὐρήσει πάντα λεία καὶ ὁμαλὰ καὶ ὁδὸν εὐθείαν. Ἐκτὸς γὰρ πίστεως ἀδύνατον σωθῆναι· πίστει γὰρ πάντα, τὰ τε ἀνθρώπινα τὰ τε πνευματικά, συνίστανται. Οὕτε γὰρ γεωργὸς ἐκτὸς πίστεως τέμνει γῆς αὐλακα, οὕτε ἔμπορος μικρῶ ξύλῳ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τῷ μαινομένῳ τῆς θαλάσσης πελάγει παραδίδωσιν, οὐ γάμοι συνίστανται, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἐν τῷ βίῳ. Πίστει νοοῦμεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει παρήχθαι· πάντα, τὰ τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα, πίστει κατορθοῦμεν. Πίστις δέ ἐστιν ἀπολυπραγμόνητος συγκατάθεσις.

Πᾶσα μὲν οὖν πρᾶξις καὶ θαυματουργία τοῦ Χριστοῦ μεγίστη καὶ θεῖα καὶ θαυμαστή, ἀλλὰ πάντων ἐστὶ θαυμαστότερον ὁ τίμιος αὐτοῦ σταυρός. Δι' οὐδενὸς γὰρ ἑτέρου ὁ θάνατος κατήρηται, ἢ τοῦ προπάτορος ἁμαρτίας λέλυται, ὁ ἄδης ἐσκύλευται, ἡ ἀνάστασις δεδώρηται, δυνάμις ἡμῖν τοῦ καταφρονεῖν τῶν παρόντων καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου δέδοται, ἡ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα ἐπάνοδος κατώρθωται, πύλαι παραδείσου ἠνοίχθησαν, ἡ φύσις ἡμῶν ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ κεκάθικε, τέκνα Θεοῦ καὶ κληρονόμοι γεγόναμεν, εἰ μὴ διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ σταυροῦ γὰρ ταῦτα πάντα κατώρθωται. «Ὅσοι γὰρ ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστόν», φησὶν ὁ ἀπόστολος, «εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν» ὅσοι δέ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθημεν, Χριστόν ἐνεδυσάμεθα». Χριστὸς δέ ἐστι

1. Ρωμ. 6, 3.

2. Γαλ. 3, 27.

καί φυσικούς λογισμούς· διότι ὅλα τὰ τοῦ Θεοῦ εἶναι ὑπεράνω ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ τὴν λογικὴν καὶ τὴν σκέψιν. Ἄν δηλαδὴ σκεφθῆ κανεὶς πῶς καὶ διὰ ποῖον λόγον ὠδήγησεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν, καὶ θελήσῃ μὲ φυσικοῦς λογισμοὺς νὰ φθάσῃ ὡς ἓνα σημεῖον, δέ· τὸ ἐννοεῖ· διότι αὐτὴ ἡ γνῶσις εἶναι ψυχικὴ καὶ διαβολικὴ. Ἄν ὁμῶς κανεὶς καθοδηγούμενος ἀπὸ τὴν πίστιν σκεφθῆ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθὸς καὶ παντοδύναμος καὶ ἀληθινὸς καὶ σοφὸς καὶ δίκαιος, θὰ τὰ εὖρη ὅλα ὁμαλὰ καὶ κανονικά, καὶ ἴσον δρόμον. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σωθῶμεν ἔξω ἀπὸ τὴν πίστιν· ἐπειδὴ ὅλα, καὶ τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὰ πνευματικά, ὑπάρχουν μὲ τὴν πίστιν. Διότι οὔτε ὁ γεωργὸς ἀνοίγει τὸ αὐλάκι τοῦ χωραφιοῦ χωρὶς τὴν πίστιν, οὔτε ὁ ἔμπορος ἐμπιστεύεται τὴν ζωὴν του εἰς τὴν μανιασμένην θάλασσαν μὲ μικρὸν πλοιάριον, οὔτε γάμοι γίνονται, οὔτε κάποια ἄλλη ἐκδηλώσις τῆς ζωῆς. Μὲ τὴν πίστιν κατανοοῦμεν ὅτι ὠδηγήθησαν τὰ πάντα μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν· ὅλα, καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα, τὰ κατορθώνομεν μὲ τὴν πίστιν. Ἡ πίστις μάλιστα εἶναι συγκατάθεσις χωρὶς πολλὴν ἐξέτασιν.

Κάθε πρᾶξις βέβαια καὶ κάθε θαυματουργία τοῦ Χριστοῦ, εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ θεῖα καὶ ἀξιοθαύμαστος, ἀλλὰ πιὸ ἀξιοθαύμαστον ἀπὸ ὅλα εἶναι ὁ τίμιος σταυρὸς του. Διότι μὲ τίποτε ἄλλο δὲν ἔχει καταργηθῆ ὁ θάνατος, δὲν ἔχει συγχωρηθῆ ἡ προπατορικὴ ἁμαρτία, δὲν ἔχει ἀπογυμνωθῆ ὁ ἔθης, δὲν ἔχει χαρισθῆ ὡς δῶρον ἢ ἀνάστασις, δὲν ἔχει δοθῆ εἰς ἡμᾶς δύνამις νὰ περιφρονοῦμεν τὰ παρὸντα καὶ τὸν ἴδιον τὸν θάνατον, δὲν ἔχει κατορθωθῆ ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν ἀρχαίαν μακαριότητα, δὲν ἠνοίχθησαν αἱ πύλαι τοῦ παραδείσου, δὲν ἔχει καθίσει ἡ φύσις μας εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ, δὲν ἔχομεν γίνεαι παιδιὰ τοῦ Θεοῦ καὶ κληρονόμοι του, παρὰ μόνον μὲ τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διότι μὲ τὸν σταυρὸν ἔχουν κατορθωθῆ ὅλα· «Ὅσοι γὰρ ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστόν», λέγει ὁ ἀπόστολος, «εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν¹. ὅσοι δὲ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθημεν, Χριστόν ἐνεδυσάμεθα»². Ὁ Χριστὸς δὲ εἶναι «Θεοῦ δύνამις καὶ

«Θεοῦ δύναμις καὶ σοφία». Ἴδου ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, ἦτοι ὁ σταυρὸς τὴν ἐνυπόστατον τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ δύναμιν ἡμᾶς περιέβαλε. Δύναμις δὲ Θεοῦ ἐστὶν ὁ λόγος ὁ τοῦ σταυροῦ, ἢ ὅτι τὸ δυνατόν τοῦ Θεοῦ, ἦτοι ἡ κατὰ τοῦ θανάτου νίκη δι' αὐτοῦ ἡμῖν πεφανέρωται, ἢ ὅτι, ὡς περ τὰ τέσσαρα ἄκρα τοῦ σταυροῦ διὰ τοῦ μέσου κέντρου κρατοῦνται καὶ συσφίγγονται, οὕτω διὰ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως τό τε ὕψος καὶ τὸ βάθος, μῆκος τε καὶ πλάτος, ἦτοι πᾶσα ὄρατὴ τε καὶ ἀόρατος κτίσις συνέχεται.

Οὗτος ἡμῖν σημεῖον δέδοται ἐπὶ τοῦ μετώπου, ὃν τρόπον τῷ Ἰσραὴλ ἡ περιτομή δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ πιστοὶ τῶν ἀπίστων ἀποδυστάμεθ' αὐτὸν τε καὶ γνωρίζομεθα. Οὗτος θυρεὸς καὶ ὄπλον καὶ τρόπαιον κατὰ τοῦ Διαβόλου. Οὗτος σφραγίς, ἵνα μὴ θίγῃ ἡμῶν ὁ ὄλοθρευὼν, ὡς φησὶν ἡ Γραφή. Οὗτος τῶν κειμένων ἀνάστασις, τῶν ἐστώτων στήριγμα, ἀσθενῶν βακτηρία, ποιμαινομένων ῥάβδος, ἐπιστρεφόντων χειραγωγία, προκοπτόντων τελείωσις, ψυχῆς σωτηρία καὶ σώματος, πάντων τῶν κακῶν ἀποτρόπαιον, πάντων τῶν ἀγαθῶν πρόξενος, ἀμαρτίας ἀναίρεσις, φυτὸν ἀναστάσεως, ξύλον ζωῆς αἰωνίου.

Αὐτὸ μὲν οὖν τὸ τίμιον ξύλον ὡς ἀληθῶς καὶ σεβασμιον, ἐν ᾧ ἑαυτὸν εἰς θυσίαν ὑπὲρ ἡμῶν Χριστὸς προσενήνοχεν, ὡς ἀγιασθὲν τῇ ἀφῆι τοῦ ἀγίου σώματος καὶ αἵματος εἰκότως προσκυνητέον, τοὺς ἡλούς, τὴν λόγχην, τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ ἱερὰ αὐτοῦ σκηνώματα, ἀτινά εἰσιν ἡ φάτνη, τὸ σπήλαιον, ὁ Γολγοθᾶς ὁ σωτήριος, ὁ ζωοποιὸς τάφος, ἡ Σιών τῶν ἐκκλησιῶν ἡ ἀκρόπολις, καὶ τὰ ὅμοια· ὡς φησὶν ὁ θεοπάτωρ Δαυὶδ· «Εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ». Ὅτι δὲ τὸν σταυρὸν λέγει, δηλοῖ τὸ ἐπόμενον· «Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν

1. Α' Κορ. 1, 24.

2. Ἐφ. 3, 18.

3. Ἐβρ. 11, 28, Ἔξ. 12, 23.

Θεοῦ σοφία»¹. Νά, ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή ὁ σταυρός, μᾶς ἔντυσε μέ τήν ἐνυπόστατον σοφίαν καί δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Εἶναι δέ τὸ κήρυγμα τοῦ σταυροῦ δύναμις Θεοῦ ἢ διότι ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ἡ νίκη κατὰ τοῦ θανάτου, ἔχει ἀποκαλυφθῆ εἰς ἡμᾶς διὰ μέσου αὐτοῦ, ἢ διότι, ὅπως τὰ τέσσερα σκέλη τοῦ σταυροῦ συγκρατοῦνται καί συσφίγγονται μέ τὸ μεσαῖον καρφί, ἔτσι μέ τήν δύναμιν τοῦ Θεοῦ συγκρατεῖται τὸ ὕψος καί τὸ βάθος, τὸ μήκος καί τὸ πλάτος ², δηλαδή ὅλη ἡ ὄρατῆ καί ἀόρατος δημιουργία.

Αὐτὸς ἔχει δοθῆ εἰς ἡμᾶς σημάδι ἐπάνω εἰς τὸ μέτωπόν μας, ὅπως εἰς τὸν Ἰσραὴλ ἡ περιτομή· διότι μέ αὐτὸν ἀποχωριζόμεθα οἱ πιστοὶ ἀπὸ τοὺς ἀπίστους καί γνωρίζομεθα. Αὐτὸς εἶναι ἡ ἀσπίδα καί τὸ ὄπλον καί τὸ σύμβολον τῆς νίκης κατὰ τοῦ Διαβόλου. Αὐτὸς εἶναι ἡ σφραγίς, διὰ νά μὴ μᾶς κτυπᾷ ὁ ὀλοθρευτής, ὅπως λέγει ἡ Γραφή ³. Αὐτὸς εἶναι ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, τὸ στήριγμα αὐτῶν ποὺ στέκονται, ἡ βακτηρία τῶν ἀσθενῶν, τὸ ραβδί αὐτῶν ποὺ ποιμαίνονται, ἡ χειραγωγία αὐτῶν ποὺ ἐπιστρέφουν, ἡ τελείωσις αὐτῶν ποὺ προσδεύουν, ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς καί τοῦ σώματος, ἡ ἀπόκρουσις ὄλων τῶν κακῶν, ὁ πρόξενος ὄλων τῶν ἀγαθῶν, ἡ κατάργησις τῆς ἀμαρτίας, τὸ φυτὸν τῆς ἀναστάσεως, τὸ «ξύλον» τῆς αἰωνίου ζωῆς.

Πρέπει λοιπὸν νά προσκυνοῦμεν τὸ ἴδιον τὸ τίμιον ξύλον καί ἀληθινὰ σεβάσμιον, εἰς τὸ ὁποῖον προσέφερε τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὁ Χριστὸς θυσίαν πρὸς χάριν μας, ἐπειδὴ ἠγιασθη μέ τήν ἀφήν τοῦ ἀγίου τοῦ σώματος καί αἵματος, τὰ καρφιά, τήν λόγχην, τὰ ἐνδύματα καί τὰ ἱερὰ «σκηνώματα» του, ποὺ εἶναι ἡ φάτνη, τὸ σπήλαιον, ὁ σωτήριος Γολγοθᾶς, ὁ ζωοποιὸς τάφος, ἡ Σιών, ἡ ἀκρόπολις τῶν Ἐκκλησιῶν καί τὰ παρόμοια, ὅπως λέγει ὁ θεοπάτωρ Δαυὶδ· «Εἰσελευσόμεθα εἰς τὰ σκηνώματα αὐτοῦ, προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ» ⁴. Ὅτι δέ ἐννοεῖ τὸν σταυρόν, φανερώνει τὸ ἔξης· «Ἀνάστηθι, Κύ-

4. Ψαλ. 131, 7.

σου»· ἔπεται γὰρ τῷ σταυρῷ ἡ ἀνάστασις. Εἰ γὰρ τῶν ἐρωμένων ποθητὸν οἶκος καὶ κλίνη καὶ περιβόλαιον, πόσω μᾶλλον τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος, δι' ὧν καὶ σεσῶσμεθα;

Προσκυνοῦμεν δὲ καὶ τὸν τύπον τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, εἰ καὶ ἐξ ἑτέρας ὕλης γένηται, οὐ τὴν ὕλην τιμῶντες — μὴ γένοιτο —, ἀλλὰ τὸν τύπον ὡς Χριστοῦ σύμβολον. Ἔφη γὰρ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς διατιθέμενος· «Τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ», τὸν σταυρὸν λέγων. Διὸ καὶ ταῖς γυναιξὶν ἔλεγεν ὁ τῆς ἀναστάσεως ἄγγελος· «Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρητὸν, τὸν ἐσταυρωμένον;» καὶ ὁ ἀπόστολος· «Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον». Πολλοὶ μὲν γὰρ Χριστοὶ καὶ Ἰησοῖ, ἀλλ' εἰς ὁ ἐσταυρωμένος. Οὐκ εἶπε λελογχευμένον, ἀλλ' «ἐσταυρωμένον». Προσκυνητέον τοίνυν τὸ σημεῖον τοῦ Χριστοῦ. Ἐνθα γὰρ ἂν ᾖ τὸ σημεῖον, ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ἔσται. Τὴν δὲ ὕλην, ἐξ ἧς ὁ τύπος τοῦ σταυροῦ συνίσταται, εἰ καὶ χρυσοῦς ἢ λίθοι εἶεν τίμιοι, μετὰ τὴν τοῦ τύπου, εἰ τύχοι, διάλυσιν οὐ προσκυνητέον. Πάντα τοίνυν τὰ Θεῷ ἀνακείμενα προσκυνοῦμεν αὐτῷ τὸ σέβας προσᾶγοντες.

Τοῦτον τὸν τίμιον σταυρὸν προετύπωσε τὸ ξύλον τῆς ζωῆς τὸ ἐν τῷ παραδείσῳ ὑπὸ Θεοῦ πεφυτευμένον· ἐπεὶ γὰρ διὰ ξύλου ὁ θάνατος, ἔδει διὰ ξύλου δωρηθῆναι τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν· Ἰακώβ πρῶτος προσκυνήσας τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου Ἰωσήφ τὸν σταυρὸν

1. Ψαλ. 131, 8.

2. Ματθ. 24, 30.

3. Μαρ. 16, 6.

4. Α' Κορ. 1, 23.

ριε, εἰς τὴν ἀνάπαυσίν σου»¹. διότι ἀκολουθεῖ τὸν σταυρὸν ἢ ἀνάστασις. Ἄν δηλαδὴ εἶναι πιθανὸν τὸ σπῖτι καὶ τὸ κρεβάτι καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτῶν ποῦ ἀγαπῶμεν, πόσον περισσότερον αὐτὰ ποῦ ἀνήκουν εἰς τὸν Θεὸν καὶ Σωτῆρα, διὰ τῶν ὁποίων καὶ ἔχομεν σωθῆ.

Προσκυνοῦμεν μάλιστα καὶ τὸ σχῆμα τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, ἂν καὶ ἔχει κατασκευασθῆ ἀπὸ ἄλλο ὕλικόν, ὄχι ἐπειδὴ τιμῶμεν τὸ ὕλικόν - ποτέ κάτι τέτοιο - ἀλλὰ τὸ σχῆμα, ὡσάν σύμβολον τοῦ Χριστοῦ. Διότι εἶπεν εἰς τοὺς μαθητάς του κἀνοντας τὴν διαθήκην του· «Τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ»², ἐννοῶντας τὸν σταυρὸν. Δι' αὐτὸ καὶ ὁ ἄγγελος τῆς ἀναστάσεως ἔλεγεν εἰς τὰς γυναῖκας· «Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρηνόν, τὸν ἑσταυρωμένον;»³ Καὶ ὁ ἀπόστολος· «Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἑσταυρωμένον»⁴. Πολλοὶ βέβαια Χριστοὶ καὶ Ἰησοῖ, ἀλλὰ ἓνας εἶναι ὁ ἑσταυρωμένος. Δὲν εἶπεν αὐτὸν ποῦ ἔλογχισθη, «ἀλλὰ τὸν ἑσταυρωμένον». Πρέπει λοιπὸν νὰ προσκυνοῦμεν τὸ σύμβολον τοῦ Χριστοῦ. Διότι ὅπου τυχόν. ὑπάρχει τὸ σύμβολον, ἐκεῖ θὰ εὐρίσκεται καὶ ὁ ἴδιος. Τὸ ὕλικόν ὁμῶς ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι χρυσάφι ἢ πολύτιμοι λίθοι, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ σχήματος, ἂν συνέβαινε, δὲν πρέπει νὰ τὸ προσκυνοῦμεν. Ὅλα λοιπὸν αὐτὰ ποῦ εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τὸν Θεὸν τὰ προσκυνοῦμεν, προσφέροντας τὸν σεβασμὸν εἰς τὸν ἴδιον.

Αὐτὸν τὸν τίμιον σταυρὸν προεικόνισε τὸ δένδρον τῆς ζωῆς⁵, ποῦ ἦταν φυτευμένον ἀπὸ τὸν Θεὸν μέσα εἰς τὸν παράδεισον· ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ θάνατος ἦλθε «διὰ τοῦ ξύλου», ἔπρεπε νὰ δωρηθῆ «διὰ τοῦ ξύλου» καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις· ὁ Ἰακώβ πρῶτος εἰκόνισε τὸν σταυρὸν μὲ τὸ νὰ προσκυνῆσῃ τὸ ἄκρον τῆς ράβδου τοῦ Ἰωσήφ⁶ καὶ μὲ τὸ νὰ εὐλογῆσῃ τοὺς υἱοὺς του

5. Γεν. 2, 9.

6. Γεν. 47, 31. Ἑβρ. 11, 21.

εἰκόνισε καὶ ἐνηλλαγμέναις ταῖς χερσὶ τοὺς υἱοὺς Ἰωσήφ εὐλογήσας, καὶ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ διέγραψε σαφέστατα ῥάβδος Μωσαϊκῆ σταυροτύπως τὴν θάλασσαν πλήξασα καὶ σώσασα μὲν τὸν Ἰσραὴλ, Φαραὼ δὲ βυθίσασα, χεῖρες σταυροειδῶς ἐκτεινόμεναι καὶ τὸν Ἀμαλῆκ τροπούμεναι, ξύλω τὸ πικρὸν ὕδωρ γλυκαινόμενον καὶ πέτρα ῥηγγυμένη καὶ προχέουσα νάματα, ῥάβδος τῷ Ἀαρὼν τὸ τῆς ἱεραρχίας ἀξίωμα χρηματίζουσα, ὄφεις ἐπὶ ξύλου θριαμβευόμενος, ὡς νεκρῶνται τοῦ ξύλου τοὺς νεκρὸν ὄρωντας τὸν ἐχθρὸν διασώζοντος τοὺς πιστεύοντας, ὡς Χριστὸς ἐν σαρκὶ ἀμαρτίας ἀμαρτίαν οὐκ εἰδυῖα προσήλωται. Μωϋσῆς ὁ μέγας· «Ὁψεσθε», βοῶν, «τὴν ζωὴν ὑμῶν ἐπὶ ξύλου κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν», Ἡσαΐας· «Ὅλην τὴν ἡμέραν διεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα». Οἱ τοῦτο προσκυνοῦντες τῆς μερίδος τύχοιμεν Χριστοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου. Ἀμήν.

Δ' (12) 85. Περὶ τοῦ προσκυνεῖν πρὸς ἀνατολὰς

Οὐχ ἀπλῶς, οὐδ' ὡς ἔτυχε, κατὰ ἀνατολὰς προσκυνοῦμεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξ ὀρατῆς τε καὶ ἀοράτου, ἤτοι νοητῆς καὶ αἰσθητῆς συντεθείμεθα φύσεως, διπλὴν καὶ τὴν προσκύνησιν τῷ Δημιουργῷ προσάγομεν, ὡσπερ καὶ τῷ νῷ ψάλλομεν καὶ τοῖς σωματικοῖς χεῖλεσι, καὶ βαπτίζομεθα ὕδατι τε καὶ Πνεύματι, καὶ διπλῶς τῷ Κυρίῳ ἐνούμεθα τῶν μυστηρίων μετέχοντες καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος.

Ἐπεὶ τοίνυν «ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ» νοητόν, καὶ «ἥλιος δικαιοσύνης»

1. Γεν. 48, 14.

2. Ἔξ. 14, 16 κέ.

3. Ἔξ. 17, 11.

4. Ἔξ. 15, 25.

5. Ἔξ. 17, 6.

6. Ἀριθ. 17, 23.

μέ σταυρωτὰ τὰ χέρια ¹, τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐσχημάτισε ὀλοφάνερα ἢ ράβδος τοῦ Μωυσέως, ἡ ὁποία ἐκτύπησεν εἰς σχῆμα σταυροῦ τὴν θάλασσαν καὶ ἔσωσε τὸν Ἰσραὴλ καὶ κατεπόντισε τὸν Φαραῶ ², τὰ χέρια ποῦ ὑψώνοντο σταυρωτὰ καὶ κατετρόπωναν τὸν Ἀμαλήκ ³, τὸ «πικρὸν ὕδωρ» ποῦ ἔγινε γλυκὺ ἀπὸ τὸ «ξύλον» ⁴, καὶ ὁ βράχος ποῦ ἤνοιξε καὶ ἐπήγασε νερό ⁵, ἡ ράβδος ⁶ ποῦ ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Ἀαρὼν διὰ τὸ ἀξίωμα τῆς ἱεραρχίας, τὸ φίδι ⁷ ποῦ ὀδηγεῖται μετὰ πομπὴν ἐπάνω εἰς τὸ ξύλον, καθὼς ἔχει νεκρωθῆ, ἐπειδὴ τὸ ξύλον διέσωζεν αὐτοὺς ποῦ ἔβλεπαν νεκρὸν τὸν ἐχθρόν, αὐτοὺς ποῦ πιστεύουν ὅτι ὁ Χριστὸς ἔχει καρφωθῆ μετὰ τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας ⁸ ἂν καὶ δὲν ἐγνώριζεν ἀμαρτίαν. Ὁ μέγας Μωυσῆς· «Ἔοψεσθε, φωνάζει, «τὴν ζωὴν ὑμῶν ἐπὶ ξύλου κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν» ⁹, ὁ Ἡσαίας δὲ· «Ὁλην τὴν ἡμέραν διεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα» ¹⁰. Αὐτοὶ ποῦ προσκυνοῦμεν αὐτὸ ὡς ἀξιοθῶμεν τῆς μερίδος τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἐσταυρωμένου. Ἀμήν.

Δ' (12) 85. Διὰ τὴν προσκύνησιν πρὸς ἀνατολάς

Δὲν προσκυνοῦμεν πρὸς ἀνατολάς χωρὶς λόγον καὶ κατὰ τύχην, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἔχομεν κατασκευασθῆ ἀπὸ ὄρατὴν καὶ ἀόρατον φύσιν, δηλαδὴ ἀπὸ νοητὴν καὶ αἰσθητὴν, προσφέρομεν εἰς τὸν Δημιουργὸν διπλὴν καὶ τὴν προσκύνησιν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ψάλλομεν μετὰ τὸν νοῦν καὶ μετὰ τὰ σωματικὰ χεῖλη, καὶ βαπτίζομεθα μετὰ νερό καὶ μετὰ Πνεῦμα, καὶ ἐνούμεθα μετὰ τὸν Κύριον μετὰ δύο τρόπους, δηλαδὴ μετὰ τὸ νὰ μετέχωμεν εἰς τὰ μυστήρια καὶ εἰς τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Θεὸς εἶναι νοητὸν φῶς ¹¹ καὶ ἥλιος δικαιο-

7. Ἀριθ. 21, 9.

8. Ρωμ. 8, 3.

9. Δευτ. 28, 66.

10. Ἡσ. 65, 2.

11. Α' Ἰω. 1, 5.

καὶ «ἀνατολή» ἐν ταῖς Γραφαῖς ὠνόμασται ὁ Χριστός, ἀναθετόν αὐτῷ τὴν ἀνατολήν εἰς προσκύνησιν· πᾶν γὰρ καλὸν τῷ Θεῷ ἀναθετόν, ἐξ οὗ πᾶν ἀγαθὸν ἀγαθύνεται. Φησὶ δὲ καὶ ὁ θεῖος Δαυὶδ· «Αἰ βασιλείαι τῆς γῆς, ἄσατε τῷ Θεῷ, ψάλατε τῷ Κυρίῳ τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολάς». Ἔτι δὲ φησὶν ἡ Γραφή· «Ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἑδέμ κατὰ ἀνατολάς, ἐνθα τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασεν, ἔθετο», ὃν παραβάντα ἐξώρισεν τοῦ παραδείσου «ἀπέναντί τε τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς» κατώκισεν, ἐκ δυσμῶν δηλαδῆ. Τὴν οὖν ἀρχαίαν πατρίδα ἐπιζητοῦντες καὶ πρὸς αὐτὴν ἀτενίζοντες τῷ Θεῷ προσκυνοῦμεν. Καὶ ἡ σκηνὴ δὲ ἡ Μωσαϊκὴ κατὰ ἀνατολάς εἶχε τὸ καταπέτασμα καὶ τὸ ἰλαστήριον. Καὶ ἡ φυλὴ τοῦ Ἰούδα, ὡς τιμιωτέρα, ἐξ ἀνατολῶν παρενέβαλε. Καὶ ἐν τῷ περιωνύμῳ δὲ τοῦ Σολομῶντος ναῶ ἡ τοῦ Κυρίου πύλη κατὰ ἀνατολάς διέκειτο. Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Κύριος σταυρούμενος ἐπὶ δυσμὰς ἑώρα, καὶ οὕτω προσκυνοῦμεν πρὸς αὐτὸν ἀτενίζοντες. Καὶ ἀναλαμβάνόμενος πρὸς ἀνατολάς ἀνεφέρετο, καὶ οὕτως αὐτῷ οἱ ἀπόστολοι προσεκύνησαν, καὶ οὕτως ἐλεύσεται, ὃν τρόπον θεάσαντο αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος ἔφησεν· «Ὡσπερ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου». Αὐτὸν οὖν ἐκδεχόμενοι ἐπὶ ἀνατολάς προσκυνοῦμεν. Ἄγραφος δὲ ἔστιν ἡ παράδοσις αὕτη τῶν ἀποστόλων· πολλὰ γὰρ ἀγράφως ἡμῖν παρέδωκαν.

-
1. Ματ. 4, 2.
 2. Ζαχ. 6, 12.
 3. Ψαλ. 66, 33 - 34.
 4. Γεν. 2, 8.
 5. Γεν. 3, 24.
 6. Ἔξ. 37, 5.
 7. Λευϊτ. 16, 14.

σύνης ¹, καὶ μέσα εἰς τὴν Γραφὴν ἔχει ὀνομασθῆ ὁ Χριστὸς Ἄνατολή ², πρέπει νὰ ἀφιερῶνῳμεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀνατολήν διὰ τὴν προσκύνησιν· διότι κάθε ὥραῖον πρέπει νὰ τὸ ἀποδίδωμεν εἰς τὸν Θεόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον προέρχεται κάθε ἀγαθόν. Λέγει μάλιστα καὶ ὁ θεὸς Δαυὶδ· «Αἱ βασιλεῖαι τῆς γῆς, ἄσατε τῷ Θεῷ, ψάλατε τῷ Κυρίῳ τῷ ἐπιβεβηκότῳ ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τοῦ οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολάς» ³. Καὶ ἀκόμη λέγει ἡ Γραφή· «Ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἑδέμ κατὰ ἀνατολάς, ἐνθα τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἔπλασεν, ἔθετο» ⁴, τὸν ὁποῖον, ὅταν παρέβη τὴν ἐντολήν, τὸν ἔδιωξε, καὶ τὸν ἔφερε νὰ κατοικήσῃ «ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς» ⁵, δηλαδὴ εἰς τὰ δυτικά. Προσκυνοῦμεν λοιπὸν τὸν Θεὸν ἀναζητῶντας τὴν ἀρχαίαν πατρίδα μας καὶ ἀπενίζοντας πρὸς αὐτήν. Καὶ ἡ σκηνὴ ἀκόμη τοῦ Μωυσέως εἶχε ἐστραμμένον τὸ καταπέτασμα ⁶ καὶ τὸ ἱλαστήριον ⁷ πρὸς τὴν ἀνατολήν. Καὶ ἡ φυλὴ τοῦ Ἰούδα, ἐπειδὴ ἦταν περισσότερον ἀξιοτίμητος, τὴν παρέταξεν πρὸς τὰ ἀνατολικά ⁸. Καὶ εἰς τὸν περίφημον πάλιν ναὸν τοῦ Σολομῶντος ἡ πύλη ⁹ τοῦ Κυρίου εὐρίσκετο εἰς τὰ ἀνατολικά. Ἄλλ' ὅμως καὶ ὁ Κύριος, ὅταν ἦταν εἰς τὸν σταυρὸν, ἔβλεπε πρὸς τὰ δυτικά, καὶ ἔτσι τὸν προσκυνοῦμεν, ἀπενίζοντας πρὸς αὐτόν. Καὶ κατὰ τὴν ἀνάληψίν του ἐφέρετο ἐπάνω πρὸς τὴν ἀνατολήν, καὶ ἔτσι τὸν προσεκύνησαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἔτσι θὰ ἔλθῃ, μὲ ὁποῖον τρόπον ¹⁰ τὸν εἶδαν νὰ κατευθύνεται εἰς τὸν οὐρανόν, ὅπως εἶπεν ὁ ἴδιος ὁ Κύριος· «Ὡσπερ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου» ¹¹. Προσμένοντας λοιπὸν αὐτόν, προσκυνοῦμεν πρὸς τὰ ἀνατολικά. Εἶναι δὲ ἀγραφὸς αὕτη ἡ παράδοσις τῶν ἀποστόλων, διότι πολλὰ μᾶς παρέδωσαν χωρὶς νὰ τὰ γράψουν.

8. Ἀριθ. 2, 3.

9. Ἰεζ. 8, 16.

10. Πράξ. 1, 11.

11. Ματθ. 24, 27.

Δ' (13) 86. Περὶ τῶν ἀγίων καὶ ἀχράντων τοῦ Κυρίου
μυστηρίων

Ὁ ἀγαθὸς καὶ πανάγαθος καὶ ὑπεράγαθος Θεός, ὁ ὅλος ὢν ἀγαθότης, διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα πλούτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος οὐκ ἠμέσχετο μόνον εἶναι τὸ ἀγαθόν, ἤτοι τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ὑπὸ μηδενὸς μετεχόμενον. Τούτου χάριν ἐποίησε πρῶτον μὲν τὰς νοερὰς καὶ οὐρανίους δυνάμεις, εἶτα τὸν ὄρατὸν καὶ αἰσθητὸν κόσμον, εἶτα ἐκ νοεροῦ καὶ αἰσθητοῦ τὸν ἄνθρωπον. Πάντα μὲν οὖν τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα κοινωνοῦσι τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος κατὰ τὸ εἶναι· αὐτὸς γάρ ἐστι τοῖς πᾶσι τὸ εἶναι, ἐπειδὴ «ἐν αὐτῷ εἰσι τὰ ὄντα» οὐ μόνον ὅτι αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι αὐτὰ παρήγαγεν, ἀλλ' ὅτι ἡ αὐτοῦ ἐνέργεια τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα συντηρεῖ καὶ συνέχει· ἐκ περισσοῦ δὲ τὰ ζῶα κατὰ τε γὰρ τὸ εἶναι καὶ κατὰ τὸ ζωῆς μετέχειν κοινωνοῦσι τοῦ ἀγαθοῦ. Τὰ δὲ λογικὰ καὶ κατὰ τὰ προειρημένα μὲν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ λογικόν, καὶ ταῦτα μᾶλλον· οἰκειότερα γὰρ πῶς εἰσι πρὸς αὐτόν, εἰ καὶ πάντων οὗτος ὑπέρκειται ἀσυγκρίτως.

Ὁ μέντοι ἄνθρωπος λογικὸς καὶ αὐτεξούσιος γενόμενος, ἐξουσίαν εἴληφεν ἀδιαλείπτως διὰ τῆς οἰκείας προαιρέσεως ἐνοῦσθαι τῷ Θεῷ, εἴ γε διαμένει ἐν τῷ ἀγαθῷ, τουτέστι τῇ τοῦ κτίσαντος ὑπακοῇ. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν παραβάσει τῆς τοῦ πεποιηκότος αὐτὸν ἐντολῆς γέγονε καὶ θανάτῳ καὶ φθορᾷ ὑποπέπτωκεν, ὁ Ποιητὴς καὶ Δημιουργὸς τοῦ γένους ἡμῶν διὰ σπλάγχνα ἐλέους αὐτοῦ ὡμοιώθη ἡμῖν κατὰ πάντα γενόμενος ἄνθρωπος χωρὶς ἁμαρτίας καὶ ἠνώθη τῇ ἡμετέρᾳ φύσει. Ἐπειδὴ γὰρ μετέδωκεν ἡμῖν τῆς ἰδίας εἰκόνας καὶ τοῦ ἰδίου πνεύματος καὶ οὐκ ἐφυλάξαμεν, μεταλαμβάνει αὐτὸς τῆς πτωχῆς

1. Πρβλ. Πράξ. 17, 28.

2. Λουκ. 1, 78.

3. Ἐβρ. 2, 17.

Δ' (13) 86. Διὰ τὰ ἅγια καὶ ἀχραντα μυστήρια τοῦ Κυρίου

Ὁ ἀγαθὸς καὶ πανάγαθος καὶ ὑπεράγαθος Θεός, ποῦ εἶναι ὀλόκληρος ἀγαθότης, χάρις εἰς τὸν ὑπερβολικὸν πλοῦτον τῆς ἀγαθότητός του, δὲν ἔσπεργε μόνον νὰ ὑπάρχη τὸ ἀγαθόν, δηλαδὴ ἡ φύσις του, χωρὶς κανεὶς νὰ μετέχη εἰς αὐτήν, ἀπεναντίας δι' αὐτὸ ἐδημιούργησεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὰς νοεράς καὶ οὐρανίους δυνάμεις, ἔπειτα τὸν ὄρατὸν καὶ αἰσθητὸν κόσμον, ἔπειτα τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ νοεράν καὶ αἰσθητὴν φύσιν. Ὅλα βέβαια αὐτὰ ποῦ ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ αὐτὸν μετέχουν εἰς τὴν ἀγαθότητά του ὡς πρὸς τὸ ὅτι ὑπάρχουν· διότι ὁ ἴδιος εἶναι εἰς ὅλα ἢ ὑπαρξίς, ἐπειδὴ «ἐν αὐτῷ εἰσι τὰ ὄντα»¹, ὄχι μόνον διότι ὁ ἴδιος τὰ ἐδημιούργησε καὶ τὰ ὠδήγησεν ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν, ἀλλὰ διότι ἡ ἐνέργειά του συντηρεῖ καὶ συγκρατεῖ αὐτὰ ποῦ ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ αὐτόν· περισσότερο μάλιστα τὰ ζωντανά· διότι μετέχουν εἰς τὸ ἀγαθόν καὶ ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξιν καὶ ὡς πρὸς τὴν μετοχὴν των εἰς τὴν ζωὴν. Τὰ λογικὰ ὅμως καὶ ὡς πρὸς αὐτὰ ποῦ προαναφέραμεν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸ λογικόν καὶ αὐτὰ περισσότερο· διότι εἶναι κάπως πλησιεστέρα πρὸς αὐτόν, ἂν καὶ αὐτὸς ὁπωσδήποτε εὐρίσκεται πέραν ἀπὸ αὐτά, χωρὶς νὰ ἐπιδέχεται σύγκρισιν.

Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν μὲ τὸ νὰ γίνῃ λογικὸς καὶ αὐτεξούσιος ἔχει πάρει τὴν δυνατότητα νὰ ἐνώνεται ἀδιάκοπα μὲ τὸν Θεὸν διὰ τῆς προαιρέσεώς του, ἂν βέβαια παραμένῃ εἰς τὸ ἀγαθόν, δηλαδὴ εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Δημιουργοῦ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔγινε παραβάτης τῆς ἐντολῆς τοῦ Δημιουργοῦ του καὶ ὑπέκυψεν εἰς τὸν θάνατον· καὶ εἰς τὴν φθοράν, ὁ Ποιητὴς καὶ Δημιουργὸς τοῦ γένους μας, χάρις εἰς τὸ μεγάλο ἔλεός του², ἔγινεν ὁμοῖος μὲ ἡμᾶς³, μὲ τὸ νὰ γίνῃ ἄνθρωπος ὡς πρὸς ὅλα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν⁴, καὶ ἠνώθη μὲ τὴν ἰδικὴν μας φύσιν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ μετέδωκεν εἰς ἡμᾶς τὴν εἰκόνα του καὶ τὸ πνεῦμα του καὶ δὲν τὸ ἐφυλάξαμεν, γίνεται ὁ ἴδιος μέτοχος τῆς πτωχῆς καὶ ἀδύνατης

4. Ἐβρ. 4, 15.

καὶ ἀσθενοῦς ἡμῶν φύσεως, ἵνα ἡμᾶς καθάρῃ καὶ ἀφθαρτίῃ καὶ μετόχους πάλιν τῆς αὐτοῦ καταστήσῃ θεότητος.

Ἔδει δὲ μὴ μόνον τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἡμετέρας φύσεως ἐν μετοχῇ γενέσθαι τοῦ κρείττονος, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν βουλόμενον ἄνθρωπον καὶ δευτέραν γέννησιν γεννηθῆναι καὶ τραφῆναι τροφῇ ξένην καὶ τῇ γεννήσει πρόσφορον καὶ οὕτω φθάσαι τὸ μέτρον τῆς τελειότητος. Διὰ μὲν τῆς αὐτοῦ γεννήσεως, ἤτοι σαρκώσεως καὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως ἠλευθέρωσε τὴν φύσιν τῆς ἁμαρτίας τοῦ προπάτορος, τοῦ θανάτου, τῆς φθορᾶς, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπαρχὴ γέγονε καὶ ὁδὸν καὶ τύπον ἑαυτὸν καὶ ὑπογραμμὸν τέθεικεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς τοῖς αὐτοῦ ἀκολουθήσαντες ἔχνεσι γενώμεθα θέσει, ὅπερ αὐτὸς ἐστὶ φύσει, υἱοὶ καὶ κληρονόμοι Θεοῦ καὶ αὐτοῦ συγκληρονομοί. Ἔδωκεν οὖν ἡμῖν, ὡς ἔφη, γέννησιν δευτέραν, ἵνα ὡσπερ γεννηθέντες ἐκ τοῦ Ἀδάμ ὁμοιώθῃμεν αὐτῷ, κληρονομήσαντες τὴν κατάραν καὶ τὴν φθοράν, οὕτω καὶ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντες, ὁμοιωθῶμεν αὐτῷ καὶ κληρονομήσωμεν τὴν τε ἀφθαρσίαν καὶ τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ.

Ἐπειδὴ δὲ πνευματικός ἐστὶν οὗτος ὁ Ἀδάμ, ἔδει καὶ τὴν γέννησιν πνευματικὴν εἶναι, ὁμοίως καὶ τὴν βρώσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ διπλοῖτινές ἐσμεν καὶ σύνθετοι, δεῖ καὶ τὴν γέννησιν διπλὴν εἶναι, ὁμοίως καὶ τὴν βρώσιν σύνθετον. Ἡ μὲν οὖν γέννησις ἡμῖν δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος δέδοται, φημὶ δὲ τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ἡ δὲ βρώσις αὐτὸς ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. Μέλλων γὰρ τὸν ἐκούσιον ὑπὲρ ἡμῶν καταδέχεσθαι θάνατον

-
1. Ἰω. 3, 3 ἔ.
 2. Πρβλ. Α' Κορ. 15, 20.
 3. Α' Πέτρ. 2, 21.
 4. Ρωμ. 8, 17.

φύσεώς μας, διὰ νὰ μᾶς καθάρσις καὶ νὰ μᾶς ἀφθαρτοποιήσις, καὶ νὰ μᾶς κἀνῆ πάλιν μετόχους τῆς θείας του φύσεως.

Καὶ ἔπρεπε ὄχι μόνον «ἡ ἀπαρχή» τῆς ἰδικῆς μας φύσεως νὰ μετὰσχη εἰς τὸ ἀνώτερον, ἀλλὰ καὶ κάθε ἀνθρώπος πού θέλει καὶ νὰ γεννηθῆ με δευτέραν γέννησιν ¹ καὶ νὰ φάγη τροφήν ξένην καὶ κατάλληλον εἰς τὴν γέννησιν, καὶ ἔτσι νὰ φθάσῃ εἰς τὸ μέτρον τῆς τελειότητος. Μὲ τὴν γέννησίν του λοιπόν, δηλαδή με τὴν σάρκωσίν του, καὶ με τὸ βάπτισμα καὶ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν ἠλευθέρωσε τὴν φύσιν μας ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ προπάτορος, ἀπὸ τὸν θάνατον καὶ τὴν φθοράν, καὶ ἔγινεν ἀπαρχὴ τῆς ἀναστάσεως ² καὶ ἔκανε τὸν ἑαυτὸν του δρόμον καὶ παράδειγμα καὶ ὑπογραμμὸν ³, διὰ νὰ γίνωμεν καὶ ἐμεῖς ἀπὸ θέσιν, ἀν ἀκολουθήσωμεν τὰ ἴχνη του, ὅ,τι ὁ ἴδιος εἶναι ἀπὸ τὴν φύσιν του, δηλαδή υἱοὶ καὶ κληρονόμοι τοῦ Θεοῦ καὶ συγκληρονόμοι του ⁴. Ἐχάρισε λοιπόν εἰς ἡμᾶς, ὅπως εἶπα, δευτέραν γέννησιν, ὥστε ὅπως με τὸ νὰ γεννηθῶμεν ἀπὸ τὸν Ἀδάμ, ἐγίναμεν ὅμοιοι με αὐτόν, καὶ ἐκληρονομήσαμεν τὴν κατάραν καὶ τὴν φθοράν, ἔτσι καὶ με τὸ νὰ γεννηθῶμεν ἀπὸ αὐτόν, νὰ γίνωμεν ὅμοιοι με αὐτόν καὶ νὰ κληρονομήσωμεν τὴν ἀφθαρσίαν καὶ τὴν εὐλογίαν καὶ τὴν δόξαν του.

Ἀκόμη, ἐπειδὴ εἶναι πνευματικὸς αὐτὸς ὁ Ἀδάμ, ἔπρεπε καὶ ἡ γέννησίς του νὰ εἶναι πνευματικὴ ⁵, παρομοία καὶ ἡ τροφή του· ἀλλὰ ἐπειδὴ εἴμεθα κατὰ ἓνα τρόπον διπλοὶ καὶ σύνθετοι, πρέπει καὶ ἡ γέννησίς μας νὰ εἶναι διπλῆ, παρομοίως νὰ εἶναι σύνθετος καὶ ἡ τροφή μας. Ἡ γέννησις βέβαια ἔχει δοθῆ εἰς ἡμᾶς δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος ⁶, ἐννοῶ δηλαδή διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἡ τροφή ὅμως εἶναι ὁ ἴδιος «ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς» ⁷, ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός, πού κατέβη ἀπὸ τὸν οὐρανόν ⁸. Διότι, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ καταδεχθῆ τὸν ἐκούσιον θάνατον πρὸς χάριν μας,

5. Ἰω. 3, 6.

6. Ἰω. 3, 5.

7. Ἰω. 6, 48.

8. Ἰω. 6, 51.

ἐν τῇ νυκτί, ἐν ἣ ἑαυτὸν παρεδίδου, διαθήκην καινὴν διέθετο τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις καὶ δι' αὐτῶν πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Ἐν τῷ ὑπερώῳ τοίνυν τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου Σιών τὸ παλαιὸν πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ φαγὼν καὶ πληρώσας τὴν παλαιὰ διαθήκην νίπτει τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας, σύμβολον τοῦ ἁγίου βαπτίσματος παρεχόμενος. Ἐἴτα κλάσας ἄρτον ἐπέδιδου αὐτοῖς λέγων· «Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν». Ὁμοίως δὲ λαβὼν τὸ ποτήριον ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος μετέδωκεν αὐτοῖς λέγων· «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ αἷμα τὸ τῆς καινῆς διαθήκης τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὅσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καταγγέλλετε καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ὁμολογεῖτε, ἕως ἂν ἔλθῃ».

Εἰ τοίνυν «ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ζῶν ἐστὶ καὶ ἐνεργῆς» καὶ «πάντα, ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος, ἐποίησεν», εἰ εἶπε· «Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο· γενηθήτω σιερῆμα, καὶ ἐγένετο»· εἰ «Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν»· εἰ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ὕδωρ τε καὶ πῦρ καὶ ἀῆρ καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου συνετελέσθησαν καὶ τοῦτο δὴ τὸ πολυθρύλλητον ζῶον ὁ ἄνθρωπος· εἰ θελήσας αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος ἐγένετο ἄνθρωπος καὶ τὰ τῆς Ἁγίας Ἀειπαρθένου καθαρὰ καὶ ἀμώμητα αἵματα ἐαυτῷ ἀσπόρως σάρκα ὑπεστήσατο, οὐ δύναται τὸν ἄρτον ἑαυτοῦ σῶμα ποιῆσαι καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸ ὕδωρ αἷμα;

1. Ἰω. 13, 5 ἔ.
2. Α' Κορ. 11, 24.
3. Α' Κορ. 11, 25 - 26.
4. Ἑβρ. 4, 12.

κατὰ τὴν νύκτα ποὺ παρέδιδε τὸν ἑαυτὸν του, ἄφηνε νέαν διαθήκη-
 κην εἰς τοὺς ἁγίους μαθητὰς του καὶ ἀποστόλους, καὶ διὰ μέσου
 αὐτῶν εἰς ὅλους ἐκείνους ποὺ πιστεύουν εἰς αὐτόν. Εἰς τὸ ὑπερφῶν
 λοιπὸν τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου Σιών, ἀφοῦ ἔφαγε τὸ παλαιὸν Πά-
 σχα μὲ τοὺς μαθητὰς του καὶ ἐξεπλήρωσε τὴν παλαιάν διαθήκην,
 πλύνει τὰ πόδια τῶν μαθητῶν του ¹, παραδίδοντας σύμβολον
 τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Ἐπειτα ἀφοῦ ἐκομμάτιασε τὸν ἄρτον,
 τὸν ἐμοίρασεν εἰς αὐτοὺς λέγοντας· «Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μού
 ἐστι τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλῶμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν» ².
 Ἐπίσης ἀφοῦ ἐπήρα καὶ τὸ «ποτήριον» μὲ οἶνον καὶ νερό, ἔδωσεν
 εἰς αὐτοὺς ἀπὸ αὐτὸ λέγοντας· «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό μού
 ἐστι τὸ αἷμα τὸ τῆς καινῆς διαθήκης τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον
 εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὁ-
 σάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο
 πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καταγγέλλετε καὶ
 τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ὁμολογεῖτε, ἕως ἂν ἔλθῃ» ³.

Ἄν λοιπὸν «ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ζωντανὸς καὶ δραστι-
 κός» ⁴ καὶ «πάντα, ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος ἐποίησεν» ⁵, ἂν εἶπε,
 «Γενηθῆτω φῶς ⁶, καὶ ἐγένετο· γενηθῆτω στερέωμα ⁷, καὶ ἐγένετο»·
 ἂν «Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι
 τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν» ⁸· ἂν ὁ οὐρανὸς
 καὶ ἡ γῆ, τὸ νερὸ καὶ ἡ φωτιὰ καὶ ὁ αἰθέρας καὶ ὅλον τὸ σύστημα
 των ἐδημιουργήθη μὲ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, καὶ μάλιστα αὐτὴ
 ἡ περιλάλητος ζωντανὴ ὑπαρξις, ὁ ἄνθρωπος· ἂν μὲ τὴν θέλησίν
 του ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς Λόγος ἐγινεν ἄνθρωπος καὶ ἔκανε ὑπόστασιν
 του «ἄνευ σποραῶς» τὰ καθαρὰ καὶ ἀρώμητα αἵματα τῆς ἁγίας
 Ἀειπαρθένου, δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ κἀνῃ τὸν ἄρτον σῶμα του
 καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸ νερὸ αἷμα του;

5. Ψαλ. 134, 6.

6. Γεν. 1, 3.

7. Γεν. 1, 6.

8. Ψαλ. 32, 6.

Εἶπεν ἐν ἀρχῇ· «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου», καὶ μέχρι τοῦ νῦν τοῦ ὑετοῦ γινομένου ἐξάγει τὰ ἴδια βλαστήματα τῷ θεῷ συναυνομένη καὶ δυναμουμένη προστάγματι. Εἶπεν ὁ Θεός· «Τοῦτό μού ἐστι τὸ σῶμα», καί· «Τοῦτό μου ἐστι τὸ αἷμα», καί· «Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν» καὶ τῷ παντοδυνάμῳ αὐτοῦ προστάγματι, ἕως ἂν ἔλθῃ γίνεται· οὕτω γὰρ εἶπεν· «Ἔως ἂν ἔλθῃ». Καὶ γίνεται ὑετὸς τῇ καιρῇ ταύτῃ γεωργία διὰ τῆς ἐπικλήσεως ἡ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπισκιάζουσα δύναμις· ὡπερ γὰρ πάντα, ὅσα ἐποίησεν, ὁ Θεὸς τῇ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐνεργείᾳ ἐποίησεν, οὕτω καὶ νῦν ἡ τοῦ Πνεύματος ἐνέργεια τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐργάζεται, ἃ οὐ δύναται χωρῆσαι, εἰ μὴ μόνῃ πίστις. «Πῶς ἔσται μοι τοῦτο», φησὶν ἡ ἁγία Παρθένος, «ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;» Ἀποκρίνεται Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος· «Πνεῦμα Ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι». Καὶ νῦν ἐρωτᾷς· πῶς ὁ ἄρτος γίνεται σῶμα Χριστοῦ καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ αἷμα Χριστοῦ; Λέγω σοι καὶ γὰρ· Πνεῦμα Ἅγιον ἐπιφοιτᾷ καὶ ταῦτα ποιεῖ τὰ ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν.

Ἄρτος δὲ καὶ οἶνος παραλαμβάνεται· οἶδε γὰρ ὁ Θεὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ὡς τὰ πολλὰ γὰρ τὰ μὴ κατὰ τὴν οὐνήθειαν τετριμμένα ἀποστρέφεται δυσχεραίνουσα· τῇ οὖν συνήθει συγκαταβάσει κεχηρμένος διὰ τῶν συνήθων τῆς φύσεως ποιεῖ τὰ ὑπὲρ φύσιν· καὶ ὡπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἐπειδὴ ἔθος τοῖς ἀνθρώποις ὕδατι λούεσθαι καὶ ἐλαίῳ χρίεσθαι, συνέζευξε τῷ ἐλαίῳ καὶ ὕδατι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος καὶ ἐποίησεν αὐτὸ λουτρὸν ἀναγεννήσεως, οὕτως, ἐπειδὴ ἔθος τοῖς ἀνθρώποις ἄρτον ἐσθίειν, ὕδωρ τε καὶ οἶνον πίνειν, συνέζευξεν αὐτοῖς τὴν αὐτοῦ θεότητα καὶ πεποίηκεν αὐτὰ

1. Γεν. 1, 11.

2. Α' Κορ. 11, 25.

3. Λουκ. 1, 34 κέ.

Εἶπεν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας· «Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου» ¹, καὶ μέχρι τώρα, ἀφοῦ πέση ἡ βροχὴ, βγά-
ζει τὰ βλαστήματά της, καθὼς παρακινεῖται καὶ παίρνει δυνάμιν
ἀπὸ τὸ θεῖον πρόσταγμα. Εἶπεν ὁ Θεός· «Τοῦτό μου ἔστι τὸ σῶ-
μα» καὶ· «Τοῦτό μου ἔστι τὸ αἷμα», καὶ· «Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν
ἐμὴν ἀνάμνησιν» ² καὶ μὲ τὸ παντοδύναμον πρόσταγμά του γί-
νεται, ἕως ὅτου ἔλθῃ· διότι ἔτσι εἶπε· «Ἔως ἂν ἔλθῃ». Καὶ γίνεται
βροχὴ δι' αὐτὴν τὴν νέαν καλλιέργειαν, μὲ τὴν ἐπίκλησιν τῆς δυ-
νάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ποῦ πέφτει ἐπάνω ὡσὰν σκιά. Ὅ-
πως δηλαδὴ ὅλα ὅσα ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὰ ἐδημιούργησε μὲ
τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἔτσι καὶ τώρα ἡ ἐνέργεια
τοῦ Πνεύματος πραγματοποιεῖ τὰ ὑπερφυσικά, τὰ ὁποῖα δὲν
ἐμπορεῖ νὰ κατανοήσῃ, παρὰ μόνον ἡ πίστις. «Πῶς ἔσται μοι
τοῦτο», λέγει ἡ ἀγία Παρθένος, «ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;». Ἀπο-
κρίνεται ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ· «Πνεῦμα Ἁγίου ἐπελεύσεται ἐπὶ
σέ καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι» ³. Καὶ τώρα ἐρωτᾷ·
πῶς ὁ ἄρτος γίνεται σῶμα Χριστοῦ καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ νερὸ γίνε-
ται αἷμα Χριστοῦ; Καὶ ἐγὼ σοῦ λέγω· Πνεῦμα Ἁγίου ἐπιφοιτᾷ
καὶ πραγματοποιεῖ αὐτὰ ποῦ εἶναι πέραν ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ
τὴν σκέψιν.

Παίρνομεν δὲ κατὰ τὴν κοινωνίαν ἄρτον καὶ οἶνον· γνωρίζει
πράγματι ὁ Θεὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἀδυναμίαν, ὅτι δηλαδὴ ἀπο-
φεύγει συνήθως αὐτὰ ποῦ δὲν τὰ ἐγνώρισε μὲ τὴν χρῆσιν, ἐπει-
δὴ τὴν στενοχωροῦν· λοιπὸν δείχνοντας τὴν γνωστὴν του συγ-
κατάβασιν πραγματοποιεῖ μὲ αὐτὰ ποῦ εἶναι οἰκεῖα εἰς τὴν φύσιν
μας τὰ ὑπερφυσικά· καὶ ὅπως ἀκριβῶς εἰς τὸ βάπτισμα, ἐπειδὴ
συνηθίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ καθαρίζωνται μὲ νερὸ καὶ νὰ ἀλεί-
φονται μὲ ἔλαιον, συνένωσε μὲ τὸ ἔλαιον καὶ τὸ νερὸ τὴν χάριν
τοῦ Πνεύματος καὶ τὸ ἔκανε αὐτὸ λουτρὸν ⁴ ἀναγεννήσεως, ἔ-
τσι, ἐπειδὴ συνηθίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ τρώγουν ἄρτον, καὶ νὰ
πίνουν νερὸ καὶ οἶνον, συνένωσε μὲ αὐτὰ τὴν θεότητά του καὶ τὰ

4. Τίτ. 3, 5.

σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, ἵνα διὰ τῶν συνήθων καὶ κατὰ φύσιν ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γενώμεθα.

Σῶμά ἐστιν ἀληθῶς ἠνωμένον θεότητι, τὸ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου σῶμα, οὐχ ὅτι αὐτὸ τὸ σῶμα τὸ ἀναληφθὲν ἐξ οὐρανῶν κατέρχεται, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταποιεῖται εἰς σῶμα καὶ αἷμα Θεοῦ. Εἰ δὲ τὸν τρόπον ἐπιζητεῖς, πῶς γίνεται, ἀρκεῖ σοι ἀκοῦσαι, ὅτι διὰ Πνεύματος Ἁγίου, ὥσπερ καὶ ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου διὰ Πνεύματος Ἁγίου ἑαυτῷ καὶ ἐν ἑαυτῷ ὁ Κύριος σὰρκα ὑπεστήσατο· καὶ πλέον οὐδὲν γινώσκομεν, ἀλλ' ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀληθῆς καὶ ἐνεργῆς ἐστὶ καὶ παντοδύναμος, ὁ δὲ τρόπος ἀνεξερεύνητος. Οὐ χεῖρον δὲ καὶ τοῦτο εἶπεῖν, ὅτι, ὥσπερ φυσικῶς διὰ τῆς βρώσεως ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ ὕδωρ διὰ τῆς πόσεως εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ ἐσθίουτος καὶ πίνοντος μεταβάλλεται, καὶ οὐ γίνεται ἕτερον σῶμα παρὰ τὸ πρότερον αὐτοῦ σῶμα, οὕτως ὁ τῆς προθέσεως ἄρτος, οἶνός τε καὶ ὕδωρ διὰ τῆς ἐπικλήσεως καὶ ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὑπερφυῶς μεταποιεῖται εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ αἷμα, καὶ οὐκ εἰσι δύο, ἀλλ' ἓν καὶ τὸ αὐτό.

Γίνεται τοίνυν τοῖς πίστει ἀξίως μεταλαμβάνουσιν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον καὶ εἰς φυλακτήριον ψυχῆς τε καὶ σώματος, τοῖς δὲ ἐν ἀπιστίᾳ ἀναξίως μετέχουσιν εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν, καθάπερ καὶ ὁ τοῦ Κυρίου θάνατος τοῖς μὲν πιστεύουσι γέγονε ζωὴ καὶ ἀφθαρσία εἰς ἀπόλαυσιν τῆς αἰωνίου μακαριότητος, τοῖς δὲ ἀπειθοῦσι καὶ τοῖς κυριοκτόνοις εἰς κόλασιν καὶ τιμωρίαν αἰώνιον.

Οὐκ ἔστι τύπος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τοῦ σώματος καὶ αἵματος

ἔχει κάνει σῶμα καὶ αἷμα του, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὰ ὑπερφυσικά διὰ μέσου τῶν συνηθισμένων καὶ συμφώνων μετὰ τὴν φύσιν μας.

Εἶναι ἀληθινὰ σῶμα ἠνωμένον μετὰ τὴν θείαν φύσιν, τὸ σῶμα δηλαδὴ ποῦ ἐγεννήθη ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς ἁγίας Παρθένου, ὄχι διότι καταβαίνει ἀπὸ τὸν οὐρανὸν τὸ σῶμα ποῦ ἀνελήφθη, ἀλλὰ διότι ὁ ἴδιος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος μεταβάλλονται εἰς σῶμα καὶ αἷμα Θεοῦ. Ἄν ὁμως ζητῆς νὰ μάθης τὸν τρόπον, δηλαδὴ πῶς γίνεται, σοῦ ἄρκει νὰ ἀκούσης ὅτι γίνεται διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὅπως ἀκριβῶς ὁ Κύριος ἐδημιούργησε σὰρκα διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ μέσα εἰς τὸν ἑαυτὸν του ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς ἁγίας Θεοτόκου διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· καὶ δὲν γνωρίζομεν τίποτε περισσότερον, παρὰ μόνον ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀληθινὸς καὶ δραστικὸς καὶ παντοδύναμος, ὁ τρόπος ὁμως εἶναι ἀπλησίαστος εἰς τὴν ἔρευναν. Καλὸν εἶναι μάλιστα νὰ εἰποῦμεν καὶ αὐτό, ὅτι δηλαδὴ, ὅπως φυσικὰ μεταβάλλεται μετὰ τὴν βρῶσιν ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, καὶ μετὰ τὴν πόσιν τὸ νερὸ εἰς σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ ποῦ τρώγει καὶ πίνει, καὶ δὲν γίνονται ἄλλο σῶμα, διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ προηγούμενον σῶμα του, ἔτσι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος καὶ τὸ νερὸ τῆς προθέσεως μετὰ τὴν ἐπίκλησιν καὶ τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μεταβάλλονται μετὰ ὑπερφυσικὸν τρόπον εἰς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ αἷμα του, καὶ δὲν εἶναι δύο σώματα, ἀλλὰ ἓνα καὶ τὸ ἴδιον.

Χαρίζει λοιπὸν εἰς αὐτοὺς ποῦ ἀξίως κοινωνοῦν μετὰ πίστιν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ αἰώνιον ζωὴν, καὶ φρουρεῖ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα των, αὐτοὺς ὁμως ποῦ μεταλαμβάνουν ἀναξίως ¹, μετὰ ἀπιστίαν, κολάζει καὶ τιμωρεῖ, ὅπως καὶ ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου δι' αὐτοὺς ποῦ πιστεύουν ἔχει γίνῃ ζωὴ καὶ ἀφθαρσία διὰ νὰ ἀπολαύσουν τὴν αἰώνιον μακαριότητα, δι' αὐτοὺς ὁμως ποῦ δὲν ὑπακούουν καὶ διὰ τοὺς «κυριοκτόνους» ² εἶναι αἰτία διὰ τὴν κόλασιν καὶ τὴν αἰώνιον τιμωρίαν.

Δὲν εἶναι ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τύπος τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵ-

2. Α' Θεσ. 2, 15.

τοῦ Χριστοῦ — μὴ γένοιτο —, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τεθεω-
 μένον, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰπόντος· «Τοῦτό μου ἐστι» οὐ τύπος τοῦ
 σώματος ἀλλὰ «τὸ σῶμα», καὶ οὐ τύπος τοῦ αἵματος ἀλλὰ «τὸ αἶ-
 μα» καὶ πρὸ τούτου τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι, «εἰ μὴ φάγητε τὴν σὰρκα
 τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔχετε ζωὴν αἰώνιον. Ἡ γὰρ σὰρξ μου
 ἀληθὴς ἐστὶ βρωσίς, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθὴς ἐστὶ πόσις», καὶ πά-
 λιν· «Ὁ τρώγων με ζήσεται».

Διὸ μετὰ παντὸς φόβου καὶ συνειδήσεως καθαρᾶς καὶ ἀδιστακ-
 του πίστεως προσέλθωμεν, καὶ πάντως ἔσται ἡμῖν, καθὼς πιστεύ-
 ομεν, μὴ διστάζοντες. Τιμήσωμεν δὲ αὐτὸ πάση καθαρότητι, ψυχι-
 κῇ τε καὶ σωματικῇ· διπλοῦν γὰρ ἐστὶ. Προσέλθωμεν αὐτῷ πόθῳ
 διακαεῖ καὶ σταυροειδῶς τὰς παλάμας τυπώσαντες τοῦ ἐσταυρωμένου
 τὸ σῶμα ὑποδεξώμεθα· καὶ ἐπιθέντες ὀφθαλμοὺς καὶ χεῖλη καὶ μέτω-
 πα τοῦ θεοῦ ἀνθρακος μεταλάβωμεν, ἵνα τὸ πῦρ τοῦ ἐν ἡμῖν πόθου
 προσλαβὼν τὴν ἐκ τοῦ ἀνθρακος πύρωσιν καταφλέξῃ ἡμῶν τὰς ἁ-
 μαρτίας καὶ φωτίσῃ ἡμῶν τὰς καρδίας καὶ τῇ μετουσίᾳ τοῦ θεοῦ
 πυρὸς πυρωθῶμεν καὶ θεωθῶμεν. * Ἀνθρακα εἶδεν Ἡσαΐας· ἀνθραξ
 δὲ ξύλον λιτὸν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἠνωμένον πυρὶ· οὕτω καὶ ὁ ἄρτος
 τῆς κοινωνίας οὐκ ἄρτος λιτός ἐστὶν, ἀλλ' ἠνωμένος θεότητι· σῶμα
 δὲ ἠνωμένον θεότητι οὐ μία φύσις ἐστίν, ἀλλὰ μία μὲν τοῦ σώματος,
 τῆς δὲ ἠνωμένης αὐτῷ θεότητος ἑτέρα· ὥστε τὸ συναμφότερον οὐ
 μία φύσις, ἀλλὰ δύο.

* Ἄρτω καὶ οἴνῳ ἐδεξιοῦτο Μελχισεδὲκ τὸν Ἀβραὰμ ἐκ τῆς
 τῶν ἀλλοφύλων κοπῆς ὑποστρέφοντα, ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψί-
 στοῦ. Ἐκεῖνη ἡ τράπεζα ταύτην τὴν μυστικὴν προεικόνιζε τράπεζαν,

1. Ἰω. 6, 53· 55.

2. Ἰω. 6, 59.

3. Ἀναφέρεται εἰς ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας μας.

ματος τοῦ Χριστοῦ, ποτέ κάτι τέτοιο, ἀλλά τὸ ἴδιον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, θεωμένον, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ὁ Κύριος εἶπε: «Τοῦτό μου ἔστι», ὄχι τύπος τοῦ σώματος, ἀλλά «τὸ σῶμα», καὶ ὄχι τύπος τοῦ αἵματος, ἀλλά «τὸ αἷμα». Καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸ εἶπεν εἰς τοὺς Ἰουδαίους: «Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σὰρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πίνητε αὐτοῦ τὸ αἷμα, οὐκ ἔχετε ζωὴν αἰώνιον. Ἡ γὰρ σὰρξ μου ἀληθῆς ἔστι βρῶσις, καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθῆς ἔστι πόσις»¹. Καὶ πάλιν: «Ὁ τρώγων με ζήσεται»².

Δι' αὐτὸ μὲ ὄλον τὸν φόβον καὶ μὲ καθαρὰν συνείδησιν καὶ μὲ ἀδίστακτον πίστιν ἄς πλησιάσωμεν, καὶ ὅπως σὸς δὴποτε θὰ γίνῃ δι' ἡμᾶς, ἂν δὲν ἀμφιβάλλωμεν, ὅπως πιστεύομεν. Καὶ ἄς τὸ τιμήσωμεν αὐτὸ μὲ κάθε ψυχικὴν καὶ σωματικὴν καθαρότητα: διότι εἶναι διπλοῦν. Ἄς πλησιάσωμεν εἰς αὐτὸ μὲ διάπυρον πόθον, καὶ ἀφοῦ σταυρώσωμεν τὰς παλάμας³, ἄς ὑποδεχθῶμεν τὸ σῶμα τοῦ ἑσταυρωμένου: καὶ ἀφοῦ προσηλώσωμεν τὰ μάτια μας καὶ τὰ χεῖλη μας καὶ τὰ μέτωπά μας ἄς μεταλάβωμεν «τοῦ θεοῦ ἀνθρακος», διὰ νὰ κατακάψῃ τὰς ἀμαρτίας μας ἢ φωτιά τοῦ πόθου ποὺ εἶναι μέσα μας, ἀφοῦ δεχθῇ τὴν πυρπόλησιν ἀπὸ τὸν ἀνθρακα, καὶ νὰ φωτίσῃ τὴν καρδίαν μας, καὶ διὰ νὰ πυρακτωθῶμεν καὶ θεωθῶμεν μὲ τὴν μέθεξιν τῆς θείας φωτιᾶς. Ὁ Ἡσαΐας εἶδεν «ἀνθρακα»⁴: ὁ «ἀνθραξ» ὁμοῦς δὲν εἶναι ἀπλοῦν ξύλον, ἀλλὰ ἠνωμένον μὲ τὴν φωτιάν: ἔτσι καὶ ὁ ἄρτος τῆς κοινωνίας δὲν εἶναι ἀπλοῦς ἄρτος, ἀλλὰ ἠνωμένος μὲ τὴν θεότητα: τὸ σῶμα ὁμοῦς ποὺ εἶναι ἠνωμένον μὲ τὴν θεότητα δὲν εἶναι μία φύσις, ἀλλὰ ἄλλη εἶναι ἡ φύσις τοῦ σώματος καὶ ἄλλη ἡ φύσις τῆς θεότητος ποὺ εἶναι ἠνωμένη μὲ αὐτό: ἐπομένως τὰ δύο ἴμαζι δὲν εἶναι μία φύσις, ἀλλὰ δύο.

Ὁ Μελχισεδέκ, ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ Ὑψίστου, μὲ ἄρτον καὶ μὲ οἶνον ὑποδέχετο τὸν Ἀβραάμ⁵, ὅταν ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὴν σφαγὴν τῶν ἄλλοεθνῶν. Ἐκείνη ἡ τράπεζα προεικόνιζεν

4. Ἡσ. 6, 6.

5. Γεν. 14, 18 ἔ. Ἑβρ. 7, 1.

ὃν τρόπον ἐκεῖνος ὁ ἱερεὺς τοῦ ἀληθινοῦ ἀρχιερέως Χριστοῦ τύπος ἦν καὶ εἰκόνησιν· «Σύ» γάρ, φησὶν, «ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ». Τοῦτον τὸν ἄρτον οἱ ἄρτοι εἰκονίζον τῆς προθέσεως. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ καθαρὰ θυσία, δηλαδὴ καὶ ἀναίμακτος, ἦν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αὐτῷ προσφέρεσθαι διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος ἔφησε.

Σῶμά ἐστι καὶ αἷμα Χριστοῦ εἰς σύστασιν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τε καὶ σώματος χωροῦν, οὐ δαπανώμενον, οὐ φθειρόμενον, οὐκ εἰς ἀφεδρῶνα χωροῦν — μὴ γένοιτο —, ἀλλ' εἰς τὴν ἡμῶν οὐσίαν τε καὶ συντήρησιν, βλάβης παντοδαποῦς ἀμυντήριον, ῥύπου παντὸς καθαρτήριον· ἂν μὲν χρυσὸν λάβῃ κίβδηλον, διὰ τῆς κριτικῆς πυρώσεως καθαίρει, ἵνα μὴ ἐν τῷ μέλλοντι σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Καθαίρει γὰρ νόσους καὶ παντοίας ἐπιφοράς, καθὼς φησὶν ὁ θεὸς ἀπόστολος· «Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδεύομεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν». Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ λέγει· «Ὡστε ὁ μετέχων τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἀναξίως κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει». Δι' αὐτοῦ καθαιρόμενοι ἐνούμεθα τῷ σώματι τοῦ Κυρίου καὶ τῷ Πνεύματι αὐτοῦ καὶ γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ.

Οὗτος ὁ ἄρτος ἐστὶν ἡ ἀπαρχὴ τοῦ μέλλοντος ἄρτου, ὃς ἐστὶν ὁ ἐπιούσιος· τὸ γὰρ «ἐπιούσιον» δηλοῖ ἢ τὸν μέλλοντα, τούτέστιν τὸν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ἢ τὸν πρὸς συντήρησιν τῆς οὐσίας ἡμῶν λαμβανόμενον. Ἐἴτε οὖν οὕτως, εἴτε οὕτως, τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα προσφυῶς λεχθήσεται· πνεῦμα γὰρ ζωοποιοῦν ἐστὶν ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, διότι ἐκ τοῦ ζωοποιοῦ Πνεύματος συνελήφθη· «Τὸ γὰρ γεγεννημένον

1. Ψαλ. 109, 4. Ἐβρ. 7, 17.

2. Λευϊτ. 24, 5 - 9.

3. Ματ. 1, 11.

4. Α' Κορ. 11, 31 - 32.

αὐτὴν τὴν μυστικὴν τράπεζαν, ὅπως ἐκεῖνος ὁ ἱερεὺς ἦταν τύπος καὶ παράστασις τοῦ ἀληθινοῦ ἀρχιερέως Χριστοῦ· «Σὺ γάρ» λέγει ἡ Γραφή, «εἰ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ»¹. Αὐτὸν τὸν ἄρτον εἰκόνιζαν οἱ ἄρτοι τῆς προθέσεως². Αὐτὴ εἶναι ἡ καθαρὰ θυσία, δηλαδὴ καὶ ἀναίμακτος, τὴν ὁποῖαν ὠρίσεν ὁ Κύριος διὰ τοῦ προφήτου νὰ προσφέρεται ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν³.

Εἶναι τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ποῦ κατευθύνεται εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος μας, χωρὶς νὰ ἐξαντληθῆται, χωρὶς νὰ καταστρέφεται, χωρὶς νὰ ἀποβάλλεται εἰς τὸν ἀφεδρῶνα - ποτὲ κάτι τέτοιο -, ἀλλὰ κατευθύνεται εἰς τὴν οὐσίαν μας καὶ τὴν διατήρησιν μας, ὀχύρωμα διὰ κάθε λογῆς βλάβην, καθαρτήριον κάθε ἀκαθαρσίας· ἂν βέβαια δεχθῆ χρυσάφι νοθευμένον, τὸ καθαρίζει μὲ τὴν δοκιμασίαν τοῦ ἐλέγχου, διὰ νὰ μὴ καταδικασθῶμεν εἰς τὴν μέλλουσαν κρίσιν μαζί μὲ τὸν κόσμον· καθαρίζει δηλαδὴ μὲ νόσους καὶ μὲ κάθε λογῆς ἐπιθέσεις, ὅπως λέγει ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν»⁴. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποῦ λέγει· «Ὡστε ὁ μετέχων τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἀναξίως κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει»⁵. Καθαριζόμενοι μὲ αὐτό, ἐνούμεθα μὲ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου καὶ μὲ τὸ πνεῦμα του, καὶ γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ.

Αὐτὸς ὁ ἄρτος εἶναι ἡ ἀπαρχὴ τοῦ μέλλοντος ἄρτου, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἄρτος «ὁ ἐπιούσιος»⁶. Διότι ἡ λέξις «ἐπιούσιος» σημαίνει ἢ τὸν μέλλοντα ἄρτον, δηλαδὴ τῆς μελλούσης ζωῆς, ἢ αὐτὸν ποῦ τρώγομεν διὰ τὴν συντήρησιν τῆς ὑπάρξεώς μας. Λοιπὸν εἴτε ἔτσι, εἴτε ἄλλιῶς, θὰ ἐννοηθῆ κατάλληλα ὅτι εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου· διότι πνεῦμα ποῦ ζωοποιεῖ εἶναι ἡ σὰρκα τοῦ Κυρίου, ἐπειδὴ συνελήφθη εἰς τὴν μήτραν τῆς Παρθένου ἀπὸ τὸ ζωοποιὸν Πνεῦμα· «Τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος

5. Α' Κορ. 11, 29.

6. Ἐπιούσιος· ὁ ἐπὶ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς. Ματθ. 6, 11.

ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμά ἐστι». Τοῦτο δὲ λέγω οὐκ ἀναιρῶν τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ τὸ ζωοποιῶν καὶ θεῖον τούτου δηλῶσαι βουλόμενος.

Εἰ δὲ καὶ τινες «ἀντίτυπα» τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον ἐκάλεσαν, ὡς ὁ θεοφόρος ἔφη Βασίλειος, οὐ μετὰ τὸ ἁγιασθῆναι εἶπον, ἀλλὰ πρὶν ἁγιασθῆναι αὐτὴν τὴν προσφορὰν οὕτω καλέσαντες.

Μετάληψις δὲ λέγεται· δι' αὐτῆς γὰρ τῆς Ἰησοῦ θεότητος μεταλαμβάνομεν. Κοινωνία λέγεται τε καὶ ἐστὶν ἀληθῶς διὰ τὸ κοινωνεῖν ἡμᾶς δι' αὐτῆς τῷ Χριστῷ καὶ μετέχειν αὐτοῦ τῆς σαρκός τε καὶ τῆς θεότητος· κοινωνεῖν δὲ καὶ ἐνοῦσθαι καὶ ἀλλήλοις δι' αὐτῆς· ἐπεὶ γὰρ ἐξ ἐνὸς ἄρτου μεταλαμβάνομεν, οἱ πάντες ἐν σῶμα Χριστοῦ καὶ ἐν αἷμα καὶ ἀλλήλων μέλη γινόμεθα, σύσσωμοι Χριστοῦ χρηματίζοντες.

Πᾶση δυνάμει τοίνυν φυλαξώμεθα, μὴ λαμβάνειν μετάληψιν αἰρετικῶν, μήτε διδόναι· «Μὴ δῶτε γὰρ τὰ ἅγια τοῖς κυσίν», φησὶν ὁ Κύριος, «μηδὲ ρίπτετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων», ἵνα μὴ μέτοχοι τῆς κακοδοξίας καὶ τῆς αὐτῶν γενώμεθα κατακρίσεως. Εἰ γὰρ πάντως ἔνωσις ἐστὶ πρὸς Χριστὸν καὶ πρὸς ἀλλήλους, πάντως καὶ πᾶσι τοῖς συμμεταλαμβάνουσιν ἡμῖν κατὰ προαίρεσιν ἐνούμεθα· ἐκ προαιρέσεως γὰρ ἡ ἔνωσις αὕτη γίνεται, οὐ χωρὶς τῆς ἡμῶν γνώμης. «Πάντες γὰρ ἐν σῶμά ἐσμεν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μεταλαμβάνομεν» καθὼς φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος.

Ἐν ἁντίτυπα δὲ τῶν μελλόντων λέγονται οὐχ ὡς μὴ ὄντα ἀληθῶς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' ὅτι νῦν μὲν δι' αὐτῶν μετέχομεν τῆς Χριστοῦ θεότητος, τότε δὲ νοητῶς διὰ μόνης τῆς θέας.

1. Ἰω. 3, 6.

2. Α' Κορ. 10, 17.

3. Ἐφ. 3, 6.

πνεῦμά ἐστι»¹. Αὐτὸ ὁμως τὸ λέγω ὄχι καταργῶντας τὴν φύσιν τοῦ σώματος, ἀλλὰ θέλοντας νὰ φανερώσω τὸ ζωοποιὸν καὶ θεῖον γνώρισμά του.

Ἄν καὶ μερικοὶ ὠνόμασαν τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον «ἀντίτυπα» τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, ὅπως εἶπεν ὁ θεοφόρος Βασίλειος, δὲν τὰ ὠνόμασαν ἀντίτυπα μετὰ τὸν ἀγιασμόν των, ἀλλὰ προτοῦ νὰ ἀγιασθοῦν, ἐπειδὴ ὠνόμασαν ἔτσι τὴν ἰδίαν τὴν προσφορὰν.

Λέγεται δὲ μετάληψις, διότι μὲ αὐτὴν μεταλαμβάνομεν ἀπὸ τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ. Λέγεται ἀκόμη καὶ εἶναι ἀληθινὰ κοινωνία, ἐπειδὴ διὰ μέσου αὐτῆς κοινωνοῦμεν ἑμεῖς μὲ τὸν Χριστὸν καὶ μετέχομεν εἰς τὴν σάρκα του καὶ εἰς τὴν θεότητά του· ἀκόμη διὰ μέσου αὐτῆς κοινωνοῦμεν καὶ ἐνούμεθα μεταξύ μας· ἔπειδὴ δηλαδὴ μεταλαμβάνομεν ἀπὸ ἓνα ἄρτον, ὅλοι γινόμεθα ἓνα σῶμα² Χριστοῦ καὶ ἓνα αἷμα καὶ μεταξύ μας μέλη, μὲ τὸ νὰ γινώμεθα σύσσωμοι³ τοῦ Χριστοῦ.

Δι' αὐτὸ μὲ ὅλην τὴν δύναμίν μας ἄς προσέξωμεν νὰ μὴ παίρνωμεν μετάληψιν αἰρετικῶν, μήτε νὰ δίνωμεν· «Μὴ δῶτε γὰρ τὰ ἅγια τοῖς κυσίην», λέγει ὁ Κύριος, «μηδὲ ρίπτετε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων»⁴, διὰ νὰ μὴ γίνωμεν συμμετοχοὶ εἰς τὴν κακοδοξίαν των καὶ εἰς τὴν καταδίκην των. Διότι ἂν ὅπωςδὴποτε εἶναι ἔνωσις μὲ τὸν Χριστὸν καὶ μεταξύ μας, ὅπωςδὴποτε ἐνούμεθα σύμφωνα μὲ τὴν προαίρεσιν καὶ μὲ ὅλους αὐτοὺς ποὺ μεταλαμβάνουν μαζί μὲ ἡμᾶς· αὐτὴ δηλαδὴ ἡ ἔνωσις γίνετα ἀπὸ τὴν προαίρεσιν, ὄχι χωρὶς τὴν συγκατάθεσίν μας. «Πάντες γὰρ ἔν σῶμά ἐσμεν, ὅτι ἐκ τοῦ ἐνὸς ἄρτου μεταλαμβάνομεν», ὅπως λέγει ὁ θεῖος ἀπόστολος.

Λέγονται δὲ «ἀντίτυπα» τῶν μελλόντων, ὄχι διότι δὲν εἶναι ἀληθινὰ σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλὰ διότι τῶρα βέβαια δι' αὐτῶν γινόμεθα μέτοχοι τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, τότε ὁμως νοερά μὲ μόνην τὴν θεάν.

4. Ματθ. 7, 6.

Δ' (14) 87. Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Κυρίου καὶ περὶ
τῆς ἁγίας Θεοτόκου

Περὶ τῆς ἁγίας ὑπερυμνήτου Ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου Μαρίας ἐν τοῖς προλαβοῦσι μετρίως διαλαβόντες καὶ τὸ καιριώτατον παραστήσαντες, ὡς κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκος ἐστὶ τε καὶ ὀνομάζεται, νῦν τὰ λείποντα προσαναπληρώσωμεν. Αὕτη γὰρ τῇ προαιωνίῳ προγνωστικῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ προορισθεῖσα καὶ διαφόροις εἰκόσι καὶ λόγοις προφητῶν διὰ Πνεύματος Ἁγίου εἰκονισθεῖσά τε καὶ προκηρυχθεῖσα ἐν τῷ προωρισμένῳ καιρῷ ἐκ Δαυιδικῆς ρίζης ἐβλάστησε διὰ τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας ἐπαγγελίας· «Ὡμοσε γὰρ Κύριος», φησί, «τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτὸν ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου», καὶ πάλιν· «Ἄπαξ ὦμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι. Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος ἐναντίον μου καὶ ὡς ἡ σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστός». Καὶ Ἡσαΐας· «Ἐξανατελεῖ ράβδος ἐξ Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναβήσεται».

Ὅτι μὲν οὖν ὁ Ἰωσήφ ἐκ Δαυιδικῆς φυλῆς κατάγεται, Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς, οἱ ἱερώτατοι εὐαγγελισταί, διαρρηθῆναι ὑπέδειξαν· ἀλλ' ὁ μὲν Ματθαῖος ἐκ Δαυὶδ διὰ Σολομῶντος κατάγει τὸν Ἰωσήφ, ὁ δὲ Λουκᾶς διὰ Νάθαν. Τῆς δὲ ἁγίας Παρθένου τὴν γέννησιν καὶ ἀμφότεροι παρεσώπησαν.

Χρὴ οὖν εἰδέναί, ὡς οὐκ ἦν ἔθος Ἑβραίοις, οὐδὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ

1. Εἰς τὴν ἱερὰν παράδοσιν τῆς Ἑκαλησίας μας, ἡ ὁποία διεσώθη εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πατέρων καὶ τὴν λατρείαν, μὲ εὐκολίαν ἀνευρίσκομεν σαφεῖς προτυπώσεις καὶ προαγγελίας τῆς Ἁγίας Παρθένου. Ἡ Παρθένος Μαρία εἶναι ἡ «γυνή» τῆς ὁποίας τὸ σπέρμα θὰ συντρίψῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ «ὄφως» (Γεν. 3, 15), εἶναι ἡ ἀληθινή «Κιβωτὸς τῆς Διασθήκης» (Ἐξ. 25, 9 ε.), ἡ

Δ' (14) 87. Διὰ τὴν γενεαλογίαν τοῦ Κυρίου καὶ διὰ τὴν ἁγίαν Θεοτόκον

Διὰ τὴν ἁγίαν καὶ ὑπερύμνητον Ἀειπάρθενον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν εἰς τὰ προηγούμενα ἀφοῦ ἐκθέσαμεν λεπτομερῶς καὶ ἐπαρουσιάσαμεν τὸ κυριώτερον, ὅτι δηλαδὴ εἶναι καὶ ὀνομάζεται κατεξοχήν καὶ ἀληθινὰ Θεοτόκος, τῶρα θὰ συμπληρώσωμεν τὰ ὑπόλοιπα. Αὕτῃ δηλαδὴ ἀφοῦ προωρίσθη ἀπὸ τὴν προαιώνιον προγνωστικὴν ἀπόφασιν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀφοῦ «εἰκονίσθη» καὶ προαναγγέλη ¹ διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μὲ διαφόρους «εἰκόνας» καὶ μὲ λόγους προφητῶν, ἐβλάστησε τὸν καθωρισμένον καιρὸν ἀπὸ τὴν ρίζαν τῆς οἰκογενείας τοῦ Δαυὶδ, διὰ νὰ ἐκπληρωθοῦν αἱ ὑποσχέσεις ποῦ ἐδόθησαν εἰς αὐτόν· «Ὡμοσε γὰρ Κύριος», λέγει, «τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν, καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτόν· ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας σου θήσομαι ἐπὶ τοῦ θρόνου σου» ². Καὶ πάλιν· «Ἄπαξ ὤμοσα ἐν τῷ ἁγίῳ μου, εἰ τῷ Δαυὶδ ψεύσομαι. Τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα μενεῖ· καὶ ὁ θρόνος αὐτοῦ ὡς ἥλιος ἐναντίον μου καὶ ὡς σελήνη κατηρτισμένη εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ὁ μάρτυς ἐν τῷ οὐρανῷ πιστός» ³. Καὶ ὁ Ἡσαίας· «Ἐξανατελεῖ ῥάβδος ἐξ Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναβήσεται» ⁴.

Ὅτι βέβαια ὁ Ἰωσήφ κατάγεται ἀπὸ τὴν φυλὴν τοῦ Δαυὶδ, τὸ ἐφανέρωσαν ἀπερίφραστα ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς, οἱ ἱερώτατοι εὐαγγελισταί· ἀλλὰ ὁ μὲν Ματθαῖος ἀναφέρει τὴν καταγωγὴν τοῦ Ἰωσήφ εἰς τὸν Δαυὶδ διὰ μέσου τοῦ Σολομῶντος ⁵, ὁ δὲ Λουκᾶς διὰ μέσου τοῦ Νάθαν ⁶. Τὴν γέννησιν ὁμοῦ τῆς ἁγίας Παρθένου τὴν ἀπεσιώπησαν καὶ οἱ δύο.

Πρέπει λοιπὸν νὰ γνωρίζωμεν ὅτι δὲν συνήθιζαν οἱ Ἑβραῖοι,

«Πύλη ἧ κατὰ ἀνατολὰς ἡ κεκλεισμένη» (Ἰεζ. 44, 1), ἡ «Ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα» (Ἀριθ. 17, 23).

2. Ψαλ. 131, 11.

3. Ψαλ. 88, 36 - 38.

4. Ἡσ. 11, 1.

5. Ματθ. 1, 6.

6. Λουκ. 3, 31.

γενεαλογεῖσθαι γυναῖκας. Νόμος δὲ ἦν μὴ μνηστεύεσθαι φυλὴν ἐξ ἑτέρας φυλῆς. Ὁ δὲ Ἰωσήφ ἐκ Δαυϊδικοῦ καταγόμενος φύλου, δίκαιος ὑπάρχων (τοῦτο γὰρ αὐτῷ μαρτυρεῖ τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον), οὐκ ἂν παρανόμως τὴν ἁγίαν Παρθένον πρὸς μνηστείαν ἠγάγετο, εἰ μὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σκήπτρου κατήγετο. Δεῖξαι τοίνυν τὸ τοῦ Ἰωσήφ καταγώγιον ἠρέεσθη.

Χρὴ δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι, ὡς νόμος ἦν ἀγόνου ἀνδρὸς τελευτῶντος τὸν τούτου ἀδελφὸν τὴν τοῦ τετελευτηκότος γαμετὴν πρὸς γάμον ἄγεσθαι καὶ ἐγείρειν σπέρμα τῷ ἀδελφῷ. Τὸ οὖν τικτόμενον κατὰ φύσιν μὲν τοῦ δευτέρου, ἤτοι τοῦ γεγεννηκότος ἦν, κατὰ δὲ νόμον τοῦ τελευτήσαντος.

Ἐκ τῆς σειρᾶς τοίνυν τοῦ Νάθαν τοῦ υἱοῦ Δαυὶδ Λευὶ ἐγέννησε τὸν Μελχὶ καὶ τὸν Πάνθηρα· ὁ Πάνθηρ ἐγέννησε τὸν Βαρπάνθηρα οὕτως ἐπικληθέντα. Οὗτος ὁ Βαρπάνθηρ ἐγέννησε τὸν Ἰωακείμ· Ἰωακείμ ἐγέννησε τὴν ἁγίαν Θεοτόκον. Ἐκ δὲ τῆς σειρᾶς Σολομῶντος, τοῦ υἱοῦ Δαυίδ, Ματθὰν ἔσχε γυναῖκα, ἐξ ἧς ἐγέννησε τὸν Ἰακῶβ. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ματθὰν, Μελχὶ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Νάθαν, ὁ υἱὸς Λευὶ, ἀδελφὸς δὲ τοῦ Πάνθηρος, ἔγημε τὴν γυναῖκα τοῦ Ματθὰν, μητέρα δὲ τοῦ Ἰακῶβ, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν Ἡλεί. Ἐγένοντο οὖν ἀδελφοὶ ὁμομήτριοι Ἰακῶβ καὶ Ἡλεί, ὁ μὲν Ἰακῶβ ἐκ τῆς φυλῆς Σολομῶντος, ὁ δὲ Ἡλεί ἐκ φυλῆς Νάθαν. Ἐτελεύτησε δὲ ὁ Ἡλεί, ὁ ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Νάθαν ἄπαις· καὶ ἔλαβεν Ἰακῶβ, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ ἐκ τῆς φυλῆς Σολομῶντος, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ ἀνέστησε σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ. Ὁ οὖν

οὔτε ἡ θεία Γραφή, νὰ γενεαλογοῦν τὰς γυναῖκας. Ὑπῆρχε δὲ νόμος ¹ νὰ μὴ μνηστεύεται ἡ μία φυλὴ ἀπὸ τὴν ἄλλην φυλὴν. Ὁ δὲ Ἰωσήφ, ἐφόσον κατήγετο ἀπὸ τὴν φυλὴν τοῦ Δαυὶδ, καὶ ἦταν δίκαιος ² (διότι αὐτὸ βεβαιώνει δι' αὐτὸν τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον), δὲν θὰ ἐμνηστεύετο τὴν ἁγίαν Παρθένον, παραβαίνοντας τὸν νόμον, παρὰ μόνον ἂν κατήγετο ἀπὸ τὸ ἴδιον βασιλικὸν γένος. Δι' αὐτὸ ἠρκέσθη μὲ τὸ νὰ φανερώσῃ τὴν καταγωγὴν τοῦ Ἰωσήφ.

Πρέπει μάλιστα καὶ αὐτὸ νὰ γνωρίζωμεν, ὅτι δηλαδὴ ἦταν νόμος ³, ὅταν ἀπέθνησκει ἕνας ἄνδρας χωρὶς παιδιὰ, νὰ παίρνη ὁ ἀδελφὸς τοῦ γυναῖκα τοῦ τὴν νόμιμον σύζυγον αὐτοῦ ποῦ ἔχει πεθάνει καὶ νὰ κἀνῃ παιδιὰ διὰ τὸν ἀδελφόν του. Τὸ παιδί λοιπὸν ἀνῆκε κατὰ τὴν φύσιν εἰς τὸν δεύτερον, δηλαδὴ εἰς αὐτὸν ποῦ τὸ ἐγέννησε, κατὰ τὸν νόμον ὁμῶς ἀνῆκεν εἰς αὐτὸν ποῦ εἶχε πεθάνει.

Ἀπὸ τὴν σειρὰν λοιπὸν τοῦ Νάθαν τοῦ υἱοῦ τοῦ Δαυὶδ, ἀφοῦ ἐγεννήθη ὁ Λευὶ ἐγέννησε τὸν Μελχὶ καὶ τὸν Πάνθηρα· ὁ Πάνθηρ ἐγέννησε τὸν Βαρπάνθηρα, ὁ ὁποῖος ἔτσι ὠνομάσθη. Αὐτὸς ὁ Βαρπάνθηρ ἐγέννησε τὸν Ἰωακείμ· ὁ Ἰωακείμ ἐγέννησε τὴν ἁγίαν Θεοτόκον. Ἀπὸ τὴν σειρὰν πάλιν τοῦ Σολομῶντος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Δαυὶδ, ὁ Ματθάν ἐπῆρε γυναῖκα ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐγέννησε τὸν Ἰακῶβ. Ὅταν δὲ ἀπέθανεν ὁ Ματθάν, ὁ Μελχὶ, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὴν φυλὴν τοῦ Νάθαν, ὁ υἱὸς τοῦ Λευὶ καὶ ἀδελφὸς τοῦ Πάνθηρος, ἐπῆρε γυναῖκα τοῦ τὴν γυναῖκα τοῦ Ματθάν, τὴν μητέρα τοῦ Ἰακῶβ καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἐγέννησε τὸν Ἡλεί. Ἦταν λοιπὸν ἀδελφοὶ ἀπὸ τὴν ἴδιαν μητέρα· ὁ Ἰακῶβ καὶ ὁ Ἡλεί· ὁ μὲν Ἰακῶβ ἀπὸ τὴν φυλὴν τοῦ Σολομῶντος, ὁ δὲ Ἡλεί ἀπὸ τὴν φυλὴν τοῦ Νάθαν. Ἀπέθανε δὲ ὁ Ἡλεί, ποῦ κατήγετο ἀπὸ τὴν φυλὴν τοῦ Νάθαν, χωρὶς παιδί, καὶ ἐπῆρε τὴν γυναῖκα τοῦ ὁ Ἰακῶβ, ὁ ἀδελφὸς του, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὴν φυλὴν τοῦ Σολομῶντος, καὶ ἔκανε παιδί διὰ τὸν ἀδελφόν του καὶ ἐγέννησε

2. Ματθ. 1, 19.

3. Δευτ. 25, 5 ἐ.

Ἰωσήφ φύσει μὲν ἔστιν υἱὸς Ἰακώβ ἐκ τοῦ καταγωγίου τοῦ Σολομῶντος, κατὰ δὲ νόμον Ἡλεὶ τοῦ ἐκ Νάθαν.

Ἰωακεὶμ τοίνυν τὴν σεμνὴν τε καὶ ἀξιέπαινον Ἄνναν πρὸς γάμον ἠγάγετο. Ἄλλ' ὡσπερ ἡ πάλαι Ἄννα στειρεύσασα δι' εὐχῆς καὶ ἐπαγγελίας τὸν Σαμουὴλ ἐγέννησεν, οὕτω καὶ αὕτη διὰ λιτῆς καὶ ἐπαγγελίας πρὸς Θεοῦ τὴν Θεοτόκον κομίζεται, ἵνα κὰν τούτῳ μηδενὸς τῶν περιφανῶν καθυστερίζοιτο· τίκει τοιγαροῦν ἡ χάρις (τοῦτο γὰρ ἡ Ἄννα ἐρμηνεύεται) τὴν Κυρίαν (τοῦτο γὰρ τῆς Μαρίας σημαίνει τὸ ὄνομα· Κυρία γὰρ ὄντως γέγονε πάντων τῶν ποιημάτων τοῦ Δημιουργοῦ χρηματίσασα μήτηρ). Τίκεται δὲ ἐν τῷ τῆς προβατικῆς τοῦ Ἰωακεὶμ οἴκῳ καὶ τῷ ἱερῷ προσάγεται. Ἐἶτα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ φυτευθεῖσά τε καὶ πιανθεῖσα τῷ Πνεύματι, ὡσεὶ ἐλαία κατάκαρπος, πάσης ἀρετῆς καταγώγιον γέγονε, πάσης βιοτικῆς καὶ σαρκικῆς ἐπιθυμίας τὸν νοῦν ἀποστήσασα καὶ οὕτω παρθένον τὴν ψυχὴν τηρήσασα σὺν τῷ σώματι, ὡς ἔπρεπε, τὸν Θεὸν ἐγκόλπιον ὑποδέχεσθαι μέλλουσαν· ἅγιος γὰρ ὢν ἐν ἁγίοις ἀναπαύεται. Οὕτω τοίνυν ἀγιοσύνην μετέρχεται καὶ ναὸς ἅγιος καὶ θαυμαστὸς τοῦ ὑψίστου Θεοῦ ἀναδεικνύεται ἄξιος.

Ἐπειδὴ δὲ ἐπετήρει τὰς παρθένοὺς ὁ τῆς ἡμῶν σωτηρίας ἐχθρὸς διὰ τὴν Ἡσαίου πρόρρησιν· «Ἴδου ἡ παρθένοσ ἐν γαστρὶ ἕξει», φήσαντος, «καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἔστι μεθερμηνεύομενον «μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός» ὡς ἂν δελεάσῃ τὸν ἐν σοφίᾳ αἰεὶ ἀβρυνόμενον ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ παυουργίᾳ αὐτῶν, πρὸς μνηστείαν ἢ νεάνισ τῷ Ἰωσήφ ὑπὸ τῶν ἱερέων

1. Α' Βασ. 1, 10 ἔ.

2. Προβατικὴ πύλη· ἦταν ἡ βορεία πύλη τοῦ Ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων. Φαίνεται ὅτι διὰ τῆς βορείας πύλης εἰσήγοντο τὰ θύματα πού προωρίζοντο διὰ τὴν θυσίαν, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπλένοντο εἰς τὴν κολυμβήθραν πού εὐρίσκετο ἔξω ἀπὸ τὴν βορείαν πύλην.

3. Ψαλ. 51, 10.

τὸν Ἰωσήφ. Ὁ Ἰωσήφ λοιπὸν εἶναι κατὰ φύσιν υἱὸς τοῦ Ἰακώβ, καταγόμενος ἀπὸ τὸν Σολομῶντα, σύμφωνα ὁμῶς μετὰ τὸν νόμον εἶναι υἱὸς τοῦ ἠλεὶ, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὸν Νάθαν.

Ὁ Ἰωακείμ λοιπὸν ἐπῆρε γυναῖκα του τὴν σεμνὴν καὶ ἀξίε-
παινον Ἄνναν. Ἄλλ' ὅπως ἡ παλαιὰ Ἄννα ¹, ἐνῶ ἦταν στείρα,
μετὰ τὴν προσευχὴν καὶ τὴν ὑπόσχεσίν της ἐγέννησε τὸν Σαμουὴλ,
ἔτσι καὶ αὐτὴ μετὰ τὴν ἰκεσίαν καὶ τὴν ὑπόσχεσίν της ἀποκτᾷ μετὰ
τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν Θεοτόκον, διὰ τὴν νὰ μὴ στερηθῆ καὶ εἰς αὐτὸ
ἀπὸ κανένα ἔνδοξον· δι' αὐτὸ λοιπὸν γεννᾷ ἡ Χάρις (διότι ἔτσι
ἐξηγεῖται τὸ ὄνομα Ἄννα) τὴν Κυρίαν (διότι αὐτὸ σημαίνει τὸ
ὄνομα τῆς Μαρίας· διότι ἐγένετο ἀληθινὰ Κυρία ὄλων τῶν δημιουρ-
γημάτων, μετὰ τὸ νὰ γίνῃ μητέρα τοῦ Δημιουργοῦ). Γεννᾶται μάλ-
ιστα εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰωακείμ ποῦ ἦταν εἰς τὴν προβατικὴν
πύλην ² καὶ προσφέρεται εἰς τὸ ἱερόν. Ἐπειτα μετὰ τὸ νὰ φυτευθῆ
μέσα εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ εὐδοκιμήσῃ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα,
ὡσάν ἐλαία κατάφορτος μετὰ καρπούς ³, ἐγένετο τὸ δοχεῖον κάθε ἀρετῆς,
μετὰ τὸ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν νοῦν της ἀπὸ κάθε βιωτικὴν καὶ σαρκ-
ικὴν ἐπιθυμίαν καὶ ἔτσι νὰ διατηρήσῃ τὴν ψυχὴν της παρθένον
μαζὶ μετὰ τὸ σῶμα, ὅπως ἔπρεπε, αὐτὴ ποῦ ἐπρόκειτο νὰ ὑποδεχθῆ
τὸν Θεὸν μέσα εἰς τοὺς κόλπους της· ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶναι ἅγιος
ἀναπαύεται εἰς τοὺς ἁγίους ⁴. Ἐτσι λοιπὸν ἀποκτᾷ ἀγιωσύνην
καὶ ἀναδεικνύεται ναὸς ἅγιος καὶ θαυμαστός, ἀντάξιός τοῦ ὑψί-
στου Θεοῦ.

Καὶ ἐπειδὴ παραμόνευε τὰς παρθένας ὁ ἐχθρὸς τῆς σωτηρίας
μας, ἐξ αἰτίας τῆς προφητείας τοῦ Ἠσαΐου, ὁ ὁποῖος εἶπεν· «Ἰ-
δοὺ ἡ Παρθένα ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱὸν καὶ καλέσουσι τὸ
ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· ὃ ἔστι μεθερμηνευόμενον, Ἐμὲθ' ἡμῶν
ὁ Θεός» ⁵, διὰ τὴν ἔξαπατήσῃ αὐτὸν ποῦ καμαρώνει διὰ τὴν σο-
φίαν του, αὐτὸς ποῦ συλλαμβάνει τοὺς σοφοὺς μέσα εἰς τὴν πα-
νουργίαν των ⁶, μνηστεύεται ἡ κόρη ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς μετὰ τὸν Ἰω-

4. Ἦσ. 57, 15.

5. Ματθ. 1, 23. Ἦσ. 7, 14.

6. Α' Κορ. 3, 19.

δίδονται, ὁ καινὸς τόμος τῷ γράμματα εἰδότε· ἡ δὲ μνηστεία φυλακὴ
 τε τῆς Παρθένου ὑπῆρχε καὶ τοῦ τὰς παρθένους ἐπιτηροῦντος ἀπο-
 βουκόλημα. «Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου», ἀπεστάλη ἄγγελος
 Κυρίου πρὸς αὐτὴν τὴν τοῦ Κυρίου εὐαγγελιζόμενος συλληψιν-
 οὔτως τε συνείληφε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὴν τοῦ Πατρὸς ἐνυπόστατο-
 δύναμιν, «οὐκ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός», ἤτοι
 συναφείας καὶ σποράς, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς εὐδοκίας καὶ συνερ-
 γίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· ἐχορήγησέ τε τῷ κτίστη τὸ κτισθῆναι
 καὶ τῷ πλάσῃ τὸ Πλασθῆναι καὶ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ καὶ Θεῷ τὸ σαρ-
 κωθῆναι καὶ ἀνθρωπισθῆναι ἐκ τῶν ἀγνῶν καὶ ἀμολύντων αὐτῆς σαρ-
 κῶν τε καὶ αἱμάτων, τὸ τῆς προμήτορος ἀποπληροῦσα χρέος· ὥσπερ
 γὰρ ἐκείνη συναφείας ἐκτὸς ἐξ' Ἀδὰμ πεπλαστούργηται, οὕτω καὶ αὐτὴ
 τὸν νέον Ἀδὰμ ἀπεκύησε νόμῳ κηΐσεως τικτόμενον καὶ ὑπὲρ φύσιν
 γεννήσεως. Τίκεται γὰρ ἀπάτωρ ἐκ γυναικὸς ὁ ἐκ Πατρὸς ἀμήτωρ·
 καὶ ὅτι μὲν ἐκ γυναικὸς νόμῳ κηΐσεως, ὅτι δὲ ἄνευ πατρὸς, ὑπὲρ
 φύσιν γεννήσεως· καὶ ὅτι μὲν τῷ εἰθισμένῳ χρόνῳ (τὸν γὰρ ἔνεα-
 μηνιαῖον τελέσας καὶ τῷ δεκάτῳ ἐπιβὰς γεννᾶται), νόμῳ κηΐσεως,
 ὅτι δὲ ἀνωδίνως, ὑπὲρ θεσμὸν γεννήσεως· ἧς γὰρ ἠδονὴ οὐ προηγῆσα-
 το, οὐδὲ ὠδὴν ἐπηκολούθησε, κατὰ τὸν προφήτην τὸν λέγοντα· «Πρὶν
 ὠδίησεν, ἔτεκε», καὶ πάλιν· «Πρὶν ἔλθειν τὸν καιρὸν τῶν ὠδίῳι,
 ἐξέφυγε καὶ ἔτεκεν ἄρσεν».

Γεγέννηται τοίνυν ἐξ αὐτῆς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς σεσαρ-
 κωμένος, οὐ θεοφόρος ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς σεσαρκωμένος, οὐχ ὡς
 προφήτης ἐνεργεῖα χριόμενος, παρουσία δὲ ὄλου τοῦ χριόντος, ὥστε

σήφ, «τὸ ἀγραφον βιβλίον» με αὐτὸν ποῦ ἐγνώριζε «γράμματα»¹ ἡ μνηστεία μάλιστα ἦταν ἡ ἀσφάλεια τῆς Παρθένου καὶ τὸ ξεγέλεσμα αὐτοῦ ποῦ παραμόνευε τὰς παρθένους. «Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου»², ἀπεστάλη ὁ ἀγγελος τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτὴν νὰ εὐαγγελισθῇ τὴν σύλληψιν τοῦ Κυρίου· ἔτσι συνέλαβε τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐνυπόστατον δύναμιν τοῦ Πατρὸς, ὄχι ἀπὸ θέλημα τῆς σαρκός, οὔτε ἀπὸ θέλημα ἀνδρός³, δηλαδὴ ἀπὸ ἐνωσιν καὶ σποράν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν συγκατάβασιν τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν συνεργίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· προσέφερεν εἰς τὸν Κτίστην τὴν «κτίσιν» του καὶ εἰς τὸν Πλάστην τὴν «πλάσιν» του καὶ εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸν τὴν σάρκωσιν καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν ἀπὸ τὰς ἀγνάς καὶ ἀμολύντους σάρκας καὶ αἱματὰ τῆς ξεπληρῶντας τὸ χρέος τῆς προμήτορος· διότι, ὅπως ἐκείνη ἔχει πλασθῆ ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ χωρὶς ἐνωσιν, ἔτσι καὶ αὐτὴ ἐγέννησε τὸν νέον Ἀδὰμ ποῦ ἐτέχθη σύμφωνα με τὸν νόμον τῆς κυήσεως καὶ τῆς ὑπερφυσικῆς γεννήσεως. Διότι χωρὶς πατέρα γεννᾶται ἀπὸ γυναῖκα αὐτὸς ποῦ εἶναι «ἀμήτωρ» ἀπὸ τὸν Πατέρα· καὶ διότι ἐτέχθη ἀπὸ γυναῖκα, ἐτέχθη σύμφωνα με τὸν νόμον τῆς κυήσεως, διότι ὁμως χωρὶς πατέρα, ἐτέχθη με ὑπερφυσικὴν γέννησιν· καὶ διότι ἐτέχθη τὸν συνηθισμένον καιρὸν (δηλαδὴ γεννᾶται, ἀφοῦ συμπλήρωσε τοὺς ἑννέα μῆνας καὶ «ἐπάτησε» τὸν δέκατον), σύμφωνα με τὸν νόμον τῆς κυήσεως, διότι ὅπως ἐτέχθη χωρὶς πόνοους, ἐτέχθη ἔξω ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς γεννήσεως· διότι τὴν γέννησιν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δὲν προηγῆθη ἡδονή, οὔτε «πόννοι» τὴν ἠκολούθησαν, σύμφωνα με τὸν λόγον τοῦ προφήτου· «Πρὶν ὠδίνῃσιν, ἔτεκε». Καὶ πάλιν· «Πρὶν ἔλθειν τὸν καιρὸν τῶν ὠδίνων, ἐξέφυγε καὶ ἔτεκεν ἄρσεν»⁴.

Ἔχει λοιπὸν γεννηθῆ ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ με σάρκα, ὄχι θεοφόρος ἄνθρωπος, ἀλλὰ Θεὸς με σάρκα, ὄχι ὡς-προφήτης ποῦ χρίεται με τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ με τὴν παρουσίαν

2. Γαλ. 4, 4.

3. Ἰω. 1, 13.

4. Ἦσ. 66, 7.

ἄνθρωπον μὲν γενέσθαι τὸ χρίσαν καὶ Θεὸν τὸ χριόμενον, οὐ μεταβολῆ φύσεως, ἀλλ' ἐνώσει τῇ καθ' ὑπόστασιν. Ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν, ὃ τε χρίων καὶ ὁ χριόμενος· χρίων ὡς Θεὸς ἑαυτὸν ὡς ἄνθρωπον. Πῶς οὖν οὐ Θεοτόκος ἢ Θεὸν σεσαρκωμένον ἐξ αὐτῆς γενήσασα; Ὡς κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκος καὶ Κυρία, καὶ πάντων κτισμάτων δεσπόζουσα, δούλη καὶ μήτηρ τοῦ Δημιουργοῦ χρηματίσασα. Ὡς περ δὲ συλληφθεὶς παρθέnon τὴν συλλαβοῦσαν ἐτήρησεν, οὕτω καὶ τεχθεὶς τὴν αὐτῆς παρθενίαν ἐφύλαξεν ἄτρωτον μόνος διελθὼν δι' αὐτῆς καὶ κεκλεισμένην τηρήσας αὐτήν· δι' ἀκοῆς μὲν ἢ σύλληψις, ἢ δὲ γέννησις διὰ τῆς συνήθους τῶν τικτομένων ἐξόδου, εἰ καὶ τινες μυθολογοῦσι διὰ τῆς πλευρᾶς αὐτὸν τεχθῆναι τῆς Θεομήτορος. Οὐ γὰρ ἀδύνατος ἦν καὶ διὰ τῆς πύλης διελθεῖν καὶ ταύτης μὴ παραβλάψαι τὰ σήμαντρα.

Μένει τοίνυν καὶ μετὰ τόκον παρθέnon ἢ Ἀειπαρθέnon οὐδαμῶς ἀνδρὶ μέχρι θανάτου προσομιλήσασα. Εἰ γὰρ καὶ γέγραπται· «Καὶ οὐκ ἔγνω αὐτήν, ἕως οὐ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον», ἰστέον ὅτι πρωτότοκός ἐστίν ὁ πρῶτος γεννηθεὶς, εἰ καὶ μονογενῆς εἶη. Τὸ μὲν γὰρ «πρωτότοκον» πρῶτον γεννηθῆναι δηλοῖ, οὐ πάντως δὲ καὶ ἐτέρων συνεμφαίνει γέννησιν. Τὸ δὲ «ἕως» τὴν μὲν τοῦ ὠρισμένου χρόνου προθεσίαν σημαίνει, οὐκ ἀποφάσκει δὲ τὸ μετὰ ταῦτα· φησὶ γὰρ ὁ Κύριος· «Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι· πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος», οὐχ ὡς μετὰ τὴν τοῦ αἰῶνος συντέλειαν χωρισθησόμενος. Φησὶ γοῦν ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Καὶ πάντοτε σὺνοῦτως Κυρίῳ ἐσόμεθα», μετὰ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν λέγων.

1. Ἱεζ. 44, 2.

2. Ματθ. 1, 25.

3. Ματθ. 28, 20.

όλοκλήρου αὐτοῦ ποῦ κάνει τὴν χρῖσιν, με ἀποτέλεσμα νὰ γίνῃ ἄνθρωπος μὲν αὐτὸ ποῦ ἔκανε τὴν χρῖσιν καὶ Θεὸς αὐτὸ ποῦ ἐχρίσθη, ὄχι με μεταβολὴν τῆς φύσεως, ἀλλὰ με τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν. Διότι ὁ ἴδιος ἦταν καὶ αὐτὸς ποῦ ἐχρῖε καὶ αὐτὸς ποῦ ἐχρίετο· με τὸ νὰ χρῖη ὡς Θεὸς τὸν ἑαυτὸν του, ὡς ἄνθρωπον. Πῶς λοιπὸν δὲν εἶναι Θεοτόκος αὐτὴ ποῦ ἐγέννησεν ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς Θεὸν με σάρκα; Πράγματι, κυριολεκτικὰ καὶ ἀληθινὰ εἶναι Θεοτόκος καὶ Κυρία καὶ Δέσποινα ὄλων τῶν δημιουργημάτων με τὸ νὰ γίνῃ δούλη καὶ μητέρα τοῦ Δημιουργοῦ. Καὶ ὅπως κατὰ τὴν σύλληψιν του ἐφύλαξε παρθένον αὐτὴν ποῦ τὸν συνέλαβε, ἔτσι καὶ κατὰ τὴν γέννησίν του ἐφύλαξε τὴν παρθενίαν τῆς ἀθικτον, με τὸ νὰ διέλθῃ μόνος διὰ μέσου αὐτῆς καὶ με τὸ νὰ τὴν διαφυλάξῃ κλειστήν ¹· ἡ μὲν σύλληψις ἔγινε με τὸ ἀκουσμα, ἡ γέννησις ὁμως με τὴν συνηθισμένην ἔξοδον αὐτῶν ποῦ γεννῶνται, ἂν καὶ μερικοὶ πλάθουν μύθους ὅτι ἐγεννήθη αὐτὸς διὰ τῆς πλευρᾶς τῆς Θεομήτορος· διότι ἤμποροῦσε καὶ διὰ μέσου τῆς «πύλης» νὰ διέλθῃ καὶ νὰ μὴ παραβλάψῃ τὰς σφραγίδας τῆς.

Παραμένει λοιπὸν παρθένος ἡ Ἄειπάρθενος καὶ μετὰ τὴν γέννησιν, χωρὶς καθόλου νὰ συνευρεθῇ ὡς τὸν θάνατόν τῆς με ἄνδρα. Διότι ἂν καὶ ἔχει γραφῆ· «Καὶ οὐκ ἔγνω αὐτήν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον» ², πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι πρωτότοκος εἶναι αὐτὸς ποῦ ἐγεννήθη πρῶτος, καὶ ἂν ἀκόμη ἦταν μονογενῆς. Διότι ἡ λέξις «πρωτότοκος» φανερώνει ὅτι ἐγεννήθη πρῶτος, δὲν φανερώνει ὁμως συγχρόνως, ὅπως δῆποτε καὶ τὴν γέννησιν ἄλλων. Ἡ λέξις πάλιν «ἕως» σημαίνει βέβαια τὴν προθεσίαν τοῦ ὠρισμένου χρόνου, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείει τὰ ἐπακόλουθα· διότι ὁ Κύριος λέγει· «Καὶ Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» ³· ὄχι ὅτι τάχα θὰ μᾶς ἀποχωρισθῇ μετὰ τὴν συντέλειαν τοῦ αἰῶνος. Λέγει λοιπὸν ὁ θεὸς ἀπόστολος· «Καὶ οὕτως πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα» ⁴, ἐννοῶντας μετὰ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν.

4. Α' Θεσ. 4, 17.

Πῶς γὰρ ἂν Θεὸν γεννήσασα καὶ ἐκ τῆς τῶν παρηκολουθηκότων πείρας τὸ θαῦμα γνωρίσασα ἀνδρὸς συνάφειαν κατεδέξατο; Ἄπαγε οὐ σωφρονουντος λογισμοῦ τὰ τοιαῦτα νοεῖν, μὴ ὅτι καὶ πράττειν.

Ἄλλ' αὕτη ἡ μακαρία καὶ τῶν ὑπὲρ φύσιν δωρεῶν ἀξιωθεῖσα τὰς ὠδῖνας, ἃς διέφυγε τίκτουσα, ταύτας ἐν τῷ τοῦ πάθους καιρῷ ὑπέμεινε ὑπὸ τῆς μητρικῆς συμπαθείας τῶν σπλάγγχνων τὸν σπαραγμὸν ἀνατλάσα καί, ὃν Θεὸν ἔγνω διὰ γεννήσεως, τοῦτον ὡς κακοῦργον ἀναιρούμενον βλέπουσα ὡς ῥομφαία τοῖς λογισμοῖς ἐσπαράττετο· καὶ τοῦτό ἐστι· «Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία». Ἄλλὰ μεταβάλλει τὴν λύπην ἢ χαρὰ τῆς ἀναστάσεως, Θεὸν τὸν σαρκὶ θανόντα κηρύττουσα.

Δ' (15) 88. Περὶ τῶν ἁγίων καὶ τῆς τῶν λευφάνων αὐτῶν τιμῆς

Τιμητέον τοὺς ἁγίους ὡς φίλους Χριστοῦ, ὡς τέκνα καὶ κληρονόμους Θεοῦ, ὡς φησὶν Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ εὐαγγελιστής· «Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι». «Ὡστε οὐκέτι εἰσὶν δούλοι, ἀλλ' υἱοί· εἰ δὲ υἱοί, καὶ κληρονόμοι, κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ». Καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις τοῖς ἀποστόλοις φησὶν· «Ἔμεῖς φίλοι μου ἐστε. Οὐκέτι ὑμᾶς καλῶ δούλους· ὁ γὰρ δούλος οὐκ οἶδε, τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ Κύριος». Εἰ δὲ καὶ «Βασιλεὺς βασιλευόντων καὶ Κύριος κυριευόντων» καὶ «Θεὸς θεῶν» ὁ Δημιουργὸς τῶν ἀπάντων καὶ Κύριος λέγεται, πάντως οἱ ἅγιοι θεοὶ τε καὶ κύριοι καὶ βασι-

1. Λουκ. 2, 35.

2. Ἰω. 1, 12.

3. Ρωμ. 8, 17.

Πῶς δηλαδή θὰ κατεδέχετο τὴν συνένωσιν μεῖς ἄνδρα ἐνῶ ἐγέννησε τὸν Θεὸν καὶ ἐγνώρισε τὸ θαῦμα μετὰ τὴν πείραν τῶν σημείων ποὺ ἔχουν ἀκολουθήσει; Μὴ βλασφημῆς· ὄχι μόνον δὲν εἶναι γνώρισμα συνετῆς σκέψεως νὰ σκέπτεται τέτοια, ἀλλὰ οὔτε νὰ τὰ κάνη.

Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ μακαρία, ἡ ὁποία ἐτιμήθη καὶ μετὰ τὰς ὑπερφυσικὰς δωρεάς, τοὺς «πόνους», ποὺ ἐγλύτωσε κατὰ τὴν γέννησιν, τοὺς ἐδοκίμασε κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους· ὑπομένοντας καρτερικὰ τὸν σπαραγμὸν τῶν σπλάχνων τῆς ἀπὸ τὴν μητρικὴν συμπόνιαν, καὶ βλέποντας αὐτὸν ποὺ τὸν ἐγνώρισε Θεὸν μετὰ τὴν γέννησίν του νὰ φονεύεται ὡς κακοῦργος, ἐξεσχίζετο μετὰ τὰς σκέψεις, ὡσάν μετὰ ρομφαίαν· καὶ αὐτὸ σημαίνει ὁ λόγος· «Καὶ σοῦ δὲ αὐτῆς τὴν ψυχὴν διελεύσεται ρομφαία»¹. Ἄλλὰ μεταβάλλει τὴν λύπην ἢ χαρὰ τῆς ἀναστάσεως, ποὺ διακηρύσσει ὅτι εἶναι Θεὸς αὐτὸς ποὺ ἀπέθανε μετὰ τὴν σάρκα.

Δ' (15) 88. Διὰ τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων καὶ τῶν λειψάνων των

Πρέπει νὰ τιμῶμεν τοὺς ἁγίους ὡς φίλους τοῦ Χριστοῦ, ὡς παιδιὰ καὶ κληρονόμους τοῦ Θεοῦ, ὅπως λέγει ὁ θεολόγος καὶ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης· «Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι»². «Ὡστε οὐκ εἰσιν ἐτι δοῦλοι, ἀλλ' υἱοί· εἰ δὲ υἱοὶ καὶ κληρονόμοι, κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ»³. Καὶ ὁ Κύριος εἰς τὰ ἱερὰ Εὐαγγέλια λέγει πρὸς τοὺς ἀποστόλους· «Ὑμεῖς φίλοι μου ἐστέ. Οὐκέτι καλῶ ὑμᾶς δούλους· ὁ γὰρ δοῦλος οὐκ σίδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος»⁴. Ἄν δὲ ὁ Δημιουργὸς τῶν ἀπάντων καὶ Κύριος ὀνομάζεται «Βασιλεὺς αὐτῶν ποὺ βασιλεύουν καὶ Κύριος αὐτῶν ποὺ ἔχουν ἐξουσίαν»⁵ καὶ Θεὸς τῶν θεῶν⁶ ὅπως δὴ ποτε καὶ οἱ ἅγιοι ὀνομάζονται θεοὶ καὶ κύριοι καὶ βασιλεῖς. Αὐτῶν Θεὸς εἶναι καὶ ὀνομάζεται

4. Ἰω. 15, 14 ε.

5. Α' Τιμ. 6, 15.

6. Δευτ. 10, 17.

λείς. Τούτων Θεός ὁ Θεός καὶ Κύριος καὶ βασιλεύς ἐστὶ τε καὶ λέγεται. «Ἐγὼ γάρ εἰμι» φησὶ τῷ Μωϋσεῖ, «Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Θεὸς Ἰσαὰκ δὲ λέγω καὶ βασιλεῖς καὶ κυρίους τὸν Μωϋσῆν ὁ Θεὸς ἐποίησεν. Θεὸς καὶ Θεὸς Ἰακώβ». Καὶ θεὸν Φαραὼ οὐ φύσει, ἀλλ' ὡς τῶν παθῶν βασιλεύσαντας καὶ κυριεύσαντας καὶ τὴν τῆς θείας εἰκόνας ὁμοίωσιν, καθ' ἣν καὶ γεγένηται, ἀπαραχάρακτον φυλάξαντας - βασιλεὺς γὰρ λέγεται καὶ ἡ τοῦ βασιλέως εἰκὼν-καὶ ὡς ἐνθρόντας Θεῷ κατὰ προαίρεσιν καὶ τοῦτον δεξαμένους ἔνοικον καὶ τῇ τούτου μεθέξει γεγονότας χάριτι, ὅπερ αὐτὸς ἐστὶ φύσει. Πῶς οὖν οὐ τιμητέον τοὺς ἐράποντας καὶ φίλους καὶ υἱοὺς τοῦ Θεοῦ χρηματίσαντας; Ἡ γὰρ πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τῶν ὁμοδούλων τιμὴ ἀπόδειξιν ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην εὐνοίας.

Οὗτοι ταμειῖα Θεοῦ καὶ καθαρὰ γέγονασι καταγῶγια: «Ἐνοικήσω γὰρ ἐν αὐτοῖς «καὶ ἐμπεριπατήσω», ὁ Θεὸς φησὶν, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός». Ὅτι μὲν οὖν «ψυχὰι δικαίων ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἀψηται αὐτῶν θάνατος», φησὶν ἡ θεία Γραφή· ὁ θάνατος γὰρ τῶν ἁγίων ὑπνος μᾶλλον ἐστὶ ἢ θάνατος. «Ἐκοπίασαν γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ζήσονται εἰς τέλος». Καί: «Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ». Τί οὖν τιμώτερον τοῦ ἐν χειρὶ εἶναι Θεοῦ; Ζωὴ γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ φῶς καὶ οἱ ἐν χειρὶ Θεοῦ ὄντες ἐν ζωῇ καὶ φωτὶ ὑπάρχουσιν.

Ὅτι δὲ διὰ τοῦ νοῦ τοῖς σώμασιν αὐτῶν ἐνώκησεν ὁ Θεός, φησὶν ὁ ἀπόστολος: «Οὐκ οἴδατε, ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἑνοικούντος ἐν ὑμῖν Πνεύματος Ἁγίου ἐστίν;». «Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι». Καί: «Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρεῖ, φθереῖ τοῦτον ὁ

1. Ἔξ. 3, 6.

2. Ἔξ. 7, 1.

3. Β' Κορ. 6, 16.

4. Σοφ. Σολ. 3, 1.

ὁ Θεὸς καὶ Κύριος καὶ Βασιλεὺς. «Ἐγὼ γὰρ εἶμι», λέγει εἰς τὸν Μωυσῆν, «Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ Θεὸς Ἰακώβ» ¹. Καὶ θεὸν διὰ τὸν Φαραῶ ² ἔκανε ὁ Θεὸς τὸν Μωυσῆν. Ὀνομάζω δὲ θεοὺς καὶ βασιλεῖς καὶ κυρίους, ὄχι κατὰ τὴν φύσιν των, ἀλλὰ ἔπειδὴ ἔγιναν βασιλεῖς καὶ κύριοι τῶν παθῶν των, καὶ διεφύλαξαν ἀπαραχάρακτον τὴν ὁμοίωσιν τῆς θείας εἰκόνας, σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἔχουν δημιουργηθῆ - διότι βασιλεὺς ὀνομάζεται καὶ τὸ ὁμοίωμα τοῦ βασιλέως - καὶ ἔπειδὴ ἠνώθησαν μετὰ τὸν Θεὸν σύμφωνα μετὰ τὴν προαίρεσίν των, καὶ ἐδέχθησαν αὐτὸν νὰ κατοικήσῃ μέσα των, καὶ ἔγιναν μετὰ τὴν κοινωνίαν του, κατὰ χάριν, αὐτὸ ποῦ εἶναι ὁ ἴδιος κατὰ φύσιν. Πῶς λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ τιμῶμεν αὐτοὺς ποῦ ἔγιναν ὑπηρέται καὶ φίλοι καὶ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ; Διότι ἡ τιμὴ πρὸς τοὺς εὐγνωμόνας ἀπὸ τοὺς συνδούλους μας ἀποδεικνύει τὴν καλὴν διάθεσιν πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην.

Αὐτοὶ ἔχουν γίνεθαι θησαυροφυλάκια τοῦ Θεοῦ καὶ καθαρὰ καταλύματα· «Ἐνοικήσω γὰρ ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω», λέγει ὁ Θεός, «καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός» ³. Ὅτι βέβαια «ψυχὰι δικαίων ἐν χειρὶ Θεοῦ, καὶ οὐ μὴ ἄψηται αὐτῶν ὁ θάνατος» ⁴ λέγει ἡ θεία Γραφή· διότι ὁ θάνατος τῶν ἁγίων εἶναι μᾶλλον ὕπνος παρά θάνατος· «Ἐκοπίασαν γὰρ εἰς τὸν αἰῶνα καὶ ζήσονται εἰς τέλος» ⁵. Καί· «Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ» ⁶. Λοιπὸν τί πολυτιμότερον ὑπάρχει ἀπὸ τὸ νὰ εἶναι κανεὶς μέσα εἰς τὸ χεῖρ τοῦ Θεοῦ; Διότι ὁ Θεὸς εἶναι ζωὴ καὶ φῶς, καὶ αὐτοὶ ποῦ εἶναι μέσα εἰς τὸ χεῖρ τοῦ Θεοῦ, εἶναι μέσα εἰς τὴν ζωὴν καὶ μέσα εἰς τὸ φῶς.

Καὶ ὅτι πάλιν κατοίκησε καὶ μέσα εἰς τὰ σώματά των ὁ Θεὸς διὰ μέσου τοῦ νοῦ, τὸ λέγει ὁ ἀπόστολος· «Οὐκ οἶδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ὑμῖν Ἁγίου Πνεύματός ἐστιν ⁷; Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι» ⁸. Καί· «Εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ

5. Ψαλ. 48, 9 - 10.

6. Ψαλ. 115, 6.

7. Α' Κορ. 6, 19.

8. Β' Κορ. 3, 17.

Θεός». Πῶς οὖν οὐ τιμητέον τοὺς ἐμψύχους ναοὺς τοῦ Θεοῦ, τὰ ἔμφυχα τοῦ Θεοῦ σκηνώματα; Οὗτοι ζῶντες ἐν παρρησίᾳ τῷ Θεῷ παρεστήκασιν.

Πηγὰς ἡμῖν σωτηρίους ὁ Δεσπότης Χριστὸς τὰ τῶν ἁγίων παρέσχετο λείψανα, πολυτρόπως τὰς εὐεργεσίας πηγάζοντα, μύρον εὐωδίας βρύνοντα· καὶ μηδεὶς ἀπιστεῖτω. Εἰ γὰρ ἐξ ἀκροτόμου καὶ στερεᾶς πέτρας ὕδωρ ἐν ἐρήμῳ ἐπήγαγε βουλομένου Θεοῦ καὶ ἐκ οιαγόνος ὄνου τῷ Σαμφῶν διψῶντι, ἐκ μαρτυρικῶν λευψάνων μύρον εὐώδες ἀνα βλύζειν ἄπιστον; Οὐδαμῶς, τοῖς γε εἰδόσι τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν καὶ τὴν τῶν ἁγίων παρ' αὐτοῦ τιμὴν.

Ἐν τῷ νόμῳ πᾶς ὁ νεκροῦ ἀπτόμενος ἀκάθαρτος ἐχρημάτιζεν, ἀλλ' οὐχ οὗτοι νεκροί. Ἀφ' οὗ γὰρ ἡ αὐτοζωή, ὁ τῆς ζωῆς αἴτιος, ἐν νεκροῖς ἐλογίσθη, τοὺς ἐπ' ἐλπίδι ἀναστάσεως καὶ τῇ εἰς αὐτὸν πίστει κοιμηθέντας οὐ νεκροὺς προσαγορεύομεν. Νεκρὸν γὰρ σῶμα πῶς θαυματοργεῖν δύναται; Πῶς οὖν δι' αὐτῶν δαίμονες ἀπελαύνονται, νόσοι φυγαδεύονται, ἀσθενεῖς θεραπεύονται, τυφλοὶ ἀναβλέπουσι, λεπροὶ καθαίρονται, πειρασμοὶ καὶ ἀνία λύνονται, πᾶσα δόσις ἀγαθὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων δι' αὐτῶν τοῖς ἀδιστάκτῳ πίστει αἰτοῦσι κάτεισι; Πόσα ἂν ἔκαμες, ἵνα προστάτην εὐρῆς θνητῷ σε βασιλεῖ προσάγοντα καὶ ὑπὲρ σοῦ πρὸς αὐτὸν τοὺς λόγους ποιούμενον; Τοὺς οὖν προστάτας τοῦ γένους παντὸς τοὺς τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν τὰς ἐντεύξεις ποιουμένους οὐ τιμητέον; Ναὶ μὴν τιμητέον, ναοὺς ἐγείροντας τῷ Θεῷ ἐπὶ τῷ τούτων ὀνόματι, καρποφορίας προσάγοντας, τὰς τούτων μνήμας γεραίροντας καὶ ἐν αὐταῖς εὐφραينوμένους πνευματικῶς, ἵνα οἰκεῖα τῶν συγκαλούντων ἢ εὐφροσύνη γένηται,

1. Α' Κορ. 3, 17.

2. Ἔξ. 17, 6.

3. Κριτ. 15, 19.

Θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός»¹. Πῶς λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ τιμῶμεν τοὺς ἐμφύχους ναοὺς τοῦ Θεοῦ, τὰ ἐμφυχα σκηνώματα τοῦ Θεοῦ; Αὐτοὶ ζωντανοὶ στέκονται μὲ παρρησίαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἐχάρισεν εἰς ἡμᾶς ὡς σωστικὰς πηγὰς τὰ λείψανα τῶν ἁγίων, ποὺ πηγάζουν μὲ πολλοὺς τρόπους τὰς εὐεργεσίας, ποὺ ἀναβρῦουν μύρον εὐωδίας· καὶ κανεὶς νὰ μὴ ἀπιστή. Διότι, ἂν ἀπὸ ἀπόκριμνον καὶ σκληρὸν βράχον ἐπήγασε νερὸ εἰς τὴν ἔρημον², ἐπειδὴ ἠθέλησεν ὁ Θεός, καὶ ἀπὸ τὴν σιαγόνα ὄνου, ὅταν ἐδίψασεν ὁ Σαμψὼν³, εἶναι ἀπίστευτον, νὰ ἀναβλύζη εὐωδιαστὸν μύρον ἀπὸ λείψανα μαρτύρων; Καθόλου, εἰς αὐτοὺς ποὺ γνωρίζουν τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τιμὴν ποὺ ἔχουν οἱ ἅγιοι ἀπὸ αὐτόν.

Εἰς τὸν νόμον ἦταν ἀκάθαρτος καθένας ποὺ ἠγγίξε νεκρὸν⁴, ἀλλὰ αὐτοὶ δὲν εἶναι νεκροί. Διότι ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ἡ αὐτοζωή, ὁ αἴτιος τῆς ζωῆς, συγκατηριθμήθη εἰς τοὺς νεκρούς, δὲν ὀνομάζομεν νεκρούς αὐτούς ποὺ «ἐκοιμήθησαν» μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως καὶ μὲ τὴν πίστιν εἰς αὐτόν. Διότι πῶς εἶναι δυνατόν νὰ θαυματουργῇ νεκρὸν σῶμα; Πῶς λοιπὸν ἐκδιώκονται μὲ αὐτὰ οἱ δαίμονες, ἀπομακρύνονται αἱ ἀρρώστιαί, θεραπεύονται οἱ ἀσθενεῖς, ἀποκτοῦν τὸ φῶς τῶν οἱ τυφλοί, καθαρίζονται λεπροί, παύουν οἱ πειρασμοὶ καὶ αἱ θλίψεις, κάθε καλὴ δόσις κατέρχεται διὰ μέσου αὐτῶν ἀπὸ τὸν Πατέρα τῶν φώτων εἰς αὐτοὺς ποὺ τὴν ζητοῦν μὲ ἀδιστακτον πίστιν; Πόσον θὰ ἐκοπιάζεις διὰ νὰ εὕρης προστάτην νὰ σὲ παρουσιάσῃ εἰς θνητὸν βασιλεῖα καὶ νὰ ὁμιλήσῃ εἰς αὐτόν πρὸς χάριν σου; Λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ τιμῶμεν τοὺς προστάτας ὄλου τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ποὺ παρακαλοῦν τὸν Θεὸν πρὸς χάριν μας; Μάλιστα, πρέπει νὰ τοὺς τιμῶμεν, μὲ τὸ νὰ ἀνεγείρωμεν ναοὺς πρὸς δόξαν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ὄνομα τῶν, μὲ τὸ νὰ προσφέρωμεν καρποὺς ἀπὸ τὴν παραγωγὴν μας, μὲ τὸ νὰ τιμῶμεν τὴν μνήμην τῶν καὶ εἰς αὐτὴν νὰ εὐφραίνωμεθα πνευματικὰ, διὰ νὰ εἶναι ἡ χαρὰ ἀρεστὴ εἰς αὐτοὺς ποὺ μᾶς

4. Ἀριθ. 19, 11.

ἵνα μὴ θεραπεύειν πειρώμενοι τοῦμπαλιν αὐτοὺς παροργίσωμεν. Οἷς μὲν γὰρ Θεὸς θεραπεύεται, καὶ οἱ τούτου θεράποντες εὐφράνθησονται· οἷς δὲ προσοχθίζει Θεός, καὶ οἱ τούτου προσοχθιοῦσιν ὑπασισταί. «Ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς» καὶ κατανύξει καὶ τῶν δεομένων ἐλέω τοὺς ἀγίους πιστοὶ θεραπεύσωμεν, οἷς μάλιστα καὶ Θεὸς θεραπεύεται. Στήλας αὐτοῖς ἐγείρωμεν ὀρωμένας τε εἰκόνας καὶ αὐτοὶ ἔμφυχοι στήλαι καὶ εἰκόνες αὐτῶν τῆ τῶν ἀρετῶν μιμήσει γενώμεθα.

Τὴν Θεοτόκον ὡς κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοῦ μητέρα τιμήσωμεν. Τὸν προφήτην Ἰωάννην ὡς πρόδρομον καὶ βαπτιστὴν, ἀπόστολόν τε καὶ μάρτυρα· «Οὐτε γὰρ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων Ἰωάννου ἐγγήγερται», ὡς ὁ Κύριος ἔφησε, καὶ τῆς βασιλείας αὐτὸς πρῶτος κήρυξ γεγένηται. Τοὺς ἀποστόλους ὡς ἀδελφοὺς τοῦ Κυρίου καὶ αὐτόπτας καὶ ὑπηρέτας τῶν αὐτοῦ παθημάτων, καὶ «οὓς προγνοὺς προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ· πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον ποιμένας καὶ διδασκάλους». Τοὺς τε τοῦ Κυρίου μάρτυρας ἐκ παιτὸς τάγματος ἐκλελεγμένους ὡς στρατιώτας Χριστοῦ καὶ τὸ αὐτοῦ πεπωκότας ποτήριον τό τε τοῦ ζωοποιοῦ αὐτοῦ θανάτου βαπτισθέντας βάπτισμα ὡς κοινωνοὺς τῶν παθημάτων αὐτοῦ καὶ τῆς δόξης, ὧν ταξίάρχος ὁ πρωτοδιάκονος Χριστοῦ καὶ ἀπόστολος καὶ πρωτομάρτυς Στέφανος· καὶ τοὺς ὁσίους πατέρας ἡμῶν τοὺς θεοφόρους ἀσκητὰς, τοὺς τὸ χρονιώτερον καὶ ἐπιπονώτερον μαρτύριον τῆς συνειδήσεως δια-

1. Ἐφ. 5, 19.

2. Λουκ. 1, 48.

3. Λουκ. 1, 42 - 43.

4. Ματθ. 11, 11.

5. Ματθ. 3, 1 - 2.

6. Πρβλ. Λουκ. 1, 2.

7. Ρωμ. 8, 29.

συγκαλοῦν, διὰ νὰ μὴ τοὺς παροργίσωμεν ἀντιθέτως, ἐνῶ προσπαθοῦμεν νὰ τοὺς τιμήσωμεν. Διότι μὲ αὐτὰ ποὺ λατρεύεται ὁ Θεός μὲ αὐτὰ θὰ εὐφρανθοῦν καὶ οἱ ὑπηρέται του, μὲ αὐτὰ ὁμως ποὺ δυσαρεστεῖται ὁ Θεός θὰ δυσαρεστηθοῦν καὶ οἱ ὑπασπισταὶ του. Ἄς τιμήσωμεν, πιστοί, τοὺς ἀγίους «ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς»¹ καὶ μὲ κατάνυξιν καὶ ἐλεημοσύνην πρὸς τοὺς πτωχοὺς, μὲ τὰ ὁποῖα κατεξοχὴν λατρεύεται καὶ ὁ Θεός. Ἄς ἀνεγείρωμεν πρὸς τιμὴν των στήλας καὶ ὁρατὰ εἰκονίσματα, καὶ ἄς γίνωμεν οἱ ἴδιοι μὲ τὴν μίμησιν τῶν ἀρετῶν ἔμψυχα στήλαι καὶ εἰκονίσματά των.

Τὴν Θεοτόκον ἄς τὴν τιμήσωμεν², ὡς δικαιοματικὰ καὶ ἀληθινὰ μητέρα τοῦ Θεοῦ³. Τὸν προφήτην Ἰωάννην, ὡς πρόδρομον καὶ βαπτιστήν, ὡς ἀπόστολον καὶ μάρτυρα· «Οὔτε γὰρ ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων Ἰωάννου ἐγήγερται»⁴ ὅπως εἶπεν ὁ Κύριος, καὶ διότι ὁ ἴδιος ἔγινε πρῶτος κῆρυξ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ⁵. Τοὺς ἀποστόλους ὡς ἀδελφοὺς τοῦ Κυρίου καὶ αὐτόπτας μάρτυρας καὶ ὑπηρέτας⁶ τῶν παθημάτων του, «οὓς καὶ προγνοὺς προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ»⁷ ὁ Θεός καὶ Πατὴρ· πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον ποιμένας καὶ διδασκάλους»⁸. Τοὺς μάρτυρας τοῦ Κυρίου, ποὺ ἔχουν διαλεχθῆ ἀπὸ κάθε τάξιν, ἄς τοὺς τιμήσωμεν ὡς στρατιώτας τοῦ Χριστοῦ⁹ καὶ ὡς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν πιεῖ τὸ ποτήριόν του, καὶ ἐβαπτίσθησαν τὸ βάπτισμα¹⁰ τοῦ ζωοποιοῦ θανάτου του, ὡς μετόχους εἰς τὰ παθήματά του¹¹ καὶ εἰς τὴν δόξαν του, τῶν ὁποίων ταξίαρχος εἶναι ὁ πρωτοδιάκονος τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπόστολος καὶ πρωτομάρτυς Στέφανος· ἀκόμη τοὺς ὁσίους πατέρας μας, τοὺς θεοφόρους ἀσκητάς, αὐτοὺς ποὺ ἠγωνίσθησαν μέχρι τέλους τὸν πιὸ μακροχρόνιον καὶ πιὸ ἐπίμοχθον μαρτυρικὸν ἀγῶνα τῆς συνειδήσεως· «Οἱ περιῆλθον ἐν

8. Α' Κορ. 12, 28.

9. Β' Τιμ. 2, 3.

10. Μάρ. 10, 38.

11. Φιλιπ. 3, 10.

θλήσαντας· «οἱ περιήλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαιόις καὶ ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος». Τοὺς πρὸ τῆς χάριτος προφήτας, πατριάρχας, δικαίους τοὺς προκατηγγελκότας τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν. Τούτων πάντων ἀναθεωροῦντες τὴν πολιτείαν ζηλώσωμεν τὴν πίστιν, τὴν ἀγάπην, τὴν ἐλπίδα, τὸν ζῆλον, τὸν βίον, τὴν καρτερίαν τῶν παθημάτων, τὴν ὑπομονὴν μέχρις αἵματος, ἵνα καὶ τῶν τῆς δόξης στεφάνων αὐτοῖς κοινωνήσωμεν.

Δ' (16) 89. Περὶ εἰκόνων

Ἐπειδὴ δέ τινες ἡμῖν καταμέμφονται προσκυνουσί τε καὶ τιμῶσι τὴν τε τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Δεσποίνης ἡμῶν εἰκόνα, ἔτι δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων καὶ θεραπόντων Χριστοῦ, ἀκουέτωσαν, ὡς ἐξ ἀρχῆς ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' οἰκείαν εἰκόνα ἐποίησε. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἀλλήλους προσκυνούμεν, εἰ μὴ ὡς κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένους; Ὡς γάρ φησιν ὁ θεηγόρος καὶ πολὺς τὰ θεῖα Βασιλείος, «ἡ τῆς εἰκόνας τιμῆ ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει». πρωτότυπον δὲ ἔστι τὸ εἰκονιζόμενον, ἐξ οὗ τὸ παράγωγον γίνεται. Τίνος ἔνεκεν ὁ Μωσαϊκὸς λαὸς τῇ σκηνῇ κυκλόθεν προσεκύνει, εἰκόνα καὶ τύπον φερούση τῶν οὐρανίων, μᾶλλον δὲ τῆς ὅλης κτίσεως; Φησὶ γοῦν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ· «Ὅρα, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει». Καὶ τὰ Χερουβὶμ δὲ τὰ σκιαζόντα τὸ ἱλαστήριον οὐχὶ ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων ἦν; Τί δὲ ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις περιώ-

1. Ἐβρ. 11, 37 - 38.

2. Ἐβρ. 13, 7.

3. Α' Πέτρ. 5, 4.

4. Μ. Βασιλείου, Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Κεφ. 18 παρ. 45 ΕΠΕ τ.

μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄπαῖς τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος» ¹. Τοὺς πρὸ τῆς χάριτος προφήτας, πατριάρχας δικαίους, αὐτοὺς ποὺ προεῖπαν τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου. Ἐξετάζοντας τὴν ζωὴ ὄλων αὐτῶν ² ἄς ποθήσωμεν μὲ ζῆλον τὴν πίστιν, τὴν ἀγάπην, τὴν ἐλπίδα, τὸν ζῆλον, τὴν ζωὴν, τὴν ἀντοχὴν εἰς τὰ παθήματα, τὴν ὑπομονὴν μέχρις αἵματος, διὰ τὸ νὰ γίνωμεν συμμέτοχοι καὶ εἰς τὰ στεφάνια τῆς δόξης ³.

Δ' (16) 89. Διὰ τὰς εἰκόνας

Ἐπειδὴ δὲ μᾶς κατηγοροῦν μερικοὶ ὅτι προσκυνοῦμεν καὶ τιμῶμεν τὴν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος καὶ τῆς Δεσποίνης μας, καὶ ἀκόμη τὰς εἰκόνας τῶν ὑπολοίπων ἁγίων καὶ ὑπηρετῶν τοῦ Χριστοῦ, ἄς ἀκούουν ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον σύμφωνα μὲ τὴν ἰδικὴν του εἰκόνα. Διατὶ ἄλλο λοιπὸν προσκυνοῦμεν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, παρὰ μόνον διότι ἔχομεν δημιουργηθῆ κατ' εἰκόνα Θεοῦ; Διότι, ὅπως λέγει ὁ θεηγόρος καὶ σπουδαῖος εἰς τὰ θεῖα Βασιλείος, «ἡ τιμὴ τῆς εἰκόνης φθάνει εἰς τὸ πρωτότυπον» ⁴ εἶναι δὲ πρωτότυπον τὸ εἰκονιζόμενον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον προέρχεται τὸ παράγωγον. Διατὶ ὁ λαὸς τοῦ Μωυσέως προσκυνοῦσεν ὀλόγυρα τὴν σκηνὴν ⁵, ποὺ ἦταν εἰκόνα καὶ τύπος τῶν οὐρανίων ⁶ ἢ καλύτερα ὀλοκλήρου τῆς δημιουργίας; Λέγει βέβαια ὁ Θεὸς εἰς τὸν Μωυσῆν· «Ὅρα, ποιήσεις πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δεχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει» ⁷. Καὶ τὰ Χερουβὶμ ⁸ πάλιν, ποὺ ἔρριχναν τὴν σκιάν των εἰς τὸ ἱλαστήριον, δὲν ἦταν κατασκευάσματα τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν; Τί ἦταν πάλιν

5. Ἔξ. 33, 10.

6. Ἐβρ. 8, 5.

7. Ἐβρ. 8, 5. Ἔξ. 25, 40.

8. Ἔξ. 38, 6 - 8.

νυμος ναός; Οὐχὶ χειροποίητος καὶ ἀνθρώπων τέχνη κατεσκευασμένος;

Ἡ δὲ θεία Γραφή κατηγορεῖ τῶν προσκυνούντων τοῖς γλυπτοῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν θυόντων τοῖς δαιμονίοις. Ἔθουον μὲν Ἕλληνες, ἔθουον δὲ καὶ Ἰουδαῖοι· ἀλλ' Ἕλληνες μὲν δαίμοσιν, Ἰουδαῖοι δὲ τῷ Θεῷ. Καὶ ἀπόβλητος μὲν ἡ τῶν Ἑλλήνων θυσία ἦν καὶ κατακριτος, ἡ δὲ τῶν δικαίων τῷ Θεῷ εὐαπόδεκτος. «Ἔθυσε γὰρ Νῶε καὶ ὠσφράνθη ὁ Θεὸς ὄσμην εὐωδίας», τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας τὸ εὐῶδες ἀποδεχόμενος. Οὕτω τὰ μὲν τῶν Ἑλλήνων γλυπτὰ, ἐπεὶ δαιμόνων ἦσαν ἐξεικονίσματα ἀπόβλητὰ τε καὶ ἀπηγορευμένα τυγχάνουσι.

Πρὸς δὲ τούτοις τοῦ ἀοράτου καὶ ἄσωμάτου καὶ ἀπεριγράπτου καὶ ἀσχηματίστου Θεοῦ τίς δύναται ποιήσασθαι μίμημα; Παραφροσύνης τοίνυν ἄκρας καὶ ἀσεβείας τὸ σχηματίζειν τὸ θεῖον. Ἐντεῦθεν ἐν τῇ Παλαιᾷ οὐκ ἦν τετριμμένη ἡ τῶν εἰκόνων χρῆσις. Ἐπεὶ δὲ ὁ Θεὸς διὰ σπλάγχνα ἐλέους αὐτοῦ κατὰ ἀλήθειαν γέγονεν ἄνθρωπος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, οὐχ ὡς τῷ Ἀβραάμ ὤφθη ἐν εἶδει ἀνθρώπου, οὐδὲ ὡς τοῖς προφήταις, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἀληθῶς γέγονεν ἄνθρωπος διέτριψέ τε ἐπὶ τῆς γῆς «καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναεστράφη», ἐθαυματούργησεν, ἔπαθεν, ἐσταυρώθη, ἀνέστη, ἀνελήφθη, καὶ πάντα ταῦτα κατὰ ἀλήθειαν γέγονε, καὶ ὠράθη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐγράφη μὲν εἰς ὑπόμνησιν ἡμῶν καὶ διδαχὴν τῶν τηνικαῦτα μὴ παρόντων, ἵνα μὴ ἐωρακότες, ἀκούσαντες δὲ καὶ πιστεύσαντες τύχωμεν τοῦ μακαρισμοῦ τοῦ Κυρίου. Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες ἴσασι

1. Γ' Βασ. 6, 1 ἔ.

2. Ψαλ. 96, 7.

3. Δευτ. 32, 16 - 17.

4. Γρν. 8, 21.

ὁ περίφημος ναὸς τῶν Ἱεροσολύμων ¹; Δὲν ἦταν χειροποίητος καὶ κτισμένος μετὰ τὴν ἀνθρωπίνην τέχνην;

Ἡ θεία Γραφή ὁμῶς κατακρίνει αὐτοὺς ποὺ προσκυνοῦν τὰ γλυπτὰ ², ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ποὺ θυσιάζουν εἰς τὰ δαιμόνια ³. Ἐθυσίαζαν βέβαια οἱ Ἕλληνες, ἐθυσίαζαν δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι· ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες ἐθυσίαζαν εἰς τὰ δαιμόνια, οἱ Ἰουδαῖοι ὁμῶς εἰς τὸν Θεόν. Καὶ ἡ μὲν θυσία τῶν Ἑλλήνων ἦταν ἀπορρίψιμος καὶ καταδικασμένη, ἡ θυσία ὁμῶς τῶν δικαίων ἦταν ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν Θεόν. «Ἐθυσε γὰρ Νῶε καὶ ὠσφράνθη ὁ Θεὸς ὄσμήν εὐωδίας» διότι ἐδέχθη τὴν εὐωδίαν τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως ⁴ καὶ τῆς εὐχαριστίας πρὸς αὐτόν. Ἔτσι τὰ γλυπτὰ τῶν Ἑλλήνων, ἐπειδὴ ἦταν ἀπεικονίσεις δαιμόνων, εἶναι ἀπορρίψιμα καὶ ἀπηγορευμένα.

Ἄλλὰ ἐπὶ πλέον, ποῖος ἠμπορεῖ νὰ κατασκευάσῃ ὁμοίωμα τοῦ ἀοράτου καὶ ἀσωμάτου καὶ ἀπεριγράπτου καὶ ἀσχηματίστου Θεοῦ; Εἶναι λοιπὸν γνῶρισμα τελείας παραφροσύνης καὶ ἀσεβείας τὸ νὰ εἰκονίζῃ κανεὶς τὸν Θεόν. Δι' αὐτὸ εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην δὲν ἦταν συνηθισμένη ἡ χρῆσις τῶν εἰκόνων. Ἀφοῦ ὁμῶς ὁ Θεός, χάρις εἰς τὴν εὐσπλαχνίαν του ⁵, ἐγένετο ἀληθινὰ ἄνθρωπος διὰ τὴν ἰδικὴν μας σωτηρίαν, ὅχι ὅπως ἐνεφανίσθη εἰς τὸν Ἀβραάμ μετὰ μορφὴν ἀνθρώπου ⁶, οὔτε ὅπως εἰς τοὺς προφῆτας, ἀλλὰ «κατ' οὐσίαν» ἐγένετο ἀληθινὰ ἄνθρωπος καὶ ἐζήσεν ἐπάνω εἰς τὴν γῆν καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη ⁷, ἐθαυματούργησε, ἔπαθε, ἐσταυρώθη, ἀνεστήθη, ἀνελήφθη, καὶ ὅλα αὐτὰ ἔχουν γίνεαι ἀληθινὰ, καὶ τὸν εἶδαν οἱ ἄνθρωποι, ἐγράφησαν βέβαια διὰ νὰ τὰ φέρωμεν εἰς τὴν μνήμην μας καὶ νὰ τὰ διδασθοῦν αὐτοὶ ποὺ δὲν ἦταν παρόντες ἐκεῖνον τὸν χρόνον, διὰ νὰ ἀξιωθῶμεν τοῦ μακαρισμοῦ τοῦ Κυρίου ⁸, ἃν καὶ δὲν εἶδαμεν, ἀλλ' ἠκούσαμεν καὶ ἐπίστεύσαμεν. Ἐπειδὴ ὁμῶς δὲν γνωρίζουν ὅλοι γράμματα, οὔτε

5. Λουκ. 1, 78.

6. Γεν. 18, 2.

7. Βαρ. 3, 38.

8. Ἰω. 20, 29.

γράμματα οὐδὲ τῇ ἀναγνώσει σχολάζουσιν, οἱ πατέρες συνείδον ὡσπερ τινὰς ἀριστείας ἐν εἰκόσι ταῦτα γράφεσθαι εἰς ὑπόμνησιν σύντομον. Ἀμέλει πολλάκις μὴ κατὰ νοῦν ἔχοντες τὸ τοῦ Κυρίου πάθος, τὴν εἰκόνα τῆς Χριστοῦ σταυρώσεως ἰδόντες, τοῦ σωτηρίου πάθους εἰς ἀνάμνησιν ἐλθόντες, πεσόντες προσκυνούμεν οὐ τῇ ὕλη, ἀλλὰ τῷ εἰκονιζομένῳ, ὡσπερ οὐ τῇ ὕλη τοῦ Εὐαγγελίου οὐδὲ τῇ τοῦ σταυροῦ ὕλη προσκυνούμεν, ἀλλὰ τῷ ἐκτυπώματι. Τί γὰρ διαφέρει σταυρὸς μὴ ἔχων τὸ τοῦ Κυρίου ἐκτύπωμα τοῦ ἔχοντος; Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τῆς Θεομήτορος ἡ γὰρ εἰς αὐτὴν τιμὴ εἰς τὸν ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα ἀνάγεται. Ὁμοίως καὶ τὰ τῶν ἁγίων ἀνδραγαθήματα ἐπαλείφονται ἡμᾶς πρὸς ἀνδρείαν καὶ ζῆλον καὶ μίμησιν τῆς αὐτῶν ἀρετῆς καὶ δόξαν Θεοῦ. Ὡς γὰρ ἔφημεν, ἡ πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τῶν ὁμοδούλων τιμὴ ἀπόδειξιν ἔχει τῆς πρὸς τὸν κοινὸν δεσπότην εὐνοίας, καὶ ἡ τῆς εἰκόνας τιμὴ πρὸς τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Ἔστι δὲ ἄγραφος ἡ παράδοσις ὡσπερ τὸ κατὰ ἀνατολὰς προσκυνεῖν, τὸ προσκυνεῖν σταυρὸν καὶ ἕτερα πλεῖστα τούτοις ὅμοια.

Φέρεται δὲ καὶ τις ἱστορία, ὡς ὁ Κύριος τῷ Ἀγγάρῳ τῆς Ἐδεσσηνῶν πόλεως βασιλεύοντι ζωγράφου ἀποστείλαντι τὴν τοῦ Κυρίου ὁμοιογραφῆσαι εἰκόνα μὴ δυνηθέντος τοῦ ζωγράφου διὰ τὴν ἀποστίλβουσαν τοῦ προσώπου λαμπρότητα, αὐτὸς ἱμάτιον τῷ οἰκείῳ προσώπῳ τῷ θείῳ καὶ ζωποιοῦ ἐπιθεῖς ἐναπεμάξατο τῷ ἱματίῳ τὸ ἑαυτοῦ ἀπεικόνισμα καὶ οὕτως ἀπέστειλε τοῦτο ποθοῦντι τῷ Ἀγγάρῳ.

Ὅτι δὲ καὶ πλεῖστα οἱ ἀπόστολοι ἀγράφως παραδεδώκασι, γράφει Παῦλος, ὁ τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος· «Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στή-

1. Ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀγραφον παράδοσιν διὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ

καταγίνονται με τὴν ἀνάγνωσιν, οἱ πατέρες ἀπεφάσισαν νὰ παρασταθοῦν αὐτὰ με εἰκόνας διὰ συνοπτικὴν ὑπενθύμισιν, ὅπως μερικὰ ἀνδραγαθήματα. Χωρὶς ἀμφιβολίαν, ἐνῶ πολλές φορές δὲν ἔχομεν εἰς τὸν νοῦν μας τὸ πάθος τοῦ Κυρίου, μόλις ἰδοῦμεν τὴν εἰκόνα τῆς σταυρώσεως τοῦ Χριστοῦ, ἐνθυμούμεθα τὸ σωτήριον πάθος, πέφτομεν εἰς τὴν γῆν καὶ προσκυνοῦμεν ὄχι τὴν ὕλην, ἀλλὰ τὸν εἰκονιζόμενον, ὅπως καὶ δὲν προσκυνοῦμεν τὴν ὕλην τοῦ Εὐ-αγγελίου, οὔτε τὴν ὕλην τοῦ σταυροῦ, ἀλλὰ τὸ σχῆμα. Διότι κατὰ τί διαφέρει ὁ σταυρὸς ποὺ δὲν ἔχει τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ Κυρίου ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ τὴν ἔχει; Ἔτσι καὶ διὰ τὴν Θεομήτορα ἡ τιμὴ δηλαδὴ πρὸς αὐτὴν κατευθύνεται εἰς αὐτὸν ποὺ ἐσαρκώθη ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς. Παρόμοια δὲ καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἁγίων ἀνδρῶν τὰ ὁποῖα μᾶς παρακινοῦν εἰς τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸν ζῆλον καὶ τὴν μίμησιν τῆς ἀρετῆς των καὶ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Διότι, ὅπως εἶπαμεν, ἡ τιμὴ πρὸς τοὺς εὐγνώμονας ἀπὸ τοὺς συνδούλους ἀποδεικνύει τὴν καλὴν διάθεσιν πρὸς τὸν κοινὸν Δεσπότην, καὶ ἡ τιμὴ τῆς εἰκόνης καταλήγει εἰς τὸ πρωτότυπον. Εἶναι δὲ ἄγραφος παράδοσις, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ προσκύνησις πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἡ προσκύνησις τοῦ σταυροῦ καὶ πάρα πολλὰ ἄλλα ὁμοια με αὐτά.

Μνημονεύεται δὲ καὶ κάποια διήγησις, ὅτι τάχα ὁ Κύριος ὁ ἴδιος ἔβαλεν ἐπάνω εἰς τὸ θεῖον καὶ ζωοποιὸν πρόσωπόν του ἓνα κάλυμμα ἀπὸ ὕφασμα καὶ ἀπετύπωσεν εἰς τὸ κάλυμμα τὴν ἀπεικόνισιν του, ὅταν ἀπέστειλεν ὁ Αὐγάρως¹, ποὺ ἔβασίλευεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἐδεσσηνῶν, ἓνα ζωγράφον νὰ κἀνῃ πανομοιότυπον τὴν εἰκόνα τοῦ Κυρίου καὶ δὲν ἠμπόρεσεν ὁ ζωγράφος ἐξ αἰτίας τῆς ἐκθαμβωτικῆς λάμψεως τοῦ προσώπου, καὶ ἔτσι ἀπέστειλεν αὐτὸ τὸ κάλυμμα εἰς τὸν Αὐγάρων, ὁ ὁποῖος τὸ ἐπιθυμοῦσε.

Ὅτι πάλιν ἔχουν παραδώσει οἱ ἀπόστολοι καὶ πάρα πολλὰ ἄλλα, χωρὶς νὰ τὰ γράψουν, τὸ γράφει ὁ Παῦλος, ὁ ἀπόστολος τῶν ἔθνων· «Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παρα-

εἰς τὸ Ἱερὸν Μανδήλιον. Ἄναλογος εἶναι καὶ ἡ παράδοσις διὰ τὰς ὀνομαζομένας «ἀχειροποιήτους» εἰκόνας.

κετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις ἡμῶν, ἃς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν». Καὶ πρὸς Κορινθίους· «Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε καί, καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε».

Δ' (17) 90. Περὶ Γραφῆς

Εἰς ἐστὶν ὁ Θεὸς ὑπὸ τε Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ Καινῆς κηρυττόμενος, ὁ ἐν Τριάδι ὑμνούμενός τε καὶ δοξαζόμενος, τοῦ Κυρίου φήσαντος· «Οὐκ ἤλθον καταλύσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι». Αὐτὸς γὰρ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰργάσατο, ὑπὲρ ἧς πᾶσα Γραφή καὶ ἅπαν μυστήριον. Καὶ πάλιν· «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· αὐταὶ γὰρ μαρτυροῦσι περὶ ἐμοῦ». Καὶ τοῦ ἀποστόλου εἰπόντος· «Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ». Διὰ Πνεύματος τοίνυν Ἁγίου ὃ τε νόμος καὶ οἱ προφῆται, εὐαγγελισταὶ καὶ ἀπόστολοι καὶ ποιμένες ἐλάλησαν καὶ διδάσκαλοι.

«Πᾶσα τοίνυν Γραφή θεόπνευστος πάντως ὠφέλιμος». Ὡστε κάλλιστον καὶ ψυχωφέλεστατον ἐρευνᾶν τὰς θείας Γραφάς. Ὡσπερ γὰρ δένδρον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων πεφυτευμένον, οὕτω καὶ ψυχὴ τῇ θείᾳ ἀρδευομένη Γραφῇ πιαίνεται καὶ καρπὸν ὥριμον δίδωσι, πίστιν ὀρθόδοξον, καὶ ἀειθαλέσι τοῖς φύλλοις, ταῖς θεαρέστοις, φημί, ὠραῖζεται πράξεσι· πρὸς τε γὰρ πρᾶξιν ἐνάρετον καὶ θεωρίαν ἀθόλωτον ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ρυθμιζόμεθα, πάσης γὰρ ἀρετῆς παράκλησιν καὶ κακίας ἀπάσης ἀποτροπὴν ἐν ταύταις εὐρίσκομεν. Ἐὰν οὖν ἐσόμεθα φιλομαθεῖς, ἐσόμεθα καὶ πολυμαθεῖς· ἐπι-

1. Β' Θεσ. 2, 15.

2. Α' Κορ. 11, 2.

3. Ματθ. 5, 17.

4. Ἰω. 5, 39.

δόσεις ἡμῶν, ὡς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγου, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν»¹. Καί πρὸς τοὺς Κορινθίους γράφει· «Ἐπαινῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε καί, καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε»².

Δ' (17) 90. Διὰ τὴν Γραφήν

Ἕνας εἶναι ὁ Θεὸς τὸν ὁποῖον κηρύσσει ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Καινὴ Διαθήκη, ποῦ ὑμνεῖται καὶ δοξάζεται εἰς τὴν Τριάδα, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου· «Οὐκ ἤλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι»³. Διότι ὁ ἴδιος ἐπραγματοποίησε τὴν σωτηρίαν μας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται ὅλη ἡ Γραφή καὶ ὅλον τὸ μυστήριον. Καί πάλιν εἶπε· «Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· αὗται γὰρ μαρτυροῦσι περὶ ἐμοῦ»⁴. Καὶ ὁ Ἀπόστολος εἶπε· «Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἡμῶν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ»⁵. Λοιπὸν διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὠμίλησαν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, οἱ εὐαγγελισταὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ ποιμένες καὶ οἱ διδάσκαλοι.

Λοιπὸν «Πᾶσα Γραφή θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος»⁶. Ἐπομένως εἶναι πολὺ ὠραῖον καὶ πολὺ ὠφέλιμον εἰς τὴν ψυχὴν νὰ ἐρευνῶμεν τὰς θείας Γραφάς. Διότι ὅπως ἓνα δένδρον ποῦ εἶναι φυτευμένον εἰς τὸ μέρος ποῦ τρέχουν ἀφθονα νερά⁷, ἔτσι εὐδοκιμεῖ καὶ ἡ ψυχὴ ποῦ ποτίζεται μετὰ τὴν θείαν Γραφήν καὶ καρποφορεῖ εἰς τὸν καιρὸν τῆς, τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, καὶ στολίζεται μετὰ ἀειθαλῆ φύλλα, ἐννοῶ τὰ θεάρεστα ἔργα· διότι αἱ ἁγία Γραφαὶ δημιουργοῦν μέσα μας τὴν ἀρμονίαν ὡς πρὸς τὰ ἐνάρετα ἔργα καὶ τὴν καθαρὴν θεωρητικὴν γνῶσιν· ἐπειδὴ μέσα εἰς αὐτὰς ἀνευρίσκομεν τὴν προτροπὴν πρὸς κάθε ἀρετὴν καὶ τὴν ἀποτροπὴν ἀπὸ κάθε κακίαν. Λοιπὸν ἂν εἴμεθα φιλομαθεῖς, θά γίνωμεν καὶ πολυ-

5. Ἐβρ. 1, 1 ἔ.

6. Β' Τιμ. 3, 16.

7. Ψαλ. 1, 3.

μελεία γὰρ καὶ πόνῳ καὶ τῇ τοῦ διδόντος Θεοῦ χάριτι κατορθοῦνται ἅπαντα. «Ὁ γὰρ αἰτῶν λαμβάνει καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγῆσεται». Κρούσωμεν τοίνυν εἰς τὸν κάλλιστον παράδεισον τῶν Γραφῶν, τὸν εὐώδη, τὸν γλυκύτατον, τὸν ὠραιότατον, τὸν παντοίοις νοερῶν θεοφόρων ὀρνέων κελαδήμασι περιηχοῦντα ἡμῶν τὰ ὦτα, τὸν ἀπτόμενον ἡμῶν τῆς καρδίας, καὶ λυπουμένην μὲν παρακαλοῦντα, θυμουμένην δὲ κατευνάζοντα καὶ χαρᾶς αἰδίου ἐμπιπλῶντα, τὸν ἐπιβιβάζοντα ἡμῶν τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὰ χρυσαυγῆ μετάφρενα τῆς θείας περιστερᾶς καὶ ὑπέρλαμπρα καὶ ταῖς φανωτάταις αὐτῆς πτέρυξι πρὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ κληρονόμον τοῦ φυτουργοῦ τοῦ νοητοῦ ἀμπελῶνος ἀνάγοντα καὶ δι' αὐτοῦ τῷ Πατρὶ τῶν φώτων προσάγοντα. Ἄλλὰ μὴ παρέργως κρούσωμεν, προθύμως δὲ μᾶλλον καὶ ἐπιμόνως· μὴ ἐκκακῆσωμεν κρούοντες· οὕτω γὰρ ἡμῖν ἀνοιγῆσεται. Ἐὰν ἀναγνῶμεν ἅπαξ καὶ δις καὶ μὴ διαγνῶμεν, ἂ ἀναγινώσκωμεν, μὴ ἐκκακῆσωμεν, ἀλλ' ἐπιμείνωμεν, ἀδολεσχῆσωμεν, ἐρωτήσωμεν· «Ἐπερώτησον γὰρ», φησὶν, «τὸν πατέρα σου, καὶ ἀναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου, καὶ ἐροῦσί σοι»· οὐ γὰρ πάντων ἡ γνώσις. Ἀρυσώμεθα ἐκ τῆς τοῦ παραδείσου πηγῆς ἀένναα καὶ καθαρῶτατα νάματα ἀλλόμενα εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἐντρυφήσωμεν, ἀπλήστως κατατρυφήσωμεν· τὴν γὰρ χάριν ἀδάπανον κέκτηνται. Εἰ δέ τι καὶ παρὰ τῶν ἕξωθεν χρήσιμον καρπώσασθαι δυνηθῆμεν, οὐ τῶν ἀπηγορευμένων ἐστί. Γενώμεθα δόκιμοι τραπεζίται

1. Ματθ. 7, 8.

2. Ψαλ. 67, 14.

3. Ματθ. 21, 38 ε.

μαθείς· διότι ὅλα κατορθώνονται μὲ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν κόπον καὶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ποῦ τὰ δίδει. «Ὁ γὰρ αἰτῶν λαμβάνει καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται»¹. Ἄς κρούσωμεν λοιπὸν τὴν θύραν εἰς τὸν ὠραιότατον παράδεισον τῶν Γραφῶν, τὸν εὐωδιαστὸν, τὸν εὐχάριστον, τὸν χαριτωμένον, ὁ ὁποῖος γεμίζει τὰ αὐτιά μας μὲ κάθε εἶδους κελαδήματα τῶν πνευματικῶν θεοφόρων πτηνῶν, ὁ ὁποῖος ἀγγίζει τὴν καρδίαν μας καὶ ὅταν μὲν λυπῆται, τὴν παρηγορεῖ, ὅταν πάλιν ταράσσεται, τὴν καταπραΰνει καὶ τὴν γεμίζει ἀπὸ αἰώνιον χαρὰν, ὁ ὁποῖος ἀναβιβάζει τὴν σκέψιν μας ἐπάνω εἰς τὰ χρυσαυγῆ καὶ ὑπέρλαμπρα «μετάφρενα» τῆς θείας περιστερᾶς², τὰ ὅποια καὶ μᾶς ἀνυψώνουν μὲ τὰ ὀλοφώτεινα φτερά της πρὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν καὶ κληρονόμον τοῦ φυτουργοῦ τοῦ νοητοῦ ἀμπελῶνος³ καὶ διὰ μέσου αὐτοῦ μᾶς παρουσιάζει εἰς τὸν Πατέρα τῶν φώτων⁴. Ὅμως ἄς μὴ κρούσωμεν τὴν θύραν μὲ ἀδιαφορίαν, ἀλλὰ μὲ περισσοτέραν προθυμίαν καὶ ἐπιμονήν· ἄς μὴ ἀποθαρρυνθῶμεν κρούοντας· διότι ἔτσι θὰ μᾶς ἔνοιχθῆ ἡ θύρα. Ἄν δηλαδὴ ἀναγνώσωμεν μίαν καὶ δύο φορές καὶ ἕν ἀντιληφθοῦμεν αὐτὰ ποῦ ἀνεγνώσαμεν, ἄς μὴ ἀποθαρρυνθῶμεν, ἀλλὰ ἄς ἐπιμείνωμεν, ἄς λεπτολογήσωμεν, ἄς ἐρωτήσωμεν· «Ἐπερώτησον γάρ», λέγει ἡ Γραφή, «τὸν πατέρα σου καὶ ἔναγγελεῖ σοι, τοὺς πρεσβυτέρους σου καὶ ἐροῦσί σοι»⁵. διότι ἡ γνῶσις δὲν εἶναι χάρισμα ὄλων⁶. Ἄς ἀντλήσωμεν ἀπὸ τὴν τηγὴν τοῦ παραδείσου αἰεῖρα καὶ ὀλοκάθαρα νερά, ποῦ κινοῦνται πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν⁷, ἄς τὰ ἀπολαύσωμεν, ἄς ἐπιμείνωμεν εἰς τὴν ἀπόλαυσίν των ἀχόρταγα· διότι ἔχουν ἀνεξάντλητον τὴν χάριν. Ἄν πάλιν ἠμπορέσωμεν νὰ ἀπσκομίσωμεν κάτι ὠφέλιον καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας, δὲν εἶναι ἀπηγορευμένον. Ἄς γίνωμεν ἐπιτυχημένοι τραπεζίται, μὲ τὸ νὰ ἐπισωρεύωμεν τὸ

4. Ἰακ. 1, 17.

5. Δευτ. 32, 7.

6. Α' Κορ. 8, 7.

7. Ἰω. 4, 14.

τὸ μὲν γήσιον καὶ καθαρὸν χρυσίον σωρεύοντες, τὸ δὲ κίβδηλον παραιτούμενοι. Λάβωμεν λόγους καλλίστους, θεοὺς δὲ γελοίους καὶ μύθους ἄλλοτρίους τοῖς κυσὶν ἀπορρήψωμεν· πλείστην γὰρ ἐξ αὐτῶν κατ' αὐτῶν ἰσχὺν κτήσασθαι δυνηθείημεν.

Ἰστέον δέ, ὡς εἴκοσι καὶ δύο βίβλοι εἰσὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κατὰ τὰ στοιχεῖα τῆς Ἑβραϊδος φωνῆς. Εἴκοσι δύο γὰρ στοιχεῖα ἔχουσιν, ἐξ ὧν πέντε διπλοῦνται, ὡς γίνεσθαι αὐτὰ εἴκοσι ἑπτὰ· διπλοῦν γάρ ἐστι τὸ Χάφ καὶ τὸ Μέμ καὶ τὸ Νοῦν καὶ τὸ Πέ καὶ τὸ Σαδί. Διὸ καὶ αἱ βίβλοι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον εἴκοσι δύο μὲν ἀριθμοῦνται, εἴκοσι ἑπτὰ δὲ εὐρίσκονται διὰ τὸ πέντε ἐξ αὐτῶν διπλοῦσθαι. Συνάπτεται γὰρ Ροῦθ τοῖς Κριταῖς καὶ ἀριθμεῖται παρ' Ἑβραίοις μία βίβλος· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τῶν Βασιλειῶν μία βίβλος· ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν μία βίβλος· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων μία βίβλος· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τοῦ Ἔσδρα μία βίβλος. Οὕτως οὖν σύγκεινται αἱ βίβλοι ἐν πεντατεύχοις τέτρασι, καὶ μένουσιν ἄλλαι δύο, ὡς εἶναι τὰς ἐνδιαθέτους βίβλους οὕτως· πέντε νομικάς· Γένεσιν, Ἔξοδον, Λευιτικόν, Ἀριθμούς, Δευτερονόμιον· αὕτη πρώτη πεντάτευχος, ἣ καὶ νομοθεσία. Ἐἶτα ἄλλη πεντάτευχος, τὰ καλούμενα Γραφεῖα, παρά τισι δὲ Ἀγιόγραφα, ἃτινά ἐστιν οὕτως· Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, Κριταὶ μετὰ τῆς Ροῦθ, Βασιλειῶν πρώτη μετὰ τῆς δευτέρας, βίβλος μία, Βασιλειῶν τρίτη μετὰ τῆς τετάρτης βίβλος μία, καὶ αἱ δύο τῶν Παραλειπο-

1. Ἡ πρώτη συλλογὴ τῶν θεοπνεύστων βιβλίων τῆς Π.Δ. εἶναι ἡ Πεντάτευχος τοῦ Μωυσέως, ἡ ὁποία ἐγράφη τὸν 13ον αἰ. π.Χ. καὶ ἦταν ἀποτεθειμένη εἰς τὴν Κιβωτὸν τῆς Διαθήκης. Ὁ πρῶτος Κανὼν τῶν ἱερῶν βιβλίων τῆς Π.Δ. εἶναι ὁ Ἔσδραϊος Κανὼν ὁ ὁποῖος ἐγινε μὲ πρωτοβουλίαν τοῦ Ἔσδρα (531 π.Χ.) μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆν Βαβυλωνίων αἰχμαλωσίαν (536 π.Χ.). Ὁ Κανὼν τῆς Π.Δ. συνεπληρώθη ὀριστικῶς μὲ τὰ ἱερὰ βιβλία ποῦ ἐγράφησαν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Βαβυλώνας, τὸ ἔτος 100 π.Χ. Οἱ Ἑβραῖοι καὶ ἡ

ἀτόφιον καὶ καθαρὸν χρυσάφι, καὶ μὲ τὸ νὰ ἀποφεύγωμεν τὸ νοθευμένον. Ἐς δεχθῶμεν τοὺς ὠραιοτάτους λόγους, καὶ ἄς πετάξωμεν εἰς τὰ σκυλιὰ τοὺς γελοίους θεοὺς καὶ τοὺς ξένους μύθους· διότι θὰ ἠμπορέσωμεν νὰ ἀποκτήσωμεν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς λόγους πάρα πολλὴν δύναμιν ἐναντίον αὐτῶν.

Πρέπει δὲ νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι εἴκοσι δύο, σύμφωνα μὲ τὰ γράμματα τῆς Ἑβραϊκῆς γλώσσης. Διότι οἱ Ἑβραῖοι ἔχουν εἴκοσι δύο γράμματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ πέντε διπλασιάζονται, ὥστε νὰ γίνουν αὐτὰ εἴκοσι ἑπτὰ· διπλοῦν δηλαδὴ εἶναι τὸ Χάφ καὶ τὸ Μέμ καὶ τὸ Νοῦν καὶ τὸ Πέ καὶ τὸ Σαδί. Δι' αὐτὸ καὶ τὰ βιβλία, σύμφωνα μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀριθμοῦνται εἴκοσι δύο, ἀλλὰ εἶναι εἴκοσι ἑπτὰ, ἐπειδὴ πέντε ἀπὸ αὐτὰ διπλασιάζονται. Ἐνώνεται δηλαδὴ τὸ βιβλίον τῆς Ρουθ μὲ τὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν καὶ ἀριθμεῖται εἰς τοὺς Ἑβραίους ὡς ἓνα βιβλίον· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τῶν Βασιλειῶν ἓνα βιβλίον· ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη τῶν Βασιλειῶν ἓνα βιβλίον· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τῶν Παραλειπομένων ἓνα βιβλίον· ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα τοῦ Ἐσδρα ἓνα βιβλίον. Ἔτσι λοιπὸν τὰ βιβλία συναποτελοῦν τέσσαρες πεντατεύχους καὶ ἀπομένουν ἄλλα δύο, ὥστε νὰ εἶναι τὰ βιβλία ποὺ περιλαμβάνονται εἰς τὸν Κανόνα¹ ὡς ἑξῆς· πέντε νομικά· ἡ Γένεσις, ἡ Ἔξοδος, τὸ Λευιτικόν, οἱ Ἀριθμοί, τὸ Δευτερονόμιον· αὕτη εἶναι ἡ πρώτη πεντάτευχος, ἡ ὁποῖα ὀνομάζεται καὶ νομοθεσία. Ἐπειτα ἄλλη πεντάτευχος, τὰ βιβλία ποὺ ὀνομάζονται Γραφεῖα, ἀπὸ μερικοὺς δὲ Ἀγιογράφα, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ ἑξῆς· ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, οἱ Κριταὶ μὲ τὴν Ρουθ, ἡ πρώτη Βασιλειῶν μὲ τὴν δευτέραν ἓνα βιβλίον, ἡ τρίτη Βασιλειῶν μὲ τὴν τετάρτην ἓνα βιβλίον, καὶ αἱ δύο τῶν Παραλειπο-

Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία δὲν δέχονται τὴν αὐθεντίαν τῶν 12 τελευταίων βιβλίων καὶ τὰ χαρακτηρίζουν δευτεροκανονικά. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἀναγνωρίζει ὡς κανονικὰ θεόπνευστα καὶ ἰσόκυρα καὶ τὰ 49 βιβλία τῆς Π.Δ., τὴν δὲ ἀναγνώρισίν τιν ἐπεκύρωσεν ἐπισήμως ἡ Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (692 μ.Χ.). Ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς μνημονεύει ἐδῶ τὴν παλαιότεραν παράδοσιν.

μένων, βίβλος μία· αὕτη δευτέρα πεντάτευχος. Τρίτη πεντάτευχος αἱ στιχῆρεις βίβλοι· τοῦ Ἰώβ, τὸ Ψαλτήριον, Παροιμίαι Σολομῶντος, Ἐκκλησιαστής τοῦ αὐτοῦ, τὰ Ἄσματα τῶν ἁσμάτων τοῦ αὐτοῦ. Τετάρτη πεντάτευχος ἡ προφητικὴ· τὸ δωδεκαπρόφητον, βίβλος μία, Ἡσαΐας, Ἱερεμίας, Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ. Εἶτα τοῦ Ἐσδρα, αἱ δύο εἰς μίαν συναπτόμεναι βίβλον, καὶ ἡ Ἐσθήρ. Ἡ δὲ Πανάρετος, τουτέστιν ἡ Σοφία τοῦ Σολομῶντος, καὶ ἡ Σοφία τοῦ Ἰησοῦ, ἣν ὁ πατήρ μὲν τοῦ Σιράχ ἐξέθετο Ἑβραϊστί, Ἑλληνιστὶ δὲ ἡρμηνεύσεν ὁ τούτου μὲν ἕγγονος Ἰησοῦς, τοῦ δὲ Σιράχ υἱός· ἐνάρετοι μὲν καὶ καλαί, ἀλλ' οὐκ ἀριθμοῦνται οὐδὲ ἕκειντο ἐν τῇ κιβωτῷ.

Τῆς δὲ Νέας Διαθήκης εὐαγγέλια τέσσαρα· τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸ κατὰ Μάρκον, τὸ κατὰ Λουκᾶν, τὸ κατὰ Ἰωάννην· Πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Λουκᾶ τοῦ εὐαγγελιστοῦ· καθολικαὶ ἐπιστολαὶ ἑπτὰ· Ἰακώβου μία, Πέτρου δύο, Ἰωάννου τρεῖς, Ἰούδα μία· Παύλου ἀποστόλου ἐπιστολαὶ δεκατέσσαρες, Ἀποκάλυψις Ἰωάννου εὐαγγελιστοῦ, κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος.

Δ' (18) 91. Περὶ τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων

Τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων τρόποι γενικοὶ εἰσι τέσσαρες· Α' τὰ μὲν γὰρ καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἀρμόσει αὐτῷ, Β' τὰ δὲ ἐν τῇ ἐνώσει, Γ' τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔνωσιν, Δ' τὰ δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

Α' Καὶ τῶν πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως μὲν τρόποι εἰσὶν ἕξ· α' Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν τὸ συναφὲς τῆς φύσεως καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα

1. Ὁ Κανὼν τῆς Κ.Δ. ἐγίνε μεταξὺ 150 - 200 π.Χ. εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἰταλοῦ Μουρατόρι ὁ ὁποῖος ἀνεκάλυψε (1740) τὸ χειρόγραφον τοῦ 2ου αἰ. πού περιέχει τὸν κατάλογον τῶν 27 κανονικῶν βιβλίων τῆς Κ.Δ.

μένων ἓνα βιβλίον· αὐτὴ εἶναι ἡ δευτέρα πεντάτευχος. Τρίτη πεντάτευχος εἶναι «αἱ στιχήρεις βίβλοι»· τοῦ Ἰώβ, τὸ Ψαλτήριον, αἱ Παροιμίαι Σολομῶντος, ὁ Ἐκκλησιαστής τοῦ ἰδίου συγγραφέως, τὰ Ἔσθρα τῶν ἁσμάτων τοῦ ἰδίου συγγραφέως. Τετάρτη πεντάτευχος εἶναι ἡ προφητικὴ· τὸ δωδεκαπρόφητον ἓνα βιβλίον, ὁ Ἡσαίας, ὁ Ἰερεμίας, ὁ Ἰζεκιήλ, ὁ Δανιήλ· ἔπειτα τὰ δύο βιβλία τοῦ Ἔσθρα ποὺ ἐνώνονται εἰς ἓνα βιβλίον, καὶ ἡ Ἔσθρ. Ἡ δὲ Πανάρετος, δηλαδὴ ἡ Σοφία τοῦ Σολομῶντος καὶ ἡ Σοφία τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὁποίαν ὁ πατέρας τοῦ Σιράχ ἀνέπτυξεν εἰς τὰ Ἑβραϊκά, τὴν ἑρμήνευσεν ὁμοῦς εἰς τὰ Ἑλληνικά ὁ ἑγγονός του Ἰησοῦς καὶ υἱός τοῦ Σιράχ· ἦταν βέβαια ἠθικὰ καὶ ὠφέλιμα βιβλία, ἀλλὰ δὲν ἀριθμοῦνται, οὔτε ἦταν τοποθετημένα μέσα εἰς τὴν κιβωτόν.

Βιβλία δὲ τῆς Νέας Διαθήκης ¹ εἶναι τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια· τὸ κατὰ Ματθαῖον, τὸ κατὰ Μᾶρκον, τὸ κατὰ Λουκᾶν, τὸ κατὰ Ἰωάννην· αἱ Πράξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων ποὺ ἔχουν γραφῆ μετὰ τὸ χεῖρι τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ· αἱ ἑπτὰ καθολικαὶ ἐπιστολαί· μία τοῦ Ἰακώβου, δύο τοῦ Πέτρου, τρεῖς τοῦ Ἰωάννου, μία τοῦ Ἰούδα· δέκα τέσσαρες ἐπιστολαὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, οἱ Κανόνες τῶν ἁγίων ἀποστόλων ποὺ ἔχουν γραφῆ μετὰ τὸ χεῖρι τοῦ Κλήμεντος ².

Δ' (18) 91. Δι' αὐτὰ ποὺ λέγονται διὰ τὸν Χριστόν

Ἐπὶ τῶν τέσσαρες γενικοὶ τρόποι αὐτῶν ποὺ λέγονται διὰ τὸν Χριστόν· Α' ἄλλα δηλαδὴ θὰ ταιριάζῃ νὰ ἀποδίδωνται εἰς αὐτὸν καὶ πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, Β' ἄλλα κατὰ τὴν ἔνωσιν, Γ' ἄλλα μετὰ τὴν ἔνωσιν, Δ' ἄλλα μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

Α' Καὶ ὑπάρχουν ἕξ τρόποι αὐτῶν ποὺ λέγονται πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως: α' Ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ φανερώουν τὴν συνοχὴν τῆς

¹ Ἡ ἐπίσημος ἀναγνώρισις ἐγένετο ἀπὸ τὴν Πενθέκτην Οἰκουμενικὴν Σύνοδον.

² Κλήμης· ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου, Ἐπίσκοπος Ρώμης, ὁ ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων Διατάξεις συγγραψάμενος.

ὁμοούσιον δηλοῖ ὡς τὸ «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν» καὶ τὸ «Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ εἶρακε τὸν Πατέρα» καὶ τὸ «Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων» καὶ τὰ τοιαῦτα. β' Τὰ δὲ τὸ τέλειον τῆς ὑποστάσεως, ὡς τὸ «Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ» καὶ τὸ «Μεγάλῃς βουλήσιν ἄγγελος, θαυμαστὸς σύμβουλος» καὶ τὰ ὅμοια. γ' Τὰ δὲ τὴν ἐν ἀλλήλαις τῶν ὑποστάσεων περιχώρησιν ὡς τὸ «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί» καὶ τὴν ἀνεκφοιτήτων ἴδρυσιν ὡς «λόγος, σοφία καὶ δύναμις καὶ ἀπαύγασμα». Ὁ τε γὰρ λόγος ἐν τῷ νῶ - λόγον δὲ φημι τὸν οὐσιώδη, - καὶ ἡ σοφία ὁμοίως, καὶ ἐν τῷ δυναμένῳ ἢ δύναιμι, καὶ ἐν τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα ἀνεκφοιτήτως ἴδρυται, ἐξ αὐτῶν πηγαζόμενα. δ' Τὰ δὲ ὡς ἐξ αἰτίου τοῦ Πατρὸς ὡς τὸ «Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν» ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἔχει τὸ τε εἶναι καὶ πάντα, ὅσα ἔχει· τὸ μὲν εἶναι γεννητῶς καὶ οὐ δημιουργητικῶς ὡς τὸ «Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἤκω. Καὶ γὰρ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα». Πάντα δέ, ὅσα ἔχει, οὐ μεταδοτικῶς οὔτε διδακτικῶς, ἀλλ' ὡς ἐξ αἰτίου ὡς τὸ «Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα οὕτω ποιῶντα». Εἰ μὴ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐστίν, οὐδὲ ὁ Υἱός· ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ ὁ Υἱὸς καὶ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ οὐ μετὰ τὸν Πατέρα. Ὁμοίως καί, ἃ ποιεῖ, ἐξ αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ, οὐχ ὁμοία, ἀλλ' ἡ αὐτὴ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ

1. Ἰω. 10, 30.

2. Ἰω. 14, 9.

3. Φιλ. 2, 6.

4. Ἐβρ. 1, 3.

5. Ἦσ. 9, 6.

6. Ἰω. 14, 40.

7. Ἰω. 1, 1. Α' Κορ. 1, 24. Ἐβρ. 1, 3.

φύσεως καὶ τὸ ὁμοούσιον πρὸς τὸν Πατέρα, ὅπως τὸ χωρίον· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν»¹ καὶ τὸ χωρίον· «Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα»² καὶ τὸ χωρίον· «Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων»³ καὶ τὰ ὅμοια· β' ἄλλα τὴν τελειότητα τῆς ὑποστάσεως, ὅπως τὸ χωρίον· «Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ»⁴ καὶ τὸ χωρίον «Μεγάλης βουλήs Ἄγγελος, θαυμαστός σύμβουλος»⁵ καὶ τὰ ὅμοια· γ' Ἄλλα φανερώνουν τὴν περιχώρησιν μεταξύ τῶν ὑποστάσεων, ὅπως τὸ χωρίον· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί»⁶, καὶ τὴν ἀδιάκοπον διαμονήν, ὅπως· «Λόγος καὶ σοφία καὶ δύναμις καὶ ἀπαύγασμα»⁷. Διότι καὶ ὁ Λόγος ἀδιάκοπα διαμένει εἰς τὸν νοῦν (Λόγον δὲ ἐνοῶ αὐτὸν ποῦ ἔχει ὑπαρξιν) καὶ ἡ σοφία παρομοίως, καὶ ἡ δύναμις εἰς αὐτὸ ποῦ ἔχει δύναμιν καὶ ἡ ἀκτινοβολία εἰς τὸ φῶς, ἐπειδὴ πηγάζουν ἀπὸ αὐτά· δ' Ἄλλα φανερώνουν ὅτι προῆλθεν ἀπὸ τὸν Πατέρα, ὡς αἴτιον, ὅπως τὸ χωρίον· «Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν»⁸· διότι ἀπὸ αὐτὸν ἔχει τὴν ὑπαρξιν καὶ ὅλα ὅσα ἔχει· τὴν μὲν ὑπαρξιν μὲ γέννησιν καὶ ὄχι μὲ δημιουργίαν, ὅπως τὸ χωρίον· «Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκω»⁹. Κἀγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα»¹⁰. Καὶ ὅλα ὅσα ἔχει, τὰ ἔχει ὄχι μὲ μετάδοσιν, οὔτε μὲ μάθησιν, ἀλλὰ ὡσάν ἀπὸ «αἴτιον», ὅπως τὸ χωρίον· «Οὐ δύναται ὁ Κύριος ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπη τὸν Πατέρα οὕτως ποιοῦντα»¹¹. Διότι ἂν δὲν ὑπάρχη ὁ Πατὴρ, δὲν ὑπάρχει καὶ ὁ Υἱὸς· ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς προῆλθεν ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ εἶναι ἀχώριστα ἠνωμένος μὲ τὸν Πατέρα καὶ μαζί μὲ τὸν Πατέρα καὶ ὄχι μετὰ τὸν Πατέρα. Παρομοίως καὶ αὐτὰ ποῦ δημιουργεῖ, τὰ δημιουργεῖ ἀπὸ αὐτὸν καὶ μαζί μὲ αὐτόν· διότι ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ δύναμις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι μία καὶ ἡ ἰδία,

8. Ἰω. 14, 18.

9. Ἰω. 16, 27.

10. Ἰω. 6, 57.

11. Ἰω. 5, 19.

καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος θέλησις, ἐνέργειά τε καὶ δύναμις. ἐ' Τὰ δὲ ὡς τῆς πατρικῆς εὐδοκίας διὰ τῆς αὐτοῦ ἐνεργείας πληρουμένης οὐχ ὡς δι' ὄργάνου ἢ δούλου, ἀλλ' ὡς δι' οὐσιώδους καὶ ἐνυποστάτου αὐτοῦ Λόγου καὶ σοφίας καὶ δυνάμεως διὰ τὸ μίαν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ θεωρεῖσθαι κίνησιν, ὡς τὸ «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο», καὶ τὸ «Ἀπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτούς», καὶ τὸ «Ἴνα γνῶσιν, ὅτι σὺ με ἀπέστελας». στ' Τὰ δὲ προφητικῶς καὶ τούτων τὰ μὲν ὡς μέλλοντα, οἷον «Ἐμφανῶς ἤξει», καὶ τὸ τοῦ Ζαχαρίου «Ἴδου ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι», καὶ τὸ ὑπὸ Μιχαίου εἰρημένον «Ἴδου Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ καὶ καταβήσεται καὶ ἐπιβήσεται ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς»· τὰ δὲ μέλλοντα ὡς παρψηχότα, ὡς τὸ· «Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη», καὶ τὸ· «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ», καὶ· «Διὰ τοῦτο, ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου» καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τὰ μὲν οὖν πρὸ τῆς ἐνώσεως καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐπ' αὐτῷ λεχθήσεται, τὰ δὲ μετὰ τὴν ἔνωσιν πρὸ τῆς ἐνώσεως οὐδαμῶς, εἰ μήτιγε προφητικῶς, ὡς ἔφημεν.

Β' Τῶν δὲ ἐν τῇ ἐνώσει τρόποι εἰσὶ τρεῖς: α' Ὅτε μὲν γὰρ ἐκ τοῦ κρείττονος τὸν λόγον ποιούμεθα, θέωσιν τῆς σαρκὸς καὶ λόγωνσιν καὶ ὑπερύψωσιν λέγομεν καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸν προσγενόμενον τῇ σαρκὶ πλοῦτον ἐκ τῆς πρὸς τὸν ὑψιστον Θεὸν Λόγον ἐνώσεώς τε καὶ συμφύτας ἐμφαίνοντες. β' Ὅτε δὲ ἀπὸ τοῦ ἐλάττονος, σάρκωσιν τοῦ

1. Ἰω. 1, 3.

2. Ψαλ. 106, 20.

3. Ἰω. 11, 42.

4. Ψαλ. 49, 3.

5. Ζαχ. 9, 9.

6. Μιχ. 1, 3.

7. Βαρ. 3, 36· 38.

ὄχι ὁμοία, ἀλλὰ ἡ ἴδια. ε' Ἄλλα, ἐπειδὴ μὲ τὴν ἐνέργειάν του ἐκπληρώνεται ἡ εὐδοκία τοῦ Πατρὸς καὶ ὄχι ὡσάν μὲ ὄργανον ἢ δούλον, ἀλλὰ ὡσάν μὲ πραγματικὸν καὶ ἐνυπόστατον Λόγον καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν, ἐπειδὴ νοεῖται μία κίνησις εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ὅπως τὸ χωρίον· «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο»¹ καὶ τὸ χωρίον· «Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτούς»² καὶ τὸ χωρίον· «Ἴνα γινῶσιν, ὅτι σύ με ἀπέστειλας»³. στ' Ἄλλα μὲ προφητικὸν τρόπον· καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἄλλα ὡς μελλούμενα, ὅπως· «Ἐμφανῶς ἤξει»⁴, καὶ ὁ λόγος τοῦ Ζαχαρίου· «Ἰδοὺ ὁ Βασιλεὺς σου ἔρχεται σοι»⁵, καὶ αὐτὸ πού ἔχει λεχθῆ ἀπὸ τὸν Μιχαϊάν· «Ἰδοὺ Κύριος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ καὶ καταβήσεται καὶ ἐπιβήσεται ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς»⁶· καὶ ἄλλα φανερώνουν τὰ μελλούμενα, ὡς παρελθόντα, ὅπως τὸ χωρίον· «Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνανεστράφη»⁷, καὶ τὸ χωρίον· «Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν τῶν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ»⁸, καὶ τὸ χωρίον· «Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου»⁹ καὶ τὰ παρόμοια.

Ἐκεῖνα βέβαια πού ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν πρὸ τῆς ἐνώσεως, θὰ ἀποδοθοῦν καὶ μετὰ τὴν ἐνωσιν, ἐκεῖνα ὁμως πού ἀποδίδονται μετὰ τὴν ἐνωσιν, καθόλου δὲν ἀποδίδονται πρὸ τῆς ἐνώσεως, ἐκτὸς ἂν κάτι λέγεται μὲ προφητικὸν τρόπον, ὅπως εἴπαμεν.

Β' Αὐτῶν πού ἀποδίδονται εἰς τὴν ἐνωσιν τρεῖς εἶναι οἱ τρόποι: α' Ὅταν δηλαδὴ ὁμιλοῦμεν ξεκινῶντας ἀπὸ τὸ ἀνώτερον¹⁰, κάνομεν λόγον διὰ θέωσιν τῆς σαρκός, καὶ «λόγωσιν»¹¹ καὶ ὑπερύψωσιν καὶ τὰ παρόμοια, φανερώνοντας τὸν πλοῦτον πού προσετέθη εἰς τὴν σάρκα ἀπὸ τὴν ἐνωσιν καὶ τὴν φυσικὴν σύνδεσιν μὲ τὸν ὑψιστον Θεὸν Λόγον. β' Ὅταν πάλιν ὁμιλοῦμεν ξεκινῶν-

8. Παρ. 8, 22.

9. Ψαλ. 44, 8.

10. Ἀνώτερον εἶναι ἡ θεότης.

11. Ὁ ὅρος «λόγωσις» (ἐκ τοῦ Λόγος) ἐκφράζει βασικὴν ἀλήθειαν τῆς ὀρθοδόξου πατερικῆς θεολογίας. Εἶναι παράλληλος τοῦ ὄρου θέωσις.

Θεοῦ Λόγου, ἐνανθρώπησιν, κένωσιν, πτωχείαν, τ' απείνωσίν φαμεν· ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκ τῆς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον κράσεως ἐπιλέγεται τῷ Λόγῳ τε καὶ Θεῷ. γ' Ὄταν δὲ ἐξ ἄμφοῖν ἅμα, ἔνωσιν, κοινωνίαν, χρίσιν, συμφυίαν, συμμόρφωσιν καὶ τὰ τοιαῦτα φάσκομεν. Διὰ τοῦτον οὖν τὸν τρίτον τρόπον οἱ προλελεγμένοι δύο τρόποι λέγονται. Διὰ γὰρ τῆς ἐνώσεως δὴ λούται, τί ἔσχεν ἑκάτερον ἐκ τῆς τοῦ συνυφαστώτος αὐτῷ ἁρμογῆς καὶ περιχωρήσεως· διὰ γὰρ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν ἢ σὰρξ τεθεῶσθαι λέγεται καὶ Θεὸς γενέσθαι καὶ ὁμοθεὸς τῷ Λόγῳ· καὶ ὁ Θεὸς Λόγος σαρκωθῆναι καὶ ἄνθρωπος γενέσθαι καὶ κτίσμα λέγεσθαι καὶ ἔσχατος καλεῖσθαι, οὐχ ὡς τῶν δύο φύσεων μεταβληθειῶν εἰς μίαν φύσιν σύνθετον - ἀδύνατον γὰρ ἐν μιᾷ φύσει ἅμα τὰ ἐναντία φυσικὰ γενέσθαι, - ἀλλ' ὡς τῶν δύο φύσεων καθ' ὑπόστασιν ἐνωθειῶν καὶ τὴν εἰς ἀλλήλας περιχώρησιν ἀσύγχυτον καὶ ἀμετάβλητον ἔχουσῶν. Ἡ δὲ περιχώρησις οὐκ ἐκ τῆς σαρκός, ἀλλ' ἐκ τῆς θεότητος γέγονεν· ἀμήχανον γὰρ τὴν σάρκα περιχωρησάσθαι διὰ τῆς θεότητος, ἀλλ' ἡ θεία φύσις ἅπαξ περιχωροῦσα διὰ τῆς σαρκός ἔδωκε καὶ τῇ σαρκὶ τὴν πρὸς αὐτὴν ἄρρητον περιχώρησιν, ἣν δὴ ἔνωσιν λέγομεν.

Ἰστέον δέ, ὡς ἐπὶ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου τρόπου τῶν ἐν τῇ ἐνώσει τὸ ἀνάπαλιν θεωρεῖται. Ὄτε γὰρ περὶ τῆς σαρκός τὸν λόγον ποιούμεθα, θέωσιν καὶ λόγωσιν καὶ ὑπερύψωσιν καὶ χρίσιν φαμεν· ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς θεότητος ταῦτα, περὶ δὲ τὴν σάρκα θεωρεῖται. Ὄτε δὲ περὶ τοῦ Λόγου, κένωσιν, σάρκωσιν, ἐνανθρώπησιν, τα-

1. Κατώτερον εἶναι ἢ ἀνθρωπότης, ἢ ἀνθρωπίνη φύσις.

2. Πρβλ. Φιλ. 2, 7.

τας από τὸ κακώτερον¹, κάνομεν λόγον διὰ σάρκωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου, ἐνανθρώπησιν, κένωσιν², πτωχείαν, ταπείνωσιν· διότι αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια ἀποδίδονται εἰς τὸν Λόγον καὶ Θεὸν ἐξ αἰτίας τῆς ἐνώσεώς του μετὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. γ' Ὄταν πάλιν ὁμιλῶμεν ξεκινῶντας ἀπὸ τὰ δύο συγχρόνως, κάνομεν λόγον διὰ ἔνωσιν, κοινωνίαν, χρίσιν, φυσικὴν σύνδεσιν, συμμόρφωσιν³ καὶ τὰ παρόμοια. Οἱ δύο προηγούμενοι λοιπὸν τρόποι λέγονται δι' αὐτὸν τὸν τρίτον τρόπον. Διότι μετὰ τὴν ἔνωσιν φανερώνεται τί ἀπέκτησε τὸ καθένα ἀπὸ τὴν σύναψιν καὶ περιχώρησιν αὐτοῦ ποῦ συνυπῆρχεν· ἐπειδὴ χάρις εἰς τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν λέγεται ὅτι ἡ σάρκα ἔχει θεωθῆ καὶ ἔγινε Θεὸς καὶ «ὁμόθεος» μετὰ τὸν Λόγον, καὶ ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἐσαρκώθη καὶ ἔγινεν ἄνθρωπος καὶ θεωρεῖται κτίσμα καὶ ὀνομάζεται «ἔσχατος»⁴, ὄχι διότι τάχα αἱ δύο φύσεις μετεβλήθησαν εἰς μίαν σύνθετον· εἶναι πράγματι ἀδύνατον νὰ συνενωθοῦν συγχρόνως εἰς μίαν φύσιν τὰ ἀντίθετα φυσικὰ γνωρίσματα - ἀλλὰ διότι ἠνώθησαν ὑποστατικὰ αἱ δύο φύσεις καὶ διότι διατηροῦν τὴν μεταξύ των περιχώρησιν ἀσύγχυτον καὶ ἀμετάβλητον. Ἡ περιχώρησις ὁμῶς δὲν ἔγινε χάρις εἰς τὴν σάρκα, ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν θεότητα· διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ περιχωρήσῃ ἡ σάρκα διὰ μέσου τῆς θεότητος, ἀλλὰ μετὰ τὸ νὰ περιχωρήσῃ μία φορὰ ἡ θεία φύσις διὰ μέσου τῆς σαρκός, ἐχάρισε καὶ εἰς τὴν σάρκα τὴν ἀνέκφραστον περιχώρησιν πρὸς αὐτήν, τὴν ὁποίαν, ὅπως εἶναι γνωστὸν, τὴν ὀνομάζομεν ἔνωσιν.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι εἰς τὸν πρῶτον καὶ δεῦτερον τρόπον αὐτῶν ποῦ λέγονται κατὰ τὴν ἔνωσιν νοεῖται τὸ ἀντίστροφον. Ὄταν δηλαδὴ ὁμιλῶμεν διὰ τὴν σάρκα, κάνομεν λόγον διὰ θέωσιν καὶ «λόγωσιν» καὶ ὑπερύψωσιν καὶ χρίσιν· διότι αὐτὰ προέρχονται βέβαια ἀπὸ τὴν θεότητα, νοοῦνται ὁμῶς σχετικῶς μετὰ τὴν σάρκα. Ὄταν πάλιν ὁμιλῶμεν διὰ τὸν Λόγον, κάνομεν λόγον διὰ κένωσιν, σάρκωσιν, ἐνανθρώπησιν, ταπείνω-

3. Πρβλ. Φιλ. 3, 21.

4. Ἀποκ. 1, 17.

πείνωσιν καὶ τὰ τοιαῦτα, ἅτινα, ὡς ἔφημεν, ἐκ τῆς σαρκὸς ἐπιλέγεται τῷ Λόγῳ τε καὶ Θεῷ· αὐτὸς γὰρ ταῦτα ὑπέμεινεν ἐκῶν.

Γ' Τῶν δὲ μετὰ τὴν ἔνωσιν τρόποι εἰσὶ τρεῖς: Πρῶτος ὁ τῆς θείας φύσεως δηλωτικὸς, ὡς τὸ· «'Εγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί», καὶ «'Εγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν», καὶ πάντα, ὅσα πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτῷ ἐπιλέγεται, ταῦτα καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αὐτῷ ἐπιλεχθήσεται πλὴν τοῦ μὴ εἰληφέναι σάρκα καὶ τὰ αὐτῆς φυσικά. Δεύτερος ὁ τῆς ἀνθρωπίνης ὡς τὸ· «Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα;», καὶ τὸ· «Οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου» καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τούτων δὲ τῶν ἀνθρωποπρεπῶς ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ λεγομένων καὶ γεγραμμένων, εἴτε ἐν ῥήμασιν, εἴτε ἐν πράγμασιν, τρόποι εἰσὶ ἕξ.

α' Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν κατὰ φύσιν οἰκονομικῶς πέπρακταί τε καὶ λέλεκται, οἷον ὁ ἐκ Παρθένου τόκος, ἡ καθ' ἡλικίαν αὔξησις τε καὶ προκοπή, ἡ πείνα, ἡ δίψα, ὁ κόπος, τὸ δάκρυον, ὁ ὕπνος, ἡ τῶν ἡλίων τρήσις, ὁ θάνατος καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅσα φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη ὑπάρχουσιν· ἐν τούτοις γὰρ ἅπασι μίξις μὲν ἐστὶ τοῦ θείου πρὸς τὸ ἀνθρώπινον πλὴν τοῦ σώματος ἀληθῶς εἶναι πιστεύεται, οὐδὲν τούτων τοῦ θείου πάσχοντος, δι' αὐτῶν δὲ τὴν ἡμῶν οἰκονομοῦντος σωτηρίαν.

β' Τὰ δὲ κατὰ προσποίησην. οἷον τὸ ἐρωτᾶν «Ποῦ τεθείκατε Λάζαρον;», ὁ ὑπὸ τὴν συκὴν δρόμος, τὸ ὑποδύεσθαι, ἡ γοὺν ὑπαναχωρεῖν,

1. Ἰω. 14, 10.

2. Ἰω. 10, 30.

3. Ἰω. 7, 19 καὶ 8, 40.

σιν, καὶ τὰ παρόμοια, τὰ ὅποια, ὅπως εἶπαμεν, ἀποδίδονται εἰς τὸν Λόγον καὶ Θεὸν ἀπὸ τὴν σάρκα, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος τὰ ὑπέφερεν αὐτὰ μὲ τὴν θέλησίν του.

Γ' Αὐτῶν πάλιν πού ἀποδίδονται μετὰ τὴν ἔνωσιν τρεῖς εἶναι οἱ τρόποι: Πρῶτος εἶναι αὐτὸς πού φανερώνει τὴν θεῖαν φύσιν, ὅπως τὸ χωρίον· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί»¹, καὶ· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν»², καὶ ὅλα ὅσα ἀποδίδονται εἰς αὐτὸν προτοῦ νὰ γίνῃ ἄνθρωπος, αὐτὰ θὰ ἀποδοθοῦν εἰς αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν ἐπῆρε σάρκα καὶ τὰ φυσικὰ τῆς γνωρίσματα. Δεύτερος εἶναι αὐτὸς πού φανερώνει τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅπως τὸ χωρίον· «Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα;»³, καὶ τὸ χωρίον· «Οὕτω δεῖ ὑψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου»⁴ καὶ τὰ παρόμοια.

Ἄπὸ αὐτὰ πάλιν πού λέγονται καὶ ἔχουν γραφῆ διὰ τὸν Σωτῆρα Χριστόν, μὲ τρόπον πού ταιριάζει εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἴτε εἰς τὰ λόγια, εἴτε εἰς τὰ γεγονότα, ἔξ εἶναι οἱ τρόποι.

α' Ἄλλα δηλαδὴ ἀπὸ αὐτὰ ἔχουν γίνῃ καὶ ἔχουν λεχθῆ σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν κατὰ τὸ σχέδιον τῆς οἰκονομίας, ὅπως ἡ γέννησις ἀπὸ τὴν Παρθένον, ἡ σωματικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἡ προκοπή⁵, ἡ πείνα, ἡ δίψα, ὁ κόπος, τὸ δάκρυ, ὁ ὕπνος, τὸ τρύπημα ἀπὸ τὰ καρφιά, ὁ θάνατος καὶ τὰ παρόμοια, ὅσα εἶναι φυσικὰ καὶ ἀμεμπτα πάθη· διότι εἰς ὅλα αὐτὰ ἐνώνεται ἡ θεία μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ὅμως θεωροῦνται ὅτι ἀνήκουν ἀληθινὰ εἰς τὸ σῶμα, χωρὶς νὰ πάσχη τὸ θεῖον κάτι ἀπὸ αὐτά, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ οἰκονομῆ διὰ μέσου αὐτῶν τὴν σωτηρίαν μας.

β' Ἄλλα λέγονται προσποιητά, ὅπως ἡ ἐρώτησις· «Ποῦ θεσκετε Λάζαρον»⁶, ἡ πορεία πρὸς τὴν συκιάν⁷, ἡ φυγὴ κρυφά⁸,

4. Ἰω. 3, 14.

5. Λουκ. 2, 52.

6. Ἰω. 11, 34.

7. Ματθ. 21, 19.

8. Ἰω. 8, 59.

ἡ προσευχή, τὸ «Προσεποιήσατο πορρωτέρω πορεύεσθαι». Τούτων γὰρ καὶ τῶν παραπλητίων οὔτε ὡς Θεός, οὔτε ὡς ἄνθρωπος ἔχρηζε, πλὴν ἀνθρωποπρεπῶς ἐσχηματίζετο, πρὸς ὅπερ ἡ χρεία καὶ τὸ λυσιτελὲς ἀπῆτει, οἷον τὴν προσευχὴν διὰ τὸ δεῖξαι, ὡς οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, καὶ ὡς αἰτίαν αὐτοῦ τιμῶν τὸν Πατέρα· τὸ ἐρωτᾶν οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὡς κατὰ ἀλήθειαν ἔστιν ἄνθρωπος μετὰ τοῦ εἶναι Θεός· τὸ ὑπαναχωρεῖν, ἵνα διδάξῃ μὴ προπετεῦεσθαι μηδ' εἰς τοὺς προδιδόναι.

γ' Τὰ δὲ κατ' οἰκείωσιν καὶ ἀναφορὰν, ὡς τὸ· «Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες;», καὶ τὸ· «τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησε», καὶ τὸ· «Γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα», καὶ τὸ· «αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγῆσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα». Οὔτε γὰρ ὡς Θεός, οὔτε ὡς ἄνθρωπος ἐγκατελείφθη ποτὲ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, οὔτε ἁμαρτία, οὔτε κατάρα γέγονεν, οὔτε ὑποταγῆναι χρήζει τῷ Πατρί. Καθὸ μὲν γὰρ Θεὸς ἴσος ἐστὶ τῷ Πατρί καὶ οὐδὲ ἐναντίος, οὐδὲ ὑποτεταγμένος καθὸ δὲ ἄνθρωπος οὐδέπω ἀνήκοος γέγονε τοῦ γεννήτορος, ἵνα ὑποταγῆς δεηθῇ. Τὸ ἡμέτερον τοίνυν οἰκειούμενος πρόσωπον καὶ μεθ' ἡμῶν τάσσεων ἑαυτὸν ταῦτα ἔλεγεν· ἡμεῖς γὰρ ἡμεν οἱ ἁμαρτίας καὶ κατάρας ἔνοχοι ὡς ἀπειθεῖς καὶ παρήκοοι καὶ διὰ τοῦτο ἐγκαταλελειμμένοι.

δ' Τὰ δὲ διὰ τὴν κατ' ἐπίνοιαν διαίρεσιν. Ἐὰν γὰρ τῇ ἐπινοίᾳ διέλης τὰ τῇ ἀληθείᾳ ἀχώριστα, ἦτοι τὴν σάρκα ἐκ

1. Ἰω. 12, 28.

2. Λουκ. 24, 28.

3. Ματθ. 27, 46.

δηλαδή ἢ ἀποχώρησις κρυφά, ἢ προσευχή¹, τὸ ὅτι· «Προσεποιοῦσατο πορρωτέρω πορεύεσθαι»². Διότι ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἀνάλογα πρὸς αὐτὰ δὲν εἶχεν ἀνάγκην οὔτε ὡς Θεός, οὔτε ὡς ἄνθρωπος, ὅμως προσποιοῦνταν, μὲ τρόπον πού ταιριάζει εἰς τοὺς ἄνθρώπους, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀνάγκην, καὶ ἀπαιτοῦσε τὸ ὠφέλιμον, ὅπως τὴν προσευχὴν, διὰ νὰ δείξη ὅτι δὲν εἶναι ἀσεβής, καὶ ἐπειδὴ ἐτιμοῦσε τὸν Πατέρα ὡς πηγὴν τοῦ ἑαυτοῦ του· ἔκανε τὴν ἐρώτησιν ὄχι ἐπειδὴ ἀγνοοῦσεν, ἀλλὰ διὰ νὰ δείξη ὅτι ἀληθινὰ εἶναι ἄνθρωπος μαζί μὲ τὸ ὅτι ἦταν Θεός· τὴν ἀποχώρησιν κρυφά, διὰ νὰ διδάξη, νὰ μὴ εἴμεθα ἀπερίσκεπτοι εἰς τοὺς κινδύνους, οὔτε νὰ παραδίδωμεν τὸν ἑαυτὸν μας εἰς τοὺς ἐχθρούς.

γ' Ἄλλα λέγονται σύμφωνα μὲ τὴν οἰκείωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τὴν σχέσιν μὲ αὐτήν, ὅπως τὸ χωρίον· «Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες;»³, καὶ τὸ χωρίον· «Τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν ἐποίησε»⁴, καὶ τὸ χωρίον· «Γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρρα»⁵, καὶ τὸ χωρίον· «Αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα»⁶. Διότι οὔτε ὡς Θεός, οὔτε ὡς ἄνθρωπος ἐγκατελείφθη ποτὲ ἀπὸ τὸν Πατέρα, οὔτε ἔγινεν ἁμαρτία οὔτε κατάρρα, οὔτε ἔχει ἀνάγκην νὰ ὑποταγῇ εἰς τὸν Πατέρα. Ἐπειδὴ δηλαδή εἶναι Θεός, εἶναι ἴσος μὲ τὸν Πατέρα καὶ δὲν εἶναι οὔτε ἀντίθετος οὔτε ὑποταγμένος· ἐπειδὴ πάλιν εἶναι ἄνθρωπος, ποτὲ δὲν ἔγινεν ἀνυπάκουος εἰς τὸν γεννήτορα, διὰ νὰ χρειασθῇ τὴν ὑποταγὴν. Αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἔλεγεν ἐπειδὴ ἔκανε ἰδικὸν του τὸ ἰδικὸν μας πρόσωπον καὶ ἐπειδὴ ἐτοποθετοῦσε τὸν ἑαυτὸν του μεταξύ μας· διότι ἡμεῖς ἡμασταν ὑπεύθυνοι διὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν κατάρραν, ὡς ἀπειθεῖς καὶ παραβάται, καὶ δι' αὐτὸ εἴχαμεν ἐγκαταλειφθῆ.

δ' Ἄλλα λέγονται διὰ τὴν θεωρητικὴν διαίρεσιν. Ἄν δηλαδή διαιρέσης θεωρητικὰ αὐτὰ πού ἀληθινὰ εἶναι ἀχώριστα, δηλαδή

4. Β' Κορ. 5, 21.

5. Γαλ. 3, 13.

6. Α' Κορ. 15, 28.

τοῦ Λόγου, λέγεται καὶ δούλος καὶ ἀγνοῶν· καὶ γὰρ τῆς δούλης καὶ ἀγνοούσης φύσεως ἦν καί, εἰ μὴ ἦνωτο τῷ Θεῷ Λόγῳ ἢ σὰρξ, δούλη ἦν καὶ ἀγνοοῦσα· ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς Θεὸν Λόγον καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν οὔτε δούλη ἦν οὔτε ἠγνόει. Οὕτω καὶ Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα ἐκάλεσεν.

ε' Τὰ δὲ διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς φανέρωσιν τε καὶ πίστῳσιν, ὡς τὸ «Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί» - αὐτὸς μὲν γὰρ δεδοξασμένος ἦν τε καὶ ἔστιν, ἀλλ' ἡμῖν οὐκ ἦν φανερωθεῖσα καὶ πιστωθεῖσα ἡ δόξα αὐτοῦ -, καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου εἰρημένον. «Τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἀγιοσύνης, ἐξ ἀναστάσεως ἐκρῶν» - διὰ γὰρ τῶν θαυμάτων καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐφανερῶθη καὶ ἐπιστώθη τῷ κόσμῳ, ὅτι Υἱὸς ἔστι τοῦ Θεοῦ -, καὶ τὸ «Πρόεκοπτε σοφία καὶ χάριτι».

στ' Τὰ δὲ κατὰ τὴν τοῦ Ἰουδαίων προσώπου οἰκείωσιν μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἀριθμῶν ἑαυτὸν, ὡς πρὸς τὴν Σαμαρεῖτίν φησιν· «Ἔμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἶδατε, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν, ὃ οἶδαμεν· ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἔστιν».

Τρίτος τρόπος ὁ τῆς μιᾶς ὑποστάσεως δηλωτικὸς καὶ τοῦ συναμφοτέρου παραστατικὸς, οἷον τὸ «Ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα, καὶ ὁ τρώγων με, καὶ κεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ», καὶ τὸ «Ἐγὼ πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με», καὶ τὸ «Οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἔσταύρωσαν», καὶ τὸ «Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ», καὶ τὰ τοιαῦτα.

1. Ἰω. 17, 5.

2. Ρωμ. 1, 4.

3. Λουκ. 2, 52.

4. Ἰω. 4, 22.

τὴν σάρκα ἀπὸ τὸν Λόγον, ὀνομάζεται καὶ δούλος καὶ ἄνθρωπος μὲ ἄγνοιαν· μάλιστα ἡ σάρκα ἦταν στοιχεῖον τῆς δούλης καὶ «ἀγνοούσης» φύσεως, καὶ ἂν δὲν εἶχεν ἐνωθῆ ἡ σάρκα μὲ τὸν Θεόν Λόγον, θὰ ἦταν δούλη καὶ μέσα εἰς τὴν ἄγνοιαν· ἀλλὰ χάρις εἰς τὴν ὑποστατικὴν ἔνωσιν μὲ τὸν Θεόν Λόγον, οὔτε δούλη ἦταν, οὔτε ἀγνοοῦσε. Καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ὠνόμασε τὸν Πατέρα Θεόν του.

ε' Ἄλλα λέγονται διὰ τὴν φανέρωσιν του εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν ἐπιβεβαίωσιν, ὅπως τὸ χωρίον· «Πάτερ, δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί»¹ - διότι ὁ ἴδιος βέβαια ἦταν δοξασμένος καὶ εἶναι δοξασμένος, ἀλλὰ ἡ δόξα του δὲν εἶχε φανερωθῆ καὶ δὲν εἶχε βεβαιωθῆ εἰς ἡμᾶς -, καὶ ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου· «Τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ Πνεῦμα ἀγιοσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν»² - διότι μὲ τὰ θαύματα καὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐφανερῶθη καὶ ἐβεβαιώθη εἰς τὸν κόσμον, ὅτι εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ -, καὶ τὸ χωρίον· «Προέκοπτε σοφίᾳ καὶ χάριτι»³.

στ' Ἄλλα λέγονται σύμφωνα μὲ τὴν οἰκείωσιν τοῦ προσώπου τῶν Ἰουδαίων, ἐπειδὴ συγκαταλέγει τὸν ἑαυτὸν του μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων, ὅπως λέγει πρὸς τὴν Σαμαρείτιδα· «Ἑμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἶδατε, ἡμεῖς προσκυνοῦμεν, ὃ οἶδαμεν, ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν»⁴.

Τρίτος τρόπος εἶναι αὐτὸς ποῦ φανερώνει τὴν μίαν προσωπικὴν ὑπόστασιν καὶ παριστᾷ τὴν συνένωσιν τῶν δύο φύσεων, ὅπως τὸ χωρίον· «Ἐγὼ ζῶ διὰ τὸν Πατέρα, καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται δι' ἐμέ»⁵, καὶ τὸ χωρίον· «Ἐπάγω πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ οὐκέτι θεωρεῖτε με»⁶, καὶ τὸ χωρίον· «Οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν»⁷, καὶ τό· «Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰμὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ»⁸ καὶ τὰ παρόμοια.

5. Ἰω. 6, 57.

6. Ἰω. 16, 10.

7. Α' Κορ. 2, 8.

8. Ἰω. 3, 13.

Δ' Καὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν τὰ μὲν εἰσι θεοπρεπῆ, ὡς τὸ «Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», δηλονότι ὡς Θεοῦ, καὶ τὸ «Ἴδου ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἶμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» καὶ τὰ τοιαῦτα - ὡς γὰρ Θεός ἐστι μεθ' ἡμῶν -, τὰ δὲ ἀνθρωποπρεπῆ, ὡς τὸ «Ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας», καὶ τὸ «Κάκει με ὄφονται» καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τῶν δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀνθρωποπρεπῶν τρόποι εἰσι διαφόροι. Τὰ μὲν γὰρ ἀληθῶς, ἀλλ' οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν πρὸς τὸ πιστώσασθαι, ὅτι αὐτὸ τὸ παθὸν σῶμα ἀνέστη, ὡς οἱ μύλωνες, ἢ βρῶσις καὶ ἢ πόσις ἢ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τὰ δὲ ἀληθῶς κατὰ φύσιν ὡς τὸ μεταβαίνειν τόπους ἐκ τόπων ἀμόχθως καὶ τὸ διὰ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων εἰσελθεῖν, τὰ δὲ κατὰ προσποιήσιν, ὡς τὸ «Προσεποιήσατο πορρωτέρω πορεύεσθαι», τὰ δὲ τοῦ συναμφοτέρου, ὡς τὸ «Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν», καὶ τὸ «Εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης», καὶ τὸ «Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς ὑψηλοῖς», τὰ δὲ ὡς μεθ' ἡμῶν ἑαυτὸν τάττοντος τῷ τρόπῳ τῆς κατὰ ψιλὴν ἐπινοίαν διαιρέσεως, ὡς τὸ «Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν».

Δεῖ οὖν τὰ μὲν ὑψηλὰ προσνέμειν τῇ θείᾳ καὶ κρείττονι φύσει παθῶν καὶ σώματος, τὰ δὲ ταπεινὰ τῇ ἀνθρωπίνῃ, τὰ δὲ κοινὰ τῷ

1. Ματθ. 28, 19.

2. Ματθ. 28, 20

3. Ματθ. 28, 9.

4. Ματθ. 28, 10.

5. Ἰω. 20, 27.

6. Λουκ. 24, 43.

Δ' Καί ἀπό αὐτὰ πού λέγονται μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἄλλα εἶναι πού πρέπειν εἰς τὸν Θεόν, ὅπως τὸ χωρίον· «Βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»¹, ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ Υἱὸς εἶναι Θεός, καὶ τὸ χωρίον· «Ἴδού ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας, ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος»² καὶ τὰ παρόμοια - διότι ὡς Θεὸς εἶναι μεταξύ μας -, ἄλλα πάλιν εἶναι πού πρέπειν εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅπως τὸ χωρίον· «Ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας»³, καὶ τὸ χωρίον· «Κάκει με ὄφονται»⁴ καὶ τὰ παρόμοια.

Δι' αὐτὰ πάλιν πού πρέπειν εἰς τὸν ἄνθρωπον μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὑπάρχουν διάφοροι τρόποι. Ἄλλα δηλαδὴ λέγονται ἀληθινά, ὄχι ὁμως σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὴν οἰκονομίαν, διὰ νὰ βεβαιωθῶμεν ὅτι τὸ ἴδιον τὸ σῶμα πού ἔπαθε, ἀνεστήθη, ὅπως οἱ μῶλωπες⁵, ἡ βρώσις⁶ καὶ ἡ πόσις μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἄλλα λέγονται ἀληθινά καὶ σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν, ὅπως ἡ μετάβασις ἀπὸ τόπον εἰς τόπον, χωρὶς κόπον, καὶ ἡ εἰσοδος διὰ μέσου τῶν κλεισμένων θυρῶν⁷, ἄλλα προσποιητά, ὅπως τὸ χωρίον· «Προσεποιήσατο πορρωτέρω πορεύεσθαι»⁸, ἄλλα ἀνήκουν εἰς τὴν συνένωσιν τῶν δύο φύσεων, ὅπως τὸ χωρίον· «Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν»⁹, καὶ τὸ χωρίον· «Εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης»¹⁰, καὶ τὸ χωρίον· «Ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλοσύνης ἐν τοῖς ὑψηλοῖς»¹¹, ἄλλα λέγονται ἐπειδὴ ἐτοποθετοῦσε τὸν ἑαυτὸν του μεταξύ μας, μὲ τὸν τρόπον τῆς ἀπλῆς θεωρητικῆς διαιρέσεως, ὅπως τὸ χωρίον· «Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν»¹².

Λοιπὸν πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν τὰ ὑψηλά εἰς τὴν θείαν φύσιν καὶ ἀνωτέραν ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὸ σῶμα, τὰ δὲ ταπεινά εἰς τὴν

7. Ἰω. 20, 19.

8. Λουκ. 24, 28.

9. Ἰω. 20, 17.

10. Ψαλ. 23, 7.

11. Ἐβρ. 1, 3.

12. Ἰω. 20, 17.

συνθέτω, ἤγουν τῷ ἐνὶ Χριστῷ, ὃς ἐστὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, καὶ εἰδέ-
ναι ἀμφότερα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐ-
κάστου γὰρ τὸ ἴδιον γινώσκοντες καὶ ἀμφότερα ἐξ ἐνὸς πραττόμενα
βλέποντες ὀρθῶς πιστεύομεν καὶ οὐ πλανηθησόμεθα. Ἐξ ὧν ἀπάν-
των τῶν μὲν ἐνωθεισῶν φύσεων ἡ διαφορὰ γινώσκεται καὶ «ὅτι μὴ
ταυτόν», ὡς φησὶν ὁ θειότατος Κύριλλος, «ἐν ποιότητι φυσικῇ θεό-
της τε καὶ ἀνθρωπότης». Εἰς γε μὴν Υἱὸς καὶ Χριστὸς καὶ Κύριος
καὶ ὡς ἐνὸς ὄντος ἐν αὐτοῦ καὶ τὸ πρόσωπον κατ' οὐδένα τρόπον διὰ
τὴν ἐπίγνωσιν τῆς φυσικῆς διαφορᾶς μεριζομένης τῆς καθ' ὑπόστα-
σιν ἐνώσεως.

Δ' (19) 92. Ὅτι οὐκ ἔστι τῶν κακῶν αἴτιος ὁ Θεός

Χρῆ εἰδέναι, ὅτι ἔθος τῇ θείᾳ Γραφῇ τὴν παραχώρησιν τοῦ
Θεοῦ ἐνέργειαν αὐτοῦ καλεῖν, ὡς ὅταν λέγῃ ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς
Ῥωμαίους ἐπιστολῇ· «Ἡ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ
ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκευῶν, ὃ δὲ εἰς
ἀτιμίαν;» ὅτι μὲν γὰρ αὐτὸς ποιεῖ καὶ ταῦτα κακείνα· μόνος γὰρ
αὐτὸς ἐστὶ τῶν ἀπάντων Δημιουργός, ἀλλ' οὐκ αὐτὸς τίμα κατα-
σκευάζει ἢ ἀτιμα, ἀλλ' ἡ οἰκεία ἐκάστου προαίρεσις. Καὶ τοῦτο δη-
λον, ἐξ ὧν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον δευτέρᾳ ἐπιστο-
λῇ φησὶν· «Ἐν μεγάλῃ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκευὴ χρυσᾶ καὶ ἀργυ-
ρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα, καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτι-
μίαν. Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκευὴ εἰς
τιμὴν, ἡγιασμένον καὶ εὐχρηστον τῷ Δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν
ἡτοιμασμένον». Δῆλον δέ, ὡς ἐκουσίως ἡ κάθαρσις γίνεται· «Ἐὰν

άνθρωπίνην φύσιν, τὰ κοινὰ πάλιν πρέπει νὰ τὰ ἀποδίδωμεν εἰς τὴν σύνθετον ἰπροσωπικὴν ὑπόστασιν, δηλαδὴ εἰς τὸν ἕνα Χριστόν, ὁ ὁποῖος εἶναι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, καὶ νὰ γνωρίζωμεν ὅτι καὶ τὰ δύο εἶναι φύσεις ἑνὸς καὶ τοῦ ἰδίου Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διότι, ἂν γνωρίζωμεν τὸ ἰδιαίτερον γνώρισμα τοῦ καθενός, καὶ ἂν βλέπωμεν ὅτι ἕνας ἐνεργεῖ καὶ τὰ δύο, θὰ ἔχωμεν ὀρθὴν πίστιν καὶ δὲν θὰ πέσωμεν εἰς πλάνην. Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ διακρίνεται ἡ διαφορὰ τῶν φύσεων ποῦ ἠνώθησαν καὶ «ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἴδιον ὡς πρὸς τὴν ποιότητα τῶν φύσεων», ὅπως λέγει ὁ θεϊότατος Κύριλλος, «ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις». Λοιπὸν ἕνας εἶναι Υἱὸς καὶ Χριστὸς καὶ Κύριος, καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἕνας, ἕνα εἶναι καὶ τὸ πρόσωπόν του, χωρὶς νὰ διαιρηθῆται ἡ ὑποστατικὴ ἔνωσις, μὲ κανένα τρόπον, διὰ νὰ γίνῃ κατανοητὴ ἡ διαφορὰ τῶν φύσεων.

Δ' (19) 92. Ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι αἴτιος τῶν κακῶν

Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι συνηθίζει ἡ θεία Γραφή νὰ ὀνομάζῃ τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ ἐνέργειάν του, ὅπως ὅταν λέγῃ ὁ Ἀπόστολος εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολήν· «Ἡ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι, ὃ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὃ δὲ εἰς ἀτιμίαν;»¹ ὅτι δηλαδὴ ὁ ἴδιος κατασκευάζει καὶ αὐτὰ καὶ ἐκεῖνα· διότι μόνον αὐτὸς εἶναι Δημιουργὸς ὄλων, ἀλλὰ δὲν κατασκευάζει ὁ ἴδιος σπουδαῖα ἀγγεῖα καὶ τιποτένια, ἀλλὰ ἡ προσωπικὴ διάθεσις τοῦ καθενός. Καὶ αὐτὸ εἶναι φανερόν ἀπὸ αὐτὰ ποῦ ὁ ἴδιος Ἀπόστολος λέγει εἰς τὴν πρὸς Τιμόθεον δευτέραν Ἐπιστολήν· «Ἐν μεγάλῃ οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκευὴ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα, καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν. Ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τούτων, ἔσται σκεῦος εἰς τιμὴν, ἡγιασμένον καὶ εὐχρηστον τῷ Δεσπότη, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον»². Καὶ εἶναι φανερόν ὅτι ἡ κάθαρσις γίνεται μὲ τὴν θέλησίν μας· «Ἐὰν

2. Β' Τιμ. 2, 20 ἔ.

γάρ τις», φησίν, «ἐκκαθάρη ἑαυτόν», ἡ δὲ ἀκόλουθος ἀντιστροφή ἀντιφωνεῖ· ἐὰν δὲ μὴ ἐκκαθάρη, ἔσται σκευός εἰς ἀτιμίαν, ἄχρηστον τῷ Δεσπότῃ, συντριβῆς ἄξιον. Τὸ οὖν προκείμενον ῥητὸν καὶ τό· «Συνέκλεισεν ὁ Θεὸς πάντας εἰς ἀπείθειαν», καὶ τό. «Ἐδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανόξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν»· ταῦτα πάντα οὐχ ὡς τοῦ Θεοῦ ἐνεργήσαντος ἐκληπτέον, ἀλλ' ὡς τοῦ Θεοῦ παραχωρήσαντος διὰ τὸ αὐτεξούσιον καὶ τὸ ἀβίαστον εἶναι τὸ καλόν.

Τὴν οὖν παραχώρησιν αὐτοῦ ὡς ἐνέργειαν καὶ ποιήσιν αὐτοὶ λέγειν σύνηθες τῇ θείᾳ Γραφῇ. Ἄλλὰ μὴν καὶ ὅτε φησὶ «τὸν Θεὸν κτίζειν κακὰ καὶ μὴ εἶναι ἐν πόλει κακίαν, ἣν ὁ Κύριος οὐκ ἐποίησεν», οὐ κακῶν αἴτιον τὸν Θεὸν δείκνυσιν, ἀλλ', ἐπειδὴ δισέμφατον τὸ τῆς κακίας ὄνομα, δύο σημαῖνον· καὶ ποτὲ μὲν γὰρ τὸ τῇ φύσει κακὸν δηλοῖ, ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῇ ἀρετῇ καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ θελήσει, ποτὲ δὲ τὸ πρὸς τὴν ἡμετέραν αἴσθησιν κακὸν καὶ ἐπίπονον, ἡγουν τὰς θλίψεις καὶ ἐπαγωγὰς. Αὗται δὲ τῷ μὲν δοκεῖν κακαὶ εἰσιν ἀλγεῖναι τυγχάνουσαι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἀγαθαί· ἐπιστροφῆς γὰρ καὶ σωτηρίας γίνονται τοῖς συνιοῦσι πρόξενοι· ταύτας διὰ Θεοῦ γίνεσθαι φησιν ἡ Γραφή.

Ἰστέον δέ, ὡς καὶ τούτων ἡμεῖς ἐσμεν αἴτιοι· τῶν γὰρ ἐκουσίων κακῶν τὰ ἀκούσιά εἰσιν ἔκγονα.

Καὶ τοῦτο δὲ ἰστέον, ὅτι ἔθος τῇ Γραφῇ τινα ἐκβατικῶς ὀφείλοντα λέγεσθαι αἰτιολογικῶς λέγειν, ὡς τὸ· «Σοὶ μόνῳ ἤμα-

1. Ρωμ. 11, 32.

2. Ρωμ. 11, 8.

γάρ τις», λέγει, «ἐκκαθάρη ἑαυτὸν»· ἡ ἀκόλουθη μάλιστα ἀντιστροφή εἶναι ὁ ἀντίλογος· ἐὰν ὁμως δὲν καθάριση κανεὶς τὸν ἑαυτὸν του, θὰ εἶναι ἀγγεῖον διὰ τιποτένιαν χρῆσιν, ἄχρηστον εἰς τὸν Δεσπότην, πού τοῦ πρέπει τὸ «σπάσιμον». Λοιπὸν τὸ ὑπὸ συζήτησιν ρητὸν καὶ τὸ· «Συνέκλεισεν ὁ Θεὸς πάντας εἰς ἀπίθειαν»¹, καὶ τὸ· «Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν καὶ ὠτα τοῦ μὴ ἀκούειν»², ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ ἐννοήσωμεν ὄχι ἐπειδὴ ἐνήργησεν ὁ Θεός, ἀλλὰ ἐπειδὴ παρεχώρησεν ὁ Θεός, διὰ τὸ ὅτι τὸ καλὸν εἶναι αὐτεξούσιον καὶ ἐλεύθερον.

Λοιπὸν συνηθίζει ἡ θεία Γραφή νὰ χαρακτηρίζῃ τὴν παραχώρησιν του ὡς ἐνέργειαν καὶ ἔργον του, ἀλλ' ὁμως καὶ ὅταν λέγῃ· «Τὸν Θεὸν κτίζειν κακά³, καὶ μὴ εἶναι ἐν πόλει κακίαν, ἣν ὁ Κύριος οὐκ ἐποίησεν»⁴, δὲν παρουσιάζει τὸν Θεὸν αἴτιον τῶν κακῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ λέξις κακία ἐκφράζει δύο πράγματα, δηλαδὴ ἔχει δύο σημασίας· ἄλλοτε δηλαδὴ σημαίνει τὸ κακὸν ἀπὸ τὴν φύσιν του, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀντίθετον πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλοτε σημαίνει αὐτὸ πού εἶναι κακὸν καὶ γεμάτον ταλαιπωρίας, κατὰ τὴν ἀντίληψίν μας, δηλαδὴ τὰς θλίψεις καὶ συμφοράς. Αὐταὶ μάλιστα κατὰ τὸ φαινόμενον εἶναι κακαί, ἐπειδὴ εἶναι ὀδυνηραί, εἰς τὴν πραγματικότητά ὁμως εἶναι καλαί· διότι γίνονται αἰτία ἐπιστροφῆς καὶ σωτηρίας εἰς αὐτοὺς πού συνέρχονται. Ἡ Γραφή λέγει ὅτι αὐταὶ αἱ θλίψεις γίνονται μὲ τὴν παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ.

Πρέπει ὁμως νὰ γνωρίζωμεν ὅτι καὶ αὐτῶν ἡμεῖς εἴμεθα ὑπεύθυνοι· διότι καρποὶ τῶν κακῶν πού ἔρχονται μὲ τὴν θέλησίν μας εἶναι τὰ ἄθελα κακά.

Πρέπει ἀκόμη νὰ γνωρίζωμεν καὶ αὐτό, ὅτι δηλαδὴ συνηθίζει ἡ Γραφή μερικὰ πού ἐπιβάλλεται νὰ λέγονται ὡς ἀποτέλεσμα, νὰ τὰ λέγῃ ὡς αἰτίαν, ὅπως τὸ χωρίον· «Σοὶ μόνῳ ἡμαρ-

3. Ἡσ. 45, 7.

4. Ἀμ. 3, 6.

ρτον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε»· οὐ γὰρ ὁ ἁμαρτήσας, ἵνα νικήσῃ ὁ Θεός, ἤμαρτεν, οὔτε δὲ ὁ Θεὸς ἐδεῖτο τῆς ἡμῶν ἁμαρτίας, ἵνα ἐκ ταύτης νικητῆς ἀναφανῇ· Φέρει γὰρ ἀσυγκρίτως κατὰ πάντων καὶ μὴ ἁμαρτανόντων τὰ νικητήρια δημιουργὸς ὢν καὶ ἀκατάληπτος καὶ ἄκτιστος καὶ φυσικὴν ἔχων τὴν δόξαν καὶ οὐκ ἐπίκτητον· ἀλλ' ὅτι ἡμῶν ἁμαρτανόντων οὐκ ἄδικός ἐστιν ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν καὶ μετανοοῦσι συγχωρῶν, νικητῆς τῆς ἡμετέρας κακίας ἀναδεικνυται. Οὐκ ἐπὶ τούτῳ δὲ ἡμεῖς ἁμαρτάνομεν, ἀλλ' ὅτι οὕτως ἀποβαίνει τὸ πρᾶγμα, ὥσπερ, ἐὰν κάθηται τις ἐργαζόμενος, φίλος δέ τις ἐπιστῆ, φησὶν, ὅτι, ἵνα μηδὲ σήμερον ἐργάσωμαι, παρεγένετο ὁ φίλος· Ὁ μὲν οὖν φίλος οὐχ, ἵνα μὴ ἐργάσῃται, παρεγένετο, οὕτω δὲ ἀπέβη· ἀσχολούμενος γὰρ περὶ τὴν τοῦ φίλου ὑποδοχὴν οὐκ ἐργάζεται. Λέγεται δὲ ταῦτα ἐκβατικά, ὅτι οὕτως ἀποβαίνουνσι τὰ πράγματα. Οὐ θέλει δὲ ὁ Θεὸς μόνος εἶναι δίκαιος, ἀλλὰ πάντας ὁμοιοῦσθαι αὐτῷ κατὰ δύναμιν.

Δ' (20) 93. Ὅτι οὐ δύο ἀρχαὶ

Ὅτι οὐ δύο ἀρχαί, μία ἀγαθὴ καὶ μία πονηρά, ἐντεῦθεν εἰσόμεθα· ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρὸν καὶ ἀλλήλων φθαρτικά καὶ ἐν ἀλλήλοις ἢ σὺν ἀλλήλοις οὐχ ὑφιστάμενα. Ἐν μέρει τοίνυν τούτων ἕκαστον ἔσται τοῦ παντός. Καὶ πρῶτον μὲν περιγραφῆσονται οὐχ ὑπὸ τοῦ παντός μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μέρους τοῦ παντός τούτων ἕκαστον.

Ἐπειτα τίς ὁ τὴν χώραν ἐκάστω ἀποτεμνόμενος; Οὐ γὰρ ἀλλήλοις συνενεχθῆναι καὶ συμβιβασθῆναι φήσουσιν, ἐπεὶ τὸ κακὸν οὐ

τον καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα, ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε»¹. αὐτὸς δηλαδὴ ποὺ ἡμάρτησε, δὲν ἡμάρτησε διὰ νὰ νικήσῃ ὁ Θεός, οὔτε ἐχρειάζετο ὁ Θεὸς τὴν ἁμαρτίαν μας, διὰ νὰ ἀναδειχθῆ νικητῆς ἐξ αἰτίας τῆς. Διότι παίρνει χωρὶς σύγκρισιν τὴν δόξαν τῆς νίκης ἐναντι ὄλων καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἁμαρτάνουν, ἐπειδὴ εἶναι Δημιουργὸς καὶ ἀκατάληπτος καὶ ἀδημιούργητος καὶ ἐπειδὴ ἡ δόξα εἶναι γνώρισμα τῆς φύσεώς του καὶ ὄχι ἐπίκτητος· ἀπεναντίας ἀναδεικνύεται νικητῆς τῆς κακίας μας, διότι, ὅταν ἁμαρτάνωμεν ἡμεῖς, δὲν εἶναι ἄδικος ποὺ ὀργίζεται καὶ ποὺ μᾶς συγχωρεῖ, ὅταν μετανοοῦμεν· καὶ ἡμεῖς δὲν ἁμαρτάνομεν σκοπίμως, ἀλλὰ διότι ἔτσι καταλήγει τὸ γεγονός, ὅπως ἀκριβῶς, ἂν κανεὶς ἀναπαύεται ἀπὸ τὴν ἐργασίαν του, καὶ ἐμφανισθῆ κάποιος φίλος, λέγει ὅτι ὁ φίλος ἦλθε, διὰ νὰ μὴ ἐργασθῶ οὔτε σήμερα. Ὁ φίλος βέβαια δὲν ἦλθε διὰ νὰ μὴ ἐργασθῆ, ἀλλὰ ἔτσι κατέληξε τὸ γεγονός· ἐπειδὴ δηλαδὴ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ φίλου, δὲν ἐργάζεται. Καὶ αὐτὰ λέγονται μὲ βᾶσιν τὸ ἀποτέλεσμα, διότι ἔτσι καταλήγουν τὰ γεγονότα. Ὁ Θεὸς ὁμως δὲν θέλει νὰ εἶναι ὁ μόνος δίκαιος, ἀλλὰ ὅλοι, ὅσον ἡμποροῦν, νὰ γίνουν ὅμοιοι μὲ αὐτόν.

Δ' (20) 93. Ὅτι δὲν ὑπάρχουν δύο ἀρχαί

Ἀπὸ αὐτὸ θὰ γνωρίσωμεν ὅτι δὲν ὑπάρχουν δύο ἀρχαί, μία ἀγαθὴ καὶ μία πονηρά. Διότι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ πονηρὸν εἶναι ἀντίθετα μεταξύ των καὶ καταστρεπτικὸν τὸ ἓνα διὰ τὸ ἄλλο, καὶ δὲν ὑπάρχει τὸ ἓνα μέσα εἰς τὸ ἄλλο, οὔτε συνυπάρχουν μεταξύ των. Δι' αὐτὸ εἰς ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ ὅλον θὰ ὑπάρχη τὸ καθένα ἀπὸ αὐτά. Καὶ κατ' ἀρχὴν ἡμπορεῖ νὰ ὀρισθῆ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτά ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ ὅλον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἓνα μέρος ἀπὸ τὸ ὅλον.

Ἐπειτα ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ καθορίζει τὴν περιοχὴν τοῦ καθενός; Διότι δὲν θὰ εἰποῦν ὅτι συνεκρούσθησαν μεταξύ των καὶ συνεφιλώθησαν, ἐπειδὴ τὸ κακὸν δὲν εἶναι κακὸν, ἂν εἰρηνεύη καὶ

κακὸν εἰρήνην ἄγον πρὸς τὸ ἀγαθὸν τε συμβιβαζόμενον, οὐδ' ἀγαθὸν τὸ ἀγαθὸν φιλικῶς πρὸς τὸ κακὸν διακείμενον. Εἰ δὲ ἕτερος ὁ τούτων ἐκάστῳ τὴν οἰκείαν ἀφώρισε διατριβὴν, ἐκεῖνος μᾶλλον ἔσται Θεός.

Ἀνάγκη δὲ καὶ δυοῖν θάτερον ἢ ἄπτεσθαι καὶ φθείρειν ἀλλήλους ἢ εἶναι τι μέσον, ἐν ᾧ οὐδὲ τὸ ἀγαθὸν, οὐδὲ τὸ κακὸν ἔσται, ὥσπερ τι διάφραγμα διεῖργον ἐξ ἀλλήλων ἀμφοτέρα. Καὶ οὐκ ἔτι δύο, ἀλλὰ τρεῖς ἀρχαὶ ἔσονται.

Ἀνάγκη δὲ καὶ τούτων τὸ ἕτερον ἢ εἰρηνεύει, ὅπερ τὸ κακὸν οὐ δύναται - τὸ γὰρ εἰρηνεύον οὐ κακόν, ἢ μάχεσθαι -, ὅπερ τὸ ἀγαθὸν οὐ δύναται - τὸ γὰρ μαχόμενον οὐ τελείως ἀγαθόν -, ἢ τὸ μὲν κακὸν μάχεσθαι, τὸ δὲ ἀγαθὸν μὴ ἀντιμάχεσθαι, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ κακοῦ φθείρεσθαι, ἢ αἰεὶ λυπεῖσθαι καὶ κακοῦσθαι, ὅπερ οὐ τοῦ ἀγαθοῦ γνώρισμα. Μία τοίνυν ἀρχὴ ἀγαθὴ πάσης κακίας ἀπηλλαγμένη.

Ἄλλ' εἰ τοῦτο, φασί, πόθεν τὸ κακόν; Ἀμήχανον γὰρ ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ τὸ κακὸν ἔχειν τὴν γένεσιν. Φαμέν οὖν, ὅτι τὸ κακὸν οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν εἰ μὴ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν παρατροπή· οὐδὲν γὰρ κακὸν κατὰ φύσιν. Πάντα γὰρ, ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεός, καλὰ λίαν, καθὸ γέγονεν. Οὕτω τοίνυν μένοντα, καθὼς ἔκτισται, «καλὰ λίαν εἰσίν», ἐκουσίως δὲ ἀνεκφοιτῶντα ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν καὶ εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐρχόμενα, ἐν τῷ κακῷ γίνονται.

Κατὰ φύσιν μὲν οὖν πάντα δοῦλα καὶ ὑπήκοα τοῦ Δημιουργοῦ. Ὄταν οὖν ἐκουσίως τι τῶν κτισμάτων ἀφηγηάσῃ καὶ παρήκοον τοῦ ποιήσαντος αὐτὸ γένηται, ἐν ἑαυτῷ συνεστήσατο τὴν κακίαν· κακία

1. Γεν. 1, 31.

2. Βλέπε Μ. Ἀθανασίου, Λόγος περὶ ἐνανθρωπήσεως παραγ. 4 στιχ. 19 - 24 (ΕΠΕ τ. 1 σελ. 236).

συμφιλιώνεται πρὸς τὸ ἀγαθόν, οὔτε τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἀγαθόν, ἂν ἔχη φιλικὴν σχέσιν πρὸς τὸ κακόν. Ἄν ὁμως αὐτὸς ποῦ καθώρισε διὰ τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὴν περιοχὴν του εἶναι ἄλλος, ἐκεῖνος μᾶλλον θὰ εἶναι Θεός.

Εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ συμβαίη τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ἢ νὰ ἔχουν ἐπαφὴν καὶ νὰ ἀλληλοκαταστρέφονται, ἢ νὰ ὑπάρχη κάτι ἐνδιάμεσον, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ὑπάρχη οὔτε ἀγαθόν, οὔτε κακόν, ὅπως ἀκριβῶς κάποιο διάφραγμα ποῦ διαχωρίζει καὶ τὰ δύο μεταξύ των. Καὶ ἔτσι δὲν θὰ ὑπάρχουν πιά δύο ἀρχαί, ἀλλὰ τρεῖς.

Εἶναι ἀκόμη ἀνάγκη καὶ τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἢ νὰ εἰρηνεύη, πρᾶγμα ποῦ δὲν ἤμπορεῖ νὰ τὸ κάνη τὸ κακόν - διότι αὐτὸ ποῦ εἰρηνεύει δὲν εἶναι κακόν -, ἢ νὰ πολεμᾷ, πρᾶγμα ποῦ δὲν ἤμπορεῖ νὰ τὸ κάνη τὸ ἀγαθόν - διότι αὐτὸ ποῦ πολεμᾷ δὲν εἶναι τελειῶς ἀγαθόν -, ἢ τὸ μὲν κακόν νὰ πολεμᾷ, τὸ δὲ ἀγαθόν νὰ μὴ ἀνταποδίδῃ τὸν πόλεμον, ἀλλὰ νὰ καταστρέφεται ἀπὸ τὸ κακόν, ἢ διαρκῶς νὰ λυπῆται καὶ νὰ κακοπαθῆ, πρᾶγμα ποῦ δὲν εἶναι γνώρισμα τοῦ ἀγαθοῦ. Λοιπὸν ὑπάρχει μία ἀρχή, ἢ ὁποῖα εἶναι ἐλευθέρω ἀπὸ κάθε κακίαν.

Ἄλλὰ λέγουν, ἂν συμβαίη αὐτό, ἀπὸ ποῦ προῆλθε τὸ κακόν; Διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐδημιουργήθῃ τὸ κακόν ἀπὸ τὸ ἀγαθόν. Λέγομεν λοιπὸν ὅτι τὸ κακόν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ παρεκτροπὴ ἀπὸ τὴν κατὰ φύσιν κατάστασιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν· διότι κατὰ φύσιν τίποτε δὲν εἶναι κακόν. Ὅλα δηλαδὴ ὅσα ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς εἶναι «καλὰ λίαν»¹ σύμφωνα μὲ τὴν δημιουργίαν των. Ἄν λοιπὸν παραμένουν ἔτσι, ὅπως ἐδημιουργήθησαν, εἶναι «καλὰ λίαν», ἂν ὁμως ἀπομακρυνθοῦν μὲ τὴν θέλησίν των ἀπὸ τὸ κατὰ φύσιν καὶ πορευθοῦν εἰς τὸ παρὰ φύσιν, καταλήγουν εἰς τὸ κακόν.

Εἰς τὴν κατὰ φύσιν βέβαια κατάστασιν ὅλα εἶναι ὑπόδουλα καὶ ὑπάκουα εἰς τὸν Δημιουργόν. Ὅταν λοιπὸν κάποιο ἀπὸ τὰ δημιουργήματα πετάξῃ τὸ χαλινάρι καὶ δείξῃ ἀνυπακοὴν εἰς τὸν δημιουργόν του, σχηματίζει μέσα του τὴν κακίαν· διότι ἡ κακία δὲν εἶναι κάποια ὑπαρξις², οὔτε γνώρισμα κάποιας ὑπάρ-

γὰρ οὐκ οὐσία τίς ἐστίν, οὐδὲ οὐσίας ἰδίωμα, ἀλλὰ συμβεβηκός, ἤτοι ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἐκούσιος παρατροπή, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία.

Πόθεν οὖν ἡ ἁμαρτία; Τῆς αὐτεξουσίου γνώμης τοῦ Διαβόλου εὐρημα. Κακὸς οὖν ὁ Διάβολος; Καθὸ μὲν γέγονεν, οὐ κακός, ἀλλ' ἀγαθός· ἄγγελος γὰρ λαμπρὸς καὶ φωτεινὸς ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ ἔκτισται, αὐτεξούσιος ὡς λογικός· ἐκουσίως τε τῆς κατὰ φύσιν ἀρετῆς ἀπεφοίτησε καὶ ἐν τῷ ζόφῳ τῆς κακίας γέγονε, Θεοῦ μακρυνθεὶς τοῦ μόνου ἀγαθοῦ καὶ ζωοποιοῦ καὶ φωτοποιοῦ· ἐξ αὐτοῦ γὰρ πᾶν ἀγαθὸν ἀγαθύνεται, καὶ καθόσον ἐξ αὐτοῦ μακρύνεται γνώμη (οὐ γὰρ τόπῳ), ἐν τῷ κακῷ γέγονεν.

Δ' (21) 94. Τίνος ἕνεκεν προγινώσκων ὁ Θεὸς τοὺς ἁμαρτάνειν καὶ μὴ μετανοεῖν μέλλοντας ἔκτισεν

Ὁ Θεὸς δι' ἀγαθότητα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγει τὰ γινόμενα καὶ τῶν ἐσομένων προγνώστης ἐστίν. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἔμελλον ἔσσεσθαι, οὐδ' ἂν κακοὶ ἔμελλον ἔσσεσθαι, οὐδ' ἂν προεγινώσκοντο. Τῶν γὰρ ὄντων αἱ γνώσεις καὶ τῶν πάντως ἐσομένων αἱ προγνώσεις· πρῶτον γὰρ τὸ εἶναι, καὶ τότε τὸ καλὸν ἢ κακὸν εἶναι. Εἰ δὲ μέλλοντας ἔσσεσθαι διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα τὸ κακοὺς ἐξ οἰκείας προαιρέσεως μέλλειν ἔσσεσθαι ἐκώλυσεν αὐτοὺς γενέσθαι, τὸ κακὸν ἐνίκα ἂν τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα. Ποιεῖ τοιγαροῦν ὁ Θεὸς ἀγαθὰ ἅπαντα, ἃ ποιεῖ, ἕκαστος δὲ ἐξ οἰκείας προαιρέσεως καλὸς τε καὶ κακὸς γίνεται. Εἰ καὶ τοίνυν ἔφη ὁ Κύριος· «Συνέφερε τῷ ἀνθρώπῳ

ξεως, αλλά κάποιο συμβάν, δηλαδή θεληματική παρεκτροπή από τὸ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν, τὸ ὁποῖον ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἁμαρτία.

Ἄπό ποῦ λοιπὸν προῆλθεν ἡ ἁμαρτία; Εἶναι ἐφεύρεσις τῆς ἐλευθέρως γνώμης τοῦ Διαβόλου. Ὁ Διάβολος λοιπὸν εἶναι κακός; Σύμφωνα βέβαια μετὰ τὴν δημιουργίαν του δὲν εἶναι κακός, ἀλλὰ ἀγαθός· διότι ἐδημιουργήθη ἀπὸ τὸν Δημιουργὸν ἄγγελος φωτεινός καὶ λαμπρότατος, ἐλεύθερος ὡς λογικός· καὶ ἀπεμακρύνθη μετὰ τὴν θέλησίν του ἀπὸ τὴν κατὰ φύσιν ἀρετὴν καὶ κατέληξεν εἰς τὸ σκοτάδι τῆς κακίας, μετὰ τὸ νὰ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸν Θεόν, τὸν μόνον ἀγαθὸν καὶ ζωοποιὸν καὶ «φωτοποιόν»· διότι ἀπὸ αὐτὸν μεγαλύνεται κάθε ἀγαθόν, καὶ ἀνάλογα μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἀπὸ αὐτόν, κατὰ τὴν ἀπόφασιν (ὄχι βέβαια κατὰ τὸν τόπον), κατέληξεν εἰς τὸ κακόν.

Δ' (21) 94. Διατί, ἂν καὶ ἐγνώριζεν ἐκ τῶν προτέρων ὁ Θεὸς αὐτοῦς ποῦ ἐπρόκειτο νὰ ἁμαρτάνουν καὶ νὰ μὴ μετανοοῦν, τοὺς ἐδημιούργησε

Ὁ Θεὸς ἀπὸ ἀγαθότητα δημιουργεῖ ἐκ τοῦ μηδενὸς τὰ δημιουργήματά του καὶ εἶναι προγνώστης αὐτῶν ποῦ θὰ συμβοῦν. Ἄν βέβαια δὲν ἐπρόκειτο νὰ ὑπάρχουν, οὔτε θὰ ἐπρόκειτο νὰ εἶναι κακοὶ καὶ οὔτε θὰ τοὺς ἐγνώριζεν ἐκ τῶν προτέρων. Διότι ἡ γνώσις ἀναφέρεται εἰς αὐτὰ ποῦ ὑπάρχουν καὶ ἡ πρόγνωσις ἀναφέρεται εἰς αὐτὰ ποῦ ὅπωςδήποτε θὰ συμβοῦν· προηγείται δηλαδή ἡ ὑπαρξις· καὶ μετὰ ἀκολουθεῖ ἡ καλὴ ἢ κακὴ ὑπαρξις. Ἄν ὁμως ἐπρόκειτο νὰ δημιουργηθοῦν χάρις εἰς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἐμπόδισε νὰ δημιουργηθοῦν τὸ ὅτι ἐπρόκειτο νὰ γίνον κακοὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἰδικῆς των προαιρέσεως, τὸ κακόν θὰ ἐνικουσε τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς λοιπὸν τὰ δημιουργεῖ ἀγαθὰ ὅλα ὅσα δημιουργεῖ, γίνεται δὲ ὁ καθένας καλὸς ἢ κακὸς ἐξ αἰτίας τῆς ἰδικῆς του προαιρέσεως. Λοιπὸν ἂν καὶ εἶπε ὁ Κύριος· «Συνέφερε τῷ ἀνθρώπῳ ἐκεῖνω, εἰ οὐκ ἐγεννήθη»¹, τὸ ἔλεγεν

ἐκείνῳ, εἰ οὐκ ἐγεννήθη», οὐ τὴν οἰκείαν κτίσιν κακίζων ἔλεγεν, ἀλλὰ τὴν ἐξ οἰκείας προαιρέσεως καὶ ῥαθυμίας ἐπιγενομένην τῷ κτίσματι αὐτοῦ κακίαν. Ἡ γὰρ τῆς οἰκείας γνώμης ῥαθυμία ἄχρηστον αὐτῷ τὴν τοῦ Δημιουργοῦ εὐεργεσίαν ἐποίησεν, ὥσπερ ἄν, εἴ τις πλοῦτον καὶ ἀρχὴν παρὰ βασιλέως ἐγχειρισθεὶς τυραννήσει τὸν εὐεργέτην, ὃν ἀξίως χειρωσάμενος τιμωρήσεται, εἰ μέχρι τέλους τῆ τυραννίδι καίδοι τοῦτον ἐναπομένοντα.

Δ' (22) 95. Περὶ νόμου Θεοῦ καὶ νόμου ἁμαρτίας

Ἄγαθὸν τὸ θεῖον καὶ ὑπεράγαθον, καὶ τὸ τούτου θέλημα· τοῦτο γὰρ ἄγαθόν, ὅπερ ὁ Θεὸς βούλεται. Νόμος δέ ἐστιν ἡ τοῦτο διδάσκουσα ἐντολή, ἣν ἐν αὐτῷ μένοντες ἐν φωτὶ ὤμεν· τῆς ἐντολῆς ἡ παράβασις ἁμαρτία ἐστίν. Αὕτη δὲ διὰ τῆς τοῦ Διαβόλου προσβολῆς καὶ τῆς ἡμετέρας ἀβιάστου καὶ ἐκουσίου παραδοχῆς συνίσταται· λέγεται δὲ καὶ αὕτη νόμος.

Ἐπιβαίνων οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος τῷ νῷ ἡμῶν ἐφέλκεται πρὸς ἑαυτὸν καὶ νύττει τὴν ἡμετέραν συνείδησιν. Λέγεται δὲ καὶ ἡ ἡμετέρα συνείδησις νόμος τοῦ «νοῦς» ἡμῶν. Καὶ ἡ προσβολὴ δὲ τοῦ πονηροῦ, τουτέστιν ὁ νόμος τῆς ἁμαρτίας, ἐπιβαίνων τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἡμῶν δι' αὐτῆς ἡμῖν προσβάλλει. Ἄπαξ γὰρ παραβάντες ἐκουσίως τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προσβολὴν τοῦ πονηροῦ παραδεξάμενοι ἐδώκαμεν αὐτῇ εἴσοδον, πραθέντες ὑφ' ἑαυτῶν τῇ ἁμαρτίᾳ· ὅθεν ἐτοιμῶς ἄγεται τὸ σῶμα ἡμῶν πρὸς αὐτήν. Λέγεται οὖν καὶ ἡ ἐναποκειμένη τῷ σώματι ἡμῶν ὁσμὴ καὶ αἴσθησις τῆς ἁμαρτίας, ἥτοι ἐπιθυμία καὶ ἡδονὴ τοῦ σώματος νόμος ἐν τοῖς μέλεσι τῆς σαρκὸς ἡμῶν.

1. Ρωμ. 7, 23.

2. Ρωμ. 7, 14.

ὄχι ἐπικρίνοντας τὴν δημιουργίαν του, ἀλλὰ τὴν κακίαν ποῦ προσετέθη εἰς τὸ δημιούργημα του ἐξ αἰτίας τῆς ἰδικῆς του προαιρέσεως καὶ ἀπερισκεψίας. Διότι ἡ ἀπερισκεψία τῆς γνώμης του ἀχρηστεύσε τὴν εὐεργεσίαν τοῦ Δημιουργοῦ, ὅπως ἀκριβῶς ἂν κάποιος, ἀφοῦ δεχθῆ πλοῦτον καὶ ἐξουσίαν ἀπὸ ἓνα βασιλέα, θὰ καταδυναστεύσῃ τὸν εὐεργέτην· αὐτὸν ἀφοῦ τὸν ὑποτάξῃ, ὅπως τοῦ ἀξίζει, θὰ τὸν τιμωρήσῃ, ἂν τὸν ἰδῆ νὰ παραμένῃ μέχρι τέλους εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ τυράννου.

Δ' (22) 95. Σχετικῶς μετὰ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν νόμον τῆς ἀμαρτίας

Τὸ Θεῖον εἶναι ἀγαθὸν καὶ ὑπεράγαθον, ἐπίσης καὶ τὸ θέλημα τοῦ· διότι αὐτὸ εἶναι ἀγαθὸν, ὅποιο δηλαδὴ θέλει ὁ Θεός. Καὶ εἶναι νόμος ἡ ἐντολὴ ποῦ τὸ διδάσκει, διὰ νὰ εἴμεθα μέσα εἰς τὸ φῶς καθὼς παραμένομεν εἰς τὸ θέλημα του· αὐτῆς τῆς ἐντολῆς ἡ παράβασις εἶναι ἀμαρτία. Καὶ αὕτη δημιουργεῖται μετὰ τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Διαβόλου καὶ τὴν ἀβίαστον καὶ θεληματικὴν ἰδικὴν μας ἀποδοχὴν. Ὀνομάζεται μάλιστα καὶ αὕτη νόμος.

Λοιπὸν, κυριαρχῶντας ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ἐπάνω εἰς τὸν νοῦν μας, τὸν παρασύρει πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ κεντᾷ τὴν συνείδησίν μας. Ὀνομάζεται μάλιστα καὶ ἡ συνείδησις μας νόμος τοῦ «νοός» μας¹. Καὶ ἡ ἐπίθεσις πάλιν τοῦ πονηροῦ, δηλαδὴ ὁ νόμος τῆς ἀμαρτίας, κυριαρχῶντας ἐπάνω εἰς τὰ μέλη τοῦ σώματός μας, μᾶς ἐπιτίθεται μετὰ αὐτήν. Ἐφόσον δηλαδὴ μία φοράν παρηκούσαμεν μετὰ τὴν θέλησίν μας τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπεδέχθημεν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ πονηροῦ, ἀνοίξαμεν εἰς αὐτὴν δρόμον, μετὰ τὸ νὰ πωληθῶμεν² ὡς δοῦλοι μόνοι μας εἰς τὴν ἀμαρτίαν· δι' αὐτὸ μετὰ προθυμίαν ὀδηγεῖται τὸ σῶμα μας πρὸς αὐτήν. Ὀνομάζεται ἀκόμη καὶ ἡ ὁσμὴ καὶ ἡ αἴσθησις τῆς ἀμαρτίας ποῦ εὕρσκεται μέσα εἰς τὸ σῶμα μας, δηλαδὴ ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ ἡδονὴ τοῦ σώματος, νόμος ποῦ ὑπάρχει μέσα εἰς τὰ μέλη τοῦ σώματός μας³.

3. Ρωμ. 7, 23.

Ὁ μὲν οὖν νόμος τοῦ νοῦς μου, ἤτοι ἡ συνείδησις, συνήδεται τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, ἤτοι τῇ ἐντολῇ, καὶ ταύτην θέλει. Ὁ δὲ νόμος τῆς ἁμαρτίας, ἤτοι ἡ προσβολή, διὰ τοῦ νόμου τοῦ ἐν τοῖς μέλεσιν, ἤτοι τῆς τοῦ σώματος ἐπιθυμίας καὶ ροπῆς καὶ κινήσεως καὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς, ἀντιστρατεύεται τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, τουτέστι τῇ συνειδήσει, καὶ αἰχμαλωτίζει με καὶ θέλοντα τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον καὶ ἀγαπῶντα καὶ μὴ θέλοντα τὴν ἁμαρτίαν κατὰ ἀνάγκασιν διὰ τε τοῦ λείου τῆς ἡδουῆς καὶ τῆς τοῦ οἴματος ἐπιθυμίας καὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς, ὡς ἔφη, πλανᾷ καὶ πείθει δουλεῦσαι τῇ ἁμαρτίᾳ· ἀλλ' «Ὁ Θεὸς τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἡσθένει ὁ νόμος διὰ τῆς σαρκός, πέμψας τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας» -σάρκα μὲν γὰρ ἀνέλαβεν, ἁμαρτίαν δὲ οὐδαμῶς-, «κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ Πνεῦμα. Τὸ γὰρ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν» καὶ παρέχει δύναμιν τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς ἡμῶν κατὰ τοῦ νόμου τοῦ ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν. Τὸ γάρ «Τί προσευξόμεθα καθὼς δεῖ, οὐκ οἶδαμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις», τουτέστι διδάσκει ἡμᾶς, τί προσευξόμεθα. Ὡστε ἀδύνατον, εἰ μὴ δι' ὑπομονῆς καὶ προσευχῆς, τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου κατεργάσασθαι.

Δ' (23) 96. Κατὰ Ἰουδαίων περὶ τοῦ Σαββάτου

Σάββατον ἡ ἐβδόμη ἡμέρα κέκληται, δηλοῖ δὲ τὴν κατάπαυσιν. Ἐν αὐτῇ γὰρ «κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ», ὡς φησὶν ἡ Γραφή διὸ καὶ μέχρις ἐπτὰ ὁ τῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς προβαίνων πάλιν

1. Ρωμ. 8, 3 ἐ.

2. Ρωμ. 8, 26.

Λοιπόν, ὁ μὲν νόμος τοῦ «νοῦς» μας, δηλαδή ἡ συνείδησις, εὐχαριστεῖται μὲ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, δηλαδή μὲ τὴν ἐντολήν, καὶ αὐτὴν θέλει. Ὁ νόμος ὁμῶς τῆς ἁμαρτίας, δηλαδή ἡ ἐπιθεσις, ἐναντιώνεται καὶ μάχεται μὲ τὸν νόμον ποὺ ὑπάρχει μέσα εἰς τὰ μέλη τοῦ σώματός μας, δηλαδή μὲ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν ροπήν καὶ τὴν κίνησιν τοῦ σώματος καὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς, μὲ τὸν νόμον τοῦ νοῦς μου, δηλαδή τὴν συνείδησίν μου, καὶ μὲ αἰχμαλωτίζει, καὶ μολονότι θέλω τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἀγαπῶ καὶ δὲν θέλω τὴν ἁμαρτίαν, σύμφωνα μὲ τὴν ἐξέτασιν, μὲ πλανᾶ, ὅπως εἶπα, καὶ μὲ πείθει νὰ γίνω δοῦλος τῆς ἁμαρτίας μὲ τὴν γλυκύτητα τῆς ἡδονῆς καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ σώματος καὶ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς· ἀλλ' «Ὁ Θεὸς τὸ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει ὁ νόμος διὰ τῆς σαρκός, πέμψας τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας» - σάρκα βέβαια ἐπῆρε, καθόλου ὁμῶς δὲν ἐπῆρε ἁμαρτίαν - «κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ Πνεῦμα. Τὸ γὰρ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν»¹ καὶ ἐνδυναμώνει τὸν νόμον τοῦ «νοῦς» μας εἰς τὴν μάχην κατὰ τοῦ νόμου ποὺ εἶναι μέσα εἰς τὰ μέλη τοῦ σώματός μας. Διότι τὸ χωρίον· «Τί προσευξώμεθα καθὸ δεῖ, οὐκ οἶδαμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις»², δηλαδή μᾶς διδάσκει τί θὰ προσευχηθῶμεν. Ἐπομένως εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκτελέσωμεν τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου, παρὰ μόνον μὲ ὑπομονὴν καὶ προσευχὴν.

Δ' (23) 96. Κατὰ τῶν Ἰουδαίων· σχετικῶς μὲ τὸ Σάββατον

Ἡ ἑβδόμη ἡμέρα ἔχει ὀνομασθῆ Σάββατον, φανερώνει δὲ τὴν ἀνάπαυσιν. Διότι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν «Κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ»³, ὅπως λέγει ἡ θεία Γραφή· δι' αὐτὸ καὶ προχωρῶντας ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡμερῶν μέχρις ἑπτὰ ἔπα-

3. Γεν. 2, 2.

ἀνακυκλοῦται καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ἄρχεται. Οὗτος ὁ ἀριθμὸς τίμιος παρὰ Ἰουδαίους τοῦ Θεοῦ προστάξαντος τιμᾶσθαι αὐτὸν - οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ βαρυτάτων ἐπὶ τῇ παραβάσει ἐπιτιμίων. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τοῦτο προσέταξεν, ἀλλὰ διὰ τινος μυστικῶς τοῖς πνευματικοῖς τε καὶ διορατικοῖς κατανοουμένης αἰτίας.

Ὡς ἐμὲ γοῦν γινῶναι τὸν ἀμαθῆ, ἴν' ἐκ τῶν κατωτέρων καὶ παχυτέρων ἄρξωμαι· εἰδὼς ὁ Θεὸς τὸ παχὺ τε καὶ φιλόσαρκον καὶ πρὸς τὴν ὕλην ὅλως ἐπιρρεπὲς τοῦ Ἰσραηλίτου λαοῦ, ἅμα δὲ καὶ τὸ ἀδιάκριτον· πρῶτον μὲν, «ἵνα ὁ δοῦλος καὶ τὸ ὑποζύγιον ἀναπαύσῃται», ὡς γέγραπται, ἐπειδὴ «ἀνὴρ δίκαιος οἰκτεῖρει ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ», ἅμα δὲ ἵνα καὶ σχολὴν ἄγοντες ἐκ τοῦ περὶ τὴν ὕλην περισπασμοῦ πρὸς Θεὸν συνάγωνται ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς καὶ μελέτῃ τῶν θείων Γραφῶν ἅπασαν τὴν ἐβδόμην ἀναλίσκοντες καὶ ἐν τῷ Θεῷ καταπαύοντες. Ὅτε μὲν γὰρ οὐκ ἦν νόμος, οὐ Γραφή θεόπνευστος, οὐδὲ τὸ Σάββατον τῷ Θεῷ ἀφιέρωτο. Ὅτε δὲ ἡ θεόπνευστος Γραφή διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἀφιέρωθη τῷ Θεῷ τὸ Σάββατον, ὡς ἂν περὶ τὴν ταύτης μελέτην ἐν αὐτῷ ἀδολεσχήσωσιν οἱ μὴ πάντα τὸν βίον τῷ Θεῷ ἀφιερῶντες, οἱ μὴ πόθῳ τῷ Δεσπότῃ ὡς Πατρὶ δουλεύοντες, ἀλλ' ὡς δοῦλοι ἀγνώμονες, κἂν μικρὸν καὶ ἐλάχιστον μέρος τῆς ἑαυτῶν ζωῆς τῷ Θεῷ ἀποτέμῳνται, καὶ τοῦτο

1. Ἔξ. 13, 6.

2. Ἀριθ. 15, 35.

3. Ὁ ὄρος «μυστικῶς» σημαίνει τὸν «ἀνέκφραστον τρόπον» μὲ τὸν ὁποῖον τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ μέτρον τῆς πίστεως τῶν ἀποκτοῦν προσωπικὰς ἐμπειρίας διὰ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα.

4. Διορατικοὶ λέγονται ἐκεῖνοι ἐκ τῶν πιστῶν οἱ ὅποιοι ἀπέκτησαν τὴν «πνευματικὴν αἴσθησιν» τῆς διοράσεως, «ἦτοι τὸ προορᾶν τὰ μέλλοντα πταισματα καὶ ἐκκόπτειν πρὸ καιροῦ ἐκ τῆς πείρας καὶ μνήμης τῶν προγεγονότων διὰ καθαρότητος νοῦς καὶ τῶν ἐνετώτων καὶ τῶν κλοπῆ γινομένων», Πέτρου Δαμασκηνοῦ, Προοίμιον (φιλοκαλία τ. 3 σελ. 9 στιχ. 9 ἔ. Ἐκδ. Ἀστὴρ, Α καὶ Ε. Παπαδημητρίου).

νέρχεται περιοδικά και αρχίζει από την πρώτην ημέραν. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς εἶναι σεβαστὸς εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς διέταξε νὰ τὸν σέβωνται ¹, ὄχι κατὰ τύχην, ἀλλὰ καὶ με πολὺ αὐστηρὰς τιμωρίας διὰ τὴν παράβασιν ². Καὶ δὲν τὸ διέταξεν αὐτὸ χωρὶς λόγων, ἀλλὰ διὰ κάποιους λόγους ποὺ γίνονται ἀντιληπτοὶ «μυστικῶς» ³ ἀπὸ τοὺς προχωρημένους πνευματικὰ καὶ τοὺς «διορατικούς» ⁴.

Ὅπως λοιπὸν γνωρίζω ἐγὼ ὁ ἀμαθής, διὰ νὰ ἀρχίσω ἀπὸ τὰ κατώτερα καὶ «χοῦδροειδῆ», ἐπειδὴ ἐγνώριζεν ὁ Θεὸς τὴν ἀναισθησίαν καὶ τὴν «φιλοσαρκίαν» καὶ κατεξοχήν τὴν ροπήν τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ πρὸς τὴν ὕλην, καὶ συγχρόνως τὴν ἔλλειψιν τῆς διακρίσεως ⁵· κατ' ἀρχὴν «Ἰνα ὁδοῦλος καὶ τὸ ὑποζύγιον ἀναπαύσῃται» ⁶, ὅπως ἔχει γραφῆ, ἐπειδὴ «Ἀνὴρ δίκαιος οἰκτεῖρει τὰς ψυχὰς κτηνῶν αὐτοῦ» ⁷, καὶ συγχρόνως, με τὸ νὰ διακόπτουν τὴν ἀπασχόλησιν των εἰς τὰ ὑλικά, νὰ συναθροίζωνται διὰ νὰ λατρεύσουν τὸν Θεόν, περνῶντας ὅλην τὴν ἐβδόμην ἡμέραν με ψαλμοὺς καὶ ὕμνους καὶ πνευματικὰς ψόδας καὶ με μελέτην τῶν θείων Γραφῶν, καὶ ἀναπαυόμενοι ἐν Θεῷ. Ὅταν δηλαδὴ δὲν ὑπῆρχε νόμος, δὲν ὑπῆρχε θεόπνευστος ⁸ Γραφή, οὔτε εἶχε ἀφιερωθῆ τὸ Σάββατον εἰς τὸν Θεόν, ὅταν ὁμοῦς ἐδόθη ἡ θεόπνευστο Γραφή διὰ μέσου τοῦ Μωυσέως, ἀφιερῶθη τὸ Σάββατον εἰς τὸν Θεόν, διὰ νὰ ἀσχοληθοῦν κατ' αὐτὸ με τὴν μελέτην αὐτῆς, ὅσοι δὲν ἀφιερῶνουν ὅλην τὴν ζωὴν των εἰς τὸν Θεόν, ὅσοι δὲν ὑπηρετοῦν με πόθον τὸν Δεσπότην Θεόν ὡς Πατέρα, ἀλλὰ ὡς ἀχάριστοι δοῦλοι, καὶ ἂν ἀκόμη ξεχωρίζουν διὰ τὸν Θεόν ἓνα μικρὸν καὶ ἐλάχιστον μέρος τῆς ζωῆς των, καὶ αὐτὸ το ξεχωρίζουν ἀπὸ φόβου

5. Ἐξαιρετικὸν εἶναι ἡ ἔλλειψις τῆς ἀρετῆς τῆς διακρίσεως, με συνέπειαν νὰ στερεῖται ὁ ἄνθρωπος «τὸ φῶς τῆς ἀληθινῆς γνώσεως», τὸ ὁποῖον τὸν κάνει ἱκανὸν νὰ διακρίνῃ «ἀπταίστως τὸ καλὸν ἐκ τοῦ κακοῦ» (Διάδοχος Φωτικῆς, Λόγος Ἀσκητικὸς Φιλοκαλία τ. 1, σελ. 237 Σ').

6. Δευτ. 5, 14.

7. Παρ. 12, 10.

8. 2 Τιμ. 3, 16.

φόβω τῶν ἐπὶ τῇ παραβάσει εὐθυνῶν καὶ ἐπιτιμήσεων· «Δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κείται, ἀλλ' ἀδίκῳ». Ἐπεὶ πρῶτος Μωϋσῆς τεσσαράκοντα ἡμερῶν καὶ αὐθις ἑτέρων τεσσαράκοντα νηστεία προσεδρεύσας τῷ Θεῷ, πάντως καὶ τοῖς Σάββασι διὰ τῆς νηστείας ἐκάκου ἑαυτὸν, τοῦ νόμου μὴ κακοῦν ἑαυτοὺς ἐν τῇ τοῦ Σαββάτου ἡμέρᾳ προστάσσοντος. Εἰ δὲ φαίεν, ὅτι πρὸ τοῦ νόμου τοῦτο, τί φήσουσι περὶ τοῦ Θεοῦ Ἡλιοῦ τεσσαράκοντα ἡμερῶν ὁδὸν ἀνύσαντος ἐν βρώσει μιᾷ; Οὗτος γὰρ οὐ μόνον διὰ τῆς νηστείας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ὁδοιπορίας ἐν τοῖς Σάββασι τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἑαυτὸν κακώσας ἔλυσε τὸ Σάββατον· καὶ οὐκ ὠργίσθη τούτῳ ὁ τὸν νόμον δεδωκώς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρετῆς ἔπαθλον ἐν Χωρήθ ἑαυτὸν ἐνεφάνισε. Τί δὲ περὶ Δανιὴλ φήσουσιν; Οὐχὶ τρεῖς ἑβδομάδας διετέλεσεν ἄσιτος; Τί δὲ πᾶς Ἰσραὴλ; Οὐ περιτέμνει τὸ παιδίον ἐν Σαββάτῳ, εἰ τύχοι, ὀκταήμερον; Οὐχὶ δὲ καὶ τὴν μεγάλην νηστείαν, ἣν νενομοθέτηται, εἰ ἐν Σαββάτῳ κατανήσοι, νηστεύουσι; Οὐχὶ δὲ καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ Λευῖται ἐν τοῖς τῆς σκηνῆς ἔργοις βεβηλοῦσι τὸ Σάββατον καὶ ἀναίτιοί εἰσιν; Ἀλλὰ καὶ κτῆνος, ἂν εἰς βόθρον ἐμπέσῃ ἐν Σαββάτῳ ὁ μὲν ἀνασπάσας ἀναίτιος, ὁ δὲ παριδὼν κατάκριτος. Τί δὲ πᾶς Ἰσραὴλ; Οὐχὶ ἑπτὰ ἡμέρας τὴν τοῦ Θεοῦ κιβωτὸν περιφέροντες τὰ Ἱεριχοῦντια τείχη περιήεσαν, ἐν αἷς πάντως ἦν καὶ τὸ Σάββατον;

Ὡς οὖν ἔφην, σχολῆς ἕνεκα τῆς πρὸς Θεόν, ἵνα κἂν σμικροτάτην ἀπόμοιραν αὐτῷ ἀπονέμωσι καὶ ἀναπαύσωνται ὃ τε δοῦλος καὶ τὸ ὑποζύγιον, ἢ τοῦ Σαββάτου τήρησις ἐπινενόητο τοῖς νηπίοις ἔτι

1. Α' Τιμ. 1, 9.

2. Ἔξ. 24, 18.

3. Ἔξ. 34, 28.

4. Γ' Βασ. 19, 8.

5. Γ' Βασ. 19, 9 ἔ.

6. Δαν. 10, 2 ἔ.

διὰ τὰς εὐθύνας τῆς παραβάσεως καὶ τὰς τιμωρίας· «Δικαίῳ γὰρ νόμος οὐ κεῖται, ἀλλὰ ἀδίκῳ»¹. Ἐπειδὴ πρῶτος ὁ Μωυσῆς ἔμεινε κοντὰ εἰς τὸν Θεὸν ἐπὶ σαράντα ἡμέρας καὶ πάλιν ἄλλας σαράντα νηστεύοντας², ὅπωςδὴποτε καὶ κατὰ τὰ Σάββατα ἐταλαιπωροῦσε τὸν ἑαυτὸν του μετὴν νηστείαν, παρ' ὅλον πού ὁ νόμος διατάττει νὰ μὴ ταλαιπωροῦνται κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Σαββάτου. Ἄν ὁμως θὰ εἴποῦν ὅτι αὐτὸ ἐγένετο πρὶν ἀπὸ τὸν νόμον, τί θὰ εἴποῦν διὰ τὸν Ἥλιον τὸν Θεοσβίτην, ὁ ὁποῖος με μίαν φοράν πού ἔφαγεν ἐκάλυπεν ἀπόστασιν σαράντα ἡμερῶν³; Διότι αὐτὸς κατήργησε τὸ Σάββατον μετὸ νὰ ταλαιπωρήσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὄχι μόνον μετὴν νηστείαν, ἀλλὰ καὶ μετὴν ὁδοιπορίαν τῶν σαράντα ἡμερῶν κατὰ τὰ Σάββατα· καὶ ὁ Θεός, πού ἔδωσε τὸν νόμον, δὲν ὠργίσθη με αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ἐφανέρωσε τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸ Χωρήβ⁴, ὡς βραβεῖον τῆς ἀρετῆς. Καὶ τί θὰ εἴποῦν διὰ τὸν Δανιήλ; Δὲν ἔμεινε νηστικός τρεῖς ἑβδομάδας⁵; Τί δὲ κάνουν ὅλοι οἱ Ἰσραηλίται; Δὲν περιτέμνουν τὰ παιδιὰ των κατὰ τὸ Σάββατον, ἂν συμβῆ νὰ συμπληρώσουν τὴν ὀγδόην ἡμέραν⁶; Καὶ δὲν τηροῦν τὴν μεγάλην νηστείαν, πού ἔχει νομοθετηθῆ εἰς αὐτούς, ἂν συμπέσῃ μετὸ Σάββατον⁷; Καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ Λευῖται πάλιν δὲν καταργοῦν τὸ Σάββατον μετὴν ὑπηρεσίαν τῆς σκηνῆς καὶ ἐν τούτοις εἶναι ἀκατάκριτοι; Ἀλλὰ καὶ ἂν πέσῃ κατὰ τὸ Σάββατον μέσα εἰς «λάκκον» ἕνα ζῶον⁸, αὐτὸς πού τὸ ἀνέσυρεν εἶναι ἀκατάκριτος, ἐκεῖνος ὁμως πού τὸ ἐγκατέλειπεν εἶναι ἔνοχος. Τί ἔκανεν ὅλος ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ; Δὲν περιήρχετο τὰ τεῖχη τῆς Ἰεριχοῦς, περιφέροντας τὴν κιβωτὸν τοῦ Θεοῦ, ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας⁹, μέσα εἰς τὰς ὁποίας ὅπωςδὴποτε ἦταν καὶ τὸ Σάββατον;

Ὅπως εἶπα λοιπόν, χάριν ἀναπαύσεως διὰ τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ ἔχει ἐπινοηθῆ ἡ φύλαξις τοῦ Σαββάτου δι' αὐτούς πού εἶναι ἀκόμη νήπιοι πνευματικὰ καὶ ὑποδουλωμένοι εἰς τὴν στοι-

7. Λευϊτ. 12, 3.

8. Λευϊτ. 23, 27 ἔ.

9. Ματθ. 12, 11. Λουκ. 14, 5.

10. Ἰη. Να. 6, 1 ἔ.

καὶ ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου δεδουλωμένοι, τοῖς σαρκικοῖς καὶ μηδὲν ὑπὲρ τὸ σῶμα καὶ τὸ γράμμα ἐννοῆσαι δυναμένοι. «Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς ἄνθρωπον, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν». Ὅσοι γὰρ ἐλάβομεν αὐτόν, ἔδωκεν ἡμῖν ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν ὥστε οὐκέτι ἐσμέν δοῦλοι ἀλλ' υἱοί, οὐκέτι ὑπὸ νόμον ἀλλ' ὑπὸ χάριν· οὐκέτι μερικῶς τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες ἐκ φόβου, ἀλλὰ πάντα τὸν τῆς ζωῆς χρόνον αὐτῷ ἀνατιθέναι ὀφείλοντες καὶ αἰεὶ τὸν δοῦλον, τὸν θυμὸν λέγω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καταπαύοντες καὶ τῷ Θεῷ σχολάζειν ἐπιτρέποντες, τὴν μὲν ἐπιθυμίαν ἅπασαν αἰεὶ πρὸς Θεὸν ἀνατείνοντες, τὸν δὲ θυμὸν κατὰ τῶν τοῦ Θεοῦ δυσμενῶν καθοπλίζοντες· καὶ τὸ ὑποζύγιον, ἧτοι τὸ σῶμα, ὁμοίως τῆς μὲν δουλείας τῆς ἁμαρτίας ἀναπαύοντες, ταῖς δὲ θεαῖς ἐντολαῖς ἐξυπηρετεῖσθαι προτρέποντες.

Ταῦτα ὁ πνευματικὸς ἡμῖν ἐντέλλεται τοῦ Χριστοῦ νόμος, καὶ οἱ τοῦτον φυλάσσοντες ὑπέρτεροι τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου γεγόνασιν. Ἐλθόντος γὰρ τοῦ τελείου τὸ ἐκ μέρους κατήργηται, καὶ τοῦ καλύμματος τοῦ νόμου, ἧτοι τοῦ καταπετάσματος, διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος διαρραγέντος σταυρώσεως καὶ τοῦ Πνεύματος πυρίναις γλώσσαις ἐκλάμψαντος τὸ γράμμα κατήργηται, τὰ σωματικὰ πέπαιται καὶ ὁ τῆς δουλείας νόμος πεπλήρωται καὶ νόμος ἐλευθερίας ἡμῖν δεδώρηται. Καὶ εὐορτάζομεν τὴν τελείαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κατάπαυσιν,

1. Γαλ. 4, 3.

2. Γαλ. 4, 4 ε.

3. Ἰω. 1, 12.

4. Γαλ. 4, 7.

5. Ρωμ. 6, 14.

6. Πρβλ. Ψαλ. 4, 5.

7. Ρωμ. 7, 14.

χειώδη γνώσιν τοῦ κόσμου¹, διὰ τοὺς σαρκικούς καὶ ἀδυνάτους νὰ ἀντιληφθοῦν κάτι ἀνώτερον ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὸ γράμμα. «Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς ἀνθρώπου, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν»². Διότι ὅσοι τὸν ἐδέχθημεν, ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς τὴν δύναμιν νὰ γίνωμεν παῖδιά τοῦ Θεοῦ, εἰς αὐτοὺς δηλαδὴ ποὺ πιστεύουν εἰς αὐτόν³. ἔπομένως δὲν εἴμεθα πιά δουλοὶ, ἀλλὰ υἱοὶ⁴, δὲν εἴμεθα πιά κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ νόμου, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὴν χάριν⁵, δὲν ὑπηρετοῦμεν ὡς δουλοὶ τὸν Κύριον, κατὰ ἓνα μέρος, ἀπὸ φόβον, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ἀφιερώνωμεν ὅλον τὸν χρόνον τῆς ζωῆς μας εἰς αὐτόν, καὶ διαρκῶς νὰ ἐμποδίζωμεν τὸν δουλον, ἐννοῶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, νὰ κάνῃ τὴν ἀμαρτίαν καὶ νὰ τὸν ἀφήνωμεν νὰ ἀφοσιώνεται εἰς τὸν Θεόν, μὲ τὸ νὰ ὑψώνωμεν δηλαδὴ διαρκῶς ὅλην τὴν ἐπιθυμίαν μας πρὸς τὸν Θεόν καὶ μὲ τὸ νὰ κάνωμεν πάνοπλον τὸν θυμὸν μας⁶ ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ· καὶ παρομοίως, μὲ τὸ νὰ ἀναπαύωμεν τὸ ὑποζύγιον, δηλαδὴ τὸ σῶμα, ἀπὸ τὴν δουλείαν τῆς ἀμαρτίας, καὶ νὰ παρακινουῦμεν νὰ ἐκτελῇ μὲ προθυμίαν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ.

Αὐτὰ παραγγέλλει εἰς ἡμᾶς ὁ πνευματικὸς νόμος⁷ τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτοὶ ποὺ τὸν τηροῦν ἔχουν γίνει ἀνώτεροι ἀπὸ τὸν Μωσαϊκὸν νόμον. Διότι μὲ τὸν ἐρχομὸν τοῦ τελείου ἔχει καταργηθῆ τὸ μερικόν⁸, καὶ μὲ τὸ νὰ ξεσχισθῆ τὸ κάλυμμα τοῦ νόμου, δηλαδὴ τὸ καταπέτασμα⁹, διὰ τῆς σταυρώσεως τοῦ Σωτῆρος, καὶ μὲ τὸ νὰ λάμψῃ τὸ Πνεῦμα μὲ «πυρίνας γλώσσας»¹⁰ ἔχει καταργηθῆ ὁ γραπτὸς νόμος, ἔχουν παύσει τὰ σωματικὰ ἔργα καὶ ὁ νόμος τῆς δουλείας ἔχει ἐκπληρώσει τὴν ἀποστολὴν του καὶ ἔχει δοθῆ εἰς ἡμᾶς ὡς δῶρον ὁ νόμος τῆς ἐλευθερίας¹¹. Καὶ ἐορτάζομεν τὴν τελείαν ἀνάπαυσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ἐννοῶ τὴν

8. Α' Κορ. 13, 10.

9. Ματθ. 27, 51 ἔ.

10. Πράξ. 2, 3.

11. Ἰακ. 1, 25.

φημι δὲ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἡμέραν, ἐν ἣ ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ὁ τῆς ζωῆς ἀρχηγὸς καὶ Σωτὴρ, εἰς τὴν ἐπηγγελμένην τοῖς πνευματικῶς τῷ Θεῷ λατρεύουσι κληρουχίαν εἰσήγαγεν, εἰς ἣν αὐτὸς πρόδρομος ἡμῶν εἰσήλθεν, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν καὶ ἀνοιγόντων αὐτῷ τῶν οὐρανίων πυλῶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς κεκάθικε σωματικῶς, ἔνθα καὶ οἱ τὸν πνευματικὸν τηροῦντες νόμον εἰσελεύσονται.

Ἡμῖν τοίνυν τοῖς τῷ πνεύματι στοιχοῦσι καὶ οὐ τῷ γράμματι πᾶσα ἡ τῶν σαρκικῶν ἐστὶν ἀπόθεσις καὶ ἡ πνευματικὴ λατρεία καὶ πρὸς Θεὸν συνάφεια. Περιτομὴ μὲν γάρ ἐστιν ἡ τῆς σωματικῆς ἡδονῆς καὶ τῶν περιττῶν καὶ οὐκ ἀναγκαίων ἀπόθεσις· ἀκροβυστία δὲ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν εἰ μὴ δέρμα, ἡδονικοῦ μορίου περίττωμα. Πᾶσα δὲ ἡδονὴ μὴ ἐκ Θεοῦ καὶ ἐν Θεῷ γινομένη περίττωμα ἡδονῆς ἐστὶν, ἥς τύπος ἡ ἀκροβυστία. Σάββατον δὲ ἡ ἐκ τῆς ἀμαρτίας κατάπαυσις. Ὡστε ἀμφοτέρα ἐν τυγχάνουσι καὶ οὕτως ἀμφοτέρα ἅμα ὑπὸ τῶν πνευματικῶν τελούμενα, οὐδὲ τὴν τυχοῦσαν παρανομίαν ἐργάζονται.

Ἔτι δὲ ἰστέον, ὅτι ὁ ἐπτὰ ἀριθμὸς πάντα τὸν παρόντα χρόνον δηλοῖ, ὡς φησὶν ὁ σοφώτατος Σολομῶν· «Δοῦναι μερίδα τοῖς ἐπτὰ, καί γε τοῖς ὀκτώ». Καὶ ὁ θεηγόρος Δαυὶδ περὶ τῆς ὀγδόης ψάλλων περὶ τῆς μελλούσης μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν καταστάσεως ἔψαλλε. Τὴν ἐβδόμην οὖν ἡμέραν ἀργίαν ἄγειν ἐκ τῶν σωματικῶν τοῖς δὲ πνευματικοῖς ἐνασχολεῖσθαι προστάσων ὁ νόμος μυστικῶς πάντα τὸν χρόνον τῷ ἀληθινῷ Ἰσραὴλ καὶ νοῦν ὀρώντα Θεὸν ἔχοντι ὑπέφηνε, τῷ Θεῷ ἑαυτὸν προσάγειν καὶ ὑπεράνω τῶν σωματικῶν γίνεσθαι.

1. Ἐβρ. 6, 20.

2. Μάρ. 16, 19.

3. Ἐκκλ. 11, 2.

ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς καὶ Σωτὴρ, μᾶς εἰσήγαγεν εἰς τὴν κληρονομίαν ποῦ ἔχει ὑποσχεθῆ εἰς αὐτοὺς ποῦ λατρεύουν πνευματικὰ τὸν Θεόν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἴδιος εἰσηλθε πρόδρομος¹ ἀπὸ ἡμᾶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν του ἀπὸ τοὺς νεκροὺς, καὶ ἀφοῦ ἤνοιξαν χάρις εἰς αὐτὸν αἱ πύλαι τοῦ οὐρανοῦ ἔχει καθίσει μετὰ τὸ σῶμά του εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς², ὅπου θὰ εἰσέλθουν καὶ αὐτοὶ ποῦ τηροῦν τὸν πνευματικὸν νόμον.

Λοιπὸν, ὅλη ἡ ἀποβολὴ τῶν σαρκικῶν ἔργων καὶ ἡ πνευματικὴ λατρεία καὶ ἡ ἔνωσις μετὰ τὸν Θεὸν εἶναι δι' ἡμᾶς ποῦ βαδίζομεν σύμφωνα μετὰ τὸ Πνεῦμα καὶ ὄχι σύμφωνα μετὰ τὸν γραπτὸν νόμον. Διότι περιτομὴ εἶναι ἡ ἀποβολὴ τῆς σωματικῆς ἡδονῆς καὶ τῶν περιττῶν καὶ ἀχρήστων· ἀκροβυστία δὲ τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι, παρὰ δέρμα, ἄχρηστον πλεόνασμα τοῦ γεννητικοῦ ὄργανου τῆς ἡδονῆς. Κάθε ἡδονὴ μάλιστα, ὅταν δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ δὲν γίνεται κατὰ Θεόν, εἶναι ἄχρηστον πλεόνασμα τῆς ἡδονῆς, τῆς ὁποίας τύπος εἶναι ἡ ἀκροβυστία. Σάββατον δὲ εἶναι ἡ ἀνάπαυσις ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν. Ἐπομένως καὶ τὰ δύο εἶναι ἓνα, καὶ ἔτσι μετὰ τὸ νὰ ἐκτελοῦνται καὶ τὰ δύο συγχρόνως ἀπὸ τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους, δὲν κάνουν οὔτε τὴν παραμικρὰν παράβασιν.

Καὶ ἀκόμη πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς ἑπτὰ φανερῶνει ὅλον τὸν χρόνον τῆς παρούσης ζωῆς, ὅπως λέγει ὁ σοφώτατος Σολομὼν· «Δοῦναι μερίδα τοῖς ἑπτὰ, καὶ γε τοῖς ὀκτώ»³. Καὶ ὁ θεηγόρος Δαυὶδ ὑμνολογῶντας τὴν ὀγδόην ἡμέραν⁴, ὑμνολογοῦσε τὴν μέλλουσαν κατάστασιν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀπὸ τοὺς νεκροὺς. Ὁ νόμος λοιπὸν μετὰ τὸ νὰ προστάξῃ νὰ ἀναπαύωνται τὴν ἑβδόμην ἡμέραν ἀπὸ τὰ σωματικὰ ἔργα καὶ νὰ καταγίνωνται εἰς τὰ πνευματικὰ, ἐφάνέρωσεν ἑμμεσα, μετὰ τὸν τρόπον «ἀπόρητον», εἰς τὸν ἀληθινὸν Ἰσραηλίτην, ὁ ὁποῖος ἔχει καὶ νῦν ποῦ βλέπει τὸν Θεὸν νὰ πλησιάσῃ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὸν Θεὸν καὶ νὰ ξεπερνᾷ τὰ σωματικὰ ἔργα.

4. Ψαλ. 6, 1. 11, 1.

Δ' (24) 97. Περὶ παρθενίας

Κακίζουσι οἱ σαρκικοὶ τὴν παρθενίαν, καὶ εἰς μαρτυρίαν προβάλλονται οἱ φιλήδονοι τὸ «Ἐπικατάρatos πᾶς, ὃς οὐκ ἐγείρει σπέρμα ἐν τῷ Ἰσραήλ». Ἡμεῖς δὲ φαμεν τῷ ἐκ Παρθένου σαρκωθέντι Θεῷ Λόγῳ θαρρήσαντες, ὡς ἡ παρθενία ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐφυτεύθη τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων. Ἐκ παρθένου γὰρ γῆς ὁ ἄνθρωπος πεπλαστούργηται, ἐκ μόνου Ἀδὰμ ἢ Εὐα ἔκτισται, ἐν παραδείσῳ παρθενία ἐπολιτεύετο. Φησὶ γοῦν ἡ θεία Γραφή, ὅτι «Γυμνοὶ ἦσαν, ὃ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐα, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο». Ἠνίκα δὲ παρέβησαν, «Ἔγνωσαν, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν», καὶ αἰσχυνθέντες ἔραψαν ἑαυτοῖς περιζώματα. Καὶ μετὰ τὴν παράβασιν ὅτε ἤκουσε· «Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ», ὅτε διὰ τῆς παραβάσεως θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, τότε «ἔγιω Ἀδὰμ Εὐαν τῇ γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συνέλαβε καὶ ἐγέννησε». Ὡστε διὰ τὸ μὴ ἐκτριβῆναι καὶ ἀναλωθῆναι τὸ γένος ὑπὸ τοῦ θανάτου ὁ γάμος ἐπινενόηται, ὡς ἂν διὰ τῆς παιδοποιίας τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων διασώζηται.

Ἄλλ' ἐροῦσι τυχόν· τί οὖν τὸ «ἄρρεν καὶ θῆλυ» βούλεται καὶ τὸ «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε»; Πρὸς ὃ λέξομεν, ὅτι τὸ μὲν «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε» οὐ πάντως τὸν διὰ γαμικῆς συναφείας πληθυσμὸν δηλοῖ· ἡδύνατο γὰρ ὁ Θεὸς καὶ ἐτέρῳ τρόπῳ τὸ γένος πλη-

1. Δευτ. 25, 9.

2. Γεν. 2, 7.

3. Γεν. 2, 22.

4. Γεν. 2, 35.

5. Γεν. 3, 7.

6. Γεν. 3, 19.

Δ' (24) 97. Διὰ τὴν παρθενίαν

Οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν σαρκικὸν φρόνημα κατακρίνουν τὴν παρθενίαν καὶ προφασίζονται, οἱ φιλήδονοι, ὡς μαρτυρίαν τὸ χωρίον· «Ἐπικατάρατος πᾶς, ὃς οὐκ ἐγείρει σπέρμα ἐν τῷ Ἰσραήλ»¹. Ἐμεῖς ὁμως ὑποστηρίζομεν, παίρνοντας θάρρος ἀπὸ τὸν Θεὸν Λόγον ποὺ ἐσαρκώθη ἀπὸ τὴν Παρθένον, ὅτι ἡ παρθενία ἐφυτεύθη μέσα εἰς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸν Θεόν, καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας. Πράγματι, ὁ ἄνθρωπος ἔχει πλασθῆ ἀπὸ τὴν παρθένον γῆν², ἡ Εὐὰ ἔχει δημιουργηθῆ ἀπὸ μόνον τὸν Ἀδὰμ³, εἰς τὸν παράδεισον ἐζοῦσαν τὴν παρθενικὴν ζωὴν. Λέγει λοιπὸν ἡ θεία Γραφή ὅτι «Γυμνοὶ ἦσαν ὁ τε Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὐὰ, καὶ οὐκ ἤσχύνοντο»⁴. Ὄταν ὁμως ἡμάρτησαν, «Ἐγνώσαν, ὅτι γυμνοὶ ἦσαν»⁵, καὶ ἐπειδὴ ἐντράπησαν, ἔρραψαν διὰ τὸν ἑαυτὸν των περιζώματα. Καὶ μετὰ τὴν παράβασιν, ὅταν ἤκουσε· «Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύση»⁶, ὅταν δηλαδὴ ἐμπῆκεν εἰς τὸν κόσμον ὁ θάνατος μετὰ τὴν παράβασιν, τότε «Ἐγνώ Ἀδὰμ Εὐὰν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ συνέλαβε καὶ ἐγέννησεν»⁷. Ἐπομένως ὁ γάμος ἔχει ἐπινοηθῆ⁸ διὰ νὰ μὴ καταστραφῆ καὶ ἐξαφανισθῆ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τὸν θάνατον, διὰ νὰ ἡμπορέσῃ νὰ διασωθῆ μετὰ τὴν γέννησιν παιδιῶν τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Ἄλλ' ἴσως θὰ εἰποῦν· Τί λοιπὸν θέλει «τὸ ἀρσενικὸν καὶ τὸ θηλυκόν»⁹; Καὶ τὸ «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε»¹⁰; Πρὸς αὐτὸ θὰ ἀπαντήσωμεν ὅτι, τὸ μὲν «Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε» δὲν φανερῶνει ὅπωςδῆποτε τὸν πολλαπλασιασμὸν μετὰ τὴν ἔνωσιν τοῦ γάμου· διότι ἡμποροῦσεν ὁ Θεὸς νὰ πολλαπλασιάσῃ τὸ ἀνθρώπινον

7. Γεν. 4, 1.

8. «Γάμος ἐπινοήται» ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς δέχεται ὅτι ὁ γάμος διεδέχθη τὴν κατάστασιν τῆς παρθενίας, ὡς ἔκφρασις τοῦ σχεδίου τῆς θείας οἰκονομίας, καὶ ἀποτελεῖ τὸ «ἐπόμεινον» θέλημα τοῦ Θεοῦ, μετὰ τὴν παράβασιν τοῦ πρώτου θελήματος τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῶν πρώτοπλάστων νὰ φθάσουν ἀπὸ τὸ κατ' εἰκόνα εἰς τὸ καθ' ὁμοίωσιν.

9. Γεν. 1, 27.

10. Γεν. 1, 28.

θῦναι, εἰ τὴν ἐντολὴν μέχρι τέλους ἐτήρησαν ἀπαραχάρακτοι. Ἄλλ' εἰδὼς ὁ Θεὸς τῇ προγνώσει αὐτοῦ, ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ὡς μέλλουσιν ἐν παραβάσει γίνεσθαι καὶ θανάτῳ κατακρίνεσθαι, προλαβὼν ἐποίησε τὸ ἄρρεν καὶ θῆλυ καὶ ἀξάνεσθαι καὶ πληθύνεσθαι προσέταξεν. Ὅδῳ τοίνυν κατέλθωμεν καὶ ἴδωμεν τὰ τῆς παρθενίας ἀξήματα· ταῦτόν δὲ καὶ περὶ τῆς ἀγνείας εἰπεῖν.

Νῶε εἰς τὴν κιβωτὸν εἰσελθεῖν προστασόμενος καὶ κόσμου σπέρμα φυλάττειν ἐγχειριζόμενος οὕτω προστάττεται· «Εἰσελθε σύ», φησί, «καὶ οἱ υἱοὶ σου καὶ ἡ γυνή σου καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου». Διεῖλεν αὐτοὺς ἐκ τῶν γυναικῶν, ὡς ἂν μετὰ τῆς ἀγνείας τὸ πέλαγος καὶ τὸ παγκόσμιον ἐκεῖνο ναυάγιοι διαδράσαιεν. Μετὰ μέντοι τὴν τοῦ κατακλυσμοῦ κατάπαυσιν· «Ἐξελθε σύ», φησί, «καὶ ἡ γυνή σου καὶ οἱ υἱοὶ σου καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου». Ἴδου πάλιν διὰ τοῦ πληθυσμὸν ὁ γάμος συγκεχώρηται. Εἶτα Ἡλίας, ὁ πυρίπνου ἀρματηλάτης καὶ οὐρανοφοίτης, οὐκ ἀγαμίαν ἠσπάσειτο καὶ τῷ ὑπὲρ ἀνθρώπους ἐμαρτυρήθη μετεωρίσματι; Τίς οὐρανοῦς ἐκλείσει; Τίς νεκροῦς ἤγειρε; Τίς Ἰορδάνην ἔτεμεν; Οὐχ ὁ παρθένος Ἡλίας; Ἐλισσαῖος δέ, ὁ τούτου φοιτητής, οὐ τὴν ἴσῃν ἀρετὴν ἐπιδειξάμενος ἐν διπλασίῳ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος αἰτήσας ἐκληρονόμησε; Τί δὲ οἱ τρεῖς παῖδες; Οὐ παρθενίαν ἀσκήσαντες πρὸς κρείττους γεγόνασιν διὰ τῆς παρθενίας τῶν σωμάτων ἀναλώτων τῷ πυρὶ γεγονότων; Οὐ Δανιήλ, οὗ τῷ σώματι τῇ παρθενία· στομωθέντι

1. Γεν. 6, 18.

2. Γεν. 8, 16.

3. «πυρίπνου»· αὐτὸς ποὺ πνέει φωτιά, ὁ πύρινος. Ἐκφράζει χαρακτηριστικώτατα τὴν θαυμαστὴν πολιτείαν τοῦ Ἡλιοῦ.

γένος καὶ μὲ ἄλλον τρόπον, ἂν θὰ ἔτηρουσαν ὡς τὸ τέλος ἀπαράβατον τὴν ἐντολήν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐγνώριζε μὲ τὴν πρόγνωσίν του ὁ Θεός, ποὺ ὅλα τὰ γνωρίζει πρὶν ἀπὸ τὴν δημιουργίαν των, ὅτι πρόκειται νὰ πέσουν εἰς τὴν παράβασιν καὶ νὰ καταδικασθοῦν εἰς θάνατον, ἐπρονόησε καὶ ἐδημιούργησε τὸ ἀρσενικὸν καὶ τὸ θηλυκόν, καὶ διέταξε νὰ αὐξάνωνται καὶ νὰ πληθύνωνται. Λοιπὸν συστηματικὰ ἄς ἐπιστρέψωμεν καὶ ἄς ἴδωμεν τὰς διαστάσεις τῆς παρθενίας· εἶναι δὲ τὸ ἴδιον νὰ ὀμιλήσωμεν καὶ διὰ τὴν ἀγνότητα.

Ὁ Νῶε ὅταν ἐπῆρε τὴν ἐντολήν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κιβωτὸν καὶ ἀνέλαβε νὰ διαφυλάξῃ τὸ «σπέρμα τοῦ κόσμου», τέτοια διαταγή παίρνει· «Ἐἴσελθε σύ» λέγει ὁ Θεός, «καὶ οἱ υἱοί σου, καὶ ἡ γυνή σου καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου»¹. Τοὺς ἐχώρισεν ἀπὸ τὰς γυναῖκας, διὰ νὰ διαφυγουν τὸ πέλταγος καὶ ἐκεῖνο τὸ παγκόσμιον ναυάγιον μὲ τὴν ἀγνότητα. Ὅμως μετὰ τὴν παῦσιν τοῦ κατακλισμοῦ· «Ἐξελθε σύ», λέγει, «καὶ ἡ γυνή σου, καὶ οἱ υἱοί σου καὶ αἱ γυναῖκες τῶν υἱῶν σου»². Νὰ πάλιν, ἔχει ἐπιτραπῆ ὁ γάμος διὰ τὸν πολλαπλασιασμόν. Ἐπειτα ὁ Ἥλιος, ὁ «πυρίπνους»³ καὶ «οὐρανοφοίτης»⁴ ἀρματηλάτης, δὲν ἐπροτίμησε τὴν ἀγαμίαν καὶ δὲν ἀπέκτησε τὴν καλὴν μαρτυρίαν μὲ τὴν ὑπεράνθρωπον ἀρετὴν του; Ποιὸς ἔκλεισε⁵ τοὺς οὐρανοὺς; Ποιὸς ἀνέστησε νεκροὺς⁶; Ποιὸς ἔκοψε τὸν Ἰορδάνην⁷; Ὅχι ὁ παρθένος Ἥλιος; Καὶ ὁ Ἐλισσαῖος, ὁ μαθητὴς του, δὲν ἐκληρονόμησεν εἰς διπλάσιον βαθμὸν⁸ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, ὅταν τὴν ἐζήτησεν, ἂν καὶ παρουσίασε τὴν ἰδίαν ἀρετὴν; Τί δὲ ἀπέκτησαν οἱ τρεῖς παῖδες; Μὲ τὸ νὰ ζήσουν τὴν παρθενικὴν ζωὴν, δὲν ἔγιναν πιὸ δυνατοὶ ἀπὸ τὴν φωτιάν, ἀφοῦ τὰ σώματά των ἔγιναν ἄκαυστα⁹; Δὲν ἔζησε τὴν παρθενικὴν ζωὴν ὁ Δανιήλ, ὥστε νὰ μὴ

4. Οὐρανοφοίτης· αὐτὸς ποὺ διαμένει εἰς τὸν οὐρανὸν (Δ' Βασ. 2, 11).

5. Γ' Βασ. 17, 1.

6. Γ' Βασ. 17, 22.

7. Δ' Βασ. 2, 8.

8. Δ' Βασ. 2, 9.

9. Δαν. 3, 23.

θηρῶν ὀδόντες ἐμπαρῆναι οὐκ ἴσχυσαν; Οὐ μέλλων τοῖς Ἰσραηλίταις ὁ Θεὸς ὀπτάνεσθαι ἀγνίζειν τὸ σῶμα προσέταπτεν; Οὐχὶ οἱ ἱερεῖς ἑαυτοὺς ἀγνίζοντες οὕτω τῶν ἀδύτων ἐπέβαινον καὶ τὰς θυσίας προσῆγον; Οὐχ ὁ νόμος μεγάλην εὐχήν τὴν ἀγνείαν ἀνηγόρευσε;

Χρὴ τοιγαροῦν ἐπὶ τὸ πνευματικώτερον λαμβάνειν τὸ νομικὸν πρόσταγμα. Ἔστι γὰρ σπέρμα πνευματικὸν δι' ἀγάπης καὶ φόβου Θεοῦ συλλαμβανόμενον ἐν τῇ ψυχικῇ γαστρὶ ὠδινούσῃ καὶ τικτούσῃ πνεῦμα σωτηρίας. Οὕτω δὲ ἐκληπτέον καὶ τὸ «Μακάριος, ὃς ἔχει σπέρμα ἐν Σιών καὶ οἰκείους ἐν Ἱερουσαλήμ». Τί γάρ, κἂν πόρνος ᾖ, κἂν μέθυσοσ καὶ εἰδωλολάτρης, μακάριός ἐστιν, εἰ μόνον ἔχει σπέρμα ἐν Σιών καὶ οἰκείους ἐν Ἱερουσαλήμ; Οὐδεὶς εὖ φρονῶν τοῦτο ἐρεῖ.

Παρθενία τὸ τῶν ἀγγέλων πολίτευμα, τὸ πάσης ἀσωμάτου φύσεως ἰδίωμα. Ταῦτα λέγομεν οὐ τὸν γάμον κακίζοντες — μὴ γένοιτο — οἶδαμεν γὰρ τὸν Κύριον ἐν τῇ αὐτοῦ παρουσίᾳ τὸν γάμον εὐλογήσαντα καὶ τὸν εἰπόντα· «Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος» ἀλλὰ καλοῦ κρείττονα τὴν παρθενίαν γινώσκοντες. Ἐν τε γὰρ ταῖς ἀρεταῖς εἰσὶν ἐπιτάσεις καὶ ὑφέσεις, ὁμοίως καὶ ἐν ταῖς κακίαις. Γινώσκομεν, ὅτι γάμου ἔκγονοι πάντες βροτοὶ μετὰ τοὺς τοῦ γένους ἀρχηγέτας· ἐκεῖνοι γὰρ παρθενίας εἰσὶ καὶ οὐ γάμου πλαστούργημα· ἀλλ' ἡ ἀγαμία ἀγγέλων ἐστίν, ὡς ἔφημεν, μίμημα.

Ὅσῳ τοιγαροῦν ἄγγελος ἀνθρώπου ὑπέρτερος, τοσοῦτω παρθενία γάμου τιμιωτέρα. Τί δὲ λέγω ἄγγελος; Αὐτὸς ὁ Χριστὸς τῆς παρθε-

1. Δαν. 6, 23.
2. Ἐξ. 19, 10 - 15.
3. Ἀριθ. 8, 21.
4. Ἀριθ. 6, 2.
5. Ἦσ. 31, 9.
6. Ἰω. 2, 1 ξ.

ἤμπορέσουν νὰ βυθισθοῦν τὰ δόντια τῶν θηρίων εἰς τὸ σῶμα του¹ πού ἐσκληρύνθη ἀπὸ τὴν παρθενίαν; Δὲν διέτασσε ὁ Θεός, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐμφανισθῆ εἰς τοὺς Ἰσραηλίτας, νὰ κρατήσουν καθαρὸν τὸ σῶμα²; Οἱ ἱερεῖς κρατῶντας καθαρὸν τὸν ἑαυτὸν των δὲν ἔπατοῦσαν εἰς τὰ ἄδυστα καὶ δὲν προσέφεραν τὰς θυσίας μετ' αὐτὴν τὴν προϋπόθεσιν³; Ὁ νόμος δὲν ἀνεκήρυξε τὴν ἀγνότητα μεγάλην εὐχὴν⁴;

Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρῶμεν τὴν προσταγὴν τοῦ νόμου μετ' πνευματικώτερον νόημα. Ὑπάρχει δηλαδὴ πνευματικὸν «σπέρμα» πού μετ' τὴν ἀγάπην καὶ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ συλλαμβάνεται μέσα εἰς τὴν «κοιλίαν» τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία «κοιλοπονεῖ» καὶ γεννᾷ πνεῦμα σωτηρίας. Ἔτσι μάλιστα πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν καὶ τὸ χωρίον· «Μακάριος, ὃς ἔχει σπέρμα ἐν Σιών καὶ οἰκίους ἐν Ἱερουσαλήμ»⁵. Τί δηλαδὴ, καὶ ἂν ἀκόμη εἶναι πόρνος, καὶ ἂν εἶναι μέθυσος, καὶ ἂν εἶναι εἰδωλολάτρης, εἶναι μακάριος, μόνον ἂν ἔχη ἀπογόνους εἰς τὴν Σιών καὶ συγγενεῖς εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ; Κανεῖς συνετὸς ἄνθρωπος δὲν θὰ τὸ εἰπῆ αὐτό.

Ἡ παρθενία εἶναι τὸ «πολίτευμα» τῶν ἀγγέλων, τὸ γνῶρισμα ὅλης τῆς ἀσωμάτου φύσεως. Αὐτὰ τὰ λέγομεν χωρὶς νὰ περιφρονῶμεν τὸν «γάμον»—ποτέ κάτι τέτοιο—διότι γνωρίζομεν ὅτι ὁ Κύριος κατὰ τὸν ἐρχομὸν του εὐλόγησε τὸν γάμον⁶, καὶ αὐτὸν πού εἶπε· «Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος»⁷. ἀλλὰ ἀναγνωρίζομεν τὴν παρθενίαν ἀνωτέραν ἀπὸ τὸ καλόν. Διότι καὶ μεταξὺ τῶν ἀρετῶν ὑπάρχουν ἀνώτεραι καὶ κατώτεραι, παρομοίως καὶ μεταξὺ τῶν κακιῶν. Γνωρίζομεν ὅτι εἶναι καρπὸς τοῦ γάμου ὅλοι οἱ θνητοὶ ὕστερα ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· διότι ἐκεῖνοι εἶναι δημιουργητὰ τῆς παρθενίας καὶ ὄχι τοῦ γάμου· ἡ ἀγαμία ὁμως εἶναι, ὅπως εἶπαμεν, ἀπομίμησις τῆς ἀγγελικῆς ζωῆς. Δι' αὐτὸ ὅσον ἀνώτερος εἶναι ὁ ἄγγελος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, τόσον πολυτιμότερα εἶναι ἡ παρθενία ἀπὸ τὸν γάμον. Διατὶ ὁμως λέγω ὁ ἄγγελος; Ὁ ἴδιος ὁ Χριστός, ἡ δόξα τῆς παρθενίας,

7. Ἑβρ. 13, 4.

νίας τὸ κλέος, οὐ μόνον ἐκ Πατρὸς ἀνάρχως, ἀρρεύστως καὶ ἀσυνδύαστως γεγεννημένος, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄνθρωπος καθ' ἡμᾶς γενόμενος ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκ Παρθένου συναφείας ἄνευ σεσαρκωμένος καὶ αὐτὸς παρθενίαν τὴν ἀληθῆ καὶ παντελῆ δεικνὺς ἐν ἑαυτῷ. Ὅθεν καὶ ταύτην ἡμῖν οὐκ ἐνομοθέτησε μὲν «Οὐ γὰρ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον», ὡς αὐτὸς ἔφησεν ἔργῳ δὲ ἡμᾶς ἐξεπαίδευσεν καὶ πρὸς ταύτην ἡμᾶς ἐνεδυνάμωσεν. Τίνι γὰρ οὐκ ἔστι σαφές, ὅτι παρθενία ἐν ἀνθρώποις νῦν πολιτεύεται;

Καλὴ μὲν ἡ τεκνογονία, ἣν ὁ γάμος συνέστησε, καὶ καλὸς ὁ γάμος διὰ τὰς πορνείας, ταύτας περικόπτων καὶ τὸ λυσιπῶδες τῆς ἐπιθυμίας διὰ τῆς ἐνόμου μίξεως οὐκ ἔων πρὸς ἀνόμους ἐκμαίνεσθαι πράξεις. Καλὸς ὁ γάμος, οἷς οὐ πάρεστιν ἐγκράτεια· κρείττων δὲ ἡ παρθενία, ψυχῆς τεκνογονίαν αὐξουσα καὶ Θεῷ καρπὸν ὤριμον, τὴν προσευχήν, προσάγουσα. «Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνοι δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός».

Δ' (25) 98. Περὶ τῆς περιτομῆς

Ἡ περιτομὴ πρὸ νόμου ἐδόθη τῷ Ἀβραάμ μετὰ τὰς εὐλογίας, μετὰ τὴν ἐπαγγελίαν, σημεῖον ἀποδιαστέλλον αὐτὸν καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ καὶ τοὺς αὐτοῦ οἰκογενεῖς ἐκ τῶν ἐθνῶν, μεθ' ὧν συναναστρέφετο. Καὶ δῆλον· ὅτε γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη ὁ Ἰσραὴλ μόνος καθ' ἑαυτὸν διέτριψεν οὐ συναναμιγμένος ἑτέρῳ ἔθνει, ὅσοι ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐγεν νήθησαν, οὐ περιετμήθησαν· ἠνίκα δὲ Ἰησοῦς διεβίβαζεν αὐτοὺς τὸν Ἰορδάνην, περιετμήθησαν, καὶ γέγονε δεῦτερος νόμος περιτομῆς. Ἐπὶ Ἀβραάμ γὰρ ἐδόθη νόμος περιτομῆς, εἰ-

1. Ματθ. 19, 11.

2. Α' Κορ. 7, 2.

3. Ἐβρ. 13, 4.

ὄχι μόνον διότι ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν Πατέρα χωρὶς ἀρχὴν καὶ χωρὶς ρεῦσιν καὶ χωρὶς συνένωσιν, ἀλλὰ διότι καὶ μὲ τὸ νὰ γίνῃ ἄνθρωπος ὅπως ἡμεῖς, ἐσαρκώθη μὲ ὑπερφυσικὸν τρόπον ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς Παρθένου, χωρὶς συνένωσιν, καὶ παρουσιάζει ὁ ἴδιος εἰς τὸν ἑαυτὸν του τὴν ἀληθινὴν καὶ τελείαν παρθενίαν. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν τὴν ἐνομοθέτησε βέβαια εἰς ἡμᾶς· «Οὐ γὰρ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον» ¹, ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος· ἀλλὰ εἰς τὴν πράξιν μᾶς τὴν ἐδίδαξε καὶ μᾶς ἐνίσχυσε πρὸς αὐτήν. Διότι εἰς ποῖον δὲν εἶναι ὀλοφάνερον ὅτι τώρα εἶναι ἡ παρθενία τρόπος ζωῆς μεταξύ τῶν ἀνθρώπων;

Καλὴ βέβαια εἶναι ἡ τεκνογονία, τὴν ὁποῖαν συνιστᾷ ὁ γάμος, καὶ καλὸς ὁ γάμος πρὸς ἀποφυγὴν τῆς πορνείας ², ἐπειδὴ τὴν περιορίζει καὶ μὲ τὴν νόμιμον ἔνωσιν δὲν ἀφήνει τὴν «λύσσαν» τῆς ἐπιθυμίας νὰ παραφερθῆ εἰς ἀνόμους πράξεις. Ὁ γάμος εἶναι καλὸς δι' ἐκείνους πού δὲν ἔχουν ἐγκράτεια· ἀνωτέρα ὅμως εἶναι ἡ παρθενία, ἐπειδὴ αὐξάνει τὴν καρποφορίαν τῆς ψυχῆς καὶ προσφέρει εἰς τὸν Θεὸν ὠριμον καρπὸν, τὴν προσευχήν. «Τίμιος ὁ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ Θεός» ³.

Δ' (25) 98. Διὰ τὴν περιτομὴν

Ἡ περιτομὴ ἐδόθη ⁴ εἰς τὸν Ἀβραάμ πρὶν ἀπὸ τὸν νόμον, μετὰ ἀπὸ τὰς εὐλογίας ⁵, μετὰ ἀπὸ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Θεοῦ, ὡς σημάδι πού ξεχωρίζει τὸν ἴδιον καὶ τοὺς ἀπογόνους του καὶ τοὺς δούλους του ἀπὸ τὰ ἔθνη, μεταξύ τῶν ὁποίων συνανεστρέφετο. Καὶ εἶναι φανερόν· τὸν καιρὸν δηλαδὴ πού ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἔζησε σαράντα χρόνια εἰς τὴν ἔρημον τελείως μόνος, χωρὶς νὰ ἔχη ἀναμειχθῆ μὲ ἄλλο ἔθνος, ὅσοι ἐγεννήθησαν εἰς τὴν ἔρημον, δὲν περιετμήθησαν· ὅταν ὅμως ὁ Ἰησοῦς τοὺς μετέφερεν εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος τοῦ Ἰορδάνου, περιετμήθησαν, καὶ ὠρίσθη δεῦτερος νόμος περιτομῆς. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀβραάμ ἐδόθη νό-

4. Γεν. 17, 10 - 12.

5. Γεν. 12, 1 - 3.

τα ἐπαύσατο ἐν τῇ ἐρήμῳ μὲν τεσσαράκοντα ἔτη. Καὶ πάλιν ἐκ δευτέρου ἔδωκεν ὁ Θεὸς τῷ Ἰησοῦ νόμον περιτομῆς μετὰ τὸ διαβῆναι τὸν Ἰορδάνην, καθὼς ἐν τῇ βίβλῳ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ γέγραπται· «Ἵπὸ δὲ τούτου τὸν καιρὸν εἶπεν Κύριος τῷ Ἰησοῦ· ποίησον εσαυτῷ μαχαίρας πετρίνας ἐκ πέτρας ἀκροτόμου, καὶ καθίσας περιέτεμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ δευτέρου». Καὶ μετ' ὀλίγα· «Ἐπὶ τεσσαράκοντα γὰρ καὶ δύο ἔτη ἀνέστραπται Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Βατταρίτιδι, καὶ διὰ τοῦτο ἀπερίτμητοι αὐτῶν ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν μαχίμων, τῶν ἐξεληλυθότων ἐκ τῆς Αἰγύπτου, οἱ ἀπειθήσαντες ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, οἷς καὶ διώρισε μὴ ἰδεῖν αὐτοὺς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὤμοσε Κύριος τοῖς πατράσιν ἡμῶν δοῦναι αὐτοῖς, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. Ἀντὶ δὲ τούτων ἀντικατέστησε τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, οὓς Ἰησοῦς περιέτεμε, διὰ τὸ γεγενῆσθαι αὐτοὺς ἀπεριτμήτους κατὰ τὴν ὁδόν». Ὡστε σημεῖον ἦν ἡ περιτομὴ ἀφορίζον τὸν Ἰσραὴλ ἐκ τῶν ἐθνῶν, οἷς συνανεστρέφετο.

Τύπος δὲ ἦν τοῦ βαπτίσματος. Καθάπερ γὰρ ἡ περιτομὴ οὐ χρειῶδες μέλος ἀποτέμνει τοῦ σώματος, ἀλλὰ περίττωμα ἄχρηστον, οὕτω διὰ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος τὴν ἁμαρτίαν περιτεμνόμεθα· ἡ δὲ ἁμαρτία δῆλον ὡς περίττωμα ἐπιθυμίας ἐστὶ καὶ οὐ χρειῶδες ἐπιθυμία· ἀδύνατον γὰρ τινα μηδ' ὄλως ἐπιθυμεῖν ἢ τέλεον ἄγευστον ἡδονῆς εἶναι, ἀλλὰ τὸ ἄχρηστον τῆς ἡδονῆς, ἥτοι ἡ ἄχρηστος ἐπιθυμία τε καὶ ἡδονή, τουτέστιν ἡ ἁμαρτία, ἣν περιτέμνει τὸ ἅγιον βάπτισμα παρέχον ἡμῖν σημεῖον τὸν τίμιον σταυρὸν ἐπὶ τοῦ μετώπου, οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἀφορίζον ἡμᾶς - πάντα γὰρ τὰ ἔθνη τοῦ βαπτίσματος ἔτυχον καὶ τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἐσφραγίσθησαν -, ἀλλ' ἐν ἐκάστῳ ἔθνει τὸν πιστὸν ἀποδιαστέλλον τοῦ ἀπίστου. Τῆς τοίνυν ἀληθείας

μος περιτομῆς, ἔπειτα ἐσταμέτησεν ἡ ἐφαρμογή του ἐπὶ σαράντα χρόνια. Καὶ πάλιν διὰ δευτέραν φοράν ἔδωσεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν νόμον περιτομῆς, μετὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἰορδάνου, ὅπως ἔχει γραφῆ εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ναυῆ· «ὑπὸ δὲ τούτου τὸν καιρὸν εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Ἰησοῦ· ποιήσον σεαυτῷ μαχαίρας πετρίνας ἐκ πέτρας ἀκροτόμου, καὶ καθίσας περιέτεμε τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐκ δευτέρου»¹. Καὶ μετὰ ἀπὸ ὀλίγα· «Ἐπὶ τεσσαράκοντα γὰρ καὶ δύο ἔτη ἀνέστραπται Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Βατταρίτιδι, καὶ διὰ τοῦτο ἀπερίτμητοι αὐτῶν ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν μαχίμων τῶν ἐξεληλυθόντων ἐκ τῆς Αἰγύπτου, οἱ ἀπειθήσαντες ταῖς ἐντολαῖς τοῦ Θεοῦ, οἷς καὶ διώρισε μὴ ἰδεῖν αὐτοὺς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὤμοσε Κύριος τοῖς πατράσιν αὐτῶν δοῦναι αὐτοῖς, γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι. Ἀντὶ δὲ τούτων ἀντικατέστησε τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, οὓς Ἰησοῦς περιέτεμε, διὰ τὸ γεγενῆσθαι αὐτοὺς ἀπεριτμήτους κατὰ τὴν ὁδόν»². Ἐπομένως ἡ περιτομὴ ἦταν σημάδι πού ἐξεχώριζε τοὺς Ἰσραηλίτας ἀπὸ τὰ ἔθνη μὲ τὰ ὁποῖα συνανεστρέφετο.

Ἦταν μάλιστα τύπος τοῦ βαπτίσματος. Διότι, ὅπως ἀποκόπτει ἡ περιτομὴ μέλος τοῦ σώματος πού δὲν εἶναι χρήσιμον, ἀλλὰ ἄχρηστον πλεόνασμα, ἔτσι μὲ τὸ ἅγιον βάπτισμα ἀποκόπτομεν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν μας τὴν ἁμαρτίαν· εἶναι δὲ φανερόν ὅτι ἡ ἁμαρτία εἶναι ἄχρηστον πλεόνασμα ἐπιθυμίας καὶ ὄχι χρήσιμος ἐπιθυμία—διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπιθυμῆ κανεὶς καθόλου ἢ νὰ εἶναι τελείως ἄπειρος τῆς ἡδονῆς—, ἀλλὰ τὸ περιττὸν μέρος τῆς ἡδονῆς, δηλαδὴ ἡ ἄχρηστος ἐπιθυμία καὶ ἡδονή, δηλαδὴ ἡ ἁμαρτία, τὴν ὁποῖαν «περιτέμνει» τὸ ἅγιον βάπτισμα μὲ τὸ νὰ προσφέρῃ εἰς ἡμᾶς, ὡς σημάδι, τὸν τίμιον σταυρὸν ἐπάνω εἰς τὸ μέτωπόν μας, χωρὶς νὰ μᾶς ξεχωρίζη ἀπὸ τὰ ἔθνη—διότι ὅλα τὰ ἔθνη ἐδέχθησαν τὸ βάπτισμα καὶ ἐσφραγίσθησαν μὲ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ—, ἀλλὰ ξεχωρίζει μέσα εἰς κάθε ἔθνος τὸν πιστὸν ἀπὸ τὸν ἄπιστον. Λοιπὸν, ἀφοῦ ἐφανερώθη ἡ ἀλήθεια, δὲν ἔχει νόημα ὁ τύπος καὶ ἡ

2. Ἰη. Να. 5, 6 ἐ.

ἐμφανισθείσης ἀνόνητος ὁ τύπος καὶ ἡ σκιά. Ὡστε περιττὸν νῦν τὸ περιτέμνεσθαι καὶ ἐναντίον τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· «Ὁ γὰρ περιτεμνόμενος χρεωστὲί ὄλον τὸν νόμον τηρῆσαι». ὁ δὲ Κύριος, ἵνα πληρώσῃ τὸν νόμον, περιετμήθη· καὶ πάντα δὲ τὸν νόμον καὶ τὸ Σάββατον ἐτήρησεν, ἵνα πληρώσῃ καὶ στήσῃ τὸν νόμον. Ἀφ' οὗ δὲ ἐβαπτίσθη καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον τοῖς ἀνθρώποις ἐνεφανίσθη ἐν εἶδει περιστερᾶς καταβαῖνον ἐπ' αὐτόν, ἔκτοτε ἡ πνευματικὴ λατρεία καὶ πολιτεία καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία κεκήρυκται.

Δ' (26) 99. Περὶ τοῦ ἀντιχρίστου

Χρὴ γινώσκειν, ὅτι δεῖ τὸν ἀντίχριστον ἐλθεῖν. Πᾶς μὲν οὖν ὁ μὴ ὁμολογῶν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι καὶ εἶναι Θεὸν τέλειον καὶ γενέσθαι ἄνθρωπον τέλειον μετὰ τοῦ εἶναι Θεὸν ἀντίχριστός ἐστιν. Ὅμως ἰδιοτρόπως καὶ ἐξαιρέτως Ἀντίχριστος λέγεται ὁ ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος ἐρχόμενος. Χρὴ τοιγαροῦν πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καθὼς ἔφη ὁ Κύριος, καὶ τότε ἐλεύσεται εἰς ἔλεγχον τῶν ἀντιθέων Ἰουδαίων. Ἐφη γὰρ αὐτοῖς ὁ Κύριος· «Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετε με· ἔρχεται ἄλλος ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, κάκεῖνον λήψετε». Καὶ ὁ ἀπόστολος· «Ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς, καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτούς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ». Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι Υἱὸν Θεοῦ ὄντα τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ Θεὸν οὐκ ἐδέξαντο, τὸν δὲ πλάνον, Θεὸν

1. Ἐβρ. 10, 1.

2. Γαλ. 5, 3.

3. Λουκ. 2, 21.

4. Ματθ. 5, 17.

σκιά¹. Ἐπομένως εἶναι τώρα ἄχρηστος ἡ περιτομή καὶ ἀντίθετος πρὸς τὸ ἅγιον βάπτισμα· «Ὁ γὰρ περιτεμνόμενος χρεωστεῖ ὅλον τὸν νόμον τηρῆσαι»²· ὁ Κύριος μάλιστα «περιετιμήθη»³ διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν νόμον· ἀκόμη δὲ ἐφύλαξεν ὅλον τὸν νόμον καὶ τὸ Σάββατον, διὰ νὰ ἐκπληρώσῃ⁴ καὶ νὰ ἀνορθώσῃ τὸν νόμον. Ἄπο τὴν στιγμήν ὁμοῦς ποῦ ἐβαπτίσθη καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐφάνη εἰς τοὺς ἀνθρώπους νὰ κατεβαίνει ἀπὸ τὸν οὐρανὸν με μορφήν περιστερᾶς ἐπάνω του⁵, ἀπὸ τότε ἔχει κηρυχθῆ ἡ πνευματικὴ λατρεία καὶ ζωὴ, καὶ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.

Δ' (26) 99. Διὰ τὸν Ἀντίχριστον

Εἶναι ἀνάγκη νὰ γνωρίζωμεν ὅτι πρέπει νὰ ἔλθῃ ὁ Ἀντίχριστος. Καθένας βέβαια ποῦ δὲν ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἔχει ἔλθει με σάρκα καὶ ὅτι εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ ὅτι ἐγινε τέλειος ἀνθρώπος, ἐνῶ συγχρόνως ἦταν Θεός, εἶναι Ἀντίχριστος⁶. Ὁμοῦς με ἰδιαίτερον καὶ ξεχωριστὸν τρόπον λέγεται Ἀντίχριστος αὐτὸς ποῦ ἔρχεται εἰς τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος. Δι' αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ κηρυχθῆ πρῶτα τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ὅλα τὰ ἔθνη⁷, ὅπως εἶπεν ὁ Κύριος, καὶ τότε θὰ ἔλθῃ διὰ νὰ δοκιμάσῃ τοὺς ἀσεβεῖς Ἰουδαίους. Διότι ὁ Κύριος εἶπεν εἰς αὐτούς· «Ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐ λαμβάνετε με· ἔρχεται ἄλλος ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, κάκεινον λήψετε»⁸. Καὶ ὁ Ἀπόστολος εἶπε· «Ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς, καὶ διὰ τοῦτο πέμπει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτούς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ»⁹. Οἱ Ἰουδαῖοι λοιπόν, ἂν καὶ ἦταν ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ

4. Λουκ. 3, 22.

5. Α' Ἰω. 4, 2 - 3.

6. Ματθ. 24, 14.

7. Ἰω. 5, 43.

8. Β' Θεσ. 2, 10 ε.

9. Β' Ἰω. 7 - 8.

ἑαυτὸν λέγοντα, δέξονται. "Οτι γὰρ Θεὸν ἑαυτὸν ἀποκαλέσει, ὁ ἄγγελος τῷ Δανιὴλ διδάσκων οὕτω φησὶν· «Ἐπὶ θεοὺς τῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει». Καὶ ὁ ἀπόστολος· «Μὴ τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι, εἰ μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ υπεραειρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν, ὅτι ἔστι θεός». Εἰς τὸν ναὸν δὲ τοῦ Θεοῦ οὐ τὸν ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸν παλαιόν, τὸν Ἰουδαϊκόν. Οὐ γὰρ ἡμῖν, ἀλλὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐλεύσεται· οὐχ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀλλὰ κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν τοῦ Χριστοῦ διὸ καὶ Ἀντίχριστος λέγεται.

Δεῖ τοίνυν πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι· «Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, οὗ ἔστιν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ, ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, ὃν ὁ Κύριος ἀνελεῖ τῷ ῥήματι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ καταργήσῃ τῇ παρουσίᾳ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ». Οὐκ αὐτὸς τοίνυν ὁ Διάβολος γίνεται ἄνθρωπος κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἐνανθρώπησιν — μὴ γένοιτο —, ἀλλ' ἄνθρωπος ἐκ πορνείας τίκτεται καὶ ὑποδέχεται πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ. Προειδὼς γὰρ ὁ Θεὸς τὸ ἄτοπον τῆς μελλούσης αὐτοῦ προαιρέσεως παραχωρεῖ ἐνοικῆσαι ἐν αὐτῷ τὸν Διάβολον.

Τίκτεται τοίνυν ἐκ πορνείας, ὡς ἔφημεν, καὶ ἀνατρέφεται λεληθότως καὶ αἰφνίδιον ἐπανίσταται καὶ ἀνταίρει καὶ βασιλεύει. Καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις μὲν τῆς βασιλείας αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ τυραννίδος, ὑποκρίνεται ἁγιοσύνην· ἤνικα δὲ ἐπικρατῆς γένηται, διώκει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκφαίνει πᾶσαν τὴν πονηρίαν αὐτοῦ. Ἐλεύσεται δὲ «Ἐν σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους» πεπλασμένοις καὶ οὐκ ἄ-

καὶ Θεός, δὲν τὸ ἐδέχθησαν, ἀπεναντίας θὰ δεχθοῦν τὸν πλάνον ⁷⁴, ποῦ λέγει τὸν ἑαυτὸν του Θεόν. Διότι ὁ ἄγγελος διδάσκοντας εἰς τὸν Δανιήλ ὅτι θὰ ὀνομάσῃ τὸν ἑαυτὸν του Θεόν, ἔτσι λέγει· «Ἐπὶ θεοὺς τῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει» ¹. Καὶ ὁ Ἀπόστολος· «Μὴ τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι, ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἀποστασία πρῶτον καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν καὶ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσει, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός» ². Εἰς τὸν ναὸν δὲ τοῦ Θεοῦ, ὄχι τὸν ἰδικόν μας, ἀλλὰ τὸν παλαιόν, τὸν Ἰουδαϊκόν. Διότι δὲν θὰ ἔλθῃ εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ εἰς τοὺς Ἰουδαίους· ὄχι ἐξ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀλλὰ κατὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὅσων εἶναι τοῦ Χριστοῦ· δι' αὐτὸ καὶ λέγεται Ἀντίχριστος.

Πρέπει λοιπὸν νὰ κηρυχθῇ πρῶτα τὸ Εὐαγγέλιον εἰς ὅλα τὰ ἔθνη· «Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἀνομος, οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ, ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους, πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, ὃν ὁ Κύριος ἀνελεῖ τῷ ῥήματι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ καταργήσῃ τῇ παρουσίᾳ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ» ³. Δὲν γίνεται βέβαια ἄνθρωπος ὁ ἴδιος ὁ Διάβολος, σύμφωνα μὲ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου—ποτέ κάτι τέτοιο—, ἀλλὰ γεννᾶται ἓνας ἄνθρωπος ἀπὸ πορνείαν καὶ δέχεται ὅλην τὴν ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὁ Θεὸς προγνωρίζει τὴν διεστραμμένην προαίρεσιν ποῦ πρόκειται νὰ ἔχῃ, ἐπιτρέπει νὰ κατοικήσῃ μέσα εἰς αὐτὸν ὁ Διάβολος.

Γεννᾶται λοιπὸν ἀπὸ πορνείαν, ὅπως εἶπαμεν, καὶ ἀνατρέφεται κρυφὰ καὶ ἐξεγείρεται καὶ ἐπαναστατεῖ καὶ βασιλεύει. Καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας του, ἢ καλύτερα τῆς τυραννικῆς ἐξουσίας του, προσποιεῖται τὴν ἀγιότητα· ὅταν ὁμως κυριαρχήσῃ, καταδιώκει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκδηλώνει ὅλην τὴν πονηρίαν του. Θὰ ἔλθῃ δὲ «ἐν σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους», μὲ φαν-

2. Β' Θεσ. 2, 3 ἐ.

3. Β' Θεσ. 2, 8-10

ληθέσι, καὶ τοὺς σαθρὰν καὶ ἀσθήρικτον τὴν βᾶσιν τῆς διανοίας ἔχοντας ἔξαπατήσῃ καὶ ἀποστήσῃ ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος, ὥστε σκανδαλισθῆναι, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς.

Ἀποσταλήσεται δὲ Ἐνώχ καὶ Ἡλίας ὁ Θεοβίτης καὶ ἐπιστρέψουσι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, τουτέστι τὴν συναγωγὴν ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τὸ τῶν ἀποστόλων κήρυγμα, καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἀναιρεθήσονται. Καὶ ἐλεύσεται ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ, ὃν τρόπον οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι ἐθεάσαντο αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν, Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος, μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως καὶ ἀνελεῖ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀνομίας, τὸν υἱὸν τῆς ἀπωλείας, τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ. Μηδεὶς τοίνυν ἀπὸ γῆς ἐκδεχέσθω τὸν Κύριον, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ, ὡς αὐτὸς ἠσφαλίσατο.

Δ' (27) 100. Περὶ ἀναστάσεως

Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν. Ἔσται γάρ, ὄντως ἔσται νεκρῶν ἀνάστασις. Ἀνάστασιν δὲ λέγοντες σωμαίων φαμὲν ἀνάστασιν. Ἀνάστασις γὰρ ἐστὶ δευτέρα τοῦ πεπτωκότος στάσις· αἱ γὰρ ψυχαὶ ἀθάνατοι οὐσαι, πῶς ἀναστήσονται; Εἰ γὰρ θάνατον ὀρίζονται χωρισμὸν ψυχῆς ἀπὸ οἴματος, ἀνάστασις ἐστὶ πάντως συνάφεια πάλιν ψυχῆς καὶ σώματος καὶ δευτέρα τοῦ διαλυθέντος καὶ πεσόντος ζῆου στάσις. Αὐτὸ οὖν τὸ σῶμα τὸ φθειρόμενον καὶ διαλυόμενον, αὐτὸ ἀναστήσεται ἄφθαρτον· οὐκ ἀδυνατεῖ γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ ἐκ τοῦ χοῦς τῆς γῆς αὐτὸ συστησάμενος πάλιν ἀναλυθὲν καὶ ἀποστραφῆν

1. Ματθ. 24, 24.

2. Γεν. 5, 24.

3. Ματθ. 4, 4. Ματθ. 17, 12 - 13.

4. Πράξ. 1, 11.

5. Β' Θεοσ. 2, 3.

ταστικά καὶ ὄχι ἀληθινά, καὶ θὰ ἐξαπατήσῃ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἐτοιμόρροπον καὶ ἀθεμελίωτον τὴν βάσιν τῆς διανοίας των, καὶ θὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὸν ζωντανὸν Θεόν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σκανδαλισθοῦν, ἂν ἦταν δυνατὸν, καὶ οἱ ἐκλεκτοὶ ¹.

Καὶ θὰ ἀποσταλῇ ὁ Ἐνώχ ² καὶ ὁ Ἥλιος ὁ Θεσβίτης ³ καὶ θὰ ἐπιστρέψουν τὰς καρδίας τῶν πατέρων εἰς τὰ παιδιὰ των, δηλαδὴ τὴν συναγωγὴν εἰς τὸν Κύριον μας Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ εἰς τὸ κήρυγμα τῶν ἀποστόλων, καὶ θὰ φονευθοῦν ἀπὸ αὐτόν. Καὶ θὰ ἔλθῃ ὁ Κύριος ἀπὸ τὸν οὐρανόν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὅπως οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι τὸν εἶδαν νὰ πηγαίνη εἰς τὸν οὐρανόν ⁴, δηλαδὴ τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος μὲ δόξαν καὶ δύναμιν, καὶ θὰ ἐκμηδενίσῃ τὸν ἄνθρωπον τῆς ἀμαρτίας ⁵, τὸν υἱὸν τῆς ἀπωλείας, μὲ τὴν πνοὴν τοῦ στόματός του ⁶. Λοιπὸν κανεὶς ἄς μὴ περιμένῃ τὸν Κύριον νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὴν γῆν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς ἐβεβαίωσε ⁷.

Δ' (27) 100. Διὰ τὴν ἀνάστασιν

Πιστεύομεν δὲ ὅτι θὰ γίνῃ καὶ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Θὰ γίνῃ πράγματι, θὰ γίνῃ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Ὄταν λέγωμεν ἀνάστασιν, ἐννοοῦμεν τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων. Διότι ἀνάστασις εἶναι ἡ δευτέρα ἀνόρθωσις αὐτοῦ ποὺ ἔχει πέσει· διότι πῶς θὰ ἀναστηθοῦν οἱ ψυχαὶ ποὺ εἶναι ἀθάνατοι; Ἄν πράγματι ὀρίζουν τὸν θάνατον ὡς χωρισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, ἡ ἀνάστασις εἶναι ὅπωςδὴποτε ἐνωσις πάλιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ δευτέρα ἀνόρθωσις τῆς ζωντανῆς ὑπάρξεως, ποὺ διελύθη εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς καὶ ἔπεσε. Λοιπὸν, τὸ ἴδιον τὸ σῶμα ποὺ καταστρέφεται καὶ διαλύεται, τὸ ἴδιον θὰ ἀναστηθῇ ἄφθαρτον· διότι ἔχει τὴν δύναμιν αὐτὸς ποὺ τὸ ἔπλασε κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς γῆς νὰ τὸ ἀναστήσῃ πάλιν, παρ' ὄλον ποὺ ἐχωρίσθη εἰς τὰ στοιχεῖα του καὶ ἐπέστρεψε, σύμ-

6. Β' Θεσ. 2, 8.

7. Ματθ. 25, 31.

εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη κατὰ τὴν τοῦ Δημιουργοῦ ἀπόφασιν, πάλιν ἀναστῆσαι αὐτό.

Εἰ γὰρ μὴ ἔστιν ἀνάστασις, «φάγωμεν καὶ πίωμεν», τὸν ἐνήδονον καὶ ἀπολαυστικὸν βίον μετέλθωμεν. Εἰ οὐκ ἔστιν ἀνάστασις, ἐν τίνι τῶν ἀλόγων διαφέρομεν; Εἰ οὐκ ἔστιν ἀνάστασις, μακαρίσωμεν τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ τὸν ἄλυπον ἔχοντα βίον. Εἰ οὐκ ἔστιν ἀνάστασις, οὐδὲ Θεὸς ἔστιν οὐδὲ πρόνοια, αὐτομάτως δὲ πάντα ἄγονται τε καὶ φέρονται. Ἴδου γὰρ ὁρῶμεν πλείστους δικαίους μὲν πενομένους καὶ ἀδικουμένους καὶ μηδεμιᾶς ἐν τῷ παρόντι βίῳ τυγχάνοντας ἀντιλήψεως, ἀμαρτωλοὺς δὲ καὶ ἀδίκους ἐν πλούτῳ καὶ πάσῃ τρυφῇ εὐθηνούντας. Καὶ τίς ἂν τοῦτο δικαιοκρισίας ἢ σοφῆς προνοίας ἔργον εἶδ φρονῶν ὑπολάβοι; Ἔσται οὖν, ἔσται ἀνάστασις. Δίκαιος γὰρ ὁ Θεὸς καὶ τοῖς ὑπομένουσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. Εἰ μὲν οὖν ἡ ψυχὴ μόνη τοῖς τῆς ἀρετῆς ἀγῶσιν ἐνήθησε, μόνη καὶ στεφανωθήσεται. Καὶ εἰ μόνη ταῖς ἡδοναῖς ἐνεκυλίσθη, μόνη δικαίως ἂν ἐκολάζετο· ἀλλ' ἐπεὶ μήτε τὴν ἀρετὴν μήτε τὴν κακίαν ἡ ψυχὴ μετῆλθε δίχα τοῦ σώματος, δικαίως ἄμφω ἅμα καὶ τῶν ἀμοιβῶν τεύξονται.

Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ἡ θεία Γραφή, ὅτι ἔσται σωμάτων ἀνάστασις. Φησὶ γοῦν ὁ Θεὸς πρὸς Νῶε μετὰ τὸν κατακλυσμόν· «Ὡς λάχανα χόρτου δέδωκα ὑμῖν τὰ πάντα. Πλὴν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐ φάγεσθε· καὶ γὰρ τὸ ὑμέτερον αἷμα τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἐκζητήσω, ἐκ χειρὸς πάντων τῶν θηρίων ἐκζητήσω αὐτὸ καὶ ἐκ χειρὸς παντὸς ἀνθρώπου ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐκζητήσω τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον». Πῶς ἐκζητήσῃ τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου ἐκ

1. Γεν. 3, 19.

2. Α' Κορ. 15, 32.

3. Ρωμ. 2, 5.

φωνα με την απόφασιν του Δημιουργου, εις την γην από την όποιαν τό έπηρε ¹.

Διότι, αν δεν ύπαρξη ανάστασις, ως «φάγωμεν και πίωμεν», ² ως επιδιώξωμεν την ζωην των ηδονών και των απολαύσεων. "Αν δεν ύπαρξη ανάστασις, κατά τί διαφέρομεν από τα άλογα ζώα; "Αν δεν ύπαρξη ανάστασις, ως καλοτυχήσωμεν τα ζώα του άγρου, που ζουν χωρις λυπην. "Αν δεν ύπαρξη ανάστασις, ουτε Θεός ύπαρχει, ουτε πρόνοια, αλλά όλα «άγονται και φέρονται» κατά τύχην. Διότι, να, βλέπομεν πάρα πολλους δικαίους να είναι πτωχοι και να άδικουνται και να μη εύρισκουν καμμίαν βοήθειαν εις την παρουσαν ζωην, άπεναντίας τους άμαρτωλους και άδικους να εύημερουν μέσα εις πλουτον και κάθε απόλαυσιν. Και ποιός λογικός άνθρωπος θα τό έθεωρουσεν αυτό πραξιν δικαίας κρίσεως ³ η σοφής προνοίας; Θα γίνη λοιπόν, θα γίνη ανάστασις. Διότι ό Θεός είναι δικαίος ⁴ και δίδει τον μισθόν των ⁵ εις αυτούς που τον ύπομένουν. "Αν βέβαια η ψυχή ηγωνίσθη μόνη της εις τους άγώνας της άρετης, μόνη και θα στεφανωθῃ. Και αν μόνη έκυλίσθη μέσα εις τας απολαύσεις, δικαία θα έτιμωρείτο μόνη· άλλ' επειδή η ψυχή δεν έπεδιώξεν ουτε την άρετήν, ουτε την κακίαν χωριστά από τό σώμα, δικαία θα απολαύσουν τα δύο μαζί και τας άμοιβάς.

Βεβαιώνει μάλιστα και η θεία Γραφή ότι θα γίνη ανάστασις των σωμάτων. Λέγει λοιπόν ό Θεός προς τον Νώε μετά τον κατακλυσμόν· «'Ως λάχανα χόρτου δέδωκα ύμιν τα πάντα. Πλήν κρέας εν αίματι ψυχής ου φάγεσθε· και τό ύμέτερον αίμα των ψυχών ύμών έκζητήσω, έκ χειρός πάντων των θηρίων έκζητήσω αυτό, και έκ χειρός παντός ανθρώπου άδελφου αυτού έκζητήσω την ψυχήν αυτού. 'Ο έκχέων αίμα ανθρώπου, αντί του αίματος αυτού έκχυθήσεται, ότι εν είκόνι Θεου έποίησα τον άνθρωπον» ⁶. Πώς θα ζητήση έκδίκησιν δια τό αίμα του ανθρώπου από τα άγρις

4. Ψαλ. 10, 7.

5. 'Εβρ. 11, 6.

6. Γεν. 9, 3-6.

χειρὸς πάντων τῶν θηρίων, ἢ ὅτι ἀναστήσει τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀποθνησκόντων; Οὐ γὰρ ἀντὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀποθανεῖται τὰ θηρία.

Καὶ πάλιν τῷ Μωϋσεῖ· «Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ Θεὸς Ἰακώβ. Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς νεκρῶν Θεός», τῶν ἀποθανόντων καὶ οὐκέτι ἐσομένων, ἀλλὰ ζώντων, ὧν αἱ ψυχαὶ μὲν ἐν χειρὶ αὐτοῦ ζῶσι, τὰ δὲ σώματα πάλιν διὰ τῆς ἀναστάσεως ζήσεται. Καὶ ὁ θεοπάτωρ Δαυὶδ φησι πρὸς τὸν Θεόν· «Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν». Ἴδου περὶ τῶν σωμάτων ὁ λόγος. Ἐἶτα ἐπάγει· «Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς».

Καὶ Ἡσαΐας δέ· «Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις». Δῆλον δέ, ὡς οὐχ αἱ ψυχαὶ ἐν τοῖς μνημείοις τίθενται, ἀλλὰ τὰ σώματα. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Ἰεζεκιήλ· «Καὶ ἐγένετο», φησὶν, «ἐν τῷ με προφητεῦσαι, καὶ ἰδοὺ σεισμός, καὶ προσήγαγε τὰ ὀσᾶ, ὀστέον πρὸς ὀστέον, ἕκαστον πρὸς τὴν ἁρμονίαν αὐτοῦ. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπεγένετο αὐτοῖς νεῦρα, καὶ σάρκες ἀνεφύοντο, καὶ ἀνέβαινον ἐπ' αὐτὰ καὶ περιετᾶθη αὐτοῖς δέρματα ἐπάνωθεν». Ἐἶτα διδάσκει, πῶς κελευσθέντα ἐπαιήθη τὰ πνεύματα. Καὶ ὁ θεῖος Δανιήλ φησι· «Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀναστήσεται Μιχαήλ ὁ ἄρχων ὁ μέγας, ὁ ἑστηκὼς ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τοῦ λαοῦ σου· καὶ ἔσται καιρὸς θλίψεως, θλίψις, οἷα οὐ γέγονεν, ἀφ' οὗ γεγένηται ἔθνος ἐπὶ τῆς γῆς, ἕως τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σωθήσεται ὁ λαός σου, πᾶς ὁ εὐρεθεὶς γεγραμμένος ἐν τῷ βιβλίῳ. Καὶ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι ἐγερθήσονται, οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὄνειδισμόν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον. Καὶ οἱ συνιόν-

θηρία παρά μέ τό ότι θά άναστήση τά σώματα τῶν ανθρώπων που άποθνήσκουν; Διότι δέν θά άποθάνουν τά θηρία εις τήν θέσιν του ανθρώπου.

Καί πάλιν λέγει εις τόν Μωυσην· «'Εγώ είμι ό Θεός 'Αβραάμ καί ό Θεός 'Ισαάκ καί ό Θεός 'Ιακώβ. Ούκ έστιν ό Θεός νεκρῶν Θεός»¹, δηλαδή αὐτῶν που άπέθαναν καί δέν θά ύπάρχουν πιά, αλλά ζωντανῶν, τῶν όποίων αί ψυχαι βέβαια ζοῦν μέσα εις τό χέρι του, τά σώματα πάλιν θά ζήσουν μέ τήν άνάστασιν. Καί ό θεοπάτωρ Δαυίδ λέγει πρὸς τόν Θεόν· «'Αντανελείς τό πνεῦμα αὐτῶν, καί εκλείψουσι καί εις τόν χοῦν αὐτῶν έπιστρέψουσιν»². Νά, άναφέρεται εις τά σώματα. "Επειτα προσθέτει· «'Εξαποστειλεις τό Πνεῦμα σου καί κτισθήσονται καί άνακαινιεις τό πρόσωπον τῆς γῆς»³.

Καί ό 'Ησαϊας πάλιν λέγει· «'Αναστήσονται οί νεκροί καί έγερθήσονται οί έν τοῖς μνημείοις»⁴. Είμαι φανερόν δέ ότι δέν τοποθετοῦνται εις τά μνημεία αί ψυχαι, αλλά τά σώματα. Καί ό μακάριος 'Ιεζεκιήλ πάλιν λέγει· «Καί έγένετο έν τῷ με προφητεῦσαι, καί Ιδού σεισμός, καί προσήγαγε τά όστᾶ, όστέον πρὸς όστέον, έκαστον πρὸς τήν άρμονίαν αὐτοῦ. Καί ειδον, καί Ιδού έπεγένετο αὐτοῖς νεῦρα, καί σάρκες άνεφύοντο, καί άνέβαινον έπ' αὐτά καί περιετάθη αὐτοῖς δέρματα έπάνωθεν»⁵. Κατόπιν διδάσκει, πῶς μέ τήν προσταγήν του Θεοῦ έπέστρεψαν τά πνεύματα. Καί ό θεϊός Δανιήλ πάλιν λέγει· «Καί έν τῷ καιρῷ εκείνῳ άναστήσεται Μιχαήλ ό άρχων ό μέγας, ό έστηκῶς επί τούς υίους του λαοῦ σου· καί έσται καιρός θλίψεως, θλίψις, οἶα οὔ γέγονεν, άφ' οὔ γεγένηται έθνος επί τῆς γῆς, έως του καιροῦ εκείνου. Καί έν τῷ καιρῷ εκείνῳ σωθήσεται ό λαός σου, πᾶς ό εύρεθεις γεγραμμένος έν τῷ βιβλίῳ. Καί πολλοί τῶν καθευδόντων έν γῆς χώματι έξεγερθήσονται· οὔτοι εις ζωήν αἰώνιον, καί οὔτοι εις όνειδισμόν

2. Ψαλ. 103, 29.

3. Ψαλ. 103, 30.

4. 'Ησ. 26, 19.

5. 'Ιεζ. 37, 7 έ.

τες ἐκλάμπουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος, καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν, ὡς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ ἔτι ἐκλάμπουσι». «Πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι», λέγων, «ἐξεγερθήσονται», δῆλον, ὡς ἀνάστασιν ἐμφαίνει σωμάτων· οὐ γὰρ δήπου τις φήσειε τὰς ψυχὰς ἐν γῆς χώματι καθεύδειν.

Ἄλλὰ μὴν καὶ ὁ Κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις τὴν τῶν σωμάτων ἀριδῆλως ἀνάστασιν παραδέδωκεν· «Ἀκούσονται γάρ», φησὶν, «οἱ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐξελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως». Ἐν τοῖς μνημείοις δὲ τὰς ψυχὰς ποτε τῶν εὐφρονούντων εἴποι τις οὐκ ἂν;

Οὐ λόγῳ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ τὴν τῶν σωμάτων ὁ Κύριος ἀνάστασιν ἐφάνερωσε. Πρῶτον μὲν τεταρταῖον καὶ ἦδη φθαρῆντα καὶ ὀδωδότα ἐγείρας τὸν Λάζαρον· οὐ ψυχὴν γὰρ ἐστερημένην σώματος, ἀλλὰ καὶ σῶμα σὺν τῇ ψυχῇ, καὶ οὐχ ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ φθαρῆν ἤγειρε. Πῶς γὰρ ἂν ἐγινώσκετο ἢ ἐπιστεύετο ἢ τοῦ τεθνεώτος ἀνάστασις μὴ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ὑποστάσεως ἰδιωμάτων ταύτην συνιστώντων; Ἄλλὰ Λάζαρον μὲν πρὸς ἔνδειξιν τῆς οἰκείας θεότητος καὶ πίστῳσιν τῆς αὐτοῦ τε καὶ ἡμῶν ἀναστάσεως ἤγειρε, πάλιν ὑποστρέφειν μέλλοντα εἰς θάνατον. Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἀπαρχὴ τῆς τελείας καὶ μηκέτι θανάτῳ ὑποπιπτούσης ἀναστάσεως γέγονε. Διὸ δὴ καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγεν· «Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ἄρα οὖν ματαία ἡ πίστις ἡμῶν· ἄρα ἔτι ἐσμὲν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν». Καὶ· «ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων». Καί·

1. Δαν. 12, 1 - 3.

2. Ἰω. 5, 28 - 29.

3. Ἰω. 11, 38 ἔ.

4. Α' Κορ. 15, 20.

καί αίσχυνην αἰώνιον. Καί οἱ συνιόντες ἐκλάμπουσιν ὡς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος, καί ἀπό τῶν δικαίων τῶν πολλῶν, ὡς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας, καί ἔτι ἐκλάμπουσι»¹. Μὲ τὸ νὰ λέγη «Πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χῶματι ἐξεγερθήσονται», εἶναι φανερόν ὅτι κηρύττει τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων· διότι, χωρὶς ἀμφιβολίαν, κανεὶς δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἰπῇ ὅτι αἱ ψυχαὶ κοιμῶνται εἰς τὸ χῶμα τῆς γῆς.

Ἄλλὰ καί ὁ Κύριος εἰς τὰ ἱερὰ Εὐαγγέλια παρέδωσε μὲ τὴν διδασκαλίαν του ὀλοφάνερα τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων· «Ἀκούσονται γάρ», λέγει, «οἱ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καί ἐξελεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως»². Καί κανεὶς ἀπὸ τοὺς συνετοὺς ἀνθρώπους δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἰπῇ ποτὲ ὅτι αἱ ψυχαὶ κοιμῶνται εἰς τὰ μνημεῖα.

Καί δὲν ἐφανέρωσε τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων μόνον μὲ τὴν διδασκαλίαν του, ἀλλὰ καί μὲ ἔργα. Κατ' ἀρχὴν μὲ τὸ νὰ ἀναστήσῃ τὸν Λάζαρον τετραήμερον καί ἀφοῦ ἤρχισε νὰ ἀποσυντίθεται καί εἶχε μυρίσει³· ὄχι δηλαδὴ ψυχὴν χωρὶς σῶμα, ἀλλὰ καί σῶμα μαζί μὲ τὴν ψυχὴν, καί δὲν ἀνέστησεν ἄλλο σῶμα, ἀλλὰ τὸ ἴδιον σῶμα ποῦ εἶχεν ἀποσυντεθῆ. Πῶς δηλαδὴ θὰ ἀνεγνωρίζετο ἢ θὰ ἐγίνετο πιστευτὴ ἡ ἀνάστασις τοῦ νεκροῦ, ἂν δὲν τὴν ἐβεβαίωσαν τὰ χαρακτηριστικὰ του γνωρίσματα; Ὁμως καί τὸν Λάζαρον τὸν ἀνέστησε διὰ νὰ φανερῶσῃ τὴν θεότητά του καί νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἰδικὴν του καί τὴν ἰδικὴν μας ἀνάστασιν, ἂν καί ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὸν θάνατον. Ὁ ἴδιος ὁμοῦς ὁ Κύριος ἐγίνεν «ἀπαρχή»⁴ τῆς τελείας ἀναστάσεως καί αὐτῆς ποῦ δὲν ὑποκύπτει πιά εἰς τὸν θάνατον. Δι' αὐτὸ λοιπὸν καί ὁ θεὸς ἀπόστολος Παῦλος ἔλεγεν· «Εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ἄρα οὖν ματαία ἡ πίστις ἡμῶν· ἄρα ἔτι ἐσμέν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν»⁵. Καί· «Ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμη-

«Πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν». Καὶ πάλιν· «Εἰ γὰρ πιστεύομεν, ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ». «Οὕτως», ἔφη, ὡς ὁ Κύριος ἀνέστη.

*Ὅτι δὲ ἡ τοῦ Κυρίου ἀνάστασις σώματος ἀφθαρτισθέντος καὶ ψυχῆς ἔνωσις ἦν (ταῦτα γὰρ τὰ διαιρεθέντα), δηλον· ἔφη γὰρ· «Λύσατε τὸν ναόν τούτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομήσω αὐτόν». Μάρτυς δὲ ἀξιοπίστος τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ὡς περὶ τοῦ ἰδίου ἔλεγε σώματος. «Ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε», φησί, τοῖς οικείοις μαθηταῖς ὁ Κύριος πνεῦμα δοκοῦσιν ὄραν, «ὅτι ἐγὼ εἰμι καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι· ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα». «Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν» καὶ τῷ Θωμᾷ προτείνει πρὸς ψηλάφειν. *Ἄρα οὐχ ἱκανὰ ταῦτα τῆν τῶν σωμάτων πιστώσασθαι ἀνάστασιν;

Πάλιν φησὶν ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν». Καὶ πάλιν· «Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται σῶμα ψυχικόν», ἥτοι παχύ τε καὶ θνητὸν, «ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν», οἷον τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα μετὰ τῆν ἀνάστασιν κεκλεισμένων τῶν θυρῶν διερχόμενον, ἀκοπίαστον, τροφῆς, ὕπνου καὶ πόσεως ἀνευδές. «*Ἔσονται γάρ», φησὶν ὁ Κύριος, «ὡς οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ»· οὐ γάμος ἔτι, οὐ τεκνογονία. Φησὶ γοῦν ὁ θεῖος ἀπόστολος· «Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεδεκχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν, ὃς καὶ μετασχηματίζει τὸ

1. Α' Κορ. 15, 20.

2. Κολοσ. 1, 18.

3. Α' Θεσ. 4, 14.

4. Ἰω. 2, 19.

5. Λουκ. 24, 37· 39.

μένων»¹. Καί· «Πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν»². Καί πάλιν· «Εἰ γάρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ»³. «Οὕτως», εἶπε, δηλαδὴ ὅπως ἀνεστῆ ὁ Κύριος.

Καὶ εἶναι φανερόν ὅτι ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου ἦταν ἑνωσις τοῦ σώματος, ποὺ ἐγινεν ἀφθαρτον, καὶ τῆς ψυχῆς (διότι αὐτὰ ἦταν ἐκεῖνα ποὺ ἐχωρίσθησαν)· εἶπε δηλαδὴ· «Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις οἰκοδομήσω αὐτόν»⁴. Εἶναι δὲ μάρτυς ἀξιόπιστος τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ὅτι ὠμιλοῦσε διὰ τὸ ἰδικόν του σώμα· «Ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε», λέγει ὁ Κύριος εἰς τοὺς μαθητάς του ποὺ ἐνόμιζαν ὅτι βλέπουν «φάντασμα», «ὅτι ἐγὼ εἰμι», καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι· «ὅτι πνεῦμα σὰρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα»⁵. «Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευράν», καὶ εἰς τὸν Θωμᾶν τὴν προτάσσει διὰ νὰ τὴν ψηλαφήσῃ⁶. Ἄραγε αὐτὰ δὲν εἶναι ἀρκετὰ νὰ βεβαιώσουν τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων;

Λέγει πάλιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος· «Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν»⁷. Καὶ πάλιν· «Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται σῶμα ψυχικόν», δηλαδὴ ὑλικόν καὶ θνητόν, «ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν»⁸, ὅπως τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ποὺ διέρχεται ἐνῶ αἱ θύραι ἦταν κλεισταί⁹, ποὺ εἶναι ἀκούραστον, ποὺ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τροφήν, ὕπνον καὶ νερό. «Ἔσονται γάρ», λέγει ὁ Κύριος, «ὡς οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ»¹⁰. δὲν ἔχει θέσιν πιά ὁ γάμος, οὔτε ἡ τεκνογονία. Λέγει λοιπὸν ὁ θεῖος Ἀπόστολος· «Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν,

6. Ἰω. 20, 20· 27.

7. Α' Κορ. 15, 53.

8. Α' Κορ. 15, 42 - 44.

9. Ἰω. 20, 26.

10. Ματθ. 22, 30.

σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ»· οὐ τὴν εἰς ἑτέραν μορφήν μεταποιήσιν λέγων — ἄπαγε — τὴν ἐκ φθορᾶς δὲ μᾶλλον εἰς ἀφθαρσίαν ἐναλλαγὴν.

Ἄλλ' ἐρεῖ τις· πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί. Ὡ τῆς ἀπιστίας! Ὡ τῆς ἀφροσύνης! Ὁ χοῦν εἰς σῶμα βουλήσει μόνη μεταβαλὼν, ὁ μικρὰν ρανίδα τοῦ σπέρματος ἐν μήτρᾳ αὔξειν προστάξας καὶ τὸ πολυειδὲς τοῦτο καὶ πολύμορφον ἀποτελεῖν τοῦ σώματος ὄργανον, οὐχὶ μᾶλλον τὸ γεγονὸς καὶ διαρρυσθὲν ἀναστήσει πάλιν βουληθεῖς; «Ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; Ἄφρον»· εἰ τοῖς τοῦ Θεοῦ λόγοις πιστεύειν ἢ πῶρως οὐ συγχωρεῖ, καὶ τοῖς ἔργοις πίστευε. «Σὺ γὰρ ὁ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· καὶ ὁ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου ἢ τινος τῶν λοιπῶν. Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα». Θέασαι τοίνυν ὡς ἐν τάφοις ταῖς ἀλλαξί τὰ σπέρματα καταχωννύμενα. Τίς ὁ τούτοις ρίζας ἐντιθεῖς, καλάμην καὶ φύλλα, καὶ ἀστάχυς καὶ τοὺς λεπτοτάτους ἀνθέρικας; Οὐχ ὁ τῶν ὄλων Δημιουργός; Οὐ τοῦ τὰ πάντα τεκτηναμένου τὸ πρόσταγμα; Οὕτω τοίνυν πίστευε καὶ τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν ἔσσεσθαι θεία βουλήσει καὶ νεύματι· σύνδρομον γὰρ ἔχει τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν.

Ἀναστησόμεθα τοιγαροῦν τῶν ψυχῶν πάλιν ἐνουμένων τοῖς οἰώμασιν ἀφθαρτιζομένοις καὶ ἀποδουμένοις τὴν φθορὰν καὶ παραστησόμεθα τῷ φοβερῷ τοῦ Χριστοῦ βῆματι· καὶ παραδοθήσεται ὁ Διάβολος καὶ οἱ δαίμονες αὐτοῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτοῦ, ἦγουν ὁ Ἀντίχριστος, καὶ οἱ ἀσεβεῖς καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον,

-
1. Φιλ. 3, 20 ἔ.
 2. Α' Κορ. 15, 35.
 3. Α' Κορ. 15, 35.
 4. Α' Κορ. 15, 36 ἔ.

ὅς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ»¹. χωρὶς νὰ ἐννοῇ τὴν μεταβολὴν εἰς ἄλλην μορφήν - μὴ βλασφημῆς - ἀλλὰ μᾶλλον τὴν μετάβασιν ἀπὸ τὴν φθορὰν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν.

Ἄλλὰ θὰ ἐρωτήσῃ κάποιος: Πῶς ἀνασταίνονται οἱ νεκροί²; ὦ, τί ἀπιστία! ὦ, τί ἀνοησία! Αὐτὸς ποὺ μετέτρεψε μὲ μόνην τὴν θέλησίν του τὸ χῶμα εἰς σῶμα, αὐτὸς ποὺ ἔδωσε τὴν προσταγὴν μία μικρὰ σταγόνα τοῦ σπέρματος νὰ μεγαλώνη μέσα εἰς τὴν μήτραν καὶ νὰ δημιουργῇ αὐτὸ τὸ ποικίλον καὶ πολὺμορφον ὄργανον τοῦ σώματος, δὲν θὰ ἀναστήσῃ πάλιν, εὐκολώτερα, μόνον μὲ τὴν θέλησίν του, αὐτὸ ποὺ ἐδημιουργήθη καὶ ἔπαθε ἀποσύνθεσιν; «Ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται³; Ἄφρον· ἂν δὲν σὲ ἀφήνει ἡ ἀναισθησία νὰ πιστεύῃς εἰς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, τοῦλάχιστον πιστεue εἰς τὰ ἔργα του. «Σὺ γὰρ ὁ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνη· καὶ ὁ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι σίτου ἢ τινος τῶν λοιπῶν. Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα»⁴. Λοιπὸν νὰ θεωρήσῃς ὅτι τὰ σπέρματα θάπτονται μέσα εἰς τὰ αὐλάκια τοῦ χωραφιοῦ, ὡσὰν μέσα εἰς τάφους. Ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ἔβαλε μέσα εἰς αὐτὰ ρίζας, καλαμιὰν καὶ φύλλα, καὶ στάχια καὶ πολὺ λεπτὰ «ἄγανα»; Δὲν εἶναι ὁ Δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος; Δὲν τὰ ἔβαλεν ἡ προσταγὴ αὐτοῦ ποὺ τὰ κατεσκεύασεν ὅλα; Πίστεue λοιπὸν ὅτι ἔτσι θὰ γίνῃ καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν μὲ τὴν θείαν θέλησιν καὶ τὸ θεῖον νεῦμα· διότι ἡ δύναμις συνεργεῖ μὲ τὴν βούλησιν.

Θὰ ἀναστηθῶμεν λοιπὸν, μὲ τὸ νὰ ἐνωθῶμεν αἱ ψυχαὶ μὲ τὰ σώματα ποὺ θὰ γίνουσι ἀφθαρτα καὶ θὰ ἀποβάλουσι τὴν φθορὰν, καὶ θὰ παρουσιασθῶμεν εἰς τὸ φοβερὸν «βῆμα» τοῦ Χριστοῦ⁵· καὶ θὰ παραδοθῇ ὁ Διάβολος καὶ οἱ δαίμονές του καὶ ὁ ἀνθρωπὸς του, δηλαδὴ ὁ Ἄντίχριστος, καὶ οἱ ἀσεβεῖς καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὴν «αἰώνιον φωτιάν»⁶, ὅχι ὑλικήν, ὅποια εἶναι αὐτὴ ποὺ ἔχομε!

5. Ρωμ. 14, 10.

6. Ματθ. 15, 41.

οὐχ ὑλικόν, οἶον τὸ παρ' ἡμῖν, ἀλλ' οἶον εἰδείη Θεός. Οἱ δὲ τὰ ἀγαθὰ πράξαντες ἐκλάμπουσιν ὡς ὁ ἥλιος σὺν ἀγγέλοις εἰς ζωὴν αἰώνιον σὺν τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, ὁρῶντες αὐτὸν αἰεὶ, καὶ ὁρώμενοι καὶ ἄληκτον τὴν ἀπ' αὐτοῦ εὐφροσύνην καρπούμενοι, αἰνοῦντες αὐτὸν σὺν πατρὶ καὶ Ἀγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἡμεῖς, ἀλλὰ ὅποια τυχὸν γνωρίζει ὁ Θεός. Αὐτοὶ ὁμῶς ποῦ ἔπραξαν τὰ καλὰ θὰ λάμπουν, ὅπως ὁ ἥλιος ¹, μαζὶ με τοὺς ἀγγέλους εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, μαζὶ με τὸν Κύριόν μας Ἰησοῦν Χριστόν, με τὸ νὰ τὸν βλέπουν ² αἰώνια καὶ νὰ τοὺς βλέπῃ, καὶ με τὸ νὰ ἀπολαμβάνουν ἀτελείωτον τὴν χαρὰν ποῦ προέρχεται ἀπὸ αὐτόν, καθὼς τὸν ὑμνοῦν μαζὶ με τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, εἰς τοὺς ἀτελειώτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

2. Ἄποκ. 22, 4.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγαι	σελ.	9
Κείμενον - μετάφρασις	»	54
Ὅτι ἀκατάληπτον τὸ θεῖον, καὶ ὅτι οὐ δεῖ ζητεῖν καὶ περιεργάζε- σθαι τὰ μὴ παραδεδομένα ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν καὶ ἀπο- στόλων καὶ εὐαγγελιστῶν.	»	54
Περὶ ρητῶν, καὶ ἀρρήτων καὶ γνωστῶν καὶ ἀγνώστων.	»	56
Ἐπίδειξις ὅτι ἔστι Θεός.	»	60
Περὶ τοῦ, τί ἐστὶ Θεός, ὅτι ἀκατάληπτος.	»	66
Ἐπίδειξις ὅτι εἷς ἐστὶ Θεός καὶ οὐ πολλοί.	»	70
Περὶ Λόγου Θεοῦ	»	72
Περὶ ἁγίου Πνεύματος συλλογιστικῆ ἐπίδειξις.	»	74
Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.	»	78
Περὶ τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων.	»	106
Περὶ θείας ἐνώσεως καὶ διακρίσεως	»	110
Περὶ τῶν σωματικῶς ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων.	»	112
Περὶ τῶν αὐτῶν	»	116
Περὶ τόπου Θεοῦ καὶ ὅτι μόνον τὸ θεῖον ἀπερίγραπτον.	»	124
Τὰ ἰδιώματα τῆς θείας φύσεως	»	134
Περὶ αἰῶνος	»	138
Περὶ δημιουργίας	»	142
Περὶ ἀγγέλων	»	142
Περὶ Διαβόλου καὶ δαιμόνων	»	150
Περὶ κτίσεως ὄρατῆς	»	154
Περὶ οὐρανοῦ	»	154
Περὶ φωτός, πυρός, φωστήρων ἡλίου τε καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων	»	164
Περὶ ἀέρος καὶ ἀνέμων	»	182
Περὶ ὑδάτων	»	186
Περὶ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐξ' αὐτῆς	»	194
Περὶ παραδείσου	»	200
Περὶ ἀνθρώπου	»	208
Περὶ ἡδονῶν	»	220
Περὶ λύπης	»	222

Περὶ φόβου	»	222
Περὶ θυμοῦ	»	224
Περὶ τοῦ φανταστικοῦ	»	226
Περὶ αἰσθήσεως	»	226
Περὶ τοῦ διανοητικοῦ	»	230
Περὶ τοῦ μνημονευτικοῦ	»	232
Περὶ ἐνδιαθέτου λόγου καὶ προφορικοῦ.	»	234
Περὶ πάθους καὶ ἐνεργείας	»	234
Περὶ ἐνεργείας	»	246
Περὶ ἐκουσίου καὶ ἀκουσίου	»	248
Περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν, τουτέστι τοῦ αὐτεξουσίου	»	254
Περὶ τῶν γινομένων	»	256
Περὶ τοῦ διὰ ποίαν αἰτίαν αὐτεξούσιοι γεγόναμεν	»	258
Περὶ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν	»	262
Περὶ προνοίας	»	262
Περὶ προγνώσεως καὶ προορισμοῦ	»	270
Περὶ τῆς θείας οἰκονομίας καὶ περὶ τῆς δι' ἡμᾶς κηδεμονίας καὶ τῆς ἡμῶν σωτηρίας	»	278
Περὶ τοῦ τρόπου τῆς συλλήψεως τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τῆς θείας αὐτοῦ σαρκώσεως	»	284
Περὶ τῶν δύο φύσεων· κατὰ Μονοφυσιτῶν	»	288
Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιδόσεως	»	298
Περὶ ἀριθμοῦ τῶν φύσεων	»	300
Ὅτι πᾶσα ἡ θεία φύσις ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἠνώθη πάσῃ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ οὐ μέρος μέρος	»	304
Περὶ τῆς μιᾶς τοῦ Θεοῦ Λόγου συνθέτου ὑποστάσεως	»	310
Πρὸς τοὺς λέγοντας· ὑπὸ τὸ συνεχές ποσὸν ἐνάγονται αἱ τοῦ Κυρίου φύσεις ἢ ὑπὸ τὸ διωρισμένον	»	316
Πρὸς τό, εἰ οὐκ ἔστι φύσις ἀνυπόστατος, ἀπάντησις	»	320
Περὶ τοῦ Τρισαγίου	»	320
Περὶ τῆς ἐν εἴδει καὶ ἐν ἀτόμῳ θεωρουμένης φύσεως καὶ διαφορᾶς ἐνώσεως καὶ σαρκώσεως, καὶ πῶς ἐκκληπτέον «τὴν μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην»	»	326
Ὅτι Θεοτόκος ἡ ἅγια Παρθένος· κατὰ Νεστοριανῶν.	»	332
Περὶ τῶν ἰδιωμάτων τῶν δύο φύσεων	»	328
Περὶ θελημάτων καὶ αὐτεξουσίων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ	»	338
Περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἐν Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ	»	356
Πρὸς τοὺς λέγοντας· εἰ δύο φύσεων καὶ ἐνεργειῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀνάγκη ἐπὶ Χριστοῦ τρεῖς φύσεις καὶ τοσαύτας λέγειν τὰς ἐνεργείας	»6	37

Περὶ τοῦ τεθεῶσθαι τὴν φύσιν τῆς τοῦ Κυρίου σαρκὸς καὶ τὸ θέλημα	»	380
Ἔτι περὶ θελημάτων καὶ αὐτεξουσιῶν νοῶν· τε καὶ γνώσεων καὶ σοφιῶν	»	384
Περὶ τῆς θεανδρικῆς ἐνεργείας	»	390
Περὶ τῶν φυσικῶν καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν	»	394
Περὶ ἀγνοίας καὶ δουλείας	»	398
Περὶ προκοπῆς	»	400
Περὶ δειλίας	»	402
Περὶ τῆς τοῦ Κυρίου προσευχῆς	»	406
Περὶ οικειώσεως	»	408
Περὶ τοῦ πάθους τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου καὶ τῆς ἀπαθείας τῆς αὐτοῦ θεότητος	»	410
Περὶ τοῦ ἀχώριστον διαμεῖναι τὴν τοῦ Λόγου θεότητα τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος καὶ ἐν τῷ θανάτῳ τοῦ Κυρίου καὶ μίαν διαμεῖναι ὑπόστασιν	»	412
Περὶ τῆς φθορᾶς καὶ διαφθορᾶς	»	414
Περὶ τῆς ἐν τῷ ᾄδῃ καθόδου	»	416
Περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν	»	420
Περὶ τῆς ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδρας	»	422
Πρὸς τοὺς λέγοντας· εἰ δύο φύσεις ὁ Χριστός, ἢ καὶ τῇ κτίσει λατρεύετε φύσιν κτιστὴν προσκυνοῦντες, ἢ μίαν φύσιν προσκυνητὴν λέγετε καὶ μίαν ἀπροσκύνητον	»	422
Διὰ τί ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐνηθρώπησεν καὶ οὐχ ὁ Πατὴρ, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα καὶ τί ἐνανθρωπήσας κατώρθωσεν	»	424
Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ ἡ ὑπόστασις τοῦ Χριστοῦ κτιστὴ ἐστὶν ἢ ἀκτιστος	»	428
Περὶ τοῦ πότε ἐκλήθη Χριστός	»	430
Πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας, εἰ δύο φύσεις ἐγέννησεν ἡ ἅγια Θεοτόκος, καὶ εἰ δύο φύσεις ἐπὶ σταυροῦ ἐκρέμαντο	»	434
Πῶς πρωτότοκος λέγεται ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ	»	436
Περὶ πίστεως καὶ βαπτίσματος	»	438
Περὶ τῆς πίστεως	»	448
Περὶ σταυροῦ, ἐν ᾧ ἔτι καὶ περὶ πίστεως	»	448
Περὶ τοῦ προσκυνεῖν πρὸς ἀνατολάς	»	456
Περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων τοῦ Κυρίου μυστηρίων	»	460
Περὶ τῆς γενεαλογίας τοῦ Κυρίου, καὶ περὶ τῆς ἁγίας Θεοτόκου	»	476
Περὶ τῶν ἁγίων καὶ τῆς τῶν λειψάνων αὐτῶν τιμῆς	»	486
Περὶ εἰκόνων	»	494
Περὶ Γραφῆς	»	500
Περὶ τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων	»	506
Ὅτι οὐκ ἐστὶ τῶν κακῶν αἷτιος ὁ Θεός	»	522

Ὅτι οὐ δύο ἀρχαί	»	526
Τίνος ἕνεκεν προγινώσκων ὁ Θεὸς τοὺς ἀμαρτάνειν καὶ μὴ μετανοεῖν μέλλοντας, ἔκτισεν	»	530
Περὶ νόμου Θεοῦ καὶ νόμου ἀμαρτίας	»	532
Κατὰ Ἰουδαίων περὶ τοῦ Σαββάτου	»	534
Περὶ παρθενίας	»	544
Περὶ τῆς περιτομῆς	»	550
Περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου	»	554
Περὶ ἀναστάσεως	»	558
Πίναξ περιεχομένων	»	573